GÖKHAN ATILGAN • BEHİCE BORAN

Behice Boran

Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı

Gökhan Atılgan

Cem Eroğul'un 'Önsöz'üyle

2. Basım

Yordam Kitap

Gökhan Atılgan

Doktora derecesini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden, yüksek lisans derecesini Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden aldı. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü mezunu. *Praksis* dergisi yayın kurulu üyesi. *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön Devrim-Hareketi* (TÜSTAV 2002, Yordam Kitap 2008) yayımlanmış diğer kitabı.

Yordam Kitap: 33 • **Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı** • Gökhan Atılgan
ISBN 978-9944-122-21-4 • *Düzeltme:* Serkan Durak
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Şendoğan Yazıcı
Birinci Basım: Ekim 2007, *İkinci Basım:* Ekim 2009 • *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan
© Gökhan Atılgan, 2007 © Yordam Kitap, 2007
Kapak Fotoğrafı: TÜSTAV Arşivi

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www. yordamkitap. com
E: info@yordamkitap. com

Baskı: **Pasifik Ofset**
Baha İş Merkezi
Haramidere-İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

Behice Boran

Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı

Gökhan Atılgan

Annem ve Babam için

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11
TEŞEKKÜR 15
GİRİŞ 17

BİRİNCİ BÖLÜM **GENÇ YURTSEVER** 25
İmparatorluk İle Cumhuriyet Arasında Büyümek 25
Öğretmen Olup Halkı Aydınlatmak 31
Sosyolog Olup Toplumu Tanımak 32
Marksist Olup Ülkeyi Değiştirmek 34
Doktora Tezi: Tatminkâr Olmayan Bir Sonuç 37

İKİNCİ BÖLÜM **ÖĞRETİM ÜYESİ** 41
Birinci Dönem: Irkçı Zamanlar 42
Kürsüde 44
Sahada 47
Dergilerde 51
Yurt ve Dünya *51*
Adımlar *54*
TKP'de 58
Dönemin Sonu: Kapanan Dergiler, Darbe Vurulan Parti 62
İkinci Dönem: Antisovyetik Zamanlar 69
Tan'da 74
Görüşler'de 75
İlerici Demokrat Gençlik Derneği'nde 78
Dönemin Sonu: Bakanlık Emrinde 78
Üçüncü Dönem: Amerikancı Zamanlar **82**
Söz'de ve TGD'de 84
Üniversiteden Koparılışa Doğru 87
Konuşma: 'Umumi Komünist Merkezine Bağlı İki Dergi' 88
Kapışma: 'Milli Eğitim'de Beslenen Komünistler' 89
Mektup: 'Kafası Ezilecek Hocalar' 90
Nümayiş: Truman Doktrini ile Kükreyen Ülkücü Gençlik 92
Tahkikat: Kazan Kaldıranlar Tanık, Hocalar Sanık 93
Dava: Irkçı Sanıklar Bilirkişi 94
Müdahale: Amerikan Yardımından Pay Almak 96
İnfial: Marshall Planı'na Selam 98
Üniversiteler Arası Savaş 102
Men: Kürsüden Fiili Koparılış 104
Meclis: 'Bir Hukuk Rezaleti' 106
Sosyoloji Kariyerinin Zirvesinde: 'Geriye Dönüp Bakınca Sosyoloji' 109
Mahkeme: Yargılayan Savunma 110
Dönemin Sonu: Dönüş 114

İlk Eserler: Sosyoloji ve Marksizm 115
Toplumbilim: İkilikleri Aşmak 116
Toplum: Evrim mi Değişim mi? 119
Toplumsal Değişim: Eşitsiz ve Bileşik Gelişmenin Ana Hatları 123
Tutuculuğa Karşı, Marksist Bir Sosyolojiye Doğru 126
Toplumsal Yapı Araştırmaları: 'Diyalektiği Çalıştırmak' 131

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **KAYIP YILLAR** 143
Ekmek Davası: Tek Parti Rejimi Yıkılırken 144
Barış Davası: DP İktidarı Kurulurken 147
TBC'nin Doğuşu 148
TBC'nin Kuruluşu 151
TBC'nin Amaçları 153
TBC'nin Etkinlikleri 154
İktidarın TBC'ye Yanıtı: 15 Ay Hapis 158
TKP Davası: Türkiye NATO'ya Girerken 162
Davaların Sonu 164
Suskun Zamanlar: Bir Demokrasi Zihniyetinin Sorgulanması 166

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **SİYASETÇİ** 174
Sosyal Araştırmalar Merkezi Tasarımından Aktif Siyasete 175
27 Mayıs'la Gelen: İşçi ve Sosyalist Hareketi İçin Yeni Bir Dönem 178
Türkiye İşçi Partisi'nde 181
Arayış 182
Buluş 183
Katılış 186
TİP İçindeki İşlevleri 187
Milletvekili: Marksist Bir Dış Politika Stratejisine Doğru 188
TİP'in Başında: Partiyi Toparlamak 198
68'le Gelen: Kabaran Toplumsal Hareket, Etkisizleşen TİP 199
Genel Sekreter 200
Başkan 203
12 Mart: 'Faşizme Hayır!' 206
Sanık ve Mahpus 214
Yeniden TİP'in Başında 221
Varsayımlar 224
Öngörüler 225
Girişimler: Program, Tüzük ve Kuruluş 226
Hedefler 235
Gerçekleşenler, Boşa Çıkan Beklentiler 240
Sonuçlar 245
Sürgün 257
İdeoloji İle Bilim Arasında 'Bir Uzun Yürüyüş' 266

BEŞİNCİ BÖLÜM **KURAMCI** 269
Yön Aydınlarına Karşı: Sosyalizm Tartışmaları İçin Yol Başlangıcı 272
Aydınlar 274
Sınıflar 281
Yöntem Sorunları ve Osmanlı'nın Toplumsal Yapısı 289
'Parti İçindeki Yöncülük'e Karşı: MDD-SD Tartışmasına Doğru 305
MDD Kuramcılarına Karşı: Sosyalist Devrim Üzerine Tezler 318
Özneler 320
İşçi Sınıfı 321
Aydınlar ve Bürokrasi 330
Tarihsel Süreçler 341
Kurtuluş Savaşı'nın Niteliği 342
DP İktidarının Özelliği 346
27 Mayıs'ın Anlamı 349
Yapılar 351
Tarih Kavrayışı 351
Sosyal Yapı 356
Siyasal Aşamalar 360
Program Sorunları 365
İdeolojik Yapılar ve İktidar Yolları 367
Aybar ile Ayrılık: Tarihsel ve Düşünsel Temeller 375
Yakınlaşmanın ve Ayrılmanın Tarihsel Koşulları 377
Sosyalist Hareketin Tarihinden Kaynaklanan Koşullar *377*
TİP'in Kendi Tarihinden Kaynaklanan Koşullar 379
Dönemin Özelliklerinden Kaynaklanan Koşullar 382
TİP'in İç Çelişkilerinden Kaynaklanan Koşullar 384
Ayrılığın Seyri 388
Ayrılığın Öyküsü 391
Ayrılığın İçeriği 402
Ayrılığın İzlekleri 407
Temel Yapı-Üst Yapı Meselesi 407
Sınıf Bilinci ve Parti Kuramı 418
Bürokrasi 432
Türkiye'ye Özgü Sosyalizm 441
SONUÇ 450
EK 1A 455
EK 1B 456
EK 2 ..... **457**
EK 3 458
KAYNAKLAR 462
ADLAR DİZİNİ 481

İkinci Baskıya Not

Kitabın ikinci baskısında bazı yeni kaynaklardan yararlanılmış, bazı ekler yapılmış ve anlatım bozuklukları giderilmiştir. Ayrıca kitabın sonuna adlar dizini eklenmiştir. G.A.

Önsöz

Cem Eroğul

İnsanlar yalnızca yaptıklarıyla, yazdıklarıyla değil, bunların bilinmesi ve tanıtılmasıyla yaşayabilirler. Sokrates'ten bugüne kalmış bir tek satır yokken, Sokrates bugün niye hâlâ yaşamaktadır? Çünkü başta öğrencisi Eflatun olmak üzere, yüzyıllar boyunca birbirini izleyen kuşaklar, Ustanın yaptıklarıyla söylediklerini anımsatmayı görev bilmişlerdir. İnsan için ölümsüzlük böyle bir şeydir. Yin (vücut), kısa sürede yok olur gider. Yinden ayrı bir tinin var olabileceği ise, kanıtlanması olanaksız boş bir inançtır. Buna karşılık, soyut bir tine hiç gereksinim duymadan, yaşamda zaten sonsuzluk olamayacağına göre, hiç değilse göreli bir ölümsüzlük olanaklıdır. Bunun tek tanığı da Sokrates değildir.

Toplum kaçınılmaz olarak bireysel biçim içinde yaşıyor diye, toplumsallık dışında bir bireysellik bulunabileceğini sanmak, kanımca tam bir yanılsamadır. Her birey toplumun kendisidir. Ancak her birey toplumun tümü değil; birey başına taşıyabileceği nicelik ve nitelikte, toplumun bir bölüm özelliklerinin bireşimidir. Bu bireşim, her bireyde değişiktir. Bu nedenledir ki, her birey eşsizdir. Kimi bireyler, toplumsallığın gerçekleştirilmesinde, kendi bireşimlerini oluşturan toplumsal özellikler nedeniyle, toplum için çok daha anlamlıdırlar. Toplumun söz konusu özelliklerini koruyabilmesi, işte böyle bireylerin yaşatılabilmesine bağlıdır.

Behice Boran Türk tarihinin çok özellikli bir bölümünde, hem tanık hem de özne olarak yer aldı. Cumhuriyet ilan edildiğinde on üç yaşında olan Boran, Ulusal Kurtuluş Savaşı ile başlayan, Atatürk Devrimi diye anılan o büyük dönüşümle süren aydınlanmacı yeni bir ulus yaratma coşkusunu ta yüreğinde duyumsayan bir kuşağın üyesidir. 1931'de, yirmi bir yaşında Amerikan Kız Koleji'ni bitirince, o da kuşağının birçok genç kızı gibi, doğal olarak öğretmenliğe yöneldi. Ancak okulu birincilikle bitiren bu öğrenci, tarih öğretmeninin dikkatini çekmişti. Onun aracılığıyla Michigan Üniversitesi'nden burslu okumak üzere bir çağrı mektubu alınca, Amerika'da doktora yapmak için öğretmenlikten ayrıldı. Amacı, toplumbilim okuyup halka en iyi hizmet yolunu bulmaktı. Nitekim Amerika'dan sosyoloji doktorasını da aldı. Ne var ki, bu arada Marksizmle tanışmıştı. Küçük değildi, yirmi yedi yaşındaydı. Belki bu yüzden, bu dünya görüşünü tüm varsıllığıyla kavrayabilecek bir yetişkinlikteydi. Marksizm onun için bir heves değil, topluma hizmet etmek için yıllardır aradığı yolu en sonu aydınlatan, güçlü bir araştırma ve eylem kılavuzu oldu.

1939'da doktorasını tamamlayıp Türkiye'ye dönen Behice Boran, artık ne yap-

mak istediğini çok iyi biliyordu. Türkiye'nin toplumsal gerçeklerini araştıracak, elde ettiği bulguları Türkiye'yi dönüştürme yolunda kullanacaktı. Bunun için artık en elverişli yol, öğretmenlik değil, öğretim üyeliğiydi. Türkiye'de gitgide güçlenen ırkçıların karşı koymasına karşın, Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in diretmesiyle, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne sosyoloji doçenti olarak atandı. Kısa bir zaman sonra da, Türkiye'nin okumuş kamuoyunda bir ışıldak gibi parlamaya başladı. Yaptığı alan araştırmaları, çıkardığı dergiler, verdiği dersler, yetiştirdiği öğrencilerle, aydınlanmanın ve sınıfsal bilincin ışığını dalga dalga yaymaya başladı. Bir avuç arkadaşıyla birlikte, Milli Şeflik düzeninin boğucu ortamında böyle bir savaşımı yürütebilmek, elbette büyük bir direngenlik gerektiriyordu.

Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Türk egemen sınıfları artık kesinlikle Amerikan emperyalizmine yamanmaya karar verince, tıpkı Hasan Ali Yücel'e, Köy Enstitüleri'nin büyük yapıtasarcısı (mimarı) İsmail Hakkı Tonguç'a yapıldığı gibi, onun da sesi boğuldu ve arkadaşlarıyla birlikte bilimyurdundan (üniversiteden) uzaklaştırıldı. Behice Boran, isteseydi, bir Batı bilimyurduna kolaylıkla geçebilirdi. Bunun yerine, ülkede kalıp savaşarak topluma borcunu ödemeyi yeğledi. 1950'de Türkiye, Amerikan emperyalizminin izinde Kore'ye asker gönderme kararı alınca, bugün tasavvuru güç bir düşmanlık çemberiyle kuşatılmasına karşın, var gücüyle bu karara karşı çıktı. Hapse atıldı, yine de yılmadı. Ancak bu arada, Demokrat Parti'nin Türkiye'de doruğa çıkardığı düşüngüsel (ideolojik) baskı ortamı iyice yerleşmişti. Marksizm, sosyalizm bir yana, en ılımlı solun bile hainlikle damgalandığı bu cadı kazanı ortamında, artık hiçbir şey yapma olanağı kalmamıştı. Hapisten çıktıktan sonra, ta 1960'a dek, sesini çıkaramadı.

Bilindiği gibi, 27 Mayıs darbesi, Atatürk döneminden sonra Türkiye'nin ikinci aydınlanma dalgasını başlattı. Üstelik artık, Türkiye az çok gelişmiş, arsulusal dengeler değişmiş, ilk kez işçi sınıfının sınıfsal kimliğiyle açıkça siyaset sahnesine çıkabileceği bir ortam oluşmuştu. 1947'den başlayarak her türlü sol akımı engellemek için ülkenin üzerine çekilen gericilik perdesini, ilk kez Doğan Avcıoğlu'nun önderliğindeki Yön dergisi araladı. Arkasından, 1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin başına bir yıl sonra Mehmet Ali Aybar'ın geçmesiyle, bugün neredeyse söylenceleşmiş bulunan ilk TİP dönemi başladı. Ancak bu işler kendiliğinden olmadı. İlerici bir işçi-aydın devimi (hareketi) olarak başlamış olan TİP'i Marksist bir parti haline getirmek, çok büyük bir çaba gerektirdi. Bu çabanın en önde gelen öncüsü de, olanaklar elverir vermez TİP'e katılan ve çok kısa bir süre içinde, Aybar ve Sadun Aren'le birlikte, yönetici çekirdek içinde yer alan Behice Boran oldu.

Sonrası malum. 12 Mart 1971 darbesiyle TİP tarihe karıştı. Bu arada Marksizmden vazgeçmiş olan Aybar dışında, parti yöneticileri ağır hapis cezalarına çarptırıldılar. 1974'te af çıkınca, Boran, bu kez Aren'i de bırakarak, ikinci TİP devimine öncü oldu. Ancak Türkiye'de artık yasal Marksist savaşımın koşulları kalmamıştı. İkinci TİP başarılı olamadı. Türkiye'ye faşizmi getiren 12 Eylül darbesinden sonra da ülke umutsuz bir karanlığa gömüldü. Behice Boran yurt dışına çıktı. Yaşamının

son yıllarını, işçi sınıfının örgütsel birliğini sağlama çabaları içinde geçirdi. Çileli yaşamını, yetmiş yedi yaşında, gurbette noktaladı.

Türkiye'nin az yetiştirdiği gerçek devrimcilerden biri olan bu yiğit kadının bugün ve daha sonra yaşatılması için, yaşamöyküsü yazılmalıydı. Yazıldı. Hakkıyla yazılmalıydı. Hakkıyla yazıldı. Gökhan Atılgan bu işi eşsiz bir özenle yürüttü. Yalnızca bilgisini, çalışkanlığını, yüreğini koymadı ortaya: Konu Behice Boran'dır diye, çalışması boyunca az bulunur bir titizlik sergiledi. Behice Boran'ın kaleminden çıkan her şey, bugüne dek ulaşılamayanlar dahil, eksiksiz olarak toplandı. (Bu belgelerin ayrıca yayınlanacağını büyük bir mutlulukla öğrenmiş bulunuyorum.) Behice Boran'ı yakından tanıyan birçok kişi ile söyleşiler yapıldı. Kurumların ve kişilerin elindeki birçok belgeye ulaşıldı. Behice Boran'ın savunduğu görüşlerin değerlendirilebilmesi için, karşı görüşler de olabildiğince tarafsız bir biçimde tanıtılmaya çalışıldı.

Behice Boran'la birlikte, genç bir parti üyesi olarak, birinci TİP günlerinde çalışma mutluluğuna eriştim. 1966'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde araştırma görevlisi olmuştum. O günlerde, öğretim üye ve yardımcılarının parti üyesi olması yasak değildi. Öte yandan, 1964-65'te, yüksek lisans için gittiğim Paris'te Marksizmle tanışmıştım. Özellikle düşüngüsel (ideolojik) konularda ve parti içi eğitimde Behice Boran'la işbirliğimizi olanaklı kılan da bu oldu. Bu yakınlığın bugün bende kalan en değerli anısı, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabını hediye ederken yazdığı şu birkaç sözdür: "Cem kardeşime, Yazılmasını istediğiniz kitaba acaba bu yaklaşabildi mi? Behice Boran 10-6-1968". Bu sözlerin gerekçesi de, Behice Hanım'a niye başka Marksist partilerde olduğu gibi bizde de parti büyüklerimizin yol gösterici kitapları yok diye birkaç kez laf atmış olmam. Milli Demokratik Devrimcilere ve daha sonra Aybarcılara karşı savaşımında, hep Behice Boran'ın yanında oldum. Birinci TİP'ten sonra ise, yollarımız bir daha birleşmedi. Ne var ki, birliktelik günlerimizde bana aşıladığı saygı ve sevgi hiç eksilmedi.

Yıllar geçip günün birinde Gökhan Atılgan gelip benim danışmanlığımda Behice Boran üzerine doktora tezi yazmak istediğini söyleyince, nasıl bir heyecan, nasıl bir sorumluluk duyduğumu anlatamam. Başka birinden gelse, konuya yazık eder diye böyle bir öneriyi herhalde güç kabul ederdim. Gökhan Atılgan olunca, duraksamadım. Çünkü Gökhan Atılgan, yalnızca çalışkanlığı, dürüstlüğü, titizliğiyle değil, yapıtıyla da kendini kanıtlamış bir insandı. Gerçekten de, Gökhan Atılgan'ın yüksek lisans tezi olarak yazdığı ve 2002 yılında TÜSTAV Yayınları'nın yayınladığı *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi* [ikinci baskı, Yordam Kitap, 2008], bu konuda yapılmış en değerli araştırmadır.

Behice Boran, salt bir eylemci, yiğit bir devrimci değildi. Türk toplum bilimlerinde çığır açmış değerli bir bilim insanıydı. En önemlisi, Türk siyasal düşüncesine eşsiz katkılarda bulunmuş bir düşünürdü. Çalışmasının ağırlıklı bölümünü bu katkılara ayırmakla, kanımca Gökhan Atılgan doğru bir seçim yapmıştır. Umarım yapıtı okundukça, bu topraklarda Behice Boran'ın sesi hep daha gür bir biçimde çıkacak ve umduğu yankıyı bulacaktır.

TEŞEKKÜR

Bu kitap, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde Mayıs 2007'de tamamladığım *Behice Boran: Siyasal ve Entelektüel Bir Biyografi* başlıklı doktora tezimin biraz geliştirilmiş, biraz değiştirilmiş halidir. Kitapta, birçok kişinin emeği, desteği ve katkısı var:

Danışmanım Prof. Dr. Cem Eroğul, tezimin her satırını okudu, beni yönlendirdi, engin birikimi ve eşsiz çözümleme yeteneği ile bakış açımı genişletti, kitabıma önsöz yazmayı kabul ederek de beni onurlandırdı. Prof. Dr. Eroğul, benim için mükemmel bir danışmandı; kendisine minnettarım. Jüri üyelerim Prof. Dr. Ömür Sezgin, Prof. Dr. Raşit Kaya, Doç. Dr. Melek Fırat ve Doç. Dr. Cem Somel ufuk açıcı önerileri, soruları ve çok yararlandığım eleştirileriyle tezime katkı yaptılar; her birine ayrı ayrı teşekkür ederim. Prof. Dr. Oya Köymen, tezimin birçok bölümünü okuyarak eleştiri ve önerileriyle çok değerli katkılarda bulundu, yayın aşamasında da tezimin tamamını okuyarak benim için önemli uyarılar yaptı; iyi ki varsınız hocam. Tezimi yayın aşamasında okuyan ve kıyasıya eleştirileriyle dostluğunu esirgemeyen bir başka isim Erden Akbulut oldu. Erden Akbulut, birçok maddi hatayı düzeltmemi sağladığı gibi, çoğu iddiamı yeniden düşünmemi sağladı; kendisine şükran borçluyum. Sımsıcak yorumları, güzel önerileri ve katkıları için Nurten Tuç'a teşekkürlerimi sunarım. Başta Erden Akbulut ve Kelime Ata olmak üzere, Hasan Vural, Metin Aksoy, Bülent Erdem ve Mete Karakul'un kaynakların toplanmasında verdikleri desteği anlatmak için yeterli bir sözcük bulmak çok güç; kendilerine müteşekkirim. Behice Boran için ayrı ayrı belgesel film çeken Sinegöz Film Atölyesi ve Üçüncü Sinemacılar'dan dostlar, ellerindeki malzemeyi cömertçe paylaştılar. Sağolsun, Dr. Hakan Güneş, tezim için önemli bir belgeyi Rusçadan Türkçeye çevirdi. Sırasıyla Şinasi Yeldan, Metin Çulhaoğlu, Gündüz Mutluay, Sıdıka Su, Osman Sakalsız, Zeki Kılıç, Varlık Özmenek, Yalçın Küçük, Nihat Sargın, Nail Çakırhan, Halet Çambel, Nabi Yağcı, Oya Baydar ve Orhan Silier benimle söyleşi yapmayı kabul ettiler; Prof. Dr. Oya Köymen, Attila Aşut ve Abdurrahman Atalay zahmet edip yazılı sorularımı yanıtladılar; kendilerine teşekkürü borç bilirim. Annem, babam, kardeşlerim ve kızım Diclesu'nun varlıkları, destekleri olmasaydı bu çalışmaya başlamak bile mümkün olmazdı; var olsunlar. Eşim Saniye, sadece sevgisi ve yüreklendirici desteğiyle değil, aynı zamanda eleştiri ve önerileriyle hep yanımdaydı; kendisine can-ı gönülden teşekkür ederim.

Giriş

Behice Boran kimdir? Çoğu kişi Behice Boran'ın adını bilir. Fakat bu ismin çağrıştırdıkları birkaç sıfatla sınırlıdır: Tatar kökenli bir Türk, solcu olduğu için üniversiteden atılmış bir öğretim üyesi, ilk kadın sosyalist milletvekili, siyasal parti genel başkanı ilk kadın, 12 Eylül'den sonra vatandaşlıktan çıkarılarak "hain" ilan edilmiş bir sosyalist gibi. Sosyolojik araştırmalara ve siyasal tarihe ilgi duyanlar açısından ise Behice Boran adının çağrıştırdıkları bundan biraz daha fazladır: İlk kadın sosyolog, Türkiye'nin toplumsal yapısına yönelik saha araştırmalarının öncülerinden, Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) liderlerinden, milletvekillerinden, genel başkanlarından birisi, gibi. Behice Boran, Türkiye'de sol düşünceyle ilgilenler açısından, genellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1968'de Çekoslovakya'yı işgalinin ardından Mehmet Ali Aybar ile giriştiği tartışmalarla anılır. Bu tartışmalarda, Aybar'ın "güler yüzlü sosyalizm", "Türkiye'ye özgü sosyalizm" kavramlarıyla geliştirdiği "özgücü" yaklaşımı karşısında "katı", "merkeziyetçi", "tekçi", "dogmatik", "şematik" sosyalizm anlayışını temsil eden bir konumdaymış gibi görünür. Türkiye sosyalist hareketinin içinde yer alanlar açısından ise Behice Boran, işçi sınıfı mücadelesine ve Marksist düşünceye ömrünün sonuna kadar bağlı kalmış, sosyalist mücadelenin çilelerine dirençle göğüs germiş, her zaman saygıyla anılması gereken yiğit bir devrimci olarak imgelenir.

Oysa Behice Boran'ın yaşamı ve eseri, adının önüne eklenen "ilkler listesi"den, Aybar ile olan tartışmaları nedeniyle Türkiye'de sosyalist düşüncenin belirli bir konumuna yerleştirilip öylece bırakılmaktan ve ölüm yıldönümlerinde kişiliğinin yılmaz yanlarına yapılan vurguların dile getirildiği direnç öykülerinden çok daha fazla şey anlatır.

20'nci yüzyıl Türkiye sosyalist hareketinin en önemli Marksist kuramcılarından Behice Boran, Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yapısının çözümlenmesinde sınıf analizini yetkin bir biçimde kullanışıyla müstesna bir yerde durur. Türkiye'de sosyalist düşünceye en büyük katkısı, sosyalist devrim tezidir. Bu tez, Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinin ve temel toplumsal sınıflarının oluşumunun kendine özgülüklerinin Marksist kurama dayanılarak çözümlenmesinden türetilmiştir. Düzçizgisel tarih kavrayışını reddeden sosyalist devrim tezi, eşitsiz ve bileşik gelişme yasasına dayandırılmıştır. Behice Boran'ı Türkiye üzerine Marksist çözümlemelerde sosyalist hareketin diğer kuramcılarından ayıran en önemli yanlardan biri, toplumbilimci kimliği ile siyasal kuramcı kimliği arasındaki ilişkiselliktir. Cumhuriyetin ilk kadın sosyoloğu olan Behice Boran'ın, maddeci tarih görüşünün ve diyalektik yöntemin tarihsel ve toplumsal çözümlemelere uygulayışındaki yetkinliğinde toplumbilimciliğinin payı büyüktür. Behice Boran, yarım yüzyıla ya-

kın bir dönem boyunca içinde yer aldığı sosyalizm mücadelesinin çilelerine karşı gösterdiği dirençle ayrıca dikkat çeker.

Behice Boran'ın bu biyografisi, siyasal cesareti bilimsel bir yaratıcılıkla birleştiren Marksist bir aydının siyasal ve entelektüel portresini çizmektedir. Bu biyografide, yaşadığı toplumdaki sınıfsal düşüngüler[1] ve mücadelelerde saf tutarak toplumsal dönüşüm süreçlerinde etken rol almış bir aydının yaşamı ve eseri, belirli bir dönemleştirme yapılarak, her bir döneminin siyasal ve toplumsal bağlamı içinde incelenmiştir. Beri yandan, yirminci yüzyıl Türkiye'sinin belirli dönemlerinin tarihsel ve siyasal süreçleri Behice Boran'ın yaşamı ve eseri eksen alınarak yeniden değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, Antonio Gramsci'nin siyasal parti monografileriyle ilgili söylediklerini hareket noktası olarak almıştır. Gramsci, "Bir partinin tarihi ancak bir sosyal grubun tarihi olabilir. Fakat bu, yalıtılmış bir sosyal grup değildir; dostları, hısımları, hasımları ve düşmanları vardır. Belirli bir partinin tarihi ancak toplum ve devlet bütünlüğünün karmaşık betimlemesinden meydana gelebilir (genellikle uluslararası dallarla da birlikte). Dolayısıyla bir partinin tarihini yazmanın, onun önemli bir bölümüne ışık tuttuğu için monografik bir bakış açısıyla bir ülkenin tarihini yazmakla hemen hemen aynı anlama geleceği söylenebilir" demişti (Gramsci, 1989: 151). Gramsci'nin siyasal parti monografisi hakkındaki bu yaklaşımının, belirli bir partinin ve belirli bir siyasal düşüncenin öne çıkmış bir figürünün biyografisi açısından da geçerli olabileceği düşünülebilir. Böylece, Behice Boran'ın siyasal ve entelektüel biyografisi, Türkiye'nin belirli bir döneminin siyasal tarihinin, düşüngüsel yapısının ve sınıfsal çelişkilerinin yeniden değerlendirilmesine olanak verir.

Bu çalışma, aynı zamanda, Behice Boran'ın siyasal ve entelektüel serüvenine odaklanarak Türkiye sosyalist hareketinin değişik akım ve kurumlarının tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi olarak tasarlanmıştır. Çünkü Behice Boran, 1942-1987 yıllarını kapsayan uzun bir dönemi örgütlü bir sosyalist, devrimci bir eylemci ve siyasal bir kuramcı olarak yaşadı; 45 yıllık bu dönemde sosyalist hareketin değişik örgütlerinde üye, yönetici, lider ve milletvekili olarak yer aldı; değişik sosyalist yayın organlarının yazarı oldu; Marksist bir kuramcı olarak farklı sosyalist akımların öne çıkan belirli temsilcileriyle kuramsal tartışmalara girişti ve sosyalist düşünce içinde bir eğilimin kurucusu oldu. Bu açıdan bakıldığında Behice Boran'ın yaşamı ve eseri, Türkiye sosyalist hareketinin uzun bir döneminin kurumsal ve düşünsel yapısının çözümlenmesi için farklı bir odaklanma noktası olur.

Bu kitap, beş bölüm olarak düzenlenmiştir.

Birinci bölümde, çocukluğunu ve ilk gençliğini Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu arasında yaşayan genç bir yurtseverin, ülkesinin çağdaş uygarlık düzeyine nasıl çıkarılabileceğine ilişkin arayışları ve bu arayışların sonunda Marksizmle tanışması anlatılmıştır.

İkinci bölüm, Behice Boran'ın öğretim üyeliği dönemine (1939-1948) ayrılmıştır.

---

[1] Hocam Cem Eroğul'dan öğrendiğim "düşüngü" sözcüğünü yer yer "ideoloji" sözcüğü yerine kullanıyorum. Bununla birlikte uygun gördüğüm yerlerde ideoloji sözcüğünden vazgeçmiyorum.

Bu bölümün iki ana izleği bulunmaktadır. Birinci izlek, Behice Boran'ın Marksist düşünceyi benimsemiş genç bir sosyolog ve örgütlü bir sosyalist olarak yaşadığı bireysel olaylardır. Behice Boran'ın, Türkiye'nin tam bağımsızlık ilkesinden vazgeçip ABD'nin önderliğini benimsediği kritik bir dönemde öğretim üyesi olarak yaşadığı bireysel olaylar, dönemin siyasal ve düşüngüsel tarihinin, üniversite yapısının ve sosyalist hareketin durumunun aynasıdır. O nedenle bu bölümde, Behice Boran'ın yaşadığı bireysel olgular merkeze alınarak dönemin siyasal ve düşüngüsel bağlamı, üniversite yapısı ve sosyalist hareketin durumu ayrıntılı bir biçimde betimlenmiş ve çözümlenmiştir. İkinci izlek, Behice Boran'ın öğretim üyeliği dönemindeki düşünsel üretimidir. Behice Boran'ın bu dönemde verdiği eserler, iki düzeyde çözümlenmiştir. Birinci düzeyde, genel olarak bilime ve sosyolojiye temel yaklaşımları, toplumsal yapı ve toplumsal değişme gibi konularda hakim sosyolojik kavrayışlara getirdiği eleştiriler ve Marksist bakış açısına dayanarak oluşturmaya çalıştığı alternatifler ortaya konmuştur. İkinci düzeyde, bu dönemde temel eseri olan *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki*, Behice Boran'ın, sosyolojik araştırmaları nasıl tanımladığına ve bunların hedeflerinin neler olması gerektiğine ilişkin yaklaşımları bakımından değerlendirilmiş; bu çalışmanın sosyal bilimlerin değişik dallarına yaptığı katkılar gösterilmeye çalışılmıştır. Behice Boran'ın ileride sosyalist devrim tezine temel teşkil eden eşitsiz ve bileşik gelişme yaklaşımını esas olarak bu çalışması sırasında kavradığı vurgulanmıştır. Behice Boran'ın, bu çalışmasında diyalektik yöntemi nasıl kullandığı özel olarak gösterilmiştir. İkinci izleğin her düzeyinde, Behice Boran'ın öğretim üyeliği dönemindeki düşünsel üretimi ve somut araştırmaları ile siyasal kuramcılığı döneminde verdiği eserler arasındaki ilişkiselliğin izleri sürülmüştür. Bu bölümde iki belgeden ilk kez yararlanılmıştır. Bunlardan birincisi, Behice Boran'ın Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyeliğiyle ilgilidir. Behice Boran'ın TKP üyeliği konusunda şimdiye kadar kesinleşmiş bir bilgi yoktu; sadece bazı rivayetler, tahminler ve aktarılmış bilgiler vardı. Söz konusu belge, Behice Boran'ın 1977'deki SSCB ziyaretinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Uluslararası İlişkiler Bürosu memurlarına yazdırdığı kısa biyografisidir. Orijinali Rusça olan bu belgeye göre, Behice Boran 1942'de TKP'ye üye olmuştur. İkinci belge, Behice Boran'ın Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes ile birlikte yargılandığı davada 1950 yılında yaptığı savunmanın metnidir. Boran'ın savunması, onun kişiliği hakkında önemli ipuçları verdiği gibi, tek parti rejimiyle ve dönemin üniversite öğrenim sistemiyle bir hesaplaşma niteliğindedir.

Üçüncü bölüm, Behice Boran'ın üniversiteden koparılışı ile aktif siyasete girişi arasında geçen döneme odaklanmıştır (1949-1960). Bu bölümde, Behice Boran'ın tek parti rejiminin yıkılış ve Demokrat Parti (DP) iktidarının kuruluş döneminde gösterdiği siyasal cesaret, siyasal bir çözümlemenin odak noktası yapılmıştır. Bu çözümlemeye göre, yıkılan CHP iktidarı ile kurulan Demokrat Parti iktidarının sosyalist düşünce ve eylem karşısındaki tutumu benzer özellikler gösteriyordu ve

aynı derecede katıydı. Her iki parti de sosyalizm karşısındaki tutumlarını ABD ile kurdukları ilişkilerin derinleştirilmesi için bir dayanak noktası olarak görüyordu. Buna karşılık, bu bölümde, Behice Boran'ın Türk Barışseverler Cemiyeti'ni (TBC) kurarak Türkiye'nin ABD çıkarları uğruna Kore Savaşı'na katılmasını protesto etmek için sokaklarda bildiri dağıtması, büyük bir siyasal cesaret örneği olarak değerlendirilmiştir. Behice Boran'ın TBC davasından aldığı hapis cezasını çekmesinin ve TKP'ye yönelik büyük operasyonda tutuklanmasının ardından geçirdiği altı yıllık suskunluk döneminin nedenleri ise dönemin siyasal ikliminde aranmış, DP'nin hiçbir muhalif sese izin vermeyen baskıcı tutumuna bağlanmıştır.

Dördüncü bölümde, Behice Boran'ın sosyalist bir siyasetçi ve milletvekili olarak portresi çizilmiştir (1960-1987). Bu bölümde öncelikle, aktif siyasetin Behice Boran'ın bireysel tercihi olmadığına dikkat çekilmiştir. Türkiye sosyalist hareketine bireysel katılım biçimini Türkiye'nin ekonomik ve sosyal örgütlenme biçimlerini bilimsel yöntemlerle incelemek ve böylece Türkiye'ye özgü sosyalizm yönteminin ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmak olarak tanımlayan Behice Boran'ın, bu yol kendisine kapatıldığı için aktif siyaset alanına girdiği belirtilmiştir. Behice Boran'ın aktif siyaset alanında kendine biçtiği rolün siyasal liderlik değil, siyasal kuramcılık olduğu; şartların zorlamasıyla edindiği liderlik kimliğinin kuramcılık kimliğini zayıflattığı, bölümün önemli vurgularındandır. Dördüncü bölüm, bu vurguların ardından üç alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde Behice Boran'ın Türkiye İşçi Partisi (TİP) içindeki işlevleri ele alınmıştır. TİP'in parlamentodaki dış politika sözcüsü olan Urfa milletvekili Behice Boran'ın TBMM'deki konuşmalarında sosyalist bir dış politika stratejisinin ana hatlarını; Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın bir muhalifi, sonra TİP'in Genel Sekreteri ve Genel Başkanı olarak işçi sınıfı partisi kuramının temellerini nasıl oluşturduğu ortaya konulmuştur. 12 Mart askeri darbesi üzerine yaptığı çözümlemenin, Behice Boran'ı siyasal çözümlemede maddeci tarih görüşünü tutarlı bir biçimde kullanmak bakımından dönemin sosyalist kuramcılarından ayırdığı özellikle belirtilmiştir. İkinci alt bölümde, Behice Boran'ın, tüm Marksist birikimi ve siyasal deneyimiyle hazırladığı sosyalist devrim programı ve benimsediği parti modeline uygun olarak kurulan ikinci TİP'in başarısızlık nedenleri sorgulanmış, bu başarısızlığın Behice Boran'ı siyasal ve düşüngüsel düzeyde sürükleniş içine soktuğu gösterilmiştir. Üçüncü alt bölümde, Behice Boran'ın 12 Eylül askeri darbesinin ardından başlayan yurt dışındaki sürgün yıllarında SBKP hegemonyasındaki uluslararası sosyalist harekete yaslanarak Türkiye sosyalist hareketini birleştirme çabaları eleştirel bir biçimde değerlendirilmiştir.

Marksist bir kuramcı olarak Behice Boran portresi esas olarak beşinci bölümde çizilmiştir. Bu bölümde Behice Boran'ın Türkiye ve sosyalizm üzerine geliştirdiği tezler, belirli bir dönemleştirme yapılarak ve belirli izlekler esas alınarak çözümlenmiştir. Bölümün ana kurgusu, Behice Boran'ın sosyalist devrim stratejisine temel teşkil eden çözümleme ve tezlerini, 1961-1971 döneminin belli başlı sosyalist kuramcılarına ve akımlarına karşı yaptığı eleştirilerle geliştirdiği görüşüne dayan-

dırılmıştır. Karşılaştırmalı bir siyasal çözümleme niteliğinde olan bölüm, dört alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde, Behice Boran'ın Şevket Süreyya Aydemir, Cahit Tanyol ve Doğan Avcıoğlu gibi *Yön* dergisi yazarlarınca savunulan sınıf-aşırı sosyalizm projesine, Türkiye'nin tarihsel, toplumsal yapısını ve temel toplumsal sınıflarını Batı ile karşılaştırarak çözümleme yöntemlerine ilişkin eleştirileri ortaya konmuştur. İkinci alt bölümde, TİP'in program çalışmalarını yürüten Etüd ve Araştırma Bürosu'nda Behice Boran ile Fethi Naci'nin başını çektiği bir grup aydın arasındaki tartışmalar, Milli Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim tartışmasının ilk uç verişi olarak değerlendirilmiştir. Bu alt bölümde, Behice Boran'ın, Fethi Naci ve arkadaşlarının işçi sınıfının gücünü ve öncülük yeteneğini yadsıyan, milli burjuvazi ve köylülüğe ağırlık veren, Türkiye'de devrimin öncülüğünü asker ve sivil aydınların yapabileceğini savunan tezlerine karşı geliştirdiği eleştirilerin, kurucusu olduğu sosyalist devrim stratejisinin oluşumundaki önemi gösterilmiştir. Üçüncü alt bölümde, Behice Boran'ın Milli Demokratik Devrim stratejisinin iki önemli kuramcısı olan Mihri Belli ve Doğan Avcıoğlu'nun temel tezlerine karşı savunduğu fikirlerin izleksel bir çözümlemesi yapılmıştır. Bu çözümlemede şu izlekler takip edilmiştir: Türkiye'nin temel toplumsal sınıf ve katmanları, tarihsel süreçleri, iktisadi ve sosyal yapısı, emperyalizmle ilişkileri, program sorunları, ideolojik hegemonya mücadelesine yaklaşım biçimleri ve mevcut iktidarın nasıl değiştirileceği sorunu. Bu izleklerden her birinin Behice Boran tarafından geliştirilen sosyalist devrim stratejisinin yapı taşları olduğu bu alt bölümde gösterilmiştir. Behice Boran'ın benimsediği eşitsiz ve bileşik gelişmeye dayalı tarihsel gelişme kavrayışıyla Türkiye sosyalist hareketinde başat bir karaktere sahip olan düzçizgisel tarih kavrayışlarından köklü bir kopuş içinde olduğu özellikle vurgulanmıştır. İki yakın dost olan Behice Boran ile Mehmet Ali Aybar arasındaki ayrılığın çeşitli yönleriyle tartışıldığı dördüncü alt bölüm, çalışmanın tümü içinde en önemli bölümlerden biridir. Bu alt bölümde, TİP içinde 1968 sonbaharında ortaya çıkan ve Behice Boran'ın kuramsal sözcülüğünü üstlendiği Genel Başkan Aybar'a karşı muhalefetin nedenleriyle ilgili olarak şimdiye dek öne sürülmüş görüşler radikal bir biçimde reddedilmiştir. TİP içindeki büyük ayrılık iki düzeyde çözümlenmiştir. Birinci düzeyde ayrılığın sosyalist hareketin tarihinden, TİP'in kendi tarihinden, dönemin siyasal ve kuramsal ikliminden ve nihayet TİP'in iç çelişkilerinden kaynaklanan nedenleri tartışılmıştır. İkinci düzeyde ise Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran arasında cereyan eden 'temel yapı-üst yapı', 'sınıf bilinci ve parti kuramı', 'bürokrasi' ve 'Türkiye'ye özgü sosyalizm' gibi başlıklardaki kuramsal tartışmalar ve bunlardan doğan siyasal sonuçlar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu iki düzeyli ayrıntılı çözümlemeye dayanılarak TİP'teki büyük ayrılığın bir dizi kuramsal ve bunlardan doğan siyasal ayrılıktan, ayrıca da kimi kişilik uyuşmazlıkları ve üslup sorunlarından kaynaklandığı savunulmuştur. Aybar'a karşı savunduğu kuramsal ve siyasal tezlerin Behice Boran'ın sosyalist devrim stratejisine temel oluşturan tezleriyle ilişkileri kurulmuştur.

Kitabın ekler bölümünde üç metne yer verilmiştir. Bunlardan birincisi, Behice Boran'ın TKP üyeliğini kesinleştiren belgenin Rusça orijinali ve Türkçe çevirisidir. İkincisi, TBC'nin Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılmasını protesto etmek amacıyla yayınladığı ve Behice Boran tarafından İstanbul Galata Köprüsü'nde dağıtılan bildiridir. Üçüncüsü, Behice Boran ile 1985 yılında Bulgaristan'da yapılmış bir söyleşinin bant kaydının çözümüdür. Behice Boran, bu söyleşide nasıl Marksist olduğunu anlatmaktadır.

Bu kitapta, veri toplama teknikleri bakımından şöyle bir yol izlenmiştir: 1938'de ABD'de Michigan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne sunduğu doktora tezinden 1987 yılında ölümünden kısa bir süre önce kaleme aldığı son yazısına kadar Behice Boran tarafından kaleme alınmış bütün metinler toplanmış ve incelenmiştir. Behice Boran hakkında kişisel bilgiler içeren üç resmi dosya taranmıştır. Bunlar; Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Personel Dairesi Başkanlığı Behice Boran Dosyası, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Personel Dairesi Başkanlığı Behice Boran Dosyası ve Behice Boran'a ait 686 numaralı TBMM Zat ve Sicil Dosyası'dır. Özellikle ikinci bölümde, Behice Boran'ın bir öğretim üyesi olarak yaşadığı bireysel olgular ele alınırken dönemin günlük gazeteleri ile *TBMM Tutanak Dergisi*'nin ilgili sayıları taranmıştır. Behice Boran'ın TİP milletvekili olarak TBMM'de yaptığı konuşmaların tamamı *TBMM Tutanak Dergisi*'nden alınarak incelenmiştir. Bazı kişisel tanıklık ve gözlemlerden yararlanmak amacıyla hayatının çeşitli dönemlerinde Behice Boran ile yakınlık kurmuş kişilerle 14 söyleşi yapılmıştır. Söyleşi yapılan kişiler sırasıyla şunlardır: Şinasi Yeldan, Metin Çulhaoğlu, Gündüz Mutluay, Sıdıka Su, Osman Sakalsız, Zeki Kılıç, Varlık Özmenek, Yalçın Küçük, Nihat Sargın, Nail Çakırhan, Halet Çambel, Nabi Yağcı, Oya Baydar ve Orhan Silier. Ayrıca Oya Köymen ve Abdurrahman Atalay'a mektupla iletilen yazılı sorulara yazılı yanıtlar alınmıştır. Behice Boran'ın 1971-1974 arasındaki hapislik yıllarının anlatımında Boran'ın öğrencisi ve arkadaşı Sıdıka Su'ya yazdığı mektuplardan yararlanılmıştır. Öte yandan, kaynakçadan izlenebileceği üzere çok sayıda birincil ve ikincil kaynağa da başvurulmuştur.

Behice Boran'ın yaşamı ve eseri hakkında şimdiye kadar yapılmış çalışmalar üç gruba ayrılabilir. Birinci grupta Behice Boran hakkındaki akademik yazılar yer alır. İkinci grupta, Behice Boran'ın Marksist bir kuramcı olarak Türkiye ve sosyalizm üzerine yaptığı çalışmalarla ilgili değerlendirmeler bulunur. Üçüncü gruptaki yazılar, çoğunluğu ölümünün ardından yazılmış olan anma yazılarıdır.

Birinci grupta yer alan çalışmaların büyük çoğunluğu Behice Boran'ın sosyolojik çalışmaları hakkındadır ve onun toplumbilimci kimliğini öne çıkarır. Dr. Mete Çetik'in Behice Boran'ın akademik yaşamı hakkındaki ayrıntılı çalışması (Çetik, 2002a; 2002b); Prof. Dr. Mübeccel B. Kıray'ın, Behice Boran'ın 1940'lı yıllardaki sosyal bilimciler içindeki yerini saptayan konuşması (Kıray, 1999: 62-73); Prof. Dr. Hasan Ünal Nalbantoğlu'nun Behice Boran'ın bir toplumbilimci olarak portresinin nasıl çizilebileceğine ilişkin önemli ipuçları içeren çalışması (Nalban-

toğlu, 2002); Profesör Dr. Fatmagül Berktay'ın Behice Boran'ın yaşamı ve eylemini feminist bir bakış açısıyla değerlendiren makalesi (Berktay, 2002; 2003; 192-203); Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı'nın Behice Boran'ın Türkiye'de sosyalist düşünce ve sosyoloji çalışmaları içindeki konumunu saptamaya çalışan yazıları (Kayalı, 1987; 1994: 148-167; 2000: 147-165; 2002a; 2002b: 107-118); Doç. Dr. Ali Erkul'un, Behice Boran'ın sosyolojinin temel kavramları ve Osmanlı ile Türkiye'nin toplumsal yapısı hakkındaki görüşlerini aktarıp yorumlayan çalışmaları (Erkul, 1995; 1997); Prof. Dr. Ayşe Durakbaşa'nın Behice Boran'ın, 1940'lı yıllardaki toplumcu düşünce içindeki konumunu saptayan makalesi (Durakbaşa, 1993); Prof. Dr. Gencay Şaylan'ın Behice Boran'ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki* kitabında izlediği yöntemle ilgili değerlendirmesi (Şaylan, 1987); Dr. Yıldız Akpolat'ın Behice Boran'ın sosyoloji alanındaki çalışmalarını "ilm-i içtima" ekolü içinde değerlendiren yazısı (Akpolat, 2008); Prof. Dr. Oğuz Oyan'ın Behice Boran'ın feodalizm ve Osmanlı'nın toplum yapısı üzerine yaptığı çözümlemeleri irdeleyen makalesi (Oyan, 1987), Çiler Keleş'in, Behice Boran'ın sosyolojik çalışmalarının iletişim alanına katkılarını açığa çıkaran makalesi (Keleş, 1999); Mehmet Arı'nın Behice Boran'ın aydın kişiliği hakkındaki denemesi (Arı, 1997) bu bağlamda anılabilecek çalışmalardan bazılarıdır.

İkinci grupta anılabilecek yazıların sayısı hayli sınırlıdır. Bu kapsamında anılabilecek bir yazı, Gün Zileli imzası taşır. Bu yazı, Behice Boran'ın temel yapıtı olan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* üzerine kaleme alınmış tek ayrıntılı eleştiridir. Yazı, milli demokratik devrimci bakış açısıyla Behice Boran'ın sosyalist devrim tezini eleştirmeyi amaçlamıştır. Bu bakış açısından sosyalist devrimin nasıl göründüğünü yansıtması bakımından anlamlı sayılabilecek olan yazı, aynı zamanda siyasal bir suçlama niteliğindedir. Behice Boran'ı 'Marksist olmamakla', kitabını da 'sosyalist hareket içine sızmış zararlı bir kitap' olmakla suçlamaktadır (Zileli, 1969).[2] Bu bağlamda değerlendirilebilecek iki yazı daha vardır. Birincisi, Çetin Altan imzasını taşır. Altan, Behice Boran'ın, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabının önemli bir yönüne dikkati çeker. Behice Boran'ın, Türkiye'nin geçmişini, 1960'lı yıllardaki durumunu ve nereye doğru dönmekte olduğunu Marksist bakış açısından kopmadan ama yapay zorlamalara da düşmeden incelediğini belirten Altan, kitabın sosyalist literatüre 'realist katkılar' yaptığını vurgular (Altan, 1968). İkinci yazı, Cem Eroğul tarafından kaleme alınmıştır. Eroğul, bu yazısında, gerçek Behice Boran'ın *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı eserinde saklı olduğunu savunur. Eroğul, toplumsal bir savaşım bağlamında yazılmış olan bu kitabın, Behice Boran'ın

[2] Gün Zileli, bu yazısının, dönemin siyasal koşullarında, sosyalist devrim kuramcısı Behice Boran'ın 'hakkından gelmeyi' amaçlayan bir tepki yazısı olduğunu yıllar sonra, şu şekilde anlatmıştır: "... Bu yazıda, Behice Boran'ın birkaç ay önce çıkmış kitabını, MDD'ci bakış açısından eleştiriyordum. ... Doğan Avcıoğlu ... yazıyı çok beğendiğini, yazarının 'Behice Boran'ın hakkından iyi geldiğini' söyledi ... ve beni yanaklarımdan öptü. ... dört köşe olmuştum" (Zileli, 2002: 365-366).

toplumbilimsel duyarlığı ile işçi sınıfı için çarpan yüreğinin bir bileşkesi olduğunu belirtir (Eroğul, 1991).

Behice Boran'ın ölümünün ardından yazılmış olan yazılar, kendi içinde iki gruba ayrılır. Birinci grupta, Behice Boran'ın dostları ve yoldaşları ile onun düşünce ve eylemine saygıyla yaklaşanların yazıları yer alır. Bu yazılarda, doğru bildiklerini sonuna kadar söyleme cesareti gösteren; haksızlıklara karşı çıkmanın karşılığını durmadan haksızlıklara uğrayarak ödeyen; ama bunlara karşı da dirençle göğüs geren yiğit ve çetin bir devrimcinin portresi çizilir. Bu yazılarda, Behice Boran'ın yaşamıyla ilgili bazı tanıklıklara yer verilir.[3] İkinci kategoride ise, bazı antikomünist yazarların Behice Boran için TBMM'de düzenlenen cenaze törenine karşı tepkileri dile getirilir.[4]

Bu kitap, üç bakımdan Behice Boran hakkında şimdiye kadar yapılan çalışmalardan ayrılmaktadır: Birincisi, Behice Boran'ın yaşamı ve eseri ile toplumbilimci, siyasetçi ve kuramcı kimlikleri bütünsel olarak ele alınmıştır. İkincisi, Behice Boran'ın yaşamı ve eseri ile farklı kimlikleri arasındaki ilişkisellik kurulmuştur. Üçüncüsü, Behice Boran'ın yaşamı ve eseri toplumsal, siyasal ve düşüngüsel bir bağlama oturtulmuştur.

[3] Bazı örnekler için bkz. (Aren, 1987, 1988; Altan, 1987; Aşık, 1987; Cemal, 1987; Doğan, 1987; Doster, 2003; Düzgören, 1987; Ekinci, 2002; Ekmekçi, 1987; Erik, 2002; Erkiner, 1994; Hekimoğlu, 1987; İlhan, 1987; Kemal, 1987; Kutlu, 1988; Mumcu, 1987; Sargın, 1988, 2002; Selçuk, 1987; Soysal, İ., 1987; Sosysal, M., 1987; Tanyol, 1987; Targan, 2002, 2003, 2005, 2006; Urgan, 1987).

[4] Bazı örnekler için bkz. (Göze, 1987; Tamer, 1987).

Birinci Bölüm

Genç Yurtsever

Behice Boran'ın çocukluk ve yetişme döneminde iki olgu belirgin bir biçimde öne çıkar. Bunlardan birincisi savaş, ikincisi Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde farklı etnik ve dinsel kökenlerden halklar arasında başgösteren çatışmalardır. Türkiye halkını yok oluşla karşı karşıya getiren birincisi, onun kişiliğindeki barışçı ve bağımsızlıkçı yanları hazırlamıştır. Savaşlar ortasında birbirine düşen halkların durumunu yansıtan ikincisi ise, onun yurtseverliğinin temellerini atmıştır.

Behice Boran'ın çocukluğu ve ilk gençliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile Cumhuriyetin kuruluşu arasında geçmiştir. Bu yıllar, genç bir yurtseverin, ülkesinin çağdaş uygarlık seviyesine nasıl çıkarılabileceğine ilişkin arayışlarının sonunda Marksizmle tanışma sürecinin hikayesidir. Bu bölümde, Behice Boran'ın doğup büyüdüğü toplumsal ortama bakacak, uzun arayışları sonucunda Marksizmle tanışmasına giden sürecin ana hatlarını ortaya koyacak ve tanışıp benimsediği Marksizm ile öğrenimini aldığı Amerikan sosyolojisi arasındaki gerilimi nasıl yaşadığını göstermeye çalışacağız.

İmparatorluk İle Cumhuriyet Arasında Büyümek

Behice Boran, 1908'de ilan edilen İkinci Meşrutiyet'ten iki yıl sonra doğdu. Çocukluğu Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarında geçti.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından bir yıl sonra, 1909'da, Anadolu halkının sorunlarını yansıtmak amacıyla yurt gezisine çıkan gazeteci Ahmet Şerif, ilk uğrağı Bursa'dan *Tanin* gazetesine gönderdiği mektubunda "Meşrutiyet'in büyüleyici etkisi burada da görülüyor... Memleketin genel hayatının yeniliğe doğru kaydığı, karanlık bir geçmiş ile parlak bir geleceğin sınırında bulunduğu... anlaşılıyor. ... Çeşitli dinlere bağlı kimseler birbirleri ile çok güzel geçiniyorlar" diyordu (Ahmet Şerif, 1977: 4). Behice Boran, Ahmet Şerif bu satırları yazdıktan bir yıl sonra, geleceği umulan parlak geleceğin alacakaranlığındaki Bursa'da doğdu. Doğum tarihi 1 Mayıs 1326'dır (14 Mayıs 1910). Gazeteci Uğur Mumcu, Boran'ın doğum günü ile sonraları kendini adayacağı işçi sınıfı arasında ilişki kurar: "Ne ilginç rastlantı" der, "siyasi kişiliğiniz doğum tarihinizle başlamış" (Mumcu, 1995: 17).

Vaktiyle Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik de yapmış olan Bursa (1335-1336), Birinci Dünya Savaşı'na kadar, İmparatorluğun yapısındaki etnik ve dinsel çeşitliliği koruyan bir sancaktı. Müslüman Türkler, Ortodoks Rumlar, Gregoryen, Katolik,

Protestan Ermeniler ve Yahudiler, bu sancakta, Ahmet Şerif'in belirttiği gibi barış içinde yaşarlardı. Bursa, deniz ticaretine uygun kıyıları, tarımsal açıdan bereketli toprakları, tarihi İpek Yolu üzerindeki konumu ve başkent İstanbul'a yakınlığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya ticareti bakımından en önemli merkezlerinden biriydi. Behice Boran'ın babası Sadık Bey'in 1890'ların ilk yarısında Bursa'ya göç etmesi, büyük ihtimalle bu kentin bir ticaret merkezi olmasından kaynaklanıyordu. Zira ailenin bağrından kopup geldiği Kazan halkının başlıca uğraşı ticaretti. Bursa, ata mesleği olan tacirliğin sürdürülebileceği iyi bir mekan sayılırdı.

Behice Boran'ın babası Sadık Bey ve annesi Mahire Hanım, Kazan Tatarlarındandı. Türkiye'ye göçleri, 19. yüzyılın son çeyreğinde dalgalar halinde gelişen Müslüman göçünün bir parçasıydı. Bu dönemde Azeriler, Kırım ve Kazan Tatarları III. Aleksander'ın (iktidar yılları 1881-1894) otokrasisinden ve Ruslaştırma politikasından kaçarak Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşmişlerdi. Tatarların Çarlık Rusyası'ndaki konumu, Rumların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki konumunu andırıyordu. Ekonomik ve kültürel düzeyleri bakımından Rusya Müslümanları arasında en ileri düzeyde olanlar onlardı. II. Katerina'nın (iktidar yılları 1762-1796) başa geçmesiyle dinsel ve sivil özerkliğe kavuştukları gibi, Rusların dinsel engeller nedeniyle giremedikleri zengin Orta Asya pazarları ile Batı arasındaki ticarete aracılık etmeye başlamışlardı. Böylece, Tatar toplumunun bağrında ticaret yolları boyunca yayılan bir tüccar sınıfı doğmuştu (Georgeon, 1998: 8-11).

Sadık Bey, Kazan'dan ayrıldıktan sonra muhaciri olduğu Bursa'da tacirlik yapmaya başlamıştı. Behice Boran'ın anlattığına göre, zahirecilerin toplandığı halde bir dükkanı vardı. Bursa ile ilçeleri arasında tahıl ticareti yapıyor, İzmir ve İstanbul'a kadar uzanıyordu. Sadık Bey, okur yazardı. Babası hoca olduğu için olsa gerek, Kazan'dayken medrese eğitimine başlamıştı. Fakat göç nedeniyle eğitimi yarıda kalmıştı. Evlenme çağına gelince kendisi gibi Kazan Tatarı olan Mahire Hanım'la evlenmişti. Mahire Hanım'ın ailesi göç yeri olarak İstanbul'u seçmişti. Evlilikten anlaşıldığı kadarıyla Sadık Bey ile Mahire Hanım'ın aileleri Kazan'dan tanışıyorlardı. Bursa'ya gelin giden Mahire Hanım da okur yazardı. Kazan yöresinin âdetleri gereği okuma yazma öğrenmesi sağlanmış, hatta biraz da Arapça belletilmişti. Okur yazar olmak, hele de günlük gazete takip etmek Osmanlı toplumunda ender bir durumdu. Behice Boran'ın söylediğine göre, Bursa'da oturdukları sokakta kendi anne ve babasının dışında okur yazar olan, günlük gazete takip eden başka aile yoktu. Günde düzenli olarak iki gazete alan Sadık ile Mahire çifti, gelişmeleri yakından takip etmeye eğilimli, yurt ve dünya sorunlarına duyarlı kişilerdi (Mumcu, 1995: 18).

Behice Boran, anne ve babasını "uyanık, akıllı, zeki insanlardı" diye tanımlıyor ve ekliyor: "Özellikle babam, çocuklarının eğitimine çok önem verirdi. Özellikle de yabancı dil öğrenmelerine önem verirdi" (Ek 3). Sadık Bey, çocuklarını okutmak için elinden geleni yapmıştı. Oğlunu sultanî (lise) ve İstanbul Yüksek Ticaret Mektebi'nde okuttu. Büyük kızını rüştiyeden (ortaokul) sonra Fransız rahibeler okuluna göndermeye niyetliydi. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle

bunu gerçekleştiremeyince onu öğretmen okuluna (darülmuallimat) yazdırdı. Bu, Behice Boran'ın sözleriyle "zamanın Bursa'sında hayli cüretli bir adım"dı (Mumcu, 1995: 18). Evin en küçük çocuğu olan Behice de[5] ağabeyi ve ablasının izinden eğitimine başlamış, iptidaiye (ilkokul) yazdırılmıştı. Ancak ailesinin İstanbul'a göçü nedeniyle ilkokulu Bursa'da tamamlayamadı. İlkokul üçüncü sınıfı bitiren 10 yaşındaki bir kız çocuğu iken ailesi yeniden göç yollarındaydı.

Boran'ın ailesinin İstanbul'a göçü, Birinci Balkan Savaşı ile başlayan altüst oluş döneminin bir sonucuydu. 30 Eylül 1912'de, Behice Boran henüz iki yaşındayken başlayan Birinci Balkan Savaşı, peşinden gelen ikincisi ve onu takip eden Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun olduğu gibi Bursa'nın dokusunda da radikal dönüşümlere yol açmış, Boran'ın ailesinin hayat seyrini değiştirmişti.

Balkan Savaşı, Osmanlı millet sisteminin çözülüşü bakımından bir dönüm noktası oldu. Osmanlı yönetiminin "ittihad-ı anasır" (unsurların birliği) özlemi Balkan Savaşı ile suya düştü ve bunun yerini koyu bir milletçilik aldı. Yönetimdeki İttihat ve Terakki Cemiyeti bir yandan Türk ulusunu oluşturacak tabanı biçimlendirirken bir yandan da öteki milliyetlere ve dinlere mensup olanları yıldırıp göçe zorladı (Toprak, 1995: 108). Bu durumun Bursa'ya yansıyışı, azınlık nüfusunu oluşturan Rum ve Ermenilerin kenti terk etmesi şeklinde oldu. Rum ve Ermenilerin, Balkan Savaşları ve 1914 yazında başlayan Birinci Dünya Savaşı dönemlerinde artan göçleri, Bursa'nın etnik ve kültürel yapısını bozmakla kalmadı, geçimsel yapısına da darbe vurdu. Çünkü kentteki imalat ve ticaret sektöründe etkin olan gruplar Rumlar ve Ermenilerdi (Şeker, 2002: 9-10). 33 yıl süren II. Abdülhamit (saltanat yılları 1876-1909) istibdadının ardından gelen İkinci Meşrutiyet'le birlikte bütün Anadolu'da olduğu gibi Bursa'da da esmeye başlayan ümitli hava, yerini karamsarlığa terk etmişti. Yoksulluk, kıtlık dönemi başlamış; farklı etnik ve dinsel kökenlere mensup gruplar arasındaki barış içinde bir arada yaşamanın yerini, düşmanlıklar almaya başlamıştı. Artık okullarda bile "intikam köşeleri" düzenleniyor, kindar şiirler yazılıyordu (Toprak, 1995a: 105). Behice Boran, ilkokul öğrencisi olduğu o sıralarda öğrendiği bir şiiri hayatının son yıllarında bile hatırlayacaktı. Bu, Balkan Savaşı ile gelişen milliyetçiliğin koyu tonlarını değil, yoksul Anadolu halkına sevgiyle bakışın merhametli tınılarını taşıyan bir şiirdi:

> ... Yürüyordum ekilmişti tarlalar
> Yürüyordum sararmıştı tarlalar
> Bir ses duydum, bir kadın
> Ne o bacı?
> Ne olacak ot yiyoruz
> Neden bize karşı İstanbul acımasız ve insafsız
> Yazık sana uzanmayan ellere
> Yazık seni kurtarmayan ellere ... (Mumcu, 1995: 21-22).

[5] Mahire Hanım 6 çocuk dünyaya getirmişti. Bunlardan üçü Behice Boran doğmadan önce ölmüştü (Ek 3).

Sonraları Nâzım Hikmet'in *Resimli Ay*'da "Putları Yıkıyoruz" genel başlığı altında yayımladığı kalem kavgasından nasibini alacak olan "milli" şair sıfatlı Mehmet Emin'e (Yurdakul) ait olan bu şiirin, henüz ilkokul çağındaki bir kız çocuğu için taşıdığı anlam tahmin edilebilir: Halk aç, perişan ve yoksuldu; ona el uzatmak gerekti. Bu belli belirsiz halka el uzatma, yardım etme duygusu, genç kızlık döneminden itibaren Behice Boran'ın hayatına yön verecekti. Behice Boran'ın bütün gençlik dönemi, halka daha iyi nasıl yardım edebileceğine ilişkin sorunun yanıtını aramakla geçecekti.

Bağımsızlık Savaşı sırasında, 8 Temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmesine doğru Bursa yollarında göç katarları dizilmeye başlamıştı. On yaşındaki Behice'nin ailesi şimdi İstanbul yollarındaydı. Göçülecek yer olarak İstanbul'un seçilmesinin iki nedeni olduğu kestirilebilir. Birincisi Mahire Hanım'ın ailesinin İstanbul'da yaşıyor oluşu, ikincisi Sadık Beyin Bursa'daki ticari faaliyetleri sırasında başkent olarak en emin yer olması beklenen İstanbul'da bazı bağlantılar kurmuş olma olasılığı. Aile, ağırlıklı olarak Rumların oturduğu Arnavutköy'e yerleşti. Behice Boran'ın söylediğine göre oturdukları mahallede yalnızca üç Türk aile vardı (Mumcu, 1995: 19).

İstanbul'a göç, Behice Boran'ın eğitimini kesintiye uğratmadı. Babasının, çocuklarının yabancı dil öğrenmesine verdiği önemden olsa gerek, Fransız rahibeler okuluna gönderildi. Bir süre sonra Türkiye'nin başlıca gündemi Lozan'da sürmekte olan diplomatik çekişmelerdi. 20 Kasım 1922'de başlayan barış görüşmeleri 24 Temmuz 1923'e kadar kesintilerle sürdü. Bu görüşmelerin Türkiye için önemi, günümüz Türkiye'sinin sınırlarında ulusal egemenliğin yeniden kurulup kurulmayacağının müzakere konusu olmasından kaynaklanıyordu. Lozan'a varan sürecin kökleri 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'na kadar uzanıyordu. Bu Antlaşmaya göre ancak İstanbul ve civarı ile Kuzey Anadolu, Türkiye sınırları içinde kalıyordu. Bağımsızlık Savaşı'nın Anadolu'da kazanılması Sevr Antlaşması'nı fiilen hükümsüz kıldı. Bundan dolayı Türkiye'nin kendilerine karşı mücadele ettiği İtilaf Devletleri, hem Ankara'da kurulmuş olan hükümeti hem de İstanbul'da resmen varlığını sürdüren hükümeti Lozan'da barışa çağırdılar. Fakat Lozan'da Türkiye'yi İsmet Paşa başkanlığındaki Ankara Hükümeti heyeti temsil etti. Sonuçta, İtilaf Devletleri ile Türkiye arasındaki anlaşmazlıklar çözüldü. Türkiye'nin sınırları kabul edildi ve Yunanistan ile nüfus mübadelesi yapılmasına karar verildi.

Uzun bir zamana yayılan bu görüşmeler Behice Boran'ın oturduğu Arnavutköy sakinlerinin başlıca gündemi olmuştu. Daha önce belirtildiği üzere, burada sadece üç Türk ailesi oturuyordu; kalanların büyük çoğunluğu Rumdu. Anadolu'daki direniş hareketi ile onun zaferi üzerinde yükselen Lozan Antlaşması arasında kalan dönemde Arnavutköy'deki Rum ve Türk aileleri arasında çekişmeler yaşanıyordu. Boran'ın anlattığına göre Rum delikanlıları Yunanlıların Anadolu'nun içlerine kadar geldikleri dönemde Boranlar'ın evinin önüne gelir, gitarla Rumca şarkılar söyler, kimi zaman da zafer sarhoşluğuyla evin camlarını kırarlarmış. Sadık Bey de,

direniş tepkisi olarak büyükkızını piyanonun başına oturtur, küçükkızı Behice'ye marşlar söyletirmiş. Boran, Fransız okulundaki Rum arkadaşlarıyla Lozan'daki görüşmelerin kesilip İsmet Paşa'nın dönüşünü aralarında konuştuklarını ve zıt yönde değerlendirdiklerini de hatırlayacaktı (Mumcu, 1995: 19, 22).

Çocukluğunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu arasında kalan ve varlık yokluk, savaş barış ikilemleri ile kıtlık ve acılar içinde olağandışı bir dönemde geçiren bir kişinin dikkatinin, duyarlılıklarının, kişiliğinin biçimlenişinin olağan dönemlerde yetişen çocuklara göre farklı olması beklenebilir bir durumdur. Yaşadıkları kentlerin işgal edilişine tanıklık eden, yurttaşlarının cesetleri üzerinden geçen düşman ordularının zafer naralarını işiten, kıtlık içinde yurdunu savunmaya çalışan halkının direnişini kendi gözleriyle gören çocukların, kişiliklerine kazınacak bir yurtseverlik edinebilecekleri sezilebilir. Elbette, bunun herkes için geçerli olması beklenemez. Fakat çocuklukları bu yıllarda geçmiş Türk sosyalistlerinin yurtseverlikleri ve antiemperyalist yönleriyle içinde yetiştikleri çalkantılı dönemin özellikleri arasında olumlu bir ilişki kurmak mümkündür. Sözgelimi, yolu ileriki yıllarda Behice Boran ile birleşecek olan Mehmet Ali Aybar'ın, 1966 yılında TİP'in 'Amerikalılara karşı pasif direnme kampanyası'nı başlatırken kişiliğindeki bağımsızlıkçı yanın köklerinin çocukluğunda yattığını belirtmek üzere, gözleri dolarak söylediği şu sözleri bu yönde bir gösterge olarak değerlendirilebilir:

> Ben itilaf donanmasının gelişini, topları saraya çevrili, Boğaz'a demir atışlarını gördüm, İstanbul'u zaptedişlerini gördüm; o günü yaşadım. Henüz 12 yaşındaydım. Çocuk sayılırdım, ama bunun ne demek olduğunun ayırtına varacak kadar büyümüş bir çocuk (aktaran Sargın, 2001a: 337).

On ile on üç yaş arasındaki mahalle ve okul arkadaşlarının Yunan ordularının Anadolu'nun içlerine kadar ilerleyişi üzerine duydukları sevince, zafer çığlıklarına tanıklık eden Behice Boran'ın yurtseverliğinin de bu dönemin özelliklerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Yıkılmakta olan büyük bir İmparatorluğun külleri içinden çetin bir mücadeleyle kurulan Cumhuriyetin önüne koyduğu ülkülere bağlanma, bu ülkülerin gerçekleşmesi için adanmışlık duygusuyla çalışma, dönemin ruhuyla yetişen gençlerin çoğu gibi Behice Boran için de geçerliydi. Boran, o yıllara ilişkin şunları anlatacaktır:

> Bağımsızlık Savaşı sürdüğü yıllarda ben on yaşla on üç yaş arasındaydım. Bu yıllar benim bütün hayatımı etkileyen yıllar oldu; bu yıllar ve hemen ondan sonraki yıllar. Çünkü bu yıllarda artık çocukluktan yavaş yavaş çıkıyor ve genç kızlığa doğru giriyordum. Hatırlarım, daha on iki yaşımda çocukken Fransız okulunda arkadaşlarımla beraber Lozan müzakerelerini konuştuğumuzu, aklımızın erdiğince. ... Cumhuriyetin ilanından sonra daha da büyüdüm ve Bağımsızlık Savaşı'nın neticeleri, etkisi devam etti. Çok yurtsever bir genç kızdım (Ek 3).

Genç bir yurtsever olarak Behice Boran, öğrenimine, arkadaşlarıyla Lozan görüşmelerini konuştuğu Fransız okulunda devam edemedi. Kendisi, ilköğretimini "hususî" şekilde yaptığını belirtmiştir.[6]

[6] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Sadık Boran Dosyası.

Behice Boran, ortaöğretim için, oturdukları semtte bulunan Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ne gönderildi. 1871'de kurulan Amerikan Kız Koleji, 1924-25 öğretim dönemine 17 Kasım'da başlamıştı. Behice Boran, bu dönemde hazırlık bölümüne kayıt yaptıran 146 öğrenciden biriydi. Kolejin bu öğrenim dönemindeki 416 öğrencisinin kökeni Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma etnik ve kültürel yapıyı yansıtıyordu: 4 Arnavut, 7 Ermeni, 56 Bulgar, 6 İngiliz, 7 Rum, 14 Yunanlı, 2 Alman, 3 Macar, 1 İtalyan, 6 İranlı, 4 Romen, 22 Rus, 1 Sırp, 283 Türk. Bu tablo içinde okulun kurulu olduğu Arnavutköy sakinlerinin çoğunluğunu oluşturan Rum ve Yunanlıların azlığı belirgin bir şekilde dikkati çekiyor. Bu durum 1924'teki nüfus mübadelesinin bir sonucuydu. Mübadele ile birlikte okulda Ermenice ve Yunanca eğitime son verilmişti. Bulgar öğrencilere ise Türk tarih ve coğrafyası derslerini almaları koşuluyla, Bulgarca eğitim olanağı tanınmıştı (Freely, 2000: 15).

Amerikan Kız Koleji'nin ilk Türk kız mezunu Halide Edip (Adıvar) idi. Halide Edip, 1901'de Amerikan Kız Koleji'nden diploma alan 7 kız öğrenci içindeki tek Türktü. 1927'de orta, 1931'de lise kısmından mezun olan Behice Boran ise Amerikan Kız Kolejinin her iki kısmını da birincilikle bitiren Türk kızı olacaktı.[7]

Behice Boran, Amerikan Kız Koleji'nden mezun olduğunda kendisi 21, Türkiye Cumhuriyeti 8 yaşındaydı. Şimdi, büyük bir mücadeleyle bağımsızlığını kazanan ülkenin kalkınması, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması hedefleniyordu. Peki Türkiye, çağdaş uygarlıkla arasındaki mesafeyi nasıl kapatacaktı? Bu, onyıllar boyunca Türk aydınlarının yanıtını aradığı temel soruydu. Kimi dönemlerde Batı'nın sahip olduğu kurumların, yasaların benzerlerine sahip olunduğunda ona erişilebileceği sanıldı. Başka dönemlerde bireylerin eğitiminin toplumu ilerleteceği varsayıldı. Osmanlı-Türk aydınları için toplum sanki statik bir nesne gibiydi. Ona dışarıdan dayanacak bir manivela bulunabilirse toplum ayağa kaldırılabilirdi. Toplumun yeniden inşası, onlara bir mühendislik işiymiş gibi görünüyordu. Bu nedenle Türk aydınları Batı'yı yakalama uğraşlarının erken aşamalarında sosyoloji ile özel olarak da pozitivizmle yakın bir ilişki kurmuşlardı. Bu kavrama biçimi, Cumhuriyet döneminde de devam etmişti. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yetişen aydınlar, toplumun yasalarını öğrenmek sonra da onu değiştirip kalkındırmak istiyorlardı.

Amerikan Kız Koleji'nden mezun olduğunda 21 yaşında bir Cumhuriyet kızı olan Behice Boran da bu düşüncedeydi. Zamanın Türkiye'si, onun penceresinden şöyle görünüyordu:

> Türkiye'nin durumunu, o günkü aklımla anlayabildiğim kadar, işte yoksuldu, Avrupa ülkelerinden geriydi, onlara yetişmek lazımdı. Atatürk de zaten o zamanki deyimiyle muasır medeniyete ulaşmak, yani çağdaş uygarlığa ulaşmak olarak koyuyordu hedefi. Çünkü ulaştırmak lazımdı. En genç yaşlarda yerleşti bu fikir bana (Ek 3).

---

[7] Behice Boran, 686 numaralı TBMM Zat ve Sicil Dosyası'ndaki "Hal Tercümesi"ne şunları yazmıştır: "1927 yılında İstanbul Amerikan Kız Koleji'nin orta kısmını 1931 yılında da lise kısmını birincilikle bitirdim."

Öğretmen Olup Halkı Aydınlatmak

Türkiye'nin çağdaş uygarlığa ulaştırılma hedefine bağlanan Behice Boran, kendisini bu hedefe ulaşma mücadelesi içinde öğretmen olarak konumlandırmaya karar vermişti. Ülkede ilkokulu dahi okuyamayan, fakat önlerinde iyi bir eğitim olanağı olsa memleket kalkınmasına büyük katkıları olabilecek milyonlarca çocuk vardı. Oysa bunlar okuma yazma bile öğrenmeden hayattan ayrılıyorlardı. Kalkınma hedefi bakımından en önemli kitleyi oluşturan "yarının büyükleri"nin cehalet içinde olduğu bir ülke nasıl kalkınabilirdi? Mustafa Kemal, adıyla özdeşleşen çağdaş uyarlığa ulaşma hedefinde eğitimi merkeze yerleştirmişti. "Maarif işlerinde," diyordu, Mustafa Kemal "behemahal [mutlaka] muzaffer olmak lâzımdır. Bir milletin halâsı hakikisi [gerçek kurtuluşu] ancak bu suretle olur" (Atatürk, 1997: 48). Cumhuriyetin ilk yıllarında, modern eğitim yöntemleri benimsenip yaygınlaştırıldığında ulusun geri kalmışlıktan kurtulacağı düşüncesi başattı. Bu düşünce, dönemin genç aydınlarından çoğuna olduğu gibi Behice Boran'a da yön veriyordu. Kendisi, bu konuda şöyle diyecektir: "... ilk aklıma gelen pedagoji öğrenimi yapmak oldu. Eğitimle toplum cehaletten kurtulacak, gelişip çağdaş uygarlığa ulaşacaktı" (Mumcu, 1995: 23).

Behice Boran, cehalet içindeki yarının büyüklerini eğitmek, onları aydınlatmak, böylece yarının Türkiye'sinin aydınlanmasına hizmet etmek hedefinde. Halide Edip'in romanlarındaki güçlü kadın karakterlerini örnek alıyordu. Onlar gibi, toplumsal sorunların bireysel girişim ve yardımlarla çözüleceğine, bu yönde yılmaz adımlarla ilerlemek gerektiğine inanıyordu. Kendisi, 31 yaşında genç bir sosyolog iken, "Bundan on, on iki yıl önce Halide Edip'in yapıtlarını büyük bir ilgi, hatta bir çeşit tutkuyla okuyanlardan idim. ... Çizdiği güçlü kadın karakterlerini beğenir, içimden ben de onlar gibi olmak isterdim" diye yazacaktı (Boran, 1941a).

Behice Boran, güçlü ve yürekli bir öğretmen olup cahil halk çocuklarını aydınlatmak amacıyla Amerikan Kız Koleji'nde pedagoji kurslarını seçti. Kolejden mezun olduktan hemen sonra, 1931'de, öğretmen olabilmek amacıyla, pedagoji derslerinin verildiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne kayıt yaptırdı. Bir yandan, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Mediha Esenel, Adnan Cemgil gibi 10 yıl kadar sonra Ankara'da yollarını birleştireceği genç aydınlarla birlikte öğrenim gördüğü Edebiyat Fakültesi'ne devam ederken bir yandan da Amerikan Kız Koleji'nin hazırlık kısmında "öğretmen vekili" olarak ders veriyordu. "Asil öğretmen" olabilmek için Edebiyat Fakültesi'ndeki derslerini tamamlaması ve "vekil öğretmenlik"te iki yılını doldurması gerekiyordu. Edebiyat Fakültesi'ndeki derslerini tamamladığı dönemde, Milli Eğitim Bakanlığı bütün ortaöğretim kurumlarında İngilizce dersi okutulmasına karar verdi. Bunun üzerine gerekli başvuruyu yapan Boran, 26 Eylül 1933'te Manisa Orta Mektebi İngilizce muallimeliğine atandı. İngilizce öğretmenliği ehliyetnamesi sınavına ise 18 Şubat 1934'te girdi. Bu sınavdan 10 üzerinden 9,5 aldı. 31 Temmuz 1934'e kadar bu görevini 25 lira maaşla sürdürdü.[8]

[8] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "Sicil Ahval Kâğıdı".

O sırada Boran'ın ablası Nefise Hanım da Manisa'da yaşıyordu. Kendisinin anlattığına göre ablası, 1930'lu yıllarda CHP Manisa örgütünün bir üyesi olarak partide, Yardımseverler Cemiyeti'nde ve Kızılay'da etkin olarak çalışıyordu; aynı zamanda Belediye Meclisi üyesiydi (Mumcu, 1995: 19).

Behice Boran'ın İngilizce öğretmeni olarak atandığı Manisa Orta Mektebi, o zamanlar kentin en yüksek okuluydu. Okula İngilizce dersi de ilk kez o yıl konmuştu. Öğrenciler, kentte ilk kez yabancı dil dersi verecek öğretmenlerini merakla bekliyorlardı. Sonradan, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde (DTCF) öğrencisi ve asistanı olacak Fatma Başaran, bu meraklı öğrencilerden biriydi. Başaran, o günler hakkında şunları anlatıyor:

> ... hem İngilizceyi merak ediyorduk hem de hocayı merak ediyorduk. Bekledik. Bir de baktık genç bir kız bizim sınıfa geldi. Biz çok şaşırdık, öğretmen deyince daha başka türlü düşünüyorduk. Hele ortaokul öğretmeni deyince... ... Dersler son derece disiplinli, son derece muntazam gidiyordu. Çok da mutluyduk, öğretmen de mutluydu. ... Sonra öğretmeni sormaya başladık; kimdir, nedir? Bizim öğretmenimiz o zaman devlet hastanesi doktoru olan Âlimcan Bey'in baldızıydı. Ablası da Meclis İdare Üyesi Nefise hanımdı; onun da öğretmen tahsili olduğu söylenmişti. Behice Boran onların yanında kalıyordu. ... Son derece aktif bir insandı. Biz onunla çok ilgilenmeye başladık, âdeta takip ediyorduk hafta içinde ne yapıyor diye. Öğrendiğimize göre ablası ve eniştesiyle beraber şehir kulübüne gidiyormuş. Çok okuyormuş. Hafta sonları da ... askeri mahfile gidiyorlarmış. Ve Behice Boran orada, bizim genç hocamız, dans ediyormuş ve güzel dans ediyormuş. İşte kimlerle dans ediyormuş, onları da sormaya başladık. Böylece senemiz geçti ve yaz tatiline geldik, ayrılış o oldu. Çünkü o, öbür sene aramızda olmayacaktı, Amerika'ya gidiyordu (Sinegöz Film Atölyesi, 2005).

Sosyolog Olup Toplumu Tanımak

Kendini toplumun aydınlanmasına ve böylece kalkınmasına adamış olan genç öğretmen, 1933-1934 öğrenim yılının ikinci yarısının başlarında, çok uzaklardan beklenmedik bir mektup aldı. Mektup, Amerika'dan, Michigan Üniversitesi'nden geliyordu. Behice Boran'a burslu doktora öğrenciliği öneriyordu. Oysa insanın önce kendi ülkesindeki öğrenim olanaklarını kullanması, ondan sonra kendisini geliştirmek amacıyla yurt dışı öğrenim olanaklarını değerlendirmesi gerektiğine inanan Boran'ın böyle bir başvurusu olmamıştı (Mumcu, 1995: 20). Orta ve lise kısımlarını birincilikle bitirmesinden olsa gerek, Amerikan Kız Koleji'ndeki tarih öğretmeni Amerika'ya dönüşünde Behice Boran'ın adını Michigan Üniversitesi Burs Komitesi'ne vermiş, Komite de bu öneriyi yerinde bularak Behice Boran'a davet mektubu göndermişti.

Şimdi, Behice Boran'ın önünde yeni ve önemli bir imkan açılıyordu. Ülkesindeki öğrenim olanaklarını kullanmıştı. Artık kendisini geliştirmek için yurt dışına gidebilirdi. Michigan Üniversitesi'nden gelen öneriyi kabul etmeye karar verdikten

sonra gerekli belgeleri hazırladı. Amerikan Kız Koleji'nden aldığı referans mektubunu da bu belgelere ekleyerek Michigan Üniversitesi'nin bulunduğu Ann Arbor şehrine yolladı. 31 Ağustos 1934'te öğretmenlik görevinden ayrıldı.[9]

24 yaşındaki genç yurtseverin hayatında yepyeni bir dönem başlıyordu. Michigan Üniversitesi Yönetim Kurulu tutanaklarına göre, Behice Boran, 1935 ve 1936 yıllarında bursla ödüllendirildi. 1938 yılında da sosyoloji asistanı oldu (Hartman, 2002).

Sosyoloji, Behice Boran için tesadüfen seçilmiş bir bölüm değildi. Hem İstanbul Üniversitesi'ndeki öğrenimi sırasında hem de öğretmenlik yaptığı süreçte, eğitimin toplumsal kurumlardan yalnızca biri olduğunu, ama toplumsal gelişme için tek başına yeterli olamayacağını sezmeye başlamıştı. O nedenle Michigan Üniversitesi'nde ana bilim dalı olarak pedagojiyi değil, sosyolojiyi seçmiş; pedagojiyi ise ikinci dalı olarak seçmişti.

Behice Boran'ın ana dal olarak sosyolojiyi seçmesinin ardında dönemin bilim anlayışı ile bilim insanı modelinin bulunduğunu düşünebiliriz. Dönemin Türkiye'sinde sosyoloji, "bilimlerin hası" olarak kabul ediliyordu. Ziya Gökalp'in de etkisiyle, sosyoloji, o yıllarda "toplumu değiştirme bilimi" olarak algılanıyordu. Toplumsal bilimler alanında en parlak bilim adamı simaları da kariyerlerini sosyoloji dalında sürdürüyorlardı: Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi (Küçük, 2004: 296). Nitekim, Behice Boran, sosyolojiyi bilinçli olarak tercih ettiğini vurgulayacak ve "kafamın ardında Türkiye'nin 'muasır medeniyet'e erişmesi sorunu yatıyordu," diyecekti (Mumcu, 1995: 23). Behice Boran, çağdaş uygarlığa erişebilmesi için toplumun değiştirilmesi gerektiğine, değişim için bilimin gerekliliğine, toplumu değiştirme biliminin de sosyoloji olduğuna inanmaya başlamıştı. Gelgelelim, Boran'ın Michigan Üniversitesi'ndeki sosyoloji öğrenimi oldukça sıkıntılı geçecekti.

Behice Boran, sosyoloji öğrenimi görmeyi tercih ederken onu tutarlı, sistematik, bütünsel bir bakış açısıyla parçaları çözümleyebilecek bir bilim dalı olarak algılıyordu. Toplumun bilimi olarak sosyoloji, ona ülkesinin ilerlemesi, çağdaş uygarlığa erişmesi için neler yapılması gerektiğini öğretecek, ışık tutacaktı. Toplumun yasaları öğrenilince bu yasalar doğrultusunda ona müdahale edilebilecek, böylece Türkiye, gerisinde kaldığı çağdaş uygarlığı yakalayabilecekti. Fakat Behice Boran, izlediği derslerde aradığını bulamamış, yıllarının boşa geçtiğini düşünmeye başlamıştı. Sosyoloji bölümünde öğrendiklerinin Türkiye'nin çağdaş uygarlığa erişmesinde bir işe yaramayacağını düşünerek umutsuzluğa sürüklenmişti. Aradığını bulamamanın yarattığı karamsarlık onu bunalıma sokmuştu. Kendisi, o günler hakkında şunları anlatacaktır:

> ... dört seneye yakın öğrenimime Amerika Michigan Üniversitesi'nde devam ettikten sonra, ... fark ettim ki sosyoloji, bize öğretilen sosyoloji, bir bilim değildir. Ve bayağı bir bunalıma girdim, gerçekten bir bunalıma girdim. Arkadaşlarıma da söylemeye başladım. 'Ben yanlış daldayım,' dedim, 'yanlış sahadayım ...' Meş-

[9] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "Sicil Ahval Kâğıdı".

> hur sosyologlar var, her biri bir başka şey söylüyor. Hatta aynı sosyolog kendisi çelişkiye, tutarsızlığa düşebiliyor. ... Halbuki benim sosyolojiyi seçmemin sebebi ... Türkiye'nin kalkınmasını sağlayabilmek için toplum hakkında bilgi edinmekti. ... pratik bir sebeple seçmiştim sosyolojiyi. Öyle gelişigüzel seçmemiştim. Halbuki kendisi tutarlı bir sistem olmayan ... sosyoloji, böyle bir kılavuz olmuyordu (Ek 3).

Marksist Olup Ülkeyi Değiştirmek

Boran'ın Marksizm ile tanışması, bir yandan sosyolojide yaşadığı hayal kırıklığının, bir yandan da sosyoloji öğrenimi gördüğü ABD'ye ilişkin gözlemlerinin sonucuydu. Tanışmanın vesilesi ise, hoş bir tesadüftü.

Behice Boran'ın, Michigan Üniversitesi'ndeki öğreniminin dördüncü sömestrinin sonlarına gelene kadar Karl Marx'ın adını işittiği olmuştu. Fakat hakkında hiçbir şey okumadığı gibi, aldığı derslerde de Marx'ın düşünceleri ile tanıştırılmamıştı. Kendi sözleriyle: "... sanki ekonomik ve sosyolojik teoriler arasında öyle bir düşünür ve teori yoktu" (Mumcu, 1995: 25). Boran, Marksizmle öğrenimi sırasında tanışamayınca, iş rastlantıya kalmıştı: O günlerde, sosyoloji bölümündeki profesörlerden birisinin gene sosyoloji bölümünde doktora yapan oğlu ile kuramsal sorunlar hakkında konuşuyorlardı. Behice Boran, daha sonra sıkı bir eleştiricisi olacağı Emile Durkheim'a gönderme yapıyordu; arkadaşı ise Karl Marx'a. Kendisi, bu ilginç öyküyü şöyle anlatacaktı: "Bir ara dedim ki, 'Biz ne tartışıyoruz?' Sen Durkheim'ı okumamışsın, benim Marx'tan haberim yok. İkimiz de okumamış olduğumuzu okuyalım da öyle tartışalım.' Biz, yarı şaka yarı ciddi el sıkışarak böyle yapmaya söz verdik" (Mumcu, 1995: 24).

Boran, Marksizmle tanıştığında 27 yaşındaydı. Marksizm ile tanışmasına vesile olan arkadaşını bir daha göremedi. Çünkü arkadaşı, araya giren yaz tatili sırasında başka bir üniversiteye geçiş yapmıştı. Bu nedenle arkadaşının Durkheim'ı okuyup okumadığını hiç öğrenemedi. Kendisi ise Marksizme ilişkin ilk okumalarına bu dönemde başladı. Takip ettiği doktora programı, seminerleri ve dersleriyle hayli ağırdı. Arta kalan zaman olmadığı için Marksizm üzerine okuması olanaklı değildi. Bunu bir dersle bağlantılı çalışma konusu haline getirmek akılcı bir yol olabilirdi. Öyle yaptı. Yalnızca doktora adaylarının takip ettiği seminer için bir inceleme hazırlanması gerekiyordu. Semineri veren profesöre Marksizm üzerine bir inceleme hazırlamak istediğini söyledi. Profesörün onayıyla hazırlıklara başladı. Gelgelelim, kütüphanenin yolunu tuttuğunda hangi kitapları, makaleleri okuması gerektiğini bile bilmiyordu. Kendisine rehberlik edecek hiç kimse yoktu. El yordamıyla ilerleyebiliyordu. İncelemesini Karl Marx'ın *Kapital*'inin birinci cildini, Friedrich Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'ni, Viladimir İlyiç Lenin'in *Materyalizm ve Ampriokritisizm*'ini okuyarak hazırladı. İncelemenin konusu, Marksizm ile ilgili tartışmalarda eskimeyen bir sorundu: Temel yapı ile üst yapı arasındaki ilişki. Behice Boran, incelemesinde Marksizmin ekonomik yapıyı

esas almakla beraber, bunun bir ekonomik determinizm olmadığını vurgulamaya çalıştığını hatırlayacaktı (Mumcu, 1995: 26).

Behice Boran'ın Marksizm ile tanışması böyle bir "tesadüf" vesilesiyle oldu. Buna karşılık "tesadüfen" Marksist olmamıştı. Genç bir yurtsever olarak ülkesinin gelişmesini, değişmesini, ilerlemesini problem edinmişti; arayış içindeydi. Kendi sözleriyle, 'toplumsal bir probleme çözüm bulmak arayışı içinde olduğu için Marksizm ile tanışmıştı' (Mumcu, 1995: 24). Marksizm ile tanışmasına yol açan o tesadüf, neden değil vesileydi.

Behice Boran'ın doktorasını alıp Türkiye'ye döndükten sonraki ilk sosyoloji yazıları izlendiğinde, onun Marksizme yönelmesinin ardında yatan en önemli etmenlerden birinin sosyolojide yaşadığı hayal kırıklığı olduğu görülür.

Behice Boran, ilk sosyoloji yazılarında, "sosyal morfoloji" ile "beşeri ekoloji"yi kıyaslar. Bu sosyoloji ekollerinin birbirlerinden farklı, zayıf ve üstün yanlarını, kendi içindeki açmazlarını eleştirel bir çözümlemeye tabi tutar. Gerek Durkheim'ın gerekse de takipçisi olan sosyologların sosyal morfolojiden hareket eden çalışmalarının, somut araştırmalar söz konusu olduğunda neden bir noktaya kadar gelip orada durduklarını sorgular. Manevi yoğunlaşmayı hareket noktası olarak seçmesinin sosyal morfolojinin temel zaafı olduğunu savunur. "Spekülasyondan bilimsel çalışma alanına geçildiğinde sosyal morfoloji görüşünün iflas ettiğini" yazar (Boran, 1940a). Behice Boran, öte yandan, Amerikan sosyolojisindeki cereyanlarının verimli olabilecek ve çıkmaza götürebilecek yanlarını irdeler. Beşeri ekolojinin birbirine etki eden etmenlerin hepsinin aynı önemde, eşit rolde olması gerekmediğini, ağırlığın bazı etmenlerde toplanabileceğini söyleyen yaklaşımını tutar. Buna karşılık, beşeri ekolojinin, insan ekolojisini, bitki ve hayvan ekolojisinin değişmiş hali olarak kavrayan bakışını eleştirir. Bitki ve hayvan ekolojisi ile insan ekolojisinin farklarını ortaya koyarak, birincisinin kavramlarını ikincisine aktarmanın olumsuzluklarına dikkati çeker. Sözgelimi, bitki ve hayvan ekolojisinden alınan "hayat mücadelesi" kavramının insanlar arasındaki "iktisadi rekabet"e uyarlanmasının kapitalizmi olumlamaya, doğallaştırmaya yaradığını belirtir (Boran, 1943f). "Organik kuram"ın toplumsal olguları birbirine bağlı bir bütün olarak ele alışının verimli ve çıkmaza sokan noktalarını tartışır. Onun atomcu ve durağan görüş açısı karşısında benimsediği bütüncü ve dinamik yaklaşımı onaylar. Buna karşılık, her vaziyetin tam bir bütün olarak, kendi somutluğunda ele alınması durumunda nevi şahsına münhasır, benzeri olmayan, eşsiz bir birlik olacağını belirtir. Her vaziyetin eşsiz olduğu görüş açısından hareket etmenin ise, genel yasalar formüle etmeyi imkansızlaştırdığını vurgular (Boran, 1943e). "Kültürel incelemeler"in, kültürü, karşılıklı insan ilişkileri ve faaliyetleri çerçevesinde kavrayan yaklaşımının, Durkheim'ın "maşeri vicdan" kavramında özetlenen mistik anlayışı karşısındaki ileriliğine yakın durur. Durkheim'ın kendini bireylere zorla kabul ettiren "maşeri vicdan"ının mistik ve otoriter bir cemiyete götürdüğünü yazar. "Kültürel incelemeler"in karşılıklı insan ilişkilerinden doğan ve dönüp bu

ilişkileri etkileyen kültürel yapılar yaklaşımının birey toplum ikiliğini aşmanın kapılarını araladığını söyler. Ancak, Amerikan sosyolojisinin etnolojik araştırmalardan devraldığı kültür kavramını atomcu ve durağan bir şekilde kavramasının verimli olmayan çalışmalar ortaya çıkardığını örnekleriyle gösterir (Boran, 1943f). Behice Boran, Amerikan sosyolojisinin değişik kollarına ilişkin eleştirel çözümlemelerinden şu sonuca ulaşır:

> İlimler, bilhassa insan ilimleri, içinde geliştikleri cemiyetin şartlarının tesirinden kurtulamıyorlar. Görülüyor ki, Amerikan sosyolojisinde hem doğru yolda atılan verimli olabilecek adımlar hem de çıkmaza saptıracak aksak istikametler vardır; tıpkı Amerikan cemiyetinin kendi gidişinde olduğu gibi.... Öyle cemiyetin böyle ilmi olur (Boran, 1943f: 25).

Behice Boran'ın Marksizme yönelmesinin nedenlerinden biri de, "ilminden" hayal kırıklığına uğradığı ABD'nin "cemiyet" yapısına ilişkin gözlemleridir. Bu gözlemler, Behice Boran'ın ilk gençlik döneminden itibaren ülküsüne sahip olduğu çağdaş uygarlık kavramında radikal bir içerik değişimine yol açmıştır. Boran, ABD'deki gözlemlerinden, bu ülkenin örnek alınması gereken uygar bir ülke olduğu sonucuna ulaşmamıştır. Bilakis, ABD'de hüküm sürmekte olan düzenin 'bozuk düzen' olduğuna kanaat getirmiştir. Kendisi, bu kanaatini şöyle dile getirmiştir:

> 1930'ların Amerika'sı... Roosevelt'in New Deal'i... Büyük buhran sonrası... O zamanın Amerika'sı etkiledi beni. Bir tarafta lüks, refah, öbür yanda sefalet, işsizlik. Ama istihsal bol. Bu tezat çarptı beni. ... Tezat büyüktü. Bakıyordum, problemleri fakirlik değil. İstihsal yapabiliyorlar, ama o büyük istihsal işe yaramıyor, işsizliği, buhranları önlemiyor. Düzen bozuktu (*Akis*, 1967: 6).

Doktora öğrenimi sırasında hem belirli bir toplumu, toplumun belirli bir birimini incelemek için bütünsel ve tutarlı bir yöntem vermeyen, toplumsal çelişkileri açıklayamayan sosyolojinin yarattığı hayal kırıklığı ve yakından gözlemleme fırsatı bulduğu Amerikan toplumunun derin çelişkileri nedeniyle tanıştığı Marksizm, Boran'ın dünyasını değiştirecektir. İçinde yetiştiği toplumsal koşullardan kaynaklanan yurtseverliği bundan böyle başka bir yönde seyredecektir. Türkiye'nin kalkınmasına, çağdaş uyarlığa erişmesine etken bir biçimde katılabilmek amacıyla seçtiği sosyolojide yanıtını bulamadığı soruların çözümünün Marksizmde olduğunu düşünmeye başlayan Boran, "Türkiye'yi kalkındırmak için," diyecektir, "... yol nedir, onu bulmuştum" (Mumcu, 1995: 28).

Behice Boran, Marksist düşünceyle tanıştıktan sonra, Türkiye'nin çağdaş uygarlığa ulaşabilmesi için ne yapılması gerektiğinin ana hatlarını şimdiye kadar olduğundan bambaşka açılarla şekillendirir oldu. "... anladım ki," diyecekti, "çağdaş uygarlık Batı'nın kapitalist ülkelerinin uygarlığı değildir. Çağdaş uygarlık sosyalist uygarlıktır. Onun için Türkiye'de çağdaş uygarlık için çalışırken bunun sosyalizm hedefinde olması gerekiyordu" (Ek 3). Bu nokta önemliydi; çünkü Cumhuriyet ruhuyla yetişen aydınların çoğunda olduğu gibi, Behice Boran'da da çağdaş uygar-

lığa yetişmek, bu kavramın özdeşleştirildiği Batı Avrupa ülkeleri ya da ABD gibi olmakla, onlara benzemekle eşanlamlıydı. Oysa, Behice Boran için bu özdeşlik artık bozuluyordu. Onda, artık, Türkiye'nin çağdaş uygarlığa yetişmesinin, Batı'nın kapitalist ülkelerine öykünmekle değil, bu ülkelerdekilere benzetilmeye çalışılan yapıların radikal bir biçimde değiştirilmesiyle olabileceği fikri beliriyordu.

Behice Boran'ın örgütlü etkinlik fikri de bu dönemde gelişmeye başladı. Kendi anlattığına göre henüz Marksizm ile tanışmadan önce insanın sahip olduğu fikirleri hayata geçirmek için uğraşması gerektiği kanaatine varmıştı. Bu fikir, Behice Boran'da, Marksizmle tanıştıktan, özellikle Lenin'i okumaya başladıktan sonra daha da belirginleşmeye başlamıştı. "Hayatta fikirlerin yansıması sadece bireysel düzeyde olmaz," diyecekti, "Eğer toplumu değiştirmek, geliştirmek istiyorsanız örgütlü bir biçimde çalışmanız, bir örgüt içinde olmanız lazımdır, o neticeye geldim. Yani bir parti içinde çalışınanız lazımdır, o neticeye geldim" (Ek 3).

Doktora Tezi: Tatminkâr Olmayan Bir Sonuç

Behice Boran'ın doktora tezi, yazıldığı dönemin arayışlarını, aldığı sosyoloji öğreniminin derin izlerini ve ona yönelik güvensizliğinin yarattığı düşünsel çelişkilerin hepsini birlikte yansıtır.

Behice Boran, doktora tezinde, Amerikan sosyolojisinin kendi teknikleri ve yaklaşımlarıyla, Amerika'da yaygın bir kabul gören "her doğan çocuk devlet başkanlığına yükselebilir" önermesinin doğru olmadığını kanıtlamak istemişti. Bu önerme, sınıf, meslek ya da statü farklılıklarının insanlar arasında bir eşitsizliğe yol açmadığını, doğarken eşit olan insanın toplumsal yaşam içinde de eşit şansa sahip olduğunu anlatan ideolojik bir önermeydi. Eğer meslekler ya da sınıflar arasındaki geçiş(siz)likler rakamlarla kanıtlanabilirse, bu ideolojik önermenin yanlışlığı da gösterilebilirdi. Bu, en azından denemeye değer bir çalışma olabilirdi.

Boran, Michigan Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanı danışmanlığında tezini hazırlamaya başladığında, üniversitenin kurulu olduğu Ann Arbor'a yakın bir kent olan Detroit'taki otomobil fabrikalarında araştırma yapmaya yöneldi. Araştırmaları sırasında bir lisans öğrencisi de kendisine yardım edecekti. Gelgelelim, daha çalışmaya başlamadan çeşitli güçlükler ortaya çıktı. Otomobil fabrikalarının personel dairesi arşivleri araştırmaya açılmıyordu. Tez danışmanının şirket yöneticileriyle haftalar süren görüşmeleri sonucunda bu engel aşıldı ve Boran, Ford otomobil fabrikasının arşivlerinde iki ay kadar çalıştı. Ancak, bu sırada beklenmedik bir gelişme oldu. Sendikal örgütlenmenin olmadığı otomobil fabrikalarında hızlı bir örgütlenme dalgası gelişti. Bunun sonucu, Michigan eyaletindeki bütün otomobil fabrikalarının kapatılmasıydı. Böylece, Behice Boran'ın tez çalışmaları da yarıda kaldı (Mumcu, 1995: 26-27).

Bir süre devam eden bekleyişten sonra, Boran'ın çalışma alanının değiştirilmesine karar verildi. Konu aynı, çözümlenecek malzeme farklıydı. Behice Boran, *A*

Study of Occupational Mobility: An Analysis of Age Distributions of Occupational Groupings in the United States, 1910-1930[10] adlı doktora tezinde, 1910, 1920 ve 1930 yıllarını kapsayan onar yıllık dönemlerde, ABD'de maaşlı çalışan toplam nüfus içindeki temel mesleki bölünmeye ilişkin verileri incelemeye karar verdi. Gerekli verileri, 10 yılda bir yapılan genel nüfus sayımı dokümanlarından ve bu dokümanları "sosyal-ekonomik statü grupları" temelinde yeniden sınıflandıran Alba Edwards Sayım Bürosu'ndan elde etti. Bu büro, mesleki grupları, sosyo-ekonomik farklılar temelinde sınıflandırıyordu. Behice Boran, elde ettiği bu verilerle ücretli çalışanları yaş gruplarına ayırarak değişik meslekler arasındaki hareketliliği ölçmek istiyordu. Mesleki hareketliliği sosyolojik bir gösterge olarak değerlendiriyor ve istatistik teknikleriyle meslek grupları arasındaki geçişleri karşılaştırmalı olarak çözümlemeyi deniyordu (Boran, 1938).

Mesleki farklılaşma ve meslek grupları arasındaki hareketlilik, Behice Boran'ın doktora tezini yazdığı yıllarda sosyoloji bakımından hayli revaçta bir konuydu. Bu alandaki önceki çalışmalar, toplumun üst katmanlarında yer alan ünlü kişilere odaklanmıştı. Milyonerlerin, büyük ailelerin önde gelen kişilerinin, bilim ve edebiyatın ünlü isimlerinin toplumsal konumlarındaki hareketliliğe ilişkin pek çok çalışma yapılmıştı. Anlaşılan oydu ki; bu çalışmalar, toplumun ünlü ya da zengin kişilerinin geçmişteki sıradan ve yoksul konumlarına bakarak her sıradanın ünlü, her yoksulun da zengin olabileceğine ilişkin ideolojik sonuçlar yaymak istiyordu. Sonraları, bu konuyla ilgili çalışmalar toplumsal elitlerin ötesine geçerek alanını genişletmiş, meslek gruplarına göre farklılaşma ve bunlar arasındaki akışkanlık sosyolojik açıdan çözümlenmeye başlanmıştı. Behice Boran'ın, doktora tezinde, Amerikan sosyolojisinin revaçtaki konularından birini seçtiğini saptayabiliyoruz. Bu noktada, gündemimize, sosyoloji öğrenimindeki huzursuzluğu sırasında Marksizmle henüz tanışmış olan ve bu tanışma sayesinde topluma bakışında radikal bir değişikliğin başlangıç aşamalarında olan Boran'ın, tezinde, Amerikan sosyolojisi ile Marksizm arasında nasıl bir çatışma ya da gerilim yaşadığı sorusu geliyor.

Behice Boran, doktora tezinde mesleki farklılaşmanın iki tipinden söz ediyor. Bunların yatay ve dikey olduğunu belirttikten sonra, marangozluk, dokumacılık ya da duvarcılık gibi bazı mesleki grupların birbirlerinden sadece teknikler ve mesleki roller bakımından farklılaştığını kaydediyor. Boran, bu tip işler arasında mesleki farklılıklar olmasına rağmen bunlar arasında toplumsal tutumlar bakımından bir farklılık olmayabileceğine dikkat çekiyor. Bu üç mesleği icra edenler arasında toplumsal davranış, siyasal düşünce, vb. bakımlardan bir yakınlık olabileceğini belirten Boran, bunlar arasında toplumsal statü bakımından da bir uyum olabileceğini yazıyor. Boran, bu meslek grupları arasındaki farklılaşmanın "yatay farklılaşma" olarak adlandırılabileceğini belirtiyor. Mesleki farklılaşmanın, sade-

[10] *Mesleki Hareketlilik Üzerine Bir Çalışma: Birleşik Devletler'de Mesleki Gruplaşmaların Yaş Aralıklarına Göre Dağılımının Bir Çözümlemesi (1910-1930).*

ce mesleki bir farklılaşmayla kalmayıp yaşam tarzı, toplumsal görüş, sosyal statü farklılıklarını da beraberinde getirmesi ve meslekler arasında bir hiyerarşi yaratması durumunda ise, Boran, bunun "dikey farklılaşma" olarak tanımlanabileceğini kaydediyor (Boran, 1938: 3-7).

Behice Boran, bu çerçeveyi kurduktan sonra, tezinin temel kaygısını açığa vuruyor. Bu kaygı, Amerikan toplumu ve sosyolojisindeki "açık toplum" ideolojik söylemiyle ilgilidir. Bu ideolojik söyleme göre, bir toplumsal sistemde bütün bireyler eşit toplumsal fırsatlara ve avantajlara sahiptir; dolayısıyla sistem, tamamen bireysel beceriler üzerinde yükselir. Oysa, işbölümü sistemi bireyin ancak birbirine yakın alanlarda mesleki beceriler kazanmasına izin verir ve yıllar geçtiktçe meslek değiştirmek daha da güçleşir. "Açık toplum", meslekler arasında dikey geçişlere kapalı olduğu müddetçe, ideolojik bir söylem olarak kalır. Behice Boran, tezinde bu konuyla ilgili olarak şunları yazar: "... çağdaş endüstri toplumlarında sosyal tabaka tamamen kapalı olsaydı, mesleki yapı içindeki hareketlilik yalnızca yatay düzeyde olurdu. Yani, öteki şartlar eşit kalmak kaydıyla, bir duvarcı bir marangoz ya da dokumacı olabilirdi, fakat asla bir banker ya da fabrikatör olamazdı. Öte yandan, sosyal tabakalaşma sistemi tamamen açık olsaydı, bu açıklığın kendisini dikey düzeyde yüksek bir hareketlilik olarak açığa vurması gerekirdi, yani marangozlar banker, duvarcılar fabrikatör olabilirdi" (Boran, 1938: 8).

Öyleyse, sosyal tabakalar arasındaki akışkanlığın dikey düzeyde ne kadar gerçekleşebildiğini rakamlarla sınamak, "açık toplum" ideolojik söyleminin bir eleştirisi haline gelebilir ve belki de Amerikan sosyolojisinin "farklılaşma" geleneğinin toplumsal çözümlemelerdeki geçersizliğinin ipuçlarını ortaya koyabilirdi. Anlaşılan oydu ki; Boran, kullandığı kavramlar, çerçeveler ve yaklaşımlar bakımından, doktora tezinde, Amerikan sosyolojisinin geleneksel yapıları içinde çalışıyor, fakat bu yapının içinden yapının kendisine itiraz etmeye yelteniyordu.

Behice Boran'ın meslek gruplarını sınıflandırırken izlediği yol, onun itirazcı ses tonu hakkında kısmi bir fikir verebilecek niteliktedir. Boran, meslekler arasındaki farklılaşmayı kategorileştirip; bunlar arasındaki hareketliliği ölçmeye çalışırken genel düzeyde ikili bir ayrıma gider ve "mülk sahibi" sınıflara dahil olanlarla "mülk sahibi olmayanlar"ı birbirinden ayırt eder. Bunlara ek olarak, tarımda ve sanayide üretim düzeninde kontrol edici olmaları bakımından mülk sahibi sınıflara yakın olan yönetici konumundaki kimseleri ücretli işçilerin dışında değerlendirir. Ücretli işçileri ise kalifiye, yarı kalifiye ve kalifiye olmayanlar şeklinde sınıflandırır (Boran, 1938: 14-26). Boran, elde ettiği resmi verileri bu temel ayrımlara göre yeniden düzenleyip; yaş ve cinsiyet faktörünü de göz önünde tutarak meslek grupları arasındaki hareketliliği istatistik teknikleriyle çözümlemeye çalışır.

Bir yıl boyunca, sayısız rakamla didişerek çok sayıda çizelge ve grafik hazırlanarak yapılan bu çalışma, Boran'ın temel kaygısı bakımından ortaya anlamlı sonuçlar çıkarmaz. Çünkü, mesleki gruplar arasındaki hareketliliğin niceliksel ölçümü, onu toplumsal sınıflar arasındaki ilişki ve çelişkileri ortaya koymaya yara-

yacak sonuçlara götürmez. "Oysa," der Boran, "ben sınıfsal akışkanlığı doğrudan yakalayabilmek istemiştim" (Mumcu, 1995: 27).

Behice Boran'ın doktora tezini inceleyen jüri üyelerinin, toplumsal sorunlara sınıfsal açıdan bakmak gibi bir dertleri yoktu. Önlerindeki, çok emek verilmiş ciddi bir çalışmaydı. Bu nedenle tezi kabul ettiler (Mumcu, 1995: 27). Kendi tezinden tatmin olmayan Behice Boran'ın ise, yapacağı bilimsel çalışmalarda anlamlı sonuçlara ulaşabilmek için topluma, tarihsel maddeciliğin sınıf çözümlemesi yöntemiyle bakmaya doğru ilerlemesi gerekecektir

Behice Sadık Boran, sosyoloji doktoru unvanını aldığında tarih, Şubat 1939 idi.[11] Türkiye'nin kalkınıp çağdaş uygarlığa yetişmesinde etken bir rol üstlenmek amacıyla başlayan ABD serüveni, fizikteki gibi yasalar vermeyen sosyolojinin yarattığı hayal kırıklığı, ardından Marksizmle tanışmanın getirdiği umut ışığı, amacına ulaşmayan bir doktora tezi ve orada geçirdiği amipli dizanteriden dolayı yıllar boyu yakasını bırakmayacak olan karaciğer rahatsızlığıyla[12] son buluyordu. Şimdi, 'toplumcu bir toplumbilimci" olarak değiştirmek, geliştirmek, çağdaş uygarlığa eriştirmek istediği ülkesine geri dönüyordu.

[11] TBMM Zat ve Sicil Dosyası, "Hal Tercümesi".

[12] Öğrencisi Mübeccel Kıray kendisiyle Behice Boran hakkında yapılan bir söyleşide şunları söylüyor: "Bir karaciğer problemi vardı; o hep bakım istiyordu. O da şundanmış: Amerika'dayken, amipli dizanteri gibi bir şey vardır... O karaciğerde tahribat yapmış; o hep tekerrür ediyordu. Ağrılar, vesaire" (Yaraman ve Ergur, 2002: 112).

İkinci Bölüm

Öğretim Üyesi

Behice Boran'ın ülkeye dönüşünden sonraki yaklaşık dokuz yıllık dönem (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne [DTCF] sosyoloji doçenti olarak atandığı 31 Mayıs 1939'dan üniversite öğretim üyeliğinin fiilen sona erdirildiği 12 Temmuz 1948'e kadar olan dönem), değişimine katılmak istediği ülkesini tanımak, tanımak için sosyolojik çalışmalar yapmak gayretleriyle geçti. Behice Boran, siyasal hayata katılımının ilk adımlarını da bu dönemde attı. Gelgelelim, bu, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal koşullar nedeniyle sağ terör dalgalarının peş peşe yükseldiği dönemdi. Behice Boran'ın öğretim üyesi olduğu DTCF, kurucularından birisi olduğu *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergileri, yazarı olduğu *Tan* gazetesi ve *Görüşler* dergisi, yönlendiricisi olduğu İlerici Demokrat Gençler Derneği ile Türkiye Gençler Derneği (TGD) ve üyesi olduğu gizli Türkiye Komünist Partisi (TKP) yükselen sağ terörün üç büyük dalgasının başlıca hedefleri arasındaydı. Behice Boran, bu dönemde, bir öğretim üyesi, bir yazar ve bir siyasal eylemci olarak baskılara karşı dirençli mücadelesiyle olduğu kadar, Türkiye'de sosyoloji alanındaki çığır açıcı çalışmaları, sanat ve edebiyatta toplumcu bir perspektifle yazdığı eleştirileri ve dönemin temel konuları olan demokrasi, faşizm ve hümanizmi sınıfsal bir perspektifle çözümlemeyi deneyen siyasal yazılarıyla dikkat çekti. Öğretim üyeliği dönemi, Behice Boran'ın Marksizmle ilişkilerinin gitgide derinleşmeye başladığı bir dönem oldu.

Behice Boran'ın, 1939-1948 yılları arasında bir öğretim üyesi olarak yaşadığı bireysel olaylar, dönemin siyasal ve düşüngüsel tarihinin aynasıdır. O nedenle bu bölümde, Behice Boran'ın yaşadıklarını eksen alarak dönemin siyasal ve düşüngüsel bağlamını ayrıntılı bir biçimde ele alacağız. Bu çabada, uygun bir dönemleştirme anlamlı olacaktır. Dönemi, birincisine ırkçılığın, ikincisine antisovyetizmin, üçüncüsüne de Amerikancılığın damgasını bastığı üç alt dilime ayıracağız. Her bir dönemin baskın siyasal eğiliminin rengini verdiği koşullar içinde Behice Boran'ın yaşadığı bireysel olgulara bakmanın ikili bir işlevi olacak. Bir yandan, dönemin tarihsel, siyasal ve düşüngüsel özelliklerinin Behice Boran'ın yaşadığı bireysel olgular eksenli bir okumasını yapmış olacağız. Öte yandan da, Behice Boran'ın akademik ve siyasal hayatının ilk dönemleriyle kişiliğinin kimi yanlarını dönemin özellikleri bağlamında kavrama olanağına sahip olacağız.

Bu bölümde, Behice Boran'ın yaşam öyküsünün dönemin siyasal ve düşüngüsel özelliklerini yansıtan yönlerini ortaya koyduktan sonra, onun sosyoloji kuramları, toplumsal yapı ve toplumsal değişme gibi konulardaki düşünsel üretimini,

belirli izlekleri takip ederek çözümlemeyi deneyeceğiz. Bu çözümlemede, Behice Boran'ın sosyoloji ile Marksizm, pozitivizm ile tarihsel materyalizm arasındaki gerilimleri kendi düşünsel üretiminde nasıl yaşadığını ve bunları nasıl aşmaya çabaladığını göstermeye çalışacağız. 1960'lı yıllarda Türkiye'nin en önemli Marksist kuramcılarından birisi olacak olan Boran'ın, sosyalist devrim tezini üzerine inşa edeceği Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Yasasının toplumsal ve yöntembilimsel anlamını toplumsal yapı araştırmaları sırasında kavradığını özellikle vurgulayacağız. Vurgulayacağımız yanlardan biri de Behice Boran'ın sosyolojik araştırmalarında diyalektik yöntemi kullanmaktaki yetkinliği olacak. Bölümün temel sorunlarından bir diğeri, Behice Boran'ın sosyoloji çalışmalarının, siyasal kuramcı olarak yaptığı çalışmalara neler devrettiğinin izlerini sürmek olacak.

Birinci Dönem: Irkçı Zamanlar

Behice Boran'ın öğretim üyeliğinin birinci dönemi, Mayıs 1939 ile Mayıs 1944 arasındaki 5 yıldır. Bu dönemin özelliği, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında Almanya'nın kazandığı başarılara paralel olarak Türkiye'nin yönetici sınıflarının ırkçılığa gösterdiği güçlü eğilim ve bu eğilimin bir sonucu olarak sol düşünceye, akımlara, kişilere ve kurumlara karşı yönelik baskılarıydı. Bu baskılar, Behice Boran'ın kurucularından ve yazarlarından birisi olduğu *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergilerinin kapatılması ve üye olduğu TKP'ye yönelik büyük bir operasyonla sonuçlandı.

Behice Boran, 1939 Mart başında yurda döndüğünde, dünya koşaradım İkinci Savaş'a gidiyordu. 1938 Kasımı'nda kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ü kaybetmiş olan Türkiye Cumhuriyeti, yaklaşan savaşı, Aralık 1938'deki CHP kurultayında resmen ilan edilen "Milli Şef" rejimiyle karşıladı. Türkiye, savaşın dışında kalmıştı; buna karşılık, savaş döneminin baskın düşüngüsü olan milliyetçiliğin ırkçı türleri, Türkiye'de büyük bir güç kazanmış, Almanya'nın savaşta başarılar gösterdiği ilk yıllarda ırkçı milliyetçiliğe şiddetli eğilim gösterenler sadece sivil toplum katında değil, devlet katında da etkili bir konuma gelmişti. Öyle ki, 1942 Yazı'nda Milli Şef İsmet İnönü tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Başbakan Şükrü Saraçoğlu, hükümet programını Büyük Millet Meclisi'ne sunarken yaptığı konuşmada "Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal [en azından] o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir" sözleriyle (CHP Genel Sekreterliği, 1942: 11) ırkçılığın devlet katındaki gücünü dile getirmişti. Irkçı düşüncenin liderlerinden Nihal Atsız[13], ırkçı başbakana yazdığı mektupta, onun bu sözlerini "... ne ırkımızın ne de devletimizin tarihinde, Türk milliyetçiliği resmî bir ağızdan bu kadar kesin sözlerle hiçbir zaman açığa vurulmamıştı. Bu sözlerin Türkçü çevrelerde nasıl sevinçle karşılandığını anlatmaya lüzum yoktur" diye selamlamıştı (Atsız, 1944a).

[13] Nihal Atsız'ın yaşam öyküsü ve Türkiye'de ırkçı, milliyetçi düşünce içindeki konumu için bkz. (Bakırezer, 2002).

Irkçı düşüncenin hegemonyası, dönemin tarihsel şartları ve sınıf ilişkileri içinde boy vermişti. Ne 1923-1929 dönemindeki "devlet eliyle yerli sermayedar yetiştirme" girişimleriyle ne de 1930-1939 dönemindeki "korumacı-devletçi sanayileşme" politikalarıyla (Boratav, 1989) kapitalistleşmenin gereklerini yerine getiremeyen Türkiye'nin egemen sınıfları, İkinci Dünya Savaşı başlarken, yeni bir yöneliş içindeydi. Bu yöneliş, egemen sınıfların yüzlerini yeniden Batı'ya bağımlılığa dönüşleri, sermaye birikiminin çelişkilerini dış yardımlara dayanarak aşma arayışıyla şekillenmişti. 19 Ekim 1939'da yapılan Türkiye-İngiltere-Fransa İttifak Antlaşması, bu arayışın bir ürünüydü. Türkiye'ye 25 milyon sterlin kredi veren bu antlaşma, Oran'ın dikkati çektiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dışa bağlanma belgesiydi (Oran, 1969: 250).

Türkiye'nin egemen sınıfları, savaş koşullarında, kimin kazanacağı belli olmadığı için sınıfsal çıkarlarının hangi yabancı ülkelerle işbirliği yapmakta olduğu konusunda yalpalama içindeydiler. Egemen sınıflar, Nazi Almanyası, 1941 Haziranı'nda Sovyetler Birliği'ne saldırana dek İngiltere, Fransa, Almanya ve Sovyetler Birliği arasında sürekli yön değiştiren bir politika izlediler. Ne ki, Almanya'nın savaşın cephelerinde başarı kazanmaya başlamasıyla birlikte sermaye birikiminde yeni ilerlemeler sağlamak umuduyla kaderlerini bu ülkeyle birleştirmeyi tercih ettiler. Sonuç, sadece bu ülkeyle iktisadi ilişkileri geliştirmek olmadı; egemen sınıflar, düşüngüsel bakımdan da faşist Almanya'yı izlediler. Bunun tek göstergesi Başbakan Saraçoğlu'nun yukarıda aktarılan sözleri değildi. *Çınaraltı* (1941-1944), *Bozkurt* (1939-194), *Tanrıdağ* (Mayıs-Eylül 1942), *Gök-Börü* (1942-1943), *Orhun* (1934-1944), *Millet* (1942-1944), *Türk Amacı* (1942) gibi ırkçı, Turancı dergiler, birbiri peşi sıra yayın hayatına atıldılar. Bu yayınlar ve çıkarıcıları, devlet katından gördükleri müsamaha ve teşvikin yanında, Alman dostları tarafından maddi olarak da desteklendiler. Baskın Oran, gizli Alman belgelerine dayanarak, 1942 yılında bu dergilerin çıkarıcılarına 5 milyon mark yollandığını kanıtlar (Oran, 1969: 264).[14]

İkinci Dünya Savaşı koşullarında milliyetçiliğin ırkçı türünün yükselişe geçirilişi, sol düşünceye karşı yok etme hedefli bir hıncın beslenişiyle el ele gitti. Behice Boran, bu dönemde, ırkçı hınç ve saldırıların hedefindeki kişi, kurum ve yayınlarla ilişkiliydi. Behice Boran'ın bir sosyolog ve bir aydın olarak Türkiye tarihindeki bu çok özel döneme girişi, DTCF'ye sosyoloji doçenti olarak atanmasıyla başladı. Türkiye'de sosyolojiye yeni bir soluk getirmek isteyen Behice Boran, bu dönemde, üniversite kürsüsünde ve sahalarda bir sosyolog; dönemin ilerici, sol yayınlarında bir kurucu ve yazar ve TKP'de bir üye idi.

---

[14] Sıkıyönetim Savcısı Kâzım Alöç de bu konuda bazı bilgiler verir. Alöç'ün belirttiğine göre, *Gök-Börü* dergisine "meçhul kaynaklar"dan para geldiği Reha Oğuz Türkkan tarafından söylenmişti. Öte yandan dönemin ırkçı yayınlarının yazarlarının Alman sefareti mensuplarıyla "sıkı temasları" bulunuyordu (Alöç, 2006: 189, 192).

Kürsüde

Behice Boran, DTCF'deki ilk görev gününde, üniversiteye yeni başlamanın neşe ve sevincini yaşayan bir genç kızı andırıyordu. 1939-1940 öğrenim yılı başlarken Ankara'daki Evkaf apartmanlarında öğrenim veren DTCF'de büyük bir açılış töreni yapılmıştı. Liseyi Fransa'da okuyup babasının işi gereği Ankara'ya gelerek DTCF Felsefe Bölümü'ne kayıt yaptıran Rozet Avidgor, bu törende "genç ve hoş bir kız" olarak tanımladığı Behice Boran'ı görünce, onu da kendisi gibi bir öğrenci sanmış ve ona 'Siz de mi felsefedesiniz' diye sormuştu. Behice Boran da ona "son derece güleç bir tavırla", "Ben hocanız olacağım felsefede' demişti (Avidgor, 1987: 20). Öğrencisi Mübeccel Kıray, Behice Boran'ın DTCF'de göreve başladığı günlerle ilgili olarak, "Rekor bir zamanda doktorasını almış. ... büyük bir heyecanla geri gelmiş. Çok neşeli, çok parlak, nükteli biriydi" diyecekti (Yaraman ve Ergur, 2002: 102).

Önceleri öğretmen olup halkı aydınlatmakla, sonra sosyolog olup toplum yasalarını keşfederek onu değiştirmeye çalışmakla ülkenin çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırılmasına katkıda bulunmak isteyen genç yurtseverin, Marksizmin kendi düşün yapısına getirmekte olduğu yeni açılarla gelen öğretim üyeliği dönemi neşe ve heyecanla başlamıştı.

Behice Boran, Türkiye'ye döndükten sonra, ilk önce, sosyoloji dersleri okutulduğunu öğrendiği İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde asistan olmak için girişimlerde bulundu. Dekan Celal Saraç ile yaptığı görüşmeden aldığı olumlu sonuca dayanarak Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğü'ne dilekçe ile başvurdu. Başvurusundan uzun süre sonuç alamayınca Ankara'ya giderek Yüksek Tedrisat Umum Müdürü Cevat Dursunoğlu ve Şube Müdürü Kutsi Tecer ile görüştü. Bu kişiler, Behice Boran'a, değil üniversitede, ortaöğretimde bile iş veremeyeceklerini söylediler. Bunun ardında, bu kişilerin Nazi Almanyası'na yandaş ırkçı kimseler oluşlarının yattığı zamanla anlaşılabilecekti. Behice Boran, hayretle karşıladığı bu durumun hangi siyasi nedenlerden kaynaklandığını yıllar sonra, çıkarıldığı mahkeme önünde, şöyle anlatır:

> Devlet büyük masraflarla dış memleketlere talebe gönderirken, devlete ve millete yük olmadan tahsilini muvaffakiyetle bitirmiş ve Amerika'daki profesörlerinden çok iyi raporlar almış bir kimseye, bana, iş bulamamaları hayretimi mucip oldu ve bu müşahedemi Ankara'daki tanıdıklarıma anlattım. İşte o zaman bana, Amerikan Kız Koleji mezunu olduğum ve yüksek tahsilimi de Amerika'da ikmal ettiğim için Yüksek Tedrisat Umum Müdürü ile Şube Müdürü Kutsi Tecer'in bana iş vermek istemiyeceklerini, zira bu zatların 'Anadolucu' oldukları söylendi. Meğerse bu zatlar için ilim memleketi ve milleti Hitler Almanyası imiş ve üniversite mevkilerini oraya tahsile gönderdikleri seçme talebeler için muhafaza ederlermiş (Boran, 1950: 66).

Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili mevkilerini işgal eden ırkçı kimselerin bir ortaöğretim görevi bile vermedikleri Behice Boran, önüne çıkarılan engellerin si-

yasi yanlarını sezince doğrudan doğruya Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel[15] ile görüştü. Bakan Yücel'in talimatıyla DTCF'ye sosyoloji doçenti olarak atandı. Asistan olmak isterken bir öğretmenlik bile alamayan Boran'ın doçent olması, ileri bir tarihte göreve başlayabileceğini umarken hemencecik atanması iki nedenle mümkün oldu. Birinci neden, zamanın üniversiteler kanununa eklenen geçici bir maddeyle ilgiliydi. Bu maddeye göre, sosyoloji doktorası yapanlar, üç yıl içinde doçentlik tezlerini vermek koşuluyla doğrudan doğruya doçent olarak göreve başlayabiliyorlardı (Mumcu, 1995: 33-34). İkinci neden ise, Boran'ın belirttiği gibi, siyasi bir durumdan kaynaklanıyordu. Niyazi Berkes'in, Behice Boran ve Pertev Naili Boratav ile birlikte DTCF'de yaşadığı dramatik olaylar olup bittikten sonra farkına vardığı gibi, bu fakülte, Atatürk'ün Türk Tarih Tezi'nin geliştirilmesi amacıyla kurulmuştu. Buna karşılık, onun ölümünden sonra bu tezi tamamiyle ırkçı bir biçimde kavrayan kimseler Milli Eğitim Bakanlığı'nda elde ettikleri mevkileri de kullanarak DTCF'yi kendi fikirlerinin geliştirilip yayılacağı bir merkez haline getirmeyi amaçlamışlardı. Devrin Bakanı Hasan Âli Yücel, neredeyse tek başına bu siyasal kalkışmaya göğüs germeye çalışıyordu. Yücel; Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Behice Boran gibi ileri fikirli kimselerin çabucak DTCF'ye atanmasının bu siyasal direnişinde önemli dayanaklar olabileceğini düşünmüş olmalıydı (Berkes, 1997: 144-146, 154-155). Behice Boran, böylece, beklediğinden daha hızlı, umduğundan daha ileri bir mevkide akademik kariyerine adım atmış oldu.

Behice Boran, DTCF'deki görevine 31 Mayıs 1939'da başladı.[16] Fakültede aynı yıl açılan felsefe kürsüsüne bağlı olarak haftada dört saat[17] İstatistik, Şehir Sosyolojisi ve Sosyolojiye Giriş derslerini veriyordu (Kasapoğlu, 1999: 362). Behice Boran, bunların yanı sıra Ankara Hukuk Fakültesi'nde sosyoloji dersi vermeye de talip olmuştu. Fakat Fakülte Profesörler Kurulu Boran'ın başvurusunu reddetti. 1943-1952 yıllarında Ankara Hukuk Fakültesi'nde davetli öğretim üyesi olarak çalışan Ernst Hirsch, bu reddin gerekçesini şöyle açıklayacaktı: "... meslektaşların bir kısmı her tür sosyoloji dersine daha baştan karşıydı. Zira onlara göre 'sosyoloji eşittir sosyalizm', 'sosyalizm eşittir komünizm' idi. Hele meslektaşlardan biri, Bayan Boran'ın iyi haber alan çevrelerde komünist olarak tanındığına dikkati çekince, Profesörler Kurulu, oy çokluğuyla Bayan Boran'ın başvurusunu reddetti" (Hirsch, 1997: 341).

Boran'ın öğretim üyeliğine başladığı dönemde, DTCF, akademik düzey bakımından bir liseyi andırıyordu. Gerçi, hocalar arasında Nazi rejiminin gelişi üzerine Almanya'yı terk eden, çoğu genç, fakat içlerinde dünyaca tanınmış

---

[15] Hasan Âli Yücel, bir fikir adamı, bir yazar, bir idareci ve bir siyasetçi olarak Kemalist modernleşme projesinin önemli figürlerinden biri olmuş, "Batı'nın kafasıyla Doğu'yu keşfetmeye" çabalamıştı. Yücel'in fikirlerinin bir çözümlemesi için bkz. (Özman, 2002).

[16] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "Zatişleri Direktörlüğüne, 06.06.1939".

[17] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "Üniversite ve Yüksek Okulların Bilumum Tedris Heyetinde Çalışanlara Mahsus Anketi"

bilim insanları vardı. Fakat, Türk hocaların çoğundaki üniversite kavrayışı, öğrencilerin derslerde anlatılanları not ederek ezberleyip sınav geçmelerinin ötesinde değildi. Bu hocalar arasında taksi işletenler, kooperatif kurmakla uğraşanlar vardı. Behice Boran, kendisi gibi DTCF'de öğretim üyesi olan Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif Başoğlu ve asistan Mediha Berkes ile birlikte, felsefe bölümündeki çalışmaları dışında fakülteye bilimsel bir karakter kazandırmak amacıyla yabancı hocalarla birlikte disiplinler arası kollokyumlar serisi hazırlayanlar arasındaydı. Kollokyumları, fakülte dışından izleyicilerin de katılabileceği açık konferanslar serisi izlemişti. Hocalar ve öğrenciler açısından son derece verimli geçen bu bilimsel etkinlikler, DTCF'nin Türk hocaları bakımından ise, sadece bir alay konusu olabiliyordu (Berkes, 1997: 399-401).

Behice Boran'ın DTCF'de verdiği dersler, öğrencilere tutturduğu notları ezberletip bunun değerini de sınavlarda biçmenin ötesinde bir anlam taşıdığı gibi, öğrencileri açısından da not tutmaktan yorgun düşülen ve bir an önce bitmesi istenen dersler değildi. "Ama nasıl heyecanlanırdık dinlerken," diye hatırlıyor öğrencilerinden Mübeccel Kıray, "dışarı çıktığımızda da ... keşke bitmeseydi, öğleden sonra da dinlesek derdik" (Yaraman ve Ergur, 2002: 102). Behice Boran'ın ders anlatmaktaki etkileyiciliği, şöhretinin, Ankara'daki tüm üniversite çevrelerinde kısa sürede yayılmasını sağladı. Kıray, bu yayılımı şöyle anlatıyor:

> Siyasal Bilgiler Fakültesi asistanları bile, ... örneğin Aydın Yalçın falan, sonra Türkiye'nin yazı ve Türk politik hayatında öne çıktı; ya da Aziz Köklü, sonradan dekanlık da yaptı; Behice Hanımın derslerini -Behice Hanım birinci sınıf dersi veriyor, yahut ikinci sınıf dersi; bunlar asistan, doktoralarını vermişler ya da vermek üzereler- gelip dinlerlerdi; o kadar etkileyiciydi. Fikirlerine katılırlar katılmazlar, o başka hesap, ama gelir dinlerlerdi. Herkes, Behice Hanımın çok iyi sosyoloji dersi verdiğini kabul etmişti (Yaraman ve Ergur, 2002: 104).

Boran'ın derslerini takip edenlerden birisi de, daha sonra Türkiye İşçi Partisi'nde (TİP) yoldaşı olacak olan Mülkiye öğrencisi Sadun Aren'di. Aren, Behice Boran'ın, dinleyenleri mantığının gücüyle etkilediğini ve bilimsel yapısının çok sağlam olduğunu hatırlıyor (Aren, 2006: 57; Eroğul, 2003: 109). Boran'ın derslerini ve konferanslarını izleyenler, DTCF ve Mülkiye öğrencileriyle sınırlı değildi. Öğrencilerinden Sıdıka Su, tıp, veterinerlik ve ziraat fakültelerinden onun derslerini izlemeye gelenler olduğunu kaydediyor (Atılgan, 2003b).

Behice Boran'ın dersleri, Türkiye'deki sosyoloji kürsülerinde yerleşik "Batı'da öğrenilen hümanistik bilgiyi sanki skolastik dogma bilgi imiş gibi aktarmak" kalıbının ve "Kant dedi ki, Comte dedi ki" tekerlemesinin ötesindeydi (Kıray, 1999: 66-68). Kendisi, yıllar sonra, "tek taraflı öğretim veriyordu" diye mahkemede aleyhine tanıklık eden DTCF'nin iki ırkçı hocasının ifadelerini yanıtlarken, üniversitede ders verme anlayışının ana hatlarını şöyle ortaya koyacaktı:

> Sanki üniversite öğretimi şuna göre şöyle, buna göre böyle diye, şimdiye kadar tanınmış sosyologların dediklerini sıralayıp karşılaştırmaktan ibarettir. Ve eğer 'ilmî' iseniz, o onu demiş bu bunu demiş şeklinde anlattıktan sonra, onun orası, bunun burası yanlış veya doğru diyemiyeceksiniz ve hiçbir hükme varmıyacaksınız. ... Halbuki 'ilmî' ders verme ve çalışma usulü asla bu değildir. İlimde tarafsızlık bu mânaya gelmez. Tarafsız, objektif olmak demek, verilen hükümleri daima gerçeklerin mihengine vurmak ve doğru yanlış hükümlerini bu kıstasa göre vermek demektir. Yoksa ilim taraf tutar, hem de kuvvetli bir şekilde taraf tutar: Gerçeğin ve hakikatin tarafını. İlmin tarafsızlığı Nasrettin Hoca'nın hikâyesindeki gibi 'o komşu da haklı, bu komşu da... karıcığım sen de haklısın' şeklinde kat'î bir hüküm vermekten kaçış ve kötü bir müsamahakârlık ve izafîlik değildir (Boran, 1950: 45-46).

Behice Boran'ın derdi, eleştirel bir biçimde sosyoloji okullarını, toplum tiplerini ve aralarındaki farkları öğrencilerine anlatmak; çok iyi bildiği Amerika'nın o zamanki en ileri sosyolojisini kullanarak, ama bunlara yenilikler ekleyerek, Türkiye toplumunu anlamaya yarayan yeni bilgiler üretmekti (Kıray, 1999: 66-68).

Sahada

Hasan Ünal Nalbantoğlu'nun vurguladığı gibi, Behice Boran'ın toplumsal duyarlığı, Amerika'da öğrenimi sırasında ortaya çıkmamış; içinde büyüdüğü toplumun çalkantı ve dönüşümleri bu duyarlığı yaratmıştı. Sosyoloji öğrenimi ise, onu, kuramsal bilgiler ve yaklaşımlar ışığında Türkiye toplumunun sorunlarını birer "inceleme nesnesi"ne, gitgide de somut "araştırma sorusu"na dönüştürme yetisiyle donatmıştı (Nalbantoğlu: 2002: 134-135). "Toplumsal yapı araştırmaları" ve "saha araştırmaları", Behice Boran'ın sosyoloji öğrenimi sırasında edindiği donanıma yenilikler ekleyerek Türkiye toplumunu anlamaya yarayan yeni bilgiler üretebilmesinin, araştırma sorularını ortaya koyup çözümler getirebilmesinin yolları oldular. Behice Boran açısından bir araştırma betimlemeyle yetinemez, kendisini betimlemeyle sınırlı tuttuğunda bilimsel bir işlev göremezdi. Onun açısından bilimsel bir araştırma "hadiseler arasındaki münasebetleri" incelemeli, "problemler etrafında teşkilâtlandırılmalı", "problemler ortaya koymalı ve onlara cevap arayarak ilerlemeli" idi (Boran, 1943c: 108).

Behice Boran'ın Türkiye toplumunun sorunlarını birer inceleme nesnesi olarak ele alan ilk çalışmaları, dönemin Türkiyesinde nüfusun belirleyici çoğunluğuna sahip olan köyler üzerineydi. Bu ilk incelemeleri, somut araştırma soruları ekseninde yapacağı araştırmaların yol açıcıları olacaktı. Behice Boran'ın, ilk incelemelerinin, Ankara köylerinde olduğunu saptayabiliyoruz. Kendisi, Temmuz 1940'ta, "değiştirilmesine kani olduğu köy tipi"ni tarif ederken, "Ankara köylerindeki şahsî müşahadelerine" dayandığını belirtiyor (Boran, 1940b: 184). Behice Boran'ın Ankara köylerindeki incelemeleri, 1940 Baharı'nda, Pertev Naili Boratav, Niyazi ve Mediha Berkes ve Adnan Cemgil ile bazen yük arabalarıyla bazen de DTCF'nin

verdiği mütevazı ödenekle kiralanan vasıtalarla hafta sonları gittiği köylerde başladı. Yaz sonuna kadar incelemelerde bulundukları köy sayısı onu bulmuştu (Esenel, 1999: 101-102).

Behice Boran'ın, Türkiye toplumunun sorunlarını tanımaya yönelik bu ilk adımları sırasında, bazı şaşırmalar yaşadığını, öğrencilerinden ve dönemin ırkçı gençliğinin önderlerinden birisi olan Osman Yüksel Serdengeçti'nin yazdıklarından anlayabiliyoruz. Serdengeçti'nin anlattıklarına göre, Boran, köylülerle diyaloglarında adaletsiz bölüşüm ilişkilerine dikkati çekip "Allah beş parmağı bir yaratmamış ki..." yanıtını aldığında hayli şaşırmış (Serdengeçti, 1969: 14). Halkın, nasıl olup da, geri kalmışlığa, fakirliğe ve çilekeşliğe razı olduğuna ilişkin ilk şaşkınlığın, Behice Boran'ın siyasal çözümlemelerinin de temel sorunlarından biri olduğunu dördüncü bölümde göreceğiz.

Behice Boran'ın Ankara köylerinde başlayan saha araştırmaları, Manisa köylerinde devam etti. Boran, doçentlik tezi için 5 Ağustos-8 Eylül 1941 tarihleri arasında Tepecik ve civar köylerinde incelemeler yaptı.[18] Vaktiyle, köylü halkı aydınlatmakla toplumun çağdaş medeniyete erişebileceğine inandığı için öğretmenlik yaptığı Manisa'da, şimdi Marksizmin verdiği açılar ve sosyolojinin verdiği donanımlarla toplumun nasıl değişebileceğini, direnç noktalarının nerelerden kaynaklandığını soruşturan bir toplumbilimci olarak bulunuyordu. Boran'ın Manisa köylerindeki ilk incelemelerinin sonucu, *Bir Köy Üzerine Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Tetkiki* adlı doçentlik tezi oldu.[19] "Doçentliğe Ehliyet Kazanma Talimatnamesinin 7'nci Maddesi"ne göre hazırlamak zorunda olduğu tezini 2 Haziran 1942'de teslim eden Boran, 13 Haziran'da, Profesör Olivier Lacombe, Profesör Emin Erişirgil ve Profesör Şevket Aziz Kansu'dan oluşan jüri önünde savunmasını yaptı.[20] 20 Haziran'da da "Sosyolojide Tekamül" konusunda öğrencilere açık takrir [ders] verdi.[21]

Behice Boran'ın, doçentlik tezi, onun sosyolojik araştırmalardaki pırıltısının aynası gibiydi. Bunu, jüri üyelerinin tez hakkında yazdıkları raporlardan çıkarabiliyoruz. Profesör Erişirgil, Boran'ın tezine ilişkin raporunda şöyle yazmıştı:

> Sosyoloji Profesörlüğü yaptığım sırada Fakültedeki tedrisatını da yakından takip ettiğim Doçent Bayan Behice Boran bu eseriyle de sosyolojik müşahedelerde ilim yolunu selahiyetle kullanabilecek bir olgunlukta olduğunu gösterdikten başka sosyal problemleri koyuş şekli bakımından da çok nadir görülen bir kavrayışa sahip bulunduğunu ispat etmiştir.[22]

---

[18] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "11.07.1941 Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığına".

[19] Behice Boran'ın doçentlik tezinin bir kopyasına maalesef ulaşamadım. DTCF Kütüphanesi'nin tezler bölümünde Boran'ın tezi yoktu. Tez, Tarih Vakfı arşivlerinde de bulunmuyordu.

[20] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "12.06.1941, Sayın Profesör Emin Erişirgil".

[21] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "16.06.1941, Talebeye".

[22] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "11.06.1942, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanlığına".

Felsefe Enstitüsü Direktörü Profesör Olivier Lacombe, Boran'ın tezi ile ilgili raporunda şu görüşlere yer vermişti:

> Bu etüd, muharririn fikri kuvveti ve ifade kabiliyeti hakkında esasen mevcut olan kanaatimizi daha ziyade takviye etti. Fikirlerin kavranması ve izahındaki vuzuh ve kuvvet, çalışma tarzında, işlemede, vakıaları görüş işinde emniyet bu vasıfların en ziyade göze çarpanlarıdır. Bayan Boran, kendi sahasında şimdiden hakiki bir fikir olgunluğu ve hakiki bir hakimiyet elde etmiştir.[23]

Doçentlik tezi, aslında, Behice Boran'ın yapmak istediği daha geniş bir çalışmanın ilk aşamasını oluşturuyordu. Nitekim tezi kabul edildikten hemen sonra DTCF Dekanlığı'na yazdığı dilekçede "Geçen yıl Manisa bölgesinde başlamış olduğum ve ilk neticelerini habilitasyon tezi olarak bildirdiğim tetkike devam üzere aynı bölgenin ayrı tip köylerine gitmek istiyorum" diyordu.[24] Behice Boran, Manisa köylerinde bir buçuk ay boyunca yapacağı araştırmalara öğrencileri Mübeccel Belik (Kıray) ve Fatma Taşkıngöl'ü (Başaran) de katmak istemişti.[25] Boran'ın talebi, yalnız başına gitmek kaydıyla kabul edildi.[26] Her ne kadar, yetkili kurullar iki öğrencisi ile birlikte gitmesini kabul etmemiş olsa bile, Behice Boran, muhtemelen masraflarını kendisi karşılayarak, 1942 Yazı'nda Manisalı olan öğrencisi Fatma Taşkıngöl ile birlikte tekrar bölgeye gitti. Ova ve dağ köylerinde 58 gün boyunca yaptığı incelemelerinin sonucu, *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki* adlı kitabı oldu (Boran, 1945a).

Toplumsal Yapı Araştırmaları, sadece dönemin sosyolojik çalışmalarında bir zirve noktası olmakla kalmaz, sözgelimi paralel fikirlere sahip olduğu arkadaşları Niyazi ve Mediha Berkes'in köy araştırmalarından hem sorunu tanımlamak hem de ulaştığı sonuçlar bakımından ayrı bir yerde durur.[27] Kitabın müstesna yerini bu

---

[23] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "19.06.1942, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanlığına".

[24] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "08.07.1942, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanlığına".

[25] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası "08.07.1942, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanlığı'na".

[26] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "Doçent Behice Boran Hakkında Komisyon Kararı".

[27] Gerek Niyazi Berkes'in gerek Mediha Esenel'in köy sosyolojisi çalışmaları kendi bağlamları içinde değerli ve öncü niteliğe sahip çalışmalardır. Fakat her ikisi de Ankara köylerinde yapılan bu araştırmaların en gerisindeki ortak soru, Kemalist devrimlerin köylere neden inemediğini soruşturmak ve bunun bilimsel yanıtlarını bulmaktır. Niyazi Berkes, *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma* adlı çalışmasında, Türk inkılâbının birtakım iddialar kopya etmekle, acele hükümler vermekle, kanunlar çıkarmakla, naslar ve emirler vermekle gerçekleştirilmek istendiğini, oysa bunların toplum yapısı yeterince tanınmadan yapıldığını belirtir ve kendini çalışmasının da toplum yapısının bilinmesi gerektiğine ilişkin "itiş"ten köklendiğini belirtir (Berkes, 1942: 9). Mediha Esenel de sonradan anılarını da içeren bir kitapta bir araya getirdiği köy sosyolojisi çalışmalarının amacını şöyle açıklar: "Geniş anlamıyla amacım, Atatürk devrimlerinin köyde ne dereceye kadar benimsendiğini saptamak, köyün bu devrimler doğrultusunda gelişmesine hizmet edecek bilgileri toplamaktı" (Esenel, 1999: 215). Bu çalışmalar-

bölümün son aşamasında saptamaya çalışacağız. Şimdi dikkati çekmek istediğimiz iki noktadan biri, Behice Boran'ın "toplumsal yapı araştırmaları"na başlayıp bunun sonuçlarını ortaya koyduğu dönemde, sosyoloji çevrelerinin "toplumsal yapı" kavramından dahi bihaber oluşudur. "Bugün," diyor Mübeccel Kıray, "sosyal yapı denince çok olağan geliyor. Halbuki o zamanlarda 'sosyal yapı' denince, 'nedir bu, çimento yığını mı' demişlerdi" (Kıray, 1999: 70). Dikkat çekmek istediğimiz ikinci nokta, kitabın kendi dönemindeki çığır açıcı niteliğidir. Kitap, zamanın sosyoloji çalışmaları içinde öylesine bir ileri fırlamayı temsil ediyordu ki, Mübeccel Kıray, bu ileri fırlayış karşısındaki "sükut"u, "inanılmaz bir konserin bitişinden sonraki sessizliğe" benzetiyor (Kıray, 1999: 70).

Behice Boran'ın saha araştırmaları, köylerle sınırlı değildi. *Yurt ve Dünya*'daki yazılarından, Boran'ın, 1940'ta öğrencileriyle birlikte Ankara'da kent sosyolojisi çalışmalarına başladığını çıkarabiliyoruz (Boran 1941b; 1941c). Behice Boran, kâh evlerden davet edilip kahve ikram edilerek, kâh mahalle çocukları tarafından taşa tutularak gerçekleştirdiği kent sosyolojisi çalışmalarında, kentleşmenin Türkiye'deki formlarını ve coğrafi yönlerini, kentleşmenin getirdiği toplumsal çelişkileri, bu çelişkilerin mekansal görünümlerini, toplumsal hayat farklılaşmalarını ve bütün bunların kapitalizmin gelişimi ve modernleşmeyle bağıntılarını çözümlemeye çalışmıştı.

Behice Boran, öğretim üyeliği sırasında, "Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistikleri Üniversite ve Yüksekokulların Bilumum Tedris Heyetinde Çalışanlara Mahsus Anket"e verdiği yanıtlardan anlaşıldığına göre, DTCF'deki derslerine ek olarak başka işler de yapıyor, bu yolla fakültedeki görevinin karşılığı olarak aldığı 40 lira maaşına 30 lira kadar daha ekleyebiliyordu.[28] Ek işlerinden biri, Felsefe Profesörü Pratt'ın derslerini tercüme etmekti.[29] Öteki, Ankara Kız Lisesi'nde haftada 4 saat yurt bilgisi dersi vermekti.[30] Bunlara ek olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan *Tercüme Dergisi*'ne çeviriler de yapıyordu.[31] Boran'ın, yaptığı çeviriler arasında bir de kitap vardı: Eflatun'un *Devlet Adamı* (Eflatun, 1944). Bu kitabın çevrisini Mehmet Karasan ile birlikte yapmıştı.[32]

---

dan birincisi çözümleyici kapasitesi ve tüm araştırmayı belirli bir sorun (insanlar arasındaki ilişkilerin ve toplumsal kurumların toplumun ortak hayatını nasıl tayin ettiği) etrafında örgütlemek bakımından, betimleyici özellikleri ağır basan ikincisinden ayrılır. Behice Boran'ın araştırması ise gerek en gerideki derdi, gerek çözümünü aradığı araştırma soruları, gerekse de ulaştığı sonuçları bakımından bu araştırmalardan farklı bir yerde durur.

[28] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "Üniversite ve Yüksek Okulların Bilumum Tedris Heyetinde Çalışanlara Mahsus Anket"

[29] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "20 T. Sani. 1945, Milli Eğitim Bakanlığına".

[30] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "29. T. Sani. 1940, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dekanlığına".

[31] Behice Boran'ın, Hasan Âli Yücel'in "garb kültür ve tefekkür camiasının duyuş ve düşünüşü ile Türk toplumunun benliğini kuvvetlendirmek" amacıyla başlattığı tercüme seferberliğinin (Berk, 2002: 513) bir ürünü olan *Tercüme* dergisindeki çevirileri şunlardı: (Lamb, 1941), (Whitman, 1941), (Brooke, 1941), (Lamb, 1942), (Whitman, 1944).

[32] Mehmet Karasan'ın DTCF'de sosyoloji hocası olduğunu ve Mülkiye'de de sosyoloji ve Fransızca dersleri verdiğini, Sadun Aren'den öğreniyoruz (Aren, 2006: 53).

Dergilerde

Behice Boran'ın, öğretim üyeliği dönemindeki etkinlikleri dersler, konferanslar, saha araştırmaları ve tercümelerle sınırlı değildi. Boran, bu dönemin düşün dünyasına yepyeni soluklar getiren iki derginin kurucularından ve yazarlarındandı.

Behice Boran'ın DTCF'de doçent olarak çalışmaya başladığı dönemde, Ankara'da, ırkçı ve muhafazakâr gruplar karşısında yurtsever ve ilerici bir grup oluşmaya başlamıştı. Bu grubun başlıca isimleri 1930'ların başında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden tanışıyorlardı. Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi ve Mediha Berkes, Adnan ve Nazife Cemgil aradan geçen 10 yılda edindikleri farklı eğitim ve yaşam deneyimlerinden sonra, Türk düşünce ve bilim dünyasında yeni bir çevre oluşturacakları Ankara'da buluşmuşlardı. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde doçent olan Pertev Naili Boratav, onun liseden sınıf arkadaşı Niyazi Berkes ve eşi Mediha Berkes, aynı bölümde sosyoloji doçenti olan Behice Boran, Berkesler'in Amerika'dan tanıştıkları Muzaffer Şerif Başoğlu'nun da katılımıyla DTCF'nin kuruluş döneminde yeni bir akademik çevre oluşturdular.[33] Bu çevreye üniversite dışından kişiler de katıldı: *Yeni Adam* dergisindeki yazılarıyla tanınan Adnan Cemgil ve eşi Nazife Cemgil, Boratav'ın lise öğrencisi Ruhi Su ve yine Boratav'ın Konya'daki öğretmenlik yıllarından tanıştığı Sabahattin Ali (Boratav, 1998b: 199-201; Çetik, 1998: 6-7; Esenel, 1999: 69-75). Bu birleşmenin ortak ürünleri, ırkçı kesimlerin önce "kızıl"a boyayıp sonra da saldırılacak baş hedef olarak ilan edecekleri *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergileri oldu. Behice Boran her iki derginin de hem kurucularından birisi hem de sahip ve genel yayın müdürüydü.

Yurt ve Dünya

Yurt ve Dünya Ocak 1941'de yayın hayatına başladı. 15 Mart 1944'te kapatılana kadar 42 sayı yayınlandı. 38'inci sayısına kadar aylık, son dört sayıda ise 15 günlüktü. Kasım 1942'de yayınlanan 21. sayısına kadar sahibi ve genel yayın müdürü Behice Boran'dı.[34] Bu sayıdan sonra derginin sahibi Pertev Naili Boratav, genel

---

[33] O yıllarda DTCF'de öğrenci olan ünlü Osmanlı tarihçisi Halil İnalcık, bu çevre hakkındaki gözlemlerini şöyle anlatıyor: "... DTCF'nde ... Muzaffer Şerif, Behice Boran, Niyazi Berkes gibi sosyologlar vardı; bunlar ABD'den DTCF'ye gelmiş sosyolog grubuydu, sosyal devrim yapmak için evvelâ Türk halkının sosyal koşullarını değiştirmek gerektiğine inanmışlardı, sosyalisttiler. Yeni bir hava getirdiler ve DTCF'nde iki karşı grup oluştu; birisi ... milliyetçi, ananeci, İslâmcı grup, ötekilerse Amerika'dan gelen Behice Boran gibi aşırı veya ılımlı sosyalistler grubu. ... ben Behice Boran'ların grubunu da takdir eder, severdim. ..." (Çaykara, 2005: 60, 74).

[34] Eğer, Mediha Berkes'in söyledikleri doğru ise, Behice Boran, henüz fikir aşamasındaki *Yurt ve Dünya*'ya fazla ilgi göstermemiş, çıkarılması planlanan derginin sahiplik ve genel yayın müdürlüğü kendisine önerilince derginin kuruluş hazırlıklarına katılmıştı. Mediha Berkes bu konuda şunları söylemişti: "Behice ... önceleri dergiyle hiç ilgilenmedi. Bunun üzerine Niyazi, 'Behice kendi şahsı ile ilgili olmadıkça hiçbir şeyle ilgilenmez, iyisi mi biz onu yazıişleri müdürü yapalım, ilgilensin,' dedi. Bunu Behice'ye teklif ettiler. Behice gayet memnun kalarak kabul etti ve dergiyle ilgilenmeye başladı" (Ağduk Gevrek, 1994: 64).

yayın müdürü de Adnan Cemgil oldu. Çekirdek kadrosunu DTCF grubunun oluşturduğu *Yurt ve Dünya*; Sabahattin Ali, Kemal Bilbaşar, Orhan Kemal, Melih Cevdet Anday, Rıfat Ilgaz ve Mehmed Kemal gibi isimlerin katkılarıyla dönemin düşün ve bilim yaşamına yeni bir soluk getirmişti.

Kurucularından Adnan Cemgil, *Yurt ve Dünya* gibi bir dergi çıkarma fikrinin nasıl doğduğuna ilişkin şunları söylüyor: "... her gün Pertev ile birlikte Niyazi'lere giderdik ve her konuda tartışırdık. ... Nasıl oldu hatırlamıyorum 1941 yılına doğru bir dergi çıkarmaya karar verdik" (Ağduk Gevrek, 1994: 65-66). *Yurt ve Dünya* fikrinin doğuşu, tıpkı onu çıkaracak olanların kaynaşmasındaki doğallığa benzer bir biçimde gerçekleşmişti. Türkiye'deki ve dünyadaki gelişmeleri, mevcut düşün dünyası içinde farklı bir konumdan değerlendiren, değişik bir bakış açısına sahip bir aydınlar topluluğu, fikirlerini geliştirmek ve yaymak için bir araca ihtiyaç duymuşlardı. Bu da, Osmanlı-Türk aydın hareketlerinin geleneğinde neredeyse bir kural haline geldiği gibi, bir dergi olmuştu.

Yurt ve Dünya, yaratıcılarının ve eş dost çevresinin maddi katkılarıyla çıkıyordu. Niyazi Berkes'in anlattığına göre *Yurt ve Dünya*'nın çıkış sermayesi beş on kişinin koyduğu beşer lira idi (Berkes, 1997: 270). Adnan Cemgil, bu bilgiye, Niyazi Berkes'in kardeşi Enver Berkes'in dönemin Merkez Bankası Genel Müdürü olan arkadaşı Nusret Uzgören aracılığıyla sağlanan banka kredisini de ekliyor. Adnan Cemgil, yine Enver Berkes'in kimi dostları aracılığıyla Milli Piyango, İş Bankası, Ziraat Bankası gibi kuruluşlardan alınan reklamların da derginin mali kaynakları arasında olduğunu belirtiyor (Ağduk Gevrek, 1994: 70). Pertev Naili Boratav ise, imece usulü toplanan paralar ile eş dost aracılığıyla sağlanan kaynakların hiçbir zaman yeterli olmadığını hatırlıyor ve "dergi," diyor, "hiçbir zaman kendini kurtaramadı. Yayınlandığı ilk günden itibaren hep cepten para gitti" (Boratav, 1998a). Derginin parasal kaynakları arasında, bazı resmi kurumların abonelikleri de vardı. Pertev Naili Boratav'ın "Müdafaa"sında aktardığına göre, Milli Eğitim Bakanlığı *Yurt ve Dünya*'nın her sayısından üç yüz tane satın alarak yüksekokul, lise, ortaokul kütüphaneleri ile kimi umumi kütüphanelere dağıtıyordu. İlaveten, çeşitli bakanlıklar, genel müdürlükler, bankalar, Siyasal Bilgiler Okulu, Devlet Konservatuarı gibi kurumlar da dergiye birkaç adet abone idiler. DTCF ise derginin her sayısından 20 tane alıp kütüphanelere dağıtıyordu (Boratav, 1998a: 117-118).

Bu abonelikler, derginin parasal bakımdan nasıl döndüğünü anlamamızın yanı sıra, onun tirajı hakkında fikir yürütmemize de yardımcı olur. Şöyle ki; Niyazi Berkes, derginin baskı sayısını 500 olarak açıklamakta, bu sayının sonradan bine çıkarıldığını belirtmektedir (Berkes, 1997: 270). Boratav'ın verdiği bilgilerden yola çıkarak derginin abone sayısının 400 civarında olduğunu varsayarsak *Yurt ve Dünya*'nın ilk başlarda 100-150, sonradan da 600-650 adedinin dağıtıldığını düşünebiliriz. Dağıtılan her derginin satılamayacağını, bir kısmının iade olarak alınacağını varsaydığımızda, yayın yaptığı dönemin en önemli siyasal olguların-

dan biri olan bu derginin, yarattığı siyasal etkinin büyüklüğüne nazaran küçük bir dergi olduğunu söyleyebiliriz.

Yurt ve Dünya'nın tashih, matbaa, dağıtım gibi pratik işleri, tamamiyle çıkarıcıları tarafından yapılmaktaydı. Niyazi Berkes, "derginin en ağır yükünü taşıyan kişi" olarak tanımladığı Adnan Cemgil'in işin bu kısmında belirleyici bir rol üstlendiğini belirtiyor. "Ne sekreter, hattâ ne de hamal," diyor, "bunların hepsini biz, daha doğrusu Adnan Cemgil yapıyordu" (Berkes, 1997: 270-271). Adnan Cemgil ise, derginin pratik işlerinin kadınlar ve erkekler arasındaki uygun bir işbölümüyle yapıldığını hatırlıyor: "Yazıların tashihleri, dergilerin paketlenmesi, dağıtımı hanımlara aitti. Örneğin bu işlerle en çok Hayrunissa Boratav ile Mediha Berkes ilgilenirdi. Dergilerin matbaaya götürülmesi ise bana ve Niyazi'ye aitti" (Ağduk Gevrek, 1994: 73).

Yurt ve Dünya'nın düşünsel sınırları, karşılıklı tartışma, ikna ve eleştiri yoluyla kolektif bir biçimde çerçeveleniyordu.

Derginin yazarları, sadece kendi imzalarını taşıyan yazıların yazarları olmakla kalmıyor, diğer kalemlerden çıkmış yazılara da eleştirileri ve önerileriyle katkı yapıyorlardı. Adnan Cemgil'in bu konuda söylediklerini aktarmak, derginin iç hayatının ve düşünsel sınırlarının oluşumunu sezebilmek bakımından yararlı olur: "... yazıları yazan tüm kadro otururduk ve bütün yazıları teker teker inceler ve birbirimizi tenkit ederdik. Tenkitlerimiz çoğu zaman çok acımasız olurdu. Ama bu yöntem bizi geliştirdi" (Ağduk Gevrek, 1994: 74).

Bu bilgiler, *Yurt ve Dünya*'nın, Ankara'daki az sayıda aydının ortak gayretleriyle yarattıkları, maaşlarından artırdıkları paralarla çıkardıkları, küçük, mütevazı bir dergi olduğunu gösterir. Derginin çıkarıcıları onun hem yazarı, hem finansörü, hem tashihçisi, hem editörü, hem hamalı, hem dağıtıcısıydılar.

Niyazi Berkes, *Yurt ve Dünya*'yı kurmakla muratlarının son derece mütevazı bir iş yapmak olduğunu belirterek, dergiyi, "öğrendikleri[ni], düşündükleri[ni] üniversite öğrenimi dışında bulunan genel okuyucuya tanıtmak isteğiyle" çıkardıklarını söylüyor (Berkes, 1997: 270).

Aslına bakılırsa derginin ilk baştaki kuruluş amacı bilim insanının topluma karşı sorumluluğu çerçevesinde değerlendirilebilir. Yola çıkma aşamasında, doğal bir şekilde bir araya gelmiş birkaç bilim insanı ve birkaç aydın kimse, yurdun meselelerini dünyanın gidişiyle birlikte ele almak amacındaydılar. Nitekim, dergi, kendini sunuş yazısında amacını "yurt ile dünyanın münasebeti üzerinde durmak" olarak bildiriyor ve "... Bugün Türk Cemiyeti en geniş ölçüde ve her sahada 'dünya' ile daima münasebet halinde olduğuna göre, 'yurda' ait her problemin, 'dünya' meseleleri çerçevesinde düşünülmesi lazımdır. İşte çalışmalarımızın ve yazılarımızın hareket noktası bu olacaktır" diyordu (*Yurt ve Dünya*, 1941: 5).

Dergide, Behice Boran, Niyazi ve Mediha Berkes sosyoloji; Pertev Naili Boratav folklor; Muzaffer Şerif Başoğlu sosyal psikoloji; Adnan Cemgil siyasal so-

runlara yoğunlaşan yazılar yazıyorlardı. Dergi kurucuları, genel olarak siyasal, sosyal, kültürel, sanatsal alanlardaki gelişmeleri anlamak, değerlendirmek, bu değerlendirmeleriyle de yurt kalkınmasının sorunlarına ışık tutmak istiyorlardı. Pertev Naili Boratav'ın yıllar sonra söyleyeceği gibi, tek bir amaçları vardı: "halkı anlamak, tanımak, gerçek kimliğini kavrayabilmek, ona yararlı olmak" (Boratav, 1987: 19).

Hamaliyesi, tashihi, tertibi, yazarları tarafından yapılan, finansmanı kurucuları tarafından sağlanan bu akıl ve işbirliği dergisinin yurt ve dünyadaki gelişmeleri mevcut düşün ortamı içinde farklı bir konumdan ele almak istediğine yukarıda işaret edilmişti.

Pertev Naili Boratav, derginin düşüngüsel konumunu "biraz Atatürkçü, biraz sosyalist" olarak tanımlıyor (Boratav, 1998b: 201). Adnan Cemgil, "sol ama tam anlamıyla Marksist olmayan" bir konumdan söz ediyor (Ağduk Gevrek, 1994: 69). Mediha Esenel Berkes'in getirdiği tanım ise şöyle oluyor: "*Yurt ve Dünya* Marksist ve sol bir dergiydi. Fakat komünist değildik. ... Sosyalizme, sola, ileriye açık, Atatürkçü idik" (Ağduk Gevrek, 1994: 70).

Bu söylenenlerden çıkan "karışım" hayli zengindir. Komünist olmayan ama Marksizme yakın; tam anlamıyla Marksist olmayan ama sol; biraz Atatürkçü, biraz da sosyalist...

Kurucularının sonradan getirdiği tanımlamalardaki "karışım", dönemin siyasal ortamının özellikleri düşünüldüğünde anlam kazanır. *Yurt ve Dünya*, Milli Şef rejimi altında, ırkçılığın, Anadoluculuğun, muhafazakârlığın, savaş yandaşlığının, kentleşme karşıtlığı ve köy tapınıcılığının, modernleşme reddiyesinin, demokrasi karşısında saf tutmanın düşüngüsel olarak doruklara çıktığı bir dönemde yayın hayatına atılmıştı. Emekçi sınıfların kendi öz hareketlerinin gelişmediği, Marksist düşüncenin serbestçe tartışılıp aydınlar arasında tutunma ve sınıfsal bir karakter kazanma yönlerinin hayli cılız olduğu bu dönemde, *Yurt ve Dünya*, ilerlemeci, savaş karşıtı ve toplumcu bir düşüncenin taşıyıcısıydı. Yazarları, Cumhuriyetin ülküleriyle yetişmiş genç aydınlardı; Kemalizm'e bağlılıklarını koruyorlardı ama, genel olarak Marksizmden de etkileniyor ya da esinleniyorlardı.

Bu açıdan bakıldığında *Yurt ve Dünya*'yı iki kavramla tanımlamak yerinde olur: İlerici ve yurtsever. [35]

Adımlar

Behice Boran'ın adına, Kasım 1942 tarihli 21'inci sayısından itibaren *Yurt ve Dünya* dergisinin künyesinde rastlanmaz. Bu tarihte *Yurt ve Dünya*'dan ayrılan Boran,

[35] Baskın Oran'ın *Yurt ve Dünya* hakkındaki değerlendirmesi şöyledir: "Bugünün atmosferi ve anlayışı içinde silik bir sol yayın olan Yurt ve Dünya, devrinin en önemli solcu dergisidir. Zamanın baskı yasaları, faşist atmosferi ve Türkiye'de solcuların daha önce uğradıkları baskılar göz önüne alındığında, bu kadarı bile ileri bir sosyalizm sayılabilir" (Oran, 1969: 263).

Mayıs 1943'te Muzaffer Şerif Başoğlu ile birlikte *Adımlar* adlı başka bir dergi çıkarmaya başladı. Boran'ın *Yurt ve Dünya*'dan ayrılış nedeniyle ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin Adnan Cemgil,

> Behice çok açık sözlüydü ve istediğini yapardı ... son dönemde Behice'nin düşünsel ve siyasal çizgisi biraz sivrilmeye başlamıştı. Daha sert eleştiriler ve yazılar istiyordu. Behice, *Yurt ve Dünya*'nın çizgisinden çıkıyordu. Kadronun diğer üyeleri ise dergide bu tür bir değişim istemiyorlardı. ... Behice, bu konuda bir dirençle karşılaşınca dergiden ayrılıp kendi dergisini çıkarmaya başladı

demiştir (Ağduk Gevrek, 1994: 77). Cemgil'in sözleri, ayrılığın bir siyasal üslup sorunundan kaynaklandığını ima eder.

Mediha Esenel ise, Boran'ın ayrılığını başka bir nedene, kişisel geçimsizliğe bağlamıştır: "... Muzaffer Şerif, araya hep nifak tohumları sokan biriydi. Dergi yayınlanmaya başladıktan bir süre sonra *Yurt ve Dünya*'nın aleyhinde bulunmaya başladı. Behice'nin de aklını çeldi ve *Adımlar*'ı çıkarmaya başladılar" (Ağduk Gevrek, 1994: 77).

Niyazi Berkes'in anılarında yazdıkları da ayrılıkta kişisel mesafelerin etkili olmuş olabileceğini düşündürür. Muzaffer Şerif Başoğlu'nu "dengesiz" bir kimse olarak tanımlayan Berkes, bu sözcüğü "deli dememek için" seçtiğini söyler ve ekler: "... o, kendi kendisinden başka biri olmayan BEN'di. ... bu zatın kırmadığı pot, kendine ve dostlarına kazandırmadığı düşman kalmadı" (Berkes, 1997: 97). Niyazi Berkes, Behice Boran'ı ise kendini beğenmiş, kibirli bir kimse olarak betimleyerek "... bir gün beraber yürümekte olduğumuz Bayan Boran, karşılaştığımız bir tanıdığına beni 'Tanıştırayım, asistanım Niyazi' diyecek kadar şişmişti. Ben İstanbul Üniversitesi'nde 'asistan' olduğum zaman o, orada Felsefe öğrencisi idi!" der (Berkes, 1997: 148). Berkes, anılarında Pertev Naili Boratav ile Adnan Cemgil'den ise, sevgi ve saygıyla söz eder. Berkes'in bu söylediklerinden, Başoğlu ve Boran'a karşı mesafeli, Cemgil ve Boratav'a ise yakın olduğu sonucu çıkar.

Yurt ve Dünya'dan ayrılarak başka bir dergi çıkarmaya yönelişlerinde Behice Boran ile Muzaffer Şerif Başoğlu arasındaki kişisel yakınlığın ve siyasal eğilimlerindeki paralelliğin etkili olduğu düşünülebilir. *Yurt ve Dünya*'nın kurucuları arasında, aşağıda değinileceği üzere, yalnızca Boran ve Başoğlu'nun TKP'ye üye olmaları, iki isim arasındaki siyasal yakınlığı gösterir.[36] Boran ve

[36] Eldeki bilgiler, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* ayrılığı karşısında TKP'den iki farklı tutum geldiğini gösteriyor. Mihri Belli, anılarında, Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat'ın *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* ayrılığına karşı çıktıklarını anlatıyor (Belli, 2000: 203-204). Vedat Türkali ise, ayrılıkta Zeki Baştımar'ın dahli olduğunu aktarıyor. Türkali'nin anlattıklarına göre, İstanbul'dan TKP adına gelen Mihri Belli, Muzaffer Şerif Başoğlu'nun öne sürdüğü gerekçelere karşın *Yurt ve Dünya*'dan ayrı bir dergi çıkarmanın doğru görülmediğini bildirmişti. Buna karşılık, Muzaffer Şerif Başoğlu, Mihri Belli'ye 'Biz tastamam Zeki Baştımar'ın denetiminde bir dergi çıkaracağız' deyince akan sular durulmuştu. Türkali, "Ankara'nın 'en büyüğü Zeki Baştımar'dı o yıllar çünkü!" diye yazıyor (Türkali, 2001: 75).

Başoğlu arasındaki kişisel yakınlık ise, yazarın görüşme yaptığı Halet Çambel ve Yalçın Küçük tarafından dile getirilmiştir (Atılgan, 2004f; 2004d). Beri yandan Mînâ Urgan, Behice Boran'ın aralarındaki özel bir konuşmada Muzaffer Şerif Başoğlu'na âşık olduğunu inkâr etmediğini belirtmiştir (Tura ve Koçali, 1997: 4).

Behice Boran'ın kendisi, *Yurt ve Dünya*'nın çekirdeğindeki ayrılığı "... esasta bir görüş ayrılığından değil, dergi çıkarmanın pratiğine ilişkin bir anlaşmazlıktandı" diye açıklamıştır (Mumcu, 1995: 34, 39).

Bütün bu açıklamalar, Behice Boran'ın *Yurt ve Dünya*'dan ayrılışının siyasal nedenlerden çok kişisel nedenlerden, görüş açısı ayrılıklarından çok görüşleri ifade etmedeki üslup uyuşmazlıklarından kaynaklandığını gösterir. Bununla birlikte, Behice Boran ile Muzaffer Şerif Başoğlu'nun TKP ile ilişkileri, akla, ayrılığın gerisinde siyasal bir neden olma ihtimalinin de sıfır olmadığını getirir.[37]

Çıkarıcıları hayatta olmadığı ve hiçbir araştırmacı *Adımlar* üzerine bir araştırma yapmadığı için, *Yurt ve Dünya*'nın öyküsüne katılabilecek kısmi canlılık ve zenginlik *Adımlar* için söz konusu olamıyor. *Adımlar*'ın hazırlanmasında, dağıtılmasında, toplanmasında kimlerin emeğinin geçtiğini, düşünsel çerçevesinin nasıl çizildiğini, iç hayatının nasıl olduğunu, hangi parasal imkanlara sahip olduğunu, kaç adet basılıp kaç adet satıldığını, muhtemelen, tam olarak hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Buna karşılık, elimizdeki *Adımlar* koleksiyonuna ek olarak erişebildiğimiz bir belge, dergiyle ilgili bazı temel bilgileri not etmemizi sağlayabilecek.

Önce yukarıda sözü geçen belgedeki bilgileri aktaralım. Bu belge, Behice Boran tarafından *Adımlar*'ın çıkarılacağına dair Ankara Vilâyeti'ne verdiği beyanname karşılığında matbuat kanununun 17'nci maddesi gereği verilen 29 Ocak 1943 tarihli "ilmühaber"dir. Belgeye göre, derginin idare yeri aynı zamanda Behice Boran'ın ikamet adresi olan "Maltepe Arkası B. İhsan Apartmanı No: 2 Ankara"dır. Dergi, her ayın başında çıkacaktır. "Siyasî değildir, ilmî ve edebîdir".

Adımlar, Mayıs 1943'te yayınlanmaya başlamış, *Yurt ve Dünya* ile birlikte Mart 1944'te kapatılana kadar 12 sayı çıkmış, ancak aşağıda belirtilecek nedenlerden ötürü 11 sayısı dağıtılmıştır. 36 sayfalık bir dergidir. Millî Piyango ve Türkiye İş Bankası, derginin hemen her sayısına yarımşar sayfalık reklam vermiştir. Bunun yanında irili ufaklı ticari reklamlara da rastlanabilmektedir. Anlaşıldığı

---

[37] Adnan Cemgil'in, "son dönemde Behice'nin düşünsel ve siyasal çizgisi biraz sivrilmeye başlamıştı. Daha sert eleştiriler ve yazılar istiyordu" sözleri bu bakımdan anlam kazanır. TKP, o yıllarda, SSCB'ye saldırıya geçen Alman faşizminin içerideki uzantıları olarak gördüğü ırkçı, Turancı akıma karşı düşüngüsel ve siyasal planda bir mücadele başlatmıştı. Belki, TKP, *Yurt ve Dünya*'daki üyeleri olan Boran ve Başoğlu aracılığıyla, bu dergiyi, bu mücadelede daha aktif bir şekilde kullanmak istemişti. Belki de, Boran ile Başoğlu, *Yurt ve Dünya*'yı TKP'nin ırkçılıkla düşüngüsel mücadele çizgisiyle uyumlu hale getirmek istemişti.

kadarıyla bu reklamlar derginin çarklarının dönmesine katkıda bulunuyordu. Fakat, derginin, sadece bu reklamlara dayanarak kendisini döndürmesi mümkün değildi. Demek ki, *Adımlar*'ın çıkarıcıları da tıpkı, *Yurt ve Dünya*'da olduğu gibi, derginin dönebilmesi için kendi ceplerinden para koyuyorlardı.

Dergiye yazanlar arasında Niyazi Ağırnaslı, Nermin Menemencioğlu, Liko Amar, Bekir Sıtkı Kunt, Hilmi Ziya Ülken, Reşat Enis, Ziya Oykut, Y. Nuri Zaimoğlu, Kemal Bilbaşar, Burhan Arpad, Hüsamettin Bozok, Suat Taşer, Halil Aytekin, Münir Belen, Enise Apak, Sabahattin Ali gibi isimler vardı. Bunların yanında, DTCF'nin Jean Camborde, W. Ruben gibi yabancı öğretim üyeleri, Behice Boran'ın bazı öğrencileri de *Adımlar*'ın yazarları arasındaydı. Bir isim, bütün yazarlar arasında en dikkat çekici olanıydı: Zeki Baştımar. Baştımar, o vakitler TKP Ankara İl Sorumlusu'ydu; bir yandan da "Başbakanlık Denetleme Kurulu kitap evi memuru" olarak çalışmaktaydı (İleri, 2003a: 89-90).[38]

Behice Boran, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ı karşılaştırırken "*Adımlar*, kanımca daha tutarlı ve belirgin bir ideolojik çizgideydi, en azından öyle olmasına özen gösteriyorduk" demişti (Mumcu,1995: 34). Kurucularının *Adımlar*'ın daha solda olması için belirli bir özen gösterdikleri doğru olabilir. Buna karşılık, düşüngüsel konum bakımından iki dergi arasında bariz ayrılıklar görülmez. *Adımlar*'ın, düşüngüsel hattı, *Yurt ve Dünya*'nınkiyle paraleldir. Derginin gerek genel içeriği, gerekse de manifestosu bunu gösterir.

Adımlar'ın düşünsel plandaki temel yönlerinden biri genel bir "ilerlemecilik" ve "toplumculuk" fikriydi. Dergi, çıkış yazısında bu iki yönünü, şu sözlerle belirtmişti: "... yarını ... bütün vatandaşların her türlü gelişmesine elverişli bir nizam içinde, dünyanın ileri gidişine ayak uydurmuş, tekniği ve kültürü yüksek bir millet olarak karşılamak istiyoruz" (*Adımlar*, 1943: 1).

Dergi, ilerlemeci ve toplumcu çizgisinde Kemalizm'i yanına almak istiyordu. Manifesto niteliğindeki çıkış yazısında diyordu ki; "millî inkılâbımızın ileri hamlelerinin vardığı yoldan ilerleyerek ışıklı ve belirli bir yarına doğru gitmek istiyoruz" (*Adımlar*, 1943: 1).

Adımlar, bu düşüngüsel tavrıyla muhafazakâr düşünceyi karşısına almak durumundaydı. Nitekim, "İleri hamleler" diye yazıyordu dergi kurucuları çıkış yazısında, "boşlukta, mukavemetsiz değil, geri hamleleri, kara hamleleri yere sererek ilerliyor" (*Adımlar*, 1943: 2).

Adımlar, dönemin düşün dünyasının temel akımlarından Batılılaşma ve hümanizm konularında eleştirel bir konumdaydı. Batılılaşmanın; biri ona hayranlık duyma, öteki ona sırt çevirme şeklindeki belirginleşmiş eğilimlerinin ikisini de reddeden dergi, Batı'yı "olmuş, bitmiş, kemâlini tamamlamış bir medeniyet" ola-

---

[38] Aclan Sayılgan, anılarında, Zeki Baştımar'ın, 1940'lı yılların sosyalist aydınlarıyla ilişkili olduğunu, Behice Boran, Nevzat Hatko, Ruhi Su, Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil, Yaşar Çöl gibi aydınlarla kır gezileri yaptığını anlatır ve Baştımar'dan "terbiyeli ve soylu bir kişilik" olarak söz eder (Sayılgan, [1989]: 73-78].

rak değil, içinde geri olan ile ileri olanın çarpıştığı çelişkili bir bütün olarak kavrıyor; zihniyet olarak kendini Batı'nın tüm insanlığa mal olmuş ileri görüşünün içinde tanımlıyor ve o ileri görüşe yeni boyutlar katmayı hedefliyordu (*Adımlar*, 1943: 2). *Adımlar*, kendi hümanizm anlayışını "tarihin seyri içinde, zamanlarına göre, insanın maddî ve manevî gelişmesine, daha hür olmasına, insan haysiyeti ile yaşamasına, genişleyen ufuklara doğru yol almasına hizmet etmiş bütün fikir, kültür ve teknik hamlelerine hayranız" sözleriyle açıklamıştı. Buna karşılık, Batı'da kültür ve insan kemâlinin yalnızca eski Yunan'da, eski Roma'da ve Rönesans'ta bulunduğunu savunan hümanist akımlara karşı çıkmış, insanlığın kültürel gelişimi karşısında "mâziye dönmek" eğilimini reddetmişti. "Biz," diyordu *Adımlar*'ın kurucuları, "geçmişe bugünden bakıyoruz" (*Adımlar*, 1943: 4).

Anlaşılan oydu ki, *Adımlar*, genel bir ilerleme fikrine sahipti ve ilerlemeye hizmet edecek her şeyi yanında taşımak, etmeyecek olanları ise geride bırakmak istiyordu. *Adımlar*'ın kültür ve sanata yaklaşımı, halk kitlelerinin yaşantısından gelen kaynakları sanat ve edebiyatın çağdaş yönleriyle kaynaştırmaya yatkınlık gösteriyordu. Dergi bu yaklaşımını, şu sözlerle dile getirmişti: "bugün bir sanat eserinin bir sanat eseri olarak insanları sarabilmesi, bir kıymet haline gelebilmesi için birinci şart halkın hâlis sanat kaynağından kana kana içmekse, ikinci zarurî şart da bu yirminci asır yıllarının hayat ve sanat gidişinin nabzını duymaktır, bununla birlikte akmaktır" (*Adımlar*, 1943: 4).

TKP'de

Behice Boran açısından, bir sosyolog ve bir aydın olmak, değiştirmek istediği ülkeyi tanımak, tanımak için araştırmak, araştırmalarının sonuçlarını yazmak ve öğrendiklerini öğretmekle sınırlı değildi. Onun açısından aydın, sadece fikir sahibi değil, aynı zamanda, sahip olduğu fikirler doğrultusunda toplumu değiştirmeye çabalayan eylemci kişiydi. Boran, henüz Marksizmle tanışmadan önce, fikirlerin kendi başlarına toplumu değiştirmeye yetmeyeceğini, toplumsal bir değişim için örgütlü faaliyetin gerektiğini görebilmişti. Kendisi, bu konuda şunları anlatır:

> Daha Marksizme gelmeden kendi düşüncemle, kendi tecrübemle şu neticeye varmıştım: Bir fikre sahip olmak demek, eğer ona gerçekten sahipseniz, gerçekten inanıyorsanız, o fikri hayatınızda pratiğe geçirmek demektir. Biraz solcu geçinen arkadaşlarım vardı doktoraya çalışan arkadaşlarım arasında. Ben onlara derdim ki, "siz bu fikirlerdesiniz ama, ne fark ediyor? Diğer Amerikalılardan, diğer öğrencilerden farkınız ne? Hayatınızda ne fark ediyor? Ha o fikirde olmuşsunuz, ha olmamışsınız. Hiçbir şey fark etmez," diyordum daha o zaman (Ek 3).

Behice Boran'ın Marksizmle tanışmadan aydınların toplumu değiştirmek, ilerletmek için örgütlü bir etkinlik içinde olmaları gerektiği sonucuna ulaşmasının ardında, genç bir yurtsever olarak kendini ülkesinin çağdaş uygarlığa ulaşma ül-

küsüne adamış olması yatıyordu. Onun, aydın kişinin hayatını toplumu değiştirmek ülküsüne adaması gerektiğine ilişkin tavrını ve bu yöndeki arayışlarını daha önce görmüştük. Marksizmin kazandırmaya başladığı sınıfsal görüş açısı, Behice Boran'ın ülkeyi değiştirmenin ana eksenlerini kavramasını olanaklı kılmaya başlamıştı. Leninizm ise, ona, sınıf egemenliği ve sömürüsünden kurtulmuş bir ülke hedefinin ancak bir işçi sınıfı partisi aracılığıyla mümkün olabileceğini kavratmıştı. "... literatürü okudukça," diyordu Behice Boran, "bilhassa Lenin'in yeni tip parti düşüncesiyle, o fikirleriyle karşılaştıkça, bu sefer fikirle eylem arasındaki, pratik arasındaki ilişkiyi daha iyi kavradım. Ve şu neticeye vardım ondan sonra: Hayatta fikirlerin yansıması sadece bireysel düzeyde olmaz. Eğer toplumu değiştirmek, geliştirmek istiyorsanız örgütlü bir biçimde çalışmanız, bir örgüt içinde olmanız lazımdır, o neticeye geldim. Yani bir parti içinde çalışmanız lazımdır, bu neticeye geldim" (Ek 3). Behice Boran'ın TKP'ye üye oluşu, kendi düşünsel gelişiminde ulaştığı bu sonucun bir ürünüydü.

Behice Boran'ın TKP üyeliği konusu, uzun yıllar boyunca ikinci kişilerin anlatımlarına dayalı rivayetler ve tahminlerden öteye geçemedi. Sözgelimi 1940'lı yılların TKP üyelerinden Hayati Tözün,[39] Hasan Kaşarcı,[40] Recai Dinçer[41] ve Ömer Lütfü Tuncay,[42] Behice Boran'ın "partili" olduğunu onun ölümünden kısa bir süre sonra açıkladılar (Akar, 1989: 41, 117, 127). Behice Boran'ın hem DTCF'den bir öğrencisi hem de sonradan yakın bir arkadaşı olan Sıdıka Su, 2002 yılında, mezarı başında yaptığı konuşmada, Behice Boran'ın TKP'ye üye oluşu konusunda biraz daha detaylı bilgi verdi ve bu üyeliğin Nail Çakırhan aracılığıyla gerçekleştiğini söyledi (Su, 2002). Fakat, bir süre sonra bu bilginin tam doğru olmadığı meydana çıktı. Nail Çakırhan'ın kendisi, benimle yaptığı görüşmede, Behice Boran'a parti üyeliği teklif etmediğini, o yıllarda TKP tarafından kurulması planlanan İleri Demokrat Cephe'ye[43] katılması için teklif götürdüğünü anlattı. Çakırhan, Behice Boran'ın bu teklifi tereddütsüz kabul ettiğini, bu olumlu karşılaşmanın ardından Boran'ı TKP'nin Ankara İl Sorumlusu Zeki Baştımar ile tanıştırdığını belirt-

---

[39] "Behice Hanım partiliydi ve Ankara il komitesindendi. Zeki Baştımar, 1946'dan sonra geldiğinde eskisini feshedip yenisini teşkil ettirdi. Ömer Lütfü Tuncay'ı, Bekir Karayel'i, Kemal Ergin'i, Yaşar Çöl'ü aldı. Bu yüzden Behice Hanım aleyhine ifade olmadı. Mahkemede beraat etti, delil kifayetsizliğinden: Kimse aleyhine konuşmamıştı, Ömer Lütfü bile. ..." (aktaran Akar, 1989: 41)

[40] "Behice Boran 1947'den beri partiliydi. TKP üyeliği tevkifatta ortaya çıkmadı o başka. 1947'de ben, Hüseyin Kerpiç ve Boran aynı hücrede idik..." (aktaran Akar, 1989: 45).

[41] "[Behice Boran partiliydi]. Yalnız onun tek teması Zeki ile idi. Zeki de söylemedi. Onun dışında kimseyle temas kurmadı. Ama partiliydi" (aktaran Akar, 1989: 117).

[42] "... Aslında herkes benim mümkün olduğunca koruyucu davrandığımı bilir, ama söylemez. Eğer ben öyle davranmasaydım, çok kişi yanardı, örneğin Behice Boran, çünkü aslında partiliydi" (aktaran Akar, 1989: 127).

[43] İleri Demokrat Cephe, TKP'nin ilerici aydınlar arasında kurmak istediği bir oluşumdu. Sıkıyönetim Savcısı Kâzım Alöç'ün ifşaatında İleri Demokrat Cephe ile ilgili bazı bilgilere rastlıyoruz. Buna göre, Cephe'nin kuruluşu Şefik Hüsnü'nün talimatıyla Nail Çakırhan, Celal Benneci, Aram Pehlivanyan ve Faris Erkman tarafından örgütlenecekti (Alöç, 2006: 27, 30, 91, 118).

ti (Atılgan, 2004f). Behice Boran'ın, sonradan Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı'na (TÜSTAV) ulaşan bir ses bandı, onun örgütlü oluşunu ve bunun tarihini kanıtlayan yegane belge oldu. Behice Boran, 1985 yılında Bulgaristan'da kendisiyle yapılan söyleşide, "1942 senesinden itibaren elimden geldiği kadar, örgütlü bir şekilde, Türkiye'nin sosyalizmi hedef alan bir yönde değişebilmesi, gelişebilmesi için çalıştım" diyordu (Ek 3). Buna karşılık bu söyleşide yer alan "örgütlü bir şekilde" ifadesi, bazı muğlaklıklar taşıyordu. Gerçi, bu tümceden Boran'ın 1942'de TKP'ye üye olduğu sonucuna yaklaşmak mümkündü. Ama parti adı geçmediği için tam bir kesinlik söz konusu değildi. Ölümünden iki yıl kadar önce, Uğur Mumcu ile yaptığı söyleşide, TKP önderlerinden Şefik Hüsnü ve Zeki Baştımar ile dostluğun ötesinde bir ilişki içinde olduğunu söylemesi (Mumcu, 1995: 29), parti adını da ima etmiş oluyordu. Yine de, tam bir kesinliğe ulaşmak, Behice Boran'ın Ekim Devrimi'nin 60'ıncı yıl kutlamaları için Sovyetler Birliği'ne gittiğinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Merkez Komitesi Uluslararası İlişkiler Bürosu Başkan Yardımcısı V. V. Zagladin ile 28 Ekim 1977'de yaptığı görüşmenin kayıtlarının elimize ulaşmasıyla mümkün oldu (Ek 1a). Bu görüşmede yer alan diyaloglar, SBKP Uluslararası İlişkiler Bürosu memurları tarafından kayda geçirilmiş ve yazıya dökülmüştü. Bu kayıtlara göre, Behice Boran, 1942 yılında TKP'ye girdiğini açıklamıştı.

Komintern'in bir seksiyonu olan TKP, Behice Boran'ın üye olduğu dönemde kendi tarihinin en güçsüz dönemlerinden birini yaşamaktaydı. Komintern, Almanya ve İtalya'da faşizmin yükselişe geçmesinin ardından, 1936 yılında Türkiye ve Polonya gibi SSCB'ye komşu olan ülkelerde SSCB ile bir sorun yaşanmaması amacıyla komünist partilerin faaliyetini durdurma kararı almıştı. Bu karar, söz konusu ülkelerin komünist partileri tarafından benimsenmişti. "Separat kararları" olarak adlandırılan bu kararlar, komünist partilerin "desantralize" edilmesi, yani merkezsizleştirilmesi anlamına geliyordu. TKP, 1937 yılında Komintern'in aldığı bir kararla merkezsizleşmiş; çalışma şeklini, belirli parti üyelerinin etrafında toplanan üye ve taraftarlarla legal kitle örgütlerinde yer alarak, legal yayın araçlarını kullanarak varlığını sınırlı ölçüde ve sanki bir parti olarak yokmuşçasına sürdürmek şeklinde değiştirmişti (TÜSTAV, 2000a: 39-54). "Separat kararları"nın hükmü, TKP'yi yeniden aktifleştirecek olan 1943'teki Merkez Komitesi toplantısına kadar sürdü. Böylece TKP, yaklaşık altı yıl boyunca Türkiye'de hemen hemen hiçbir varlık göstermedi. Bununla birlikte, Haziran 1941'de Almanya'nın SSCB'ye saldırmasının ardından TKP'de bazı kımıldamalar oldu; çeşitli antifaşist yayınlar çıkarıldı (İleri, 2003a:11-12).

Zeki Baştımar (parti adı Yakup Demir), Behice Boran'ın TKP'ye üye olduğu dönemde, bir yandan Başvekalet Murakabe Heyeti kütüphane memuru, bir yandan da partinin Ankara İl Sorumlusu'ydu. Dolayısıyla, TKP üyeleri onunla ilişki içindeydi (İleri, 2003a). Nail Çakırhan'ın anlattıklarından anlaşıldığı kadarıyla, Behice Boran da, Zeki Baştımar tarafından TKP'ye üye yapılmıştı (Atılgan, 2004f).

Bu dönemde, TKP'nin ne emekçi sınıfların hareketini kımıldatacak gücü ne de ülkenin düşün dünyasına müdahale edecek durumu vardı. TKP'li olmanın anlamı, neredeyse, sınırlı sayıda üye ve taraftarla yapılan Marksizm üzerine okuma toplantılarına katılmak ve partiye aidat ödemekten ibaretti (Aren, 2003: 114-117; 2006: 59-61). TKP'nin, Komintern kararı gereğince desantralizasyon döneminde yasadışı yayınlardan vazgeçmiş olması ve partinin siyasal görüşlerini "MK üyeleri aracılığıyla ve makale biçiminde ya da başka yollarla ve legal araçlarla yapılmalıdır" (TÜSTAV 2000a: 41) ilkesine göre açıklamayı benimsemesi, Behice Boran'ın TKP üyeliğinin bir yönünü daha tahmin etmemizi mümkün kılabilir. Behice Boran, *Yurt ve Dünya*'da yazdığı dönemde TKP üyesi olmuş; parti üyesiyken Muzaffer Şerif Başoğlu ile birlikte *Adımlar*'ı kurmuştu. Bu dergiler, TKP yayınları değildi. Fakat, Boran'ın bu dergilerdeki yazılarında parti fikriyatı ile uyumlu olmaya[44] ve başka partililerin de bu yayınlarda yazmasına aracılık etmeye çalıştığı düşünülebilir. Sözgelimi, önceden de belirtildiği gibi, Zeki Baştımar imzasına *Adımlar*'da rastlayabiliyoruz.[45]

Behice Boran'ın, doktorasını tamamlayıp yurda döndükten yaklaşık üç yıl sonra, üstelik en güçsüz zamanlarından birinde TKP'ye üye oluşunun anlamı, TKP'nin emekçi sınıfların mücadelesiyle kurduğu ilişkinin düzeyi ve temsil yeteneğinde değil, Boran'ın benimsediği ve savunduğu fikirleri hayata geçirmek için ezilen sınıfların davalarına, mücadelelerine organik olarak bağlanma tutumunda yatıyordu.[46]

Onun kişiliğinde, olan ile olması gereken arasındaki açıya bakıp olması gerekenin uzağındaki olandan uzak durmak değil, olanı olması gerekene doğru yakınlaştırmak tutumunun temellerinin daha bu dönemden itibaren açığa çıktığı görülebiliyordu. Boran'ın, yıllar sonra TİP'in zayıflıklarının, eksikliklerinin, sıkıntılarının umutsuzluğa sürükleyecek kadar derinleştiği bir dönemde, Sıdıka Su'ya söylediği şu sözler, bu bakımdan anlam kazanır: "Bizim hamurumuz bu ve ekmeği bu hamurla pişireceğiz" (Atılgan, 2006c).

Şimdi de, partili olmak, Behice Boran açısından, partinin gücüne ve niteliğine bakılarak beğenilirse girilecek, beğenilmezse uzak durulacak bir durum değil; onun gücünü ve niteliğini yükseltmek için bir aydının bir sınıfa bağlanma kararının somut bir adımıydı.[47]

---

[44] Burada, Behice Boran'ın "*Adımlar* kanımca daha tutarlı ve belirgin bir ideolojik çizgideydi, en azından öyle olmasına özen gösteriyorduk" sözlerini (Mumcu, 1995: 34) tekrar hatırlamak yerinde olur.

[45] Zeki Baştımar, bu yazısında hümanizmi "öze dönüş" tabiriyle ırkçı bir temelden yorumlamaya çalışan akımlara karşı çıkıyor, Tevfik Fikret'in fikirlerini basamak edinip hümanizme sosyal, sınıfsal bir karakter kazandırmak gerektiği fikrini işliyordu (Baştımar, 1943).

[46] Vedat Türkali, Behice Boran'ın Amerika'dan döndüğünde kendisini 'komünist' olarak tanımladığını, örgütlü mücadele için arayış ve bekleyiş içinde olduğunu belirtiyor: "Öğrenip edindikleriyle Amerika'dan gelince, 'Tamam komünistim de; şimdi ne yapacağız' diye kendi kendine ... kalmış bir süre" (Türkali, 2001: 74).

[47] Nitekim, Behice Boran'ın TKP'ye üye olduğunda, bu partinin mevcut haliyle başarılı olamayacağını

Behice Boran'ın bu tutumu, sözgelimi Niyazi Berkes'inki ile karşılaştırılabilir. Niyazi Berkes, Türkiye'de örgütlü bir etkinlik fikrine uzak duruşunu, mevcut örgütlerin niteliğinde arar. Berkes, anılarında, sosyalistliğin Türkiye'de ya "biri yer biri bakar kıyamet ondan kopar" türünden bir Hazret-i Ömer adaleti; ya çocukların "gelin-güvey" oyunu türünden bir oyun ya da bir "hırsız polis" oyunu olmaktan öteye gidemediğini, işçi ve köylülerin ise bu oyundan bihaber olduklarını belirtir. Berkes "okumuşlar" denen aydınların bir işi olarak tanımladığı sosyalistliğin, Türkiye'de, Abdülhamit döneminden kalma birbirlerinin ya da kendi kendilerinin polisi olmaya dönüştüğünü öne sürer ve ekler "Bir efsaneleştirilmiş martirleri bir de yıllardır hapiste yatan efsaneleşmiş şairleri vardı" der (Berkes, 1997: 366-367).

Berkes'in yaklaşımında, ideal bir parti olmadığı koşullarda ondan uzak durmak ve yer yer sosyalist örgütleri alaya almak tavrı sezilir. Bu yaklaşım, aydın kişiyi "doğruları" aramak, bulmak ve bulduğu doğru düşünceleri yayınlar yoluyla aktarmak gibi bir etkinlikle sınırlar.

Oysa, Behice Boran açısından, örgütün zayıflığı ya da kuvvetliliği, niteliğinin yüksekliği ya da düşüklüğü, emekçi sınıflarla ilişkisinin cılızlığı ya da sıkılığından daha önde gelen sorun, örgütsüz bir sınıf mücadelesinin mümkün olamayacağı önkabulüdür. Soruna bu açıdan yaklaşıldığında, aydın, ezilen sınıflara bağlanmış bir kişi olarak katıldığı örgütün güçlenmesi, niteliğinin yükselmesi ve emekçi sınıflarla bağlarının kuvvetlenmesi için kendinde bir sorumluluk görebilir.

Behice Boran'ın partili olmak fikrinin ve TKP üyeliğinin anlamının burada yattığı söylenebilir. Marksistleşme sürecinden başlayarak bütün hayatının (kendi iradesi dışındaki kesintiler dışında) örgütlü bir hayat olması bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Onun açısından, sosyalist bir Türkiye hedefine örgütsüz olarak ulaşmak olanaksızdı. Yukarıda aktarıldığı gibi "elimden geldiği kadar" diyordu Behice Boran, "örgütlü bir şekilde, Türkiye'nin sosyalizmi hedef alan bir yönde değişebilmesi, gelişebilmesi için çalıştım" (Ek 3).

Birinci Dönemin Sonu: Kapanan Dergiler, Darbe Vurulan Parti

Behice Boran'ın öğretim üyeliğinin birinci evresinin, İkinci Dünya Savaşı koşullarında boy veren ırkçı hegemonyanın zirvede olduğu bir zamana denk geldiği; bu hegemonyanın egemen sınıfların sermaye birikiminde benimsedikleri yeni yola hizmet ettiği; hegemonyanın tesisi için kendi karşıtı olan fikirlerin taşıyıcılarına savaş açmaya yöneldikleri belirtilmişti. Boran'ın, kurucusu ve yazarı olduğu dergiler ile üyesi olduğu parti bu dönemde üzerine saldırılan birer odak oldular. *Yurt*

gözlemlediği, fakat buna rağmen parti içinde yer aldığı SSCB Bakanlar Kurulu Devlet Güvenlik Komitesi Politik İşler Genel Müdürlüğü tarafından onun hakkında yazılmış bir ilmühaberde şöyle aktarılmaktadır: "1942 yılında Boran Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) girmiştir. O zamanlar Boran TKP'nin programı, tüzüğü ve yerel teşkilatları olmamasına itiraz etmiş, TKP'nin faaliyetlerinin etkili olabileceğinden kuşkularını ifade etmiştir" (Rusya Devlet Sosyal Siyasi Tarih Arşivi, 1977).

ve Dünya ile *Adımlar*'ın kapatılması ve TKP'ye yönelik operasyon hemen hemen eşzamanlı olarak gerçekleştirildi.

Gerek *Yurt ve Dünya*'nın gerekse de *Adımlar*'ın maddeci tarih görüşüne dayanarak Türkiye'nin toplumsal yapısını ve temel sorunlarını sınıfsal bir açıdan çözümlemek, bu sorunlara aynı açılarla çözümler getirmek amacında oldukları ve bu özellikleriyle Türkiye'de Marksist düşüncenin gelişiminde kilometre taşları oldukları söylenemez. Her iki derginin de Türkiye'nin düşün ve kültür yaşamına yenilikler getirme gayretinde ve amacında oldukları doğruydu. Bu yeniliklerin kaynağında, toplumbilimi kalıplaşmış, aktarılan bazı nakaratlara dayalı ezberlenmiş sözler olmaktan çıkarıp içinde yaşanılan toplumu, onun özelliklerini, değişme ve direnç noktalarını anlamaya çalışan bir aşamaya taşıma isteği; modernleşmeye, Batıcılığa, Kemalizme, demokrasiye, kültür ve sanata; kalıplaşmış, donmuş yaklaşımların dışında ilerici ve eleştirel bir pespektifle bakma amacı vardı. Her iki dergi de, akla değil güce, barışa değil savaşa, çağdaş dünyadaki gelişmelere ve insanlığı ileriye taşıyan ortak değerlere değil Türk'ün özünde olduğuna inanılan âli değerlere, insana değil ırka, kana ve kafatasına önem veren düşüngülerle fikri alanda tartışmaya giriyordu. *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*, bu yönleriyle dönemin hâkim ideolojileri olan milliyetçiliğin, ırkçılığın, muhafazakârlığın karşısında ilerici ve yurtsever bir düşünsel konumdaydılar. Buna karşılık, bu iki dergi, dönemin siyasal ve toplumsal bağlamı içinde birer "komünist propaganda merkezi" olarak gösterildiler ve kısa bir süre içinde dönemin en önemli siyasal olguları haline geldiler. Bunun makul açıklaması; İkinci Dünya Savaşı koşullarında serpilmek için kendine uygun koşullar bulan milliyetçi, ırkçı ve muhafazakâr akımların kendi toplumsal tabanlarını geliştirmek ve siyasal meşruiyetlerini sağlamak için bir "kızıl tehlike" icat etmek ihtiyacında aranabilir.

Irkçı, Anadolucu, milliyetçi ve muhafazakâr düşünce sahipleri *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ı hınçla üzerine çullanılması gereken "kızıl hedefler" olarak nişan tahtasına yerleştirince, bu küçük dergiler neredeyse Türkiye'nin 'komünist propaganda merkezi' olarak algılanabildi ve öylece gösterilebildi.

Irkçı düşüncenin savunucularından tarih doçenti Osman Turan'ın,[48] *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ı, "sözde ilmî bir kisveye sokulmaya çalışılan," "aşırı solcu faaliyet"in bütün memlekete hitap etmesine hizmet eden propaganda vasıtaları olarak tanımlaması (Turan, 1948: 10-11) bu algı ve göstermenin örneklerinden biriydi. Bir diğer örnek ise, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ı "sinsi komünistlik"in en "mahirleri" olarak niteleyen ırkçı düşüncenin liderlerinden Reha Oğuz Türkkan'ın[49]

---

[48] Osman Turan, Türkiye'de ilk tarih doktorasının sahibi sayılıyor. 1954 ve 1957 seçimlerinde DP'den milletvekili seçildi ve Yassıada'da yargılandı. 1965 seçimlerinde AP milletvekili olarak tekrar parlamentoya girdi. Turan Neşriyat Yurdu'nun kurucusu, 1966-1973 arasında Türk Ocakları umumi reisiydi. Turan'ın kısa yaşamöyküsü ve siyasi fikirleri için bkz. (Özden, 2003).

[49] Turancı Türkçülüğün önemli isimlerinden Reha Oğuz Türkkan'ın kısa yaşamöyküsü ve fikirlerinin bir çözümlemesi için bkz. (Önen, 2003).

satırlarında dile geliyordu. Türkkan'a göre, bu dergiler, "bütün havası, ruhu ve mahiyetile komünist olan, fakat cümle ve kelimeleri bitaraf görünen yazılar" yayımlıyor "bu müthiş taktik" sayesinde komünist propagandanın gizli merkezleri olarak çalışıyorlardı. "Sokakta, çocukça ve zararı mahdut cümleler taşıyan komünist beyannamesi dağıtanlar hapse tıkılırken," diyordu Türkkan, "onlardan bin kere daha zararlı fikirler telkin eden ve çok daha müessir olan kodamanları, öğretmen, doçent, profesör oluyor, Ankara'nın göbeğinde mecmualar çıkarıyor ve bu taktik sayesinde, kıllarına dokunulmuyor!" (Türkkan, 1943: 5). Irkçı düşüncenin bu liderine göre, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*, "solcu cereyanın fikrî önderliğini almak isteyen" dergilerdi. Solcular ise, Türkkan'a göre, "bu memlekete, bu millete, bu toprakların ve bu halkın menfaatlarına sağır insanlardı. Onlar, ya his, ya para, ya da gizli memuriyet bağlarile, yabancı bir devlete satılmış veya onun hayranlığile kul köle olmuş kimselerdi" (Türkkan, 1943: 9, 25). *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ı "kızıl faaliyet"in vasıtaları olarak tanımlayan Türkkan, bu vasıtaları yok etmek için şöyle bir çağrıda bulunuyordu: "Türk milletini sevenler ve ölmesini istemeyenler, hükûmetle ve Türkçülerle elele verip, bu hain mikroba karşı amansız bir mücadele açmalıdırlar. Dikkat. Daima dikkat!" (Türkkan, 1943: 62).

Yurt ve Dünya ile *Adımlar*'ı "kızıl hedef" olarak gören ve öylece göstermek isteyen ırkçı, milliyetçi ve muhafazakâr düşünce sahiplerinin, bu dergilerle düşünsel alanda tartışmak, kendi fikirlerinin doğruluğunu bu tartışmalar içinde kanıtlamak gibi bir eğilimleri hiç olmadı. Sözgelimi, ırkçılığın en önde giden bir lideri, Nihal Atsız, dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na, "Sayın Türkçü Başvekil!" hitabıyla yazdığı bir mektupta, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın da arasında bulunduğu sol eğilimli dergiler hakkında "bu dergilerde ... ahlâka, vatan ve şeref duygusuna, millet hakikatına saldırılıyor" diyordu. Atsız'a göre, bu dergiler "vatan düşmanı fikrin bazen devletçi, bazen vatancı, bazen insancı, bazen ilimci kılıklarla Türk milletini zehir[liyordu]" (Atsız, 1944a). Atsız, "Türkçü Başvekil'e bu izahı yaptıktan sonra, "Bütün milliyetçi Türkler sizinle beraberdir. Sizden, ... vatan düşmanı komünizmin ezilmesini, bir daha başkaldıramayacak şekilde ezilmesini istiyorlar. Mevcut kanunlar kafi değilse bu bozguncular ocağının kökünü kurutmak için yeni kanunlar yapınız. Kanun, millet vicdanının ma'kesi olursa manası olur. Millî vicdan vatan düşmanlarının tepelenmesini istiyor" diye yazıyordu (Atsız, 1944b). Irkçı liderin, devletten istediği "vatan düşmanı komünistlerin tepelenmesi" iken, ırkçılara çağrısı "kan dökmek" idi. Nihal Atsız'ın, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın bir yazarı olan Sabahattin Ali'ye yönelik şu satırları, ırkçı kesimlerin, işlerini fikirle değil kanla görmeye ne denli yatkın olduklarını gösteren bir örnek olarak değerlendirilebilir: "Biz Türkçülerle siz komünistlerin, fikir sahasında anlaşmamıza imkan olmadığı için, toplu bir halde, yumruklarımızın hakkını vererek çarpışmamız pek hoş olurdu. Çünkü fikirlerin halledemediği davaları kan halleder" (Atsız, 1940).

Irkçı, milliyetçi, muhafazakâr düşünce sahiplerinin, ahlak, vatan, millet ve din

düşmanı, bir dış ülkenin yurt içindeki ajanları, yabancı bir ideolojinin yayıcıları diye tanımladıkları *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ı, aynı düşüncenin devlet katındaki gücüne de dayanarak yok etmek istedikleri görülüyordu. Hükümetin başında Türkçü bir Başvekil, devletin başında onu atayan ve İkinci Dünya Savaşı'nın dengelerine göre ırkçı düşünceye müsamahakâr olan bir Milli Şef, Milli Eğitim Bakanlığı'nda köşe başlarını tutmuş sol düşüncenin amansız düşmanı Reşat Şemsettin Sirer (bu kişi daha sonra Hasan Âli Yücel'in yerine Milli Eğitim Bakanı yapılacaktır) gibi kişiler vardı. Behice Boran'ın kurucularından birisi olduğu *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* ırkçı, milliyetçi, muhafazakâr düşünce sahiplerinin açıkça saldırılarının devlet katında bulduğu karşılığın bir sonucu olarak yıkıldı.

Irkçı çevreler, 1943 yazında, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın yıkımı için harekete geçmişlerdi. Tek kelime Almanca bilmediği halde, Hitler'in nutuklarını dinlerken mest olup kendinden geçen Peyami Safa'nın (Nadi, 1991: 49), *Tasvir* gazetesindeki bir yazısında bu dergileri "kızıl" olarak nitelemesi saldırının başlangıç işareti oldu. Safa'nın yazısının *Çığır* dergisinde Türkçü Başvekil Saraçoğlu'nun kimi sözleriyle birleştirilerek bir kolaj halinde yeniden yayınlanması ve bu dergilerin yazarlarının "tertemiz Türk çocuklarına ders veren ve telkinlerde bulunan Ankara'da vazifeli bazı öğretmen ve doçentler" olduğunu yazması ise saldırının doruk noktası olacaktı (Ağduk Gevrek, 1994: 184-185). Aynı günlerde, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde, Emniyet, Genelkurmay ve Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerinden oluşan bir komisyon, yaptığı incelemeler sonucunda *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın kapatılması yönünde görüş oluşturdu (Berkes, 1997: 281).

Yurt ve Dünya ile *Adımlar*'ın, ırkçı çevreler ve yayınlar tarafından bir "kızıl hedef" olarak sürekli gündemde tutulması, yankılarını devlet katında da bulmuştu. Buna karşılık, bu dergilerin kapanması, resmi bir karardan önce, Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in sözlü ihtarı ile oldu. Anlaşılan oydu ki, Yücel, bu dönemde devlet katında bir denge yaratmaya çalışıyor, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın kurucularının geri çekilmelerini istiyordu. Niyazi Berkes'in anlattığına göre, Hasan Âli Yücel Şubat 1944'te[50] Pertev Naili Boratav ile Niyazi Berkes'i çağırmış, *Yurt ve Dünya*'yı "provokasyon aracı yapanlar olduğunu anlatarak yayını bir süre kes[melerini] 'rica' etmiş"ti. Yücel'in ricasını "efendice, arkadaşça" bulan Berkes ile Boratav, basında olan 44. sayıdan sonra yayını durduracaklarını vaat etmişlerdi (Berkes, 1997: 282). Pertev Naili Boratav'ın anlatımı ise özünde aynı olmakla birlikte bazı farklılıklar içermektedir. Boratav, Yücel'in Behice Boran ile kendisini çağırdığını, Berkes'in bu görüşmede olup olmadığını hatırlamadığını söylüyor. Boratav bu görüşmeyle ilgili şunları aktarıyor: " 'kapatmak için elle tutulur bir sebep yok. Ama kışkırtma oluyor. Saldırıyorlar size. Bu nedenle üniversitede huzursuzluk oluyor. Onun için, dergiyi tatil edin. Size tavsiyem bu; ama gene de siz bilirsiniz' dedi. ... Biz de sözünü dinledik. Kapattık" (Boratav, 1998b: 201). Adnan Cemgil de, Boratav gibi, Bakan Yücel'in *Yurt ve Dünya*'dan Boratav'ı, *Adımlar*'dan Boran'ı çağırdığını "Bunlar (ırkçı-turancılar) benim kafamı yiyecekler, sonra sıra

[50] Berkes yanlışlıkla "Şubat 1943" demektedir.

size gelecek. Gelin bu işten vazgeçin" dediğini aktarıyor (Ağduk Gevrek, 1994: 78). Bütün bu anlatımların, aradan geçen yıllardan sonra olduğu göz önünde tutulduğunda bazı yanlış hatırlamalar ve değerlendirmeler içermesi doğaldır. Bu bakımdan, Behice Boran'ın, 1950'deki savunmasında söylediklerini *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın kapatılışına esas olarak alabiliriz:

> 1944 Nisan başlarında Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, Pertev Boratav'la beni çağırdı. Orada hazır bulunan diğer birkaç zatın önünde *Adımlar*'la *Yurt ve Dünya*'yı neşretmememizi bizden talep etti. Bakan bu talebini hiçbir hukukî ve kanunî mesnede dayandırmıyordu. Yani mecmuaların kanunlara ve üniversite nizamlarına aykırı neşriyatta bulunduğunu iddia edemiyordu. Bakan bir taraftan neşriyatı durdurmamızı tavsiye ediyor, diğer taraftan durdurmadığımız takdirde idarî selahiyetini kullanacağını ifade ediyordu. *Adımlar*'ın 12'nci sayısı o gün öğleden sonra piyasaya çıkmak için hazırdı. Birkaç yüz lira zararı göze alarak bu nüshaları dağıtmadım[51] ve derginin Mayıs sayısını da çıkarmadım (Boran, 1950: 73).

Bu anlatımlar, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın Hasan Âli Yücel'in bir yandan olası bir provokasyon uyarısı bir yandan da şahsına yönelik baskıları bertaraf etme kaygısıyla dergilerin çıkarıcılarına yaptığı tavsiyeyle karışık tehdit üzerine dergilerin kurucularının kendileri tarafından kapatıldığını gösterir. Bununla birlikte, dergi çıkarıcılarının bu kararı Yücel tarafından yeterli görülmemiş olmalı ki, kendisi, "Başvekâlet Yüksek Makamına" yazdığı 15 Mayıs 1944 tarihli yazıda "yayımı sahiplerince tehir edilmiş bulunan Yurt ve Dünya ile Adımlar mecmuasının ... cihetleri her ne olursa olsun, teşkilâtımız içinde en küçük bir tahrike imkân bırakılmamak üzere resmen kapatılmalarını faydalı bulmaktayım" demişti (Yücel, 1947: 138-139). Bunun üzerine dergiler, İcra Vekilleri Heyetince "hükümetin umumi siyasetine aykırı neşriyat yapmış olmasından dolayı" 16 Mayıs 1944'te resmen kapatıldı (Yücel, 1947: 113). *Yurt ve Dünya*'nın son sayısı Şubat 1944, *Adımlar*'ın dağıtıma sokulan son sayısı ise Mart 1944 tarihini taşıyordu.

Anlaşılan o ki, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın kapatılmasının yarattığı boşluk, Behice Boran'ın dergiler için harcadığı zamanı akademik çalışmalarına katmasına vesile oldu. Boran'ın 1945'te yayınlanan *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki* adlı kitabını bu dönemde yazdığını tahmin edebiliriz.

Yurt ve Dünya ile *Adımlar*'ın çıkarıcılarının, Hasan Âli Yücel'in çağrısına uyarak dergilerini kapatmış olmaları, bir geri çekilmeydi. Bu dönemde, *Yurt ve Dünya*

---

[51] *Adımlar*'ın dağıtılmayan 12'inci sayısına, bu kitabın birinci baskısı yapıldıktan sonra Bülent Erdem ulaştı ve bir kopyasını bana da iletti. Bülent Erdem'e bu katkısı için ayrıca teşekkür borçluyum. Derginin dağıtılmayan 12'inci sayısında ilk yazı Behice Boran imzasını taşıyor. Boran, "Kalp [Sahte] Fikir, Gerçek Fikir" başlıklı yazısında ırkçı, milliyetçi ve muhafazakâr çevrelere meydan okuyor. *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın kapatılması için çaba harcayan bu çevreleri açık fikir tartışmasına çağıran Boran, sözkosunu grupların "biz de halkçıyız, ileriyiz, ilime, sanata, tekniğe kıymet veririz" iddialarının sahteliğine vurgu yapıyor. Boran, kamuoyu önünde açık bir fikir tartışması yapılması durumunda halkın "eğriyi doğrudan, gerçeği yalandan, ileriyi geriden" ayırt edebileceğini belirtiyor (Boran, 1944). Boran, Hasan Âli Yücel'in tavsiyesiyle *Adımlar*'ın bu sayısını dağıtmayıp yayınını durdurarak önemli bir geri adım atmış oluyor.

ile *Adımlar*'ın çıkarıcılarından öğretim üyesi olanların, yani Behice Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu, Pertev Naili Boratav ve Niyazi ile Mediha Berkes'in, attıkları bir geri adımı daha kaydetmek gerekiyor. Bu geri adım da Hasan Âli Yücel'den kaynaklanmıştı. Sözü edilen ikinci geri adım, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ı himaye etmekle ve kurucularının DTCF'ye atanmalarında rol sahibi olmakla itham edilen Yücel'in denge sağlama amaçlı bir manevrası sonucu gündeme gelen bir bildiriydi. Fakat bu manevranın, yıkımı engellemek bir yana, onu hızlandırmaya yarayacağı zamanla anlaşılacaktı. 11 Nisan 1944 tarihinde DTCF profesör ve doçentlerine, "bakanlık mensuplarının siyasetle hiçbir suretle meşgul olmamalarının kanunî bir lüzum olduğunun" Yücel tarafından, bir tamimle, bütün teşkilata bildirilmesi üzerine "ahitnâme" (bağlayıcı belge) sayılan bir bildiri imzalatıldı. Altında Behice Boran'ın da imzası olan bu bildiride, "Kemalizmin milliyetçi, halkçı, laik, inkılâpçı ve cumhuriyetçi umdelerinin kayıtsız şartsız hizmetkârı olduğumuzu, bize tevdi edilmiş olan gençliği bu umdeler içinde yetiştirdiğimizi ve yetiştirmeye devam edeceğimizi, bu umdelerin mana ve değerine aykırı herhangi bir fikir ve kanaate şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da yer vermeyeceğimizi; ve Partimizin Değişmez Genel Başkanı İnönü'ye bağlılığımızı derin saygılarımızla bildiririz" deniliyordu (Yücel, 1947: 45-47).

Bildiriyi imzalayanlardan birisi olan Niyazi Berkes'in sonradan fark ettiği gibi "ilerici" olan yanın böyle bir iddiada bulunması, "gericileri" kuvvetlendirmekten başka bir işe yaramayacaktı (Berkes, 1997: 158). Bu imzalar, sahiplerini, CHP'yi ve İnönü'yü hiçbir surette eleştirmemekle yükümlü kıldığı gibi, siyasal içerikli bir yayında yazmaktan da men etmiş oluyordu. Yücel'in, denge sağlamak amacıyla attırdığı bu adım, zamanın koşullarında mantıklı ve ağırbaşlı bir tutum sanılmış olsa bile, bir süre sonra Behice Boran'ın, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes ile birlikte Bakanlık emrine alınışının gerekçesi yapılacaktı. Bunu, ileride göreceğiz.

Behice Boran'ın üyesi olduğu TKP de, hemen hemen *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın kapatıldığı günlerde Türkiye egemen sınıflarının hedefi oldu. Şubat 1944'te TKP'ye yönelik büyük bir operasyon başlatıldı ve çok sayıda TKP üye ve taraftarı gözaltına alındı; bunlardan bazıları tutuklandı (İleri, 2003a). Türkiye yönetici sınıfları, aynı dönemde, kollayageldikleri ırkçı akımlara da dirsek çevirmeye başladı. Bunun ardında, politik bir hesap yatıyordu. Türkiye, bu savaşı ne Almanların ne de Sovyetlerin kazanmasını istiyordu. Çünkü savaşan taraflardan kazananın kendisine döneceğini düşünüyordu (Oran, 2005a: 388). Bu nedenle yurt içindeki hem Sovyetler Birliği hem de Almanya yandaşı olarak görülen kesimlere mesafe alındı. Hükümetin, 18 Mayıs 1944 tarihli bir kararnamesiyle, TKP operasyonundan kısa bir süre sonra ırkçı akıma karşı dirsek çevirişi, aralarında emekli generallerin, Rusya göçmeni Türk asıllı kişilerin, gazeteci, şair, yazar, subay, profesör, öğretmen ve öğrencilerin bulunduğu kırktan fazla kişinin gözaltına alınması ve bunların yirmi üçünün tutuklanmasıyla sonuçlandı (Göksu Özdoğan, 2001; Oran, 1969).

Irkçı akıma karşı dirsek çevirişin başlangıcı, anılan hükümet kararnamesinden daha önce meydana gelen iki olaydan kaynaklanmış gibi görünüyordu. Bunlar-

dan birincisi, Sabahattin Ali'nin ırkçı Başbakan Saraçoğlu'na yazdığı bir mektupta kendisine hakaret ettiği gerekçesiyle Nihal Atsız aleyhine iftira davası açmasıydı. Atsız, bu dava için Ankara'ya geldiğinde adeta Türk Führeri gibi karşılanmış, 26 Nisan 1944'teki ilk ve 3 Mayıs 1944'teki ikinci duruşmada (bu tarih sonradan ırkçı çevreler açısından "milli diriliş"i simgeleyen bir gün olarak değerlendirilecek ve "Türkçülük günü" olarak kutlanacaktır) Atsız'ı destekleyen kalabalık gruplar meydanlara taşan gösteriler yapmışlardı. "Turancı" çevrelerin bu gösterileri, yönetici sınıflar açısından dış politikada çeşitli sorunlara yol açabilecek bir hareket olarak değerlendirildi. Böylece, Nihal Atsız'ın Sabahattin Ali'ye hakaretten 9 Mayıs 1944'te tutuklanmasını, başka ırkçı kişilerin tutuklanması takip etti (Göksu Özdoğan, 2001: 94-103). İkinci olay, Nazilerin Stalingrad'da yenilgiye uğratılmasının ardından TKP lideri Reşat Fuat Baraner tarafından kaleme alınıp Faris Erkman imzasıyla Temmuz 1943'te yayınlanan *En Büyük Tehlike* adlı broşürün yarattığı yankılardı. Bu broşürün üç özelliği vardı. Birincisi, muhtemelen ilk kez, ırkçı yayınların Nazilikle bir ilişkisi olduğunu öne sürmesiydi. İkincisi, ırkçılığı, sanki hükümetin dışında ve ona karşı gelişmekteymiş gibi göstermesiydi. Üçüncüsü, ırkçıların, kurdukları gizli cemiyetlerle Atatürk düşüncesine ve İnönü'ye karşı olduklarını dile getirmesiydi (Erkman, 2002). Türkiye'nin yönetici sınıfları, bu broşürde dile getirilen iddiaların yarattığı yankılardan da yararlanarak ırkçılığın sanki kendilerinin dışında, kendileriyle ilişkisizmiş ve kendilerine karşıymış gibi görünmesi fırsatını yakalamış ve değerlendirmiş oldu.

Yönetici sınıflar, bir yandan TKP'ye yönelik operasyonla ve bir yandan da ırkçı-Turancılara dirsek çevirmekle, Sovyet ordularının Nazi işgalcileri geri püskürtmekte oldukları bir dönemde hem komünizme hem de faşizme karşı olduklarına ilişkin bir intiba oluşturmak; Batı'ya Türkiye'nin, "ırkçılık ve komünizm tehdidi" altında bulunduğunu göstermek istemiş olmalıydılar. Böylece savaş sonunda başlayacak emperyalizme yaslanma sürecinin ilk adımları atılmış oluyordu. Behice Boran, Türkiye egemen sınıflarının ırkçı akımlara karşı operasyonlara başladığı döneme denk gelen TKP operasyonunda gözaltına alınmadı. Bunda muhtemelen, parti ilişkisinin sadece Zeki Baştımar ile olması ve Baştımar'ın da Boran'ın adını vermemiş olması etkili olmuştu (Akar, 1989: 117).[52]

Operasyonda gözaltına alınanlar arasında DTCF'den bazı öğrenciler ve Muzaffer Şerif Başoğlu da vardı (İleri, 2003a: 64-65; Çetik, 1998: 11-12; Yücel, 1947: 29-30).[53] Bu kişiler, kısa bir süre sonra serbest bırakıldı ve haklarındaki takibat

[52] TKP itirafçısı ve sonradan polis işbirlikçisi olan Aclan Sayılgan, polis kaynaklarının da yardımıyla hazırladığı bir kitabında "Gerek 1944, gerekse 1946 tevkifleri, Türkiye Komünist Partisi'nin bütün elemanlarını meydana çıkaramadı. Nitekim Zeki Baştımar ve Muzaffer Şerif Başoğlu yönetimindeki Ankara hücreleri gizli kaldı" diyor. Sayılgan, şu notu da düşüyor: "1944'te olsun, 1946'da olsun Zeki Baştımar kısa bir süre mevkuf kalmasına rağmen parti teşkilâtını ele vermedi" (Sayılgan, 1976: 307).

[53] Vali Nevzat Tandoğan'ın Maarif Vekâletine yazdığı iki yazıya göre, Muzaffer Şerif Başoğlu, 16 Mart 1944'te nezarete alındı ve mahkemesine "gayrı mevkuf olarak devam edilmesi" için 12 Nisan 1944'te

durduruldu. Nail Çakırhan'ın bana anlattığına göre, Muzaffer Şerif Başoğlu, Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile hemşeriydi ve aileleri arasında bir yakınlık da vardı. Başoğlu Ankara'daki "komünist tahkikatı"nda içeri alındığında bu yakınlık etkili oldu. Saraçoğlu, Başoğlu ile anlaşarak içeriden çıktıktan hemen sonra yurdu terk etmek kaydıyla onun serbest bırakılmasını sağladı (Atılgan, 2004f). Başoğlu da içeriden çıktıktan sonra ABD'ye gitti ve bir daha hiç dönmedi. Amerika'nın belli başlı sosyal psikologlarından biri oldu (Esenel, 1999: 262). Behice Boran, Mîna Urgan'a "herkesin aşk acıları vardır. Benim arkadaş acılarım var" demişti. Anlaşılan o ki, Başoğlu'nun gidişi ve bir daha geri dönmeyişi Behice Boran'ın en derin acılarından biriydi.[54] Daha önce belirtildiği gibi Boran ile Başoğlu arasında duygusal bir yakınlık vardı. Bu, acısını daha da derinleştirmişti belki de.

Behice Boran'ın Türkiye'ye döndükten sonraki ilk beş yılı böylece kapanıyordu. Boran, bu beş yılda, şöhretli bir üniversite hocası, toplumsal yapı araştırmalarının bir öncüsü, çıkardığı dergilerle ülkenin fikir hayatına etki etmeye çalışan bir entelektüel ve partili mücadeleyle işçi sınıfının mücadelesine katılmayı deneyen bir aydındı. Dergileri kapatılmış, partisi darbelenmiş Behice Boran'ın kürsüsünün elinden alınışına ve sosyolojik araştırmalarının durduruluşuna giden dönem başlıyordu.

İkinci Dönem: Antisovyetik Zamanlar

Behice Boran'ın öğretim üyeliğinin ikinci dönemi, Mayıs 1944 ile Aralık 1945 arasındaki yaklaşık bir buçuk yıldır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Türkiye'nin yönetici sınıflarının antisovyet bir siyasal hat benimseyerek emperyalizme eklemlenme sürecinin ilk hazırlıklarını yaptıkları bu dönem, sola karşı yeni bir baskı hamlesini beraberinde getirdi. Bu baskılar Behice Boran'ın yazarı olduğu *Tan* gazetesi ile *Görüşler* dergisinin taşlı sopalı saldırılarla yok edilmesiyle sonuçlandı. Boran, bu gazete ve dergideki yazıları nedeniyle DTCF'deki görevinden bakanlık emrine alındı ve böylece öğretim üyeliğinden tamamen koparılışına giden süreç de başlamış oldu. Behice Boran'ın Türkiye'de sosyolojik araştırmaların serüveninde çok özel bir yeri olan *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki* adlı eserini yayınlaması ve sonradan TGD adıyla resmileşecek olan İlerici Demokrat Gençlik Derneği'nin kuruluşuna öncülük etmesi de bu döneme denk gelir.

İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki bölümü 8 Mayıs 1945'te sona erdiğinde, dünyada yeni bir düzenin temelleri atılmaya başlamıştı. Kurulmakta olan yeni düzenin üç temel özelliği öne çıkıyordu: Bloklar politikası şekillenmeye başlıyor; "üçüncü dünya" uyanış sürecine giriyor; "soğuk savaş"ın ilk belirtileri uç veriyordu (Eroğul, 1998: 17-19).

---

serbest bırakıldı (Yücel, 1947: 29-30).

[54] Behice Boran, dost oldukları dönemde, Yalçın Küçük'e Muzaffer Şerif Başoğlu'nu ayrıntılı bir biçimde anlatmış. "Ona hayrandık. Fikri liderimizdi. Gitmesini istemedik, bir yıllığına gitti, bir daha dönmedi" demiş (Küçük, 1987: 493).

Türkiye'nin yönetici sınıfları, kurulmakta olan yeni düzende kendi konumlarını belirlemek zorundaydılar. "Dostu Amerika'nın temennisi ve müttefiki İngiltere'nin de buna müzahareti ile" (Eroğul, 1998: 17) savaş sırasında kaderini bağladığı Almanya'dan sonra Japonya ile de ilişkilerini kesen Türkiye egemen sınıflarının, kurulmakta olan yeni düzende yanaşmak isteyecekleri yer, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yanı olamazdı. Çünkü egemen sınıfların çıkarları, sermaye iktidarlarının yıkılıp işçi iktidarlarının kurulmasını öngören sosyalist bir blokta yer almayı doğası gereği dışlıyordu. Türkiye'nin, kurulmakta olan yeni dünyada Batı kapitalizmine yanaşma stratejisi, yönetici sınıflarının sınıf karakterinin doğal bir sonucuydu.

Ne var ki, Türkiye, içinde yer almak istediği Batı bloku bakımından merkezi önemde bir ülke olarak görünmüyordu. Nitekim, savaşın, Nazi Almanyası'nın hezimetiyle sonuçlanmaya yaklaştığı bir tarihte (7-12 Şubat 1945) Yalta'da toplanan müttefiklerin (SSCB, ABD ve İngiltere) Türkiye üzerine verdikleri bir karar ya da giriştikleri bir müzakere yoktu. Öte yandan, Türkiye, Şubat 1945'ten Mart 1947'ye dek, savaş sonrası yapılan büyük pazarlıklarda bir çekişme konusu olmamış, dünyanın sorunlu bölgeleri listesinin dışında kalmıştı (Berkes, 1997: 329, 331).

Müttefikler açısından gündemin ilk sıralarında yer almıyormuş gibi görünen Türkiye'de ise bir "korku" dönemi başlamıştı. Egemen sınıflar, savaş zamanındaki Nazi yanlısı tutumlarından ötürü SSCB'den çekiniyorlar, buna karşılık kaderlerini birleştirmek istedikleri öteki Müttefik ülkelerinden umdukları ilgiyi de görmüyorlardı. Bu durumda, Türkiye, ikili bir taktik izledi: Bir yandan SSCB'nin nabzını ölçmek, bir yandan da alınan bu nabza göre kapitalist dünya ile ilişkilerini yeniden kurmanın yollarını bulmak.

Türkiye'nin SSCB Büyükelçisi Selim Sarper ile SSCB Dışişleri Komiseri Vyaçeslav Mihayloviç Molotov arasında 19 Mart ve 7 Haziran 1945'te yapılan görüşmeler, Türkiye'de SSCB karşıtı koyu bir propagandanın ve antikomünist bir histerinin vesileleri oldular. Rivayet oydu ki; Molotov, bu görüşmelerde, Sarper'e, iki ülke arasındaki sorunların halli için Türkiye'nin doğu sınırlarında değişiklik yapılması (Artvin, Kars ve Ardahan'ın SSCB'ye terki); Boğazlar'da ortak savunma sağlamak için SSCB'ye üs verilmesi ve Montreaux'nün gözden geçirilmesi taleplerini iletmişti (Aydın, 2005: 473; Sander, 1989: 161).[55] Bununla birlikte, Niyazi Berkes'in Türk ve Amerikan kaynaklarının titiz bir incelemesinden vardığı sonuçlara göre, Molotov-Sarper görüşmelerinde dikte edilen bir şey olmadığı gibi, itici ya da meydan okuyucu bir yan da yoktu. Olan şey, ortaya sürülen talepler üzerinden bir müzakere ile yeni bir anlaşma noktasına doğru ilerlemekti. Aslına bakılırsa, SSCB'nin Türkiye'de ırkçı bir başbakanın liderliğindeki hükümetin düşürülmesini istediği görülebiliyordu (Berkes, 1997: 331-333). O Başba-

[55] Molotov'un kendisi, 1970 ve 1980'li yıllarda kendisiyle yapılan söyleşilerde, bu taleplerin kabul edilemez olduğu biline biline Sovyet ordusunun kazandığı zafere dayanarak ileri sürüldüğünü, ancak, bunun Stalin'in bir hatası olduğunu belirtecekti (2007: 104-107).

kan Şükrü Saraçoğlu ki, Türkiye'deki ırkçı akımlara hamilik etmesinin yanı sıra Sovyet düşmanlığı ile tanınıyordu; 1942 Ağustosu'nda, SSCB'nin yıkılmasını hararetle arzu ettiğini ve böyle bir fırsatın bin yılda bir ortaya çıkabileceğini Alman Büyükelçisine söyleyen de oydu (Aydın, 2005: 449-4450). Oysa, Milli Şef İnönü ve başbakanı Saraçoğlu liderliğindeki Türkiye Hükümeti, SSCB'nin savaş sonrasında Türkiye ile ilişkilerini yeniden düzenlemek için bir müzakere başlatmak amacında olduğunu anlamaya hiçbir eğilim göstermediği gibi, içeride, Sovyetler'in haydutça isteklerde bulunduğu korkusunu yayıyor, dışarıyı da buna inandırmaya gayret ediyordu. Gelgelelim, ne İngiltere'nin ne de ABD'nin Türkiye Hükümeti'nin bu inandırma gayretlerine meyil verdiği yoktu. Nitekim, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Vekili Joseph Grew, Türkiye Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Bayur'un, Sovyetler'in Molotov-Sarper görüşmelerinde açığa çıktığı rivayet olunan, Türkiye üzerindeki emellerinden şikayetlerini dile getirmesi üzerine "Benim anladığıma göre şu görüşmeler dostça nitelikte görüşmelerdir. Türkiye için ortada bir tehlike yoktur" demişti (Berkes, 1997: 333-334).

Burada, iki önemli noktanın üzerinde durma zorunluluğu ortaya çıkıyor. Birincisi, SSCB, Molotov-Sarper görüşmelerinde öne sürdüğü talepleriyle, Türkiye Hükümeti ve egemen sınıflarına, içeride SSCB karşıtı koyu bir propaganda yürütme, Batı blokuna yanaşmanın gerekliliğini telkin etme ve halkın etkin politikaya sokulduğu bir dönemde tüm sol akımları Moskova ajanlarıymışçasına gösterme imkanı vermiş oldu (Eroğul, 1998: 21-22). İkincisi, Türk-Sovyet ihtilafı ABD tarafından körüklenmedi; ama Sovyet talepleri, Türkiye yönetici sınıflarına, yaratılmış olan bu ihtilafın içine sokulmaları için ABD ile İngiltere'ye etki yapma imkanı verdi. Bu etki hemencecik sonuç vermemiş olsa bile, ileride göreceğimiz gibi, Türkiye yönetici sınıflarının ABD emperyalizmi yörüngesine girişlerinin yol başlangıcı oldu (Berkes, 1997: 330).

Niyazi Berkes'in dikkatimizi çektiği gibi, "Rus tehdidi" öyküsü, savaşın hemen sonrasında oluşmaya başlayan muhalefet zincirinin her halkasının "Moskova ağzıyla konuşuyor" diye susturulmasının ve giderek parçalanmasının en önemli aracıydı (Berkes, 1997: 343). Bu retorik, Behice Boran'ın, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* kapatıldıktan sonra ilk siyasal yazılarını yazmaya başladığı *Tan* gazetesi ve *Görüşler* dergisinin yıkılmasının koşullarını hazırlayacak ve buradan adım adım onun öğretim üyeliğinden tasfiye edilmesinin taşlarını döşeyecekti.

İkinci Dünya Savaşı'nın esas kısmının tamamlanmasından sonra, egemen sınıflar, savaş zamanının ırkçı ve baskıcı hattından Batı yönünde liberalimsi bir hatta eğilim gösterdiklerinin işaretlerini vermeye başladılar. İlk belirti, nisandaki San Francisco Konferansı'nda görülmekle beraber, ilk resmi işaret Milli Şef İnönü'nün 19 Mayıs 1945'teki hayli ihtiyatlı konuşmasında verilmişti. Şef, bu konuşmasında, bundan böyle, demokrasi yanında çaba gösterileceğini söylüyordu. Bunu, 17 Haziran'da altı milletvekilliği için yapılan ara seçimlerde CHP'nin aday göstermemesi, onu da 5 Eylül'de Nuri Demirağ başkanlığındaki Milli Kalkınma Partisi'nin kuruluşuna izin

verildiğinin açıklanması takip etti. İnönü, 1 Kasımdaki Meclisi açış konuşmasında ise, CHP'den kopacak bir muhalefet partisini açıkça teşvik edecekti (Eroğul, 1998: 23). Türkiye'de "yalancıktan demokrasi"[56] dönemi başlıyordu.

CHP içinde muhalefet, 21 Mayıs'ta başlayan bütçe görüşmelerinde uç verdi. İleride dördü Demokrat Parti'nin (DP) kurucusu olacak olan beş milletvekili,[57] bütçe oylamasında red oyu kullanmanın yanı sıra, görüşmeler sırasında alışılmadık derecede sert bir tonla hükümete yüklendiler. 14 Mayısta görüşülmeye başlanan Toprak Kanunu tasarısı ise, muhalefetin ikinci gösterisine yol açtı. Muhalefetin eleştirilerine rağmen, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Meclis'ten çıktığı günlerde, dört milletvekili[58] parti grubuna bir önerge verdi. "Dörtlü Takrir" diye bilinen önergeleri reddedilince, muhalefetlerini, basın yoluyla sürdürdüler. Bu kişiler, kanunlardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin kaldırılmasını, hükümetin Meclis tarafından denetlenmesini, seçimlerin serbestçe yapılmasını, insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye bağlanmasını ve baskının kaldırılmasını istiyorlardı. Öne sürdükleri taleplerle liberal demokrat bir yöneliş içindeydiler (Eroğul, 1998: 27-31).

İktidarın, muhalefet karşısında hemencecik aldığı ve dozunu gitgide artırdığı tutum, muhalefetin sadece kendi partisi içindeki çeşidinde değil, her türünde belirli düzeylerde bir "kızıl ton" bulunduğunu gösterme gayretkeşliği oldu. Niyazi Berkes, bu tutumun ilk tohumlarının "Dörtlü Takrir"in verildiği toplantıda atıldığına dikkat çeker. Yedi saat süren o toplantıda, "Dörtlü Takrir"de yer alan demokratik reformların Kemalizm ruhuna uygun bir biçimde hayata geçirilmesi isteğinin, iktidarca "ülkenin şûralarla yönetilmesini istemek" şeklinde yorumlanıp "Sovyetçilik" ile damgalanması; Öte yandan, aynı toplantıda Celal Bayar'ın "belirli kişilerle görüşüp konuştuğunun" soruşturma konusu olması[59] savaş sonrası demokrasiye geçiş öyküsünün ana yönlerinin ilk işaretleri olacaktı. Milli Şeflik rejimi içinde başgösteren muhalefet, ülke içinde bir "iç savaş tehlikesi" boyutuna getirilecek, bunu körükleyenin de Sovyetler olduğu, bu nedenle demokrasiye geçişin komünizm tehlikesinin bastırılıp savuşturulmasına bağlı olduğu, egemen sınıfların kendilerine yanlarında yer açmak istedikleri emperyalist dünyaya anlatılmaya çalışılacaktı (Berkes, 1997: 314-317).

CHP içinde başgösteren muhalefet, kısa bir süre içinde parti dışına doğru genişleme eğilimi gösterdi. Muhalefet içinde, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bilimler Akademisi Üyesi" unvanını kullanan Fuat Köprülü, eski devletçi başba-

---

[56] Niyazi Berkes'in deyimi (Berkes, 1997).

[57] Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak.

[58] Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü.

[59] Celal Bayar'ın görüştüğü "belirli kişiler"den bazılarını ve bu görüşmelerin iktidar tarafından nasıl bilindiğini saptayabiliyoruz. Sabiha ve Zekeriya Sertel, Celal Bayar'ın, İstanbul'a geldikçe, Tevfik Rüştü Aras ile birlikte Moda'daki evlerinde kendilerini ziyaret ettiğini yazıyorlar (Sertel, 1987: 270; Sertel, 1977: 235). Zekeriya Sertel, Bayar'ın o vakitler en büyük şikayetinin arkasına polis takılmış olması olduğunu not ediyor (Sertel, 1977: 235). Niyazi Berkes de, Celal Bayar'ın sürekli olarak gizli emniyet kontrolü altında tutulduğunu kaydediyor (Berkes, 1997: 349).

kan Celal Bayar, Atatürk döneminde dışişleri bakanlığı yapıp Sovyetler ile uzun yıllar boyunca içli dışlı diplomasi yaşayan, yazı ve konuşmalarında bu ülke ile iyi ilişkileri sürekli olarak vurgulayan, Adnan Menderes ile akraba Tevfik Rüştü Aras; Aras'ın akrabası Menderes; Atatürk zamanında genelkurmay başkanı olan, Milli Şef tarafından emekliye ayrıldığı için ona kin tutan, halkın Milli Şef'ten korkmayacağına inandığı tek adam, Sovyetler'le ilişkilerin dostluk temelinde ayarlanması gerektiğine inanan efsane Mareşal Fevzi Çakmak; İslam dininden yararlanarak Türkiye'de sosyalist düşünceyi kökleştirmek fikrindeki Cami Baykurt gibi isimler de yer alıyordu (Berkes, 1997: 314-359; Sertel, 1977: 246-269). Bu isimler, bu süreç içinde, "sol" olarak tanınan *Tan* gazetesi başyazarı Zekeriya Sertel, yine *Tan* yazarı Sabiha Sertel, kurucusu oldukları *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergileri kapatılan Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil ve Niyazi Berkes ile yan yana gelmeye başladılar (Sertel, 1977: 237-238, 246).

Bu muhalefet bloğuna bakılınca, CHP içinden kopmakta olan liberal demokrat görünümlü kişilerin, solcu aydın ve gazetecilerin birikimlerinden ve *Tan* gazetesinin etki gücünden yararlanmak istediği görülebiliyordu. Anlaşılan o ki, bu grup, solcu aydınlarla yapacağı işbirliğinin sağlayacağını varsaydıkları Sovyet desteğiyle iktidar karşısında daha güçlü bir konuma geleceklerini hesap ediyordu. Bu kişiler, hiçbir büyük devletin mevcut iktidarı desteklemediğini görüyorlar ve büyük devletlerin desteğini sağlamanın iktidar yolu bakımından stratejik bir öneme sahip olduğunu biliyorlardı.

İçlerinde Sabiha Sertel[60] ve Behice Boran gibi TKP'lilerin de bulunduğu solcu aydınlar ise, liberal demokrat bir partinin kurulup iktidara gelmesinin ikili bir işlev göreceğine inanmış gibi görünüyorlardı. Bunlardan birincisi, başında ırkçı bir kişinin bulunduğu hükümetin devrilmesinin SSCB ile dostane ilişkilerin yeniden kurulmasının koşullarını hazırlayacağı varsayımıydı. İkincisi ise, yeni hükümetin atacağı liberal demokrat adımların Türkiye'de burjuva demokratik devrimin tamamlanmasına hizmet edeceği ve böylece sosyalizmin önünün açılacağı önkabulüydü. Bu ikinci kabul, SSCB'nin o dönemdeki, düzçizgisel tarih kavrayışı ve aşamalı devrim mantığıyla uyum içindeydi. Bu yaklaşım açısından, sosyalizm, ancak burjuva devriminin tamamlanıp kapitalist sanayileşmenin kurulmasıyla mümkün olabilirdi. Bu nedenle, SSCB açısından liberal demokratlarla ittifak yapmak ya da "cephe" oluşturmak tarihsel bir gereklilik olarak görülebiliyordu.[61] Moskova Radyosu'nun, yayınlarıyla bu ittifakı desteklemesinin[62] ardında yatan neden buydu.

---

[60] Sabiha Sertel'in TKP üyeliği en azından iki kaynakta yer alıyor: (İleri, 2003a: 11; TÜSTAV, 2002).

[61] TKP üyesi Sabiha Sertel'in şu satırları, bu görüş açısını iyi bir biçimde yansıtır: "Halk Partisi devrimci niteliğini yitirmiştir. Yeni kurulacak partinin ödevi burjuva demokratik devrimi tamamlamaktır. Bu da ancak geniş bir cephe muhalefeti çalışmalarıyla sağlanabilir" (Sertel, 1987: 271).

[62] Moskova Radyosunun sözü edilen muhalefet bloğunu desteklediğini Niyazi Berkes belirtiyor (Berkes, 1997: 314, 321)

Behice Boran, gizli TKP'nin bir üyesi ve savaş zamanında "sol" olarak tanınmış bir aydın olarak bu muhalefet bloku ya da "cephe"sinin yayın organları görünümü kazanacak olan *Tan* ve *Görüşler*'in bir yazarıydı. Boran, aynı zamanda "cephe"nin etkenliğine güç katmak amacıyla kurulan bir gençlik derneğinin kuruluşunu da bu dönemde gerçekleştirmişti.

Behice Boran'ın yazarı olduğu *Tan* gazetesi ve *Görüşler* dergisi, Milli Şef rejimine karşı muhalefetin sözcüleri niteliği kazanmış, "cephe"nin yayın organları işlevi görmeye başlamıştı. Gelgelelim, bu yayınların bir terör dalgasıyla silinip atılacağı, bu silinişle muhalefetin DP liderliğini oluşturacak kanadıyla diğerlerinin birbirinden ayrılacağı ve Boran, Berkes, Boratav gibi *Tan* ve *Görüşler*'e yazan kadronun yeniden "kızıl hedefler" tahtasına oturtulacağı çok geçmeden görülecekti.

Tan'da

Tan, ilk başta, İş Bankası tarafından özel sermayeyi savunmak amacıyla çıkarılmış, beklenen başarıyı gösteremeyince satılığa çıkarılmıştı. Gazete, 1930'lu yıllarda çıkardıkları *Son Posta* gazetesi kapatılan Zekeriya Sertel ile Halil Lütfü Dördüncü tarafından bütün tesisleriyle birlikte satın alındıktan sonra, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Sovyet dostluğu ve faşizm karşıtlığı yörüngesine oturmuştu. *Tan*, savaş sonrasında yayınlarını üç temel noktaya odaklamıştı: Birincisi, savaş boyunca Nazizmi savunanları teşhir ederek onların savaş sonrasındaki demokrasi söylemlerinin sahteliğini açığa çıkarmaktı. İkincisi, savaş boyunca yürütülen SSCB karşıtı propagandanın izlerini silmeye çalışarak halk katında bu ülkeye karşı sempati yaratmaktı. Üçüncüsü, serbest seçim yoluyla yeni bir hükümet kurulmasıyla demokratik hakların tanındığı yeni bir rejimin temellerinin atılmasını sağlamaktı. Gazete, bu yönelişiyle, Behice Boran, Niyazi Berkes, Mehmet Ali Aybar gibi akademisyenleri, Cami Baykurt gibi Milli Şef karşıtlarını, Tevfik Rüştü Aras gibi SSSCB ile dostluk ilişkileri kurulması savunanları yazı kadrosuna dahil etti. Bununla da kalmadı, gazetenin başyazarı Zekeriya Sertel ile DP'nin kurucu kadrosu arasında yer alacak isimlerle ilişkilerini güçlendirdi. Sertel'in anlattıklarına bakılırsa, kendisi, DP'nin kuruluşunda aktif olarak yer almış, kurulacak partinin ana ilkelerinin saptanmasında rol sahibi olmuştu. Parti kurucuları da, *Tan*'ın partinin yayın organı olmasını düşünmüşlerdi (Sertel, 1977: 209-256). *Tan* gazetesi, böylece, Milli Şef rejimine karşı muhalefet bloğunun en önemli merkezlerinden biri haline gelmişti.

Behice Boran, *Tan*'da, 25-30 Eylül 1945 tarihleri arasında demokrasi üzerine bir yazı dizisi hazırlamıştı. Behice Boran'ın yazı dizisi, demokrasinin savaş sonrası siyasal tartışmalarının en temel konusu haline geldiği düşünüldüğünde, oldukça anlamlıydı. Bu yazılar (Boran, 1945e; 1945f; 1945g; 1945h; 1945i), Türkiye'nin gündemine girmeye başlayan demokrasinin ne sadece halk yararına işler yapılması, ne yöneticilerin serbest seçimlerle işbaşına getirilmesinin sağlanması ve ne de söz ve fikir hür-

riyetinin siyasi ve hukuki olarak tanınması ile sınırlı olduğunu vurguluyor; emek ve sermaye karşıtlığı temelinde örgütlenmiş kapitalist toplumda demokrasinin bir sınıf diktatörlüğü haline gelmesinin kaçınılmazlığına işaret ediyordu. Boran açısından demokrasi; iktisadi, siyasi ve hukuki tüm cepheleriyle bir arada bulunduğunda tam bir demokrasi olabilirdi. Bunun ön şartı da emek ile emek araçlarının birbirinden ayrılışının, yani, işçi sınıfı ile sermaye arasındaki çelişkinin çözülmesiydi.

Behice Boran'ın, demokrasiyi, doğuşundan tarihsel süreç içinde geçirdiği evrime ve İkinci Savaş'tan sonra kazandığı yeni biçimlere kadar sınıfsal bir bakış açısıyla çözümlediği bu yazıları, sadece bir kez Türkiye'de demokrasi tartışmalarının incelendiği akademik bir çalışma kapsamında ele alındı. Fahriye Üstüner, *"Türkiye'de Demokrasi Tartışmalarının Düşünsel Arka Planı"* başlığını taşıyan çalışmasında, Türkiye'de "demokrasiye geçiş" dönemi olarak kabul edilen 1945-1950 arasında demokrasi kavramının anlamlandırılışını tartışıyor. Bu tartışma içinde Behice Boran'ın demokrasi yazılarını da kullanıyor. Üstüner, Boran'ın, liberal demokrasi anlayışını savunduğunu, bunu da tek parti sisteminin baskıcı niteliğini gevşetmek amacıyla yaptığını iddia ediyor. Üstüner'e göre, Boran'ın demokrasi yazılarının liberal demokrasi anlayışından tek farkı "birey" yerine "halk"a vurgu yapması, ama halkı da sınıfsal bir biçimde kavramamasıydı (Üstüner, 2000: 191).

Ne yazık ki, Üstüner'in, Behice Boran'ın yazı dizisinin tamamını okumadığı, sadece birinci bölümünü okuduğu anlaşılıyor. Üstüner, yazı dizisinin tamamını okumuş olsaydı, Boran'ın bu yazılardaki temel amacının, dizinin birinci bölümünde ana hatlarını tarif ettiği liberal demokrasi anlayışının sınıfsal bir eleştirisini yapmak olduğunu görecekti.

Boran'ın *Tan*'daki demokrasi yazılarının, yazıldığı dönemde, ırkçı çevreler tarafından öğretim üyeliğinden koparılış sürecinde kullanılmış olduğu da vurgulanmaya değer. Sözgelimi, Osman Turan, özellikle Behice Boran'ı hedef alan ve onun "aşırı solcuların en azgını" olduğunu kanıtlamaya hasredilen broşüründe, bu yazıların onun "maskesini düşüren" yazılar olduğunu, komünizm methiyesi yaptığını öne sürecekti (Turan, 1948: 16-17).

Görüşler'de

Behice Boran'ın bir yazarı olduğu *Görüşler* dergisinin fikir babası Tevfik Rüştü Aras'tı (Sertel, 1977: 256). Derginin gündeme gelişi, Celal Bayar ile Tevfik Rüştü Aras'ın, Serteller'in İstanbul Moda'daki evlerine giderek bir dergi çıkarmak niyetinde olduklarını, derginin Sabiha Sertel tarafından çıkarılmasını istediklerini, sermayesini de vereceklerini söylemeleriyle oldu (Sertel, 1987: 270). "Neden bir dergi?" sorusunun iki yanıtı vardı. Birinci yanıt, Fuat Köprülü'den gelmişti: "Günlük gazeteler, binbir kayıtla bağlıdırlar. Kapanma korkusu içindedirler. Biz, fikirlerimizi serbestçe söyleyeceğimiz bir dergi istiyoruz. Bütün emelimiz memlekette bütün fertlere eşit haklar tanıyan demokratik bir rejim kurmaktır" (Sertel, 1987: 291). İkinci yanıtı

ise, derginin kendisi verecekti: "Dünyanın gidişini günlük havadisler ve yazılarla takip etmek mümkün değildir. Hâdiseleri anlamak için bunların içyüzeylerine nüfuz etmek lâzımdır. Bir siyasî mecmuanın en büyük vazifesi budur" (*Görüşler*, 1945: 2).

Görüşler, yukarıda üzerinde durduğumuz "demokrasi cephesi"nin yayın organı olarak tasarlanmış, "inançları, ideolojileri ayrı da olsa, demokrasi davasında birleşenlerin bir forumu" işleviyle donatılmıştı. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, demokrasi taraflısı olan herkesten yazı alınması kararlaştırılmıştı. Böylece, dergi, düşüngüsel yaklaşımları bakımından birbirinden farklılıklar gösteren hayli geniş bir yazı kadrosunu etrafında toplamıştı. Sabiha ve Zekeriya Sertel, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykurt, Halide Edip Adıvar,[63] Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve Adnan Cemgil ile görüşmeler yapılarak dergiye yazı vermeleri konusunda anlaşma sağlanmıştı. Yazarlarla yapılan toplantılardan biri Behice Boran'ın, diğeri Adnan Menderes'in evinde gerçekleştirilmişti (Sertel, 1987: 286-300).

Görüşler'in ilk ve tek sayısı, 1 Aralık 1945'te çıkmış, Sabiha Sertel'in anlattığına göre, öğleye kadar bütün nüshaları tükenmiş, Anadolu'daki bayilerden telgrafla gelen talepler doğrultusunda aynı gün ikinci baskısı yapılmıştı (Sertel, 1987: 300). Derginin, bir kara perdeyi aralayarak ardındaki "suistimal, ihtikâr [vurgunculuk] ve faşizm"i açığa çıkaran ve üzerinde "Görüşler" yazılı güçlü bir insan kolu figüründen oluşan ilk sayısının kapağında, "Mecmuamıza Yazı Vaadedenler" anonsonun üzerinde Celal Bayar, Tevfik Rüştü Aras, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Cami Baykurt ve Sabiha Sertel'in fotoğrafları bulunuyordu. M. Zekeriya Sertel, Pertev Borav, Behice Boran, Mediha Berkes, Niyazi Berkes, Hulûsi Şerif, Adnan Cemgil, E. A. Müstecaplıoğlu, Muvaffak Şeref, Dr. Sabiha Dosdoğru, Dr. Hulûsi Dosdoğru, Sabahattin Ali, Kemal Bilbaşar, Nail V. ve Aziz Nesin'in isimleri de aynı sütunda sıralanıyordu. Neredeyse, dönemin liberal ve solcu tüm muhalif isimlerini bir araya getiren bir yazar kadrosu!

Behice Boran'ın, *Görüşler*'in bu ilk ve tek sayısına yazdığı makale, "zirai reform" hakkındaydı (Boran, 1945j).[64] Yazı, Milli Şef rejiminin ünlü toprak kanunu ve zirai

---

[63] Sabiha Sertel, Halide Edip'in, Behice Boran'ın *Görüşler*'de yazacak olmasından rahatsızlık duyduğunu, buna rağmen, ikinci sayısından itibaren dergiye yazmaya söz verdiğini aktarıyor. Halide Edip, dergiye yazacaklar arasında Boran'ın olduğunu da öğrenince Sertel'e şöyle demiş: "Behice Boran'la bir toplantıda bulunmuştum. Ufacık tefecik, 'dağları ben yarattım' gibi bir edası var. Bana karşı öyle küstahça konuştu ki, bütün toleransıma rağmen, kendini azarlamak lüzumunu duydum" (Sertel, 1987: 290). Halide Edip'in, Behice Boran hakkındaki bu sözlerinin kaynağında, Boran'ın Halide Edip'in romanları hakkındaki bir eleştiri yazısının bulunduğunu tahmin etmek zor değil: Boran, Halide Edip'in romanlarını, toplumcu bir açıdan, *Yurt ve Dünya*'da eleştirmişti. Halide Edip'in, bu eleştirileri, genç bir aydının büyük bir romancıya karşı ukalalığı olarak değerlendirdiği anlaşılabiliyor.

[64] Behice Boran, gazeteci Uğur Mumcu ile yaptığı söyleşide, *Görüşler*'deki makalesi hakkında "Görüşler dergisinin birinci sayısı çıkmış ve onda benim Anadolucu akıma ilişkin olarak hazırladığım bir dizi yazının ilki yayımlanmıştı" diyor (Mumcu, 1995: 39). Bu tümceden, sanki, Boran'ın yazısının Anadolucu akımı düşüngüsel planda eleştirdiği gibi bir izlenim çıkıyor. Yazı, iktidar katlarına yerleşmiş Anadolucuların ziraaat konusundaki fikirlerini eleştirel bir şekilde çözümlüyordu; doğrudan Ana-

donatım tasarısı üzerineydi. Boran, bir yazı dizisi olarak tasarladığı bu çalışmasının ilk bölümünü, Ocak 1945'te Meclis'e getirilmiş olan ve 14 Mayıs'ta görüşülmesine başlanan Toprak Kanunu ve zirai donatım tasarısının ideolojik temellerini, tarımsal üretimi götürmek istediği yeri, devlete tarımsal üretimde biçtiği rolü, öngörülen zirai sistemle sanayi arasında nasıl bir ilişki kurulduğunu ortaya koyuyor ve bu ortaya koyuştan sorular türetiyordu. Belli ki, dizinin diğer bölümlerinde, birinci bölümde ortaya koyduğu yaklaşımların bir eleştirisini yapacak ve gündeme getirdiği soruların yanıtlarını verecekti. Gelgelelim, dizinin diğer bölümleri, *Görüşler*'in "Tan Baskını" sırasında yok edilmesi nedeniyle yayınlanamadı. Yazının temel özelliklerinden biri, toprak kanunu ve zirai reformun ardında Anadolucu akımın[65] görüşlerinin bulunduğunu ortaya koymasıydı. Üstelik, Boran'ın makalesinde düşünsel tartışmaya girdiği kişi, zamanın Ziraat Vekili Şevket Raşit Hatipoğlu idi. Bu kişi, aynı zamanda Anadolucu akımın iktisadi ve zirai görüşlerinin ortaya konulduğu *Dönüm* dergisinin[66] çıkarıcılarından birisiydi.

Behice Boran'ın kendisi, *Görüşler*'deki makalesi hakkında şu bilgileri veriyor:

> Bu makalem ciddî bir etüd mahsulü idi. 1932-1940 seneleri arasında Şevket Raşit Hatipoğlu ve Sait Tahsin Tekeli'nin yayınladığı *Dönüm* mecmuası koleksiyonunu ve Şevket Raşit'in *Türkiye'de Ziraî Buhran* adlı kitabını tetkik ederek bunların ziraî istihsal rejimi ve ziraat kalkınması hakkındaki fikirlerini tahlil ediyordum. *Millet* dergisi Anadolucu ideolojinin umumî kültür sahasındaki, *Dönüm* mecmuası da iktisat ve bilhassa ziraat sahasındaki neşir vasıtaları olmuşlardı (Boran, 1950: 73).

Behice Boran'ın Anadolucu Ziraat Vekilinin konuyla ilgili görüşleriyle tartışmaya

---

dolucu akım üzerine yapılmış bir siyasal çözümleme değildi.

[65] Anadolucu akımın kökleri Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış dönemine uzanır. Mütareke ve Kurtuluş Savaşı yıllarında gelişen Anadoluculuk, Turancılığa karşı tepkinin bir ürünüydü. Anadolucular, Anadolu halkı ile aralarında tarihsel bir kader birliği bulunmayan Turani topluluklara milli bilinç götürmeye kalkışan Turancıları hayalcilikle eleştirmişlerdi. Onlara göre gerçek vatan Anadolu; Türk'ün savaş gücü ve örgütçülüğüyle Anadolu yerlilerinin emek gücünün birleşmesi sonucu oluşan topluluk da gerçek milletti. Anadolucu milliyetçilik, Anadolu'nun geçmiş kültürleri ile Türkmenlerin 1071'de Anadolu'ya getirdikleri dinamizmin sentezinin yeni bir millet yarattığı temeline dayandırılıyordu. Milliyetçilikte esas aldığı kavramlar tarih ve coğrafyaydı; ırk değildi. Modernleşme karşıtı bir akım olan Anadoluculuk, kırsal hayatın ve kültürün korunmasına dayalı gelenekçi ve muhafazakâr bir perspektife sahipti. Anadoluculuk, İkinci Dünya Savaşı sonrasında İslami ve laik kollara ayrılmış, ikinci kol "Mavi Anadoluculuk" olarak adlandırılmıştır. Fikri öncülüğünü Halikarnas Balıkçısı, Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat gibi aydınların yaptığı Mavi Anadoluculuk akımı, hümanizm gibi kesin bir ilkeye sahipti ve eklemlenilmesi gerektiğini savundukları Batı uygarlığının köklerinin Yunanistan değil, Anadolu olduğunu savunuyorlardı. Anadoluculuk ile Mavi Anadoluculuk hakkında çözümlemeler için bkz. (Atabay, 2002; Deren, 2002; Karacasu, 2001).

[66] *Dönüm*, genellikle akademisyenlerden oluşan bir yazar kadrosu tarafından çıkarılıyordu. Dergide tarım ve köy konuları ile Türk insanının refahı için çözüm önerileri ortaya konmaya çalışılıyordu. Anadolucu akım, köycü ve köylücü bir akımdı. "Köyü kendine yeten alemi içinde köy olarak, organik bir inkişafa kavuşturmak" akımın temel fikirlerindendi. *Dönüm*, Anadolucu akımın iktisadi görüşlerinin organıydı. Akımın sosyal, siyasal ve kültürel görüşleri ise *Hareket*, *Millet* ve *Dikmen* dergilerinde izlenebiliyordu (Atabay, 2002: 518).

girişmesinin bedelini, bakanlık emrine alınmakla ödediğini aşağıda göreceğiz.

İlerici Demokrat Gençlik Derneği'nde

Behice Boran, bu dönemde tek parti rejimine karşı oluşturulan muhalefet cephesinin bir yazarı olmasının yanı sıra, bu muhalefete güç katacak bir gençlik örgütlenmesinin de başını çekti ve 1945'te, sonradan Türkiye Gençler Derneği adıyla legalleşecek olan İlerici Demokrat Gençlik Derneği'nin kuruluşunu gerçekleştirdi. Bu derneğin kuruluşu, TKP'nin, savaş sonrasında gençliği dünya çapında sosyalist fikirlere kazanmak ve kurulmakta olan yeni dünyada Sovyetler Birliği'nin gücünü artırmada etkili kılmak amacıyla başlatılan gençlik örgütlenmeleri paralelindeki faaliyetlerinin bir sonucu idi. 1945'te, Dünya Demokrat Gençlik Federasyonu'nun Paris'te, Uluslararası Öğrenci Birliği'nin Prag'da kuruluşu bu döneme denk gelir.

TKP, İstanbul'da İleri Gençler Birliği'ni, Ankara'da da İlerici Demokrat Gençlik Derneği'ni dünya çapındaki gençlik örgütlenmelerine eşzamanlı olarak kurmuştu. İstanbul'daki dernek TKP Merkez Komitesi üyesi Mihri Belli'nin öncülüğünde örgütlenmişti. Mihri Belli, kuruluşuna öncülük ettiği derneği, bir yüksek öğrenim gençlik derneği olarak değil, bir "komsomol" olarak tasarlamış ve gerçekleştirdiği sansasyonel eylemlerle derneğin açığa çıkıp kolayca çökertilmesine neden olmuştu (Belli, 2000: 238-239; İleri 2003b).

Boran öncülüğünde kurulan Ankara'daki gençlik derneği hakkında ise çok sınırlı bilgimiz var. Boran'ın, SBKP Merkez Komitesi Uluslararası İlişkiler Bürosu Başkan Yardımcısı Zagladin ile yaptığı görüşmenin kayıtlarında "[Behice Boran] TKP üyesi olarak 1945 yılında Ankara'da İlerici Demokrat Gençlik Derneği'ni kurmuştur" ifadesi, dernek ile ilgili olarak elde bulunan neredeyse tek bilgi (Ek 1).

Öte yandan, derneğin yayın organı olarak tasarlanan ve 15 Mart-1 Ağustos 1945 arasında 10 sayı yayınlanan *Ant Gençlik Yayını*'nın "Çıkarken" başlıklı yazısından, derneğin, gençliği faşizme, ırkçılığın çeşitli türlerine ve emperyalizme karşı bilinçlendirmek gibi genel bir amaç doğrultusunda hareket ettiğini çıkarabiliyoruz (*Ant Gençlik Yayını*, 1945). Behice Boran, *Ant Gençlik Yayını*'nda iki yazısıyla dikkati çeker. Bu yazılar faşizm üzerineydi ve faşizmin tarihsel şartları ile sınıfsal temellerini çözümlemeyi deniyordu. Yazılar, savaş yılları faşistlerinin savaş sonrasında geliştirmeye koyuldukları demokrasi söyleminin sahteliğine vurgu yapıyordu (Boran, 1945c; 1945d).

Dönemin Sonu: Bakanlık Emrinde

Görüşler'in ilk ve tek sayısının çıktığı gün, Milli Şef İnönü ve Saraçoğlu Hükümeti, derginin sözcülüğünü yaptığı cepheyi tuzla buz etme herakatını başlatmıştı bile. Parti yanlısı yazarların, gazetelerin, milletvekillerinin ve polis teş-

kilatının organize bir biçimde harekete geçtiği anlaşılıyordu. Önce *Cumhuriyet* gazetesi, *Görüşler*'in logosundaki "G" harfinin orağa benzediğini yazarak dergiyi "kızıl" ilan etti ve "bizim yoldaşlar nihayet maskelerini attılar" diye yazdı. Peşinden Hüseyin Cahit Yalçın, *Tanin* gazetesinde "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı kışkırtıcı yazısında, "propaganda zehri döken" bu "kızıl" derginin, hükümet tarafından değil, eli kalem tutan gazeteciler ve hür vatandaşlar tarafından susturulması gerektiğini açıkladı. İstanbul Üniversitesi'ndeki milliyetçi ve ırkçı fikirlere meyletmiş öğrenciler arasında *Görüşler* ile *Tan*'ın basıldığı matbaa önünde büyük bir gösteri yapılması için çalışmalara başlandı. 4 Aralık günü, Cumhuriyet tarihinin şiddete dayalı ilk büyük öğrenci gösterisi gerçekleştirildi. Binlerce genç, ellerindeki baltalar, balyozlarla *Görüşler* ile *Tan*'ın basıldığı matbaayı birkaç saat içinde yerle bir ettiler. Eğer bulabilselerdi, ellerindeki kırmızı mürekkep şişelerini Sabiha ve Zekeriya Sertel'in üstüne dökerek "işte kızıllar" diye sokaklarda yürüteceklerdi. "Hiçbir demokrat memlekette bizim memleketimizdeki kadar hürriyet yoktur" pankartı taşıyan saldırganlar "Yaşasın İnönü Kahrolsun Komünizm" sloganı eşliğinde sol olarak bilinen *Yeni Dünya* ve *La Turquie* gazeteleri ile Berrak Kitapevini de tahrip ettiler. Saldırganlardan gözaltına alınan ve tutuklanan olmadı. Sabiha ve Zekeriya Sertel ile Cami Baykurt hapishaneyi boyladılar. *Görüşler*'e yazan ya da yazı vaat eden Boran, Boratav ve Berkes ise, öğretim üyeliğinden koparılma sürecine sokuldular (Berkes, 1997: 354-355; Eroğul, 1998: 22; Gürkan, 1998: 409-426; Küçük, 1987: 317-326; Sertel, 1977: 258-264; Sertel, 1987: 304-318).

Türkiye siyasal tarihinde "Tan Baskını" diye bilinen bu olay, Türkiye'nin yeniden Sovyet tehdidi altında bulunuyormuşçasına bir hava yaratılmasına, içeride de komünizm tehdidinin alıp yürüdüğü intibaının yayılmasına yaradı. Olay, öte yandan, Türkiye'ye, ABD ve İngiltere'yi içerideki "kızıl tehdit" ve dışarıdan gelen "Sovyet baskısı"na karşı kendisini desteklemesi ve yanına alması konusunda ikna etme gayretlerinde işlev gördü. Bu olayla birlikte, Türkiye egemen sınıfları, ülkelerini komşuları Yunanistan ve İran gibi "iç tehlike" altındaki bir ülkeymiş gibi göstermek istediler. Bunlara ek olarak, "Tan Baskını"nın en önemli işlevlerinden biri, solcular ile liberaller arasında kurulan muhalefet zincirinin kolayca parçalanması oldu. Milli Şef İnönü, "Tan Baskını"nın gerçekleştirildiği gün, muhalefetin lideri olarak görülen Celal Bayar'ı kabul edip yemeğe alıkoyarak iltifatta bulundu. Bir sonraki gün Celal Bayar ile Adnan Menderes *Görüşler* dergisiyle hiçbir ilişkileri bulunmadığını ilan ettiler (Sertel, 1977: 260; Sertel, 1987: 301-302). Böylece muhalefet "cephesi"nin CHP içinden gelen kanadı ayrı bir parti olarak örgütlenip mevcut düzenin bir tarafına çekiliverirken, hapishaneyi boylayan Sabiha ve Zekeriya Sertel ile bu olayın hemen ardından öğretim üyeliğinden koparılmak istenen Boran, Boratav ve Berkes öteki tarafa yerleştirildiler. Türkiye'nin egemen sınıfları, muhalefetin sınırlarını, Küçük'ün deyimiyle, "yakıp yıkarak" çiziyorlardı (Küçük, 1987: 342).

"Tan Baskını", Behice Boran'ın, öğretim üyeliğinden koparılmasına giden

yolun başlangıcı oldu. Olaydan bir iki gün sonra Boran; Boratav ve Niyazi ve Mediha Berkes ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı'na çağrıldı. Niyazi Berkes'in anlattığına göre, dört öğretim üyesi birbirinden uzak sıralara oturtuldu ve her birinin başına da bir müfettiş dikildi. Üçünden de, kendilerine ayrı ayrı dağıtılan yazılı soruları yanıtlamaları istendi. Müfettişler, yazdıkları raporlarda, verilen yanıtlardan bir "ödev suçu" çıkmadığını belirtmelerine rağmen, Milli Eğitim Bakanlığı Müdürler Encümeni, Boran, Boratav ve iki Berkes'i 14 Aralık 1945'te, yani "Tan Baskını"ndan 10 gün sonra, bakanlık emrine aldı. Karar, 15 Aralık'ta Hasan Âli Yücel tarafından tasdik edildi. Boran ve diğer iki arkadaşı 17 Aralık'tan itibaren DTCF'deki görevlerinden ayrıldılar. Öğretim üyelerinin Bakanlık emrine alınmalarına gerekçe olarak *Görüşler* dergisine yazmaları ya da bu derginin yazı kadrosunda yer almaları gösteriliyordu. Nitekim, DTCF Dekanı Enver Ziya Karal, üç öğretim üyesi hakkında açılan tahkikat dolayısıyla Milli Eğitim Bakanlığı'na verdiği raporda, *Görüşler*'i "umumî şekil ve mizanpajıyla" öğretim üyelerinin yazı yazabileceği bir dergi olarak telakki etmediğini belirtiyordu. Yüksek Öğretim Umum Müdürü Necmettin Halil Onan da, üç öğretim üyesinin *Görüşler*'in yazı kadrosunda yer almasının "öğretim üyesi olarak Fakültede kalmamalarını gerektirdiğini" iddia ediyordu (Berkes, 1997: 356-357; Çetik, 1998: 17).

Behice Boran ile Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes'in Bakanlık emrine alınışlarında, Boran'ın *Görüşler*'deki yazısının içeriği de etkili olmuştu. Yukarıda belirtildiği üzere, Boran, bu yazısında Anadolucu ziraat vekilinin görüşleriyle bir tartışmaya girmişti. Danıştay Genel Kurulu'nun *Görüşler*'de yazmanın ya da yazmayı vaat etmenin bakanlık emrine alınışın bir gerekçesi olamayacağına hükmettiği göz önünde tutulduğunda, kararın siyasi olduğu kolayca anlaşılır. Behice Boran, bu konuda, "*Görüşler* mecmuasında makale neşretmekle benim yegâne kabahatim –eğer bu bir kabahatse– iktidarda olan hükümetin hoşlanmadığı bir dergide ziraat vekili ve arkadaşları gibi siyasî nüfuza sahip kimseleri tenkit etmek cesaretini göstermiş olmamdır" der (Boran, 1950: 74).

Behice Boran, bakanlık emrine alınıp fiilen üniversite öğretim üyeliğinden çıkarıldığı bu dönemde, akademik kariyerinin zirvesindeydi. Yukarıda sözünü ettiğimiz *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki* adlı kitabı 1945'te yayınlanmıştı. Yarım yüzyıl boyunca Türkiye'de yapılmış en önemli sosyolojik araştırmalardan ilkine imza atan Boran, Türkiye'yi yönetenler tarafından bu vasfıyla değerlendirilmemiş, bildiği gerçekleri söyleme cesareti gösterebildiği için üniversite dışına itilmek istenmişti.

Yukarıda, Boran, Boratav ve Berkes'in *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* döneminde iki geri adım attıklarını, bunlardan birincisinin *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar*'ın yayınını durdurmak, ikincisinin ise "Milli Şefe Bağlılık" "ahitnâme"sini imzalamak olduğu belirtilmiş; bu tavizlerin üç öğretim üyesinin Bakanlık emrine alınışlarında kullanıldığı vurgulanmıştı. Bu kullanım, iki yönden görülebilir. Birincisi, Bakan Hasan

Âli Yücel'in, Boran ve öteki öğretim üyelerini hangi gerekçeyle Bakanlık emrine aldığını açıklayan sözleridir: *"Görüşler"* mecmuasını tetkik edince, ismi geçen öğretim unsurlarının [Boran, Boratav ve iki Berkes] ihtilâl dergisi çehresi gösteren bir siyasî hareket organıyla görüş birliği yaptıklarını düşünerek [bu unsurları] usulüne riayetle Bakanlık emrine aldım" (Yücel, 1947: 28). Yücel'in burada, üç öğretim üyesinin, kendisinin "bakanlık mensuplarının siyasetle hiçbir suretle meşgul olmamalarını" isteyen tamimine uyarak "Milli Şef"in değişmez genel başkanı olduğu partinin siyasetine bağlılık "ahit"lerini bozduklarını ima ettiği besbelliydi. Önceden verilen tavizlerin, Bakanlık emrine alınıştaki ikinci kullanımı ise, emre alınışın hukuki belgelerinde görülür. Behice Boran'ın, Bakanlık emrine alınmasına yol açan kararın iptali istemiyle Danıştay'da açtığı davada, karara gerekçe olarak "hükümetin umumi siyasetine aykırı bir prensip taşıyan bir siyasi dergiye [*Görüşler*] yazı yazmak"; *Tan*'da "politik bir niteliği haiz bulunan" yazılar yazmak; evvelce çıkardığı *Adımlar* dergisinde "hükümetin umumi siyasetine aykırı neşriyat" yapmak gibi suçlar gösteriliyordu (Yücel, 1947: 111-114).

Behice Boran, Milli Eğitim Bakanı'nın teklifiyle *Adımlar*'ı kapatmanın; "hiçbir surette siyasetle meşgul olmamak" çağrısına uyarak Milli Şef'in partisine bağlılık sözü vermenin bedelini, şimdi böyle ödüyordu. Aynı durum, Boratav ve Berkes için de geçerliydi.

Boran'ın, öğretim üyeliğinden koparılarak Bakanlık emrinde kalışı 15 Aralık 1945-26 Nisan 1946 tarihleri arasında yaklaşık dört buçuk ay devam etti. Boran; Boratav ve Berkes ile birlikte Danıştay'da açtığı davayı kazanarak[67] DTCF'deki görevine döndü. Bu geri dönüşten sonraki olaylar, Behice Boran'ın öğretim üyeliğinden tam koparılışına giden sürecin başlangıcı olacaktır.

Behice Boran, Bakanlık emrinde olduğu günlerde, Nevzat Hatko ile hayatını birleştirdi. Boran'ın 16 Mart 1946'da evlendiği Hatko, Basın Yayın Umum Müdürlüğü'ne bağlı bir memurdu ve Anadolu Ajansı'nda Yunanca mütercimi olarak çalışıyordu. Sinop doğumlu Hatko, bir yüzbaşının oğluydu. Kafkasya kökenli Çerkez bir aileden geliyordu. Dursun Hatko'nun anlattığına göre, Nevzat Hatko'nun babası Şevket Bey, Çerkes Ethem Olayı ile ilişkiliydi. Bu nedenle emireri tarafından vurulmuştu. Şevket Bey vurulunca, eşi, Nevzat Hatko dokuz yaşla-

[67] Danıştay'ın, Boran'ın görevine iadesiyle ilgili kararının gerekçesi şöyleydi: "Memur statüsünde Bakanlık emri unvaniyle yer almış olan objektif hukuk kaidesinin ferdileşmesi ve sübjektif bir sonuç tevlit edebilmesi için esaslı ve yegâne unsur memurun eylem ve hareketinin, gördüğü kamu hizmetine doğrudan doğruya müessir olması ve bu hareketin hizmetin amaciyle telifine imkân bulunmamasıdır. ... Memurun, hususi hükümler ve kaideler ile birer müeyyideye bağlanmış olan ve ona göre tetkiki tabii bulunan bütün eylem ve hareketleri vazifede devamını zararlı kılmış olmadıkça mutlak olarak Bakanlık emri müessesenin tatbik ve ceryanına vesile teşkil etmez. Edebî, içtimai ve iktisadî yazılara da yer verdiğini ilân eden siyasî bir dergiye yazı vaadinde bulunmuş ve bir makale yazmış olan dâvacının bu yazısının siyasî mahiyette olduğu kabul edildiği takdirde dahi taşıdığı ve neşrettiği siyasî kanaatini öğrencilerine telkin suretiyle hizmetin icaplarından ayrıldığı tahakkuk etmiş olmadıkça bu kanaatin görevi müessir bir hal aldığı öne sürülemez" (Yücel, 1947: 114).

rındayken Yunanistan'a göçmüştü. Nevzat Hatko eğitimini Yunanistan'da almış, Atina Politeknik'te ziraat mühendisliği okumuştu. Nevzat Hatko, Yunanistan Komünist Partisi'nin gençlik örgütünde çalışmıştı. 1930'larda Türkiye'ye döndüğünde Yunanistan Komünist Partisi dolayımıyla TKP ile ilişki kurmuştu (Üçüncü Sinema Kolektifi, 2006).

Behice Boran'ın öğretim üyeliğinin ikinci dönemi böylece kapanıyordu. Boran, bu dönemde, hem kendi toplumbilimciliğinin hem de Türkiye'de toplumbilimsel araştırmaların en önemli ürünlerinden birini vermiş, ilk siyasal yazılarını kaleme almış, demokrasi, faşizm, toprak reformu gibi dönemin en temel konularını Marksizan bir yaklaşımla çözümlemeye başlamıştı. Bağlı olduğu parti, hakim sınıfların temsilcilerinin kendi aralarındaki kavgada birine karşı ötekiyle ittifak yapma ya da cephe oluşturma stratejisinin ağır bedellerini öderken Behice Boran siyasal bakımdan toy bir aydındı. Bu tarihi tecrübenin, Behice Boran'ın sonraki siyasal yaşamında sosyalizmin işçi ve emekçi sınıflara dayanmaksızın asla gelişip tutunamayacağına ilişkin ısrarlı ve ödünsüz tavrında nasıl etkili olduğunu dördüncü bölümde göreceğiz. Öte yandan, Milli Şef'e bağlılık ahitnamesi örneğinde görülen türden uzlaşmaların, kural olarak hep daha geriye itilmeyi getireceğine dair ders de, Behice Boran'ın sonraki yaşamında görülen egemen sınıflar ve iktidar karşısındaki uzlaşmaz tavrında etkili olacaktı.

Üçüncü Dönem: Amerikanci Zamanlar

Behice Boran'ın öğretim üyeliğinin üçüncü dönemi, Aralık 1945 ile Temmuz 1948 arasıdır. Bu dönem, Türkiye'nin Amerikan emperyalizmine eklemleniş sürecine denk gelir. Bu süreçte, bir yandan biçimsel demokratik düzenlemeler yapıldı, bir yandan "kızıl tehlikeyle boğuşma" kurgusuyla içeride halkın ödü patlatılmaya çalışıldı, bir yandan da dışarıdan komünizmle mücadeleye verilecek maddi yardımlardan pay kapmak için adımlar atıldı. Behice Boran'ın kendisi, öğretim üyesi olduğu DTCF ve bu süreçte aynı kaderi paylaştığı arkadaşları Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes, "kızıl tehlike"ye karşı başlatılan "milli seferberliğin" başlıca hedeflerinden biri oldular. Behice Boran'ın iki öğretim üyesi arkadaşıyla birlikte "kızıl tehlike merkezi"nin elebaşlarıymışçasına gösterilip çok cepheli saldırılara uğramasına bakılınca sanılır ki, bu üç üniversite hocası o dönemde Yunanistan'da yaşanmakta olan iç savaşın[68] bir benzerinin Türkiye'deki örgütleyicisiydiler. İkti-

[68] Yunanistan İç Savaşı 1941'de Almanya'nın bu ülkeyi işgaline karşı gelişen direniş hareketleriyle başladı. İlk direniş örgütü olan Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (EAM) Yunanistan Komünist Partisi (KKE) Eylül 1941'de kurdu. Daha sonra bu cephenin askeri kanadı olan Halkın Kurtuluş Ordusu (ELAS) örgütlendi. EAM'ın içinde sadece komünistler yer alınıyordu; cephe halk tarafından destekleniyor, örgütlendiği bölgelerde askeri direnişi yönetmenin yanı sıra, bir devlet gibi ekonomik ve sosyal hayatı da örgütlüyordu. 1946'da Yunanistan tam anlamıyla ikiye bölünmüş, komünistler kuzeyde ve adalarda denetimi ele geçirmişlerdi. 1947'den sonra Truman Doktrini sayesinde askeri teçhizatla donatılan Yunan ordusu, 1949 başında ABD'den gelen yardımla komünistleri ağır yenilgiye uğrattı

darı ve muhalefeti ile siyasi partilerin, sokaklarda kazan kaldıran ırkçı toplulukların, bir kısım basın organlarının hedefindeki üç öğretim üyesinin bu dönemdeki öyküsü, Türkiye'nin emperyalizme bağlanışının en çarpıcı anlatımlarından birine imkan verir. Bununla da kalmaz, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geçmekte olduğu demokrasinin nasıl bir demokrasi, tanınan üniversite özerkliğinin nasıl bir özerklik olduğunun da zengin bir anlatımını mümkün kılar. O nedenle Behice Boran'ın bu dönemde yaşadığı bireysel olguları, ayrıntılı bir biçimde ele alacağız. Behice Boran, dünya çapında yankılar yaratan sosyolojik çalışmalara imza attığı bu dönemde, düzenlenen sağcı sokak gösterilerinin hedefi oldu; adli ve idari soruşturmalara tabi tutuldu ve sonunda siyasi bir kararla üniversite öğretim üyeliğinden koparıldı. Buna karşılık, Boran, mahkemede, sadece kendini savunan bir sanık değil, yönetici sınıfların bir yargılayanı oldu. Behice Boran'ın önderi olduğu Türkiye Gençler Derneği yargılamaları da bu dönemde yapıldı.

Türkiye yönetici sınıfları, 1946 yılına, "Tan Baskını" etrafında dönen gelişmeler aracılığıyla yaratılan dışarıda "Sovyet tehdidi", içeride "kızıl tehdit" propagandasıyla Batı emperyalizmine bağlanmanın ilk hazırlıklarını tamamlamış, solcular ile liberaller arasında doğmakta olan "cephe" zincirini kırarak muhalefetin sınırlarını çizmiş bir şekilde girdi. DP de bu yılın ilk günlerinde (7 Ocak) kuruldu.

Yönetici sınıflar 1946-1948 arasında, Amerika'nın oluşturmakta olduğu dünya egemenliği stratejisinde kendilerine bir konum elde edebilmek için gerekli adımları atmayı sürdürdüler. Bu adımlar, Batı dünyası içinde yer alabilmek için gerekli demokrasi biçimlerini düzenlemek; savaş zamanında Nazi işbirliğine göre ayarlanmış ekonomik düzenlemeleri Batı dünyasına göre yeniden yapılandırmak; içerideki "kızıl tehlike"nin artarak sürmekte olduğu izlenimini güçlendirmekten oluşuyordu.

Yönetici sınıfların ABD'nin başını çekmekte olduğu emperyalist dünyayla bütünleşebilmek için demokrasi biçimlerine ilişkin düzenlemeleri Şubat 1946'da başladı. Öğrencilere dernek ve birlik kurmada serbestlik sağlandı. 10-11 Mayıs günlerinde toplanan CHP Kurultayı, tek dereceli seçimi, sınıf esasına göre parti kurulabilmesini, değişmez parti başkanlığının seçime tabi başkanlığa dönüştürülmesini kabul etti. 13 Haziran'da, üniversitelere bilimsel ve idari özerklik veren yeni Üniversiteler Kanunu TBMM'den oybirliğiyle geçti.[69] Aynı gün Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50'nci maddesi değiştirilerek bu yetki mahkemelere devredildi. Emekçi sınıfların toplumsal desteğinin sağlanması amacıyla da bazı adımlar atıldı. Toprak Kanunu'nun çıkarılmasının ardından 23 Ocak'ta toprak mahsulleri vergisi kaldırıldı. Ocak ayında İşçi Sigortaları Kanunu yürürlüğe kondu. Ayrıca "çalışanların genel seviyesinin yükseltilmesini" ve "sosyal güvenin sağlanmasını" hedefleyen Çalışma Bakanlığı Kuruluş Kanunu kabul edildi. Gerekli demokrasi biçimleri düzenlenirken 5 Nisan'da İstanbul'a

(Fırat, 2005a).

[69] 1946 Üniversiteler Kanunu, rejime demokratik bir çehre kazandırma çabalarının bir bölümüydü. Reformun siyasal bağlamı ve içeriğiyle ilgili bir değerlendirme için bkz. (Öncü, 2002).

gelen Amerikan Missouri savaş gemisine eşi menendi görülmemiş bir karşılama töreni düzenlendi. İnönü, Amerikan gemisinin gelişiyle ilgili olarak "Amerikan gemileri bize ne kadar yakın olursa o kadar iyi olur" diyordu. "Kusursuz kurtarıcı" Amerika imgesi yaratılmaya başlanmıştı. Bir hafta sonra da ABD'den 500 milyon dolarlık borç talep edildi (Eroğul, 1998: 35; Karpat, 1996: 141; Oran, 2005b: 493).

Biçimsel demokratik düzenlemelerin soldaki algılanışı, iki yönlü oldu. Birincisi, o zamana değin hep gizlilik koşullarında ve polis takibi altında tutulmuş sosyalist hareket, şimdiki demokratik açılımlarla emekçi sınıflarla dolaysızca ilişki kurabileceğini ve böylece kısa sürede siyasal hayatta kendine genişçe bir alan açabileceğini düşündü. İkincisi, biçimsel demokratik düzenlemelerin öze ilişkin olduğunu ve bu düzenlemelerle birlikte yeni bir dönemin başladığını varsaydı. Rasih Nuri İleri, TKP lideri Şefik Hüsnü Deymer'in, biçimsel demokratik düzenlemelere nasıl aşırı bir güven duyduğunu, kişisel tanıklıklarına dayanarak aktarır (İleri, 2003c: 19, 21, 279).[70]

Biçimsel demokratik düzenlemelerin soldaki bu algısı, geniş çaplı bir legalleşme manevrasını beraberinde getirdi. Bu manevranın sonuçları, iki sosyalist partinin kurulması, bunların sözcülüğünü yapan yayın organlarının çıkarılması, işçi sınıfı içinde güçlü bir sendikal hareketin örgütlenmesi ve gençlik içindeki çalışmaların legal dernekler yoluyla derinleştirilmesi çabaları oldu. Esat Adil Müstecaplıoğlu liderliğindeki Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) 15 Mayıs 1946'da, Şefik Hüsnü Deymer liderliğindeki Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) 20 Haziran 1946'da kuruldu (İleri, 2003c: 277).[71]

Söz'de ve TGD'de

Behice Boran, TKP içindeki bölünmenin bir sonucu olarak beliren bu legal parti ayrışmasında TSEKP'ten yana tavır aldı. Gerçi, devlet memurlarının siyasi partilere üye olma yasağından ötürü bu partinin üyesi olmadı;[72] ama Esat Adil'in onu

[70] "Dr. Şefik Hüsnü partinin kapatılmayacağına samimi olarak inanıyordu. ... Dr. Şefik Hüsnü bir gün eşine 'otur hayatımı bildiğin kadarıyla yaz, bilmediğin tarafları ben eklerim' demiş. Bunun üzerine eşi 'Komintern ve illegalitedekileri de mi yazayım' diye sorunca, 'evet hepsini yazacaksın' yanıtını almış. Madamın 'bu dönemde tehlikeli olmaz mı' sorusuna karşı, Doktor 'artık dönem değişti, her şeyi yazabilirsin' diye konuyu kapatmış" (İleri, 2003c: 21). "Dr. Şefik Hüsnü ile TSEKP merkezinde yaptığım konuşmada 'Partinin kapatılması tehlikesine karşı tertibat almalı mıyız' dediğimde Dr. bana 'legal ve illegal faaliyeti karıştırmak tehlikelidir, partinin kapatılacağını sanmıyorum, böyle bir tertibat zararlıdır' yanıtını vermişti" (İleri, 2003c: 197).

[71] Sosyalist hareketin bu bölünmüşlüğünde TKP içinde vaktiyle başgösteren yarılmalar etkili olmuştu. İleri'nin anlattığına göre, başta tek parti tasarlanmıştı ve Şefik Hüsnü'nün isteğiyle partiyi Esat Adil kuracaktı. Fakat, TKP'den ihraç edilmiş bir grup, Esat Adil'i Türkiye sosyalist hareketinin yeni lideri olarak partiyi TKP'den ayrı olarak örgütlemeye ikna edip TSP'nin kuruluşunu sağlayınca, Şefik Hüsnü de TKP'nin mevcut yapısına dayanarak TSEKP'i kurdu (İleri, 2003c: 276-277).

[72] Sıkıyönetim Savcısı Kâzım Alöç, Behice Boran'ın TSEKP'ye neden üye olmadığıyla ilgili şu bilgiyi aktarır: "Yeni partinin Ankara teşkilâtını ise SETA'nın [TKP Merkez Komitesi kastediliyor] mühim elemanlarından Zeki Baştımar kurmuştu. Zeki Baştımar bu çalışmalardan önce Dr. Şefik Hüsnü Deymer ile konuşmuş, Ankara Üniversitesi'nde görevli 'Yurt ve Dünyacılar'ın müteşebbis heyete ka-

kendi partisine destek vermeye çağıran davetini reddetti. "Esat Adil ..." diyecekti Behice Boran, "bir gün fakülteye çıkageldi, kendisini tanıttı. ... Beni partisine almak istiyordu anlaşılan. Ben söylediklerine katılmadım ve doğrusu adama iyi not da vermedim. Ben Şefik Hüsnü'nün partisini tuttum. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni" (Mumcu, 1995: 29).

TSP ve TSEKP'in kuruluşu, bu iki partiyi destekleyen yayın organlarının birbiri peşi sıra yayın hayatına atılmalarını beraberinde getirdi. *Sendika*, *Ses*, *Gün*, *Yığın*, *Dost* gibi dergi ve gazeteler işçi ve sosyalist hareketin sözcülüğünü yapmaya başladılar (Kurdakul, 2003: 30; Karpat, 1996: 287).

Behice Boran, bu dönemde siyasal yazılarını, Mayıs 1946'da yayın hayatına başlayan TSEKP yanlısı *Söz* gazetesinde sürdürdü. Boran, Ankara'da 15 günde bir yayınlanan, Asaf Ertekin'in sahibi, Yaşar Çöl'ün de genel yayın yönetmeni olduğu gazetenin başyazarıydı.

Behice Boran, *Söz* yazılarında, *Tan* gazetesinde başlattığı demokrasinin sınıf karakteri üzerine çözümlemelerini sürdürdü. Bu çözümlemelerin bariz vasfı şuydu: Behice Boran, Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçtiği uğrakta, demokrasinin temel toplumsal sınıflar açısından ne anlama geldiğini değişik odaklanma noktalarından ortaya koyuyor; böylece onun biçimsel düzeydeki kavranış ve uygulanışlarına karşı bir almaşık getirmeye çalışıyordu. Sözgelimi, 21 Temmuz 1946 genel seçimlerinden yaklaşık bir ay önce kaleme aldığı "Seçim Hakkı ve Demokrasi" başlıklı yazısında, demokrasinin, vatandaşların bireyler olarak sandık başına gidip oy kullanmaları anlamına gelmediğini vurguluyordu. Boran, 'millet' kavramının fertlerden oluşan bir bütün değil, sınıflara bölünmüş bir topluluk olduğuna, partilerin de sınıfların siyasal alandaki temsilcileri olarak işlev gördüğüne dikkat çekiyordu. Boran, bu bakımdan, partilerin temsil ettikleri sınıflara programlarını ulaştırabilmeleri için sınırsız bir örgütlenme ve propaganda serbestliğine sahip olmaları gerektiğini yazıyordu. Öte yandan, demokrasinin ancak hayatın her alanında; ekonomide, eğitimde, yönetimde, spor ve sanatta kurumlaşmasıyla gerçek anlamına kavuşabileceğini dile getiriyordu (Boran, 1946a). "Basın Hürriyeti" başlıklı yazısı, demokrasi ile seçim hakkı arasındaki ilişkiyi çözümlediği yazısının tamamlayıcısı niteliğindeydi. Bu yazısında Boran, basın özgürlüğünün, basının sansürden ve müdahaleden kurtulmasıyla sınırlı olmadığını savunuyordu. Dönemin koşullarında siyasi içerikli yayınların para kayıtlarına bağlı oluşunun emekçi sınıfların söz ve düşüncelerini ifade etmelerinin önünde bir engel olduğunu belirten Boran, gazete ve dergi çıkarabilmek için belirli bir tahsil seviyesine sahip olmak şartının da halkın kendi fikrini kendi diliyle söylemesini imkansızlaştırdığını dile getiriyordu. Boran'a göre, basının özgürlüğünün de sınıfsal bir temeli vardı (Boran, 1946b). "Halk İdaresi Nasıl Gerçekleşebilir" başlıklı yazısı, dönemin demokrasi tartışmaları bakımından kayda değer

---

tılmalarını kararlaştırmışlardı. Lâkin Zeki Baştımar, Dr. Deymer'e Ankara'dan gönderdiği raporda, bu kimselerin gerek memuriyetleri gerekse diğer bazı sebeplerden partiye katılamayacaklarını bildirdi" (Alöç, 2006: 136).

bir nitelik taşıyordu. Boran, bu yazısında, demokrasinin "halkın halk tarafından idaresi" şeklindeki tanımını sınıfsal açıdan çözümlüyor; demokrasinin sadece belirli zamanlarda sandık başına gidip oy vermek anlamına gelmediğini; emekçilerin şehirlerde, fabrikalarda, mahallelerde, köylerde, ortak işlerin görüldüğü bütün hayat alanlarında örgütlenmeleri, ortak işlerle ilgili sorumlulukları kendi üzerlerine almaları ve bütün seçilmişleri takip edip denetlemeleri anlamına geldiğini vurguluyordu. Behice Boran, böyle bir demokrasi geliştikçe devlet yönetiminin de memurlar kadrosundan halk örgütlerine geçmesi gerektiğini savunuyordu (Boran, 1946c).

Behice Boran'ın *Söz* yazıları Türkiye halkının yeni tanıştığı demokrasi kavramının sınıfsal çözümlemelerine ve almaşıklarına dayanması bakımından dikkat çekiciydi. *Söz*'ün dikkat çekici yanlarından biri de, gazetenin iki sürükleyici isminin Behice Boran ve Zeki Baştımar olmasıydı. Boran ve Baştımar'ın yazılarının derginin birinci sayfasında yanyana yayınlandığı oluyordu.

Sosyalist hareket, 1946 yılında işçi sınıfı ve gençlik içindeki çalışmalarına hız verdi. Sendika hakkının yasal olarak tanınmasının ardından başlatılan çalışmalar, sendikal örgütlülüğün hızla gelişmesini beraberinde getirdi. Bu dönemde çıkan bir yayın organı, işçi sınıfının sendikalaşma çabalarını "hayret edilecek ve akıl durduracak bir seferberlik" diye tanımlıyordu (Işıklı, 1974: 428; Timur, 2003: 101-102). TSEKP ve TSP, gelişmekte olan sendikal harekete birbirinden farklı biçimler vermek istiyorlardı. Birincisi örgütlenmenin aşağıdan, ikincisi yukarıdan başlatılmasını savunuyordu (Sülker, 1976: 62).

Bu dönemde, sosyalist hareket, gençlik içindeki çalışmalarını kökleştirmek amacıyla İstanbul ve Ankara'da iki resmi gençlik derneği kurmuştu. 2 Temmuz 1946'da kurulan İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği ile 31 Kasım 1946'da kurulan Türkiye Gençler Derneği (TGD) TKP'ye bağlı kuruluşlardı. Behice Boran, TGD'nin 1945'te kendisi tarafından kurulan İlerici Demokrat Gençlik Derneği'nin resmileşmiş hali olduğunu açıklamıştır (Ek 3).[73] Derneğin Genel Başkanı Nezihe Araz, Genel Sekreteri Şevki Akşit idi.

TGD, ana nizamnamesinde amaçlarını şu şekilde açıklamıştı:

> a) Memleket gençliği arasında dayanışmayı, işbirliğini ve arkadaşlık sevgisini kuvvetlendirmek, b) Gençliğin hak ve menfaatlerini korumak ve bu suretle gençlikle ilgili meselelerin halline hizmet etmek, c) Din, ırk, sınıf ve servet farkı gözetmeksizin bütün memleket gençliği için iyi sağlık şartlarını, maddî refah ve kültürel gelişme imkânlarının temin edilmesine çalışmak, d) ilim, san'at ve meslekî bilgi alanlarında gençliğin yeni gelişme ve ilerlemelerden faydalanmasını ve bunlara katılmasını gerçekleştirmeğe çalışmak, e) Memleketimiz gençliğinin dünya gençliğinin ön saflarında şerefli bir yer almasına çalışmak (İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, 1948: 35-36).

TGD varlık gösterdiği dönemde, 500 ciltlik bir kütüphane oluşturmuş; memleketi tanıma gezileri düzenlemiş; halk türküleri, tiyatro, şiir ve edebiyat çalışmaları

[73] Aclan Sayılgan, TGD hakkında şu ifadeye yer veriyor: "Derneğin perde gerisinde, Genel Başkanın direkt temas ettiği Behice Boran vardı" (Sayılgan, 1968: 262).

yapmış; fakir köylülerin hasat işlerine yardım etmiş; muhtaç üyelere sıhhi yardımlarda bulunmuş ve açtığı poliklinikte ücretsiz muayeneler ve aşılar yapmıştı (İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, 1948: 35-36).

Üniversiteden Koparılışa Doğru

1946 yılında, sol hareketin ilk kez yasal partiler kurmasına, fikirlerini aktardığı yasal yayınların sayısındaki artışa, işçi ve sendika hareketi içinde katettiği mesafeye, özellikle yükseköğrenim gençliği içinde kazandığı etkinliğe bakıldığında, Türkiye'nin Batı demokrasilerine yakınlaşan bir rejime doğru sahici bir evrim geçirdiği sanılabilirdi. Oysa yılın sonlarına doğru, yönetici sınıfların kendi çıkarlarını ABD'nin çıkarıyla birleştirebilmek için işçi ve sol harekete yönelik amansız bir terör dalgasını kabarttığı görülecekti. Bu terör dalgasının en önemli hedeflerinden biri DTCF'nin "solcu hocalar"ı, yani Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes; öteki, Boran yönetimindeki TGD oldu.

Behice Boran'ın "kazan kaldıran" ülkücü gençliğin kellesini istediği bir öğretim üyesi ve mahkeme salonlarının bir sanığı oluşuna giden sürecin başlangıcında, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in bir açıklaması varmış gibi görünüyordu. Bu açıklama, Sökmensüer'in, Giresun Milletvekili Ahmed Ulus'un "komünist tahriklerinden dolayı Sıkıyönetim Komutanlığı'nca yapılan soruşturma hakkındaki" sözlü sorusuna 29 Ocak 1947'de verdiği yanıttı. Önceden hazırlanılmış olan ve aşağıda üzerinde duracağımız bu soru-yanıt mizanseninin çıkış noktası, Aralık ayında sola yönelik olarak başlatılan etraflı operasyondu. İnönü liderliğindeki siyasi iktidar, bir yandan biçimsel demokratik düzenlemeleri yaparken bir yandan da 21 Temmuz seçimlerinden sonra, 7 Ağustos 1946'da otoriter iktidar anlayışıyla nam salmış Recep Peker'i[74] hükümet kurmakla görevlendirmişti. Peker de, kendi zihniyetine uygun biçimde çekirdeği hayli gerici bir kabine kurmuştu. Milli Eğitim Bakanlığı'na Hasan Âli Yücel'in yerine ırkçı Reşat Muhittin Sirer'i getirdikten başka, İçişleri Bakanlığı'na da eski emniyetçi Şükrü Sökmensüer'i yerleştirmişti. Bu kabinenin en önemli iki icraatı, ABD yörüngesine girişin temel adımlarından biri olan IMF'ye girmenin hazırlıklarını yapmak ve Türkiye'deki "kızıl tehlike"nin Yunanistan'dan aşağı kalır bir yanı olmadığını kanıtlama gayretkeşliğine girmek oldu. Eylül ayında, "7 Eylül Kararları" olarak bilinen kararları almak, Aralık ayında da TSEKP ve TSP ile bunları destekleyen *Sendika*, *Ses*, *Nor-Or*, *Gün*, *Yığın* ve *Dost* adlı gazete ve dergiler ile İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul İşçi Kulübü'nü kapatmak bu adımların somutlanışlarıydı (Berkes, 1997: 365; Eroğul, 1998: 39-44; *Vatan*, 1946).

7 Eylül 1946 Kararları ve Aralıkta başlayan "komünist tahkikatı"nın, egemen sınıfların ABD yörüngesine girme hedefindeki anlamı ortaya konmaksızın bu

[74] Recep Peker, Tek Parti döneminde Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'den sonra CHP içindeki en "kudretli" simalardan birisiydi. Düşüngüsel düzeyde Kemalizm'in devletçi kapitalist yorumunu geliştirmekle öne çıkan Peker'in siyasi fikirleri ve kısa yaşamöyküsü için bkz. (Yıldız, 2002).

dönemin temel özellikleri anlaşılamaz. O nedenle, bu iki olgu, Boran'ın, kazan kaldıran meydanların, TBMM'nin ve mahkemelerin hedefi yapılışına giden yolun yönlerini belirlemek için üzerinde durmaya değer.

7 Eylül Kararları olarak bilinen devalüasyon kararı, savaş yıllarında Nazi ekonomisinin nüfuzu altındaki Türkiye ekonomisinin, dünya ticaretine egemen olmaya başlayan ABD'nin kurmakta olduğu örgütlerin ölçülerine göre yeniden ayarlanmasına yönelik çabanın bir sonucuydu. Türkiye ekonomisi Almanya ekonomisinin nüfuz bölgesindeyken ithalat ve ihracat fiyatları bu ülke dışındaki piyasa fiyatlarına uyumsuzdu. Oysa, Türkiye'nin, savaşı kazanan devletlerin kendi aralarında para politikası ve ticaret serbestliği konularında birbirlerini desteklemek amacıyla yaptıkları (Dünya Bankası ve IMF'nin kuruluşuyla sonuçlanan) Bretton Woods anlaşmalarına girebilmesi için para değerini yeniden ayarlaması gerekiyordu. 7 Eylül Kararları'nın amacı bu girişi sağlayabilmekti. Kararlar, savaş yıllarında aşırı güçlenen ticaret burjuvazisi ve piyasaya dönük toprak sahipleri için sermaye birikiminde yeni bir aşama, emekçi sınıflar için satın alma ve tasarruf güçlerinde radikal bir düşüş anlamına geldi. "Dış yardımsız kalkınmak imkansızdır" söyleminin hegemonik bir söylem haline getirilişi de Amerikan heyetlerinin sıkça Türkiye'ye gelmeye başladığı bu zamanlarda oldu (Berkes, 1997: 383-386; Boratav, 1989: 73-76; Eroğul, 1998: 43; Oran, 2005b: 492).

Egemen sınıfların, dış yardım konusunda önemli bir avantaj yakalama şansları, Türkiye'yi, Truman Doktrini'nin kapsama alanına dahil edilmesi gereken bir ülke olarak gösterebilmekteki maharetlerine bağlıydı.

Truman Doktrini, ABD Başkanı Harry Truman'ın, içerideki buhranı, tüm gözleri dünyadaki Sovyet komünizmi tehlikesine çevirterek atlatma girişimiydi. ABD ekonomisi, savaştan sonra üretimdeki düşüşe paralel olarak başgösteren işsizlik ve enflâsyon kıskacından doğan grev dalgalarının yarattığı derin bir buhran yaşamaktaydı. Truman Doktrini, 12 Mart 1947'de açıklanmış olmakla birlikte 1946 sonlarında şekillenmeye başlamıştı. Doktrine göre, ABD, komünizm ve Sovyet tehlikesi altında bulunan ülkelere mali ve askeri yardım yapacaktı. Bu ülkelerin başında, bir iç savaş yaşamakta olan Yunanistan geliyordu. ABD açısından, "yasal sosyalist partilerimiz bile var" diyen Türkiye ise, Yunanistan gibi ne ciddi bir komünist "sızmanın" ne de bu ülkeyle karşılaştırılabilir gerilla eylemlerinin olduğu bir ülkeydi. Türkiye, askeri ve mali yardımlarla komünizm tehlikesine karşı desteklenecek bir ülke olarak görülmüyordu. Bu demek oluyordu ki; Türkiye, etkili bir komünist hareketten yoksun olduğu için Truman Doktrini'nin dışında kalma tehlikesiyle karşı karşıyaydı (Berkes, 1997: 377-382; Gerger, 1999: 33-63; Küçük, 1987: 315-398; Sander, 1989: 206-208).

Türkiye yönetici sınıflarının Aralık 1946'daki "komünist tahkikatı" ile başlattıkları, İçişleri Bakanı Sökmensüer'in yukarıda andığımız TBMM konuşmasını takiben ülkücü gençliğin mobilize edilmesiyle sürdürdükleri "cadı avı", Türkiye'nin, Truman Doktrini'nin ve daha sonra Marshall Yardımı'nın kapsama alanına sokulabilmesi içindi.

Konuşma: 'Umumi Komünist Merkezine Bağlı İki Dergi'

'Cadı avı'nın başlangıcında, Sökmensüer'in yukarıda andığımız konuşması bulunuyordu. Sökmensüer'in TBMM'de bir milletvekilinin sözlü sorusu üzerine sanki doğaçlama bir biçimde anlatıyormuşçasına verdiği cevaba bakınca sanılırdı ki, ülkenin her köşesini "komünist yuvaları" sarmıştı. Sökmensüer, harb okullarından donanma gemilerine, İzmir ve Zonguldak'taki gençlik gruplarından Hamidiye Köy Enstitüsü'ndeki "tahrikat [kışkırtma] yuvası"na, Karabük'teki işçi gruplarından İstanbul ve Ankara'daki "sabotaj şebekeleri"ne kadar ülke sathına yayılan "kızıl tehlike"yi bir bir sayıp döktükten sonra, "[bunlar] komünistlerin faaliyet hedeflerini nerelere tevcih ettiğini [yönelttiğini] göstermektedir" diyordu (Sökmensüer, 1947: 68). Sökmensüer'in konuşmasında iki önemli nokta daha vardı ki, bunlar, Behice Boran'ın üniversiteden koparılışında ve bu koparılışa yol açan kazan kaldırışların ve yargılamaların oluşumunda belirleyici bir rol oynayacaktı.

Bunlardan ilki, Sökmensüer'in, DP'nin liderliğine soyunacağı varsayılan Mareşal Fevzi Çakmak'ın "komünist liderleri" tarafından "kendi gayeleri uğruna" kullanılmak istendiğini açıklamasıydı (Sökmensüer, 1947: 71-72).

İkincisi ise, "komünist tahkikatı" sırasında "ele geçirilen", "Şefik Hüsnü tarafından Nisan 1945'te yazılarak umumi bir komünist merkezine gönderildiğinden şüphe bulunmayan bir vesika"ya dayanarak, Ankara'da çıkan "iki komünist dergi"den söz etmesiydi.

İçişleri Bakanı Sökmensüer, bu bahiste şunları söylemişti: "Şefik Hüsnü ... Ankara'da çıkan (Yur[t] ve Dünya) ve (Adımlar) gibi komünist dergilerden ... faydalanmıştır. Bu neşriyatı Komünist Partinin fiilen idare ettiği ... bahsi geçen rapordan alınan şu satırlar açıkça ispat etmektedir: 'Ankara da çıkan Marksist iki mecmuaya muntazaman rehberlik ettik. Muvafık gördüğümüz yazıların geçmesine dikkat ettik. ...' " (Sökmensüer, 1947: 70).

Sökmensüer'in basında geniş yankı uyandıran bu açıklamaları karşısında Boran, Boratav ve Berkes'in yaptıkları ilk iş, önce DTCF Dekanlığı'na sonra da Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne başvurarak, bu konuda haklarında soruşturma açılmasını talep etmek oldu. Bu başvuru kabul edilmeyince de kendilerinin ve Sökmensüer'in konuşmasında bahsi geçen dergilerinin hiçbir gizli örgütle ilişkileri olmadığını basın yoluyla açıkladılar (Boratav, 1998a: 58).

Kapışma: 'Milli Eğitim'de Beslenen Komünistler'

'Cadı avı'nın ikinci adımı, Yücel-Öner kapışmasıydı. Bu kapışmanın başlangıcı yine Sökmensüer'in konuşmasıyla ilişkiliydi. Sökmensüer'in konuşmasında, komünistlerle ilişkili olduğu ima edilen Mareşal, bu dolaylı itham üzerine gazetelere bir demeç vererek komünistleri destekleyenin kendisi değil CHP ve "eski bir Millî Eğitim Bakanı" olduğunu açıkladı. Bunun üzerine Hasan Âli Yücel, açık bir mektupla, komünist faaliyetleri destekleyen eski bakanın kendisi mi olduğunu sordu.

Bu soruya yanıt, Çakmak tarafından değil, onunla birlikte hareket eden DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner tarafından "Evet, o Maarif Vekili sizsiniz" diye verilince, "Yücel-Öner Davası" olarak bilinen dava başladı. Öner, Yücel'e verdiği yanıtta, öyle kritik bir tümceye yer veriyordu ki, bu, yalnızca 1944'teki ırkçılık-Turancılık davasının 23 sanığını tanık konumuna getirmekle kalmayacak, DTCF'yi ve artık adları bu fakülteyle birlikte anılmaya başlayan Boran, Boratav ve Berkes'i, sokaklarda kazan kaldıran ülkücü gençliğin, bunları himaye eden parti, milletvekili ve bakanların, çoğu üyesi onlarla uyumlu görüşlere sahip olan ve onlar tarafından yönlendirilen üniversite senatosunun hedefleri haline getirip sanık sandalyesine oturtacaktı: "Siz yalnız komünistleri Bakanlığınızda beslemekle, uğradıkları hücumlara karşı onları müdafaa etmekle de kalmadınız. Bakanlığınızın telkinleriyle milliyetçilik belâsına başlarını soktuğunuz tam 23 genci İspanyolların engizisyonlarına rahmet okutacak işkencelerle ezdiniz, harap ettiniz ve hırpalattınız" (Yücel, 1947: 3-4).

İçişleri Bakanı Sökmensüer'in Meclis'te "komünist tahkikatı" hakkında yaptığı konuşma, bunu takiben meydana gelen ülkücü gençliğin kazan kaldırışı ve Yücel-Öner davasının gösterdiği bir şey daha vardı: Milli Şef ve partisi CHP, vaktiyle onların mahkûm ettiği ırkçı-Turancı gruplar ve solcularla Milli Şef'in partisine karşı cephe örmeye eğilim gösteren DP, üç ekibin hepsi beraber, üç öğretim üyesinin şahsında sembolleştirilen "kızıl tehlike"ye karşı birleştiler. Başlamakta olan "cadı avı"na, "kızıl tehlike"ye karşı verilen birleşik mücadeleye bakıldığında sanılırdı ki, "üç komünist" hoca, Yunanistan'daki iç savaşın bir benzerini Türkiye'de çıkarmaya hazırlanıyordu. Öyleyse, sokaklar, meclis kürsüsü, parti ocakları, üniversitelerin yetkili kurulları, bazı basın organları ve mahkemeler, bir yandan bu üç "komünist hoca"nın yarattığı "iç tehlike"nin "dışarı"ya duyurulmasını, bir yandan da onların üniversiteden sökülüp atılmasını bir "vatanseverlik" ödevi saymalı ve bu ödev için gerekli iş ve el birliğini yapmalıydılar.

Behice Boran'ın, Pertev Naili Boratav'ın ve Niyazi Berkes'in öğretim üyeliğinden koparılışı için bütün bu kurum, kişi ve organların yaptıkları, söyledikleri ve yazdıkları, başlı başına incelenip siyasi bakımdan çözümlenmesi gereken bir değer taşır. Bu öykü, Türkiye yönetici sınıfların "artık geçtik" dedikleri demokrasinin nasıl bir demokrasi, "artık tanıdık" dedikleri üniversite özerkliğinin nasıl bir özerklik olduğunun aynasıdır. Burada ancak anahatlarıyla ele alınabilecek bu süreç, yalnızca Behice Boran'ın değil, süreç boyunca onunla aynı kaderi paylaşan Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes'in de öyküsüdür.

Mektup: 'Kafası Ezilecek Hocalar'

Bu sürecin başlangıcında, Sökmensüer'in konuşmasının ardından gelen, ülkücü gençler tarafından Başbakan, İçişleri Bakanı ve Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderilen bir mektup vardı. 67 imzalı bu mektupta, Sökmensüer'in konuşmasına gön-

derme yapılarak "İçişleri Bakanımız Şükrü Sökmensüer'in belirttikleri gibi ... iki Marksist Mecmua olan Yurt ve Dünya ile Adımlar'ın sayıları karıştırıldığı zaman onları çıkaran kimselerin maalesef bugün kürsülerden hâlâ gençliğe zehirli iğneleri batırmakta devam ettiklerini içimiz sızlayarak söylemek mecburiyetini duyuyoruz" deniliyordu. Mektup imzacıları, Bakanın konuşmasında açık bıraktığı bir noktayı teşhis etmiş bulunuyorlardı: Bakanın adını andığı "kızıl" dergilerin çıkarıcıları olan Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes idi ve bu hocalar hâlâ görevlerinin başındaydılar. İmzacılar, bu durumu esefle yadırgıyorlar ve şöyle devam ediyorlardı: "Kökü hariçte ve memleketimizi yabancı ellere teslim edecek ve bu idealin peşinde koşan kimselerin faaliyetlerine çok kısa zamanda son verilmesini rica eder, ellerinizden öperiz" (*Vatan*, 1947bl).

Bu gençler kimdi, mektubu nerede hazırlamışlar ve nerede yayınlamışlardı? Mektubun yayınlandığı gazete, sermayesi CHP tarafından sağlanan *Bayrak* adlı gazeteydi (*Vatan*, 7 Mart 1947). Mektubun hazırlandığı yer, imzacılarının daha sonra mahkemeye verdikleri ifadelerden anlaşılacağı üzere, CHP Demirtepe Ocağı idi. Mektubu tertipleyenler CHP'li milletvekilleriydi. Mektubu imzalayan 67 kişiden 60'ı DTCF talebesi değildi. İmzacılardan bazıları, mahkemelerde, polis tarafından görevlendirildiklerini itiraf etmişti. Bir kısmı mektubu okumadan, bir kısmı içeriğini anlamadan imzaladığını, bir kısmı da imzalarının kendileri değil arkadaşları tarafından atıldığını mahkemede söylemişti (Boratav, 1998a: 66-68). Mektubu yayınlayan CHP gazetesi *Bayrak* sadece mektubu yayınlamakla kalmamış, onun ardından bir terör hareketini teşvik etmişti. Gazetenin, mektubun yayınlandığı günkü sayısında çıkan yazılarda, "Türk çocukları millet safları arasına veya kendi içine sokulmak isteyen hainlerin merhametsizce kafasını ezecektir"; "[sol fikirlerin] sahibi diler profesör, diler hapis kaçkını, kim olursa olsun boğazına sarılmak boynumuzun borcudur"; "kanunların müsamahasına sığınanlar Türk gençliğinin gazabından, Allahın gazabından korkar gibi korkmalıdırlar" tümceleri yer alıyordu (*24 Saat*, 1947). Bütün bunlar gösteriyordu ki; CHP, Boran, Boratav ve Berkes'in, başkentin göbeğinden yurdun dört bir yanına dalga dalga "kızıl zehir" saçan kimseler olduğu kurgusuyla ülkücü gençliği adım adım harekete geçiriyor; onları, Boran'ın, Boratav'ın ve Berkes'in "boğazına sarılmaya", "kafasını ezmeye" çağırıyordu.

67 imzalı bu mektuba ve mektubu destekleyen yayınlara yanıt, Behice Boran yönetimindeki TGD tarafından hazırlanıp Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne, DTCF Dekanlığı'na ve çeşitli basın organlarına gönderilen bir karşı mektupla verildi. DTCF'den 108 öğrencinin imzaladığı ve yalnızca, Mediha Berkes'in sahibi, Adnan Cemgil'in de yazı işleri müdürü olduğu *24 Saat* gazetesinde yayınlanan mektupta, Boran, Boratav ve Berkes'e sahip çıkılıyor, "... biz onlardan, olayları ve şartları ilim anlayışı ile değerlendirmeyi, gerçeklerden korkmamayı, ilim ve hakikat uğrunda feragat ve cesaretle çalışmayı ve bu çalışmalarda hususi ve şahsi menfaatlar üstünde daima millet ve vatan faydasını hedef tutmayı ve –demokrat

bir gençliğe yakışır şekilde– bütün meselelerde yalnız ve yalnız gerçeklere dayanarak kendi muhakememizle karar verip kendi irademizle hareket etmeyi öğrendik" deniliyordu (*24 Saat*, 1947).

Nümayiş: Truman Doktrini ile Kükreyen Ülkücü Gençlik

Bu mektubun yayınlandığı gün, yani 5 Mart 1947'de, ülkücü gençler, "hain" diye damgaladıkları üç hocadan birisinin kendi deyimleriyle "merhametsizce kafasını ezmek" üzere harekete geçtiler. DTCF'nin "halka açık konferansları"nın o günkü konuşmacısı Pertev Naili Boratav'dı. 200 kadar ülkücü genç "eğer konuşmasında komünizmi müdafaa ederse" Boratav'ı susturacaktı. Bu susturuş, "darp edilmek" yoluyla olacaktı. Behice Boran, DTCF Müdürü Osman Baysal'ın konuyla ilgili tahkikatı yapacak heyete verdiği ifadeye dayanarak, "... konferanstan evvel maraza çıkarmak maksadiyle talebe geliyor ve içlerinden beş kişi gidip müdür Osman Baysal'a Pertev Boratav'ın 'darbedileceğini' haber veriyorlar" diyor (Boran, 1950: 76). Boratav, Rektör Kansu'nun girişimiyle konferansa çıkmadı. Bunun üzerine ülkücü gençler adına, Selahaddin Ertürk bir konuşma yaptı. Konuşma, CHP'nin bu tertiplerle ne yapmak istediğinin özeti gibiydi. "Memleketin" diyordu Ertürk, "dört tarafını saran Kızıl ateşi düşünmeden onların fikirlerini müdafaa edenlerin burada yeri yok. ... Yalnız dış düşmanlarla değil, içimizdeki sinsi düşmanlarla da mücadele edeceğiz" (*Vatan*, 1947a). Anlaşılan oydu ki, CHP, basın yoluyla ve gençlik gösterileriyle dışarıdaki düşmanın yanı sıra içerideki kızıl tehlikenin de memleketin dört bir yanını sardığını göstermek istiyordu. Bu "gösterme" planı, ertesi gün düzenlenen bir "gösteri" ile devam ettirildi.

6 Mart 1947 günü, önünde polis yığınağı yapılmış DTCF'yi basan bin kadar ülkücü genç, kilitli bulunan konferans salonunu zorla açtırdı; içlerinden bazısı burada konuşmalar yaptı. Konuşmalar, sık sık "kahrolsun komünistler, kahrolsun kızıllar!" sloganlarıyla kesildi. Emniyet Siyasi Şube Şefi de bu sırada kürsüye çıkarak kendisinin ve hükümetin "bu asil heyecanı takdir ettiğini" belirtti. Ülkücüler, Rektör Şevket Aziz Kansu'ya taleplerini ilettiler. Bu talepler, 5 Mart'taki olay nedeniyle tatil edilen halka açık konferansların devam ettirilmesi; Yurt ve Dünyacıların ve bütün solcu hocalar ile talebelerin üniversiteden kovulması; bu dergiyi çıkaranların yapılacak mahkeme sonuna kadar nezaret altında tutulması; Hasan Âli Yücel döneminde yüksek mekteplere aldırılan *Yurt ve Dünya* dergilerinin toplattırılmasıydı. Ülkücü gençler, bu taleplerini ilettikten sonra "kahrolsun komünistler" sloganı ve İstiklal Marşı eşliğinde salonu terk ederek Ulus'a doğru yürüyüşe geçtiler ve bu civarda bayilerden topladıkları *24 Saat* gazetesi ile (Sabahattin Ali ve Aziz Nesin tarafından çıkarılan) *Marko Paşa* dergilerini ayakları altında çiğnediler. Ülkücü gençler, gazete bayilerine "Bu gazete ve mecmuaları bir daha sattığınızı görürsek beyninizi patlatırız" demeyi de ihmal etmediler (*Vatan*, 1947b; *Cumhuriyet*, 1947a).

Bu gösteriler sırasında iki gelişme dikkatlerden kaçmıyordu. Birincisi, DP'nin antikomünist histeride CHP ile yarışa girmesi: DP'nin önde gelenlerinden ve o

zamana kadar "Şûra Cumhuriyetleri İttihadı Ulûm Azasından" sıfatını adının önünden eksik etmeyen Fuat Köprülü, "6 Mart Nümayişi"ni düzenleyen gençlere açık mektubunda, "Türk halkının mukaddes tanıdığı mefhumları ilim ve serbest tefekkür maskesi altında yıkmak isteyenlerin telkinlerini nefretle reddedeceğinizden şüphe yoktur" diyerek göstericileri selamlıyordu (*Cumhuriyet*, 1947b). İkincisi, bu gelişmelerin olduğu günlerde, gazete manşetlerinde "Amerika'nın Türkiye ve Yunanistan'a Yardımı" başlıklı manşetler atılıyordu. Sözgelimi, böyle manşetle çıkan *Cumhuriyet* gazetesi, Başkan Truman'ın, 10 Mart günü, kongre liderleriyle yapacağı toplantıda yardım meselesini görüşeceğini yazıyordu (*Cumhuriyet*, 1947c). Besbelli ki, "6 Mart Nümayişi", 22 Nisan 1947'de Birleşik Devletler Senatosu'nda yapılacak olan Truman Doktrini oylaması öncesinde, Türkiye'nin "komünizm tehdidi" altında bulunduğunu dünyaya gösterme gayretinin bir sonucuydu.[75] Öte yandan, 11 Mart 1947'de, yani 'kızılların, memleketi Rusya'ya satacağı' feryadının yükseltildiği günlerde, Türkiye, IMF ve Dünya Bankası'na üye oluyordu (Oran, 2005b: 492). Türkiye, IMF ve Dünya Bankası'na üye olurken 'komünistler memleketi satacak' propagandasının yükseldiği "6 Mart Nümayişi", onun örgütleyicilerinden birisi olan ve sonradan çıkarıldığı mahkemede "İçişleri Bakanlığı memurlarından" olduğunu söyleyen Hikmet Tanyu (Boratav, 1998a: 94) tarafından *Türk Gençliğinin Kükreyişi* adlı bir broşürle destanlaştırılıyordu: "Gene coştun, gene kükredin Türk oğlu. Türklüğün geçmişine söven, haliyle eğlenen, geleceğini karartıp parçalamaya yeltenen unsurlara karşı devleştin, Türk genci" (Tanyu, 1947: 19-20).

Tahkikat: Kazan Kaldıranlar Tanık, Hocalar Sanık

İktidarın, kendi partisinin ocaklarında, Behice Boran'ı, Pertev Naili Boratav'ı ve Niyazi Berkes'i tüm yurda yayılan "kızıl tehlike merkezi" gibi göstermek üzere öğrenci gösterileri organize etmesi, muhalefetteki DP'nin bu gösterişe katılması ve tüm bunların Truman Doktrini çerçevesinde komünizm tehdidi altındaki ülkelere verilecek yardımların görüşülmeye başlanacağı, Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası'na üye kabul edileceği günlere denk getirilmesi, Behice Boran'ın üniversiteden koparılış sürecinin başlangıcının temel özellikleriydi. Bu süreç, kendisine eklemlenen yeni etmenlerle Türkiye'nin Amerikan emperyalizmine bağlanış sürecine paralel bir biçimde ilerledi. Behice Boran, bu süreçte, Pertev Naili Boratav ve

[75] Truman Doktrini 22 Nisan 1947'de ABD Senatosu'nda oylanarak kabul edildi. Oylamadan önce, Türkiye'nin komünizm tehdidi altında ve komünizme karşı olduğunu göstermek gayretleri sürdürüldü. Bu sefer hedef, Truman Doktrini ile gelecek ABD yardımının Türkiye'nin bağımsızlığını tehlikeye sokacağını savunan Mehmet Ali Aybar'dı. Aybar, İzmir'de çıkardığı *Zincirli Hürriyet* gazetesinde ABD yardımını sürekli olarak eleştiriyordu. Oylamadan üç gün önce, 19 Nisan 1947'de, İzmir Cumhuriyet Meydanı'nda toplanan milliyetçi gençler, "Savulun kızıllar, gençlik geliyor!" nidalarıyla gazetenin basıldığı matbaaya yürüdüler. Zincirli Hürriyet'in matbaada bulunan bütün nüshalarını yırttıktan sonra "Kahrolsun komünistler!" sloganları eşliğinde Konak Meydanı'nda yürüdüler. Polis, olaylara müdahale etmedi (Küçük, 1987: 431-435; Ünlü, 2002: 114-119).

Niyazi Berkes ile birlikte, Türkiye'nin kendine özgü emperyalizm-antikomünizm diyalektiğinin odak noktasında oldu.

"6 Mart Nümayişi"nden sonraki ilk gelişme, Ankara Üniversitesi Senatosu'nun, "öğrenci hareketlerini, sebep ve âmilleri ile birlikte incelemek ve bir karara varmak için 5 kişilik bir komite" seçmesi oldu (*Ulus*, 1947a). Senato, yaptığı toplantılardan sonra, bir tezkereyle Rektörlükten konuyla ilgili bir Tahkikçi Heyeti'nin görevlendirilmesini istedi. Senatonun tezkeresinde, Boran, Boratav ve Berkes'in "yabancı ideolojileri yaymak, Türk gençliğine zehir saçmak" fiillerini işleyip işlemediklerinin tespiti isteniyordu. Nihal Atsız'ın vaktiyle ırkçı başbakana yazdığı mektuptan esinlenmiş olan istem maddesi, üç öğretim üyesi için açılan soruşturmanın siyasi niteliğini berrak bir biçimde gösterir. "Türk gençliğine zehir saçmak" ve "yabancı ideoloji yaymak" ithamları, Boratav'ın dikkati çektiği gibi, şaşırtıcı bir biçimde, 67 gencin, yukarıda andığımız mektubundan neredeyse kelimesi kelimesine alınmıştı (Boratav, 1998a: 70-71). Bir üniversite senatosu, CHP Demirtepe Ocağı'nda, bu partinin milletvekillerinin hazırlayıp polisle çalışan ülkücü gençlik elebaşlarının ellerine tutuşturduğu mektuptaki ifadeleri kelime kelime tekrar eden bir itham maddesiyle kendi öğretim üyeleri hakkında tahkikat açıyordu.

Bir ceza hukuku profesörü ile bir ceza hukuku doçentinden oluşan Tahkik Heyeti, soruşturma kapsamında 165 tanık dinlemiş, bu tanıkların hepsi de dinlendikten sonra, tahkikatın öteki tarafı olan Boran, Berkes ve Boratav'ı huzuruna davet etmişti. Bu sonuncular, şaşırtıcı bir biçimde tanık değil, sanık olarak çağrılmıştı (Berkes, 1997: 403-404, Boratav, 1998a: 70). Behice Boran, bu durum hakkında "İçeri girip de muhakkik profesör Baha Kantar'dan: 'yabancı ideolojileri yaymak, Türk gençliğine zehir saçmak' suçundan sanık olduğumu öğrenince hayretten afalladım" der (Boran, 1950: 75).

Meydanlarda kazan kaldıran ülkücü gençler masum birer tanık olarak dinlenirken, üç öğretim üyesi sanık sandalyesine oturtulmuş, yüzlerce sayfa tutan ifadeler alınmıştı. Soruşturma evrakı, Boran, Boratav ve Berkes devlet memuru olduklarından ötürü Danıştay'a yollanacak, itham maddesindeki suçlardan ötürü yargılanıp yargılanmayacaklarına da bu merci karar verecekti.

Dava: Irkçı Sanıklar Bilirkişi

Tahkik Heyeti'nin incelemeleri henüz başlamışken, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes'in neredeyse tüm basın organlarında "komünist hocalar" olarak tanıtılmaya başlamasına vesile olan birbirine bağlı iki gelişme oldu. Birinci gelişme, "yıkıcı bir ideolojiyi yaymak" ve bu ideolojinin siyasal amaçlarını gerçekleştirmek üzere yasadışı bir örgüt kurmak iddialarıyla gözaltına alınıp haklarında 1944'te dava açılan "Irkçılık-Turancılık davası" sanıklarının, 31 Mart 1947'de beraat etmeleriydi. Böylece, Nihal Atsız ve taraftarlarının "yıkıcı bir ideolojiyi yaymak" şöyle dursun "gayrı milli" görüşlere karşı mücadele ettikleri şeklindeki iddiaları devlet katında onanmış oluyor-

du (Göksu Özdoğan, 2001: 114-116). İkinci gelişme, böylece aklanmış olan "Irkçılık-Turancılık davası" sanıklarının, bu kez, şubat ayında başlamış olan Yücel-Öner davasının tanıkları olarak mahkemeye çağrılmasıydı. Hatırlanacağı üzere, Kenan Öner, Hasan Âli Yücel'i, yalnızca komünistleri himaye etmekle değil, milliyetçileri işkenceyle ezmekle suçlamıştı. O ırkçılar, şimdi aklanmış ve fikirleri onanmış kahramanlar olarak mahkemelerde tanıklık, adetâ "bilirkişilik" yapıyorlardı.

Yücel-Öner davasının konumuzu yakından ilgilendiren dört özelliği vardı. Birincisi, Alman faşizminin yenilgisiyle bir kısım ırkçıyı kurban veren yönetici sınıflar, şimdi, ABD ile kuracakları ilişkiye köprü olmak üzere geliştirdikleri antikomünist histeride, eski kurbanları bir yardımcı güç olarak kullanmaya başlıyorlardı. İkincisi, vaktiyle sanık sandalyesine oturttukları ırkçıları şimdi tanık sandalyesine oturtarak onları adeta içerideki "komünist tehdit"in bilirkişisi haline getiriyorlardı. Üçüncüsü, eski sanıkların tanıklıklarına dayanarak Behice Boran'ı, Pertev Naili Boratav'ı ve Niyazi Berkes'i "komünist hocalar" ilan ediyorlardı. Dördüncüsü, davanın taraflarından birisi DP İstanbul İdare Kurulu Başkanı, ötekisi CHP'li eski bir bakan olduğu için, bu dava CHP ile DP'nin antikomünizm yarışı haline geliyordu.

Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes, Yücel-Öner davasında adları en çok anılan kişiler arasındaydılar. Mahkemede, hakim ile tanıklar arasındaki neredeyse standart haline gelmiş diyaloglar, Hasan Âli Yücel'in himaye ettiği komünistlerin kimler olduğu üzerinden dönüyordu. Hem mahkeme heyeti hem de tanıklar, Sökmensüer'in "komünist tahkikatı" hakkındaki mektubunu veri olarak ele alıyorlardı. Örneğin, 7 Mayıs'ta yapılan duruşmada, tanık olarak dinlenen Nihal Atsız, hakimin "İçişleri Bakanının komünist dediği şahıslar kimlerdir?" sorusuna karşılık olarak, başkalarının yanı sıra Boran, Boratav ve Berkes'in adlarını sayıyor, hiçbir gerçekliği olmadığı halde "bunların hepsi sabıkalı komünistlerdir. Ya mahkûm olmuşlar veya en azından nezaret altına alınmışlardır" diyebiliyordu. Oysa ne Boran'ın, ne Boratav'ın ne de Berkes'in sabıkası, mahkûmiyeti ya da nezaret altına alınmışlığı vardı. Atsız, hakimin, bu komünistlerin Yücel tarafından himaye edilmesine dair neler bildiğini sorduğunda, Sökmensüer'in "Moskova'dan emir alan Şefik Hüsnü tarafından verilen direktifle çıkarılan *Yurt ve Dünya*'nın Yücel'in bakanlığı zamanında bakanlık bütçesinden ayrılan para ile satın alındığını" söylüyordu (*Vatan*, 1947d).

Burada ilginç olan nokta şuydu: Sökmensüer'in ele geçirildiğini söylediği raporda, anılan "iki Marksist dergi"nin adları yazılı değildi. Bu dergilerin *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* olduğunu Bakan kendisi söylemişti. Üstelik Bakan, bu açıklamasının ardından kendisiyle görüşmeye gelen Hasan Âli Yücel'in "Bu iki dergiyi çıkaranların komünist olduklarına kani misiniz" sorusuna, "Bu dergilere verilen vasfı tespit eden ben değil, Şefik Hüsnü'nün dosyaları arasında bulunan vesikalardır. Bir mahkeme hükmü olmadıkça herhangi bir vatandaş hakkında böyle bir kanaat besliyemem" demişti (Yücel, 1947: 138). Bakanın kendisi, bu iki dergiyi çıkaranların 'komünist' olup olmadığına mahkemenin karar vermesi gerektiğini söylerken, mahkeme, yayınlandıkları dönemde haklarında tek bir tahkikat bile

açılmamış dergilerin çıkarıcılarının komünist olduğunu varsayıyor; ırkçı tanık da Bakanın sözlerini kanıt göstererek dergi çıkarıcılarının komünist olduğunu tekrardan mahkemeye söylüyordu.

Irkçı tanıklar, Boran'ın, Berkes'in ve Boratav'ın ne tehlikeli komünistler olduğunu mahkemelerde bu şekilde anlatırken, Türk sularından ayrılan Amerikan filoları "merasimle ve candan sevgi tezahürlerile uğurlanıyor" (*Vatan*, 1947d); ABD Temsilciler Meclisi, Truman Doktrini'ni kanunlaştırıyor,[76] Türkiye'ye komünizm tehdidiyle başetmesi için verilecek Amerikan yardımı, yönetici sınıflar tarafından sevinçle karşılanıyordu. Bir gazeteci, bu konuda şunları yazıyordu: "... bu kanunun kabul edilmesi üzerine hususî Amerikan firmalarının Türkiye'deki iş imkânları hususunda daha yakın bir alâka duyacaklarına da muhakkak nazarile bakılmaktadır. Şurası muhakkaktır ki, Truman doktrininin kuvveden fiile çıkmış olması dünya siyasetinde olduğu kadar Türk-Amerikan münasebetlerinde de yepyeni bir ufuk açmaktadır" (*Vatan*, 1947e).

Müdahale: Amerikan Yardımından Pay Almak

Behice Boran'ın, Boratav ve Berkes ile birlikte Yücel-Öner davasında ne yaman bir "kızıl" olduğu anlatılıp dünyaya duyrulurken, üniversitede oluşturulan Tahkikat Heyeti de tanıkları dinliyor ve dosyasını hazırlıyordu. Fakat, eğer heyetin hazırlayacağı fezlekeyi alan Danıştay, üç öğretim üyesinin yargılanmasına lüzum görmez ise onları üniversiteden sökmek mümkün olmayacağı için başka yordamlar da bulmak gerekliydi. Bu aşamada, devre, siyasi bir biçimde tamamlanmak istendi. Devrenin siyasi bir biçimde tamamlanmak istemesinin bir diğer nedeni, Truman Doktrini çerçevesinde verilecek yardımlardan alınacak payda bir aksama olmaması için, Türkiye'de siyasetin birinci önceliğinin "komünizm tehdidi"nin önlenmesi olduğunu göstermekti. 17 Mayıs tarihli *Vatan* gazetesi, bu söylenenleri kanıtlarcasına çıkmıştı. Gazetenin manşeti "Türkiyede komünizmin kökünden temizlenmesi" başlığı taşıyor ve bunun altında "komünist faaliyeti hakkında geniş ölçüde takibatta bulunacak bir Parlamento Komitesi teşkil edeceği" bildiriliyordu. Manşetin hemen altında ve ona eklemlenmiş bir biçimde yer alan haberin başlığı ise "Ankara Üniversitesinde komünizm propagandası yapan hocalar" şeklindeydi. Bu haber, "bir takrirle komünist temayüllü şahısların tasfiyesi hususunda âcil tedbirler alınması için üniversite makamlarına muayyen bir müddet verilmesinin isteneceğini" duyuruyordu. Bunun altındaki haber ise, "Truman, yardım tasarısını bugün imzalayacak" başlığıyla, "Başkan Truman muhtemel olarak yarın 400 milyon dolarlık Yunan-Türk yardım kanun tasarısını imza edecek" diyordu (*Vatan*, 1947g).

Bu günlerde, milletvekillerinin Meclis'te yaptıkları konuşmalara bakılacak olursa, Boran'ın, Berkes'in ve Boratav'ın "kızıl zehir saçtıkları" ayan beyan meydanda

---

[76] Truman Doktrini Amerikan Kongresinde 'Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası' adıyla yasalaşarak 22 Mayıs 1947'de Başkan Truman'ın onayıyla yürürlüğe girdi. Yardımın 300 milyonu Yunanistan'a 100 milyonu da Türkiye'ye verildi (Erhan, 2005a: 532; Sander, 1989: 207).

olduğu halde, üniversite senatosu işi ağırdan alıyor ve bu kişileri bir türlü üniversite kapısının önüne koyamıyordu. Örneğin, içindeki "sol temayüllü hocalardan temizlenmedikçe" Ankara Üniversitesi kuruluş kadrosunu onaylamayacaklarını ilan eden Milli Eğitim Komisyonu üyelerinden birisi, Boran, Boratav ve Berkes hakkında "vicdanı ammenin zaten kararını vermiş olduğunu" söyledikten sonra, "üniversite senatosunun bu hocalar hakkında inzibatî cezalar tatbikine salâhiyetli olmasına rağmen bugüne kadar hareketsiz durduğunu ve lâkayıt durduğunu"; bir diğeri "gençlik bu hocalar elinde zehirlenirken dekanın ve senatonun vazifesini yapmadığını" söylüyordu. Milli Eğitim Bakanı Sirer, bu konuşmaların ardından söz alarak "durumu düzeltmeye" söz veriyordu (*Vatan*, 1947f).

Bakan Sirer, verdiği söz doğrultusunda, Tahkik Heyeti'nin fezlekesini ve buna ilişkin Danıştay kararını beklemeksizin Behice Boran'ı, Pertev Naili Boratav'ı ve Niyazi Berkes'i bir an önce üniversiteden söküp atması için Ankara Üniversitesi Senatosu'na bir tezkere verdi. Senato, tezkere doğrultusunda oy çokluğuyla üç öğretim üyesi hakkında "tard" [uzaklaştırma] kararı aldı. Ne ki, hemencecik verilen "tard" kararı, karar alındığında senato toplantısında bulunmayan iki hukukçu üye tarafından, alınış biçimiyle Üniversiteler Kanunu'na aykırı olmakla eleştirilince, senato, kararını geri almak zorunda kaldı ya da sanki böyle bir karar hiç alınmamış gibi yaptı. Ardından, 28 Haziran'da Boran, Boratav ve Berkes hakkında işledikleri disiplin suçlarını içeren bir iddianame hazırlanıp kendilerinden savunmaları istendi. Böylece yürümekte olan adli soruşturmaya bir de disiplin soruşturması eklenmiş oldu. Senatonun hukukçu üyeleri, suçlama ve savunma evraklarını incelediklerinde, üç öğretim üyesi hakkında üniversiteden çıkarma kararı verilmesinin imkansız olduğunu anlattıkça, öteki üyeler "bunları üniversiteden atmaya mecburuz, hükümetimiz öyle istiyor" diye direniyorlardı. Senatonun, 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 46. Maddesinin D bendine dayanarak Boran, Boratav ve Berkes'i üniversite öğretim mesleğinden çıkarma kararı verebilmesi gerçekten de imkansız görünüyordu. Çünkü, ileri sürülen disiplin suçları, gerçek olsalar bile, ancak "şeref ve haysiyet kırıcı" suçlar olarak Türk Ceza Kanunu'na göre saptandıkları durumda meslekten çıkarma kararına meydan verebilirlerdi (Berkes, 1997: 406-407).

Demek ki, Boran'ı, Boratav'ı ve Berkes'i "hükümetimiz öyle istiyor" diye öğretim üyeliği mesleğinden çıkarmak mümkün değildi. Öyleyse, senatonun, topu hükümete atmaktan başka çaresi yoktu. Hükümet ve TBMM, 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 46. Maddesinin D bendini, senatonun, üç öğretim üyesini meslekten çıkarma yetkisine sahip olduğu şeklinde yorumlamalıydı ki, senato da hükümetin isteğini yerine getirsin.[77]

Bu amaçla, Ankara Üniversitesi, Milli Eğitim Bakanlığı'na bir yazı yazarak, "4936 sayılı Kanunun, Üniversite Öğretim üyelerinden Üniversiteler Kanuniyle kendile-

[77] O dönemde yürürlükte bulunan 1924 Anyasası'nın 26'ncı maddesine göre "kanunları yorumlamak" yetkisi Büyük Millet Meclisi'ne aitti.

rine verilen öğretim ve eğitim görevlerini gereği gibi uygun şekilde yerine getirmiyenlere veya meslek vekar ve haysiyetine uymayan harekette bulunanlara verilecek disiplin cezalarından bahseden 46'ncı maddenin 'D' fıkrasının uygulanmasında, herhangi bir hareketin öğretim mesleğinde kalmaya yer bırakmayacak kadar şeref ve haysiyet kırıcı bir fiil sayılmasının senatonun takdirine mi bağlı olduğu yoksa mezkûr fıkradaki 'suç' tâbirinin ancak Türk Ceza Kanunu bakımından mı tâyin edilmesi icabedeceği hususundaki tereddüdün yorum yoluyla çözülmesi" isteğini Milli Eğitim Bakanlığı'na bildirdi. Bakanlık, Rektörlüğün yazısını, 17 Kasım 1947'de Başbakanlık'a, Başbakanlık gereğinin yapılması için TBMM Başkanlığı'na, TBMM Başkanlığı da sırasıyla Milli Eğitim ve Adalet Komisyonları'na yolladı.

Bu iki komisyonun raporlarını inceleyen Bütçe Komisyonu, hazırladığı raporda, "Türk Ceza Kanunu ile Özel Ceza Kanunlarına göre, suç unsurları bulunmıyan bir fiil ve hareket, bilhassa Milli Eğitim mesleki bakımından, haysiyet kırıcı ve meslekte kalmıya yer bırakmayacak kadar ağır, bir kusur ve bir disiplin ve meslek suçu olabilir" diyerek Boran'ın, Boratav'ın ve Berkes'in öğretim üyeliğinden çıkarılması için senatoyu yetkili kıldı. Bütçe Komisyonu raporu 11 Şubat 1948'de TBMM tarafından aynen kabul edildi (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1948a).

İnfial: Marshall Planı'na Selam

Ankara Üniversitesi Senatosu, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes'i "üniversite öğretim mesleğinden" çıkarmak için, ne Bütçe Komisyonunun raporunu ve onun TBMM tarafından onanmasını ne de Tahkikat Heyeti'nin hazırlayıp 28 Kasım 1947'de tamamladığı fezlekenin Danıştay'a gönderilmesini bekledi. Bunun nedenleri vardı. Tahkikat Heyetinin fezlekesinin Danıştay'a gönderilmemesinin nedeni, fezlekenin sonundaki şu kısa değerlendirmeydi: "Heyetimiz, hulâsası [özeti] ilişik fezlekede yazılı tanıkların ifadelerinde ve vesikaların münderecatında [içeriklerinde] sanıkların soruşturma mevzuu olan suçu işlediklerini müsbit [ispat edilmiş] delil bulunamadığı mütalâsındadır" (Berkes, 1997: 404). Bu demek oluyordu ki, Tahkikat Heyeti, Behice Boran'ın, Pertev Naili Boratav'ın ve Niyazi Berkes'in, "yabancı ideolojileri yaymak, Türk gençliğine zehir saçmak" fiillerini işlemedikleri kararına varmıştı. Böyle bir sonucun Danıştay'a gönderilmesi, üç öğretim üyesinin üniversiteden tasfiye edilmesi hedefiyle uyuşmuyordu. Zaten, Bakan Sirer, disiplin soruşturmasını, böyle bir sonucun çıkacağını tahmin ederek açtırmıştı. Ankara Üniversitesi Senatosu'nun, Bütçe Komisyonu raporunun 11 Şubat 1948 tarihinde TBMM tarafından onanmasını beklemeyişinin nedeni ise, egemen sınıfların Amerikan emperyalizmiyle ilişkilerinde yeni bir uğrakta bulunuşlarında ve bunun gereklerine uygun olarak gençliği tekrar sokaklara dökü̧şünde yatar: Cumhuriyet tarihinin o zamana kadar gerçekleştiren en büyük sokak gösterilerinden biri olan 27 Aralık 1947 Nümayişi.

"27 Aralık Nümayişi", ABD'nin dünya egemenliği stratejisinin en önemli bileşen-

lerinden biri olan ve Nisan 1948'de yürürlüğe giren Marshall Planı'nın[78] görüşülmeye başladığı döneme denk gelmesiyle dikkat çeker. Nümayişin bir başka özelliği, onun hazırlık aşamalarında, içeride "halkın ödünün patlatılması",[79] dışarıda ise komünizme karşı bir milli seferberlik başlatıldığı intibaını uyandırmasıdır.

"27 Aralık Nümayişi"nin ilk hazırlıkları, 11 Aralık'ta Hukuk Fakültesi Öğrenci Derneği Genel Kurulu'nda başlatıldı. Genel Kurul, "millî bünyemizi yıkmaya çalışan komünizmle fikrî mücadele hususunda Atatürk'ün ölmez vasiyetini şu anda bir kere daha duymaktayız: 'Komünizm her göründüğü yerde ezilmeli!' Varlığımızın hikmeti vatan için yaşamak, gerektiğinde ölmektir" şeklinde bir karar aldı. Kararın söylemi, komünizmle mücadeleyi bir ölüm kalım meselesi üzerinden kuruyor; komünizmin ezilmemesi durumunda vatanın batacağını, vatanın batmaması için komünizmin ölüm pahasına ezilmesi gerektiğini bildiriyordu. Vatanın selameti için milli seferberliğin ilk işareti böylece verilmişti. Derneğin başkanı, "komünist olmak demenin tek manasının Rus ajanlığı!" olduğunu, yayın kolu başkanı da, "komünizmin içtimai yapının temellerini kızıl barutla dinamitlemeye çalışan alçakça tuzaklar kurduğunu" açıkladı (*Tasvir*, 1947a). Ülkücü gençler, memleketi kızıl barutla dinamitleyecek Rus ajanlarına karşı harekete geçiriliyordu. Hukuk Derneği Genel Kurulu'nun kararı hızla tüm yüksek öğrenim gençliği arasında yaydırıldı. Milli Türk Talebe Birliği'ne bağlı tüm dernekler toplantı ve bildirilerle, Hukuk Derneği'nin "komünistleri ezme" kararını hararetle desteklediklerini açıkladılar. Bu açıklamaları yansıtan *Tasvir* gazetesi "milliyetçi Türk münevver gençliğinin" "komünizm ve sol cereyanlar karşısında infiale geçtiğini" yazıyordu (*Tasvir*, 1947b). Yayılma, Anadolu'ya da yönlendirilmişti. 17 Aralık tarihli *Vatan* gazetesi bu durumu şöyle haber veriyordu: "Türk Talebe Birliği Hukuk Derneğinin komünizmle mücadele yolunda aldığı karar Anadoluda da memnunlukla karşılanmıştır. Evvelki gün İzmir ve Kütahya, dün de Konya gençlerinin gönderdikleri mektup ve telgraflarda komünizm mücadelesinde kendilerinin de seferber olduğunu bildirmişler[dir]" (*Vatan*, 1947h). Ülkücü gençler, "elleri kızıl dinamitli Rus ajanları"na karşı mücadelenin kendi misyonları olduğunu, bu konuda devlete iş düşürmeyeceklerini açıklıyorlardı. Bir liderleri diyordu ki, "Türk gençliği komünizmle (Moskofçulukla) U.S.A.'da olduğu gibi Türkiye'de de devle-

[78] ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947'de verdiği bir söylevde daha sonra kendi adıyla anılacak planın ilk işaretlerini verdi. Marshall'ın önerisiyle ABD, daha önce Türkiye ve Yunanistan örneğinde görülen tek tek ülkelere yardım politikasını değiştiriyor, tüm Avrupa kıtasının ekonomik tamirine vurgu yapıyordu. Bu plan doğrultusunda 12 Temmuz 1947'de Paris'te bir araya gelen (aralarında Türkiye'nin de bulunduğu) Avrupa ülkelerinin temsilcileri ABD'nin isteği doğrultusunda Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı'nı kurdular. Türkiye, Paris toplantısında 615.000.000 dolarlık bir yardıma ihtiyacı olduğunu bildirdi (Erhan, 2005a: 538-539; Sander, 1989: 208-209).

[79] Görünen odur ki, Türkiye, Soğuk Savaş yöntemlerini kullanmakta erkenci ve başarılıydı. Tırnak içindeki sözler, ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi Başkanı A. Vandanberg'in, Truman'a söylediği, 'Soğuk Savaş'ta yapılacak ilk iş, Amerikan halkının ödünü patlatmaktır' sözlerine gönderme yapıyor (Oran, 2005b: 484).

tin özel bir kurum kurmasını beklemeden, programlı ve şuurlu bir şekilde savaşmaya azmetmiştir" (*Tasvir*, 1947c). Sıra, azmedilen savaş için gerekli koordinasyon ve hazırlıkları hızlandırmaya gelmişti. *Tasvir* gazetesi 16 Aralık'ta, "gençliğin komünizmle mücadelede sistemli ve toplu bir halde çalışmak üzere tertibat aldığını" bildiriyordu (*Tasvir*, 1947d). Gazetenin aynı günkü bir haberi, yaratılmakta olan antikomünist histerinin, sahici hedefini kıskançlıkla yazıyordu: "Yunanistan'a Amerikan yardımı 100 milyon doları bulmuş" (*Tasvir*, 1947e).

19 Aralık günü TBMM'de yapılan ateşli konuşmalarda, ezilecek komünizmin mümessillerinin adları verildi. Sonradan başbakanlık da yapacak olan Sadi Irmak, o gün, yaptığı konuşmada, Boran, Boratav ve Berkes hakkında "Bunlar işbaşına geldikleri takdirde kuracakları sokak mahkemeleri vasıtasıyla idam edecekleri milliyetçilerin listesini taşıyorlar" diyordu. Van milletvekili İbrahim Arvas, "bu hainleri teşhir edelim, herkes görsün" diye bağırıyordu (*Tasvir*, 1947f; Darendelioğlu, 1977: 198). Bu sözleri nakleden gazete, Amerika'nın, Avrupa ülkelerine yapacağı yardım için kesenin ağzını açtığını da haber veriyordu: "Truman 949 nihayetine kadar 8 milyar, bütün yardım için de 17 milyar dolar diyor" (*Tasvir*, 1947f). TBMM'deki ateşli konuşmaların ardından, ülkücü gençler, Yenişehir'de toplanıp bir telgraf çekerek, komünizmle mücadeledeki milli hassasiyetlerini TBMM'ye bildiriyordu (*Ulus*, 1947c).

Şimdi sıra, ülkücü gençliğin yeniden sokaklara dökülmesi için örgütlenme çalışmalarına gelmişti. Yer, yine CHP Demirtepe Ocağı idi. CHP milletvekilleri yine işbaşındaydılar. Behçet Kemal Çağlar ve Kemal Satır gibi CHP milletvekillerinin katıldığı toplantıda, "komünizme karşı cezrî hareketlerle savaşmanın gençliğe düşen bir ödev" olduğu, "Amerika'da olduğu gibi her şeyden evvel onların tasfiye edilmesi gerektiği" anlatılıyordu. Behçet Kemal, "gençliğin komünizme karşı bir ağızdan ayağa kalkması Türkiye'de görülmüş kıyamların en güzellerinden biridir" diyordu (*Ulus*, 1947b). Tüm hazırlıklar tamamlanmış, harekete geçmek için vakit gelmiş gibi görünüyordu. "Türk gençliği komünizmle nasıl mücadele etmelidir?" konulu bir toplantıda kürsüye gelen bir ülkücü genç kendi yazdığı "Ez!" adlı şiiri alkışlar arasında okuyordu: "... Yeşersin diyerek kızıl tohumlar / Gençliğin bağrına ekenleri / Ez!" (*Tasvir*, 1947g). Son olarak, "ülkeyi saran kızıl ateş"in sadece mecazi anlamda değil, sahici anlamda da bir "ateş" olduğuna ilişkin propaganda, ülkücü gençliğin yeniden kazan kaldırmasına yetti. CHP Rize Milletvekili Fahri Kurtuluş, İstanbul Üniversitesi'nde komünizm aleyhine yapılan bir toplantıda memlekette meydana gelen tüm yangınların komünistler tarafından çıkarıldığını ilan etti. Kurtuluş'a göre, İzmir ve İstanbul'daki ithalat depolarını, Ankara garajını ve Milli Eğitim Bakanlığı binasını yakanlar "Moskova emrindeki kızıllar" idi (*Kudret*, 1947a). Memleketin "kızıl ateş"ler içinde alev alev yandığına ilişkin bu iddia asılsızdı; "halkın ödünü patlatmak" ve ülkücü gençliği kışkırtmak için ileri sürülmüştü. Kurtuluş'un iddiaları, kendisinin verdiği bir soru önergesi üzerine, 9 Şubat 1948'de İçişleri Bakanı tarafından yalanlanmıştı (Berkes, 1997: 423). İdam

edecekleri milliyetçilerin isim listesini cebinde taşıyan, ithalat deposundan tren garına, bakanlık binasına kadar her yanı ateşe veren komünistlerin hâlâ üniversite kürsülerinde ders veriyor oluşu; Ankara Üniversitesi Senatosu'nun da bu kişileri meslekten çıkarmayışı, 27 Aralık Nümayişi'nin başlıca vesileleri oldu.

27 Aralık sabahı Hamamönü'nde toplanan ülkücü gençler, "komünist hoca istemiyoruz", "komünistler üniversiteden atılsın" pankartlarıyla, süvari polis ekipleri ve jandarma müfrezelerinin önünden geçerek Ulus Meydanı'na doğru ilerlediler. Ulus Anıtı'na çelenk koyup İstiklal Marşı söyledikten sonra "kahrolsun komünistler" diyerek Cebeci'ye doğru yürüyüşe geçtiler. Cebeci'de toplanan kalabalığın sayısı on bine yaklaşıyordu. Elektrik direğine çıkan bir ülkücü genç "Büyük Millet Meclisi de bizim atalarımızdan miras kalan asil kanımızın heyecanını biliyor ve bize hak veriyor. Onun bizimle zahir olmasını minnetle karşılarız. Başta kızıl komünizm olduğu halde hiçbir yabancı ideoloji bu aziz yurda el uzatamayacaktır" diyor, kanlarının son damlasına kadar mücadele edeceklerini söylüyordu. Bir başka ülkücü, kalabalığa and içiriyordu: "Türk milletinin en büyük düşmanı komünizmdir. Onu nerede bulursak ezeceğiz." Kalabalıklar içinden "Tarih Fakültesi'ne gidelim. Bugüne kadar hep dağıldık, bugün işi bitirelim" sesleri yükseliyor ve ülkücü gençler yönlerini DTCF'ye çeviriyorlardı. DTCF önündeki güvenlik güçleri, "işi bitirmek üzere gelen" ülkücü gençlere mani olmuyordu. Rektör Şevket Aziz Kansu'nun odasına çıkan ülkücüler, "kahrolsun komünistler" diye haykırıyor ve rektörün de kendileriyle birlikte bağırmasını istiyorlardı. Kansu, bu sözleri birkaç kez tekrar ettikten sonra, bunu yeterli görmeyen ülkücü gençler, ona zorla bir istifa mektubu yazdırıp imzalattılar. Bunu da yeterli görmeyen ülkücüler, istifa mektubuna pul da yapıştırdılar. Hızlarını alamayan ülkücüler, DTCF'den bir yüzbaşı eşliğinde çıkan Kansu'nun bindiği taksiyi de "yamru yumru" ettiler. Buradan Denizciler Caddesi'nde iki odalı bir merkezi bulunan TGD'ye akın ettiler; içerideki masa ve sandalyeleri paramparça ettiler; sobayı devirdiler; kitapları parçalayıp sokağa attılar. Bu nümayiş tam 5 saat sürdü ve güvenlik güçlerinin hiçbir müdahalesiyle karşılaşmadı. Bazı milletvekilleri de nümayişe destek vermek üzere onlara katıldı (*Vatan*, 1947i; *Kudret*, 1947b; *Ulus,* 1947d).

Boran, Boratav ve Berkes ile birlikte, "27 Aralık Nümayişi"nin DTCF baskınında "nerede bulursak ezeceğiz" diye and içen ülkücü gençler tarafından bulunsalardı, belki de linç edilecekti. Fakat, üçü de o gün fakültede yoktular. Nedeni, nümayişten bir gün önce toplanan Ankara Üniversitesi Senatosu'nun, "komünistlik aleyhinde gösteri yapılacağını" haber almasıydı. Senato üyelerinden Prof. Nüzhet Şakir Dirisu, bu haber almayı, nümayişin yapıldığı gün *Ulus* gazetesine açıkladı (*Ulus*, 1947e). Senato, bunun üzerine, Boran'ı, Boratav'ı ve Berkes'i, 26 Aralık 1947 tarih ve 178 sayılı kararıyla "bir müddet için ders vermekten ve talebe ile temasa geçmekten men" etti.[80] Beri yandan Dekan Enver Ziya Karal; Boran, Boratav ve

[80] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası.

Berkes'i tek tek ziyaret ederek gösterinin yapılacağı gün fakülteye gelmemelerini öğütledi (Esenel, 1999: 263).

Ülkücü gençliğin, "hiçbir yabancı ideoloji bu aziz yurda el uzatamayacaktır" deyip kanlarının son damlasına kadar mücadele yeminleri ettikleri haberini veren *Ulus* gazetesinin aynı günkü sayısında yer alan bir haber dikkate değerdi. "Amerikan yardım programı" başlıklı haber, Başkan Truman'ın "kongrenin özel oturumunda tasvib edilmiş bulunan ara yardımı programının tatbikine Dışişleri Bakanı General Marshall'ı tayin ettiğini" bildiriyordu (*Ulus*, 1947e). TBMM ve ülkücü gençliğin oluşturduğu "milli cephe", 19 Aralık'ta açıklanan Marshall Planı'nın Türkiye'yi de kapsaması için somut bir hedefe yöneltilmiş milli bir kampanya düzenlemiş ve muradına ermişti (Küçük, 1987: 476).

Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamındaki yardımlar,[81] Türkiye'nin emperyalizme bağlanışındaki en önemli dönüm noktalarından biriydi. Türkiye'nin yönetici sınıfları, emperyalizme eklemlenişlerinin uğraklarını halkın ödünü patlata patlata, üç üniversite hocasını kızıl hedef diye gençliğe gösterip üzerlerine yürüte yürüte geçiyordu.

CHP'yi ve DP'yi arkasına alan ve bizzat onlar tarafından Marshall Planı'nın açıklandığı günlerde sokaklara döktürülen ülkücü gençliğin bu eyleminin, Behice Boran açısından anlamı, onun, üniversitede bir daha ders veremeyecek olmasıydı. Boran'ın ders verişi, bu tarihten sonra türlü biçimlerde engellendi. Senato'nun Boran hakkında "ders vermekten ve talebe ile temasa geçmekten men" kararını, üniversite öğretim mesleğinden çıkarma kararı, bunu da başka karar ve kanunlar takip edecekti.

Üniversiteler Arası Savaş

Ankara Üniversitesi Senatosu'nun, Boran, Boratav ve Berkes'i "üniversite öğretim mesleğinden" çıkarmak için, ne Bütçe Komisyonu'nun raporunu, ne onun TBMM tarafından onanmasını ne de Tahkikat Heyetinin hazırlayıp 28 Kasım 1947'de tamamladığı fezlekenin Danıştay'a gönderilmesini beklemeyişinin nedenleri gösterilmiş bulunuyor.

---

[81] Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'ye 100.000.000 dolarlık savaş artığı askeri malzeme verildi. Bu malzemenin bakımı ve yedek parça ihtiyaçları ABD'den sağlanabiliyordu. Böylece, kısa sürede yardımların astarı, yüzünden pahalı hale geldi. Zira, yardım olarak verilen askeri malzemenin bakım ve yedek parçaları için yılda yaklaşık 143.000.000 dolar harcanıyordu. Bu durum, Türkiye'nin elindeki dolar rezervlerini erittiği gibi, ABD'den yapılacak ithalat arttıkça dolar sıkıntısını büyüttü ve dış ticaret dengesini bir daha düzeltilemeyecek biçimde bozdu. Böylece, Türkiye'nin askeri ve ekonomik olarak ABD'ye bağımlılığının temelleri Truman Doktrini ile atılmış oldu. Marshall Planı ile de bağımlılık daha da arttı. Türkiye, Marshall Planı çerçevesinde 1948-1952 döneminde toplam 352.000.000 dolar yardım aldı (hatırlanacağı üzere istediği miktar 615.000.000 dolardı). Bu yardımların kullanım alanlarının ve genel olarak Türkiye ekonomisinin hedeflerinin ABD tarafından belirlenmesi sonucunda Truman Doktrini'yle gelen yardımlar gibi Marshall yardımları da Türkiye'nin her alanda dışa bağımlı hale gelişine giden yolda önemli bir kilometre taşı oldu (Erhan, 2005a: 535-536, 542).

Şimdi kararın, alınış biçimini göstermek yerinde olacaktır. Senatonun kararı, onun iki hukukçu üyesinin, Boran, Boratav ve Berkes'in, TBMM'nin bir komisyonunun Üniversiteler Kanunu'nun ilgili maddesine getirdiği yoruma bakılarak meslekten çıkarılmasının "dışarıdan tesir altında" verilmiş bir karar olacağını savunarak görevlerinden istifa etmeleriyle verilebildi (*Ulus*, 1947e).

İçinde hiçbir hukukçu bulunmayan ve kararını "hükümetimiz böyle buyuruyor" diye veren Senatonun "özerk" bir üniversitenin senatosu olması kayda değerdir. 10 Ocak 1948 tarihini taşıyan ve sadece Milli Eğitim Komisyonu'nun yorumuna dayanılarak alınan, hayli bozuk Türkçeyle yazılmış kararda şöyle deniyordu:

> .... Üniversiteler kanununun 3üncü maddesiyle istenilen 'Türk devrim ülkülerine bağlı ve milli karakter sahibi vatandaşlar olarak yetiştirmek' görevinden kendilerine düşenleri uygun yolda yerine getirmemiş olduklarına kanaat hasıl edilmiş ve Fakülte öğrencilerini birbirlerine düşürür vaziyetler ihdas etmeleri, geçmişteki halleri ve bilhassa çıkardıkları Adımlar dergisinin Bakanlar Kurulu kararıyle kapatılmasının gerekli görülmesi, Yurt ve Dünya ve Adımlar dergilerinin Türkiye komünist lideri olan Şefik Hüsnü'nün murakabesine tâbi bulunduğunun İçişleri Bakanı tarafından resmen beyan edilmiş bulunması durumlarını ağırlaştırıcı sebeplerden sayılmakla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yönetim Kurulu uygun görülen teklifi veçhile Prof. Pertev Naili Boratav, Doçent Behice Boran ve Doçent Niyazi Berkes haklarında 4936 sayılı kanunun 3 üncü maddesinin delâletiyle 46 ncı maddesi uyarınca D bendindeki 'üniversite öğretim mesleğinden çıkarma' cezasının tatbikine oy birliğiyle karar verildi.[82]

Senatonun verdiği "üniversite öğretim mesleğinden çıkarma" kararı karşısında, Boran, Boratav ve Berkes'in başvurabilecekleri tek merci, Üniversitelerarası Kurul'du. Üniversitelerarası Kurul, dönemin üç üniversitesinin (Ankara, İstanbul ve İstanbul Teknik) rektörleri, fakülte dekanları ve bunların birer temsilcisinden oluşuyordu. Kurulun başkanı, Milli Eğitim Bakanı idi (*TMBB Tutanak Dergisi*, 1948b). Üniversitelerarası Kurul üyelerinin üzerinde, "beklenmedik bir karar" vermemeleri için politik bir baskı oluşturulmakta fazlaca gecikilmedi. Milli Eğitim Bakanı Sirer, Ünivesitelerarası Kurul üyelerini Ankara'ya çağırıp Başbakan Hasan Saka'nın huzuruna çıkardığında, vaktiyle hukuk hocalığı da yapmış Saka, onlara "İşin öyle uzun uzun tahkikata, fezleke tanzimine, yani medreseye düşürülmesine tahammülü yoktur... Bu yüzden hâdiseler olduğunu biliyorsunuz. Türkiye Büyük Millet Meclisi kaynıyor. Bu meclisin önünde durulamaz. Meclis isterse muhtariyeti de kaldırır" diyebildi. Gelgelelim, sonradan 27 Mayıs Anayasası'nın yapıcılarından olacak olan Üniversitelerarası Kurul Başkan Vekili Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Başbakanın bu hukuk tanımaz tutumuna gerekli karşılığı verdi: "Beyefendi, bizler buraya kazaî bir vazifeyi yerine getirmek üzere geldik. Bize verilecek talimata uymak için değil. Ben kendi hesabıma söylüyorum ki hayatım pahasına da olsa

[82] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "Üniversitemiz Senatosunun 10. 1. 1948 tarihli 64 üncü toplantısında verdiği 187 sayılı karar örneğidir."

vicdanımın kanaatine aykırı bir kâğıdın altına imzamı koymam" (Berkes, 1997: 443-444). Üniversitelerarası Kurul, yaptığı incelemelerden sonra, Boran, Boratav ve Berkes hakkında Senato tarafından verilen meslekten çıkarma kararını "bir disiplin cezası takibatına mahal olmadığı" gerekçesiyle 22 Şubat 1948'de kaldırdı.[83]

Karar, üç öğretim üyesi için ayrı ayrı oylama yapılarak alınmış, en az oy da Behice Boran'a verilmişti. Kurul, kararının 7'nci maddesinde şöyle diyordu: "üç öğretim üyesinin her birinin durumlarındaki hususiyetleri de göz önüne alarak ve her biri hakkında ayrı ayrı oya müracaat edilerek bir disiplin cezası tatbikatına mahal olmadığına doçent Niyazi Berkes hakkında 14, profesör Pertev Naili Boratav hakkında 13 ve doçent Behice Boran hakkında ise 10 rey çoğunlukla ve Üniversiteler Kanununun 48 inci maddesi mucibince kesin olarak karar verilmiştir." Belli ki, Behice Boran, Üniversitelerarası Kurul üyelerinde, öteki arkadaşlarından farklı olarak, daha belirgin bir siyasal çehre intibaı uyandırmıştı. Nitekim, Kurulun üç üyesi, "Kararın mucip sebeplerini ve üç öğretim üyesi hakkında meslekten çıkarma cezasına mahal olmadığını kabul etmekte isek de Doçent Behice Boran'a göreve dikkati çekme cezası verilmesi reyinde bulunuyoruz" diyorlardı (*Akşam*, 1948). Öte yandan, Danıştay da, Tahkik Heyeti'nin aylar sonra ulaşan fezlekesiyle ilgili kararını vermişti. 30 Ocak 1948 tarihini taşıyan kararda, Boran, Boratav ve Berkes hakkında "... yabancı ideoloji yayarak Türk gençliğini zehirleme suçlarının sanıklar tarafından işlendiğini gösterir ve soruşturmanın açılmasına yeter kanıt bulunmadığı" hükmüne varılmıştı (Berkes, 1997: 445).

Men: Kürsüden Fiili Koparılış

Yönetici sınıflar, Boran'ı, Boratav'ı ve Berkes'i emperyalizme eklemleniş süreçlerinde yarattıkları komünizme karşı milli seferberliğin somut bir hedefi haline getirmişler; üç öğretim üyesi, bütün baskılara direnmişler, haklarını sonuna kadar savunmuşlar ve üniversiteden sökülüp atılma operasyonuna bir başlarına karşı koyabilmişlerdi. Fakat, yönetici sınıfların, üç öğretim üyesine karşı açtıkları savaşı kaybetmeyi kabullenmesi mümkün değildi. Öyleyse ne yapmalıydı? Birkaç yol denenebilirdi: Öncelikle Boran'ı, Boratav'ı ve Berkes'i üniversiteden kesin olarak söküp atana kadar fakültelerinden uzak tutmalıydı. Sonra, Danıştay'a itiraz edilmeliydi. Sonra, aracılar aracılığıyla üç öğretim üyesinden "pes" etmeleri istenmeliydi. Bütün bu yollar, çıkar olmaz ise işi "siyasi" olarak bitirmeliydi.

Fakülte Yönetim Kurulu, 23 Şubat'ta, yani Üniversitelerarası Kurul'un kararından bir gün sonra, "disiplini temin maksadiyle" Boran, Boratav ve Berkes'in derslerininin tatil edilmesine karar verdi.[84] Alelacele, üstelik yarı yıl tatilinde alınan bu kararın hiçbir dayanağı yoktu. Açıktı ki, amaç, Boran'ı, Boratav'ı ve Berkes'i her ne

[83] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Zat İşleri Müdürlüğünün 26 Şubat 1948 tarih ve 31-110/145 sayılı yazısının örneğidir".

[84] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "23 Mart 1948 Sayın Behice Boran Sosyoloji Doçenti"

pahasına olursa olsun fakülteden uzak tutmaktı. Behice Boran, bu konuda fakülte yönetim kuruluna yazdığı dilekçede şöyle diyecekti:

> Üniversitelerarası Kurul hakkımda herhangi bir disiplin cezasına mahal olmadığına karar verirken, Fakülte yönetim kurulunun böyle bir karar alması, şimdiye kadar yapılagelmekte olan usulsüz ve haksız işlemlerin zirvesini teşkil eder. ... dersleri tatil kararı alınması nedendir? Bu ancak, her ne şekilde olursa olsun beni Üniversiteden uzaklaştırmak gayretinin ifadesi olabilir.[85]

Bunu, Bakan Sirer'in 10 Mart 1948'de Danıştay kararına itiraz layihası ve Danıştay üyelerini tek tek ziyareti takip etti. Sirer, layihasında Boran'ın, Boratav'ın ve Berkes'in "yabancı ideoloji yayarak gençliği zehirlemeye çalıştığını" kanıtlamaya çalışıyordu. Pertev Naili Boratav, savunmasında, o günlerde bir tarih doçenti tarafından yazılan *Gafletten Uyanalım!!!* adlı broşür ile, Sirer'in layihası arasında neredeyse kelimesi kelimesine örtüşen şaşırtıcı bir benzerlik olduğunu kanıtlar (Boratav, 1998a: 77-78). Bu broşür, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes'in önceleri "maskeli" bir biçimde sürdürdükleri "aşırı solcu" faaliyetlerini İkinci Dünya Savaşı'nda "Rusya'nın kazandığı zaferler çoğaldıkça" açıktan açığa yürüttüklerini iddia eder. Broşürün yazarı Osman Turan'a göre, Behice Boran, "aşırı solcu hocalar" içinde "en azgın", "en cür'etli" olanıydı. "Neşriyatında," diye yazıyordu Osman Turan, "daima milliyete, geleneğe, mukaddes duygulara ve millî kıymetlere saldıran bu 'Ana pauker'[86] taslağı ahlakî fikirleri bakımından da bu ideolojinin aşırı bir mümessili olarak göze çarpar" (Turan, 1948: 10, 11, 19). Tarih doçenti Turan, Boratav ve Berkes hakkında da "bu kadına nazaran diğerleri daha sâkin ve ihtiyatlı olmakla beraber fikirlerde tam bir iştirakin mevcut olduğu şüphesizdir" diyordu (Turan, 1948: 20). Boran'ın, Boratav'ın ve Berkes'in "tedavi edilmesi gereken komünistler" olduğunu öne süren tarih doçentinin, meselenin halliyle ilgili iki önerisi vardı. Hukuk formalitelerine uyup yarattıkları "milli tehlike"yi artırmak yerine, bu "hastalar"ı "sıkı bir sıhhî kordon altında bulundurmak" ve onları değil üniversitede, memlekette bile tutmamak (Turan, 1948: 6, 32). Behice Boran, Osman Turan'a, bu faşizan üslubunun bedelini ödettirdi. Turan, Behice Boran'ın hakkında açtığı hakaret davası sonucunda iki ay hapis cezasına çarptırıldı (*Ulus*, 1949a; 1949b).

Milli Eğitim Bakanı Sirer, Danıştay'a verdiği layiha ile, belli ki, Boran, Boratav ve Berkes'in "yabancı ideoloji yayarak Türk gençliğini zehirleme suçlarını" işlediğini kanıtlamak, böylece bu suçlardan mahkemede yargılanmalarını sağlamak istiyordu. Fakat layiha yetmezdi. Niyazi Berkes, avukat bir ahbabını ziyareti sırasında karşılaştığı ve kendisini tanımayan bir Danıştay üyesinin,

---

[85] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "5 Mart 1948 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığına"

[86] Doçent Turan, Romanya sosyalist hareketinin önderlerinden Anna Pauker'ın adını da yanlış yazmış.

Bakan Sirer'in bütün Danıştay üyelerini tek tek dolaştığını; Boran, Boratav ve Berkes'in komünist olduklarından hiç şüphesi olmadığını; hükümetin ne yapıp ne edip bu öğretim üyelerini meslekten çıkarmak ve mahkemeye vermek istediğini anlattığını, kendi kulaklarıyla işitecekti. Bu Danıştay üyesi, Sirer'in itiraz layihasının genel kurula iletildiğini ve küçük bir oy farkıyla üç öğretim üyesinin yargılanmasına karar verildiğini söylemiş ve eklemiş: "... ama yine komünistlik suçundan değil. Yok öyle şey canım, hukuk değeri olan hiçbir delil yok. Bir alay söylenti. Biz ... memurin kanunu gereğince vazifelerinin kötüye kullanılıp kullanılmadığı maddesine dayanarak, oy birliği olmamakla beraber, karar verdik" (Berkes, 1997: 456). Bu durumda, Bakan Sirer'in ve mensubu olduğu hükümetin istediği olmuş olmuyordu. Boran, Boratav ve Berkes, ancak görevi kötüye kullanmak suçlamasıyla yargılanacaklardı.

Yeni durumda, bir başka yol denenmeye değerdi: Hukuk yoluyla baş edilemeyen üç öğretim üyesini yurt dışına gitmeye ya da kaçmaya ikna etmek. Bu yöndeki ilk girişim Bakan Sirer'den geldi. Sirer, o sıralarda DTCF dekanlığına vekâlet eden Doçent Hamit Dereli'yi aracı olarak kullanıyordu. Dereli, Berkes ile görüşmesinde, boşuna direnmemelerini, artık hocalık yapmalarına imkan kalmadığını, "bir büyüklük jesti göstererek istifa edip" örneğin Amerika'da hocalık yapmalarını, bu durumda pasaport işinin halli için Sirer'in gerekeni yapacağını söylemişti.[87] İkinci girişim ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den geldi. Bu ikinci girişimin zamanı ve biçimi ötekinden daha ilginçti. Zamanlama, Boran'ın, Berkes'in ve Boratav'ın Danıştay Genel Kurulu kararı gereği yargılanmaya başlayacağı günlere denk düşüyordu. İnönü, bu girişiminde özel kalem müdürü Süreya Anderiman'ı kullanmıştı. Anderiman, evine davet ettiği Berkes'e şunları söylemiş: "Niyazi bey, bu memlekette yaşanmaz. Kaçın kaçın, kaçmaya bakın." Berkes, bu teklifi, Boran ve Boratav'a aktardığında, üç öğretim üyesi, iki ihtimal üzerinde duracaktı. Birincisi ya kaçırtıp bir daha içeriye sokmayacaklar; ikincisi kaçarken yakalatıp rezil edecekler. Sonuçta, yargılanmaktan korkmadıkları ve sonunda kazanacaklarına inandıkları için bu teklife de itibar ettiler. Çok geçmeden Sabahattin Ali'nin kaçarken öldürülmesini öğrenince, bu ikinci teklifin barındırdığı korkunç ihtimali anladılar (Berkes, 1997: 463).

Meclis: 'Bir Hukuk Rezaleti'

Memleketi saran "kızıl ateş"i körükleyen üç öğretim üyesi sokaklardaki kazan kaldırışlara, içilen andlara, Mecliste atılan nutuklara, açılan soruşturmalara ve

[87] Niyazi Berkes, bu öyküyü, 1 Mart 1948'de Vâlâ Nureddin'e yazdığı mektupta şöyle anlatıyor: "İki gün evvel Dekan beni görüşmek üzere evimden çağırttı. ... bizim Fakültede ders verinemize imkân olmadığını, bir büyüklük jesti olarak istifa etmemizi, kendilerinin bize iş bulacağını, Bakan'dan gelme bir ilhamla söylediği belli olan bir ifade ile anlattı. Mecliste Fakülteyi lağvedeceklermiş, biz çekilirsek Fakülteyi kurtarırmışız. Üstelik hayatımız tehlikede imiş. Talebe hazırlanıyormuş, bizim Fakültede ders vermemiz şöyle dursun, kitaplarımı almak için Fakülte binasına ayak basınama dahi tahammül edilmiyormuş. Bu lâfları yabana atmamak lâzım" (Vâ-Nû, tarihsiz: 131).

denenen onca yola rağmen üniversiteden sökülüp atılamamıştı. Bu "milli görev" bir türlü yerine getirilemeyince "milli cephe" içindeki herkes birbirini suçlar hale gelmişti. Danıştay Genel Kurulu kararı gereğince başlayacak yargılamalar da onlarca tanığın dinlenmesi gerektiği için hayli uzun sürecekti. Öyleyse, milli görevi bir an önce yerine getirmek milletin meclisine düşüyordu. Milletin meclisinin bu milli görevi nasıl yerine getirdiğini göreceğiz. Fakat önce, bu milli görevin nasıl kavrandığına bakmak yerinde olur. Bu kavrayışı, en iyi, 5 Temmuz 1948'de, Ankara Üniversitesi kuruluş kadroları hakkında kanun tasarısı ve ilgili komisyon raporları görüşülürken söz alan Hulûsi Oral'ın şu sözleri yansıtır:

> [Boran, Boratav ve Berkes'in kadrolarından açığa alınmasını öngören] tasarıyı, Komisyonun kabul ettiği şekilde kabul etmek millî ideali, millî gayeyi tahakkuk ettirmek ve dertleri olduğu yerde görmek, tedavi etmek suretiyle millî tarihe; Türk tarihine ve milletin istikbaline, istiklâline Yüksek Meclisin en büyük hizmeti ve bundan sonra geleceklere de Yüksek Meclisin çok hassas, çok uyanık, her şeyi yapmaya muktedir, kudretli, yılmaz, hiçbir şeyden korkmaz, büyük iradeyi sinesinde cemeden büyük bir Kamutay olduğunu ve Türk tarihine lâyık olduğunu ispat etmiş olacağız (Bravo sesleri, alkışlar) (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1948c).

Türkiye'nin emperyalizme eklemleniş sürecinde, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 4 Temmuz 1948 tarihinde imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile eklerinin onanması hakkındaki tasarı"nın görüşüldüğü gün, üç öğretim üyesini, özerkliği tanınmış üniversitelerin ve yargı organlarının kararlarını yok sayarak öğretim üyeliğinden söküp atmayı "Türk tarihine ve milletin istikbaline, istiklâline Yüksek Meclis'in en büyük hizmeti" olarak gören Meclis, bu yüce "millî gaye"yi, Mete Çetik'in deyimiyle, cumhuriyet tarihinin en büyük "hukuk rezaletlerinden biri" sayesinde gerçekleştirdi (Çetik, 1987; 1998: 41).

TBMM, Behice Boran'ı, Pertev Naili Boratav'ı ve Niyazi Berkes'i üniversiteden sökmek için çeşitli formüller üzerinde durdu. Birinci formül, DTCF'yi lağvederek yeniden kurma, o arada da Boran'ı, Boratav'ı ve Berkes'i dışarıda bırakma formülüydü (Berkes, 1997: 457). Nitekim TBMM Milli Eğitim Komisyonu, "Ankara Üniversitesi Kuruluş Kadroları Hakkında Kanun Tasarısı" ile ilgili raporunda "Komisyonumuz ... Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde halk edebiyatı-folklor ve sosyoloji derslerini okutan üç öğretim üyesinin durumu üzerinde dikkatle durdu. Komisyonumuz, bu öğretim üyelerinin Üniversiteler Kanununun 3 üncü maddesi gereğince görevlerini yerine getirmemiş olduklarına, aksine öğrencilere gerek dersleri, gerek yazıları ile zararlı telkinlerde bulunduklarına kanaat getirdiği bu öğretim üyelerinin derslerine, ilgili fakültelerce bir müddetten beri ara verilmesine zaruret duyulmuş olduğunu da öğrenmiştir. Buna göre yurt içinden veya dışından bu dersleri okutacak ehliyette yeni öğretim üyeleri sağlanmasına imkan üç öğretim üyesinin zararlı telkinler verdiği anlaşıldığından, yeni öğretim üyelerine yer açmak amacıyla halen bu derslere tahsis edilmiş olan kadroların ve bu kadrolarda yapılmakta olan hizmetlerin kaldırılması lüzumu

görülmüş[tür]" diyordu. *(TBMM Tutanak Dergisi*, 1948d: 5). Böylece, Milli Eğitim Komisyonu, Boran, Boratav ve Berkes'in kadrolarını "ilga" etmeyi öngörüyordu. Gelgelelim, Bütçe Komisyonu "milli gayeyi" aşırı kaba bir şekilde gerçekleştirmiş olduğuna kani olmuş olacak ki, onun ilgasını teklif ettiği halk edebiyatı ve folklor ile sosyoloji kadrolarının "(L) cetveline alınmaları suretiyle şimdilik mevkuf tutulmalarının kanun tekniğine daha uygun" olduğunu karara bağlıyordu (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1948d: 8). (L) cetveline alınan kadroların hangi kadrolar olduğu açıkça belirtilmişti: biri altıncı dereceden 70 lira aylıklı Halk Edebiyatı Folklor Profesörlüğüne (Boratav), biri yedinci dereceden 60 lira aylıklı sosyoloji doçentliğine (Boran), biri de sekizinci dereceden 50 lira aylıklı sosyoloji doçentliğine (Berkes) (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1948d: 8). Bunun anlamı, Boran, Boratav ve Berkes'in açığa alınması ve maaşlarının azaltılmasıydı. TBMM Genel Kurulu'nun, bu kararı alması birkaç saniye sürdü: "Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir" (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1948e: 814). Böylece, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes, bir siyasi kararla, üniversite öğretim üyeliğinden fiilen çıkarılmış oldu. O zamanlar Anayasa Mahkemesi olmadığı için, Boran, Boratav ve Berkes'in bu siyasi karara itiraz edebilecekleri bir merci de bulunmuyordu.

Boran, Boratav ve Berkes hakkında verilen bu siyasi karar neden bir "hukuk rezaleti" idi? Altı nedenle: Birincisi; bu siyasi karara TBMM görüşmeleri sırasında karşı çıkan İstanbul milletvekili Adnan Adıvar'ın belirttiği gibi "... hiçbir Meclis isim zikrederek, muhtar olan üniversitenin bir kürsüsünü lağvetmez. Ama isim zikretmeyerek istediği kadar parasını kesebilir. Kestiği paraya göre, üniversite kendi kadrosunu tespit eder" (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1948c: 753). İkincisi, Mete Çetik'in dikkati çektiği gibi, adları zikredilerek üç öğretim üyesi hakkında yapılan bu işlem, "kanunların genelliği, soyutluğu ve nesnelliği" ilkelerinin açıkça çiğnenmesiydi. Üçüncüsü, üç öğretim üyesi hakkında çıkarılan kanun, memurların nitelikleri, hakları, görev, aylık ve ödenekleri, görevden alınmaları ve görevden çıkarılmaları, yükselme ve ilerlemelerinin ayrı bir kanunla belirleneceğini saptayan o zaman yürürlükteki 1924 Anayasası'nın 93. Maddesine aykırıydı. Dördüncüsü, bu kanun, "teminatlı memur" kavramıyla bağdaşmıyordu. Bütçe-kadro ilişkisinde, teşkilat kanunu ve kadro bütçeye değil, bütçe teşkilat kanunu ve kadroya bağlıydı. Beşincisi, yasama organı, çıkardığı kanunla üç öğretim üyesi hakkında idari bir işlem yapmış oluyordu. Bu ise bir yetki gaspı anlamına geliyordu. Altıncısı, memurların statüsünü düzenleyen kaide-tasarruflar kanun şeklinde oluyordu. Bütçe kanunları ise, şart-tasarruflar olduğu için bunlara sadece bütçeyle ilgili hükümler konabilirdi. Dolayısıyla, kanun, bu bakımdan da sakattı (Çetik, 1997; 1998). Zaten milletin vekillerinin, "Türk tarihine ve milletin istikbaline, istiklâline Yüksek Meclisin en büyük hizmeti" olarak tanımladıkları bu kanun, hukuka uygun bir kanun olarak değil, bir "milli gaye" olarak tanımlanmıştı. Behice Boran'ın bir daha

dönmemecesine üniversiteden koparılmasına yol açan bu kanun, kendisine 12 Temmuz'da bildirildi.[88]

Sosyoloji Kariyerinin Zirvesinde: 'Geriye Dönüp Bakınca Sosyoloji'

Behice Boran, TBMM ve ülkücü gençliğin oluşturduğu "milli cephe"nin şiddete dayalı sokak gösterileriyle, yasama organı ve özerk üniversitenin bağımlı senatosunun hukuk dışı kararlarıyla üniversitedeki görevinden koparıldığında, dünya çapında bir sosyolog olarak akademik kariyerinin zirvesindeydi. Behice Boran, Türkiye'de üniversiteden sökülüp atılmak için baskıların, soruşturmaların ve yargılamaların hedefiyken Amerikan Sosyoloji Derneği'nin (American Sociological Society) ilk Türk üyesi, dünyanın en önemli sosyoloji dergilerinden *American Journal of Sociology*'de yazan ve yazdıkları büyük yankılar uyandıran ilk Türk sosyologtu.

Boran, İkinci Dünya Savaşı yıllarında dünyadaki sosyoloji tartışmalarını savaş koşulları nedeniyle izleyememişti. Nitekim kendisi, *American Journal of Sociology*'nin Ocak 1947 tarihli sayısında yayınlanan "Sociology in Retrospect" (Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji) başlıklı makalesinde, "Savaş, altı yıldan fazla bir süre beni Amerikan sosyolojisinden uzak tutmuştu" diyordu (Boran, 1987c: 34). Boran'ın Amerika'daki sosyoloji çevreleri ve tartışmalarıyla bağlantısı, Muzaffer Şerif Başoğlu'nun sağladığı ilişkiler aracılığıyla kuruldu. Muzaffer Şerif Başoğlu Amerika'ya gittikten sonra oradaki profesör arkadaşlarına Behice Boran'dan söz etmiş, ona sosyolojideki son dönem tartışmaları yansıtan yazıların gönderilmesini ve Amerikan Sosyoloji Derneği'ne üye yapılmasının sağlanmasını rica etmişti. Başoğlu'nun bu ricası Princeton University'den Profesör Kingsely Davis tarafından yerine getirildi. Profesör Kingsely Davis, Behice Boran'a yazdığı 16 Ekim 1945 tarihli mektupta "Dr. Muzaffer Sherif'in ricası üzerine, size hem kendimin hem de bazı meslektaşlarının kimi çalışmalarının kopyalarını gönderiyorum. ... Yine Dr. Sherif'in ricası üzerine Amerikan Sosyoloji Derneği'ne üyeliğinizi sağladım. Bildiğiniz gibi, bu üyelik *American Sociological Review*'a otomatik olarak abone olmanızı beraberinde getiriyor. Aynı zamanda, adınızı *American Journal of Sociology*'ye kaydettirdim. Bu dergi, Amerikan Sosyoloji Derneği üyelerine indirimli abonelik sağlıyor" diyordu.[89]

Anlaşılan oydu ki, Behice Boran kendisine Amerika'dan gönderilen makale ve dergileri bir yıl kadar inceleyip sosyolojideki temel tartışma konularına vakıf olduktan sonra bu tartışmalara Marksist bir açıdan müdahale etmek istemişti. Dünyanın en eski ve etkili dergilerinden biri sayılan *American Journal of Sociology*'ye gönderdiği "Sociology in Retrospect" [Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji]

---

[88] A.Ü. DTCF Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "12 Temmuz 1948 Sayın Behice Boran Sosyoloji Doçenti".

[89] Bu, mektup Tarih Vakfı'ndaki Behice Boran arşivindedir. Arşiv henüz düzenlenmediği için bu mektuba akademik referans veremiyorum.

(Boran, 1947; 1987c) başlıklı makalesi, Behice Boran'ın bu düşüncesinin ürünü oldu. Auguste Comte, Emile Durkheim, Herbert Spencer gibi ünlü sosyologların düşüncelerinin yanı sıra Alman ve Amerikan ana akım sosyolojisinin temel yaklaşımlarının sınıfsal açıdan bir eleştirisini içeren makale, buradan sosyolojinin 1940'lı yıllardaki önemli simalarından Profesör Lundberg, Profesör Chopin, Profesör Bain ve Profesör Lynd'in toplum ve toplumsal değişmeye ilişkin görüşlerinin Marksist bir açıdan eleştirisine uzanıyordu. Bu makalenin Behice Boran'ın sosyoloji alanında yaptığı çalışmaların toplamından çıkan bir sonuç ve sosyolojinin toplumun gerçek bilimi olabilmesi için hangi yönlerde ilerlemesi gerektiğine ilişkin görüşlerinin netleştirilmiş bir ifadesi olduğunu göreceğiz. Şimdilik kendi yurdunda kendi üniversitesinden kovulması için her türlü yola başvurulan Behice Boran'ın baskılar, davalar ve mahkemeler arasında dünyadaki sosyoloji tartışmalarını takip ettiğini, bu tartışmalara son derece etkili bir biçimde katıldığını ve bu katılımın önemli yankılar uyandırdığını[90] belirtmekle yetinelim.

Behice Boran, akademik kariyerinin zirvesindeyken, siyasi bir kararla üniversitedeki görevinden açığa alınmakla kalmadı. Bu karar gereği maaşının sadece üçte birini almaya mahkum edilerek yoksulluğa da itildi. Buna, eşi Nevzat Hatko'nun da işten çıkarılması eklendi. Çıkarılma gerekçesi olarak "tensikat" gösterilmişti; fakat Hatko'nun işten çıkarılması için öne sürülen neden sadece resmi gerekçeydi. Nitekim, şefine, neden işten çıkarıldığını sorduğunda "sen de tuttun Behice Boran'la evlendin" yanıtını alacaktı (Mumcu, 1995: 43).

Mahkeme: Yargılayan Savunma

Behice Boran, bir siyasi kararla üniversitedeki görevinden koparılıp aynı zamanda fakirliğe de itilmeden bir ay kadar önce, Danıştay Genel Kurulu'nun lüzum-u muhakeme kararı gereğince Ankara 4. Asliye Ceza Mahkemesi'nde yargılanmaya başlanmış, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes ile birlikte sanık sandalyesine oturtulmuştu. 15 Haziran 1948'de başlayan mahkemede, Behice Boran, "sağcı talebeyi sınıfta bırakmak. Şahsi iğbirar [kırgınlık] yüzünden bir talebenin tezini okumamak"; "konferanslarında Sovyet rejimini methetmek, Sovyet âlimlerini diğer âlimlerden üstün görmek, Sovyet rejimini ileri demokrasi diye vasıflandırmak"; "seminerlerde komünizmi methetmek ve en mütekâmil cemiyet şeklinin komünizm olduğunu iddia etmek"; "iptidai cemiyetlerde mülkiyet hakkı olmaması yüzünden bunların modern cemiyetlerden daha mütekamil sayılmaları icabettiğini ileri sürmek" suçlamalarıyla yargılandı (*Kudret*, 1948a; *Ulus*, 1948a). Bu yargılamalar tam iki yıl sürdü. Pertev Naili Boratav, 10 Şubat 1950'de sonuçlanan

[90] Behice Boran'ın aşağıda çözümleyeceğimiz "Sociology in Retrospect" başlıklı makalesi, biri *American Sociological Review*'da öteki *American Journol of Sociology*'de yayınlanan iki ayrı makalenin konusu oldu. Bu yazılar (Lundberg, 1947; Nettler, 1947), Behice Boran'ın Amerikan sosyolojisine ve sosyologlarına yönelttiği eleştirilere verilmiş yanıtlardı. Behice Boran, mahkemeler, soruşturmalar ve yargılamalar arasında bu yazılara yanıt veremedi.

davada beraat etti; Behice Boran, Niyazi Berkes ile birlikte "görevini kötüye kullanmak" suçundan üç ay hapis, üç ay da memuriyetten men cezasına çarptırıldı. Buna karşılık, Boran ile Berkes, gittikleri temyizden olumlu sonuç aldılar. Ankara Asliye 1. Ceza Mahkemesi 30 Haziran 1950'de Boran ile Berkes'in beraatına karar verdi. Temyiz edilmeyen karar 23 Temmuz 1950'de kesinleşti.

Behice Boran yönetimindeki TGD yöneticileri de hemen hemen hocalarıyla eşzamanlı olarak yargılandılar. Ülkücü gençlerin nümayişleri sırasında genel merkezi tahrip edilen yasal kimliğe sahip TGD'nin yöneticilerinin kaldığı evler, sanki yasadışı bir örgüte ait hücrelere baskın düzenleniyor ve silahlar, bombalar ele geçiriliyormuş gibi basıldılar. Polis, 28 Temmuz 1948'de TGD Genel Sekreteri Şevki Akşit ile kurucu üyelerden Melahat Türksal, Enver Gökçe, Mehmed Kemal Kurşunluoğlu ve Nuran Ertan'ın evlerini aynı anda basarak bu kişileri gözaltına aldı ve bu evlerde bulunan kitap, dergi, gazete gibi bütün basılı materyali kızıl propaganda malzemesiymişçesine, ağırlıklarını da ölçerek (toplam 30 kg.) basına gösterdi. Basın organları, polisten aldıkları bilgilere göre yaptıkları haberlerde TGD'nin adını "solcu fikirler yayan cemiyet" olarak zikrettiler (*Vatan,* 1948a; 1948b; *Kudret* 1948b). İlk sorguları 11 Ağustos'ta yapılan ve bu tarihe kadar tutuklu kalan TGD kurucuları (*Vatan*, 1948c), 22 Eylül'de mahkemeye çıkarılarak "komünistlik" ve "komünist fikirler yayma" iddiasıyla yargılandılar (*Vatan*, 1948e; *Ulus*, 1948b). Yargılamalar, TGD kurucularının beraatlarıyla sona erdi (Kemal, 1985: 203).

Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes ile onların TGD üyesi öğrencilerinin mahkemeleri sürerken ve duruşmalar basın organlarında manşetlerden büyük "komünist yargılamaları" temasıyla verilirken Eylül 1948'de "Amerika'daki komünist hareketlerini tahkik eden kongre komitesi âzaları" Türkiye'ye davet edildiler (*Vatan*, 1948d). Belli ki yönetici sınıflar, üç üniversite hocası ve beş öğrencisinin büyük gürültüler koparılan duruşmalarıyla, Türkiye'de komünistlerin ne büyük tehditler yarattıklarını göstermek istiyorlardı. Behice Boran, mahkemede yaptığı uzun savunmada, kendisine atılan suçları tek tek yanıtlayıp, bunların nasıl belirli kişiler tarafından art niyetle öne sürülen düzmece ifadelere dayandığını göstermekle kalmadı, aynı zamanda savunmasını düşüngüsel bir hesaplaşmaya ve mevcut rejimin bir yargılamasına çevirdi.

Behice Boran, hakkındaki iddialara verdiği yanıtlarda, bunların tamamen dayanaksız olduğunu göstermiştir.

Danıştay Genel Kurulu, "sağcı talebeyi sınıfta bırakmak. Şahsi iğbirar yüzünden bir talebenin tezini okumamak" fiilinin yalnızca Osman Yüksel Serdengeçti[91] adlı öğrenciye yönelik olduğunu belirtmişti. Bu ithama temel teşkil eden olay, Osman Yüksel'in, 1945-46 sömestr tatilinde yapılan sınavlardan iki gün önce elinde bir kâğıt yığınıyla Behice Boran'ın odasına giderek tezini getirdiğini söylemesi, Boran'ın

[91] Osman Yüksel Serdengeçti, 1965 milletvekili genel seçimlerinde Adalet Partisi Antalya milletvekili olarak parlamentoya girdi. Behice Boran da aynı dönemde Türkiye İşçi Partisi Urfa milletvekili olarak parlamentodaydı.

da kendisine kuralları hatırlatarak Osman Yüksel'i geri çevirmesiydi. Danıştay Genel Kurulu gibi bir merci, Yüksel'in bu olaydan yola çıkarak, Behice Boran'ın, "sağcı" olduğu için tezini kabul etmediği ve sınıfta bıraktığına ilişkin iddiasını bir "görevi kötüye kullanma" ithamına çevirebilmişti. Oysa, Danıştay Genel Kurulu, böyle bir ithamı gündeme getirmeden önce DTCF'nin tezlerin hangi yollarla ve hangi şartlarda ilgili öğretim üyelerine verilmesi gerektiğine ilişkin talimatnamesini inceleseydi, böyle bir ithamı gündemine bile almayacaktı. DTCF'nin "Ara, Tamamlayıcı, Bitirme, Lisans ve Doktora İmtihanları Talimatnâmesi"nin 10'uncu maddesi, lisans tezlerinin sınavlardan iki ay önce bir dilekçeyle dekanlığa verileceğini, dekanlığın enstitü direktörüne yazıyla havale edeceği tezin enstitü direktörü tarafından ilgili hocaya ulaştırılacağını bildiriyordu. Osman Yüksel'in şahsen ve zamanından çok sonra tezini Behice Boran'a götürmesi bu talimatnameyi çiğnemek anlamına geliyordu. Dekan Enver Ziya Karal da mahkemedeki ifadesinde Osman Yüksel'in tezinin dekanlıkta hiçbir kaydı bulunmadığını açıklamıştı (Boran, 1950: 2-3). Dolayısıyla, bu suçlama, gerekli hiçbir inceleme olmaksızın yapılmış olduğu için Danıştay Genel Kurulu'nu zor duruma sokan bir madde olmaktan başka hiçbir anlam taşımıyordu.

Danıştay Genel Kurulu'nun lüzumu muhakeme kararına dayanak olan "konferanslarında Sovyet rejimini methetmek" suçlaması, Behice Boran'ın "İlmin Sosyal Görevi" adlı konferansıyla ilgiliydi. Dönemin ülkücü talebelerinden Galip Moğolkoç, Behice Boran'ın bu konferansına ilişkin notları mahkemede bağıra bağıra, terleye terleye okuyup kendince yorumladığında, sanık sandalyesindeki hocasının suçlu olduğunu kanıtlayacağını sanıyordu. Gelgelelim, bu tanık, okuduğu notları anlamaktan dahi acizmiş gibi görünüyordu. Örneğin, bu tanık, Behice Boran'ın "Almanya'nın tekniğine, fiziğine ve ilmine 'Yahudi dogmatizmi' diye hücum ettiğini" öne sürüyordu. Ne yazık ki, tanığın gizli bir belgeyi ifşa ediyormuşçasına kan ter içinde okuduğu Behice Boran'ın bu konferansının notları, teksir edilerek öğrencilere dağıtılmıştı; bir örneği de mahkeme dosyasında bulunuyordu. Bu notlara bakıldığında, Boran'ın, Nazi Almanların, Yahudi bilim insanları tarafından yapılan bilimsel çalışmaları 'Yahudi dogmatizmi' diye nitelemelerini eleştirdiği görülüyordu (Boran, 1950: 12).

Danıştay Genel Kurulu'nun lüzumu muhakeme kararına dayanak olan "seminerlerde komünizmi methetmek" suçlaması, daha önce belirtildiği üzere İçişleri Bakanlığı'nda bir memur, 6 Mart ve 27 Aralık nümayişlerinin elebaşlarından olan Selahattin Ertürk adlı talebenin, bir seminerde Behice Boran'a yönelttiği "sosyalizm ile komünizm arasındaki fark nedir" sorusuna ve Boran'ın da bu soruya verdiği yanıta dayanıyordu. Bu soru, Behice Boran'ın bakanlık emrine alınacağı günlere denk getirilmişti. Behice Boran, bu sorunun kışkırtıcı bir amaçla sorulduğunun farkındaydı. Bununla birlikte, soruyu yanıtlamaktan çekinmedi. Kendisi, bu konuda şunları söyler:

> Selahattin Ertürk'ün kötü niyetini farkettiğim halde neden sualini cevaplandırdım? Çünkü cevaplandırmamak hem bir korkaklık, hem de bir öğretmen olarak

> vazifemi yapmamak olurdu. ... Seminer saatleri talebenin sual sorduğu, karşılıklı münakaşaların yapıldığı mesai saatleridir. ... bir öğretmen talebelerinin suallerini cevaplamakla vazifelidir. ... Modern üniversite hocanın ağzından dökülenleri talebelerin ezberlediği ve bazı mevzuların mubah bazılarının da yasak olduğu skolastik bir müessese değildir. Hiçbir sebep ve mülahaza ile üniversite hocalarının sorulara cevap vermekten ve [her]hangi bir mevzuu ele almaktan çekinmemeleri gerektiğine kaniydim ve hâlâ bu kanaatteyim (Boran, 1950: 28-29).

Behice Boran, bu kışkırtıcı soruya Marksist kuramcıların sosyalizm ile komünizm arasındaki farkları nasıl tarif ettiklerini anlatarak yanıt vereceğini belirtmiş ve öyle yapmıştı. Dolayısıyla, seminerde, komünizme yapılmış bir övgü değildi söz konusu olan; söz konusu olan, bir öğrencinin sorusu üzerine konunun Marksist kuramcılar tarafından nasıl açıklandığı idi. Nitekim, bu konuda dinlenen şahitlerden, aleyhte olanlar da dahil, hiçbiri, verilen yanıttan "komünizmi methetmek" gibi bir sonuç çıktığını söylememişti. Osman Yüksel istisnaydı. Osman Yüksel'in, aleyhte tanıklığı sırasında söyledikleri ise, Behice Boran'ın öğretim üyeliğinden koparılışında kullanılmak istenen malzemenin nasıl bir malzeme olduğunu göstermek bakımından ibretlikti. "Derslerine devam ettiğim sıralarda," diyordu, Osman Yüksel, "iptidaî cemiyetleri daha üstün görüyor, insanlarla hayvanları mukayese eder, vücutlarındaki kıllar itibariyle aralarında müsavat [eşitlik] bulunduğunu, santimetre kareye isabet eden kılların adedi bakımından ifade ediyordu. Bu takrirlerinde hayvanları insanlara doğru değil, insanları hayvanlara doğru götürücü bir yol gösteriyordu. Bu suretle takip ettiği gayede iptidailik ötesinde ruh denilen bir şeyi ele almayan insanı sevkitabiî ile hareket eden biyolojik bir nazarla ve maddî olarak göstermektedir. Bu fikirler insanı komünizme götürür." Behice Boran'ın, bu ifadeye yanıtı, "Şimdiye kadar komünizm hakkında doğru yanlış birçok şey söylenmiştir. Fakat insanlarla hayvanlar arasında vücuttaki kıl bakımından müsavatın ilânı ve hayvanları insanlara doğru değil de, insanları hayvanlara doğru götüren bir yol olduğu hakkında bir iddia işitilmemişti. Bu da Osman Yüksel'in bu mevzuda orijinal bir keşfi..." (Boran, 1950: 35).

Danıştay Genel Kurulu'nun lüzumu muhakeme kararına dayanak olan "iptidai cemiyetlerde mülkiyet hakkı olmaması yüzünden bunların modern cemiyetlerden daha mütekâmil [gelişkin] sayılmaları icabettiğini ileri sürmek" suçlaması, aleyhte şahit diye getirilen talebelerin derslerini iyi çalışmadıklarının bir göstergesiydi. Behice Boran, mahkemede, mecburen, bir kez daha ders veriyordu:

> 'iptidaî cemiyetlerde mülkiyet hakkı olmadığı için bunların modern cemiyetlerden üstün olduğunu söylemek' cümlesinin mânası tahlil edildiği zaman ve benim sosyolojideki tekâmülcü [evrimci] görüşümle karşılaştırıldığı zaman böyle bir şey söylememe imkân olmadığı anlaşılır. Bir kere iptidaî olsun veya olmasın, herhangi bir cemiyette mülkiyet hakkı yoktur, denemez. Her cemiyette mutlaka bir mülkiyet sistemi vardır. Bu sistem kollektif olabilir, ferdî olabilir veya bazı iptidaî cemiyetlerde olduğu gibi mahallî hususiyetler gösterir. İkincisi, iptidaî ve modern cemiyet tefriki [ayrımı], içtimaî tekâmül bakımından yapılan bir tefriktir. ... sosyal tekâmül bakımından iptidaî, tekâmülde daha aşağı, ilk merhalesinde demektir. Binaena-

> leyh, daha az mütekâmil cemiyet daha mütekâmil cemiyetten üstün olamaz (Boran, 1950: 57-58).

Behice Boran açısından, hakkında lüzumu muhakeme kararına dayanak olan suçlamaları birer birer çürütmek, aleyhte şahitlik yapan kişilerin sözlerindeki tutarsızlıkları, çelişkileri ve gerçek dışılıkları ortaya koymak zor olmamıştı. Fakat, onun savunmasındaki esas önemli yan, bu davanın fakülte içindeki ırkçı hocalar ve talebelerin, fakülte dışındaki ırkçı siyasilerin işbirliği ile hiçbir kanun, usul ve kural tanımadan açılmış olduğunu ve özerk üniversitenin yetkili heyetlerinin siyasi baskılara nasıl boyun eğdiklerini ortaya koymaktı. Boran, davaya yol açan olayların seyri ve davanın süreçlerindeki bu ilişkilerin hepsini birer birer açığa çıkarır ve savunmasını şu sözlerle bitirir:

> İşte sayın yargıç, tafsilatını [ayrıntısını] atarak kısa bir şekilde hülasa ettiğim [özetlediğim] bütün bu hadiseler neticesinde hubbeden kubbe yapıldı ve mahkemeniz bir buçuk sene süren seyrinde her halde sizi de hayrete düşürmüş olması gereken ipe sapa gelmez isnatlarla siz de biz de işgal edildik, yorulduk. Bizlerin uğradığı maddî ve manevî zararları ise bir tarafa bırakıyorum. Bütün bu olup bitenlerde benim şahsen bir tek tesellim, memlekette millet ve vatan sevgisini inhisarları altına almak isteyen ve ellerinde milliyetçilik kalkaniyle her ileri ve namuslu münevvere sataşan, bütün fikir hareketlerini söndürmek ve sindirmek isteyen, fikir, ilim ve üniversite hürriyetine tahammül edemiyen, demagog şahısların ve zümrelerin maskesini düşürmeye yardım etmesidir (Boran, 1950: 84).

Dönemin Sonu: Dönüş

Eşi, annesi ve kayınvalidesi ile birlikte yaşayan, eşi de kendisinden ötürü işten atılan Behice Boran'ın, yargılamaların sonucunu beklemesi, en azından maddi olarak mümkün değildi. Boran'ın açık maaşı, dört kişilik bir ailenin ihtiyaçlarını karşılamaya yetemezdi. Yargılamanın sonucunu beklese ve mahkeme lehine sonuçlansa bile, TBMM'nin verdiği siyasi karar nedeniyle görevine dönmesi artık imkansız gibi görünüyordu. Bu nedenle, eşi, annesi ve kayınvalidesi ile birlikte Temmuz 1949'da İstanbul'a taşındı.[92]

Behice Boran'ın, Türkiye toplumunu tanımak, değişimin dayanak ve direnç noktalarını teşhis etmek temel amacı etrafında dönen akademik çalışmaları böylece sona eriyordu. Oysa, Mîna Urgan'a söylediği gibi hayattaki bütün amacı başarılı bir bilim insanı olarak ülkenin gelişmesine hizmet etmekti (Urgan, 2002: 216). Dünyanın en önemli birkaç antrapoloğundan biri olan Leslie Whyte, Boran'ın üniversiteden koparıldığını duyduğunda Mübeccel Kıray'a "yahu," diyecekti, "ne isterler kızdan. Ben yirmi senelik hocayım; karşımda oturan en akıllı insandı; on-

[92] Behice Boran, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne 21 Temmuz 1949'da yazdığı dilekçede, "Bundan böyle İstanbul'da ikamet edeceğimden ve benimle oturan ve bir geliri bulunmayan annemi de beraber götüreceğimden ikimiz için yol harcamalarının verilmesi hususunda gereken muameleye delalet buyurmanızı saygılarımla rica ederim" diyor (Ankara Üniversitesi Rektörlüğü, Behice Boran Dosyası: 21 Temmuz 1949, Ankara Üniversitesi Rektörlüğüne).

dan daha iyisi gelmedi; keşke hiç göndermeseydik onu!" (Yaraman, 2002: 105). Gelgelelim, Türkiye'yi yönetenler öğrenciliğinde ve öğretim üyeliğinde cevherindeki pırıltıyı yurtseverliğiyle kaynaştırarak ortaya koyan bu genç aydını hırpalayıp etkisiz hale getirmenin yollarını bulmak gayesiyle ellerinden geleni yaptılar. Sonunda da başardılar. 1949 Yazı'nda öğrencilerinin yardımlarıyla (Atılgan, 2003b) İstanbul'a taşınan Behice Boran için, uzun "kayıp yıllar" dönemi başlıyordu. Bu başlangıç, neşe ve sevinçle açılan öğretim üyeliği döneminin sonuydu.

İlk Eserler: Sosyoloji ve Marksizm

Behice Boran'ın öğretim üyeliği döneminde verdiği ilk eserler, oturmuş, olgunlaşmış bir Marksist perspektifle Türkiye'nin sorunlarının bütünsel bir çözümlemesine ve bunlara yaslanarak sosyalist açıdan çözümler üretilmesine dayanmaz. Böyle olması mümkün de değildi. Çünkü Behice Boran, Türkiye'ye döndüğünde 29 yaşında genç bir sosyoloji doktoruydu ve Marksizmle tanışıklığı henüz çok yeniydi. Kendisi de bu konuda, "Marksist teoriyi biraz öğrendim diye, Türkiye'ye döndükten sonra somut sorunlara Marksist çözümler getirmeye başladım yollu bir iddiam yok. Nasıl olabilir ki?" der (Mumcu, 1995: 28).

Beri yandan, Behice Boran, konum olarak da, sonradan TİP'te olacağı gibi, bir işçi sınıfı partisinin yönetici çekirdeğinde Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yapısının Marksist bir çözümlemesinden sosyalist bir program türetme görevini getiren bir yerde değildi. Partisiz bir aydın olmadığı doğruydu. Gelgelelim, ne bağlı olduğu parti özyapısı, yediği sürekli darbeler ve bitmeyen iç çekişmeler nedeniyle böylesi görevleri yerine getirmek üzere kendi içinde organize olabilen bir yapıdaydı ne de Behice Boran parti içinde böylesi bir görevi gündeme ve yerine getirici bir konumdaydı. Bu kişisel ve kurumsal etmenler, Behice Boran'ın DTCF'de hocalık yaptığı yıllardaki kimliğinin başat karakterinin bir siyasal kuramcı olmaktan ziyade Türkiye'nin toplumsal yapısını tanımaya yönelen bir öğretim üyesi olduğunu açıklar.

Yine de parçalı olan bu kimliğin, ilginç bir çelişkisi daha vardı: Behice Boran'ın bağlı olduğu TKP, bu dönemde, Marksizmin Stalinci hat tarafından şekillendirilen yorumunun izindeydi. Stalin döneminde sosyoloji, "burjuva ideolojisi" kategorisine dahil edilmiş, akademik ve düşünsel yaşamdan çıkarılmıştı (Bottomore, 2001; 2006).

Oysa Behice Boran'ın kendisi bir sosyologtu. Demek ki, bir sosyolog olarak Behice Boran, sosyolojiyi kenara iten bir düşünce tavrının takipçisi bir partinin içindeydi. Burada işaret edilmesi gereken bir başka durum da, Behice Boran'ın öğretim üyeliği döneminde Marksist düşüncenin kendisinin de bir çoraklık dönemi içinde olduğuydu. 1930'lardan 1956'ya gelene kadar Marksist düşünce içinde Stalin tarafından çerçevelenen Sovyet Marksizmi başattı. Marksizmin bu türü, Marksizm içindeki değişik gelişme girişimlerini kenara itmek ya da bastırmak gibi bir tutum

içindeydi. Öte yandan faşizmin Avrupa'da ulaştığı zaferler Gramsci gibi önemli bir düşünürü hapiste yazmaya iteklediği gibi Avusturya Marksizmi okulunu dağıtmış, Almanya'daki her türlü Marksist tartışmayı 1933'te sona erdirmişti (Anderson, 1987: 92-94; Bottomore, 2006: 209). Marksist bir sosyolog olarak Behice Boran, sosyolojik araştırmalarına sosyolojinin Marksizmin karşısına konulduğu yıllarda koyulmuş; Marksizmle ilişkilerini onun çoraklık yıllarında geliştirmeye başlamıştı.

Behice Boran'ın Türkiye'nin toplumsal yapısı üzerine yaptığı ilk çalışmalarının bir özelliği de şuydu: Behice Boran, bu çalışmalara başlarken kimliğinin iki yakasını oluşturan sosyoloji ve Marksizmden bir miras devralmamıştı. O zamana kadar Türkiye'de ne Marksistler ne de sosyologlar Türkiye toplumunun yapıları hakkında kapsamlı somut araştırmalar yapmışlardı. Hele ki, Türkiye üzerine Behice Boran'dan önce çalışmış Marksist bir sosyolog hiç yoktu. Dolayısıyla, Behice Boran, Türkiye hakkındaki sosyolojik çalışmaların öncülerinden biri olduğu gibi, Türkiye sosyalist hareketinin tarihinde Marksist perspektifi benimseyerek ülkenin toplumsal yapısını araştırmak üzere yola çıkan ilk kişiydi.

Bütün bu talihsiz çelişkilere rağmen, öğretim üyeliği dönemi, Behice Boran'ın, Marksizmle kurduğu ilişkiyi gitgide derinleştirdiği, Türkiye'nin toplum yapısını tanımaya başladığı ve temel sorunlarını ana hatlarıyla kavrayabilir olduğu, toplumsal yapı araştırmalarına ilişkin bir model kurmaya başladığı dönem oldu. Behice Boran'ın bu dönemde üzerinde düşündüğü, yazdığı, konum belirlediği belli başlı konular; genel olarak bilime ve sosyolojiye temel yaklaşımlar, toplumsal yapı, toplumsal değişme idi.

Bu bölümde, Behice Boran'ın bu konularda nasıl bir söylem konumu oluşturmaya çalıştığını saptamayı deneyeceğiz. Yer yer, Boran'ın bu dönemdeki çalışmalarının, bir siyasal kuramcı olarak Türkiye'nin temel meselelerini çözümlemeye başladığı dönemdeki çalışmalarına neler devrettiğini vurgulamaya çalışacağız.

Toplumbilim: İkilikleri Aşmak

Behice Boran'ın öğretim üyeliği dönemindeki akademik çalışmalarında, dönemin Türkiyesinde sosyolojiye yaklaşımdaki baskın eğilimin değişik yanlarını aşındırmak ve bunlara birer almaşık getirmek belirgin bir yer tutar. Bununla birlikte, Behice Boran açısından bir almaşık oluşturma çabasının kendi zorlukları vardı: Aydın kimliğinin iki yakası olan Marksizm ile sosyoloji arasındaki yakın, ama huzursuz ve çekişmeli ilişki, bu zorluğun temeliydi.

Dönemin Türkiyesinde sosyolojiye yaklaşımdaki baskın ve "resmi" eğilimin iki hareket noktası vardı. Birincisi, "sosyoloji bir pozitif bilim olabilir mi" sorusuna "olamaz" yanıtı vermesiydi. Resmi sosyoloji, bu yönden Weber ve Sombart'ın temsil ettiği Alman sosyolojisinin takipçisiydi. İkincisi, toplumsal gerçekliğin tinsel kavranışını öne çıkarmasıydı. Resmi sosyoloji, bu yönden Durkheim-Gökalp

çizgisinin izindeydi. Behice Boran, bir yandan resmi sosyolojinin bu iki yanıyla hesaplaşmak, bir yandan da kendi çalışmalarında teknikler bakımından yararlandığı Amerikan sosyolojisinin açmazlarına düşmemek gibi nazik bir görevle karşı karşıyaydı.

Resmi sosyolojinin birinci düsturu ikili bir gerçeklik fikrine dayanıyordu ve bu bakımdan insan dünyası ile doğa dünyasını birbirinden ayırıyordu. Buna göre, doğa bir determinizm dünyası iken insan dünyası bir değerler dünyası idi. Bu da demek oluyordu ki; bu dünyalardan birincisini açıklayan pozitif bilim, ikincisini açıklayamaz, onun açıklanmasında kullanılamazdı. Bu yaklaşımın bilimin insan dünyasındaki işlevini kültürel soruşturmalarla sınırlayacağı, toplum yapısının incelenmesinde kullanımına ise yanaşmayacağı açıktı. Sosyolojinin bir manevi bilim olarak tanımlanması, onun işini, toplumda kişilerin inandığı değerlerin onları nasıl harekete geçirebildiğini soruşturmak şeklinde ortaya koymak anlamına geliyordu. Bu tutum ve bilim anlayışındaki bu ikilik nedeniyledir ki, gerek Türkiye'deki resmi sosyoloji anlayışının yaslandığı sosyoloji akımları gerekse de Türkiye'deki resmi sosyolojinin kendisi, toplumun anlaşılmasında ve açıklanmasında başlangıç noktası olarak daima sosyal değerleri seçmişlerdi. Sözgelimi; Durkheim'ın, Weber'in, Sombart'ın ya da Ziya Gökalp'in çalışmalarının çıkış noktası hep değerler ya da inançlar olmuştu. Sosyolojideki bu akımın toplum yapısının bilimsel bir incelemesine girişmesi, kendi bilim anlayışının doğasına aykırıydı. Nitekim, Durkheim, Weber, Sombart ya da Gökalp açısından incelenme nesnesi duygular, dinler, inanışlar ya da "hars" iken, Behice Boran döneminde bu çizgiyi takip eden resmi sosyolojinin temsilcilerinin yaptığı şey de bu sosyologların fikirlerinin kaba bir aktarımı idi. Mübeccel Kıray, değil Behice Boran'ın öğretim üyeliğine başladığı zamana kadarki sosyolojik çalışmaların, ta 1968'e gelinceye kadar olanların bile yüzde seksen beşinden fazlasının "derleme" olduğunu belirtir (Kıray, 1999: 40).

Türkiye'de toplum yapısının incelenmesine dayanan sosyolojik araştırmaların öncülerinden birisi olan Behice Boran'ın hem toplumsal yapı araştırmalarının yetkin örneklerini vermek hem de düşünsel düzeyde bunların gerekliliğini savunmak gibi ikili bir görevi bulunuyordu: Behice Boran'ın, gerek sosyolojinin Durkheim, Weber, Sombart çizgisinin gerekse de bu çizgiden köklenen Türkiye'deki resmi sosyolojinin benimsediği pozitif bilimler/manevi bilimler ikiliğinin aşılmasına yönelik tezleri önemli riskler içeriyordu. Bir yandan bu ikiliğin aşılmasını önermek ama pozitivizmin dışında kalmak, bir yandan da idealizme karşı çıkarken mekanik bir materyalizm savunuculuğuna düşmemek gerekiyordu.

Behice Boran, metafizik ve teolojik temelleriyle mevcut sistemin savunuculuğunu yapagelen "manevi bilim" fikrini reddetti. Buna karşılık antimetafizik ve antiteolojik karakterinden ötürü pozitif bilimlerin toplumun açıklanmasında kullanılabileceğini öne sürdü. Burada iki dayanağı bulunuyordu: Birincisi, insanların hareketleriyle ilişkili sosyal değerlerin bilinmesi, incelenmesi ve anlaşılması gerekliliğinin pozitif bilimler dışında bir bilimsel yöntem gerektirmediğiydi. Boran

açısından, bir sosyoloğun bir dini törenin içeriği hakkında bilgi elde etmesiyle bir biyoloğun kalıtım süreci hakkında bilgi edinebilmesi için belirli çiftlerden doğan yavruların niteliklerini incelemesi arasında nitelik farkı bulunmuyordu. "Bunun için," diyordu Boran, "insan âleminde kıymetlerin mevcudiyeti ve bunların tetkik edilmesi zarureti sosyal bilimlerde müsbet bilim metodundan başka bir metodun kullanılmasını icap ettirmez" (Boran, 1943b: 72-73). Behice Boran'ın ikinci dayanak noktası, "manevi bilim" savunucularının açıklanmaları gereken sosyal değerleri varsayarak çıkış noktası olarak kabul etmelerindeki tutarsızlıktı. Boran, bu ikinci dayanak noktasını, Weber'in Calvinizmin kapitalist iktisadın oluşumundaki rolüne ilişkin incelemesini eleştirerek ortaya koymuştu. Kendi sözleriyle:

> Weber'in eseri, dinî kıymetlerin iktisadi kıymetlere olan etkisini göstermesi bakımından ilgilendiricidir; fakat asıl izah edilmesi gereken mesele, ... Calvinism'in doğuşunun, yayılmasının izahıdır. Weber'e göre, Calvinism, kapitalist sistemin dayandığı iktisadi kıymetleri (daha fazla kâr temin etme, tasarruf etme gibi) doğurmuş, fakat, Calvinism'i hangi şartlar doğurmuş? Weber meseleyi bu cepheden alsaydı, o zaman netice olarak aldığı olayın (kapitalizmin teşekkülü) sebep tarafında olduğunu görecekti ... Nitekim Weber, meseleyi böyle vazetmeden de, asıl tezi ile telif edilir gibi olmıyan neticilere varmak zorunda kalıyor. Kapitalizmin gelişmiş olduğu Hollanda şehirlerinde Calvinism'in, Calvin'in ilk vazettiği şekilden çok uzaklaşmış olduğunu söylüyor; yani iktisadi şartlar dini şekilleri asıllarından tanınmayacak derecede değiştirmiş demektir (Boran, 1943b: 73).

Behice Boran'ın bu iki noktadan çıkardığı iki sonuçtan birincisi, sosyal değerlerin bilinmesinin diğer olayların bilinmesinden radikal biçimde farklı olmayacağıydı. İkincisi ise, insan hareketlerini açıklamak için başvurulan değerlerin kendilerinin açıklanmaya muhtaç olduğuydu. Sosyal değerlerin açıklanması için kişilerin dışına çıkılıp toplumdaki ilişkiler sistemi ve bu ilişkilerin üzerinde cereyan ettiği toplum yapısı incelenmeliydi (Boran, 1943b: 73).

Bu bahiste üzerinde durmamız gereken iki nokta ve Behice Boran'ın TİP dönemindeki siyasal kuramcılığında devredecek bir kavrayış biçimi var.

Birinci nokta, Behice Boran'ın açıklanmaya muhtaç olarak tanımlandığı sosyal değerlerin, onların açıklanacağı temel alan olan toplumsal ilişkiler ve toplumsal yapı üzerinde etkisi olabileceğini reddetmeyen bir bakışa sahip olmasıdır. Behice Boran, yukarıdaki alıntıdan izlenebileceği gibi, dini değerlerin iktisadi değerler üzerindeki etkisinin soruşturulmasını anlamlı bulur. Bununla birlikte, insan dünyasının açıklanmasında mekanik bir materyalizme saplanmamak gerektiğini durmaksızın vurgular. "Tek taraflı nedensellik" görüşü karşısında "bütüncü, dinamik, karşılıklı münasebetler görüşünü" savunur (Boran, 1943b: 71).

İkinci nokta, Behice Boran'ın, "karşılıklı ilişkiler" görüşünde tüm etmenlerin eşit olabileceği fikrini yadsımasıdır. Kendisi, bu konuda şunları söyler: "Karşılıklı ilişkiler, tüm etkenlerin zorunlu olarak aynı ağırlıkta olduğu, bir üstünlük, '*yumağın başladığı bir yer*' bulunmadığı anlamına gelmez. Gerçekte, eğer toplumsal

değişmeyi göreli olarak belirleyici ve yönlendirici rol oynayan bazı alanlar varsa temel bir yapıdan söz edilmesi bilimsel olmamak anlamına gelmez" (Boran, 1987c: 36).

Bu iki nokta, Marksist düşünce içindeki ünlü "temel yapı üst yapı" tartışmasını çağrıştırır ve daha Marksizmle ilişkilerinin başında Behice Boran'ın kavrayışındaki derinliği gösterir. Behice Boran, bu konuda, tek taraflı bir nedensellik görüşünden uzak durmuş, fakat karşılıklı ilişkilerde tüm etmenlerin aynı ağırlıkta olmayacağını vurgulamıştı. Behice Boran, 1950'de, mahkeme önünde yaptığı savunmada bu konuya biraz daha açıklık getirir. Behice Boran'a, "zehirli fikirler saçmak"tan yargılandığı davada, derslerde "bütün inkılâp ve cemiyet değişikliklerinin yegâne âmili olarak ekonomik tesiri ele almak" suçlaması yöneltilmişti. Behice Boran ise, bu suçlamaya verdiği yanıtta, "... marksizm sosyal değişikliklerin yegâne sebep ve âmilini ekonomik tesirlerde bulmaz. Bu[na] ekonomik determinizm denir, marksizm değil" demişti (Boran, 1950: 32-33). Görünen odur ki, Behice Boran'ın Marksist düşünce içindeki ünlü "temel yapı üst yapı" tartışmasındaki kavrayışı, daha Marksizmle ilişkilerinin kuruluş döneminde, "altyapı üstyapıyı belirler" düsturunun ötesindeydi. Behice Boran açısından sosyal değişiklikler, tek bir etmenin belirleyişiyle gerçekleşmiyor, bir karşılıklı ilişkiler sistemi içinde ortaya çıkıyor, fakat, bu ilişkilerin tümünün aynı ağırlıktaki etkileriyle de meydana gelmiyordu. "Yumağın başladığı bir yer" illaki vardı.

Bu iki nokta, Behice Boran'ın Marx'ın diyalektik yöntemini kavrayışına esas olarak kendi çabasıyla ve belki de el yordamıyla ulaştığını gösterir. Boran'ın bu yaklaşımını geliştirdiği dönemdeki başat Marksizm yorumunun, pozitivist bir yorum olduğunu burada hatıra getirmek gerekir.

Behice Boran'ın pozitivizme karşı eleştirel tavrını aşağıda göreceğiz. Fakat bundan önce, burada dikkati çekmemiz gereken son nokta, Boran'ın yukarıda ana hatlarını ortaya koymaya çalıştığımız bilim anlayışının 1968'de TİP içinde ortaya çıkan büyük fikir ayrılığında Mehmet Ali Aybar'a karşı geliştireceği kuramsal mücadeleye uzanan bir çizgi niteliği göstermesidir. Dördüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde tartışacağımız gibi, Mehmet Ali Aybar, 1968'den itibaren, sosyalist politikanın hareket noktasını "horlanma" gibi sosyal değerler olarak belirlemek gerektiğini iddia edecek, buna karşılık Behice Boran ise, bu tip sosyal değerlerin birer politika öğesi olabileceğini, fakat, bu değerlerin sömürü ilişkilerinin kendisinden doğduğunu, dolayısıyla sosyalist politikanın mihverinin bu ilişkiler olması gerektiğini kararlı bir biçimde savunacaktır.

Toplum: Evrim mi Değişim mi?

Behice Boran, 1950'de, DTCF'den tasfiye edilmek amacıyla çıkarıldığı mahkemede, "sosyolojide tekâmülcü [evrimci] görüşü" savunduğunu belirtmişti (Boran, 1950: 53). Boran'ın "pozitif bilimler/manevi bilimler" ikiliğini reddedişi ile

sosyolojide evrimci görüşü savunması yan yana getirildiğinde, onun pozitivizmin içinden düşünüp konuştuğuna kanaat getirmek işten bile olmaz. Buna karşılık, Boran, nasıl ki, "manevi bilim" savunuculuğunun teolojik ve metafizik içeriğine karşı "pozitif bilim"i savunmanın diyalektik ve materyalist bir tavır geliştirmeye yarayabileceğini kavramışsa; "sosyal değişim" fikrinin karşısına "sosyal evrim" fikriyle çıkmanın da değişimin yalnızca kurumsal değil, aynı zamanda yapısal olduğunu savunmanın bir çıkış noktası olabileceğini görebilmişti. Gelgelelim, Boran, bu görüşünü geliştirirken teknolojist bir eğilim sergiler ve toplumsal evrimi sömürü ve sınıftan ayrılmış teknik bir süreçte arar. Yaşadığı dönemin yaygın bir eğilimi olan bu teknolojist zaafına rağmen, Behice Boran, sosyal evrim görüşünden üretici güçlerdeki gelişmenin önce üretim ilişkilerinde sonra da üst yapılarda sıralı bir evrimi beraberinde getireceği görüşünü tutmaz. Daha da önemlisi, toplumsal evrimin teleolojik bir kavranışı yerine Marksist kuramdaki "eşitsiz ve bileşik gelişme" kuramının esaslarına ulaşır. Bu esaslar, siyasal kuramcılığı döneminde Behice Boran'ın 'sosyalist devrim' tezinin en önemli kaynaklarından biri olacaktır.

Behice Boran'ı 'sosyal evrim' yaklaşımını savunmaya sevk eden iki neden vardı. Bunlardan birincisi, evrim fikrinin sosyolojik söylemden tamamen dışlanmış olmasıydı. 19'uncu yüzyıldaki hızlı sosyal değişme ve teknik ilerleme, sosyolojik düşüncede iyimser bir hava yaratmış; 'evrim', 'ilerleme' ile kaynaşık olarak toplumların daha iyiye doğru evrildiği ya da ilerlediği fikrinin kolayca kabul edilmesine yol açmıştı. Her toplumun belirli aşamalardan zorunlu olarak geçeceği ve durmaksızın ilerleyeceği kabulü bu dönem sosyal evrim fikrinin temeliydi. Fakat 20'nci yüzyılda başgösteren ekonomik krizler ve savaşlar sosyolojik düşüncedeki iyimser havayı dağıttığı gibi toplumsal evrim fikrinin de gözden düşmesine yol açtı. Bunun yerine, kapitalizmin veri olarak alınıp toplumsal değişimin sadece belirli kurumlarda ya da onların belirli kısımlarında olabileceği görüşü hakim olmaya başladı. Behice Boran, 19'uncu yüzyılda gelişen toplumsal evrim fikrinin tarihsel süreçlerin kendisi tarafından yanlışlandığını ve bu fikre itirazların yerinde olduğunu kabul etmekle birlikte, sosyal evrim fikrinin tümden reddedilmesine karşı çıktı. Buna karşılık olarak da eski evrim fikrinin hatalarından kaçınabilen yeni bir evrim fikrinin geliştirilebileceğini savundu. Bu savunuda, Behice Boran'ın bir zaafı, bir de hüneri vardı.

Behice Boran'ın eski evrim fikrinin hatalarından kaçınayım derken içine düştüğü zaaf, sosyal evrimi tekniğe dayandırması ve böylece teknolojist olarak adlandırılabilecek bir konuma savrulmasıydı. İnsanın doğayla ilişkilerinin toplum yapısının kökünde olduğu savından hareket eden Behice Boran açısından, bu ilişkiler biyolojik zorunluklardan doğuyor ve toplumsal yapılar ne kadar değişirse değişsin değişmiyorlardı. Çünkü, açlık, susuzluk, cinsellik, barınma gibi ihtiyaçlar zorunlu ihtiyaçlardı ve insanlar bu ihtiyaçlarının karşılanmasında toplum yapısı ne olursa olsun doğayla ilişkiye giriyordu. Fakat, insanın doğayla kurduğu ilişkide, onu bitki ve hayvandan ayıran bir etmen vardı: Alet. İnsanın doğayı işlemesinde

bir araç olan alet, "değişen, teraküm eden [biriken], inkişaf gösteren [gelişen] bir faktör"dü. Öyleyse, teknikte bir evrimden, "objektif, müşahade ve mukayese edilebilir ve hatta ölçülebilir" bir biçimde söz etmek mümkündü. Behice Boran, insanın doğayla ilişkisini toplum yapısının temeli olarak gördüğü için, bu ilişkinin aracı olan aletteki evrimin insan ilişkilerine de sirayet edeceğini varsaymıştı (Boran, 1941d; 1943a). Kendi sözleriyle:

> ... İnsan cemiyetlerinde, tabiatla münasebetler bakımından evrim vardır diyebiliriz. Teknik –aletler, usuller ve aletlere tatbik edilen enerji çeşidi– tabiatı işletme faaliyetlerinde vasıtalardır; bu vasıtanın etkinliği artmıştır... İnsanlar tabiatı kendi ihtiyaçları için işletme işinde daha hünerli, daha verimli, tabiata daha hâkim bir vaziyete gelmişlerdir. Tabiatı işletme faaliyetleri böyle inkişaf edince, bu faaliyetlerden insanlar arasında doğan münasebetler sistemleri de, iş bölümü, mülkiyet münasebetleri, istihsal organizasyonu... değişmiştir (Boran, 1943a: 63).

Behice Boran'ın buradaki teknolojik determinizmi ya da teknolojisizimi görülebiliyor. Bu yaklaşımda evrim, teknolojinin nötr gelişiminin doğal bir sonucuymuş gibi kavranıyor. Üretimin örgütlenmesi, mülkiyet ilişkileri ve işbölümündeki değişimlerin teknolojiye dayandırılması, bu alanların toplumsallığını ve sınıfsallığını göz ardı ediyor. Üretimin örgütlenmesi; sömürü ve sınıf gibi iki kritik kavramdan ayrılmış teknik bir çalışma süreci olarak düşünülüyor. Behice Boran'ın, sosyal evrim kavrayışının bu cephesine Marksist açıdan kısmen uzaklaştığı anlaşılabiliyor.[93] Behice Boran, bu açıyı, Türkiye sosyalist hareketinde siyasal bir kuramcı olarak öne çıktığı yıllarda kazanabilecektir. Behice Boran'ın üretim tarzlarını sömürünün özgül biçimleri olarak kavrayıp Türkiye'nin içinden geldiği ve içinde yaşadığı toplum biçimlerini bu bakış açısını hiç yitirmeksizin çözümlediğini çalışmanın dördüncü bölümünde göstereceğiz.

Behice Boran'ın, 'teknolojist' bir tondan savunduğu toplumsal evrim fikrini, evrim fikrinin sosyolojik düşünceden çekilip atılmasına karşı geliştirdiği düşünülebilir. Sosyolojinin ana akımları, sosyal evrim kavramı yerine geçirdiği "sosyal değişim" ile sadece toplumsal kurumların belirli kesimlerinin değişebildiğini savunuyordu. Bu ise sistemin kendisini veri olarak almak, varlığını ve devamlığını kabul etmek, sistemi değiştirmeye yönelik fikirleri, bu fikirlere hizmet edecek araştırmaları çerçeve dışında tutmak anlamına geliyordu. Behice Boran açısından ise toplumun bütünü zaman içinde değişiyordu ve sosyolojinin sorunu, bu yapısal değişmenin nasıl meydana geldiği olmalıydı (Boran, 1987c).

Bazı sosyoloji akımları ise, sosyal evrim fikrine en uçtan getirilebilecek bir yaklaşıma sahipti. Bu yaklaşımda, her toplum "nevi şahsına münhasır", "kendine has" ya da "eşsiz" olarak kabul edildiği için sosyal olaylar arasında karşılaştırmalar yapmak, ilişkiler kurmak ve bunlardan genellemelere ulaşmak mümkün değildi. Dolayısıyla sosyal evrim fikri, bu yaklaşım tarafından reddediliyordu. Behice Bo-

[93] Teknolojist yaklaşımın Marksist bir eleştirisi için bkz. (Wood, 2003a; 2003b).

ran ise, böylesi bir bütüncülük anlayışının kabul edilemeyeceğini savunuyordu. Türkiye sosyalist hareketinde "biz bize benzerizci" yaklaşımın iki farklı eğilimini temsil eden *Yön* aydınları ve Mehmet Ali Aybar ile kuramsal ve yöntemsel tartışmalarında rastlayacağımız bu konuda, Behice Boran'ın fikri ise, şöyleydi:

> Her vaziyet tam bir bütün olarak, bütün müşahhaslığında ele alındığı zaman nevi şahsına münhasır, benzeri olmayan, tek bir birlik teşkil eder. Bu suretle ele alındığı zaman her vaziyet kapalı birliktir; tam birbirinin aynı olan iki vaziyet bulmak veya bir vaziyeti olduğu gibi tekrar etmek imkânı yoktur. Böyle bir görüşten hareket edince tâmimlere [genellemelere], kanunlara erişmenin imkânı ortadan kalkar. Halbuki ilim, vazettiği problemler bakımından *mânidar* olan olayları ayırır, tecrit eder ve bunlar arasındaki münasebetleri tetkik eder (Boran, 1943a: 74).

Burada dokunmamız gereken bir nokta, Boran'ın, her toplumun kendine özgü özellikleri olduğu ve o toplumun yapısı ile diğer tüm özellikleri çözümlenirken bunların asla gözden ırak tutulmaması gerektiği konusunda hiçbir tereddüdü olmadığıdır. "Her cemiyetin, diğerlerine benzemiyen, kendine has bir takım sosyal şartları olduğu doğrudur" diyen odur (Boran, 1943d: 146). Behice Boran'ın bu konuda, durmaksızın vurguladığı nokta, farklılıklardan yola çıkarak genel sonuçlara ulaşmayı, toplumlar arasında karşılaştırmalar yapmayı reddetmektir. Boran bu yaklaşımını, öğretim üyeliği döneminde sosyolojideki "evrim" ve "milli (ya da manevi) ilim" tartışmaları sırasında geliştirmişti. Bu tartışmalara toplumlar arasındaki farklılıkları nevi şahsına münhasırlık olarak ele alanlar, toplumsal evrim fikrinin reddine ve sosyal bilimlerde sosyal olaylar arasında ilişki kurulamayacağı ve toplumlar arasında karşılaştırma yapılamayacağı sonucuna ulaşmışlardı. Aynı yaklaşımın sosyalizm içindeki savunucuları ise ülkeler arasındaki farklılıkları abartmak yoluyla 'başka ülkelere benzemeyen sosyalizm' ya da 'milli sosyalizm' sonucuna ulaşmışlardı. 1960'lı yıllarda, böylesi bir sonuca ulaşanlardan biri *Yön* aydınlarıydı. Bu aydınlar, Türkiye'nin tarihi başka ülkelere benzemediği için bugününün de bambaşka olduğunu, bu nedenle sosyalizme gidişinin de apayrı bir yoldan olabileceğini savunarak "milli sosyalizm" tezini geliştirmişlerdi. Benzer bir sonuca ulaşan bir diğer kişi ise Mehmet Ali Aybar'dı. Aybar da Türkiye'nin kendine özgülüklerini aşırı derecede abartarak nevi şahsına münhasır 'Türkiye'ye özgü sosyalizm' sonucuna ulaşmıştı. Behice Boran, sosyoloji ve bilim tartışmalarında geliştirdiği yaklaşım sosyalizm tartışmaları içinde başgösterdiğinde, tartışmanın karşı tarafında yer alan *Yön* aydınları ile Mehmet Ali Aybar'ı yöntembilimsel ve kuramsal bakımdan eleştirecekti. Boran'ın bu eleştirilerini ve tartışmanın kendini, çalışmanın dördüncü bölümünde ele alacağız.

Behice Boran'ın savunduğu sosyal evrim fikrinin, sosyolojik düşüncenin sistem savunuculuğu ve kapalı bütüncülük yoluyla toplumlar hakkında genel fikirler geliştirmeyi reddeden yaklaşımları karşısında bir işlevi vardı. Fakat bu işlev, Boran'ın sosyal evrimi temellendirirken gösterdiği teknolojizm zaafının üstünü

örtmez. Buna karşılık, Behice Boran, sosyal evrim bahsinde, teknolojist eğilimine rağmen, üretici güçlerdeki nötr ya da özerk gelişmenin üst yapı biçimlerinde de zorunlu, eşzamanlı ve kendisine uygun evrimlere yol açabileceği fikrini benimsemedi. Bütün insan toplumları başlangıçtan itibaren alındığında genel bir evrim yönü bulunuyordu Behice Boran'a göre; fakat, değişik üst yapı kurumları için aynı şey söylenemezdi. "Devlet, aile gibi müesseselerde," diye yazıyordu, "bir istikamette değişen, artan bir miyara [ölçüte] göre değişme olmadığı kanaatindeyim ... Bu müesseseler ancak, bağlı oldukları cemiyetin tabiatla olan münasebetlerindeki evrim derecesine nisbetle, dolaysi ile, bir tekâmül sıralanışına konulabilir" (Boran, 1943a: 63). Boran'ın temel yapı ile üst yapı ilişkisinde eş bir gelişme olmadığını ya da "eşitsiz" bir gelişme olduğunu kavrayabildiği görülüyor.

Yukarıda, Behice Boran'ın sosyal evrim bahsinde bir zaafı ve bir hünerinin ortaya çıktığını kaydetmiştik. Boran'ın zaafı, evrimi teknolojist bir yaklaşımla kavramasıydı. Boran, buna karşılık, üst yapı kurumlarının da sosyal evrime paralel ve onunla eşzamanlı olarak evrildiği fikrinden ise kaçınmıştı. Onun sosyal evrim konusundaki hüneri, bu konuyu tartışırken teleolojik evrim fikrine sağlam eleştiriler yöneltmesi, bu eleştirileriyle, ileride oluşturacağı sosyalist devrim tezine temel teşkil edecek 'eşitsiz ve bileşik gelişme' fikrinin ana hatlarını kurmasıydı. Bu konu, Behice Boran'ın öğretim üyeliği dönemindeki fikri üretimi içinde ayrıca ve özel olarak üzerinde durmayı hak eder.

Toplumsal Değişim: Eşitsiz ve Bileşik Gelişmenin Ana Hatları

'Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Yasası'nın Marksist düşünce içindeki önemi büyüktür.[94] Bu konu, azgelişmişlik, emperyalizm, modernleşme, kapitalistleşme, devrim stratejisi gibi birbirine bağlı pek çok kavramı içine alır.[95] Marx, Lenin ve Trotstkiy'nin eserlerinde değişik yönleriyle geliştirilen 'Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Yasası', esas olarak, emperyalizm çağında azgelişmiş ülkelerin tarihsel gelişme doğrultusunu kavrayabilmek ve bunların gelişmiş kapitalist ülkelerin geçtikleri tarihsel yolu aynen izlemek zorunda olup olmadıklarını açığa kavuşturmakla ilgilidir. Fakat, yasanın berisinde, toplumların gelişme çizgisi hakkında genel bir görüş ya da kavrayış yatar. Bu görüşe yön veren temel mantık; bir toplumun, toplumun içindeki farklı alanların, ülkelerin ve ulusların doğrusal ve eşit olmayan bir gelişme çizgisi izledikleridir.

Behice Boran, 'Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Yasası'nın hemen tüm izleklerine öğretim üyeliği döneminde ulaştı. Türkiye sosyalist hareketinin tartışma gündemine az çok somut olarak, ama yine de kısmi olarak 1970'lerin ikinci yarısında girebilen yasaya, Behice Boran, doğrudan doğruya Marksist düşünce içinden varmadı.

---

[94] 'Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Yasası'na ilişkin farklı düzeylerdeki çözümleme ve tartışmalar için dört kaynak anılabilir: (Küçük, 2004: 630-647), (Löwy, 1981), (Mandel, 2001), (Savran, 1986b).

[95] Bu konu, devrim stratejisi tartışmaları ekseninde, dördüncü bölümde ele alınmaktadır.

Onun ulaşımı sosyoloji içindeki tartışmalarda tuttuğu saftan, geliştirmeye çalıştığı söylem konumundan ve kendi saha araştırmalarından geçerek oldu.

Boran'ın öğretim üyeliği dönemi yazılarında 'Eşitsiz ve Bileşik Gelişme'nin ana hatlarına ulaştığını gösteren belirtiler, yasanın Marksist düşünce ya da sosyalist hareket içindeki tartışma bağlamlarından hayli farklıdır. Sözgelimi, bu yazılarda devrim stratejisiyle ilgili bir bağlam olmadığı gibi emperyalizm ve azgelişmişlik üzerine de neredeyse tek bir söz bulunmaz. Fakat toplumların gelişimine bakıştaki temel mantık ve çerçeve açısından Boran'ın tezleri, Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Yasası ile uyum gösterir.

Bu uyum, Boran, 1960'lı yıllarda siyasal bir kuramcı olarak Milli Demokratik Devrim savunucularına karşı Sosyalist Devrim tezini geliştirdiğinde kendini açığa vuracak; 1940'larda sosyoloji içi tartışmalarda ve saha araştırmalarında geliştirilen Eşitsiz ve Bileşik Gelişme yaklaşımının ana hatları, 1960'lı yıllarda siyasal bir içeriğe bürünecektir.

Boran'ın, Eşitsiz ve Birleşik Gelişme Yasası'yla uyumlu olarak toplumsal değişime ilişkin öne sürdüğü ya da savunduğu altı tezden söz edilebilir.

Boran'ın birinci tezi, her toplumda tekrarlanacağı varsayılan doğrusal ya da düzçizgisel bir evrim şemasının reddine dayanır. Behice Boran, her tikel toplumun kaçınılmaz ve şaşmaz bir sırayla belirli aşamalardan geçeceği durmaksızın ileriye akan bir gelişme fikrini reddeder ya da bunun tersini savunur. "Cemiyetlerde," der, "tek hat üzerinde, kat'î merhalelerden geçen zarurî, tedricî ve devamlı bir inkişaf görülmüyor. Uzun zaman duraklamalar, sıçramalar veya atlamalar görülüyor" (Boran, 1943a: 60). Bu yaklaşımı, Behice Boran'ı modernleşme kuramı ile Marksizmin Stalinist yorumundan ayırır.

Bu iki yaklaşım, kalkış noktaları ve ulaştıkları sonuçlar bakımından birbirinden çok farklı olsa da, doğrusal evrim şeması fikrinde paylaşıktılar. 1960'lı yıllar Türkiye sosyalist hareketinde bu iki yaklaşımın gelişme modeline paralel fikirler savunan siyasal akımlar, kapitalizm gelişmeden sosyalizmin mümkün olamayacağını, burjuva demokratik bir devrim yapılmaksızın sosyalist devrimin olanaksızlığını savunmuşlardı. Behice Boran'ın bu eğilime karşı duruşunda, doğrusal evrim şemasını bir fikir, bir tez, bir yaklaşım olarak kabul etmeyişindeki köklerden biri, kendi düşünce tarihindeki bu çizgiydi. Bir başka söyleyişle, Behice Boran'ın toplumsal değişime bakışı siyasal kuramcılığı döneminde siyasallaşarak kendini belli edecek bir ön birikim niteliği taşıyordu.

İkinci tez, birinci tezle bağlantılıdır ve "teleolojik", "ereksel" ya da "gaiyetçi" gelişim fikrinin karşısında yer alır. Behice Boran, bu tezle toplumların önceden belirlenmiş, durdurulamaz, karşı konulamaz, geri çevrilemez bir biçimde belirli bir hedefe ya da aşamaya doğru gittiğine ilişkin düşünceye yakınlık duymaz. Teleolojik gelişme mantığının karşısına şu sözlerle çıkar: "Olayların seyrini gaye ile izah etmek, mevcut olayları daha olmıyan, sonunda netice olarak belirecek başka bir olayla izah etmeğe kalkışmak olur. ... Olayları gaye ile izah etmek, olayların önceden tayin olunduğunu, yazgıyı ... kabul etmektir" (Boran, 1943a: 64).

Bu tez de Behice Boran'ın siyasal kuramcılığına devredecek, sosyalizmin tarihsel bir zorunluluk olduğu fikrine karşı onun tarihsel bir olasılık[96] olduğu tezini savunmasıyla açığa çıkacaktır. Böylece Boran, sınıf mücadelesinin sonucunun önceden belli olduğu gibi bir yaklaşımdan uzak duracak, böyle bir yaklaşımın karşısında yer alacaktır.

Üçüncü tez, her toplumda değişme hızının farklılar göstereceğidir. Boran açısından toplumlar, tarihin aşamalarından adeta merdivenin basamaklarından birer birer çıkarcasına geçmeyebilecekleri gibi, mesafe kat etme hızında da farklılıklar gösterebilir. Dünya sisteminde en ileri ile geri toplumların bir arada bulunuyor olması bu tezin somut dayanağıdır. Kendi sözleriyle:

> Cemiyetlerin hepsi aynı süratle ve aynı istikamette değişmiyor. Hususî coğrafî ve tarihî şartlar arada farklar doğuruyor. ... Bunun için aynı zamanda muhtelif çeşitten, muhtelif tekâmül derecesinde cemiyetler mevcut olabiliyor, bugün dünyada en iptidaî tip cemiyetlerden en mütekâmil tip cemiyetlere kadar hemen hemen her cemiyet şekline tesadüf etmek mümkündür. Bütün bu cemiyetler ayni arz üzerinde omuz omuza yaşıyorlar (Boran, 1941e: 265-266).

Dördüncü tez, toplumun iç yapısındaki kısımlarının gelişimindeki farklılığa ilişkindir. Bu tez, bir toplumda ekonomi, siyaset, kültür, sanat ya da edebiyatın aynı hız ve zamanda değişmeyeceğini ima eder. Behice Boran, "Cemiyetler değişirken bütün cephelerile ve bütün cepheler ayni sür'atle değişmezler. Bazı sahalarda ilerlemeler olurken diğer sahalar bir müddet duraklayabilir veya daha yavaş değişir" diye yazar (Boran, 1941d: 152). Bu saptamasıyla Boran, her toplumun kendi iç yapısında eşitsiz geliştiğini ileri sürmüş olur.

Beşinci tez, toplumsal değişimde içsel ve dışsal etmenlerin rol oynayabileceğidir. Bu teziyle Boran, toplumların kapalı bütünlükler olarak ele alınamayacağı gibi tek başına dışsal faktörlerle de değişemeyeceğini ortaya koyar. "Bazen," der, "cemiyetler, kendi iç yapılarının şartlarına uygun bir istikamette değişirken, dıştan gelen tesirler, dış cemiyetlerle münasebetler neticesinde değişme seyrinde istikamet değiştirebiliyor" (Boran, 1943a: 63-64). Öte yandan Boran, değişimdeki içsel ve dışsal etmenler arasında diyalektik bir ilişki bulunduğunu vurgular. Toplumların içsel ilişkilerinin dışsal ilişkilerini etkileyip değiştireceğini, dışsal ilişkilerdeki değişimin de içsel ilişkileri etkileyip değiştireceğini belirtir: "Cemiyetlerin iç değişmeleri dış münasebetlerine tesir ediyor; ve sonra da dış münasebetler sistemindeki değişmeler de her cemiyetin iç yapısına tesir ediyor" (Boran, 1941e: 266).

Altıncı tez, daha gerideki bir toplumun ilerideki toplumun en ileri biçimlerine

---

[96] Sosyalizmin tarihsel bir olasılık olduğu şu anlama gelir: Marksist kuram bize sınıf mücadelesinin sonucunu önceden söylemez; ama sınıf mücadelesinin tarihsel değişimin ilkesi olduğunu gösterir. Dolayısıyla Marksist açıdan sosyalist projeyi tanımlayan kategori 'kaçınılmazlık', 'engellenmezlik', 'potansiyelin gerçekleşmesi' ya da 'vaat' değil, 'olasılık'tır; yani, daha önce imkansız olan sosyalist projeyi kapitalizm koşullarında mümkün kılan toplumsal ve maddi koşullar vardır (Wood, 2003a: 172-178).

o toplumun yaşadığı tarihsel süreçten geçmeden erişebileceğine dayanır. Behice Boran, bu teze Manisa köylerindeki araştırmaları sırasında ulaşır (Boran, 1945a: 236-237). Boran'ın gözlemlerine göre; geride olan, yeni biçimleri, ileri olandan, onunla aynı evrelerden geçmeksizin alır ama, bazı eski biçimler de varlığını sürdürür. Böylece, geri toplumun, bir yandan eski ile yeniyi bir arada kendi bağrında barındırabileceği, bir yandan da ileri olanı sıçrayarak yakalama imkanına sahip olabileceği saptanmış olur.

Behice Boran'ın öğretim üyeliği döneminde bir yandan sosyoloji içindeki tartışmalardan bir yandan da kendi saha araştırmalarından türettiği toplumsal değişime ilişkin bu tezler, onun hem Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş tezlerine hem de sosyalist devrim tezine kaynaklık edecektir. Boran, Türkiye'nin (ve tüm azgelişmiş ülkelerin) sosyalizme ancak gelişmiş kapitalist ülkelerin geçtiği aşamaları geçerek ulaşabileceği; buna bağlı olarak bir burjuva demokratik devrim yoluyla önce ülkenin sanayileştirilmesi gerektiği; bunun için ulusal burjuvaziyle ittifak yapılmasının zorunlu olduğu; geri kalmışlığın nedeni dışarıdaki emperyalizm olduğu için önce o yenilmeksizin içeride sınıf mücadelesinin mümkün olmadığı gibi MDD'ci ve Yöncü tezlere karşı çıkarken kendi düşünce tarihinden miras kalan bu tezleri siyasallaştırarak kullanacaktır. Bütün bu tartışmayı, dördüncü bölümde göreceğiz.

Tutuculuğa Karşı, Marksist Bir Sosyolojiye Doğru

Bir sosyolog olarak Behice Boran, sosyoloji tarihindeki ana çizgilere ya da ana akımlara karşı konumunu öğretim üyeliğinden koparılma sürecinde, 1947'de, şekillendirip berraklaştırdı. Bunun, Behice Boran'ın sosyolojiyle yaklaşık 12 yıl süren macerasının sonunda olması doğaldı. Bütün bu dönem boyunca sosyoloji içindeki ana eğilimleri ve akımları tanımak, Marksizmle ilişkileri derinleştirmek, sosyolojiye Marksizm açısından bakabilmek, düşünce ve kavrayışta belirli bir olgunluğa ulaşmak gerekiyordu. Behice Boran'ın sosyolojiye yaklaşımlar konusundaki konumunu şekillendirişinin toplu ve sistematik ifadesi, Türkiye'deki bir yayında değil, bir Amerikan dergisinde, *American Journal of Sociology*'de yayınlanan makalesiyle oldu. Önceden sözünü ettiğimiz bu makale,[97] Boran'ın sosyolojiye yaklaşımlar konusundaki kuramsal çözümlemesinin zirvesidir.

Behice Boran, sosyolojik çözümlemenin evrelerini dörde ayırır ve bu evrelerin her birini sistem karşısındaki tutumları, toplumsal mücadeleler karşısındaki konumları ve gördükleri işlev bakımından eleştirir. Boran'ın eleştirel çözümlemesinde sosyolojik düşüncenin birinci evresi Auguste Comte; ikinci evresi Emile Durkheim ve Herbert Spencer; üçüncü evresi Max Weber ve Werner Sombart ve dördüncü evresi de Amerikan sosyolojisi tarafından temsil edilir.

Behice Boran, Comte'un sosyolojiyi bir pozitif bilim olarak tanımlamasının anlamını iki yönlü bir çözümlemeye tabi tutar. İlk olarak, Comte'un, tutuculuğu-

[97] Söz konusu çözümlemede, Behice Boran'ın adı geçen makalesinin Raşit Kaya tarafından yapılan Türkçe çevirisi kullanılıyor. Kaynağa yapılan göndermelerdeki tarih bu nedenle 1987'dir. Göndermelerde belirtilen yıl yanıltıcı olmamalıdır. Makalenin yazılış tarihi 1947'dir.

nu koşullandıran tarihsel koşullara bakar ve bu bakışla üç temel durumun altını çizer: Birincisi, Comte, Fransız Devrimi'nden ve Napoleon'un serüvenlerinden sonra tükenme noktasına gelmiş Fransa'nın egemen sınıflarının devrimci kalkışmaların ürküntüsü içinde geliştirdikleri tutucu tepki döneminde yaşamış ve yazmıştı. İkincisi, Comte'un yazdığı dönem, sistemi değiştirmekle tehdit eden ütopik sosyalist hareketlerin zirvede olduğu bir dönemdi. Nihayet üçüncüsü, Comte'un kendisi toplumsal köken olarak kralcı ve Katolik bir aileden geliyordu.

Boran'ın Comte'un geliştirdiği pozitivizme karşı eleştirisinin ikinci düzeyi onun temel argümanının çözümlenmesini, sosyoloji tarihinde yerine oturtulmasını ve sınıfsal işlevinin saptanmasını amaçlar. Boran'ın çözümlemesine göre Comte'un düşüncesinin özü; mevcut kötülüklerin ortadan kaldırılıp toplumun yeniden düzenlenmesinin temellerinin ancak toplumsal sorunlara akılcı ve bilimsel çözümler getirecek olan sosyoloji tarafından sağlanabileceği; bu yönde harekete geçmenin ancak yeterli bilgiyle mümkün olabileceği; toplumun bilimi gelişmediği için var olan sisteme eleştiri yöneltmenin geçerli olamayacağı; mevcut eleştiriler bilimsel olmadığı için geçersiz ve değersiz olduğuydu. Boran'ın, bu iki düzeydeki çözümlemeden çıkardığı sonuç; Comte'un geliştirdiği haliyle pozitivist sosyolojinin bir egemen sınıf ideolojisi olduğuydu. Kendi sözleriyle:

> Böylece, sosyoloji, toplumsal olgularla (phenomen) ilgili bilginin nesnel ve bilimsel dalı olma savı ile doğmuştur; ancak, gerçekte (belirli) bir sınıf ideolojisi işlevini yerine getirmeye yazgılanmıştı. Sosyolojinin bilimsel olma savı, bir yandan, toplumsal sisteme yönelen saldırılara karşı bir savunmaya, öte yandan zamanın temel, yaşamsal ancak, politik olarak tehlikeli sorunlarıyla karşı karşıya gelişten bir kaçış aracı olmaya hizmet etmiştir (Boran, 1987c: 30).

Behice Boran, nasıl ki Comte sosyolojisini sisteme eleştiriler yönelten ve onu aşmayı amaçlayan ütopik sosyalist akımlar ile karşıtlık temelinde çözümlemişse, Comte sonrası sosyolojik düşünceyi de Marksizm ile karşıtlığı temelinde çözümler. Fakat, Boran, burada bir ayrım yaparak, Marksizmin ütopik sosyalist akımlardan farklı olan iki özelliğine dikkat çeker. "Marksizm," der, "bilimsel metodolojiye dayalı olmanın saygınlığının kendi yanında olduğunu ve tarihsel gerçeklerden dayanak aldığını ileri sürmesinin yanı sıra, hızla, dünya ölçeğinde bir toplumsal hareket haline gelmiştir. Böyle bir düşünce sistemi yok sayılamaz, görmezlikten gelinemez" (Boran, 1987c : 30-31). Behice Boran'ın buradan çıkardığı sonuç, 19'uncu yüzyılın ortasından itibaren ikili bir ideolojik sistemin karşı karşıya gelişidir: Sosyoloji ve Marksizm. Boran açısından, bu ideolojik bölünme toplumun kendisindeki sınıfsal bölünmeden kökleniyordu. Sosyoloji burjuvazinin bilimi iken Marksizm işçi sınıfının bilimi olarak ortaya çıkıyordu. Bunlardan birincisi düşünce sistemlerinin sınıfsal niteliğini ele almaktan kaçınarak "bilimsel nesnellik"te ısrar ederken, Marksizm, kendisini işçi sınıfının düşüngüsü olarak tanımlıyordu.

İşçi sınıfının düşüngüsü olarak Marksizmin ortaya çıkışının ardından, sosyo-

lojinin, gözden düştüğü Fransa'da değil, kapitalizmin gelişmiş olduğu İngiltere'de kendi yolculuğuna devam etmesi, Boran'a göre bir tesadüf sayılmazdı. Boran, toplumun yeni bilimi olan sosyolojinin "ete kemiğe büründürülme" işinin, bir İngiliz centilmeni olan Spencer tarafından üstlenilmesini anlamlı bulur ve onun sosyolojik düşünce içindeki yerini liberal, bireyci, "bırakınız yapsınlar" düşünüşünü sosyolojiye yerleştirmek olarak belirler (Boran, 1987c : 30-31).

Comte ile Durkheim arasındaki evrenin temsilcisi olan Spencer'a ilişkin bu saptamasının ardından, Behice Boran, sosyolojinin Marksist meydan okuma karşısındaki en önemli temsilcilerinden birisi olan Durkheim düşüncesini ele alır. Boran, üç nedenle Durkheim üzerinde genişçe durur: Sosyolojinin pozitif bilim olduğuna ilişkin fikrin şampiyonluğunu yapması; çağdaş Fransız sosyolojisi üzerinde egemenlik kurmuş olması; 1940'larda Amerikan sosyolojisinin önemli simaları tarafından gitgide daha çekici bulunması. Boran açısından, Durkheim'ın sosyolojinin bir bilim olarak olanaklılığı ile toplumsal olayların ön kavramlar olmaksızın nesneler şeklinde incelenmesi gerektiğine ilişkin tezi, sosyolojinin yanlı ve ideolojik niteliğinin belirtileridir. Behice Boran, Durkheim'ın çalışmalarına ve düşüncesine iki düzeyde bakar. Bunlardan birincisi, onun sosyalizme bir almaşık olarak günün acil ve pratik sorunlarına çözüm getirme arayışına ilişkindir. İkincisi ise, maddeci tarih görüşüne kuramsal olarak almaşık getirme arayışına. Boran, birinci düzeyde, Durkheim'ın "anomie" (kuralsızlık) sorununa çözüm olarak temel toplumsal gruplara denk düşen, onları düzenleyen yasal ve etik bir sistem içinde, ahlaki ve tinsel birimler temelinde yeniden örgütleme önerisinin, faşizmin "korporatif devlet" modeliyle aşırı benzerliğine dikkat çeker. İkinci düzeyde ise, Boran, Durkheim'ın, "sui generis" bir olgu olarak ortak bilinç üzerinde ısrarla durmasını; bunun üzerine bir metodoloji inşa etmesini; ortak bilincin ilk toplumsal olgu olduğunu kanıtlamaya çalışmasını tarihsel materyalizmin karşısına gerçekliğin tinsel kavranışını koyma amacına bağlar. "Eğer," der Behice Boran, "davasını bu düzeyde kazanabilmiş olsaydı, sosyalistlere karşı dava da kesin olarak tümüyle kazanılabilirdi" (Boran, 1987c : 32). Gelgelelim, tinsel bir kavramı pozitif bilimin görüş ve metodolojisi ile uzlaştırmak istemesi, Durkhem'ın temel çelişkisi idi, Boran'a göre.

Sosyolojik düşüncenin üçüncü evresini temsil eden Weber-Sombart çizgisinin ayırt edici özelliği, Behice Boran'a göre, Durkheim'ın içine düştüğü en büyük çelişkiyi aşma çabasındaydı. Weber ve Sombart, bu çelişkiyi, bilimin temel birliğini ve toplumsal olguların açıklanmasında doğa bilimi yöntemlerinin olabilirliğini yadsıyarak aşmaya çalışmışlar ve böylece, Boran'ın deyimiyle "Gordion'un düğümünü çözmüşlerdi" (Boran, 1987c: 32). Bireyleri harekete geçiren güdülerin en önemlilerinin toplumsal değerlerden elde edilenler olduğunu düşünen Weber ve Sombart, bu düşüncelerinin bir sonucu olarak toplumsal olguların açıklanmasına toplumsal motivasyonlardan başlanması gerektiğini savunmuşlar, üretim ilişkilerinin ancak bu yolla çözümlenebileceğini ileri sürmüşlerdi. Weber'in dinsel

değerlerin kapitalizmin gelişimindeki rolünü,[98] Sombart'ın da teknoloji ve üretim ilişkilerindeki gelişimi "kapitalizmin ruhu"nun gelişmesiyle açıklamaya kalkışması bu mantığın bir ürünüydü. Behice Boran, Weber ile Sombart'ın bu yaklaşımlarının gerçekliğin maddeci kavranışına bir başkaldırı olduğunu belirtir. Ve şöyle yazar: "Weber ve Sombart da tıpkı Durkheim gibi Marksist meydan okuma ile metodolojik noktada kapıştılar; konunun köklerine bir darbe indirmek istediler. ... Weber ve Sombart da Marx ve Engels gibi aynı sosyolojik sorunla ilgilidirler: Kapitalist sistemin kökeni ve gelişmesi. Yaptıkları şey, olguların açıklanmasındaki sırayı tersine çevirmektir. Sistemlerinin köklerine yerleştirilen bilimlerdeki ikilik böyle bir ters çeviriş için gerekli bir önkoşuldu. Bu bağlamda, Sombart'ın uzun yaşamını Nazi sisteminin sözcüsü olarak tamamlamış olduğunu söylemek hiç de yersiz olmayacaktır" (Boran, 1987c: 32).

Behice Boran'ın, sosyolojik düşüncenin dördüncü evresini temsil eden Amerikan sosyolojisine ilişkin çözümlemesi özellikle önemlidir. Çünkü, Behice Boran'ın sosyolojik çalışmaları üzerine yapılmış ender çalışmalardan birinde (ki bu bir doktora tezidir) Boran'ın "Amerikan sosyolojisinin yaklaşımlarını benimsediği" ileri sürülmüştür (Alver, 2005: 3). Oysa gerçek böyle değildir. Şimdi göreceğimiz gibi, Amerikan sosyolojisini sınıfsal bir perspektifle eleştiren ve bu akıma almaşıklar getirmeye çalışan Behice Boran'dı.[99]

Behice Boran, Amerikan sosyolojisinin sınıf karakterinin biçimlenişinin Avrupa'dan daha farklı bir biçimde ortaya çıktığını belirtir. Bunun nedeni, ona göre, Amerika'nın feodal bir geçmişten gelmeyişinden, bu ülkedeki düşüngü ve eylem çatışmalarının Avrupa'daki kadar keskin olmayışındandı. Bununla beraber, Amerikan sosyolojisinin sınıf karakterinin kaynağındaki fark, tam da bu ülkede Marksist ya da sosyalist bir eleştiri veya muhalefet olmamasından kaynaklandı. Boran, böylesi bir muhalefet ya da eleştirinin yokluğunda Amerikan sosyologlarının kendi sistemlerini veri olarak aldıklarını ve dikkatlerini bu sistemin işleyiş ayrıntıları üzerine yoğunlaştırdıklarını vurgular. Boran, buradan Amerikan sosyolojisi hakkında genel düzeydeki şu saptamaya ulaşır: "Sosyoloji, tam anlamıyla başarıya ulaşmış, iyimser burjuvazinin bilimiydi" (Boran, 1987c: 33).

Boran'a göre Amerikan sosyolojisinin beş karakteristiği bulunur. Bunlardan birincisi, Amerikan sosyolojisinin belirli toplumsal olguları toplumsal bütünün parçaları olarak görmeyi reddederek, belirli toplumsal olgu ya da kurumların incelenip açıklanmasında kullanılması gereken tek meşru ve esas başvuru çerçevesini dışarı atmasıydı. İkincisi, "suya sabuna dokunmayan terminolojisi" ile siyasal tartışmalardan uzak durmasıydı. Üçüncüsü, ilgilendiği tek şeyin sosyolojik malzemenin toplanması, sınıflandırılması ve sıralanması ile ilgili teknikler olmasıydı. Amerikan sosyolojisinin bu özelliği, onun gerçek toplumsal sorunlara gözlerini

[98] Boran'ın, Weber'in bu çabasına ilişkin eleştirilerine yukarıda değinilmişti.

[99] Besbelli ki, Alver, Behice Boran'ın Amerikan sosyolojisini çözümleyip eleştirdiği makalesini okumamış.

kapamasını koşullandırmıştı. Böylece, Amerikan sosyolojisi ne dünyanın altıda birinde yaşanan sosyalizm deneyimleriyle, ne Avrupa'da faşizmin yükselişiyle, ne büyük kitleleri saran işsizlik olgusuyla, ne büyük bir hızla gelişen işçi sınıfı örgütlenmeleriyle ne de liberalizmi sarsan devlet müdahaleciliğiyle ilgileniyordu. Amerikan sosyolojisinin ilgi odağı, bir yandan, sözgelimi küçük göçmen gruplarının sisteme uyumlarının sağlanması ya da suç ve cinayet üzerine alan çalışmaları ve bir yandan da anket, mülakat ya da testlerin standartlaştırılmasıydı. Burada, özellikle vurgulanması gereken nokta, Behice Boran'ın Amerikan sosyolojisinin ilgi alanları ya da tekniklerine değil, bunların tek ilgi nesnesi yapılmasına itiraz ettiğidir. "Bu gibi konuların," diye yazıyordu Behice Boran, "kendilerinde yanlış olan bir şey yoktur; eleştiri, bunları ilginin tek nesnesi yapıp, zamanın koşullarına daha uygun, başka koşulları görmemeye yönelinmesindedir. Bundan başka, bu incelenen konular zaman içinde gözlenen değişmeye göre temel toplumsal kalıplarla ilişkilendirilmiş olsalardı günümüzün toplumsal dünyasını anlamada anlamlı sonuçlar verebilirlerdi" (Boran, 1987c: 33).

Behice Boran'ın Amerikan sosyolojisinde eleştiriye tabi tuttuğu beşinci özellik, onun, toplumsal sistemi rahatsız eden tüm hastalıkların, insan ilişkileri konularında bilim öncesi ve doğaüstücü görüşten doğacı ve bilimsel bir görüşe geçişin tamamlanmamasından kaynaklandığını savunması ve böylece toplumsal değişme sorununu sosyal bilimlerin gelişip bir "kamusal saygınlık" kazanmasına bağlamasıydı. Behice Boran açısından, bu yaklaşım, "bilimin büyüsünün toplumsal düzende arzulanan değişiklikleri getirebileceğine inanılması"ndan başka bir şey değildi. Oysa bilimlerin gelişmesi, bağımsız değil, bağımlı bir değişkendi. Boran, "insan ilişkilerinin bilimsel olarak düzenlenmesini etkileyecek bir değişken olarak sosyal bilimlerin gelişmesi toplumsal değişme sürecinden bağımsız bir değişken olmayıp, tam aksine, toplumun temel kurumsal sistemindeki değişmelere oldukça yakından bağlı bağımlı bir değişken olduğudur" diye yazıyordu (Boran, 1987c: 35).

Marksist bir sosyolog olarak Behice Boran'ın, sosyoloji tarihindeki ana çizgilere ya da ana akımlara yönelttiği tüm bu eleştiriler, onun Marksist bir sosyolojinin temel dayanaklarını nasıl kurduğunun ana hatlarını verir. Bu ana hatları kendi sözleriyle de aktarmak yerinde olacaktır:

> (1) Bir toplumun tüm kurumları birbiriyle bağlantılı bir bütün oluştururlar; ekonomi, siyaset ve sosyal bir arada yer alır ve işler. (2) Karşılıklı ilişkiler, tüm etkenlerin zorunlu olarak aynı ağırlıkta olduğu, bir üstünlük (primacy), "*yumağın başladığı bir yer*" bulunmadığı anlamına gelmez. Gerçekte, eğer toplumsal değişmeyi göreli olarak belirleyici ve yönlendirici rol oynayan bazı alanlar varsa temel bir yapıdan söz edilmesi bilimsel olmamak değildir. Esasen, gerçek araştırma durumlarında ve toplanmış bilgilerin açıklaması yapılırken, bir başlangıç noktası seçmek kaçınılmazdır. Seçim, bunu kapalı ve gelişigüzel bir biçimde yapmakla, metodolojik olarak sağlam bir biçimde yapmak arasındadır. (3) Toplumsal bütün zaman içinde tümüyle değişir. "Toplumsal değişme" terimi sadece kurumların çeşitli münferit

> kesimlerini ifade ediyor olarak alınmamalıdır. Toplum yapısal değişikliklere uğrar, yani evrilir. Toplumsal değişmenin temel sorunu bu yapısal değişmelerin nasıl meydana geldiğidir (Boran, 1987c: 36).

Öyleyse, denilebilir ki, Behice Boran, sosyolojik araştırmaların, tarihsel maddeci bir perspektifle, diyalektik bir yöntemle, içinde temel bir yapının ayırt edilebileceği belirli bir toplumun parçası olan olguları toplumsal bütünün parçaları olarak ve toplumsal değişme ekseninde yapılmasının Marksist bir sosyolojinin temeli olacağını düşünüyordu.

Toplumsal Yapı Araştırmaları: 'Diyalektiği Çalıştırmak'[100]

Behice Boran'ın sosyolojiye yaklaşımlarıyla kendi sosyolojik çalışmaları arasında ilişki kurabilmek için yukarıda andığımız ve 1945'te yayınlanan *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki* başlıklı çalışmasını değerlendirmek yerinde bir adım olacaktır. Burada, önce bu çalışmanın Behice Boran'ın aydın kimliği bakımından önemli yanlarını ve kitabın bazı özgün yönlerini belirteceğiz. Daha sonra *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nı Behice Boran'ın sosyolojik araştırmaları nasıl tanımladığı, bunların hedeflerinin neler olması gerektiğine nasıl yaklaştığı ve bu çalışmada diyalektik yöntemi nasıl kullandığı açılarından değerlendireceğiz. Son olarak da, Behice Boran'ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nda ulaştığı sonuçların sosyal bilimlerin değişik dalları bakımından önemini ana çizgileriyle vurgulayacağız.

Toplumsal Yapı Araştırmaları, Behice Boran'ın aydın kimliğinin oluşumunda birkaç nedenle özel bir yere sahiptir.

Birinci bölümden hatırlanacağı üzere, Behice Boran, ilk bilimsel araştırmasını doktora tezi için ABD'de yapmış, fakat bu çalışmasından tatmin olmamıştı. Çünkü, Boran, doktora çalışmasını yaparken Marksizmle daha yeni tanışmış, bu nedenle onu henüz özümsememiş, öğrendiği sosyoloji kuramlarını ise benimsememişti; hayal kırıklığı içindeydi. Dolayısıyla, Boran'ın doktora çalışması, onun entelektüel gelişiminin buhranlı bir uğrağının ürünüydü. *Toplumsal Yapı Araştırmaları* ise, Behice Boran'ın diyalektik yöntem ve Marksist kuramı özümsemekte belirli bir mesafe kat ettiği, sosyoloji kuramlarına eleştirel bakabildiği bir dönemin ürünüydü. Öte yandan Behice Boran, öğretim üyeliğinin ilk zamanlarında Ankara köyleri ve şehir merkezinin mahallelerindeki gözlemleriyle toplumsal yapı araştırmalarının ön hazırlıklarını yapmıştı. Bunlar, Behice Boran'a toplumsal yapı araştırmalarının nasıl

---

[100] 'Diyalektiği çalıştırmak' Bertell Ollman'ın *Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar* adlı eserinde bir bölümün başlığıdır (Ollman, 2006: 45-134). Bölüm başlığını Ollman'dan iki nedenle ödünç aldım. Birincisi, bu bölümde, Behice Boran'ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nda diyalektik yöntemi nasıl kullandığını (ya da çalıştırdığını) çözümlemeye odaklanacağım için; ikincisi, Boran'ın diyalektiği nasıl kullandığını çözümlerken diyalektik yöntem konusunda yaslanacağım kuramsal dayanak Ollman'ın bu kitabı olduğu için.

bir yöntemle, hangi araştırma soruları etrafında yapılması gerektiğine ilişkin genel bir yaklaşım, bir bakış açısı kazandırmıştı. *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, bu açılardan bakıldığında Behice Boran'ın hem o zamana kadarki düşünsel birikiminin, hem de saha araştırmalarında kazandığı ilk deneyimlerin bir sonucuydu.

Toplumsal Yapı Araştırmaları, sadece bir sonuç olmakla kalmamış aynı zamanda sonraki çalışmaları için bir girdi olmuştu. Bu çalışma, Behice Boran'ın yukarıda belirtilen toplum ve toplumsal değişime ilişkin kuramsal düzeydeki çözümlemelerinin berraklaşmasına katkıda bulunmuştu. Behice Boran'ın eşitsiz ve bileşik gelişmeye ilişkin tezleri, onun somut araştırma ve gözlemlerinden yola çıkarak geliştirdiği tezler oldular.

Toplumsal Yapı Araştırmaları'nı önemli kılan bir başka yan, Behice Boran'ın Türkiye'nin toplum yapısı üzerine yapacağı uzun vadeli araştırmalar dizisinin başlangıç noktası olmasıydı. Boran, öğretim üyeliğinden çıkarılmasaydı, bu başlangıç noktasından devam edecek, bu çalışmasında dışarıda bıraktığı yönlerde araştırmalar yapacaktı. Sözgelimi, Behice Boran, kültürel kökenleri ve tarihi birbirlerinden farklı olan köyler üzerine araştırmalar yapacağını, bu araştırmalarını yıllar boyunca sürdürmeyi planladığını yazar (Boran, 1945a: 20). Boran, daha sonradan, bu araştırmaları üniversite seviyesinde bir sosyal araştırmalar merkezi meydana getirerek sürdürmek istediğini söyler. Boran, böylesi bir projenin başarılması durumunda, Türkiye'nin toplumsal gerçeklerinin su yüzüne çıkarılabileceğini, zamanla da bu gerçeklere dayanarak Türkiye'nin kendine özgülüklerine uygun sosyalist bir program inşa edilebileceğini vurgular (Boran, 1970a: 43). Buradan, Behice Boran'ın sadece köy sosyolojisiyle sınırlı olmayan, Türkiye'nin toplum yapısını değişik cepheleriyle araştıran, bu araştırmaları sosyal bilimlerin değişik disiplinlerine dayanarak koordineli bir şekilde yürüten büyük bir projenin peşinde olduğu sonucu çıkar. *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, işte bu büyük projenin ilk adımıydı.

Son olarak, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, Türkiye'de kendi alanında yapılmış öncü bir çalışmaydı. İzinden yürüyebileceği, mirasını sahiplenebileceği, bıraktığı noktadan ileriye taşıyabileceği kendine öncel çalışmalardan mahrumdu. Buna karşılık, kendisinden sonra gelen pek çok başka çalışma için yöntemi, teknikleri, biçimleri ve ruhu bakımından örnek olabildi.[101]

Toplumsal Yapı Araştırmaları birçok yönüyle incelenebilir; değişik açılardan değerlendirilebilir; ulaştığı sonuçları kültür, iletişim, toplumsal cinsiyet, siyaset ve hukuk kuramları bakımından çözümlenebilir. Fakat, bundan önce bir başka noktadan odaklanmayı hak eder: Yöntem. *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, esas önemini Behice Boran'ın, diyalektik yöntemi kullanışı bakımından kazanır. Bu

[101] Kurtuluş Kayalı, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nın kendinden sonra gelen sosyolojik araştırmaları derinden etkilediğini, bunların çerçevesini çizdiğini belirtir. Kayalı'ya göre, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nı model alarak yapılan çalışmalar, genellikle, onun düzeyine ulaşamamışlardı. Kayalı'nın bu yöndeki değerlendirmeleri için bkz. (Kayalı, 1994: 148-167).

yön, Behice Boran'ın toplumbilimciliği ile siyasal kuramcılığı arasındaki sürekliliği kurar. Dördüncü bölümde göstereceğimiz gibi, Behice Boran Marksizm ve Türkiye üzerine yaptığı çözümlemeleri, giriştiği tartışmaları daima tarihsel maddeci bir perspektifle, diyalektik yöntemle yürütür; yazdığı bütün yazılarda ve giriştiği bütün tartışmalarda yöntem sorunlarını ısrarla ve durmaksızın vurgular. Boran'ın, siyasal kuramcı kimliğinin ayırt edici özelliği de bu olacaktır. Tarihsel, toplumsal ve siyasal sorunları maddeci tarih görüşüne dayanarak yöntemli bir biçimde çözümlemek, bu çözümlemeleri daima somut süreç ve ilişkilere odaklamak Behice Boran'ın siyasal kuramcı olarak ayırt edici özelliğidir; bu özellik, Behice Boran'ın toplumbilimciliğinden gelir. Bu ayırt edici özelliğiyle Behice Boran, Türkiye sosyalist hareketinin önde gelen simalarında genellikle rastlanan iki uç eğilimden uzak duran dengeli bir hat izlemiştir: Ne Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yapısına gözlerini kapatarak Marksist kuramın değişik yorumlarının genel geçer yanlarını tekrar etmek ve onları Türkiye toplumuna 'giydirmek' ne de Marksist kuram ve diyalektik yöntemi bir kenara bırakarak Türkiye'nin kendine özgülüklerini mutlaklaştırmak.

Bir sosyolog olarak Behice Boran'ın derdi, toplumdu. Bu nedenle araştırmalarında toplumun ne olduğunu, nasıl işlediğini, nasıl değiştiğini, nereye doğru evrildiğini diyalektik yöntemle incelemeye odaklanmıştı. Bertell Ollman, "... diyalektik bir araştırma önce bütünle, sistemle veya bu bütünden ne anlaşılıyorsa onunla başlar. Daha sonra yavaş yavaş parçayı, onun içinde nasıl bir yer tuttuğunu, nasıl işlediğini araştırır ve sonunda buradan da başlangıç noktası olan bütüne ilişkin daha net bir kavrayışa ulaşır" der (Ollman, 2006: 33). *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nın yapısı, bu yaklaşıma uygundur. Behice Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'na cemiyet (aynı anlama gelmek üzere toplum) kavramıyla başlar. "Gerek sosyolojik yazılarda, gerek günlük sözlerimizde, cemiyet kelimesini âdeta büyük harfle *Cemiyet* şeklinde kullanırız," diye yazar ve ekler: "Sanki bu kavram bircinsten (mütecanis) tek bir realiteyi ifade ediyormuş gibi... Bu kelimeyle ifade ettiğimiz realite, bir bütün olarak bazı ayırt edilebilen vasıflar gösterdiği nispette kelimenin bu şekilde kullanılması doğru olabilirse de ... daha küçük, farklılaşmış fakat birbirine bağlı birimlerin meydana getirdiği bir bütündür" (Boran, 1945a: 1). Behice Boran, bu noktada yöntembilimsel bir uyarı yaparak, 'bütün' ve 'parça' olarak adlandırılan kavramların "izafi" kavramlar olduğuna dikkati çeker ve "hiçbir sosyal bütün mutlak ve nihaî olarak kendine yeter, nevi şahsına münhasır, kapalı bir birim değildir" der (Boran, 1945a: 16).

Behice Boran, daha sonra toplumsal yapıyı oluşturan birimlerin neler olduğunu, nasıl işlediğini, birbirleriyle nasıl ilişki ve etkileşim içinde bulunduğunu incelemeye başlar. Aşağıda göstereceğimiz gibi toplumsal yapıyı oluşturduğunu düşündüğü her birimin incelenmesinden belirli sonuçlara ulaşır. Araştırmalarının sonunda, tekrar bütüne döner. Kitabının sonunda, "şimdi," der, "burada parça parça çıkarmış olduğumuz neticelerin belli başlılarını bir arada, parçaların birbirini tuttuğu,

desteklediği bir bütün halinde vermek istiyorum" (Boran, 1945a: 235). Böylece, Behice Boran, bütünle başladığı araştırmasını onu parçalara ayırarak, sistemle başladığı incelemelerini onun içine doğru ilerleyerek sürdürür ve en sonunda bütüne ilişkin daha net bir kavrayışa ulaşır. Bu yaklaşım yani, Ollman'ın deyimiyle "bütünden parçaya, sistemden içeriye ilerleyen" yaklaşım, Behice Boran'a, sonunda sistemin bütünlüğünün kurulmasını engelleyen, parçaları daha baştan birbirinden bağımsızmışçasına ele almanın getireceği mahzurlardan kaçınma imkanı verir. Behice Boran, kendisinin izlediği yolun tersinden giden sosyal bilimcileri de bu bağlamda eleştirir. 1925'lerde Amerikan şehirleri üzerine çalışan araştırmacıların yönteminin parçacılıktan kaynaklanan açmazları hakkında şunları söyler: "[Bunların] tetkiki sosyal yapının muhtelif cephelerini teferruatıyla, parça parça, tasvir etmek olmuştur ve sosyal yapıyı her cihetten teferruatıyla tasvir etmekle bu yapının ve cemiyet hayatının muhtelif kısımları arasındaki bağlılığın kendiliğinden birleşeceği sanılmıştır. ... parçacı etüdler, tanelerin çöplerden, samandan ayrılmadığı, bilakis ekseriya kıymetli tanelerin saman çöpleri arasında gözden kaybolduğu bir olaylar yığını verir" (Boran, 1945a: 248).

Bütünden parçaya, sistemden içeriye doğru işleyen *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, toplumsal değişim üzerine düşünürken, onu araştırırken, onun hakkında gözlem yaparken ve fikir yürütürken bir dizi soyutlama yapar; yani araştırmasının içine dahil edeceği yanlarla dışarıda bırakacağı yanları birbirinden ayırt eder; içeriye dahil ettiği parçaları bazı özelliklerine göre ayrıştırır; bunların her birini bütünden çekip ayırır; çekip ayırdığı parçaya odaklanarak onu büyüteç altına alır.

Behice Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nda, problemini belirli bir genellik düzeyinde tarif eder. Bu genellik soyutlamasında, sosyolojinin probleminin belirli bir toplumsal yapının birimleri arasındaki ilişkileri aydınlatmak olduğunu vurgular. Genel düzeyde toplumsal yapının bu birimler arasındaki bütünleşmeden oluşan bir toplumsal düzen olduğunu yazan Behice Boran, toplumsal yapının birimlerinin insan ilişkileri sistemleri olduğunu, bu ilişkiler sisteminin de hangi toplumda, zamanda ve mekanda olursa olsun genellik düzeyinde ikiye ayrılabileceğini belirtir. Behice Boran'a göre, bu ilişkilerden birincisi toplum-doğa ilişkilerinin insanlar arasında doğurduğu ilişkiler sistemidir; ikincisi ise, insanların kendi aralarında kurdukları ilişkiler sistemidir. Boran, bu iki ilişki sisteminin ancak soyutlama düzeyinde ayrıştırılabileceğini, gerçekte ise birbirlerine içsel olarak bağlı olduklarını bilir; "bu iki münasebetler sistemi," der, "birlikte cemiyet yapısını teşkil ettiklerinden birbirlerinden müstakil değildirler" (Boran, 1945a: 1-2).

Genellik düzeyindeki bu soyutlamasından sonra Behice Boran'ın attığı ikinci adım, kapsam soyutlamasına geçmek olur. Boran, sosyolojik bir araştırmanın kapsamını şu şekilde sınırlar: "... sosyolojik araştırmaların başarması gereken iş muhtelif cemiyet tiplerinde, muhtelif zaman ve mekan şartları altında bu esas münasebetin müşahhasta [somutta] gösterdiği çeşitlenmeleri meydana çıkarmak, sosyal

değişme vetiresinde [sürecinde] müesseselerin değişme seyrinin ve nizamının ne olduğunu teferruatıyla belirlemektir" (Boran, 1945a: 3).

Behice Boran, belirli bir zaman aralığı içinde incelenen herhangi bir toplumsal yapının birimlerinin birlikte evrildiğini, bu bakımdan birimlerden birinin ötekini öncelemesinin söz konusu olmadığına dikkati çeker. Her birimin diğerini belirlediğini ve onun tarafından belirlendiğinin altını çizer. Fakat birimlerden birinin evrim süreci üzerindeki etkisinin daha büyük olduğunu, bu bakımdan aralarında bir asimetri bulunduğunu vurgular: "Cemiyet yapısının şekillenmiş bir bütün teşkil etmesi, bütünün parçaları arasında karşılıklı tesirler bağının mevcut olması, parçaların hepsinin aynı ağırlıkta, aynı ehemmiyette olması demek değildir" (Boran, 1945a: 9). Behice Boran'a göre, insanın doğayla kurduğu ilişkilerin meydana getirdiği toplumsal birimler ya da 'müesseseler' bu bakımdan 'kök'tür. Dolayısıyla sosyolojik araştırmanın başlayacağı yer ya da başlangıç noktası burası olacaktır (Boran, 1945a: 3-4).

Behice Boran *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nda genellik düzeyine erişip kapsama kavuştuktan sonra üçüncü adımını atar. Bu adım, konumlanma noktalarını[102] belirlemektir. Behice Boran'ın bu bağlamda yaptığı iş, toplum yapısını oluşturan birimleri kendi içlerinde parçalara ayırmak, parçalar arasında sıralama yapmak, öncelikler oluşturmak ve ayrılan her parçaya odaklanarak onların nasıl değiştiğini ve birbirleriyle etkileştiklerini çözümlemektir. Boran, bu bağlamda, altı konumlanma noktası kurar; bu konumlanma noktalarından ayrı ayrı yaptığı bu çözümlemeler sırasında gerekli olanları birbirleriyle ilişkilendirir; sonuçta da hepsini bileşik bir biçimde yeniden inşa eder. Bu incelemeleriyle toplum yapısını, onun nasıl değiştiğini ve nereye doğru evrildiğini ortaya koyar. Behice Boran'ın birinci konumlanma noktası, demografik şartlardır. İkincisi, belirli mekan ve zaman şartları altında yaşayan belirli bir nüfus biriminin kendi ihtiyaçları için işlettiği doğal kaynaklar ve üzerinde oturduğu toprak parçasının coğrafi şartlarıdır. Üçüncü konumlanma noktası, bu nüfus biriminin içinde yaşadığı coğrafi şartlarda doğa kaynaklarını işletirken kullandığı teknolojidir. Belirli bir nüfus biriminin, belirli kaynakları, belirli bir teknolojiyle işletmesi sırasında meydana gelen üretim ilişkileri, dördüncü konumlanma noktasıdır. Topluluğun başlıca iktisadi faaliyetleri, bunların nasıl örgütlendiği, mülkiyet ilişkileri ve işbölümü bu konumlanma noktasının kendi içindeki parçalardır. Beşinci konumlanma noktası, nüfusun ayrıldığı farklılaşmış birimler, yani sosyal tabakalardır. Toplumsal tabakalar arasında değişimler gösteren toplumsal kurumlar ve toplumsal değerler ise altıncı konumlanma noktasıdır (Boran, 1945a: 9-10).

Behice Boran'ın, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nda temel meselesinin değişim ve gelişim olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu noktada Boran, toplumun tarihini, gelecekte alacağı biçimleri toplumun kendisinin ayrılmaz parçaları olarak kavrar.

[102] Bertell Ollman, 'konumlanma noktası'nı (*vantage point*) "aynı ilişkiye farklı taraflardan veya aynı sürece farklı uğraklardan bakmak" olarak tarif eder (Ollman, 2006: 114).

Bu konuda şunları yazar: "... sosyal yapıda, dondurulmuş gibi aldığımız sosyal yapıda, geçmişten gelen artıklar ve temayüller ve geleceğe yönelmiş yenilikler, gelişmeler vardır" (Boran, 1945a: 16). Bu nedenle ele aldığı toplumsal birimin tarihini çeşitli yönleriyle, ama bugüne ve geleceğe dönük olarak soruşturur (Boran, 1945a: 27-40). Öte yandan her nitelikli sosyal bilimci gibi somut araştırmalarında erişebileceği her türlü materyali ve kaynağı kullanır (resmi ve özel kayıtlar, kararlar, cetveller); her tür teknikten (anket, yüzyüze görüşme, gözlem) yararlanır (Boran, 1945a: 20).

Behice Boran'ın, Türkiye'nin toplumsal yapısını araştırırken aklından hiç çıkarmadığı bir nokta vardır. Bu nokta, üzerine araştırma yaptığı toplumsal birimin bir ülkenin, bu ülkenin de dünyanın bir parçası olduğu gerçeğidir. Boran, bu nokta üzerinde döne döne durur ve araştırması sırasında bu ilişkiselliği aklından bir an olsun çıkarmadığını vurgular. Sonuçta da, "tetkik birimimizi teşkil eden topluluğu, topluluklar-arası münasebetler sistemi içine oturtmak ve ona izafetle ele almak zarureti bizi genel cemiyet yapısının durumuna, gelişme safhasına götürüyor. Daha geniş cemiyet yapısının genel, esas hatlarını belirtmeden ve bunları tahlil ve tefsirlerde daima hatırda tutmadan bir köyü, bir kasabayı, bir şehri kendi başına ele alabilmeye imkân yoktur" der (Boran, 1945a: 15).

Behice Boran'ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nda toplumsal yapının nasıl değiştiği, nasıl geliştiği, nereye doğru evrildiğine ilişkin sonuçlara varmak üzere yaptığı araştırmaya konu olan birim iki farklı köy tipidir. Bu köyler, Manisa Ovası'nda kurulu ova ve dağ köyleridir. Behice Boran'ın aynı bölgede iki farklı köy tipini araştırma birimi olarak seçmesinin ardında yatan amaç, toplumsal değişim ve gelişimin nasıl ve neye göre farklı deneyimleniyor olduğunu görmektir. Bu amaçla, birbirinden farklı tipte ama mukayese edilebilir özelliklere sahip köyler seçilmiştir. Birinci grupta kente yakın, ana yollar güzergahında yer alan, bereketli topraklar üzerindeki ova köyleri vardır; ikinci grupta ise kente uzak, yolsuz, kıraç topraklar üzerindeki dağ köyleri yer alır. İlk bakışta iki tipteki köylerin ayrılış ölçütü coğrafi gibi görünür. Oysa, ova köyleri ana yollar güzergahında yer almazdan önce, yani henüz dış pazarlara bağlanmamışken ve bu bağlanışla birlikte iktisadi yapısı değişmemişken dağ köylerinden ayrıştırılabilecek özellikler göstermiyorlarmış. Demek ki, köy tipleri birbirlerinden ekolojik mevki ve iktisadi temele göre ayrılır. Bu ayrılma, Behice Boran'ın araştırmasındaki temel soruyu, ana ekseni ele verir. Boran'ın araştırma sorusu şudur: İktisadi temel ve ekolojik mevki farkları toplumsal değişimde ve toplumsal hayatın değişik yönlerinde nasıl farklılıklar yaratır? (Boran, 1945a: 19) Araştırma sorusunun bu şekilde formüle edilmesi, toplumsal değişimde, gelişimde, hayatın değişik yönlerinde farklılıklar yaratabilecek diğer etmenlerin hariçte tutulmasını beraberinde getirir. Sözgelimi, kültürel ve tarihi şartlardan kaynaklanabilecek olan etkileyici faktörler araştırmanın kapsamı dışında bırakılmış, daha doğrusu,

yapılmakta olan araştırmadan sonra gelebilecek başka araştırmaların soruları olarak ertelenmiştir.[103]

Behice Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nda iki köy tipini, yukarıda belirtilen altı konumlanma noktasından ayrı ayrı inceler, birbirleriyle karşılaştırır, her köy tipi için odaklandığı noktalar arasındaki ilişkileri kurar ve tüm bunların sonunda genel düzeyde çıkarsamalar yapar. Behice Boran'ın, her bir konumlanma noktasında araştırmasını nasıl işlettiği, ne gibi sonuçlara ulaştığı, karşılaştırmaları nasıl yaptığı, bu karşılaştırmaların her birinden hangi noktalara ulaştığı apayrı bir incelemeyi gerektirir. Fakat, Boran'ın bu çalışmasında ulaştığı genel sonuçları ana çizgileriyle belirtmek yerinde olur. Bu sonuçlar, çoğu kez, sosyal bilimlerin değişik disiplinlerine özgün katkılar içerir. Burada ele alacağımız disiplinler sırayla; toplumbilim, kültürel çalışmalar, iletişim, toplumsal cinsiyet çalışmaları, siyaset bilimi ve hukuk.

Behice Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nda toplumbilim açısından çok önemli bir sonuca ulaşır. Bu sonuç, bir toplumun tüm birimlerinin bileşik olarak, fakat eşitsiz bir biçimde geliştiğidir.[104] Behice Boran'ın araştırmasına konu olan iki köy tipinin iktisadi temel ve ekolojik konum (yol ve iletişim sistemlerine yakınlık) bakımından farklı tipte köyler oldukları belirtilmişti. Bununla birlikte, her iki köy tipinin bazı ortak özellikleri bulunuyordu. Her iki köy de daha geniş toplum çerçevesinde bakıldığında, feodalizmin çözülüp kapitalistleşme sürecinin başladığı bir ülkenin köyleriydiler. Bu geniş çerçeveden bakıldığında, ülkede yaşanmakta olan toplumsal değişmeye duyarsız, tamamen kendi içine kapalı köyler yoktu. Behice Boran'ın birinci gözlemi ve hareket noktası buydu. Yani, feodalizmin çözülme ve kapitalizmin gelişme sürecinde yüzde yüz açık ya da yüzde yüz kapalı toplumsal birimler bulunmuyordu. Örneğin, toplum yapısındaki genel değişim, dışa açık ova köylerine göre kapalı bir görünüm sergileyen dağ köylerini de değişik düzeylerde etkiliyordu (Boran, 1945a: 221). Behice Boran'ın ikinci gözlemi, toplumsal birimler arasında açıklık ve toplumsal değişimin hızı bakımından derecelenme olduğuydu. Sözgelimi, çok genel düzeyde şehir kasabaya, kasaba köylere, ova köyleri de dağ köylerine göre toplumsal değişmeye daha açık olabiliyordu. Ya da ülkenin dış dünyayla ilişkilenmeye daha müsait bölgeleri ile bu ilişkilerden uzak şehirleri, kasabaları ya da köyleri arasında açıklık düzeyinde farklar belirebiliyordu. Behice Boran, kendi araştırma birimlerine baktığında açık topluluklar haline gelmiş ya da gelmekte olan ova köylerinin süratle değiştiklerini, dağ köylerindeki toplumsal değişmenin ise kapsamının dar, süratinin yavaş olduğunu gözlemlemişti (Boran, 1945a: 214-215, 235). Behice Boran'ın üçüncü gözlemi, bir toplumsal birimin açıklığının ve toplumsal değişme hızının iktisadi temel ve ekolojik mevki tarafından

---

[103] Behice Boran, iktisadi ve ekolojik şartları benzer, kültürel ve tarihsel kökenleri ise farklı köy gruplarını karşılaştırmalı olarak incelemeyi ileride yapmayı planladığını belirtir (Boran, 1945a: 20).

[104] Behice Boran'ın 'Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Yasası'na paralel görüşlerini yukarıda ele alıp çözümlemiştik. Burada, bu görüşlerle bağlantılı olan bazı özel yanlara ve bunların *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nda somut olarak nasıl belirdiğine değineceğiz.

belirlendiğini, bu belirlenimin toplumsal hayatın değişik yönlerini derece derece etkilediği ve onlardan da derece derece etkilendiğiydi (Boran, 1945a: 22-23, 92, 237). Behice Boran'ın dördüncü gözlemi, toplumsal değişimin her birim açısından aynı hızda olmadığı, her toplumsal birimin kendi önündekiyle aynı yolu kat etme kuralının bulunmadığıydı. Örneğin, köyler kasabanın geçtiği yolun aynısını kat ederek, onun toplumsal değişimde harcadığı zamanın aynısını harcayarak şehirleşmiyorlardı. "... katiyetle söyleyebiliriz ki," diyordu Behice Boran, "köyler kasabanın ardında bıraktığı ve geçirdiği safhalardan birer birer geçerek değişmiyorlar ... Kasabadaki değişme sırasını köyler, kısaltarak, atlamalar yaparak geçiriyorlar" (Boran, 1945a: 237).

Toplumsal Yapı Araştırmaları kültürel çalışmalar bakımından muazzam bir değer taşır. Behice Boran, kitabın "Köylerin Şehirleşmesi" başlıklı bölümünde kültürel sorunlara eğilir. Kapitalistleşme öncesi ve sonrasında kültürel etkileşimin nasıl değiştiğini ortaya koyar. Modern haberleşme ve ulaşım araçlarının olmadığı kapitalizm öncesi toplumlarda merkezden çevreye doğru hareket eden kültür yayılmasının, kapitalistleşme sürecinde "sıçramalı" bir şekilde hareket ettiğini gözlemler. Behice Boran'ın bu bahiste üzerinde durduğu önemli noktalardan biri, kültürel yayılmanın otomatik ve tek yönlü olmadığı, bir ilişki, etkileşim ve süreç olarak kavranması gerektiğidir. Boran, bu konuda şunları yazar: "Kültür birimlerinin bir cemiyetten diğerine, bir merkezden bir bölgeye yayılması, suyun borular içinde akmasına benzemez; kültür yayımına maruz kalan topluluklar gelen her şeyi top yekûn, pasif bir surette temessül etmezler [özümlemezler]. Kültür yayımının ne şekil ve süratte olacağını yayım merkezi ile yayılma sahasının sosyal bünyelerinin şartları tayin eder. Bunun için aynı yayım merkezinin muhtelif bölgeler, cemiyetler üzerindeki tesiri, o bölge ve cemiyetlerin farklı bünye şartlarına göre farklı neticeler meydana getirebilir. Kültür yayımı iki cepheli bir manzara gösterir: (1) bir tarafta yayılan birimler, girdikleri cemiyetin mevcut şartlarına göre az çok değişirler; (2) diğer taraftan girdikleri sosyal çevreyi değiştirerek kendilerine uydururlar ..." (Boran, 1945a: 206-207). Behice Boran'ın bu çözümlemesi, onun, "kendi sınırları içinde kendi başlarına var olan parçalar görmekten men eden" içsel ilişkiler felsefesine (Ollman, 2006: 23) yaslandığını gösterir. Behice Boran, kültürel etkileşim bahsinde bir dizi ayrıştırma ve parçalara ayırma işlemiyle dağ ve ova köylerinin şehirleşmede ve kültürel değişim süreçlerinde nasıl, neden farklılıklar gösterdiğini; kültürel değişimin kişisel, sınıfsal ve cinsel farklara göre ne gibi başkalıklar gösterdiğini somut gözlemler ve soruşturmalarla ortaya koyar.

Çiler Keleş, Behice Boran'ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nın ve öğretim üyeliği dönemindeki başka yazılarının iletişim alanı bakımından yapılacak bir okumasının, bu alana katkı sayılabilecek gözlemler, çözümlemeler ve tezler barındırdığına dikkat çeker. Keleş'e göre, Behice Boran, iletişim alanına katkıları bakımından Türkiye'deki sosyologlar içinde müstesna bir yerde durur. Keleş, Behice Boran'a göre, iletişim sisteminin temel yapı tarafından belirlendiğini, bununla birlik-

te iletişim olanaklarının temel yapı üzerinde etkide bulunduğunu saptar. Keleş, Boran'ın iletişim konusunda iki düzeyli bir çözümleme yaptığını vurgular: "1- Behice Boran bir yandan ele aldığı toplumsal yapının değişme sürecinde haberleşme ve ulaşım koşullarının maddi belirleyiciliklerini, yapının başka öğeleriyle etkileşimi içinde ele almıştır. Bir yanıyla toplumsal çözümlemenin makro boyutunu gerçekleştirmiştir. 2- Diğer yandan da geleneksel bir toplumsal yapı içinde kişilerarası iletişim olarak adlandırılan ve fiziksel olarak birbirine yakın insanlar arasındaki yüzyüze iletişimi ve onların oluşturduğu küçük grupların kendi içlerinde ve birbirleriyle süregiden iletişimini gözlemlemiştir. Bu yanıyla da çalışması, iletişimin mikro süreçlerinin nasıl işlediğine eğilerek, karmaşık toplumsal süreçlere dikkatini yöneltmektedir" (Keleş, 1999: 26-27). Keleş, Behice Boran'ın iletişime bakışında "ekonomi-politikçi" yaklaşımı takip ettiğini, yöntembilimsel açıdan ise "yapısalcı-işlevci" bir konumda bulunduğunu öne sürer. Keleş'in iddiasına göre, Boran, iletişim konusunda ideolojik anlamlandırma süreçlerine dikkat yöneltmediği için "ekonomi-politikçi" bir konumdaydı (Keleş, 1999: 38-41). Keleş, bu iddiasında kısmen haklıdır. Behice Boran'ın, ideolojilerin bireyler tarafından nasıl algılandığına odaklanmadığı bir gerçektir. Çünkü Behice Boran'ın derdi, toplumdu. Toplumun ne olduğunu, nasıl işlediğini, nasıl değiştiğini ve nereye doğru evrildiğini soruşturuyordu. Bu bakımdan odak noktasındaki çözümleme birimleri toplumsal gruplar, tabakalar, sınıflar ve toplumsal cinsiyetlerdi.[105] Bireysel algıların, mizaç farklılıklarının, psikolojik başkalıkların önemsiz olduğunu düşünmüyordu. Ama, bu farklılıkların sosyolojik açıklamasını yapmaya çalışıyordu. "... sosyolojik bir tetkikte," diyordu Behice Boran, "bizi bilhassa ilgilendiren mesele, ferdî farkları meydana getirmek hususunda dahi sosyal amillerin nasıl işe karıştığı meselesidir ..." (Boran, 1945a: 234). Boran'ın çalışmalarının daha dikkatli bir okuması, bireysel alımlama biçimlerini tamamen göz ardı etmediğini, bunu yok saymadığını ve önemsiz bulmadığını gösterecektir. Behice Boran, yer yer bireylerin özel sosyal durumlarının toplumsal değişimle ilişkilerine dokunur; toplumsal değişimin bireyler üzerindeki etkilerini, bireysel algıların toplumsal anlamlarını çözümlemeye girişir. Örneğin bkz. (Boran, 1945a: 151, 157-158, 207).

Toplumsal Yapı Araştırmaları ve ondan türeyen bir makale (Boran, 1945b), Behice Boran'ın toplumsal değişime ilişkin araştırma ve çözümlemelerinde üretim ve mülkiyet ilişkilerine odaklanırken toplumsal cinsiyet ilişkilerinin üzerinden atlamadığını; toplumsal cinsiyet ilişkilerini üretim ve mülkiyet ilişkileri içine yerleştirerek tartıştığını gösterir. Boran'ın toplumsal cinsiyet üzerine somut gözlem, araştırma ve mülakatlardan yola çıkarak yaptığı çözümlemeler, kendi döneminde, yani 1940'lı yıllarda emsalsizdi; günümüz tartışmaları için de kıymetlidir. Behice Boran, kadınla erkek arasındaki aşağılık-üstünlük, tabiyet-hâkimiyet ilişkileri-

[105] DTCF grubunda, bireysel alımlama biçimleriyle özellikle psikolojik açıdan ilgilenen kişi Muzaffer Şerif Başoğlu idi. Başoğlu'nun bu konudaki bir çalışması, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'ndan bir yıl kadar önce yayınlanmıştı. Bkz. (Başoğlu, 1944).

nin hangi şartlar ve nedenlerden kaynaklandığını sosyolojik bir araştırma sorusu olarak formüle eder. Sorunun konuluşu ve çözümlenişiyle ilgili olarak Durkheim sosyolojisi ile tartışmaya girer; onun, kadının aşağı olma durumunun ilkel toplumlarda kadının tabu sayılmasına ve böylece kamusal hayattan uzakta kalmasına bağlayan yaklaşımının açmazlarını sergiler (Boran, 1945b: 305-306). Öte yandan, Behice Boran, ekonomik faaliyetlere katıldığı toplumlarda kadının toplumsal mevkiinin de yüksek olacağına ilişkin genel önermelerin gerçek hayatta karşılığını bulmadığını; kadın ile erkek arasında eşitliği vurgulayan hukuk kurallarının gerçek şartlara, gerçek hayata ve gerçek ilişkilere uymayabileceğini, kağıt üzerinde kalabileceğini; kadın ile erkek arasındaki farklılaşmanın 'ağır' işlerin erkekler tarafından yapılıyor olmasına dayandırılırken 'ağır iş' kavramının toplumlar arasında farklılık gösterdiğinin gözden yitimine neden olmaması gerektiğini kendi araştırmalarına dayanarak tartışır. Behice Boran, toplumsal cinsiyet sorununun düğüm noktasının üretim ilişkileri olduğunu; sosyal sınıfları yaratan üretim ilişkilerinin kadın ile erkek arasındaki aşağılık-üstünlük, tabiyet-hakimiyet ilişkilerini yarattığını savunur. Boran'a göre, bu ilişkilerin temelinde, üretim sisteminde kadının emek veren, erkeğin ise düzenleyen ve kontrol eden mevkilerde bulunması yatar. Bu toplumsal cinsiyet ilişkileri bir yandan cinsel ahlak kurallarıyla, âdetlerle, dinsel inanışlarla beslenir, bir yandan da bunların tümünü etkiler. Boran, bu tezini, Manisa köylerindeki araştırmalarının bulgularına dayandırır; bu bulgularıyla da savunduğu tezi zenginleştirir (Boran, 1945a: 102-104, 126-128, 189-192; 1945b).

Toplumsal Yapı Araştırmaları'nın siyaset bilimine özgün katkılarından biri, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde iktisadi olan ile siyasi olanın ayrılmasının nasıl yaşandığına ilişkin özgüllükleri göstermesidir. Behice Boran, araştırmasına konu olan köylerin feodal geçmişlerinde iktisadi ile siyasinin kaynaşık olduğunu, her ikisinin aynı kişinin (ağanın) elinde birleştiğini, feodalizmin çözülüş ve kapitalizmin gelişim sürecinde ise iktisadi olan ile siyasi olanın "şeklen" ayrıldığını, fakat fiilen birlikteliklerini sürdürdüklerini vurgular. Kendi sözleriyle: "Köyün eski zenginleri olanlar, eski düzende ağa olabilecekler, muhtarlığı elde ediyorlar veya muhtarı nüfuzları altına alıyorlar. Diğer taraftan siyasî fonksiyon –muhtarlık– iktisadî kudreti arttırmağa yarıyor. Muhtarlık, azalık, hatta kâtiplik bu mevkide olanların ceplerini şişirmeğe yarıyor. ... Eski nizam çözülmüştür; hakikî, iktisadî ve sosyal otorite ile siyasî-idarî otorite şeklen birbirinden ayrılmıştır; fakat gerçekte beraber gitmektedirler" (Boran, 1945a: 140-141). Behice Boran, bu çözümlemesinde, muhtarlığın işlevini, "şehirden gelen idarî teşkilât zincirinin köye kadar dayanan son halkasıdır; bu idarenin dayandığı otoriteyi köyde temsil eder ..." şeklinde tanımlar (Boran, 1945a: 134).

Behice Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nda hukuk konusunu toplumsal değişme eksenine oturtarak çözümler. Bu bahiste ortaya koyduğu sorun, hukukun toplumsal değişimde oynadığı rolün ne olduğu; toplum hayatında hüküm süren örf ve âdetler ile dinsel ilkelerin yerlerini hukuk kurallarına terk edişlerinin na-

sıl meydana çıktığıdır. Behice Boran, bu araştırma sorularına yanıt ararken bazı önemli sonuçlara ulaşır. Bu sonuçlara göre; köylerde yaşayan topluluklarla genel hukuk kuralları arasında iki taraflı bir ilişki olur. Hukuk, bir yandan köylere dışarıdan yaptığı müdahalelerle bu toplulukları ülkede hüküm sürmekte olan düzene uydurmaya çalışır. Diğer yandan ise bu topluluklar, kendi kapalı yapılarını kırmaya başladıkça genel hukuk kurallarına kendi içsel dinamikleriyle bağlanmaya başlarlar. Behice Boran, kapalı topluluklar olarak yaşamlarını sürdüren dağ köyleri ile dışa açılmış ova köylerini hukuk bakımından karşılaştırdığında şöyle bir sonuca varır: Dağ köyleri, yani kapalı topluluklar, kendi işlerini kendileri düzenlerler; bu düzenleyiş de ülkede hüküm sürmekte olan hukuk kurallarına göre değil, örf ve âdetlere, dinsel kurallara göre olur. Bu bağlamdaki düzenleyici otorite de kapalı topluluğun kendi içinden çıkardıklarıdır. Kapalı bir bütün olmaktan çıkan, dışa açılan ova köylerinde ise durum farklıdır. Toplumsal bir değişme yaşayan bu tip köylerde örf ve âdetler, dinsel kurallar ve bunları temsil eden otoriteler yerlerini genel hukuka ve onu temsil eden otoritelere bırakmaya başlar. Öte yandan, Behice Boran, toplulukların 'iktisadi durumları ile hukuki durumları arasında içsel bir ilişki olduğunu' gözlemler. İktisadi olarak gelişmiş ya da gelişmekte olan topluluklarda mülkiyeti ilgilendiren konulardaki ihtilafların, gelişmemiş ve kapalı topluluklarda ise kişisel ihtilafların fazlalığına dikkat çeker (Boran, 1945a:16-171, 174-175, 241).

Toparlamak gerekirse, Behice Boran, uzun vadeli sosyolojik çalışmalarının ilk adımı olarak gerçekleştirdiği Manisa köylerindeki saha araştırmasında, diyalektik yöntemin sosyolojik araştırmalarda kullanımının yetkin bir örneğini vermiş; bu araştırmalar sırasında sadece toplumbilim açısından değil, sosyal bilimlerin diğer kolları bakımından da önemli sonuçlara ulaşmıştı. *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, Durkheim sosyolojisinin neredeyse resmi sosyoloji olarak kabul edildiği ve buna uygun olarak saha araştırmalarının küçümsendiği, hatta sosyolojik araştırmalar olarak kabul edilmediği bir dönemde[106] yapılmış öncü bir çalışmaydı; bir ilk adımdı. Koşullar uygun olsa ve Behice Boran öğretim üyeliğinden koparılmasaydı, bunu başka araştırmalar takip edecek, Türkiye toplumunun değişik birimleri farklı araştırma soruları ekseninde, farklı konumlanma noktalarından incelenecek, bunların toplamından da sosyalizm açısından sonuçlara ulaşılacaktı. Buna izin verilmedi;

[106] Behice Boran, bu konuda şunları söyler *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nda: "Memleketimizde hâkim olan Durkheim sosyolojisinin görüşüne uygun olarak, 'saha araştırmaları'nı küçümsemek, bunları 'sosyolojik' tetkikler olarak telakki etmemek temayülü vardır. Bu görüşe göre, sosyal müesseselerin tetkiki, belirli bir zaman ve mekân bölümü içinde mevcut bir nüfus topluluğunun sosyal hayatını müşahede ederek tetkik edilmemelidir; fakat o müessesenin kanunlarda, gelenek ve âdetlerde belirli akidelerde ifadesini bulan şeklini incelemelidir. ... Halbuki bu tarz düşünüş, mühim bir noktayı gözden kaçırıyor: Müesseselerin kanunlarda, yazılı nizamlarda, veya herkesin benzer surette tarif ettikleri kaide ve geleneklerde ifadesini bulan şekilleriyle cemiyette bilfiil işleyen şekilleri arasında büyük farklar bulunabilir ve hemen her zaman da, bilhassa bugünün suratle değişen cemiyetlerinde, şu veya bu derecede bir ayrılık vardır" (Boran, 1945a: 17).

böylece, *Toplumsal Yapı Araştırmaları* Behice Boran'ın ilk ve tek saha araştırması olarak kaldı. Bütün bu bakımlar göz önüne alınmadan, Behice Boran'ın bu çalışmasına çizdiği sınırlara, ortaya koyduğu araştırma sorusuna uygun olarak hariçte tuttuğu ve içeriye dahil ettiği konulara göre bir çözümleme yapmadan, Çetik'in yaptığı gibi, "küçük meta üretimini tespitte duyarlık göstermemektedir" diye onun Marksistliğini tartışmaya açmak ve nihayetinde *Türkiye'de Köy İktisadiyatı* yazarı İsmail Hüsrev Tökin'i Behice Boran'dan daha Marksist saymak doğru olmaz.[107] Böylesi bir yaklaşım, Behice Boran'ın Marksizm ve sosyolojiyle ilişkilerini bir süreç olarak değerlendirmeyi, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*'nı da bu sürecin ilk adım olarak kavramayı dışlar. Bunun yerine Behice Boran'ın Marksist düşünceyle ilişkisinin *Toplumsal Yapı Araştırmaları* hazırlanırken olmuş, bitmiş, tamamlanmış olduğunu ve bu çalışmanın, böyle bir çalışmada ele alınabilecek her konuyu incelemesi gerektiğini varsayar. Oysa, belirtik hale getirmeye çalıştığımız gibi, *Toplumsal Yapı Araştırmaları* bir sürecin başlangıç noktasıydı. Sürecin önü, Behice Boran'ın öğretim üyeliğinden koparılmasıyla kesilmiş oldu. Behice Boran için 'kayıp yıllar" dönemi başlıyordu.

[107] (Çetik, 2002b: 75-76).

Üçüncü Bölüm

Kayıp Yıllar

Behice Boran'ın 1949 Yazı'nda Ankara'dan İstanbul'a göçüşünden 27 Mayıs 1960'a kadarki dönemi, onun "kayıp" yıllarıdır. Boran bu dönemde hiçbir entelektüel eser veremedi. İstanbul'daki ilk zamanlarını geçim sağlayacak bir iş imkanı aramakla geçirdi. 27 yıllık tek parti rejimi, son günlerine kadar Behice Boran'ın da aralarında bulunduğu sosyalist aydınlar üzerindeki baskılarını sürdürdü. Bu baskılar, Boran'ın 1940'lı yıllarda birlikte mücadele ettiği arkadaşlarını yurt dışına çıkmak zorunda bıraktı. Boran ise, yurtta kalıp yeni mücadele yolları aradı. Bir grup arkadaşıyla birlikte Türk Barışseverler Cemiyeti'ni (TBC) kurdu. Amacı, her an patlayacakmış gibi görünen yeni bir savaşa karşı dünyada gelişen barış hareketine Türkiye'den güç katmaktı. Cemiyetin ömrü kısa oldu. Fakat etkinlikleri ve yargılamaları, dönemin Türkiyesinin, Mayıs 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti'nin siyaset üslubunun ve temel yönelimlerinin bir aynası, dünyadaki gelişmeleri 1950'li yıllar Türkiyesinden görebilmenin bir penceresi oldu. Demokrat Parti, ilk icraatlarından biri olarak binlerce Türk askerini Kore Savaşı'nda Amerikan komutasına verirken Behice Boran bu kararı protesto eden bildiriler dağıttı. Bundan ötürü yaklaşık 15 ay hapis, beş ay da mecburi ikamet cezasına çarptırıldı. Cezasını çektikten sonra, Türkiye'nin NATO'ya alınması için başlatılan "komünist avı"nda tutuklandı; hücrelerde, hapishanelerde yattı. Devlet memurluğundan ve üniversite öğretim üyeliğinden kesin olarak çıkarıldı. TKP davasının sona ermesinden 27 Mayıs'a kadar geçen altı yılı eşiyle birlikte açtığı tercüme bürosunda ticaret mektupları tercüme ederek ve 1951'de doğurduğu oğluna bakarak geçirdi. Behice Boran gibi mücadeleci bir kişiliğe ve entelektüel birikime sahip olan bir aydının, ülkenin toplumsal ve siyasal muhalefet imkanlarının geniş ölçüde biriktiği bir dönemi siyasal ve entelektüel çalışmadan uzak geçirmesinin nedenleri dönemin siyasal koşullarındadır. Dolayısıyla, Behice Boran'ın bu dönemdeki etkinlikleri ve suskunluğu, dönemin Türkiyesinin siyasal bir çözümlemesi için iyi bir odaklanma noktası olur.

Bu bölüm dört altbölümden oluşuyor. Birinci altbölüm, Behice Boran'ın ailesinin geçimini sağlama arayışlarını, her şeye rağmen yurtta kalmakta diretmesini anlatıyor ve buradan yola çıkarak Boran'ın kişiliğindeki bazı çizgileri sergilemeye çalışıyor. İkinci altbölüm, Boran'ın kurucusu ve başkanı olduğu TBC'yi dönemin

dünya ve Türkiyesinin siyasal özellikleri ekseninde ele alıyor; Cemiyetin etkinlikleri ile yargılamalarından yola çıkarak Demokrat Parti'nin siyaset üslubuyla ilgili bazı saptamalara ulaşmaya çalışıyor. Üçüncü altbölüm Boran'ın bir sanığı olduğu 1951-1953 TKP tutuklamaları üzerinde duruyor. Bu altbölümde, TKP tutuklama ve yargılamalarının "komünizme karşı mücadele" ile "emperyalizme bağlanma" arasındaki ilginç diyalektiğin Demokrat Parti döneminde de sürdürüldüğüne dikkat çekiliyor. Dördüncü altbölüm, Boran'ın siyasal ve entelektüel suskunluğunu Demokrat Parti dönemi demokrasi zihniyetinin sorgulanmasının bir vesilesi yapmayı deniyor.

Ekmek Davası: Tek Parti Rejimi Yıkılırken

Behice Boran'ın, 1949 Yazı'nda İstanbul'a taşınmasının nedeni, geçim derdiydi. DTCF'deki görevinden açığa alınmıştı. Maaşının sadece üçte biri ödeniyordu. Eşi de kendisinin siyasi kimliğinden ötürü işten atılmıştı. Üçte birlik doçent maaşıyla kendisi, annesi, eşi ve kayınvalidesinden oluşan dört kişilik bir ailenin geçinmesi olanaksızdı. Başkent Ankara bir memur kentiydi ve Boran ile eşinin bu kentte iş bulabilmeleri mümkün görünmüyordu. Oysa İstanbul'da serbest çalışarak para kazanma şansları olabilirdi.

Geçim derdiyle Ankara'dan İstanbul'a göçen yalnızca Behice Boran değildi. Üniversitede ve çıkardıkları dergilerde düşün dünyasına yeni bir soluk getirmek için birlikte hareket ettiği, gerici saldırılara birlikte göğüs gerdiği, mahkemelerde birlikte yargılandığı Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve Adnan Cemgil de Behice Boran ile eşzamanlı olarak İstanbul'a taşınmıştı. Artık, 1940'lı yılların önde gelen solcu aydınlarının hemen hepsi İstanbul'daydı: Behice Boran ve Nevzat Hatko, Niyazi ve Mediha Berkes, Pertev Naili Boratav, Adnan ve Nazife Cemgil, Sabiha ve Zekeriya Sertel. İstanbul günleri, bu aydınlar için bir yandan soluğunu enselerinde hissettiren polis baskısı, bir yandan da işsizlik sıkıntılarıyla geçecekti. Tek parti rejimi kendi sonuna doğru yaklaşmaktayken sosyalist aydınları nefes alamaz hale getirmiş, işsiz güçsüz bırakmıştı. Öte yandan Nâzım Hikmet ve Sabahattin Ali örnekleri, tek parti rejiminin sosyalist aydınlara yaklaşımını bariz bir şekilde gösteren olgular olarak orta yerde duruyordu.

Nâzım, Harp Okulu ve Donanma davalarından bütün dünyanın gözleri önünde hapiste çürütülüyordu. Demokrat Parti üyesi olan Avukat Mehmet Ali Sebük'ün "Dreyfus Davası"na benzettiği "Nâzım Davası", hukuki temellerinden tümüyle yoksundu; deliller sadece söylentiden ibaretti. Sebük, bu davanın yirminci yüzyılda benzeri görülmemiş bir adli hata olduğunu yazacaktı. Buna rağmen, Nâzım'ın dört duvar arasına mahkum edilmesi, iktidarın, sosyalist aydınları "katillerden

bile tehlikeli" olarak görmesinden kaynaklanıyordu.[108] Mart 1950'de, yani Tek Parti Rejiminin sonlarında, af teklifleri Meclis gündemine geldiğinde katillerin bir kişiye, komünistlerin ise tüm millete karşı suç işledikleri söylenebilmişti (Göksu ve Timms, 2001: 183-217, 262-265). İktidar, komünistlerin katillerden bile daha tehlikeli olduğuna ilişkin zihniyetini Sabahattin Ali olayında da göstermişti. Dönemin önde gelen sosyalist simalarından Sabahattin Ali, 1945'te memuriyet görevlerinden alındıktan sonra İstanbul'a gelmiş, *La Turquie* ve *Yeni Dünya* gazetelerinde yazarlık yapmış, bu gazeteler Tan Baskını sırasında yok edilince Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz ile birlikte *Marko Paşa*, *Malum Paşa*, *Merhum Paşa*, *Öküz Paşa* gibi siyasal mizah dergilerini çıkarmıştı. Ancak, bu dergiler de tek parti iktidarının baskılarıyla karşılaşmış, kapatılmış, yazılar hakkında kovuşturmalar açılmış, Sabahattin Ali dergilerde çıkan yazılarından dolayı üç ay hapis yatmıştı. Sabahattin Ali, hapisten çıkınca sürekli polis baskısı altında tutulmuş, bu baskı ortamında bütün edebi yaratıcılığını yitirmiş ve eser veremez hale gelmişti. Bu durumda yurt dışına çıkmaya karar veren Sabahattin Ali, polis tuzağına düşürülerek Nisan 1948'de Bulgaristan sınırında öldürülmüştü (Sertel, 1977: 275-284; Sertel, 1987: 365-374).

Aslına bakılırsa, Nâzım Hikmet davası ve Sabahattin Ali olayı bütün sosyalist aydınlar için ibretlik olaylardı. Sosyalist aydınların önünde işsizlik, polis baskısı, hapis ve ölümden gayrı seçenek bulunmadığı, böylesi ibretlik olaylarla anlatılmış bulunuyordu.

Yıldız Sertel'in anlattığına göre, aralarında Behice Boran'ın da bulunduğu aydınlar grubu, bu dehşetli atmosferde, haftada birkaç akşam Serteller'in evinde toplanıyor, geçimlerini nasıl sağlayacaklarını konuşuyorlardı. "Bir süre," diyor Yıldız Sertel, "baş konu, para kazanmak sorunuydu. Hepsi işsizdiler, bir bakkal dükkânı mı açmalıydı, yoksa lokanta mı, konusu uzun boylu tartışıldı..." Üstelik bu tartışmalar Gizli Emniyet'in gözetimi altında yapılıyordu. Gizli Emniyet, bir odasını kiraladığı Moda Palas Oteli'nden bu aydınların toplanma yeri olan Serteller'in evini gözetliyordu. Telefonları dinleniyordu. Kapılarında sürekli evlerini gözetleyen bir

[108] Nâzım'ın serbest bırakılması için dünya çapında şöhretli aydınlar Eylül 1949'dan itibaren uluslararası bir kampanya başlattılar. Buna, yurtta yürütülen bir kampanya da eşlik etti. Gösteriler, mitingler yapıldı, bildiriler dağıtıldı, dergiler çıkarıldı, yetkili makamlara dilekçeler yazıldı bkz. (Fuat, 2000: 502-518; Göksu ve Timms, 2001: 270-273). Behice Boran, Nâzım için yürütülen kampanyaya katılanlar arasındaydı. Aydınların Nisan 1950'de Nâzım'ın serbest bırakılması için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye hitaben yazdıkları dilekçenin altında Behice Boran'ın da imzası vardı (Fuat, 2000: 515-517; Darendelioğlu, 1979: 382-385). Türk Milliyetçiler Derneği, 28 Temmuz 1951'de, Ankara Türk Ocağı'nda, Nâzım'ın serbest bırakılmasını isteyen aydınları tel'in toplantısı düzenledi. Toplantıda, İnönü'ye yazılan dilekçeyi imzalayan aydınların isimleri tek tek okundu. Darendelioğlu, bazı isimler okunurken salondakilerin özellikle aleyhte tezahüratta bulunduğunu belirtiyor ve bu isimler arasında Behice Boran'ın da adını anıyor (Darendelioğlu, 1977: 282). Boran, Nâzım kampanyasına katkıda bulunmak üzere onun hakkında çeşitli yazıları derleyecek bir kitap için "Örnek Sanatçı: Nâzım Hikmet" başlıklı bir yazı da hazırladı. Fakat bu kitap yayınlanmadı. Boran'ın yazısı, yıllar sonra, 1977'de, kendi yazdığı bir ön notla birlikte Yurt ve Dünya dergisinde yayınlandı. Bkz. (Boran, 1977e).

ayakkabı boyacısı oturmaktaydı. Evlerinden çıktıklarında kendilerine bir de memur eşlik ediyordu (Sertel, 2001: 98-100). Mübeccel Kıray, eşi ile birlikte Niyazi Berkes'in evine ziyarete gittiği için gözaltına alınabiliyordu (Atacan vd. 2001: 70).

Aynı kaderi paylaşan aydınlar, uzun arayışlardan sonra kendilerine bazı işler bulabildiler. Sabiha Sertel'in anlattığına göre Niyazi Berkes, küçük bir matbaa kurmuş; ancak, polis bu matbaanın çalışmasına dahi izin vermemişti. Pertev Naili Boratav, ikide bir İstanbul'a gelmekte, işsizlik azabıyla kıvranmaktaydı. Adnan Cemgil, bir arkadaşının evlere su dağıtan kamyonunda iş bulabildiği için hayli sevinçliydi. Behice Boran ile Nevzat Hatko bir tercüme bürosu açmışlar, ticaret mektupları tercüme ediyorlardı. İş bulabilenler, buldukları işleri yitirmekten endişe ediyorlardı (Sertel, 1987: 383). Sabiha Sertel, bu dramatik tablo içinde daha tekin bir yol önermekteydi:

> Yarın Adnan Cemgil'in elinden su teknelerini alırlar. Tercüme bürosunu da kapatırlar. Gelin biz bir lokanta açalım. Behice Boran, ben, Nazife Cemgil, Mediha Berkes yemekleri pişiririz, erkekler de garsonluk yapar, vekilharçlık ederler (Sertel, 1987: 384).

Geçim derdiyle boğuşmaktan ve polis takibi altında olmaktan nefes alamaz hale getirilen bu aydınlar bundan sonra ne yapacaklardı? İçinde yetiştikleri toplumun kalkınması, çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması için arayıp buldukları, inandıkları çözüm yollarını halka, aydınlara ve gençlere anlatmaktan vazgeçip kendi kuytularında geçim derdiyle mi boğuşacaklardı? Yoksa parlak birer bilim insanı ya da gazeteci olarak fikir mücadelelerini sürdürmek üzere başka memleketlere mi gideceklerdi? Gerici baskıların işsiz, güçsüz ve umutsuz bıraktığı bu aydınlardan her biri farklı tercihler yaptılar.

Pertev Naili Boratav, işsizlik azabıyla bir süre Ankara-İstanbul arasında mekik dokudu (Sertel, 1987: 393). 1952'ye kadar ABD Stanford Üniversitesi Hoover Enstitüsü Kütüphanesi'nin kuruluşunu Türkiye'den yönetti. 1952'de ABD'de iş buldu; fakat bu ülke kendisine vize vermediği için gidemedi. 1952'den sonra Fransa'ya yerleşti. Çalışmalarını, Centre National de la Recherce Scientifique ve Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'de sürdürdü (Çetik, 1997; 1998).

Niyazi Berkes, kardeşi Enver Berkes'in yardımıyla İstanbul'da bir süre yaşamını sürdürmeye çalıştı. Sigara alacak para bulamadığı günleri oldu; sigara paketini koklayarak idare etti (Berkes, 1997: 481). Mübeccel Kıray'ın anlattığına göre, özenle oluşturduğu kütüphanesini yok pahasına satarak, 1950'de yurt dışına gitti (Atacan vd., 2001: 70). 1952'de Kanada'da McGill Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Yirmi üç yıl çalıştığı bu üniversite ona, 1975'te yapılan bir törenle Emeritus Profesör unvanını verdi. Kısa ziyaretler dışında bir daha Türkiye'ye dönmedi (Berkes, 1997: 481).

Sabiha Sertel gibi cevval ve mücadeleci bir entelektüel, aylarını elinde bir yemek kitabı, değişik yemekler yaparak, poker ve briç oynayarak geçirdi. Amerika'dayken gazetecilikle beraber ilan tekniğini de öğrenen Zekeriya Sertel, küçük bir ilanat

şirketi kurdu; ancak bu şirket denen şey, kendi masraflarını bile zor çıkarıyordu (Sertel, 2001: 100-101). DP iktidara geldikten sonra, bu partinin kuruluş hazırlıklarına katılan Zekeriya Sertel, kendilerine pasaport verilmesi için Başbakan Adnan Menderes'e bir telgraf çekti. Böylece pasaport alarak 9 Eylül 1950'de yurt dışına gittiler. Giderken tedirgindiler; yanlarında yıllar boyu yazdıkları eserlerden dahi tek bir yaprak almadan gözyaşlarıyla yurdu terk ettiler (Sertel, 1987: 384-385). Serteller, yaşama gurbette veda ettiler.[109]

Behice Boran ise, yurtta kalmayı tercih etti. Bu tercih, onun kişiliğindeki inatçı ve yılmaz yanın bir belirtisi olarak değerlendirilebilir. Behice Boran açısından, ülkesinin çağdaş uygarlığa erişmesi için çabalayan bir aydının, zulümlere uğrayıp işsizliğe mahkum edilince yurt dışına gitmesi ve çalışmalarını orada sürdürmesinde ayıplanacak bir yan yoktu. Fakat, sıra kendisine geldiğinde, tercih edilen, bırakıp gitmek olmuyordu. Ülkesinin girmesi gerektiğine inandığı yolda bir mücadele kanalı kapatıldığında ötekini denemek, bir kanal bulunamıyorsa açılması için sabırla çalışmak ve beklemekti Behice Boran'ın tercihi. Oysa, Boratav ve Berkes gibi, ona da yurt dışındaki üniversitelerden iş teklifleri yapılmış, fakat o, bu teklifleri geri çevirmişti. Bir yandan tercüme bürosunda ekmeğini kazanmak bir yandan da yeni mücadele yolları bulmak için arayışlarını sürdürdü. Dostu Mîna Urgan, Boran'ın, yabancı üniversitelerden iş önerilerini kabul etmeyiş nedenini açıklarken, onun kişiliğinin önemli bir yanına da ışık tutar:

> Bunun başlıca nedeni, Behice Boran'ın tutkulu yurtseverliğiydi. Memleketini sadece soyut bir kavram olarak değil, elle tutulur bir gerçek olarak severdi. Azgelişmişliğiyle, yoksulluğuyla, eşitsizlikleriyle, haksızlıklarıyla, buruk acılarıyla severdi (Urgan, 2002: 216).

Behice Boran, İstanbul'da eşiyle birlikte açtığı tercüme bürosunda ekmek parası kazanırken bir yandan da yeni mücadele kanalları aradı. 1940'lı yılların baskılarına birlikte göğüs gerdiği arkadaşları artık yoktular. Önce Muzaffer Şerif Başoğlu, sonra Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Sabiha ve Zekeriya Sertel yurdu terk etmişti. Behice Boran'ın hayatında bir dönem, geride kalan "dost acıları"yla kapanıyordu. Yeni mücadele kanalları, yeni arkadaşlarla birlikte, Türkiye'de 27 yıllık CHP iktidarı devrilip DP Hükümeti kurulduktan sonra açılacak, Behice Boran, Türkiye'de "barış savaşçıları"nın öncülüğünü yapacaktı. Kendisi gibi yurt dışına gitmeyip Türkiye'de kalan Adnan Cemgil de, barış mücadelesinde Boran'ın yanında olacaktı.

Barış Davası: DP İktidarı Kurulurken

Behice Boran'ın 1950'li yıllar boyunca, tek siyasal ve entelektüel faaliyeti Türk Barışseverler Cemiyeti (TBC) etrafında döndü. TBC'nin ömrü kısa oldu. Fakat ku-

[109] Zekeriya Sertel, 1969 Kışı'nda, eşi Sabiha Sertel'in 1968'de Bakü'de ölümünün ardından, yaşama yurdunda veda etmek için Türkiye'ye dönmek istedi. Fakat, Yeşilköy Havalimanı'nda sadece bir gece kalabildi. Yurda girmesine izin verilmedi. Ağlayarak geri döndü (Sertel, 1977: 292-307).

ruluşu, etkinlikleri ve kapatılışıyla, dönemin Türkiyesinin ve sosyalist hareketinin bir aynası, dünyadaki gelişmeleri 1950'li yıllar Türkiyesinden görebilmenin bir penceresiydi. Bu bakımdan, TBC'nin kuruluşunu dönemin dünyasının gelişmeleri, eylemlerini de dönemin Türkiyesi'nin bağlamı içinde ortaya koymak yerinde olacaktır.

TBC'nin Doğuşu

TBC, Behice Boran başkanlığında, 14 Temmuz 1950'de kuruldu. Dünya ve yurttaki gelişmeler TBC'nin kuruluşunu koşullandırdı.

TBC'nin kuruluşu, 1948'den itibaren dünya çapında gelişen barış hareketiyle ilişkiliydi. Yükselen barış hareketi, Kominform'un 1947'deki temel perspektiflerinin bir sonucuydu. Kominform, 1947'de, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dünyanın iki ana kampa bölünmüş olduğunu ilan etti. Bir tarafta ABD öncülüğündeki emperyalist ve antidemokratik kamp vardı; öte yanda ise SSCB öncülüğündeki antiemperyalist ve demokratik kamp. Andrei Jdanov'un, Kominform'un 1947 Konferansı'na sunduğu raporda, bu iki kampın stratejik hedefleri şöyle saptanmıştı: Emperyalist kampın amaçları; emperyalizmi güçlendirmek, yeni bir emperyalist savaş için hazırlanmak ve sosyalizm ile demokrasiye karşı mücadele etmekti. Antiemperyalist kampın amaçları ise emperyalizmin yayılmasına ve yeni savaş tehdidine karşı savaşmak; demokrasiyi güçlendirmek ve faşizmin izlerini temizlemek; uzun süreli bir demokratik barış sağlamaktı (Claudin, 1990: 219-223).

Kominform'un bu stratejisi, Stalin'in İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkacak dünya hakkındaki öngörülerinin gerçekleşmeyişiyle ilgiliydi. Stalin, savaştan sonra birleşik ve iki büyük gücün güvenli işbirliğinin denetimi altında bir dünya öngörmüştü. Moskova, Quebec ve Yalta konferansları Stalin'in bu öngörüsünü doğruluyormuş gibi görünüyordu. Bu konferanslar sonucunda Doğu Avrupa'nın siyasal ve askeri kontrolü SSCB'ye verilmiş, ABD'ye de 21 Amerikan cumhuriyeti arasında bir Amerikalararası sistem geliştirme hakkı tanınmıştı. Buna karşılık, 1945 yazında güçler dengesi değişmeye başladı. 16 Temmuz 1945'te, yani Potsdam Konferası'nın açılışından bir gün önce Amerika atom bombasını başarıyla denedi. Atom bombası, 6 Ağustos'ta Hiroşima'da, 9 Ağustos'ta da Nagasaki'de uygulandı. Böylece, atom bombası tekeli ABD'nin politikasında ayrıcalık sağlayan bir etken haline geldi. ABD, dünya hakimiyeti yönünde kesin bir adım atmıştı. Potsdam'da Sovyetler Birliği'ne, Doğu Avrupa'da 'gerçek' koalisyon hükümetleri kurulması yönünde yoğun baskı yapıldı. Potsdam ile Marshall Planı arasında geçen iki yılda Batılı Müttefikler Sovyet planlarına en ağır darbeyi Almanya'da indirdiler. Moskova, Ruhr'un SSCB, ABD, İngiltere ve Fransa tarafından kontrol altına alınmasını sağlayamadı. Truman, atom bombasının koruması altında Almanya'yı Amerikan emperyalizminin kalesi haline getirmeyi tercih etti. Stalin, 1947 Yazı'nda bütün kapitalist ülkelerin, tarihin en güçlü ülkesi olan ABD liderliğinde antisovyet bir blok oluşturduklarını gördü. Bu durum,

Stalin'in, dünyanın Sovyet-Amerikan anlaşması temelinde 'etki alanları'na bölünmesini sağlayacağını varsaydığı 'barış' için bir felaket anlamına geliyordu (Claudin, 1990: 172-177, Mandel, 1995: 222-224).

Dünya kapitalizminin ABD önderliğindeki antisovyet çizgisi, dünya çapında yerküreyi fethetmeye ve "hür dünya"yı yıkmaya hazır 'Moskof' süper gücüne karşı kâbusu andıran bir senaryoyu temel alıyordu. Stalin, buna karşı sert bir çizgi izleyerek Washington'u dünyanın iki süper güç tarafından kontrolünü garanti eden bir uzlaşma çerçevesinde 'etki alanları'nı kabul etmeye zorlama taktiğini benimsedi. SSCB, bir yandan ABD'nin nükleer silah tekeline almaşık geliştirmeye çalıştı (atom bombasını Hiroşima'dan dört yıl sonra 1949'da, hidrojen bombasını ABD'den dokuz ay sonra 1953'te edindi); böylece silahın gücüyle savaşı caydırıcı bir yol tuttu. Öte yandan, Amerika'nın, Batı Almanya'yı Atlantik Paktı'nın politik ve askeri kampıyla bütünleştirmek için yaptığı hareketlere Berlin'in batı bölgesini ablukaya alarak yanıt verdi. Abluka günlerinde ABD, Berlin'e hava koridorundan besin maddesi sağladı. Haziran 1948'de başlayan abluka, Mayıs 1949'da sona erdi. Berlin Krizi olarak adlandırılan bu olay, Soğuk Savaş sırasında dünyanın büyük bir çatışmanın eşiğine geldiği izlenimini veren en büyük iki olaydan biriydi; öteki aşağıda göreceğimiz Kore Savaşı idi (Claudin, 1990: 220-221, 385-387; Hobsbawm, 1996: 263-298).

4 Nisan 1949'da NATO antlaşmasının imzalanması ve Eylül ayında ittifak üyelerine bir milyar 500 milyon dolarlık silah sağlanması önerisinin ABD Kongresi tarafından kabul edilmesi, yeni bir dünya savaşının her an patlayabileceğine ilişkin kanıları güçlendirdi. Kasımda gerçekleştirilen Kominform toplantısında emperyalizmin SSCB'ye doğrudan saldırı tehlikesi ele alındı. Bu tehlike karşısında örgütlenmesine 1948'de başlanmış olan "barış mücadelesi", komünist hareketin bütün öteki görevlerinin üstünde tutulması gereken merkezi mücadele olarak tanımlandı. (Claudin, 1990: 372).

"Barış hareketi"nin örgütlenmesi 1948'de başlamıştı. Ağustos'ta Polonya'da Aydınlar Dünya Barış Kongresi, Kasım'da Fransa'da "Barış Savaşçıları" Ulusal Kongresi ve sonraki aylarda birçok Avrupa ülkesinde benzer tipte toplantılar yapıldı. 20-25 Nisan'da, yani NATO antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra, Paris ve Prag'da yetmiş iki ülkenin temsil edildiği Barış Savaşçıları Dünya Kongresi ilk kez toplandı. Kongre belgelerine göre, bu tarihte 600 milyon "örgütlü" "barış savaşçısı" vardı. Barış hareketine bilim ve sanat dünyasından komünist olmayan birçok şöhretli isim de katılıyordu. Böylece, barış hareketi komünistlerin yönlendirdiği toplumsal ve siyasal bir hareket olmanın ötesinde bir görünüm kazanabiliyordu. Oysa gerçek hiç de böyle değildi; barış komiteleri birkaç istisna ile komünistlerin kendilerinden ve sempatizanlarından oluşuyordu. Kamuoyuna, hükümetlere, parlamentolara ve Birleşmiş Milletler gibi kuruluşlara hitaben yazılmış dokümanlar için imza toplamak "barış savaşçıları"nın başlıca faaliyetlerindendi. Atom bombasının yasaklanması ve genel silahsızlanma "barış savaşçıları"nın temel talepleriy-

di. "Barış savaşçıları"nın silahı, savaşa karşı topladıkları imzalardı. Mart 1950'de Stockholm'de toplanan Dünya Barış Kongresi Daimi Komitesi atom bombasının yasaklanması için bir imza kampanyası açmaya karar verdi. Kampanya sonunda yetmiş dokuz ülkeden 500 milyon imza toplandı. Bu imzaların 400 milyonu, yurttaşları seçimlerde tek bir listeye oy veren SSCB ve 'halk demokrasisi' ülkelerindendi. 31 milyon imza da komünistlerin hayli güçlü oldukları Fransa ve İtalya'dan gelmişti. Bu demek oluyordu ki; 500 milyon imzanın propagandif bir yanı vardı; SSCB, halk demokarasisi ülkeleri, İtalya ve Fransa çıkarıldığında, geriye kalan tüm ülkelerden gelen 69 milyon imza umut kıracak kadar düşüktü. Barış uğruna mücadele 1948-1952 yılları arasında tam beş yıl boyunca sürdü. Ulusal ve uluslararası düzeyde barış kongreleri, konferansları, toplantıları, festivalleri gerçekleştirildi; başvurular, ricalar yapıldı; kararlar alındı ve her fırsatta tekrarlandığı üzere 'milyonlarca imza' toplandı. Barış mücadelesi, SSCB'nin, Amerikalı liderlerin aklını başına getirmek ve onları Yalta politikalarına geri döndürmek için oluşturdukları yeni taktiğin, sadece propaganda düzeyinde kalsa bile, gerçeklik kazanan tek yönüydü (Claudin, 1990: 371-376).

Bütün bu anlatılanlar şunun içindi: Dünya çapındaki barış hareketi ve her an patlayacakmış gibi görünen yeni bir savaş havası, TBC'nin kuruluşunun gerisindeki bağlamdı. TBC'nin kuruluşunu koşullandıran diğer etmenler, Türkiye'nin içsel siyasal özellikleri ve dünyada barış hareketini yükselten komünist partilerle aynı çizgideki TKP'nin öznellikleriyle ilişkiliydi.

Dünyada savaş rüzgarları yeniden esmeye başlamışken Türkiye, olası bir savaşta hangi safta yer alacağını çoktan belirlemişti. İkinci bölümde gösterilmeye çalışıldığı üzere, Türkiye'nin yönetici sınıfları ABD'nin başını çektiği emperyalist sisteme eklemlenebilmek için var güçleriyle çalışmışlar, gerek dış, gerekse de iç politika önceliklerini Amerikan yardımlarından daha çok pay alabilmeye göre ayarlamışlardı. Türkiye, CHP iktidarının son günlerinde, Türkiye'nin emperyalist dünyadaki yerini sağlamlaştırmak ve aldıkları yardımları sürekli kılmak düşüncesiyle NATO'ya girmek için başvurdu: 11 Mayıs 1950. Fakat, bu başvurudan sonuç alamadılar. Sonuç, NATO'ya giriş için alınan red yanıtını hükümetin beceriksizliğine bağlayan DP iktidarında alınacaktı (Eroğul, 1998: 93). Türkiye, Sovyet blokuna karşı savaş tehditlerini yükselten ABD öncülüğündeki NATO ittifakı içinde yer alma yönelişini daha NATO kurulmadan önce göstermişti. Başbakan Hasan Saka, 1948 Haziranı'nda, ABD'nin Avrupa'yı da içine alacak bir savunma paktına girmesi gündeme geldiğinde, "Türkiye'nin ABD'nin müttefikten de öte müttefiki olduğunu" ilan etmişti (Erhan, 2005: 545). Buna karşılık, Türkiye, dünya çapında güçlenen barış hareketinin tamamen dışında kalmış ülkelerden biriydi. Türkiye'de barış için ne imza toplayanlar vardı ne de toplantılar düzenleyenler. Tüm dünyada barış hareketi yükselişe geçmişken, olası bir savaşta ABD yanında saf tutmaya eğilim gösteren Türkiye'de de 'barış' sesleri yükseltme gereği TBC'nin kuruluşunu koşullandıran etmenlerden biriydi.

"Barış savaşçı"larının dünya çapındaki çalışmalarının ardındaki örgütleyici güç, birçok ülkede Sovyet diplomasisine destek veren ve Stalinist çizgiyi benimseyen komünist partilerdi. Aralık 1946'da TSEKP ve TSP'nin kapatılmasından sonra bu partilerin lider kadrolarında ve örgütlerinde yer alan aynı çizgideki TKP'lilerin çoğunluğu tutuklanmıştı. TKP, 1946 tutuklamalarından sonra Zeki Baştımar liderliğinde İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde illegal olarak örgütlenmeye çalışıyordu (İleri, 1988; STMA C. 6: 1959). TKP, halihazırdaki yapısı ve gücüyle, 1948'den beri Kominform çizgisindeki partiler tarafından örgütlenen barış hareketinin bir kolunu Türkiye'de yaratmak için adımlar atmaya çalıştı. 1950'de, TKP kontrolünde *Barış* adlı bir dergi yayınlanmaya başlamıştı (Sargın, 2005: 53). Dergi, Türkiye'deki "barış savaşçıları"nın örgütlenmesinin fikri cephesini oluşturabilirdi. Öteki ülkelerdekine benzer, konferanslar ve kampanyalar düzenlemek, imzalar toplamak, resmi makamlar nezdinde girişimlerde bulunmak ise ancak bir dernek aracılığıyla olabilirdi. TBC'nin, bu işleri görmek üzere düşünüldüğü anlaşılıyor.

TBC'nin Behice Boran başkanlığında kuruluşunun iki nedeninden daha söz etmek gerekiyor.

Birinci neden özneldir. Behice Boran, 30 Haziran 1950'de DTCF davasından beraat etmiş, böylece hakkında verilen üç ay hapis ve memuriyetten men cezasından kurtulmuştu. Hem bir bilim insanı, hem TKP'nin bir üyesi olarak TBC gibi bir örgütün kuruluşuna önayak olmasının ve başına geçmesinin önünde bir engel yoktu.

İkinci neden, dönemin siyasal gelişmeleriyle ilgiliydi. DP, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde yirmi yedi yıllık tek parti iktidarını devirerek işbaşına gelmişti. DP'nin, tüm muhalefet yıllarındaki en önemli talepleri antidemokratik yasaların kaldırılmasıydı. Bu nedenle, DP iktidara geldikten sonra genel bir liberalleşme beklentisi hakimdi. DP'nin ilk icraatları da bu beklentiler boş değilmişçesine bir kanı yaratıyordu. Sözgelimi, 14 Temmuz'da genel af ilan edilmiş ve 15 Temmuz'da liberal bir basın kanunu kabul edilmişti. Bu adımlar, DP'nin kendisinden beklenen demokratik açılımları gerçekleştireceğine ilişkin kanıları güçlendirmişti (Eroğul, 1990: 120). TBC kurulurken, DP iktidarının ilk zamanlarında esen demokratikleşme rüzgarının savaş karşıtı etkinliklerin serbestçe yapılmasını mümkün kılacağı varsayılmış olmalıydı. Gelgelelim, aşağıda gösterileceği üzere, TBC'nin ilk adımlarına karşı takınacağı sert tavırlar, hem DP'nin getireceği varsayılan siyasal liberalleşmenin biçimsel düzeyde olduğunun hem de bu partinin sınıf karakterinin açık göstergeleri olacaktı.

TBC'nin Kuruluşu

Behice Boran, TBC'nin kuruluş sürecinde konuyu yakın arkadaş çevresiyle görüşüp tartıştıklarını ve kuruluşa birlikte karar verdiklerini söylüyor (Mumcu,

1995: 44). Bununla birlikte, TBC'nin, bir grup yakın arkadaşın kendiliklerinden kurdukları bir örgüt olduğu söylenemez. TBC, TKP'den bağımsız olmakla birlikte onunla ilişkiliydi. TKP liderlerinden Mihri Belli, TBC'den "Partiden bağımsız ama, partinin desteklediği ve partililerin de katıldığı" bir örgütlenme olarak bahseder (Belli, 2000: 375). TBC'nin iki kurucu üyesi, Vahdettin Barut ile Nevzat Kemal Özmeriç İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin yöneticiliğini yapmış kişilerdi ve muhtemelen TKP çevresindendiler. Keza Başkan Behice Boran'ın kendisi de TKP üyesiydi ve bu partinin TCB'nin kuruluş zamanlarındaki lideri konumunda olan Zeki Baştımar ile 1940'lı yılların başlarından beri yakın ilişki içindeydi.

TBC'nin Başkanı Behice Boran, Genel Sekreteri Adnan Cemgil'di. Yüksek Mimar Nevzat Kemal Özmeriç, Avukat Osman Fuat Toprakoğlu, Dahili Mimar Reşat Sevinçsoy, Avukat Vahdettin Barut ve Ev Kadını Muvakkar Güran Cemiyetin diğer kurucu üyeleriydi. Çalışmalarına aktif olarak katılan bazı kişilerin, TBC'ye zarar vermemek amacıyla kurucu olmadıklarını belirtmek gerekiyor. Sabiha Sertel, bu isimlerden biriydi. Sertel, anılarında, TBC'nin toplantılarına katıldığını, ancak *Tan* matbaasının yıkılışının ardından kendi adının Cemiyete zarar vereceği gerekçesiyle aktif bir rol almadığını belirtiyor (Sertel, 1987: 381). TBC'nin kuruluşundan bir gün sonra, 15 Temmuz 1950'de on üç yıllık hapisten kurtulan ve Cemiyetin ilk toplantılarını izleyen Nâzım Hikmet ise, savaşa kesinlikle karşı olmasına rağmen siyasi faaliyetlerden uzak durmaya, yazarlık işinde yoğunlaşarak ailesini geçindirecek ve borçlarını ödeyecek kadar para kazanmaya kararlıydı (Göksu ve Timms, 2001: 304).

Behice Boran, TBC'nin kuruluşuna bazı yakın arkadaşlarının da katılmasını istemişti. Mîna Urgan, bunlardan biriydi. Fakat Urgan, Boran'ın önerisini kabul etmemiş, gerekçe olarak da, aile geçindirdiğini, maaşından başka geliri olmadığını, hapse düşerse, işinden atılırsa yakınlarının aç kalacağından korktuğunu söylemişti. Behice Boran, bir yurtseverlik göstergesi saydığı bu önerisini reddettiği için Mîna Urgan'a olumsuz bir tavır takınmadı. Urgan'ın bu konuda yazdıkları, Boran'ın kişiliğinin önemli yanlarından birine daha ışık tutar:

> ... Behice beni ayıplamadı, dostluğunu da esirgemedi benden. Bunun nedenini de yıllarca sonra açıkladı: Tutumuma bir özür bulmak için bahaneler uydurmamıştım. Açıkça söylemiştim korktuğumu. Behice ise ancak ikiyüzlülük edenlere katı davranırdı. Ancak öylelerini bağışlayamazdı kolayca (Urgan, 2002: 215).

Behice Boran, yakın arkadaşlarının korkularına, tereddütlerine, açıkça söylenmek kaydıyla, anlayışla yaklaşan bir kişilik özelliğine sahipti. Buna karşılık, ikiyüzlülük karşısında son derece katıydı. Boran, TBC ile ilgili olarak verdiği bir mülakatta belirttiği gibi, hayattaki her iyi ve güzel şeyin "ancak uğrunda çalışarak, didişerek, mücadele ederek" kazanılabileceğine inanıyordu (*Çark Başak* 1976c). O nedenle, bir işin yapılması gerektiğine inandığında her türlü bedeli göze alıyor, fakat bu tavrı; inandığı, güvendiği, sevdiği her arkadaşının da takınmasını beklemi-

yordu. Affedemediği şey, mücadeleye katılmamak değil, katılanların emeklerine saygıyla yaklaşmamaktı.[110]

1950'li yılların başında bütün dünyanın gündemine oturan barış, Behice Boran açısından kazanılması için çalışılması, didişilmesi, mücadele edilmesi gereken bir olguydu. 1940'lı yıllarda gerici fikirlere ve baskılara karşı ilerici fikirleri savunmak için çalışan, mücadele eden Behice Boran, şimdi de savaş kışkırtıcıları ve yandaşlarına karşı barışı savunmak için çalışmaya, mücadele etmeye hazırlanıyordu.

TBC'nin Amaçları

Behice Boran, TBC'yi kurmakla amaçlarının ne olduğunu şöyle açıklamıştı:

> ... Sıcak savaş soğuk savaşa dönüşmüş ama yeni bir sıcak savaşa dönüşmesi tehlikesi de belirmişti. ... 1950'ye doğru Sovyetler Birliği'nin de atom bombası geliştirdiği haberinin ABD kaynaklarınca dünyaya açıklanmasından sonra ... savaş kışkırtıcılığı daha da yoğunlaştı. Türkiye'de de aynı kışkırtıcılık sürdürülüyordu. Basında açıkça 'Ne duruluyor? Hazır üstünlük Amerika'da iken vakit geçirilmeden Sovyetlere atom bombası yağdırılmalı, komünizm ezilmeli' yollu yazılar çıkıyordu. Atom bombalarının kullanılacağı yeni bir savaşta Türkiye'nin encamı ne olur, hiç düşünülmüyordu bu çevrelerce.
>
> Dünyada ise bir kaç yıldan beni sürdürülen barış hareketi 1950'de birden hızlanmış ve yayılmıştı. ... Dış dünyaya sıkıca kapalı tutulmak istenen Türkiye'de ise halkoyu kızıştırılan savaş kışkırtıcılığının karanlığına hapsedilmek isteniyordu. ...
>
> ... Türkiye'de de kamuoyunu, halk kitlelerini atom silahlarının ve atom savaşının tehlikesi konusunda aydınlatmak, uyarmak ve barışın savunulması yolunda demokratik, kitlesel mücadeleye sokmak bir yurtseverlik görevi olarak ortaya çıkıyordu. Bu görevi elimizden geldiğince yerine getirmek için Türk Barışseverler Cemiyeti'ni 14 Temmuz 1950'de kurduk (*Çark Başak*, 1976a)

Bu sözler, TBC'nin kurulduğu bağlamı ve amaçlarını yalın bir şekilde ortaya koyar. TBC'nin amaçları "ana nizamname"sinde de benzer bir biçimde açıklanıyordu. Genel Sekreter Adnan Cemgil, TBC kurulduktan kısa bir süre sonra basına verdiği tebliğde "ana nizamname"yi özetlemişti. TBC ana nizamnamesi, sivil halka karşı kitle imha silahlarının kullanılacağı bir savaşın gündemde olduğundan hareketle, Türkiye'nin barışçı bir politika izlemesinin ve olası bir harpte kitle imha

---

[110] Varlık Özmenek, kişiliğinin bu yanıyla ilgili olarak Behice Boran ile arasında geçen bir diyaloğu şöyle anlatıyor: "Bir gün , 'Bak yoldaş, derin bir kuyu, bir çıkrık zar zor dönüyor, bir kova, bir ip. Kova delik, çıkrık bozuk. Sen ha babam su çekiyorsun. Su çekeceksin de tarlayı bahçeyi sulayacaksın. Ağustos sıcağında zaten kuyuda ne kadar su var. İp koptu kopacak. Ha babam kan ter içindesin. Orada birisi var, şezlongda uzanıyor, gazoz içiyor, meyve yiyor. Senin de arkadaşın, merhabanız var. 'Çok yoruluyorsun, sana su getireyim' demesini katiyen bekleme. Hiç olmazsa 'kolay gelsin' demesini de bekleme. Bu mücadele böyle; çekersin kovanı, kova gelir elin ayağın titrer, o sırada suyun bir kısmını ayağına dökersin bahçeye dökeceğine. Şezlongdaki der ki 'haa ha ayağına döktü'. İşte burada bir şey söylemek gerekir. Bak öbürlerine bir şey demiyorum onu bekleme, ama burada bir şey söylemek lazım gelir'dedi." (Atılgan, 2004c).

silahlarının yasadışı ilan edilmesinin "en acil bir dâva" olduğunu vurgulamaktaydı. Ana nizamname, barış sorununu günün en temel davası olarak ortaya koyduktan sonra TBC'nin amacını şöyle açıklamaktaydı:

> Türk Barışseverler Cemiyeti'nin gayesi, Türk halkının ... barış ihtiyacına tercüman olarak şerefli ve sağlam bir barışın kurulması için kanunların çerçevesi içinde gerekli faaliyet ve neşriyatta bulunmak ve bütün demokratik davalarda olduğu gibi, en hayatî ehemmiyeti olan barış dâvasında da halkımızın iradesini belirtecek her türlü kanunî teşebbüslere girişmektir (*Çark Başak*, 1976d)

Ana nizamnamedeki "her türlü kanunî teşebbüs"ten kasıt neydi? Bu sorunun yanıtı, TBC kurulduktan birkaç gün sonra, Genel Başkan Behice Boran'ın *Barış* gazetesinde yayınlanan mülakatında verildi. Behice Boran, "maksadımız, gerek neşriyat, gerek konferans ve toplantılar tertibiyle, gerekse icabında resmî makamlar nezdinde teşebbüslerde bulunmak suretiyle Türk halkının barış dileğine tercüman olmak ve memlekette barış şuurunun ve barış yolunda gayretlerin kuvvetlenmesine yardım etmektir" diyordu (*Çark Başak*, 1976c).

Anlaşılan oydu ki; TBC kurucuları, imkanlarının elverdiği sınırlar içinde bir dizi etkinlik düzenleyerek halkı gündemdeki savaş konusunda aydınlatmak, bilinçlendirmek istiyorlar; Türkiye'de de dünyanın birçok ülkesindeki gibi bir barış hareketi yaratmayı hedefliyorlardı. Cemiyet, ilk günlerinde kuruluşunu ve amaçlarını anlatan bir mektubu bütün basına ve tanınmış kişilere göndererek çalışmalarına başladı (*Çark Başak*, 1976d). Gelgelelim, Cemiyet, amaçlarına ulaşma fırsatını hiçbir zaman bulamadı. Bunun nedeni, TBC'nin kuruluşundan sadece on bir gün sonra DP iktidarının Kore'ye asker gönderme kararı almasının ardından yaşanan bir dizi gelişmeydi. Bu gelişmeler, TBC'nin kapatılması ve Başkan Boran ile öteki kurucularının cezalandırılmasıyla sonuçlanacaktı.

TBC'nin Etkinlikleri

DP, 25 Temmuz 1950'de, Haziran ayında Kuzey ve Güney Kore arasında patlak veren savaşa, ABD'nin isteğiyle, 4 bin 500 Türk askerini göndererek katılma kararı aldı. Karar açıklandığında TBC henüz on bir günlük bir örgüttü. Bununla birlikte karara özünden muhalefet eden tek ses TBC'den geldi. TBC, kısa ömründeki az sayıdaki etkinliğini Kore'ye asker gönderme kararına karşı gerçekleştirdi. DP Hükümeti'nin bu etkinliklere yanıtı çok sert oldu. Kore'ye asker gönderme kararının kendisi, kararın alınış biçimi ve TBC'nin karara ilişkin eleştirilerine verilen sert yanıt, DP'nin stratejik yönelimlerinin ve politika üslubunun göstergeleriydi.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon işgali altında bulunan Kore yarımadasında iki ayrı devlet kurulmuştu: SSCB tarafından desteklenen kuzeydeki Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ile ABD tarafından desteklenen güneydeki Kore Cumhuriyeti. 25 Haziran 1950'de, bugün bile ilk olarak hangisi tarafından başlatıldığı saptanamayan bir savaş başladı. Savaşın patlamasının hemen ardından, Birleş-

miş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi, ABD'nin girişimleriyle üye ülkeleri Kuzey Kore'ye karşı harekete geçmek üzere yapılacak işlere katılmaya çağırdı. Konseyin beş daimi üyesinden biri olarak veto yetkisini elinde tutan SSCB, Çin'in BM'de Pekin tarafından temsil edilmemesini protesto etmek amacıyla Konsey toplantılarını boykot ediyordu. Bu nedenle, ABD yönlendirmeli çağrı, kolayca karara dönüşebildi. 27 Haziranda, yani savaşın patlamasından iki gün sonra, ABD askeri birlikleri Güney Kore'ye çıktılar (Erhan, 2005: 547).

DP Hükümeti, Kore Savaşı başladıktan beş gün sonra BM Güvenlik Konseyi'nin "Kore'de komünist tecavüzü"ne karşı savaşma kararını desteklediğini açıkladı. Başbakan Adnan Menderes, bu kararla ilgili yorumunda "NATO'ya kabul edilmemize de köprü olabilir" diyordu (Ahmad ve Ahmad, 1976: 72). Menderes, bu sezgisinde yanılmamıştı. Nitekim, o günlerde Ankara'da temaslarda bulunan ABD Senato üyesi Mr. Caine, 25 Temmuz'da, Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi durumunda dünya çapındaki prestijinin artacağını söylüyordu (*Hürriyet*, 1950). Gazeteci Cüneyt Arcayürek, Mr. Caine'in Amerikalıların bir binasında basın mensuplarıyla yaptığı sohbete katılanlardan biriydi. "Hiç unutmam," diyordu Arcayürek, "... orada gayet açık söyledi. 'Türkiye'nin bu savaşa askerle katılımı şarttır' dedi. 'Başka türlü hiçbir şekilde ... Batı camiası içinde yerinizi bulamazsınız' gibi laflar etti. Ve biz Bakanlar Kurulu toplantısını takibe gittik. Adnan Bey, o Ulus'taki eski başbakanlık binasına çıktı. ... 'Sonra açıklayacağız' dedi" (Birand vd. 1995: 86). Karar, aynı gün açıklandı: Türkiye, Kore'ye asker gönderiyordu.

DP Hükümetinin Kore'ye asker gönderme kararının bazı özellikleri vardı. Birincisi, Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan sonra ilk kez Misak-ı Milli sınırları dışına asker yolluyordu; üstelik binlerce kilometre ötedeki bir ülkeye. İkincisi, karar, TBMM'yi dışlayarak Bakanlar Kurulu toplantısında alınmıştı. Oysa, yürürlükteki 1924 Anayasası'nın 26'ncı maddesi "Büyük Millet Meclisi ... devletlerle muahade [anlaşma] ve sulh akdi, harp ilanı ... gibi vezaifi [vazifeleri] bizzat kendi ifa eder" demekteydi (Erhan, 2005: 545, 548). DP Hükümeti'nin bu kararı, Türkiye'nin ABD odaklı emperyalist sisteme eklemlenmesinde önceden CHP tarafından girilen yolun kararlı bir şekilde sürdürüldüğünün bir göstergesiydi. İki yıl öncesinin CHP'li Başbakanı Hasan Saka, "Türkiye'nin ABD'nin müttefikten de öte müttefiki olduğunu" ilan etmiş, iki yıl sonrasının DP Hükümeti ise, Türkiye'yi ABD'den sonra Kore'ye asker gönderen ikinci ülke yapmıştı. Üstelik, Türkiye, 4 bin 500 askerle ABD'den sonra Kore'ye en çok asker gönderen ülkeydi. Albay Tahsin Yazıcı komutasında 17 Ekim'de Kore'ye ulaşan binlerce Türk askeri, 25'inci Amerikan tümenine bağlanarak doğruca ateş hattına sürüldü. Türkiye'nin ilk başvurusunda NATO üyeliğine kabul edilmeyişini CHP Hükümeti'nin beceriksizliğine bağlayan DP, binlerce askerini Amerikan komutasında ateş hattına sürmekle kendi becerisini gösterecekti. Kore Savaşının en kanlı muharebelerinin yaşandığı Kunuri bölgesinde Amerikan askerlerinin güvenli biçimde çekilmesini sağlamakla görevli Türk askerleri çok ağır kayıplar verdi; yüzlercesi öldü, yüzlercesi yaralandı, yüz-

lercesi esir düştü ve onlarcası kayboldu (Erhan, 2005: 547). DP Hükümeti, bu ağır kayıpları "NATO'ya kabul edilmenin bir köprüsü" yapıyordu.

Türkiye açısından binlerce askerinin kanına karşılık NATO üyeliğiyle sonuçlanan savaş başladıktan hemen sonra, Amerika'dan yana ve "kızıllar"a karşı öyle bir hava estirilmişti ki, DP bu kararı hiçbir dirençle karşılaşmadan alabilmişti. DP'nin bu kritik kararına karşı hiçbir muhalefet yok denilemezdi. CHP taraflarından bazı eleştiriler geliyordu. Fakat, CHP'nin muhalefeti sadece biçimsel yöndendi. CHP, sınır dışına askeri birlik gönderme kararının ancak Meclis tarafından alınabileceğini dile getiriyor ve itirazlarını bu noktaya odaklıyordu (Eroğul, 1998: 102). CHP, Türkiye'nin Amerikan emperyalizmi yörüngesine sıkıca tutunmasında DP ile aynı stratejik yönelime sahip olduğu için biçimsel düzeydeki itirazlarından bile kısa bir süre sonra vazgeçti. CHP milletvekilleri, DP'liler ile birlikte, 27 Aralık 1950'de, Kore'de savaşan Türk askerlerine sevgi ve selamlarını gönderdiler. CHP, milliyetçi gençlik örgütleri tarafından 'Kore kararını kınayan komünistleri ve komünizmi tel'in mitingileri'ne katıldı. CHP lideri İnönü de, "Dış mesele üzerinde esasen bizim memlekette fikir ve prensip ayrılığı yoktur. İttifakımıza, BM idealine ve ABD dostluğuna bağlıyız" diyerek, Kore'ye asker gönderilmesi sırasındaki biçimsel itirazını geri almış oldu (Erhan, 2005: 546-547; Toker, 1991: 91).

Türkiye'nin ABD öncülüğündeki emperyalist sisteme eklemlenmesinde bir dönüm noktası olan Kore'ye asker gönderme kararına biçimsel değil, özsel bakımdan tek itiraz ve muhalefet, Behice Boran başkanlığındaki TBC'den geldi. TBC'ye göre işin özü, Kore'ye asker gönderme kararının, Türk ulusunun güvenliği ve çıkarları uğruna değil, daha çok maddi yardım almak için ABD'nin çıkarları uğruna alınmış olmasıydı. Henüz on bir günlük olduğu için sesini yurt çapında halka duyurma imkânı bulunmayan TBC, bu anafikrini mümkün olduğu kadar duyurmak için hızlıca iki karar aldı. Bunlardan biri TBMM Başkanlığı'na bir telgraf çekerek işin özünü Meclis gündemine getirmek, öteki bir bildiri yayımlayarak meseleyi halka anlatmaktı.

TBC Genel Başkanı Behice Boran ve Genel Sekreteri Adnan Cemgil, TBMM Başkanlığı'na çektikleri telgrafta, üç noktayı vurguluyorlardı: Birincisi Bakanlar Kurulu Kore'ye asker gönderme kararını ABD Senatörü Caine'in devlet temsilcileriyle yaptığı bir dizi görüşmeden sonra almıştı. İkincisi, bu karar Hükümetin iddia ettiği gibi BM'ye karşı taahhütleri yerine getirmek için verilmiş olamazdı; çünkü, BM Anayasası'nın 43'üncü maddesi, üye devletlerin herhangi bir ihtilafa silahlı olarak müdahaleleri için önceden bazı özel anlaşmaların yapılmış olmasını şart koşmakta idi; Türkiye ile Birleşmiş Milletler arasında ise böyle bir anlaşma mevcut değildi. Üçüncüsü, Kore'ye kara askeri gönderme kararı bir savaş ilanı anlamına gelmekteydi; Anayasa, savaş ilanı yetkisini TBMM'ye verdiğine göre Hükümetin böyle bir kararı alması anayasaya aykırıydı. Telgraf, TBMM'den, Birleşmiş Milletler ve Türkiye Cumhuriyeti anayasalarına aykırı bir şekilde Kore'ye asker göndererek Türkiye'yi savaşa dahil eden bu kararı olağanüstü toplanarak iptal etmeye ve

barış yolunda yapılacak girişimlerle savaşın durdurulmasına katkıda bulunmaya çağırıyordu (*Çark Başak*, 1976b).

DP iktidarının Kore'ye asker gönderme kararının hemen ardından hazırlanarak 28 Temmuz 1950 günü iki nüshası İstanbul Savcılığı'na verilen bildiride, TBMM'ye çekilen telgraftaki görüşler tekrarlanıyordu. Bildirinin ana izleği, Kore'ye asker gönderme kararının Türk ulusunun çıkarları ve güvenliği için değil, Amerikan yardımlarının güvence altına alınması için alındığıydı. Bildiride, kararın, ABD Senatörü Caine'in 23 Temmuz 1950'de Dışişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı ile yaptığı görüşmelerden sonra Bakanlar Kurulu'nun alelacele toplanmasının ardından alındığına dikkat çekiliyor; Caine'in "Bu harbde piyade kuvvetlerinin rolü büyüktür. Diğer milletlerden kara kuvveti istenmesinin tek sebebi Amerikanın yıpranmamasını temindir" sözleri özellikle vurgulanıyordu.[111]

Kağıtlar Cemiyet'ten olmak kaydıyla 55 lira karşılığında Cemal Anıl'ın matbaasında 25 bin adet bastırılan Bildiri, Savcılığa verildiği gün, Cemiyetin kurucuları tarafından İstanbul'un çeşitli bölgelerinde halka dağıtıldı: Beyoğlu'nda Adnan Cemgil, Samatya'da Nevzat Kemal Özmeriç, Eyüp ve Fener'de Reşat Sevinçsoy, Beşiktaş ve Ortaköy'de Naci Ormanlar tarafından.[112] Başkan Boran'a Eminönü köprübaşı düşmüştü (Sargın, 2001a: 35). Sabiha Sertel'in anlattığına göre, bildiriyi dağıtanlardan bazıları, işleri bittikten sonra Abidin Dino'nun Caddebostan'daki evine geldiler. Nâzım Hikmet, Melih Cevdet, Oktay Rıfat ve bazı başka aydınlar da oradaydı; Kore Savaşı üzerine konuşuyorlardı. Nâzım, elleriyle yüzünü örterek "Büyük vatanseverler memleketi sattılar... Satıldık kardeşler," diyordu. Oraya gelen TBC kurucuları ise, dağıttıkları bildirilerinden olumlu tepkiler aldıklarını anlatıyorlardı (Sertel, 1987: 381-382).

Devlet radyosu, bildiriyi o akşam yorumsuz olarak okudu (Sargın, 2005: 55). TBC kurucularının cezalandırılmasına neden olacak bildirinin devlet radyosunda okunması, dönemin siyasal algı biçimlerini ve ABD çıkarları için yurttan binlerce kilometre ötede binlerce askerin ölüme gönderilmesinin "milli çıkarlar uğruna" olduğuna ilişkin ideolojik söylemin hegemonyasını göstermesi bakımından çarpıcıdır. Bildiri hiçbir yorum katılmaksızın devlet radyosundan okunmasıyla vatandaşların onu yazanların ve dağıtanların nasıl 'vatan haini' olduklarını kendi kulaklarıyla işitecekleri; devletin böylelerini en ağır biçimde cezalandırmakta ne denli haklı olduğuna kendiliğinden hak verecekleri varsayılıyordu.[113]

Bu varsayımın toplumsal bir karşılığının bulunduğu anlaşılabiliyordu. Gaze-

---

[111] Bildirinin tam metni Ekler bölümünde yer almaktadır (Ek 2).

[112] "T.C. Ankara Garnizon Komutanlığı 2 Nolu Askeri Mahkemesi Karar No: 950/15" A.Ü. Rektörlüğü, Behice Boran Dosyası.

[113] Nitekim, Nihat Sargın'ın aktardığına göre, gazeteciler Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye TBC'nin bildirisinin nasıl olup da devlet radyosundan okunduğunu sorduklarında, şu yanıtı almışlardı: "Hadisenin redâetini [fenalığını] göstermek için neşrettik" (Sargın, 2005: 55).

teci Metin Toker'in gözlemleri, Kore'ye asker göndermenin "milli çıkarlar uğruna" olduğuna ilişkin ideolojik söylemin nasıl güçlü bir hegemonya kurduğunu iyi bir şekilde gösterir: Türk askeri birliklerinin Kore'ye gönderilmesinin ardından, Türkiye'de yayınlanan bütün gazetelerin baş sayfaları Kore fotoğrafları ve Kore haberleriyle dolmaya başlamıştı. Türk basını, Kore Savaşını, 1948 Londra Olimpiyatları'nı nasıl en iyi elemanlarıyla takip etmiş ve 'harikalar yaratan Türk güreşçileri'nin başarılarını destansı bir şekilde aktarmışsa, Türk askerlerinin Kore'deki savaşkanlığını da en iyi elemanlarıyla izliyor ve destansı bir şekilde aktarıyordu. Türk kamuoyu da dikkat kesilmiş bu haberleri izliyordu. Cepheye hareket emri alan Mehmetçik sevinçten uçuyordu. İki bin Türk askeri, on bin kişilik Çin kuvvetine karşı inanılmaz bir direnişte bulunuyordu. Bütün dünyanın diline destan olan Türk kahramanlığı kendini bir kez daha gösteriyordu. Avrupa'nın önde gelen gazeteleri, Türklerin ne kadar iyi asker olduklarını yazıyor; Türk basını da Türk birliklerinin gösterdiği kahramanlığın bütün dünyada heyecan yarattığını duyuruyordu. Amerika, Türkiye'ye minnettarlığını bildiriyor, Amerikalı komutanlar 'yiğit birliğimizi' tebrik ediyorlardı. Türk askerlerinin en az üç yara almadan doktora gitmedikleri yazılıyordu. Türk birlikleri ağır kayıplar veriyordu; fakat Türk halkı bunu sineye çekiyor, şehit ve gazileriyle övünüyordu. İkinci Dünya Savaşı yıllarından beri sürekli mobilize edilen ülkücü gençlik Ankara'da 'büyük Kore mitingi' düzenliyor, Kore kararını kınayan komünistleri ve komünizmi tel'in ediyordu (Toker, 1991: 98-104). Böylesi bir ideolojik hegemonya ortamında Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkmak "vatan hainliği" ile "kahraman Türk ordusunu arkadan hançerlemekle" eş sayılıyor, toplumsal bir linç havası yaratılıyordu. Bu koşullarda, üstelik sosyalist aydınların çoğu yurtdışına gitmek ya da kaçmak zoruna kalmışken, Behice Boran'ın Galata Köprüsü'nde savaşa karşı bildiri dağıtması bireysel bir kahramanlık öyküsüydü.

Böylesi bir toplumsal ortamda TBC bildirisini dağıtanlardan bazısı dağıtım sırasında, bazısı o gece, bazısı da bir iki gün sonra gözaltına alındı. Başkan Behice Boran, dağıtımdan bir gün sonra, 29 Temmuz'da tevkif edildi.[114] Polis, dağıtılan bildirilerden bulabildiklerini de topladı. Başkan Boran ve arkadaşları kelepçe takılarak otomatik tüfekleri dolu olan bir jandarma müfrezesi tarafından Ankara'ya götürüldüler (*Çark Başak*, 1976e).

İktidarın TBC'ye Yanıtı: 15 Ay Hapis

Bugünün gözüyle bakıldığında, 25 bin bildiri bastırıp sokaklarda dağıtmanın ülkedeki siyasal ortama hemen hemen hiçbir etkide bulunmayacağı düşünülebilir. Birkaç aydının İstanbul'un çeşitli semtlerinde altı üstü bir bildiri dağıtması, yaşadığımız dönemde siyasal iktidarlar tarafından önemsenmeyebilir, hatta bilinme-

[114] "T.C. Ankara Garnizon Komutanlığı 2 Nolu Askeri Mahkemesi Karar No: 950/15" A.Ü. Rektörlüğü, Behice Boran Dosyası.

yebilir bile. Gelgelelim, Behice Boran ve arkadaşlarının DP iktidarının Kore'ye asker gönderme kararına can alıcı noktasından, yani "Amerikan çıkarlarına hizmet" noktasından karşı çıkmış olmaları, DP iktidarını çileden çıkardı.

Aslına bakılırsa, DP iktidarı Behice Boran ve arkadaşlarının üzerine hışımla gitmekte, onları en ağır şekilde cezalandırmakta kendi açısından haksız değildi. İki nedenle: Birincisi, DP Kore'ye ABD güçlerinin yıpranmaması gerekçesiyle asker göndermekle ABD odaklı emperyalist sisteme eklemlenmek yönündeki ilk adımını atmış oluyordu. DP liderleri ABD önderliğindeki "hür dünya"ya bağlanmayı milli kalkınmanın güvencesi olarak görüyorlar ve Kore'ye gönderdikleri askerlerden ölen ve yaralanan yüzlercesinin kanıyla "hür dünyanın" yanında olduklarını cümle aleme göstermiş oluyorlardı. DP iktidarı, kendi stratejik yöneliminin ilk adımında gelişecek muhalefete tavizkâr davranmanın, sonrası için bir zaaf oluşturabileceğinin farkındaydı. O nedenle, Kore Savaşı'na asker gönderme kararı karşısında esasa ilişkin tek muhalif sesi yükselten TBC karşısındaki tavrı son derece keskin oldu.[115] Nitekim Boran ve arkadaşlarının tutuklanmasının ardından Kore Savaşı konusundaki muhalefet bıçakla kesilir gibi kesildi.[116] İkincisi; zaman geçtikçe anlaşılabileceği üzere, DP "milli irade" kavramıyla çerçevelenen diktatörlüğe eğilimli bir demokrasi zihniyetine sahipti. Bu zihniyet, seçmenlerinin çoğunluğunun oyuyla iktidara gelen bir hükümete muhalefet edilemeyeceğini varsayıyordu. DP'nin aldığı kritik bir kararın biçimine değil özüne muhalefet eden TBC'nin tavrı, DP'nin demokrasi zihniyetinin yerleşmesi bakımından ilk engel olarak ortaya çıkmıştı. Birkaç aydın, milli iradeyi temsil eden hükümete nasıl muhalefet edebilirdi? DP'nin, karşılaştığı ilk direnci derhal ezmediği takdirde sahip olduğu demokrasi kavrayışını yerleştirmekte sonradan başka engellerle de karşılaşabileceği düşünülebilirdi. DP, o nedenle, TBC'nin üzerine haşin bir şekilde yürüdü.

Behice Boran ve arkadaşlarının yargılanmaları, DP'nin hukuksal zihniyetinin bütün belirtilerini ortaya döken bir özellik taşıyordu. Sanıklar hakkında, Türk Ceza Kanununun 161'inci maddesine dayanılarak dava açılmıştı. Milli Şef iktidarına karşı verdiği demokrasi mücadelesi nedeniyle, tıpkı Behice Boran gibi, öğretim üyeliğine son verilen hukukçu Mehmet Ali Aybar, TBC kurucuları ve üyeleri hakkında 161'inci maddeye dayanılarak ceza davası açılmasının nasıl demokrasiyle bağdaşması mümkün olmayan bir hukuk skandalı olduğunu, Başbakan Menredes'e yazdığı bir mektupla yetkin bir şekilde göstermişti.

Aybar, Boran ve arkadaşlarının 161'inci maddeden yargılanmasının iki nedenle demokratik olmadığına dikkat çekiyordu: Bu madde, sadece savaş değil, aynı zamanda barış zamanında da memleket savunmasını zayıflatacak fiilleri suç saymış-

---

[115] Başbakan Adnan Menderes, TBC kurucuları tutuklandıktan sonra "Bütün vatandaşlarıma malum olmak üzere arz ediyorum ki, Kore'ye asker gönderilmesi aleyhinde yapılacak propaganda ve tahrikat hiçbir surette iyi niyetle hamlolunamaz" diyecekti (Aybar, 2003: 140).

[116] Dimitır Şişmanov, Behice Boran ve arkadaşlarının tutuklanmasının ardından barış yanlılarının faaliyetlerini gizli olarak sürdürdüklerini belirtiyor. Şişmanov'un belirttiğine göre bu faaliyetler arasında *Barış Yolu* adlı gizli bir dergi çıkarmak ve "Mehmetçiğin İsyanı" başlıklı bir bildiri dağıtmak vardı (Şişmanov, 1990: 176).

tı. Kanun, "millî menfaatlara zarar verici herhangi bir faaliyet," diye bir cümleye yer vermiş, ceza hukukunun temel prensiplerine göre bu faaliyetlerin maddi ve manevi unsurlarının ceza kanunlarında açıkça gösterilmesi gerekirken bunların neler olduğu belirtilmemişti. Bu belirsizlik, mahkemelere sınırsız bir takdir yetkisi veriyordu. Üstelik kanun, bu gibi davaların Milli Savunma Bakanlığı'nın emriyle açılmasını öngördüğü için hükümetin hoşuna gitmeyen her fikrin sahibini ağır bir biçimde cezalandırmasını mümkün kılıyordu. Bu, hükümetin hem barış, hem savaş zamanında izlediği politikayı eleştiren her vatandaşı 161'inci maddeye dayanarak cezalandırabileceği anlamına geliyordu. Boran ve arkadaşlarının bu maddeden yargılanmalarının demokratik olmayışının birinci nedeni buydu (Aybar, 2003: 130-141).

Aybar'a göre, Boran ve arkadaşlarının 161'inci maddeden yargılanmalarının demokratik olmayışının ikinci nedeni ise, bu maddeye dayanarak yargılananların asker ya da sivil olmalarına bakılmaksızın askeri mahkemede yargılanmalarıyla ilgiliydi. Askeri mahkemeler, olağandışı mahkemeler oldukları için üyelerinin üçte ikisi hukukçu olmayan, askeri hiyerarşi ve disipline sahip olan mahkemelerdi. Dolayısıyla, haklarında 161'inci maddeden dava açılan yurttaşlar, hukukçular tarafından değil, emir komuta zincirine tabi askerler tarafından yargılanıyordu (Aybar, 2003: 141-142).

Bunlardan çıkan sonuç şuydu: TBC kurucu ve üyeleri hakkında açılan dava, tümüyle hükümetin keyfince açılmış ve davanın sonucu mahkemenin hukukçu olmayan asker üyelerinin inisiyatifine bırakılmıştı.

Mehmet Ali Aybar, Menderes'e yazdığı mektubunda, bir başka önemli noktaya daha dikkat çekiyordu. 161'inci madde CHP zamanında hukuk mevzuatına girmiş, fakat ilk kez demokrasi vaadiyle iktidara gelen DP tarafından uygulanmıştı. Oysa, 161'inci madde, DP'nin muhalefet döneminde kaldırılmasını istediği antidemokratik kanunların en antidemokratiğiydi (Aybar, 2003: 140). Tek parti rejiminin baskıcılığına karşı demokrasi ve insan hakları vaadiyle iktidara gelen DP, kısa bir süre sonra büründüğü baskıcı kimliğiyle CHP dönemini aratır olmuştu. Kadere bakın ki, Behice Boran, CHP iktidarı döneminde bağlı bulunduğu partinin siyasal ve kuramsal eğilimlerine uygun olarak DP kurucularıyla aynı safta demokrasi mücadelesi vermeye girişmiş, adını, *Görüşler* dergisinin kapağına DP liderleri Celal Bayar ve Adnan Menderes ile birlikte yazdırmıştı. Şimdi ise, Bayar-Menderes iktidarı, CHP'nin uygulamadığı en antidemokratik kanunları vaktiyle aynı dergide boy gösterdikleri Boran ve arkadaşlarına karşı işletiyordu.

Behice Boran ve arkadaşları hakkında açılan dava sadece özündeki antidemokratikliğiyle kalmadı; yargılanma süreci de antidemokratik yasaların nasıl sonuna kadar zorlandığını gösteren ibret verici bir süreç oldu.

Cemiyet kurucu ve üyeleri hakkındaki karar askeri yargıtay tarafından onaylanıncaya kadar sanıklar üç kez serbest bırakılıp yeniden tutuklandılar. Bu olay, askeri mahkemenin davayı yürütmekte ne denli ehliyetsiz olduğunun bir göstergesiydi. Verilen kararlar ise, bu davada hukukçuların değil, hukukçu olmayanların

sözünün geçtiğini gösteriyordu. Nitekim, kararı veren mahkeme heyeti biri hukukçu, ikisi hukukçu olmayan üç subaydan; kararı onayan askeri yargıtay dairesi ise ikisi hukukçu, üçü hukukçu olmayan beş subaydan oluşuyordu. Hem mahkemede hem de yargıtayda Behice Boran ve arkadaşlarının aleyhine verilen kararlar sadece bir oy farkıyla çıkıyor, bu oy sahibinin de hukukçu olmadığı görülüyordu (*Çark Başak*, 1976a).

Boran ve arkadaşları, uzun yargılama sürecinin ardından 15 ay hapis, beş ay da "İstanbul ve Kocaeli illeri mıntıkasında ikamete mecbur tutulmak suretile emniyet nezareti altında kalmak" cezasına çarptırıldılar.[117] Bu ceza, sanıkların asli cezalarının dörtte biriydi. Sanıkların cezaları "Askeri Ceza Kanununun 58'inci maddesi delâletile T.C.K.nun 161'inci maddesinin ilk fıkrasındaki suçu, bu maddenin son fıkrasında yazılı olan (sulh zamanında) işlemiş olmaları sebebile" dörtte üç oranında indirilmişti.[118] Karar, Askeri Yargıtay 2'nci Dairesi'nden geçerek 18 Eylül 1951'de kesinleşti.[119]

Behice Boran, karar kesinleştiğinde bir anaydı; oğlu Dursun'u 4 Eylül 1951'de doğurmuştu.[120] Behice Boran, hakkındaki mahkumiyet kesinleşene değin, 29 Temmuz 1950-7 Aralık 1950, 30 Aralık 1950-7 Nisan 1951, 21 Nisan 1951-28 Mayıs 1951 tarihleri arasında 8 ay 7 gün tutuklu kalmıştı.[121] Tutuklu kaldığı dönemler

---

[117] Dönemin milliyetçileri Behice Boran ve arkadaşlarına verilen cezayı az buldular. Bu kişilere göre Boran ve arkadaşlarının cezaları "ölüm" olmalıydı. Arif Nihat Asya, Milliyetçiler Federasyonu'nun 14 Aralık 1950'de düzenlediği "Mehmetçik" konulu bir toplantıda, Kore Savaşı'nda ölen Türk askerlerinin adlarını okuduktan sonra "Adını en son okuduğum Mehmet Parmaksız'ın kızıl gırtlaklara nasıl sarıldığını düşündüm de, yerli kızılların nazik boyunları önünde parmaklarım seyirdi; parmaklarımı zor tuttum" diyordu (Darendelioğlu, 1977: 255). Aynı zamanda DP Adana Milletvekili olan Asya, TBMM'de yaptığı bir konuşmada da "Kore'de komünistlere ölüm, memlekette komünistlere hapis... ne âlâ memleket. Başka yerlerde takibe uğrayan komünistler canlarını kurtarmak için Türkiye'ye iltica etsinler! ... Milletin hiç değilse sembolik olarak iki komünisti asılmış görmek hakkıydı" demişti (Darendelioğlu, 1977: 298-299).

[118] Muvakkar Güran, "beyannamenin ihzar ve tab'ında diğerleri gibi aktif bir rol oynamamış ve kendi halinde bir ev kadını olduğu anlaşılmış" olduğu için 10 ay ağır hapis cezası aldı. A.Ü. Rektörlüğü Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "T.C. Ankara Garnizon Komutanlığı 2 Nolu Askerî Mahkemesi Esas: 951/14, Karar: 951/16, Gerekçeli Hüküm".

[119] A.Ü. Rektörlüğü Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "T.C. Ankara Garnizon Komutanlığı 2 Nolu Askerî Mahkemesi Esas: 951/14, Karar: 951/16, Gerekçeli Hüküm".

[120] Behice Boran'ın oğlunu hapishanede doğurduğuna ilişkin bir söylence vardır. Bu bir söylencedir; çünkü Boran, tutuklu kaldığı tarihlerden anlaşılacağı üzere, oğlunu hapiste doğurmamıştır.

[121] TBC davasından tutuklu kaldığı günlerde Behice Boran'ın gazetelerde güleryüzlü fotoğrafları yayınlanıyormuş. Bunun ardında, yaptığı işin doğru ve gerekli olduğuna, doğru ve gerekli bir işi yapmanın ise insana karamsarlık değil iyimserlik, ümitsizlik değil ümit vereceğine dair inancın yattığını kestirmek mümkündür. Nitekim arkadaşı Mehmet Ali Aybar, 27 Ağustos 1950'de, Nevşehir Cezaevi'nde tek başına bir koğuşta kalan, günlerini çamaşır yıkayıp yemek pişirerek geçiren Behice Boran'a yazdığı mektupta, gazetelerdeki güleryüzlü fotoğraflarına gönderme yaparak şöyle diyordu: "Mutlaka ferahlı düşünceler de dolaşır kafanda. İşte böyledir mapusane; memleketini sevdiği için içeri düşenlere sağlık verir, neşe verir, şevk verir... (Aybar, 2003: 161).

cezasından düşülen Boran, 6 ay 7 gün daha hapis yattı.[122] Boran, barış savunuculuğunun bedelini 14 buçuk ay hapisle ödemiş oluyordu. Kararın kesinleşmesiyle birlikte hükümlü hale gelen Behice Boran, devlet memurluğundan ihraç, "üniversite öğretim mesleği yetki, unvan ve haklarından da kesin olarak mahrum edildi."[123]

TKP Davası: Türkiye NATO'ya Girerken

Behice Boran, TBC davasındaki cezasını çekip çıktıktan kısa bir süre 1953 sonbaharında TKP 1951 Tevkifatı olarak bilinen operasyonun ikinci kısmında tekrar tutuklandı. Ancak, delil yetersizliğinden beraat etti. Behice Boran'ın bir sanığı olduğu TKP davası, Türkiye'nin NATO üyeliğine kabul edilmesi için başlatılan bir "cadı avı" idi. Bu dava, DP iktidarının temel yönelimlerini göstermesi bakımından önemlidir.

TKP tutuklamaları 25 Ekim 1951'de Sevim Tarı'nın (Belli) TKP lideri Zeki Baştımar ile İstanbul'da görüştükten sonra yurt dışına çıkmak üzereyken gözaltına alınmasıyla başladı. Fakat bu tutuklamalarla sonuçlanan "cadı kazanı" aylardır kaynatılıyordu. En "ilerici" sayılan basın organları bile "vatan haini komünistler"e karşı kampanya yürütüyor, Ocak ayından itibaren "komünistler" gruplar halinde yakalanıyordu. Komünizmden sanık olarak mahkemeye verilmek öyle sıradan bir olay haline getirilmişti ki, İzmir Fuarı'ndaki Çek pavyonunda "Çekoslovakya'da İşsizlik Yok" levhasından ötürü pavyon müdürü "komünist" diye yargılanabiliyordu. Öte yandan DP Hükümeti, yaratılan "antikomünizm" hezeyanı ortamında yeni baskı kanunları hazırlıyordu. DP, ABD eksenli emperyalist sisteme eklemlenmenin en önemli şartlarından birinin antikomünizm olduğunu biliyordu. DP döneminde antikomünizm öyle ifrada vardırıldı ki, 29 Mayıs 1950'de Meclis'e sunulan hükümet programında irtica ve ırkçılık bile komünist taktiği olarak sayıldı. DP iktidarı altında, TKP tutuklamaları başladıktan hemen sonra Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142'nci maddelerini daha da ağırlaştıran "Demokrasiyi Koruma Kanunu"nun görüşülmesi sırasında komünistlerin ölümle cezalandırılması dahi gündeme gelmişti (Eroğul, 1998: 99, 106).

Antikomünizmin bir paranoya havasına dönüştüğü bu ortamda başlayan TKP operasyonunun tarihi özenle belirlenmişti. Belirlenmişti; çünkü polis uzun zamandan beri örgütlerine ajan soktuğu TKP'yi yakından izliyordu ve tutuklamaları dilediği zaman başlatabilirdi (Belli, 2000: 376; İleri, 1988 STMA C. 6: 1959). Özenliydi; çünkü, operasyon Türkiye'nin NATO'ya girmesinin ABD tarafından önerildiği 15 Mayıs 1951 sonrasında, ABD ve İngiltere Genelkurmay başkanları-

[122] A.Ü. Rektörlüğü Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası,"T.C. Ankara Garnizon Komutanlığı 2 No'lu Askeri Mahkemesi Esas: 951/14, Karar 951/16 Gerekçeli Hüküm", s. 11.

[123] A.Ü. Rektörlüğü Personel Arşivi, Behice Boran Dosyası, "Senato Kararları Sureti, Toplantı Sayısı: 157, Karar Sayısı: 633, Karar Tarihi: 15. XI. 1951".

nın Türkiye'nin NATO'ya girmesi ile ilgili görüşmeler yapmak üzere geldikleri bir zamana denk getirilmişti (Küçük, 1987: 492).

TKP tutuklamaları başladıktan sonra Türkiye'nin çeşitli kentlerinden 167 kişi gözaltına alınarak İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün özel hücrelerine, bodrumlarına ve askeri cezaevinin özel koğuşlarına konuldu. Ordunun İstanbul polisiyle işbirliği içinde yürüttüğü ilk soruşturma iki yıl sürdü. Bu soruşturma sırasında zanlılara akıl almaz işkenceler yapıldı. Bu işkencelerden ötürü 16 kişi çıldırdı. İlk soruşturma kapsamında mahkemeye verilen 167 kişiye sonradan 17 kişi daha eklendi. Böylece askeri mahkemeye verilenlerin sayısı 184'e yükseldi (Baştımar, 1966: 4).

Polis, TKP tutuklamaları başladığında Behice Boran'ın evine gelerek arama yapmış, kendisiyle birlikte eşi Nevzat Hatko'nun ifadesini de almıştı. Boran ile Hatko operasyonun bu aşamasında tutuklanmadılar. Ancak, Behice Boran, 1 Haziran 1953'te TBC davasıyla ile ilgili cezasını tamamlayarak Nevşehir Cezaevi'nden tahliye olduktan 3 ay 25 gün sonra, 25 Eylül 1953'te, TKP operasyonunun son aşamasında "gizli komünist partisine girmek" iddiasıyla tutuklandı. İki aydan fazla Harbiye'de hazırlanmış hücrelerde kaldı (Mumcu, 1995: 45). 1 Şubat 1954'te tahliye edilene kadar yaklaşık beş ay boyunca tutuklu kalan Boran (BDS, 2000: 193) o zor koşullarda, hapishane arkadaşlarına seminerler veriyor, hocalık yapıyordu. Sevim Belli, Boran'ın Quantum kuramı üzerine bir seminerini hatırlıyor. İçeride birlikte yattığı hapishane arkadaşları arasında eski öğrencileri de vardı. Bunlardan biri Sıdıka Umut (Su), öteki Mübeccel Kıray'dı (Belli, 1994: 323).

İstanbul polisi, Behice Boran'ın TKP üyesi olduğuna ilişkin bilgiyi Yaşar Çöl adlı sanık ile şair Enver Gökçe'den edinmişti. Hatırlanacağı üzere, Yaşar Çöl, Boran'ın başyazarı olduğu *Söz* gazetesinin genel yayın yönetmeni; Enver Gökçe de Boran tarafından yönlendirilen TGB'nin kurucularındandı. Bu sanıklar, ifadelerinde Behice Boran'ın neşriyat müdürü olduğu *Adımlar* dergisinin TKP tarafından benimsendiğini, TBC'nin de bu partiyle ilişkili olduğunu beyan etmişlerdi. Fakat, Yaşar Çöl'ün akli dengesinin yerinde olmadığı hekim tarafından tespit edilmiş, Enver Gökçe de polisteki ifadesini mahkemede değiştirmişti. Bu iki durum, Behice Boran ile ilgili iddialara ilişkin yeterli delilin oluşmamasını sağladı. Öte yandan TBC davasında Cemiyetin "komünizmle teması"nın herhangi bir delile dayanmadığı meydana çıkmıştı. Boran, tahliye edildikten sonra 1954 Şubatı'nın ikinci haftası delil yetersizliğinden beraat etti. Mahkeme, Boran'ın tutuklandığı sırada evinde bulunarak el konan Marksist kitapların da kendisine iade edilmesine karar verdi (BDS, 2000: 193-195).

1951-54 tutuklamaları, Behice Boran'ın üyesi olduğu TKP'yi içinden çatlattı. Çeşitli dönemlerde yediği darbelerle sürekli kan kaybeden ve Türkiye'de siyasal alana yönlendirici müdahaleler yapma ve siyasal bir kitle hareketi yaratma konusundaki kapasitesi hep sınırlı kalan TKP, şimdi içinde ve tepesinde bir yarılmayla karşı karşıyaydı. TKP'nin lider kadrosunda yer alan Şefik Hüsnü, Reşat Fuat Baraner, Mihri

Belli gibi isimler ile o sıralarda TKP'nin sekreteri konumundaki Zeki Baştımar birbirlerini "ajan", "provokatör", "likidatör", "Troçkist" olmakla suçladılar, aralarında yumruklaşmaya varan kavgalar oldu. İki grup, cezaevinde ayrı koğuşlara bölündüler (Belli, 2000: 392-393; Kurdakul, 2003: 55-56; Uyarı Yayınları, tarihsiz).

TKP içindeki bu yarılma özellikle 1960'lı yıllarda Mihri Belli ile Zeki Baştımar arasında TKP'nin gerçek temsilcisinin kim olduğuna ilişkin bir kavgaya dönüşecek ve Türkiye sosyalist hareketini değişik düzeylerde etkileyecekti. Öte yandan, bu yarılmanın TİP içinde 1968'de başgösteren Behice Boran, Sadun Aren ve Nihat Sargın ile Mehmet Ali Aybar arasındaki ayrılıkta da etkili olduğu söylenegeldi. Bu konuyu dördüncü bölümde ele alacağız. Şu anda, 1951 tutuklamalarında ilk gözaltına alınan Sevim Tarı'nın (Belli), anılarında kaydettiği bir gelişmeyi aktarmak yerinde olacak. Tarı (Belli), Behice Boran'ın TKP davasından tahliye edildikten sonra Zeki Baştımar'ın mahkemede yaptığı siyasi savunmayı dinlemeye geldiğini, savunma bittikten sonra da Baştımar'ı "gösterişli bir biçimde" kutladığını naklediyor. Bu nakilden sonra da "Evet, TİP'in Dış 'TKP'ye katılışı eskilere gider!" diyor (Belli, 1994: 334). Bu iddianın, TİP içindeki büyük fikir ayrılığının kuramsal ve siyasal yanlarını tamamen gözardı ederek ayrılığı kişisel yakınlıklar üzerinden tanımladığını ve açıklayıcı bir kapasitesinin olmadığını dördüncü bölümde savunacağız.

Davaların Sonu

Behice Boran'ın başkanı olduğu TBC ve üyesi olduğu TKP'ye yönelik saldırılar Türkiye'nin ABD hegemonyasındaki emperyalist sisteme eklemlenişinin özel bir evresinde gerçekleşmişti. DP Hükümeti, bir yandan içeride barış savunucularına ve komünistlere karşı en uç düzeyde mücadele ederek bir yandan da dışarıda, Kore'de, komünistlere karşı savaşta kendi askerlerinin kanını akıtarak 18 Şubat 1952'de NATO'ya üye olabildi. Şöyle de söylenebilir: DP Hükümeti Türkiye'nin NATO'ya girişini, buna bir köprü olarak gördükleri Kore'ye asker gönderme kararına muhalefet eden Boran başkanlığındaki TBC'yi susturarak ve sonrasında antiemperyalist bir muhalefetin potansiyelini oluşturan TKP'ye ağır darbeler vurarak gerçekleştirdi.

Türkiye'nin NATO üyeliğine alınışında Türk askeri birliklerinin sergilediği üstün performans etkili oldu. Binlerce Türk askeri, Kunuri muharebesinde kendilerini feda etme pahasına Amerikan birliklerini imha edilmekten kurtardılar. 27 Temmuz 1953'te imzalanan ateşkese kadar 721 Türk askeri öldü; 2.147'si yaralandı; 234'ü esir düştü; 175'i kayboldu (Erhan, 2005: 547, 549). Bu kadar kanın akıtılmasına, bu kadar canın binlerce kilometre ötede verilmesine karşı çıkan Boran ve arkadaşları ise sert bir şekilde cezalandırıldılar. Türkiye'nin NATO üyeliğine alınışında DP Hükümeti'nin başlattığı antikomünist isteri ve TKP tutuklamaları da etkili oldu. Amerikalılar, Türkiye'nin NATO'ya alınması gerektiğini temellen-

dirirken "Türk halkı komünist tehdit ve sızmasına karşı mücadelede kararlıdır" diyorlardı (Küçük, 1987: 492). DP Hükümeti, içlerinde Behice Boran'ın da bulunduğu yüzlerce kişiyi tutuklayıp işkencelerden geçirerek içerideki komünist tehlikesinin boyutlarını Amerikalılara göstermiş oldular.

DP Hükümetinin barış karşıtı kararlılığı, Kore Savaşı'na katılmaktaki gayretkeşliği ve "komünist avı"ndaki becerisinin ödülü sadece NATO'ya alınmak olmadı. Türkiye'ye Amerika tarafından yapılan askeri, teknik, mali, ticari, sosyal yardım ve hibelerde artışlar görüldü. Bu yardımlarda, elbette, Amerika kendi çıkarlarını gözetiyordu. Amerikalılar yaptıkları askeri yardımların önemli bir kısmının Türkiye'de kurulan çok sayıda Amerikan askeri üssünün inşasında kullanılmasını istediler. Ekonomik yardımlar sayesinde ise Türkiye'nin ekonomi politikasına daha çok müdahale etmeye başladılar. Ekonomik yardımlar, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu alanlarda değil, ABD'nin istediği alanlarda kullanıldı. Yardımların büyük bir bölümü, ABD'den tarım makineleri ve yol yapım aletleri almak için harcandı. Türkiye, ABD'den aldığı makinelerin yedek parçalarını da bu ülkelerden tedarik ettiği için aldığı yardımları ABD'ye dolaylı yoldan geri vermiş oluyordu. Türkiye, ABD'den gelen ekonomik yardımlarla, bir yandan da, 1950'lerin ortalarından itibaren bütün dünyada hızla yayılan Bağlantısızlık Hareketi'nin dışında tutuldu. Öte yandan DP Hükümeti tarafından 1954'te çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu ile Türkiye ekonomisinin ABD emperyalizmine eklemlenmesinde önemli adımlar atıldı. DP'li bir bakan, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanun Tasarısı'nın görüşmeleri sırasında "yabancı sermayenin memleketimize gelmesi ana davamız olduğu için sermayeye en geniş imkanlar tanınmıştır" diyordu. Gerçekten de DP'nin ana davası, emperyalizmi memlekete sokmak oldu (Erhan, 2005: 550-555; Eroğul, 1998: 132-135).

Bütün bu gelişmeler, Türkiye'nin tarihinde yeni bir dönemin işaretiydi. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye, kapitalizmin yeni gücü ABD'nin SSCB'ye, sosyalizme ve genel olarak sosyal devrime karşı başlattığı evrensel saldırıda sadık bir işbirlikçi olarak kabul edilir oldu. ABD de kendi safında militanca yer alan Türkiye için para musluklarını açtı. Egemen sınıflara sınıf egemenliklerini pekiştirmek için politik ve moral destek verdi; emniyet ve istihbarat örgütlerine eğitim, araç, gereç verdi; ideolojik manipülasyon deneyimlerini aktardı; propaganda için uzmanlık becerilerini paylaştı; gerektiğinde un, çikolata, süt tozu ve Hollywood filmleri yolladı. Bağımlılık, işbirlikçilik, Amerikan çıkarları için fedailik, antikomünist isteri, emek düşmanlığı ve piyasa fetişizmi yükselen değerler olarak Türkiye'nin toplumsal hayatına yerleşir oldu. Ulusal onur, bağımsızlık, eşitlik, özgürlük talepleri ise en ağır biçimlerde ezilmesi, yok edilmesi gereken değerler olarak tanımlandı (Gerger, 1999: 32).

Behice Boran'ın gerek gençliğinde, gerekse öğretim üyeliği döneminde çağdaş medeniyet seviyesine erişebilmesi için çırpındığı Türkiye, emperyalizme sıkıca eklemlenerek yeni bir döneme girerken Behice Boran'ın hayatında bir dönem

daha kapanıyordu. Boran, DTCF'deki kadrosu açığa alındıktan sonra, İstanbul'a gelmiş, yabancı ülkelerin kendisine yaptığı teklifleri reddetmiş, Berkes ve Boratav gibi yurt dışına gitmek yerine yurtta kalıp mücadele etmeyi seçmişti. TBC, dönemin koşulları içinde, mücadelenin ve siyasal alana müdahalenin bir ilk adımı ve olanağı olmuştu. Boran, Türkiye'nin emperyalizmin çıkarları için fedailiğe soyunmasına karşı ilk adımını atar atmaz siyasal baskıyla karşılaşıyor, hapishanelerle, hücrelerle tanışıyor, devlet memurluğundan ve öğretim üyeliğinden kesin olarak çıkarılıyor ve bu arada ana oluyordu; hamileliğinin ve analığının bir bölümünü hapislerde geçiren bir ana.

Behice Boran şimdi ne yapacaktı? Boran'ın DP iktidarının yıkılışına kadar geçen dönemde, bir tercüme bürosunda çürümeye nasıl mahkum edildiğini şimdi göreceğiz.

SUSKUN ZAMANLAR: BİR DEMOKRASİ ZİHNİYETİNİN SORGULANMASI

Behice Boran'ın, 1 Şubat 1954'te TKP davasından tahliye edilişinden 27 Mayıs 1960'a kadar geçen dönemi, tek kelimeyle, suskunluk zamanları oldu. Ne bir siyasal etkinliği vardı ne de entelektüel bir üretimi. Türkiye'ye döndükten sonra yaptıklarıyla, söylediklerıyle, yazdıklarıyla mücadeleci bir kişiliğe ve parlak bir entelektüel kimliğe sahip olduğunu ortaya koyan Boran, bu dönemde, eşiyle birlikte çalıştırdığı tercüme bürosuna ve yaşadığı evin içine kapanmış durumdaydı. Behice Boran gibi mücadeleci ve entelektüel kapasitesi yüksek bir aydının bu kapatılma ve susma halinin kökleri, dönemin siyasal ikliminde ve baskı koşullarında bulunmaktadır. Boran'ın Türkiye'de toplumsal ve siyasal muhalefetin nedenlerinin geniş bir biçimde biriktiği 1954-1960 dönemindeki suskunluk hali, dönemin siyasal ve sınıfsal özellikleri ile demokrasi zihniyetinin anlaşılmasında bir anahtar rolü oynayabilir.

Siyasal bir çözümleme, Behice Boran gibi Marksist bir aydının söz konusu dönemdeki suskunluk halinin nedenlerini bireysel özelliklerin yanı sıra dönemin şartlarında aramalıdır. Sansasyonel bir çözümleme ise, bu suskunluk halini tamamen bireysel özellik ve tercihlere bağlamaya çalışır ve bunlardan yola çıkarak bazı siyasal tezler türetmeye yeltenir. Bu ikincisinin örneği, Yalçın Küçük'ün eserinde bulunabilir.

Yalçın Küçük, Behice Boran'ın suskun zamanları için "[TKP] dava[sı]ndan aklanan Behice Boran'ın bu dönemde yazılmış tek bir satırının bile bulunmadığı anlaşılıyor; balık avlıyor" diyor (Küçük, 1997: 602). Küçük, Müzehher Vâ-Nû'nun anılarından aktardığı bir paragraftan[124] çıkardığı "balık avlama" hikayesinden kendince bir "tez"

[124] Bu paragrafı kısaltarak aktarmak yerinde olur: "... Behice ile Nevzat ... Anadoluhisarı'nda dere kıyısında ahşap bir eve yerleşmişlerdi. .... Behice'nin evinde genellikle Mehmet Ali Aybar'la görüyorum kendimizi. ... [Nevzat Hatko] 50'li yılların sonunda yıllığı dokuz yüz liraya Armutlu'da koca bir ahşap ev tutmuştu. Aybar ile hep balığa çıkarlardı. Bir yaz bizi on günlüğüne davet etmişlerdi. Nevzat'ın motörlü kayığı vardı, kıyı boyunca dolaşır, denize girer, hava kararırken de kabuğumuza çekilirdik. ..." (Vâ-Nû, tarihsiz: 134-135).

de türetiyor. Küçük'e göre, Behice Boran ve Mehmet Ali Aybar gibi Marksist aydınlar, 1950'li yıllar boyunca balık avlamayı tercih ettikleri için toplumsal eylem ve çabanın içinde olmamışlardı. "Soğuk Savaş'ın rüzgârlarını içlerine çekmişler", 27 Mayıs ve sonrasını yaratan dip dalgasını fark edememişlerdi. Oysa *Forum* dergisi etrafında toplanan aydınlar 1950'li yıllar boyunca çalışmışlar, gelişen toplumsal muhalefetin öncülüğünü yapabilmişlerdi. Yalçın Küçük'ün söylemeye çalıştığı şey odur ki, içinde Behice Boran'ın da bulunduğu Türkiye'nin Marksist aydınları, 1950'li yıllarda, Turhan Feyzioğlu ve Aydın Yalçın gibi liberal aydınlar kadar öngörülü, yönlendirici ve eylemci olamamışlardı. Bunun temelinde, bir tür hayattan el çekmek, içe kapanmak ve "balık avlamayı" tercih etmek vardı (Küçük, 1997: 580-581).

"Balık avlama" hikayesinde, bir doğruluk payı vardır. Fakat Yalçın Küçük, Boran ile Aybar'ın 1950-60 arasını balık avlayarak geçirdiklerini iddia ederek mübalağa yapıyor. Boran, 1954'te TKP davasından tahliye edilmişti. Dolayısıyla, bu hikaye sadece 1954-1960 arasının kısmi bir gerçeğidir, tüm bir on yılın değil. Gelgelelim, buradaki mesele, "balık avlama"nın, Boran ile Aybar'ın toplumsal sorunlara ve hareketlere sırt çevirişlerinin sonucu ortaya çıkan bir tercih olup olmadığıdır. Marksist aydınların, DP iktidarı altında ülkenin düşün ve muhalefet hayatına katkı yapma, onu çekip çevirme imkanına sahip olup olmadıklarına ilişkin kritik bir soru, Yalçın Küçük'ün gerçek bir hikayeden bir "tez" türetmesinin yanlış ve haksız olduğunu ortaya çıkarır.

DP'nin iktidar yıllarının ikili bir özelliğinden söz edilebilir. Birincisi, bu yılların Türkiye'de toplumsal ve siyasal bir muhalefetin nedenlerini biriktirmesidir. İkincisi, buna bağlı olarak, DP'nin toplumsal ve siyasal bir muhalefeti engelleyici, diktatörlüğü andıran bir rejim kurması, sosyalizm eksenli bir muhalefetin kaynaklarını ise tümden kurutmasıdır.

DP'nin, iktidar yılları boyunca (1950-1960) toplumsal ve siyasal bir muhalefetin imkanlarını biriktirmesi, bu partinin sınıf karakterinden ve temsil ettiği sınıfların çıkarlarına uygun iç ve dış siyaset çizgisinden kaynaklanıyordu.

DP, büyük toprak sahipleri ile ticaret burjuvazisini temsil eden bir partiydi. İktidar yılları boyunca izlediği iç ve dış siyaset bu sınıfların çıkarınaydı. DP'nin tarım kesiminin gelişmesi için aldığı önemli tedbirler büyük toprak sahiplerine yaramıştı. Büyük kredileri büyük toprak sahipleri almış, tarımsal fiyatların yükselişi aynı sınıfa yaramıştı. Böylece toprak mülkiyeti belirli ellerde toplanırken topraksızlar oranında artış olmuştu. Köyün pazar ekonomisine açılması aracı sınıflara yaramıştı. Resmi ve özel bankalar aracılığıyla ticaret erbabına büyük miktarda kredi dağıtılmış, ithalatçıları desteklemek amacıyla dış ticarette geniş ölçüde liberalizasyona gidilmişti. Bu sınıfların komprador niteliğine uygun olarak yabancı sermayenin memlekete sokulması için her türlü düzenleme yapılmıştı. Öte yandan, DP, kendi sınıf karakterine uygun bir dış politika çizgisi izlemiş, Türkiye'yi Atlantik ve Balkan paktlarına sokmuş, Ortadoğu'da emperyalist bir askeri blokun temellerini atmış, milli kurtuluş savaşlarına cephe almış, dünyanın dört bucağında emperyalizme hizmet etmek için çaba harcamıştı (Eroğul, 1998: 149-153).

Bu iç ve dış siyaset çizgisinde ilerlendikçe, büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisi dışında kalan toplumsal sınıf ve katmanların aleyhine sonuçlar ortaya çıktığı görülüyordu.

DP'nin izlediği iktisadi politikalar süreç içinde burjuvazinin sanayici diliminin bu partinin karşısına geçmesini koşullandırdı. DP'nin tarıma ve dış ticarete dayalı iktisadi stratejisine elverişli iç ve dış koşullar 1954 yılından itibaren ortadan kalkmaya başlamıştı. Kore Savaşı'nın sona ermesinden sonra dış dünyada Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünlerine olan talep, düşme sürecine girmiş; başta ABD olmak üzere kapitalist ülkelerin ekonomilerindeki durgunluk süreci bu talebi daha da azaltmıştı. 1954 öncesinde tarımsal üretimde olağanüstü artışa neden olan iklim koşulları da tersine dönmeye başlamıştı. Bu koşulların yarattığı tıkanıklık, dış açıkların kronikleşmesini ve döviz kıtlığı dönemini beraberinde getirdi (Köymen, 2007: 104-106; Turgut, 1991: 168-172). Döviz kıtlığı ortamında iç pazar neredeyse kendiliğinden bir biçimde korundu. Böylece Türkiye burjuvazisinin sanayiye yönelmesinin yolları açıldı. İthal ikamesinin kendiliğinden geliştiği bu koşullarda burjuvazinin imalatçı kanadı ile DP'nin temsil ettiği hakim sınıfların programı arasında bir gerilim doğdu (Savran, 2004: 22-23). Nitekim 1955'ten itibaren sanayiciler CHP'ye yardım etmeye başladılar (Ahmad, 1996: 120).

DP'nin izlediği siyasal ve iktisadi strateji, işçi sınıfının gitgide bu partiden uzaklaşmasının koşullarını yarattı. DP muhalefet dönemindeki söylemiyle işçi sınıfının desteğinden yararlanmayı amaçlamış, işçilerin baş koruyucusu gibi görünmeyi amaçlamıştı (Işıklı, 1974: 432). İktidar döneminde de oylarını yükseltmek amacıyla işçi sınıfı lehine bazı düzenlemeler yapmıştı. Sözgelimi ücretli hafta tatili kanunu çıkarılmış, ihtiyarlık sigortasının uygulanmasına başlanmış, ölüm sigortasının oranı yükseltilmiş, birkaç büyük işçi hastanesinin temeli atılmış, kıdem tazminatı hakkı resmen tanınmıştı (Eroğul, 1998: 154; Koç, 2003: 71-79). Buna karşılık enflasyonda yıllar içinde görülen sürekli artış, gelir dağılımının işçi sınıfı aleyhine sürekli bozulmasını beraberinde getirdi (Boratav, 1980: 178, 197). Öte yandan, DP, işçi sınıfına muhalefetteyken vaat ettiği hakların tümüne sırt çevirdi. Örneğin, Başbakan Menderes, partisinin işçilere grev vaadinde bulunduğu hatırlatıldığında "bırakın bu saçmalığı" diyebildi (Ahmad, 1995: 158).

DP'nin iktisadi stratejisi, bu partinin kitle tabanını oluşturan emekçi köylülerin desteğinin de süreç içinde azalmasını koşullandırdı. Yukarıda belirtildiği gibi DP'nin tarım kesimine yönelik tüm tedbirleri büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına, dolayısıyla emekçi köylülerin zararınaydı. Enflasyonu artırıcı politikalar da köylülerin gelirlerinde düşüşe yol açıyordu. Bir köylü, 1957 seçimlerinde neden CHP'ye oy verdiği sorulduğunda, "Çünkü," diyordu, "tuz pahalı, sigara pahalı, at nalı, mıh... her şey pahalı" (Ahmad, 1996: 121).

DP'nin izlediği strateji, bürokrasi, yargı, basın, üniversite ve ordu mensuplarını da süreç içinde bu partinin karşısına doğru hareket ettirdi. Memur güvencesini kökünden yok eden bir kanunla memurların işten atılmaları kolaylaştırıldı ve iktidar bu konuda sınırsız yetkiyle donatıldı. Adalet Bakanlığı kararıyla yüksek yargı mensupları kolayca tasfiye edilebildi. Alınan tedbirlerle basın özgürlüğü alabildiğine kısıldı, eleştirel haber

ve yazılar için ağır hapis ve para cezaları öngörüldü. Üniversite üyelerinin görevlerinden alınmaları keyfi bir hale getirildi. 1956'da ders yılı açılış konuşmasında "nabza göre şerbet vermeyiniz" diyen Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu bakanlık emrine alındı (Eroğul, 1998: 164-165, 187-189). DP'nin iktidara gelişini "sevinç ve umutla" karşılayan 1950'nin genç subayları General Fahri Belen'in aktardığına göre, bir süre sonra, "maişet derdiyle, gece şoförlük ve buna benzer işler" yapmaya başladılar (Özdemir, 1989: 42). Subayların kaybettikleri sadece eski gelir düzeyleri değildi. Onlar kendilerini toplum içinde daima ayrıcalıklı bir konumda görüyorlardı; fakat Başbakan Menderes, "orduyu yedek subaylarla yönetebileceğini" söylüyordu (Erkanlı, 1972: 8).

Bütün bunlar, DP'nin iktidar yıllarında farklı toplumsal kesimlerin muhalefetinin nedenlerini biriktirici etmenlerdi. Fakat DP, nasıl ki izlediği politikalarla toplumsal muhalefetin koşullarını yaratmışsa böyle bir muhalefetin gelişimini engelleyici alabildiğince sert tedbirler de almış, diktatörlüğü andıran bir rejim kurmuştu. Haziran 1956'da çıkarılan iki yasa ile "maksadı mahsusa müstenit neşriyatta bulunmak" gibi yeni suçlar yaratıldı ve bunlar ağır cezalara bağlandı. Böylece fikir yoluyla muhalefetin önü tamamen kesilmiş oldu. 3 Mayıs 1959'da gazeteler, yayın yasakları nedeniyle ilk kez beyaz sütunlarla çıktılar. Yine Haziran 1956'da çıkarılan toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasası ile eylemli muhalefetin her türü ortadan kaldırıldı. "Maksadı mahsusa müstenit toplantı" gibi her türlü keyfi uygulamaya açık suçlar yaratıldı ve suç sayılan toplantılar için hedef gözetmeksizin ateş açılabileceği kabul edildi. Ağustos 1956'da CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Rize'de esnafın elini sırayla sıkarak gösteri yürüyüşü yaptığı gerekçesiyle altı ay hapse mahkum edildi (Eroğul, 1990: 128-129, 132). Sendikaların her türlü eleştirisi 'siyaset yapıyorlar' iddiasıyla cezalandırıldı. İşçi örgütleri ve sendikaları peş peşe kapatıldı (Eroğul, 1998: 190; Işıklı, 1974: 434-435). DP iktidarının son aylarında kurulan ve bu partiye mensup 15 milletvekilinden oluşan soruşturma komisyonu açık bir diktatörlük rejiminin kuruluşuydu. 27 Nisan 1960'ta çıkarılan ve bu komisyonun yetkilerini düzenleyen yasaya göre, komisyon, savcıların, sulh ve sorgu yargıçlarının ve askeri adli mercilerin tüm yetkilerini kullanabilecek; yayın yasakları koyabilecek, gazete ve dergi toplatabilecek, basımevlerine el koyabilecek; her türlü toplantı ve gösteriyi yasaklayabilecekti. Komisyonun soruşturmaları gizli olacak, kararlara uymayanlar herhangi bir itiraz hakkına sahip olmadan hapsedilebileceklerdi (Eroğul, 1990: 132).

DP'nin iktidar yıllarında sol düşünce ise özel olarak boğuldu. DP'nin iktidar yıllarında sosyalist aydınların büyük çoğunluğu ya tutuklanmış ya da yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştı.[125] Kalanlar ise, değil siyasal düzeyde eleştiri, toplumsal içerikli edebiyat yapamaz hale getirilmişti. Bu konuda, Melih Cevdet, Rıfat Ilgaz, Orhan Kemal, Oktay Rifat, Fethi Naci, Arif Damar, Ferruh Doğan, Metin Eloğlu, Cahit Irgat ve Şürkan Kurdakul gibi edebiyatçıların yazdıkları romanlardan ötürü 142'nci maddeye aykırı eylem-

[125] Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Sabiha ve Zekeriya Sertel'in yurt dışına çıkışlarının ardından, Nâzım Hikmet 17 Haziran 1951'de büyük riskler alarak yurt dışına çıkmış; Abidin ve Güzin Dino da 1952'de Paris'e gitmişlerdi (Göksu ve Timms, 2001: 310-320).

de bulundukları savı ile yedi buçuk yıldan başlayan hapis istemleriyle ağır ceza mahkemelerinde yargılandıklarını hatırlatmak yeterli olur (Kurdakul, 2003: 75). Öte yandan, DP'nin hemen her siyasal eylem ya da olayda suçu "komünistler"in üzerine atıp solcu tutuklamayı âdet haline getirdiğini de vurgulamak gerekir. Bunun açık örneklerinden biri, 6-7 Eylül olaylarıdır. 6-7 Eylül olayları, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında 27 Ağustos 1955'te başlayan Kıbrıs görüşmelerini etkilemek amacıyla örgütlenmişti. Atatürk'ün Selanik'teki evinin Yunanlılar tarafından bombalanarak tahrip edildiğine ilişkin düzmece bir haber üzerine başlayan gösteriler, Beyoğlu ve Karaköy'deki Rumlara ait dükkenların, evlerin ve kiliselerin tahrip edildiği bir çapulculuğa dönüştü. Olaylardan hemen sonra DP Hükümeti suçu "komünistlere" yıktı. Emniyette dosyası bulunan birçok solcu, en ufak bir delil olmaksızın tutuklandı ve aylarca hapiste tutuldu (Eroğul, 1998:173-174).

Türkiye'nin, toplumsal muhalefet nedenleri biriktiği ölçüde siyasal baskı biçimlerinin katılaştığı bu döneminde Behice Boran neler yapabilirdi? Üniversiteden atılmıştı; artık bir üniversite mensubu olmanın getirdiği sosyal ilişkilerden koparılmıştı. Üyesi olduğu TKP, tarihinin en ağır darbelerinden birini yemiş, neredeyse çökertilmişti; artık, bir parti üyesi olmanın getireceği siyasal ilişkilerden yoksundu. Devlet memurluğundan kesin olarak ihraç edilmişti; geçimini sağlayacak bir gelirden mahrum kalmıştı. Artık anaydı, bakması, büyütmesi gereken bir oğlu vardı. Bir de Mehmet Ali Aybar, Adnan ve Nazife Cemgil, Rasih ve Muvakkar Güran, Dündar ve Ayşe Baştımar, Vâlâ ve Müzehher Vâ-Nu, Melih Cevdet Anday ve Oktay Rifat'tan oluşan yakın arkadaş grubu.[126]

Behice Boran bu dönemde, hayatını eşi Nevzat Hatko ile birlikte tercüme yaparak kazanıyordu.[127] Eşi, oğlu Dursun, annesi Mahire Hanım ve Nevzat Hatko'nun annesi Nazile Hanım ile birlikte Göztepe'de bir apartmanda oturuyorlardı (Aybar, 2003: 202-203). Bir yandan da çocuğunu büyütüyordu. Annesi Mahire Hanım ile birlikte zamanlarını planlamışlardı. Mübeccel Kıray'ın anlattığına göre Behice Boran sabah kalkıyor, Dursun'un ihtiyaçlarını görüyor, sonra yazı makinesinin başına oturup tercüme yapmaya başlıyordu. O tercümesini yaparken Dursun'la Mahire Hanım ilgileniyordu. Ardından Behice Boran çalışmasına ara veriyor, tekrar oğluyla ilgilenmeye başlıyordu. Evlerinin gündelik işlerini de ortaklaşa görüyorlardı (Yaraman ve Ergur, 2002: 11). Bir yandan Dursun'un bakımı, bir yandan ev işleri ve bir yandan da para kazanmak için harcanan çaba, zaman ve fizik bakımdan başka işlerle uğraşmaya vakit bırakmıyordu. Yaz aylarını Armutlu'da kiraladıkları evde geçiriyorlardı. Bu kiralık eve bütün dostlarını davet ediyorlardı (Atılgan, 2003b). Bu davetlerde yurt ve dünyadaki siyasal gelişmeler

---

[126] Bu arkadaş grubunu Mehmet Ali Aybar'ın dostlarına yazdığı mektuplardan çıkarabiliyoruz (Aybar, 2003).

[127] TKP liderlerinden Reşat Fuat Baraner'in hapishaneden çıktıktan sonra Behice Boran ile Nevzat Hatko'nun tercüme bürosunda çalıştığını not edelim (Belli, 2000: 445). Bu not, 1960'lı yıllardaki TİP-MDD ayrışmasını ya da TİP'in kendi içindeki ayrışmayı TKP içi kişisel yakınlıklar üzerinden izah etmeye çalışanlar bakımından enteresan olsa gerek. Mihri Belli de 1950'li yıllarda hapisten çıkınca bir tercüme bürosu kurmuştu. Polis bu bürolara mikrofon yerleştirmişti (Belli, 2000: 445).

değerlendiriliyordu. Örneğin, Aybar'ın yazdıklarına göre, 1958 yazında, Armutlu'da, Behice Boran, Nevzat Hatko, Mehmet Ali ve Siret Aybar, Rasih ve Muvakkar Güran İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nde meydana gelen gelişmeleri değerlendirmişlerdi (Aybar, 1988c: 126; 2003: 203).

Üniversiteden, devlet memurluğundan atılan, derneği, dergisi, gazetesi kapatılan, adlarının önüne getirilen "kızıl" sıfatıyla kamusal alanlardan dışlanan ve üstelik "sabıkalı" hale gelen Behice Boran, Mehmet Ali Aybar gibi aydınlar bu mahrumiyet zamanlarında ne yapabilirlerdi?

İçinde çalışabilecekleri, ona güç katabilecekleri, ondan güç alabilecekleri bir siyasal parti yoktu. TKP, 1951 ve 1953 tutuklamalarının ardından örgütsel olarak dağıtılmıştı. Bu dönemin tek sosyalist partisi, Hikmet Kıvılcımlı tarafından 29 Ekim 1954'te kurulan Vatan Partisi (VP) idi. Kıvılcımlı, VP'yi TKP'ye yönelik operasyonların ardından "solun kökünün kazınamadığını ispatlamak" amacıyla kurmuştu. VP'nin kurucularının tamamı, Kıvılcımlı'nın kendisi dışında, işçiydi. Kıvılcımlı, "komünistlik" suçlamasından sabıkası bulunanları özellikle partiden uzak tutmuştu. Kıvılcımlı, bu partisinde Türkiye halkının dinsel motiflerini kullanarak sınıfsal bir hareket yaratmak istemiş,[128] ama başarılı olamamıştı.[129] VP, 1957'nin son günlerinde DP Hükümeti'nin talimatıyla kapatıldı (Karaca, 1988: 1962-1963).[130] Behice Boran'ın ve öteki yakın arkadaşlarının bu partiye katılmayışları, iki nedenden ötürü olabilir. Birincisi, Kıvılcımlı'nın sosyalist ya da komünist diye tanınmış kişileri partiden özellikle uzak tutma çabasıdır. İkincisi ise, Boran ve yakın arkadaşlarının işçici ve popülist görünümdeki böyle bir partiye girme eğilimi göstermemiş olma ihtimalidir.

DP'nin iktidar yıllarında gelişmekte olan muhalefetin fikri cephesini oluşturan Forum Hareketi'nin içinde yer almak, Behice Boran açısından bir seçenek olamazdı. Çünkü, 1 Nisan 1954'te Turhan Feyzioğlu ve Aydın Yalçın'ın girişimleriyle yayınlanmaya başlayan *Forum*, sosyalist düşünceye kapalı olduğunu, Kemalizmin sosyalizmin "panzehiri" olacağını daha başından ilan etmişti (Küçük, 1997: 611). Sosyalist fikirlere kapalı, hatta, sosyalist fikirlerle savaşmayı amaçlayan bir dergide ve bu dergi etrafında gelişen bir aydın hareketinde Behice Boran gibi Marksist bir aydının yer alması mümkün değildi. Öte yandan, *Forum*'un kendisi de sayfalarını Marksist aydınlara kapatmıştı. Örneğin, Mehmet Ali Aybar, *Forum*'da yayınlanmak üzere bu derginin fikirlerini eleş-

---

[128] Hikmet Kıvılcımlı'nın 1957 seçimlerinden önce VP'nin Eyüp mitingindeki konuşması, dinsel motifleri kullanarak sınıfsal hareket yaratma stratejisinin söylemsel izleklerini iyi bir biçimde yansıtır (Kıvılcımlı, 2003).

[129] Suat Şükrü Kundakçı, VP'nin 27 Ekim 1957'de yapılan genel seçimlere İstanbul ve İzmir'de düzenlendiği mitinglerin küçük gruplar tarafından izlendiğini, aldığı oy sayısının da birkaç yüzü geçmediğini anlatır (Kundakçı, 2005: 53-54).

[130] Kundakçı'nın anlattığına göre, VP'nin kapatılması Adnan Menderes'in talimatıyla olmuştu. Menderes, acil bir kredi ihtiyacı için görüşmeler yapmak üzere Londra'ya gitmiş, dönüş yolculuğunda Kıvılcımlı'nın ünlü Eyüp konuşmasını dinlemiş ve 'bunları takibe alın' talimatı vermişti. Bunun üzerine Kıvılcımlı 1957 sonbaharında tutuklanmış, 1957'nin son günü de partinin tüm üye ve yöneticileri gözaltına alınmıştı (Kundakçı, 2005: 56-57).

tiren bir iki mektup göndermiş, ama dergi bunları basmamıştı (Ünlü, 2002: 154-157).

Boran, Aybar ve onlara yakın aydınların, bu dönemde fikirlerini anlatacakları, eleştirilerini dile getirebilecekleri kendi dergilerini çıkarmaları akla gelen ikinci seçenek olabilirdi. Fakat bu yol kapalıydı. Birinci olarak, dergi çıkaracak para bulmak mümkün değildi. DP döneminde hayat pahalılığı ve enflasyon önemli bir artış göstermişti. Daha önce birkaç kez dergi ve gazete çıkarma deneyimi yaşayan Aybar, bu dönemde, dergi çıkarmak bir yana, bir aydın olarak yaşamanın bile maddeten nasıl imkansız olduğunu Zekeriya Sertel'e yazdığı 6 Mart 1959 tarihli mektupta şöyle anlatmaktaydı:

> Memleketin hali sizin bildiğiniz, bıraktığınız gibi değil. ... On yıl öncesine kıyasla her bakımdan daha zor, daha kötü yaşıyoruz. Bir zamanlar zaruri ihtiyaçlar arasında saydığımız pek çok şeyden yavaş yavaş vaz geçtik. Konsere, tiyatroya, hatta sinemaya gitmiyoruz. Kitap alamıyoruz. Eskiden, ... eş dost sık sık toplanır, yer içer hoş vakit geçirir, dertleşirdik. Artık toplanamıyoruz. ... Yılda bir kat elbise yaptırırdık; yaptıramıyoruz. Sekiz on yıl önce, gazete, dergi çıkarabilirdik; şimdi mümkün değil (Aybar, 2003: 198).

İkinci olarak, yukarıda belirtildiği gibi, DP iktidarı döneminde, basının eleştiri hakkını elinden alan pek çok düzenleme yapılmış ve bunlara uymayanlar için ağır para ve hapis cezaları getirilmişti. Üstelik, yasaların dışında da baskılar vardı. Örneğin, bu dönemde, DP yanlısı olanlar dışındaki basın organlarının gerekli kâğıdı SEKA'dan peşin olarak alma zorunluluğu getirilmişti (Alemdar, 1996: 145). Başka baskılar da vardı. Aybar, bu tip baskıların neler olduğunu şöyle açıklar: "... kâât vermez; bastırmaz; dağıttırmaz. Bütün bu engelleri aşsan, toplatır okutturmaz. Solculuk damgasıyla okuyucuyu ürkütüp, kaçırtmak da caba" (Aybar, 2003: 198).

Dergi ya da gazete çıkararak fikirlerini geliştirme ve anlatma imkanı olmayan Boran ve Aybar gibi Marksist aydınlar, en azından bu suskunluk yıllarını Türkiye'nin tarihi, toplumsal yapısı, ekonomik, sosyal sorunları üzerine araştırmalar yaparak geçirebilirlerdi. Nitekim Mehmet Ali Aybar, Türkiye tarihinin çeşitli yönleriyle incelenmesinin gerekliliğine duyduğu inancı yurt dışındaki Zekeriya Sertel'e yazdığı bir mektupta "Tarihimizin çok ciddiyetle tetkik edilmesi zaruretine inanıyorum. Milletimizi ileri ve geri taraflarıyla gerçekten tanıyıp bilmeliyiz. Ama bunu söylemesi kolay da, yapması o kadar değil. Ben meselâ istediğim halde yapamıyorum. Günlük ekmek parası çıkarmak zorunda olanların yapacağı iş değil bu. Sen bu işe niçin girişmiyorsun?" sözleriyle bildiriyordu. Zekeriya Sertel ise, Aybar'a yanıtında, bu tip araştırmalara en yatkın kişinin Behice Boran olduğunu ima ederek "Orada Behice varken ne diye bana teklif edersin; ilmi etüdün âlâsını Behice yapar," diyordu. Aybar, Zekeriya Sertel'in bu sözlerini Behice Boran'a aktardığında dramatik bir yanıt alacaktı. Behice Boran, Sertel'in bu önerisini tebessümle karşılıyor ve Aybar'a, "Ayol, sen Zekeriya beye benim artık okur yazar olmaktan çıktığımı yazmadın mı? Gazete bile zor okuyorum; ilimle uğraşmaya vakit nerede?" diyordu (Aybar, 2003: 202, 210).

Behice Boran'ın, bu suskunluk yıllarında, ticari mektup ve evrak tercüme etmenin dışında, en az iki kitap tercümesi yaptığını burada belirtmeliyiz. Bunlardan biri, Kemal

H. Karpat'ın *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller* adlı kitabıdır. Kemal Karpat, *Turkey's Politics* adıyla 1959 yılında Princeton Üniversitesi tarafından yayınlanan bu kitabının ilk Türkçe çevirisinin Behice Boran tarafından yapıldığını Remzi İnanç'a söylemiştir (İnanç, 2007). Türkçesi 1967 yılında yayınlanan kitapta Behice Boran'ın adı çevirmen olarak geçmemektedir. Boran'ın suskunluk yıllarında tercüme ettiği ikinci kitap, Howard Fast'in *Hürriyet Yolu* adlı romanıdır (Fast, 1966). Gerçi bu kitap, 1966 yılında yayınlanmıştır. Fakat 1960'lı yıllardaki siyasal çalışmalarının yoğunluğu düşünüldüğünde, tercümenin, Boran'ın suskunluk yılları olan 1954-1960 döneminde yapılmış olabileceği tahmin edilebilir. Boran'ın bu yıllarda, kendi imzasını kullanmaksızın başka kitap(lar) tercüme etmiş olması ihtimal dahilindedir.

Behice Boran, Mehmet Ali Aybar ve onların ilişki içinde oldukları sosyalist aydınların DP iktidarı döneminde, gazete ya da dergi çıkaramaz, içinde yaşadıkları maddi koşullar nedeniyle Türkiye üzerine araştırma yapamaz, sinemaya, tiyatroya, konsere gidemez bir durumda bırakıldıklarını, ancak, o da zar zor, gazete okuyabilecek durumda olduklarını görebiliyoruz. Bu, dönemin Marksist aydınlarının dramıdır. Mehmet Ali Aybar'ın şu sözleri, bu dramı çarpıcı bir şekilde özetlemektedir: "... bu memleketin aydınları olarak yapacağımız hizmetler vardır; biliriz, yapamayız. Bir takım kuvvetler zebun etmiştir bizi [güçsüz bırakmış, zavallı duruma düşürmüştür]" (Aybar, 2003: 210).

Bu dram, 27 Mayıs 1960 Hükümet Darbesi ile birlikte sona erecek, Behice Boran için aktif siyaset dönemi başlayacaktır.

Dördüncü Bölüm

Siyasetçi

1940'lı yıllar, Behice Boran'ı akademik çalışmalarından etmiş, siyasal çalışmanın kıyılarına doğru itmişti. 1950'li yıllar, Türk Barışseverler Cemiyeti'yle siyasal yaşama ilk adımlarını atan Behice Boran'ı bu alandan da koparark bir tercüme bürosunun içine hapsetmişti. 1960'lı yıllar ise onu ömrünün sonuna kadar sürecek olan siyasal eylemin tam ortasına itecekti. Behice Boran'ın 27 Mayıs 1960'taki hükümet darbesinden 10 Ekim 1987'deki ölümüne kadarki dönemi, onun Türkiye işçi ve sosyalist hareketinde siyasetçi ve kuramcı olarak yer aldığı dönemidir.

Behice Boran'ın, 27 Mayıs'tan sonra işçi ve sosyalist hareketi için açılan yeni dönemde, siyasal yaşamı, Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) katılmakla başladı. Boran'ın TİP'te kendisine biçtiği rol, partiye yön verecek görüşlerin oluşturulmasında Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'a yardım etmekti. Amacı, Marksist düşüncenin kendisine kazandırdığı görüş açısıyla Türkiye'deki toplumsal mücadelelerin kendine özgülüklerini çözümlemek ve buradan yola çıkarak Türkiye için bir sosyalist strateji ve program inşa etmekti. Behice Boran'ın bu yöndeki çalışmaları onun kuramcı kimliğini oluşturur; ki bu, bir sonraki bölümün konusu olacak.

Behice Boran'ın siyasal yaşamı, kuramsal çalışmalarıyla sınırlı kalmadı. TİP içinde kendisinin önceden öngörmediği iki işlevi daha oldu. 1965 genel seçimlerinde milletvekili olarak parlamentoya giren Boran, TİP'in dış politika sözcülüğünü üstlendi. Bu sıfatla TBMM'de yaptığı konuşmalarda Marksist bir dış politika kuramının ve bu kuramın yön verdiği dış politika stratejisinin esaslarını oluşturdu. Öte yandan, Türkiye'de toplumsal mücadelelerin zirve noktalarına ulaştığı, buna karşılık TİP'in iç hesaplaşmalar ve örgütlenme sorunları nedeniyle kendi tarihinin en etkisiz dönemini yaşadığı 1968 yılından sonraki gelişmeler, Behice Boran'ı siyasal bir lider olarak öne çıkardı. Behice Boran'ın, siyasal bir lider olarak TİP'e kazandırdığı yenilik, onu başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi sınıflar içinde kök salacak örgütleriyle, bu örgütleri çekip çeviren disiplinli, bilinçli ve eğitimli kadrolarıyla, bu örgüt ve kadrolar aracılığıyla emekçi sınıfların mücadelesini sosyalist bir strateji doğrultusunda birleştiren ve yönlendiren yapısıyla öncü bir işçi sınıfı partisi olarak yeniden inşa etmek oldu. Bu bölümün ikinci izleği Behice Boran'ın TİP içindeki belirtilen işlevleri olacak.

Behice Boran, 12 Mart Darbesini hazırlayan koşulları, darbenin kendisini, amaçlarını ve yönelimlerini Türkiye sosyalist hareketi içinde sınıfsal bir perspektifle çözümleyen kişi oldu. 12 Mart'tan sonra tutuklanan Behice Boran, mahkemede kendisinin ve partisinin görüşlerini topluca açıkladığı siyasal bir savunma

yaptı. Behice Boran'ın 12 Mart çözümlemeleri ve savunması, bölümün üçüncü izleği olacak.

Bölümün dördüncü izleği, Behice Boran'ın 1975 yılında kuruluşuna öncülük ettiği ve lideri olduğu ikinci TİP dönemindeki siyasal çalışmaları olacak. Behice Boran, bu dönemde tüm Marksist birikimi ve siyasal deneyimiyle hazırladığı sosyalist devrim programı ve benimsediği parti modelinin Türkiye işçi sınıfı içinde kök salacağına, bölünme ve yeniden bölünmelerle dağınık bir görünüm sergileyen Türkiye sosyalist hareketi için bir çekim merkezi olacağına, bunlara dayanarak da partisinin kendini uluslararası alanda kabul ettireceğine inanmıştı. Fakat öznel ve nesnel etmenlerle Behice Boran'ın bu inancı boşa çıktı. Partisi, Türkiye sosyalist hareketinin marjinal örgütlerinden biri haline gelen Behice Boran, 12 Eylül Darbesi'nden sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) hegemonyasındaki uluslararası sosyalist harekete yaslanarak Türkiye sosyalist hareketini birleştirmeye çalıştı. Behice Boran'a göre böylesi bir birleşme Türkiye'de işçi sınıfı ve sol hareket için yeni bir derleniş ve ileri atılışın ilk adımı olacaktı. Fakat, Behice Boran'ın gerçekleşmesi için ömrünün sonuna kadar çabaladığı birlik, onun tasarladığı amaçlarına hiçbir zaman ulaşamadı. TİP ile TKP'nin birleşmesinden doğan Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP), SSCB'nin çöküşünün ardından kuruyup gitti.

Sosyal Araştırmalar Merkezi Tasarımından Aktif Siyasete

Aktif siyaset, Behice Boran'ın kendisiyle ilgili tasarımında tercih ettiği bir durum değildi. Sosyalist hareket içinde yer almak istediği bir gerçekti; ama, sosyalist harekete Marksist bir bilim insanı olarak katkıda bulunmayı istiyordu. Siyasal bir eylemci ve kuramcı olarak TİP'in liderlerinden birisi iken, akademik çalışmalarının en önemli hedeflerinden birinin "Türkiye'nin ekonomik ve sosyal örgütlenme şekillerini bilimsel metotla incelemek" olduğunu belirtmişti. Böylece, Batı'dan aktarılan sosyalizm fikir ve uygulamalarının hazır bir elbise gibi Türkiye toplumuna giydirilmesi çabası yerine, Türkiye'nin toplumsal gerçeklerinin su yüzüne çıkarılması yoluyla Türkiye'ye özgü sosyalizm yönteminin ne olabileceği sorununa çözüm için gerekli girdiler sağlanmış olacaktı (Boran, 1970a: 43). Akademik alandaki hedeflerine ulaşabilmek için bu yöndeki çalışmalara katkıda bulunabilecek öğrenciler yetiştirmeyi, kendisinin ve öğrencilerinin yapacağı çalışmaları belirli bir sistem içerisinde bir araya getirmeyi istiyordu. Bunu, kendi tanımıyla "üniversite seviyesinde bir sosyal araştırmalar merkezi" kurarak sürdürecekti (Boran, 1970a: 43). Oysa, kendisi için çizdiği bu yoldan baskıyla, zorlamayla uzaklaştırılmış, mücadelesini siyasal alanda vermek zorunda kalmıştı. Bu, kendisinin de öngörmediği bir durumdu. "Şu işe bak," diyecekti dostu Mîna Urgan'a, "ben kürsümde kalıp okuyup yazmak, ders vermek, öğrencilerimle uğraşmak, sadece

küçük bir dost çevresiyle ilişki kurmak istedim öteden beri. Oysa şimdi siyasal savaşın tam ortasına atılmak zorunda kaldım" (Urgan, 2002: 216).

Behice Boran'ın "Türkiye'nin ekonomik ve sosyal örgütlenme şekillerini bilimsel metotla incelemek" tutkusu, siyasal mücadele içindeyken de canlılığını korudu. TİP'in yönetici çekirdeğindeyken, parti etrafındaki genç akademisyenlerin Türkiye'nin toplumsal gerçekliği üzerine yaptıkları araştırmalara katkıda bulunmaya çalıştı. Bu tip araştırmalardan hep heyecan duydu. Örneğin, 1967'de 4 ili kapsayan Keban köylerinde, 30 bin kişi göç ettirilmeden önce bir saha araştırması yapmaya karar veren ODTÜ'den Oya Köymen, Boran ile görüşmüştü. Köymen, Boran'ın Türkiye üzerine yapılacak bilimsel araştırmalara ilgi ve katkısının bir göstergesi olarak değerlendirilebilecek bu görüşme hakkında şunları söyleyecekti:

> Hoca çok heyecanlandı ... "Türkiye'de köylülükle ilgili tezlerimizin netleşmesi lazım; daha ampirik olarak köylerde neler oluyor bilmiyoruz; teorik olarak da 'orta köylü' meselesini bizim koşullarda nasıl ele alacağız. Bu konuda teorik ve ampirik çalışmalar yok. Anketini hazırla birlikte üstünden gidelim. Ben akademik çalışmalarımı sürdürmeyi çok isterdim ama olmadı işte" dedi. Daha sonra anket sorularının üstünden gittik. Her sorunun ne gibi sorunları olabileceğini çok iyi biliyordu. Bense hayatımda ilk kez böyle bir çalışmaya giriyordum. Konuşmalarımızda, gittiğim yerlerde kapitalist üretim ilişkilerinin nasıl köylere girdiği, feodal ilişkilerin durumunun ne olduğuna yönelik başka bir sürü soru geliştirdik. Araştırmayı yapısal değişim eksenine oturttuk. Gerçekten Türkiye'yi anlamaya yönelik akademik çalışmalara büyük bir açlığı vardı. Daha sonra her karşılaşmamızda, benimle hep köylü meselesini konuştu (Köymen, 2004).

Behice Boran, yasal olanakların oluştuğuna inandığı zamanlarda, üniversitedeki görevine dönmek için de sonuna kadar çabaladı. 5 Kasım 1969'da, DTCF'den ihracına neden olan hukuki zeminin ortadan kalktığı inancıyla görevine geri dönmek için başvuruda bulundu. Bu başvurusunda birkaç dayanağı vardı. Birincisi, Behice Boran DTCF'den 1951'de TCK'nın 161'inci maddesi uyarınca ağır sayılan bir suçtan mahkum olduğu gerekçesiyle ihraç edilmişti. Oysa, 1954'te çıkarılan 6329 sayılı Kanuna göre bu suç, sulh zamanında işlendiği için, ağır ceza gerektirmekten çıkmıştı. Boran, 1960'ta 113 sayılı Genel Af Kanunu'nun kapsamına girmiş, 1962'de kabul edilen 121 sayılı Kanun da mahkum olduğu eylemi suç olmaktan çıkarmıştı. Böylece Boran'ın suçu, mahkumiyeti ve bunların tüm sonuçları ortadan kalkmıştı. Behice Boran'ın 1965'te milletvekili seçilip parlamentoya girmesi de böylece mümkün olmuştu. 1968'de çıkarılan 1046 sayılı Kanun, kendi iradeleri ile fakültelerinden ayrılarak parlamentoya girenlerin dahi yasama görevlerinin sona ermesiyle otomatik olarak görevlerine geri dönmelerini öngörüyordu. DTCF'deki görevinden kendi iradesiyle ayrılmayan Boran, aynı hakkın kendisi için de geçerli olabileceğini düşünmüş ve 5 Kasım 1969'da, yani milletvekilliği sonra erdikten kısa bir süre sonra sosyoloji kürsüsündeki görevine dönmek için DTCF Dekanlığı'na

başvurmuştu.[131] DTCF Dekanlığı, Boran'ın başvurusunu "fakülte kadrolarının kürsülere tahsis edildiği ve sosyoloji kürsüsünde açık doçentlik kadrosu olmadığı" gerekçesiyle reddetti.[132] Boran da bu redde karşı, DTCF Dekanlığı'na 1046 sayılı Kanun uyarınca boş kadro olmaması durumunda "kadro açığına atama yapılması gerektiğini" hatırlattı.[133] DTCF Dekanlığı, Boran'ın başvurusunu Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne aktararak, ne yapılması gerektiğini sordu.[134] Rektörlük ise, Boran'ın "fakülteden istifa etmek suretiyle milletvekilliğine seçilmiş bulunmadığından 1046 sayılı Kanundan faydalanamayacağını" bildirdi.[135] Bunun üzerine Boran, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü ile DTCF Dekanlığı aleyhine Danıştay'da dava açtı. Dava dilekçesinde "... elimde olmayan ve halen suç sayılmayan sebepler dolayısıyla 1965 yılına kadar Fakülte dışında kalmış olmaklığım şeklindeki (sebep unsurundan) 1046 sayılı Kanuna tâbi olamayacağım sonucunu çıkarmak, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 1046 sayılı Kanunun amacını haksız yere daraltan ve halen suç olmayan bir eyleme evvelce verilmiş olan cezanın etkisini sürdürmesine yol açan hatalı bir tutumdur" diyerek Fakültedeki görevine kabul edilmesini talep etti.[136] Danıştay Beşinci Dairesi, Boran'ın talebini, yasama görevi sona erenlerin tekrar atanmalarının "seçilmiş olmadan önce devlet memuru olmalarına" bağlı olduğu gerekçesiyle reddetti.[137]

Boran'ın üniversiteye dönme çabaları sonuç vermedi. Ama bu tutkusu hiç bitmedi. Ömrünün son zamanlarında dahi mümkün olsa aktif siyaseti bırakmak ve bilimsel çalışmalara dönmek istiyordu. Yurt dışında sürgündeyken aynı evde kaldığı Osman ve Zerrin Sakalsız çiftine, "siyasetten emekli olmak mümkün değil midir, ben sosyolojiye dönmek istiyorum" diyecekti (Atılgan, 2004b).

Bütün bu anlatılanlar şunun içindi: Aktif siyaset, Behice Boran için tercih edilen bir alan değildi. Kendini, Türkiye'de Marksist düşüncenin gelişimine, Türkiye üzerine tarihsel ve toplumsal araştırmaların bilimsel yöntemlerle sistematik, kurumsal düzeyde yürütülmesine katkıda bulunan, işçi ve sosyalist hareketine böyle hizmet eden bir bilim kadını olarak konumlandırmak istiyordu. Fakat bu idealinin imkanları kendi iradesi dışında yok olduğunda, bunun yerine işçi ve sosyalist hareketine aktif siyaset yoluyla katılmanın imkanları açıldığında bu yola

---

[131] A.Ü. DTCF Personel Arşivi Behice Boran Dosyası, "5.11.1969, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanlığına".

[132] A.Ü. DTCF Personel Arşivi Behice Boran Dosyası, "25.11.1969, Sayın Behice Boran Hatko".

[133] A.Ü. DTCF Personel Arşivi Behice Boran Dosyası, "08.0111.1970, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanlığına".

[134] A.Ü. DTCF Personel Arşivi Behice Boran Dosyası, "20.01.1970, Ankara Üniversitesi Rektörlüğüne".

[135] A.Ü. DTCF Personel Arşivi Behice Boran Dosyası, "26.01.1970, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanlığına".

[136] A.Ü. DTCF Personel Arşivi Behice Boran Dosyası, "04.03.1970, Danıştay Başkanlığına".

[137] A.Ü. DTCF Personel Arşivi Behice Boran Dosyası, "T.C Danıştay Beşinci Daire, Esas No: 1970/2327, Karar No: 1971/9938".

girmekten geri durmadı.[138] Onun açısından ideal olanla mümkün olan arasındaki gerilim hep canlı kaldı. Gelgelelim, ideal olanın gerçekleşme şartları olmadığında mümkün olana sırt çevirmedi; siyasal mücadelenin tam ortasında yer almaktan kaçınmadı.

27 Mayıs'la Gelen: İşçi ve Sosyalist Hareketi İçin Yeni Bir Dönem

Behice Boran'ın siyasal mücadelenin "tam ortasına" atılması 27 Mayıs'tan sonra oldu. Böylece DP dönemindeki yıllar süren kendi kabuğuna çekilme süreci sona erdi. DP iktidarı 27 Mayıs 1960'ta, Silahlı Kuvvetler hiyerarşisinin dışında kurulmuş bir komitenin gerçekleştirdiği hükümet darbesiyle devrildi. On yıl boyunca Türkiye tarihinde eşine az rastlanır baskı koşulları altında tutulan Türkiye işçi ve sosyalist hareketi için yepyeni bir dönem açılıyordu. İşçi sınıfı ve sosyalist hareket, bir sonraki askeri darbenin gerçekleşeceği 12 Mart 1971'e kadar geçecek olan on yıla damgasını vurdu. Behice Boran'ın sosyalist hareket içinde bir eylemci ve Marksist bir kuramcı olarak öne çıkışı da bu dönemde oldu.

27 Mayıs sonrasının işçi hareketi ve sosyalist hareket açısından yeni bir dönem oluşunun nedenleri, DP döneminde biriken sınıf çelişkilerinin tepeden yapılmış bir hükümet darbesiyle çözülmesinin ardından kurulan yeni siyasal düzende, bu düzenin sınıfsal yönelişlerinde, bu yönelişlerin getirdiği yeniliklerde ve Türkiye'nin dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmesindeki yeni uğraklarda yatar.

27 Mayıs sonrası kurulan yeni siyasal düzenin temel özelliklerinden biri, 1961 Anayasasının genelde sivil topluma, özelde de işçi ve sosyalist hareketine genişçe bir alan açması, demokratik bir hukuk çerçevesi yaratmasıydı. 1961 Anayasası, temel hakları güvenceye bağlamış, düşünce, bilim, sanat ve basın özgürlüğünü ayrıntılı bir şekilde düzenlemiş, yasama ve yürütme alanlarında belirli bir siyasal akımın tekelleşmesini önlemiş, yargıyı eksiksiz bir bağımsızlığa ve yaygın bir denetim yetkisine kavuşturmuş, siyasal partileri anayasa güvencesine almıştı. Böylece devlet dizginlenmiş, sivil toplumun serpilme yolu açılmıştı. Artık, Türkiye'nin kendi tarihinde eşi görülmediği gibi çağdaş dünyada bile benzerine az rastlanır demokratik bir hukuk çerçevesi yürürlükteydi (Eroğul, 1990: 147; 2000: 286).[139] Öte yandan, sendikal örgütlenme, toplu pazarlık ve grev gibi işçi hakları 1961

---

[138] Oğlu Dursun Hatko, bir söyleşisinde burada söylenenleri teyit ediyor: "... onun ... siyasi kimliği, aslında onun kişiliğiyle çok bağdaşan bir şey değildi. Özellikle de böyle genel başkanlık, yöneticilik. Halbuki o yazısını yazar, dergi çıkarır. O tür entelektüel faaliyetlere daha yatkın bir kadın. Ama yani bir örgütçü asla değildi. Fakat hep bu sorumluluk duygusu. ... çok iyi hatırlıyorum üniversiteye müracaat etmişti ... kaybetti o davayı. Eğer kazanmış olsaydı üniversiteye hoca olarak geri dönecekti ve ne genel başkan olacaktı ne de bir şey" (Üçüncü Sinema Kolektifi, 2006).

[139] 1961 Anayasası ve ona göre yapılan hukuki düzenlemelerin demokratik niteliğine rağmen, Türk Ceza Kanununun faşist İtalya'dan alınmış ve daha da ağırlaştırılmış maddeleri ortadan kaldırılmamıştı (Timur, 2002: 86).

Anayasasında genişçe yer bulmuş, böylece işçi sınıfının toplumsal hayattaki ağırlığını hissettirme imkanlarını doğurmuştu (Işıklı, 1974: 446; Makal, 2002: 32-33). Bu hakların tanınmasında işçilerin kendi mücadeleleri belirleyici olmuştu.

27 Mayıs sonrası düzenin bir diğer özelliği, Türkiye kapitalizminin hızlı bir genişleme dönemine girmiş olmasıydı. Buna bağlı olarak işçi sınıfı nicelik olarak gelişti ve dinamik bir işçi hareketi yeni siyasal düzenin yarattığı göreli demokratik ortamda boy verdi. İşçilerin eylemleri bu demokratik ortamın derinleşmesinde etken bir rol oynadı. 27 Mayıs sonrasının iktisadi politikalarının ana yönü, sanayi sermayesinin iç pazara dönük genişlemesiydi. Planlama temeline oturtulan korumacı, iç pazara dönük ve ithal ikameci sanayileşme stratejisinin bir sonucu olarak ilk başlarda montaj biçiminde kurulan dayanıklı tüketim malları sanayii zamanla daha fazla yerli katkıyla ve çevresinde beslediği yan sanayi kollarıyla modern sanayi görüntüsü kazandı. Bununla birlikte, bazı durumlarda yabancı sermayenin katılımıyla kurulan bu üretim kolları teknoloji ve temel girdiler bakımından dışa bağımlı olmaya devam etti. Bu gelişmeye paralel bir diğer ithal ikame süreci özellikle kamu kesiminin katılımıyla demir-çelik, bakır, alüminyum, petro-kimya, kimya, inşaat malzemeleri gibi temel ara mallarda gözlemlendi (Boratav, 1989: 94-104; Köymen, 2007: 111-113; Savran, 1992, 2004). Türkiye'de modern sanayinin kurulduğu ve kapitalizmin hızla genişlediği bu dönemde işçi sınıfının nicel varlığında büyük artış yaşandı. 1963'te 2 milyon 745 olan işçi sayısı 1971'de 4 milyon 55 olacak, 1963'te 295 bin 710 olan sendikalı işçi sayısı 1971'de 2 milyon 362 bin 787'ye çıkacaktı. 1963'te yüzde 11 civarında olan tüm işçiler arasında sendikalaşma oranı ise 1967'de yüzde 18,5'e, 1971'de de yüzde 29,6'ya yükselecekti (STMA, C. 7: 2146; Tüm İktisatçılar Birliği, 1976: 124, 146).

İşçi sınıfı, 27 Mayıs'ın hemen ardından eylemleriyle varlığını hissettirir olmuş, hak mücadelesinde ileriye doğru adımlarını hızlandırmaya başlamıştı. Ocak 1961'de İzmir ve İstanbul'da işten çıkarmalara karşı, sendikalaşma ve grev haklarının tanınması için başlayan işçi eylemleri, izleyen aylarda sakal bırakma grevleri, çıplak ayaklı sessiz yürüyüşler ve grevler şeklinde yurdun değişik kentlerinde sürdü. Yılın son günü ise, İstanbul Saraçhane'de Türkiye işçi sınıfı tarihinin en önemli ve görkemli eylemlerinden birine tanık olundu. Yurdun birçok kentinden ve değişik işkollarından gelen 100 bini aşkın işçinin katıldığı mitingde dev bir pankart göze çarpıyordu: "Bizim de Sözümüz Var". İşçiler, bu eylemlerinde üç karar aldılar: Sendika hürriyetinin tam olarak ve derhal gerçekleştirilmesi; grev ve toplu sözleşme haklarının derhal tanınması; bu haklar tanınmadığı takdirde yapılacak grevlerin sorumluluğunun işçilere yüklenemeyeceği (*Yön*, 1962a: 4-5). İşçi sınıfının 27 Mayıs sonrasında toplumsal bir özne olarak sahnedeki yerini alışı birdenbire olmadı. İşçiler, DP'nin baskıcı yıllarında yasaklara rağmen grevlere çıkmışlar, düşük ücretleri, zor çalışma koşullarını protesto etmişler, kemiklerine dayanan bıçağı güçlerinin yettiğince geri itmişlerdi.[140] Türkiye işçi sınıfının kendi

[140] Dönemin işçi hareketleri ve grevleri hakkında detaylı bilgi için bkz. (Makal, 2002: 314-339).

geçmişinden taşıdığı ve 27 Mayıs'ın hemen ardından hak arama talepleriyle genişleyen eylemleri, "kahrolsun kapitalistler", "bağımsız Türkiye" gibi antikapitalist ve antiemperyalist sloganların eşlik ettiği çetin mücadele ve eylemlerle on yıl boyunca sürdü.[141]

27 Mayıs sonrasının bir diğer özelliği, "antikomünizm" ve "antisovyetizm"in dış yardımları artırıcı bir iç politika etmeni olmakta eski etki gücünü yitirmeye başlamasıydı. Bunun arkasında, 27 Mayıs'ın hemen ardından Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde "normalleşme" sürecinin başlaması, bunu da 1965'ten itibaren "işbirliği" sürecinin takip etmesi yatıyordu. SSCB, 27 Mayıs'tan sonra kurulan yeni hükümeti tanımış ve yeni yönetimle ilişkilerini geliştirme çabalarını yoğunlaştırmıştı. Bunun yanı sıra, 1962'deki Küba bunalımının[142] ardından Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin Türkiye'nin fikri alınmaksızın ABD tarafından kaldırılması Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini gözden geçirmesine neden olmuş, SSCB ile ilişkilerdeki normalleşmenin önünü açmıştı. 1963'te, ABD'nin dünyanın önde gelen krom satıcılarından biri olan Türkiye yerine SSCB'den krom almaya başlaması, Türkiye'yi bloklar politikasını gözden geçirmeye yöneltmişti. 1964'te Kıbrıs'ta yaşanan olaylar[143] sırasında ABD'nin Yunanistan'ın tezlerini desteklemesine karşılık SSCB'nin en sonunda Türkiye'yi desteklemesi de Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkilerde "normalleşme"ye yol açıcı bir etmen olmuştu (Tellal, 2005: 769-783). Bu gelişmeler, beraberinde, ABD ile ilişkileri geliştirmek, alınan yardımları artırmak için antisovyetizmin gücünü ve içerideki "komünizm tehdidi"ne karşı mücadelede kararlığı kanıtlamak için durmaksızın yapılan "komünist avları"nın bir devlet politikası olmaktan çıkmasını getirdi.

27 Mayıs sonrasının bir diğer özelliği, sol düşüncenin, antiemperyalizmin, bağımsızlıkçılığın dünya çapında yükselişe geçişi ve bunun Türkiye üzerindeki etkileriydi. 1960'lı yıllar, Asya ve Afrika'da ulusal kurtuluş savaşlarının zaferlerine, sömürgeciliğin tasfiyesine, yeni bağımsız devletlerin doğmasına tanıklık etti. Mazlum dünyadaki bu görkemli uyanışa Latin Amerika'daki devrimci başkaldırılar, Avrupa ve Amerika'da kapitalizmi ve emperyalizmi köklü eleştirilere tabi tutan muhalif hareketler eşlik etti. Yüzyıllarca kaynakları sömürülen ve kültürel kimlikleri yıkıma uğratılan mazlum halklar, siyasi bağımsızlığın ancak ekonomik bağımsızlıkla mümkün olacağını keşfettikleri oranda sosyalizan yönelişlere girdiler (Gerger, 1999: 109-111). Yıllarca dünyanın ilk muzaffer kurtuluş savaşını vermekle övünen Türkiye'nin asker ya da sivil aydınları, 1960'lı yıllarda, dünün sömürge ülkelerinin sosyalizan yönelişleriyle kalkınma yarışında Türkiye'yi geç-

---

[141] Dönemin işçi mücadelelerinin kronolojik ve ayrıntılı bilgisi için bkz (Türk İktisatçılar Birliği, 113-116, 151-201).

[142] Küba Bunalımının Türkiye'nin ABD ve SSCB ile ilişkilerine etkileri için bkz. (Erhan, 2005b: 681-685; Gerger, 1999: 100-102).

[143] 1964 Kıbrıs Bunalımı ve bu bunalım sırasında SSCB'nin izlediği politika hakkında bkz. (Fırat, 2005b: 720-731).

mekte olduklarını, onlar bağımsızlıklarını ilan ederken kendi ülkelerinin yeniden emperyalizme bağlandığını görüyorlardı. Mısır ya da Cezayir'de hem Müslüman hem de sosyalist,[144] Afrika'da hem milliyetçi hem de sosyalist[145] olunabileceğinin örnekleri görüldüğünde, Soğuk Savaş yıllarının sosyalizmi millet ve din düşmanlığıyla eşdeğer kılan propagandasının gerçekliğinin radikal bir sorgulanmasının imkanları uç verdi. Bir hükümet darbesiyle yeni bir siyasal rejim kurmaya yönelen Türkiye'nin arayış içindeki aydınları için ciddiyetle bakılması gereken dünya gerçekliği, *Yön* dergisinin 31 Ocak 1962 tarihli yedinci sayısının kapağındaki üç kelimeyle özetlenmiş gibi görünüyordu: "Dünya Sosyalizme Gidiyor". Türkiye için on yıl boyunca doğudan, batıdan, güneyden ve kuzeyden değişik sosyalizm modellerinin tartışılacağı, bunların ülke gerçekliği ve düşünsel gelenekleriyle ilişkilendirileceği, Türkiye'nin geçmişinin ve bugününün, yarının Türkiyesi açısından değerlendirilip sorgulanacağı muazzam bir entelektüel canlılık dönemi başlıyordu.

27 Mayıs sonrasının bir diğer özelliği, sol düşüncenin devlet katında cumhuriyet tarihinde belki de hiç olmadığı kadar meşruiyet kazanması idi. Bu meşruiyetin ikili yanından söz edilebilir. Birincisi, en tepede, benimsemek anlamında değil ama kısmen serbest bırakılmasından yana olmak anlamında, sosyalizme açık ya da aralı bir kapının olduğunun hissettirilmesiydi. Orgeneral Cemal Gürsel, 10 Ağustos 1960'ta gazetecilerle yaptığı bir konuşmada, kötü niyetli eylemlere girişmemek kaydıyla Türkiye'de "sosyalist bir partinin kurulmasına izin vereceğini ve bunun ülke için yararlı olacağını" söylüyordu (Ahmad ve Ahmad, 1996: 221). Sosyalizm, devletin tepesinde ideolojik bir ihanet ya da vatan hainliği olarak kodlanmaktan çıkmaya başlamış gibi görünüyordu. İkincisi, devletin çeşitli kurumlarında bürokratların, memurların ve subayların o zamana dek hiç olmadığı kadar sol düşünceye eğilim göstermesiydi.

Toparlanacak olursa; 27 Mayıs sonrasında oluşan demokratik hukuk çerçevesi, işçi hareketinin kazandığı ivme, sol düşüncenin dünya çapında yükselişe geçmesi ve Türkiye'de devlet katında dahi belirli bir meşruiyet edinmesi, Türkiye'nin yaşamakta olduğu genel huzursuzluğun yarattığı arayış ortamı sosyalist hareket için geçmişindeki marjinalliğinden radikal biçimde koparak toplumsallaşma imkanlarını yaratmıştı.

Türkiye İşçi Partisi'nde

27 Mayıs'tan sonra sosyalist hareketin bir kitle hareketi olabilmesi yönünde açılan imkanlar, DP'nin iktidar yıllarını suskun ve kayıp zamanlar olarak geçirmek zorunda bırakılan Behice Boran'ın hayatında da yepyeni bir dönem başlattı. Behice

[144] Mısır'da Nasır iktidarının "Arap sosyalizmi" denemesi ve İslamiyet'in sosyalist bir din olduğu vurgusuyla İslamiyet ile sosyalizmi eklemlemeyi deneyen söylemin serüveni için bkz. (Güler, 2004).

[145] Kapitalizm ile emperyalizmi, sosyalizm ile de milliyetçiliği özdeş gören Afrika sosyalizmi deneyimi için bkz. (Oran, 1997).

Boran, öğretim üyeliği döneminde oluşturduğu Marksist birikimi ve mücadeleci kişiliğiyle doğmakta olan sosyalist hareketin en ön sıralarında yerini almaya hazırlanıyordu. Artık 50 yaşındaydı ve doğrudan siyasal eylemin içine giriyordu. Boran'ın siyasal mücadelesi bir sonraki askeri darbenin yapılacağı 1971'e kadar 27 Mayıs'tan sonra az sayıda işçi önderi tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) içinde geçti. TİP'in yön verici çekirdeğinde bir eylemci, bir milletvekili ve bir kuramcı olarak rol alan Behice Boran, Türkiye sosyalist hareketindeki belirgin izlerini esas olarak bu dönemde bıraktı. Türkiye'de Marksist düşüncenin oluşum ve gelişimine katkılar yapan eserlerini esas olarak bu dönemde verdi.

Arayış

Behice Boran, 27 Mayıs 1960 ile TİP'in kurulduğu 13 Şubat 1961'e kadar geçen dönemi siyasal alana müdahale edebilmenin değişik araçlarını yaratma arayışlarıyla geçirdi. Başta Mehmet Ali Aybar olmak üzere sosyalist bir arkadaş grubunun içindeydi. Bu grup, 27 Mayıs'ın çelişkili doğasına rağmen sol için araladığı kapıyı görmüş, aralanan bu kapıdan solun yön verici özneleri olarak girmek için değişik seçenekler üzerinde durmuştu. Önce bir dergi çıkarmayı düşündüler. Fakat, maddi imkansızlıklardan ötürü bunu başaramadılar (Aybar, 1988a: 88).[146] Sonra bir parti kurma arayışı içine girdiler. Behice Boran, bu arayışı "bir parti kuralım mı diye düşünü[yorduk]" şeklinde belirtmiştir (Mumcu, 1995: 53).

Parti kurma düşüncesinin bazı yönleri Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran'ın kafasında netti. Bu, sosyalist bir parti olacak; işçiler, sendikacılar ve sosyalist aydınlar tarafından kurulacaktı. Peki bütün bunlar nasıl yapılacaktı? Aybar, bu soruya "açık bir fikrimiz yoktu" yanıtını veriyor (Aybar, 1988a: 112).

Bu konuda açık bir fikrin bulunması da beklenemezdi. Çünkü, ne Aybar'ın, ne Boran'ın, ne de birlikte hareket ettikleri aydın arkadaşlarının yasal bir sosyalist parti deneyimi vardı.

Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran'ın sosyalist parti kurma arayışlarında ilişki içinde oldukları birkaç aydın ve birkaç sendikacının arasında parti deneyimine sahip olan yalnızca iki kişi bulunmaktaydı: Orhan Arsal ile Rahmi Eşsizhan. Bu iki isim, 1950'li yıllarda Demokratik İşçi Partisi'ni kurmuşlardı. Bu kişiler sosyalist bir parti kurma arayışı sırasında eski partilerini yeniden diriltmenin bir seçenek olabileceğini söylemekteydiler. Aybar ve Boran ise, yeni bir programa ve tüzüğe sahip yeni bir parti kurma düşüncesindeydiler (Aybar, 1988a: 112). İkinci fikir etrafında birleşme olunca parti çalışmaları da başladı. Tüzük ve program hazırlıkları için gerekli işbölümü yapıldı.

[146] Aybar, dergi projesi hakkında şunları yazıyor: "Birkaç arkadaş bir aralık biz de bir dergi çıkarmayı tasarladık. Başaramadık. 25-30 yıl öncesindeki gibi, derme çatma olanaklarla dergi çıkartılamıyordu artık" (Aybar, 1988a: 88).

Buluş

Aybar, Boran ve arkadaşlarının parti çalışmaları, sürpriz bir gelişme nedeniyle durduruldu. İşçi hareketi içinde bir grup sendikacının işçi partisi kurmak için bir süredir hazırlık yaptıkları öğrenildi. Bu durumda sendikacıların parti hazırlıklarına katılmanın daha anlamlı olacağı kararlaştırıldı. Gelgelelim, işçi partisi hazırlıklarını yürüten sendikacılar sosyalist aydınlarla işbirliğini reddettiler. Aybar bunun gerekçesini şöyle açıklar: "Aydınlara karşı adeta alerji duyuyorlardı" (Aybar, 1988a: 113).

Sendikacılar ve işçiler, sosyalist aydınlarla aralarına mesafe koymakta haksız sayılmazlardı. Sosyalist aydınlar, 1961 yılına gelinceye kadar sürekli olarak baskı altında tutulmuş, düşünce ve eylemleri nedeniyle en sert cezalarla cezalandırılmış, işçi sınıfından ve toplumdan tecrit edilmiş, siyasal çalışmaları bakımından genellikle yasadışılığa itilmişlerdi. Sosyalizme ve sosyalist aydınlara yönelik bütün bu yıldırı, toplumda ve işçiler arasında genel bir şartlanma yaratmıştı. İlk kez kendi girişimleriyle siyasal bir parti kurma hazırlığındaki sendikacı ve işçiler, bu nedenle, sosyalist aydınlarla ilişki kurmanın başlarını belaya sokacağına inanıyorlardı. Sendikacılar, kuracakları partinin adını Türkiye İşçi Partisi (TİP) olarak belirlediler. Partinin kuruluşu, 27 Mayıs'tan sonra yapılacak seçimlere girebilmek için gerekli sürenin son gününde gerçekleşti: 13 Şubat 1961 (Aybar, 1988a: 169; Aren, 1993: 31).

TİP'in kuruluşu, Türkiye işçi ve sol hareketi bakımından yepyeni bir gelişmeydi. İşçiler ve sendikacılar ilk kez kendi inisiyatifleriyle siyasal bir parti kuruyorlardı.[147] TİP, sınıfsal bir perspektifle değil, sınıfsal bir sezgiyle kurulmuştu. Şaban Yıldız, TİP'i kurarken "işçi sınıfı"nın değil, "işçilerin" partisini örgütlemek üzere yola çıktıklarını açıklayacaktı (Sargın, 2001a: 66). TİP'in, sınıfsal bir sezgiyle kurulmasına rağmen, sınıfsal bir düşüngü temeline dayanmayan bir nitelik taşıyor oluşu, parti tüzüğündeki kuruluş amaçlarından birinin "... bilhassa hiçbir şahıs, sınıf, zümre, hizip veya teşekkülün kanunun üstüne çıkabilmesine izin verme[mek]" (Aren, 1993: 33) olarak açıklanmasından da belliydi. İlk haliyle, partinin hedefleri, kapitalizm içinde işçiler lehine reform önerileri geliştirmekten öteye gitmiyordu.

TİP'in, ilk kurulduğu haliyle, belli başlı iki amacı olduğu söylenebilirdi. Bunlardan biri, parlamentoya işçi kökenli milletvekili sokmaktı. TİP kurucuları, işçilerin sorunlarının parlamentoda yeterince gündeme getirilmediğine inanıyorlar, bunun ancak bizzat işçilerin parlamentoya girmesiyle mümkün olabileceğini düşünüyorlardı. 27 Mayıs sonrası Kurucu Meclis üyesi olan sendikacı Ömer Karahasan, TİP'in "iktidara gelip geçmiş partilerin işçilere ve işçi meselelerine sırt çevirişinin sonucu olarak doğduğunu" belirtirken haklıydı (Koç, tarihsiz: 64). Sendi-

[147] Parti kurucuları; maden işçisi Kemal Türkler, tekstil işçisi Avni Erakalın, tekstil işçisi Şaban Yıldız, basın işçisi İbrahim Güzelce, çikolata sanayi işçisi Ahmet Muşlu, lastik işçisi Rıza Kuas, garson Kemal Nebioğlu, tütün işçisi Hüseyin Uslubaş, ilaç sanayi işçisi Saffet Göksüzoğlu, basın işçisi Salih Özkarabay, nakliyat işçisi İbrahim Denizcier ve şoför Adnan Arkın idi. Kurucular, ilk toplantıda Avni Erakalın'ı genel başkanlığa, Kemal Türkler'i ikinci başkanlığa, Şaban Yıldız'ı da genel sekreterliğe seçtiler (Aren, 1993: 31).

kacılar, yıllarca içlerinden bazılarının parlamentoya girmesi için uğraş vermişler, fakat başvurdukları partilerden umdukları ilgiyi hiçbir zaman görememişlerdi. Ya göstermelik bir iki sendikacı parlamentoya girebiliyor ya da seçilemeyecek sıralardan aday gösteriliyordu. Oysa, sendikacılar kendi partilerini kurduklarında yüzbinlerce işçiyi temsil eden Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (Türk-İş) desteğini alabilirlerse, parlamentoya kendi temsilcilerini sokabilirler, böylece işçi sorunlarını doğrudan doğruya kendileri ülke gündemine taşıyabilirlerdi. İkinci amaç, siyasal parti aracılığıyla işçi haklarının kazanılıp korunmasının sağlanmasına katkıda bulunmaktı. Bu hedef, partinin ilk basın toplantısında TİP'in "Türkiye'de ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için kurulduğu"nun belirtilmesiyle ilan edilecekti (Sargın, 20001a: 66).

TİP'in birinci amacı, ikinci amacının gerçekleştirilebilmesinin önkoşulu olarak görülüyordu. Siyasal bir parti aracılığıyla işçi haklarının kazanılıp korunması amacı, partinin parlamentoda temsil edilebilmesi şartına bağlanmıştı. Partinin parlamentoya girebilmesinin ise ancak Türk-İş desteğiyle mümkün olabileceğine inanılıyordu. İlk başta bu desteğin alındığı sanıldı. İbrahim Denizcier'in belirttiğine göre Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy ve diğer yöneticiler, TİP kurucularına "biz sizi destekleriz" demişlerdi (Koç, tarihsiz: 68). Gelgelelim, Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, TİP'in kuruluşundan on gün önce, kurulacak parti ile hiçbir ilişkileri olmadığını ilan etmiş, Türk-İş eski başkanı Nuri Beşer ve yeni başkanı Seyfi Demirsoy da bu açıklamadan sonra kurucu olmayı reddetmişlerdi (Aren, 1993: 32).

Böylece TİP kurucularının bütün hesapları altüst olmuş oldu. Kurucular, bu durumda, milletvekili seçimlerine katılabilmek için on beş il ve bu illerin bütün ilçelerinde örgütlenme şartını yerine getirmek için çaba bile harcamadılar. Genel Başkan Avni Erakalın, seçimlere, bağımsız olarak DP misyonunu devam ettirmek isteyen Yeni Türkiye Partisi (YTP) listesinden katıldı (Aren, 1993: 36). TİP, 1961 Ekimi'nde yapılan milletvekili genel seçimlerine gidilirken sadece sekiz kentte[148] oluşum halinde örgütlere sahipti. Parti, kendi sesini yurt çapında duyuramamıştı.[149] Sonuçta TİP, 1961 Ekimi'nde yapılan milletvekili seçimlerine girilirken adı sanı duyulmamış, küçük, örgütsüz ve "başsız" bir parti konumundaydı.

Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran ile onların çevresinde toplanan sosyalist aydınlar, kendi düşünceleri doğrultusunda bir parti kurma arayışını TİP'in kuruluşu nedeniyle durdurmuşlardı. Gelgelelim, kapılarını kendilerine kapatan TİP de beklenen çıkışı yapamamıştı. Aybar ve Boran böylece siyasal bir boşluk içinde kalmışken, solda önemli bir gelişme oldu. Doğan Avcıoğlu yönetimindeki *Yön* dergisi, 15 Ekim 1961'de yapılan milletvekili genel seçimlerinin hemen ardından 20 Aralık 1961'de yayın hayatına atıldı ve büyük yankılar uyandırdı. Ülkenin tanınmış sol-

[148] İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Antep, İçel, Kocaeli ve Kayseri.

[149] Öyle ki, İbrahim Denizcier, "Bir gazetede eğer Türkiye İşçi Partisi adına iki satırlık bir yazı yazılırsa, akşamleyin İdare Heyeti meyhaneye davet edilirdi" diyecekti (Koç, tarihsiz: 68).

cu aydınlarının önemlice bir kesiminin desteğiyle yayına başlayan *Yön*, sola açık bütün aydınları ülkenin kalkınmasının nasıl olabileceğini tartışmaya çağıran bir bildiriyle çıktı. *Yön*, Ekim seçimlerinde DP misyonunu sürdürmek isteyen siyasal partilerin kazandığı zaferden dolayı yaşanan hayal kırıklığı ortamında, çözüm yolunun sosyalizm olduğuna ilişkin vurgusuyla, kendisine ülkenin siyasal gündeminde önemlice bir alan açtı. *Yön*'e yazılarıyla, çizgileriyle, şiirleriyle, öyküleriyle, incelemeleriyle, adlarıyla destek vermeyen sola açık aydın yok gibiydi. Behice Boran ve Mehmet Ali Aybar bu konuda bir istisna oluşturuyorlardı. Boran ve Aybar, yükselmekte olan Yöncülüğün kendi sosyalizm tasarımlarından hayli uzak, hatta onun karşısında yer aldığını sezmişler ve "Yön Bildirisi"ni imzalamamışlardı.[150]

TİP örgütsüz, etkisiz ve başsız bir parti olarak sönmeye terk edilmiş, *Yön* dergisi solda etkinliğini hayli artırmış, Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran ise her iki oluşumun da dışında, boşlukta kalmış iken yeni bir siyasal gelişme daha meydana geldi. Bu gelişme, Aybar ile Boran'ın Türk siyasal tarihine etkin bir şekilde dahil olmasının koşullarını hazırlayacaktı. Sözü edilen gelişme, Türk-İş yönetiminin *Yön* dergisi yazar ve yöneticileriyle yeni bir işçi partisi kurmaya yönelmeleriydi. Türk-İş ve *Yön* yöneticilerinin Çalışanlar Partisi (ÇP)[151] adı altında bir siyasal parti kurmaya girişmeleri, TİP kurucularını partilerine can vermek üzere harekete geçirdi.

TİP'in yeniden doğuşu yönünde kendini gösteren irade, aydınlarla araya konan mesafeyi kısalttı. TİP kurucuları, kuruluş günlerinde aydınları aralarına almamakta ısrarcı bir tavır geliştirmişlerdi. Gelgelelim, ÇP hazırlıklarının başındaki Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy, TİP'lilere kendi partilerini feshetme çağrısı yaparken "aydınlar bizimle beraber" diyordu. Gerçekten de *Yön* dergisi yöneticileri Mümtaz Soysal, Doğan Avcıoğlu, yazarları Sadun Aren, Muammer Aksoy ve Türkkaya Ataöv ile bazı gazetecilerin Türk-İş tarafından kurulacak parti çalışmalarına katılmaları etkili olmuş, partinin kuruluş hazırlıkları basında geniş bir şekilde yer almıştı. TİP kurucuları parti kuruluş hazırlıkları sırasında aydınlarla aralarına belirgin bir mesafe koymuşlardı ama, aydınlarla bağsızlıkları şimdi karşılarına bir zayıflık belirtisi olarak çıkarılıyordu. TİP yöneticileri, bu durumda, partilerini yeniden canlandırmak için aydınlarla işbirliğine gitmeye karar verdiler.

---

[150] Mehmet Ali Aybar, "Yön Bildirisi"ni eleştirerek kendi konumlarını açıklamak amacıyla, *Yön* dergisinde yayımlanmak üzere bir mektup kaleme aldı. Dergide yayımlanmadığını bildiğimiz bu mektup, Yön Hareketi'yle ileride TİP hareketine yön verecek olan Aybar-Boran çizgisi arasındaki temel farkların ipuçlarını verir. *Yön*'ün ilk sayısının yayımlanmasından altı gün sonra, 26 Aralık 1961'de yazdığı bu mektubunda (Aybar, 1961), üç önemli noktaya değiniyordu. Bu noktaları şöylece özetleyebiliriz: 1- Topluma yön verecek olan, aydınlar değil emekçilerdir. Kalkınma ancak emekçiler eliyle yürütüldüğü zaman sosyalist bir öze kavuşabilir. 2- Bunun için emekçi sınıflar parti halinde örgütlenmelidir. 3- Ülkenin emekçi sınıflar eliyle kalkınması için hakim sınıfların yanı sıra emperyalizmle de mücadele edilmesi gerekecektir (Aybar, 1961).

[151] ÇP hakkında detaylı bilgi için bkz. (Atılgan, 2002a: 281-290). ÇP'nin 19 Mayıs 1962'de kuruluşunu ilan edeceği açıklandı. Fakat bu kuruluş hiçbir zaman gerçekleşmedi.

TİP yöneticileri, böylece, partilerine aydın bir genel başkan bulma arayışına girdiler. Düşündükleri isimler arasında birbirinden çok farklı siyasal eğilimlere sahip aydınlar vardı.[152] Şinasi Yeldan'ın, Aybar'ın kendi anlattıklarına dayanarak bana aktardığına göre, TİP kurucularının başkanlık teklifi götürdükleri ilk isim Prof. Dr. Ali Fuat Başgil oldu. Başgil, TİP kurucularına, kendisinin muhafazakâr bir kişi olduğunu, bu işi eski asistanı Mehmet Ali Aybar'ın yapabileceğini söyledi (Atılgan ve Şener, 2001). Kaderin cilvesine bakın ki, sosyalist bir aydın olan Mehmet Ali Aybar, Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin önde gelen temsilcilerinden Başgil'in önerisiyle TİP Genel Başkanı oldu. Başgil'in önerisi, Esat Çağa ve Kemal Sülker gibi TİP kurucularının güvendikleri isimler tarafından da desteklenince uzun süren tartışmalar sonunda kabul edildi.

Katılış

Mehmet Ali Aybar, TİP genel başkanlığı önerisini, aralarında Behice Boran'ın da bulunduğu yakın arkadaşlarıyla konuştuktan sonra kabul etti. Aybar'ın TİP Genel Başkanlığı'nı kabul etmesi, umut dolu yarınların habercisi olması bakımından, yakın dostları tarafından sevinçle karşılandı. Nihat Sargın, Mehmet Ali Aybar'ın TİP Genel Başkanlığı'na nasıl seçildiğini dostlarına anlattığı gün, Behice Boran'ın, Aybar'ı "gözpınarları yaş dolu titreyerek" dinlediğini aktaracaktı (Sargın, 2201a: 32).

Mehmet Ali Aybar, TİP Genel Başkanlığı'nı 9 Şubat 1962 günü düzenlediği bir basın toplantısıyla ilan etti (Aybar, 1988a: 204, 209). Cem Eroğul, TİP'in "gerçek kuruluş günü" olarak bu tarihin kabul edilmesi gerektiğini belirtirken haklıdır (Eroğul, 2002: 201). TİP, işte bu tarihten, yani Aybar genel başkan olduktan sonra, adım adım bir işçi sınıfı partisi kimliğine kavuşacak ve giderek Marksist bir temele oturacaktır.

Behice Boran'ın TİP'in bir işçi sınıfı partisi oluşunda, Marksist bir çizgiye oturuşunda belirleyici katkıları oldu. Fakat TİP'e üyeliği Aybar'ın genel başkan oluşuyla eşzamanlı gerçekleşmedi. Aybar'ın genel başkan oluşuyla partide bir rolü olabileceğini tahmin ediyordu. Gelgelelim, geçmişteki eylemleri ve hakkında açılan davalar nedeniyle egemen sınıfların gözünde siyasal açıdan "göze batan" bir kişi olduğu ve bunun parti kurucularında çekinceler yaratabileceği için TİP'e hemencecik üye olmamış, *Öncü* ve *Vatan* gazetesindeki yazılarıyla partiye dışarıdan destek vermeyi tercih etmişti. Kuruluşunu heyecanla takip ettiği ve Mehmet Ali Aybar'ın başına getirilişini sevinç gözyaşlarıyla karşıladığı TİP'e girememenin, Behice Boran açısından ne denli zor bir durum olduğu tahmin edilebilir. Buna karşılık, daha serpilmeye başladığı andan itibaren egemen sınıfların ve muhafazakâr çevrelerin

[152] Parti başkanlığı için adı geçen isimler şunlardı: Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, Prof. Dr. Cahit Talas, Prof. Dr. Orhan Tuna, Av. Dr. Orhan Arsal, Prof. Dr. Sadi Irmak (ilk Çalışma Bakanı), Cemil Sait Barlas, Prof. Z. Fahri Fındıkoğlu, Nadir Nadi, Ali Rıza Arı (CHP işçi milletvekillerinden), Dr. Ekmel Zadil, Sabahattin Zaim, Yaşar Kemal, Sabri Esat Siyavuşgil, Esat Çağa, Esat Tekeli (Sülker, 1976: 164; Aren, 1993: 38; Atılgan ve Şener, 2001).

şimşeklerini üzerine çekmesi muhtemel olan TİP'e üye olmaksızın destek vermek, Behice Boran açısından katlanılabilir bir durumdu. Kendisi, bu konuda, "Aybar'a zarar vermek istemiyordum. İşçi hareketinin yararı gerektiriyorsa ben üyelikten feragate hazırdım" diyecekti (Mumcu, 1995: 54).

Behice Boran, Aybar'ın TİP Genel Başkanı oluşundan sonra parti üyeliği fişini doldurmuş, imzalamış, tarih belirtmeksizin Aybar'a teslim etmiş ve "kendi üyeliğim konusunda ben belki objektif olamam, çünkü partiye girmek istiyorum. Parti açısından durumu sen değerlendir ve karar ver. Ben bu konuyu bir daha açmayacağım" demişti (Mumcu, 1995: 54). Aybar, Boran'ın partiye girmesini istiyordu. Fakat önce kurucuları ikna etmesi gerekiyordu. TİP kurucuları, Behice Boran'ın partiye alınmaması için direnç gösteriyorlardı. Başkan Mehmet Ali Aybar, bu direnci şöyle anlatacaktı:

> Kurucular, solcu olarak tanınmış kişiler üzerinde duruyorlar, partiye yararlı mı zararlı mı olacaklarını tartışıyorlardı. Behice Boran en çok tartışılan isim olmuştu. Üniversitedeki görevine neden, hangi koşullarda son verildiğini açıklamış, Türkiye'de, işçilerden, halktan yana olan aydınlardan, halka, halk düşmanı, yabancı ajanları olarak tanıtıldığını anlatmıştım. Gene de kolay olmamıştı. ... Komünist damgası yemek korkusu ağır basıyordu (Aybar, 1988a: 212).

Behice Boran, TİP üyeliğine tarihsiz müracaatından sonra 27 Mayıs sonrasında solda en büyük çıkışı yapan *Yön* dergisi tarafından Türkiye üzerine geliştirilen tezleri Marksist bir perspektifle eleştiren yazılar yazdı. Boran'ın bu kuramsal mücadelede geliştirdiği tezler, TİP'in siyasal perspektiflerine yön verdi. TİP'e üye olarak kabul edilmesi de, bu kuramsal-siyasal mücadele sırasında gerçekleşti. Behice Boran, *Yön* başyazarı Doğan Avcıoğlu'nun TİP'i değersizleştirmeyi hedefleyen kritik bir yazısına verdiği cevabın ardından[153] parti üyeliğine kabul edildi. Boran'ın parti üyeliğine kabul edilmesiyle Etüd ve Araştırma Bürosuna davet edilmesi aynı anda oldu. TİP Genel Sekreterliği Behice Boran'ı Etüt ve Araştırma Bürosunun ilk toplantısına katılmaya davet ettiğinde, 1962'nin son günleriydi. Artık 52 yaşında olan Boran'ın hayatında yepyeni bir dönem başlıyordu.

TİP İçindeki İşlevleri

Behice Boran'ın TİP içindeki işlevleri üç yönlüdür. Bunlardan birincisi, Behice Boran'ın Marksist kuramcı kimliğiyle ilgilidir. Onun, Marksist bir kuramcı olarak

[153] Doğan Avcıoğlu, "Türkiye İşçi Partisi'ne Dair" başlıklı yazısında, TİP'i "sınıf önderliği davası"nı ortaya attığı için "mevsimsiz davranmakla", "bölücü ve uzlaşmaz olmakla", "katı doktrincilikle", "gerçekçi olmamakla" eleştirmişti (Avcıoğlu, 1962d). Behice Boran, Doğan Avcıoğlu'na verdiği cevapta, sınıf önderliğinin bir "dava" değil, toplumsal gerçekliğin sınıfsal perspektifle yapılan çözümlemesinden, işçi sınıfı hareketi üzerine yapılan gözlemlerden edinilen bir durum olduğunu, bunun dar bir işçi hareketini ima etmediğini savundu. Boran, Avcıoğlu'nun sınıf-aşırı sosyalizm fikrini eleştirerek TİP'in "ümit vaat etmediği" savının böylesi bir sosyalizm fikrinden kaynaklandığını dile getirdi (Boran, 1962e).

Türkiye üzerine yaptığı çözümlemeleri, bu çözümlemelerde tarihsel maddeci yöntemi kullanış biçimini ve sosyalizmin temel sorunlarına yaklaşımlarını beşinci bölümde ele alacağız. Boran'ın TİP içindeki ikinci işlevi, milletvekilliğidir. 1965'te milletvekili olarak parlamentoya giren Boran, TİP'in dış politika sözcüsüydü. Üçüncü işlev, örgütsel görevlerle ilgili olanıdır: Behice Boran, 12 Mart 1971'den sonra kapatılana kadar TİP'in merkez yönetiminde çeşitli düzeylerde görevler üstlendi. 9-10 Şubat 1964'te yapılan TİP Birinci Büyük Kongresi'nde Genel Yönetim Kurulu'na (GYK) seçildi. 1965'te, TİP Urfa Milletvekili olarak parlamentoya girdi. 20-24 Kasım 1966'da yapılan İkinci Büyük Kongre'de Merkez Yürütme Kurulu'na (MYK) seçildi. 9-12 Kasım 1968'de yapılan Üçüncü Büyük Kongre'de Aybar ile olan anlaşmazlık nedeniyle TİP merkez yönetim organlarında yer almadı. 28-29 Aralık 1968'de toplanan İkinci Olağanüstü Büyük Kongre'de tekrar GYK üyeliğine getirildi. 3 Ocak 1970'te yapılan MYK toplantısında TİP Genel Sekreteri oldu. 29-31 Ekim 1970'te gerçekleştirilen Dördüncü Büyük Kongre'nin ardından 1 Kasım 1970'te toplanan GYK'da TİP Genel Başkanı seçildi.

Bu bölümde, Boran'ın milletvekilliği yaptığı dönemde Türkiye'nin siyasal gündeminin merkezinde yer alan dış politika tartışmalarına yaptığı kuramsal müdahaleleri, TİP genel sekreteri ve genel başkanı olarak parti örgütüne vermek istediği yönü göstermeye çalışacağız.

Milletvekili: Marksist Bir Dış Politika Stratejisine Doğru

TİP, 10 Ekim 1965'te yapılan milletvekili genel seçimlerinde on beş milletvekili ile parlamentoya girdi. Böylece Türkiye siyasal tarihinde bir sosyalist parti ilk kez parlamentoya girmiş oldu. Behice Boran, TİP'in on beş milletvekilinden biriydi. TİP'in parlamentoya girmesi, Boran'ın da milletvekili seçilmesi kolay olmadı. 1965 seçimlerinde milletvekili olan Behice Boran, TİP'in dış politika sözcüsüydü. O nedenle Meclis'te yaptığı konuşmalar özellikle dış politika konularında yoğunlaştı. Burada, Boran'ın milletvekili seçilişini, bir milletvekili olarak üslubunu ve Meclis'te yaptığı konuşmalarla oluşturduğu dış politika kuramı ve stratejisinin ana çizgilerini ele alacağız.

TİP, Mehmet Ali Aybar'ın genel başkan oluşundan 1965 milletvekili genel seçimlerine kadar geçen yaklaşık üç buçuk yıllık sürede partinin yönünü, programını oluşturmak, kitlelere seslenmenin araçlarını yaratmak, aydınların desteğini sağlamak, işçi sınıfıyla, emekçi köylülerle bağlar kurmak, örgütlerini oluşturmak için çetin bir mücadele verdi. Arkasında geçmişten gelen güçlü bir sosyalist gelenek yoktu. Türkiye sosyalist hareketi, (İştirakçi) Hüseyin Hilmi,[154] Nâzım Bey,[155]

---

[154] Hüseyin Hilmi liderliğinde Eylül 1910'da kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası hakkında bilgi ve belge için bkz. (Cerrahlar, 1994: 398-306; Harris, 1975: 29-33; Tunaya, 1998: 278-293; Tunçay, 2000: 33-35).

[155] Tokat meb'usu Nâzım Bey liderliğinde 7 Aralık 1920'de, TKP'nin yayılma ve yasallaşma çabalarının bir sonucu olarak resmen kurulan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası hakkında ayrıntılı bilgi ve belge için bkz. (Akbulut ve Tunçay, 2007).

Şefik Hüsnü, Esat Adil ve Hikmet Kıvılcımlı liderliğinde kurulanlar dışında yasal sosyalist parti deneyimine sahip değildi. Bu partiler de, kitlesel bir sosyalist partisi deneyimi bırakamadan kapatılıp gitmişlerdi. Türkiye sosyalist hareketi, TİP'e gelinceye kadar genellikle yeraltında ve polis takibinde küçük aydın ve işçi çevrelerinden ibaret kalmıştı.

TİP, örgütlenme çalışmalarını genişletip derinleştirmenin maddi imkanlarından yoksundu. Diğer partiler gibi devletten yardım almıyor,[156] iş çevreleri tarafından desteklenmiyordu. Varlıklı üyelere de sahip değildi; bütün dayanağı hayatını alınteriyle kazanan emekçilerdi. Parti, genel merkezinin kırtasiye ve kira giderlerini bile karşılamakta zorlanıyordu. Liderleri, gündelik parti işlerinin yürüyebilmesi için kendi maddi imkanlarını sonuna kadar zorluyordu. Sözgelimi, Başkan Aybar, bu nedenle kendi geçimini sağlayamayacak duruma düşmüştü; yakın arkadaşlarına "ben bittim, çocuklar, ben bittim, tükendim artık" diyordu (Sargın, 2001a: 174).

Basın, sayfalarında TİP'e ancak uğradığı saldırılardan ötürü küçükçe yer veriyordu. Yalnızca Ankara'da çıkan *Öncü* ve İstanbul'da çıkan *Vatan* gazetesi TİP haberlerine nispeten geniş yer veriyordu (Aren, 1993: 88). Gerici çevreler, Türkiye'de hâlâ geçer akçe olan sosyalizmin din, aile, ahlak ve millet düşmanı olduğu yönündeki propagandayı körüklüyor, TİP'e yönelik taşlı sopalı saldırılar örgütlüyor, kapalı salon toplantılarını basıyor, açık hava toplantılarında kışkırtmalar yaratıyorlardı.[157] TİP'i yıpratmak için TBMM'de "Komünizmle Mücadele Komisyonu" kuruluyor, partinin işçi sınıfıyla bağlarını kesmek amacıyla Türk-İş tarafından Ankara'da "komünizmi tel'in mitingi" düzenleniyordu (Sargın, 2001a: 124-125).

27 Mayıs sonrasında sosyalist hareket için geçmişe göre nispeten geniş bir alan açılmıştı; ama böylesi engeller de vardı. Buna rağmen TİP 1965'te parlamentoya girmeyi başarabildi. TİP, bundan önce, 17 Kasım 1963'te yapılan yerel yönetim seçimlerine sekiz ilde girmiş, böylece dönemin kitlelere seslenmek bakımından en etkili aracı olan radyoyu kullanabilmiş, bu konuşmalardaki sınıfsal söylemiyle emekçi kitleler ve aydınlar üzerinde belirli bir etki yaratabilmişti.[158] Sekiz ilde alınan 37.898 oy bu etkinin bir göstergesiydi (Aren, 1993: 89). TİP'in 1965 milletvekili seçimlerinde aldığı sonuçlar bu sayının çok ötesindeydi. TİP seçimlere 51 ilde katılmış, 276.101 oy almıştı. Bu, bütün oyların yüzde 2.83'üne denk geliyordu. Aynı rakam TİP'in seçime katıldığı illerde kullanılan oy sayısına oranlandığında yüzde 3.47 gibi bir rakam ortaya çıkıyordu (Aren, 1993: 102-103). Seçmen sayısı sürekli

[156] TİP, devletin siyasi partilere verdiği yardımlardan önceleri Meclis'te grubu olmadığı için sonraları da oy yüzdeleri gerekçesiyle hiç yararlanmamıştı (Sargın, 2001a: 290).

[157] TİP'e yönelik saldırıların değişik boyutları ve düzeyleriyle ilgili bkz. (Sargın, 2001a).

[158] TİP sözcülerinin ilk radyo konuşmalarının emekçiler ve aydınlar üzerinde yarattığı olumlu etkinin bir anlatımı için bkz. (Çelenk, 2003: 46-52). Halit Çelenk, eşi Şekibe Çelenk'in 1963 yerel seçimlerinde TİP adına devlet radyosundan yaptığı konuşmanın ardından dört bir yandan gelen aramalarla telefonlarının sabaha kadar susmadığını belirtiyor.

bir artış göstermesine rağmen, Türkiye sosyalist hareketi rakama hâlâ ulaşamadığı hâlâ ulaşamamıştır. TİP, ulaştığı bu oy oranıyla 15 milletvekili ile parlamentoya girdi[159] ve grup kurdu. TİP'in parlamentoya girişi, 1965 seçimlerinde uygulanan "milli bakiye sistemi"yle mümkün oldu.[160] TİP az sayıda milletvekiliyle parlamentoda etkili bir muhalefet yaptı. O yıllarda en önemli iletişim aracı konumundaki devlet radyosu, parlamentoda yapılan konuşmaları yansıttığı için parlamento çalışmaları TİP'e sesini geniş kitlelere ulaştırma imkanı verdi.[161]

Behice Boran, 1965 milletvekili seçimlerinde önce Kırklareli milletvekili seçildi.[162] Sonra Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) düzeltme kararıyla Urfa milletvekili oldu.[163] Urfa milletvekilliği, Behice Boran için bir tesadüf eseriydi; YSK'nın ad çekmesi yoluyla tespit edilmişti (*Resmî Gazete*, 1965).

Boran, kendisini bir hukuk skandalıyla öğretim üyeliğinden uzaklaştıran yasama organına işçi sınıfının temsilcisi olarak girdiğinde 55 yaşındaydı. Gelgelelim, vaktiyle onu üniversiteden uzak tutmak isteyen zihniyet, şimdi de onu parlamentoya sokmamak için çalışıyordu. Adalet Partisi (AP) Genel Başkanlığı, Urfa milletvekili seçildiğine ilişkin YSK tutanağının düzenlenişinden bir gün sonra, 20 Ekim 1965'te, Boran'ın milletvekilliğinin iptali için YSK'ya başvurdu. Belli ki AP, TİP'in milletvekili sayısını ne kadar azaltırsak o kadar iyidir, diye düşünüyordu.

AP'nin Boran'ın milletvekilliğinin iptali için yaptığı başvuruda iki iddiası vardı. Birincisi, Boran'ın, "komünistlik propagandası yapmak" eyleminden ötürü bir yıl üç ay ağır hapis cezasına mahkum edilmesiydi. İkincisi, Anayasanın 68 ve Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 9'uncu maddesindeki ağır hapis cezası gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanların milletvekili seçilemeyeceğine ilişkin hükümlerdi. Bu çalışmanın üçüncü bölümünde belirtildiği üzere Boran'ın bir yıl üç ay ağır hapis cezası aldığı doğruydu. Fakat bu ceza, "komünistlik propagandası yapmak"tan değil, Türk Barışseverler Cemiyeti'nin Kore'ye asker gönde-

---

[159] TİP'in milletvekilleri Çetin Altan (İstanbul), Sadun Aren (İstanbul), Mehmet Ali Aybar (İstanbul), Yusuf Ziya Bahadınlı (Yozgat), Behice Boran (Urfa), Tarık Ziya Ekinci (Diyarbakır), Şaban Erik (Malatya), Yahya Kanbolat (Hatay), Muzaffer Karan (Denizli), Ali Karcı (Adana), Yunus Koçak (Konya), Rıza Kuas (Ankara), Adil Kurtel (Kars), Kemal Nebioğlu (Tekirdağ) ve Cemal Hakkı Selek (İzmir) idi. Kısa bir süre sonra Muzaffer Karan'ın partiden ayrılmasıyla TİP'in milletvekili sayısı 14'e düşmüştü (Aren, 1993: 165). TİP, 1966 yazından itibaren bir üyeyle Senatoda da temsil edilmeye başladı. Fatma Hikmet İşmen, TİP'in Senato'daki temsilcisiydi. İşmen, TİP'in Meclis çalışmalarını izliyor ve parti görüşlerini Senato'da yansıtmaya çalışıyordu. İşmen'in Senatodaki çalışmaları için bkz. (İşmen, 1976).

[160] Bu seçim sisteminde bir partinin aldığı her oy parlamentodaki temsilinde değer taşıyordu. Her parti bir genel seçimde tek bir milli aday listesi sunuyor, sandalyeler de, milli seçim birimine göre dağıtılıyordu. Boş sandalyeler ise, en fazla oy artığı bulunan listelere ilave ediliyordu.

[161] TİP'in parlamento çalışmaları için bkz. (Altan, 1996; Aren, 1993; Aybar, 1988b; Bahadınlı, 2006; Salınan, 2004a, 2004b, 2005a, 2005b, 2005c).

[162] TBMM Zat ve Sicil Dosyası Behice Hatko (Boran) Dosyası, Sicil No: 686, "Millî Seçim Çevresinde Seçilmiş Olanlara Verilecek Tutanak, 17/10/1965)".

[163] TBMM Zat ve Sicil Dosyası Behice Hatko (Boran) Dosyası, Sicil No: 686, "Millî Seçim Çevresinde Seçilmiş Olanlara Verilecek Tutanak, 22/10/1965)".

rilmesini eleştiren bildirisinin TCK'nın 161'inci maddesinin yürürlükteki şekline göre ağır hapis cezasını gerektirmesi nedeniyleydi. Buna göre, Boran'ın suçu, "Ammenin telâş ve heyecanını mucip olacak veya halkın maneviyatını kıracak veya düşman karşısında memleketin mukavemetini azaltacak şekilde ... millî menfaatlere zarar verecek faaliyette bulunmak"tı. AP'nin, Boran'ın mahkumiyet nedenini yanlış bilmek ve söylemek dışında, mahkumiyete neden olan kanunda süreç içinde yapılan değişikliklerden ya haberi yoktu ya da haberi yokmuş gibi davranıyordu. Oysa, TCK'nın 161'inci maddesinde 7/3/1954 tarihinde 6329 sayılı kanunla değişiklik yapılmış ve sözü geçen fiil, sulh zamanında işlendiğinde ağır cezalı suç olmaktan çıkarılmıştı. Aynı maddede 20/11/1962 tarihinde 121 sayılı kanunla yapılan değişiklik ise sözü geçen fiili, sulh zamanında işlenmesi durumunda suç sayılmaktan tamamen çıkarmıştı. TCK'nın 2'nci maddesi hükmüne göre, işlendikten sonra yapılan kanun bu eylemi suç saymadığından, Boran hakkında hükmolunan cezanın infazı ve kanuni sonucu kendiliğinden kalkmıştı. Öte yandan, 26/10/1960 tarih ve 113 sayılı Af Kanunu, Boran'ın mahkumiyetine esas tutulan TCK'nın 161'inci maddesinin sulh zamanında işlenmiş eyleme ilişkin şeklini af kapsamında tutmuş; TCK'nın 97'nci maddesi de hükmolunan cezaları bütün neticeleri ile ortadan kaldırmıştı. AP'nin Boran'ın milletvekilliğinin iptaline ilişkin başvurusunu değerlendiren YSK, savunmasını dinlediği Boran'ın mahkumiyetini bu nedenlerle "yok" saydı ve AP'nin itirazını reddetti (*Resmî Gazete*, 1965).

Milletvekilliği, Behice Boran'a yarının sosyalist Türkiyesinin nasıl yönetileceğini düşünmek bakımından muazzam bir fırsat verdi. Boran, Meclis'teki konuşmalarında, Türkiye'nin önündeki tüm meseleler hakkında rakip politik güçlerin yaklaşımlarını, fikirlerini, stratejilerini ve icraatlarını eleştirirken emekçi iktidarının tüm bu meselelere nasıl yaklaşması gerektiğini, ülkenin sorunlarının somut olarak nasıl çözülmesi gerektiğini ortaya koydu.

Behice Boran'ın Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmalar okunduğunda görülür ki, bu konuşmalarda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yarının sosyalist Türkiyesinde ne gibi işlevler göreceği, nasıl çalışacağı, özerk üniversitenin hangi esaslara göre kurulacağı, vergilerin hangi ilkelere göre ve nasıl yeniden düzenleneceği, tarım ve sanayi arasındaki eşgüdümün nasıl sağlanacağı, gecekondu probleminin nasıl çözüleceği, kentleşme sorunlarının nasıl hallolunacağı, laiklik ilkesinin işçi sınıfı iktidarında ne anlama geleceği gibi konular sistematik çözümlemeler ve ilişkisellik içinde ortaya konulur.[164]

Bu deneyimin, Behice Boran'a sadece mevcut iktidarı eleştiren muhalif bir düşünce tarzından öteye geçerek iktidara yönelik bir bakış ve düşünme açısı kazandırdığı söylenebilir.

Behice Boran'ın Meclis konuşmalarında iki yön dikkat çeker. Birincisi, bu konuşmalar, Meclis kürsüsünden yapılıyorlar diye özel bir dille söylenmiş, belirli bir

[164] Behice Boran'ın bu konularda Meclis'te yaptığı konuşmalar için bkz. (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1965a; 1965b; 1966a; 1967c; 1968c).

süzgeçten geçirilmiş değillerdir. Çünkü, Behice Boran açısından parti toplantılarında, miting meydanlarında ya da işçilerle buluşmalarda yapılan konuşmalarla Meclis'te yapılan konuşmalar arasında nitelikçe bir fark yoktu. Hakkında konuştuğu her meseleyi sınıfsal bir bakış açısıyla, sistematik bir çözümlemeyle ele alıyordu. Hayat bir bütündü ve onun her alanında aynı kimlikle, aynı sınıfsal perspektifle yer alıyordu. Onun açısından, miting meydanlarında halkın desteğini sağlamak için yanıltıcı sözler söylemek, Meclis'te gelebilecek saldırıları önlemek için sözünü sakınmak söz konusu değildi. Aynı konuşmayla, hem bir bilim insanına, hem bir parlamentere, hem bir emekçi köylüye, hem bir işçiye, hem de bir üniversite öğrencisine hitap edebilmek Boran'ın meziyetlerinden biriydi.

Kendisi, Meclis'teki bir konuşmasında iktidardaki AP milletvekillerinden biri tarafından "miting meydanlarında konuşan bir edayla konuşmakla" suçlandığında şöyle diyecekti:

> ... Türkiye İşçi Partisi bakımından miting meydanında konuşmak, Meclis'te konuşmak veya ilmî seminerde, toplantıda konuşmak diye bir ayrım yoktur. Türkiye İşçi Partisi miting meydanında da, kahve toplantısında da, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de, ilmî bir seminerde de kendi görüşüne göre ... gerçekleri ve hakikati belirtir. Bizce böyle bir tefrik yoktur (*TBMM Tutanak Dergisi* 1965b: 94).

Boran'ın Meclis konuşmalarında dikkat çeken ikinci yön, özellikle iktidar partisi temsilcilerinden gelen sözlü sataşma, itham, söz kesme, gürültü çıkararak konuşmanın duyulmasını engelleme ya da kışkırtmalar karşısında düşünsel planda tartışma çizgisini terk etmeyişiydi.

Sözgelimi, gecekondu sorunu üzerine yaptığı bir konuşmanın AP milletvekillerince "ideoloji", "kızıl diktatorya", "zaten maksatları bellidir" bağırmalarıyla[165] kesilmesine karşılık olarak şöyle diyordu:

> ... ben de polemik konuşma yapmasını bilen bir insanım. Ben de aynı seviyede demagojik cevap verebilirim. Ben de mukabil olarak faşist diktatoryası, halkın sömürülmesi edebiyatını yapabilirim. Bu karşılıklı suçlamalar hiçbir şey ifade etmez. ... ortaya bir görüş koyuyoruz. Buna karşı siz de bir görüş, bir mantık getiriniz; olaylar, veriler, doneler getiriniz, karşılıklı münakaşa edelim (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1966 1966e: 330).

Behice Boran, Meclis'te yaptığı bir konuşmada kendisini ve arkadaşlarını "emekçi halkın haklarının ve çıkarlarının temsilcileri" olarak tanımlamıştı (*TBMM Tutanak Dergisi* 1968a: 158). Bu nedenle sözlü olsun, fiili olsun tüm saldırılar karşısında korkusuzdu. TİP milletvekillerinin önceden yapılmış bir organizasyonla Meclis'te linç edilircesine dövüldüklerinin[166] ertesi günü yaptığı konuşmada di-

---

[165] TİP milletvekilleri Meclis kürsüsünde konuşurken iktidar partisi milletvekillerince sık sık tekrarlanan hakaret ve suçlamaların bir çözümlemesi için bkz. (Bahadınlı, 2006: 9-13).

[166] Sekiz TİP milletvekilli, İçişleri Bakanlığı bütçesinin görüşüldüğü ve bundan ötürü emniyet örgütünün ve jandarma komutanlığının üst düzey yöneticilerinin de Meclis'te olduğu bir sırada, İçişleri Ba-

yordu ki, "... kim ne derse desin, ister beğensin, ister beğenmesin hak yolunda, bu milletin güvenliği, bağımsızlığı ve halkın mutluluğu yolunda cesaretle sonuna kadar yürüyeceğiz. Ne şüpheler, ne iftiralar, ne dün akşamki gibi hâdiseler, kan akıtmalar bizi sindiremeyecektir. Çünkü biz vicdanımızı hiçbir çıkar için satmış değiliz. Biz bütün hayatımızı halkımızın ve memleketimizin uğruna sunmuş, feda etmiş bulunuyoruz" (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1968b: 473).

Beri yandan, iktidar partisinden gelen sataşma ve saldırıları fikri zayıflığın ve aczin ifadesi olarak görüyordu. "Fikirlere," diyordu, "fikirle, görüşlere görüşle mukabele edilir. Eğer karşı taraf bunu yapmıyor da mukabil suçlamalara gidiyorsa demek ki elinde başka argüman, gerçek mantık ve delil yoktur" (*TBMM Tutanak Dergisi* 1966b: 603).

Yukarıda belirtildiği üzere, Behice Boran, TİP'in Meclis'teki dış politika sözcüsüydü. Aynı zamanda da Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Karma Parlamento Komisyonu üyesiydi. Meclis kürsüsünde partisi adına birçok konuda konuşmuştu. Fakat görevleri nedeniyle konuşmaları özellikle dış politika konularında yoğunlaşmıştı. Bu nedenle, Boran'ın Meclis'te yaptığı konuşmalarla ortaya koyduğu dış politika kuramını, bu doğrultuda yaptığı çözümlemeleri, eleştirileri ve getirdiği almaşıkları irdelemek yerinde olur.

Boran'ın TİP dış politika sözcüsü olarak milletvekilliği yaptığı dönemde (1965-1969) Türkiye'nin Amerika ve NATO ile ilişkileri, özellikle TİP ve *Yön* dergisinin cesur girişimleriyle, somut verileri ortaya çıkarış ve koyuşlarıyla bilinir ve tepki gösterilir olmuştu.[167] TİP ve *Yön*'ün gayretleri, dış politikanın tartışılmazlığı tabusunu yıkmış, emekçi kitleler ve gençlikte Türkiye'nin önceki dönemlerinde hiç görülmemiş bir antiemperyalist bilinç ve eylemin en önemli kaynaklarından biri olmuştu. Batı ittifakı, NATO üyeliği, Amerikan ve NATO üsleri, bu üslerde konuşlandırılmış silahların ölümcül niteliği ve görevli yabancı personelin ayrıcalıkları, her şey, sanki toplumun ameliyat masasına yatırılmıştı (Gerger, 1999: 112).

Bu ortamda Behice Boran'ın dış politika konuşmaları yönetici sınıfların dış politika yönelişlerinin sosyolojik bir çözümlemesi, sınıfsal temellerinin ortaya konulması, bir dış politika kuramının temellerinin oluşturulması ve işçi sınıfı açısından almaşıkların getirilmesi bakımından önem kazanmıştı.

---

kanı Faruk Sükan'ın kışkırtıcı konuşması sırasında "Çetin Altan, siz Türk mahkemelerinin mahkum ettiği Nâzım Hikmet'i milli şair olarak göstermediniz mi?" sözlerine karşılık olarak Çetin Altan'ın "En büyük şair idi Nâzım Hikmet" demesi üzerine AP milletvekilleri tarafından linç edilircesine dövülmüştü. Bu olay sırasında Çetin Altan'a silah da çekilmiş, Altan kıl payı Meclis'in içinde ateşli silahla vurulmaktan kurtulmuştu. Olayın detayları için bkz. (Altan, 1996:332-351; Aren, 1993: 203-204; Aybar, 1988b: 212-234).

[167] Türkiye'nin emperyalizmle ilişkilerinin açığa çıkarılmasında Milli Birlik Komitesi kontenjanından Tabii Senatör Haydar Tunçkanat'ın da önemli bir rolü olmuştu. Tunçkanat, 7 Temmuz 1966'da Senato'da yaptığı konuşmada bir ABD gizli servis raporunu açıklayarak, AP ile CIA'nın ordu ve bürokrasideki devletçi kadroların temizlenmesini hedef alan stratejisini belgeledi. Tunçkanat'ın açıkladığı rapor, yaptığı konuşma ve bunların yankılarına *Yön* dergisinin "Devlet Teşkilâtımızdaki Amerikan Ajanları" kapağıyla çıkan15 Temmuz 1966 tarihli 172'nci sayısında ayrıntılı bir biçimde yer verildi.

Behice Boran'ın Türkiye'nin dış politika yönelişlerine ilişkin çözümlemeleri iki noktaya odaklanmıştı. Birincisi, Türkiye'nin Atatürk'ün ölümünden sonra Batı ittifakına yönelmesi, başarısızlıkla sonuçlanan bu yönelişle Sovyetler Birliği'ni ve üçüncü dünyayı karşısına alması. İkincisi, bunun sınıfsal temelleri.

Boran'ın çözümlemesine göre Türkiye, Atatürk'ün ölümünden sonra Batı Bloku'nda yer almış, askeri ittifaklar yapmış, Batı ülkeleriyle paralel bir dış politika yürütmeye girişmişti. Bu dış politika stratejisi başarısızlığa mahkumdu. Çünkü, bu çizginin başarılı olabilmesi için Türkiye'nin Batı ülkeleri gibi bir toplum yapısına sahip olması, dünya devletleri arasında onların işgal ettiğine benzer bir mevki işgal etmesi gerekirdi. Oysa Türkiye, ne Batı toplumları gibiydi ne de devletinin dünya devletleri içindeki konumu onlarınki gibiydi. Kendi sözleriyle:

> ... biz az gelişmiş bir memleketiz. Yani sanayileşmemiş, tekniği geri olan bir tarım memleketiyiz. Onlar ise çok sanayileşmiş, ekonomileri gelişmiş bir sanayie dayanan memleketlerdir. Biz tarım ürünleri ihracederiz, onlar mamul madde ihracederler. Biz dışarıdan yatırımlar, krediler v.s. şeklinde sermaye ithal ederiz, onlarda ise sermaye birikimi fazladır ve mütemadiyen sermaye ihracederler. Onlar, kabul edilmiş ekonomik terimle, hakim ekonomidirler, biz hakim ekonomi değilizdir, tabi ekonomiyizdir. Onlar sömüren durumdadır, biz ise sömürülen durumdayız.
>
> ...
>
> ... biz onlarla aynı mevkide, aynı toplum yapısında değilken bilâkis aramızdaki münasebetler hakim-tabi, sermaye ihracedici-sermaye kabul edici bir münasebetken, sömüren ve sömürelen münasebeti iken, bizim dış politikamızda bu hakim sanayici, sermayeci memleketlere paralel bir dış politikayı başarı ile yürütebilmemize imkan yoktur ve bundan dolayıdır ki, dış politikamızda başarısızlığa uğramışızdır (*TBMM Tutanak Dergisi* 1966b: 572).

Boran'ın bu çözümlemesinden çıkan sonuç oydu ki; eşitlik ve karşılıklılık ilkesine dayanan bir dış politikanın temeli, bir ülkenin yapı ve mevkice kendine eşit ya da yakın ülkelerle ittifak yapmasıydı. Toplumsal yapıdaki, devlet konumundaki ve ekonomideki eşitsizliklerin dış politika ilişkilerine yansıması kaçınılmazdı.

Behice Boran'a göre, Türkiye'nin Batı'ya, özellikle de Amerika'ya bağlı dış politika yönelişi "resmi ideoloji"nin öne sürdüğü gerekçelerden değil, sınıfsal bir temelden, bu temelden köklenen politik tercihlerden kaynaklanıyordu.

Resmi söylemde Türkiye'nin Batı Bloku içinde yer almasına ve Amerika eksenli bir dış politika stratejisi yürütmesine gösterilen birinci gerekçe, Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'den taleplerde bulunmasıydı. Türkiye, bu talepler ve bunlarla gelen "Sovyet tehdidi" nedeniyle Batı ittifakına yönelmişti.

Behice Boran'ın bu gerekçeye eleştirisi, Sovyet taleplerinin Batı ittifakına yönelişinin nedeni değil vesilesi, gerçek yüzü değil maskesi olduğu yönündeydi. İki nedenle: Birincisi, Sovyetler Birliği 1945'teki taleplerini, Türkiye o vakitler NATO içinde bulunmadığı ve Amerikan yardımı olmadığı halde fiili hareketle destekle-

memişti ve destekleyemezdi de. Çünkü, Sovyetler Birliği milyonlarca insanının ölümüyle, binlerce kasabasının ve büyük sanayi merkezlerinin harap olmasıyla sonuçlanan savaştan yeni çıkmıştı. Bu nedenle, Türkiye gibi, büyük devletlerin çıkarlarının çatıştığı dünyanın çok hassas bir bölgesindeki ülkeye askeri saldırıya geçemezdi. Nitekim, 1946'da, askeri işgali altında bulunan İran bölgesini boşaltmak zorunda kalmış; lideri olduğu Kominform üyesi Yugoslavya'nın başkaldırısına söz geçirecek kuvveti kendinde bulamamıştı. İkincisi, Sovyet talepleri gerekçe gösterilerek Batı'yla girilen ilişkiler, sadece askeri bir savunma ilişkisi değildi. Örneğin, 23 Şubat 1945'te yapılan ilk antlaşma; gümrük tarifelerinin indirilmesini, istihdam ve mal mübadelesini şart koşuyordu. Benzer hükümler, 27 Şubat 1946'da, 7 Mayıs 1946'da, 12 Temmuz 1947'de ve 4 Temmuz 1948'de imzalanan antlaşmalar için de söz konusuydu. Bu antlaşmalar, görünüşte askeri antlaşmalardı; fakat emperyalizmin iktisat, kültür, maliye alanlarında Türkiye'ye girişini sağlayan maddeler içeriyordu (*TBMM Tutanak Dergisi* 1967a: 90-91; 1967b: 346-347).

Resmi söylemde Türkiye'nin Batı Bloku içinde yer alması ve Amerika eksenli bir dış politika stratejisi yürütmesi, "layık olmak" ya da "layık görmemek" ekseninde tartışılıyordu. Buna göre, Türkiye'nin Batı ve özellikle Amerika yönelişine ilişkin eleştiriler, Türkiye, Batı ittifakında yer almaya layık görülmediği için yapılıyordu.

Behice Boran'ın buna yanıtı, dış politikada temel ölçütlerin subjektif değil, objektif olarak belirlenebileceğiydi. Türkiye gibi azgelişmiş bir ülkenin, örneğin Amerika gibi bir dünya deviyle yaptığı anlaşmalar, kurduğu ilişkiler eşitlik üzerinden olamazdı. Eşitlik, ancak iktisadi, mali, teknik ve askeri bakımlardan eşit ya da eşite yakın bir durumda söz konusu olabilirdi. Oysa Türkiye küçük, azgelişmiş ve güçsüz bir ülkeyken Amerika bir dünya deviydi. Öyleyse, dış politikada layık olmak ya da olmamak gibi bir ölçüt objektif ve gerçekçi değil, subjektif ve romantik olabilirdi. "... dış politika," diyordu Behice Boran Meclis kürsüsünde, "layık görüp görmemek gibi ... subjektif değerlendirmelerle, gerçekten Batılı toplumların teknik, ekonomik ve askeri seviyesine erişmeden Batılı olmak özentileri ile yürütülemez. Bir ülke, içinde bulunduğu gerçek gelişme safhasiyle, objektif toplum şartları ile şu veya bu devletler kategorisine girer; ... bir ülkenin dış politikası onun gerçek durumuna, gücüne, imkanlarına uygun düştüğü nisbette başarılı olur. Aksi takdirde çıkmazlara, açmazlara düşer; bizim dış politikamızın düştüğü gibi" (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1967b: 345).

Resmi söylemde, Türkiye'nin Batı eksenli bir dış politika stratejisini takip etmesi partiler ve politika üstü "milli" mesele olarak gösteriliyor, böylece tartışılamaz, eleştirilemez bir hale getirilmek isteniyordu.

Behice Boran, resmi söylemin bu yaklaşımına karşılık olarak dış politika ile iç politika arasındaki içsel ilişkiyi durmaksızın vurguluyordu. "... dış politikayla iç politika arasında," diyordu, "yakından bir bağlılık vardır" (*TBMM Tutanak Dergisi* 1967b: 346). Boran'a göre, bir ülkenin yönetici sınıfları, kendi sınıfsal çıkarlarına uygun olarak izledikleri iç politika stratejisine uygun olarak gelişmiş ülkelerle

iktisadi ilişkilere girdiklerinde, kendi çıkarlarını dış yardım ve kredilerle gerçekleştirmeye yöneldiklerinde, bu yardım ve kredileri veren ülkelerin öne sürdükleri şartları kabul etmek zorundaydı. Bunlar ise iç politikayı doğrudan etkileyen etmenler olarak işlev görürlerdi. İç politika ile dış politika arasında içsel ve diyalektik bir ilişki, iç politika stratejilerinin dış politika yönelişlerini belirlemesinde, dış politika yönelişlerinin sonuçlarının da dönüp iç politikayı etkilemesindeydi. Öyleyse dış politika eleştirisi aynı zamanda iç politika eleştirisiydi; eleştirilemez, tartışılamaz olamazdı (*TBMM Tutanak Dergisi* 1967b: 345-346).

Resmi söylemin Türkiye'nin Batı ittifakında yer alışını savunurken öne sürdüğü argümanlardan bir diğeri, NATO'dan çıkmanın, Amerika'dan kopmanın neredeyse otomatik olarak "Rus kucağına düşmek" sonucu doğuracağı, AET'ye katılmamanın da otomatik olarak yalnız kalmak ya da otarşik bir ülke olmak sonucunu getireceğiydi.

Behice Boran'ın çözümlemesinde bu argüman iki nedenle geçersizdi. Birincisi, Amerika'dan ve NATO'dan kopmanın otomatik olarak Rusya kucağına düşmek sonucu doğuracağı yıllarca işlenerek hegemonik hale getirilmiş bir propagandaydı. "Bu Amerikan propagandası, Amerika'ya bu derece tek taraflı bağlanma," diyordu Behice Boran Meclis kürsüsünde, "o kadar içimize işlemiş, beyinlerimiz yıkanmış ki, bir milletin kimsenin kucağına düşmeden bağımsız yaşayabileceğini düşünemez, buna inanamaz hale gelmişiz" (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1967b: 348). NATO'dan kopmak ya da askeri bloklara girmemek, Behice Boran'a göre, yalnız kalmak ya da tarafsız kalmak anlamına gelmiyordu. Diyordu ki Behice Boran, "Askerî bloklara girmemek demek, peşinen angaje olmamak demektir. Askerî bloklara girmemek demek; her tahaddüs eden vaziyeti millî çıkarlar bakımından değerlendirmek ve gerekiyorsa o zaman taraf da tutmak demektir" (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1967b: 348). Behice Boran, benzer bir yaklaşımı, Türkiye'nin AET'ye katılmaması durumunda otarşik bir ekonomi olacağına yönelik iddiaya karşılık olarak da savunuyordu: "... Ortak Pazar'a üye olmayı kabul etmemek demek, kendi içine kapalı otarşik bir ekonomiyi müdafaa etmek demek değildir. Her zaman çeşitli milletler arası ilişkiler yollarından bir devletin başka bir devletle ticari, iktisadi, politik vesaire ilişkileri olur. Zaten otarşik bir devlet de yoktur bugün dünyada" (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1969: 52).

Behice Boran'ın Meclis'teki konuşmalarında oluşturduğu dış politika kuramı ve resmi söylemin dış politika tezlerine yönelik eleştirileri gösteriyordu ki, Türkiye'nin Batı emperyalizmiyle kurduğu ilişkiler ne Sovyet tehdidinden, ne yalnız kalmak korkusundan, ne otarşik bir ekonomi olmaktan kaçınma çabasından ne de ülkeyi Batı'yla ittifaka layık görmek düşüncesinden kaynaklanıyordu. Bu, Türkiye'nin toplumsal yapısından, bu yapının hakim sınıflarının sınıfsal çıkarlarına uygun politik tercihlerinden köklenen bir sonuçtu. Türkiye'nin Batı'ya, özellikle Amerika'ya endeksli dış politikasının sınıfsal temeli, Türkiye'de kapitalizmin Batı'dakinden farklı süreçlerden geçerek gelişmesinde, bu kapitalizmin de

Batı'daki gibi bir burjuvazi yaratamamasındaydı Boran'a göre. Türkiye burjuvazisi azgelişmiş bir ülkenin burjuvazisiydi ve ülkeyi sanayileştirmek, modern teknolojiye kavuşturmak gibi tarihsel görevlerini kendi başına yerine getirememişti. Bu nedenle ülkenin kaynaklarını yabancı sermayeye, petrol şirketlerine, dış kredilere açarak gelişme stratejisini benimsemiş, kendi sınıfsal çıkarlarını bu stratejide görmüştü. "NATO," diyordu Behice Boran Meclis kürsüsünde, "bu malî ve iktisadi bağımlılığın askerî cephesidir. Binaenaleyh, ikili andlaşmalar, Amerikan üsleri ... Ortak Pazar, dış krediler, Yabancı Sermaye Kanunu, Petrol Kanunu ... bizdeki sınıf ilişkileri ve sınıfların politik, iktisadi durumlarıyla bir arada ele alınmalıdır" (*TBMM Tutanak Dergisi*, 1968b: 473).

Behice Boran'ın sınıfsal bir perspektifle yaptığı bu çözümlemenin siyasal sonuçları ortadadır. Beşinci bölümde, ayrıntılı bir şekilde göstereceğimiz gibi, Behice Boran, Türkiye'nin emperyalizmle ilişkilerini dışsal bir dayatmanın değil, içsel sınıf ilişkilerinin bir sonucu olarak kavrıyordu. Bundan çıkan sonuç ise, dışarıdaki emperyalizme karşı mücadele ile içerideki kapitalizme karşı mücadelenin ayrılamayacağıydı.

Behice Boran'ın Meclis konuşmalarında ortaya koyduğu dış politika çözümlemesi, TİP programıyla da uyumlu bir biçimde, Türkiye için almaşık dış politika stratejisinin temellerini de atmıştı. Bu temelin yedi dayanağı vardı. Birincisi, Türkiye, hiçbir yabancı nüfuza müsaade etmeyecekti. İkincisi, Türkiye kendi gücüne dayanan bir savunma stratejisi meydana getirecek, kendisinin yapamadığı silahlar için de tek bir yabancı devlete bağlanmayacaktı. Üçüncüsü, yurt savunma stratejisi başka devletlerin stratejisine tabi olmayacaktı. Yurt, hangi yönden gelirse gelsin bir tecavüz durumunda ilk andan itibaren savunulacaktı. Dördüncüsü, Türkiye askeri ittifaklara girmeyecek, dostluk ve saldırmazlık paktları yapacaktı. Beşincisi, kolektif güvenliği, Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Konferansı gibi örgütler aracılığıyla sağlamaya çalışacaktı. Altıncısı, Türkiye bütün devletlerle ve komşularıyla iyi ilişkiler kurmak için çalışacaktı. Yedincisi, objektif toplumsal şartları ve dünya devletleri arasındaki yeri bakımından üçüncü dünya ülkeleriyle aynı grupta olan Türkiye, bu ülkelerle ilişkilerini geliştirip derinleştirecekti. Çünkü Türkiye'nin ve bu ülkelerin gelişmiş ülkeler ve süper devletler karşısında benzer sorunları ve benzer çıkarları vardı: Dünya ticaretinin gelişmiş ülkeler aleyhine işlemesi sorunu, emperyalizmin boyunduruğundan kurtulma sorunu, büyük devletler karşısında bağımsızlığını koruma sorunu gibi (*TBMM Tutanak Dergisi* 1969: 51; 1966b: 573-574).

Behice Boran'ın Meclis'te yaptığı dış politika konuşmalarının izleklerinin, dört noktaya odaklandığı saptanabilir: Birincisi, dış politika ile iç politika arasında içsel bir ilişki vardır. İkincisi, bir ülkenin dış politika yönelişleri o ülkenin hakim sınıflarının çıkarlarına göre şekillenir. Üçüncüsü, toplum yapısı ve dünya devletleri arasındaki konumu bakımından eşit olmayan ülkeler arasındaki dış politika ilişkileri güçsüz, küçük ve sömürülen ülkeler aleyhine işler. Dördüncüsü, işçi sınıfı

iktidara geldiğinde dış politika stratejisini tam bağımsızlık eksenine oturtmalı, tüm ülkelerle iyi ilişkiler kurmalı, özellikle kendi ülkesine yapıca ve konumca yakın ülkelerle ilişkilerini geliştirmelidir.

TİP'in Başında: Partiyi Toparlamak

Birinci TİP'in tarihi üç döneme ayrılabilir. Aybar'ın genel başkanlığa getirildiği 1962'den partinin 1965'te parlamentoya girişine kadar olan aralık, TİP'in birinci dönemidir. TİP, bu dönemde, 1964'te kabul edilen parti programının hazırlanması sırasında ortaya çıkan iç mücadele[168] hariç tutulursa kendi içindeki değil, dışındaki sorunlarla mücadele etti. *Yön* dergisi tarafından savunulan ve özellikle aydınlar arasında başat olan sınıf-aşırı sosyalizm fikrinin hegemonyasının kırılması, sosyalizme devlet ve sivil toplum katında meşruiyet kazandırılması, parti örgütlerinin kurulması TİP'in birinci döneminin temel sorunlarıydı. Parlamentoya girdiği 1965'ten parti içinde büyük fikir ayrılığının doğduğu 1968'e kadarki aralık, TİP'in ikinci dönemidir. Bu dönemde TİP iki cepheli bir mücadele verdi. Bir yandan partiyi ele geçirmek üzere harekete geçen MDD ve Yön Hareketi ittifakına karşı[169] partinin mevcut çizgisinde tutulması, bir yandan da parlamento olanakları da kullanılarak partinin etki gücünün artırılması ve örgütlerinin güçlendirilmesi bu dönemin temel sorunlarıydı. 1968'den 12 Mart 1971'e kadarki aralık, TİP'in üçüncü dönemiydi. Bu dönemde TİP esas olarak kendi iç sorunlarıyla uğraşan, işçi ve emekçi sınıflar ile gençlik üzerindeki etki gücünü hızla yitirmeye başlayan bir görünüm sergiledi. Bu dönemde Türkiye'de işçi, köylü ve gençlik hareketlerinde muazzam bir yükselişe tanık olundu. Sosyalist hareket ise bu yükseliş sırasında kendi içinde farklılaştı, bölündü, dağınık, yönsüz bir görünüm verdi. TİP yükselen emekçi ve gençlik hareketine yön veren, onu örgütleyen bir konumda olması gerekirken bir yandan örgütlerinde küçümsenemeyecek bir ağırlık kazanan MDD'cilikle baş etmek bir yandan da kendi içinde meydana gelen büyük fikir ayrılığını çözüme kavuşturmak sorunlarıyla yüz yüze geldi. Parti içindeki büyük fikir ayrılığının bir başını genel başkan Mehmet Ali Aybar, öbür başını Behice Boran ve Sadun Aren çekiyordu.[170] Behice Boran bu koşullarda, TİP'in kuramcısı olmanın yanı sıra siyasal liderlik kimliğiyle de öne çıktı. Önce genel sekreter sonra da genel başkan olarak bütün enerjisini TİP'in toparlanmasına ve mücadeleci bir işçi sınıfı partisi kimliği kazanmasına harcadı.

---

[168] Bu konuyu bir sonraki bölümde ele alacağız.

[169] MDD ve Yön Hareketi ittifakının TİP'e karşı mücadelesini, bu mücadelenin kuramsal izleklerini ve Behice Boran'ın MDD'ci tezlere ilişkin eleştirilerini bir sonraki bölümde çözümleyeceğiz.

[170] TİP içindeki büyük fikir ayrılığında Başkan Aybar'a karşı yürütülen mücadelenin kuramsal sözcülüğünü Behice Boran üstlendi. TİP içindeki fikir ayrılığının temellerinin, Boran'ın Aybar'a yönelttiği kuramsal ve siyasal eleştirilerin çözümlemesini bir sonraki bölümde yapacağız.

68'le Gelen: Kabaran Toplumsal Hareket, Etkisizleşen TİP

Behice Boran'ın siyasal lider kimliğini yaratan, bunu kuramcı kimliğinin de önüne geçiren nesnel koşulların başı 1968'di. 1968, dünyada olduğu kadar[171] Türkiye'de de önemli bir dönüm noktası oldu.[172] Mayıs 1968'de Fransa'da patlayan ve hızla bütün Avrupa'ya yayılan öğrenci eylemleri Türkiye'de de karşılıklarını buldu. Üniversite öğrencileri, birikmekte olan çelişkilerinin çözümüne ilişkin evrensel bir örnek buldukları düşüncesiyle harekete geçtiler. İtici gücünü mevcut akademik düzenle öğrenci talepleri arasındaki çelişkiden alan ilk hareket, Haziran 1968'de, Behice Boran'ın vaktiyle hocalık yaptığı DTCF'de başladı. Buradan da dalga dalga öteki üniversite ve fakültelere yayıldı. "Üniversite reformu" talebiyle boykotlar şeklinde başlayan hareketler, işgallere ve antiemperyalist sokak gösterilerine dönüştü. Temmuz 1968'de 6'ncı Filo'nun Türkiye'ye gelişini protesto etmek amacıyla İstanbul Teknik Üniversitesi'nde (İTÜ) yapılan toplantılar polis tarafından basıldı. Baskın sırasında polisin yurt penceresinden aşağıya attığı Vedat Demircioğlu, 27 Mayıs sonrası toplumsal mücadelelerde öldürülen ilk kişi oldu. Temmuzda 6'ncı Filo'ya bağlı Amerikan askerlerini denize döken üniversite öğrencileri, Kasım sonunda Türkiye'ye büyükelçi olarak atanan CIA ajanı Robert Kommer'in gelişini İstanbul ve Ankara'da protesto ettiler; 6 Ocak 1969'da ise Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne (ODTÜ) yaptığı ziyaret sırasında makam aracını ateşe verdiler. Kabaran gençlik hareketi, karşısında, gerici saldırıları ve paramiliter örgütlenmeleri buldu. Gericiler, Şubat 1969'da 6'ncı Filo'nun İstanbul'a gelişini protesto mitingine, polis gözetiminde sopa ve bıçaklarla eylemcilere saldırdılar ve iki işçiyi öldürdüler. Alparslan Türkeş'in lideri olduğu Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CMKP) açtığı komando kamplarında 1968 yazı boyunca eğitilen kişiler 31 Aralık 1968'de sosyalist öğrencilerin çoğunlukta olduğu SBF yurtlarına saldırdılar.

Öğrenci eylemleri toplumun öteki kesimlerinde de yankılar uyandırdı. Temmuz 1968'de Derby lastik fabrikasında üniversite öğrencilerinin desteğiyle yapılan işgali, Kavel ve Finfinis fabrikasında yapılanlar izledi. İşçilerin, 1968'de başlayan grev, direniş ve işgalleri 12 Mart 1971'e kadar durmaksızın sürdü. İşçi eylemlerinde önceleri sıkça kullanılan ve hak arama taleplerini dile getiren "evde çocuk ekmek bekliyor" gibi sloganlar, yerlerini "Kahrolsun kapitalistler", "Bağımsız Türkiye", "Emek en yüce değerdir" gibi kapitalizm ve emperyalizm karşıtı sloganlara bıraktı. 15-16 Haziran 1970'te, Türkiye işçi sınıfının önemlice bir bölümüne mekanlık eden İstanbul ve Kocaeli'ndeki işçi eylemleri,[173] sadece dönemin değil, tüm

---

[171] 1968'de tüm dünyaya dalga dalga yayılan işçi, köylü ve gençlik hareketleri için bkz. (Çubukçu, 1998: 21-46; STMA, C. 5: 1515-1535; Yurtsever, 2002: 158-160).

[172] Türkiye'de, 1968'den 12 Mart 1971'e kadar süren toplumsal hareketler ve siyasal gelişmelerin buradaki anlatımı için şu kaynaklardan yararlanılmıştır: (Akdere ve Karadeniz, 1994: 296-297; STMA, C. 7: 2083-2109; Eroğul, 1990: 151-155; Yurtsever, 2002: 160-163).

[173] 15-16 Haziran konusunda detaylı bir anlatım için bkz. (Arınır ve Öztürk, 1976; Sülker, 1987; Nebioğlu, 1988).

Türkiye işçi sınıfı hareketi tarihinin en önemli eylemlerinden biri oldu. Eylemler, AP Hükümeti'nin, DİSK'in işçi sınıfı içinde sürekli artan etkinliğini kırmayı ve işçi sınıfını tümden Türk-İş'in kontrolü altına almayı amaçlayan yeni Sendikalar Kanunu'na karşı yapıldı. İstanbul-İzmit karayolunu dolduran binlerce işçi, önlerine kurulan polis ve asker barikatlarını aşarak yürüdüler ve iki gün boyunca tüm hayatı kendi yörüngelerine çektiler.

1968'den sonra yoksul ve topraksız köylüler ile küçük üreticilerin toprak ve adil değişim taleplerinin merkezinde yer aldığı toprak işgalleri ve protesto mitingleri hızla yayıldı. O zamana kadar adı sanı bilinmeyen köylerin adları gazetelerin birinci sayfalarında yazılır oldu. Köylü hareketi 1968'den başlayarak Cumhuriyet tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar radikal biçimde ve demokratik mücadele yöntemlerini kullanarak toplumsal mücadeleler sahnesindeki yerini aldı.

Türkiye, 1968'den itibaren öğrencilerin üniversite, köylülerin toprak ve işçilerin fabrika işgalleriyle kendi tarihinde eşi görülmemiş bir toplumsal devingenlik yaşarken, bu devingenlik, paramiliter örgütlerin şiddetli saldırılarıyla durdurulmaya çalışılırken, kısa bir süre öncesine kadar tüm ezilenlerin yegane örgütüymüşçesine bir görünüm veren TİP, dağınık, etkisiz, toplumsal hareketlerin gerisinde kalmış bir konumdaydı. Radikalleşen üniversite öğrenci hareketi gitgide TİP'in yörüngesinden çıkmış, MDD'nin etki alanına girmeye başlamıştı. TİP'in yerel örgütleri bulundukları yerlerde köylülerin mücadelelerine destek oluyorlardı; fakat köylü eylemlerinin girişkenliği hızla MDD etkisindeki önce FKF sonra Dev-Genç'in eline geçmişti. Yıllarca işçi sınıfının toplumsal hareketin biricik öncüsü olabileceğini ısrarla vurgulayan TİP, eylemin başındaki DİSK yöneticileri aynı zamanda kendi yöneticileri de olmasına rağmen, 15-16 Haziran eylemlerinden ancak eylemler başladıktan sonra haberdar olabilmişti (Aren, 1993: 112-113).

Genel Sekreter

TİP, bu dönemde yalnızca toplumsal hareketlerin gerisinde kalmamış, aynı zamanda kendi içinde üç ana öbeğe bölünmüştü. Mihri Belli'nin başını çektiği MDD'ci grup parti örgütlerine hakim olmak, giderek merkezini ele geçirmek için çalışıyordu. Başkan Mehmet Ali Aybar, genel bir "horlanma" söylemiyle TİP'in oylarını artırmanın, "başa güreşen parti" olmanın tüm sorunları çözeceğini düşünüyordu. 12 Ekim 1969 seçimlerinden önce, gazeteci Abdi İpekçi ile yaptığı söyleşide "Türkiye İşçi Partisi'nin bu seçimlerde alacağı sonuç ..." diyordu Aybar, "birçok sorunun cevabını verecektir" (İpekçi, 1969: 147). Oysa TİP, 12 Ekim 1969 seçimlerinde Aybar'ın umduğu sonuçları alamadı. TİP'in aldığı oylar, 1965 seçimlerinin gerisinde kaldı: Oy sayısı 243.631, oy oranı yüzde 2.26, çıkardığı milletvekili sayısı da iki oldu (Sargın, 2001b: 1336). Böylece, TİP'e vermek istediği yönün doğruluğunun seçim sonuçları tarafından sınanacağını açıklamış olan Aybar, kendi belirlediği test alanında yenilmiş oldu. Üçüncü öbek, Sadun Aren ile Behice Boran'ın başını çektiği Emek Grubu'ydu.

Behice Boran, seçim sonuçlarının açıklanmasının hemen ardından kaleme aldığı bir yazısında, Aybar'ı "parti örgütünün ve kadrolarının önemini küçümsemek", "TİP'i bir lider partisine dönüştürmek", "parti örgütünü bir kenara bırakarak doğrudan doğruya kitlelere seslenmek" yoluna sapmakla eleştirdi. Boran, bu yazısında, TİP'in öncelikli sorununun, bir işçi sınıfı partisi, bir sosyalist parti olarak sağlamca örgütlenmesi olduğunu ısrarla vurguladı. Boran'a göre TİP, kitlelere örgütleri aracılığıyla seslenen, emekçi sınıfların mücadelelerinde ve bu mücadeleler için gerekli araçların kullanılmasında öncü, örgütleyici olan; işçi ve emekçi kitlelerin önüne düşen, kendiliğinden mücadeleleri sosyalist mücadeleye dönüştürmeye, onları eylem içinde sosyalist bilince kavuşturmaya çalışan, bütün bu işleri çekip çevirebilmek için sosyalist militanlar yetiştiren bir parti olmalıydı. Seçim sonuçlarının Aybar'ın girdiği yolun çıkmaz olduğunu kanıtladığını savunan Boran, yazısını, "seçimlerin sonuçları alınmıştır ve getirdiği cevap 'Aybar'a ve onun politikasına HAYIR!'dır" sözleriyle bitirdi. Boran, böylece Aybar'ı istifaya çağırmış oldu (Boran, 1969g). Aralarında Behice Boran, Sadun Aren ve birçok parti yöneticisinin bulunduğu bir grup da, 12 Ekim seçimlerinin ardından "partimizin içine düştüğü buhrana bir son vermenin yollarını aramak üzere" üst üste iki toplantı yaptı ve ardından Aybar'ı istifaya çağıran bir metin yayınladı.[174] Mehmet Ali Aybar, 15 Kasım 1969'da toplanan TİP GYK toplantısında istifa etti.

Mehmet Ali Aybar'ın istifasının ardından TİP Genel Başkanlığı'na Mehmet Ali Aslan adında genç bir avukat seçildi. Aslan, beş hafta süren genel başkanlık görevinden bu dönemde parti yönetim organlarının toplanamadığı gerekçesiyle istifa etti. 3 Ocak 1970'te toplanan GYK'da Emek Grubu'ndan Şaban Yıldız Genel Başkan, Behice Boran da Genel Sekreter seçildi. Böylece, Boran'ın, Sadun Aren ile birlikte liderliğini yaptığı Emek Grubu TİP yönetimine hakim oldu. Genel sekreterlik gibi partinin çekip çevrilmesi işlevini yerine getirecek bir görev, Boran'ın tercih ettiği, istediği, beklediği bir görev değildi. Görev, MYK'nın oybirliğiyle Boran'ın önüne konulmuştu. Boran açısından zor bir durumdu. Kendisi bu konuda, "Benim için kabul etmekten başka bir şık kalmamıştı. Çok kaygılıydım ama genel sekreter seçilemediğinden Merkez Yürütme Kurulu oluşamazdı, bu olmazdı. Parti hareketinin önüme koyduğu görevleri boşlayamazdım" diyecekti (Mumcu, 1995: 67).

Behice Boran genel sekreter seçildiğinde, TİP, Aybar ile yaşanan ihtilaf nedeniyle kendi içinde yorgun, MDD örgütlerinin parti örgütlerini ele geçirme girişimleriyle güçsüz düşmüş, durmaksızın gelişmekte olan kitle hareketlerinin dışında kalışıyla umutsuzlaşmış bir parti görünümündeydi. Behice Boran, bu koşullarda TİP'in önünde iki görev olduğunu saptadı.

Birinci görev, TİP'i savunmaktı. TİP'in güçsüz, etkisiz ve yorgun konumuna, partinin eski heyecanını, dinamizmini, birlik ve dayanışma halini yitirmişliğine bakarak "partilerde ve politikacılarda iş yok" düşüncesiyle partili mücadeleden ümit kesmek, parti içinde ve dışında küçümsenemeyecek bir eğilim haline gelmişti. Behice Boran, bu eğilim karşısında, "işçi sınıfının mevcut politik örgütü, sosyalist partisi, rotadan

[174] Bu metin için bkz. (*Emek*, 1969).

sapmışsa, görevini yapamıyorsa, hatalar işliyorsa bunları düzeltmek, partiyi gerçek sosyalist niteliğine kavuşturmak yolları aranır ve mücadelesi canla başla verilir" görüşünü savundu (Boran, 1969h: 2). Öte yandan Boran, Mihri Belli ve Doğan Avcıoğlu gibi "demokratik devrim" savunucularının, Türkiye'nin mevcut koşullarında "işçi sınıfının kendi öz partisine kavuşamayacağı", bunun ancak asker ve sivil aydın zümre öncülüğünde kurulacak bağımsız ve "gerçekten demokratik" Türkiye'de mümkün olabileceğine ilişkin partisizlik düşüncelerine de şiddetle karşı çıktı ve şu görüşü savundu: "Sosyalistler, sosyalizm için mücadele ederler. Bu mücadelede ... demokratik ve antiemperyalist güçlerle somut amaçlar için iş ve güç birliği ederler. Ne var ki bu iş ve güç birliğinde kendi sosyalist örgütlerinin bağımsız varlığını ve çalışmalarını korurlar. ... Aksi ... işçi sınıfı partisinin inkâr ve tasfiyesi olur" (Boran, 1969h: 2). Behice Boran açısından mesele, "mevcut şartlar içinde ve kimler varsa onlarla" TİP'i toparlamaktı. "Parti," diye yazıyordu Boran, "ortada bırakılamaz" (Boran, 1969h: 3).

İkinci görev, TİP'i "sosyalizm çizgisinde etkin, güçlü, bir mücadele örgütü haline getirmek"ti (Boran, 1970b: 8). Bu görev, TİP'in, ister "demokratik devrim"in gerçekleşmesini asker-sivil aydın zümreden bekleyen MDD'cilikte olduğu şekliyle, isterse de sosyalizmin iktidara gelişini "halkın sağduyusu"ndan bekleyen Aybarcılıkta olduğu şekliyle olsun "kestirme yol" arayışlarının dışına çıkarılmasıyla yerine getirilebilirdi. "Önümüzdeki görev," diye yazıyordu Behice Boran, "işçi ve emekçi sınıflarımızı daha sağlam, daha bilinçli, daha mücadeleci bir örgütlenmeye götürmek, örgütle kitleler arasında daha sıkı ilişkiler, kaynaşmış bağlar kurmak ve işçi ve emekçi sınıfları sosyalist iktidar yolunda politik mücadeleye yöneltmektir." Boran'a göre, bu, "zor, inatçı, egemen sınıfların yıldırımlarını üzerine çeken, büyük azim, sebat ve çaba isteyen" bir görevdi (Boran, 1970b: 9). Bu görevin yerine getirilmesi, "sağlam örgütlenme", "eylem içinde eğitim" ve "eyleme dönük teorik eğitim"le mümkün olabilirdi (Boran, 1969e: 3).

Behice Boran açısından TİP'in sağlam, toplumsal hareketlere müdahale edebilen, gelecek saldırılara göğüs gerebilen bir örgüt haline gelmesi için yerine getirilmesi gereken acil görevler bunlardı. Bu görevlerin yerine getirilebilmesi için öncelikle ilçe ve il kongrelerini yapmak, bu kongrelerde gerek MDD'cilikle gerek Aybarcılıkla düşüngüsel düzeyde hesaplaşmak, yeni seçilen delegelerle TİP'in dördüncü kongresini toplamak ve partiyi uzun soluklu bir mücadeleye hazırlamak gerekiyordu.[175]

[175] Cem Eroğul, MDD yandaşlarıyla ve Aybarcılıkla mücadelenin hemen sonrasında TİP'in ne durumda olduğunu ve bu durumun değiştirilmesi için hangi acil tedbirlerin alınması gerektiği ortaya koymak ve Çankaya İlçe Kongresi'ne sunulmak üzere bir "karar tasarısı" kaleme almıştı. Bu tasarı, Behice Boran'ın 1969 genel seçimlerinde durumun TİP açısından nasıl göründüğüne ve neler yapılması gerektiğine ilişkin düşünceleriyle paralellikler taşır. Eroğul, tarihsel bir belge niteliği taşıyan bu yazısında, TİP'in 1965-1966 dönemine kadar sosyalizme meşruiyet kazandırma mücadelesi verdiğini ve bunu esas olarak kazandığını belirtir. Eroğul'a göre, TİP'in bundan sonraki hedefi "derinlemesine örgütlenme ve devrim için eğitim" olmalıydı. Fakat TİP, "bu yeni aşamaya geçemediğinden buhrana sürüklenmiş, sosyalist örgütlenmeye girişilmediği için ... dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı" (Eroğul, 1969b: 5). Eroğul, TİP'in içinde bulunduğu derin buhrandan çıkabilmesi için üç

Boran, TİP Genel Sekreteri olarak, bu süreçte, bütün enerjisini, *Emek* dergisinde Aybarcılığa ve MDD'ciliğe karşı düşüngüsel mücadeleye ve öngördüğü parti örgütünün yaratılmasına harcadı. Kendi söylediğine göre, "durumun kritik göründüğü" bütün il ve ilçelerde parti kongrelerine katıldı (Mumcu, 1995: 68-69). Kongreler süreci başladığında, Aybarcılığın TİP üzerindeki etkisinin hayli zayıfladığı, buna karşılık MDD'ciliğin etki gücünün devam ettiği görüldü. MDD'ciler, TİP kongrelerinde yer yer saldırgan bir tavır sergilediler. Sözgelimi, aralarında Mahir Çayan'ın da bulunduğu bir grup MDD'ci, 13 Eylül 1970'te yapılan Ankara İl Kongresi'nden sonra TİP Genel Merkezi'ni basarak parti yöneticilerini tartakladılar ve partiye ait bazı eşyaları alıp gittiler (Aren, 1993: 139; 2006: 168-171). Bu baskın, *Aydınlık* dergisinde "oportünizme karşı mücadelenin emperyalizme karşı mücadeleden ayrılmayacağı", dolayısıyla "gerektiğinde 'devrimci şiddet' uygulanabileceği" iddiasıyla savunuldu (STMA, C. 7: 2158). Böylece sol içi şiddetin tohumları da ekilmiş oldu. Behice Boran da, "devrimci şiddet"ten nasibini alanlar arasındaydı. Ankara İl Kongresi'nde bir MDD'ci genç, elindeki hortumla ona vurduğunda (Zileli, 2002: 316) 60 yaşındaydı.

Başkan

TİP'in Dördüncü Büyük Kongresi, il ve ilçe kongrelerinin tamamlanmasının ardından 29-31 Ekim 1970 tarihlerinde toplandı. Bu kongre hem TİP tarihinin hem de Behice Boran'ın siyasal deneyimindeki dönüm noktalarından biri oldu. Behice Boran'ın siyasal deneyiminde dönüm noktalarından biriydi; çünkü bu kongreyle birlikte genel başkan oldu. Boran, bu tarihten sonra Türkiye sosyalist hareketinde siyasal bir lider kimliği kazandı. Bu kimlik giderek onun kuramcılığının önüne geçti. 1962 ile 1970 arasında Marksizm, sosyalizm ve Türkiye'nin sorunları üzerine yaptığı çözümlemelerdeki derinlik, giriştiği tartışmalardaki canlılık bu tarihten sonra kaybolmaya başladı; Behice Boran kuramsal çalışmalarının üstüne bu tarihten sonra bir şeyler koyamadı. Dördüncü Büyük Kongre, TİP tarihinin de dönüm noktalarından biriydi; çünkü TİP, bu tarihten sonra içindeki farklı Marksizm ve işçi sınıfı partisi yorumlarından arındı. Bu kongre ile birlikte TİP'te sosyalist devrim stratejisi ve parti üyeliği bakımından Leninist ilkeler hakim oldu.

Behice Boran, Dördüncü Büyük Kongre'de TİP'in "yeni değişme aşaması"na girdiğini saptadı ve partinin önündeki yeni görevleri tanımladı. Boran'a göre TİP, kendi bağrındaki iki tehlikeli eğilimle mücadelesini bu kongrede kazanmıştı. Bu tehlikeli eğilimlerden biri Aybarcılıktı. Aybarcılık "işçi sınıfının sosyalist partisi-

---

düzeyde alınması gereken tedbirleri belirtir. Bu tedbirler, strateji, eylem ve örgüt alanlarında alınacak tedbirlerden oluşur. Eroğul'un önerdiği tedbirler, sosyalist devrim stratejisi etrafında birleşmiş, hiziplerden arınmış, demokratik, merkeziyetçi, birimler temelinde çalışan, eğitimli, deyim uygunsa 'yumruk gibi' bir parti yaratılmasını ve böyle bir partiyle işçi sınıfı öncülüğünde, tüm emekçi tabakaları hayatın her alanında bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesine yöneltmeyi amaçlar (Eroğul, 1969b: 5).

nin, içinde faaliyet gösterdiği burjuva sistemiyle uyuşup bütünleşmesi ve burjuvazinin kendi demokrasi iddialarıyla var olmasını istediği göstermelik bir işçi sınıfı partisi haline gelme tehlikesi"nin kaynağıydı. İkici tehlike MDD'cilikti. Bu akım, "devrimci lafazanlık maskesi altında işçi sınıfını maceralara ve sergüzeştlere sürüklemek" tehlikesinin kaynağıydı. Boran'a göre, TİP, bu tehlikelerin atlatılmasının ardından örgütlerini "derinlemesine örgütler haline getirmek"; "işçi sınıfını bu örgütlere kazanmak"; "işçi sınıfı dışındaki emekçi kitlelere, aydınlara ve gençlere işçi sınıfının görüş açısını benimsetmek"; "seçimleri ve parlamenter faaliyetleri küçümsememek ama, her türlü mücadele şekillerini kullanmaya hazır olmak"; "Kürtlerin ve Alevilerin demokratik mücadelesini desteklemek ve bu hareketleri işçi sınıfının sosyalizm mücadelesiyle bütünleştirmek"; Türkiye'nin bağımsızlığı konusunda hassaslığı ve titizliği elden bırakmamak ama, "kapitalist dünya karşısında sosyalist dünyanın ve sosyalist işçi partilerinin birleşmesinin taraftarı olmak" görevlerini yerine getirmek durumundaydı. Boran, TİP'in bu görevleri başarabileceği konusunda hayli iyimserdi. Dördüncü Büyük Kongre'deki konuşmasını "Büyük umut ve sevinç içindeyim" diye bitiriyordu (Boran, 1970c).

Behice Boran'ı umutlandıran, Dördüncü Büyük Kongre'de alınan kararlarla TİP'in kuramsal ve siyasal açılardan Marksist bir çizgiye oturması, şekilsiz ve gevşek bir parti görünümünden çıkarak örgütlenme ilkeleri bakımından Leninist parti modeline yakınlaşmasıydı. Dördüncü Büyük Kongre sekiz karar aldı. Birinci karar, Türkiye'nin önündeki devrim aşamasının sosyalist devrim olduğuna, antiemperyalist, antikapitalist ve antifaşist mücadelelerin bir bütün oluşturduğuna ilişkindi. İkinci karar, Milli Demokratik Devrim stratejisinin Türkiye için geçerli olmadığını, bu önermenin emperyalizmin esas toplumsal tabanını oluşturan burjuvaziye tavizverdiği için emperyalizme karşı mücadeleyi zayıflattığını saptıyordu. Bu kararla Milli Demokratik Devrimi savunmanın TİP üyeliğiyle bağdaşmayacağı kabul edildi. İşçi sınıfının örgütsel, politik, ideolojik ve siyasal öncülüğünün gerçekleştirilmesi ve diğer emekçi sınıflarla aydınların TİP'e kazanılması üçüncü karardı. Dördüncü ve beşinci kararlar partinin örgütlenme ilkelerini yeniden tanımlıyordu. Buna göre; parti üyeliği bir eğitim ve sınama evresini oluşturan "aday üyelik"ten sonra mümkün olabilecekti. Her üye mutlaka bir çalışma ekibinde görevlendirilecek, düzenli olarak aidat ödeyecekti. Bu kararlarla, "bütün zamanını ve enerjisini parti çalışmalarına hasreden profesyonel kadroların meydana getirilmesi" de kabul edildi.[176] Öğrenci, işçi, yoksul köylü ve emekçi gençlerin örgütsel bağımsızlığa sahip olan, ama partinin eleştiri ve önerilerine açık, onunla aynı genel çizgide birleşik örgütünün yaratılması, altıncı karardı. Yedinci karar, TİP'ten bağımsız ama onun paralelinde ve destekleyicisi konumunda olan sendikal bir örgüt ve hareketin yaratılmasını öngörüyordu. Sekizinci karar "Türkiye'nin doğusunda

[176] Dördüncü Büyük Kongre'nin dördüncü ve beşinci kararları, TİP'i parti üyeliği konusunda Leninizme yakınlaştırıyordu. Leninist parti modelinde, parti üyeliği üç şarta bağlıydı: Parti programını kabul etmek; parti örgütlerinden birine şahsen katılmak; partiyi paraca desteklemek (Carr, 1989: 38).

Kürt halkının yaşamakta olduğunu" kabul ediyor ve "Kürt halkının demokratik özlem ve isteklerini ifade ve gerçekleştirme mücadelesi ile işçi sınıfı ve onun öncü örgütü [TİP] öncülüğünde yürütülen sosyalist devrim mücadelesini tek bir devrimci dalga halinde bütünleştirmek için Kürt ve Türk sosyalistlerinin [TİP] içinde omuz omuza çalışmalarını" öngörüyordu (*Emek*, 1970).

Kürt sorunuyla ilgili olan sonuncu karar hariç,[177] Dördüncü Büyük Kongre'de alınan tüm kararlar Behice Boran'ın savunageldiği örgütsel tezlerle paraleldi. Besbelli ki, Boran'ın kongre konuşmasında dile getirdiği umudu, bu kararların uygulanmaya başlamasıyla TİP'in süreç içinde işçi, emekçi ve gençlik hareketlerinin önüne düşebilen, bütün bu hareketleri sosyalist bir devrim stratejisi etrafında birleştirebilen sahici bir işçi sınıfı partisi olabileceğine duyduğu inançtan kaynaklanıyordu. Gelgelelim, Türkiye, 12 Mart Darbesi'ne doğru ilerliyordu. TİP, Behice Boran'ın partinin niteliği hakkındaki tezlerini ve Dördüncü Büyük Kongre'de alınan kararları hayata geçirme fırsatı bulamadan kapatılacaktı.

Behice Boran, Dördüncü Büyük Kongre'nin ardından toplanan GYK'da TİP Genel Başkanı seçildi. Genel başkanlık Behice Boran'ın düşündüğü, istediği, arzuladığı bir konum değildi. Onun açısından TİP'in ideal lideri hep Aybar olmuştu. Aslına bakılırsa, TİP içinde Aybar'ın yerini doldurabilecek bir başka lider adayı da yokmuş gibi görünüyordu. Aybar, karizmatik kişiliği, güçlü hitabet yeteneği ve heybetli görünümüyle TİP için ideal başkandı. Behice Boran da Aybar'ın bu özelliklerini görmüş, kendini onun bir yardımcısı olarak tanımlamış, rolünü "dümeni doğru tutmada" Başkan Aybar'a birinci derecede yardımcı olmak şeklinde belirlemişti (Sargın, 2001b: 1004).

Aybar'ın istifasının ardından, Aren-Boran grubu olarak da tanımlanan Emek Grubu'nun TİP'e hakim olduğu Dördüncü Büyük Kongre'de, genel başkanlık için gözlerin ilk çevrildiği kişi Sadun Aren'di. Çünkü Emek Grubunun oluşumunda belirleyici kişi ve grubun siyasal lideri fiilen oydu. Behice Boran'ın kendisi de Aren'in genel başkan olmasını istemişti. Fakat Aren, "mizacının uygun olmadığı" ve "sağlık koşullarının elvermediği" gerekçeleriyle genel başkanlığı istememiş,[178] başkanlığı Boran'a önermişti.[179] Behice Boran da bu görevin kendisine uygun olmadığını düşünüyordu. Uğur Mumcu'ya, genel başkanlığın hiç mi hiç düşünmediği bir görev

---

[177] Behice Boran, Dördüncü Büyük Kongre'ye kadar, Kürt sorunuyla ilgili alınan bu karara paralel yönde görüşler savunmamıştı. Ancak, 12 Mart'ın ardından tutuklandıktan sonra ifadesinde ve savunmasında bu kararı savundu. Bkz. (Boran, 1975: 65-69, 178-197).

[178] Aren ile Boran'ın genel başkanlık konusundaki görüşmelerinin tanığı olan Cem Eroğul, yıllar sonra Sadun Aren ile yaptığı uzun söyleşide, bu görüşme hakkında şunları söylüyor: "Burada oturmuştunuz. Behice Hanım size, 'Siz başkan olun, Sadun Bey' diyor. Siz de 'benim midem rahatsız, mizacım bu işe elverişli değil, siz olun' diyorsunuz. Ben bu olaya tanık oldum. ..." (Eroğul, 2003: 158).

[179] Aren, genel başkanlığa neden Boran'ı önerdiğini şöyle açıklıyor: "Yaşını, tecrübesini ileri sürdüm. Fakat bir de şu neden vardı: Ben başkan olsaydım, Behice Hanım İstanbul'a dönecekti. Belki gelip gidecekti, ama ben yalnız kalacaktım. Ben TİP'i bir arada tutamazdım, belki de TİP dağılmaya başlayacaktı. O başkan olursa, ben zaten buradaydım [Ankara'da], bir arada oluruz, Aren-Boran oluruz diye düşündüm" (Aren, 2006: 157-158).

olduğunu, yapabileceği görevlere başkası önermeden kendisinin de talip olduğunu, ama bunun kendi harcı olmadığını söylemişti (Mumcu, 1995: 67). Fakat genel sekreterliği döneminde Boran'ın genel başkanlık görevini de yerine getirebileceği kanısı partide kısmen oluşmuş, üstelik bu görev Aren'in kabul etmemesiyle sorumluluk gereği karşısına çıkmıştı. Şinasi Yeldan, Behice Boran'ı, genel başkanlığın tarihsel bir görev olarak karşısına çıktığı ve bundan kaçamayacağını söyleyerek ikna ettiklerini anlatacaktı (Atılgan ve Şener, 2001). Bu, siyasal hayata sorumluluk gereği atılan Behice Boran için reddi imkansız bir argümandı. Bu durumda ortaya çıkan bir sorun da, Nihat Sargın'ın genel sekreterliği ile ilgiliydi. Boran'ın, genel sekreter adayı hep Sargın olmuştu (Mumcu, 1995: 67). Ancak, Emek Grubu, Sargın'ın genel sekreterliğine karşıydı. Bu nedenle Sargın gibi örgüt işlerini çekip çevirmede deneyim sahibi bir genel sekreterden yoksun olarak genel başkanlık görevini kabul etmek Behice Boran açısından hayli zor bir karar oldu. Behice Boran açısından TİP'in lideri Aybar, örgütü çekip çevirecek kişi Sargın ve kuramcı da kendisiydi. Önce Aybar ile yolları ayrılmış, şimdi de Sargın ile ayrı düşüyordu. Neticede Sargın genel sekreter adayı olmadı. Boran ise genel başkan seçildi. Fakat bu seçiliş GYK'nın tam desteğiyle değil, salt çoğunluğunun oylarıyla gerçekleşti. Behice Boran, 60 yaşında, Türkiye'nin ilk kadın siyasal parti genel başkanı oluyordu.

12 Mart: 'Faşizme Hayır!'

12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir muhtırayla AP Hükümeti'ni devirmesi, bu devirmeye giden sürecin ve bu sürecin sonuçlarının değerlendirilmesi, Türkiye sosyalist hareketinin tüm önde gelen simalarının ve öbeklerinin Marksist kuram ve yöntemle ilişkilerinin test alanı oldu. Sosyalist hareketin hemen hemen tüm önde gelen simaları ve bütün öbekleri değişik gerekçelerle derece derece 12 Mart Darbesi'ni destekledi. Bu, bir tesadüf eseri değildi. Bilakis, on yıl boyunca Türkiye kapitalizminin gelişim özelliklerinin ana yönlerinin, temel toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin nasıl kavrandığıyla ilgiliydi. 12 Mart Darbesi'ne bakışta sosyalist hareketin önde gelen simalarının ve öbeklerinin tek istisnası Behice Boran ve onun başkanı olduğu TİP oldu. Bu da bir tesadüf değildi. Behice Boran, bir sonraki bölümde ayrıntılı bir biçimde gösterileceği üzere, 1961-1971 arasında solun bütün tartışma gündemlerinde toplumsal yapıların, toplumsal sorunların ve siyasal gelişmelerin çözümlenip değerlendirilmesinde tarihsel maddeci görüş açısından gayrı bütün açıların, "sınıf" dışındaki tüm öteki eksenlerin sosyalist açıdan geçersizliğini ısrarla vurgulamıştı. Boran, 12 Mart'a uzanan süreci, 12 Mart'ın kendisini ve sonrasını değerlendirirken "sınıf" eksenine ve tarihsel maddeciliğe yaslandı. Sonuçta da 12 Mart'ın gelişini olduğu gibi, olası sonuçlarını da gerçekçi bir biçimde saptayabildi ve darbeye karşı bir tavır geliştirebildi.

12 Mart Darbesi'nin gerçekleştirilmesinde, 27 Mayıs'ın devirdiği DP'nin ardılı olan AP'nin, süreç içinde bazı azalışlar gösterse bile, toplumsal desteğin önemlice kısmını kazanmasına tepki duyan, genel oyun 27 Mayıs'ın reformcu hedeflerinin

gerçekleştirilmesini engellediğini düşünen, yeni bir hükümet darbesi yoluyla reformların gerçekleştirilmesini bizzat kendisi yürüten bir iktidar seçeneğinin gerekliliğine inanan ordu içindeki radikal kümelenmelerin, bu hedefleri doğrultusunda harekete geçmeye yeltenmelerinin etkisi vardı. Gelgelelim, 12 Mart Darbesi'nin esas ve derindeki nedeni, egemen sınıfların, özellikle 1968'den itibaren işçi, köylü ve gençlik hareketlerinin yükselişi karşısında duyduğu tedirginlikte, sınıf çelişkilerinin rejim dışı yollarla çözümünü gerektirecek kadar birikişinde ve iktidardaki AP'nin iktidara gelirken sağladığı uluslararası desteği giderek yitirişindeydi.

1969 milletvekili genel seçimleri sonuçları, bir otorite bunalımının doğmakta olduğunun işaretlerini vermişti. Her şeyden önce seçimlere katılma oranı dramatik bir düşüşle yüzde 64,3'e gerilemişti. Bu, toplumdaki umutsuzluk ve huzursuzluğun bir kaynağı sayılabilirdi. Öte yandan AP, bir önceki seçimlere göre, yüzde altı civarında oy yitirmiş, CHP ise yerinde saymıştı. Seçim sonuçları 1968'le gelen siyasal buhranı durduracak, otorite bunalımını aşacak bir sonuç ortaya çıkarmamıştı (Eroğul, 1990: 154).

Siyasal bunalımın kaynağı olan işçi, köylü ve gençlik hareketlerinin 1968'le gelen yükselişine yukarıda değinilmişti. İktidardaki AP'nin bu hareketler karşısındaki tavrı iki yönlü oldu. AP, bir yandan bu hareketlere karşı örgütlenen yasadışı sağcı ve İslamcı örgütlenmelere göz yumdu. Bir yandan da devlet güçlerinin şiddetini bu toplumsal hareketlere karşı kullanmaya başladı (Eroğul, 1990: 151-153). Bu durum, Türkiye'nin toplumsal hayatında bir çatışma ortamının yaratılmakta olduğunu gösteriyor ve siyasal bunalımın doğurucusu oluyordu.

Toplumsal muhalefet karşısında paramiliter örgütlere göz yuman ve devletin şiddet aygıtlarını harekete geçiren AP, ekonomik sorunları aşma amacıyla SSCB ve Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmaya çalışmış, AET ile bütünleşerek ABD karşısında bir denge kurmayı denemiş, ABD'nin bölgedeki çıkarlarından yer yer uzaklaşan bir dış politika izlemeye yönelmişti. Böylece AP, iktidarının ilk yıllarındaki en önemli dayanağı olan ABD desteğini yitirmeye başlamış, bu da önündeki ekonomik zorlukları aşmada en önemli kaynaklardan biri olabilecek kredilerin kısılmasını getirmişti.[180]

AP, ekonomik buhranı aşmak için iktisadi stratejisi işçi ücretlerini bastırmak ve vergi gelirlerini artırmaktı. Vergi gelirlerinde yaratılmak istenen artış, büyük ölçüde çalışan sınıflardan transfer edilmek isteniyordu. Bununla birlikte, yeni vergi kanunu[181] toprak, arazi, emlak ve arsalardan elde edilen gelirlerin vergilendirilmesini ilk kez gündeme getiriyordu. Tüccar ve esnaf gelirlerinin yeniden vergilendirilmesi de gündemdeydi. AP'nin egemen sınıflar bloku içinde büyük burjuvazinin taleplerine uygun hareket etmek istediği anlaşılıyordu. Fakat bu hareket egemen sınıflar blokunda bir çatlamayı ve bunun siyasal karşılıklarını

[180] ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımlar 1968'de yarı yarıya azalmıştı (Erhan, 2005b: 700).

[181] 29 Temmuz 1970 gün ve 1318 sayılı Finansman Kanunu, *Resmi Gazete*, 10 Ağustos 1970, No: 13575.

da beraberinde getirecekti. 11 Şubat 1970'teki bütçe oylamasında 41 AP milletvekili muhalefetle birlikte oy kullanarak hükümeti düşürdü. Taşra sermayesi ise kendi siyasal temsili için harekete geçti. AP'nin kendi içindeki çatlaktan Demokratik Parti (Aralık 1970), taşra sermayesinin hamlesinden ise Milli Nizam Partisi (Ocak 1970) doğdu. Siyasetin sağındaki bölünmüş dizilişe, soldaki dağınıklık eşlik ediyordu. CHP, kendi içinde "ortanın solu" yandaşları ile gelenekçiler arasındaki çekişmeye sahne olurken TİP kendi iç sorunlarıyla cebelleşiyordu. AP uluslararası desteğini yitirmeye başlamış, dayandığı toplumsal taban zayıflar olmuştu. Temmuz 1970'teki CHP 20'nci Kurultayı'ndan zaferle çıkan Bülent Ecevit liderliğindeki ortanın solu hareketi iktidar için henüz hazırlıklı değildi. MHP, MNP, GP, DP gibi partilerin ne herhangi birinden ne de hepsinin toplamından otorite bunalımını aşacak, hakim sınıflar blokundaki çatlamayı onaracak ve 10 Ağustos 1970'te IMF'nin önerisiyle yapılan devalüasyonla zirveye çıkan ekonomik sorunların üstesinden gelecek bir iktidar seçeneği çıkıyordu. Bu durumda bütün gözler orduya çevriliyordu (Eroğul, 1990: 154-155; Köymen, 2007: 112-113; STMA, C.7: 2153, 2157).

Gözlerin yeniden orduya çevrilişinin derindeki nedeni, egemen sınıflar blokunun uzun vadeli çıkarlarıyla emekçi sınıfların yakın vadeli çıkarları arasındaki dengenin egemen sınıflar aleyhine bozulmaya başlamasıyla ilişkiliydi. Boratav'ın dikkati çektiği üzere, bu dengenin rejim dışı bir müdahaleyle yeniden kurulması kaçınılmazdı (Boratav, 1989: 99-100).

TİP Genel Başkanı Behice Boran, 1971 başından itibaren, bozulmakta olan toplumsal dengenin egemen sınıflar lehine rejim dışı bir müdahaleyle yeniden kurulma sürecine girildiğini ilk ve tek gören siyasal kişilik oldu; hem partisini, hem Türkiye solunu hem de işçi, köylü ve gençlik hareketlerini böylesi bir müdahaleye karşı hazırlamaya çalıştı. Başkan Boran, 8 Ocak 1971'de yayınladığı basın bülteninde "Faşizm, parlamenter bir kılığa büründürülmüş veya üniforma giydirilmiş şekliyle kapı ağzında boy göstermiştir" diyordu (Boran, 1971a).

Behice Boran'ın, 12 Mart'a giden süreci bir "cuntalar savaşı" olarak kavrayan, çekişen cuntalardan ilericiymiş gibi görünenin yanında saf tutan, doğrudan doğruya bir cuntanın örgütlenişinde rol üstlenen ya da eğer cuntalardan biri iktidara gelecekse bunlardan ileri fikirlere sahip olanın gelmesi için çalışıp sonra onu dönüştürmeyi hedefleyen görüş açılarından ve bu görüş açılarının bir sonucu olarak ortaya çıkan pratik tutumlardan farklı olarak, ne şekilde olursa olsun rejim dışı bir müdahalenin sınıfsal çelişkilerin bir sonucu olarak belirdiğini saptayıp ona göre bir konum belirlemeyi hedefleyen çözümlemesindeki "aykırı" durum, onun toplumsal gelişmeleri değerlendirirken yitirmemekte direttiği sınıfsal bakış açısından kaynaklanıyordu. Sözü edilen basın bülteni, hayli kritik bir dönemde yazılmış olması bakımından, Behice Boran'ın siyasal ve toplumsal gelişmeleri değerlendirmedeki yetkinliğinin en önemli örneklerinden biri olarak değer kazanır.

Boran, anılan basın bülteninde iki saptama yapıyordu. Birinci saptama, "dışa

bağımlı ve çarpık olarak gelişen" kapitalizmin içine düştüğü bunalımı "kısıtlı, dar, biçimsel" demokrasi ortamında aşamadığını, egemen sınıfların bunalımdan çıkış için anayasal hak ve özgürlükleri kısıtlamak, rafa kaldırmak, "asayiş ve nizam adına ülkeyi demir ökçeli bir yönetime sokmak" çabası içinde olduklarını vurguluyordu. İkinci saptama, sermayeci sınıfların, işçi sınıfının ekonomik hakları için verdiği mücadelenin başarılarından tedirgin olduğunu, bu mücadelenin politik bir nitelik kazanma yönündeki eğilimlerinden ise ürktüğünü vurguluyordu. Boran'ın görüş açısına göre, egemen sınıfların tedirginlik ve ürküntüsünün bir diğer kaynağı memurların, köylülerin ve gençlerin mücadelesiydi. Kürtlerin demokratik özgürlüklerden ve eşitlikten yararlanma amaçlı hareketleri ise, egemen sınıflar tarafından "ırkçı, şoven bir milliyetçilik anlayışı" ile karşılanıyordu (Boran 1971a).

Bu iki saptama, Behice Boran'a, Türkiye'de rejim dışı bir müdahalenin gündemde olduğunu gösteriyordu. Belli olmayan tek şey, gündemde olan rejim dışı müdahalenin hangi biçimde yapılacağıydı. "Egemen sınıflar ve onların çeşitli partileri ve iktidar heveslisi çevreleri," diye yazıyordu Boran, "açık bir faşist yönetimi getirecek olan sözde tedbirler üzerinde mutabıktırlar. Aralarında tartıştıkları ve çekiştikleri husus, bunun nasıl, ne biçimde gerçekleştirileceğidir" (Boran, 1971a). Boran, bu saptamalarının sonunda TİP'in "Faşizme Hayır" kampanyası başlattığını bildiriyor; bütün ilerici, yurtsever güçleri faşizme ve onun destekleyicisi emperyalizme karşı güç birliğine çağırıyor; "Bizim ve tüm ilerici, yurtsever güçlerin ve örgütlerin görevi, ... faşizm tehdidine karşı bütün demokratik özgürlüklerimizi ve bütün gücümüzü kullanarak direnmek, 'Hayır' diyen sesimizi duyurmak, halkoyunu aydınlatıp harekete geçirmektir" diyordu (Boran, 1971a). TİP'in, Başkan Boran'ın çağrısıyla başlattığı "Faşizme Hayır" kampanyası bir hafta sürdü. Kampanya boyunca üç ayrı afişten 10 bin adet asıldı; 525 bin bildiri dağıtıldı; açık ve kapalı salon toplantıları yapıldı (*Parti Gazetesi*, 1971a).

TİP'in, Başkan Boran'ın 8 Ocak'taki çağrısıyla başlattığı faşizm karşıtı kampanyanın üzerinden çok geçmeden, 12 Mart 1971'de, ordu, "12 Mart Muhtırası" olarak bilinen bildirisiyle rejime müdahale etti ve Demirel Hükümeti'ni düşürdü. Muhtıra, bir yandan "anayasanın öngördüğü reformların Atatürkçü bir görüşle ele alınmasını ve inkılâp kanunlarının uygulanmasını istiyor", bir yandan da "mevcut anarşik durum"un giderilmemesi halinde ordunun doğrudan doğruya ülke yönetimine el koyabileceğini bildiriyordu.[182]

12 Mart'a karşı takınılan tavırlar, soldaki tüm örgüt, parti, çevre ve kişilerin toplumsal gelişmeleri çözümlemede kullandıkları görüş açısı ve yöntemin sınandığı bir laboratuar işlevi gördü.

Soldaki tüm öbekler, 12 Mart'ı ve ardından kurulan Nihat Erim Hükümeti'ni ya Türk ordusunun geleneksel ilericiliğine ya Demirel Hükümeti'ne karşı yapılmış olmasına ya programatik imalarına ya da Erim'in iyi niyetli bir kişi oluşuna baka-

[182] Muhtıranın tam metni için bkz. (Gevgilili, 1987: 509-510).

rak desteklediler. Destekleme gerekçesi ne olursa olsun, 12 Mart Muhtırası'na ve Erim Hükümeti'ne soldan verilen desteklerin ardında Marksist kuram ve yöntemden derece derece uzak duruş yatıyordu. 12 Mart ve ona uzanan süreç, maddeci tarih görüşüne dayanılarak çözümlenip değerlendirilecek idiyse, bu çözümleme ve değerlendirmenin toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiler, çelişkiler, güçler dengesindeki değişimler, Türkiye kapitalizminin ve egemen sınıfların ana yönelimleri, sermaye birikiminin önündeki engelleri aşma stratejileri gibi ölçütlerin eksen alınması beklenirdi. Oysa bu ölçütler, soldan yapılan çözümlemelerde yerlerini, 'Türk ordusunun ilericiliği', 'Erim'in iyi kişiliği', 'Atatürk'ün millici geleneği' gibi ölçütlere bırakmışlardı. Behice Boran'ın 12 Mart'ı ve ona uzanan süreci çözümleyip değerlendirişindeki "aykırılık" ise, onun 1961'den beri solun değişik temsilcileriyle girdiği tartışmalarda vurgulayageldiği Marksist kuram ve yönteme sıkıca sarılmasından kaynaklanmıştı. Solun tümünün 12 Mart'a olumlu yaklaşımı bir kaideyse Boran'ın karşıt yaklaşımı bir istisna teşkil eder. Bu, Boran'ın kuram ile siyasal çözümleme arasındaki ilişkiyi kuruşundaki tutarlılığı vurgulayacak olması bakımından üzerinde durulmaya değer bir durumdur.

Türkiye sosyalist hareketinin değişik öbeklerinde 12 Mart'a ve Erim Hükümeti'ne verilen desteğin nasıl gerekçelendirildiğini görelim.

Söylemindeki bütün sınıfsal öğelere rağmen, iktidar kurgusunu, merkezi bir rol biçtiği asker ve sivil aydınların ilericiliğine ve bu kesimden beklediği sola açılacak bir iktidar hamlesine bağlayan Mihri Belli ve *Aydınlık Sosyalist Dergi* (ASD),[183] 12 Mart'ı "Mustafa Kemal'in millici ve ilerici geleneğini geniş ölçüde sürdürebilen Türk Ordusu'nun" "işbirlikçi Demirel iktidarı"na karşı tepkisinin bir ifadesi olarak değerlendirmiş, emekçileri 12 Mart Muhtırası'nın çağrısını yaptığı reformları desteklemeye davet etmişti (*Aydınlık Sosyalist Dergi*, 1971).

Yöntem olarak tarihsel maddeciliğe ve çözümleme birimi olarak da "sınıf"a çok vurgu yapan Hikmet Kıvılcımlı da 12 Mart Muhtırası'nı destekleyenlerdendi. Kıvılcımlı, "Ordu Kılıcını Attı" başlıklı makalesinde, Muhtıra'yı, kadrolarının büyük çoğunluğu "halk çocuğu" olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin "en azgın alaturka faşist Finans-Kapital ajanı Demirel kabinesini deviren ültimatomu" olarak değerlendirmişti. Kıvılcımlı, Muhtıra'nın "Atatürk'ün bize verdiği hedef" tümcesi üzerinden giderek, bu hedefin aradan geçen 50 yıldan sonra ancak "Her gün yükselip gelişen gürbüz sosyalist uyarlık" olabileceğini vurgulamış, Muhtıra'daki "inkılâp kanunları" ifadesinin de bu hedefi işaret ettiğini savunmuştu (Kıvılcımlı, 1971). Görünen oydu ki, Kıvılcımlı'nın çözümlemesine göre, Türk Silahlı Kuvvetleri Türkiye'nin çok kritik bir dönemecinde, kılıcını, sosyalizmden yana koymuştu.

Doğu Perinçek'in başını çektiği Proleter Devrimci Aydınlık (PDA) grubu, söylem düzeyinde, içinden kopup geldiği Mihri Belli önderliğindeki ASD'den ne kadar farklılık gösteriyormuş gibi görünse bile, ordu ve Kemalizm konusunda

[183] MDD kuramcısı Mihri Belli'nin bu görüşlerine yol açacak tezlerini bir sonraki bölümde ele alacağız. Mihri Belli'nin siyasi fikirleri için ayrıca bkz. (Atılgan, 2007).

onunla aynı paralelde yaklaşımlara sahipti. PDA, bütün çözümlemelerini "ilerici" ya da "sağcı" darbe ihtimalleri üzerine kurmuş, hesaplarını bir askeri darbe durumunda onu "proletaryanın lehine" nasıl çekebileceği üzerine yapmıştı (Zileli, 2002: 463-464).

TİP eski Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, bir milletvekili olarak, askeri bir müdahalenin ardından kurulan Erim Hükümeti'ne güvenoyu vermişti. Aybar, bunun gerekçesini şöyle açıklamıştı: "Nihat Erim senatoda 'Anayasayı ben değiştirmeye değil, tastamam uygulamaya geldim, uygulayacağım' demişti. İnanmıştım. Güvenoyu verdim" (Mumcu, 1986: 60). Aybar, gerek Erim Hükümeti'ne verdiği güvenouyuyla, gerekse de bunu gerekçelendirişiyle, siyasetin temel toplumsal sınıflar açısından nasıl işlediğine, egemen sınıflar ile emekçi sınıflar arasındaki bozulan dengenin yeniden kurulması için yapılan rejim dışı müdahalenin emekçi sınıflar için hangi sonuçları getireceğine odaklanmak yerine, sorunu siyasi kişiliklerin muteber olup olmadıklarına bakarak ele almış oluyordu.

12 Mart Darbesi'ne ve onun bir sonucu olarak kurulan Erim Hükümeti'ne olumlu yaklaşımlar, bunlarla sınırlı değildi. Aralarında DEV-GENÇ, TÖS, ve DİSK'in de bulunduğu birçok örgüt, 12 Mart Muhtırası'nı coşku, sevinç ve kıvançla karşıladıklarını bildiren açıklamalar yayınlamışlardı (Gevgilili, 1987: 523).

Doğan Avcıoğlu ve *Devrim* dergisi, Orgeneral Cemal Madanoğlu'nun liderliğini yaptığı cuntanın örgütlenmesinde yer almıştı. Doğan Avcıoğlu, yıllarca savunageldiği sınıf-aşırı sosyalizm fikrinin bir sonucu olarak 9 Mart'ta gerçekleştirilecek bir hükümet darbesiyle iktidara geleceğini umduğu cuntanın ideoloğu rolünü üstlenmiş, bir "devrim programı" bile hazırlamıştı.[184] Aslına bakılırsa cuntalar savaşının tam ortasında olduğu için 12 Mart Darbesi'nin beklenen "ilerici darbe" olmadığının ayırdında olan bir tek oydu. 12 Mart gerçekleştiğinde, Avcıoğlu, "Nerede hata yaptık, bilemiyorum. Düşünüyorum, bulamıyorum" diyordu (Cemal, 1998: 255).

Sonuçta, 12 Mart'a verilen destek ya da bütün hesapları ordudan gelecek hareketlere göre yapmak, solun tümünün paylaşık tavrıydı. Solda yapılan çözümlemelerin hiçbirinde temel çözümleme birimi "sınıf" değildi; "ordu"ydu.

Behice Boran ise, ordu içinde ilerici, demokrat, sol eğilimli kadrolar olabileceğini düşünmekle birlikte, ordunun başlıbaşına kurtarıcı olabileceği, ordu tarafından gelecek zora dayanan bir hükümet darbesiyle tepeden yapılacak reformların toplumu emek açısından yeniden kurabileceği fikrine ilkesel olarak karşıydı. Türkiye'nin sosyalist bir yönelişe girebilmesi için bu tip bir "kestirme yol", Boran açısından ne hedefe gidişte süreyi kısaltıcı, ne mümkün ne de geçerli bir yoldu.[185]

---

[184] Doğan Avcıoğlu'nun sınıf-aşırı sosyalizm fikrinin ana çizgilerini bir sonraki bölümde bu çalışmayı ilgilendirdiği oranda tartışacağız. Avcıoğlu ve *Devrim* dergisinin 9 Mart cuntası içindeki yeri konusunda detaylı bilgi ve çözümleme için bkz. (Atılgan, 2002a: 230-251).

[185] Behice Boran, daha 1963'te yayınladığı "Kestirme Yol Yoktur" başlıklı yazısında bu konudaki yaklaşımını net bir biçimde sergilemiş (Boran, 1963b) ve 12 Mart'a gelinceye dek bu yaklaşımını ısrarla savunmuştu.

Bu nedenle, 12 Mart sürecini "ilerici" ya da "sağcı" hükümet darbesi seçenekleri üzerinden değerlendirip ona göre tutum geliştirmek gibi bir tavır alış, Boran açısından gündem dışıydı. 12 Mart'a uzanan süreci faşizmin gelişi olarak değerlendiren, sola ve emekçilere gerekli uyarıları yapan Boran, 12 Mart'ın kendisini de desteklemedi. 12 Mart yerine 9 Mart Darbesi gerçekleşseydi bile bu tavrı değişmeyecekti (Mumcu, 1995: 94-95). Boran, mutedil kişiliği ile bazı solcu olarak bilinen aydınları[186] hükümetine bakan seçen Erim Hükümeti'ni de desteklemek yerine ona muhtıra veren oldu.[187]

Behice Boran'ın 12 Mart günlerinde siyasal gelişmelerin karmaşık, siyasal tavırların bu karmaşıklıktan kaynaklı yalpalamalar sergileyen ortamında tutarlı ve berrak bir duruş sergileyişinin ardında çözümleme birimi olarak "sınıf"ı, çözümleme yöntemi olarak da tarihsel maddeciliği kullanması yatıyordu. "Her şeyi," diye yazıyordu Behice Boran 12 Mart günlerinde, "sınıfsal düzeyde, işçi ve emekçi sınıfların örgütlü politik hareketi açısından görmek şaşmaz kılavuzumuzdur" (Boran, 1971c).

Behice Boran açısından 12 Mart Darbesi'nin nedenlerini, hedeflerini, ondan doğacak sonuçları ve bunlara karşı alınacak tavırları saptayıp belirleyecek çözümlemenin esasları şunlar olabilirdi: Türkiye'de kapitalistleşmenin temel özellikleri, egemen sınıflar blokunun iç yapısında meydana gelen değişimler, işçi ve emekçi sınıflar hareketinin ana yönleri ve tüm bunların sermaye birikimi bakımından anlamları (Boran, 1971c).

Behice Boran, 12 Mart sürecine bu çözümleme birimleriyle baktığında şu sonuçlara ulaşıyordu: 12 Mart'ı yaratan etmenlerden biri, egemen sınıflar blokunda meydana gelen çatlamaydı. Boran'ın çözümlemesine göre, Türkiye'de, 1945-1970 döneminde kapitalistleşme hızlanmıştı. Bu süreçte sanayi sektörü büyümüş, sanayileşme montaj ve ambalaj aşamasından imalat aşamasına geçmeye başlamıştı. Buna paralel olarak egemen sınıflar blokunun iç dengelerinde değişimler meydana gelmiş, sanayi burjuvazisi tarım ve ticaret burjuvazisine göre güçlenmişti. Bununla beraber, sanayi burjuvazisinin gücü kendi hegemonyasını burjuvazinin öteki dilimlerine kabul ettirmeye yetmiyordu. Egemen sınıflar blokundaki bu hegemonya bunalımı orta ve küçük burjuvaziyle ilişkilere de yansımış, egemen sınıflar bloku bu sınıflarla ilişkilerini kendi içsel değişimine göre yeniden kuramamıştı. Bu parçalanış kendini siyasal düzeyde de göstermiş, burjuvaziyi temsil eden partiler arasında bölünme ve iç kaynamaları da beraberinde getirmişti (Boran, 1971c).

Behice Boran'ın çözümlemesine göre, 12 Mart'ı yaratan etmenlerden ikincisi,

---

[186] Erim Hükümeti'nde Sosyalist Kültür Derneği kurucularından Atilla Karaosmanoğlu gibi bakanlar da vardı.

[187] Behice Boran, 21 Nisan 1971'de Nihat Erim'e "muhtıra" yazmıştı. Muhtırada, Erim Hükümeti'nin "asayiş ve nizam" parolası adı altında demokratik hak ve özgürlükleri kısıtlamaya, hatta yok etmeye, "burjuvazinin ekonomik ve siyasal egemenliğinin daha açıkça diktacı bir biçime büründüğü bir siyasal rejim" kurmaya yöneldiği belirtiliyordu (Aren, 1993: 149-154).

kapitalistleşme sürecinin işçi sınıfının nicel ve nitel gelişiminde yarattıklarıydı. İşçi sınıfı kapitalistleşmenin geliştiği yıllar boyunca nicel olarak büyümüş örgütlenme, bilinç ve eylem düzeyinde kayda değer ilerlemeler göstermişti. TİP'in kuruluşu, DİSK'in doğuşu, işçi hareketlerinde yükselişler bunun bir göstergesiydi (Boran, 1971c).

Behice Boran'ın görüş açısına göre, Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinde egemen sınıflar blokunda meydana gelen hegemonya bunalımı ve bunun karşısında işçi ve emekçi sınıflar hareketinde görülen yükseliş, iki nedenle rejim dışı bir müdahaleyi zorunlu kılıyordu. Birincisi, egemen sınıflar, işçilerin sermaye birikiminin önünde temel engel olan hareketlerini ve taleplerini gelişmiş ülkelerin egemen sınıfları gibi yüksek tavizlerle bastıramazlardı. Oysa, sermaye kesimlerinin "anarşik" olarak tanımladığı işçi hareketleri, grevler, işgaller ve bunların sonucu olarak elde edilen ücret artışları, ikramiyeler ve ücretli tatiller sermayeci kârını kemiriyordu. Bu durumda "bütün kapitalist kesimlerde sermaye temerküzünü artıracak" yol, işçi ve halk hareketini sınırlamak, olanaklıysa durdurmaktı. Bu yol, söz konusu hareketlerin içinde geliştiği 27 Mayıs Anayasası'yla gelen sınırlı demokratik ve özgürlükçü ortamda mümkün değildi. İkincisi, egemen sınıflar blokunda meydana gelen hegemonya bunalımını mevcut parçalı, bölünmüş ve içten kaynayan siyasal partiler dizilişi içinden doğabilecek bir seçenekle aşmak mümkün değildi. Bu nedenle, sanayi burjuvazisinin hegemonyasının kurulabilmesi için gerekli düzenlemeler, mevcut siyasal partilerin dışında ve üstünde bir hükümet eliyle yapılabilirdi. Nitekim, Demirel Hükümeti, sanayi burjuvazisinin çıkarları doğrultusunda bazı reformları ele aldığında, büyük toprak sahipleri ve orta burjuvaziden gelen direnci dikkate alarak politik hesaplarla geri çekilebilmişti. Oysa, politik hesapları olmayan bir hükümet, egemen sınıflar blokundaki bunalımı sanayi burjuvazisi lehine aşacak reformları gerçekleştirebilirdi (Boran, 1971c).

Behice Boran, Erim Hükümeti'nin yerine getirmek zorunda olduğu reformların, sanayi burjuvazisinin hegemonyasının tesisi için gerekli reformlar olduğunu saptamıştı. Erim Hükümeti, işçi sınıfı hareketini ve taleplerini bastırarak artı-değer oranını yükseltmek; toprak ve tarım reformuyla tarımsal üretimi kapitalistleştirerek verimi artırmak, bunun sonucunda da tarımdan sanayiye aktarılan fonları büyütmek; ticaret ve serbest meslek kesimlerinin etkin vergilendirilmesini, dış ticarette vurguncu kârlarının önlenmesini sağlayarak sanayiye yeni fonlar sağlamak; eğitim reformuyla teknik ve mesleki öğretimi öne çıkararak sanayinin ihtiyaç duyduğu teknik ve yönetici kadroları yetiştirmek görevleriyle karşı karşıyaydı (Boran, 1971c).

Behice Boran'ın, Erim Hükümeti karşısındaki tavrı doğrudan doğruya bu çözümlemenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Sermaye birikimi önündeki engelleri aşmak ve egemen sınıflar bloku içindeki çatlamayı sanayi burjuvazisi lehine onarmak amacıyla rejim dışı bir müdahale sonucu kurulan hükümet, başında ve içinde yer alan kişilerin nitelikleri ne olursa olsun kuruluş amaç-

larına uygun hareket etmek zorundaydı. Behice Boran, bu konuda şunları yazıyordu:

> Erim'in ve çalışma arkadaşlarının iyi niyeti bir teminat değildir. Farzımuhal, hükümete girenlerin hepsi kişisel inançları bakımından sosyalist olsalar bile bu bir teminat teşkil etmez. Çünkü hükümetin izleyeceği politikayı toplumun sınıfsal yapısı, bu yapıdaki sınıflar tayin eder. Hükümet eden kişiler, kendi doğru bildikleri görüşler ve inançlar bakımından direnseler de hükümet edemezler, bir noktaya gelir düşerler (Boran, 1971c).

Behice Boran'ın, 12 Mart günlerinde döne döne vurguladığı bir nokta da kurulmakta olan yeni rejimin ilk hedefinin işçi sınıfının sendikal ve politik örgütleri olacağıydı (Boran, 1971a; 1971c). Bu öngörü gerçekleşecek, Boran'ın kendisi tutuklanacak, başında olduğu işçi partisi kapatılacaktı.

Sanık ve Mahpus

26 Mart 1971'de kurulan Erim Hükümeti'nin ilk adımlarından biri sol ve işçi hareketine yönelik ağır bir baskı dönemini başlatmak oldu. Bu baskı dönemi boyunca yüzlerce işçi lideri, sosyalist hareketin önderleri, devrimci gençler, öğrenciler, yazarlar, sanatçılar, gazeteciler, akademisyenler gözaltına alındı ve işkence gördü. Kendisi de 12 Mart günlerinde iki kez gözaltına alınan yazar Sevgi Soysal, bu dönemdeki yakalamaları çarpıcı bir biçimde anlatır ve "kazma kürek yerine insan yakıldığını" söyler (Soysal, 2003: 17). 12 Mart Muhtırası'nı izleyen aylar boyunca birçok genç silahlı çatışmalarda öldürüldü, kimisi hapislerde can verdi; Deniz Gezmiş ve arkadaşları idam edildi. Grevler yasaklandı, işçi hareketleri durduruldu. Başbakan Erim, 1 Mayıs'ta yabancı gazetecilerle yaptığı basın toplantısında "Türkiye Anayasası birçok Avrupa ülkesinin anayasalarından daha liberal bir anayasadır, Türkiye böyle bir lüksü kaldıramaz" dedi (*Parti Gazetesi*, 1971e); 27 Mayıs Anayasası'yla gelen göreli demokratik ve özgürlükçü hava bundan sonra söndürülmeye çalışıldı.

12 Mart'ın ilk hedeflerinden biri de TİP oldu. Muhtıranın verildiği günün akşamında, Ankara Cumhuriyet Savcılığı TİP hakkında 23 yöneticisinin 8-15 yıl hapisle cezalandırılması istemini içeren takibat başlattı (*Parti Gazetesi*, 1971b). Aynı gün devlet radyosunun 19:00 haberlerinde, TİP yöneticileri hakkındaki talepnamenin sorgu hakimliğine verildiği açıklandı (Fertan, 1975: 14). Öte yandan, TİP, silahlı çatışmaların içine çekilmek istendi. Partinin, gençlik örgütünün ve yayın organlarının merkezleri silahlı kişilerce basıldı; bazı yerel yöneticileri silahlı saldırılar sonucunda öldürüldü. İsrail başkonsolosunun kaçırılması gerekçe gösterilerek TİP'in iki genel sekreteri gözaltına alındı (*Parti Gazetesi* 1971d; Boran, 1971 Sayın Nihat Erim).

Behice Boran'ın başkanı olduğu TİP, 12 Mart'ı izleyen aylarda üç şey yapmaya çalıştı. Birinci olarak, parti üyelerini içine çekilmek istendikleri silahlı çatışmalar-

dan uzak tutmaya ve kışkırtmalara karşı uyanık tutmaya çalıştı.[188] İkinci olarak, Erim Hükümeti'nin anayasada yapmak istediği değişikliklerin demokrasi açısından geri gidiş anlamına geldiğini, açıkladığı programın da sanayi burjuvazisinin programı olduğunu yayınlarında ısrarla anlatarak tüm solu ve işçi önderlerini hükümet karşıtı bir tutuma ikna etmeye gayret gösterdi.[189] Üçüncü olarak, soldaki tek yasal parti olmanın verdiği imkanları kullanarak sıkıyönetim gibi uygulamaları durdurmak için girişimlerde bulundu.[190]

TİP'in yapmadığı ya da o günlerin yoğunluğunda yapamadığı belki de tek şey, mülklerini bir vakfa devrederek kapatılma durumuna karşı maddi önlem almaktı. Oysa, TİP'in kapatılmadan önceki son GYK toplantısında alınan kararlar, partinin kapatılabileceğinin öngörüldüğünü gösteriyordu. Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim olduğu için 22 Mayıs'ta Düzce'de toplanan GYK'da Boran'ın tutuklanması durumunda genel başkanlığa kimlerin vekalet edeceği bile kararlaştırılmıştı.[191]

Behice Boran, Düzce toplantısının ardından İstanbul'a, eşinin yanına gitti. Ertesi gün evleri arandı ve eşi Nevzat Hatko gözaltına alındı. Bütün gün eşini arayan Boran, parti yöneticilerinin gözaltına alındığını duyunca Ankara'ya hareket etti. 26 Mayıs'ta, TİP Genel Başkanı olarak 27 Mayıs törenlerine katılmak için davetiye aldığı gün, tutuklandı (Mumcu, 1995: 75-76).

Behice Boran kısa bir süre Mamak Cezaevi'nde tutulduktan sonra Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu'na götürüldü. Boran'ın hapishane arkadaşı Oya Baydar, Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu'nu "topların, tankların, silahların depolandığı; asker kışlalarının, lojmanların, çeşitli ordu birimlerinin bulunduğu, Ankara'nın Kazıkiçi bostanlarına bakan bir askeri garnizonun orta yerinde; sayıları 30 ile 60 arasında değişen kızlar, kadınlar"ın hapsedildiği bir mekan olarak tasvir eder (Baydar, 2003: 9-10).

61 yaşındaki Behice Boran, Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu'nun en yaşlı mahpusuydu. Mahpus kadınların çoğu DEV-GENÇ'liydi. Oya Baydar, DEV-GENÇ'li kadınların TİP'i "oportünist, revizyonist, satılmış" olarak gördüklerini anlatır. Buna karşılık TİP Genel Başkanı Behice Boran, partisini böyle gören genç kadınlarla "mesafeyi düzgün tuttu" ve kısa zamanda onların nezdinde de saygın bir sosyalist kişilik olarak değer kazandı. Bu saygınlık sadece yaşından ötürü değildi. Baydar, bunun sevgiden de kaynaklanan bir saygınlık olduğunu söylüyor ve ekliyor: "... sevmeseler yapmazlardı; çünkü onlar başı dik kızlardı. Hep kahvesini yaparlardı..." (Atılgan, 2006b).

Behice Boran, Yıldırım Bölge'de, eski hapishane günlerinde bilip de unuttuğu

---

[188] Bu konuda bkz. (*Parti Gazetesi*, 1971d).

[189] Bu konuda şu iki yazıya bakılabilir (*Parti Gazetesi*, 1971c; 1971e).

[190] Başkan Boran'ın 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun bazı maddelerinin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvurunun metni için bkz. (*Parti Gazetesi*, 1971g).

[191] Boran gözaltına alındığında yerine eski genel başkan Şaban Yıldız, onun da gözaltına alınması durumunda Mehmet Selik vekalet edecekti (*Parti Gazetesi*, 1971f).

örgü örmeyi yeniden öğrendi; arkadaşlarıyla şarkılar söyledi, en çok da dilinden hiç düşmeyen "Jandarma Biz Sosyalistiz" adlı şarkıyı (Baydar, 2003: 10-11; Soysal, 2003: 58). Yine de, sessiz ve yorgun bir görüntüsü vardı. Üstelik midesindeki hastalığı nüksetmişti. Sevgi Soysal, Yıldırım Bölge günlerinin ilk zamanları için "dizlerinin altından lastikle tutturduğu çorapları, terlikleri, durgun ve donuk bakışlarıyla, hayatla nasıl başa çıkacağını düşünen bezgin bir ev kadınına benzeyen" bir Behice Boran resmi çizer (Soysal, 2003: 31). Bu "bezgin" görüntünün, "bütün gücünü en gerekli yere saklamak akıllılığından" kaynaklandığını Behice Boran mahkemeye çıktığı zaman anlayacak olan Sevgi Soysal, "Behice Hanım'ın mahkeme sırasında çekilmiş fotoğraflarıyla, benim aklımda kalan bezgin ve yorgun kadın görünüşü bir fotoğrafa çekilip kıyaslansa, aradaki fark çok şaşırtıcı olur" diye yazacaktı (Soysal, 2003: 31). Ağustos 1971'de Sıkıyönetim Komutanlığı 3 Nolu Askeri Mahkeme Başkanlığı'na verdiği ifadesi okunduğunda (Boran, 1975: 41-73), Sevgi Soysal'ın Behice Boran için yaptığı "gücünü hep kendi seçtiği ve gerekli bulduğu biçimde harcayanlardan; boş yorgunluklardan titizlikle sakınanlardan" saptamasının (Soysal, 2003: 31) haklılığı anlaşılır. Behice Boran'ın "ifadesi", iddianamedeki bütün saptama ve suçlamaları hukuk ve siyaset açısından tutarlı bir örgüyle yanıtlayan, işçi sınıfını, sosyalizmi ve TİP'i cesaretle savunan çok emek verilmiş bir metindir.

Behice Boran, mahkemeye çıkarılacağı zaman, Yıldırım Bölge'ye getirildiği ilk günlerde "oportünist, revizyonist, satılmış" bir partinin başkanı gözüyle bakan DEV-GENÇ'li kadınlar onun saçlarını sarıyordu (Atılgan, 2006b). Behice Boran ise, giysilerini özenle seçiyordu; bu iyi görünme titizliği Sevgi Soysal'ın deyimiyle mahkemede "dirençli bir resim" çizmek istemesinden kaynaklanıyordu (Soysal, 2003: 31). İçeride sık sık "Jandarma Biz Sosyalistiz" şarkısını söyleyen Behice Boran için Yıldırım Bölge günlerinin en ilginç olayı, mahkemeye çıkarılacağı gün, kendisini götürecek askeri araca bindirilirken görevli yedek subayın "bir gün sizi iktidara böyle alacağız, saygılar hocam" demesiydi (Atılgan, 2006b).

Başkan Boran ve tutuklanan öteki yöneticilerinin haklarında dava açılarak yargılanabilmesi için, önce TİP'in kapatılması gerekiyordu. Aslına bakılırsa, Sadun Aren'in dikkati çektiği üzere, yöneticilerinin tutuklanması ve 12 Mart rejiminin getirdiği yasaklamalar, TİP'i fiilen çalışamaz hale getirmişti. Ancak TİP'in kapatılmasının yeni düzen açısından politik bir anlamı olacaktı. TİP kapatıldığında, sadece parti kapatılmış olmayacak, savunduğu düşünceler ve genel olarak sosyalizm de yasadışı ilan edilmiş olacaktı (Aren, 1993: 160). TİP'in kapatılışının politik anlamı, kapatma kararı kısa bir sürede alınırken gerekçelerinin oldukça uzun bir süre sonra yayınlanmasından anlaşılabilir. TİP'in kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi'nde açılan davanın tarihi 11 Haziran 1971, partinin kapatılma tarihi 20 Temmuz 1971, gerekçeli kararın[192] yayınlandığı tarih ise 6 Ocak 1972'dir. Yani, TİP'in kapatılmasına 40 günde karar verilirken gerekçeli karar ancak beş buçuk ay sonra yayınlanabiliyordu (Fertan, 1975).

TİP hakkındaki dava, Siyasi Partiler Kanunu'nun 87 ve 89'uncu maddelerine

[192] *Resmî Gazete*, 6 Ocak 1972, No: 14064.

aykırılıktan açıldı. 87'nci madde, siyasi partilerin Türkiye Cumhuriyeti'nin ülke bütünlüğünü bozmak amacı güdemeyeceğini hükme bağlıyordu. 89'uncu madde ise, "Siyasi Partiler, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür farklılıklarına yahut dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremez. Siyasi Partiler, Türk dilinden ve kültüründen gayri dil ve kültürleri korumak veya geliştirmek veyahut yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacı güdemezler" hükmü koyuyordu. Anayasa Mahkemesi, kararında, 87'nci maddeye aykırılık bulamamış, TİP'i 89'uncu maddeye aykırılıktan kapatmıştı. Bu aykırılık da, Dördüncü Büyük Kongre'nin sekiz numaralı kararına dayandırılmıştı (Fertan, 1975). Sekiz numaralı karar, "Türkiye İşçi Partisi 4. Büyük Kongresi[nin], Türkiye'nin doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğunu" belirten ve partinin Kürt sorunu konusundaki tavrını açıklayan karardı (*Emek*, 1970: 7-8). Yani TİP, Anayasa Mahkemesi'nce sosyalist bir parti ya da sınıf esasına dayalı bir parti olduğu için değil, Kürt sorununa yaklaşımından ötürü kapatılmıştı. Siyasi Partiler Kanunu'nun 89'uncu maddesi, bir siyasi partinin "Türkiye'nin doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğunu" savunmanın kapatılma gerekçesi olduğunu açıkça belirtmesine rağmen, TİP'in böyle bir kongre kararı alması, yöneticilerinin dikkatsizliği ya da basiretsizliği olarak değerlendirilebilir. Nitekim, Mehmet Ali Aybar'ın yıllar sonra yaptığı değerlendirme bu yöndedir (Yaraman, 2002: 159).[193] Bu değerlendirme ilk başta mantıklı da görünebilir. Fakat, tam da bu noktada, Sadun Aren'in kritik sorusu gündeme gelir ve düğümü çözer. Aren, Dördüncü Büyük Kongre Kararları'nın 29-31 Ekim 1970 tarihinde alındığını, basıldığını, kamuoyuna duyurulduğunu hatırlatır ve bunun üzerinden sekiz ayı aşkın bir süre geçene kadar kararlarla ilgili neden herhangi bir dava açılmadığını sorar. Aren, başsavcılığın TİP'in kapatılması istemiyle harekete geçişinin ise 12 Mart'tan sonraya denk gelişinin tesadüf eseri olmadığını vurgulayarak "Başsavcılığı TİP'e karşı harekete geçiren etken, [8][194] numaralı karar değil, fakat 12 Mart faşizmidir" saptamasına ulaşır (Aren, 1993: 162). Gerçekten de, TİP, Dördüncü Büyük Kongre'nin sekiz numaralı kararı nedeniyle kapatılacak olsaydı, aradan geçen sekiz ayda dava açılabilirdi. Oysa bu karar, 12 Mart'a kadar herhangi bir davanın konusu olmadı. Anlaşılan o ki, sekiz numaralı karar, TİP'in kapatılmasına politik olarak karar verildikten sonra, bu kararın hayata geçirilmesinin bahanesi oldu. Muhtemelen, sekiz numaralı karar olmasaydı, TİP, başka bir gerekçeyle kapatılacaktı.

Başkan Boran ve diğer parti yöneticilerinin yargılanması için, TİP'in 20 Temmuz 1971'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından 26 Temmuz'da Ankara 1 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde dava açıldı. Duruşmalar da 19 Ağustos'ta başladı. Boran ve arkadaşları sıkıyönetim mahkemesince TİP'in

---

[193] Mehmet Ali Aybar, ölümünün ardından Behice Boran hakkındaki değerlendirme yazısında, partinin kapatılmasından Boran'ı sorumlu tutuyor. Aybar, "... siyasi partiler yasasına aykırı bir karar dolayısıyla TİP'in kapatılmasına... Behice Boran başkanlığındaki TİP yönetimi olanak vermiştir" diyor (Yaraman, 2002: 159).

[194] Aren, yanlışlıkla "6 numaralı karar" diye yazıyor.

kapatılma nedeninden farklı gerekçelerle yargılandılar. Boran ve arkadaşları hakkındaki dava, TİP'in Anayasa Mahkemesi tarafından Siyasi Partiler Yasası'nın 89'uncu maddesine göre kapatıldığı gözardı edilerek, sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerindeki tahakkümünü tesis etmek, sosyal sınıfları ortadan kaldırmak, memleket içinde müesses iktisadi ve sosyal temel nizamları devirmeye matuf cemiyet kurmak, bu cemiyetin faaliyetini tanzim, sevk ve idare etmek, Dördüncü Büyük Kongre karar tasarısı ile Türk Milletini komünizme meylettirmek için bu yolda komünizm propagandası yapmak, milli duyguları kısmen veya tamamen kaldırmaya matuf cemiyet kurup cemiyetin faaliyetini tanzim, sevk ve idare etmek, Dördüncü Büyük Kongre karar tasarısı, 'faşizme hayır', 'faşizme karşı birleşelim' adlı bildirilerle Kürtçülük propagandası yapmak, cemiyetin muhtelif sınıflarını tehlikeli şekilde kin ve adavate tahrik ile, halkı suç işlemeye teşvik etmek suçlarından Türk Ceza Kanunu'nun 141/1-4, 142/1-3-6, 311, 312, 79, 80, 71, 173/3, 11 ve 33'üncü maddeleri gereğince cezalandırılmaları talebiyle yargılandılar. Sanıkların hüküm giyişi ise, Türk Ceza Kanunu'nun 141/1 maddesi gereğince, yani 'sınıf esasına dayalı cemiyet kurmak' suçundan oldu. 17 Ekim 1972'de kesinleşen karara göre, Behice Boran 141/1'in üst sınırından ceza aldı. "Mahkemede savcı ve heyete karşı vaki hareket ve tezyif teşkil eden sözleriyle, hareketleri sebebiyle hakkında takdiri tahfife mahal olmadığına" karar verildiği için Boran'ın, on beş yıl ağır hapis, beş yıl da "emniyeti umumiye nezareti altında bulundurulması"na karar verildi (Fertan, 1975; Sargın 2001b: 1399-1400).

Başkan Boran ve öteki TİP yöneticilerinin yargılanmalarında ilginç gelişmeler yaşandı. 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu, sıkıyönetim mahkemesinin bir davaya bakabilmesi için ya suçun sıkıyönetim ilanından sonra işlenmesini, ya suçun sıkıyönetim ilanını gerektiren suçlardan olmasını ya da askeri mahkemelerin el koyduğu herhangi bir suçla irtibatlı olmasını gerektiriyordu. Oysa bu gereklerin hiçbiri Boran ve arkadaşlarının yargılandığı dava için geçerli değildi. Yine de gerekli yasal değişiklikler yapılıp geriye yürütülerek yargılamalar sıkıyönetim mahkemesinde yapıldı. Mahkeme heyetinde de ilginç değişiklikler oldu. Heyetin sanıklar aleyhine verilen kararlara muhalif oy kullanan üyeleri görevlerinden alındı ve yerlerine başkaları atandı (Fertan, 1975).

Behice Boran, duruşmalar devam ederken 6 Ekim 1971'de 18 arkadaşı ile beraber tahliye edildi. 23 Haziran 1972'de tekrar tutuklandı (Fertan, 1975: 17-18). Başkan Boran, mahkemede siyasi savunma yapmak kararındaydı ve bu kararı doğrultusunda savunmasını dışarıdayken hazırlamaya başladı. Tamamlaması ise cezaevinde oldu.[195] Boran, siyasi savunma yapma kararını üç nedenle aldı. Kendi açıklamalarına göre, birinci neden, TİP davasının hukuki yanı değil siyasi yanı ağır basan bir dava olmasıydı. İkinci neden, TİP ve onun temsil ettiği sosyalist hareket tasfiye edilirken, bu tasfiyenin gerçekte mümkün olmayacağını, biçimsel değişiklikler olsa bile sosyalist hareketin varlığını mutlaka sürdüreceğini vurgula-

[195] Behice Boran, Sıdıka Su'ya cezaevinden yazdığı 28 Ağustos 1972 tarihli mektupta "Evveli gün savunmayı bitirdim" der (Boran, 1972a).

mak gerekliliğiydi. Üçüncü neden ise Türkiye işçi sınıfı hareketini 1961-1971 arasında temsil eden TİP'in son sözünü söylemekti. Boran, bu son gerekçesini kendisi şöyle açıklar:

> Parti kapatılmıştı ama askeri mahkemede yine de parti tüzel kişiliği yargılanıyordu ve bizler Parti yöneticisi, temsilcisi sıfatıyla sanık sandalyasına oturtuluyorduk. Demek ki, TİP'in somut şart ve durumlarda demokrasi ve sosyalizm için verdiği mücadele henüz tam kesintiye uğramış değildi. Bunun için son derece önemli olan bu durumda da -bu davada da- Parti üyesi, yöneticisi olarak Türkiye İşçi Partisi'nin niteliğini, görüşlerini açıklamam, savunmam, kapitalizm karşısına sosyalizmi, burjuva ideolojisinin karşısına işçi sınıfı ideolojisini dimdik koymam gerekliydi. Mahkemede söyleyeceklerim, Türkiye işçi sınıfı hareketinin değilse de bu hareketin 1961-1971 arası aldığı somut örgütsel biçim olan Türkiye İşçi Partisi'nin son sözü olacaktı (Boran, 1975: 40)

Behice Boran'ın savunması, Türkiye'nin dünü, bugünü ve yarını, sosyalist hareketin değişik akımları, kapitalist açıdan sosyalizm eleştirileri üzerine yıllarca savunagelldiği fikirlerinin derli toplu bir sunuşu niteliğindedir. Bu açılardan kuramsal bir değer taşır. Savunma, beri yandan, kendisi, arkadaşları ve partisine mahkemeler tarafından yöneltilen suçlamaların cesur bir eleştirisidir (Boran, 1975). Behice Boran, savunmasının bu ana karakterleriyle, tıpkı, sosyoloji doçentiyken yargılandığı dönemdeki gibi yargılanan değil, yargılayan bir resim çizer. Sözgelimi, mahkeme üyelerine karşı "Biz burada, şahıslarımıza yapılmış suç isnatlarından, mahkumiyetten, tutuklu olma halinden kendimizi her ne surette olursa olsun kurtarmaya çalışan sanıklar durumunda değiliz. Hiç böyle bir kaygımız yok" der (Boran, 1975: 72) ve bütün savunması boyunca tüm bedelleri göze alarak işçi sınıfını ve sosyalizmi savunur. Savunmasını izlemek üzere birkaç kez Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi'ne giden Attila Aşut, "Behice Boran, gerçekten onurlu, dik ve devrimci kimliğine yaraşır bir savunma yaptı. Savunması sırasında, Askeri Savcı'yla aralarında sert tartışmalar geçtiğini anımsıyorum..." der (Aşut, 2007). Aldığı cezada, isnat edilen suçu ilk kez işliyor olmasına rağmen, hiçbir indirime gidilmemesinin, bu tavrı nedeniyle olduğu düşünülebilir.

Behice Boran'ın 12 Mart sonrası cezaevi yaşamı iki kısma ayrılır. Boran, hakkındaki mahkumiyet kararı kesinleşene kadar Ankara'da, kesinleştikten sonra 14 Temmuz 1974'te af kanunundan yararlanarak tahliye edilene kadar Sakarya Cezaevinde yattı. Öğrencisi, arkadaşı ve yoldaşı Sıdıka Su'ya yazdığı mektuplar,[196] Behice Boran'ın tahliye edilerek dışarıda geçirdiği sekiz ay düşülünce toplam iki buçuk yıl süren cezaevi hayatının ana çizgilerini verir. Mahpusluk yıllarında, Behice Boran, yıllar önce öğrenmeye çalıştığı Almancasını ilerletmeye çalıştı. Bir mektubunda "Almancayı tekrar ele aldım, otuz küsur yıl önce epeyce çalışmıştım" diye yazıyordu (Boran, 1972a). El işi, yün örgü, seramik ve halk türküleri çalışmaları diğer uğraşları arasındaydı (Boran, 1972a, 1972b). Bir izlenceye göre yürüttüğü bu çalışmaları tüm zamanını kaplıyordu.

[196] 2006 yılında yaşama veda eden Sıdıka Su, tez çalışmamla ilgili olarak benimle iki kez görüşmeyi kabul etmiş, Behice Boran'ın kendisine yazdığı ve büyük değer verdiği mektupların bazılarını bana verme inceliğini göstermişti. Kendisine müteşekkirim. Sıdıka Su'yu saygıyla, rahmetle anıyorum.

Bir başka mektubunda "Çalışma programım ... çok sıkı. ... o kadar işim var ki, vakit yetmiyor. ... Doğrusu dışarıda iken bu kadar programlı değildi hayatım" diyordu (Boran, 1972c). Sabahları erken kalkıyor, düzenli jimnastik ve yürüyüş yapıyordu. Bunun ardında inatçı kişiliği, yıllarca hapis yatsa bile yine dışarıya çıkıp işçi sınıfı mücadelesine katılma isteği yatıyordu. "Sabahleyin en erken kalkanlardanım" diye yazıyordu Sıdıka Su'ya, "On on beş dakika jimnastik yapıyorum. Havalandırma zamanlarında da bahçede bir, bir buçuk saat yürüyorum. Uykularım da iyi. İş inada bindi. On beş sene mi verdiler? Ben de dayanacağım... kendime iyi bakıyorum" (Boran, 1972c). Boş vakitlerini değerlendirmek ve biraz para kazanmak için tercüme yapmak istiyordu; mektuplarında bu isteğinden sürekli bahseder (Boran, 1972a, 197b). Bu isteğini yerine getirmekte ona, dostu Mîna Urgan yardımcı oldu. Joseph Kessel'in *Les Cavaliers* (*Atlılar*) adlı kalın romanını[197] Fransızca'dan Türkçeye cezaevinde çevirdi. Yayınevi, romanı, Behice Boran'ın adıyla basmadı, bir başka çevirmenin adıyla yayınladı (Urgan, 2002: 218).[198] Sakarya Cezaevi'nde kendi deyimiyle "ciddi çalışmalar" yapmak istiyordu. Fakat bu, cezaevi koşullarının elverişsizliği nedeniyle mümkün olmadı. Mektuplarında, koşulların kötülüğünden sürekli dert yanar (Boran, 1973, 1974). Kendisi cezaevinde iken ciddi bir rahatsızlık geçiren eşi Nevzat ve oğlu Dursun Hatko en büyük kaygısıydı. Bu nedenle, 1974 yılında gündeme gelen af kanununun çıkmasını ve bundan yararlanabilmeyi istiyordu. "Şu affın çıkmasını" diyordu, "özellikle bizim aile durumu bakımından istiyorum" (Boran, 1974).

Behice Boran'ın beklediği genel af kanunu 14 Mayıs 1974'te çıktı. Fakat kanun, Behice Boran'ın mahkum olduğu Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142 ve onun gibi politik suçlardan mahkum olanları kapsamıyordu. CHP, 2 Temmuz 1974'te af kanununun genişletilmesi için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Anayasa Mahkemesi'nin başvuruyu kabul ederek affı eşitliğe uygun biçimde genişletmesi üzerine, Behice Boran, 14 Temmuz 1974'te Sakarya Cezaevi'nden tahliye edildi.[199] 64 yaşında özgürlüğüne yeniden kavuştu. Siyasal hayatının ikinci dönemi başlıyordu.

---

[197] (Kessel, 1977).

[198] Çevirmen adı olarak Elif Alova kullanıldı. Elif, Behice Boran'ın sadece altı gün yaşayabilen ilk çocuğunun adıydı. Elif'in doğum tarihini tam olarak bilemiyoruz. Fakat, Sıdıka Su ile yaptığım görüşmeden çıkan sonuç, Elif'in, Behice Boran'ın öğretim üyeliği döneminin sonlarında, yani 1949 dolaylarında doğduğudur. Sıdıka Su, Behice Boran'ın, Elif'ten çok bahsettiğini, ölümüne çok üzüldüğünü ve bazı eserlerinde onun adını kullandığını anlatmıştı (Atılgan, 2003b). Boran'ın, Elif adını kullandığı eserini böylelikle saptamış oluyoruz. Mîna Urgan'ın, Behice Boran'ın çok erken kaybettiği kızı Elif'in acısını "yıllar boyu çektiğini" yazdığını da burada not edelim (Urgan, 2002: 217).

[199] Mîna Urgan, Behice Boran'ı karşılamak üzere tahliye edileceği gün Sakarya Cezaevi'ne gelen dostlarından biriydi. Tahliye gününü, anılarında şöyle anlatır: "... Gece yarısı, bizi hapishanenin avlusundan çıkardılar. Bir yığın cemse avluya girdi; hepsinin farları yakıldı; hapishanenin kapısı projektörlerle aydınlandı. Avluya doluşan askerler, ellerinde silahları, sanki o kapıdan yüzlerce tehlikeli katil çıkacakmış gibi, tetikte bekliyorlardı. Derken kapı açıldı. Farların kör edici ışığında, sağ elinde küçük bir naylon poşet tutan, ak saçlı, ufacık bir kadın çıktı o büyük kapıdan. Behice'yi kiraladığımız minibüse alıp İstanbul'a doğru yönelirken, bir de baktık ki, askeri bir cip peşimizden geliyor. Minibüsümüzü durdurunca, cip de durdu. Neden izlendiğimizi sorduk içindekilere. Rakı kokan bir subay, sendeleyerek araçtan indi. 'Sakarya ilinin sınırına kadar Behice Hanıma refakat etmek onurundan bizi mahrum etmeyin' dedi. Alay ediyor sandım ilkin. Ama adamın sarhoş yüzünde garip bir saygı vardı" (Urgan, 2002: 219).

Yeniden TİP'in Başında

Sevgi Soysal, *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*'nda, Behice Boran'ı ziyarete gelen eşi Nevzat Hatko'nun ona hep "iyi şeyler" söylediğini, "Bak göreceksin yalnız buradan çıkmakla kalmayacaksın, partiyi de kuracaksın yeniden" dediğini aktarır. "Onun sözleri" diye ekler Sevgi Soysal, "o zamanlar hiçbirimize inandırıcı gelmemişti doğrusu" (Soysal, 2003: 58).

Mahpus Behice Boran açısından ise, mesele, TİP'in yeniden kurulma şartlarının oluşup oluşmayacağı, parti tekrardan kurulursa kendisinin başına geçip geçmeyeceğinin ötesindeydi. Siyasal partilerin sınıflara bölünmüş toplumun nesnel şartlarından doğduğunu, bu nesnel durum varolup geliştikçe toplumdaki sınıf ve tabakaların siyaset alanında temsilcisi olan siyasal partilerin, biçimsel değişikliklere uğrasalar bile, varlıklarını sürdüreceklerini düşünüyordu. Bu düşüncesini savunmalarında da açıkça söylemişti (Boran, 1975: 39, 47-51). TİP, Behice Boran açısından, Türkiye işçi sınıfı hareketinin 1961-1971 arası aldığı somut örgütsel biçimdi. TİP kapatılmış olsa bile, işçi sınıfı hareketi bundan sonraki dönemde kendine yeni örgütsel biçimler bulacaktı. Bu, muhakkaktı (Boran, 1975: 49). Fakat Behice Boran açısından, yeni örgütsel biçimin ne olacağını toplumsal koşullardan ve sınıf ilişkilerinin yeni biçimlerinden yalıtık olarak önceden belirlemek mümkün değildi. İşçi sınıfı hareketinin siyasal düzeydeki biçimi, ancak nesnel şartlara göre belirlenebilirdi. Nitekim kendisini ziyaret etmek için Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu'na gelen TİP'in değişik kademelerinde yöneticilik yapmış Atilla Aşut'un, geleceğe yönelik neler düşündüğüne ilişkin sorusuna karşılık olarak, TİP'in kapatıldığını ve artık böyle bir örgüt varmışçasına hareket edilemeyeceğini söylemişti (Aşut, 2007). Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin (TSİP) kuruluş hazırlıkları içinde yer alan Oya Baydar da, 1974 yılında, "bir tür icazet almak için" kendisiyle görüşmeye gittiğinde, Behice Boran'dan, "bu işler buradan olur" gibi izlenim edinmemiş, bunun yerine parti kurmalarının yararlı olabileceği, bir deney olabileceği anlamına gelen yanıtlar almıştı (Atılgan, 2006b).

Buradan çıkan sonuç şudur ki; Behice Boran cezaevinde yatarken, gününü doldurup dışarıya çıktığında TİP'in yeniden kurulması gibi önceden tasarlanmış bir fikre ya da dışarıdaki sosyalistlerin üzerinde çalıştıkları örgütsel biçimlere içeriden yön vermek gibi bir eğilime sahip değildi. İşçi sınıfı hareketinin yeni siyasal biçimleri, hapsedilmiş bir liderin uzaktan kurgularından değil, sınıf hareketinin canlı pratiklerinin içinden ve onun ihtiyaçlarından doğabilirdi.

Behice Boran, cezaevinden çıktığında, kendisinin sınıf mücadelesine katılım biçimi hakkında ise bir fikre sahipti. Sosyalist mücadeleye ve işçi sınıfı hareketine siyasal bir lider olarak katılmayı düşünmüyordu. TİP'in kendi başkanlığında yeniden kurulması gündeme geldiğinde, Nihat Sargın'a, ilk olarak "yeter benim çektiğim" deyişi bunun bir göstergesi sayılabilir (Atılgan, 2004e). Behice Boran'ın bu kararında bazı öznel şartlar etkili olmuştu. Cezaevinden yeni çıkmıştı; mahpusluk

zamanlarında doğurduğu oğlu Dursun'dan yine mahpusluk nedeniyle ayrı kalmıştı; eşi ciddi bir rahatsızlık geçirmişti; felçliydi.[200] Üzerinde, on yıl süren siyasal mücadelenin yorgunluğu vardı. Bu on yılda sosyalist mücadelenin çilelerine göğüs germekle kalmamış, Mehmet Ali Aybar gibi yakın bir dostuyla yollarının bir daha hiç birleşmemek üzere ayrılmasının acısını da yaşamıştı. Yıllarca kendisini adadığı sosyalizm mücadelesinin uzağında kalmayacağı açıktı; fakat onun en önünde bir siyasal lider olarak yer almaya eğilim göstermediği anlaşılıyordu.[201]

Bununla birlikte, gerek TİP'lilerin gerekse de TİP dışındaki sosyalist solun ondan beklentileri vardı. TİP'liler, partinin yeniden kurulması durumunda başına yeniden geçmenin onun için reddedilemez bir sorumluluk olduğunu, onsuz bir TİP düşünülemeyeceğini söylüyorlardı (Atılgan, 2004e). TİP dışındaki sosyalist gruplar ise onun dışında ve ona rağmen bir parti kurmaya eğilim göstermiyorlardı. Behice Boran, cezaevinden çıktıktan sonra, gerek 1940'lı yıllardan beri sosyalist mücadelede edindiği saygınlık, gerek 12 Mart sürecindeki eşsiz Marksist çözümlemeleri ve gerekse de mahkemede gösterdiği cesur tavrı nedeniyle sosyalist solda yeni oluşumlar yaratmaya çalışan hemen tüm çevrelerin ilgi odağıydı. Parti kurmayı düşünen, dergi çıkaran ya da bunların ikisini birden yapmak için hazırlık içinde olan değişik çevreler, geliştirdikleri önerilerle Behice Boran'ı ziyarete gidiyorlardı. Bu ziyaretlerde dile getirilen paylaşık önerme, sosyalist solda ortak bir parti kurulması yönündeydi. Bu önermeye göre, partinin kuruluş şekli de şöyle olacaktı: Soldaki tüm öbekler, gruplar, çevreler hep birlikte ortak bir kurultay yapacak, her çevre iki kişiyle temsil edilecek, partinin temel ilkeleri, yaklaşımları, biçimleri bu kurultayda tartışılacak ve karara bağlanacaktı. Alınan kararlar da herkes için bağlayıcı olacaktı. Behice Boran'ın bu önermeye yanıtı "hayır" oldu. Kendisi, bu yanıtının gerekçelerini şöyle açıklar:

> Dedim ki, işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi, niteliği belli olmayan, solda olduğu, sosyalist olduğu ancak kendi beyanıyla kanıtlanan ... insanların parmak kaldırmasıyla kurulamaz. Bugün artık teoride ve pratikte işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisinin ne olduğu, ne olması gerektiği, ne gibi ölçütlere uyması gerektiği bilinmektedir. Ona göre bir parti kurulabilir. Yoksa, böyle çok çeşitli görüşlerde olan insanların bir araya gelip parmak kaldırmasıyla, çoğunluk kararıyla olmaz. Ne olacak dedim, böyle bir toplantıda çoğunluk oyu ile alınan bir karar bilimsel sosyalizm açısından yanlış bir karar olursa? Oradakilerin çoğunluğunun oyunu aldığı için bağlayıcı mı olacak? Benim için olmaz, dedim. Yanlış olduğunu bildiğim ...

---

[200] Mîna Urgan, anılarında, Behice Boran'ın "Cerrahpaşa Hastanesi'nde felçli yatan Nevzat Hatko'yu görevini yapan bir eş gibi değil de, gülümseyerek, şakalaşarak, iki aylık bir bebeğe bakar gibi temizlemesini", "çok güç koşullar altında dünyaya gelen oğlu Dursun'a sevgisini; ikide bir hapse girdiği için bir anne olarak görevlerini yerine getiremediğini düşünerek duyduğu kaygıyı" unutamadığını yazar (Urgan, 2002: 217).

[201] Yalçın Küçük, cezaevinden çıktıktan sonra ailesinin geçimini sağlamak için Karaköy'deki tercüme bürosunu çalıştıran Behice Boran ile TİP'in yeniden kuruluşu hakkında görüştüğünü, Boran'ın kendisine, "artık benden ne hayır gelir, görmüyor musun" dediğini aktarır (Küçük, 2001: 253).

> bir karara, parmak hesabıyla alındığı için ben uymam, dedim. Tek başıma kalsam da uymam, dedim. ... Çoğunluğun kararı hangi hallerde bağlayıcıdır? Bir örgüt ki kolektif bir öznedir, kolektif bir iradedir, eştürdendir, ancak onun kendi yapısal birimleri içinde çoğunlukla alınan kararlar bağlayıcı olur (Boran, 1979b: 7-8).

Bu ziyaretlerde yapılan görüşmelerde, işçi sınıfı partisinin niteliği, biçimi ve stratejileri bakımından değişik fikirlere sahip kümelerin ortaya attıkları fikirlerden doğacak bir çoğunluk eğilimiyle yeni bir parti kurma yolunun kapalı olduğu Behice Boran açısından netleşmiş oldu. Behice Boran'ın, yaklaşık on yıl boyunca yönetici çekirdeğinde yer aldığı TİP, niteliğini, biçimini, fikirlerini ve stratejisini, önemli bir miras devralmaksızın kendi deneyimiyle süreç içerisinde oluşturmuştu. Fakat yeni bir işçi sınıfı partisi kurulmasının gündeme geldiği 1974 yılında, bir mirasa yaslanmaksızın her şeye yeniden başlayarak yola çıkmak söz konusu değildi.

Behice Boran'ın önüne getirilen bir diğer seçenek, TİP'in yeniden ve kendi liderliğinde kurulmasıydı. Bu öneriyi getirenler, 12 Mart sonrasında kendi deyimleriyle "dirsek temasını koruyan" eski TİP'lilerdi (Atılgan, 2004e). Behice Boran, sosyalist solda değişik parti arayışlarının hummalı bir şekilde sürdüğü koşullarda TİP'in yeniden kendi liderliğinde kurulmasına ikna edildi. Bir kez daha kendine ilişkin düşünceleri ve birey olarak yapmak istedikleriyle kendisini adadığı işçi sınıfı mücadelesinin ve sosyalist hareketin kendisinden beklentileri arasındaki gerilimle karşı karışaydı. Kişiliğinin hep sorumluluk duygusu ağır basan yanıyla TİP'in yeniden kurulması çalışmalarına katıldı.

Behice Boran, partili arkadaşlarıyla TİP'i yeniden kurma hazırlıklarına başladığında sosyalist solda kurulmuş bir parti bulunuyordu; kuruluş hazırlıkları yapılan başka partiler de vardı. Başını Ahmet Kaçmaz, Yalçın Yusufoğlu ve Oya Baydar gibi isimlerin çektiği TSİP, 22 Haziran 1974'te, yani henüz Behice Boran cezaevinden çıkmadan kurulmuştu.[202] Mehmet Ali Aybar'ın, Mihri Belli'nin ve Hikmet Kıvılcımlı'nın fikirlerini takip eden grupların, ayrı ayrı partiler kurma hazırlıkları içinde olduğu biliniyordu. Bu partilerin biri hariç hepsinin kuruluşu da TİP'in ikinci kuruluşundan önce gerçekleşti. Emine Kıvılcımlı, Ahmet Cansızoğlu, Arif Şimşek ve Ayberk Çölok gibi isimlerin öncülük ettiği Vatan Partisi (VP) 21 Ocak 1975'te; Mihri Belli, Şevki Akşit, Vecdi Özgüner, Şaban Ormanlar, Faik Kalkavan ve Mustafa Özçelik gibi isimlerin öncülük ettiği Türkiye Emekçi Partisi (TEP) 12 Şubat 1975'te kuruldu. 1977 yılında Sosyalist Devrim Partisi (SDP) adını alacak olan Sosyalist Parti (SP) ise kuruluşunu 30 Mayıs 1975'te gerçekleştirdi. Kurucuları arasında Kemal Nebioğlu, Cenan Bıçakçı, Uğur Cankoçak gibi isimlerin yer aldığı partinin lideri Mehmet Ali Aybar'dı (STMA, C. 7: 2232-2237, Ünlü, 2002: 283).[203] Öte yandan, 12 Mart sürecinde silahlı mücadele biçimlerini esas alan ve

---

[202] TSİP'in kurucuların tam listesi ve programı için bkz. (İlke, 1974).

[203] Anılan partilerin kuruluş tarihleri ve kurucuları için ayrıca bkz: (www.tbmm.gov.tr/partiler/partiler.htm: 14 Ocak 2006).

yine bu süreçte en önemli önderleri idam sehpalarında, silahlı çatışmalarda, işkencelerde öldürülen radikal sol grupların hayatta kalan ve cezaevinde bulunan önde gelen isimleri de aftan yararlanarak serbest kalmışlar, örgütlerini yeniden diriltme hazırlıklarına başlamışlardı.

Sosyalist solda görülen bu örgütlenme canlılığının yanı sıra dikkat çekici bir durum daha vardı: 1951'deki büyük tutuklamalardan sonra varlığını yurt dışında TKP Merkez Komitesi Dış Bürosu adıyla sürdüren TKP, 1973 yılından itibaren "atılım"a geçmiş, Türkiye'de örgütlenmeye başlamış ve güç toplama sürecine girmişti.[204] TKP'nin 'atılım' olarak adlandırılan döneminin liderliğini İsmail Bilen yapıyordu.[205] Türkiye'de yeniden örgütlenmeye başlayan TKP, Behice Boran ile arkadaşlarından TKP'ye rağmen TİP'i yeniden kurmalarını doğru bulmamış, Behice Boran'a, TİP'in yeniden kuruluş çalışmaları sırasında "TKP ile dirsek teması içinde olma" önerisini iletmişti. Boran ise bu öneriyi geri çevirmişti (Babalık, 2005: 116-117). İsmail Bilen'in kafasında, TKP üyeliğinden istifa etmemiş olan Boran, hâlâ parti üyesi sayılırdı ve "TKP'ye sahip çıkmalı"ydı. İsmail Bilen, bu temennisini, TİP kurulduktan sonra dahi, 1977'de Türkiye'ye dönen TKP MK üyesi Atilla Aşut aracılığıyla Behice Boran'a iletmek istemişti. Aşut, görüştüğü TİP yöneticilerinin TKP'ye ne denli mesafeli olduklarını gördüğünde, Bilen'in mesajını Boran'a iletmeyecekti bile (Aşut, 2007).

Behice Boran ve ona TİP'i yeniden kurma önerisiyle gelen eski partili arkadaşları açısından, sosyalist solda kurulmuş ya da kurulmak üzere olan partilere, yeniden canlanma sürecine giren radikal devrimci örgütlere, "atılım" halindeki TKP'ye rağmen ve onların dışında, TİP'i yeniden kurma seçeneğinin önü açık, başarı şansı yüksekmiş gibi görünüyordu. Bu görünüşün üç varsayım ve üç öngörüden kaynaklandığı düşünülebilir.

Varsayımlar

Behice Boran ve partili arkadaşlarında TİP yeniden kurulduğunda yüksek bir başarı şansına sahip olacağı inancını doğuran birinci varsayımın, nesnel bir durumdan, 12 Mart'ın işçi sınıfı hareketi ve sosyalist düşünce bakımından öngörülenin tam tersi sonuçlar doğurmasından kaynaklandığı düşünülebilir. 12 Mart Darbesi amaçlarına ulaşamamıştı. Öngördüğü reformları gerçekleştirememiş, egemen sınıflar blokunda doğan hegemonya bunalımını sanayi burjuvazisi lehine çözememiş, toprak sahiplerinin ve ticaret burjuvazisinin konumlarını sarsacak kalıcı

[204] TKP'nin "1973 atılımı" olarak bilinen canlanış sürecinde Türkiye'de devrim ve sosyalizmin ancak işçi sınıfına dayanan, gizli örgütlenen ve Sovyetler Birliği'ni dünya komünist hareketinin öncü gücü olarak gören genç devrimcilerin Türkiye'den yurt dışına giderek TKP'yi bulmaları ve ona katılmalarının önemli bir payı olmuştu. Konuyla ilgili şu kaynaklara bakılabilir: (Akseymen, 2003; Akseymen Kudsal, 2003, Yurtsever, 2007: 10-15).

[205] Bilen, Ekim 1974'ten itibaren resmen TKP Genel Sekreteri olmuştu (Aşut, 2007) İsmail Bilen'in yaşamöyküsünden kesitler için bkz. (TÜSTAV, 2004).

bir çözüm getirememişti. Ücretlerin düşürüldüğü, grevlerin yasaklandığı, sendikaların baskıya maruz kaldığı doğruydu. Fakat bütün bunlar kısa ömürlü oldu. 1973'ten itibaren emekçi kitlelerin hareketinin 12 Mart öncesinden daha yaygın ve daha radikal biçimde ortaya çıkacağının, sosyalist düşüncelerin de 12 Mart'ı takip eden baskı yıllarına rağmen toplum katında daha çok taraftar toplayacağının belirtileri uç verir olmuştu (Schick ve Tonak, 1990: 388-389; Savran, 1992: 1061070; 2004: 25-26). Dolayısıyla, TİP, yeniden doğarken gelişkin bir emekçi sınıflar hareketi ile sosyalist düşüncenin yaygın bir meşruiyeti ortamında doğacaktı. Bu varsayım, *TİP Programı*'na şu tümceyle yansıyacaktı: "... 12 Mart döneminden toplumumuz sağ-sol ayrımları daha belirginleşmiş, halk kitleleri daha bilinçlenmiş ve sola kaymış olarak çıktı. Daha bilinçlenmiş ve sola kaymış halk kitlelerinin başında işçi sınıfımız gelir" (TİP, 1975: 25).

İkinci varsayım, birinciyle ilişkiliydi. TİP on yıl boyunca verdiği mücadelesiyle, emekçi kitleler üzerinde bıraktığı olumlu etkiyle, parlamento deneyimiyle, sosyalist düşüncelere tüm toplum katında meşruiyet kazandırmadaki çaba ve başarılarıyla bir gelenek yaratmıştı. Yepyeni bir parti kurulduğunda, onun kendisini kitlelere tanıtması, kendine toplum katında bir meşruiyet edinmesi ancak süreç içinde olabilirdi. Oysa, TİP'in olumlu bir mirası vardı ve onun yeniden kuruluşu, böylesi bir yolu baştan kat etmek yerine yola kalındığı yerden başlayıp oradan ileriye doğru yürümek anlamına gelebilirdi.

Üçüncü varsayım, TİP'in 12 Mart sınavıyla ilişkiliydi. 1961-1971 dönemindeki sol hareketin tüm kollarının, dallarının devrim ve sosyalizm adına geliştirip öne sürdükleri fikirler sisteminin Marksizmle ilişkileri 12 Mart sürecinde sınanmıştı. Ne Mihri Belli'nin başını çektiği MDD Hareketi, ne Doğan Avcıoğlu'nun sürükleyicisi olduğu Yön-Devrim Hareketi, ne Hikmet Kıvılcımlı'nın temsil ettiği akım, ne Aybar'ın "güler yüzlü sosyalizm"i, ne Doğu Perinçek'in öncülüğünü yaptığı PDA ve ne de "71 Devrimciliği" olarak anılan ve silahlı mücadele biçimlerini temel alan radikal devrimci akımlar, öne sürdükleri tezler ve geliştirdikleri stratejiler bakımından 12 Mart sürecinde olumlu bir sınav verebilmişti. Oysa TİP, 12 Mart'ın gelişini, oluşunu ve sonrasını Marksist bir açıdan değerlendirebilmiş, ona göre bir tutum geliştirebilmişti. Bu açıdan bakıldığında, TİP'in çizgisinin Türkiye'nin kritik bir dönemecinde test edildiği ve doğrulandığı düşünülebilir, bu da onun solun değişik çevreleri ile işçi ve emekçi sınıfların mücadelesinin başını çekenler için açık bir adres olabileceği varsayımına kuvvet kazandırabilirdi.

Öngörüler

Behice Boran ve arkadaşları, bu üç varsayımın yanı sıra TİP'in yeniden kuruluşuyla birlikte atılacak kimi adımların partiyi sosyalist solun ana akımı haline getirebileceğini, toplumsal dayanak noktalarını sağlamlaştırabileceğini ve onu toplumsallaştırabileceğini öngörüyorlardı.

Birinci adım şuydu: TİP'in 1962-1971 döneminde siyasal alanda edindiği tecrübe ve birikim ortada duruyordu. Bu tecrübe ve birikim, kendisini Dördüncü Büyük Kongre kararlarına yansıtmış, fakat TİP, bu kararlar doğrultusunda sınıf mücadelesine katılma şansını hemen hemen hiç bulamadan kapatılmıştı. Dördüncü Büyük Kongre'de öne çıkan üç nokta vardı. Birincisi, işçi sınıfı partisi Türkiye'de bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm için verilen mücadeleleri sosyalist devrim stratejisi ekseninde eklemleyecekti. Buna bağlı olarak ikincisi, 1964 yılında ana çizgisi ve ruhu bakımından Marksist bir görünüm sergileyen, ama çeşitli yönleriyle muğlaklıklar taşıyan TİP programı yeniden yazılacaktı. Üçüncüsü, parti, çalışma ekipleri temeline oturacak, eğitimli, disiplinli parti örgütleri aracılığıyla toplumsal mücadelelerin önüne düşecek, onları birleştirecek, onlara yön verecekti. TİP yeniden kurulurken Dördüncü Büyük Kongre'de alınan, ancak uygulanma şansı bulunamayan bu noktalar hayata geçirilebilirse parti başarılı olabilir, sosyalist hareketin ana akımı haline gelebilirdi.

İkinci adım, TİP'in, yerel örgütlerindeki nitelikli kadroların yanı sıra, toplumun değişik kesimlerini temsil eden yetenekli, öne çıkmış, saygın, karizmatik ve adanmış kadrolara dayandırılmasıyla atılacaktı. Bu başarıldığında TİP'in toplumsallaşmasında önemli bir dayanak noktası sağlanabileceği gibi partinin genel etki gücü de artırılmış olacaktı. Metin Çulhaoğlu, bu konuda, aydın olarak Behice Boran'ın, işçi lideri olarak Dinçer Doğu'nun, Kürt olarak Tarık Ziya Ekinci'nin [Mehdi Zana'yı da eklemek gerek], akademisyen-yazar olarak Yalçın Küçük'ün ve örgütçü olarak da Nihat Sargın'ın adını anar (Çulhaoğlu, 1999: 31).

Bir diğer adım, TİP'in ilk döneminde hayli başarısız olduğu yayıncılık konusunda düzen ve istikrar sağlanmasıydı. Güncel siyasal çözümlemelere dayalı ve genel olarak kamuoyunu etkileyebilecek bir haftalık; kadrolara ve örgüte hitap eden bir aylık; emekçi kitlelere seslenen bir on beş günlük ve kuramsal bir iki aylık yayın, TİP'i, gerek kamuoyunda, gerek emekçi kitlelerin gündelik hayatında, gerekse de kendi iç yapısında etkili ve dinamik kılabilirdi.

Girişimler: Program, Tüzük ve Kuruluş

Behice Boran ve arkadaşları, belirtilen varsayım ve öngörüleriyle, 1974 Temmuzu'nda[206] TİP'i yeniden kurma hazırlıklarına başladılar ve ilkbahara kadar gerekli girişimleri tamamladılar. Bu girişimler, partinin programının, tüzüğünün hazırlanması ve bunların sonucunda da resmen kurulmasıydı.

Kuruluş hazırlıklarına, kapatılan TİP'in değişik kademelerinde yer almış kişilerin katılımıyla Eylülde yapılan bir toplantıyla devam edildi. Ekim ayında daha geniş ka-

[206] Behice Boran, Uğur Mumcu ile yaptığı söyleşide TİP'i yeniden kurmak üzere "durumu değerlendirmek, temaslar yapıp, görüşüp, tartışmak ve karar vermek" için cezaevinden çıkışından kısa bir süre sonra hazırlıklara başladıklarını belirtiyor ve "bütün bu süreçte yapılan görüşmeler ile tüzük ve programın yazılması on ay kadar sürdü" diyor (Mumcu, 1995: 79). Yukarıda belirtildiği üzere Boran, 14 Temmuz 1974'te cezaevinden çıkınıştı.

tılımlı bir toplantı daha yapıldı ve bu toplantıda kuruluş hazırlıklarını yürütecek bir heyet seçildi. Bu heyetin kendi arasında yaptığı işbölümünde partinin programını hazırlama görevi Behice Boran'a, tüzüğü hazırlama görevi de Nihat Sargın'a verildi

Behice Boran, cezaevinden çıktıktan yaklaşık iki ay sonra, 1940'lardan başlayarak oluşturduğu Marksist birikimi ve 1961-1971 arasında edindiği on yıllık siyasal deneyimiyle işçi sınıfı partisine yön verecek olan programı hazırlamaya başladı. Artık 65 yaşındaydı. İçinde yaşadığı, kendini adadığı toplumun tarihini, yapılarını ve bu tarih ile yapılar içinde süregelen toplumsal mücadelelerin kendine özgülüklerini açıklamak ile bunları Marksizmin verdiği açılarla tartışmak arasındaki ilişkiyi uygun bir şekilde kurmak göreviyle karşı karşıyaydı.[207] Behice Boran'ın yaklaşık sekiz ay süren çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkacak olan *Türkiye İşçi Partisi Programı* (TİP, 1975), onun en önemli eserlerinden biri olacaktı.

Türkiye İşçi Partisi Program ve Tüzüğü, yeniden kurulacak TİP'in yönünün ve biçiminin ortaya konulabilmesi için, hiç değilse ana çizgileriyle çözümlenmeye değer.

Boran'ın kaleminden çıkan Program, önce, kendisine "temel olan görüşler"in sunulmasıyla başlar. Bu bölümde Boran, dünyanın yaşamakta olduğu çağın temel çelişkilerini açıklar; sonra da, Türkiye'nin bu çağdaki yerini ve kendine özgülüklerini saptar.

Program yazarı Boran'a göre, yirminci yüzyıl dünyası kapitalist ve sosyalist sistemler olarak ikiye ayrılmış bir dünyaydı. Çağın "temel çelişkisi" de bu bölünmüşlükten doğan çelişkiydi: "Temel çelişki bu iki [kapitalist ve sosyalist] sistem arasındadır" (TİP, 1975: 3). Öte yandan, yirminci yüzyıl dünyası, sömürülen halkların emperyalizm aşamasındaki kapitalist dünyadan kopma mücadelelerinin hüküm sürdüğü bir dünyaydı. Bu durum, iki sistem arasındaki çelişkiye, emperyalizm ile ondan kopma mücadelesi veren halklar arasındaki çelişkiyi de ekliyordu (TİP, 1975: 4). Her iki çelişkinin kaynağında, kapitalizmin temelinde yatan emek ile sermaye çelişkisi vardı. Boran'ın sözleriyle, "kapitalist dünya ile sosyalist dünya ve emperyalizm ile ezilen halklar arasındaki çelişki, emek ile sermaye arasındaki çelişkinin "toplumlar arası düzeydeki belirtisi"ydi (TİP, 1975: 4). Boran'a göre, yirminci yüzyıl dünyasında, sosyalist ve bağımsızlık mücadelesi veren ülkelerle çelişki içindeki emperyalist, kapitalist ülkelerin kendi aralarındaki çelişkiler yok olmamış, hafiflememiş, emperyalizm bir "ultra-emperyalizm"e dönüşmemişti; kapitalizmin "eşitsiz gelişme yasası" işlemekteydi. "Emperyalist ülkeler arasında,"

---

[207] Behice Boran, bu zorlu göreve nasıl yaklaştığını şöyle açıklamıştı: "İşçi sınıfının sosyalist partisi ... kapitalizmden sosyalizme geçmeyi ve sosyalizmi kurmayı amaçlayan partidir. Bunu nasıl başarınayı öngördüğünü programı açıklar. Bunu, soyut ve genel olarak 'toplumda' değil, verili bir toplumun somut şartlarında başaracağı için programın gerçekçi, o toplum şartlarında geçerli olması şarttır. Böyle olabilmesi için de, sosyalizme geçiş ve sosyalizmi kurma yöntemlerinin bilimsel sosyalizmin ışığında somut şartların somut tahlili sonucu saptanmış olması gerekir. Bu saptamayı yaparken hem bilimsel sosyalist teori, hem de sosyalist hareketin yüzyılı aşkın pratiğinde çeşitli toplumlarda sosyalizmi kurma ve geliştirme uygulamalarında edinilen deneyimler ve bilgiler de gözönünde tutulur. Türkiye İşçi Partisi Programı böyle hazırlanmıştır" (Boran, 1976b: 1).

diye yazıyordu Boran, "çelişki her zaman var olmuştur ve olmaya devam edecektir; çünkü kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası işlemektedir ve kapitalizm var oldukça da işleyecektir" (TİP, 1975: 5).

Behice Boran, Programda, yirminci yüzyıl dünyasının bölünüş biçimlerini ve temel çelişkilerini ortaya koyduktan sonra, Türkiye'nin bu bölünmüş ve çelişkili dünya içindeki konumunu, bu konumu yaratan kendine özgülükleri açıklar. Türkiye'nin bölünmüş ve çelişkili dünyadaki yeri, Programda, şu tümceyle, saptanır: "Türkiye, emperyalizm aşamasındaki kapitalizmin ilişkiler ağı içindedir ve emperyalizmin politik, ekonomik ve askerî baskı ve sömürüsü altındadır" (TİP, 1975: 6). Bununla birlikte, Türkiye, emperyalizmin baskı ve sömürü altında tuttuğu, "kapitalizm öncesi" aşamadaki ülkelerden farklılar gösterir. Bu farklılıklar ikilidir: Birincisi Türkiye "hiçbir zaman tam sömürge olmamış, fiili ilişkilerde ne denli bağımlı duruma düşse de 'bağımsız devlet' statüsünü yitirmemiştir" (TİP, 1975: 6). İkincisi, Türkiye, kapitalizm öncesi ekonomi biçimlerini bağrında taşıyagelse de, "egemen üretim ilişkileri bakımından kapitalist bir ülkedir" (TİP, 1975: 7).

Program yazarı Behice Boran'ın görüş açısına göre, Türkiye'nin kapitalistleşmesi, klasik Batı modelinden farklılıklar gösterir. Batı toplumlarının kapitalistleşmesinde, genel düzeyde, iki özellik sayar Boran: Batı toplumları kendi iç dinamikleri gereği; feodal düzen içinde kapitalist ilişkilerin gelişmesinin bir sonucu olarak; daha ileride egemen ekonomilerin olmadığı bir ortamda kapitalistleşmişti (TİP, 1975: 8). Türkiye ise, Batı'nın klasik modelinden farklı olarak, kendisinden daha ileri aşamadaki ekonomilerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki baskı ve zorlamalarıyla; büyük toprak sahipleri ile tüccar sınıflarının devlet eliyle başkalaştırılarak burjuva sınıfına dönüşmesiyle ve dışa bağımlı, emperyalizmle bütünleşik bir kapitalistleşme süreci yaşamıştı (TİP, 1975: 8-9).

Behice Boran, Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinin Osmanlı İmparatorluğu'nun kendinden ileri ekonomilerin baskı ve zorlamasıyla başladığını ve emperyalizmle bütünleşik geliştiğini belirtmekle birlikte, bunun 'dışsal', 'tek yanlı' bir süreç olarak değil, 'içsel dinamikleri ağır basan', 'karşılıklı' bir süreç olduğunu vurgular. Siyasal mücadele stratejileri bakımından özellikle önemli olan bu konuda, iki yana dikkati çeker. Behice Boran, kuramsal düzeyde, emperyalizmle bütünleşmenin karşılıklı ilişkilere dayandığını, Programda, şu sözlerle dile getirir:

> ... Bütünleşme daima **karşılıklı** ilişkileri gerektirir; yani emperyalizmin baskı altına aldığı ve sömürdüğü ülkeler, hatta en geri düzeyde olsalar bile, toplumsal içeriği olmayan, emperyalizmin dilediği gibi içini doldurduğu 'boş bir kap' değiller; emperyalizm, toplum içi güçler ve koşullar üzerinde oynayarak ve onların direncini kendi isteğine göre yönlendirerek işleri yürütür. Başka bir deyişle, toplumların her zaman kendi iç dinamikleri vardır (TİP, 1975: 9) [vurgu aslında].

Boran, Türkiye söz konusu olduğunda, emperyalizmle bütünleşme sürecinde içsel dinamiklerin ağır bastığını savunur ve bu görüşü şöyle temellendirir:

> Üretim güçlerini yeterince geliştirip ülkeyi sanayileştiremeyen Türkiye burjuvazisi 1930'ların sonundan itibaren esas ilişkilerini koparmamış olduğu Batı dün-

> yasına açıkça yönelmiş ve giderek, kendi gücüyle geliştirip sömüremediği ulusal pazarı yabancı sermaye ile paylaşmak ve ele geçirdiği artık değeri –kârlarını– bu yoldan artırmak yolunu seçmiştir. Ayrıca dünya işçi hareketinde savaş sonrasında görülen büyük gelişme ve kendi işçi sınıfı karşısında kapıldığı güvensizlik duygusu da bu yönelmede büyük rol oynamıştır. Savaş sonrasında emperyalizmin Nato'su, Cento'su, ikili anlaşmaları, üsleri vb. ile Türkiye'ye girişi, zorla dayatarak değil, egemen sınıfların ve iktidarlarının istekleriyle olmuştur. Bu anlamda Türkiye egemen sınıfları ve onların politik iktidarları 'bağımsız' hareket etmişlerdir. Ama isteyerek girdikleri ilişkiler **bağımlılık** ilişkileridir (TİP, 1975: 10-11) [vurgu aslında].

Program yazarı Behice Boran'ın, Türkiye'nin, çelişkili ve bölünmüş yirminci yüzyıl dünyasındaki konumunun kendine özgülüklerini tartışırken önemle üzerinde durduğu bir mesele de 'demokratikleşme'dir. Boran'a göre, klasik Batı modelinden başka bir biçimde kapitalistleşen Türkiye'de demokratikleşme de, kendi tarihselliğinden kaynaklı olarak kendine özgü bir yol izlemişti. Kapitalistleşme süreci klasik Batı modelinden farklı olan Türkiye'nin, demokratikleşme sürecinin de kendine özgülükler göstermesi mantıksal ve tarihsel bir sonuçtu. Programda, Türkiye'de kapitalistleşmenin Batı'daki kapitalistleşmeye, demokratikleşmenin de yine oradaki demokratikleşme sürecine bakarak değerlendirilmesinin yöntembilimsel bir hata olduğuna sürekli dikkat çekilir. Bu dikkat çekişe göre, Türkiye'nin klasik Batı modeline uygun, onunla aynı yolu izleyerek kapitalistleşmiş olmaması, onun kapitalist bir ülke olmadığını göstermez. Bunun gibi, burjuva demokratik devrimin klasik Batı modeli ile aynı özellikleri göstermiyor oluşu, Türkiye'nin burjuva demokratik devrimini yapmamış olduğu sonucunu doğurmaz. Behice Boran, Türkiye'nin kendi tarihsel serüvenine göre kapitalistleştiğini, bu "geri ve güdük" kapitalistleşmenin de kendine göre ve "kendi çapında" bir burjuva demokratik devrim yarattığını yazar:

> Sultanlığın ve halifeliğin kaldırılması, şeriye mahkemelerinin kaldırılarak tek, laik yargı organları sisteminin getirilmesi, genel oy hakkı ve tek dereceli seçimler, çok partili rejim, sansürsüz basın, sınıf esası üzerinden örgütlenme, sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev hakkı, kapsamı genişlemekte olan sosyal sigortalar vb. uygulamada kısıtlanmış olsa da, Türkiye'de burjuva demokratik devrimin belli başlı ögeleridir. Demokratik hak ve özgürlüklerin sınırlı oluşu, baskıların sürdürülmesi bu yargıyı değiştirmez. Burjuvazi, uygulamada imkan bulduğu oranda sınırlamalara başvurur (TİP, 1975: 7).

Behice Boran, TİP Programı'nda yaptığı bütün tarihsel, sosyolojik ve ekonomik çözümlemelerde siyasal bir devrim stratejisinin esaslarını belirleme amacı güder. Behice Boran'ın bu çözümlemelere dayandırdığı devrim stratejisinin iki yanı vardır. İlk olarak emperyalizme bağımlı, onunla bütünleşmiş geri ve güdük de olsa kapitalist bir ülke olan, kendi çapında burjuva demokratik devrimini yapmış ve tamamlamış bulunan Türkiye için, egemen üretim ilişkileri bakımından kapitalizm öncesi aşamada, politik yapısı da bu aşamaya göre şekillenmiş, bağımsızlı-

ğına yeni kavuşmuş ülkelerde olduğu gibi "millî demokratik devrim" söz konusu değildir. Türkiye için söz konusu olan "sosyalist devrim" dir (TİP, 1975: 8). İkincisi: Türkiye'de sosyalist devrim hedefi, demokrasi mücadelesini dışlaınaz, onu kendisine eklemler; emperyalizme karşı mücadeleyi kapitalizme karşı mücadeleden ayrı bir düzlem ya da düzey olarak kavramaz. Behice Boran'ın, Programdaki sözleriyle: "Kapitalizm çerçevesinde kalındıkça ... başarıya ulaştırılamayacağından, bağımsızlık ve demokrasi mücadelesi zorunlu olarak sosyalizm için mücadele ile birleşmekte, içiçe geçmektedir" (TİP, 1975: 8). Böylece, bağımsızlık ve demokrasi talepleri ve bu talepler uğruna verilen mücadele ile sosyalist devrimin görevleri ayrı tarihsel dönemlere, birbirinden ayrı aşamalara bölünmemiş olur.

Behice Boran'ın kaleminden çıkan TİP Programı, sosyalist bir devrimin hangi sınıflara karşı hangi sınıflar tarafından gerçekleştirilebileceğini saptamak için, Türkiye'nin sosyal sınıflarının tarihsel bir çözümlemesini yapar; bu sınıfların oluşumlarını, gelişim süreçlerini ve şimdiki, yani 1970'li yılların ikinci yarısındaki, durumlarını ortaya koyar. Program, hakim sınıf olarak, ne Mihri Belli'nin "feodal mütegallibe"sini ne de Hikmet Kıvılcımlı'nın "finans kapital oligarşisi" ile "tefeci bezirgân" ittifakını tarif eder. Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri süregelmekte olan kapitalistleşme sürecinde burjuva sınıfının oluşumunun kendine özgülüklerini ve şekilleniş süreçlerini ana çizgileriyle ortaya koyarak şu sonuca ulaşır:

> Türkiye, bütününde, kapitalist bir ülkedir; egemen sınıf bütünüyle burjuvazidir. Kapitalist işletmeci büyük toprak sahipleri burjuvazinin kapsamı içindedir; feodal ilişkiler kalıntısını sürdüren toprak ağaları kesimi burjuvazinin iktidarına ortaktır. Burjuvazinin iktidarında başı çeken büyük burjuvazidir (TİP, 1975: 17).

Behice Boran, egemen sınıf blokunun içsel yapısındaki çelişkileri gözden kaçırmaz. Devlet sektörünün kanadı altında yetişen sanayi burjuvazisinin, yabancı sermaye ile işbirliği halinde sanayi dışı alanlara da el atarak tekelci sermayeye dönüştüğünü, ama burjuvazinin öteki dilimleri üzerinde hegemonyasını tam olarak kuramadığını, bunun siyasal düzeye de yansıdığını vurgular. Tekel dışı burjuvazinin tekellere karşı "uzlaşmaz olmayan" karşı çıkışlarının, "uzlaşmaz olan" emek-sermaye çelişkisi açısından, egemen sınıflar blokununun kendi içindeki çelişkileri derinleştirmek, onu zayıf düşürmek amacıyla dikkate alınması gerektiğini hayli dikkatli bir üslupla dile getirir (TİP, 1975: 15-17).

Program yazarı Behice Boran, "toplum yapısının genel değişme sürecinin, toplumun diğer temel sınıfı ve burjuvazinin karşıtı işçi sınıfında ve onun yanı sıra, büyük sermayenin baskı ve sömürüsü altında bulunan emekçi sınıflarda kendini gösterdiğini", bir hareket noktası olarak alır (TİP, 1975: 18). Türkiye işçi sınıfının diğer tüm emekçi sınıflar içinde örgütlenme, mücadele ve politik eğilimleri bakımından toplum yapısının değiştirilmesine öncülük etmeye, öteki emekçi sınıfları sosyalizm mücadelesi etrafında birleştirmeye muktedir yegane sınıf olduğunu ısrarla savunur. Bu savunuyu, 19'uncu yüzyıl başlarında el sanayiinin çökmesiyle ve ilk fabrikaların kurulmasıyla doğan Türkiye işçi sınıfının oluşum ve gelişim özel-

liklerine, eylemlerine ve mücadelelerine, siyasallaşma girişimlerine, örgütlenme tecrübelerine dayandırır; bunların her birinin tarihsel bilgisini verir, sistematik bir açıklamasını yapar (TİP, 1975: 18-24). Behice Boran'ın, Türkiye işçi sınıfının kendine özgü tarihsel gelişiminin incelenmesinden çıkardığı sonuç, işçi sınıfının "kapitalizmden sosyalizme geçişi ve sosyalizmin gerçekleşmesini sağlayacak tarihsel toplum gücü" olduğudur (TİP, 1975: 37).

Behice Boran, Programda, "işçi sınıfının toplumsal düzeni değiştirmedeki tarihsel görevini tek başına başaramayacağını" belirtir. Bundan, işçi sınıfının kendi partisi aracılığıyla amaçlarını, programını, bu amaç ve programa temel oluşturan dünya görüşünü toplumun öteki emekçi sınıfları içinde yayma, egemen sınıfların ideolojik hegemonyasını aşındırıp kendi ideolojik hegemonyasını kurma, bu sınıfların hareketlerini ve mücadelelerini kendi hedefleri doğrultusunda birleştirme zorunluğuna ulaşır (TİP, 1975: 37-38). Behice Boran, Türkiye'deki tarım işçilerinin, yoksul köylülerin, zanaatkârların, esnaf ve küçük tüccarların, aydınların ve gençliğin kapitalist düzenle ve onu ayakta tutan egemen ideoloji ile çelişkili yanlarını, bunlarla bağlarını, iki temel toplumsal sınıf arasında rakkaslanan eğilimlerinin temellerini ayrı ayrı açıklar; bu katmanlar üzerinde işçi sınıfının ideolojik hegemonyasının nasıl tesis edilebileceğinin izleklerini ortaya koyar (TİP, 1975: 26-33).

Behice Boran'ın TİP Programı'nda yaptığı sınıf çözümlemesi ve bu çözümlemeden çıkardığı işçi sınıfı mücadelesine eklemlenmiş emekçi sınıflar hareketinin sosyalizm hedefine nasıl bağlanacağına, bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinin sosyalizm mücadelesiyle nasıl kaynaştırılabileceğine ilişkin siyasal çözümlemeleri, 1970'li yıllar Türkiyesi'nde benzersizdi. Bununla birlikte, Marksist bir kadın kuramcı ve siyasal lider olmasına rağmen, Behice Boran'ın, Programda, toplumsal cinsiyetleri gereği kapitalizmle, egemen sınıf ideolojisiyle çelişkileri olan ve bu çelişkilerinden ötürü bir toplumsal hareket yaratma potansiyeli taşıyan kadınlara ilişkin tek bir satır yer vermemesi dikkati çeker.[208]

[208] Fatmagül Berktay, Behice Boran'ın akademik çalışmalarında toplumsal cinsiyeti bir çözümleme nesnesi olarak ele aldığını, fakat bunun siyasal çözümlemelerinde kaybolduğunu, haklı olarak, belirtir (Berktay, 2003: 192-2003). Bununla birlikte, Behice Boran'ın siyasal yazı ve konuşmalarında toplumsal cinsiyet sorununa hiç eğilmediği söylenemez. Behice Boran, kadın sorununun sosyalist mücadele ve Marksist düşünce bakımından önem taşıdığını belirtir ve "Türkiye İşçi Partisi'nin kadın genel başkanı olmasaydım da kadın sorunuyla ilgilenirdim; her sosyalistin ilgilenmesi gerekir" der (Yürüyüş, 1975: 9). Boran, siyasal çözümlemelerinde toplumsal cinsiyet sorununa nasıl yaklaştığının ana hatlarını şöyle ortaya koyar: "Kadının toplumsal statüsü, hak ve özgürlükleri sorunu, kadının kadın olmasının, cinsler arasındaki biyolojik ayrımın zorunlu, doğal sonucu değildir" diyen Boran, bu sorunların "sömürü düzeninden ve sosyal sınıf ayrımlarından kaynaklandığını" belirtir. Behice Boran, sorunun çözümüne ilişkin kadın hareketlerine yaklaşımını şöyle açıklar: "Sorun, kadınların ayrı bir cins... olarak kendi aralarında dayanışmalarıyla çözülemez. Kadının toplumsal statüsü, hak ve özgürlükleri sorunu, toplumsal yapıya bağlı ve bu yapının değişmesiyle, genel olarak sömürü düzeninin ortadan kalkmasıyla çözüme kavuşturulabilecek bir sorundur. Bununla beraber, kadının genel sınıfsal konumundan doğan sorunlar yanında bir de kadın olmasına özgü sorunları bulunduğundan... kendi aralarında örgütlenmeleri ve toplumsal mücadeleye girişmeleri doğaldır, gereklidir. Sorun, temelinde toplumsal yapının değişmesi sorunudur diye, kadın sorunu üzerinde ayrıca dur-

Behice Boran, TİP Programı'nda, demokrasi, ulusal bağımsızlık, feodalizmin tümden tasfiyesi ve emekçi kitlelerin yaşam düzeylerinin yükseltilmesi gibi taleplerin ilişkilerini, ağırlıklarını ve sıralarını Türkiye'nin özgül koşullarına ve özelliklerine göre belirler. Daha önemlisi, bu taleplerin tümünü işçi sınıfının düşüngüsel ve fiili önderliğinde yürüyen sosyalizm mücadelesi içinde tartışır. Bu yaklaşımı TİP'in ayırt edici özelliği olarak gösterir. Kendi sözleriyle:

> ... Türkiye İşçi Partisi gerek bağımsızlık ve demokrasi mücadelesini yürütürken, gerekse işçi ve emekçi kitlelerin güncel sorunlarıyla uğraşırken, bütün bu çalışmalarını sosyalizm amacına ve mücadelesine yönelik ve bağımlı kılarak yapacaktır. Bağımsızlık, demokrasi ve kitlelerin yaşam düzeyini yükseltme mücadelelerini kendi başına, bağımsız olarak ve öncelikle çözüme ulaştırılabilecek mücadeleler olarak görüp yürütmek, yukarıda açıklanan anlayış ve amaçla sözü geçen mücadeleleri yürütmekten tüm farklıdır. Türkiye İşçi Partisi'nin demokrasi ve bağımsızlık konusunda, diğer demokratik veya sol hareketlerden ayırt edici niteliği budur (TİP, 1975: 38).

Nihat Sargın tarafından kaleme alınan TİP Tüzüğü,[209], parti üyeliği ve iç işleyişi bakımından birinci TİP'in Dördüncü Büyük Kongresi'ndeki örgütlenmeye ilişkin kararları temel alır. Tüzük ve programı benimsemek, partiyi maddeten desteklemek, parti örgütlerinde görev almak TİP üyeliğinin zorunlu koşulları olarak sıralanır (TİP, 1975: 63-64). Dikey örgütlenme modeli ve demokratik merkeziyetçilik ilkesi TİP'in yapısını belirleyen ilkelerdir (TİP, 1975: 97). Bununla birlikte, tüzükte yeni sayılabilecek yanlar vardır. Bunlardan birincisi, parti örgütünün "çalışma ekipleri"ne dayandırılmasıdır (TİP, 1975: 83). İkincisi, örgütün nabzını tutmak, iç dinamizmini yükseltmek amacı güden ve yılda iki kez toplanması öngörülen il ve bölge temsilcileri toplantılarıdır (TİP, 1975: 75-76).

Behice Boran'ın Marksist birikimi ve siyasal çözümleme kapasitesinin bir ifadesi olan program ile Nihat Sargın'ın geçmişin örgütsel deneyimi ışığında hazırladığı tüzüğün yazımından sonra, TİP'in yeniden kuruluşu için, geriye son bir girişim kalıyordu: Kurucular Kurulunu oluşturmak ve kuruluş için başvuruda bulunmak. TİP'in Kurucular Kurulu[210] elli kişiden oluşuyordu. Kurucular, TİP'in yeniden kuruluşunu 30 Nisan 1975 Cuma günü gerçekleştirdiler. Asıl niyetleri, partilerini işçi sınıfının uluslararası birlik, dayanışma ve mücadele günü olarak kabul edilen 1 Mayıs'ta kurmaktı. Fakat 1 Mayıs hafta sonuna geldiği için 30 Nisan'da kurmaya mecbur kaldılar. Yine de partinin kuruluşunu 1 Mayıs olarak kabul ettiler ve her

---

maya gerek ve kadınların kendi aralarında örgütlenip mücadeleye girişmelerine gerek yoktur gibi bir görüş yanlıştır. Ne var ki, kadın kitlesi kendi içinde eştürden olan bir kitle değildir. Sınıfsal ayrımlar bu kitleyi de ayrıştırır. Kadın hakları için mücadeleyi asıl, işçi emekçi sınıflardan kadınlar, özellikle çalışma hayatında yer alanlar, doğru çizgide, işçi ve emekçi sınıfların demokrasi ve sosyalizm mücadelesiyle uyumlaştırıp bütünleştirerek yürütebilirler (Boran, 1976c: 16).

[209] Nihat Sargın, kendisiyle yaptığım görüşmede, birinci TİP'te geçirdikleri tecrübelere dayanarak ikinci TİP'in tüzüğünü kendisinin hazırladığını anlatmıştı (Atılgan, 2004e).

[210] Kurucular Kurulu'nun tam listesi için bkz. (TİP, 1975: 103-108).

1 Mayıs kutlamasını aynı zamanda partinin kuruluş yıldönümü kutlaması olarak değerlendirdiler.

TİP'i yeniden kuran kişiler arasında birinci TİP'in yön verici çekirdeğinden, milletvekillerinden, işçi liderlerinden ve önde gelen kadrolarından eksilen simalar azımsanamayacak ölçüdeydi. TİP'in ilk kurucularından hiçbir isim partinin yeniden kuruluşunda yer almamıştı. Yine de yeniden kurulan TİP, kendi öncelinin kadrolarına dayanıyor, onun bağrından geliyordu. Kurucular arasında birinci TİP'in parlamento grubundan, Behice Boran dahil altı milletvekili vardı.[211] 14 işçi, 15 sendikacı bulunuyordu.[212] Birinci TİP'in yönetici çekirdeğinden ise sadece Behice Boran ve Nihat Sargın partinin yeniden kuruluşunda yer alıyordu. Mehmet Ali Aybar ile yolları önceden ayrılmıştı. Şimdi ise Sadun Aren'in adına rastlanmıyordu.

Sadun Aren'in TİP'in yeniden kuruluşuna neden katılmadığı hâlâ tartışmalı bir konudur. Gerçi, Aren'in kendisi, gerekli açıklamaları kendi cephesinden yapmıştır. Ama, Behice Boran'ın bilinen açıklamaları muğlaktır. Sadun Aren, TİP'in yeniden kuruluşuna katılmayışı hakkında dört gerekçe sayar. Birincisi, TKP'nin 1973 "atılım"ından sonra, TİP'in yeniden kurulması yerine TKP ile ilişkiye geçmek gerektiğine ilişkin düşüncesi. İkincisi, TİP'in yeniden kurulması için ortamın olgun görünmediği inancı. Üçüncüsü, cezaevinden çıkıp Behice Boran ile düşüncelerini paylaşmaya gittiğinde Boran'ın bu konuda konuşmak için istekli davranmayışı. Dördüncüsü, TİP'in yeniden kuruluşunu gerçekleştiren kurucuların, Aren ile kuruluşa karar verme sürecinde değil, bu süreç tamamlandıktan sonra görüşmüş olmaları[213] (Aren, 2006: 248-251; Eroğul, 2003: 175-177). Bununla beraber, Aren, TİP'in yeniden kurulmasından yana olmamakla birlikte "...parti kurulmasını ben doğru bulmuyordum ama, başından beri birlikte hareket edilmiş olsaydı, o partiye pekâlâ ben de girebilirdim. Ama öyle davranılmadı. Behice Hanım'la konuşmamın benim üzerimde bıraktığı olumsuz etki ile bu davranış birleşince, ben de onlara katılmamaya karar verdim" der (Eroğul, 2003: 176).

Behice Boran ise, gazeteci Uğur Mumcu'nun bu konudaki sorusuna verdiği yanıtta, Aren ile konuşulduğunu, ancak koşulları değerlendirmede bir farklılık olduğunu belirtir. Boran, Mumcu'nun TİP Davası'ndaki savunma sürecinde bir problem olup olmadığına ilişkin sorusuna ise, bunun Aren ile yolların ayrılma gerekçesi olduğunu ima eden bir yanıt vermez ve "Sadun Aren Bey'le benim aramdaki ilişkiler daima iyi olmuştur" der (Mumcu, 1995: 80).

Behice Boran ile Sadun Aren'in yollarının ayrılış nedeninin savunma sürecin-

---

[211] Yusuf Ziya Bahadınlı, Tarık Ziya Ekinci, Şaban Erik, Ali Karcı, Cemal Hakkı Selek ve Behice Boran.

[212] Bu sendikacılar arasında hem birinci TİP'in kurucusu ve yöneticisi hem de DİSK'in kurucu ve yöneticisi olan isimlere rastlanmıyordu.

[213] İkinci TİP'in kurucularından ve merkez yöneticilerinden Gündüz Mutluay, kurucuların, kuruluş sürecinin başında değil ilerleyen aşamalarında Aren ile yaptıkları görüşmenin "ileride neden Sadun Hoca ile görüşülmedi" sorusu hesaplanarak yapıldığını söylüyor (Atılgan, 2003a).

deki farklılıktan kaynaklandığını belirten yazarlar olmuştur.[214] Bununla birlikte, tarafların açıklamalarında, bu, ayrılık gerekçesi olarak gösterilmemiştir. Oysa Behice Boran'ın Sadun Aren ile yollarını ayırış nedeninin, aradan yıllar geçtikten sonra yapılan açıklamalar değil de, olayların sıcağı sırasında söylenenler esas alınacak olursa, gerçekten savunma sürecindeki tutum farklılığında yattığı anlaşılır. Önceden belirtildiği üzere, Behice Boran, sorgusunda ve mahkemede TİP'i, işçi sınıfını ve sosyalizmi savunmuş; yargılanan değil yargılayan olmuş; bu nedenle aynı suçtan daha önceden yargılanmadığı halde cezasında bir indirime gidilmemişti. Niğde Cezaevi'nde yatan TİP'lilerin bir kısmı savunmalarında 'Behice Boran'ın savunmasına katılıyoruz' demişler, bir kısmı ise böyle bir beyanda bulunmayıp kişisel ve mutedil savunmalar yapmışlardı. Aren, Boran'ın savunmasına katılmayanlar arasındaydı ve "mahkemedeki iyi halinden ötürü" cezasında indirime gidilmişti (Fertan, 1975). Behice Boran, kendisiyle birlikte TİP'in en önemli iki isminden biri olan Aren'in bu tutumunu doğru bulmadı ve bu tutumundan ötürü onu affetmedi. Behice Boran'ın Aren'i ve mahkemede onunla paralel hareket eden eski TİP'lileri hedef alan şu sözleri, bunu kuşkuya yer bırakmaksızın kanıtlar:

> ... bu kişiler, bu eski TİP'liler, o zaman mahkemede verdikleri ifadeler ve takındıkları tavır ve gösterdikleri davranışlarla değil hukuken örgüt olarak TİP'ten istifa etmek, tümünde işçi sınıfının bilimsel sosyalist hareketinden istifa etmiş oldular. Bir daha kabul edilmemek üzere, kabul edilemeyecek surette istifa etmiş oldular, davranışlarıyla, ifadeleriyle ve tutumlarıyla (Boran, 1977c: 7).[215]

TİP'in kurucuları arasında yer almayan ve sonradan da parti çalışmalarına katılmayan başka isimler de vardı. Bunlar; Mehmet Selik, Cem Eroğul, Kenan Somer, Kurthan Fişek, Korkut Boratav, Taner Timur, Adil Özkol gibi *Emek* dergisi yazarlarıydı. Bu isimler, deyim yerindeyse, birinci TİP'in 'intelligentsia'sını oluşturuyorlardı. İkinci TİP, böylesi bir aydın grubundan yoksun olmanın eksikliğini gösterecekti. İkinci TİP'in yayın organları, kuramsal derinlik ve zenginlik bakımından *Emek* dergisi düzeyine hiçbir zaman ulaşamayacaktı.

---

[214] Örneğin Ahmet Hamdi Dinler: "Mahkeme sırasında TİP yöneticileri arasında anlaşmazlık çıkıyor. Behice Boran'ın hazırladığı savunmayı aralarında Turgut Kazan, Adil Özkol, Hüseyin Ergün, Sait Çiltaş ve Sadun Aren'in bulunduğu bir grup imzalamıyor. Bunlar kişisel savunma yapıyor. Uzun bir zamandır Parti yöneticileri arasında süren gerginlik böylece kopmaya kadar gidiyor. Kişisel savunma yapanlar II. TİP'in kuruluşunda yer almıyorlar" (Dinler, 1990: 275).

[215] Behice Boran'ın, 5 Haziran 1977'de yapılan genel seçimlerden sonra İstanbul'da TİP'lilere hitaben konuşurken söylediği bu sözler doğrudan doğruya Sadun Aren'i hedef alıyor. Behice Boran çok ağır konuşuyor; Aren'i "kaytarmacılıkla" suçluyor, asıl kaygısının "kişisel düzeninin bozulmaması" olduğunu söylüyor. Boran, konuşmasında isim kullanmıyor. Fakat hedef aldığı kişinin eski TİP'li olduğunu, mahkemede doğru tavır almadığını ve "bir gazetede yazılar yazdığı"nı söylüyor. Eski TİP'li, mahkemede Boran'ın savunmasına katılmayan ve bir gazetede yazı yazan kişi Aren'di. Aren'in, DİSK'in çıkardığı *Politika* gazetesinde haftalık bir köşesi vardı (Aren, 2006: 256).

Hedefler

Behice Boran, gerek TİP'e yön verecek kuramsal ve siyasal birikimiyle, gerek siyasal mücadelelerde kazandığı tecrübeyle partiyi yeniden kurarken başarılı olacağından emin görünüyordu. Partisinin kuruluş aşamasında küçük olduğunu biliyordu; fakat ona göre TİP "küçük ama sağlıklı bir tohum gibiydi, işçi sınıfının bereketli topraklarına atılmış bir tohum." Boran'a göre, "bereketli topraklara atılmış her sağlıklı ve sağlam tohum gibi Türkiye İşçi Partisi de kısa sürede filiz verecek, hızla boy atıp yükselecekti" (Boran, 1977b: 9).

Behice Boran açısından TİP'in umulan başarıyı gösterebilmesi, belirli hedefleri gerçekleştirebilmesine bağlıydı. Bu hedeflerden birincisi dinamik, disiplinli ve eğitimli bir parti örgütüydü. İkincisi, işçi sınıfı içinde kök salmaktı. Üçüncüsü, solda ana akım haline gelmekti. Dördüncüsü, uluslararası alanda 'kendini kabul ettirmek'ti.

Behice Boran'ın çeşitli yazı ve konuşmalarında sıkça üzerinde durduğu bu hedeflerin her birinin bağlamı ve gerekçesi vardı. Her biri zincirleme olarak birbirine bağlı olan bu hedefler üzerinde durmak, Behice Boran'ın 1970'li yıllarda sosyalist politikanın başarı imkanlarını nasıl algıladığını görmek bakımından yerinde olur.

Behice Boran'ın, TİP'in başarılı olabilmesi için ortaya koyduğu hedeflerden ilki 'örgütlenme' ile ilgiliydi. Örgütlenme, Behice Boran açısından o kadar önemliydi ki, diğer tüm hedeflerin gerçekleştirilmesi ona bağlıydı. Şöyle de söylenebilir: Behice Boran'ın görüş açısına göre, TİP'in işçi sınıfı içinde kök salabilmesi de, solda ana akım haline gelmesi de, uluslararası alanda kendini kabul ettirebilmesi de dinamik, disiplinli ve eğitimli bir parti örgütü aracılığıyla mümkün olabilecekti. Başarı için Napoleon'un gözünde "para" ne ise, Boran'ın gözünde "örgüt" oydu. Boran, 1979 yılında yaptığı bir konuşmada, örgütlenme sorununa ne denli önem verdiğini şöyle açıklamıştı: "Napoleon'a sormuşlar, başarının üç şartı vardır demiş, birinci şartı para, ikinci şartı para, üçüncü şartı paradır, demiş. ... bir benzetme yaparak bu fıkrayı değiştiriyorum: 'Bizim partimiz açısından, parti hareketinin, yani işçi sınıfının bilimsel sosyalist hareketinin başarısının üç şartı vardır: Birincisi örgütlenme, ikincisi örgütlenme, üçüncüsü gene örgütlenmedir' " (Boran, 1979b: 9). Behice Boran'ın örgütlenme konusuna merkezi bir önem verişi, bir bakımdan, birinci TİP deneyiminden kaynaklanıyordu. Birinci TİP'te Aybar, bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde üzerinde duracağımız üzere, sosyalist politikanın başarısını parti örgütlerinin emekçi kitleler içinde kök salışında değil, parti liderlerinin kitleler üzerinde yaratacağı genel etkide görüyordu. Behice Boran açısından ise, sosyalist hareketin başarısının sırrı, kendi sözleriyle "güçlü örgütü olan, niteliği yüksek örgütü olan bir işçi sınıfı partisi"ydi (Boran, 1979b: 9).

Behice Boran'ın, TİP'in başarılı olabilmesi için ortaya koyduğu hedeflerden ikincisi, "işçi sınıfı içinde kök salmak"tı. Bu hedefin, bir sonraki bölümde de üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacağı üzere, kuramsal bir bağlamı vardı. Behice Bo-

ran, 1961'den itibaren bütün yazılarında, bütün konuşmalarında, bütün kuramsal, siyasal tartışmalarında ve yukarıda gösterildiği üzere ikinci TİP'n programında, sosyalizmin asıl ve kurucu öznesinin işçi sınıfı olduğunu, işçi sınıfının ana gövdesi ve motoru olmadığı hiçbir devrimci hareketin sosyalizme ulaşamayacağını durmaksızın vurgulayagelmişti.

Behice Boran, TİP'in öncelikli hedeflerinden birini 'işçi sınıfı içinde kök salmak' olarak belirlerken, pratik olarak ise, sadece 1961-1971 dönemi toplumsal mücadelelerinin değil, bütün cumhuriyet tarihinin zirve noktalarından biri olan 15-16 Haziran derslerine dayanıyordu. Behice Boran'a göre, 15-16 Haziran 1970 işçi eylemlerinden çıkarılacak başlıca iki ders bulunuyordu.

15-16 Haziran, birinci olarak, "Egemen sınıf burjuvazinin karşıtı temel sınıfın işçi sınıfı; kendi iktidarının gerçek alternatifinin işçi sınıfı iktidarı, demokratik özgürlüklerin baş savunucusu ve demokratik gelişmenin öncü ve itici motor gücünün işçi sınıfı hareketi" olduğunu göstermişti (Boran, 1976a: 1).

İkincisi, 15-16 Haziran, Behice Boran'ın kendi sözleriyle, "varlığından, gücünden, toplumsal öncülüğünden bazı çevrelerce kuşku duyulan –hattâ inkâr edilen– işçi sınıfının varlığını da, niteliklerini de açık ve kesin, gözler önüne sermişti. Bu eylem işçi sınıfının sadece ekonomik mücadele gücünü değil, politik bilinçlenmesini de gösteriyordu. İşçiler belirli, somut çıkarları için tek tek işverenlerin veya işverenler topluluğunun karşısına dikilmiyor, burjuvazinin iktidarına karşı, bu iktidarın politik bir fiilinden ötürü direniyordu. 'Faşizme hayır', 'Patronsuz Türkiye' sloganları işçilerin politik bilincinin düzeyini de işaretliyordu" (Boran, 1976a:11).

15-16 Haziran eylemleri, Behice Boran'ın işçi sınıfının öncülüğü konusunda yıllarca savunageldiği tezleri kanıtlayan bir pratik olmasının yanı sıra, birinci TİP'in önemli bir zaafını da ortaya koymuştu. TİP, işçi sınıfı içinde kök salan bir parti olamadığı için 15-16 Haziran eylemlerinin örgütlenişine ve yönetilişine katılamamış, ancak eylemler olup bittikten sonra onu destekleyen, ona karşı hareketleri kınayan, eylemlerin gerekçesi olan kanun tasarısının iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvuran bir parti olabilmişti. TİP yeniden kurulurken, 15-16 Haziran derslerinin gösterdiği üzere, bütün toplumda derin sarsıntılar yaratabilen, iktidarı karşısına alabilen, kendi öz partisiyle birleşmesi durumunda siyasallaşma potansiyelinin derinliğini gösterebilen yegane toplumsal güç olan işçi sınıfı içinde kök salmak, parti örgütlerini modern işçi sınıfının yoğunlaştığı havzalarda kurmak gerekiyordu.

Söylemindeki bariz ayrıcalığı işçi sınıfı hakkındaki vurgularıyla ortaya çıkan TİP'in, örgütsel olarak bu sınıf içinde kök salmayı hedeflemesi, sadece tarihin tecrübelerinden çıkarılan bir ders değil, aynı zamanda sosyalist kuramdan çıkarılan bir sonuçtu. Behice Boran, TİP'in yeniden kuruluşu sırasında öncelikli hedeflerinden birinin 'işçi sınıfı içinde kök salmak' olduğunu şu sözleriyle dile getirecekti: "... biz Partimizi kurarken ilk hedefin ... işçi sınıfı içinde öncelikle örgütlenmek, orada kök salmaya başlamak, diğer işçi ve emekçi kesimler içinde çalışıp oralarda

bir kitle tabanı oluşturmaya çalışmak olduğu görüşüne vardık" (Boran, 1979d: 4).

Behice Boran'ın, TİP'in başarılı olabilmesi için ortaya koyduğu üçüncü hedef, 'solda ana akım haline gelmek'ti. Bu hedefin bağlamı, ikinci TİP'in varolduğu ve yaşadığı 1970'li yılların ikinci yarısında solda yaşanan dallara ayrılış ve sürekli bölünüşte yatıyordu.

1970'li yıllar Türkiye sosyalist hareketinin çelişkili bir durumu vardı. Sosyalist gruplar arasında, bir yandan, bütün öteki gruplar üzerinde üstünlük kurma yarışı hüküm sürüyordu. Öte yandan ise, sosyalist solun başarı şansının bölünmüşlüğe son verip birleşme yoluna girmekten geçtiği kanısı hakimdi. Sosyalist soldaki bunca bölünmüşlüğün başarının önündeki temel engel olarak algılandığı ya da tersinden söylenirse sosyalist solun başarılı olabilmesi için önce parçalanmış bir yapı yerine birleşik bir yapı yaratılması fikrinin hayli yaygın olduğu bir siyasal bağlamdı söz konusu olan.

Behice Boran'a ise, bölünmüşlükten duyulan endişe yersiz, birlik sorununu her sorundan üstün görme tutumu ise yapaymış gibi görünüyordu. Boran'ın sosyalist soldaki bu bölünmüşlük, parçalanmışlık ve birlikçilik ortamında kuramsal ve siyasal olarak yön vericisi olduğu partiye güveni tamdı. Kendi partisinin işçi sınıfı içinde kök salacağına, bu kök salışla sosyalist solun ana akımı haline geleceğine, böylece de tüm sosyalist sol için bir çekim merkezi haline geleceğine ve sosyalist solun büyük çoğunluğunu kendi çatısı altında toplayacağına kesin olarak inanıyordu.

Boran, bu güvencini, bu inancını şu sözlerle dile getirmiştir:

> Dünyaya baktığımız zaman görüyoruz ki, bazı ülkelerde işçi sınıfının partisi olmak iddiasıyla birden fazla parti ortaya çıkmıştır ve hatta bunlardan bir kaçının işçi sınıfı içinde kitle tabanı da olmuştur ... Ve bu durum bir süre de, hatta uzunca bir süre de devam edebilir. Ama eninde sonunda işçi sınıfı içinde örgütlenip güçlenebilen, işçi sınıfının ekonomik, politik, ideolojik mücadelesini bilimsel sosyalizm düzeyinde yönlendirebilir duruma gelen parti, hareketi alır götürür; egemen çizgi, egemen hareket o olur. Diğerleri küçük anafor akımlar halinde kenarda kalır (Boran, 1977a: 17-18).

Boran'ın bu sözlerinde ima ettiği şey, aslına bakılırsa gayet netti: TİP, 'işçi sınıfı içinde örgütlenip güçlenme', 'işçi sınıfının ekonomik, politik, ideolojik mücadelesini bilimsel sosyalizm düzeyinde yönlendirebilir duruma gelme' hedeflerini başarabilecek yegane parti olacak, böylece 'hareketi alıp götürecek', 'egemen çizgi' haline gelecek ve ayrı gruplar olarak varlıklarını sürdürmekte ısrar eden sosyalist kümeler de, bütün iddialarına rağmen 'anafor akımlar' olarak sınıf mücadelesinin kenarında kalacaklardı.

Behice Boran açısından, bu, bir öngörü, bir varsayım olmanın yanında ve ötesinde bir kesin inançtı. Bu inancın kesinliğini, aşağıda göstereceğimiz üzere birlik sorunu kendi partisinin de merkezi gündemi haline geldiğinde, şu sözlerle dile getirmiştir: "Biz umut ettik ki ve ben özellikle kendi şahsım adına söyleye-

yim, çok kuvvetle umut ettim ki, Türkiye'de egemen, sürükleyici, yönlendirici hareket kısa sürede Türkiye İşçi Partisi olacaktır" (Boran, 1979b: 7).

Behice Boran'ın, TİP'in başarılı olabilmesi için ortaya koyduğu dördüncü hedef, 'kendini uluslararası alanda kabul ettirmek'ti. Bu hedefin bağlamı, 1970'li yıllar Türkiye sosyalist hareketinin gündemine, 1961-1971 dönemi Türkiye sosyalist hareketinde hemen hemen hiç rastlanmayan bir kavramın girmesiydi: Enternasyonalizm.

1960'lı yıllar Türkiye sosyalist hareketinde, özellikle TİP'te, hakim sınıfların antisosyalist ideolojileri toplum katında hegemonik hale getirmek için başvurduğu yollardan biri de, sosyalist hareketlerin gayrimilli olduklarını, bu topluma yabancı olduklarını, mutlaka bir "dış kök"leri olduğunu sürekli gündemde tutmaktı. Sosyalist hareket ise, bu ideolojiye karşı savunma konumundaydı; yerli, milli bir akım olduğunu vurguluyor, uluslararası işçi ve sosyalist hareketiyle organik bir bağlantı kurmamaya özen gösteriyordu. Hele ki, hakim sınıfların "Rus ajanı" propagandası karşısında, Sovyetler Birliği ile adının zikredilememesi için tedirgin bir biçimde tetikte duruyordu.[216] Sosyalist sol, 1970'li yıllarda ise bu savunmacı konumunu terk etti; Türkiye sosyalist hareketinin genel söyleminde, bir önceki dönemden farklı olarak, "enternasyonalizm" kavramı öne çıkmaya başladı. Fakat bu kavram, Türkiye'de gerçekleştirilmesi hedeflenen işçi ya da demokratik devrimi bir dünya devrimi perspektifiyle kavramayı ima etmekten çok, dünya sosyalist hareketindeki ayrışmalara göre saf tutmak ve bu saf tutuşu öznel bir güç ya da itibar göstergesi haline getirmek anlamına geliyordu.

Bu haliyle olsa bile, enternasyonalizm kavramının Türkiye sosyalist hareketinin gündemine girişinde 12 Mart Darbesi'nin ardından alınan yenilginin izleri vardı. Yenilgi, sosyalistlerde, ufukları ülke sınırlarıyla çevrili bulunmanın, dünya işçi ve sosyalist hareketiyle bağlantısız olmanın güçsüzlük kaynaklarından biri olduğu kanısını doğurmuştu.[217] Şöyle de söylenebilir: Sosyalist hareketler, kendilerini ancak kapitalizm ile sosyalizm arasındaki bölünmüşlük içinde tanımladıklarında daha güçlü olabileceklerini düşünmeye başlamışlardı. Bunu takip eden adım ise, sosyalist dünyanın kendi içindeki ayrışmalara göre saf tutmaktı. Dünyadaki sosyalist hareketin ana akımlardan biri tarafından tanınan bir sosyalist grup bunu kendi gücünün bir göstergesi olarak sunuyor, böylece

[216] Mehmet Ali Aybar'ın, Ankara'da Sovyetler Birliği Büyükelçisi Kosigin'in katıldığı resmi bir davette yaşadıkları, bu konuda fikir vericidir. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde soğukluğun ortadan kalkmaya başladığı zamanlarda Demirel'in Kosigin onuruna verdiği davette Aybar, Kosigin'in kendisine alaka göstermesiyle ilgili duygularını "fena halde canım sıkıldı", "kan başıma çıktı" sözleriyle tanımlar. Aybar, Kosigin ile yan yana görünmemek için onun yanından bir an önce ayrılmaya çalıştığını anlatır (Aybar, 1988b: 11-12). İnönü'nün Demirel'in onuruna verdiği davette Kosigin ile bir kanepede oturup uzun uzun sohbet ettiği bir ortamda bir sosyalist parti liderinin onunla yan yana görünmekten dahi bu denli rahatsız olması, bir yanıyla hakim sınıfların sosyalizm karşıtı ideolojilerinin gücünü gösterir. Bir yanıyla da sosyalistlerin dünya işçi ve sosyalist hareketiyle bağlantısızlıklarını göstermek konusunda ne denli temkinli olduklarını işaretler.

[217] Bu kanıyı yansıtan bazı anlatım ve değerlendirmeler için bkz. (Partizan Yazı Kurulu, 1971; Yurtsever, 2007: 10).

birleşmenin adresinin, en azından aynı çizgideki gruplar açısından, kendi çatısı olduğunu söylüyordu.

Behice Boran'ın enternasyonalizm anlayışı, diplomatik bir ilişki arayışını ya da Marksizmin dünyadaki ana akımlarından birinin tezlerini Türkçe olarak söyleme perspektifini, kesinlikle dışlıyordu. Boran açısından enternasyonalizm, diplomatik ilişkiler sayesinde Sovyetler Birliği, Çin ya da Arnavutluk komünist partilerinin başını çektiği uluslararası sosyalist akımlardan biri tarafından 'tanınmak' ve buna yaslanarak Türkiye sosyalist hareketinde güç toplamak anlamına gelmiyordu. Bilakis; o, 'tanınmak' değil, 'kendini kabul ettirmek' kavramını kullanıyordu (Boran, 1979d: 5). Boran açısından enternasyonalizm; kapitalizmi ve sosyalizmi birer dünya sistemi, burjuvaziyi ve işçi sınıfını da uluslararası birer sınıf olarak görmek; Türkiye'de kurulması hedeflenen sosyalist düzeni dünya sosyalist sisteminin bir bileşeni, Türkiye'de yürütülen işçi sınıfı mücadelesini de uluslararası işçi hareketinin bir kolu olarak algılamak anlamına geliyordu. Enternasyonalizm yaklaşımı, bu kavrayış düzeyinde ikili bir anlam taşıyordu: Bir yandan Türkiye'yi sosyalist bir devrimle dünya sosyalist sistemi içine sokmak ve Türkiye'de işçi sınıfı hareketini geliştirerek uluslararası işçi hareketini güçlendirmek, bir yandan da dünyadaki sosyalizm deneyimlerinden ve işçi sınıfı mücadelelerinin tecrübesinden yararlanmak (Boran, 1977d: 16). Öte yandan, Behice Boran Sovyetler Birliği, Çin ya da Arnavutluk gibi ülkelerin komünist partilerinin tezlerinin şabloncu bir biçimde Türkiye'ye aktarılmasına ya da bu ülkelerdeki sosyalizm deneyimlerinin eleştirel olmayan bir şekilde sahiplenilmesine kesinlikle karşı çıkmak konusunda özel bir hassasiyet gösteriyordu.[218]

---

[218] Boran'ın bu hassasiyetini, TİP Programı'nın yazımına temel olan görüşünü aktarırken belirtmiştik. Yalçın Küçük, Metin Çulhaoğlu ve Mîna Urgan'ın bu konudaki gözlemleri de Behice Boran'ın yaklaşımını anlamak bakımından fikir vericidir. Yalçın Küçük, kendisiyle yaptığım görüşmede Behice Boran'ın Sovyetler Birliği'ne yaklaşımı konusunda şunları söylemişti: "Sovyetler Birliği'ne yaklaşımı ... onursaldı. ... Sovyetler Birliği'nin, Ekim Devrimi'nin onurunu yüksek tutuyordu. Bu onuru yüksek tutmak onu antisovyetizme gitmekten alıkoydu; hiçbir zaman antisovyet olmadı. Behice Hanım'ın temsil ettiği yolda TKP'yle sorun budur. ... TİP ve TKP ayrımındaki bütün mesele, bu beyni kullanacak mısın kullanmayacak mısın meselesiydi. 'Biz bu beyni kullanmayacağız. Sovyetler Birliği Komünist Partisi var, onların enstitüleri var, büroları var. Onlar beyinlerini kullanıyorlar. Biz beyin kullanımından tasarruf ederiz, onlar yapar, güveniyoruz onlara' ... diyenler vardı. Onları TKP'li olarak düşünebiliriz. Bir de 'bizde de iyi kötü bir beyin var, bilim var, bunu yaparız, kendi değerlendirmemizi yaparız' diyenler vardı. Bu da Behice Hanım'ın Türkiye sosyalizminde temsil ettiği çizgidir" (Atılgan, 2004d).

Metin Çulhaoğlu'nun deneyim ve gözlemleri de bu bakımdan açıklayıcıdır: "ben Behice Hanım'ı diğer liderlere göre görece daha yakından tanıyan bir insan olduğum için şunu söyleyebilirim: ... *Yürüyüş* dergisini çıkarırken, *Yurt ve Dünya* dergisine yazı yazarken ben kesin bilirdim, Yalçın Küçük de bilirdi; 'şu yazı parti içindeki Sovyetik jandarmaların hoşuna gitmeyecektir'. Behice Hanımın da 'böyle şeyler elbette yazılacaktır; biz laf söylemeyecek miyiz Sovyet tezlerine' diyeceğine biz emindik; nitekim öyle oldu. Doğu Almanya'da yazılan *Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye* diye bir kitabı eleştiren bir yazı yazmıştım. Kitap, aşırı Kemalist bir kitaptı. O dönemin Sovyetik çizgileri içerisinde sosyalist bir ülkedeki bilim adamının yazdığı bir şeyi eleştirebilecek konumdaki insanlar sadece TİP'te oluyordu. TSİP'te ya da TKP'de olmuyordu. Öyle oluyorsa bunun baştaki güvencesi Behice Hanım'ın belki

Gerçekleşenler, Boşa Çıkan Beklentiler

Behice Boran TİP'i yeniden kurarken toplumda, özellikle işçi sınıfında sola kayış olduğunu, birinci TİP'in olumlu mirasının bir kesinti olmaksızın 1975'li yıllara devredeceğini, 12 Mart döneminde partisinin verdiği olumlu sınavın onu soldaki doğru çizgi olarak kabullendireceğini varsaymıştı. Bağımsızlık ve demokrasi mücadelesini sosyalizm mücadelesine eklemleyebilen; emekçi sınıfların değişik cephelerdeki mücadelelerine öncülük edebilen; çalışma ekiplerine dayalı; iç hayatı bakımından dinamik, demokratik ve merkeziyetçi; Marksist bir programın yön verdiği; merkezinde kalibresi yüksek Marksist entelektüellerin, işçi liderlerinin ve Kürt aydınlarının yer aldığı; hem kendi içine hem de emekçi kitlelere ve kamuoyuna seslenen istikrarlı yayınlara sahip bir partinin kısa sürede işçi sınıfı içinde kök salacağına, sosyalist soldaki sürükleyici hareket olacağına, kendini uluslararası alanda kabul ettireceğine ve iktidar mücadelesine yürüyeceğine inanmıştı. İkinci TİP'in varlık gösterdiği 1975-1980 arasındaki beş yıllık zaman diliminde, Behice Boran'ın kimi varsayımları ve öngörüleri yanlış çıktı; partisinin önüne koyduğu hedeflerden bazıları gerçekleştirilebildi, bazıları gerçekleştirilemedi. Dönemin sonuna gelindiğinde, partinin kuruluş zamanlarındaki kendinden emin ve çok umutlu Behice Boran resminin yerini yorgun ve bitkin bir Behice Boran resmi aldı. Bu iki resim arasındaki fark, Behice Boran'ın yanlış çıkan varsayımlarında, öngörülerinde ve bunları isabetsiz kılan nesnel toplumsal koşullarda saklıdır.

Behice Boran'ın lideri olduğu ikinci TİP'in, önüne koyduğu hedeflerin bir kısmını belirli bir ölçüde yerine getirebildiği bir gerçekti. Parti, çalışma ekipleri temeline oturtulabildi. Sınırlı bir güce sahip olan parti örgütlerinin ağırlığı sanayi havzalarında kuruldu. İl ve bölge temsilcileri toplantıları düzenli bir şekilde yapılabildi. Parti içi eğitimde az çok istikrar yakalanabildi. Kamuoyuna seslenen *Yürüyüş*'ün,[219] işçi kitlelerine seslenen *Görev*'in,[220] parti örgütüne seslenen *Çark*

---

de akademik geçmişinden gelen rezervli bakışıydı. Ama bu parti Behice Hanım'ın hiç olmadığı, başında başkalarının olduğu bir parti olsaydı, o kitabını eleştiren bir yazı yazamazdım. 'Bunu değiştir, bu resmi Sovyet tezine karşı' diyebilirlerdi (Atılgan ve Şener, 2003).

Mîna Urgan'ın şu anlattıkları da Behice Boran'ın Sovyetler Birliği'ne yaklaşımı konusunda aydınlatıcıdır: "Sovyetler'de olup bitenler üstüne kuşkularımı sol düşmanlarına hiç söylemiyordum elbette. Ama kendi ideallerimi paylaşanlara sık sık açıyordum bu konuyu ve en yakın dostlarımla birbirimize giriyorduk. Ne gariptir ki, eleştirilerime çok sert tepkiler göstereceğini sandığım Behice Boran, bana karşı hiç de haşin davranmıyordu. İç savaş, ekonomik sorunlar, İkinci Dünya Savaşı, Batının düşmanlığı yüzünden benim düşlediğim güzel sosyalizmin orada henüz tam kurulamadığını kabul ediyordu. Ama ileride mutlaka kurulacağına inanıyordu" (Urgan, 2002: 257).

[219] *Yürüyüş*, 15 Nisan 1975'te yayınlanmaya başladı. Eylül 1980'e kadar 284 sayı çıktı.

[220] *Görev*, 22 Nisan 1977'de yayınlanmaya başladı. TİP'in sesini işçi ve emekçi kitlelere duyurmak amacını güdüyordu. Toplam 50 sayı yayınlandı.

Başak'ın[221] ve aydınlara seslenen *Yurt ve Dünya*'nın[222] düzenli yayınlanması sağlanabildi. Partinin kuruluş yıldönümü toplantıları, Ekim Devrimi'nin 60'ıncı yılı için düzenlenen görkemli toplantı, Şili Halkı ile Dayanışma Gecesi, 'NATO'ya Hayır' kampanyası gibi parti etkinlikleri aydınlar açısından ilgilendirici olabildi. TİP, kendini uluslararası alanda kabul ettirmeye başladı; Behice Boran ile Nihat Sargın, Ekim Devrimi'nin 60'ıncı yıl kutlamaları için Barış Komitesi'nin davetlisi olarak 1977'de Sovyetler Birliği'ne davet edildiler; Sovyetler Birliği, bundan sonra, Türkiye'de iki işçi sınıfı partisinden söz etmeye başladı (diğeri TKP idi). Boran, Eylül 1979'da da Moskova'da toplanan "Tüm Çocuklara Barış İçinde Güvenli Bir Gelecek İçin" konulu konferansa davet edildi. Gelgelelim, konulan hedeflere ulaşmak bakımından yakalanan bu sınırlı başarılar TİP'i solda ana akım haline getiremedi; işçi sınıfı hareketini alıp götüren bir parti yapmaya yetmedi; onun kendini uluslararası alanda 'kabul ettirmesi'ni sağlayamadı.

Deniz tutkunu Behice Boran,[223] bir konuşmasında, "Hedefimiz sosyalizmdir. Onu hedef alarak dümen tutuyoruz, gemimizde, bir rota izliyoruz. Bu rotada önümüze kayalıklar çıkar, ters yönde rüzgârlar ve akıntılar olur ama kayalıkları aşarak ve ters yöndeki rüzgârları ve akıntıları göğüsleye göğüsleye aynı rotada sosyalizme ilerleriz" demişti (Boran, 1977c: 9). Demir aldığında hava açık gibi görünüyordu; rüzgâr doğru yönden esiyormuş gibiydi. Dümeni tutuşundan, rotasından emindi. Oysa, gemisi yol aldıkça rüzgâr ters esmeye başlayacak; ters akıntılar, kayalıklar çıkacaktı yoluna.

Behice Boran, TİP'i yeniden kurarken, toplumun, özellikle de işçi sınıfının, 12 Mart sonrası sola kaydığını saptamıştı. Gelgelelim, çok geçmeden bu kayışın, gerçekte, sosyalist sola değil sosyal demokratik sola olduğu anlaşıldı. Birinci ve ikinci TİP'in katıldığı 1965, 1969 ve 1977 milletvekili genel seçim sonuçları[224] karşılaştırmalı olarak çözümlendiğinde yanılgının ne denli büyük olduğu açıkça görülür. Bu çözümlemeden iki çarpıcı sonuç ortaya çıkar.

Birinci sonuç, dinci ve aşırı milliyetçi sağın ya da faşist hareketin[225] yükselişidir. Türkiye'deki faşist hareketi temsil eden CKMP, 9.307.565 geçerli oyun kullanıldığı 1965 seçimlerinde yüzde 2.24 oy oranına sahipti. Bu, 208.696 oya karşılık geliyor-

---

[221] *Çark Başak*, 13 Şubat 1976'da yayınlanmaya başladı. TİP'in merkez yayın organıydı. 1 Eylül 1980'e kadar 77 sayı çıktı. 12 Eylül'den sonra yurt dışında yayınlanmaya devam etti.

[222] *Yurt ve Dünya*, TİP'in kuramsal sorunlara ağırlık veren yayın organıydı. Ocak 1977-Haziran 1980 arasında 20 sayı yayınlandı.

[223] Mahpus Behice Boran, içeriden, dışarıdaki Sıdıka Su'ya "... Dağları da çok severim, ama ... mutlaka deniz. ... Burada bahçeye çıktığım zamanlarda ileride bir yerde deniz olduğunu hayal ederim hep" diye yazıyordu (Boran, 1972b). Bir deniz tutkunuydu; siyasal yazılarında, 'deniz', 'gemi', 'rota' benzetmelerini hep kullanıyordu.

[224] http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.genel_secimler: 12.02.2007.

[225] Çok farklı tanımları yapılan faşizmi, burada, Arslan'ı takip ederek "bir kapitalist kriz evresinde ultra-milliyetçi ideolojinin yaygınlaştığı ve kitleleri harekete geçirebildiği bir aşama veya durumu ifade eden sosyal ve siyasal bir olgu" anlamında kullanıyorum (Arslan, 2004: 157).

du. TİP'in oy oranı ve sayısı CKMP'ninkinden yüksekti: yüzde 2.97 oy oranı ve 276.101 oy. 1969 seçimlerinde artık MHP adını almış olan faşist hareket, oy oranını yüzde 3.02'ye, oy sayısını da 274.225'e çıkararak TİP'i geride bırakmıştı. TİP'in oy oranı yüzde 2.68'e oy sayısı da 243.797'ye gerilemişti. MHP'nin 1977 seçimlerinde aldığı oylar, faşist hareketin bir kitle tabanına oturduğunu göstermekteydi: yüzde 6.42 oy oranı ve 951.544 oy.[226] Öte yandan dinci sağı temsil eden Milli Selamet Partisi (MSP)[227] de bu seçimlerde büyük bir çıkış yaparak yüzde 8.57 oranında oy almıştı; bu, 1.269.918 kişinin oylarıyla dinci sağı desteklediği anlamına geliyordu. Behice Boran'ın başkanı olduğu TİP'in 1977 seçimlerinde aldığı oylar ise aşırı dinci ve milliyetçi sağın oylarına kıyasla gözardı edilebilecek kadar azdı: binde 14 oy oranı ve 20.565 oy. Toplam 2.221.462 kişi oylarıyla aşırı dinci ve milliyetçi sağı desteklerken TİP'in sadece 20.565 oy alması, 1977 yılına gelindiğinde TİP'in ancak marjinal bir parti, dinci ve milliyetçi sağın ise kitle tabanına oturmuş partiler olduğunu gösteriyordu. Bu, TİP açısından bir hayal kırıklığı resmiydi.

İkinci sonuç, sosyal demokrasideki yükselişti. 1965 yılında oy oranı yüzde 28.75, oy sayısı 2.675.785 olan CHP, 1969 seçimlerinde oy oranını yüzde 27.37'ye oy sayısını da 2.487.163'e düşürmüştü. 1972'de Bülent Ecevit'in genel başkan seçilişinin ardından oylarını sürekli olarak yükselten CHP, 1977 seçimlerinin galibiydi; oy oranını yüzde 41.39'a, oy sayısını 6.136.171'e çıkarmıştı. İşçi sınıfı da ağırlıkla içinde, kitlelerin CHP'ye gösterdiği güçlü eğilim, Behice Boran'ın toplumun sola kaydığına ilişkin saptamasındaki 'sol'un sosyalist TİP değil, sosyal demokratik CHP olduğunu gösteriyordu. TİP'e ve sosyalist sola oy ile verilen destek dramatik bir düşüş gösterirken, sosyal demokrasiye verilen destekteki büyük artış, TİP açısından ikinci hayal kırıklığı resmiydi. 1960'lı yıllarda emekçi sınıfların demokratik taleplerinin, mücadelelerin sözcülüğünü ve örgütleyiciliğini sosyalist bir parti olarak TİP yapabilmişti. Gelgelelim, toplumsal mücadelelerde ve halkın demokratik eylemlerinde genel bir kabarışın yaşandığı 1970'li yıllarda Bülent Ecevit liderliğindeki CHP ana çekim merkezi oldu. Demokrasi mücadelesi artık sosyalist bir partiye değil, sosyal demokratik ya da demokratik sol bir partiye bağlanıyordu. Geç-

[226] 1973'ten sonra, faşist sağ, devlet katında, sokaklarda ve parlamentoda örgütlenerek iktidar olmayı hedeflemişti. Alparslan Türkeş liderliğindeki faşist sağ, yasal ve yasadışı örgütlenme yöntemlerini başarıyla uygulayan merkezi ve birleşik bir hareketti. Toplumsal sınıf ve katmanlar arasında etki gücünü artırmaya dönük örgütleri bulunuyordu. Katilleri, suikastçıları, bunların eğitildiği kampları, polis şefleri, milletvekilleri vardı. 1970'lerin sonlarına doğru etnik ve mezhepsel ayrımları kışkırtarak kitle tabanını genişletmeye ve iç savaş stratejisini derinleştirmeye çalışıyordu. Bu amaçla katliamlar ve suikastlar düzenliyordu (Ağaoğulları, 1990: 223-235; Arslan, 2004: 157-161; Belge, 1990: 182-183; STMA, C. 7: 2234-2356). Faşist sağın ideolojisi, milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslamcılık arasında salınan karma bir yapıya sahipti. Bunlardan hangisinin merkezi konumda olacağı, döneme ve koşullara göre değişebiliyordu (Can, 2002).

[227] 26 Ocak 1970'te Necmettin Erbakan ve arkadaşları tarafından kurulan Milli Nizam Partisi (MNP) 21 Mayıs 1971'de kapatılınca yerine 11 Ekim 1972'de Milli Selamet Partisi (MSP) kuruldu. Toplumsal ve kültürel hayatın İslami ilkelere göre yeniden gelenekselleştirilmesini savunan MSP, 1970'lerin koalisyon hükümetlerinin vazgeçilmez ortaklarından oldu (Toprak, 1990: 249).

mişte 'sol' ile TİP arasında kurulmaya başlanan ilişki, gerek kavramsal düzeyde gerek toplumsal düzeyde artık CHP ile kuruluyordu. Bunun temelinde, CHP'nin 14 Mayıs 1972'de Ecevit'in liderliği altında geçirdiği radikal kimlik dönüşümü yatıyordu. Bülent Ecevit, gerek çalışma bakanı kimliğiyle, gerek gazetecilik, şairlik ve çevirmenlikle pekiştirdiği aydın kimliğiyle kentlerin modern ve dinamik kesimlerine hitap edebildiği gibi, süreç içinde, köylülerle birlikte çömelişi, onlarla birlikte yemek yiyişiyle "halk adamı" kimliğiyle de kırsal kesimlerin yoksullarına hitap edebiliyordu. CHP, Bülent Ecevit liderliğinde, geleneksel devlet partisi kimliğinden sıyrılıyor; bürokrat aydın bakışını terk etmeye başlıyordu: "Düzen değişikliği" sloganıyla üreticilerin ve emekçilerin etkin örgütlenmesi ve yönetime katılımının gerçekleştiği radikal bir "altyapı devrimleri" reformunu gündeme getiriyor; "toprak işleyenin, su kullananın" sloganıyla köylülerin kanunlara aykırı hareketlerini "devrimci eylem" olarak tanımlıyor; büyük sermaye çevrelerinin istedikleri bütün yasa ve anayasa değişikliklerini yaptırdıklarını, hükümetleri gönüllerince kurduklarını belirtip, bunun karşısında işçi sınıfından siyasete ve yönetime ağırlığını koymasını istiyor; halkın dinsel inançlarının sosyal adalet içinde kalkınmaya engel değil, onu kolaylaştırıcı bir etmen olduğunu açıklıyor; Doğu'nun düzeninin mayınla, jandarmayla, silahla değil, fabrikayla, okulla değiştirileceğini söyleyerek Kürt sorununda devlet söylemindeki yerleşikliği aşan radikal reformist bir görünüm veriyordu. Ecevit liderliğindeki CHP, ABD'nin baskısıyla yasaklanan haşhaş ekimine karşı büyük baskıları göğüsleyerek takındığı tavır ve Kıbrıs politikalarıyla bağımsızlıkçı, antiemperyalist bir imaj ediniyor; büyük sermaye çevrelerinin 1979'da kendisine karşı aldığı yıkıcı tavra "bu ülkede halkın dediği olur, halkı sömürenlerin değil" diye karşılık vererek halkçı kimliğini pekiştiriyordu. Ecevit, "CHP sosyalist partidir demedim ve demeyeceğim. Ancak bir kimse gelir 'ben CHP'yi sosyalist olarak görüyorum, katılmak istemiyorum derse, engel olmayacağız" sözleriyle CHP'nin sosyalizme açık çizgisini inceltirken ittifak halindeki sağcı partilerle en azından parlamenter düzeyde başetmeye muktedir yegane solcu parti olduğunu solun ve halkın bilincinde kuruyordu. Neticede, Bülent Ecevit liderliğindeki CHP, 1970'li yıllar boyunca yükselen toplumsal muhalefetin sorun ve taleplerine hitap eden bir söylemle güçlenmiş, "Karaoğlan efsanesi" yurdun kentlerine ve kırlarına, aydınlarına, işçilerine, köylülerine, gençliğine "umut" olmuştu. CHP, tüm demokratik talepleri, bu talepler uğruna verilen mücadeleleri, bu mücadeleleri yürüten kitleleri bağrında toplayan solcu, demokratik parti olmuştu. Kendi dışındaki sola, Türkiye'deki demokrasiyi yaşatma, onların yaşam hakkını savunma, söz, düşünce ve örgütlenme özgürlüklerini koruma vaadiyle ve iktidara gelebilecek tek sol parti olma gerçekliğiyle seçimlerde devrimci demokratik örgütlerin desteğini kazanabilmişti (STMA, C. 7: 2200-2215, 2358-2376).

Başkan Boran'ın, *TİP Programı*'nda da dile getirdiği işçi kitlelerindeki sola kayış öngörüsü de hayli tartışmalıydı. Behice Boran'ın bu öngörüsünü yaparken, 12 Mart sonrasında gitgide güç toplayan DİSK ile TİP arasındaki tarihsel bağın sü-

rekliliğine güvendiği besbelliydi. Boran'ın hesabına göre, işçi sınıfının hareketli, mücadeleci bölükleri, mücadeleleri ilerledikçe DİSK'in çatısı altında daha çok toplanacaktı. Böylece, TİP'i doğuran işçi hareketi ve TİP'ten doğan DİSK arasındaki organik ilişki güçlenerek süregidecekti. Bu hesapta, 1961-1971 döneminde işçi hareketi ile sosyalist hareket arasında kurulan ilişkinin kopacağı değil, pekişeceği varsayımı yatıyordu. Gücünü ve etkinliğini sürekli artıran DİSK'in önce 1975'te "ileri demokrasi" olarak adlandırılan bir programı savunan TKP'nin etki alanına, sonra da 1978'de TKP yanlısı başkanı Kemal Türkler'in seçimi kaybetmesiyle CHP'nin yörüngesine girmesi[228] ise, işçi sınıfının ilerici sendikal hareketi ile TİP arasındaki ilişkinin koptuğunu ortaya koymuştu.

Bu verilere, TİP'in 1979 seçimlerinde aldığı ağır yenilgi[229] eklenince, Behice Boran'ın ve partisinin, kuruluş sırasındaki öngörülerinden birinin daha bir yanılgıdan ibaret olduğu anlaşılıyordu. Behice Boran ve parti kurucuları, TİP'in 1961-1971 döneminde kitleler üzerinde bıraktığı olumlu etkinin ve 12 Mart karşısında alınan eşsiz tutumun partiye kazandırdığı prestijin ikinci TİP'e kesintisizce devredileceğini, bunun itkisiyle de TİP'in hızla güç toplayacağını ummuşlardı. Oysa, 1961-1971 döneminin sosyalist soldaki en güçlü akımı olan TİP'in etki gücünden, 1975-1980 döneminde neredeyse eser kalmamıştı. 1965'te tüm solun ortak iradesi ve umudu olan TİP, artık çeşitli dallara bölünmüş sol grupların en küçük ve etkisizlerinden biri haline gelmişti. Behice Boran, bu acı sonucu, 1980'de şöyle dile getirecekti:

> 1971-1975 döneminde ülkenin politik sahnesinden silinmiş olmasının bedelini Partimiz ağır ödedi ve ödüyor. ... O politik boşlukta... eski Türkiye İşçi Partisi'nin kitlelerdeki imajı, kitlesel birikimi neredeyse sona ermişti; 1961/71 Türkiye İşçi Partisi'ni 1975 ve sonrası Türkiye İşçi Partisi'ne bağlayacak bağ... kopmuştur, denilecek kadar zayıflamıştır. Geriye kalan bağ pek de geniş olmayan kadrolar ve onların taşıdığı deneyim birikimidir, bir de hareketin tarihsel sürekliliği, ciddiyeti, saygınlığıdır (Boran, 1979d: 8).

Bu sonuçta iki etmenin daha rolü olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, 1970'li yıllarda sosyalist tipolojisindeki değişimle ilgiliydi. İkincisi, ise TİP'in meydanlardaki kitlesel eylemler yerine salonların seçkin toplantılarının partisiymişçesine bir görünüm vermesiyle ilgiliydi.

Birinci TİP dönemindeki sosyalist tipolojisi; kentlerin aydınlarının, sendika yöneticilerinin, öncü işçilerinin, kasabaların zanaatkârlarının ve üniversitelerin öğrencilerinin yarattığı bir tipolojiydi. Bu dönemin sosyalistlerinin başlıca hedefi, sosyalizme toplumun her katında meşruiyet yaratmaktı. 1970'li yıllarda ise devrimci tipolojisi radikal bir dönüşüm geçirdi. Sosyalizm, yurdun her köşesine

---

[228] DİSK'in TKP ve CHP ile ilişkileri konusunda şu iki kaynağa bakmak yararlı olabilir (Aren, 2006: 251-263; Belge, 1990: 181-182).

[229] TİP'in 1979 senato seçimlerinde aldığı yenilgi, deyim uygunsa, hezimet düzeyindeydi. Bu seçim sonuçlarını aşağıda değerlendireceğiz.

yayıldı. Taşra kentlerinde, kasabalarda, köylerde emekçi sınıflardan gelen genç devrimciler, sol fikirlerin taşıyıcısı olduğu gibi her türlü demokratik toplumsal hareketin ve eylemin örgütleyicisi ve yönlendiricisi oldu. Büyük kentlerin gecekondu mahallelerinden köylere kadar tüm toplum keskin bir biçimde sağ ve sol olarak ikiye bölündüğünde faşist hareketin toplum içinde yıllardır süregelen ikilikleri kullanarak yaratmaya çalıştığı çatışma ortamında mahallelerde nöbet tutan, dayanışma ağları örgütleyen onlardı. Sosyalizm hakkındaki bilgileri, Marksist kuram hakkındaki derinlikleri belki kendilerini önceleyen kuşağa göre daha az ve sığdı. Fakat sosyalizmi ve devrimciliği halkın gündelik hayatına ve her an gelişmekte olan uyanışına sokan onlardı. Oysa TİP'li sosyalist, geçmişin tipolojisinin ana çizgilerini korumaya devam ediyordu. Sosyalistlerin ve devrimcilerin sayısının yüzbinlerle ifade edildiği 1970'li yıllarda TİP'in sadece beş bin üyesinin[230] ve bunların etkilediği genel içinde küçük sayılabilecek taraftar topluluğunun olmasının bir nedeni buydu.

1970'li yıllardaki yükselen toplumsal hareketliliğin ilk ve en önemli göstergelerinden biri 1976 1 Mayısı'nda İstanbul Taksim Meydanı'nda yapılan görkemli gösteriydi. 15-16 Haziran'ı yapan işçi sınıfı oradaydı. Sosyalizme inanan, toplumsal mücadelelerde işçi sınıfının yanında yer almak isteyen tüm sosyalistler, devrimciler yurdun dört bir yanından Taksim Meydanı'na akmış, kendi gruplarının varlıklarını ve gücünü bu meydanda göstermişlerdi. Fakat TİP, 1 Mayısa sendikaların ve kitle örgütlerinin saflarında katılarak gücünü onbinlerin doldurduğu büyük meydanda değil, onun yanı başındaki Spor ve Sergi Sarayı'nda seçkin konuklarıyla kuruluş yıldönümüyle 1 Mayıs'ı birleşik olarak kutluyordu. Meydanların militan bir hareketi olmak yerine salonların seçkin toplantılarının örgütleyicisi imajı, TİP'i solda bir çekim merkezi adayı haline getirmek bir yana, marjinalize ediyordu.

Sonuçlar

Behice Boran liderliğindeki ikinci TİP'in "Sosyalizmin Bayrağını Meclis'e Dikeceğiz" sloganıyla katıldığı 1977 genel seçimlerinde aldığı yenilgi, parti içinde bir sarsıntı yaratmıştı. 1979 üçte bir senato yenileme seçimlerinde[231] alınan ve 1977 seçimlerine göre çok daha ağır olan yenilgi ise parti içinde bir deprem yarattı. TİP, bu seçimlere katılan üç sosyalist partiden (TİP, TSİP, SDP) en az oy alanı oldu. TİP'in Türkiye genelindeki oy sayısı 33.898, oy oranı binde 7 idi. TSİP, 62.555 oya karşılık yüzde 1.31; Mehmet Ali Aybar liderliğindeki SDP, 59.941 oya karşılık yüzde 1.2 oy almıştı. Bu sonuçlarda çarpıcı yan, örgütsel bakımdan en zayıf parti olan SPD'nin, örgüte merkezi bir önem veren TİP'i geride bırakması, neredeyse onun iki katı oy almasıydı. TSİP'in aldığı oylar da TİP'inkini ikiye

[230] Nihat Sargın'ın verdiği bilgi (Atılgan, 2004e).

[231] 14 Ekim 1979'da yapılan üçte bir senato yenileme seçimlerinin partilere ve illere göre dağılımı için bkz. (*Çark Başak*, 1979d).

katlıyordu. Böylece TİP, sosyalist soldaki üç yasal partiden en küçüğü haline gelmiş oluyordu. Öte yandan, Behice Boran'ın aday olduğu İstanbul'daki seçim sonuçları Türkiye genelindeki sonuçlardan daha dramatikti. Behice Boran Türkiye'nin en kalabalık, işçi yoğunluğunun en fazla, toplumsal hareketliliğin en yüksek, partisinin en örgütlü olduğu bu kentte sadece 12.989 oy alabildi. Buna karşılık TKP'nin bağımsız adayı olarak seçimlere katılan İlerici Kadınlar Derneği (İKD) Genel Başkanı Bakiye Beria Onger'e verilen oylar, Behice Boran'a verilenlerden çok daha fazlaydı: 20.219 oy.

Behice Boran'ın başında olduğu TİP açısından, seçimler ve oylar her şey demek değildi. Bununla birlikte, Behice Boran, seçimlerde alınan sonuçların partinin emekçi kitleler içindeki etkinliğinin bir yansıması olduğunu ve öyle değerlendirilmesi gerektiğini kerelerce vurgulamıştı.[232] Bu bakımdan, seçim sonuçları, TİP için de bir endam aynasıydı. Bu endam aynasında, 1977 ve 1979'da alınan boy ölçüsü, TİP'in kuruluşu sırasındaki iddia ve tezlerini sadece sosyalist solda değil, parti içinde de tartışmalı hale getirdi. TİP, 1977'den itibaren iddialı bir parti olma konumunu kaybetmeye, gündemini değiştirmeye, parti içi tartışmalarla boğulmaya başladı. Behice Boran'ın siyasal çözümlemelerinde sıkça kullandığı deniz analojisine başvurarak söyleyecek olursak; gemi kayalıklara çarpmak üzereydi.

TİP'in kuruluşundaki iddiası, yukarıda belirtildiği üzere, 'kısa sürede işçi sınıfı içinde örgütlenip güçlenmek', 'işçi sınıfının ekonomik, politik, ideolojik mücadelesini bilimsel sosyalizm düzeyinde yönlendirebilir duruma gelmek', böylece 'hareketi alıp götürmek, egemen çizgi, egemen hareket olmak'tı. Bu nedenle, en azından, prosovyet partiler (TSİP ve TKP) ile birleşmeye dair bir gündemi yoktu. Çünkü kendisinin hareketi alıp götüreceğine, diğer partilerin de 'anafor akımlar' olarak kalacağına kesin olarak inanıyordu. Oysa seçimlerde alınan sonuçlar, Behice Boran ve partisinin bu inancını boşa çıkarmıştı. Behice Boran, bu inancın boşa çıkmasını, acı bir itirafı dile getirircesine, şöyle ifade eder:

> Biz umut ettik ki, ve ben özellikle kendi şahsım adına söyleyeyim, çok kuvvetle umut ettim ki, Türkiye'de egemen, sürükleyici, yönlendirici hareket kısa sürede Türkiye İşçi Partisi olacaktır. Ama ... gördük ki, yaptığımız tespit şudur ki, biz bu sürede bu güçte bir parti haline henüz gelemedik. Bu bizim başarısızlığımız oldu. Aynen kabul ediyor ve not ediyoruz (Boran, 1979b: 7).

1977 seçim sonuçlarının, kurulalı henüz iki yıl olduğu için, TİP içinde bir deprem yaratmaması normaldi. Bununla birlikte, partinin aldığı oyların umulanın çok altında olmasının; TİP'i, iddialarına az çok uygun bir parti olarak ileri çıkaramamasının, bir iç sarsıntıyı ve partinin yönünde yeni bir ayarlama yapmayı

[232] Örneğin, 1977 seçim sonuçlarını değerlendirdiği bir konuşmasında şöyle diyordu: "Biz oyların artmasını, partinin çalışması gerektiği gibi çalışarak, o çalışmanın bir yan ürünü olarak elde etmeye uğraşırız. İşçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi olarak çalışmalar başarılıysa, onun yan ürünü olarak oyların artmasını bekleriz, artmasına çalışırız" (Boran, 1977c: 8).

beraberinde getirmesi kaçınılmazdı. Meydana gelen iç sarsıntı büyük çaplı değildi; gelgelelim bazı yön değişikliklerinin bir göstergesiydi.

Sarsıntı olarak adlandırılan olay, Yalçın Küçük, Metin Çulhaoğlu, Mesut Odman gibi *Yürüyüş* dergisi etrafında toplanan bir aydın grubunun TİP'ten tasfiyesiydi.[233] Sonradan *Sosyalist İktidar* dergisini çıkaracak olan bu grup, TİP'ten bir kitle koparıp götürmemişti; böyle bir niyetleri de yoktu belki. Fakat bu grubun özelliği, düşünsel düzeyde, TİP'in Behice Boran'ın kaleminden çıkan sosyalist devrim programına ve onun tarafından belirlenen hedeflerine sıkı sıkıya sahip çıkması; alınan seçim yenilgisinin programdan ve hedeflerden geriye çekilerek değil, bilakis bunlarda ısrar ederek bertaraf edilebileceğini düşünmeleriydi. Yalçın Küçük, TİP'ten "antikomünist ve antisovyet" olduğu iddiasıyla atıldı.[234] Küçük'ün kendisi, savunmasında bu iddiaların gerçek olmadığını ısrarla savunsa[235] ve dönemin sosyalistleri açısından bu atılma gerekçeleri gülünç bulunsa dahi, bu iddialarda sahici bir yan vardı. Bu sahicilik, "antikomünist olmak" iddiasının TKP'nin 'ulusal demokratik devrim' tezine ve bu teze uygun stratejilerine karşı olmak, başka bir söyleyişle 'antiTKP' olmak olarak anlaşıldığında; "antisovyet olmak" da, Sovyetler Birliği hegemonyasındaki uluslararası sosyalist hareketin bir parçası olmayı Türkiye üzerine söylenecek sözlerde bağımsız olmama karşıtlığı olarak alındığında açığa çıkar. Yalçın Küçük, TİP'in etkili bir üyesi ve *Yürüyüş* dergisinin yönlendiricisi olarak, TKP'nin demokratik devrim tezlerine inatla karşı çıkıyor (Küçük, 1978: 87-88, 255), enternasyonalizmi, bu ülkenin sosyalistleri olarak Türkiye'yi dünya sosyalist sistemine sokmak olarak algılıyor ve öyle savunuyordu (Küçük, 1978: 196-200).

TİP'in 1979 seçimlerinde aldığı ağır yenilginin ardından parti içinde yaşanan depremde, sosyalist devrim tezinin ve Behice Boran'ın savunduğu enternasyonalizm fikrinin parti yönetimindeki ve içindeki gruplar tarafından reddedilir olduğu, TİP'in de bu reddi benimsemeye zorlandığı görülünce, 1977 seçimlerinin ardından parti içinde oluşan çatlağın sahici nedenleri anlaşılır. 1977 çatlağı ile ilgili çok şey söylenmiştir. Sözgelimi, Behice Boran'ın kendisi, 1970-1978 ara-

---

[233] Yalçın Küçük ile birlikte 50 kadar TİP üyesi partiden uzaklaştırıldı ya da kendiliğinden ayrıldı (*Çark Başak*, 1979a: 12).

[234] Yalçın Küçük'ün TİP'ten atılma gerekçeleriyle ilgili olarak bkz. (*Çark Başak*, 1978a: 7; *Çark Başak*, 1978b: 13-16). Metin Çulhaoğlu, Yalçın Küçük'ün TİP'ten "antikomünist ve antisovyet olmak" gerekçesiyle atılmasının yankılarının ilginçliğini aktarıyor: "... Bu, parti dışındaki pek çok kişi için şaşırtıcı oldu. Örneğin Murat Belge, Birikim dergisinde yazdığı bir yazıda 'bir parti Y. Küçük'ü ihraç etmek için bin bir gerekçe bulabilecekken, TİP kimsenin aklına gelmeyecek olanı bulmuş' diyordu" (Çulhaoğlu, 2002b: 19).

[235] Yalçın Küçük, antisovyet olmanın antikomünist olmakla özdeş olduğunu savunuyor "Anti-sovyet demek, anti-komünist demektir. Anti-komünist demek, anti-sovyet demektir. Bu yüzden Yalçın Küçük'ü anti-sovyetizm ve anti-komünizm ile suçlarken Bab-ı Ali Kapısı gibi ilkel hatalar yapılmış olur. Bunların birisini söyleyin" diyordu (Küçük, 1978: 189).

sında yakın ilişkide olduğu Yalçın Küçük[236] hakkında çok ağır konuşmuş, onun, partiyi suçlayarak "emperyalizmle yerli büyük burjuvazi ve yönetimi gözünde 'temiz kâğıdı' almak", "dış ülkelerde göreve tayin edilmek", "yüksek öğrenim kurullarında öğretim üyesi olmak" amacında olduğunu yazmıştır (Boran, 1979a: 3). Fakat nesnel olarak bakıldığında, TİP'in Behice Boran dışındaki yöneticilerinin büyük çoğunluğunun 1977 yenilgisinden sonra adım adım sosyalist devrim stratejisinden geriye doğru çekilmeye başladığı, enternasyonalizmi Sovyetler Birliği'ne yaslanma şeklinde algılamaya eğilim gösterdiği, işçi sınıfı hareketini alıp götüren bir parti olma hedefinden uzaklaşarak prosovyet partilerle birleşmenin çare olacağını savunduğu gözetildiğinde, 1977 çatlağının siyasal anlamı yerli yerine oturtulabilir. Daha da açığı şudur ki; Yalçın Küçük TİP'ten giderken, aslında Boran'ın kendisi TİP'ten uzaklaştırılmış oluyordu. Çünkü Behice Boran'ı Behice Boran yapan iki şeyden biri sosyalist devrim tezi, öteki enternasyonalizm anlayışıydı.

TİP içindeki 1977 bölünmesi ya da tasfiyesi, parti içinde TKP ile birleşme ve Sovyetler Birliği'ne yaslanma karşıtlığının düşünsel ve siyasal kanallarını kapatmış oluyordu. Bundan böyle, özellikle 1979 seçimlerinden sonra, TİP'in bu konulardaki gündemi TKP (ve TSİP) ile birleşip birleşmemek değil ne şekilde birleşileceğiydi; TİP'in kendi içinde yaşadığı topraklar hakkında söylediği sözlerin Sovyetler Birliği liderliğindeki uluslararası sosyalist hareketin tezlerine ne ölçüde uyduğuydu.

Bu gündem maddelerinden ilki 1979 seçimlerinin ardından Behice Boran tarafından gündeme getirilmişti. Boran, seçim sonuçlarının açıklanmasının hemen ardından İstanbul'da yaptığı konuşmada, ilk kez, "Türkiye'nin sol hareketine ilişkin olarak bugün artan bir önem kazanan gündemin ilk sıralarında olan sorun işçi sınıfının politik birliği ve tekleşmesi sorunudur. Bu sorunun çözümü, denilebilir ki, anti-emperyalist anti-faşist cephenin örgütlenmesinde bir anlamda manivela olacaktır" diyordu (Boran, 1979b: 5-6).

Böylece, Behice Boran, "aslolan sınıfın hareketidir", "işçi sınıfı içinde örgütlenip güçlenebilen, işçi sınıfının ekonomik, politik, ideolojik mücadelesini bilimsel sosyalizm düzeyinde yönlendirebilir duruma gelen parti, hareketi alır götürür" (Boran, 1977a: 16) formülünü terk etmiş, hatta bu formülü tersine çevirmiş oluyordu. Önceden TİP'in işçi sınıfı içindeki sürekli artacağı umulan etkenliğinin sosyalist hareketin birlik zeminini oluşturacağını varsayan Boran Boran, şimdi, işçi sınıfı hareketinin ve toplumsal muhalefetin gelişebilmesi için sosyalist partilerin birleşmesinden ve bunun ardından da bir cephe oluşturulmasından medet umuyordu. Üstelik TİP'in eli, peş peşe aldığı seçim yenilgilerinden sonra, birlik konusunda hayli zayıflamış durumdaydı. Nitekim Behice Boran, birlik ya da "tekleşme" meselesini öncelikli gündem olarak tarif ettikten sonra TKP Genel Sek-

[236] Yalçın Küçük, bu yakın ilişkiyi şöyle tarif ediyor: "1970 yılından 1978 yılı Şubat ayın[a] kadar, tutukevi ve cezaevindeki zaman dahil, Behice Boran'a ait fakat önceden Y. Küçük'ün görmediği veya önceden Y. Küçük'le tartışılmamış bir tek önemli çalışma veya konuşma bulmak mümkün değil. Bunu herkes biliyor" (Küçük, 1978: 244).

reteri İsmail Bilen ile Sofya'da yaptığı görüşmede[237] "kaç askerin var?" sorusuna muhatap oluyordu (Atılgan, 2006a).

İsmail Bilen'in bu kritik sorusunun anlamı açıktı: Birleşme, eşit şartlarda ve düşüngüsel düzeyde bir müzakere sonucu olamazdı; TİP, TKP'ye katılmalıydı. Bu, Behice Boran için dramatik bir durumdu. Çünkü Behice Boran bakımından 'işçi sınıfının politik hareketinin tekleşmesi' hiçbir zaman tekleşme sürecine girecek sosyalist akımların pazarlıklarıyla, karşılıklı ödünleriyle mümkün olabilecek bir iş olmamıştı. Behice Boran, temel sorunun, Türkiye'nin Marksist açıdan bir çözümlenmesinden elde edilen siyasal çizgiyi ve stratejiyi saptamak olduğunu; Marksizm adına yapılan çözümlemelerin ve ortaya sürülen siyasal çizgilerin, stratejilerin hangisinin gerçekte Marksist olduğunun ise sınıf mücadelesi içinde kendini kabul ettireceğini kerelerce vurgulamıştı. Örneğin, 1978 yılında şunları söylemişti:

> İşçi sınıfının politik hareketinin tekleşmesi veya birliğinin sağlanması sorunu, çeşitli kuruluşların biraraya gelip pazarlık etmesi, karşılıklı ödünler vererek ortak bir platform üzerinde anlaşması sorunu değildir. Sorun, ülkenin somut koşullarının bilimsel sosyalist açıdan somut tahlilini doğru yaparak toplumsal gerçekliğe uygun politik çizgiyi, stratejiyi saptamaktır. Bu bilimsel bir iştir. Pazarlıkla, ödün vermeyle gerçekleştirilecek bir iş değildir (Boran, 1978: 2).

Oysa şimdi, tam da ona asla kabul edilemez görünen bir 'tekleşme' sürecinin politik öznelerinden birisi haline gelmişti. İsmail Bilen, birleşme için yapılacak pazarlıkta, Türkiye üzerine yapılan Marksist çözümlemelerin, kurulan siyasal çizgi ve stratejilerin bir tartışmasını, değerlendirmesini yapmaya bile gerek görmüyor, Boran'a 'kaç askerin var?' diye soruyordu.

Behice Boran, sosyalist partiler arası birlik konusunda ciddi bir geri çekiliş yaşamıştı. Bu bir gerçekti. Behice Boran'ın işçi sınıfının politik hareketinin birliği konusunda işçi sınıfı içindeki örgütlenmeyi ve giderek onun hareketine yön verir olmayı; Türkiye için oluşturulan doğru sosyalist stratejiyi tayin edici kabul etmeyi esas alan tutumundan geriye çekilişinde iki etmen rol oynamıştı. Birincisi, partisinin işçi sınıfı içinde umulan etkinliğe ve güce ulaşamamasıydı. İkincisi, Sovyetler Birliği ile kurduğu ilişkilerin niteliğiydi. Behice Boran, partisinin önüne 'kendini uluslararası alanda kabul ettirmek' hedefini koyarken Türkiye'de oluşturacağı gücüne güveniyor; partisinin bu güce yön veren program, tez, strateji ve taktiklerinin sınıf mücadelesi içinde sınanmış ve doğrulanmış olarak kabul edileceğini düşünüyordu. Oysa Behice Boran'ın lideri olduğu TİP, SBKP ile ilişki kurduğunda, güç bakımından diğer prosovyet partilerden daha büyük değildi; hatta içlerinde en zayıf olanıydı. Dolayısıyla SBKP'nin gözünde gücüyle öne çıkamadığı için düşüngüsüyle de ayrıcalık kazanmış bir parti değildi. Nitekim SBKP, Türkiye'deki üç prosovyet partiden hangisinin siyasal çizgisinin doğru olduğuna merkezi bir

[237] Bu görüşmenin tarihini kesin olarak bilmiyoruz. Fakat tahmin edebiliriz. Behice Boran, bir yazısında, 28 Nisan-17 Haziran 1980 günlerinde ülke dışında olduğunu not ediyor (Boran, 1980: 1). Görüşme, bu zaman aralığında gerçekleşmiş olabilir.

önem vermiyor, bu partilere sadece birleşmelerini telkin ediyordu (Atılgan, 2006a; Atılgan ve Şener, 2003). Belli ki, SBKP açısından önemli olan, Türkiye'de dağınık değil birleşik, zayıf değil güçlü bir sosyalist hareketin varlığıydı.

Behice Boran'ın 1979'da 'işçi sınıfının politik hareketinin tekleşmesi' sorununu en önemli sorun olarak tanımlamasından sonraki süreç, Behice Boran'ın düşüngüsel titizliğinden, yıllar boyunca oluşturduğu sosyalist devrim stratejisinden adım adım gerilediği bir süreç olacaktı. Sürecin sonunda, TİP ile TKP, Mihail Gorbaçov'un 'Barış ve Demokratik Yenilenme' programı ekseninde birleşecekti. Bunu aşağıda göreceğiz. Şimdi, bu süreci adım adım takip etmeye çalışalım.

Behice Boran, işçi sınıfının politik hareketinin birliğini partisinin birinci gündemi olarak belirledikten sonra, kendi partisinin içinde bile tartışmalı hale gelecek olan sosyalist devrim tezinde ve enternasyonalizm kavrayışında bir süre direnmeye devam etti.

Artık bütün iddialarını kaybeden TİP'in 1979 seçimlerinde aldığı hezimet düzeyindeki yenilgiye tepkisi örgütsel, siyasal varlığını kendi ameliyat masasına yatırmak oldu. Parti içinde "14 Ekim seçim sonuçları ve Türkiye'nin bugünkü koşullarında, seçim sonuçları ışığında ideolojik, politik ve örgütsel sorunlarımız ve görevlerimiz" konulu "genel tartışma" adı verilen bir sorgulama süreci başlatıldı. Tepeden tırnağa tüm parti örgütü bu sorgulama sürecine katılmaya çağrıldı (*Çark Başak*, 1979c).

Behice Boran, "genel tartışma"nın iki soru etrafında dönmesini istiyordu. Bunlardan birincisi, emekçi kitlelerin TİP'in sesine neden kulak vermediği; bunun partinin kitlelere seslenme biçimlerinden ve toplumsal ortamdan kaynaklanan köklerinin neler olduğuydu. İkincisi, TİP'in kitlelere seslenme biçimlerine yön veren örgütsel yapısından, siyasal strateji ve taktiklerinden kaynaklanan sorunların neler olduğuydu. "... genel tartışma," diye yazıyordu Behice Boran, "parti örgütünün ve çalışmalarının bir bütün olarak gözden geçirilmesi, bir bilançosunun çıkarılması anlamına gelecektir" (Boran, 1979c: 2).

Behice Boran, partisinden, seçim yenilgisine yol açan sorunlar tartışılırken, bazı konularda hassas olunmasını istiyordu. İlk olarak, "genel tartışma" kişiselleşmemeliydi: "Tartışmaların, değerlendirmelerin ve eleştirilerin 'kişilerle uğraşma' ve kısır çekişmeler düzeyine hiç düşürülmeden, örgütsel çalışmaların daha iyi yürümesini, daha iyi sonuçlar alınmasını sağlamaya yönelik olarak yapılacağına inanıyorum" (Boran, 1979c: 2). İkinci olarak, "tartışma, eleştiri ve özeleştiri mekanizması ile yanlışları açığa çıkar[mayı], doğruları belirle[yerek] fikir ve görüş ayrılıklarını gider[meyi], irade ve eylem birliği sağla[mayı] amaçlayan genel tartışma", "partinin temel ideolojik birliği zemini üzerinde" cereyan etmeliydi (Boran, 1980: 1).

Behice Boran'ın, "genel tartışma"ya ilişkin çizdiği çerçeve ve yaptığı uyarılar ne denli olgunca, demokratikçe, sosyalistçe olursa olsun, partinin yaşadığı büyük depremin, mevcut olduğu varsayılan "temel ideolojik birlik zemini"ni sarsınaması

ve kişiselleşmemesi mümkün olmayacaktı. "Genel tartışmanın" sonuçları, *Sorunlarımız, Görevlerimiz: Tek Parti, Tek Cephe* başlıklı bir kitapçık olarak yayınlandığında, partinin ideolojisi sorgulanmayacakmış, tartışmalar kişiselleşmeyecekmiş gibi görünüyor olabilirdi. Fakat, bu kitapçık, dikkatli okunduğunda, TİP'teki derin sarsıntının bir depreme dönüşeceğinin habercisiydi. Orhan Silier tarafından kaleme alınan[238] ve TİP Merkez Yönetim Kurulu tarafından (dolayısıyla Behice Boran tarafından da) oybirliği ile kabul edilen bu kitapçık, TİP'in programında önemli bir revizyon yapıyordu. Kitapçık, TİP Programı'nı "bir demokratik cephenin oluşturulması görevinin açık bir çerçevesini çizmemek"le eleştiriyor; "tüm demokratik güçlerin en geniş cephe ortaklığının kurulmasını" ivedi bir görev olarak tanımlıyor; "cephe"nin hedefini "işbirlikçi tekelci sermayenin ve büyük toprak sahiplerinin elinden politik iktidarı alacak, emperyalizme bağımlılığa son verecek, tekellerin ekonomik gücünü kırıp sınırlayacak, devlet yapısında köklü düzenlemeler sağlayacak, işçilerin, emekçilerin, orta katmanların yaşam koşullarını geliştirecek olan bir demokratik iktidar" olarak tanımlıyordu (TİP, 1980: 60-63).

Bu cephe yaklaşımı, burjuvazinin tekelci olmayan kesimlerini içine almayı hedefleyişiyle, belirgin bir antikapitalist perspektife sahip olmayışıyla, demokratik görevler için ayrı bir iktidar dönemi öngörüşüyle 1960'lardaki "milli cephe"yi ve "milli demokratik iktidar"ı, 1970'lerdeki "ulusal demokratik cephe"yi ve "ulusal demokratik iktidar"ı andırıyordu. *Tek Parti Tek Cephe* kitapçığında sosyalist devrim tezine, Behice Boran'ın bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesi arasında kurduğu organik ilişkiye bir itiraz yokmuş gibi görünüyordu. Gelgelelim, sosyalist iktidardan ayrı bir de demokratik iktidar öngören, prosovyet partilerle birleşmeyi ve bunun ardından bir demokratik cephe örmeyi öncelikli hedef haline getiren bu kitapçığın, sosyalist devrim tezinin de, bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm formülünün de sorgulanır, revize edilebilir duruma getirilmesine kapı açacağı aşikârdı. Kitapçığın kendisi, bunun ilk işaretini vermiş, "... MDD ve UDD sloganları altında ileri sürülen yanlış görüşlerin etkisizleştirilmesi görevi, bu görevi yerine getirirken vurgularda karşıt noktalara ağırlık vererek kavramlarda kimi belirsizliklerin doğmasını getirmiştir" demişti (TİP, 1980: 59).

1979 seçimlerinde uğranılan hezimetin, parti içinde, başarısızlığın parti programının uluslararası sosyalist hareketin genel tezlerine uymayışından, 'bilimsel sosyalist' olarak tanımlanan partilerle birleşmemekten kaynaklandığına ilişkin düşüncelerin, tereddütlerin, kuşkuların kaynağı olduğunu gözardı etmemek gerek.[239]

---

[238] Orhan Silier, kendisi ile yaptığım görüşmede, "O broşür ilk satırından son satırına benim yazdığım bir metindir" demişti (Atılgan, 2006d).

[239] TİP'in merkez yöneticilerinden Abdurrahman Atalay, bu konuya dikkati çekiyor: "1979 seçimlerinde TİP'in 1975'ten başlayarak sürdürdüğü solda tek başına ağırlık oluşturma çizgisinin tutmadığı anlaşıldı. Partide bu tıkanıklık biraz da ittifaklardan ve işbirliklerinden uzak durmanın bir sonucu olarak yorumlandı ve sosyalist devrim vurgusuna eleştiriler yöneltilmeye başlandı. Bir bölüm arkadaş bütünüyle 'aşamalar' görüşüne döndüler ve dönemin Bilim ve Konuk Yayınları'nca basılmış Sovyet kitaplarının aynen tekrarına başladılar" (Atalay, 2007).

Partinin kuruluş dönemlerinde Sovyetler Birliği yörüngesindeki Fransız Komünist Partisi yetkililerine "biz programımızı hazırlarken ... sizin ortak programı almadık" derken (Küçük, 1978: 168) bütün Marksist birikimi ve politik tecrübesinin bir ürünü olan TİP Programı'na sonsuz bir güven besleyen Behice Boran, gitgide, partisinde, yenilginin temel nedenlerinden birinin Sovyetler Birliği'ne bağlı komünist partilerin 'ortak programı'nı almayışa bağlanmakta olduğunu görüyordu. Partisinin il temsilcileri önünde yaptığı son konuşmalarından birini bu konuya ayırmış, kaleminden çıkan programı, yıllar içinde geliştirdiği sosyalist devrim tezini, bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesi arasındaki kaynaşıklığı ve kendi enternasyonalizm fikrini son kez savunmuştu. Bu savunuş, Behice Boran'ın, partisini bir arada tutmak için yaptığı bir son hamleydi. Bu hamle, kısmen, *Tek Parti Tek Cephe* adlı kitapçıkla polemik niteliği taşır.

Başkan Boran, *Tek Parti Tek Cephe*'deki 'demokratik cephe'nin 'demokratik iktidar' perspektifini, yani, demokratik görevler ile sosyalist görevleri farklı tarihsel aşamaların görevleri olarak algılamayı, bu kitapçığı doğrudan hedef almaksızın reddeder. Boran, bu kesin reddedişi şu sözlerle dile getirir:

> Demokratik ve antiemperyalist mücadelenin önceliği, ivediliği, güncelliği... zaman açısından mutlak bir öncelik ifade etmiyor. Yani önce demokratik ve antiemperyalist hedefler için çalışacağız, onlar gerçekleşecek, ondan sonra sosyalizm için mücadeleye girişeceğiz anlamına gelmiyor. Bu anlama gelmediği daima tekrarladığımız şu sloganda da bellidir: 'Bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinin bütünselliği'. Bunlar şüphesiz özdeş mücadele yönleri değil, ama bunlar birbiriyle sıkı sıkıya bağlı, birbiri içinde geçmiş olan mücadele yönleridir. Demokratik mücadeleyi sosyalizm perspektifinde yapmakla, böyle bir perspektif gözönüne alınmadan yapmak ve yürütmek arasında çok köklü, çok derin bir fark vardır" (Boran, 1979d: 2).

Behice Boran'ın, bu konuşmasında, üzerinde döne döne durduğu, ısrarla savunduğu noktalardan biri, "Türkiye'deki mücadele[nin], genelinde ve hakim niteliğiyle antikapitalist bir mücadale" olduğu idi (Boran, 1979d: 3). Bir diğeri, "birbirinden ayrı, bağımsız iki devrim[in] söz konusu" olmadığı, dolayısıyla iki farklı iktidar hedefinin bulunmadığı idi. Sosyalist devrimin "işçi sınıfı öncülüğünde, hegemonyasında yürütülmesi" gereken, "kapitalizmin egemen sınıflarını hedef alan" bir devrim olması gerektiği Başkan Boran'ın vurguladığı bir başka noktaydı (Boran, 1979d: 3-4). Boran, bu konuşmasında, 1960'lardaki MDD'nin ve 1970'lerdeki UDD'nin "işçi sınıfının bağımsız sosyalist partisinin görevleri olan görevler[i] ... burjuvaziye aktaran" yaklaşımının sosyalist devrim stratejisi ile hiçbir şekilde uzlaşamayacağını söylüyordu (Boran, 1979d: 4).

Behice Boran'ın, partisinin öncü kesimleri önünde yaptığı bu tarihi konuşmada çırpınırcasına üzerinde durduğu bir nokta da enternasyonalizm konusuydu. Bu konu özellikle önemliydi. Çünkü, Abdurrahman Atalay'ın belirttiği gibi, 1979 yenilgisinden sonra, TİP içinde sosyalist devrim tezine itiraz eden, Türkçeye çev-

rilmiş Sovyet kitaplarını aynen tekrar ederek aşamalı devrim fikrini benimseyen, enternasyonalizmi böyle kavrayan öbekler oluşmaya başlamıştı (Atalay, 2007). Bu, Behice Boran için asla kabul edilemez bir yaklaşımdı. Bu konuda şunları söylüyordu Boran:

> ... uluslararası taktiklere, stratejilere uymak demek, bu konularda yazılmış kitaplarda söylenenlere kelimesi kelimesine uyulması, adeta, programın bu literatürden bir aktarma haline getirilmesi demek değildir. Programlar yapılırken, asla gözden kaçırılmaması gereken temel sorun... şudur: Devrimci teorisiz devrim olmaz. Ama bir ülkeye ilişkin devrim teorisi ve uygulaması, o ülkenin somut koşullarının somut tahlili neticesinde elde edilir. Bu temel kuraldır. Aktarmacılığa, şablonculuğa kesinlikle imkan vermeyen ... temel bir kuraldır. ... Parti programı eleştirilecekse, bunun, enternasyonal strateji ve taktiklere uyup uymadığı açısından, o noktadan değil, Türkiye'deki koşullara, durumlara uyup uymadığı açısından yapılması gerekir (Boran, 1979d: 7).

Partisinde Sovyet kitaplarından aktarmacılığa, şablonculuğa eğilim gösterilmesi; yıllarca Türkiye'nin içinden geldiği, içinde bulunduğu toplumsal yapıyı ve sınıf ilişkilerini eksen alarak hazırladığı sosyalist devrim programının böyle bir yaklaşımla eleştirilmesi, Behice Boran açısından dramatik bir durumdu. Birinci TİP döneminde MDD tezine karşı verdiği kuramsal mücadelede, Komintern ve Kominform belgelerinden Türkiye'ye aktarılan tezlere durmaksızın karşı çıkmıştı. Behice Boran, bu yaklaşımın diğer ucu olan ve Türkiye'nin durumunu mutlaklaştıran Mehmet Ali Aybar'a karşı da amansız bir mücadele vermişti. Yukarıda da belirtildiği gibi, ülkesinin toplum yapısının, toplumsal mücadelelerinin kendine özgülüklerini kavramak ile bunları tarihin maddeci yasalarının dilinde tartışmak arasındaki gerilimin azabını yüklenmişti. Şimdi, onca mücadeleden, onca deneyimden ve ortaya koyduğu onca tez ve çözümlemeden sonra, kendi partisinde yeniden şabloncu, aktarmacı bir yaklaşımla karşı karşıya geliyor; söyledikleri, yazdıkları 'kitap'a uymadığı gerekçesiyle eleştiriliyordu. Bu eleştiri karşısında, yoldaşlarını ikna etmeye yönelik son uyarılarını yapıyordu:

> ... ulusal durumu ve koşulları dikkate alırken, bunları abartmamak, bunları mutlaklaştırmamak gerekir. Böyle bir mutlaklaştırmayı, ulusal sorunların, koşulların abartılmasını Aybar sapmasında görüyoruz. ... Ulusal koşullara, Türkiye'nin durumuna uygun strateji ve taktikler tespit etmenin ötesinde Aybar, Türkiye'nin durumunu mutlaklaştırdı, Türkiye'ye özgü sosyalizm, 'Türkiye sosyalizmi' demeye kadar işi vardırdı. Bu bir sapmadır. Buna cevaz yoktur. Ama diğer tehlikeli olan nokta da, literatürde okuduklarımızı aynen aktarmak, tek bir virgülünü, noktasını dahi değiştirmeye cesaret edemeden aktarmaya kalkmaktır (Boran, 1979d: 7).

Başkan Boran'ın partisinin tüm ülkedeki il temsilcileri önünde yaptığı bu konuşmanın amacı, 'ırmağın yatağından taşan suları tekrar yatağın içine çekmek'ti (Boran, 1980: 2). Fakat bunu başaramadı. Partinin genelindeki tartışma süreci *Tek Parti Tek Cephe* kitapçığı ile sonuçlanmış gibi görünüyordu. Ama şimdi de parti-

nin en tepesinde sert bir çatışma başlamıştı. Bu çatışmanın kişiselleşmiş bir yanı da vardı, düşüngüsel bir yanı da.

Çatışmanın kişiselleşmiş yanı, TİP'in yönetici çekirdeğinde bir yarılmanın meydana gelmesiyle açığa çıkmıştı. Hedeflerinden uzaklaşan, iddialarını kaybeden, örgütsel çalışmalarında zaafa uğrayan TİP'te, bütün bu olumsuzluklar için bir sorumlu ya da sorumlular grubu arayışı başlamıştı. Böylesi bir arayışın başlangıç noktasında Behice Boran, tüm sorumluluğu yüklenerek genel başkanlıktan istifa etmek istemişti. Fakat Boran'ın bu girişimi, istifası durumunda partinin dağılacağı, kendisinin rolünün genel başkanlıktan öte olduğu gerekçesiyle durduruldu (Atılgan, 2003a).

Bu noktadan sonra Behice Boran, partisinin yönetici çekirdeğindeki bölünmeyi ve çatışmayı engellemeye çalıştı. Bir yanında Nihat Sargın, Can Açıkgöz ve Osman Sakalsız'ın, diğer yanında Orhan Silier, Gündüz Mutluay ve Yavuz Ünal gibi isimlerin bulunduğu ekipler arasındaki çatışma öyle bir çatışmaydı ki, TİP yönetimini, Türkiye 12 Eylül Darbesi'ne doğru hızla yol alırken, toplumsal mücadelelerden ve örgütsel çalışmalardan tamamen soyutlayarak toplantı odalarına hapsetmişti. Toplantı odalarına hapsoluşun boyutları, TİP belgelerinde şöyle belirtilmiştir: "... [1979] Ekim[in]den bu yana [1980 Ağustosuna] geçen 10 ay içinde 63 gün toplantıyla geçmiştir; böylece her 4,7 günde 1 gün toplantıyla geçmiş olmaktadır. Ayrıca toplantı süreleri de normal iki günü çok aşarak toplantı sayısına düşen ortalama gün sayısı 5 günün üstüne çıkmıştır. Başkanlık Kurulu'nun ayrı bir kurul olarak toplantıları da bu 10 [ay] içinde 47 gün sürdüğünden Başkanlık Kurulu üyeleri için her 2,7 günde bir gün yani aradan daha iki gün geçmeden üçüncü gün Merkez kurullarının toplantısında geçmiş olmaktadır" (*Çark Başak*, 1980a: 10).[240]

TİP Merkez Yönetim Kurulu ve Başkanlık Kurulu'nun bitip tükenmek bilmeyen toplantılarında bu kurulların üyeleri hakkında sürekli güven oylamaları yapılıyor, istifa mektupları veriliyor, verilen mektuplar geri alınıyor ya da aldırılıyordu. TİP'in üst yönetimi fena halde karışmıştı. Artık 70 yaşında olan Behice Boran, lideri olduğu partisinin en tepesini bir arada tutmak için çalışıyordu. Kendisi, bu konuda, "Parti Merkez Kurullarında gittikçe kemikleşen bir muhalefeti blok halinde sürdüren arkadaşlarla ilişkileri koparmamak, ortak çalışma zeminini korumak ve geliştirmek için elimden geleni yaptım" diyecektir (Boran, 1980: 3).

Behice Boran, TİP'in tepesindeki kişiselleşen saflaşmayı gidermek, ortak bir çalışma zemini oluşturmak için elinden geleni yapmıştı. Fakat, TİP Üçüncü Büyük Kongresi'nin erkene (Ekim 1980'e) alınmasının ardından, Orhan Silier'in başını çektiği grubun hazırladığı karar tasarısı taslakları, parti yönetimindeki çatışmanın sadece kişisel bir yanı bulunmadığını gösterdi. Bu grubun hazırladığı karar tasarılarında sosyalist devrim stratejisi reddediliyor; bunun yerine demokratik ve sosyalist olmak üzere iki ayrı devrim ve iktidar modeli öngörülüyor; TİP'in dev-

[240] Osman Sakalsız, TİP'in, diğer bütün sosyalist hareketler gibi 12 Eylül Darbesi'nin gelmekte olduğunun farkında olduğunu, yine de bitip tükenmez toplantılarından başını kaldıramadığını naklediyor ve ekliyor: "Parti içinde espriler vardı, bizim MYK toplantı halindeyken darbe olacak diye" (Atılgan, 2004b).

rim anlayışının birinci TİP'ten beri yanlış olduğu ve bu yanlış devrim anlayışının ikinci TİP'te de sürdürüldüğü iddia ediliyordu.[241]

Bu iddia, Behice Boran'a, partide bulunduğunu varsaydığı, "ideolojik birlik zemini"nin de aslında yok olduğunu gösterdi. Boran, bu noktada, bu grupla son bir görüşme yaptı. Gündüz Mutluay, bu görüşme hakkında şunları aktarıyor:

> Behice Hanım 'Her şeyi söyleyebilirsiniz, parti, örgüt... bu kadar mesele yapmazdım. Siz, sosyalist devrim anlayışı yanlıştır, diyorsunuz değil mi' dedi. Ortaya sordu. 'Evet' dedik. 'Ben bütün hayatım boyunca bunu savundum' dedi, tam cümleleriyle hatırlamak mümkün değil, 'ben bununla birlikte varım' anlamına gelen bir cümle söyledi. 'Siz buna karşı çıkıyorsunuz, o zaman bağlar kopuyor, konuşulabilecek bir şey kalmıyor. Bunu demeseydiniz, başka her şeyi tartışabilirdik' dedi (Atılgan, 2003a).[242]

Başkan Boran, partisinin aldığı yenilgilerden sonra, yenilginin nedenlerini, nasıllarını parti içinde tartışmak, demokratik bir tartışma sürecinin sonunda başarısızlık nedenlerini bulmak ve yola böylece devam etmek istiyordu. Tartışma süreci başlarken yaptığı uyarılar, yani tartışmaların ideolojik birlik zemininde ve kişiselleşmeden yapılması uyarıları, yerini bulmamıştı. Tartışmalar hem kişiselleşmiş hem de partinin ideolojik birlik zemini parçalanmıştı. Boran, partisinin yönetici çekirdeğini birarada tutamamış, ideolojik birlik zeminini korumayı başaramamıştı. "Başaramadığım için cidden üzgünüm" diye yazıyordu (Boran, 1980: 3). Boran'ın bu satırlarının üzerinden sadece 11 gün geçtikten sonra[243] ise 12 Eylül Askeri Darbesi yapılacaktı.

---

[241] Orhan Silier, Gündüz Mutluay, Yavuz Ünal'ın başını çektiği grup tarafından TİP Üçüncü Büyük Kongresi'ne sunulmak üzere hazırlanan karar tasarısı taslaklarının tam metni için bkz. (*Çark Başak*, 1980b: 44-65).

[242] Burada, Behice Boran'ın kişiliğindeki önemli bir yana dikkati çekmek gerekiyor. Behice Boran'ın temel çizgilerin revizyonu konusunda ödünsüz, ama bu çizgiye ilişkin ayrıntıların, değişik vurguların ve formülasyonların tartışılmasında hayli demokratik ve açık bir kişilik yapısına sahip olduğunu görüyoruz. Orhan Silier'in, Behice Boran'ın kişiliğinin bu yanıyla ilgili anlattıkları çarpıcıdır: "Behice Boran'ın kişiliğinde ısrar, medeni cesaret, başlayınca sonuna kadar gitme ve ayrıntıları revize etse de temel seçimlerinde köklü bir değişikliğe açık olmamak gibi bir özellik vardı. Boran, *Yurt ve Dünya* dergisini ilk çıkardığımız zaman on sayfalık bir yazı yazmıştı. Ben bu yazıya ukala bir biçimde, ama ona verdiğim değerin bir parçası olarak, 20 sayfalık bir düzeltme öneri notu hazırladım. 'Orhan, sağolasın, büyük emek vermişsin, bunları seninle satır satır gözden geçirelim' dedi. 'Bu dediklerini ben senden daha iyi bilirim' havalarına hiç girmeden. Hatırlıyorum; 4-5 saat, bu neredeyse iki kat sayfa yazılmış notları kendisiyle gözden geçirdik. Neredeyse hemen hepsiyle ilgili değişiklikler yaptık. Başkanlık Kurulu'nda veya Merkez Yürütme Kurulu'nda birlikte olduğumuz dönemlerde, Boran'ın metinlerini ve konuşmalarını sık sık birlikte yazdığımız olurdu, merkez yönetim kararlarını birlikte yazdığımız olurdu. Birincil çizgisi, yani özü, stratejisi değil de onun formülasyonuna ilişkin konularda büyük bir açıklık, rahatlık, işbirliği havası içinde olduğunu gördüm. Bu aynı zamanda kendine güven de demektir. Zor tarafı, ana çizgi revizyonu diyebileceğimiz noktalarda ortaya çıkıyordu" (Atılgan, 2006d).

[243] Behice Boran'ın aktarılan sözlerinin yer aldığı "Şimdi Söz 3. Büyük Kongremizindir" başlıklı yazısı 1 Eylül 1980'de yayınlanmıştı.

12 Eylül Darbesi gerçekleştirildiğinde, Behice Boran artık yorgundu. Bireysel koşulları elvermediği halde, sorumluluk duygusuyla başına geçtiği ve büyük umutlarla, iddialarla kuruluşuna önayak olduğu ikinci TİP'in beş yıllık varlık döneminde tüm gücünü, enerjisini ve aklını partisini işçi sınıfı mücadelesinin önüne düşen, onu yönlendirebilen, demokrasi, bağımsızlık ve sosyalizm mücadelesinin öncüsü haline getiren bir parti yapmaya vermişti. Başaramamıştı.

Bu dönemde de, doğruluğuna inandığı, yapılması gerektiğini düşündüğü fakat bedel gerektiren işleri yapmaktan çekinmemişti; gözüpek ve korkusuzdu: Ecevit Hükümeti, 1979'da İstanbul'da 1 Mayıs kutlamalarını yasaklamıştı. Tüm İstanbul'da 30 saat süreyle 30 metreden fazla yaklaşıldığında ateş açma tehdidiyle sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti. Bu yasaklamaların amacını "işçi sınıfının hak ve özgürlükleri uğruna yürüttüğü mücadelenin kırılması" olarak değerlendiren Boran, partili arkadaşlarıyla sokağa çıkmış, DİSK Genel Merkezi önünde 1 Mayıs'ı kutlamış ve Taksim Alanı'na doğru yürüyüşe geçmişti. 69 yaşında, bir demokrasi savunucu olarak, kendi deyimiyle "bir yurttaş" olarak 1 Mayıs'ı kutlamak amacıyla sokağa çıktığı için polis dipçiği yemişti. Polis, kendisini arkadaşlarından ayırıp zorla evine götürmek istediğinde, 'hayır' demiş, onlarla birlikte cezaevine gitmeyi tercih etmişti (TİP, 1979: 62-65). Bunlar, Boran açısından sınıf mücadelesinin 'olağan' halleriydi. Sabırlı, inatçı bir uzun yol yolcusuydu: Gazeteci Varlık Özmenek'in şahit olduğu, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'ndaki 1 Mayıs duruşmasında, mahkeme hakimi ile Behice Boran arasında geçen diyalog bu bakımdan çarpıcıdır:

> Duruşma başladı Behice Boran'ı çağırdılar en başta. Sordu: 'Çıktınız mı?' 'Çıktık.' 'Ne yapacaktınız?' 'Taksim'e doğru yürüyecektik' dedi Behice Boran. 'Peki niçin çıktınız?' dedi. '1 Mayıs, emeğin bayramı, mücadele günüdür. Biz de o sınıfın partisiyiz, çıktık' dedi. 'Nerede çıktınız' diye sordu? 'Merter'de çıktık.' 'Nereye gidecektiniz?' dedi. 'Taksim'e.' 'Merter neresi Taksim neresi' dedi adam, 'uzun yol.' Güzelce, saygılı sordu: 'Peki, siz yaşlısınız nasıl gidecektiniz?' 'Dinlene dinlene' dedi. O kadar (Atılgan, 2004c).

Partisi hedeflerine ulaşamamış, büyüyememiş, işçi sınıfı içinde kök salamamış olabilirdi. Fakat Behice Boran'ın, tüm yaşamını adadığı işçi sınıfına söyleyeceği sözü vardı; sözünden sakınması ise yoktu: 1979 seçimlerinde yaptığı radyo ve televizyon konuşmalarında, partisine oy kaybettireceğini bile bile, sosyalist solu emekçi kitlelerden yalıtmak isteyen antikomünist propagandaya meydan okumuştu. Antikomünist propagandayı körükleyen siyasal partilere, basın yayın organlarına "görevlerini yapıyorlar" demişti; beş çocuğunu doyuramayan bir işçinin uyuyabilmeleri için aç çocuklarına akşamları uyku ilacı vermesinin; fakirliğin ve işsizliğin; emperyalizme bağımlılığın sorumlusunun komünistler değil, antikomünist propagandanın seslendiricileri olduğunu sakin ve kendinden emin bir şekilde milyonların önünde söylemişti (Boran, 1979e: 10). Bu konuşmaları nedeniyle hakkında dava açıldığında, sanık sandalyesinde yine yargılanan değil yargılayan

olmuştu: "... iddianame, Türkiye'yi bugünkü duruma düşürenlerin sürekli iktidarda bulunmuş olan burjuva partileri olduğu gerçeğinin açıklanmasını ve eleştirisini önlemeye çalışmaktadır. ... iddianame burjuva partilerinin yaptıkları demagojinin açığa çıkartılmasını önleme gayretindedir" (*Yürüyüş* 1979: 2).

Oğulları yaşında gencecik yoldaşlarının katledilişlerinin acısını bu dönemde yaşamıştı; üzgün ve öfkeliydi: Yedi TİP'li genç,[244] 8 Ekim 1978'de Ankara Bahçelievler'de, Haluk Kırcı ve arkadaşları tarafından kimisi boğularak, kimisi kafalarına yakın mesafeden ateş edilerek öldürülmüştü. Yoldaşlarının cenazelerini morgdan almaya en önde gitmiş, cenaze töreninde "Kişiliklerine büyük saygı duyduğumuz, canımız gibi sevdiğimiz arkadaşlarımızı son yolculuklarında yüreğimiz yanarak uğurladık, uğurluyoruz. Gencecik arkadaşlarımızdı. Yaşamları çok kısa sürdü. Ama anlamlı bir yaşamdı bu. ... Uğruna can verdikleri kavganın bayrağı emin ellerdedir. Düşürülmeyecektir" demişti (*Yürüyüş*, 1978: 5).

12 Eylül 1980 sabahı kapısına nöbetçiler dikilip sokağa çıkması yasaklandığında, 70 yaşındaki Behice Boran, yorgun ve üzgündü. Aradan birkaç gün geçmeden kalp krizi geçirerek bir cemse asker refakatinde hastaneye kaldırıldı. Yaklaşık bir ay hastanede yattıktan sonra eski bir hekim dostunun yazlığına götürüldü. TİP merkez yöneticileri, Behice Boran'ın yurt dışına çıkmasına karar vermişlerdi (Atılgan, 2004b). Oysa hiçbir zaman yurt dışına gitmeyi istememişti. Yurdunu "azgelişmişliğiyle, yoksulluğuyla, eşitsizliğiyle, haksızlıklarıyla, buruk acılarıyla sevmişti" (Urgan, 2002: 216). Kalmayı, mahkemelerde partisini, işçi sınıfını ve sosyalizmi savunmayı istiyordu. Fakat, arkadaşları tarafından gitmeye razı edildi. Osman Sakalsız, bu razı edilişin öyküsünü şöyle aktarıyor:

> Boran'a şu söylendi: Sizin yurt dışına çıkmanız lazım. Boran itiraz etti. 'Ben mahkemede iyi savunma yaparım. Yurt dışında ne yaparım?' dedi. Partide, Boran'ın yurt dışında olmasının örgütsel temsil açısından daha yararlı olacağı kanaati vardı. Bu görüş kendisine bildirildi. 'Partinin örgütsel devamı ve temsili açısından sizin serbest olmanız en doğru karardır' denildi. Bunun üzerine yurt dışına çıkmaya 'evet' dedi. Bir sabah, kırmızı pasaportu vardı zaten eski milletvekili olduğu için, ilk uçakla Sofya'ya gitti (Atılgan, 2004b).

Behice Boran için sürgün yılları başlıyordu.

Sürgün

Behice Boran'ın 1980 Sonbaharı'ndan ölüm tarihi olan 10 Ekim 1987'ye kadar devam eden sürgünlük yıllarına damgasını vuran iki olgu vardır: Biri, ülkesinden ayrı olmanın, 'mülteci' hayatı yaşamanın acısı; öteki, siyasal hayatını içinde geçirdiği iki partiyi, TKP ile TİP'i birleştirme çabası.

Behice Boran, Sofya'dan sonra Belçika'ya gitti ve orada 'mülteci' statüsü aldı.

[244] Serdar Alten, Latif Can, Efraim Ezgin, Salih Gevenci, Faruk Ersan, Osman Nuri Uzunlar ve Hürcan Gürses.

Bir süre Brüksel'de yaşadıktan sonra, Almanya'da Osman Sakalsız ve eşi ile aynı evde yaşamaya başladı. İki odalı, kömür sobasıyla ısınan bir evde ikamet ediyordu. Brüksel'e, birkaç yüz Alman Markı tutarındaki 'mülteci aylığı'nı almaya gidiyordu (Atılgan, 2004b). Osman Sakalsız, Türkiyeli bir sosyalistin, "sosyal yardım kuyruğunda Behice Boran'ı görmekten içim parçalanırdı" sözlerini aktarırken, bu gözlemin, Behice Boran'ın yurt dışındaki hayatının nasıl acı bir hayat olduğunun duygulu bir anlatımı olduğunu belirtir (Babalık, 2005: 93).

Sürgün yıllarında, Behice Boran'ın aklı hep 30'lu yaşlarını süren oğlundaydı. Kendisini ziyarete gelenlere, Türkiye'den iletişim kurduğu dostlarına hep oğlu Dursun'u soruyordu. Mülteci hayatının acılarına bir de siyasal çalışmaları nedeniyle hiçbir zaman istediği ilgiyi gösterememiş olduğu Dursun'un hasreti ekleniyordu. 1983 yılında Bulgaristan'da ölen eşi Nevzat Hatko'yu kaybetmenin acısı ise ayrı bir kederdi Boran için (Atılgan, 2004c; Köktürk 2001: 285-286; Urgan, 2202: 220).

Onyıllarca, Türkiye sosyalist ve işçi hareketinin gelişmesi için emek harcamış; tüm aklını, birikimini, enerjisini buna vermiş; bu uğurda Avrupa ve ABD'deki üniversitelerden gelen öğretim üyeliği önerilerini reddetmiş ve nihayet artık yaşlanmış ve hastalanmış bir Marksist için ömrünün sonbaharını sürgünde geçirmenin onu mutlu etmeyeceği açıktı. Behice Boran ile 1983 yılında Almanya'da görüşen Varlık Özmenek, Boran'ın sürekli olarak 'bizim buralarda işimiz ne?' dediğini aktarıyor ve ekliyor: "Yurt dışındayken iç aleminde çok mutsuzdu." Özmenek, bununla birlikte, Behice Boran'ın artık zor tutan dizlerini yürütebilmek için sürekli jimnastik yaptığını da belirtiyor: "Ama," demişti, "biz şimdi buradayız. İşimiz var. Bu dizleri yürütmem gerekiyor" (Atılgan, 2004c). Anlaşılan odur ki, Behice Boran yaşlı, hasta, üzgün ve mutsuz olsa bile, sürgün yıllarında Türkiye işçi ve sosyalist hareketi için yapabileceği bir şeyler olduğunu düşünüyor ve her şeye rağmen inatla siyasal çalışmalarını sürdürmek istiyordu.

Behice Boran'ın, "işimiz" dediği ve yurt dışındaki bütün mesaisini ona harcadığı şey, TİP ile TKP'nin (ve TSİP'in)[245] birleşmesi idi. Bu, Behice Boran'ın son isteğiydi. Avukatı ve dostu Necla Fertan, Boran'ın bu son isteğini yerine getirmek için sağlığını feda edercesine didindiğini belirtiyor:

> Behice Hanım TİP ile TKP'nin birleşmesi için bir çaba harcadı. ... Ben kendisine, 'Sağlığınız iyice bozuk. Ölüyorsunuz. Bu çabalardan vazgeçin,' dedim. 'En son yapmak istediğim bu. Yapmak istediğim başka bir şey yok. Öleyim, ne olur ki?' dedi (Köktürk, 2001: 287).

Behice Boran'ın TİP ile TKP'yi birleştirme çabalarını üç soru etrafında değerlendirmek yerinde olur. İlk soru, TİP'in birleşme sürecine ne türden bir örgütsel

---

[245] Behice Boran, TİP ile TSİP arasında iki defa birlik görüşmeleri yapıldığını, bu görüşmelerde anlaşma noktasına kadar ilerlendiğini, fakat her iki görüşme sürecinde de TSİP'in birlikten vazgeçtiğini söylemiştir (Amaç Yayıncılık, 1988: 57).

yapıyla katıldığı ve bu yapının inşasında Behice Boran'ın rolünün ne olduğudur. Bu soru, Behice Boran'ın TKP ile birleştirmek istediği TİP'in, birinci ve ikinci TİP ile tarihsel ve örgütsel bir süreklilik taşıyıp taşımadığını anlamanın yolunu açar. İkincisi, Behice Boran'ın birleşmeyi siyasal ve tarihsel düzeyde nasıl değerlendirdiğidir. Bu soru, Behice Boran'ın, ömrünün sonunda, geriye dönüp baktığında Türkiye sosyalist ve işçi hareketinin nasıl değerlendirdiğini, nasıl çözümlediğini anlamamızı sağlar. Üçüncüsü, birleşme sonucu ortaya çıkan partinin programının, Behice Boran'ın sosyalist devrim tezlerine ne derecede uyduğudur. Bu soru ise, birleşmenin, Behice Boran'ın Türkiye'de sosyalist düşünceye en büyük katkısı olan sosyalist devrim tezinin kendisi tarafından bir inkârı anlamına gelip gelmediğini sorgulamaya yarar.

Behice Boran'ın TKP ile birleştirmek istediği TİP'in gerek birinci TİP ile gerekse de ikinci TİP ile tarihsel ve örgütsel bir sürekliliği olup olmadığı hayli tartışma yaratacak bir konudur. Böylesi bir tartışmaya girmeden, sorunun yanıtını Behice Boran'ın konuya bakışı ekseninde ele almak yerinde olur. Behice Boran'ın bu konudaki açıklama ve yazıları izlendiğinde, çelişkili bir yaklaşım içinde olduğu görülür: Behice Boran, ikinci TİP kurulurken, onu, birinci TİP'in tarihsel ve örgütsel devamı olarak değerlendirmemişti. Oysa, 12 Eylül'den sonra varlığını yasadışı olarak sürdüren TİP'i, hem birinci hem de ikinci TİP'in tarihsel ve örgütsel devamı olarak tanımlıyordu.

Behice Boran, ikinci TİP'in kurulduğu günlerde, kendisiyle yapılan bir söyleşide, "Yeni kurulan partinin 1961-1971 dönemindeki TİP ile ilişkisi nedir?" sorusuna şu karşılığı vermişti:

> Tüzel kişiliği haiz bir kurum somut, siyasal ve örgüt olarak yeni partinin eski TİP ile bir ilişiği yoktur. Tüzel kişiler, gerçek kişiler gibi doğar, gelişip büyür ve bazan bir toplumsal kazaya uğrayarak, bazan tükenip ömrünü doldurarak ölebilirler. Sürekli olan, örgütlerin dayandığı toplumsal güçlerdir; sosyalist parti söz konusu olduğunda, işçi sınıfıdır. İşçi sınıfı hareketi sürer gider; gelişir hızlanır. Türkiye'de böyle olmuştur. 1971 döneminin tüm baskılarına karşın işçi sınıfı hareketi ve kitlelerin politik bilinçlenmesi gelişmiş daha ileri bir çizgiye varmıştır. Kurduğumuz Parti işçi sınıfı hareketinin 1975 aşamasında ve koşullarında politik yüzeye çıkmış örgütlenmesi olacaktır (*Yürüyüş*, 1975: 8).

Bu sözler, Behice Boran'ın birinci TİP'i 1961-1971 döneminin, ikinci TİP'i ise 1975 sonrası dönemin işçi sınıfı hareketinin siyasal örgütlenme biçimi olarak kavradığını gösteriyor. Bu tümcenin ima ettiği bir başka yan da, işçi sınıfı hareketinin siyasal biçimlerinin bazen tarihsel olarak bazen de 'toplumsal kaza' ile son bulabileceğidir. Boran'ın kavrayışına göre, birinci TİP bir toplumsal kaza ile ölmüştü. İkinci TİP ise sınıf hareketinin yeni bir aşamasında doğmuştu. Dolayısıyla, her iki parti aynı adı taşısa, ikincinin kurucuları birincinin içinden gelse bile birinci ile ikinci TİP farklı partilerdi. Çünkü farklı tarihsel dönemlerin, işçi sınıfı hareketinin farklı aşamalarının birer ürünüydüler. Nitekim, ikinci TİP, partinin kuruluşu

yıldönümü kutlamalarını birinci TİP'in kuruluş günü olan 13 Şubat'ta değil, ikinci TİP'in kuruluş günü olan 1 Mayıs'ta yapmıştı.

TİP, 12 Eylül'den sonraki varlığını yasadışı bir parti olarak sürdürdü. Bunun dayanağı, Şubat 1979'da yapılan TİP İkinci Büyük Kongresi'nde alınan bir karardı. Bu karar, TİP'in "her hal ve şartta görev başında olacağını" bildiriyordu (*Çark Başak*, 1979a: 1).[246] Kararın anlamı, TİP Merkez Yönetim Kurulu'nun Kongre'ye sunduğu rapordan açıkça anlaşılıyordu. Raporda, kongrenin yapıldığı dönem (1979) "sınıf mücadelesinin giderek keskinleştiği, faşist saldırıların giderek yoğunlaştığı, faşizm tehlikesinin ülkenin başına bir kabus olarak çöreklendiği bir dönemi yaşamaktayız" sözleriyle değerlendiriliyordu (*Çark Başak* 1979b: 14). Belli ki, başta Başkan Boran, TİP yöneticileri, Türkiye'nin içinde geçmekte olduğu dönemde partinin kapatılmasının somut bir olasılık olduğunu görmüşler ve böyle bir durumda parti çalışmalarını kesintiye uğratmadan yasadışı olarak sürdürme kararına varmışlardı.

TİP'in kapatılma durumunda yasadışı olarak örgütlenişi nasıl olacaktı? Bu konuda Behice Boran tek yetkili tayin edilmişti. Behice Boran, TİP MYK üyeleriyle tek tek görüşmüş, partinin kapatılması ya da başka biçimlerde herhangi bir kesinti olması durumunda temsil konusunda yetki istemiş, tüm MYK üyelerine verilecek görevlere hazır olup olmadığını sormuştu. Bu görüşmelerde, Boran, yetkiyi almıştı (Atılgan, 2004c). 12 Eylül'den sonra TİP'in yönetim organları Behice Boran tarafından yeniden oluşturulmuş, partide muhalefetin başını çeken Orhan Silier, Gündüz Mutluay ve Yavuz Ünal gibi isimler bu oluşumdan dışlanmıştı.

Anlaşılan o ki, ikinci TİP 'komünist parti' modelinde bir örgüt olarak kurulmuş ya da kuruluşundan sonra böyle bir modeli benimsemişti. Yani, varlığını, değişen toplumsal ve siyasal şartlara göre farklı biçimlerde sürdürecek olan bir parti modeli. Bunu, Behice Boran'ın 12 Eylül sonrası yazılarında görebiliriz. Sözgelimi, Boran, 1983 yılında şunları yazıyordu:

> 12 Eylül sonrasına geçişte .. Parti ciddi ve çeşitli olumsuz koşullarla karşı karşıyaydı. Bütün bunlara karşın ... Parti ... işçi sınıfının politik partisinin mutlaka sahip olması gereken *esnekliğe*, yani, koşulların değişmesiyle legaliteden illegaliteye –veya tersi yöne– hızla geçme, saflarını yeniden örgütleme, çalışma ve mücadele yöntemlerini değiştirme yeteneğine sahip olduğunu kanıtladı (Boran, 1983a: 3).

Bu sözlerde dile gelen yaklaşımın ikinci TİP'i bir komünist parti olarak tasarladığı yeterince açıktır. Behice Boran'ın ikincisinin tarihsel ve örgütsel önceli olarak görmediği birinci TİP'i bir 'komünist parti' olarak değerlendirmediği de öyle. Gelgelelim, birinci ve ikinci TİP'i işçi sınıfı hareketinin farklı dönemlerinin

---

[246] İkinci Büyük Kongre'nin 1 Nolu kararı şöyleydi: "Türkiye işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi olan Türkiye İşçi Partisi ... gücünü tarihsel süreklilik ve bilimsel sosyalizmden alarak, işçi sınıfımızın, müttefiki emekçi sınıflarla birlikte yürüttüğü, emperyalizme, faşizme ve kapitalizme karşı bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelesini her hal ve şartta sürdürmek kararındadır" (*Çark Başak* 1979a: 1).

siyasal ve örgütsel biçimleri olarak tanımlayan ve bu bakımdan ayrı partiler olarak konumlandıran Behice Boran'ın, 12 Eylül'den sonra başında bulunduğu yasadışı TİP'in tarihini 13 Şubat 1961'den, yani birinci TİP'in kurulduğu günden başlatması, kendisi açısından, çözümü zor bir çelişkidir. 12 Eylül'den sonra, TİP'in kuruluş yıldönümü kutlamaları ikinci TİP'in kuruluş günü olan 1 Mayıslarda değil, birinci TİP'in kuruluş yıldönümü olan 13 Şubatlarda yapılıyordu.[247]

Bütün bu anlatılanlar şunun içindi: Behice Boran'ın ömrünün son zamanlarında TKP ile birleştirmeye çalıştığı TİP, ikinci TİP'in 'komünist parti' modelinde örgütlendiği varsayılırsa, onun bir devamı sayılabilirdi. Fakat, Behice Boran'ın açıklamaları esas alındığında, TKP ile birleştirilmeye çalışılan TİP, ne örgütsel ne de tarihsel olarak birinci TİP'i temsil ediyordu.

Behice Boran'ın birleşmeye ilişkin değerlendirmesinde Türkiye sosyalist hareketinin belirli kollarının tarihinin sosyolojik bir çözümlemesini yapma amacı dikkati çeker.

Behice Boran, TİP ile TKP'nin birleşmesine ilişkin çözümlemesinde iki noktayı esas alır. İlk olarak, yaptığı çözümleme, "Türkiye işçi sınıfının politik hareketi" üzerinedir ve bunun ana akımları olarak TİP ile TKP'yi kasteder; Türkiye sosyalist hareketinin diğer kollarını "Türkiye işçi sınıfının politik hareketi"nin ana akımları olarak görmez. İkinci olarak, TİP'i, "Türkiye işçi sınıfının politik hareketi"nin bu iki ana kolundan biri olarak tanımlar ve onun tarihini bir bütün olarak, yani 13 Şubat 1961'den TKP ile birleştiği 1987'ye kadar, ele alır.

Behice Boran'ın çözümlemesine göre, Türkiye işçi sınıfının politik hareketinin tarihi, "1919'da ayrı ayrı birimlerde örgütlenmeye başlayıp 1920'de birleşip bütünleşerek Türkiye Komünist Partisi"nin kurulmasıyla başlar. Behice Boran'ın değerlendirmesine göre, 1925 ile 1950'lerin ilk yılları arasında TKP, "süreklilik kazanan gizlilik koşullarında ve ağır baskılar altında, kimi provokasyon girişimleri ve iç çalkantılarla kitlelere açılma olanağı bulamadıysa da varlığını sürdürdü" (Boran, 1986: 4). TKP'nin bu 30 yıllık varlığı, geriye ancak "küçük bir birikim" bırakmıştı; ama bu da "o koşullarda, önemli ve onurlu bir başarı"ydı (Boran, 1986: 4). İlk 30 yıllık döneminde ancak küçük bir birikim bırakabilen TKP, Behice Boran'ın değerlendirmesine göre, 1950'lerin ilk yılları ile 1960'lı yılların ilk yılları arasında Türkiye'deki siyasal sahneden silinmişti. Bu silinişin nedeni, geniş tutuklamalar, yargılamalar, mahkumiyetler ve partinin üst yönetim kadroları arasındaki uzlaşmaz bölünmelerdi. TKP, bu dönemde, sadece yurt dışında konumlanabilen merkez organıyla vardı (Boran, 1986: 5).

Behice Boran'ın çözümlemesine göre, 'Türkiye işçi sınıfının politik hareketi'nin öteki kolu olan TİP, TKP'nin siyasal sahnede olmadığı 1960'lı yıllarda, Türkiye işçi sınıfının yasal düzeyde örgütlenmiş politik hareketi olarak doğmuş; Türkiye işçi sınıfı hareketine bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm amaçlarına yönelik olarak

[247] Behice Boran, TİP'in 20'nci yıldönümünü Şubat 1981'de yayınladığı bir mesajla, 22'nci yıldönümünü de Şubat 1983'te Almanya'da düzenlenen bir etkinlikte yaptığı konuşmayla kutlamıştı. Bu metinler için bkz. (Boran, 1981; 1983a).

önemli bir mesafe aldırmayı başarmıştı. 1962'de kimi komünistlerin ve sol yelpazedeki kişilerin partinin yönetim organlarına girmesiyle 'bilimsel sosyalistleşme süreci'ne sokulan TİP, 1970'teki Dördüncü Büyük Kongresi ile bu süreci tamamlamış; 12 Mart Darbesi'nin ardından gelen birkaç yıllık kesintinin ardından, 1975'te "ideolojik-politik kimliği daha belirginleştirilerek" yeniden kurulmuştu (Boran, 1986: 5, 15). Behice Boran, TİP tarihine ilişkin bu değerlendirmesinden şu sonucu çıkarır: "Sonuç olarak Türkiye İşçi Partisi ... bir partinin işçi sınıfının gerçek partisi olup olmadığının temel ölçütünü, yani sınıf hareketini sosyalizmi amaçlayan doğru ideolojik ve politik çizgide ilerletme ölçütünü yerine getirmiştir. Marksizm-Leninizm bazında sosyalizmi hedef alan işçi sınıfı partisi olgusu Türkiye'nin yasal politik hayatına bir daha sökülüp atılamaz biçimde girmiştir" (Boran, 1986: 5). Bu sonuca göre Behice Boran, TİP'in 1961'deki kuruluşunun ardından süreç içinde yasal bir komünist partisi haline geldiğini savunuyordu.

Behice Boran'ın TKP ile TİP üzerine yaptığı çözümlemeden ulaştığı nihai sonucun ne olduğu artık açıktır: Türkiye Cumhuriyeti tarihinin farklı tarihsel dönemlerinde iki işçi sınıfı partisi ya da iki komünist partisi kurulmuştu. Başka bir anlatımla, komünist hareket, Türkiye'de iki kola ayrılmıştı. Fakat, kollar, ne birbiriyle rekabet etmek üzere ve birbirine rağmen ayrılmıştı ne de biri ötekinin içinden kopmuştu. "Türkiye'de," diye yazıyordu Behice Boran, "1960'ların ilk yıllarından itibaren TKP'nin yanı sıra politik alanda TİP'in yer alması, genelinde Türkiye politik yaşamının, özelinde Türkiye işçi sınıfı politik hareketinin tarihsel akışının doğal ürünü oldu. ... iki ayrı parti olgusunun kaynağında bir bölünme yoktur, yani bir parti içinde ayrı kanatlar ortaya çıkıp bölünerek birden fazla parti ortaya çıkmamıştır" (Boran, 1987a: 11).

Behice Boran'ın bu çözümlemesi, iki soruyu gündeme getirir. Birincisi, iki ayrı partinin birbirlerine karşı konumlarının nasıl olduğu; ikincisi, zaman içinde, özellikle 1970'li yıllarda neden birleşmeyip ayrı yapılarını koruduklarıdır. Behice Boran, birinci soruya yanıtını bir dönemleştirme yaparak verir. Boran'ın, 1961-1971 dönemine ilişkin yanıtı şöyledir:

> 1961-71 döneminde Türkiye İşçi Partisi ile Türkiye Komünist Partisi arasında sorun çıkmamış, sürtüşme olmamıştır. ... İki parti arasında bir bağlantı, bir anlaşma olmamakla beraber, kendiliğinden bir mutabakat oluşmuşçasına, TİP yurt içinde, TKP uluslararası alandan ağırlığı olan çalışmalar yürütmüşlerdir. TKP, TİP'i destekler bir tutum içinde olmuş, yurt içinde de Mihri Belli grubu dışındaki kimi TKP'liler TİP'i davranışlarıyla desteklemişlerdir. 1920'lerden sürüp gelen TKP hareketinin oluş[tur]duğu birikim –bu büyük bir birikim olmasa da- TİP hareketine doğal olarak yarar sağlamıştır. Türkiye İşçi Partisi de sözü geçen grup dışında TKP'ye ve TKP'lilere tavır almamıştır (Boran, 1986: 5, 15).[248]

[248] Behice Boran'ın bu söyledikleri, TKP tarafından da desteklenmektedir. TKP yayın organında yer alan şu değerlendirme, TKP'nin 1961-1971 döneminde TİP'e nasıl yaklaştığını anlatır: "Geçmişte TKP legal bir sosyalist parti olan eski TİP'e bir yandan doğru devrimci strateji ve taktikleri göstermeye

Behice Boran, ikinci soruya yanıt verirken, yani TİP ile TKP'nin 1975-1980 döneminde neden birleşmediklerini açıklarken ise, iki partinin birbirlerine bakışlarındaki olumsuzluklar ve "aralarındaki ilişkilere yaklaşımlarındaki derin farklar" üzerinde durur (Boran, 1986: 15).

12 Eylül'den sonra, TİP ile TKP arasındaki ayrışmayı "işçi sınıfının politik hareketinde tarihsel koşulların kendiliğinden yarattığı ve artık miyadını doldurmuş bulunan bir ayrışma" olarak tanımlayan Boran (1986: 15), birleşmenin gerekliğini beş noktaya dayandırır.

Behice Boran açısından TİP ile TKP'nin birleşme gerekliğini doğuran birinci etmen özneldi. Geçmişte, TKP'nin hep yaşadışı TİP'in de hep yasal oluşu iki parti arasında biçimsel bir fark yaratıyordu ve belki de ayrı oluşun nedeni sayılabiliyordu. Oysa, artık TİP de yasadışıydı. "12 Eylül'den sonra," diye yazıyordu Behice Boran, "TİP'in de illegale geçmesiyle birleşme zorunluluğu geldi dayattı. Aynı ideoloji ile aynı amaçlar için mücadele eden iki illegal parti olmazdı" (Boran, 1986: 15).

Behice Boran'ın TİP ile TKP'nin birleşme gerekliliğine dayanak olarak gösterdiği ikinci etmen, 12 Eylül sonrasında işçi sınıfı hareketinin birleşik bir hareket oluşturamaması, sermaye karşısında bir ağırlık yaratamamasıydı. Behice Boran, "[bu,] esef de etsek, yadsınamaz bir gerçektir" diyordu (Boran, 1987a: 10).

Üçüncü gerekçe, temel bir toplumsal sınıf olarak işçi sınıfı hareketinin zayıflığının, 12 Eylül sonrası verilmesi gereken demokrasi mücadelesini zaafa uğratmasıydı. Behice Boran'a göre, işçi sınıfının başını çekmediği bir demokrasi mücadelesinin başarılı olması mümkün değildi (Boran, 1987a: 10).

TİP ile TKP'nin birleşmesi gerekliğine Behice Boran'ın gösterdiği dördüncü gerekçe, hiçbir sosyalist grubun, partinin, kümenin ya da örgütün birleşik bir işçi hareketi yaratacak güçte ve etkinlikte olmadığıydı. Dolayısıyla, böylesi bir hareket ancak birleşmeyle yaratılabilirdi (Boran, 1987a: 10).

Beşinci gerekçe, TİP ile TKP'nin birleşmesinin Türkiye'deki tüm komünist kişi, grup ve örgütlerin birleşmesinin yolunu açmak gibi bir işlev göreceğiydi. "Partilerimizin birleşmesiyle," diye yazıyordu Behice Boran, "Türkiye komünistlerinin birleşme süreci sona ermiş olmayacak, ama birleşme yolunda en büyük ve en önemli adım atılmış, sürecin önü açılmış olacaktır" (Boran, 1987a: 12). Ölümünden önceki son yazısında bu noktayı özellikle vurguluyordu: "Türkiye Komünist Partisi ile Türkiye İşçi Partisi'nin birliği sadece komünist hareket bakımından değil, aynı zamanda genel olarak sol hareket, devrimci ve demokratik hareket bakımından da yeni bir sürecin başlatılmasına katkıda bulunabilir ..." (Boran, 1987b: 1).

Bu gerekçeler, Behice Boran'ın TİP ile TKP'nin birleşmesinden beklentilerini de

---

ye, eksikliklerini anlatmaya çalışırken, bu partiyi var gücüyle desteklemesinden, onun güçlenmesine yardımcı olmaktan da geri durmamıştır. TKP, eski TİP'i kardeş parti olarak görmüş, onu burjuvazinin saldırılarına, bozgunculara, örgüt yıkıcılarına, MDD'cilere, anarşistlere karşı korumuştur" (Egeli, 1975: 1102).

açıklar. Boran'a göre, iki partinin birleşmesinden doğacak sinerji, tüm Marksist akım ve kişilerin aynı çatı altında toplanabilmesinin ilk adımı olacak; birleşik ve sermaye karşısında ağırlık oluşturacak bir işçi sınıfı hareketinin yolunu açacak; işçi sınıfının başını çektiği güçlü bir demokrasi mücadelesinin koşullarını hazırlamaya yarayacaktı. Behice Boran'ın birleşmeyi "tarihsel bir görev" olarak kavrayışının nedenleri bunlardı. Sosyalist hareketin her bir kümesinin ülkede derece derece ağır darbeler yemiş olması, üyelerinin ve yöneticilerinin öldürülmesi, işkencelerde sakatlanması, hapishanelere atılmasıyla dağılma noktasına gelmesi ya da iyice zayıflaması; başta işçi sınıfı, tüm emekçilerin ağır bir baskı altına alınması, eylemlerinin durdurulmuş, haklarının son sınıra doğru geriletilmiş olması Behice Boran'a sosyalistlerin birleşmesinin tarihsel bir görev olduğunu gösteriyordu.

Behice Boran'ın TİP ile TKP'nin birleşme sürecinde tarihsel bir kişilik olarak rol oynadığı, farklılıklara değil ortaklıklara vurgu yaptığı, örgütsel çıkarlar yerine işçi ve sosyalist hareketinin genel çıkarlarını ön plana çıkarmaya çalıştığı görülüyor. Buna karşılık direndiği, hiçbir şekilde tavizkâr olmadığı noktalar yok değildi. Bunlardan biri, TKP'nin 12 Eylül'den sonra birleşmeyi TİP'in TKP'ye katılımı şeklinde ortaya sürmesiydi. Anlaşılan o ki, TKP açısından, 12 Eylül'den sonra yasal sosyalist partilerin ortadan kalkmasıyla birlik için tek adres kalmıştı; bu adres kendisiydi ve TKP, yasal sosyalist partilerin kadrolarının akın akın bu adreste toplanacağını bekliyor, birleşmeyi böyle formüle ediyordu. Behice Boran, TKP'nin bu beklentisini aktardığı yazısında, böylesi bir birlik anlayışına karşı çıkıyor, "Türkiye İşçi Partisi ... ilişkilerin karşılıklı saygı ve tam eşitlik içinde sürdürülmesini, gerek eylem birliklerinin, gerekse politik birliğin gerçekleşmesi için şart sayar" diyordu (Boran, 1981: 2-3). TKP'nin TİP ile birleşebilmek için bulduğu bir diğer formül, geçmişte TKP üyesi olan Behice Boran'a bu partiye yeniden katılmasını önermekti. Böylece, TİP Genel Başkanı Boran TKP'ye katılınca diğer parti üyelerinin de onu takip edeceği varsayılıyordu. Veysi Sarısözen, TKP Genel Sektereteri İsmail Bilen'in bu önerisini Behice Boran'a iletmişti. "Böyle bir teklifin acaipliği ortada," diyor Sarısözen ve ekliyor: "Behice Hanım çok şaşırdı. ... sadece şaşırdığını söyledi" (Babalık, 2005: 233). Behice Boran, Bilen'in bu önerisine sonradan verdiği yanıtında " ... bir partinin kimi seçme kadrolarının diğerine katılmasını sağlayarak birlik söz konusu değildir. Aslında böyle bir hal, birleşme, birlik kavramlarının kapsamına da girmez. Türkiye'nin özgül koşullarında ise politik örgütsel birlik *partilerin* birleşmesi sorunudur, kişilerin değil" diyordu (Boran, 1983b: 10) [vurgu aslında]. Sonuçta, Behice Boran'ın direndiği nokta, birliğin kişilerin değil partilerin birliği olması gerektiği; birleşecek partilerin de tam eşitlik ilkesine göre masaya oturmasıydı. Behice Boran'ın bu yaklaşımı, birleşme sürecinde kabul edildi. Bunda, TKP'nin İsmail Bilen'den sonraki genel sekreteri olan Nabi Yağcı'nın ılımlı kişiliğinin de etkisi olduğu anlaşılıyor (Atılgan 2006a).[249]

[249] Nabi Yağcı, kendisiyle yaptığım görüşmede bu konuda şunları söylemişti: "Bilen, Stalinist kuşaktan geliyor ... TİP ile eşit haklı bir birliği düşünmüyordu, daha çok TKP'ye katılımı düşünüyordu" (Atılgan, 2006a).

Behice Boran, ömrünü sosyalizme, işçi sınıfı mücadelesine adamıştı. Bu mücadelenin çilelerine dirençle göğüs germiş, inatla bu yolda yürümüştü. Türkiye'de sosyalist harekete ve işçi sınıfı mücadelesine katılmanın iki kanalını bulmuştu. Bunlardan biri, Marksist düşünceyle tanıştığı ilk yıllarda üye olduğu TKP idi; diğeri olgunluk yıllarında katıldığı ve daima yöneticisi olduğu, Türkiye işçi sınıfı hareketinin kendi yarattığı TİP'ti. Ömrünün sonlarına gelip geriye doğru baktığında, Türkiye'de sosyalist hareketin farklı tarihsel koşulların ürünü olan bu iki kolunun birleşmesi gerektiğini düşünüyordu. Sosyalist mücadelede neredeyse yarım yüzyılı bulan mücadelesiyle tarihsel bir kişilikti. Birleşmede tarihsel bir misyonu olduğuna inanıyordu. 7 Ekim 1987'de, Brüksel'de düzenlenen bir basın toplantısıyla TİP ile TKP'nin Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) adıyla birleştiğini açıkladı. Toplantıdan önce kalbi sancıyordu; doktoru bu toplantıya katılmasının "intihar" anlamına geleceğini söylemiş, Boran dinlememiş, inatla toplantıya gitmişti (Sargın, 1988: 9). Toplantıda, "... amaç, ... bütün Marksist-Leninistlerin, komünistlerin, mümkün olursa eğer ... son ferdine kadar bir örgütsel çatı altında birleşmesidir. ... Birlik konusunu iki partinin birleşmesiyle kapatmış olmuyoruz. Katiyen. ... Bu konuda yol almaya kararlıyız" demiş (Amaç Yayıncılık, 1988: 57-58) ve bu son sözleri olmuştu. Behice Boran, kendisi için tanımladığı son görevi gerçekleştirdikten üç gün sonra, 10 Ekim 1987'de, 77 yaşında, sürgünde yaşama gözlerini kapayacaktı. 16 Ekim 1987'de TBMM'de yapılan cenaze töreninin ardından, 18 Ekim'de, Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verilişi, onbinlerin katılımıyla gerçekleşecek ve 12 Eylül sonrasının en büyük kitle gösterilerinden birine dönüşecekti.

Behice Boran, TİP ile TKP'yi birleştirmekle kendisine biçtiği son tarihsel görevi yerine getirmiş olmakla siyasal açıdan huzur içinde yaşama veda etmiş olabilir. Buna karşılık, Behice Boran'ın lideri olduğu TİP'in örgütsel olarak en zayıf olduğu bir noktada başlattığı birleşme süreci, onun Türkiye sosyalist hareketine özgün katkısı olan sosyalist devrim stratejisi ve tezlerinin yok olması anlamına geliyordu. Behice Boran, ölümünden üç yıl sonra yayınlanan TBKP Programı'nı (TBKP, 1990) görmedi. Fakat onun sağlığında, kendisinin doğrudan katılımı olmaksızın ve SBKP'ye bağlı bilim insanlarının refakatinde hazırlanan[250] TBKP Program Tasarısı'nın (TBKP, 2007), Behice Boran'ın bundan on yıl önce yazdığı TİP Programı ile, bu programa yön veren görüşlerle bir yakınlığı, benzerliği yoktu. Tasarı, Gorbaçov liderliğindeki SBKP'nin 'barış ve demokratik yenilenme stratejisi'ni ve bu stratejiye yön veren görüşleri eksen alıyordu. Behice Boran, birlik uğruna en büyük eseri olan sosyalist devrim programını feda etmişti. Onun TBKP'nin kuruluşundan beklediği, tüm sosyalistlerin birleşerek güçlü bir işçi sınıfı hareketi yaratma umudu ise gerçekleşmeyecek, TBKP, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte kuruyup gidecekti.

[250] Nabi Yağcı, TBKP'nin program tasarısı çalışmalarına TİP ve TKP liderlerinin, yani Boran ile kendisinin katılmadığını anlattı. Yağcı, programın hazırlanışına her iki partinin, dönemin jargonuyla, "ideolojik alanda çalışan" isimleri ile SBKP ve başka ülkelerden komünist partilere bağlı bilim insanlarının katıldığını söyledi (Atılgan, 2006a).

İdeoloji İle Bilim Arasında 'Bir Uzun Yürüyüş'

Bu bölümün başında, siyasetin, Behice Boran'ın tercih ettiği değil, zorunlu olarak girdiği bir alan olduğu belirtilmişti. Bir toplumbilimci olarak Behice Boran'ın, Türkiye sosyalist hareketine, Türkiye'de Marksist düşüncenin gelişimine ve Türkiye'nin toplum yapısı üzerine yapacağı ya da yönlendireceği araştırmalarla katkıda bulunmayı hedeflediği söylenmişti. Behice Boran öğretim üyeliği döneminde ilk adımlarını attığı bu yoldan baskıyla, zorla uzaklaştırılmış, siyasete de bu uzaklaştırmanın bir sonucu olarak, zorunlu şekilde girmişti.

Buradaki "zorunlu" kavramı, mecburiyet anlamında kullanılmıyor. Şu anlamda kullanılıyor: Behice Boran için kendi hayat perspektifi bakımından açık olan bir şey vardı; Türkiye işçi sınıfı hareketine, Türkiye'de sosyalist mücadeleye, Türkiye'de Marksist düşüncenin gelişimine katkıda bulunmak istiyordu. Bunu iki yolla yapabilirdi: Ya bir bilim insanı olarak Türkiye üzerine yapacağı araştırma ve çözümlemelerle ya da doğrudan siyasete katılarak. Boran'ın tercihi birincisiydi. Ama birinci yol kapatıldığında ikinci yola girmekten çekinmedi. Siyasal mücadelenin tüm güçlüklerine korkusuzca göğüs gerdi; hapislere girdi; ileri yaşında polis dipçiği yedi; siyasi çalışmaları nedeniyle istediği gibi bir ana, istediği gibi bir eş olamamanın üzüntüsünü, gencecik yoldaşlarının katledilişinin acısını, Mehmet Ali Aybar gibi çok yakın bir dostuyla siyasal alanda karşı karşıya gelmenin ve sonunda yollarını ayırmanın burukluğunu yaşadı; tutkulu bir yurtseverlikle sevdiği ve en zor zamanlarda bile ayrılmamak için direndiği ülkesinden ömrünün sonbaharında sürgüne gitmek zorunda kaldı. Bunları, birer kahramanlık motifi olarak değerlendirmedi; sosyalist siyasal mücadelenin olası yanları olarak gördü ve hep yürüdü. Uğur Mumcu'nun dediği gibi, sosyalizm mücadelesi Behice Boran için "bir uzun yürüyüştü", sabırla, gösterişsizce ve sakince sonuna kadar yürüdü.

Fakat, yine de üniversiteye dönme, serbestçe toplumbilimsel çalışmalar yapma isteği hiç bitmedi. Behice Boran'ın, Türkiye hakkında söylenecek sözlerin ya bu ülkenin tarihsel ve toplumsal yapıları hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmeden dünyadaki Marksist akımların yorumlarının Türkçe söylenmesi ya da tarihin maddeci yasalarının yok sayılarak söylenmeye yeltenilmesi yüzünden sosyalist hareketin bir hizipler ve fraksiyonlar muharebesiyle güçsüz düştüğü 1969 yılında üniversiteye dönmek istemesi anlamlıdır. Behice Boran'ın bu isteğinin, Türkiye'de bir olmayanı oldurmak, Türkiye sosyalist hareketine ülkenin toplumsal ve kültürel yapılarının kendine özgülüklerini tarihin maddeci yasalarının verdiği açılarla somut, bilimsel araştırmalar yaparak kazandırmak projesine yeniden dönme isteği olarak değerlendirebiliriz.

Behice Boran'ın ömrünün son yıllarında 'siyasetten emekli olmak mümkün değil midir, ben sosyolojiye dönmek istiyorum' sözleri ise, kendisinin de dahliyle Sovyetler Birliği yörüngesine girmiş olan partisinin bağımsızca söz söyleyebilme ve eleştirme özgürlüğündeki sınırlamalardan kurtulmak amacı taşıdığını varsayabiliriz. Şöyle ki: Behice Boran, 1986'da gazeteci Uğur Mumcu ile yaptığı

söyleşide, SSCB'nin 1968'deki Çekoslovakya işgaline, işgal sırasında aldığı kesin tavrın bir özeleştirisini yapmıştı. Oysa bu özeleştiri sahici bir özeleştiri değildi. Behice Boran Uğur Mumcu'nun bu sorusuna, 1968'deki tutumunu savunan bir yanıt vermişti. Fakat, söyleşinin yapıldığı dönemde TİP ile TKP birleşmek üzereydi. TİP'in yönetici çekirdeği, böyle bir yanıtın birlik sürecini olumsuz etkileyeceğini söyleyerek Behice Boran'ı tersi yönde bir yanıt vermeye razı etti. Behice Boran, Mumcu'ya özeleştirel bir yanıt vermekle birlikte, yoldaşlarına "Çekoslovakya olayı konusunda tarih ilk söylediğimi haklı çıkaracak" diyordu (Atılgan, 2004a). Bu, Behice Boran'ın toplumbilimci kimliği ile partili kimliği arasındaki gerilimin ikincisi lehine çözümüydü. Bu sonucun nedeni de Behice Boran'ın partili mücadelenin sınırlılığı ile bilimsel bakışın sınırsızlığı arasındaki kavrayışında saklıydı. Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı eserine 1968 yılında yazdığı önsözde şöyle demişti:

> ... sosyalizmin birbirinden ayrılmaz, ama ayırt edilebilir ve kişilerin faaliyetlerinde az çok ayrılan bilimsel ve ideolojik iki cephesi vardır. İdeolojik yönü, belirli zaman ve mekan şartları içinde yürüyen eylemin gereklerine daha sıkıdan ve yakından bağlıdır, bilimsel yönü ise, hareket noktası ve son varış noktası itibarıyla eyleme bağlı olmakla beraber, bir inceleme, araştırma, eleştirme ve düşünme faaliyeti olarak sorunları en geniş sınırlar, ihtimaller içinde ele alıp, en büyük bir özgürlük içinde çalışmaları yürütmeyi gerektirir (Boran, 1968a: vii).

Behice Boran'a, Türkiye sosyalist hareketinin tümünün birleşmesinin bir ilk noktası, 12 Eylül sonrası birleşik bir işçi hareketinin itici gücü olacağına inandığı TİP ile TKP arasındaki birliğe zarar verici bir düşünce beyanından kaçınmak, o zamanın, o anın "şartları içinde yürüyen eylemin gereklerine" uygun görünmüş olabilir. Bu, onun faaliyetinde "bilimsel cephe"nin "ideolojik" cepheye feda edilmesi anlamına geliyordu. Ömrünün son zamanında istediği şey "bilimsel cephe"ye yani sosyolojiye dönmekti; yaptığı ve tercih ettiği şey ise "idelojik cephe"de kalmak oldu.

Mehmet Ali Aybar, Behice Boran'ın Çekoslovakya olayıyla ilgili olarak Uğur Mumcu'ya verdiği yanıtı esas alarak, 1968 yılında TİP içinde başgösteren büyük fikir ayrılığının özünü buna bağlıyor ve "... ortaya çıkan teorik anlaşmazlığın arkasında politik bir tercihin yattığı, yıllar sonra Uğur Mumcu'nun Behice Boran'la yaptığı röportajdan sonra açıkça görüldü" diyor (Aybar, 1988c: 289). Aybar'a göre, Behice Boran daha o zamanlar 'Sovyetçi'ydi ve zaten işgalden yanaydı. Ama bunu, taktik olarak söylemiyordu. İşgal sırasında ona karşı çıkan beyanları olmuştu ama, gerçek rengini sonra belli etmişti. Eroğul'un dikkati çektiği gibi, Aybar'ın TİP içinde 1968 yılında başgösteren büyük fikir ayrılığının nedenlerini anlamak ve açıklamak için içtenlikle çabaladığı bir gerçek olabilir; fakat bu fikir ayrılığını anlayabildiği söylenemez (Eroğul, 2003: 146, 149). TİP içindeki büyük fikir ayrılığı, Türkiye'de toplumsal mücadelelerin ve TİP'in kritik bir dönemecinde meydana gelen kuramsal bir ayrışmaydı ve bu ayrışmanın Sovyetler Birliği'ne yaklaşımla

bir bağlantısı yoktu. Bunu, bir sonraki bölümde ayrıntılı bir biçimde göstermeye çalışacağız.

Behice Boran'ın 1968'de Çekoslovakya'nın işgaline karşı aldığı tavır ile 1986'da bu tavrın özeleştirisini yapması arasındaki açının açıklaması şöyle olabilir: Behice Boran, Marksist düşüncenin kendisine kazandırdığı perspektifle Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yapısının sınıfsal bir çözümlemesine dayanarak oluşturduğu sosyalist devrim stratejisiyle ve bu stratejiyi hayata geçireceğini varsaydığı partiyle Türkiye'de güçlü bir işçi hareketi yaratabileceğini, buna dayanarak da kendini uluslararası alanda kabul ettireceğini düşünmüştü. Bunda başarılı olamayınca, yani Türkiye işçi sınıfı hareketi içinde kök salamayınca, bu denklemi süreç içinde tersine çevirdi; Sovyetler Birliği hegemonyasındaki uluslararası komünist harekete yaslanarak Türkiye'de güçlü bir sınıf hareketi yaratılabileceğini düşündü. Bunların her ikisi de geçekleşmedi. Fakat siyasal alandaki bu başarısızlık, onun kuramcı kimliğini değersizleştirmez, Türkiye'de sosyalist düşünceye kuramsal alanda yaptığı özgün katkıları bertaraf etmez.

Beşinci Bölüm

Kuramcı

Behice Boran'ın kuramcı kimliği esas olarak birinci TİP döneminde (1962-1971) belirginleşti. Dönem başladığında 52, sona erdiğinde 61 yaşında olan Behice Boran, artık olgunluk yıllarını yaşıyordu; Türkiye ve sosyalizm üzerine en önemli eserlerini bu çağında verdi.

Bu dönemde, Türkiye üzerine yapılan Marksizm kaynaklı çözümlemelerde üç eğilim belirgin bir biçimde öne çıktı. Marksizmle ilişkili bazı aydınlar Türkiye'yi Batı toplumları ile karşılaştırarak çözümlemeyi denediler. Bu çözümlemelerde, feodalizm ve kapitalizmin ilk ortaya çıktığı ülkeler 'ideal tip'ler olarak esas alındı ve bu ülkelerin temel özelliklerinin Türkiye'de de bulunup bulunmadığına bakıldı. Bu bakışa ister istemez bir 'kontrol listesi' yön verdi. Batı toplumlarında bulunan özelliklerin aynılarının Türkiye'de bulunmadığı görülünce, Türkiye, 'nevi şahsına münhasır', 'eşsiz', 'kendine özgü' bir ülke olarak değerlendirilmek istendi. Marksizmin Batı toplumlarını açıklayabilen bir kuram olmakla beraber, Türkiye'nin kendine özgülüklerinin açıklanamayacağı sonucuna ulaşıldı. Bu da, Türkiye'ye özgü bir kuram ve sosyalist strateji inşa etme arayışlarını beraberinde getirdi. Bu eğilim, Şevket Süreyya Aydemir, Doğan Avcıoğlu, Mehmet Ali Aybar gibi aydınlar tarafından temsil edilen ve 'özgücü' olarak adlandırabileceğimiz bu eğilimin karşısında, başka toplumlara yönelik Marksist çözümlemelerin sonuçlarının Türkiye'ye uyarlanması yer aldı. Bu yaklaşım biçimi, 'özgücü' yaklaşımdan farklı olarak, Marksizmin yalnızca Batı toplumları için açıklayıcı olabileceği fikrini reddediyordu. Buna karşılık, Marksist kuramın aynı kategoride yer alan ülkeler için aynı ya da çok benzer sonuçlara ulaşacağını varsayıyordu. Bu eğilim, Türkiye'nin aynı kategoride yer aldığı düşünülen ülkelerdeki Marksizm yorumunun Türkiye için de geçerli olduğunu savundu. Böylece, model alınan ülkenin Marksist yorumcularının kendi ülkeleri için yaptığı çözümlemelerin ve geliştirdiği stratejilerin Türkiye için de geçerli olduğu sonucuna ulaştı. Çin ve Latin Amerika ülkelerindeki devrim kuram ve modellerini Türkiye'ye aktarmaya çalışan ve 'uyarlamacı' olarak adlandırabileceğimiz bu eğilimin bir benzeri ise, 'aktarmacı' eğilimdi. Bu eğilim, uluslararası sosyalist hareket üzerinde yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde ağırlığı olan SBKP'nin kategorik olarak gruplara ayırdığı ülkeler hakkında öne sürdüğü tezleri esas aldı ve Türkiye'nin yerleştirildiği ülke grubuna ilişkin söylenenleri Türkçe olarak tekrar etti. Bu eğilim, TKP tarafından temsil ediliyordu.

Behice Boran, yirminci yüzyıl Türkiye sosyalist hareketinde bu üç eğilimin dışında, dördüncü bir eğilimi temsil eden Marksist kuramcılardan biriydi. Bir toplumbilimci ve Marksist bir kuramcı olarak Behice Boran'ın Türkiye üzerine çözümlemele-

rine ve kuramsal çalışmalarına yön veren yaklaşım, Türkiye'nin kendine özgülüklerine maddeci tarih görüşü açısından bakmak, bu özgülükleri tarihsel maddeciliğin diliyle tartışmaktı. Behice Boran açısından Türkiye'nin kendine özgülükleri ülkenin toplumsal, iktisadi ve kültürel yapılarının Marksist bir görüş açısıyla yapılan somut araştırmalarla ortaya çıkarılabilirdi. Kendisi öğretim üyeliği döneminde bu tip araştırmalara bir başlangıç yapmış, uzun vadede de bunları daha sistematik hale getirmek istemişti. Ancak bunu, üniversiteden atıldığı için başaramadı. TİP döneminde, partili genç aydınları bu tip araştırmalar için teşvik etti ve yönlendirmeye çalıştı; ortaya çıktığı kadarıyla da bu araştırmalardan kuramsal metinlerinde yararlanmaya çalıştı. Gelgelelim, bu araştırmalar hiçbir zaman yeterli düzeyde ve sistematik bir biçimde olamadı. Hayatında hiçbir zaman bir çalışma odası bile olmayan Behice Boran, yine de, olduğu kadarıyla, Türkiye üzerine yapılmış araştırmalara ve kendi gözlemlerine dayanarak Türkiye'nin dününü ve bugününü yarın açısından çözümledi. Bundan geriye, aşağıda ayrıntılı bir biçimde tartışacağımız Türkiye üzerine çözümlemeleri ve sosyalist devrim stratejisine temel teşkil eden tezleri kaldı.

Behice Boran'ın kuramcı kimliğinin esas olarak birinci TİP döneminde öne çıkmasının bazı öznel ve nesnel yanları vardı.

Behice Boran'ın kendi tercihi, TİP'e kuramsal cepheden hizmet etmekti. Bir önceki bölümde gösterdiğimiz gibi, kendisini bir siyasal lider olarak görmüyordu; Mehmet Ali Aybar'ın TİP için uygun bir siyasal lider olduğunu düşünüyordu ve kendisine de "dümeni doğru tutmada" Genel Başkan Aybar'a birinci derecede yardımcı olmak rolünü biçiyordu (Sargın, 2001b: 1004). Behice Boran'ın bu öznel tercihi nesnel duruma denk düşüyordu. TİP'in ilk yıllarında partinin kuramsal görüşlerinin ve Türkiye üzerine tezlerinin gelişmesine katkıda bulunabilecek aydınların sayısı sınırlıydı. Üstelik bu aydınlar, bazı başka özellikleriyle ön plana çıkmışlardı.

Mehmet Ali Aybar, bir lider olarak partinin kitleler üzerindeki sosyalist etkisini geliştirmek bakımından önemli bir işlev görüyordu. Gerçi Aybar, Marksizm ve Türkiye üzerine düşünceleriyle Türkiye sosyalist hareketinde farklı bir akım geliştirmişti.[251] Ama bu, esas olarak, Aybar'ın TİP'ten kopmasından sonra ortaya çıkan bir durumdu. Aybar, TİP genel başkanı olduğu yıllarda daha çok liderlik vasfıyla öne çıkmıştı.

Sadun Aren, TİP'in Marksist temele oturan bir parti haline gelmesinde önemli bir kişiydi. Bununla birlikte, 1964 yılında yapılan Birinci Kongre'ye kadar TİP'ten uzaktı ve *Yön* dergisinde yazmaktaydı. TİP'e katıldığı döneme kadarki görüşleri, Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye için öngördüğü "yeni devletçilik" programına yakındı;[252] *Yön*'de yazmayı tercih etmesi ve *Yön*'ün de onun yazılarını zaman zaman başyazı olarak yayınlaması bu yakınlığın somut bir göstergesiydi. Kendi Marksist kimliği esas olarak *Yön*'den kopup TİP'e katılmasıyla belirginleşen

[251] Mehmet Ali Aybar'ın Marksizm yorumu için şu kaynaklara bakılabilir: (Aybar, 1979; 1987; 2002; Mumcu, 1986:81-200).

[252] Sadun Aren'in, *Yön*'ün ilk sayılarında "Devletçilik" adlı bir köşesi vardı. Aren'in, bu köşede *Yön* dergisiyle paralel görüşler savunduğu bazı yazılar için bkz. (Aren, 1961a; 1961b; 1962a; 1962b; 1962c; 1962d).

Aren'in TİP içindeki işlevi, daha çok, partinin akademik çevrelerdeki etkenliğinin artmasında ortaya çıkıyordu. Aren, TİP'te geçen yıllarında kuramsal eserler veremedi.[253] 1968'de yayınladığı *100 Soruda Ekonomi El Kitabı* (Aren, 1968), Türkiye ve sosyalizm üzerine tezler geliştiren bir kitap değildi; Marksist açıyla yazılmaya çalışılmış bir ekonomi el kitabıydı.

TİP'in gelişip güçlenmesinde etkili olan bir başka isim Nihat Sargın'dı. Sargın, TİP'te bir kuramcı değil, bir örgütçü olarak yer almaktaydı. Elbette TİP içindeki kuramsal tartışmalardan uzak değildi; ama bu tartışmalarda daha çok fikir ileri süren değil, ileri sürülmüş fikirleri tartışan bir konumdaydı.

TİP'in hem oluşumunda, hem gelişiminde önemli katkıları olan sendikacılar ise, partinin işçi kitleleri içinde etkili olmasında aktif kişilerdi. Sendikacıların partinin kuramsal gelişimiyle ilişkileri izleyici konumundan öte değildi.

Aslına bakılırsa, TİP yönetimindeki bu kişisel nitelikler ortaya konulduğu zaman, Behice Boran dışında, partinin "kuramcısı" olmaya aday başka kimsenin olmadığı görülebiliyordu. Behice Boran, daha ABD'de doktora öğrencisiyken tanıştığı Marksizmi çok iyi bildiği İngilizce ve Fransızca aracılığıyla takip edebilmiş; Türkiye'ye geldiği dönemde yaptığı toplumsal yapı araştırmaları sırasında Marksizmin sağladığı açıyla Türkiye toplumuna yakından bakma imkanını bulabilmiş; bir toplumbilimci olarak çalışmalarını daima yöntemli bir biçimde gerçekleştirmişti. Behice Boran, bu kişisel nitelikleriyle parti içinde kuramsal alandaki boşluğu doğal bir şekilde doldurabilmişti. Henüz partiye katılmadığı 1962 yılında, hızlı bir canlanış içindeki sosyalist hareket içinde başat bir eğilim olan Yön Hareketi'yle girdiği kuramsal hesaplaşmada aydınlar, sınıflar, Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal-ekonomik yapısı üzerine geliştirdiği tezler ve bu tezlerinin arka planındaki tarihsel materyalist çözümleme yöntemini kullanışındaki yetkinliğiyle, Marksist bir sosyalizm akımının önde gelen temsilcisi olmuştu. Öte yandan, 1961-71 döneminde TİP liderleri içinde Marksist bir görüş açısıyla Türkiye'nin dünü, bugünü ve yarını üzerine esaslı bir eser veren tek kişi de oydu: *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabı, hem dönemin Türkiye sol hareketindeki bütün tartışma konularına Marksist bir müdahale niteliğindeydi, hem de öne sürdüğü özgün tezleriyle Türkiye'de sosyalist düşüncenin temel bir eseriydi.

Bu bölümde Behice Boran'ın Marksist bir kuramcı olarak Türkiye ve sosyalizm üzerine geliştirdiği tezleri çözümleyeceğiz. Bu çözümlemeyi belirli bir dönemleştirmeyi ve her dönemin içindeki izlekleri takip ederek yapacağız. Behice Boran'ın kuramcı kimliği ele alınırken bir dönemleştirme yapmak gereklidir. Çünkü Boran'ın kuramsal çalışmaları, Türkiye sosyalist hareketinin belirli grup ya da eğilimlerinin öne sürdüğü tezlere karşı geliştirdiği tezlerden oluşur. Öte yandan, her dönemin ana tartışmaları da belirli konulara odaklanarak yürütülmüştür; bu da çözümlemenin belirli izleklere ve bu izlekler arasındaki ilişkilere odaklanılarak yürütülmesini gerekli kılar.

[253] Bu konuya yabancı bir bilim insanı da dikkati çeker. Bkz. (Landau, 1978: 222-223).

Behice Boran, bu dönemde sırasıyla 1962'de Doğan Avcıoğlu'nun fikri liderliğini yaptığı *Yön* dergisi ve bu dergi etrafında toplanan aydınlara; 1962-1963 kışında TİP Bilim ve Araştırma Bürosu'nda başgösteren program tartışmalarında Fethi Naci'nin başını çektiği parti içindeki Yöncü gruba; 1965-1968 arasında Milli Demokratik Devrimciliğe ve nihayet 1968-1970 arasında Aybar tipi Marksizm yorumuna karşı kuramsal bir mücadele verdi. Behice Boran, 1960'lı yıllar Türkiyesi'nin önde gelen sosyalist aydınlarından Doğan Avcıoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Cahit Tanyol, Fethi Naci, Mihri Belli, Sencer Divitçioğlu, İdris Küçükömer ve Mehmet Ali Aybar'la girdiği kuramsal tartışmalarda, Marksizm ve Türkiye üzerine kendi tezlerini geliştirip netleştirdi. Böylece, esas olarak erkeklerin yazdığı, konuştuğu ve tartıştığı Türkiye sosyalist düşünce dünyası içinde bir kadın Marksist kuramcı olarak kendi konumunu belirginleştirmiş oldu. Behice Boran'ın bu dönemdeki kuramsal çalışmalarının sonucu, Türkiye için sosyalist bir devrim stratejisi ve sosyalist bir iktidar programı oldu.

Yön Aydınlarına Karşı: Sosyalizm Tartışmaları İçin Yol Başlangıcı

Marksist bir kuramcı olarak Behice Boran'ın, düşüngüsel düzeyde mücadeleye girdiği ilk çevre, Yön Hareketi oldu. Aslına bakılırsa, bu düşüngüsel mücadelenin içeriği, ana temalar bakımından, bütün 1960'lı yıllar boyunca Türkiye sol hareketinde cereyan eden tartışmaların erken habercileri niteliğindeydi. Türkiye'nin içinden geldiği, bugün içinde bulunduğu ve içine girmesi gerektiği toplumsal yapısına, mevcut yapının hangi sınıflar tarafından ve nasıl değiştirilebileceğine ilişkin soldaki ana tartışma konularındaki ayrım noktalarının uçları, ilk kez Behice Boran ile *Yön* dergisi başyazarı Doğan Avcıoğlu ve *Yön* aydınları arasındaki tartışma sırasında ortaya çıktı.

Doğan Avcıoğlu'nun[254] fikri liderliğini yaptığı *Yön*'ün temel özelliklerinden biri,

[254] Doğan Avcıoğlu (1926-1983), Behice Boran ile aynı kentte, Bursa'da doğmuş, iktisat ve siyaset bilimi üzerine yükseköğrenim gördüğü Fransa'dan 1955 yılında Türkiye'ye dönmüştü. Paris'te devrimci fikirlerle tanışan Doğan Avcıoğlu, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren Demokrat Parti iktidarına karşı yürütülen muhalefet hareketi içinde yer aldı. Bu dönemde haftalık *Akis* ve *Kim* dergileri ile CHP'nin yayın organı niteliğindeki *Ulus* gazetelerinde yazılar yazdı. Aynı dönemde kuruluşunda aktif olarak yer aldığı ve fiilen müdürlüğünü yaptığı CHP Araştırma Bürosu'nda Türkiye'nin iktisadi ve toplumsal sorunları üzerine çalışmalar yaptı. 27 Mayıs sonrasında CHP lideri İsmet İnönü'nün kontenjanından Temsilciler Meclisi'ne girenlerden birisiydi. Bir yandan 1961 Anayasası'nı hazırlayan komisyonda çalışırken, bir yandan da *Ulus* gazetesindeki yazılarını sürdürdü. Aynı dönemde Ankara Radyosu'nda dış haber yorumculuğu da yaptı. Yurda dönerken İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün azgelişmiş ülkeler arasında başlayan kalkınma yarışında Türkiye'nin ön sıralara yükselebilmesinin antiemperyalist, devletçi bir düzen değişikliğiyle mümkün olabileceği fikrine sahip olan Avcıoğlu, yurda döndükten sonraki çalışmaları sırasında ülkenin siyasal yapısını yakından tanıma imkanı bulduğu gibi, toplumsal yapısı üzerine araştırmalar yapma fırsatına da sahip oldu. Avcıoğlu, Türkiye'ye döndükten sonraki siyasal çalışmaları sırasında kendisiyle paralel fikirlere sahip olan aydınlarla gerekli ilişkileri kurmuştu. Bu aydınlar arasında Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, Cemal Reşit

Türkiye'de uzun yıllar açıkça dile getirilmesi yasak olan sosyalizmi gözüpek bir biçimde savunmaya başlamasıydı. Fakat, *Yön*, sosyalizmi, bir işçi sınıfı düşüngüsü ve programı olarak kavramıyor, daha çok, iktisadi bir kalkınma tekniği olarak algılıyor ve öylece anlatıyordu. *Yön*'ün fikir sistemi içinde sosyalizm, onu benimsemiş olan bilgili, kararlı ve enerjik aydınların en kısa yoldan iktidara gelmesiyle hızlı bir biçimde uygulanacak kalkınma programından ibaretti. Bu bakımdan *Yön*'ün sosyalizm kavrayışı bir tür "aydın sosyalizmi" olarak adlandırılabilir. Türkiye'nin aydın gelenekleri, kendilerinin doğru olduğuna inandığı fikirleri, ya iktidarı dışarıdan etkileyerek, ya hükümet darbeleri yoluyla iktidarı ele geçirerek ya da onun bir hizmetkarı olarak uygulamaya yatkındı. Bu aydın geleneği, temel toplumsal sınıfların organik bir parçası olmaya ise hayli uzaktı. Bu gelenek, *Yön*'ün savunduğu türden bir aydın sosyalizminin, Türkiye sosyalist hareketinin bir "havalanış" dönemi olarak adlandırabileceğimiz 1961-71 döneminin başlarında, önde gelen neredeyse bütün aydınlar tarafından sahiplenilmesini sağlamıştı.

Behice Boran, 27 Mayıs sonrasında solda ilk çıkışı yapan Doğan Avcıoğlu ve *Yön* dergisinin diğer bazı yazarları tarafından savunuculuğu yapılan aydın sosyalizmine yönelik Marksist bir eleştirinin gerekliliğinin, bundan da öte zorunluluğunun farkındaydı. Mehmet Ali Aybar'ı genel başkanlığa getirmekle yeniden diriliş belirtileri gösteren TİP, henüz çok güçsüz ve etkisizdi. Bir işçi partisinin güç ve etkinlik kazanması, büyük oranda aydınların partiye katılımının sağlanmasına bağlıydı. Sosyalist fikirler ekseninde toplanmaya yatkın aydınlar ise, *Yön* dergisi etrafındaydı. TİP'in bu aydınları soğurabilmesinin başlıca yolu düşüngüsel bir mücadeleden geçiyordu. Behice Boran, bu nedenle *Vatan* gazetesi yazılarını büyük oranda *Yön*'ün aydın sosyalizmiyle hesaplaşmaya ayırdı. Mehmet Ali Aybar ise kurduğu yüz yüze ilişkiler yoluyla sosyalist aydınların önemlice bir bölümünün *Yön* yörüngesinden kopmasına önayak oldu. TİP, Boran'ın düşüngüsel, Aybar'ın da kişisel gayretleriyle *Yön*'e karşı verdiği mücadeleyi kazanacaktı.

Behice Boran ile Doğan Avcıoğlu'nun düşünsel önderliğini yaptığı *Yön* dergisi arasındaki tartışmalar birbiriyle bağlantılı beş noktada toplanıyordu: Aydınlar, sınıflar, devlet, sosyalizmin iktidar stratejisi ve Kemalizm.

Eyüboğlu, İlhami Soysal, Sadun Aren gibi isimler vardı. 27 Mayıs Darbesi'nden sonraki siyasal gelişmeler Doğan Avcıoğlu'na kendi fikirlerini CHP yörüngesinden koparak, bağımsız bir şekilde geliştirip yayma imkanı verdi. Bütün bunlar, *Yön* dergisinin çıkış koşullarını hazırlamış oldu. İlk sayısı 20 Aralık 1961'de yayımlanan ve 30 Haziran 1967'ye kadar, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapalı tutulduğu 14 ay dışta tutulursa, beş buçuk yıl boyunca 222 sayı çıkan *Yön*, Türk siyasal hayatının en etkili dergilerinden biri oldu ve Doğan Avcıoğlu'na büyük bir prestij kazandırdı. Avcıoğlu, 1968'de yayımlanacak olan *Türkiye'nin Düzeni: Dün, Bugün, Yarın* adlı eserine temel teşkil eden görüşlerini *Yön*'de geliştirdiği gibi, bu dergiye kanalize ettiği aydın birikiminin ürünlerinden de kendi başyapıtında ustaca yararlanmasını bildi.

Aydınlar

Behice Boran ile Yön Hareketi arasındaki tartışmanın ilk adımının aydınlar ve sınıflar bahsinde ortaya çıkması rastlantısal bir durum değildi. Yön Hareketi bir aydın hareketiydi ve kendi sosyalizm anlayışının onu benimseyip uygulayabilecek yegane kuvvet olan aydınlar eliyle bir iktidar programı olarak hayata geçirilebileceğini kararlılıkla savunuyordu. Bu algının izleri daha *Yön* dergisinin ilk sayısında yayımlanan "Bildiri"de görülebiliyordu. *Yön* Bildirisi, Türkiye'nin içinde bulunduğu "buhran"dan kurtulmasının biricik yolunun, asker ve sivil aydınların, kendi deyimiyle "Türk toplumunun çeşitli kesimlerinde görev almış olanların ve millet kaderine hakim olabilecek mevkilere gelmiş bulunanların", "bir temel kalkınma felsefesi etrafında birleşmelerinde[n]" geçtiğini vurguluyordu (*Yön*, 1961). Sosyalist Kültür Derneği (SKD) Bildirisi de yüksek bir kalkınma hızının ancak sosyalizmle sağlanabileceğini belirttikten sonra, bunun için "kalkınmanın gereğine ve zorunluluğuna inanmış, kararlı, bilgili ve enerjik bir siyasal kadronun mevcudiyeti şarttır," diyordu (*Yön*, 1963). Yön Hareketi'nin, kararlı, bilgili ve enerjik bir kadronun siyasal düzeyde iktidara gelmesinin ardından hızlı bir sanayileşme hamlesiyle Türkiye'yi kalkındırmaya dayalı sosyalizm projesinin hatırı sayılır bir aydın kitlesini etrafında topladığı düşünüldüğünde, bu kavrayışın Marksizm bakımından tutarlı bir eleştiriye tabi tutulmasının zorunluluğu ortaya çıkıyordu.

Behice Boran, bu nedenle, *Vatan* ve *Öncü*[255] gazetesindeki yazılarında "aydınlar ve sınıflar" konusunu çok temel noktalardan tartışmaya açtı. Behice Boran'ın *Vatan* yazılarının temel özelliklerinden biri, Marksist kuramın yeterince derinleşemediği bir alan olan aydınlar ve sınıflar konusuna, pırıltılı bir giriş niteliği taşımasıydı. Boran'ın "Sosyalist Kültür Derneği Tartışmaları" başlığını taşıyan ilk yazısı, peşinden gelecek başka yazılarla birlikte, Marksist bir aydın kuramının yapıtaşlarını oluşturacaktı.

Behice Boran ile *Yön* aydınları arasındaki "aydın tartışması"nın, kuramsal düzeyde "geleneksel aydın" "organik aydın" tartışmasının ana hatları içinde cereyan ettiği söylenebilir. Bu tartışmanın koşulları, bizzat dönemin sol hareketlerinin iki farklı aydın kuramının gerçek hayattaki karşılıklarına denk düşecek şekilde bölünmesi tarafından hazırlanmıştı. Türkiye işçi ve sosyalist hareketi bakımından 27 Mayıs'la başlayan yeni dönemde, bir yanda işçi sınıfı ile kader birliği içinde uzun erimli bir sosyalizm mücadelesine kalkışan TİP etrafındaki az sayıda aydın, diğer yanda sahip oldukları sosyalizan fikirlerle kısa zamanda iktidara gelip işçi

---

[255] Behice Boran'ın *Öncü* gazetesinde yayınlanan iki yazısı, suskunluk yıllarından sonra kaleme aldığı ilk yazılarıydı. Boran, bu yazılarında *Vatan*'da etraflıca ele alıp tartıştığı aydınlar ve sınıflar konusuna bir giriş yapıyor, işçi sınıfının, aydınlar, köylüler ve diğer emekçi tabakalara nazaran birleştirici ve öncü yanlarını vurguluyordu. Boran, bu yazılarında, kısa bir süre önce Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanı olduğu Türkiye İşçi Partisi'ne destek veriyor, 27 Mayıs sonrası gelişip serpilme belirtileri gösteren ilerici akımın öncülüğünü ancak işçi sınıfı ve işçi partisinin yapabileceğini belirtiyordu (Boran, 1962ı; 1962i).

sınıfı lehine hızlı reformlar yapma niyetinde *Yön* dergisi etrafında toplanan kalabalık sayılabilecek bir aydın grubu bulunuyordu.

Behice Boran'ın *Vatan* gazetesindeki ilk yazısıyla hakkındaki görüşlerini açıkladığı SKD, Yön Hareketi'nin sosyalizm projesinin örgütsel yanlarından biriydi. Dernek, Türkiye'nin sosyalizan aydınları arasında, Türkiye'nin kalkınması ve yeni sosyalist düzen konusunda etraflı bir tartışma sürecinden geçilerek fikri bir birlik sağlamayı; geleceğin iktidarının kadrolarını bu ocakta yetiştirmeyi hedefliyordu. SKD, sosyalizan aydınları belirli hedefler doğrultusunda bir araya getirebilmek bakımından önemli bir çıkış yapmayı başarmıştı. Aralarında tanınmış akademisyen, araştırmacı, gazeteci, sendikacı, siyasetçi ve bürokratların bulunduğu 41 aydın, derneğin kurucuları arasında yerini almıştı. *Yön* yazarları olsun, SKD kurucuları olsun, işçi sınıfının kendilerinden önce ve kendilerinden bağımsız olarak attıkları siyasal adımlara kayıtsızdılar. TİP'e ilk kurulduğu günlerde hiçbir ilgi göstermedikleri gibi, Aybar genel başkanlığa getirildikten sonra da aynı ilgisizliklerini sürdürdüler. Doğan Avcıoğlu'nun, kendisini TİP'e davet eden Mehmet Ali Aybar'a söylediği şu sözler, bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir: "Siz başına geçinceye kadar bu partiyi ciddiye almadığımız gibi birçoğumuz tanımıyordu bile. Size, sizin Başkanlığınıza karşın görüşümüz değişmedi" (aktaran Sargın, 2001a: 94).

Görünen oydu ki, *Yön* dergisi ve SKD etrafında toplanan aydınlar, sosyalizmi aydınlar tarafından geliştirilen bir fikirler toplamı, sosyalist politikayı da yine aydınlar tarafından icra edilecek bir etkinlik olarak algılıyorlardı. İşçilerin, kendi dışlarında gelişen siyasal adımlarına tamamen kayıtsızdılar. Sadece işçi dostu oldukları, ezilenleri uzaktan uzağa sevdikleri, onlardan yana tavır takınmak, iktidara geldiklerinde yapacakları bütün işleri onların yararına olacak şekilde yapmak istedikleri söylenebilirdi. Oysa gözardı ettikleri, ayırdına var(a)madıkları bir gerçek vardı. Behice Boran, *Yön* aydınlarıyla tartışmasına, işte tam da bu gözardı edilen noktadan başlıyordu:

> Sosyalizmden yana görünen aydınlarımızın pek çoğu –özellikle yazılarıyla fikirlerini belli edenler– sosyalizmi öncelikle bir işçi sınıfı ideolojisi ve hareketi olarak görmüyorlar ve bunun için de işçi sınıfı ile kader birliği edip hareketlerinin ve teşekküllerinin içinde yer almak ve çalışmak gerekliliğini duymuyorlar (Boran, 1962a).

Behice Boran, bu hatırlatmadan başka, aydınlar ve sınıflar konusuna Marksist açıdan bakışın bazı temel noktalarını vurguluyordu. Birinci nokta, aydınların bağımsız bir sınıf olmadıklarına ilişkindi. Behice Boran'a göre sosyalist fikirler işçilerden önce aydınlar arasında yayılıp tutunabilir; aydınlar sosyalizmin ne olduğunu işçilerden daha iyi bilebilirlerdi. Buna karşılık, sosyalist fikirler, kendilerine sınıfsal bir temel bulamadıkları sürece aydınların kendi başlarına geliştirip yürütebilecekleri toplumsal bir hareket haline gelemezdi. "Çünkü," diyordu Behice Boran, "aydınlar bir sosyal sınıf değiller; iktisadî-politik kuvvetleri yoktur" (Boran, 1962a).

Behice Boran'ın, Yöncü aydın kavrayışına yönelttiği ikinci eleştiri, aydın kavramının tanımına ve ele alınışına ilişkindi. Boran, aydın kavramının okumuş, bilgili, seçkin insan gibi yaygın tanımından farklı olarak toplumsal, sınıfsal işleviyle ele alınması gerektiğine dikkat çekiyordu: "aydınlar ancak sosyal sınıflardan birinin bilerek ya da bilmeden temsilciliğini ve sözcülüğünü ederek toplum hayatında bir rol oynarlar" (Boran, 1962a).

Behice Boran'ın, Yöncü aydın kavrayışına yönelttiği üçüncü eleştiri, belirli bir fikre katılmanın, onu benimsemenin o fikrin karşılık geldiği toplumsal sınıfın aydını olmaya yetmeyeceğine ilişkindi. Boran açısından bir aydının sosyalist bir aydın olması, sadece sosyalist fikirleri benimsemekle, bu fikirlerin yayılması için gayret göstermekle mümkün olamazdı. Sosyalist aydın, ancak, düşüngüsünü benimsediği sınıfa organik olarak bağlanmakla; toplumsal ve sınıfsal bir işlev görmekle sosyalist bir aydın olabilirdi. Kendi sözleriyle: "Sosyalist aydınlar işçi sınıfının sözcüsü rolündedirler. Bu sözcülüğü en doğru ve isabetli bir şekilde yapabilmek, fikirleri uygulama safhasına geçirebilmek, toplumun gidişine imkanları nispetinde tesir edebilmek için işçi sınıfıyla kader birliği edip onun safında yer almak zorundadırlar" (Boran, 1962a)

Behice Boran'ın, Yöncü aydın kavrayışına yönelttiği dördüncü eleştiri, aydınların bağımsız bir değişken olarak toplum yaşamına etki edemeyecekleri noktasındaydı. Boran'ın, aydınlar ve sınıflar bahsinde Yöncülere bu noktadan yönelttiği eleştiriler önemliydi; çünkü Yöncülerin aydın sosyalizmi kavrayışının kökü, aydınları bağımsız bir toplumsal grup olarak kavramalarından geliyordu. Yöncüler, emperyalizm ve hakim sınıfların sözcüsü durumundaki politikacıların yerini halktan yana ve memleket meselelerine vakıf aydınların alması durumunda halkçı bir düzenin ve sahiden halktan yana bir iktidarın kurulabileceğine inanıyorlardı. Bu görüş açısına göre, halktan yana ve memleket meselelerine vakıf aydınlar bir kez iktidara geldiler mi, toplumdaki temel sınıflardan birine karşı ve birinden yana bir programı uygulayabilirlerdi. Temel toplumsal sınıfların karşılıklı ilişkileri, mücadele ve bilinç düzeyleri, toplumsal yapının gelişmişlik düzeyi onlar açısından fazla önem taşımıyordu. Yöncülerin sosyalist bir iktidara evrilmesini çok mümkün gördükleri Kemalizm'in bu evrimi neden bir türlü geçiremediğini açıklayamayışları, daha doğrusu, metafizik nedenlerle açıklamaya kalkışmaları, tam da Behice Boran'ın "toplumun gelişme kanunları" dediği tarihsel süreçleri ve sınıf ilişkilerini dikkate almamalarından kaynaklanıyordu.

Behice Boran, belirli tarihsel dönemlerde iktidara gelebilen iyi niyetli, halkçı özellikler taşıyan asker ve sivil aydın kadroların iktidarının ebedi olamayacağını ve en nihayetinde sosyal sınıflara dayanması gerekeceğini belirtirken toplumun hareket yasalarını göz önünde bulunduruyor; iktisadi ve siyasi hayatta ağır basan sınıflarların özel bir tarihsel evrede iktidara gelebilmiş bulunan geleneksel aydınları önünde sonunda kendi tarafına çekeceğine vurgu yapıyordu (Boran, 1962b). Tarihin maddeci bir kavrayışının sonucu olan bu açıklama tarzı, hem Kemalist

iktidarın hem de 27 Mayıs iktidarının, en nihayetinde nasıl bir sermaye iktidarına dönüştüğünü anlamaya yarayan anahtarları verebiliyordu.

Yön aydınları ise, toplumun hareket yasalarına meydan okudukları gibi aydınlar ve sınıflar arasındaki ilişkiyi de bir ilişkisizlik, bir bağsızlık olarak kavradıkları için, sözgelimi, doğal seyrini izlemesi durumunda sosyalizme ulaşacağını varsaydıkları Kemalizm'in neden bunun tersi bir sonuca ulaştığını açıklayamıyorlardı. Doğan Avcıoğlu'nun düşüncesinde, sosyal kökleri bakımından halkçı bir karakter taşıyan Kemalist kadroların kurtuluş çaresi olarak düşündüklerini varsaydığı halkçılıktan kopuşlarının ve böylece sosyalizme doğru ilerleyemeyişlerinin en nihayetinde tek bir nedeni vardı: Şişli burjuvazisiyle Babıali kadrosunun Kemalist kadroların başkentteki mekanları olan Ankara Palas ve Karpiç Lokantası'na sökün ederek asker ve sivil aydınlarla kurdukları ilişkiyi salonlarını açarak, kızlarını vererek sürdürmeleri ve sonunda halkçı ve ihtilalci Kemalistleri gitmeye niyet ettikleri yönden bir akıl çelme operasyonuyla geri çevirmeleri. Bunun sonucu ise, Avcıoğlu'na göre, Türkiye'nin kapitalizm yoluna girmesiydi (Avcıoğlu, 1964). Doğan Avcıoğlu'nun bu yaklaşımı, aydınlara atfettiği sınıflar üstü rolün mantıksal bir sonucuydu. Bu yaklaşım biçiminde, özel bir tarihsel dönemde iktidara gelen asker ve sivil aydınların, yaptıkları tercihe göre sosyalist ya da kapitalist bir düzen kurmaya muktedir oldukları varsayılmaktaydı. Avcıoğlu'na göre, Kemalistler yollarını şaşırmasalardı sosyalizme yöneleceklerdi; şaşır(tıl)dıkları için kapitalizme yöneldiler.[256]

Doğan Avcıoğlu ve *Yön* dergisinin aydınlarla sınıflar arasında kurdukları ilişkisizlik ya da sınıflar üstü aydın kavrayışı ile Behice Boran'ın aydınların bağımsız bir toplumsal grup olamayacaklarına yönelik vurgusu arasındaki fark yeterince açıktı: Birisi, temel toplumsal sınıfların üzerine yerleştirdiği aydınların yakınlık duyduğu sınıfın lehine, karşıt sınıfın da aleyhine olarak toplumu yeniden kurabileceğini varsayıyordu; öteki ise, tarihsel süreçlerin ve sınıf ilişkilerinin aydınların aşkın bir konumda yer bulmalarını imkansızlaştırdığından hareketle, belirli bir tarihsel evrede iktidarı elde eden aydınların bile, sonunda temel toplumsal sınıflardan birine zorunlu olarak bağlanacağını öne sürüyordu. Bu ayrım noktası, aydınların öncü rollerinin nasıl edinilebileceğine ilişkin bir diğer ayrım noktasının açılmasını mümkün kılıyordu.

Behice Boran'ın, Yöncü aydın kavrayışına yönelttiği beşinci eleştiri, aydınların yeni bir toplumsal kuruluştaki öncü rollerinin edinilme koşullarıyla ilgiliydi. *Yön* aydınları, aydınların öncü ya da lider olma özelliklerini belli başlı iki kaynaktan alabileceklerini düşünüyorlardı. Birinci kaynak, bilgiydi; ikinci kaynak ise iktidardı. Yöncüler bakımından ülke sorunlarının neler olduğunu ve bu sorunların nasıl çözümlenebileceğini iyi bilen halkçı, sosyalist aydınların Türkiye'de iktidara gelmesi, hükümeti bir darbeyle deviren asker aydınların çağrısıyla mümkün olabi-

[256] Doğan Avcıoğlu'nun bu konudaki düşüncelerinin daha geniş bir çözümlemesi ve eleştirisi için bkz. (Atılgan, 2002b).

lecekti. Bu, aslında, Yöncülerin sahip oldukları aydın kuramının mantıksal bir sonucuydu. Toplumun yeniden ve halkçı, sosyalist bir esasa göre kuruluşu sosyalist aydınların iktidara gelmesiyle mümkün olabilecekse ve aydınlar toplumsal kuvvetleri bakımından kendi başlarına iktidara gelmeye muktedir değillerse, o zaman siyasal iktidarda değişiklik yapmaya muktedir bir toplumsal kuvvete dayanmak zorundaydılar. Yöncü bakış açısına göre, sosyalist aydınların iktidara geliş sürecinde dayanacakları kuvvet ancak asker aydınlar olabilirdi. Üstelik, Türkiye'nin asker aydınları kimi tarihsel özellikleri bakımından diğer birçok ülkenin asker aydınlarından daha üstün niteliklere sahipti. Doğan Avcıoğlu, "... ordu, daima ilericilerin safında yer almıştır" diyordu (Avcıoğlu, 1962a). Öyleyse, *Yön* aydınları, Türk ordusuna atfettikleri tarihen ilerici özellikler nedeniyle kendilerini, sözgelimi Mısır'da Başkan Nasır'ın göreve çağırdığı sosyalist aydınlardan daha şanslı sayabilirlerdi (Avcıoğlu, 1962b).

Behice Boran'ın bu yaklaşım karşısında başlıca iki karşı savı vardı. Birincisi, bilginin liderlik için gerekli ama yeter şart olamayacağına ilişkindi. "Akademik tahsil ve kitap bilgisiyle toplumda lider, idareci kadro olunmaz," diyen Behice Boran'a göre, bilgiyle birlikte gerekli olan, aydının "ilerici halk hareketleri ve teşekkülleri içinde yetişmesi"ydi. Bu konuda, şunları yazmaktaydı:

> Liderler ve kadrolar aksiyon içinde, sosyal hareket içinde yetişir. Aydınlar aksiyon içinde yer alarak bir taraftan yığınları eğitmiş, aydınlatmış, ilerletmiş olurlar, diğer taraftan bilgilerini pratikte deneyerek ve liderliğin gerektirdiği mesuliyetleri yüklenip cesaretli görünerek kendi kişiliklerini geliştirmiş, pekleştirmiş, hatta ona yeni vasıflar kazandırmış olurlar. Kısacası, aksiyon içinde aydın hem halkı hem kendisini eğitmiş olur (Boran, 1962b).

Behice Boran, aydınların toplumda yönetsel bir işlev görmelerinin ve öncü bir rol oynayabilmelerinin neden sosyal hareket içinde yer almaya bağlı olduğunu savunuyordu? İki nedenle.

İlk neden, aydınların mevcut düzene karşı çıktıkları muhalefet dönemindeki görüş ve yaklaşımlarının, halktan, emekçi sınıflardan yana tavırlarının ve idealizmlerinin ebedi olamayacağıydı. Boran bu konuda şunları yazıyordu:

> ... insanın kişiliği ömrü boyunca değişmez, mutlak bir kemiyet [nicelik] değildir. Kişilik insanın içinde bulunduğu şartlara göre değişebilir ve çoğu zaman değişir de. Sonra sosyal meseleler yine sosyal vasıta ve tedbirlerle çözümlenir, kişisel faktörlerle değil. Ferd ancak sosyal gruplar içinde ve sosyal kanunlar uyarınca hareket etmek suretiyle topluma tesir edebilir. Kaldı ki namuslu, idealist, hatta bilgili olmak yanlış hareketleri önlemeye yetmiyor. Bütün bu vasıflarına rağmen insan yanılabilir, hele iktidar koltuğuna oturunca... Kadroların yolunu şaşırmamalarının en tesirli garantisi kadrolarla halk arasında .... teşkilatlı, karşılıklı tesirler sisteminin işlemesidir (Boran, 1962b).

İkinci neden, emekçi halkın kendi sınıf çıkarlarına uygun reformların pasif destekçisi olduğu bir tasarımın barındırdığı sayısız açmazdan kaynaklanıyordu.

Behice Boran'a göre, "halkın yararına bir idare ancak halkın, emekçi yığınların kuvvetle teşkilatlanıp memleketin politik hayatında aktif, tesirli bir rol oynadığı idare olabilir"di (Boran, 1962b). Böyle bir halk iktidarında aydınların öncü bir rol üstlenebilmeleri ise ancak iktidar mücadelesinin zorlu süreçleri içindeki deneyimle kazanılan karşılıklı güvenle mümkündü. Boran'ın bu konudaki fikri şöyleydi:

> ... halk kütleleriyle aydınlar kadrosu kaynaşmadıkça, kütleler kadar aydınlar da bu hareket içinde politik eğitim, karşılıklı itimat, ekip halinde çalışma ve iktidar için demokratik mücadele tecrübesi kazanmadıkça ... kestirmeden iktidara getirilecek bir kadro halkın yararına reformları ... başarıyla uygulayamaz (Boran, 1963b).

Behice Boran'ın, Yöncü aydın kavrayışına yönelttiği altıncı eleştiri, işçi sınıfı ve öteki emekçilerle aydınlar arasındaki ilişkinin kuruluş şekliyle ilgiliydi. *Yön* aydınları, sosyalist iktidarın kalıcı olabilmesi için işçi sınıfının örgütlenip bilinçlendirilmesi gerektiğine inanıyorlardı; sosyalist iktidarı işçi sınıfının örgütlü eyleminin bir sonucu olarak görmüyorlardı. Yöncü bakış açısında işçi sınıfı, aydınların sosyalist iktidarını ayakta tutacak bir kuvvet olarak ele alınıyordu. Bu durum, Yöncülerin aydın sosyalizmi yaklaşımlarının bir sonucuydu. Sosyalist hareket bir aydın hareketi olarak kurgulandığı için işçi sınıfı ve diğer emekçiler, iktidarı destekleyecek toplumsal kuvvetler olarak algılanıyordu. Doğan Avcıoğlu, kendi tasarladığı gibi bir iktidarın kurulması durumunda eski düzenin hakim sınıflarının yeni rejimi yıkmak için elinden geleni yapacağını öngörebiliyordu. Onun yeni düzen kurgusunda işçi sınıfı ve halk işte tam bu noktada devreye sokulan bir kuvvet oluyordu. Şu sözleri bu bakımdan son derece çarpıcıdır: "Devrimci rejim, tutucu güçler koalisyonunu etkisiz kılabilmek için, halk güçlerini inşa etmek ... durumundadır" (Avcıoğlu, 1970b). Bu yaklaşımda, işçiler sosyalizmi inşa eden bir sınıf olarak değil, aydınların sosyalist iktidarının inşa edeceği bir sınıf olarak kavranıyordu.

Behice Boran ise, aydınlar ile emekçi sınıflar arasındaki ilişkiyi Doğan Avcıoğlu'nun tam karşıtı bir noktadan kuruyordu. Sosyalist hareketi bir işçi sınıfı hareketi olarak kavrıyor ve aydınları ise bu hareketin düşünsel, eğitsel ve yönetsel yanlarında işlev görecek bir tabaka olarak değerlendiriyordu. Behice Boran, sosyalizmi bir işçi sınıfı düşüngüsü ve hareketi olarak tanımlarken, işçi sınıfının kendi hareketini tek başına başarıya ulaştıramayacağını belirtiyor ve "işçi sınıfı ne kadar kuvvetli olursa olsun davasını yürütmek için ... emekçi yığınların ...ve namuslu sosyalist aydınların yardımına ve işbirliğine muhtaçtır" diyordu (Boran, 1962a). Boran, "her sosyal, politik hareketin bir fikir cephesi vardır" derken (Boran, 1962d) işçi sınıfı aydınlarının düşünsel alandaki işlevine dikkat çekiyordu.

Bir toparlama yapılacak olursa, Behice Boran ile başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere *Yön* aydınları arasındaki "aydınlar ve sınıflar" tartışmasında şu ayrım noktalarının ortaya çıktığı söylenebilir:

Birisi, sosyalizmi aydınlara ait bir düşünce ve aydınların bir hareketi olarak değerlendiriyordu; öteki ise, sosyalizmi bir işçi sınıfı düşüngüsü ve hareketi olarak

kavrıyordu. Biri, aydın sosyalizmin mantıksal bir sonucu olarak işçi ve emekçi sınıfları aydınların sosyalist iktidarının toplumsal bir dayanağı olarak görüyor; öteki ise, işçi sınıfının kendi öz hareketi ve düşüngüsü olan sosyalizmin zaferi için işin özellikle fikri ve yönetsel cephesinde aydın desteğinin gerekliliğine vurgu yapıyordu. Biri, sosyalist fikirleri benimsemenin ve bu fikirlerin bir iktidar programı olarak uygulanması için işçi sınıfı hareketi dışındaki aranışlara katılmanın sosyalist aydın olmaya yeteceği fikrindeydi; öteki ise, sosyalist aydın olmanın temel koşulunun işçi sınıfıyla organik bir ilişki kurmak, onunla kader birliği etmek olduğuna işaret ediyordu. Biri, aydınların toplumsal sınıfların üstünde bağımsız bir değişken olarak toplumsal gidişata yön verebileceğine inanıyordu; öteki ise, tarihsel süreç ve sınıf ilişkilerinin aydınların aşkın bir konumda yer almalarını imkansızlaştıracağından hareketle, özel tarihsel koşullarda siyasal iktidarı ele geçiren aydınların önünde sonunda toplumsal yapıda ağır basan sınıflara bağlanacağını savunuyordu. Biri, aydınların toplumsal öncü rollerinin bilgi ve iktidar aracılığıyla edinilebileceği inancındaydı; öteki ise, aydınların öncü ve yönetsel işlevinin sınıf mücadelesinin çeşitli cepheleri içinde edinilebilen deneyim, bilgi ve karşılıklı güvenin bir sonucu olarak ortaya çıkabileceğini savunuyordu.

Aydınlar ve sınıflar bahsindeki bu kuramsal ayrım noktaları, siyasal pratiklerdeki karşılığını Türkiye işçi ve sosyalist hareketinin 1961-71 döneminde birçok bakımdan iki farklı aydın prototipi olan Doğan Avcıoğlu ile Behice Boran'ın siyasal hayata katılış biçimlerinde buldu.

Doğan Avcıoğlu, 1961-1971 döneminin birinci yarısında Türkiye solundaki Türkiye'nin tarihi, toplumsal, siyasal, iktisadi ve kültürel yapısı gibi alanlardaki çoraklığı, devreden mirasın cılızlığını görmüş ve bu alanları olağanüstü bir enerjiyle doldurmuştu. Doğan Avcıoğlu, bu dönem boyunca Türkiye sosyalist hareketi içinde cereyan eden kuramsal ve siyasal tartışmaların bir referans ve karşı referans noktası olabilmişti. 1961-1971 döneminin ikinci yarısında ise, Doğan Avcıoğlu, kendi sosyalizm tasarımının iktidar imkanlarını aramaya yönelmiş, asker aydınların kuvveti ve kendi fikri birikimiyle bir iktidar denemesine girişmişti. Bu deneme, siyasal iktidarın el değiştirmesi için gerçekleştirilecek hükümet darbesi hazırlığı sırasında ordunun tepesindeki iki komutanın düğmeye basmaktan son anda vazgeçmesiyle başarısızlıkla sonuçlanmış[257] ve Avcıoğlu'nun liderliğini yaptığı siyasal akımın yok oluşuna yol açmıştı. Doğan Avcıoğlu, gerek kuramsal çalışmalarını yürütürken, gerekse de iktidar için aranış içindeyken tam olarak bir "dergi bürosu" aydını konumundaydı. Türkiye'de bir işçi sınıfı hareketi ve örgütlenmesinden, bu hareket ve örgütlenmeye katkıda bulunmaktan söz etmeyi "SaintGermain kahvelerinde görülen bir soyut işçi hayranlığı" olarak tanım-

[257] Doğan Avcıoğlu, 9 Mart 1971'de girişilip başarısızlıkla sonuçlanan hükümet darbesinin fikri liderliğini yapmıştı. Bu eylemi gerçekleştiren cunta, başında Orgeneral Cemal Madanoğlu yer aldığı için "Madanoğlu Cuntası" diye adlandırılıyordu. 9 Mart Darbe girişimi ve bunun Yön Hareketi'yle bağlantıları hakkında detaylı bilgi ve çözümleme için bkz. (Atılgan, 2002a: 230-254)

layan Doğan Avcıoğlu'nun (Avcıoğlu, 1966b) emekçi sınıflarla, onların eylemleri ve örgütleriyle ilişkisi hiçbir zaman dönemin Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy'la kurduğu ilişkinin ötesine geçmemişti. Yazmak dışındaki bir diğer pratik etkinliği, zaman zaman asker ve sivil aydınlara konferanslar vermekti. Avcıoğlu'nun siyasal hayata bu şekildeki katılışını koşullandıran, toplumsal mücadelelerin ana kuvvetlerini gerici egemenler ile ilerici ve dinamik aydınlar olarak tanımlamasından kaynaklanıyordu. Az sayıdaki asker ve sivil aydının Türkiye'nin geleceğini tayin edeceğini düşünmek, Doğan Avcıoğlu'nu yalnızca onlara yönelik bir siyasal faaliyete yöneltmişti.

Marksist ve kadın bir aydın olarak Behice Boran'ın siyasal hayata katılışı ise, Doğan Avcıoğlu'ndan farklı olarak, bir yandan Türkiye sol hareketinin ülkenin tarihi, toplumsal, siyasal, iktisadi ve kültürel yapısının analizindeki boşluğunu tarihsel maddeci bir bakış açısıyla doldurmaya, bir yandan da işçi sınıfı hareketinin sosyalist bir mecrada gelişip güçlenmesine katkıda bulunmaya yönelik olmuştu. Bu bakımdan bir işçi sınıfı aydını olarak tanımlayabileceğimiz Behice Boran'ın siyasal yaşama katılışında kuram ve eylem birbirinden ayrılmaz, ama birbirini sürekli besleyen iki yan olarak belirginleşmişti. Behice Boran, Türkiye sosyalist aydınlarının görev ve sorumluluk alanları olarak tanımladığı üç alanda bütün enerjisiyle gayret gösteren bir aydın tipiydi. Bu üç alan, kendisi tarafından şöyle tanımlanmıştı:

> "1) Türkiye'nin sosyal yapısını daha yakından, daha ayrıntılı ve derinlemesine incelemek ve değerlendirmek, 2) sosyalist eylemi çok daha bilinçli, sıkı örgütlü, emekçi sınıflarla iç içe kenetlenmiş bir aşamaya ulaştırmak, 3) sosyalist teori üzerinde, hem ileri toplumlarda doğan sorunlarla ilgilenmek, hem de Türkiye'nin sosyalist yöntemi ve geleceği[ne] ilişkin çalışmalar yapmak" (Boran, 1970a: 9).

Behice Boran, 1961-71 döneminde TİP'in önce bir destekçisi, sonra bir yöneticisi ve milletvekili olarak işçi ve köylü kahvehanelerinde, miting meydanlarında, işçi eğitim seminerlerinde ve parlamento kürsüsünde sosyalist eylemin daha bilinçli ve örgütlü bir aşamaya ulaşması için çaba harcamanın yanı sıra, çok sınırlı imkanlar içinde, Türkiye'nin sosyal yapısının işçi sınıfı görüş açısıyla incelenip değerlendirilmesinde ve Türkiye'de sosyalizmin kendi öz gelişim yollarının ortaya çıkarılmasındaki başarımıyla dönemin sosyalist aydınları içinde belirgin şekilde farklı bir aydındı.

Sınıflar

Behice Boran ile *Yön* aydınları arasındaki ikinci tartışma konusu, işçi sınıfının sosyalist mücadeledeki öncü rolüne ilişkindi. Bu tartışma, Behice Boran'ın, aydınlar arasında sürmekte olan sosyalizm tartışmalarına, işçi sınıfı vurgusuyla müdahale etmesinden çıktı. Behice Boran'ın daha önce andığımız "Sosyalist Kültür Derneği Tartışmaları" başlıklı ilk *Vatan* yazısında yer alan "Sosyalizmden yana görünen

aydınlarımızın pek çoğu ... sosyalizmi öncelikle bir işçi sınıfı ideolojisi ve hareketi olarak görmüyorlar ve bunun için de işçi sınıfı ile kader birliği edip hareketlerinin ve teşekküllerinin içinde yer almak ve çalışmak gerekliliğini duymuyorlar" vurgusu, sosyalizmi işçi sınıfı ideolojisi ve hareketi olarak görmeyen, işçi sınıfı ile kader birliği edip onun hareketi ve örgütleri içinde yer alma gerekliliği duymayan aydınlarda bir savunma ve saldırı mekanizmasının çalışmasını tetikledi. Bunun ardından Behice Boran ile *Yön* aydınları arasında Türkiye'nin sınıfsal yapısı ve işçi sınıfının öncü rolü konusunda bereketli ve amansız bir kuramsal-siyasal tartışma başladı. Osmanlı Devleti'nin toplumsal-ekonomik yapısına uzanacak kadar derinleşen bu tartışmanın bir tarafında Şevket Süreyya Aydemir, Doğan Avcıoğlu ve Cahit Tanyol yer alırken karşı tarafında tek başına Behice Boran bulunuyordu.

Behice Boran'ın sosyalizm ve işçi sınıfı arasındaki kopmaz ilişkiye dair vurgusuna ilk tepki, Şevket Süreyya Aydemir'den[258] geldi. Bu tepkinin belli başlı iki nedeni olduğu düşünülebilir. Nedenlerden biri, Şevket Süreyya'nın geçmişte oluşturup formüle ettiği fikirleri yeniden kuramsallaştırma çabasında kendi karşıtını bulma gerekliliğiyle ilgiliydi. İkinci neden, Behice Boran'ın Marksist perspektifli sosyalizm kavrayışının Şevket Süreyya bakımından ideal bir karşıt görüş olma niteliğiydi.

Şevket Süreyya'nın geçmişte oluşturup formüle ettiği fikirlerin özü neydi? Bu fikirlerin yeniden kuramsallaştırılma ihtiyacı ve imkanı nereden kaynaklanmaktaydı?

Şevket Süreyya, Güneydoğu Asya'dan Ortadoğu'ya, Afrika'dan Güney Amerika'ya kadar yayılan bölgelerde gerçekleşen antiemperyalist ulusal kurtuluş savaşlarının sosyalizme yöneliş eğilimleri gösterdiğini görmüş, bu mazlum milletler için geçmişte sosyalizme ve kapitalizme alternatif olarak önerdiği Kemalizm'i, şimdi sosyalizmin mazlum milletler versiyonu olarak yeniden tarif etmeye soyunmuştu. 1960'lı yılların başında gerek Türkiye'deki sosyalist düşüncenin kımıldamaya başlaması, gerek sosyalizmin dünya çapında yükselişe geçmesi Şevket Süreyya'yı sosyal adalete ve ulusça kalkınmaya dayalı "sınıf-aşırı" toplum modelini yeniden kuramlaştırma arayışına yöneltti. Kendini içinde tanımladığı Kemalizm'in bir özeleştirisinden yola çıkarak sosyalizme ulaşmayı hedefleyen ve sosyalizm hakkındaki tartışmalar bakımından canlı, demokratik bir forum niteliği taşıyan *Yön*,[259] Şevket Süreyya'nın yeni kuramsal arayışı için en elverişli zemindi. Şevket Süreyya, yeni kuramsal arayışını, *Yön* saflarında Marksist perspektifli bir sosyalizm kavrayışıyla çatışma içinde olgunlaştırdı.

Şevket Süreyya'nın kimi zaman "Türk sosyalizmi", kimi zaman "memleketçi

---

[258] Şevket Süreyya Aydemir (1897-1976), siyasal düşüncelerinin oluşumunda önce İttihatçı-Turancı bir evre, sonra TKP üyeliği ve yöneticiliğiyle somutlanan bir komünistlik evresi, bu iki evrenin bir sentezi olarak da 1930'lu yıllarda "kadrocu"luk evresi yaşamıştı (Çulhaoğlu, 1998). Kadro Hareketi'nin en önemli ismi olan Şevket Süreyya'nın fikirleri ve yaşamöyküsü için şu kaynaklara bakılabilir: (Aydemir, 1976; 1968; Çulhaoğlu, 1998; Göktürk, 1977; Tekeli ve İlkin, 2003: 42-70; Ünver, 2001).

[259] *Yön*'ün demokratik yapısına Ergun Aydınoğlu da dikkati çeker bkz. (Aydınoğlu, 1992: 46).

sosyalizm", kimi zaman da "azgelişmiş memleketler sosyalizmi" olarak tanımladığı sosyalizm tasarımını kuramlaştırma çabasının daha ilk adımında Behice Boran ile tartışmaya girmesi anlaşılabilir bir durumdu. Çünkü, Behice Boran tarafından savunulan görüşler, Şevket Süreyya'ya yeni kuramsal aranışını karşıtına göre oluşturma imkanı verecek Marksist bir perspektiften kaynaklanmaktaydı. Üstelik, Aydemir'e göre Behice Boran, "üslûbundaki sadelik, görüşlerindeki açıklık, dokunduğu meselelerdeki olgun inançları ile kuvvetle dikkati çekmekte" idi (Aydemir, 1962).

Behice Boran ile Şevket Süreyya arasındaki sınıf tartışmalarının çözümlenebilmesi için önce Şevket Süreyya'nın temel toplumsal sınıflar ve sosyalizm hakkındaki görüşlerinin ortaya konulması yerinde olacaktır.

Şevket Süreyya'nın sınıf-aşırı sosyalizm tasarımının temelinde yalınkat bir mantık bulunuyordu. Bu mantığa göre, dünyada iki tip ülke vardı, öyleyse iki tip de sosyalizm olmalıydı. Bu iki tip ülkenin tarihsel gelişimleri, temel çelişkileri ve bu çelişkilerin çözümü için buldukları yollar birbirlerinden farklıydı; en azından farklı olmalıydı. Bu iki ülke tipinden birinin izlediği tarihsel yolun öteki tarafından da izlenmesi gerektiği gibi bir varsayımdan hareket edilmemeli, her ikisinin de özgünlüğü doğru bir biçimde kavranmalıydı.

Şevket Süreyya'nın 'birinci tip' içine dahil ettiği ülkeler, Batı'nın sanayi kapitalizmine dayalı ülkeleriydi. Sanayi kapitalizmi, bu ülkelerde işçi sınıfı ve burjuvazi karşıtlığını yaratmış, bu karşıtlığı inceleyen "aydın ve bilginler", "sosyalizmi, sanayi ülkelerinde bir fikir ve mücadele cereyanı haline getirmiş", sosyalizmin "esas davası da ... işçi sınıfı ile sermaye ... arasındaki çatışmayı ihtilal, veya ıslahat yolu ile çözmek" olmuştu (Aydemir, 1962).

Şevket Süreyya'nın 'ikinci tip' içine dahil ettiği ülkeler ise, metropollerinde işçi-sermayedar arasındaki sınıf kavgasını keskinleştiren 19'uncu yüzyıl kapitalizminin "emperyalist genişlemelerle eline geçirdiği ... sömürge ve yarı sömürge ülkeler"di. Batı'da proletarya ile burjuvazi arasındaki çatışmayı yaratıp bu çatışmadan sosyalizmi doğuran 19'uncu yüzyıl kapitalizmi, diğer taraftan sanayici memleketlerle sömürge ve yarı sömürge ülkeler arasında "ileri gitmiş ve geri kalmış ülkeler çatışması"nı yaratmış; bu çatışmadan da "millî kurtuluş hareketleri"ni doğurmuştu. Milli kurtuluş hareketlerinin iki davası bulunuyordu: Birinci dava "siyasî bağımsızlık", ikinci dava "ondokuzuncu yüzyıl tipinde sınıf çatışmalarının gelişeceği kapitalist nizamlara sürüklenmemek"ti. Siyasi bağımsızlık savaşlarını geniş ölçüde tamamlamış olan geri kalmış ülkeler, "Batı memleketlerinin geçen asırda düştüğü sınıf kavgaları ve sonunda ihtilalleri çıkmazına düşmemek için, kendi yapısında milliyetçi bir sosyal devlete yer vermek zorunda bulunuyor"du. Şevket Süreyya'ya göre, ancak devlet iktidarı tarafından düzenlenebilecek bu sistem, adını kendi kurucu 'özne'sinden alarak "sosyal devletçilik" olarak tanımlanabilir ya da ona aynı anlama gelmek üzere "sosyalizm" de denilebilirdi (Aydemir, 1962).

Aydemir'in tasarımında, gelişmiş ülkelerde sınıf çatışmasının işçi sınıfı lehine bir çözümü olarak ortaya çıkan sosyalizm, geri kalmış ülkelerde bütün millet lehine ve sınıf çatışmalarını önleyici bir sistemin adı oluyordu. Öyleyse, azgelişmiş ülke sosyalizmi; enternasyonalist olmak yerine "memleketçi", sınıfçı olmak yerine "milliyetçi" olmak durumundaydı. Sınıf çatışmalarını önlemenin bir formülü olarak geliştirilen bu sosyalizm tasarımının öncülüğü bir sınıf eliyle yapılamayacağına göre, ancak aydın bir "kadro" tarafından ele geçirilen güçlü bir devlet eliyle yapılabilirdi.

Sınıf-aşırı, "memleketçi" ya da "milliyetçi" sosyalizm kuramını geliştirmeye koyulan Şevket Süreyya'nın sosyalizmin bir işçi sınıfı ideolojisi ve hareketi olduğunu ısrarla savunarak aydınlar arasındaki sosyalizm tartışmaları içinde Marksist bir kuramsal, siyasal alan açmaya yeltenen Behice Boran'ın karşısına dikiliş nedenleri böylece anlaşılabilir. Şevket Süreyya'nın Türkiye'de sosyalist düşüncenin yeni yeni kımıldamaya başladığı bir zamanda, Behice Boran'ın işçi sınıfı vurgusundan adeta tedirginlik duyduğu besbelliydi. Bu durum, kendini, onun şu satırlarında dışavuruyordu:

> Az gelişmiş, memleketçi ve milliyetçi sosyalizmlerde sınıf önderliği davası sağlam bir dava değildir. Çünkü bu memleketler henüz az gelişmiş bir kapitalizm ve bazı yerlerde kapitalizm öncesi safhasındadır. Gaye sınıf kavgası, sınıf önderliği, sınıf diktatörlüğü olmaktan ziyade, aydın bir fikir hareketi etrafında milletin sosyal adalet ilkelerini ve sosyal mücadeleyi benimsemiş bütün aktif tabakalarını bu hareketin etrafında birleştirmektir. Eğer böyle olmaz da, bu memleketlerde, mesela Türkiye'de, sosyal gelişmenin önderi ve öncüsü işçi sınıfıdır, sosyal gelişme bir işçi mihveri etrafında döner, onun aktif kadrosu odur dersek, aslında bir millî kurtuluş davası olan sosyalizmi parçalamak tehlikesi belirir (Aydemir, 1962).

Şevket Süreyya'nın toplumsal çatışma ve fikri bölünme tehlikesinden öteden beri duyduğu tedirginliğin şimdi başka şartlar altında ve başka bir biçimde ortaya çıktığı görülebiliyordu. Şevket Süreyya, ülkenin tüm sınıflarının adil bir barış içinde ulusal idealler etrafında bir araya getirilebileceğine inanıyor, böylece Türkiye'nin kaybettiği onur ve saygınlığı yeniden edinebileceğini düşünüyordu Bu, Şevket Süreyya için tam anlamıyla bir "gaye" ya da "dava"ydı. Bu gayeye ulaşılabilmesi için toplumsal sınıfların mevcut halleriyle birbiriyle çatışmaya girmek yerine işbirliği yapmaları gerekliydi.

Behice Boran'ın, Şevket Süreyya'nın kendisiyle tartışarak ortaya koyduğu sınıf-aşırı ve sınıf karşıtı sosyalizm tasarımına yönelik yanıtı, ağırlıklı olarak yöntemsel bir tartışma şeklinde gelişti. Behice Boran'ın Şevket Süreyya'ya yönelik yöntemsel eleştirileri, sınıf bahsinde sorunun konuluş biçimi, sosyal terimlerin kullanımı gibi temel noktalara odaklanıyordu.

Behice Boran'ın Şevket Süreyya'ya yöntem konusundaki birinci eleştirisi, sorunun konuluşuna ilişkindi. Yukarıda aktarılanlardan hatırlanabileceği üzere Şevket Süreyya, sosyalizmde işçi sınıfı önderliğini "dava" olarak tanımlıyor ve bu davanın "gaye"lerinin azgelişmiş ülkeler ve tabii Türkiye için "iyi" olmayacağını

ileri sürüyordu. Behice Boran'a göre ise, Şevket Süreyya, meseleyi "dava" ve "gaye" olarak tanımlamakla, bunların iyi mi yoksa kötü mü olacağına ilişkin fikir yürütmekle yöntemsel bir hata yapıyor, kişisel arzu ve dileklerinden kaynaklı yanlış sorulardan yola çıkarak doğru yanıtlar aramaya koyuluyordu. "Şimdi," diyordu Behice Boran, " ... sınıf kavgası, sınıf önderliği, sınıf diktatörlüğü konuları gerçekleştirilmesi istenilen birer gaye, hatta dava değildir: ve meseleyi böyle gaye ve dava kavramları içinde formüle etmek ve böyle göstermek yanlıştır. ... mesele söz konusu terimler toplumda gerçekten var olan sosyal olguları karşılıyor mu, karşılamıyor mu meselesidir" (Boran, 1962c).

Behice Boran açısından sınıf mücadelesi ve sınıf önderliği konusunda yanıtı aranması gereken sorular, Şevket Süreyya'nın 'dava bu mu, değil mi', 'iyi mi, yoksa kötü mü; sağlam mı yoksa değil mi' soruları değil, şu sorulardı:

> ... geçmişteki ve bugünkü toplumlarda gerçekten sosyal sınıfların var olduğu görülüyor mu? Bu sınıflar arasında şu veya bu şekilde, derecede bir çekişme ve çatışma yer alıyor mu, alıyorsa devrine ve toplumuna göre bu çatışmada bazı sınıfların daha aktif, mücadeleyi yürütücü bir rol oynadığı beliriyor mu? Meseleyi böyle koyup, böyle cevaplandırmak gerek. Ve bu soruları cevaplandırırken de kendi şahsî arzularımız, dileklerimiz cevaplara tesir etmemeli. Sınıf kavgası iyi mi kötü mü? Ondan yana mısınız, karşıt mısınız? Mesele bu değil. Var mı yok mu? Varsa, neden var? Ne gibi belirtiler gösteriyor ve zamanda nasıl bir seyir takip ediyor? (Boran, 1962c).

Behice Boran ile Şevket Süreyya arasındaki sınıf tartışmalarında ortaya çıkan ilk ayrım noktasının "sorunun konuluşu"nda ortaya çıkması hayli anlamlıydı. Şevket Süreyya, sınıfların oluşumunun, gelişiminin ve mücadelesinin toplumsal ve ilişkisel yanını tamamiyle gözardı ederek, bunları aydınlar tarafından yaratılabilir ya da engellenebilir olarak görüyordu. Behice Boran ise toplumsal sınıfların oluşum, gelişim ve mücadelesinin tarihselliğine ve tek tek insanların iradesinden bağımsız gerçekliğine vurgu yapıyordu.

Behice Boran'ın, Şevket Süreyya'ya yöntem konusunda yönelttiği ikinci eleştiri, terimlerin kullanımına ilişkindi. Behice Boran'a göre "sosyal sınıf", sosyal olguları karşılamak üzere kullanılan bir terimdi. "Hangi toplumda şu veya bu şekilde ve derecede özel mülkiyet müesseseleşmiş, toplumda bazı kimseler toprağa, toprak altı kaynaklara, fabrika gibi istihsal araçlarına sahip olmuş, bunlara sahip olmayanları köle, serf, reaya ya da ücretli işçi olarak çalıştırıp gelirin aslan payını almışsa," diyordu Behice Boran, "orada sosyal sınıflar vardır" (1962c).

Behice Boran, Şevket Süreyya'nın "sınıf kavgası"ndan duyduğu ürküntünün de yöntembilimsel bir sorundan kaynaklandığına işaret ediyordu. Şevket Süreyya "sınıf kavgası"nı bir "gaye" ya da "dava" olarak tanımladığı için sanki bu gaye ya da davanın peşinden gidilmez ise sınıf kavgası olmayacakmış ya da önlenebilecekmiş gibi idealist bir mantık yürütüyordu. Behice Boran ise, sınıf kavgasının sınıflı toplumun kendisinden doğan bir başka sosyal gerçeklik olduğunu belirtiyor ve Şevket Süreyya'ya yanıtında şunları yazıyordu:

> Sınıflı toplumların varlığı tesbit olununca bunların arasında bir çatışma olduğu da kendiliğinden belirir. ... Bu çatışma her zaman şuurlu ve teşkilatlı değildir. Ama sınıfların hiç şuurlanmadığı ve teşkilâtlanmadığı hallerde bile sınıf çatışması alttan alta akan bir su gibi vardır. En basit, en yaygın, ferdî şekli de şu: Köle, toprak ya da fabrika sahibi kölesini, serfini veya işçisini mümkün olduğu kadar çok çalıştırmak ister; köle, serf ya da işçi ise kaytarmaya, vakit geçirmeye bakar. Yürüyüşler, bildiriler, protestolar, mitingler ve grevler ise sınıf mücadelesinin hep bildiğimiz belirtileridir. Sınıf çatışmasının teşkilatlı-teşkilatsız, hafif-keskin, silahlı-silahsız çeşitli belirtilerine ilişkin haberler her gün gazetelerin sütunlarını doldurmaktadır (Boran, 1962c).

Behice Boran, Şevket Süreyya'nın bir diğer yöntemsel sorununu, onun, ülkeler arasında bir tür ideal tipler yaratarak kategorik bir ayrıma gitmesinde ve bu kategoriler arasında karşılaştırmalar yapmasında buluyordu. Hatırlanacağı gibi, Şevket Süreyya, dünyadaki ülkeleri Batı'nın gelişmiş, sanayileşmiş ülkeleri ile Doğu'nun az gelişmiş ve sanayileşmemiş ülkeleri olarak ikiye ayırıyordu. Birinci tip ülkelerde gelişen sanayi kapitalizminin burjuvazi-proletarya çatışmasına yol açtığını belirten Şevket Süreyya, sanayileşmiş ülkelere ekonomik ve siyasal olarak tabi olan ikinci tip ülkelerin henüz oluşmamış olan toplumsal sınıflar arasında bir çatışma yaşamaksızın, bağımsızlık ve kalkınma davalarını zafere ulaştırabileceklerini varsayıyordu. Şevket Süreyya'nın *Kadro*[260] devrinden beri peşine düştüğü kuramsal aranışların kaynağında ülkeleri kategorik olarak ayırarak karşılaştırma düşüncesi vardı. Ülkeler kategorik olarak ayrılınca ortak bir yöntemsel çerçeve ile bütünsel bir analiz yapmak da mümkün olmuyordu.

Behice Boran'da olan şey, aslında, Şevket Süreyya'da olmayan şeydi: Egemen varoluş tarzını ortak bir yöntemsel çerçeve ile bütünsel olarak açıklamaya çalışan, tarihselliğe ve maddi süreçlere vurgu yapan bir yöntem. Behice Boran, egemen varoluş tarzlarını kategorik olarak ayrılan ülke tipleri şeklinde değil, maddi ilişkilerin aldığı tarihsel formlar olarak kavrıyordu: "İstihsal sistemlerine ve mülkiyet rejimlerine göre toplumların sosyal sınıf düzeni değişir ve bu değişimlere göre de toplumlar çeşitli tiplere ayrılır" (Boran, 1962c).

Behice Boran açısından, kapitalizm aşamasında geri kalmış ülkeler toplumsal sınıfları bakımından klasik İngiltere örneği ile karşılaştırılarak değil, kendi iç sınıf ilişkilerine bakılarak tanımlanabilirdi. Gelişmiş bir kapitalist ülkenin sınıf ilişkileri ile gelişmemiş bir kapitalist ülkenin sınıf ilişkileri elbette bir olamazdı. Ama zaten bu karşılaştırmanın kendisi yanlıştı. Bir ülkedeki sınıf ilişkilerinin ve dengelerinin karakteri ancak o ülkedeki karşıt toplumsal sınıfların kendi aralarındaki bir karşılaştırmayla tayin olunabilirdi. Boran'ın şu sözleri, onun Türkiye'de sosyalist düşüncenin önemli bir birikim aşamasında, toplumsal çözümlemede yöntem sorunlarına ilişkin yaptığı Marksist müdahalenin iyi bir göstergesidir:

---

[260] Kadro Hareketi'nin düşünsel kökenleri ve kuramsal yaklaşımlarının çözümlemesi için bkz. (Boratav, 2006: 207-219; Tekeli ve İlkin, 2003: 495-546).

> Bizde kapitalizmin gelişmemiş olması ... sınıfların olmadığı veya önemsiz olduğu neticesine hak vermez. Bir toplumdaki sınıfların önemi ve aralarındaki münasebetler başka toplumlara kıyasla değil öncelikle birbirine kıyasla tayin olunur. Sınıfların kuvvetleri birbirine kıyasla değerlendirilir. Bizim burjuvazi Avrupa ve Amerikan burjuvazisinin yanında çok bodurdur ama bizim gündelikler de öbürkülerin yanında gülünç kalır. Mücadele mutlak normale göre değil, bahis konusu toplumda yaygın normlara, hayat standardına göre olur. Bizde sınıf ayrılıklarının Batıdakinden daha keskin olduğu bile iddia edilebilir. ... Batıdaki işçi belirli bir hayat standardını ve iş emniyetini muhafaza için uğraşıyor, bizimki ise her ne olursa olsun bir iş bulmak ve aç kalmamak için.
>
> Köyde de durum aynı. Bir tarafta topraksız veya az topraklı ilkel usullerle toprağı işleyen, yarı tok, çuvallar içinde, mağaralarda, ya da basık kerpiç yığını evlerde yaşıyan çoğunluk, diğer tarafta binlerce dönümlük çiftliklerini makinelerle işleyen Cadillac'lı büyük burjuva çiftçiler (Boran, 1962c).

Şevket Süreyya'nın (ve öteki *Yön* aydınlarının çoğunun) işçi sınıfı hareketine ve sorunlarına karşı körlüğü, önemli ölçüde, toplumsal çözümleme için seçtiği yöntemin sorunlarından kaynaklanıyordu. Şevket Süreyya, Batı ile Doğu karşılaştırmasında birincide olanın aynısını ikincide aramış, bulamayınca da ikincilerin birincilerden farklı tip ülkeler olduğu sonucuna ulaşmıştı. Hal böyle olunca, bu ülke tiplerinin birbirlerinden farklı toplum yapılarına, farklı toplumsal çelişkilere ve bu çelişkilerin çözümü için farklı yollara sahip olması gerektiğini düşünmüştü. Nasıl ki sosyalizm "davası" Batı'da işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki çatışmayı ihtilal (ya da ıslahatla) çözmek idiyse ve nasıl ki Batı'nın sanayileşmiş ülkelerinin ulusal kurtuluş gibi bir sorunları yok idiyse, sorunlarını ulusça çözmeye yazgılı, Batı'nın sanayileşmiş ülkelerinden tamamen farklı Doğu'nun geri kalmış ülkelerinin de sınıf, sınıf çatışması ve sınıf mücadelesi gibi sorunları yoktu. Bu varsayım, toplumsal gerçekliğin gözlemlenmesinden değil, toplumsal gerçekliği gözlemleme gerekliliğini bertaraf eden, zihinde oluşturulmuş ülke tipleri karşılaştırmalarından çıkarılan bir resimdi. Geri kalmış, henüz sanayileşmemiş, Batı'daki tipe uygun sınıfların henüz oluşmadığı ülkelerde, ana "dava"nın sınıf değil ulus merkezli olarak çözülebileceği varsayımından hareket edilince, ülkedeki temel toplumsal sınıflar arasındaki mücadele ve ilişkiler ilgilenilmeye değer bulunmayan durumlar olarak kabul ediliyordu. Sonuçta, Şevket Süreyya'nın gözleri, kullandığı yöntemden ve bu yöntemden kalkarak ulaştığı kuramsal sonuçlardan kaynaklı olarak işçi sınıfına ve onun 27 Mayıs sonrası gelişen hareketine tamamen kapalıydı.

Behice Boran'ın tarihselliğe ve maddi süreçlere vurgu yaparak egemen varoluş tarzını bütünselliği içinde açıklamaya dayalı yöntemi ise, toplumsal gerçekliğin temel toplumsal sınıflar ekseninde gözlemlenmesini gerektiriyordu. Türkiye'nin kendi somutluğunda kapitalizmin nasıl geliştiğinin bilimsel olarak araştırılmasını hep isteyen ve böylesi araştırmaların koşullarının yaratılması için hep emek harcayan Behice Boran, Şevket Süreyya ile tartışmasında, sadece gazete haberlerine bakılarak bile Türkiye'nin o gününde cereyan eden sınıf mücadelelerinin gö-

rülebileceğini belirtmek için sınıf mücadelesinin bazı güncel örneklerini sayarak, görmek için gerekli bir bakma noktasına sahip olunması gerektiğini ima ediyordu. Şevket Süreyya, sosyalizmde işçi sınıfının önderliğini "sağlam bir dava değil" diye reddederken maddi bakımdan temelsiz, fikri bakımdan idealist bir zemindeydi. Behice Boran ise, sosyalizmde işçi sınıfı önderliğinin bir dava meselesi değil, toplumların gelişmesindeki tarihsel süreçlerden ve sınıf ilişkilerinden köklenen somut bir gerçeklik olduğu görüşünü kapitalistleşme yolunda yeni bir dönemece girmekte olan 1960'lı yıllar Türkiyesi'nin sınıf hareketlerine ve ilişkilerine yönelik gözlemleriyle destekliyordu. Behice Boran, işçi sınıfının Türkiye'de henüz bir "yok-sınıf" olduğunu, dolayısıyla sosyalizm mücadelesine önderlik edemeyeceğini savunan Şevket Süreyya'ya yanıtında şu anlamlı soruları soruyordu:

> Bugün haklarını en kuvvetle savunabilen, yüzbinlerin katıldığı mitingler yapan kim? İşçiler. En kuvvetli, en aktif meslek teşekkülleri hangisi? İşçi sendikaları. Memleket meselelerinde ileri görüşleri sürekli teşkilatlı faaliyetleriyle savunanlar kimler? İşçiler. Tepeden inme olmayan, alttan kitlelerin kurduğu ilk bağımsız parti hangisi? "Türkiye İşçi Partisi".
>
> İşte size sınıf önderliği! Sosyal adaletin ve demokratik hak ve hürriyetlerin gerçekleşmesi konusunda geniş teşkilatlı, faal, cesur, ısrarla sesini duyuran, hem iktisadî hem de siyasî alanda mücadelesini yürüten tek kuvvet olarak ortada işçi sınıfı var. Ş. S. Aydemir kendi düşüncesine aykırı olduğu için buna esef edebilir, ama ne yapalım ki gerçek böyle (Boran, 1962c).

Bir toparlama yapılacak olursa, Behice Boran ile Şevket Süreyya Aydemir adasındaki "sosyal sınıflar" tartışmasında şu ayrım noktalarının ortaya çıktığı söylenebilir:

Birisi, "sanayi kapitalizminin bir çocuğu" olarak tanımladığı işçi sınıfı ve sermayedar sınıflarının, Türkiye gibi "az gelişmiş" ya da "kapitalizm öncesi safha"da bulunduğunu varsaydığı ülkelerin toplumsal gerçekliğine yabancı olduğunu iddia ediyordu; öteki ise, "sosyal sınıf"ın bütün sınıflı toplumların sosyal gerçekliğini açıklamaya yarayan bir terim olduğunu, işçi sınıfı ve sermayedar sınıfının Türkiye'nin toplumsal gerçekliğinde de mevcut olduğunu savunuyordu. Birisi idealist bir "milliyetçi", "memleketçi" yönelimin yarattığı "bölünme", "parçalanma" kaygısıyla sınıf mücadelesinin memleketin istikbali bakımından "iyi", "sağlam" bir "dava" olmadığı kanaatindeydi; öteki ise, sınıf mücadelesini, kişisel arzulara göre bir amaç haline getirilebilecek ya da getirilemeyecek bir dava olarak değil, üretim ilişkileri ve toplumsal artığa el koyuş biçimlerinin kendisinden doğan bir toplumsal gerçeklik olarak kavrıyordu. Birisi, dünyadaki ülkeleri kategorik olarak ikiye ayırıp bunlar arasında yaptığı bir karşılaştırma sonucunda Doğu'nun azgelişmiş ülkelerinin Batı'nın sanayi ülkelerindeki gibi sınıf temelli bir çelişkiye sahip olmadığını, ana sorunun siyasi ve ekonomik bağımlılıktan ulusça kurtuluş olduğunu ileri sürüyordu; öteki ise, kategorik ayrımların ülke tipleri değil, toplum tipleri arasında yapılabileceğini vurguluyor, bir ülkedeki sınıf ilişkilerinin başka ülkeler-

le değil kendi içindeki bir karşılaştırmayla çözümlenebileceğini belirtiyordu. Birisi, "millî kurtuluş davası" olarak tanımladığı sosyalizmin aydınların fikri hareketi etrafında bütün sosyal tabakaların toplanmasıyla gelişeceği kanaatindeydi; öteki ise, Türkiye'nin somut gerçekliğinde iktisadi ve siyasi mücadelede işçi sınıfının diğer bütün sınıf ve tabakalardan daha aktif, daha örgütlü ve daha dinamik olduğu fikrindeydi. Birisi, kendine rehberlik eden idealist yöntem ve romantik tavırla ülkenin kaybettiği itibar ve onuru geri almasını, kalkınıp gelişmesini sağlayacak sosyalizm tasarımını kuramlaştırma çabası içinde ülkede cereyan etmekte olan sınıf ilişki ve mücadelelerine gözlerini kapamıştı; öteki ise tarihsel maddeci bir çözümleme yöntemiyle yaklaştığı topluma, sınıflar arasındaki ilişkiler, güç dengeleri ve mücadelelerin güncel gelişmeleri açısından bakmaktaydı. Birisi, fikirleriyle yeni bir toplum yaratabileceği inancından kaynaklı olarak toplumun bütün sınıflarının desteğini almak istiyordu; öteki ise, sınıflı bir toplumun yeniden kuruluşunun ancak sınıflar arasındaki mücadelelerin bir sonucu olabileceğinden hareketle, yeni toplumun kurucu öznesi olarak tanımladığı işçi sınıfına bağlanıyor, onun mücadelesinin çeşitli cephelerine destek veriyordu.

Yöntem Sorunları ve Osmanlı'nın Toplumsal Yapısı

Şevket Süreyya ile Behice Boran arasında gelişen sınıf tartışmaları, tamamlanmış, sonuca bağlanmış bir tartışma olarak kalmadı; bu konuda yapılacak başka tartışmaların zeminini de oluşturdu. Behice Boran ile *Yön* yazarları Cahit Tanyol ve Doğan Avcıoğlu arasında Osmanlı Devleti'nin toplumsal-ekonomik yapısı üzerinden gelişip şekillenen yöntem sorunları üzerine tartışma, bu zemin üzerinde cereyan etti.

Behice Boran, Şevket Süreyya Aydemir'in Türkiye'ye ilişkin "oluşmamış sınıflar" ve "sınıf-aşırı" sosyalizm fikriyatına yönelttiği tarihsel materyalist eleştiriyi, Profesör Cahit Tanyol'un *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı bir yazının (Tanyol, 1962a) *Yön* dergisi tarafından benimsenip sahiplenilmesi vesilesiyle sürdürdü. Behice Boran'ın, "sınıf tartışmaları"nı Profesör Tanyol'un "Şahsî Teşebbüs İmkanı" başlıklı yazısı vesilesiyle sürdürmesinin iki nedeni olduğu düşünülebilir.

Birinci neden, yazının kendi öneminden kaynaklanıyordu. Profesör Tanyol'un yazısı, dönemin sınıf tartışmaları bakımından önemliydi; çünkü Türkiye'deki toplumsal mücadelelerin temel toplumsal sınıflar arasında olmadığı ve olmaması gerektiği tezini ilk kez tarihe bağlıyordu. Osmanlı toplumundan bu yana Türkiye'de Batı'daki anlamda sınıfların oluşmadığı tezini "özgücü" bir yaklaşımla ortaya koyan Tanyol, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Türkiyesi'nde toplumsal mücadelelerin temel toplumsal sınıflar arasında değil, "idare edenler ile idare edilenler" arasında cereyan ettiğini iddia ediyordu. Cahit Tanyol'a göre, "Türk toplumunda daha açık bir deyişle Osmanlı toplumunda mülkiyet, ferdî ve hukukî bir tasarruf olmaktan ziyade, idarî bir tasarruf olmuştur. O halde burada

işliyen mekanizma idare edenlere göre düzenlenmişti; ve çatışma da, bir sınıf çatışması değil, idare edenlerle edilenler arasında cereyan ediyordu" (Tanyol, 1962a). Bu durumun Cumhuriyet döneminde de devam ettiğini savunan Profesör Tanyol, Osmanlı toplumundan devreden mülkiyet anlayışının niteliğinin burjuvazinin oluşumuna izin vermediğini belirtmekle kalmıyor, 'burjuvazi yaratma' çabalarının da aynı nedenlerle başarısızlıkla sonuçlandığını iddia ediyordu. Kendi sözleriyle:

> Tanzimat burjuvayı kuramamıştı. Meşrutiyet burjuvayı kuramamıştı; ve nihayet Cumhuriyet de, Sabahattin Beyin savunduğu anlamda bir burjuva kuruluşa gidememişti. Bu bize, kendimize has bir gerçeği haber veriyor. Memleketimizde burjuvanın şartları mevcut değil (Tanyol, 1962a).

Tanyol'un sınıfsız ve sınıf mücadelesiz Osmanlı toplumu, bu toplumun içinden çıkan burjuvazisiz ve işçi sınıfsız Türkiye Cumhuriyeti tezi ve bu tezlerin Türkiye'nin toplumsal yapısının sınıfsal bir çözümlemesinin imkansızlığını ima etmesi[261], bir yandan Türkiye'yi sınıfsal bir çerçeveyle çözümlemeye başlamış bir yandan da bu çerçeve dışında çözümlemeler yapma eğilimindeki aydınlarla kuramsal, siyasal bir hesaplaşmaya girişmiş bulunan Behice Boran bakımından eleştirilmeye değer bir durumdu.

Behice Boran'ın, "sınıf tartışmaları"nı Profesör Tanyol'un "Şahsî Teşebbüs İmkanı" başlıklı yazısı vesilesiyle sürdürmesinin ikinci nedeni, *Yön* dergisinin, Profesör Tanyol'un yazısında kendi tezlerini destekleyici bir temel bulması ve bu nedenle geniş bir özetine sayfalarında yer verdiği yazıyı "sınıf tartışmaları"nda kendi lehine bir girdi olarak kullanmak istemesiydi. *Yön*, "Prof. Tanyol'un Önemli Bir Yazısı" başlıklı değerlendirmesinde şu görüşlere yer vermişti:

> Bizde Batıdaki anlamında bir burjuva sınıfının olmadığı muhakkak. Mülkiyet anlayışının da böyle bir sınıfın gelişmesini önlediğine şüphe yok. Bununla beraber, Batıdaki gibi bir burjuva sınıfının ortaya çıkmaması başka sebeplerle de izah olunabilir. Zira XVIII. Yüzyıldan itibaren dünya çapında hakimiyetini kuran Batı burjuvazisi, mülkiyet anlayışı daha farklı olan toplumlarda da Batı tarzında bir burjuva sınıfının teşekkülünü önlemiştir (*Yön*, 1962b).

Yön, böylece, Cahit Tanyol'un Osmanlı Devleti'nin kendi toplumsal-ekonomik yapısı ve bu yapının Cumhuriyet'e devretmesi nedeniyle Türkiye'de temel toplumsal sınıfların oluşmadığı tezini paylaşmakta ve ona bir ek yapmaktaydı: Gerek Osmanlı Devleti'nin gerek Türkiye Cumhuriyeti'nin mülkiyet yapısı burjuvazinin oluşumunu imkansız kılmakla birlikte, mülkiyet anlayışı burjuvazinin oluşumu-

---

[261] Burada, Prof. Dr. Cahit Tanyol'un, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü asistanlarından Oya Sencer'in (Baydar) *Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu ve Yapısı* başlıklı doktora tezini reddeden profesörler kurulunda yer aldığını kaydedelim. Sencer'in çalışması Türkiye'de işçi sınıfının tarihine yönelik öncü çalışmalardan biriydi. Sencer, tezinin reddi üzerine görevinden istifa etti. Bu olay Aralık 1965'te aralarında Deniz Gezmiş'in de bulunduğu İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin protestolarına yol açtı. Tezin macerası için bkz. (Sencer, 1969: 5-7).

nu mümkün kılsa bile, Batı burjuvazisi Türkiye'de kendine benzer bir sınıfın oluşmasını engellemişti.

Behice Boran, 'Türkiye'de burjuvazi yoktur' diyen Profesör Tanyol ve bu görüşü paylaşan *Yön* dergisiyle tartışmasını *Yön* dergisinde sürdürdü. Behice Boran'ın "Türkiye'de Burjuvazi Yok mu?" başlıklı yazısı, ilk bakışta akademik ve tarihe dönük bir çözümleme olarak görünür ve akla şöyle bir soruyu getirir: 1960'ların başlarında Türkiye'de sosyalist düşünce ve hareketin canlı bir gelişim gösterdiği zamanlarda, Batı Avrupa feodalizminin temel özellikleri, Osmanlı'nın toplumsal-ekonomik yapısı gibi akademik tartışma konuları sayılabilecek meseleler neden bu kadar önemli görülmüştü? Sorunun yanıtı, Türkiye Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti'nin toplumsal ekonomik yapılarının birbiriyle ilişkilendirilmesinin bir tarih tartışmasından çok, güncel sosyalist siyasete ilişkin bir tartışma, kuramsal bir tartışma olduğu kadar Türkiye'de toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek özne tartışması olduğunun kavranmasıyla verilebilir. Behice Boran ile *Yön* aydınları arasında başlayan, 1960'ların sonuna kadar dönemin önde gelen sosyalist kuramcılarını olduğu kadar farklı metodolojik ve ideolojik noktalardan hareket eden akademisyenleri de içine katan, 1960'lar Türkiyesi'nin sınıfsal yapısıyla başlayıp Osmanlı'nın toplumsal-ekonomik yapısına kadar uzanan bu tartışma, siyasal bir bağlam içinde yürütüldüğü için önem kazanmış ve ilgiyle takip edilmişti.[262] Türkiye'nin içinden geldiği ve içinde bulunduğu toplum biçimi hakkındaki tartışma, Türkiye'nin içine girmesi gereken toplum biçiminin ne olacağı sorusuna bir yanıt arayışıyla tetiklenmişti. Türkiye'nin nasıl ve hangi sınıflar tarafından dönüştürüleceğine ilişkin soruya ise, Türkiye'nin içinden geldiği toplumun nasıl dönüşmüş olduğuna bakılarak yanıt verilebileceği düşünülmüştü.

Behice Boran, *Yön* aydınları ile giriştiği sınıf tartışmalarının bu aşamasında sorunların ortaya konuluşu ve yöntembilimsel noktalarda tarihsel materyalist bir çizgiyi ısrarla ve akademik bir titizlikle izlediği kadar, sadece tarihe ve sosyolojiye aitmiş gibi görünen bu konuların doğrudan doğruya sosyalist siyasetle ilişkili olduğunu da berrak bir biçimde ortaya koyabildi.

Behice Boran'ın, Osmanlı Devleti'nin toplumsal-ekonomik yapısı üzerine geliştirdiği tezlerin ilk adımlarının atıldığı yazı olan "Türkiye'de Burjuvazi Yok mu?", tıpkı Şevket Süreyya Aydemir'le yaptığı sınıf tartışmalarında olduğu gibi yöntemsel bazı uyarılarla başlıyordu. Bu uyarılar, *Yön* aydınlarının sosyalizm adına konuşurken Türkiye'nin dününe, bugününe ve yarınına yöntemsiz, daha doğrusu ileride gösterileceği üzere eklektik bir yöntemle bakmalarından kaynaklanıyordu.

---

[262] Türkiye sosyalist hareketinde 1960'ların ilk yarısında başlayıp 1979'ların ikinci yarısına kadar süren Osmanlı Toplumu üzerine tartışmaların bir özeti ve siyasi sonuçlarının çözümlemesi için şu makale oldukça önemlidir (STMA, C. 6: 1734-1735). Öte yandan, Halil Berktay'ın *Kabileden Feodalizme* adlı eseri, Osmanlı'nın toplum yapısı üzerine en önemli eserlerden biridir. Halil Berktay, bu eserinde Türkiye'de Osmanlı Toplumu üzerine öne sürülen tezlerin ayrıntılı bir tasnifini de yapar. Berktay, tartışmanın tüm taraflarına gönderme yapmasına rağmen Behice Boran'ın konuyla ilgili makalelerini hiç anmaz (Berktay, 1983).

Hatırlanabileceği üzere, *Yön* aydınları, Türkiye'nin kendi tarihselliği içinde yaşadığı toplumsal formasyonları, bu formasyonların temel sınıflarını, bunların klasik örneği olan Batı Avrupa ülkeleriyle karşılaştırmışlar, Türkiye'nin farklılıklarını gördükleri ölçüde de "özgücü" bir yaklaşımla Kemalizm'in klasik "biz bize benzeriz" formülünün sürdürücüsü olmuşlardı. Nasıl ki Şevket Süreyya, Türkiye kapitalizmini klasik İngiltere örneğiyle karşılaştırarak Türkiye'de kapitalizme özgü toplumsal sınıfların oluşmamış olduğu sonucuna varmışsa, *Yön* dergisi de Cahit Tanyol'un "Bizde Batıdaki gibi bir burjuva sınıfı olmamıştır" hükmünden "Bizde Batıdaki anlamında bir burjuva sınıfının olmadığı muhakkak" hükmüne ulaşmıştı (*Yön*, 1962b).

Behice Boran, Cahit Tanyol'un, "Bizde Batıdaki gibi bir burjuva sınıfı olmamıştır" önermesinin geçersizliğini "[bu] sosyolojik bir keşif olmasa gerek. ... Geri, sanayileşmemiş, henüz derebeyliği artıklarını temizleyememiş, fakir bir toplumda batıdaki gibi bir burjuva sınıfı olur mu?" sorusuyla geçtikten sonra, esas meselenin "Bizde Batıdaki anlamında bir burjuva sınıfının olmadığı muhakkak" hükmünde ortaya çıktığına dikkat çekiyordu. Boran, bir ülkede herhangi bir sosyal sınıfın durumu ve gücünün başka ülkelerle yapılacak karşılaştırmalar sonucu elde edilemeyeceğini vurgulayarak "... batıdaki gibi, gelişmemiş değil diye bizim burjuvaziyi küçümsemek doğru olmaz. Sosyal sınıfları önce kendi toplumlarına nisbetle değerlendirmek gerekir ve bizim burjuvazimiz de bizim toplumun çapına göre bir burjuvazi" diyordu (Boran, 1962f).

Behice Boran, *Yön*'ün, 'bizde Batıdaki anlamında bir burjuva sınıfı yoktur' hükmünün yanlış bir karşılaştırma yönteminden kaynaklandığını işaret etmekle kalmıyor, yanlış bir yöntemden kaynaklanan bu yanlış hükmün siyasal bakımdan da ister istemez yanlış sonuçlara götüreceğini belirtiyordu. Şu sözleri, 1960'lı yılların başlarında sosyalist aydınlar arasındaki akademik, metodolojik ve teorik tartışmaların önünde sonunda nasıl sosyalist siyasete dair tartışmalara dönüştüğünü göstermesi bakımından çarpıcıdır:

> Tarih ve sosyolojiyi ilgilendirir akademik bir konu gibi görünen 'Türkiye'de burjuvazi var mı yok mu?' meselesinin gerçekte pratik, aksiyon için taşıdığı önemli neticeler vardır. Türkiye'de batı anlamında hususî mülkiyet ve burjuvazi yoksa, tabiî o zaman burjuvazinin karşı kutbu işçi sınıfı da yok demektir. İşçi sınıfı olmayınca da, bir işçi sınıfı ideolojisi ve hareketi olarak sosyalizm söz konusu olamaz. O zaman sosyalizm toplumda gerçek bir dayanak ve kuvvetten yoksun, havada kalmış, bir takım 'hayırperverane' fikirler ve dilekler sistemi, veya bir seçkinler kadrosu yönetimi hülyası olmaktan ileri geçmez (Boran, 1962f).

Yön aydınları "bizde Batıdaki anlamında burjuvazi' yoktur hükmüyle sadece 'Türkiye'de Batıdaki anlamında sınıflar yoktur' sonucuna ulaşmış olmakla kalmıyor, aynı zamanda 'Türkiye'de Batıdaki anlamında bir kapitalizm yoktur' varsayımını da öne sürmüş oluyorlardı. 'Türkiye'de Batıdaki anlamında bir kapitalizm yoktur' varsayımı, 'Türkiye'de Batıdaki anlamında bir feodalizm yoktur' tezinden çıkarılmıştı. 'Türkiye'de Batıdaki anlamında bir feodalizm yoktur' tezine ise Os-

manlı toplumundaki mülkiyetin "ferdî ve hukukî bir tasarruf olmaktan ziyade idarî bir tasarruf" olduğu önermesinden ulaşılmıştı.

Behice Boran'a göre, Cahit Tanyol'un Osmanlı toplumunda "ferdî" bir mülkiyet olmayışının burjuvazinin doğuşunu imkansız kıldığına ilişkin tezi, yine yöntemsel bir yanlıştan kaynaklanmıştı. Tanyol'un bu tezi, burjuvazinin, ancak feodalizmin bağrında gelişen ferdî mülkiyetin bir ürünü olabileceğini ima ediyordu. Behice Boran'ın bu noktada Tanyol'a yönelttiği soru şuydu: "Batıda ferdî, hususi mülkiyet anlayışı mı burjuva sınıfını doğurmuştur. Yoksa burjuvazinin büyüyüp kuvvetlenmesi mi hususî mülkiyet anlayışını doğurmuş ve perçinlemiştir?" Cahit Tanyol, araştırma sorusunu doğru formüle edemediği için özel mülkiyet anlayışının toplumsal gelişmeleri açıklamaya muktedir bağımsız bir faktör olduğunu sanmış, özel mülkiyetin toplumsal yapıdaki ve üretim ilişkilerindeki temel değişmelerin bir sonucu olduğunu görememişti. Behice Boran ise, tarihsel materyalist bir bakış açısıyla geliştirdiği sınıf çözümlemesinden şu sonuca ulaşmıştı: "Avrupa'da hususî mülkiyet anlayışının ve hukukunun tarihî tetkikini yapmaya kalkışacak olsanız bunu ister istemez burjuvazi sınıfının doğup büyümesine, bu sınıfın gelişmesini de ticaret ve sanayin gelişmesine, bu sonuncuyu da ticaret ve sanayi teşvik edici tarihî şartların meydana gelmesine bağlayacaksınız" (Boran, 1962f).

Behice Boran, Profesör Tanyol'un Osmanlı toplumunun temel mekanizmasının idare edenlere göre düzenlendiği ve bu nedenle toplumsal çatışmanın bir sınıf çatışması olarak değil de "idare edenlerle idare edilenler" arasındaki bir çatışma olarak cereyan ettiği tezinin, feodal ve kapitalist toplumların sınıfsal yapısı arasındaki ayrımı göz ardı etmekten kaynaklandığı kanaatindeydi. "Feodal toplumlar," diyordu Behice Boran, "sınıflı toplumlardı, ama feodal toplumun sınıf düzeni elbette kapitalist sistemin sınıflarından farklıydı. Aradaki önemli farklardan birisi, feodal düzende, idare eden-edilen siyasî farklılaşması ile iktisadî sınıf farklılaşmasının doğrudan doğruya birbirine tetabuk etmesidir [uygun düşmesidir]" (Boran, 1962f).

Kapitalizmin özgüllüğünün iktisadi olan ile siyasi olanın ayrılmasında yattığını, feodalizmde ise iktisadi, siyasi ve askeri olanın aynı elde toplandığını belirten Behice Boran, "merkezî bir feodalite örneği" olarak tanımladığı Osmanlı İmparatorluğu'nun "tipik feodal düzen"den bazı farklılıklar göstermekle birlikte, feodalizme özgü sınıflara sahip olduğunu ve bunlar arasındaki mücadelelerinin Osmanlı tarihi boyunca bir süreklilik gösterdiğini vurguluyordu. Boran'ın bu konudaki görüşü şöyleydi:

> Merkezî bir feodalite örneği olan Osmanlı İmparatorluğunda devlet mekanizması azçok farklılaşma gösteriyordu, ama yine de topraklar askerî fonksiyon karşılığı gelirinden faydalanmak üzere dağıtılıyor, fethedilen yerlerdeki mahallî feodal düzenlere pek dokunulmadan bunlar merkeze bağlanıyor ve yerli nüfuzlular daima merkeze kafa tutan, kendi başına buyruk beyler olmak istidadını gösteriyordu. Bütün Osmanlı tarihi mahallî kuvvetlerle merkezin mücadelesi tarihidir. Nazarî hukuk bakımından durumları ne olursa olsun mahallî nüfuzlular, hem toprağın

> fiilen sahibi, hem de topraklar üzerinde yaşıyanların askerî ve mülkî idarecisi durumunda idiler. Kısacası feodal düzende –merkezî şekli dahi olsa– idare eden ve edilen farkı aynı zamanda bir sınıf farkıydı (Boran, 1962f).

Behice Boran'ın *Yön* aydınlarıyla Türkiye'nin içinden geldiği ve içinde bulunduğu toplumsal formasyonlar ile bu formasyonların temel sınıfları üzerine yürüttüğü tartışma, kısa bir süre içinde yöntem üzerine bir tartışmaya eklenerek devam etti. Bu dönüşüm, mukadderdi. İki nedenle: Birincisi, Behice Boran'ın *Yön* aydınlarına yönelttiği eleştirilerin sürekli olarak yöntemsel bir eleştiriyi içinde barındırması ve kendi tezlerinin belirli bir yöntem takip edilerek ortaya konulmasıydı. İkincisi ise, Türkiye solunda ilk kez bu kapsamda ve bu canlılıkta beliren toplum ve tarih tartışmalarında ortaya çıkan tarafların savundukları fikirlerle bu denli net bir ayrışmaya giderken, farklı kuramsal konumlarda yer aldıklarının farkına varmalarıydı. Şöyle de söylenebilir: Behice Boran'ın Türkiye'nin tarihi ve toplumsal yapısı üzerine tezleriyle açık bir Marksist konum benimsemesi, karşı tezlerin sahiplerini bu konum karşısında tavır almaya, Boran'ın konumu karşısında bir karşı konum benimsemeye zorlamıştı.

Yön aydınları, toplumsal formasyonların çözümlenmesinin belirli bir yöntem takip edilerek mümkün olabileceğine ilişkin ısrarı ve kendi çözümlemelerinde de maddeci tarih görüşünün takipçisi olması nedeniyle Behice Boran'ı, Türkiye'nin gerçeklerinden habersiz, Marksizmin genel şemalarına göre konuşan, yazan, tahlil eden, dolayısıyla şematik ve dogmatik bir aydın olarak görüyor ve öyle göstermeye çalışıyorlardı. *Yön* aydınlarının resmettikleri haliyle Behice Boran, daima "kitap"a göre konuşan, kitapta yazılanlara aksi fikir beyan edenleri de sırf bunun için eleştiren, durmadan "işçi sınıfı", "sınıf mücadelesi" demekle sosyalist hareketin bölünmesine hizmet eden bir aydındı. Örneğin, *Yön* dergisi, Behice Boran'ın kendi sayfalarında yer verdiği "Türkiye'de Burjuvazi Yok mu?" başlıklı makalesine yazdığı sunuşta, "Türk sosyalistlerine düşen, XIX. yüzyıl Batı şemasının memleketimizde aynen tekrarlanacağını düşünmek yerine, Türkiye'nin 1962 yılındaki objektif şartlarını ortaya koymak ve sosyalizme geçiş yollarını araştırmak olsa gerektir" diyordu. Bu sözlerden, Behice Boran'ın Marksist bir perspektifle Türkiye'nin toplum yapısını çözümlemeye çalışmasının 'XIX. yüzyıl Batı şemasını Türkiye'de aynen tekrarlamak isteği' olarak algılandığı ve öyle algılatılmak istendiği anlaşılabiliyordu. Behice Boran'ın işçi sınıfı vurgusu ise Yön aydınlarına bir tür 'bölücülük' olarak görülüyordu. Sözgelimi, *Yön* başyazarı Doğan Avcıoğlu, bir yazısında Behice Boran'ı "her türlü dogmatizmden ve ayırıcı düşünceden sıyrılmaya" davet ediyordu (Avcıoğlu, 1962a). Anlaşılan oydu ki, 27 Mayıs sonrasında Türkiye sosyalist hareketinin başat eğilimi olan Yön Hareketi açısından Marksizm dogmatizme, Marksizmden yola çıkılarak yapılan toplum çözümlemesinin bir sonucu olarak sosyalist hareketin öznesini işçi sınıfı olarak tanımlamak da 'bölücülüğe' denk düşüyordu. *Yön* aydınları kendi düşüngüsel hegemonyalarını devam ettirebilmek için Behice Boran ile, özellikle de onun kullandığı yöntemle hesaplaşmak duru-

mundaydılar. *Yön* aydınları ile Behice Boran arasındaki kuramsal tartışmalar, sol içindeki düşüngüsel hegemonya mücadelesinin görünürdeki en önemli alanıydı.

Behice Boran ile yöntem sorunları üzerinden hesaplaşma işini, *Yön*'ün Behice Boran hakkındaki kanaatini paylaşan sosyoloji profesörü Cahit Tanyol üstlendi. Profesör Tanyol, Boran'ı, "yanlış anlaşılmış doğmatik bir Marx'cılığın" temsilcisi olarak gösteriyordu (Tanyol, 1962b). Profesör Tanyol, "yanlış anlaşılmış doğmatik bir Marx'cılık" iddiasını ortaya attıktan sonra Marksizm karşısındaki tutumunu da açıklamak durumundaydı. Öyle de oldu: Profesör Tanyol, bu noktadan itibaren Marksizm hakkındaki görüşlerini açıklamaya başladı ve Behice Boran ile arasındaki tartışma aynı zamanda bir Marksizm tartışmasına dönüştü.

Profesör Cahit Tanyol'un düşüncesinde Marksizm neydi, Marx'ın tarihteki yeri neresiydi, "doğru anlaşılmış ve dogmatik olmayan Marx'çılık" nasıldı? Tanyol, bu soruların yanıtlarını Behice Boran'ın "Türkiye'de Burjuvazi Yok mu?" başlıklı eleştirisine verdiği yanıtta açıkladı.

Cahit Tanyol, Karl Marx'ı "büyük bir iktisatçı", "büyük bir filozof" olarak tanımlıyor, onun "bilim alanına getirdiği ekonomik gerçeğin" tıpkı Newton'un yerçekimi kanunu gibi "düşünce alanına çok bereketli ufuklar" açtığını söylüyordu. Profesör Tanyol'a göre 'Marx'çılık', tahtadan yapıldığı için sadece iki nokta arasındaki uzaklığı ölçmeye yarayan bir metre değil, düz olmayan yüzeyleri de ölçmeye yarayan şerit bir metreye benzeyen ve dolayısıyla her topluma uygulanabilir metottu. "Marx," diyordu Profesör Tanyol, "bunu, 19 uncu yüzyıl Avrupasında, endüstrinin gelişmiş olduğu memleketlerde uygulamış. Görmüş ki bu memleketlerde üretim araçlariyle insan emeği arasındaki münasebette bir haksızlık var. İnsan emeği, üretim araçlarına sahip olanların emeğiyle aynîleştirilmiş. Bir tarafta sömürülenler, diğer tarafta sömürenler iki ayrı sınıf haline gelmiş; birine burjuva, diğerine işçi adını vermiş" (Tanyol, 1962b).

Tanyol açısından Marx'ın büyüklüğü buradan, yani 'Marx'çı metod'u uygulayarak, 19'uncu yüzyıl Avrupa ülkelerindeki sömürüyü çözümlemesinden geliyordu. Fakat, bir de "Marx'ın kehanetleri" vardı ki, bunlar gerçekleşmemişti. "Marx'cılıktan hareket eden her filozof gibi," diyordu, Profesör Tanyol, "Marx da, kendi sistemi içinde birtakım yanlış kehanetlerde bulunmuştur" (Tanyol, 1962b). Anlaşılan oydu ki, Tanyol açısından, Marx'ın yaşadığı 19'uncu yüzyıl ve bildiği Batı Avrupa ülkelerine yönelik çözümlemesi doğruydu; ama yaşamadığı 19'uncu yüzyıl dışındaki zamanlar ve bilmediği Batı Avrupa ülkeleri dışındaki ülkeler için yaptığı çözümlemeler yanlış birtakım kehanetlerden ibaretti. Tanyol'un bu iddiasının anlamı şuydu: Marx'ın 19'uncu yüzyıl Batı Avrupa ülkelerine yönelik çözümlemelerinden türettiği burjuva ve işçi kavramları bütün toplumlarda geçerli olmadığı gibi, bu sınıfların tanımlamasında kullanılan üretim araçları karşısındaki konum ölçütü 19'uncu yüzyıl öncesi toplumlar için geçerli bir ölçüt olamazdı. Nitekim, Tanyol, 1960'lar Türkiyesi'nde Marx'ın temel kavramlarının geçersizliğini göstermek üzere "... her sömüren[e] burjuva her sömürülene

de işçi denmez" diye yazıyordu. Profesör Tanyol, feodal toplumun temel sınıfları arasındaki ilişkinin bir üretim ilişkisi olmadığını ima etmek üzere de "... senyör-serf münasebetini ille de patron-proletarya kavramlarına irca etmek için, birtakım zorlamalara başvurmak, bence hem yersiz ve hem de lüzumsuzdur" diyordu (Tanyol, 1962b).

Profesör Tanyol'un Marx karşısındaki tutumu, onu, büyük bir bilim insanı diye tanımlayıp yüceltiyormuş gibi görünerek aslında 19'uncu yüzyıla ve Batı Avrupa'ya hapsetmekti. Bir yöntem olarak Marksizm karşısındaki tavrı ise, Marx'ın 19'uncu yüzyıl Batı Avrupası dışındaki çözümlemelerini geçersiz saymaktan ibaretti. Bu yaklaşımın açmazı, akla getirdiği bazı temel sorunlara cevap veremeyişindeydi. Emre Arslan'ın belirttiği gibi, Marksizm gibi bütünsellik iddiasında olan bir dünya görüşünün açıklama gücü Doğu sınırına gelip dayanınca tükeniyorsa, onun Batı'yı incelerken yaptığı çözümlemelere güvenilebilir miydi? Bir yöntem, bir sorunu kendi dağarcığıyla açıklayamadığında kendisini geliştirecek kuramsal potansiyelden yoksunsa, bu yöntemin sadece mekan olarak Batı Avrupa dışı alanlarda ve zaman olarak da 19'uncu yüzyıl dışı dönemlerde değil, tamamen sorgulanması gerekmez miydi? (Arslan, 2002: 69). Oysa Türkiye için sosyalizmi uygun bir kalkınma yöntemi olarak gören ve bu nedenle Marx ve Marksizm ile arasında pozitif bir ilişki kuran Profesör Tanyol, Marx'ın düşüncesini ve yöntemini birbirinden yalıtık bölmelere ayırıyor ve bunlardan birini kendi yorumladığı şekliyle açıklayıcı buluyordu. Profesör Tanyol'a göre, bir "felsefeci Marx" vardı bir de "iktisatçı Marx". Marx'ın felsefesinin temelini teşkil eden diyalektik materyalizmin açıklayıcı bir gücü yoktu. Üstelik Marx'ın kendisi de kendi felsefesini kurarken materyalizmden hareket ettiği halde, iktisadi düşüncesini kurarken materyalizmden hareket etmemişti. Profesör Tanyol, "... o, filozof olarak düşünülünce Demokritos'tan beri gelen materyalist felsefenin bir halkasıdır," diye tanımladığı "felsefeci Marx"ı değersizleştirerek bir yana bırakıyor; "... mülkiyet meselesini incelerken John Locke'un: 'Mülkiyet emektir' sözünden hareket eden" "iktisatçı Marx"ı yüceltip benimsiyordu (Tanyol, 1962c).

Profesör Tanyol'un bu son önermesinin, yani, sadece 'mülkiyet emektir' önermesinden hareket eden 'iktisatçı Marx'ın benimsenmesi, önermenin açıkça yanlışlığı bir yana, bu tartışma bağlamında özel bir anlamı vardı. Zira, Profesör Tanyol, toplumsal, siyasal ve ekonomik çözümlemelerde hareket noktasının mülkiyet ilişkileri olduğuna inanıyordu. Diyordu ki; "Memleketimizin sosyal politik ve ekonomik dokusunu aydınlığa kavuşturmak ve ayağımızı yere basmak için, mülkiyet münasebetlerinden hareket etmeye mecburuz" (Tanyol, 1962c).

Aslında bu kritik cümle, Cahit Tanyol'un neden "felsefeci Marx"a ve onun materyalizmine karşı çıktığını, neden Marksizmin "temel yapı", "üst yapı" gibi kavramlarını "klişe" ilan ederek kullanışsız bulduğunu açıklıyordu. Profesör Tanyol, toplum yapısını çözümlerken üretim ilişkilerinin nasıl olduğuna bakmıyor, bu alanı önemsemiyor, sadece mülkiyet ilişkilerine odaklanarak toplumsal formas-

yonların açıklanabileceğine inanıyordu. Profesör Tanyol bu nedenledir ki, Batı Avrupa'daki senyör ile serf arasındaki ilişkinin bir mülkiyet ilişkisi olması nedeniyle feodal olduğunu, Osmanlı'da ise bu tür bir ilişki olmadığı için feodalizmden söz edilemeyeceği hükmüne varıyordu. Profesör Tanyol, "Selçuk ve Osmanlı kuruluşu[nda] devlet ve köylü münasebeti vardır. Devlet ve köylü toprağın bir nevi mütevellisidir. Ama sahibi değildir," diyor ve bu ampirik olgudan yola çıkarak "... bazı feodal dış görünüşler olsa dahi, Osmanlı İmparatorluğunun örgüsünde, Batı ortaçağ feodal sisteminden tamamiyle başka bir olay cereyan ettiğini görürüz" sonucuna ulaşıyordu. Profesör Tanyol açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun "Batı ortaçağ feodal sisteminden tamamiyle başka" olmasına kanıt gösterilebilecek başka ampirik bulgular da vardı. Sözgelimi, "toprak köleliği". "Batı ortaçağ feodal sisteminde bir 'toprak kölesi' bulunduğu halde," diyordu Profesör Tanyol, "bizde, toprak kölesi yoktur, köylü vardır. Köylü orada, Batı ortaçağ mülkiyet sistemi çatladıktan sonra, meydana çıkan yeni bir haldir, yeni bir sınıftır. Bizde ise bu, tabiî bir haldir" (Tanyol, 1962c).

Profesör Tanyol'un Osmanlı Devleti'nin toplumsal-ekonomik yapısını çözümlerken Batı Avrupa'yı merkez alarak bir "yoklar listesi"yle hareket etmesinin ve feodalizmi Batı Avrupa'nın somut tarihsel deneyimi ekseninde tanımlamasının mantıksal sonucu, yalnızca Batı Avrupa'nın toplumlarının feodal sayılabileceğiydi. Bu akıl yürütme biçiminin, Avrupa feodalizminin yerini kapitalizme bırakmasını yani feodalizmden kapitalizme geçişi Avrupa'ya özgü ve eşsiz kabul etmesi de normal bir sonuçtu. Elbette bunun tersi de doğruydu. Ampirik olgulara bakılarak Batı Avrupa feodalizminde olanların Osmanlı'da olmaması, Osmanlı'nın kendisini de eşsiz, Tanyol'un kendi deyimiyle, "tamamiyle başka" yapacaktı. Tanyol, nasıl ki senyör ile serf arasındaki mülkiyet ilişkisinden yola çıkarak ortaçağ Batı Avrupası'nı feodal olarak tanımlamış ve Osmanlı'da böyle bir ilişki yok diye onun feodal kabul edilemeyeceğini iddia etmişse, yalnızca Batı Avrupa feodalizminde görülen mülkiyet ilişkisinin kapitalizmi doğurabileceğini, "ferdî mülkiyetin teşekkül etmediği" Osmanlı toplumundan ise kapitalizm ve onun temel sınıflarının doğamayacağını da bu iddiaya paralel bir mantıkla varsaymıştı. Bütün bu izahatın gelip dayanacağı nokta ise tamamen siyasaldı. Profesör Tanyol, şunları yazmaktaydı: "O halde, kendi gerçeklerimiz kontrol edildiği zaman, bugün bizde sosyalizmi bir burjuva-işçi çatışması diye düşünmek doğru olmaz, gerçeklere uymaz" (1962c). Tanyol, Behice Boran'ın ve kullandığı yöntemin gerçeklere uymadığını iddia ettikten sonra, sosyalist hareketi sınıf eksenli tanımlamanın tehlikelerine işaret etmekten de geri kalmıyordu: "Sosyalizm bizde korkunç bir anlam ifade etmez" (Tanyol, 1962c).

Görünürde Marksizme sempatiyle yaklaşan, ama onun yalnızca belirli bir zaman ve belirli bir mekanda yaptığı çözümlemeleri kabul edilebilir bulan, "felsefeci Marx"ı ve dolayısıyla Marx'ın felsefi görüşlerini değersizleştiren, "iktisatçı Marx"ı ise kendi yorumladığı haliyle yücelten Profesör Tanyol'un, Behice Boran'ı "yanlış

anlaşılmış doğmatik bir Marx'cılığın" temsilcisi olarak tanımlaması ve öylece tanıtmaya çalışmasının nedenleri tam da onun Marksizme yaklaşımından kaynaklanıyordu. Profesör Tanyol, Marx'ın diyalektik ve tarihsel materyalist yönteminin bütünselliğini görüp kavrayamadığı için bu bütünsellik içinden yapılan toplum çözümlemeleri ona yanlış ve dogmatik görünüyordu. Profesör Tanyol, bütün bu iddiaları, Behice Boran'ın Marksizm kavrayışının "yanlış" ve "dogmatik" ve dolayısıyla Türkiye ve Osmanlı üzerine yaptığı çözümlemelerin de geçersiz olduğunu kanıtlamak için ortaya atmıştı. Tanyol'un, Behice Boran'a yönelttiği eleştirilerden birbiriyle ilişkili şu iki sonuç çıkıyordu:

1- Behice Boran, 'Marx'çılığı' bir yöntem olarak kabul etmemiş, Marx'ın kehanetlerinden hareketle onu bir kalıp haline getirmişti: "Ben diyorum ki, sosyalizm bir metoddur. O diyor ki, sosyalizm bir kalıptır" (Tanyol, 1962b).

2- Behice Boran, Türkiye'nin kendi gerçeklerinden hareket etmek yerine başka ülkelerin gerçeklerini Türkiye'de varmış gibi gösteriyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na "merkezî feodalizm" demesi ve "Türkiye'de burjuvazi vardır" görüşünü savunması bundandı: "... gerçeklerimizi bilmeden, bilmiye lüzum görmeden, tamamiyle başka şartlar ve başka memleketler için hazırlanmış sosyalizm kalıplarını memleketimizde uygulanır hayal etmek ... bize birtakım boş kalıpları ... tekrarlamaktan başka bir şey kazandırmaz. ... Sosyalizm, bir metod olmaktan çıkar da bir kalıp haline gelirse, elbette ki uygulanacak her toplumda o toplumda o kalıba uygun kuruluşlar aranacak, bulunamazsa, birtakım zorlamalarla, sanki varmış gibi gösterilecek. Mesela bizde burjuva olmadığı halde, onun mevcut olduğu ileri sürülecek, Türk toplumunda feodalizm olmadığı halde ... Osmanlı İmparatorluğu, merkezî bir feodalizm tarzında yorumlanacak" (Tanyol, 1962b).

Sosyalizmin Cumhuriyet tarihinde ilk kez açıkça tartışılabildiği, sosyalist aydınların Türkiye'nin dünü, bugünü ve geleceği üzerine yaptıkları saptamalarla Türkiye'nin nasıl değişebileceği hakkında görüşler öne sürdükleri 27 Mayıs sonrasının o canlı fikir ortamında, bu tartışmalara Marksizmin sağladığı görüş açısıyla katılan Behice Boran'ın, ortaya çıkışına önayak olduğu "yöntem tartışmalarına", benimsediği perspektif ve kullandığı yöntem adına müdahale etmesi bir zorunluluk olmuştu. Çünkü Marksizmin temel eserlerinin henüz Türkçeye çevrilmediği, birçok aydının sosyalizme en genel anlamıyla sempati beslediği ama Marksizmden bihaber olduğu sosyalist hareketin yeni başlangıç döneminde, *Yön* aydınlarınca çizilen "Marksizmin bir karikatürü"nün karşısına bütünlüklü bir Marksizm savunuculuğunun çıkarılması gerekiyordu. Behice Boran, bu nedenle, Marksist yöntem ve bu yöntemin toplumsal formasyonların çözümlenmesine uygulanışı hakkında *Yön* dergisinde bir seri yazıya başladı.

Behice Boran ile sosyoloji profesörü Cahit Tanyol ve aslında genel olarak Yön Hareketi arasındaki yöntem tartışması, kaynaklarını amprisizm, tarihsicilik, bir tür Avrupa-merkezcilik ve idealizmden alarak oluşturulmuş eklektik bir yöntemin

Karl Marx'a ve Marksizme sempatiyle yaklaşıyormuş gibi görünerek Marksizme karşı yönelttiği eleştiriler ile bu eleştirilere Marksist bir açıdan verilen yanıtlardan oluşuyordu. Bu tartışma, akademik olduğu kadar 1960 sonrası sosyalist hareket içinde gelişen iki farklı akımın Türkiye üzerine tezlerine kaynaklık eden siyasal bir tartışmaydı da.

Behice Boran, bu önemli tartışmada, önce, Profesör Tanyol'un eklektik yönteminin açmazlarını, sonra da Marksist bir açıyla toplumsal formasyonların nasıl çözümlenmesi gerektiğini Osmanlı toplumu bağlamında ortaya koydu.

"Prof. Tanyol Marx'çı metodu kabul eder, savunur göründüğü halde sosyal olguların tahlilinde ve yorumlanmasın[da] hiç de Mar[x]'çı metodu uygulamıyor," sözleriyle başlıyordu Behice Boran, Tanyol'u eleştiren yazılarının ilkine (Boran, 1962g). Behice Boran'a göre, Profesör Tanyol, üç nedenle "dar bir tarihselci metod"la hareket ediyordu.

İlk olarak, belirli bir toplumu belirli zaman ve mekan şartları altında inceleyerek yalnızca olayların gelişimini gözlemlediği ve böylece toplumsal gerçeğin yalnızca bir yanını gördüğü ve onu gerçeğin bütünü saydığı için. Oysa, aslolan toplumların ortak nitelikleri üzerinde durarak tecritler ve kıyaslar yoluyla genel yargılara varmaktı. Bu, toplumların kendine özgü yanlarını görmezden gelmeyi hiçbir şekilde gerektirmezdi. Behice Boran, bu konuda şunları yazıyordu:

> ... hiç şüphe yok ki her toplumun kendine has tarihî bir seyri, başka toplumlara benzemeyen özellikleri vardır ve bir toplumu tam ve doğru bir şekilde anlamak ve değerlendirmek için kendi tarihsel gelişimi içinde mahallî özellikleriyle görüp anlamak şarttır. Ama iş bu kadarla bırakılır, bu anlamda bir tarihsel görüş ve metod biricik muteber metod olarak kabul olunursa, o zaman büyük bir gerçek payı taşıyan bu görüş sakat, yanlış bir metod haline gelir, çok yanıltıcı sonuçlara götürür (Boran, 1962g).

İkinci olarak, bilimsel anlamda "tipleştirme" yapabilmek için gerekli olan tayin edici farkları dikkate almak yerine, tayin edici olmayan farkları en önemli fark olarak kurgulayıp bu farklardan dolayı incelediği toplumu "eşsiz" ilan ettiği için. Behice Boran'ın sözleriyle:

> Değil insan toplumları, inorganik madde alemindeki somut gerçek parçaları, birimleri bile somutluğunda ele alındıklarında tam bir benzeri olmayan, eşsiz (unique) varlıklardır. ... Ama bilimin amacı, gerçeği bütünüyle doğru anlamamız ve ona göre aksiyona geçmemiz bakımından önemli olan farkları önemsizlerden ayırmak ve önemli olanları da önem derecesine göre bir sıraya koymaktır. Bilimde 'tip'lerin tesbiti ve somut gerçeklerin buna göre tasnifi bu meselenin çözümlenmesi içindir. ... Bu tipleştirme ve tasnif çalışmaları da göstermiştir ki, en göze çarpan, dikkati çeken, hayret uyandıran vasıflar her zaman en önemli, temel vasıflar değildir. Zooloji bilgisi olmayan bir insan için ömrü açık denizlerde geçen balina 'balığı' ile vahşi ormanlar kıralı Arslan arasında bir benzerlik yoktur, aradaki farklar o kadar büyük, önemli görünür, ama zoolojik tasnif bakımından her ikisi de memeli

> hayvan sınıfına girer. Memeli hayvan olmak vasfı, [öteki] vasıflardan daha önemli, daha temel bir vasıftır ... (Boran, 1962g).

Üçüncüsü, 'kalıplara değil gerçeklere' bakalım derken topluma gerçeklerden beslenen kavramlarla sistematik bir şekilde bakmak yerine olayların sonsuz çeşitliği içinde kaybolma tehlikesini güçlü bir şekilde barındırdığı için. Behice Boran'ın sözleriyle: "Gerçeklere dayanmıyan, gerçeklerle beslenmiyen kavramlar boş kalıplar haline gelirler, ama genel kavramlarla sistemleştirilmemiş gerçekler de bir olgular yığını olmaktan öteye geçemez" (Boran, 1962g).

Behice Boran, yöntem tartışmaları bağlamında Profesör Tanyol'un eklektik yönteminin açmazlarını ortaya koyduktan sonra, Marx'ın kendisi *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın önsözünde "incelemelerine kılavuzluk eden genel sonucun" "varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddî üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadî yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukukî ve siyasal üst yapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur" demesine ve mülkiyet ilişkilerini "mevcut üretim ilişkilerinin hukukî ifadesinden başka bir şey olmayan" ilişkiler olarak tanımlamasına rağmen (Marx, 1976: 25) Marx'a mal ederek ileri sürdüğü 'mülkiyet münasebetlerinden hareket etmeliyiz' önermesinin geçersizliğini ve Marksizmle bağdaşmazlığını gösteriyordu. "Marx," diyordu, Behice Boran, "hiçbir zaman mülkiyeti, bir 'şey' gibi tarif etmez; mülkiyeti, iki taraf arasında bir münasebet –üretim münasebeti– olarak düşünür ve tartışır" (Boran, 1962g).

Behice Boran'a göre, Marx'ın toplumsal formasyonların açıklanmasında üretim ilişkilerinden hareket edilmesi gerektiğine dair önermesinin belirleyiciliği, toplumsal formasyonların temel özelliklerinin ve içsel değişimlerinin ancak bu alana bakılarak çözümlenebileceğinden kaynaklanıyordu. Çünkü, sosyal gerçeğin temelinde bulunan insan-doğa ilişkileri, diğer yaratıklardan farklı olarak, insan türü biyolojik olarak hep aynı kaldığı halde sürekli bir değişim gösteriyordu. Bu değişimin kaynağında, insanın doğa kaynaklarını kullanırken sarf ettiği emeğin niteliği, niceliği, örgütlenmesi ve kullandığı araçların süreç içinde değişmesi bulunuyordu. Öyleyse, üretim ilişkileri "somut sosyal gerçeğin çok çeşitli, çok cepheli, sürekli hareket ve değişme halindeki belirtilerini tahlilde, daha önemliyi daha önemsizden ayırdetmekte, ana değişme yönünü kısa vadeli zikzaklardan ayırabilmekte" bakılması gereken temel alanı oluşturuyordu (Boran, 1962g).

Behice Boran, Osmanlı İmparatorluğu'nu "merkezî feodalite" olarak tanımlarken de bu temel alandaki, yani üretim alanındaki ilişkilerden hareket etmiş, insanın bu alanda doğa kaynaklarını kullanırken sarf ettiği emeğin niteliğine bakmanın gerekli olduğunu belirtmişti. Behice Boran, mülkiyet ilişkilerinin temel alınması gerektiğini savunan Profesör Tanyol'un tersine insan emeğinin temel etmen olarak alınması gerektiğini, "tabiat kaynaklarını kendi ihtiyaçları için emek sarfederek işleten insanlar emeklerinin ürünlerine tam sahip çıktıkları, bir başka

deyimle kendi ürettiklerini kendileri tükettikleri müddetçe bir mülkiyet münasebeti söz konusu olmaz. Mülkiyet münasebeti, üretimi yapan emekçinin yarattığı ürünlerden bir kısmını başkalarına kaptırdığı anda ve yerde başlar" şeklinde açıklıyordu (Boran, 1962h). Behice Boran'ın buradan ulaştığı sonuç, üretim tarzlarını ayırt etmekte kullanılabilecek nesnel ölçütün üretimin örgütlenmesinde emeğin yeri, durumu ve artı-emeğin üreticiden çekilip alınma şekli olabileceğiydi. "Emeğin durumuna göre," diyordu, Behice Boran, "başlıca üç tip üretim sistemi ayırt ediliyor: Köle emeğine, toprağa bağlı 'serf 'emeğine ve 'hür' ücretli işçi emeğine dayanan üretim ve mülkiyet münasebetleri sistemleri" (Boran, 1962h). Behice Boran, bu yaklaşımıyla bütün 1960'lı yıllar boyunca sosyalist aydınlar ve akademisyenler arasında süregidecek olan Osmanlı'nın toplumsal yapısı tartışmalarında tanımlama ölçütünün, artı-ürünün toprağa bağlı emekçiden alınma tarzına mı, yoksa toprak üzerindeki mülkiyet ilişkisinin hukuki biçimine mi dayandırılacağı sorusuna ilk yanıtı da vermiş oluyordu.

Üretim tarzlarının emeğin durumuna göre belirlenebileceğine dikkat çeken Behice Boran, serf emeğine dayalı feodal toplumun dört ayırt edici özelliği üzerinde duruyordu. Bu özelliklerden birincisi, toprağa bağlı emekçinin gerek hukuki gerekse fiili bakımdan köleden farklı olmasıydı. Behice Boran'ın sözleriyle: "Roma Hukukunda hür insanın başlıca vasfı mülkiyete sahip olabilmekti, köle ise bu haktan tamamen yoksun tutulmuştur. Oysa serfin toprak üzerinde bir intifa [yararlanma] hakkı vardır ve beye karşı mükellefiyetlerini yerine getirdiği müddetçe ... de kendi toprağını işlemekten edindiği ürünlere, yetiştirdiği hayvanlara, yaptığı aletlere sahiptir. Köle gibi pazarda alınıp satılmaması durumunun önemli bir vasfıdır. Ama beye karşı mükellefiyetlerinin ağırlığı dolayısiyle emeğinin yarattığı değerlerin arslan payı bey sınıfına gitmektedir." Feodal toplumun ikinci ayırt edici özelliği, toprağa bağlı emekçi sınıfın toprak üzerinde bazı haklara sahip olması nedeniyle "toprakta 'tam mülkiyet hakkı'nın hiçbir sınıfta olmaması, toprak mülkiyetinin bir 'haklar hiyerarşisi' halinde 'serf' ile 'senyör' sınıfı içinde kademe kademe bölünmesi durumu"ydu. Feodal toplumun üçüncü karakteristiği, siyasi, iktisadi ve askeri kuvvetin aynı elde toplanması ve bunun sonucunda yöneten-yönetilen ayrımının sosyal sınıf ayrımına denk düşmesiydi. Bunun başlıca nedeni "esas servet şeklinin ve hizmetleri mükafatlandırma vasıtasının toprak oluşu idi. İdarî-askerî görevler karşılığı beylere toprak, toprağa bağlı tarım emekçileri ve ürünleri üzerinde belirli haklar tanın"masıydı. Feodalizmin dördüncü karakteristiği ise, sınıflar arası ilişkilerin "şahsîliği" idi: "Emekçilerin belirli toprak parçalarına nesiller boyunca bağlı kalmaları ve gerek bu toprakların, gerekse kendilerinin idaresi[nin] aynı şahsın elinde bulunması, bu tip toplumda sınıflar arası münasebetlere ister istemez 'şahsî' bir vasıf kazandırıyordu" (Boran, 1962h).

Behice Boran, feodal toplumun ayırt edici niteliklerini üretim ilişkileri içinde emeğin konumuna göre tanımlamakla Osmanlı toplumunun feodal olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin nesnel ölçütlerini ortaya koymayı amaçlıyor-

du. Feodal toplum yapısının ancak belirli nesnel ölçütlere göre saptanabileceğini ve bu nesnel ölçütlere göre Batı'nın mahalli derebeyliği kadar merkezi Osmanlı İmparatorluğu'nun da feodal tipte toplum olduğunu söylemek, Behice Boran açısından, hiçbir şekilde Osmanlı ile Batı Avrupa feodalizmi arasında özdeşlik kurmak anlamına gelmiyordu. Boran, bu konuda şunları yazıyordu:

> ... 'aynı tiptedir' demek, birbirinin tıpkısıdır, demek ... değildir; zaten birisini 'mahallî' diğerini 'merkezî' olarak ayırırken aradaki farkın mahallî özellik farkından da daha ileri olduğunu (mahallî farklar 'mahallî' derebeylik sisteminde de mevcuttur ve memleketten memlekete görülebilir) kabul etmiş oluyorum. Batıdaki feodalite ile Osmanlı İmparatorluğu 'feodal tip' toplumun iki değişik örneği –variant'ı–dır (Boran, 1962h).

Behice Boran'ın toplumsal formasyonların ve üretim tarzlarının birbirinden ayırt edilmesinde, bu ayrımı mümkün kılacak nesnel ölçütlerin saptanmasında ve aynı tip toplumların kendi deneyimsel farklılarının görülmesi gerektiği konusunda Marx'ın şu açıklayıcı tanımının takipçisi olduğu anlaşılabiliyor:

> Ödenmemiş artı-emeğin doğrudan üreticilerden kopartılıp alındığı özgül iktisadi biçim, doğrudan doğruya üretimden doğduğu ve kendisi de belirleyici bir etmen olarak dönüp üretim üzerinde etkide bulunduğu gibi, yöneten ve yönetilenlerin ilişkisini belirler. Gelgelelim, üretim ilişkilerinden doğduğu haliyle ekonomik topluluğun tüm oluşumu işte bu temel üzerinde kurulur ve topluluğun özgül siyasi biçimi de yine bu temele dayanır. Belli bir tarihsel dönemde, tüm sosyal yapının, bunun yanı sıra egemenlik ve bağımlılık ilişkilerinin siyasi biçiminin, kısacası buna uygun düşen devlet biçiminin en içteki sırrını, gizlenmiş temelini, üretim koşullarının sahipleri ile doğrudan üreticiler arasındaki doğrudan ilişkide aramak gerekir. Bu, daima doğal olarak emek yöntemlerinin ve sosyal üretkenliğin gelişiminin belirli bir aşamasına tekabül eden bir ilişkidir. Bu, aynı ekonomik temelin –temel koşulları itibari ile aynı– ancak doğal ortam, ırksal ilişkiler, dışsal tarihsel etkiler vb sayısız ampirik koşulları çözümlendiğinde anlaşılabilecek olan sonsuz çeşitlilik (*variation*) ve derecelenme (*gradation*) göstermesini engellemez (Marx, 1970: 791-792).

Behice Boran, Osmanlı'nın toplumsal yapısını artı-emeğin üreticiden çekilip alınmasının özel iktisadi biçimini esas alarak çözümlemekle birlikte, Osmanlı merkezi feodalizminin gösterdiği "yalnızca ampirik koşulların çözümlenmesiyle anlaşılabilecek olan sonsuz çeşitlilik ve derecelenmeler"ini görmezden gelmiyordu. Behice Boran, Osmanlı'nın toplumsal yapısına ilişkin tezlerini oluştururken dikkatlerini genellikle Osmanlı'nın somut durumlarına çeviren araştırmacıların çalışmalarından yararlanıyordu. O dönemde, Osmanlı'nın görüngüsel durumuyla ilgili materyalleri toplayan ve bir tarihçi kimliğiyle bir araya getiren en önemli araştırmacı Profesör Ömer Lütfü Barkan'dı. Osmanlı üzerine kendi döneminin en detaylı çalışmalarını yapan Barkan, tarihsici bir bakış açısıyla hareket ettiği için Osmanlı'nın görünüşte gösterdiği çeşitlilik ve derecelenmelerden yola çıkarak

onun "eşsiz" olduğu sonucuna ulaşmıştı. Burada dikkate değer bir durum da, Profesör Tanyol'un, gerek Osmanlı'yı gerek Türkiye Cumhuriyeti'ni feodalizme ve kapitalizme özgü sınıflardan azade olarak tanımlarken Profesör Barkan'ın Osmanlı üzerine temel tezlerinden hareket ediyor olmasıydı. Zira, Profesör Tanyol'un "bizde, toprak kölesi yoktur, köylü vardır" tezi aslında Profesör Barkan'a aitti. Behice Boran ise, yine Barkan'ın çalışmalarına dayanarak, ama bunu tarihsel maddeci bir bakış açısıyla değerlendirerek bu tezin geçersizliğini gösteriyordu.

Behice Boran'a göre "bizde, toprak kölesi yoktur, köylü vardır" tezi iki bakımdan geçersizdi. Birinci olarak, Batı'daki serf, köle ile bir tutulamazdı. Kölelik ve serflik birbirlerinden kategorik olarak farklıydı. İkinci olarak, reaya "hür köylü" olarak kabul edilmezdi. O, "toprağa bağlı emekçi" idi. Bu durum, Profesör Barkan'ın çalışmalarından anlaşılabiliyordu. Barkan'ın kendisi, "reayanın toprağa bağlı olduğunu, bırakıp gitmek hakkı bulunmadığını, bu bağlılığın babadan oğula geçtiğini, 'reaya oğulu reayadır' kaidesi uygulandığını, toprağını bırakıp giderse geri getirildiğini, kendisinden bu sebeple çift bozan resmi ve İki Öşür vergi alındığını yazıyor"du. Barkan, Batı'daki serflik sisteminin hemen hemen aynı olan 'kullukların' 16'ncı yüzyılda azalmış olmakla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygın olduğunu da belirtiyordu. Boran, Profesör Barkan'ın, Osmanlı'da kaçan reayanın on yıl içinde bulunursa geri gönderildiğine ilişkin saptamasına, bunun serfin şartlarından daha ağır olduğunu göstermek üzere "oysa bazı Batı memleketlerinde serfler bir yıl bulunamazsa hürriyetlerini kazanıyorlardı" olgusunu ekliyordu. Toprağa bağımlılık konusundaki bu veriler göstermekteydi ki; reaya 'hür köylü' değil, 'toprağa bağlı emekçi' idi.

Barkan ve Tanyol tarafından öne sürülen, Osmanlı toplumunda Batı'daki gibi "toprağın sahibi" olan bir sınıfın bulunmayışı tezi de, Behice Boran'a göre geçersizdi. Zira, Ömer Lütfü Barkan'ın kendisi, "İmparatorluğun Anadoluda ve Rumelide koyu bir mahallî derebeylik nizamı bulunduğunu, bu nizamı yüzyıllar boyunca devam ettirdiğini, Sipahilere angarya ve hediye gibi 'bid'ad'ları kanunlara dahi geçirdiğini, bazı bölgelerde Sipahilerin Osmanlı devrinden önce almış bulundukları beratlarla timarlarını muhafaza ettiklerini yazıyor"du. Bu özellikler, Behice Boran'a Osmanlı İmparatorluğu'nda " 'mülkiyete sahip olmama keyfiyetinin [niteliğinin] çoğu halde ve zamanda nazarî kaldığını, bunların mülk sahipleriymiş gibi toprağın ve toprak emekçisinin ürünlerinden faydalandıklarını gösteriyor"du (Boran, 1962h).

Behice Boran, bütün bunlardan Batı feodalizminin serfi ile Osmanlı'nın reayası, Batı feodalizminin senyörü ile Osmanlı'nın sipahisi arasındaki farkların üretim koşullarına sahip olanlar ile doğrudan üreticiler arasındaki ilişkinin temel niteliği bakımından tayin edici olmadığını, ama farkların da gözden kaçırılmaması gerektiği sonucunu çıkarıyordu. Bu farklar, aynı zamanda "üretim ilişkilerinin kendilerinden doğan iktisadî topluluğun tüm oluşumu üzerinde yükselen özel siyasal biçim"in anlaşılıp açıklanmasına da yardım ediyordu. Behice Boran, aynı iktisadi

temele sahip Osmanlı İmparatorluğu ile Batı'nın, sahip oldukları özel siyasal biçim bakımından "merkezî feodalite" ve "mahallî derebeyliği" olarak ayrılışının farklı deneyimsel durumlardan kaynaklandığını vurguluyordu. Şöyle ki; toprakların hizmet karşılığı dağıtıldığı Batı'da senyörler (ve belirli bir döneme kadar Fransa'da kontlar) önceleri memur sıfatındayken feodal hukuka göre "toprağın mülkiyeti ile intifa hakkı birbirinden ayırt ediliyor ve mülkiyet 'suzerain'de, intifa ise tabiği olan (vassal) senyörde sayılıyor[du]. Ancak zamanla, iktisad[î]-teknolojik şartlar kuvvetli bir merkezî otoritenin teşekkülünü engellediğinden, senyörler toprağın fiilî sahipleri haline geliyorlar[dı]. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise merkezî otorite kendi düzenini daha başarıyla yürütebiliyor ve beyler 'memur' niteliğini daha uzun zaman muhafaza edebiliyor[du]" (Boran, 1962h) .

Sonuçta, Behice Boran Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan feodalite deneyimiyle Osmanlı deneyimini feodalizmin iki farklı versiyonu olarak görürken toplumsal formasyonların ve üretim tarzlarının birbirinden ayırt edilmesini mümkün kılacak nesnel ölçütlere bakıyor ve artı-ürünün toprağa bağlı emekçiden alınma tarzı bakımından her iki versiyonun da aynı iktisadi temele sahip olduğunu görebiliyordu. Bu, hiçbir şekilde aradaki farkların yok sayılmasını ya da görülmemesini gerektirmiyor; tersine, aynı iktisadi temel üzerinde yükselen özel siyasal biçimlerin ayırt edilmesine yardım ediyordu. Yön aydınları ise, üretim tarzlarının ayırt edilmesinde toprak üzerindeki mülkiyet ilişkisinin hukuki biçimini ele aldıklarından, egemenlik ve bağımlılık ilişkisinin siyasal biçimindeki farkların en içteki sırrını açığa vuran üretim araçlarına sahip olanlar ile doğrudan üreticiler arasındaki ilişkinin aynılığını seçemiyorlardı.

Bir toparlama yapılacak olursa, Cahit Tanyol ile Behice Boran arasındaki "yöntem sorunları ve Osmanlı'nın toplumsal yapısı" tartışmasında şu ayrım noktalarının ortaya çıktığı söylenebilir: Birisi Karl Marx'ı 19'uncu yüzyıl Batı Avrupası'nın ekonomik hayatının sırrını keşfeden bir alim olarak görüyor, ancak onun yaşamadığı dönem ve tanımadığı toplumlara ilişkin çözümlemelerinin 'yanlış kehanetler'den ileri gidemediğini öne sürüyordu; öteki ise, Marx'ın tarihsel materyalist yönteminin açıklayıcı gücünün 19'uncu yüzyıl ve Batı Avrupa ülkeleriyle sınırlandırılamayacağını, bütün sınıflı toplumlar için geçerli olduğunu vurguluyordu. Birisi, yanlış bir şekilde, Marx'ın mülkiyet ilişkilerinden hareket ettiğini iddia ediyor ve gerek Osmanlı'nın gerekse de Türkiye Cumhuriyeti'nin toplum yapısının bu hareket noktasından kalkılarak çözümlenebileceğini düşünüyordu; öteki ise, Marx'ın, üretim ilişkilerinden, üretimin örgütlenmesinde emeğin yeri ve durumundan hareket ettiğini belirtiyor ve sınıflı toplumların ancak bu hareket noktasıyla kavranabileceğini ortaya koyuyordu. Birisi, mülkiyet ilişkilerinden hareket ettiği için 'Osmanlı'da ferdî mülkiyet yoktu' varsayımından hareketle onun sınıfsız bir toplum olduğuna kanaat getiriyordu; öteki ise, üretim ilişkilerinden ve artı-emeğin üreticiden çekilip alınma biçiminden hareket ettiği için Osmanlı toplumundaki idare eden-idare edilen ayrımının sınıf ayrımına denk düştüğünü

belirtiyordu. Birisi, toplum tiplerinin ayırt edici nitelikleri yerine bu niteliklerin farklı toplumlardaki görüngüsel durumlarına dikkat ediyordu; öteki ise, değişik toplumların aynı üretim tarzını hangi farklılıklarla deneyimlediğini göstermek istiyordu. Birisi, kullandığı eklektik yöntem nedeniyle Osmanlı ve Türkiye toplumlarının 'sınıfsız' ve 'sınıf mücadelesiz' olduğu sonucuna ulaşmış, sosyalizmin de sınıf mücadelelerinin değil, onu savunan aydınların devlet katındaki icraatlarının sonucu olabileceğini düşünüyordu; öteki ise tarihsel materyalist çözümleme yöntemiyle, gerek Osmanlı gerekse de Türkiye toplumlarının sınıflı toplumlar olduğunu ve sosyalizmin sınıf mücadelelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkabileceğini savunuyordu.

Behice Boran ile *Yön* aydınları arasında 'aydınlar', 'sınıflar', 'Marksist yöntem' ve 'Osmanlı'nın toplumsal yapısı' başlıkları altında cereyan eden tartışma, 1960'lı yıllarda Türkiye'nin içinde bulunduğu toplumsal dönüşüm aşamasına ilişkin tartışmaların yol başlangıcı niteliğini taşıyordu. Bu tartışmalarda, solda birbirinden ayırt edilmeye başlanan iki çizginin ana hatları görülebiliyordu. Bir yanda aydınları temel toplumsal sınıflardan bağımsız ve toplumu değiştirmeye muktedir bir toplumsal grup olarak tanımlayan; Türkiye'yi kapitalizme özgü sınıfları gelişmemiş kendine özgü bir ülke olarak gören; böylece sosyalizmin Türkiye'de asker ve sivil aydınların ulus adına hükümeti ele geçirmeleriyle uygulamaya başlayacakları bir kalkınma stratejisinin ulaşacağı sonuç olarak ele alan sınıf-aşırı bir sosyalizm fikri vardı. Bu fikir hareketi, *Yön*'den ve *Yön* aydınlarından kaynaklanıyordu. Diğer yanda, sosyalizmi işçi sınıfının dünya görüşü, sosyalist hareketi de işçi sınıfının bir hareketi olarak değerlendiren; aydınları işçi sınıfının sosyalizm mücadelesinin fikri ve yönetsel cephesinde konumlandıran sınıf temelli bir sosyalizm fikri bulunuyordu. Soldaki bu fikri cephe Behice Boran tarafından açılmıştı.

'Parti İçindeki Yöncülük'e Karşı: MDD-SD Tartışmasına Doğru

Behice Boran'ın *Yön* dergisi yazarlarıyla yaptığı tartışmalar, sadece TİP dışındaki sol bir akıma karşı yürütülen düşünsel bir mücadele değildi. Yön Hareketi'nin, Türkiye'nin toplumsal yapısı, sınıfların mevzilenmesi gibi konularda öne sürdüğü görüşler TİP içinde de kendisine yer bulabilmişti.[263] "TİP içindeki Yöncülük" kendisini ilk kez, parti programının hazırlanması amacıyla kurulan "Etüd ve Araştırma Bürosu"nda cereyan eden tartışmalar sırasında, 1962 sonları ve 1963 başlarında gösterdi. Bu tartışmaların bir tarafında Behice Boran bulunmaktaydı; diğer tarafında ise gerçek adı Naci Kalpakçıoğlu olan Fethi Naci ve yörüngesin-

[263] Yöncü fikirlerin TİP içinde yer buluşunun sadece *Yön*'ün kendi maharetinden kaynaklandığını söylemek doğru olmaz. Sovyetler Birliği hegemonyasındaki dünya komünist hareketinin tezleri ve azgelişmiş ülkelerde bu tezlere uygun gelişmeler de Türkiye'deki sosyalist aydınların Yöncü tezlere eğilim göstermesini kolaylaştırıyordu. Ki ileride göstereceğimiz gibi Yöncü tezler, Sovyetler Birliği hegemonyasındaki dünya komünist hareketinin tezlerine paraleldi.

deki bir aydın grubu. Behice Boran ile Fethi Naci grubu arasında başlayıp 9-10 Şubat 1964'te İzmir'de toplanan TİP Birinci Büyük Kongresi'ne dek, yaklaşık bir yıl boyunca süren düşüngüsel mücadele, Türkiye sosyalist hareketinin 1960-1971 döneminin bütün temel tartışmalarının ilk uğraklarından biriydi ve MDD-SD tartışmalarına giriş niteliği taşıyordu.

TİP içindeki ilk düşünsel mücadelede Behice Boran karşısında yer alan Fethi Naci,[264] 1962 yılından itibaren *Vatan* gazetesinde köşe yazıları yazmaya başlamış, Mehmet Ali Aybar genel başkan olduktan sonra yazılarıyla TİP'e destek vermişti. Genel olarak basının TİP'e karşı kayıtsız kaldığı o günlerde Naci'nin desteği anlamlı ve önemliydi. Başkan Aybar, bu nedenle, Naci'nin, TİP'in sadece bir destekçisi değil aynı zamanda bir üyesi, bir yöneticisi olmasını istemiş ve onu partiye davet etmişti. Naci, Aybar'ın çağrısını bir süre sonra kabul ederek TİP'e katılmış, daha sonra Aybar tarafından Etüd ve Araştırma Bürosu'nun sekreterliğine getirilmişti (Naci, 1999).

Öncelikli görevi parti programının hazırlanması olan Etüd ve Araştırma Bürosu'nda çalışmak üzere Fethi Naci'nin yanı sıra, Adnan Cemgil, Arslan Başer Kafaoğlu, Yahya Kanbolat, Kenan Somer, Nebil Varuy, Enver Aytekin, Cenap Karakaya, Selahattin Hilav, Demir Özlü, İsmet Sungurbey, Rasih Nuri İleri, Muvaffak Şeref, Doğan Özgüden, Sencer Divitçioğlu, Sadun Aren ve Behice Boran gibi parti üyesi ya da yandaşı olan aydınlar bir araya getirilmişti (Ünsal, 2002: 109; Naci, 1999: 91).

Behice Boran'ın TİP'e üyeliği de Etüd ve Araştırma Bürosu'nun kurulduğu günlerde oldu. Parti Genel Sekreterliği, Behice Boran'ı Etüt ve Araştırma Bürosu'nun ilk toplantısına katılmaya davet ettiğinde tarih, 1962 Aralığının son günleriydi.

TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Etüd ve Araştırma Bürosu'nun ilk toplantısında, Büronun öncelikli işinin parti programının hazırlanması olduğunu belirtti. Aybar, genel başkan olduktan sonra TİP kurucularına bir tüzük tadilatı yapılmasını önermiş, bu öneri kabul edilince tüzüğün bazı maddelerini "partinin ideolojisini ve yapısını belirleyecek", "parti programının ana çizgilerini özetleyecek" bir biçimde kaleme almıştı (Aybar, 1988a: 214; 1988c: 13). Bunun yanı sıra, Aybar'ın TİP genel başkanı oluşunun hemen ardından parti programının ana çizgilerini belirten bir basın bülteni hazırlanmıştı.[265] Bültende yer alan görüşler, Aybar'ın yazdığı tüzük maddeleriyle birlikte, TİP'i sosyalist bir parti kimliğine kavuşturuyordu. Ancak, TİP, hâlâ bir programa sahip değildi. Aybar'ın Etüd ve Araştırma Bürosu'nun içine kattığı çok sayıdaki toplumcu aydından öncelikle

---

[264] Fethi Naci (1927-), 1940'lı yıllarda TKP yörüngesindeki İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin Yönetim Kurulu üyelerinden birisiydi; ancak daha sonra istifa etmişti. İstanbul İktisat Fakültesi mezunuydu ve Marksist iktisat üzerine çalışmalar yapıyordu. Marx'ın *Ücret, Fiyat ve Kâr*'ını Türkçeye çeviren ilk kişiydi. TİP'ten sonra aktif politikayı bırakarak edebiyat eleştirmenliği yapan Naci'nin yaşamından kesitler için bkz. (Naci, 1999).

[265] Basın Bülteninin tüm içeriği için bkz. (Aybar, 1988a: 204-209).

parti programını hazırlamalarını istemesi bundandı. Gelgelelim, dönemin toplumcu aydın birikiminin önemlice bir kısmını kapsayan Büro, Aybar'ın beklediği gibi ahenk içinde program çalışmalarını olgunlaştırmadı; ilk günlerinden itibaren görüş ayrılığı içine düştü. Aybar, bu konuda "Ben Komitenin başkanıydım. Sert tartışmalar oluyordu" diye yazacaktı (Aybar, 1988c: 14).

Etüd ve Araştırma Bürosu'ndaki sert tartışmalar, Behice Boran ile Fethi Naci ve onu destekleyen bazı aydınlar arasında cereyan ediyordu. Türkiye sosyalist hareketinin yıllarca sürecek olan çok temel tartışma konuları etrafında cereyan eden tartışmalar, Behice Boran'ın, Etüd ve Araştırma Bürosu'nun bir hafta sonra yapılacak olan ikinci toplantısına kadar parti programının ana çizgilerini içeren bir taslak hazırlayarak çalışmalara katılan aydınların eleştirisine açmasıyla başladı. Boran'ın hazırladığı taslağın amacı; ilk önce "Program'a ve ona bağlı olarak görevlendirilenlerin çalışmalarına dayanak oluşturacak biçimde, öncelikle Türkiye'nin sosyal yapısını ve sınıfların durumunu ortaya koymak, önce bunda anlaşmak gerektiğini" belirtmekti (Sargın, 2001a: 144). Behice Boran'ın hazırladığı taslak metin, Türkiye'nin sosyal yapısı ve sınıfların durumu konusunda mutabakat sağlamak bir yana, programı hazırlamakla görevlendirilen aydınlar arasında bu temel konuda iki farklı eğilimin olduğunu açığa çıkardı. Fethi Naci'nin anılarından anlaşıldığı kadarıyla Etüd ve Araştırma Bürosu'nda, Fethi Naci, Cenap Karakaya, Selahattin Hilav'dan oluşan bir "iç grup" vardı. Bu grup, parti programına temel oluşturacak görüşler konusunda benzer düşünceleri paylaştıkları gibi, özel bir yakınlığa da sahipti. Şöyle ki; Büro içindeki düşünsel farklılıkların açığa çıkışının ilk belirtisi olan Fethi Naci imzalı "Bölünmek Değil Birleşmek" başlıklı yazı, bu üç üye tarafından hazırlanmış; Behice Boran'ın hazırladığı program taslağı bu üç üye tarafından Fethi Naci'nin evindeki özel bir toplantıda değerlendirilmiş, bu değerlendirme sonucunda yine bu üç kişi tarafından birkaç sayfalık bir metin hazırlanmıştı (Naci, 1999: 90, 92).

Aslına bakılırsa, Behice Boran'ın TİP içinde "dümeni doğru tutmada Genel Başkan Aybar'a birinci derecede yardımcı olmak" işlevi, ilk kez Fethi Naci yörüngesindeki aydın grubuna karşı mücadele sırasında belirgin bir şekilde ortaya çıktı. Çünkü, genel başkanı olduktan sonra bütün çabalarını TİP'in yepyeni bir atılım içine girmesi için harcayan Mehmet Ali Aybar, kendi yazdığı tüzük maddeleriyle düşüngüsü ve yapısının ana çizgilerini belirlediği TİP'in sağlam bir programa sahip olması gerektiğini kavramakla birlikte, bu işi Etüd ve Araştırma Bürosu'nda topladığı aydınlara bırakmış ve hazırlanacak programın arka planında işleyen düşüngüsel çerçevelerle fazla ilgilenmemişti. Hatta, "işçi sınıfı öncülüğü" konusunda net bir konuma sahip olan Aybar, Naci'yi parti programını hazırlamakla görevli Etüd ve Araştırma Bürosu'nun sekreterliğine getirmekle adeta ciğeri kediye emanet etmişti. Çünkü, aşağıda gösterileceğe üzere, Naci, Türkiye'de sosyalist hareketin öncülüğünü işçi sınıfının yapabileceği fikrini benimsemiyordu. Fethi Naci ve arkadaşları, TİP Birinci Büyük Kongresi hazırlıkları sırasında, parti tüzü-

günün işçi sınıfının öncülüğünü vurgulayan ve Aybar tarafından kaleme alınmış olan ikinci maddesini değiştirmek için ciddi bir kalkışma yapacaktı. Üstelik, Fethi Naci grubu, TİP'in ilk periyodik yayını olma özelliği taşıyan *Sosyal Adalet* dergisinin yönetimine de hakim olmuştu (Varuy, 1975; Sargın, 2001a: 160). Mehmet Ali Aybar, Fethi Naci grubunu partinin Etüd ve Araştırma Bürosu ile merkez yayın organı işlevi gören *Sosyal Adalet* gibi iki stratejik organının başına getirmekle, farkında olmaksızın, partinin düşüngüsel ve siyasal hatlarının Yöncülüğe doğru kaymasına meydan vermişti. TİP, bu badireyi Behice Boran'ın uyanıklığı ve kararlı mücadelesi sonucunda atlatabildi.

Behice Boran ve Fethin Naci arasında TİP programının düşünce yapısının oluşumu sırasında baş gösteren düşüngüsel ayrılıklara daha yakından bakabilmek için, Fethi Naci'nin TİP'in düşüngüsel konumunu Yöncülüğe doğru kaydırmak için attığı adımları ve Behice Boran'ın bunun karşısındaki direnişini izlemek yerinde olacaktır.

Fethi Naci grubunun TİP'i Yöncülüğe kaydırmak doğrultusunda attığı ilk adım, çıkarılması düşünülen Parti yayınının niteliğini kendi sosyalizm kavrayışlarına göre ayarlamak oldu. TİP'in çatısında, çıkarılması düşünülen yayının niteliği konusunda iki farklı görüş ortaya çıkmıştı. Birinci görüş, çıkarılacak yayının *Yön* dergisi gibi aydınlara seslenen bir dergi olmasından yanaydı; ikinci görüş ise *Yön*'den farklı olarak emekçilere seslenen bir dergi çıkarılmasını öneriyordu. Nihat Sargın'ın belirttiğine göre, bu görüşlerin sahipleri, Etüd ve Araştırma Bürosu'nda Parti programının ana çizgileri konusunda karşı karşıya gelen gruplarla "şaşılacak biçimde" benzerlik gösteriyordu (Sargın, 2001a: 158-160). Anlaşılan oydu ki; Fethi Naci grubu bir aydın dergisi istiyordu, Behice Boran ile paralel düşüncelere sahip olanlar ise bir emekçi dergisinden yanaydı. Her iki görüşün yandaşları görüşlerinden taviz vermeyince karar, Merkez Yönetim Komitesi'ne bırakıldı. Anlaşıldığı kadarıyla Başkan Aybar'ın da bir aydın dergisine taraf olmasıyla (İleri, 1987: 29), Fethi Naci grubunun görüşü kabul gördü ve *Sosyal Adalet* dergisi 19 Mart 1963 günü, *Yön*'ün bir benzeri olarak yayın hayatına başladı.

Sosyal Adalet'in ilk sayısı, Fethi Naci grubunun TİP'in programına kazandırmak istediği omurganın temel çizgilerini yansıtan bir yazıya yer vermişti. Fethi Naci tarafından kaleme alınmakla birlikte Fethi Naci, Cenap Karakaya ve Selahattin Hilav tarafından birlikte hazırlanan ve *Sosyal Adalet* dergisinin ilk sayısında yayımlanan "Bölünmek Değil Birleşmek" başlıklı bu yazı (Naci, 1963), TİP içindeki düşünsel farklılıkların kökü olması bakımından son derece önemliydi. Yazı, Türkiye sosyalist hareketinin bütün 1960'lı yıllar boyunca üzerinde tartışacağı üç temel soruya yanıt arıyordu: 1- Milli burjuvazinin siyasal ve toplumsal devrimdeki rolü ne olabilir; 2- Devrim, aşamalı mı aşamasız mı olacaktır; 3- Devrimin öncülüğünü hangi toplumsal sınıf ya da tabakalar yapacaktır?

Fethi Naci'nin bu kritik yazısı besbelli ki durduk yere yazılmamış, Behice Bo-

ran tarafından hazırlanan program taslağına bir tepki olarak hazırlanmıştı. Yazı, Türkiye'nin temel sorununu "ulusun bütün ilerici kuvvetlerini millî ve demokratik bir çizgide birleştirebilmek" olarak tanımlıyor; ülkedeki temel çatışmanın "emperyalizm, toprak ağalığı ve büyük burjuvazi ile bunların dışındaki tüm halk çoğunluğu" arasında olduğunu ileri sürüyor; "halk çoğunluğu"nun işçi sınıfı, köylüler, zanaatkârlar, küçük iş sahipleri, aydınlar ve millî burjuvaziden oluştuğunu savunuyor; "özel sektörün sanayici bölümü" olarak tanımladığı milli burjuvazinin "antiemperyalist mücadelede ilerici toplum kuvvetlerinin safında" olacağını, "dış sömürüye karşı" emekçi sınıflarla birleşebileceğini belirtiyor; bir ileri toplum düzenine giden yolun birtakım ara safhalardan geçmesinin zorunlu olduğu"nu savunuyor; işçi sınıfının bu halk çoğunluğuna "öncülük" etmesinin "peşin bir doğru" olarak kabul edilemeyeceğini, işçi sınıfı öncülüğünün ancak "karmaşık bir oluşum sonucunda" gerçekleşebileceğini iddia ediyordu. Ve nihayet, Fethi Naci, şehir küçük burjuvazisi, aydınlar, aydın gençlik ve serbest meslek sahiplerinden oluşan tabakaların kazanılmasının "işçi-köylü ittifakından daha acil bir mesele" olduğunu öne sürüyor ve "siyasî bakımdan çok aktif bir kitle teşkil eden" aydınlar öncülüğünde "millî ve demokratik bir cephe" kurulmasını öneriyordu. Fethi Naci'nin iddiasına göre bu tezler, "herhangi bir ülke için geçerli, genel ve soyut bilgilerin tekrarı"ndan değil "Türkiye'nin sözü"nü bulma arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Naci'nin görüş açısına göre, bu tezlerin aksi olanlar ise, "Türkiye'nin sözü"nü bulma arayışlarının bir sonucu değil, ancak genel geçer ve soyut bilgilerin bir tekrarı olabilirdi. Naci, yazısını "dar görüşlülüğe karşı savaş"ın bir parçası olarak tanımlıyordu (Naci, 1963). Nebil Varuy'un dikkat çektiği gibi, Naci'nin "dar görüşlülük" ithamı Behice Boran'ı hedef alıyordu (Varuy, 1975).

Behice Boran, Fethi Naci (ve arkadaşları) tarafından öne sürülen; toprak ağaları ve büyük burjuvazi dışındaki bütün milli kuvvetlerin oluşturacağı bir cephe tarafından aşamalı bir şekilde sosyalizme (kendi deyimiyle 'bir ileri toplum düzeni'ne) geçişi öngören bu tezleri, *Sosyal Adalet* dergisinin bir sonraki sayısında eleştirdi. Behice Boran, "İlerici Demokratik Hareketin Başarı Şartları" başlıklı yazısında, Türkiye'nin temel sorununu, 'mevcut siyasal iktidarı alt edebilecek temel toplumsal sınıfların birleştirilmesi' şeklinde belirliyordu. Politik iktidar mücadelesini "toplumdaki kuvvetli sınıfların sosyal mücadelesi" olarak tanımlayan Behice Boran'a göre, mevcut politik iktidara karşı mücadelede, şehirli küçük burjuvazinin ve serbest meslek sahiplerinin halkın uyanışına sağlayabilecekleri katkının siyasi etkinlik bakımından önemi göz ardı edilemez; ilerici, toplumcu aydınların eğitici ve yönlendirici rolleri küçümsenemezdi. Gelgelelim, bu tabakalar, "iktisadi-politik bir kuvvet olarak faşizmin dayandığı kudretli sınıflar karşısında kendi başlarına karşıt-ağırlığı teşkil edemezler, kuvvet dengesini kuramazlar"dı. Bu karşıt ağırlık, bu kuvvet dengesi ancak "emekçi halk kütleleri", "özellikle" "işçi-köylü ittifakı" tarafından kurulabilirdi. Çünkü, "politik iktidar mücadeleleri toplumdaki kuvvetli sosyal sınıfların mücadelesi"ydi. Öyleyse atılması gereken temel adım, "halk"

denilen büyük emekçi kitleyi siyasal mücadele için örgütlemekti. "Meseleyi böyle ortaya koyduğumuz zaman görüyoruz ki," diyordu Behice Boran, "diğer emekçi gruplara kıyasla en aktif, demokratik hakları uğrunda en mücadeleci ve ilerici nitelikte örgütlenmelere başlamış, üstelik bir sınıfın küçük bir parçası olmayıp, kendi başına toplumun temel sınıflarından biri olan işçi sınıfı var. İşte diğer emekçi kütlelere kıyasla, işçi sınıfının öncülüğü her şeyden önce bu gerçekçi gözleme dayanıyor" (Boran, 1963a).

Behice Boran, Fethi Naci'nin "milli burjuvazi" olarak tanımladığı "yerli sanayici grup"la ilgili olarak "her şeyden önce, bizde bu nitelikte bir burjuvazinin mevcut olup olmadığı araştırılmalıdır" sözleriyle başladığı çözümlemesinde, yerli sanayicilerin iki tarihsel durumda emperyalizme karşı mücadele edebileceğini savunuyordu. Boran'a göre, birinci tarihsel durumda "sanayileşmiş kapitalist memleketler geri kalmış kapalı toplumları kendilerine pazar yapmak için ilk zorladıkları zamanlarda yerli sanayi (el sanatları) fabrika ürünleriyle rekabet edemediğinden bir direnme çabası olmuş"tu. Yerli burjuvazinin "ekonomileri doğrudan doğruya yabancı tröst ve kartellerin hakimiyeti altına geçmiş memleketlerde ... antiemperyalist direnişe çeşitli derecelerde katılabildiği" ülke örnekleri ise ikinci tarihsel durumu işaretliyordu. Behice Boran, bir toplumbilimci olarak bu tür konulardaki veri ve bilimsel araştırma eksikliğiyle konuşmanın kendisinde yarattığı sıkıntıyı belirterek, Türkiye'nin kendi tarihsel süreçlerinin ve sınıf ilişkilerinin her iki tarihsel duruma da uymadığını şu sözlerle vurguluyordu:

> Bizim şartlarımız bu iki duruma da pek benzemiyor. Biz yabancı işgal kuvvetlerine karşı silahlı kurtuluş savaşını 40 yıl önce tamamlamışız. Uzun bir süre, kapitülasyonları geri getirir endişesiyle bir yabancı sermaye çekingenliğinden ve kendi kaynaklarımızla devletçilik deneyinden sonra yabancı sermaye son on yıl içinde devlet ve yerli sermaye ile işbirliği yaparak gelmeye başlıyor. Bugün görülen manzara, yerli sanayici grubun yabancı sermayeye karşı direnişinden çok onunla işbirliği yapma çabasında olduğudur. ... Buna karşılık sanayi burjuvazisinin bir başka yönde direndiğinin belirtileri apaçık görülüyor: İşçi sınıfına karşı direnişi (Boran, 1963a).

Behice Boran, sanayi burjuvazisinin "işçi sınıfına karşı direnişini" somut örneklerle ortaya koyuyor ve "yerli burjuvaziler antiemperyalist savaş ve direniş hareketlerine katıldıkları nisbette millî burjuvazidirler" diyordu.

Dönemin Türkiye'sinin somut şartlarına bakıldığında, sanayi burjuvazisinin, emperyalizme ve yabancı sermayeye karşı bir direniş içinde olmadığı gibi işçi sınıfı ve halk hareketini desteklemeye, ona yanaşmaya yönelik herhangi bir eğilim içinde olmadığı da görülebiliyordu. Buna karşılık, Fethi Naci ve arkadaşlarının, *Yön* aydınlarıyla aynı paralelde, sosyalist hareketinin temel meselelerinden birini "milli burjuvazi" ile ittifak olarak tanımlamaları, gerçekçi gözlem ve dayanaklardan değil, düşüngüsel dayanak arayışlarından kaynaklanıyordu. Milli burjuvazi, emekçi sınıflarla, çıkarları gereği ittifak yapabilecek nesnel bir kuvvet olarak ortaya

konulmamış, aşamalı bir devrim modelini kuramlaştırmak için icat edilmişti.[266] *Yön* aydınları paralelindeki Fethi Naci ve arkadaşlarına göre, Türkiye'nin sosyalizme geçebilmesi için önce milli bir kapitalizme ve milli bir demokrasiye sahip olması gerekiyordu (Naci, 1963). Bunun için de milli bir burjuvaziye ihtiyaç vardı. Oysa, hayal edilmiş bir milli burjuvazinin olmadığı, onu hayal edenler tarafından yakınca bir zaman sonra görülecekti. Aşamalı devrim modelinin Türkiye'deki öncü kuramcısı Doğan Avcıoğlu'nun, 1969 yılına gelindiğinde kendisiyle yapılan bir söyleşide "Ben milli burjuva konusunda ümitsizim. ... içinden küçük burjuvaziyi ayırdıktan sonra burjuvazi içinde bir milli burjuva kanat olabileceğinden çok şüpheliyim" demesi boşuna değildi (Yetkin, 1998: 79).

Öte yandan, gerek Fethi Naci ve arkadaşlarının gerekse de *Yön* aydınlarının, milli burjuvazi sorununu ortaya atmalarının Behice Boran'ın Türkiye'nin tarihsel süreçlerini ve sınıf ilişkilerini çözümleyerek sosyalist devrim kuramına ulaşmasına katkı sağladığı da bir gerçekti. Boran, sosyalist devrim kuramını inşa ederken aşamalı devrim kuramcılarının hayal ettikleri milli burjuvazi sorununa yakından eğilme imkanı buldu ve bu da ona Türkiye'nin sınıfsal yapısının çözümlenişinde dolaylı bir katkı sağladı.

TİP içindeki ilk düşüngüsel mücadeleye yol açan bu "keskin görüş ayrılığı"nın[267] boyutları, Başkan Aybar'ın farkına varamadığı kadar derindi. Aybar, Behice Boran'ın Fethi Naci grubuna karşı verdiği mücadelede açıkça Behice Boran'ın yanında yer almıyor, iki grup arasında denge sağlamaya çalışan bir konumda bulunmayı tercih ediyordu. Nitekim, Boran'ın yukarıdaki yazısının *Sosyal Adalet*'te yayımlanması konusundaki ısrarı, Aybar'ı görünür biçimde sıkıntıya düşürmüştü. Bununla birlikte Aybar, ancak Boran'ın ısrarıyla yazının *Sosyal Adalet*'te yayımlanmasını sağlarıştı (Sargın, 2001a:)

TİP içindeki ilk düşüngüsel mücadele, ilk "keskin görüş ayrılığı" *Sosyal Adalet*'teki tartışmayla bitmedi. Önce Fethi Naci grubunun TİP Tüzüğünün "partinin karakteri"ni gösteren ikinci maddesinin değiştirilmesine yönelik hamlesiyle, sonra yine aynı grubun Büyük Kongreye sunulacak karar tasarılarına ilişkin genelge aracılığıyla partinin temel yönelimlerini değiştirme çabasıyla ve nihayet ünlü 53'üncü madde tartışmasıyla devam etti.

Fethi Naci grubu, TİP Tüzüğünün ikinci maddesini, hazırladığı parti programı taslağı aracılığıyla değiştirmek istedi. Yapmak istedikleri bu değişiklik önemliydi; çünkü bu değişiklikle basitçe bir tüzük değişikliği yapmış olmayacaklar, partinin bütün karakterini değiştirmiş olacaklardı. Bu stratejik hamleyi takip edebilmek

---

[266] Milli Demokratik Devrim tezini savunanlar, tezlerini güçlendirmek amacıyla, o yıllarda Türkiye'de milli burjuvalar bulunduğuna ilişkin kanıtlar aramışlar ve bulmuşlardı. Metin Çulhaoğlu, bu konuda şu ilginç örneği aktarıyor: "Milli burjuvazi tezi ... o sıralarda Ankara'da Maltepe civarında makarna fabrikası olan birinin devrimci gençlere bağış yapmasıyla kanıtlanmış oluyordu" (Çulhaoğlu, 2002b: 11).

[267] Tanımlama Behice Boran'a ait (Boran, 1976d).

için önce Tüzüğün ikinci maddesine, sonra Fethi Naci grubunun bu maddeyi nasıl değiştirmek istediğine bakmak gerekiyor.

TİP Tüzüğünün Mehmet Ali Aybar tarafından yazılmış olan ikinci maddesi şöyleydi:

> Türkiye İşçi Partisi Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (ırgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve ücretlilerin, zanaatkarların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların) kanun yolundan iktidara yürüyen, siyasî teşkilatıdır.

Fethi Naci grubu ise bu maddeyi şu şekilde dönüştürmek istiyordu:

> Türkiye İşçi Partisi toplumcu aydınların iş ve kader birliği ettiği Türk işçi sınıfının ve onun bilimsel ve demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve zümrelerin (işçilerin, ırgatların, yoksul köylülerin, zanaatkarların, küçük esnafın, aylıklı ve ücretlilerin, dar gelirli serbest meslek sahiplerinin, Atatürkçü devrimci gençliğin, toplumcu aydınların, kısacası bütün emekçilerin ve emekten yana olan herkesin) kanun yolundan iktidara yürüyen, politik teşkilatıdır.

Bu iki tümcenin kuruluş biçimlerine yakından bakıldığında birincisinin TİP'i "Türk işçi sınıfının" partisi; ikincisinin ise "toplumcu aydınların" partisi olarak tanımladığı; birincisinin toplumcu aydınları işçi sınıfına eklemlediği, ikincisinin ise işçi sınıfını toplumcu aydınlara tabi kıldığı görülebilmektedir. Birinci tümcede aydınlar, Türk işçi sınıfının etrafında toplanmış emekçi sınıf ve tabakalardan biri olarak tanımlanırken, ikinci tümcede asli unsur olarak partinin merkezine yerleştirilmektedir. Bu yaklaşım, Fethi Naci'nin, daha önce anılan yazısında geliştirdiği 'aydınlar öncülüğünde millî ve demokratik bir cephe' düşüncesi ile uygunluk içindedir.

Bu izlek takip edildiğinde, Fethi Naci grubunun TİP Birinci Büyük Kongresi'ne sunulacak karar tasarılarına ilişkin olarak hazırladığı genelgedeki kritik bir maddenin anlamı da ortaya çıkabilmektedir. Bu madde, "Genel Başkan V. Orhan Arsal" imzasıyla TİP'in o sıralarda örgütlü olduğu 9 ile gönderilen 15 Ağustos 1963 gün ve 182 sayılı genelgede yer alan yedi sorudan birincisiydi. Soru şöyleydi:

> TİP'in iktidara gelişini kolaylaştırıcı ittifaklar hangi sosyal sınıf ve zümrelerle nasıl sağlanır? Tabiî müttefikimiz olan, hatta Parti saflarına katılmaları beklenen ilerici-toplumcu-Atatürkçü gruplarla nasıl işbirliği yapılabilir? (Sargın, 2001a: 156; Varuy, 1975).

Bu genelgenin yayımlanmasının ardından TİP örgütlerinde, Genel Merkez'de Parti Tüzüğü'nde belirlenen işçi sınıfının demokratik öncülüğüne aykırı yeni bir görüşün hakim olmaya başladığı kanısı baş gösterdi ve bundan duyulan hoşnutsuzluk çeşitli şekillerde dile getirilir oldu (Varuy, 1975). Öyle ki, Başkan Mehmet Ali Aybar konuyla ilgili bir genelge yayımlamak durumunda kaldı. Aybar, 22 Ocak 1964 günlü 24 sayılı genelgesine "15.8.1963 gün 182 sayılı genelgenin Partimiz kademelerin-

de geniş ilgi ve çeşitli tepkiler yarattığı anlaşılmaktadır" diye başlıyor ve "Partimiz Türk işçi sınıfının demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatıdır. Bu esas değişmez, değiştirilemez. Bundan dolayı uyanıklığı çok sevindirici olan teşkilat kademelerinin ve partili kardeşlerimizin endişeleri tamamen yersizdir" diyordu (Varuy, 1975). Oysa, bu soru, parti tüzüğünü işçi sınıfının öncülüğünü vurgulayan maddesini değiştirme teşebbüsü, millî burjuvaziyle ittifak sorununun ortaya atılması ve işçi sınıfı öncülüğünün tartışma konusu haline getirilmesi gibi olgular yan yana getirildiğinde, endişe edilmesi gereken bir durum olduğu anlaşılabiliyordu.

TİP örgütlerinin, Fethi Naci grubunun partinin temel yönelimlerini değiştirmeye yönelik adımları konusunda, Genel Başkanı bir genelge yazmaya zorlayacak denli uyanıklık göstermesi nasıl olmuştu? TİP örgütleri, Fethi Naci grubunun attığı adımlarla, partinin temel belgelerindeki işçi sınıfı vurgusunu değiştirmek istediğini nasıl sezebilmişti? Behice Boran'ın bu konuda tayin edici bir rol oynadığı anlaşılıyor. Zira, Nebil Varuy, "ittifaklar sorunundan doğan olayda, Boran gurubu Fethi Naci gurubuna karşı örgüt çapında büyük bir üstünlük kaydediyordu" diye yazıyordu (Varuy, 1975).

Birinci Büyük Kongre'ye gidilirken Fethi Naci grubunun "toplumcu aydınlar öncülüğünde millî cephe" önerisini savunan yazıları Behice Boran tarafından Marksist bir açıdan eleştirilmiş; bu grubun Tüzüğün 2. maddesinin ve aynı zamanda TİP'in temel karakterinin değiştirilmesine yönelik girişimleri onaylanmamış; Kongreye sunulacak karar tasarılarının oluşturulması sırasında ittifaklar konusunda açmak istedikleri tartışma, parti örgütünün tepkileri sonucu kapatılmıştı. Gelgelelim, iki grup arasında süregiden düşüngüsel hesaplaşma, parti kongresi sırasında örgütsel bir hesaplaşmaya dönüşecekti.

Behice Boran'ın Fethi Naci grubuna karşı başlattığı düşüngüsel mücadele, örgütsel ifadesini Büyük Kongredeki Genel Yönetim Kurulu seçimlerinde buldu. Fethi Naci grubu parti yönetim organlarına seçilemedi. Bu sonuç, TİP Tüzüğünün ünlü 53'üncü Maddesini tartışma konusu haline getirdi. 53'üncü Madde üzerinden yapılan tartışmalar, Behice Boran ile Fethi Naci grubu arasındaki düşüngüsel mücadelenin bir devamı niteliğindeydi.

Behice Boran, TİP Birinci Büyük Kongresi'ne gidilirken parti örgütlerinin desteğini kazanmış, partinin en büyük örgütünün bulunduğu İstanbul'un tek delegesi seçilmişti (Sargın, 2001a: 192-193). Boran, 41 kişilik Genel Yönetim Kurulu (GYK) seçimlerinde en çok oy alan dokuzuncu kişi olmuştu. Fethi Naci ise GYK'nın "işçi olmayan kesim"inde beşinci sıradan yedek olabilmişti; düşüngüsel bakımdan Naci ile yan yana olan Orhan Arsal da aynı kümede yedinci yedekti (Sargın, 2001a: 209).

Birinci Büyük Kongre tarafından GYK'ya seçilmeyen Fethi Naci ve o sıralarda onun yörüngesinde bulunan 21 partili, Birinci Büyük Kongre'den sonra, 28 Şubat 1964 günü, TİP Genel Başkanlığı'na bir muhtıra verdiler. Muhtıranın talebi, Bü-

yük Kongrenin yönetim organlarının seçimleriyle ilgili kararlarının iptal edilmesi ve yeniden seçim yapılmasıydı. Talebin başlıca dayanağı ise, Büyük Kongrenin parti tüzüğünün 53'üncü Maddesini yanlış yorumladığı iddiasıydı.

İşin aslına bakılırsa, Fethi Naci grubunun 53'üncü Maddenin yanlış yorumlandığı iddiasıyla verdiği muhtıra, sadece seçimlerin iptalini isteyen, seçim sonuçlarına itiraz eden hukuki nitelikte bir muhtıra değildi. Muhtıra, "işçi sınıfının öncülüğü"ne, dolayısıyla TİP'in özyapısına ve ruhuna karşı çıkıyordu. Bu açıdan bakıldığında muhtıra ile yenilenen tartışma hukuki değildi; yaklaşık bir yıldır Fethi Naci grubu ile Behice Boran arasında sürmekte olan düşüngüsel hesaplaşmanın son uğrağıydı.

TİP Tüzüğünün 53'üncü maddesi şöyleydi:

> Partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının, tüzüğün 38 inci maddesinde sözü edilen [madde 38: kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü üretim araçları sahiplerine satarak yaşayanlar veya işçi sendikaları yönetim organlarında görevli bulunan] üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarınca kongrelere sunulacak aday listeleri, bu esasa göre tertiplenir; kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler (Türkiye İşçi Partisi, 1962: 26, 32).

TİP Birinci Büyük Kongresi'nde sıra parti yönetim organlarının seçimine geldiğinde tüzüğün bu maddesi çok somut bir soruyu gündeme getirmişti: Delegeler oy kullanırken bu tüzük maddesini nasıl hayata geçireceklerdi? Kurucu sendikacılar tarafından gündeme getirilen bu sorunun yanıtı, Başkan Aybar tarafından bulundu. İşçi ve işçi olmayan kesimler, ayrı ayrı listelerle aday olacaklar, bu iki kesim için ayrı ayrı sandıklar kurulacaktı (Aren, 1993: 95). Birinci Büyük Kongre TİP GYK'sını bu şekilde seçti.

Fethi Naci ve arkadaşları, GYK'nın 53'üncü Maddeye göre ve iki ayrı sandığa oy atmak şeklinde seçilmiş olmasına karşı çıkarken iki noktadan hareket ediyordu. Birincisi 53'üncü Maddenin "gözetilir" ve "ilham alarak seçerler" gibi kiplerinin "mecburi bir kural diye" yorumlandığını, oysa bu kiplerin zorunluluk bildirmediğini söylüyorlardı. İkincisi, ayrı sandıklarda seçim yapılmasının "delegelerin vicdani seçme özgürlüğüne müdahale" olduğunu iddia ediyorlardı (Sargın, 2001a: 213; Varuy, 1975). Bunlar, Fethi Naci grubunun Birinci Büyük Kongre'nin iptaline ilişkin biçimsel ya da hukuki dayanaklarıydı. Oysa, esas önemli olan, verdikleri muhtıradaki düşüngüsel dayanak noktalarıydı.

Muhtıracıların düşüngüsel dayanakları üç noktada toplanıyordu. Onlara göre, GYK adaylarının "işçiler" ve "işçi olmayanlar" diye ikiye ayrılarak, oyların iki ayrı sandığa atılmasıyla "ancak faşizmin dünyaya en büyük hediyesi diye ifade edilen korporatif sistemin ikili çeşidine ilk adım atılmıştı." Muhtıracılar, TİP Tüzüğünün 38'inci Maddesindeki "üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü, üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar" şeklindeki işçi tanımının aydınları da kapsadığını savunuyorlar, "aydınlar da emekçi oldukları halde, her türlü teoriye ve

gerçeğe aykırı olarak işçi sayılmamış ve işçi olmayanlar arasından aday gösterilmişlerdir" diyorlardı. Muhtıracıların üçüncü düşüngüsel tezleri, Tüzüğün 53'üncü Maddesinin mecburi bir kural diye yorumlanması adaletsiz ve parti amacına aykırı bir davranış olduğuydu. "Adaletsizdir," diyorlardı, "çünkü ulusun yönetimi çalışanların % 9'unun önceliğine verilmektedir. Oysa işçi sınıfının öncülüğü yurt yönetiminde, önceliği demek değildir. Parti amaçlarına da aykırıdır, çünki gerek toplumcu aydınlar, gerekse ulusun %70'ini teşkil eden köylüler bu gibi bir imtiyazı asla kabul etmiyecekler ve partiye oy vermiyeceklerdir. Bütün emekçilerin yurt yönetiminde eşit tutulmaları gerekir" (Varuy, 1975).

TİP GYK'sı, parti içindeki muhalefetin muhtırasına hem şekli hem de düşüngüsel düzeyde yanıt vermek üzere 8 Mart 1964 günü toplandı ve parti görüşünü oluşturdu. Partinin muhtıracılara karşı yanıtları 14 Mart 1964 tarihli genelgede açıklandı.

Genelge, muhtıracıların, 53'üncü Maddenin "gözetilir" ve "ilham alarak seçerler" gibi kiplerinin zorunluluk bildirmediğine ilişkin iddialarını, "53. Maddedeki bu 'gözetilir' tabiri 'gözetilebilir' anlamına gelmez; bir gereklilik ifade eder" sözleriyle yanıtladıktan sonra, düşüngüsel düzeydeki yanıtlara geliniyordu (Varuy, 1975).

Genelge, muhtıracıların, çift sandık sistemini faşizm ve korporatizmle ilişkilendirmesini, "Çift liste ve çift sandık usulünün faşizmin korporatif sistemine doğru bir adım teşkil ettiği hususundaki akla ve insafa sığmaz isnadı, faşizm hakkında esaslı bilgilere sahip olanlar ve Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluş özelliklerini, amacını ve üç yıllık çabalarını bilenler ve izleyenler elbetteki ciddiye alamazlar" sözleriyle yanıtlıyordu (Varuy, 1975).

Genelgenin, muhtıracıların TİP Tüzüğünün 38'inci Maddesinde "üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü, üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar" şeklindeki işçi tanımının aydınları da kapsadığına ilişkin iddialarına yönelik yanıtı şöyleydi: "Tüzüğümüz, kendisi üretim aracı sahibi olmadığı için emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanları işçi saymıştır. Bundan dolayı, bu durumda olmıyan aydınlar emekçi olmakla beraber herhalde işçi sayılmazlar. Esasen dünyanın hiç bir yerinde aydınların işçi sayıldığı görülmemiş, duyulmamıştır" (Varuy, 1975).

Ve nihayet, muhtıracıların 53'üncü Maddenin işçi sınıfına "imtiyaz" tanıdığına ilişkin savı, genelgede, "işçi sınıfının demokratik ve tarihi öncülüğü, memleket idaresinin sadece bu sınıfın ellerine verilmesi veya bu sınıfa bir imtiyaz tanınması anlamına asla gelmez. Zira işçi sınıfının savunduğu menfaatler dar anlamda işçi sınıfına özgü menfaatler olmayıp aslında emeğiyle yaşayan bütün halkın menfaatlerini kapsayan en geniş, en yüksek anlamda milli menfaatlerdir. Türk işçi sınıfı bugün toplumumuzun içinde bocaladığı buhranı çözümliyecek ve böylece bütün emekçi sınıf ve zümrelerin çıkmazdan kurtulmasına yol açacak başlıca itici, yapıcı ve birleştirici kuvveti temsil etmektedir. Bundan dolayı işçi sınıfı köklü reformla-

rın gerçekleştirilmesinde diğer emekçi kitlelere kıyasla daha etkin bir kuvvet olarak ortaya çıkmaktadır" sözleriyle yanıtlanıyordu (Varuy, 1975).

Genelge, "yazıyı imzalamış bulunan arkadaşlarımızın iyi niyetinden ve partiye bağlılıklarından şüphe etmek istemeyen Genel Yönetim Kurulumuz, bu arkadaşlarımızın Partimizin yüksek menfaatlerini, bu teşebbüsten sonra daha iyi değerlendirmek imkanına kavuşacaklarını ve kendilerine verilecek Parti vazifelerini canla başla yerine getirmeğe çalışacaklarını ümit eder" sözleriyle muhtıracılara barış eli uzatarak son buluyordu. Muhtıracılardan bir kısmı, partinin uzattığı barış elini tuttu; Fethi Naci, İsmet Sungurbey, Muzaffer Buyrukçu, Nurettin Akan, Ömür Candaş, Ali Yaşar, Doğan Özgüden, Demir Özlü, Edip Cansever, Mehmet Dinçel ve Turgut Kazan ise 30 Mart 1964 tarihli yazılarıyla TİP yönetimine karşı işçi sınıfının tanımı ve öncülüğü konusundaki düşüngüsel direnişlerini sürdürdüler. TİP GYK'sı, 10 Mayıs 1964'te Bursa'da yaptığı toplantıda bu düşüngüsel hesaplaşmaya, Fethi Naci ve arkadaşlarını partiden ihraç ederek son noktayı koydu (Sargın, 2001a: 218-219; Varuy, 1975). TİP'ten ihraç edilen bu grubun büyük çoğunluğu, başta Fethi Naci olmak üzere, bundan sonraki siyasal ve düşüngüsel faaliyetlerine *Yön*'de yazarak devam ettiler. Böylece TİP içindeki Yöncülük, fikirlerinin gerçek mecrasında akmaya başlamış oldu.

Fethi Naci ile Behice Boran arasında TİP içinde başgösteren düşüngüsel mücadelede, özetle, şu ayrım noktalarının ve politik sonuçların ortaya çıktığı söylenebilir:

Behice Boran, henüz TİP'e girmeden önce *Yön* aydınlarıyla giriştiği düşüngüsel hesaplaşmayı, partiye girdikten sonra "TİP içindeki Yöncülük"e karşı sürdürdü. Fethi Naci'nin başını çektiği parti içindeki Yöncüler, toprak ağaları ve büyük burjuvazi dışındaki bütün toplumsal kesimlerin oluşturacağı milli ve demokratik bir cephe tarafından aşamalı bir şekilde sosyalizme geçişi savunuyorlar; bu toplumsal koalisyona işçi sınıfının değil aydınların öncülük edebileceğini ileri sürüyorlardı. Behice Boran, Fethi Naci (ve arkadaşları) tarafından öne sürülen *Yön* paralelindeki bu görüşler karşısında Türkiye işçi sınıfının varlığını, gücünü ve potansiyel yeteneğini vurguluyor; sosyalist mücadelenin temel sorununu, mevcut siyasal iktidarı alt edebilecek temel toplumsal sınıfların birleştirilmesi, şeklinde belirliyordu. Behice Boran, milli burjuvazi konusunda da, Türkiye'nin tarihsel şartlarının milli burjuvazinin antiemperyalist mücadeleye katılabileceği tarihsel şartlardan farklı olduğunu, Türkiye sanayi burjuvazisinin emperyalizme ve yabancı sermayeye karşı direnmek bir yana, onlarla işbirliği içinde işçi sınıfı ve diğer emekçilere karşı bir direniş içinde olduğunu belirtiyordu. Boran'ın çözümlemesi emperyalizm, yabancı sermaye, devlet ve hakim sınıflar arasında içsel bir ilişki olduğunu ve bunun emperyalizm ile ülkedeki kapitalizmi sıkıca birbirine bağladığını ortaya koyuyordu. Bu çözümleme, TİP'i Marksist bir sosyalizm çizgisinde tutmaya yaradığı kadar sosyalist devrim kuramının oluşumuna da katkı sağladı.

Öte yandan, Behice Boran'ın TİP içindeki Yöncülüğe karşı düşüngüsel müca-

delesi ve bu mücadeledeki kararlığı, onun parti içindeki "kuramcı" konumunu belirginleştiriyor ve örgütteki yerini sağlamlaştırıyordu. Birinci Büyük Kongre'ye doğru giden yolda TİP'in ilk atılımında Aybar ile Boran'ın rolleri hemen hemen belli olmuştu. Mehmet Ali Aybar TİP Genel Başkanı olduktan sonra, partinin programatik nitelikteki tüzük maddelerini yazmış ve önceliği TİP'in kitleselleşmesine ve daha çok aydınla buluşmasına vermişti. 6 Kasım 1962 tarihli genelgesinde TİP'in "ilk hedefi"ni "aidatını muntazam ödeyen 50 bin üyeye sahip olmak" olarak açıklayan Aybar (Sargın, 2001a: 88), diğer yandan da *Yön* dergisi etrafında toplanan "toplumcu aydınları" TİP'e kazanmak için çabalıyordu. Aybar, bu amaçla, özellikle Ankara'da, aydınlarla yüz yüze görüşmeler yapıyor, sayısı bazen 60-70'i bulan akşam yemekleri düzenliyordu. Görünen oydu ki, Aybar TİP Genel Başkanı olduktan hemen sonra, düşüngüsel farklılıklar ve mücadelelerden ziyade Kanbolat'ın deyimiyle "toparlayıcı siyasa" (Kanbolat, 1979: 39-40) izlemek istiyor, partiyi büyütmeyi ve daha çok aydınla buluşturmayı amaçlıyordu. Aybar'ın, TİP Birinci Büyük Kongresi'nden önce *Yön* Başyazarı Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarını parti Genel Yönetim Kurulu üyeliğine davet etmesi (Sargın, 2001a: 94),[268] onun açısından düşüngüsel farklılıkların hayati bir öneme sahip olmadığının bir göstergesi sayılabilir. TİP içindeki Yöncülerin, düşüngüsel planda TİP'i bir işçi sınıfı partisi olmaktan, TİP programının düşünce yapısını da Marksist bir temelden çıkarmaya teşebbüs etmelerine rağmen, Aybar'ın bir karşı tavır geliştirmemesi ve hatta parti delegelerinin Fethi Naci grubunun önde gelenlerini GYK'ya seçmemesine rağmen onlara parti içinde GYK'dan da üstün bir konum sağlamak istemesi, bir başka gösterge olarak değerlendirilebilir.[269] Mehmet Ali Aybar'ın, işçi sınıfının merkeziliği konusundaki en genel vurgularına rağmen, TİP'in dümenini düşüngüsel bakımdan doğru tutmakta Behice Boran gibi Marksist bir kuramcıya ne denli ihtiyaç duyduğu olaylar tarafından da ortaya konmuştu. Nitekim "... çeşitli yurt gezilerinde işçilerden çok köylülerden destek gören Aybar 1963 yılı sonlarında, programı hazırlamakla görevli Parti Etüd Bürosu'na 'işçi sınıfı öncülüğünün' Türkiye için geçerliliği konusunda tereddüde düştüğünü, onun yerine 'köylülerin öncülüğü'nün düşünülebileceğini söylemiş"ti (Aren, 1993: 217). Sonuçta, Behice Boran, TİP'in kuramsal titizliğinin oluşumunda ve partinin Marksist bir çizgide tutulmasında belirleyici bir role sahipti.

---

[268] Nihat Sargın, Mehmet Ali Aybar'ın, TİP Genel Bakanı olduktan kısa bir süre sonra, Ankara'da görüştüğü Doğan Avcıoğlu'na "... şu anda GYK üyeleri açısından önemli boşluk var. ... Önereceğiz ve GYK seçilecek. ... Buyurun gelin, sizinle beraber olmasını istediğiniz arkadaşları da getirin ..." dediğini aktarıyor (Sargın, 2001a: 94).

[269] Nihat Sargın, Birinci Büyük Kongre'de parti yönetim organlarının Fethi Naci grubunun önde gelen isimleri olmaksızın oluşturulmasından sonraki bu gelişmeyi şöyle aktarıyor: "Aybar bu arkadaşlardan Genel Merkez'de, olabildiğince yönetime de katılmaları suretiyle yararlanmakta o kadar ısrarlı idi ki, sonunda Başkanlık Bürosu'nun, onların ağırlıkla katıldığı bir biçimde oluşturulmasını ve MYK gündeminin önce büroda tartışılıp olgunlaştırıldıktan sonra, Kurul'da görüşülmesini istedi. Az bir farkla kabul de gördü" (Sargın, 2001a: 212).

MDD Kuramcılarına Karşı: Sosyalist Devrim Üzerine Tezler

1961-1970 dönemi Türkiye sosyalist hareketi içindeki kuramsal tartışmalar, Milli Demokratik Devrim (MDD)-Sosyalist Devrim (SD) saflaşmasıyla çerçevelendi. Gerek MDD'nin gerekse de SD'nin temel tezleri, Türkiye'nin sosyalizme nasıl ulaşabileceğine ilişkin uzun bir tartışmanın sonucunda şekillendi.

MDD'nin tarihsel bir mirası vardı: 40 yıllık bir düşünsel geleneğin üzerinde yükseliyor; uluslararası dayanaklarını Komintern'de, Kominform'da ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) hegemonyasındaki uluslararası komünist harekette buluyordu.[270] SD ise tarihsel bir mirasa ve doğrudan doğruya bir düşünsel geleneğe dayanmıyordu.[271] SBKP hegemonyasındaki tüm komünist partilerinin emperyalizme bağımlı azgelişmiş ülkelerde aşamalı devrim stratejisini benimsediği düşünülürse, "eşsiz" olduğu bile söylenebilirdi.[272]

Türkiye'de Sosyalist Devrim stratejisinin kuramcısı Behice Boran'dı.[273] MDD'nin 1960'lı yıllardaki en önemli iki kuramcısı ise Doğan Avcıoğlu ve TKP

---

[270] SBKP yörüngesindeki komünist ve işçi partilerinin Kasım 1960'ta Moskova'da toplanan konferansının ardından yayınlanan bildiri, azgelişmiş ülkeler için öngörülen aşamalı devrim stratejisinin temel tezlerini yoğunlaştırılmış bir özet şeklinde dile getirir (Ürün Yayınları, 1976: 68-70). TKP MK Dış Bürosu Sekreteri Yakup Demir [Zeki Baştımar], bu bildiride dile getirilen aşamalı devrim stratejisinin Türkiye'ye uyarlanmış bir şeklini şu eserde ifade eder: (Baştımar, 2003: 19-25). Aşamalı devrim mantığının, diğer bir ifadeyle MDD'nin kökenine başka yazarlar da işaret eder: Metin Çulhaoğlu, Türkiye sosyalist hareketinin Türkiye Komünist Partisi'nin kurulduğu 1920'den 1960'a kadar geçen dönemine aşamacı devrim stratejisinin damga vurduğunu belirtir (Çulhaoğlu, 2004: 190). Mustafa Şener, MDD'nin TKP kaynaklı bir devrim stratejisi olduğunu ve bu stratejinin temel tezlerinin Komintern'e ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi hegemonyasındaki uluslararası komünist harekete yaslandığını detaylı bir şekilde gösterir (Şener, 2006: 6-42).

[271] Sosyalist Devrim stratejisi, aşağıda göstereceğimiz gibi, emperyalizme bağımlı geri bir ülkede işçi-sosyalist devriminin mümkün olduğunu savunması; bunu Eşitsiz ve Bileşik Gelişme Yasası'na dayandırması; demokratik görevlerle sosyalist görevleri farklı tarihsel dönemlerin ve ayrı devrimlerin işleri olarak kavramaması; emperyalizme karşı mücadele ile kapitalizme karşı mücadeleyi kaynaşık olarak ele alması; ulusal burjuvaziyle cephe oluşturma politikasını dışlaması bakımlarından, doğrudan doğruya ona dayanmamakla birlikte, Troçkist gelenekle ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte, Sosyalist Devrim stratejisi, uluslararası devrim ve sosyalizmin dünya çapında inşası perspektifinde Troçkist gelenekle paralellik göstermez. Trotskiy'nin Eşitsiz ve Bileşik Gelişme ve Sürekli Devrim kuramı hakkında ayrıntılı bir çözümleme için bkz. (Löwy, 1981), Ayrıca bkz (Callinicos, 2005: 299-302). Trotskiy'nin geri ülkeler için öngördüğü sosyalist devrimin ana çizgileri için bkz. (Trotskiy, 1992: 35-36; Troçki, tarihsiz: 25-38, 126-127, 165-171, 216-232).

[272] Nail Satlıgan da bu duruma dikkati çeker (Satlıgan, 2004).

[273] MDD-SD tartışmasının politik bir çatışma haline geldiği 1968 yılından sonra, SD tezini savunan, geliştiren ya da destekleyen yazılara *Emek* dergisinde sıkça rastlanır. Bazı örnekler için bkz. (Çulhaoğlu, 1970; Kutlay, 1970a, 1970b; Selik, 1969a, 1969b, 1969c; Somer, 1969a, 1969b, 1969c, 1970; Timur, 1969, 1970). Bununla birlikte SD'nin temel tezleri Behice Boran tarafından daha 1962'den itibaren geliştirilmeye başlanmıştır. *Emek* dergisindeki yazılar, Behice Boran tarafından inşa edilmiş SD'nin temel tezlerini destekleyici içerikte yazılardır ve çoğu MDD tezlerine hücum eden polemikler niteliğindedir.

kökenli Mihri Belli'ydi.[274] MDD-SD ayrımının ana izlekleri esas olarak bu üç isim arasındaki tartışmalar içinde oluştu ve gelişti.[275] Bu tartışmalar, Behice Boran'ın kuramcı kimliğinin ön plana çıkmasında ve MDD karşısında TİP'in temel tezlerini şekillendirmesinde önemli bir uğrak oldu.

MDD-SD tartışmasının belirli izlekleri vardı. İlk izlek, tartışmanın ilk uç verdiği "özneler" sorunuydu. MDD tezlerinin temel dayanaklarından biri, Türkiye'de bir işçi sınıfı devriminin olanaksızlığıydı. Çünkü, onlara göre, Türkiye'de devrime, sosyalizmin kuruluşuna öncülük edebilecek bir işçi sınıfı yoktu. Ama, Osmanlı-Türk tarihine yön veren, devrimci, ilerici bir geleneğe sahip asker ve sivil aydınlar vardı.[276] Bu tabaka, işçi devriminin ve sosyalizmin koşullarını hazırlamak gibi tarihi bir işlev görebilirdi. Behice Boran, MDD kuramcılarının bu tezleri karşısında, Türkiye işçi sınıfının öteki emekçi sınıflar içinde en hareketli ve mücadeleci sınıf olduğunu ve bazı engelleyici, tutucu şartlara rağmen devrime öncülük edebileceğini savundu. Boran, MDD kuramcılarının, asker ve sivil aydınlara atfettikleri ilerici rolün tarih-aşırı olduğuna dikkati çekti.

İkinci izlek, Türkiye'nin tarihsel süreçlerine ilişkindi. MDD kuramcıları Türkiye'nin önündeki devrimci adımın milli bir koalisyona dayanan demokratik bir devrim olduğuna ilişkin tezlerini Türkiye'nin demokratik devrim sürecini tamamlamamış olduğu fikrine dayandırıyorlardı. Bu fikir, demokratik devrimde Batı modelinin esas alınmasından kaynaklanıyordu. Behice Boran ise, Türkiye'de demokratik devrim sürecinin tamamlanıp tamamlanmadığını Batı'ya bakarak ölçmenin yöntembilimsel bir yanlış olduğunu savundu. Boran'a göre demokratik devrim bir 'ideal tip'e göre değil, her ülkenin kendi tarihsel özelliklerine göre bi-

---

[274] Mihri Belli (1915-), 1940 yılında TKP'ye üye oldu ve 1943'te Merkez Komite üyeliğine getirildi. 1945 İGB davasında ve 1951 TKP Tutuklamalarında cezaevine girdi. Bu tutuklamalar sonrasında TKP içinde meydana gelen bölünmelerde Zeki Baştımar'ın karşısında yer aldı. Zeki Baştımar cezaevinden çıktıktan bir süre sonra yurt dışına çıkarak TKP Dış Bürosu'nu örgütledi. Mihri Belli ise Türkiye'de kaldı ve bir grup arkadaşıyla birlikte kendisini TKP'nin "aktif Politbüro"su olarak tanımladı (Atılgan, 2007; TÜSTAV, 2000b: 47). Mihri Belli, 1960'lı yıllarda önce partiye girişi yasal olarak mümkün olmadığı için TİP yönetiminde dışarıdan rol almak istedi. Bu isteği kabul edilmeyince *Yön* dergisiyle ittifak halinde TİP'e karşı mücadele başlattı.

[275] MDD, 1969'dan sonra kendi içinde bölünme ve yeniden bölünmeler yaşadı. Bu bölünmelerde MDD tezleri özellikle devrim stratejileri bakamından yeniden üretildi. MDD'nin yeniden üretim süreçlerinde Şahin Alpay, Halil Berktay (Proleter Devrimci Aydınlık [PDA]), Mahir Çayan (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi [THKP-C]), Hüseyin İnan (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu [THKO]) ve İbrahim Kaypakkaya [Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist] gibi isimler, örgütçülüklerinin yanı sıra kuramcı kimlikleriyle de ön plana çıktı. Bu isimler, MDD'yi halk savaşının Asyalı biçimleriyle ya da Latin Amerikalı öncü savaşı biçimleriyle yeniden ürettiler: Bkz. (Alpay, 1970; Berktay, 1969, 1970; Çayan, 1992; İnan, 1991; Kaypakkaya, 2004). Bununla birlikte, bu yeniden üretim süreçlerinde MDD'nin temel tezleri bakımından radikal değişiklikler olmadı. Behice Boran, bu kuramcıların eserlerini verdiği dönemde, aşağıda göreceğimiz üzere, TİP içindeki kuramsal ve siyasal mücadelelere odaklanmıştı. Bu nedenle, Alpay, Berktay, Çayan, İnan ya da Kaypakkaya'nın MDD yorumlarıyla bir tartışmaya giremedi.

[276] MDD fikrinin ruhunun bu nokta olduğuna Çetin Yetkin de dikkati çekiyor (Yetkin, 1998: 20).

çimlenebilirdi ve Türkiye de kendi çapında bir demokratik devrim süreci yaşamıştı.

Üçüncü izlek, Türkiye'nin "yapılar"ıyla ilgiliydi. MDD kuramcıları, bütün toplumların şaşmaz bir sırayla belirli üretim tarzlarından geçerek sosyalizme erişebileceklerini düşünüyorlardı. Onlara göre Türkiye, emperyalizme bağımlı oluşu nedeniyle kapitalistleşememiş, bu nedenle sanayileşememiş, sosyalizmi kuracak işçi sınıfını bağrından çıkarmamıştı. Öyleyse, önce Türkiye'yi sanayileştirecek, demokratikleştirecek, böylece sosyalizmin kurucu öznelerini tarih sahnesine çıkaracak, bütün bunların önündeki engeller olan emperyalizm ve feodalizmi tasfiye edecek bir devrim gerekliydi. Behice Boran ise, kapitalizmin dünyanın tüm ülkelerinde aynı biçimde deneyimlenmediğini ve aynı sonuçları doğurmadığını; azgelişmiş ülkelerin Batı'nın kapitalist ülkelerinin geçtiği aşamaları adım adım izlemek zorunda olmadığını, eşitsiz ve bileşik gelişmenin azgelişmiş ülkelere sosyalizme sıçrama imkanı verdiğini savundu. Behice Boran'a göre, azgelişmiş ülkelerde devrimin demokratik görevleri ile sosyalist görevleri ayrı tarihsel dönemlerin görevleri olarak kavranamaz, emperyalizme karşı mücadele ile kapitalizme karşı mücadele birbirinden ayrılamazdı.

Dördüncü izlek, ideolojik "hegemonya ve iktidar yolları"yla ilgiliydi. MDD kuramcıları, demokratikleşmemiş, sanayileşmemiş, feodalizme özgü geleneksel ilişkilerini çözememiş olan Türkiye'de emekçi sınıfların kendi sınıf çıkarlarına göre bir düzen değişikliği fikrine varmalarının imkansız olduğuna inanıyorlardı. Bu, MDD kuramcıları açısından sadece imkansız değil, aynı zamanda gereksizdi de. Çünkü, hedefledikleri; asker ve sivil aydınların gerçekleştireceği bir hükümet darbesiydi. Bu nedenle bütün enerjilerini bu tabakaya ve ona destek olacak olan gençliğe devrimci bir bilinç aşılamaya harcadılar. Partisiz devrimciler oluşları da bundan ötürüydü. Behice Boran ise, mevcut düzeni ayakta tutan asıl etmenin ideolojiyle sağlanmış rıza olduğunu düşünüyor ve düzen değişikliğinin ancak bir karşı ideolojik hegemonyanın inşasıyla mümkün olabileceğini savunuyordu. Behice Boran, halkın kendisini sömüren düzene gösterdiği rızanın yerini onu değiştirmek gerektiğine ilişkin bir bilincin almaması durumunda düzenin yıkılamayacağını, yıkılsa bile yeni düzenin ayakta kalamayacağını savunuyordu. Bu nedenle, Behice Boran, başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi sınıfları bilinçlendiren, örgütleyen, mücadelelerini belirli bir hedef doğrultusunda birleştiren parti fikrine sıkı sıkıya bağlıydı.

Burada, bu ana izlekler etrafında yürüyen MDD-SD tartışmasını, Behice Boran'ın MDD kuramcılarının temel tezlerine karşı geliştirdiği karşıtezleri ayrıntılı bir şekilde çözümleyeceğiz.

Özneler

MDD-SD çekişmesinin ilk uç verişi, 1960-1971 döneminin hemen başlarında, Behice Boran ile *Yön* aydınları arasında başgösteren düşüngüsel mücadeleler sırasın-

da olmuştu; bu tartışmayı yukarıda görmüştük. Tartışmalar, daha sonra, Behice Boran ile Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli arasında derinleşerek devam etti. MDD-SD tartışmasının ilk çıkış noktası ve can alıcı teması, toplumsal dönüşüme hangi sınıf ya da tabakaların öncülük edebileceğine ilişkindi.

İşçi Sınıfı

MDD-SD tartışmasının ilk izleği, toplumsal bir özne olarak Türkiye'de işçi sınıfının varlığı ve sosyalist harekete öncülük yeteneği konusundaydı.

MDD kuramcıları, işçi sınıfına yürekten bağlı devrimcilerdi. Söyledikleri sözü onun adına söylüyorlar; verdikleri mücadeleyi onun için veriyorlardı. Fakat azgelişmiş bir ülkenin devrimcileriydiler ve kendi ülkelerinde kapitalizmin anayurtlarındaki gibi bilinçli, örgütlü ve mücadele geleneklerine sahip bir işçi sınıfı bulunmadığına inanıyorlardı.[277] Bu düşünüşleri, Marksizmin teknolojist ve ekonomist yorumlarıyla paraleldi. Marksizmin bu yorumları işçi sınıfına özsel bir devrimci rol atfediyor, işçi sınıfı bu rolü yerine getirdiği oranda gelişkin kabul ediliyordu. Öte yandan, bilinçli bir işçi sınıfının kapitalist gelişmenin zorunlu sonucu olduğu varsayılıyordu (Aytekin, 2006: 14). MDD kuramcıları, böylesi bir yaklaşımdan hareket ettiklerinden ötürü, Türkiye'de gelişkin bir işçi sınıfı görebilmek için kendisine atfedilen devrimci rolü oynayan bir işçi sınıfı ve işçi sınıfının bu rolü yerine getirmesini sağlayacak gelişkin bir kapitalizm arıyorlardı. Bulamayınca da, işçi sınıfının yerine getirmesi gereken rolleri onun adına hareket edecek başka katmanlara, yani işçi sınıfı adına hareket edecek aydınlara devrediyorlardı. Aydınlar, işçi sınıfını, sınıf bilinçli ve kendisinden beklenen devrimci rolü oynayacak bir sınıf haline getirecek nesnel yapısal koşulları hazırlayacak bir düzenin öncülüğünü yapacaklardı. Bu düzen, aydınların öncülüğündeki bir siyasal devrimle başlayacak ve toplumsal bir devrimle kurulacaktı.

Behice Boran'ın işçi sınıfına yaklaşımı, MDD kuramcılarınınkinden radikal bir biçimde farklıydı. Behice Boran, Türkiye işçi sınıfının durumunu, Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinin işçi sınıflarıyla karşılaştırarak değil, Türkiye'nin özgül koşullarına odaklanarak çözümlemeye çalışıyordu. İşçi sınıfını, sınıf bilincinden ve sınıf mücadelesinde bağımsız, durgun bir kategori olarak değil, bir 'süreç ve ilişki' olarak değerlendiriyor; tarihsel ve ampirik olarak kavramaya çalışıyordu.[278]

Behice Boran, *Vatan* gazetesi yazarlığı sırasında *Yön* aydınlarıyla yaptığı tartışmalarda, Türkiye işçi sınıfının varlığı ve öncülük yeteneği konusundaki düşünce-

---

[277] Ellen Meiksins Wood'un dikkati çektiği gibi, işçi sınıfının gelişmemişliği ve toplumun geriliği birçok ülkede, devrimin sınıf mücadelesinden koparılmasına, işçi sınıfı dışı mücadele özneleri bulma yönelimlerine, büyük ve gelişmiş bir işçi sınıfı olmaksızın ivedi bir biçimde iktidarı ele geçirme yöntemleri geliştirme arayışlarına yol açmıştı (Wood, 1998: 12-24).

[278] Behice Boran, sınıf çözümlemesindeki yaklaşımıyla Thompson ve Wood'un geliştirdiği yaklaşımla paralel bir konumda durur. Thompson ve Wood'un sınıf çözümlemesi için bkz. (Thompson, 2004: 39-44; Wood, 2003a: 95-131).

lerinin ana çizgilerini ortaya koymuş, yöntembilimsel vurgularını yapmış, konuya bakışındaki temel ayrım noktalarını belirtik bir biçimde sergilemişti. Bu konudaki çözümlemesinin derinleşmesi ve sistematik bir hale gelmesi ise, süreç içinde oldu. Behice Boran, konuyla ilgili düşüncelerini, sadece *Yön* aydınlarının değil, en azından 1966-1969 yılları arasında Mihri Belli etrafında toplanmış olan bir grup eski kuşak ve genç sosyalist entelektüelin MDD tezini Türkiye'ye uyarlamak amacıyla öne sürdüğü görüşlerle tartışma içinde sistematik hale getirdi.

Behice Boran'ın, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adlı kitabı (Boran, 1968a, 1970a), bir dizi makalesiyle birlikte, MDD'nin tüm tezlerine karşı çıkış niteliğindeydi. Behice Boran, bu çalışmalarında, Türkiye'de işçi sınıfının varlığı ve öncülük yeteneğini çözümlerken toplumbilimsel bir hareket noktasından ilerledi. Ona göre, toplumbilimsel bir açıdan ilerlemek; "meseleleri toplum yapısı açısından görmek ... onlara, üretim güçleri, ilişkileri ve bu ilişkilerin meydana getirdiği sosyal sınıflar açısından bakmak" demekti (Boran, 1968a: 4). Behice Boran'a göre, sınıfsal durum ve ilişkiler gibi, çok karmaşık ve hareketli somut gerçekler incelenirken önce bir "ilk yaklaşma" ile en temel, zorunlu ilişkilerin ortaya konulduğu bir model yaratılmalı; sonra, bu model kurulurken "usulen bir kenara itilen" somut şartlar devreye sokulmalıydı (Boran, 1968a: 153-154). Öyleyse, Türkiye'de işçi sınıfının varlığı ve öncülük yeteneği tartışılırken, ona önce bir "ilk yaklaşma" ile bakmak, işçi sınıfının ayırt edici yönlerini genel planda ortaya koymak, sonra Türkiye'nin tarihsel süreçlerinde işçi sınıfının hareketini izlemek, toplum yapısındaki yerini belirlemek ve içinden geçilen aşamada işçi sınıfının öncülük yeteneğini "engelleyici, tutucu ve çelişkili şartlar"ıyla birlikte çözümlemek gerekliydi.

Behice Boran, işçi sınıfına "ilk yaklaşma"sında, Marx'ı takip ederek, onun toplu mücadele ve örgütlenme bakımından diğer emekçi sınıflara göre üstünlüklerini saptıyordu. İşçi sınıfının, bütün kapitalist toplumlarda, toplu mücadele ve örgütlenmeye yatkınlık bakımından diğer emekçi sınıflara göre dört ayırt edici özelliği vardı; bunlar, aynı zamanda, işçi sınıfını düşüngüsel ve siyasal alanlarda kapitalizmi aşma potansiyeline sahip tek sınıf haline getiriyordu.

İşçi sınıfının ayırt edici özelliklerinden birincisi; dolaysız bir sömürü altında olması ve bu sömürünün kaynağı olarak karşısındaki somut işvereni görmesiydi. İşçi sınıfı bu nedenle ücret, çalışma saatleri, iş güvenliği gibi konularda işverene karşı mücadele edebiliyordu. Oysa, küçük toprağını işleyen yoksul köylü, esnaf ve sanatkar dolaylı olarak sömürülüyor, karşısında mücadele edebilecek somut bir güç bulamıyor, bu nedenle de taleplerini ortaklaştırıp sömürünün kaynağına karşı duramıyordu. Bu bakımdan işçi sınıfına en yakın kesim, büyük çiftliklerde çalışan köylülerdi. Gelgelelim, ücretli tarım işçileri, örgütlenme ve toplu hareket yeteneği bakımından bir dizi dezavantaja sahipti (Boran, 1968a: 150).

Behice Boran'a göre, işçilerin toplu mücadele ve örgütlenmeye yatkınlık bakımından ikinci ayırt edici özelliği; sürekli aynı işyerinde ve toplu olarak çalışmalarından dolayı aynı ihtiyaç ve taleplere sahip olmalarıydı. Oysa, kendi toprağında,

kendi dükkan ve işyerlerinde gündelik nafakalarını kazanmaya çabalayan yoksul köylü, esnaf ve sanatkar toplu olarak çalışmadığından toplu harekete değil, bireyselliğe eğilim gösteren bir karaktere sahipti. Dolaysız sömürü bakımından işçi sınıfına en yakın olan tarım işçilerinin büyük çoğunluğu da, geçici ya da mevsimlik olarak çalıştıkları için toplu hareket ve örgütlenmeye sanayi işçileri kadar yatkın değillerdi (Boran, 1968a: 150).

İşçi sınıfının toplu mücadele ve örgütlenmeye yatkınlık bakımından üçüncü ayırt edici özelliği; kentli bir sınıf olmasından kaynaklanıyordu. Sanayi işçileri şehirlerde ve şehirlerin aynı mahallelerinde toplanıyorlar, mekansal ortaklıkları onlar arasındaki beraberliği güçlendiriyordu. Öte yandan, kent mekanının "toplum hayatının yoğun ve hareketli olduğu, yeniliklerin belirdiği ve yayıldığı merkezler olması da işçileri köy ve küçük kasaba emekçilerinden daha uyanık, toplumsal etkilere ve yeniliklere daha açık hale getiriyordu" (Boran, 1968a: 150-151).

'Üretim araçlarından tüm kopmuş olması', işçi sınıfının toplu mücadele ve örgütlenme bakımından dördüncü ayırt edici özelliğiydi. İşçiler emekgücünden başka satacak bir üretim unsuruna sahip değillerdi. Yoksul köylü, dar gelirli küçük esnaf ve sanatkar kendi işlediği toprak, sahip olduğu dükkan ve işyeri (kiralık olsa bile) üzerinde tasarruf hakkına sahipti; emeğini değil, emeğinin ürününü satıyordu. Hem sömürülüşlerindeki dolayımlar hem de mülkle kurdukları ilişki, bu kesimlere eldeki toprağı genişletmek, imkan bulsa yanında ırgat çalıştırmak, işini büyütmek, büyük patron, büyük tüccar olmak heves ve hedefi yaratıyordu. Bu durum, sözü geçen kentli ya da köylü emekçileri, ideolojik olarak sisteme bağlıyordu. Topraksız köylü ve ırgatlarda bile aynı heves, aynı hedef vardı. Oysa işçiler, en bilinçsiz olanı bile, hiçbir zaman bir işveren, bir fabrika sahibi olamayacağını biliyordu. Onun heves ve hedefleri, işçi olma niteliğini değiştirmeyecek şeylerdi; ücret, çalışma şartları, sosyal haklar, güvenlik vb. Bütün bu nedenlerle işçi sınıfı, "bilinçlenip sömürülmesinin kaynağının nerede olduğunu öğrenince, sömürünün temelden kalkması için üretim araçlarının kamuya mal edilmesini ister", sosyalist olurdu (Boran, 1968a: 151).

Behice Boran açısından, işçi sınıfını öteki emekçi sınıf ve tabakalara nazaran toplu örgütlenme ve mücadeleye yatkın kılan bu koşullar, onu, kapitalizmi aşma ve sosyalizmi kurmada öncü konuma getiriyordu. İşçi sınıfının sosyalist mücadele ve kuruluştaki öncülüğü, toplumsal yapı içindeki konumundan çıkıyordu. "İşçi sınıfı öncülüğü," diyordu Behice Boran, "ona sosyalist teorice veya partilerce tanınmış bir imtiyaz değil, toplum yapısının, gelişme kanunlarının incelenmesi sonucu yapacağı öngörülen –ve umulan– tarihsel bir görevdir. İşçi sınıfı bu görevi *fiilen* yaptığı ölçüde öbür emekçi sınıflara öncü olur" (Boran, 1968a: 153) [vurgu aslında].

Toplum yapısı içindeki yeri bakımından kapitalizmi aşma ve sosyalizme öncülük etmede bu nesnel üstünlüklere sahip olan işçi sınıfının, sosyalist mücadele ve kuruluştaki öncülüğü, Behice Boran açısından, ikili bir anlam taşıyordu. Birincisi, "bir değerler ve onlara tekabül eden psikolojik vaziyet alışlar, davranışlar eğilimleri

olarak ... işçi sınıfının ideolojisi" ve "bir eylem programı olarak da işçi sınıfı hareketinin programı" olan sosyalizm, modern işçi sınıfının oluşum ve gelişiminin bir sonucuydu. İşçi sınıfı, emekçi sınıflar içinde kendine ait bir sınıf ideolojisi olan tek sınıftı. Tarım işçilerinin olsun, yoksul köylülerin olsun işçi sınıfı ya da burjuva ideolojileri dışında kendilerine ait sınıf ideolojileri yoktu. Bu kesimlerin yüzlerini hangi sınıfın ideolojisine, hareketine ve programına döneceği sosyal şartlar ve durumlara göre değişebiliyordu. Yoksul köylüler ya burjuvazinin peşinde feodalizme ya da işçi sınıfının peşinde kapitalizme karşı mücadelelerde temel sınıflardan birine eklemleniyorlardı. Bu mücadelelerde sayısal çoğunluğa sahip olsalar bile, temel sınıflardan birinin ideolojisinin peşinden yürüdüklerinden dolayı, öncü değil, destekleyici olabiliyorlardı. Behice Boran, buradan çıkan sonucu şöylece özetliyordu: "Öncülük sorunu her şeyden önce eylemde gerçekleşen ideolojik öncülüktür" (Boran, 1968a: 160).

İşçi sınıfının öncülüğünün bir "süreç ve ilişki" olduğu, Behice Boran açısından öncülüğün ikinci anlamıydı. "İşçi sınıfı," diyordu Behice Boran, "sırf işçi olduğu için, otomatik olarak öncü duruma gelmez" (Boran, 1968a: 161). İşçi sınıfı, bilinçlenip sosyalist harekete katıldıkça, kendi kuramsal ve pratik bilgilerini artırdıkça, kendi sınıf kardeşlerini uyarıp, eğitip örgütledikçe harekete ağırlığını koyabilirdi. Öte yandan, işçi sınıfı hareketi demokratik hak ve hürriyetlere sahip çıkarak; bunları karşı sınıflara kabul ettirerek; ülke politikasına ve yönetimine ağırlığını koyarak, kendi içindeki bilinçsiz, kayıtsız, "ters şartlanmış" unsurları kazanarak; yer yer onlarla mücadele ederek gelişebilir, örgütlenebilir ve bilinçlenebilirdi. İşte işçi sınıfı, sırf işçi olduğu için değil "bu iki yönlü mücadeleyi vere vere hem toplum ortamını, düzenini kendi yararına değiştirir hem de kendisini değiştirmiş, bilinçlendirmiş olur[du]. Bunu başardığı ölçüde de öbür emekçi sınıf ve tabakalara öncülük edebilir[di]" (Boran, 1968a: 161).

Behice Boran'ın işçi sınıfının öncülüğü meselesini çözümlerken tarihsel maddeci bir hareket noktasına sahip olduğu açıktı. Ne idealistçe, işçi sınıfına kendisinde olmayan özellikleri atfediyor ne de deterministçe işçi sınıfının sırf işçi sınıfı olduğu için kapitalizmden sonra gelecek toplum biçimi olan sosyalizmi zorunlu olarak kuracağını iddia ediyordu. Öncülüğü bir yandan nesnel toplumsal koşullar ve toplum yapısı içinde çözümlüyor, ancak bir yandan da bu nesnelliğin kendi başına bir anlam ifade etmediğini, onun işçi sınıfına ancak süreç ve ilişki içinde sahici bir öncülük sağlayabileceğini vurguluyor, nesnel koşullar ile süreç ve ilişkiler arasında diyalektik bir ilişki kuruyordu.

Behice Boran, aynı diyalektiği, işçilerin sınıf olarak öncülüğü ile örgüt ve tek tek işçilerin öncülüğü arasındaki ilişkide de kuruyordu. Boran açısından öncülük; kişisel ya da örgütsel değil, sınıfsal bir anlam taşıyordu. "İşçilerin *sınıf olarak* öncülüğü söz konusudur" derken, Behice Boran, işçi sınıfından kişilerin ön saflara çıkmasının anlaşılamayacağına dikkat çekiyordu. Zira, bir işçi sınıfı örgütünün başındakiler işçi olsa bile, örgüt burjuva ideolojisinin etkisinde olabilirdi. Bu du-

rumda örgütün komutasında işçiler olsa bile, işçi sınıfı öncülüğünden değil, burjuvazinin öncülüğünden söz etmek gerekirdi. Aynı şekilde bir parti işçiler tarafından kurulabilir, tabanı işçiler tarafından oluşturulabilir ama, bu parti sosyalist bir programı takip etmiyor olabilirdi. Bu durumda da işçi sınıfı öncülüğünden söz etmek mümkün olmazdı. Öte yandan, işçileri sosyalizm yönünde örgütleyen, sosyalist bir programı takip eden, ancak yönetim kademelerinde işçilerin bulunmadığı bir parti, işçi sınıfı öncülüğüne hizmet edebilirdi. İster aydın olsun ister işçi, kişilerin işçi sınıfı öncülüğü içindeki yeri de "bir defada tamamlanan bir şey" olarak düşünülemezdi. Bu konuda şunları yazıyordu Behice Boran:

> İnsanlar, sosyalizmi teorisi ve pratiğiyle öğrene öğrene, eylemine katıla katıla, kendi kişiliğinde mücadele verip kişiliğindeki burjuva etkilerinden arına arına sosyalist olma yolunda ilerler ve bu yol ancak kişinin ölümü ile sona erer. Kişiliğin oluşması ölümden önce sona ererse 'sosyalist' olma işi o noktada duraklar, yarım kalır, aksar. Bunun için sadece işçi olmak, harekette ön yerleri, yönetici mevkileri almak bakımından yetmez. Nasıl ki, aydınlar için de sadece sosyalist kitapları okumuş, teoriyi öğrenmiş, sosyalizmi doğru ve geçerli kabul etmiş olmak yetmez[se] (Boran, 1968a: 1963).

Behice Boran, "ilk yaklaşma"da saptadığı bu işçi sınıfı özelliklerinin, bazı "engelleyici, tutucu ve çelişkili şartlar"la birlikte, Türkiye'nin dünü ve içinden geçmekte olduğu 1960'lı yılları bakımından da geçerli olduğu kanısındaydı. "Emekçi sınıf ve tabakalar arasında," diyordu Behice Boran, "Türk işçi sınıfı öncülüğünü fiilen göstermiştir. Bu sebeple de, kanaatimce, işçi sınıfı öncülüğü tartışılacak bir konu değildir" (Boran, 1968a: 153). Behice Boran, bu sonuca, toplum yapısına tarihsel maddeci bir açıdan bakıp bu yapı içinde sınıfların durumunu tarihsel süreçler içinde ve ilişkisel olarak kavrayabilmekle, Türkiye kapitalizminin özgünlüklerini görebilmekle, işçi sınıfının toplum yapısı içindeki konumunu ayırt edebilmekle, öteki sınıflarla ilişkisini somut olarak gözlemleyebilmekle varmıştı.

Behice Boran'ın Türkiye'de sosyalist hareketin öncülüğünü 'tartışmasız' bir biçimde işçi sınıfının yapabileceğine ilişkin hükmünde, onun, Türkiye'deki sınıf mücadeleleri tarihine ilişkin bilgi ve gözlemi önemli bir dayanak noktasıydı.

MDD kuramcıları, Türkiye işçi sınıfını mücadele geleneği olmayan, haklarını karşıt sınıfa karşı mücadele vere vere koparıp almayan, pasif, uyuşuk, ancak kendisine yöneticiler tarafından ihsan eylenen haklarla gözlerini açabilen, "iğreti" ve "efsane" bir sınıf olarak görüyorlardı (Avcıoğlu, 1966b; Belli, 1970: 233). Aslına bakılırsa, bu görme, tamamiyle 'bakma noktası'yla ilgiliydi. MDD kuramcıları, Türkiye'yi, Batı'nın kapitalist toplumlarından "farklı" ve kendi kuramlarına uygun bir toplum şeklinde kurguladıklarından ötürü, bu ülkede Batı'daki gibi mücadeleci bir işçi sınıfı olamayacağını varsayıyorlardı. Oysa bu, Türkiye işçi sınıfının tarihini öğrenme ve bilme arayışları sonucunda elde edilen bulgulardan, tarihsel araştırma ve gözlemlerden çıkan bir sonuç değil, "zaten" olamayacağına inanılan bir işçi sınıfı hareketi tarihinin hiç olmamış gibi varsayılmasından kaynaklanıyordu.

Behice Boran ise, mücadele tarihi 19'uncu yüzyılın ilk yarısına kadar uzanan Türkiye işçi sınıfının, sömürünün baskısını daima hissettiğini ama, bunu bir yazgı gibi kabul etmediğini fırsat buldukça geliştirdiği direniş ve mücadelelerle gösterdiğini saptayabiliyordu. "1871'de," diyordu, "Haliçteki tersane işçileri işlerini bırakıp Padişaha heyet gönderdikleri zaman kanunlarda grev hakkı, Padişahtan taleplerde bulunma hakkı yoktu. 1908'de Meşrutiyet ilan edilir edilmez Selanikten Aydına kadar yapılan grevler de işçilerin kendiliklerinden giriştikleri bir hareketti, kanunî bir hakka dayanmıyordu. İstanbulda Mütareke ve Millî Kurtuluş Savaşı yıllarında yer alan grevler keza aynı nitelikteydi" (Boran, 1968a: 62-63). Behice Boran, 1947 yılında Çalışma Meclisi'nin toplanmasını, aynı yıl 5018 sayılı Sendikalar Kanunu'nun çıkarılmasını da işçi sınıfına bahşedilmiş haklar ve hukuksal düzenlemeler olarak kavramıyor, "C.H.P. hükümeti ... bunu işçi sınıfına tepeden ihsan edilmiş bir lütuf olarak yapmadı; işçi sınıfının kendiliğinden fışkıran sendikacılık hareketini kontrol etmek, kanalize etmek amaciyle yaptı" diyordu (Boran, 1968a: 63). Türkiye işçi sınıfının 1945-1960 arasında grev ve toplu iş sözleşmesi haklarını iktidardan kopartabilmek, sendika hareketini hükümet kontrolünden kurtarabilmek için verdiği mücadele; 1961 Anayasası'nda grev hakkının tanınmasının hemen ardından daha grevle ilgili yasal düzenlemeler yapılmadan çeşitli işkollarında çıktığı grevler; gerek sendika kongrelerinin, gerekse de işçi eylemlerinin 1960 sonrasında giderek siyasallaşması, Behice Boran'ın, Türkiye işçi sınıfının kımıldayışlarına, diğer emekçi sınıflara nazaran daima önde oluşuna ilişkin gözlemleriydi. Behice Boran, işçi sınıfının bütün bu hareketlenişlerini, onun "bütün emekçi sınıflar arasında en mücadeleci, en hareketli ve en örgütlü" sınıf olduğunun göstergesi olarak değerlendiriyordu (Boran, 1968a: 172).

Bir gösterge daha vardı ki, bu, Türkiye işçi sınıfını, diğer bütün emekçi sınıflara göre iyice öne çıkarıyordu Behice Boran'a göre: TİP'in kuruluşu. TİP'in kuruluşu üzerine şimdiye kadar birçok değerlendirme yapılmıştır. Bunlardan bazıları olumlu ya da olumsuz anlamda duygusal, bazıları idealist, bazıları uvriyerist niteliktedir. Oysa, TİP'in kuruluşuna tarihsel ve toplumsal açıdan bakabilen ilk kişi Behice Boran olmuştur. Boran, TİP'in kuruluşunu ne kurucularının niyetlerine ne de tek tek kurucularının niteliklerine ve amaçlarına bakarak değerlendiriyordu. Onun açısından, TİP'in tarihsel anlamı, ne onu kuran on iki sendikacıdan bir ikisinin ajan olmasına bakılarak, ne kurucularını ilk harekete geçiren etmenin mevcut partilerin kendilerini milletvekili listesine almamalarına duydukları tepki olmasından yola çıkılarak yakalanabilirdi. Ne yalnızca bir avuç sendikacı tarafından kurulmuş olması ne de işçi sınıfının büyük kitlelerinin ona ilk başlarda ilgi göstermemiş olması TİP'in Türkiye sınıf mücadelelerin tarihsel çizgisindeki yerini saptamaya yarayabilecek ölçütler olarak değerlendirilebilirdi. "Sosyal olayların anlamı ve önemi ..." diyordu Behice Boran, "onlara katılanların kişisel saik ve maksatlarından çok öbür sosyal olayların ışığında anlaşılır. Sosyal olayların yine sosyal olaylarla izah edilmesi temel bir metod kuralıdır. Olaylara katılan kişilerin

sübjektif saik ve maksatları üzerinde de, bunlar, sosyal etkileri yansıttığı ölçüsünde durulur" (Boran, 1968a: 62). Öte yandan, işçi sınıfının en azından kayda değer bir bölüğünün, kuruluşu sırasında TİP'i desteklememiş olması da, bir sınıfın bilinçlenmesinin birdenbire ve bütün bir kitleyi kapsayacak şekilde olabilmesinin imkansızlığıyla; hareketin, ancak en uyanık, en aktif kesimler tarafından başlatılabileceğiyle açıklanabilirdi. İşte, bu yöntembilimsel tavır, toplumsal ve siyasal gelişmelere yaklaşımdaki bu tarihsel maddeci üslup, Behice Boran'a TİP'in tarihsel anlamını ortaya çıkarma olanağı vermişti: "Bu kuruluş … işçi sınıfının politik bilinçlenmeye varmakta olduğunun ifadesidir. Sendikacılığın işçi meselelerini çözmeye yetmediğinin, mevcut partilerden işçilere hayır gelmediğinin, ayrı bir parti halinde örgütlenme ihtiyacının belirtisidir" (Boran, 1968a: 64).

Türkiye'de o vakte kadar ortaya çıkmış bütün siyasal partilerden farklı olarak, aydınlar eliyle değil işçiler eliyle, yukarıdan aşağıya değil aşağıdan yukarıya kurulmuş; mevcut partilerden birinin içinden doğmayıp burjuva partilerin tamamından bağımsız olarak meydana getirilmiş olan TİP'in kuruluşu, bir yandan da, işçi sınıfının toplumsal mücadelelerde diğer emekçi sınıfların en önünde oluşunun bariz bir göstergesiydi Behice Boran'a göre. Çünkü, "Türkiye'de öbür emekçi sınıflardan hiç biri … kendiliğinden politik bilinçlenme belirtileri göstermemiştir. Sosyalist bir partinin, Türkiye İşçi Partisi'nin, kuruluşu da işçi sınıfından gelmiştir. Öbür emekçi sınıflar, burjuva partilerinden ayrı, kendi sınıfsal partilerini kurma teşebbüsüne geçmemiştir" (Boran, 1968a: 61-62, 152-153).

Behice Boran'ın, Türkiye işçi sınıfının, toplu mücadele ve örgütlenme konusundaki tarihsel tecrübesine, siyasal bilinçlenme yönündeki eğilimlerine, toplumsal mücadeleler içindeki konumuna ve öncü yerine ilişkin çözümleme ve saptamaları, Türkiye işçi sınıfı ile Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinin işçi sınıfı arasında bir eşdeğerlik kurmayı amaçlamıyordu. Behice Boran, elbette, Türkiye işçi sınıfının Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerindeki kadar sürekli ve şiddetli bir sınıf mücadelesi mirasına sahip olmadığının, bunun Türkiye'nin sanayileşmemiş bir ülke olmasından, işçi sınıfının sayıca az ve güçsüz oluşundan kaynaklandığının farkındaydı. Ama, o, daha önce Şevket Süreyya Aydemir ile yaptığı tartışmalarda da dikkati çektiği gibi, sınıfların varlığı, mücadelesi ve birbirleriyle ilişkisi konusundaki kıyaslamanın ülkeler arasında değil, her ülkenin kendi içindeki sınıflar arasında yapılması gerektiğine inanıyordu. Dolayısıyla, Türkiye'de sosyalist harekete hangi sınıf ya tabakaların öncülük edeceği konusundaki tartışmada, işçi sınıfının gücünü bağımsız bir değişken olarak kabul etmiyordu. Diyordu ki; "Mesele, işçi sınıfının tek başına mutlak gücü değildir; sınıfların karşılıklı gücü, sınıflararası ilişkiler ve güç dengesi meselesidir" (Boran, 1968a: 64). Böylece, Behice Boran, MDD kuramcılarının gözden kaçırdığı mühim bir noktayı vurgulamış oluyordu. MDD kuramcıları Türkiye işçi sınıfının Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinin işçi sınıflarına göre sayıca az ve güçsüz olduğunu vurgularken (Avcıoğlu, 1962a; Belli, 1970: 233) Türkiye'nin sermayedar sınıflarının da Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinin sermayedar sınıfların-

dan güçsüz olduğunu göz ardı ediyorlardı. Bu nedenle, az ve güçsüz işçi sınıfının nasıl olup da kendi mücadelesiyle bazı haklar koparabildiğini idrak edemiyorlardı. Oysa, Boran'ın dikkati çektiği gibi, Türkiye işçi sınıfı, Batı ülkeleri işçi sınıfı kadar güçlü değildi ama, kendi sınıfsal çıkarları için mücadele ediyordu, karşısında yer alan sınıflar ve iktidarları da kendi çaplarınca zayıf ve güçsüz olduğu için uğruna mücadele ettiği haklardan bazılarını söküp alabiliyordu.

Behice Boran gibi toplum yapısına, 'üretim ilişkileri ve bu ilişkilerin meydana getirdiği sosyal sınıflar açısından' bakabilen bir Marksist için, Türkiye işçi sınıfına ilişkin çözümlemeler elbette tek taraflı olamazdı. Behice Boran, işçi sınıfının Türkiye'nin tarihsel süreçlerindeki konumunu, diğer emekçi sınıflara kıyasla üstün olan yanlarını gördüğü kadar, onun Türkiye'nin özgül toplumsal gelişiminden kaynaklanan zayıflıklarını ve zaaflarını da görebiliyordu. Behice Boran'a göre, Türkiye işçi sınıfının öncülüğünü ve etkenliğini "engelleyici, tutucu, çelişkili şartlar" beş noktada toplanabilirdi.

Türkiye işçi sınıfının toplu örgütlenme, mücadele ve öncülük konusundaki etkenliğini zaafa uğratan şartlardan birincisi; Türkiye kapitalizminin sanayileşme düzeyiyle ilgiliydi. "Türkiye," diyordu Behice Boran, "ileri derecede sanayileşmiş olmadığından, işçilerin çoğunluğu, küçük dağınık, geri teknikli işyerlerinde ve sık işyeri değiştirerek çalıştıklarından bu durum onların psikolojik tutum ve davranışlarına da yansımaktadır. İstikrarsız, zor geçim şartları, teknik ve kültürel seviye düşüklüğü, toplu ve örgütlü hareketi, hele politik bilinçlenmeyi zorlaştırmaktadır" (Boran, 1968a: 155).

Behice Boran, Türkiye işçi sınıfını toplu örgütlenme, mücadele ve öncülük konusunda zaafa uğratan ikinci etmenin, işçi sınıfının sınıfsal oluşum sürecinin başlangıç aşamasında olmasından köklendiği görüşündeydi. Gençliği, köyden henüz tamamen kopamamışlığı, köylü niteliklerinden tüm arınmamışlığı Türkiye işçi sınıfını örgütlenme, mücadele ve öncülük konusunda engelleyici, tutucu bir rol oynuyordu. Çünkü, henüz yokluklar içindeki köyünden çıkıp iş aramak için şehre göçen ve bir iş bulabilen işçinin kentin gecekondu mahallesinde sürdüğü hayat, kent ölçütlerine göre ne kadar aşağıda olursa olsun, geride bırakılan köy hayatına göre daha üstündü. İçinde yaşanılan kentli ve işçi hayatın, içinden gelinilen köylü hayata göre üstünlükleri, işçiler arasında mevcuda rıza göstermenin bir temeli haline gelebiliyordu (Boran, 1968a: 155).

İşçi sınıfının kendi içindeki 'katmanlaşma' ve bu katmanlaşmanın üst kısımlarının sahip olduğu sosyal haklar, işçilerin ufkunu çerçevelediği oranda örgütlenme, mücadele ve öncülük bakımından tutucu bir işlev görüyordu Behice Boran'a göre. Bu da, henüz yeterince sanayileşmemiş bir ülkenin işçi sınıfı olmanın, gençliğin, köylülükten kopamamışlığın peşinden Türkiye işçi sınıfının öncülük ve mücadele yeteneğini sakatlayan üçüncü bir etmen olarak ortaya çıkıyordu. Boran bu konuda şunları yazıyordu:

> ... büyük şehirlerdeki işçiler, yetersiz de olsa bir takım haklar elde etmişlerdir.

> Grev, toplu sözleşme, sosyal sigorta, hastane hakları gibi hizmetlerden yararlanmaktadırlar. İş bulabilen sendikalaşmış işçiler tüm emekçilere kıyasla imtiyazlı sayılacak durumdadırlar. Bir fabrikada işe girebilmek için ilgililere önemli miktarda para yedirildiği Anadolu gezilerinde sık sık işittiğim yakınmalardandır. Anadolu kasabalarında, bir fabrikada iş bulsa dükkanını kapatmaya razı küçük sanatkar ve esnafa da rastlanmaktadır (Boran, 1968a: 155).

Hakim sınıfların, işçi sınıfını "mevcut kapitalist düzene bağlamak ve onunla bütünleştirmek" amacıyla yaptığı kimi düzenlemeler, Behice Boran'a göre, işçi sınıfını örgütlenme ve öncülük bakımından geriye çeken dördüncü etmendi. Sigortalı ve sendikalı işçilerin işçi sınıfının diğer tabakalarından ve öteki emekçilerden ayrıcalıklı bir hale getirilmesi, işçi kurumlarının kapitalist işletmeciliğe yöneltilmesi, bir yandan bu işçi kesimleriyle diğer işçi ve emekçi kesimler arasında eşitsizlik, adaletsizlik, dengesizlik yaratarak mevcut sistemi aşmak bakımından yan yana gelişi engelleyen bir işlev görüyor, öte yandan da işçi sınıfının bu kesimini sisteme bağlamakta rol oynuyordu (Boran, 1968a: 155-156).

Behice Boran, Türkiye işçi sınıfını mücadele, örgütlenme ve öncülük bakımından engelleyen beşinci etmenin, işçi sendikacılığının Türkiye'deki gelişim özelliklerinden kaynaklandığını düşünüyordu. "1945'de işçi sınıfından kendiliğinden fışkıran özgür sendikacılık hareketi durdurulduktan sonra iktidar çevrelerince güdümlü bir sendikacılık geliştirilmek istendiğine" dikkati çeken Behice Boran, "Bu durumda sendika yöneticiliği, iktidarlara ve onların dayandığı burjuvaziye bağlı ve yöneticilere özel çıkarlar, imtiyazlar bağlayan bir nitelik kazandı" diyordu (Boran, 1968a: 156). Türkiye gibi "kapkaççı" bir kapitalist toplumda, işçi sendikacılığına Amerikan sendikacılığı tarafından aşılanan yoz ve bozucu özelliklerin, işçi sınıfının sınıfsal çıkarları uğruna verdiği mücadelesini olduğu kadar siyasal bilinçlenmesini de engellediğini vurgulayan Boran, "Amerikan sendikacılığı bütün işçi sorunlarının toplu sözleşme ile çözülebileceği, işçi sınıfının ayrı bir parti halinde örgütlenmesinin gerekli olmadığı iddiasındadır. Bizde de 'Partilerüstü' sendikacılık görüşünün benimsenmesini teşvik etmiş ve Türk-İş Konfederasyonu bu görüşü savunur olmuştur" diye yazıyordu (Boran, 1968a: 157).

Sonuç itibariyle, Behice Boran, işçi sınıfının, genel planda, dolaysız bir sömürü altında olması, sürekli ve toplu olarak aynı işyerlerinde çalışması, kentli bir sınıf olması, üretim araçlarından tümüyle kopmuş olması gibi nesnel özellikleriyle bütün emekçi sınıflar içinde toplu örgütlenmeye ve mücadeleye en yatkın, kapitalizmi aşmada öncülük yeteneği en gelişkin sınıf olduğunu kavrayabilmişti. Boran'ın kavrayışı, Marksizmin mekanik ve determinist yorumlarından farklı olarak, işçi sınıfının kapitalizmin aşılmasında öteki emekçi sınıf ve tabakalara öncülük etmesini, bir zorunluluk, bir kesinlik, bir otomatik durum olarak değil, tarihsel bir imkan olarak görüyordu. Kapitalizmin aşılmasını mümkün kılan maddi koşulların tarihsel bir özne olarak işçi sınıfını öne çıkarmasıydı söz konusu olan; kaçınılmaz, sonucu önceden belli, kendinden menkul bir öncülük değil. İşçi sınıfı fikriyatta

değil fiiliyatta, her koşul, yer ve zamanda değil süreç ve ilişki içinde, bireysel değil sınıfsal, kurgusal değil ideolojik olarak öncü olabilirdi. İşçi sınıfının kapitalizmin aşılmasına yönelik toplumsal mücadele ve örgütlenmedeki genel özellikleri, Türkiye için de geçerliydi. Türkiye işçi sınıfı, 19'uncu yüzyılın ilk yarısından itibaren sömürü ve baskıyı bir yazgı olarak kabullenmeyeceğini örgütlenme, mücadele ve direnişleriyle ortaya koymuş, diğer bütün emekçi sınıflar içinde en hareketli ve mücadeleci sınıf olduğunu göstermiş, TİP'i kurarak siyasal bilinçlenme bakımından da öteki emekçi sınıflardan daha önde olduğunu kanıtlamıştı. Bununla beraber, Türkiye işçi sınıfı, az sanayileşmiş bir ülkenin işçi sınıfı olmak, sınıf oluşum süreçlerinin başlarında bulunmak, köylülükten kopamamak, sermaye iktidarı tarafından çeşitli yollarla kapitalizme bağlanmak, Amerikan sendikacılığının etkisi altına sokulmak gibi toplumsal ve siyasal öncülüğü tutucu, engelleyici özelliklere sahipti. Buna karşılık, işçi sınıfı sayısal olarak artıyordu ve sanayileşme devam etikçe de bu artış sürecekti. "Ama," diyordu Behice Boran, "bu sanayileşme hızı büyük işçi kitlelerini emecek tempoda olmadığı için iş bulmak zorluğu ve işini kaybetmek tehlikesi de devam edecek ve bu kapkaççı kapitalist düzende işçi istekleri hiçbir zaman gereği gibi karşılanmıyacağı, yerli burjuvazi batılı burjuvaziler gibi tavizler vermiyeceği için hoşnutsuzluk ve bunun sonucu düzende değişiklik isteği büyüyecektir." Öte yandan, Türkiye işçi sınıfı Amerikan sendikacılığına karşı almaşık geliştirmek ve siyasal olarak bilinçlenmek bakımından da silkiniş içindeydi; Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) kuruluşu ve TİP'in gösterdiği istikrarlı gelişim çizgisi, bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilirdi (Boran, 1968a: 158).

Aydınlar ve Bürokrasi

İşçi sınıfına yaklaşımdaki derin ayrılıktan uç veren MDD-SD tartışması, diğer toplumsal tabaka ve sınıflar üzerinden yürütülen bir dizi polemikle derinleşti. MDD kuramcıları, Türkiye'nin önündeki devrimci adım olarak gördükleri MDD'ye işçi sınıfının değil, asker ve sivil aydınların öncülük edebileceğini savundukları için bu tabaka üzerine yapılan tartışmalar işçi sınıfı üzerine yapılan tartışmalara paralel ve ona kaynaşık bir şekilde ilerledi. Tartışma konusu, genel olarak aydınlar olmaktan daha çok, aydınların belirli bir kesimi, iktidar ya da devlet kurumlarında görevli olan kesimi üzerinde yoğunlaştı. MDD kuramcıları aydınların bu kesimine "asker-sivil aydın zümre" diyordu; Behice Boran ise, onları, genellikle "bürokrasi" diye anıyordu.

Aydınlar ve bürokrasi bahsindeki tartışma, üç ana izlek etrafında dönüyordu. İlk tartışma, kavramın içeriğine ve aydınlar ile bürokrasinin toplumsal, sınıfsal konumlarına ilişkindi. İkinci tartışma, aydınların Osmanlı-Türk tarihindeki 'özgün' durumları etrafında dönüyordu. Bunlara bağlı olarak aydınların ve bürokratların devrimde oynayacağı role ilişkin tartışma, üçüncü izlekti.

MDD'nin iki kuramcısı olan Doğan Avcıoğlu ile Mihri Belli, 'Türkiye'nin önün-

deki devrimci adımda' öncülük rolü biçtikleri aydınlarla ilgili belirginleşmiş bir tanıma sahip değillerdi. Onlar açısından aydın olmak, gericiliğin karşıtı olarak ilericilik, tutuculuğun karşıtı olarak devrimcilik, emperyalizme karşıtlığın karşılığı olarak milliyetçilik gibi değerleri kuşanmış, okumuş, tahsilli, kurtarıcı kişiler demekti. Bu yazarlar, aydınları belirli değerler sistemi içinde tanımladıkları için aydınların kendi içinde bir farklılaşma gösterebileceğini düşünmüyorlardı. İlericilik, devrimcilik, milliyetçilik gibi bir değerler sisteminin içine yerleştirilmiş olan okumuş, kurtarıcı kişiler arasında bir eşdeğerlik kurguluyorlardı. Bu değerler sistemi içinde eritilmiş aydınlar arasındaki tek ayrım "silah"a göre yapılıyordu. Eli silah tutan aydın "asker aydın", silahsız olan ise "sivil aydın" olarak değerlendiriliyordu. Asker ve sivil aydınları kaynaştıran nokta, sahip oldukları değerler sistemi olduğu için, asker ve sivil sıfatları aydın kavramının önüne getirilerek iki aydın kesimi arasında kaynak yapılabiliyordu: "Asker-sivil aydın zümre." Hatta, asker-sivil aydın zümre, sahip olduğu değerlerin bizzat kendisiyle de tanımlanabiliyordu. Sözgelimi Doğan Avcıoğlu, "milliyetçi devrimciler" kavramını "asker-sivil aydın zümre" ile aynı anlama gelmek üzere veya onun yerine kullanabiliyordu (Avcıoğlu, 1968: 523). Benzer bir yaklaşım, Mihri Belli'de de görülebiliyordu. Belli, asker-sivil aydın zümrenin "Kemalist koldan gelen devrimciler" olduğunu söylüyordu (Belli, 1970: 108).

Öte yandan, MDD kuramcıları, aydınlar arasında devletle kurdukları ilişkiye göre bir ayrıma gitmiyorlardı. Aydınların devletle kurdukları ilişkinin, toplumsal mevkilerinin bir önemi yoktu; bazısı silahlı olabilirdi bazısı silahsız, kimisi devlet kurumlarında görevli olabilirdi kimisi yazar, edebiyatçı ya da şair. Bu tanım, "aydın" kavramıyla "bürokrasi" arasında sınırları keskinleştirilmiş bir ayrıma gitmeyi gerektiriyordu. Sözgelimi, Doğan Avcıoğlu bürokrasiyi, toplumsal konumlanışa, toplumsal ilişkiler ağı içindeki bir konumu işgal edişe göre değil, bu konumlarda yer alanların fikri durumlarına göre tanımlıyordu. İktidarı elinde tutan kurumlarla bu kurumlara bağımlı toplumsal gruplar arasındaki bürokratik ilişkiler ağı içinde yer alan bir asker ya da sivil, benimsediği fikri konuma, halka, farklı toplumsal projelere karşı geliştirdiği tavırlara göre bürokrat da olabilirdi devrimci de. Sözgelimi, bir devlet görevlisi halka destek olduğu vakit "devrimci", onun önüne engeller çıkardığı vakit "tutucu" sayılabilirdi; düzen değişikliğinden yana bir devlet görevlisi "ilerici" olarak tanımlanabilecekken, düzen değişikliğine karşı direnen bir devlet görevlisi "tutucu" olarak adlandırılabilirdi. Avcıoğlu'nun bu konudaki tanımı şöyleydi:

> Bürokrasi, tutuculuk, kırtasiyecilik ve halka destek olma yerine, halkın önüne engeller yığma demektir ... Bürokratın başlıca özelliği, tutuculuktur, gericiliktir ve düzen değişikliğine direnmedir. Başka bir deyişle, bürokrat devrimcinin karşıtıdır (Avcıoğlu, 1968: 523).

Meseleye Behice Boran'ın yaklaşımı ise, MDD kuramcılarınınkinden hayli farklıydı. Behice Boran, *Yön* aydınlarıyla daha *Vatan* gazetesi yazıları sırasında yaptığı

tartışmalarda Marksist bir aydın kuramının temel çizgilerini ortaya koyabilmiş, tarihsel maddeci bir açıyla aydınların genel plandaki özelliklerini saptayabilmişti. Behice Boran'a göre aydınlar, kendi başlarına ekonomik ve siyasal bir güçleri bulunmayan, bağımsız bir değişken olarak toplum hayatına etki edemeyen, ancak temel toplumsal sınıflardan biriyle organik olarak ilişkilendiklerinde bağlandıkları sınıfın sözcülüğünü üstlenerek toplum hayatında yönlendirici, çekip çevirici bir rol üstlenebilen, "sayıları tüm nüfusa kıyasla az da olsa kamu oyunu, öbür sınıf ve tabakaları etkilemekte önemli rolü olan", "hayatlarını beden çalışması, el emeğiyle değil, kafa emeğiyle kazanan" bir "zümre" ya da "tabaka"; "orta sınıflara dahil küçük burjuvazinin daha ilerici, daha bilgili, dünyadaki ve yurttaki gelişmelerden daha haberdar, bunlardan gelen etkilere daha açık kesimi" idi (Boran, 1969a; 1970: 52, 163).

Behice Boran, MDD kuramcılarının aksine, aydınların içten bir farklılaşmaya sahip olduğunu, devlet karşısındaki konumlarına göre kendi içinde iki küme halinde değerlendirilebileceğini düşünüyordu. Aydınların bir kısmı devlet mekanizmasının dışında, fikir, sanat, yazarlık alanlarında ürünler veriyorlardı; ki Boran, bunları, aydınların "serbest kesimi" olarak adlandırıyordu. Devlet yönetiminde yer alan, devlet mekanizmasının içine giren aydınlar ise, iktidarı elinde tutan kurumlarla bu kurumlara bağımlı toplumsal gruplar arasındaki bürokratik ilişkiler çarkına bağlıydılar; ki Boran aydınların bu kesimini "bürokrasi" olarak tanımlıyordu. Bürokrasi de kendi içsel farklılaşmasına sahipti; sivil ya da asker olanları vardı (Boran, 1969b). Behice Boran, bürokrasi üzerine yazdığı bir dizi makalede konuyla ilgili bir tanım da vermişti. Bu tanım şöyleydi:

> ... 'bürokrasi' ... yani, devletin yönetim mekanizmasında yer alıp devlet adına yaptığı görev karşılığı yine devletten para olarak ücret, maaş alan, belli tayin, terfi, görevden çekilme kurallarına tabi olan, bir grup olarak kendine özgü bir takım imtiyazlara sahip bulunan, kendisi bir 'sınıf' olmayıp esas itibarıyla toplumdaki egemen sınıflara hizmet eden, ama toplumdaki çelişkilerin ölçüsüz keskinleşip toplumu patlatmaması için de bir yandan baskı usullerini kullanırken, bir yandan da şartların zorlamasıyla bir ölçüde sömürülen alt sınıfları da kollayan, az çok özerk, ama sınıf ilişkilerinden bağımsız değil, bir tabaka ... (Boran, 1969c)

Behice Boran açısından serbest aydınların ve bürokratların belli bir değerler sistemi içinde tanımlanması mümkün değildi. Aydınlar, serbest kesimiyle olsun, bürokrat kesimiyle olsun, temel toplumsal sınıflara ait, onlar tarafından geliştirilen değer sistemlerinden birine ya da ötekine eğilim gösterebilirlerdi. Benimseyecekleri değerler sisteminin hangisi olacağı ise, hem toplumsal ve sınıfsal konumlarına hem de tarihsel süreçlerin özgünlüklerine bağlıydı (Boran, 1969d).

MDD kuramcıları aydınları bir sınıf olarak değerlendirmedikleri gibi temel toplumsal sınıflara bağlı olarak da görmüyorlardı. Aydınların sınıfsal bir tarifine, ne Avcıoğlu'nun ne de Belli'nin yazılarında rastlamak mümkündü; bu yazarların külliyatında aydın kişi, sınıf aşırı bir konuma sahipmiş gibi görünüyordu. Sözgeli-

mi, Doğan Avcıoğlu'nun "ara tabakalar" olarak andığı asker-sivil aydınlara ilişkin şu sözleri, aydın sorununa nasıl yaklaştığının veciz bir örneğiydi:

> Bu bir mütecanis sınıf, hatta mütecanis bir tabaka değildir. Ama hakim sınıfların nisbeten zayıf olduğu toplumlarda içinden çıktıkları sınıf ve tabakalardan bağımsızlaşmaktadır. Ara tabakalar, politik hayatta sonucu tayin edici unsurdur. ... Bu ara tabakalar toplumun ilerici kesimini teşkil etmektedirler. ... Toplum hayatındaki önemli rolleri dolayısiyle, öncü bir rol oynama, kendilerini, özel çıkarlarının üstüne çıkmaya zorlayan tarihî bir misyona sahip sayma eğilimindedirler (Avcıoğlu, 1966c).

Bu kritik paragraftan izlenebileceği gibi, MDD kuramcıları, aydınlara üç temel nitelik atfediyorlardı: Sınıflardan bağımsızlık, ilericilik, siyasal hayatı kendi başına tayin edebilme yeteneği (yani öncülük). MDD kuramcılarının, asker-sivil aydın ya da "milliyetçi devrimciler" diye andıkları aydınlara, genellikle olumsuz bir çağrışım yapan "bürokrat" kavramını yakıştıramayışları, aydının fıtraten ilerici, öncü ve toplumsal sınıflardan bağımsız olduğuna inanmalarından ötürüydü. Nitekim Doğan Avcıoğlu, bu konuda, "Milliyetçi devrimcilere, çoğu devlet kademelerinden geldiği için bürokrat etiketini yapıştırmak moda olmuştur. ... Milliyetçi devrimcilerin, birçoğunun devlet hizmetinde bulunması, onları bürokrat diye damgalamayı haklı göstermez" diye yazıyordu (Avcıoğlu, 1968: 523).

Behice Boran, MDD kuramcılarından farklı olarak, aydınlara sınıf ilişkileri açısından bakıyor, onların temel toplumsal sınıflar karşısındaki durumlarını kavramaya çalışıyordu. Onun açısından aydınlar, kendi başlarına bir sınıf oluşturmuyorlardı ama, sınıflardan bağımsız ya da sınıfların üstünde de değillerdi; genel ve temel nitelikleri bakımından küçük burjuvaziye dahillerdi. "Bunların," diyordu Behice Boran, "küçük burjuva niteliği ... üzerinde durulmayı gerektirmeyecek kadar bilinmektedir". Boran açısından "küçük burjuva nitelik"; 'sermayeci sınıfla işçi sınıfı arasında bocalamak, çelişkili, tutarsız ve kaypak bir durum ve tutumda olmak' demekti. "Küçük burjuvazi," diyordu Behice Boran, "normal olarak kapitalizme ve burjuva ideolojisine dönük olmakla beraber, buhranlı ve hızlı sosyal değişme zamanlarında zıt ideolojik kutuplar arasında rakkaslanır" (Boran, 1969a).

Aydınların "rakkaslanma" hali, daha çok bürokrasi için geçerliydi Boran açısından. Ona göre, aydınların 'serbest' kesimi, 'bağlı' kesimine kıyasla küçük bir azınlık oluşturuyordu ve onlarda belirtik bir "rakkaslanma" hali görünmüyordu. Aydınların serbest kesimi, ya işçi sınıfından ya da burjuvaziden yana bir tutum geliştiriyorlar ve bu tutumlarında az çok istikrar gösterebiliyorlardı. Asıl rakkaslanan aydınların çoğunluğu idi. Diyordu ki Boran; "aydınların büyük çoğunluğu ... şu veya bu nitelik açısından bürokrat tabakaya girer" (Boran, 1969b). Aydınların çoğunluğunun, yani bürokrat kesiminin karşıt ideolojik konumlar ve karşıt sınıflar arasında "rakkaslanması" bazı toplumsal ve maddi temellerden kaynaklanıyordu. Bürokrasi öyle bir tabakaydı ki, egemen sınıfın yanındayken onunla çelişkiye düşüyor; emekçi halkın yanına geçtiğinde bu sefer onunla çelişkili bir görünüm sergiliyordu. Her iki çelişki biçimi de, çift yönlü bir özellik gösteriyordu.

Bürokrasi, üç nedenle egemen sınıfla çelişki halindeydi Behice Boran'a göre. Birincisi; bürokratlar devlet işlerini çekip çeviriyorlar ama, devlet katında siyasal iktidarı ellerinde tutamıyorlardı. Bu durumda, devletin memuru, hizmetlisi, subayı oldukları ölçüde, ister istemez, devlet katında siyasal iktidarı elinde tutan siyasal parti(ler)in egemen sınıflar yararına, sömürülen sınıflar zararına yürüttükleri, sistemi ayakta tutmaya yönelik siyasal işlere hizmet etmek durumunda kalıyorlardı. "En küçük, en imtiyazsız memur ve hizmetli dahi," diyordu Behice Boran, "egemen sınıflar iktidarının uygulayıcı aygıtının bir ucudur" (Boran, 1969d). Bürokrasi, öte yandan, devletin işlerini çekip çeviren tabaka olarak seçimle işbaşına gelen muhtelif egemen sınıf partilerinin kendi üzerinde tahakküm kurmasına daima rıza göstermeyebiliyor, devlet aygıtına hakim olmak için atağa kalkabiliyordu: "[Bürokrasi], egemen sınıfların iktidarına karşı çıktığı, devlet iktidarına yeniden hakim olabilmek için mücadele ettiği ölçüde de egemen sınıflarla çelişki halindedir" (Boran, 1969d).

Bürokrasinin, egemen sınıf(lar)la çelişki halinde olmasının ikinci nedeni; onun devlet katındaki az çok özerk konumuydu. Bürokrasi, kendisine hükmeden egemen sınıf partisi gelip geçiciyken, kendisi devlet işlerinin sürekli çekip çeviricisi olduğu için, devletle kendisi arasında bir özdeşlik kurabiliyor, devletin çıkarlarını eksen alan bir değerler sistemi geliştirebiliyordu. Behice Boran, Türkiye bürokrasisini ima ederek "'devletin yüksek menfaatini korumak', 'devlet haysiyeti', 'millî şeref ve vekar' sivil-asker tabakanın değerleri arasındadır" diye yazıyordu (Boran, 1969d).

Türkiye'nin kalkınmamış bir ülke olması sebebiyle belli bir eğitim seviyesine sahip olan bürokrasinin uygar ihtiyaçlarını karşılayacak şartlara sahip olamaması, bu tabakayla egemen sınıf(lar) arasındaki üçüncü çelişki kaynağıydı. Boran, bu konuda şunları yazıyordu:

> Büyük merkezlerdeki küçük bir üst kesim istisna edilirse, bürokrat tabakanın ve subay kesiminin büyük kitlesi hakları verilmiyen, gelişmiş toplumdaki benzerleriyle kıyaslanmaya imkan vermiyecek kadar düşük bir yaşama seviyesinde, düpedüz geçim sıkıntısında bırakılan hoşnutsuz bir kitledir. Ve yalnız küçük memurlar değil. Büyük merkezler dışında hakimi, savcısı, nüfus müdürü, posta müdürü, ordu komutanı hep hayatından şikayetçidir, haklı olarak. 'Burada hayat yok' en çok işitilen şikayettir taşradaki memurlar arasında (Boran, 1969d).

Bürokrasi, Behice Boran açısından, sistemi ayakta tutan kanunların, iktidar politikalarının ve hükümet tasarruflarının uygulayıcısı olduğu ölçüde egemen sınıflarla yan yana, sömürülen sınıflarla ise karşı karşıyaydı; ama, kendi tabaka çıkarları, değerleri ve devlet aygıtına hakim olma eğilimi bakımından da egemen sınıflarla karşı karşıya ve "ekonomik çıkar ve politik iktidar mücadelesi veren işçi-emekçi sınıflarla" yan yanaydı.

Gelgelelim, Behice Boran'a göre, bürokrasinin emekçi sınıflarla ilişkisi de iki nedenle çelişkiliydi.

Birinci neden; kendisiyle halk arasında keskin bir hiyerarşi kurması, aşağı sınıflara çok yüksek bir noktadan bakmaya eğilimli bir geleneğe sahip olmasıydı. Bürokrasi, Osmanlı'dan beri "tepeden inmeci, halkı hor gören, şekilperest, işleri kırtasiyeciliğe boğan davranış alışkanlıkları"na sahipti. Behice Boran, bürokrasinin halka bakışı konusunda şunları yazıyordu: "Halktan yana olanları bile çoklukla halkı, iyi niyetle ve onun yararına olarak, ama sert bir disiplinle yukarıdan yönetilecek cahil ve aciz bir kitle gibi görür" (Boran, 1969d).

Bürokrasinin emekçi sınıflarla çelişki halinde olmasının ikinci nedeni; emekçi sınıfların gündelik hayatlarında bürokrasiyle kurdukları ilişkinin, onunla kendi arasında kurdukları karşıtlığın sanki egemen sınıflarla kurdukları ilişki ve karşıtlıkmış gibi görünmesinden kaynaklanıyordu Behice Boran'a göre. Kendi sözleriyle:

> Anadolu'nun küçük şehirlerinde, kasabalarında ve köylerinde ... bürokratları iktisadî refah bakımından da çok üstün görür. Bir kez günün belli saatlerinde, yazın kızgın güneşten, kışın soğuk ve yağmurdan korunmuş kapalı odalarda masa başında emir verip yazı yazmayı gerçek bir çalışma, emek harcama saymaz, çünkü kendisinin çalışma saatleri belirsizdir ve tarlada, ya da dükkan veya atölyede tezgah başında çalışma saatleri çok ağırdır. ... Asıl egemen sınıfların yüz binlik, milyonluk kazançları ve uzak merkezlerdeki lüks yaşantısı halkın bilgisinin ve tecrübesinin dışındadır. 'Gavurluk' saydığı yaşantı biçimlerini de bürokratlarda görür, egemen sınıfların israfla, zevkü-sefalı yaşantısından habersizdir (Boran, 1969d).

MDD kuramcılarıyla Behice Boran arasında serbest ve bağlı aydınların devrimdeki rolü hakkındaki tartışmanın üçüncü izleği, bu tabakanın Osmanlı-Türk tarihinde oynadığı role, sahip olduğu "geleneğe" ilişkindi.

MDD kuramcılarının sürekli olarak yineledikleri değişmez iddiaları oydu ki; asker-sivil aydın zümre Osmanlı-Türk tarihinde daima ilerici bir rol oynamıştı. Hatta, bu zümre, Osmanlı-Türk toplumunun tek ilerici-devrimci kesimini oluşturmuştu. İlerici-devrimci bir geleneğe sahip olan bu tabaka, Türkiye'yi gerekli aşamalardan geçirerek sosyalizmin eşiğine ulaştırabilmeye muktedir yegane güçtü. Mihri Belli, "... yüzyıldan fazla bir süredir Türkiye'de son söze sahip olan ... bu zümreye, öteki sınıf ve zümrelerden ayrı bir güç olarak bakmak gereği vardır" diyordu (Belli, 1970: 92). Benzer bir şekilde, Doğan Avcıoğlu da şöyle yazıyordu: "Ara tabakalar, politik hayatta sonucu tayin edici unsurdur. Bu büyük güçlerinin bilincine varmışlardır ve bu bilinç onları bağımsız kılmaktadır. ... Bu tabakalar, burjuvazi kalkınma çabalarında başarısızlık gösterdiği ve kütlelerden gelen sosyal baskı arttığı ölçüde, kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna yönelebilmektedirler" (Avcıoğlu, 1966c: 9).

Behice Boran açısından, MDD kuramcılarının asker-sivil aydın zümre hakkındaki tezleri, biri metodolojik, öteki tarihsel, iki yönlü bir yanlışlık içeriyordu. Metodolojik yanlış, "çelişik gerçeğin sadece bir yanını ele almaktan, veya bir yanına ağırlık vermekten" kaynaklanıyordu. Tarihsel yanlış ise, "devrimciliğin tarihsel göreliğini (relativite'sini) ve Türkiye'de koşulların ve sınıfsal yapının değiştiğini gözden kaçırmaktan" kökleniyordu (Boran, 1969b).

Behice Boran, MDD kuramcılarının, asker-sivil aydın zümrenin Osmanlı-Türk tarihinde ilerici bir rol oynadığına ilişkin tezinde bir gerçek payı olduğunu düşünüyordu. Asker-sivil aydın zümre, bazı toplumsal ve tarihsel nedenlerle Osmanlı-Türk tarihinde ilerici bir rol oynamıştı ama, bu, gerçekliğin tamamı ya da ta kendisi değil, sadece bir yanıydı. Eğer onun, oynadığı ilerici rolün yanı sıra "tutucu" yanları da görülmezse o zaman "gerçek payı, gerçekliğini ve geçerliliğini kaybeder"di (Boran, 1969b).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde toplumsal yapının değişme biçimi, Behice Boran'a göre, asker-sivil aydın zümrenin ilerici bir işlev görmesinin temellerini sağlamıştı; ama, aynı neden, onun tutuculuğunu da koşullandırmıştı. Behice Boran açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun "içsel" değişiminin kaynağı, "dışsal" bir nedende yatıyor, böylece "dışsal" olan, "içsel" olanın değişimine etki ettiği oranda içselleşiyordu. "... [D]eğişmelerin kaynağının," diye yazıyordu Behice Boran, "Türk toplumundan daha ileri bir safhada bir başka sosyal düzende olan batılı toplumların askerî, siyasî ve ekonomik baskısı olduğunu gözden kaçırmamak lazımdır" (Boran, 1970a: 17).

Behice Boran, Osmanlı İmparatorluğu'nun, kendilerinden daha gelişmiş düzenlerin, askeri, siyasi ve ekonomik baskısı ve sömürüsü altında olmadıkları için kendi içsel gelişmeleri ve değişmeleri sonucu feodalizmden kapitalizme geçebilen Batı toplumlarına ayak uyduramayışından dolayı daha farklı ve "tepeden inme" bir değişim çizgisi izlediği kanaatindeydi. Osmanlı İmparatorluğu, üç nedenle Batı Avrupa'nın gelişmesine ayak uyduramamıştı. Birinci olarak; Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu, Avrupa'da kapitalizmi yaratacak sosyal değişmelerin meydana gelmeye başladığı döneme denk gelmişti. Bu bir "anakronizmdi": "Avrupada ... kapitalizmin ilk safhası gelişirken, biz genç bir toplumun bütün enerjisiyle merkezî feodal bir imparatorluk kuruyorduk" (Boran, 1970a: 20). Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı Avrupa'nın gelişmesine ayak uyduramayışının ikinci nedeni; İmparatorluğun, Avrupa'nın doğu ile ticaretinin ana yolları üzerinde bulunan konumunu kaybetmesi nedeniyle ekonomik bakımdan gerileme sürecine girmesiydi. Coğrafi keşifler sonucu Avrupa'nın ticareti, denizaşırı ticaret halini almasaydı ve Osmanlı toprakları dünya ticareti bakımından stratejik konumunu korusaydı, Osmanlı İmparatorluğu "komşu Avrupada yer almakta olan değişmelerin belki de etkisinde kalır ve dışla olan ilişkiler sonucu içte de aynı yönde gelişmeler başgösterebilirdi." Oysa, denizaşırı ticaret Anadolu'daki büyük ticaret ve el sanayi merkezlerini zamanla söndürmüştü (Boran, 1970a: 20-21). İstilalar devrini geride bırakıp ulus devletler olarak örgütlenen Avrupa'nın, Asya'dan gelen ve başka bir dine mensup olan istilacıları kendi camiasının dışına çıkarma çabası ve "Osmanlıların da din taassubu ve askerî kuvvetten doğan kendini beğenmişlikle Avrupa'ya sırt çevirmeleri", Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı Avrupa'nın gelişmesine ayak uyduramayışının üçüncü nedeniydi (Boran, 1970a: 21).

Osmanlı İmparatorluğu, bu üç nedenle Batı'nın gelişmesine ayak uyduramayın-

ca, tarihsel bakımdan daha ileride bulunan Batı da, İmparatorluğu "hammaddeler kaynağı ve mamul eşya pazarı olarak açmak üzere zorlayınca" yukarıdan aşağı doğru bir "batılılaşma" hareketi başgöstermişti Behice Boran'a göre. Batı karşısında askeri alanda alınan yenilgiler, Batı'ya karşı verilen Batılılaşma tepkisinin ilk uç verdiği kurumun ordu olmasını koşullandırmıştı. "Görülüyor ki," diyordu Behice Boran, "toplum, dış baskıyı ilk ve en belirgin şekilde hissettiği noktadan tepki gösterip değişmeye başlıyor" (Boran, 1970a: 21). Behice Boran, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yenilgilerin önüne geçmek için Batı tipinde yeni bir ordu kurmak ve bu ordunun sevk ve idaresini sağlayacak askeri kadroları yetiştirmek için yeni eğitim kurumları yaratmaya yönelmek durumunda kaldığını; bütün bu yukarıdan aşağıya ya da "tepeden inme" Batılılaşma hareketine, devletin ve devleti somut olarak temsil eden asker-sivil aydın kadroların öncülük ettiğinin bir gerçeklik olduğunu görebiliyordu. Devlet eliyle "toplum yapısının en üstünden ve yüzeyinden" değiştirilmeye çalışılmasının özneleri, genellikle, devlet mekanizması içinde yer alan devletle, yönetimiyle sıkı ilişkiler kuran aydınlardı; devlet mekanizması dışındaki aydınlar da, ilerleme ve Batılılaşma çabalarına omuz vermişlerdi. Bütün bu ilerleme ve Batılılaşma çabaları, tarihsel bakımdan "ilerici" bir karakter taşıdığı için, "aydınlar tabakası, özellikle yönetici kadrodakiler, ilerici, olumlu rol oynamışlardı" (Boran, 1970a: 165)

Gelgelelim, aydınlar tabakasının Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeden kurtulma, ilerleme, Batılılaşma çabalarında ve Cumhuriyetin kuruluşunda ilerici bir rol oynamış olmaları, gerçekliğin sadece bir tarafıydı. Behice Boran, asker-sivil aydınların Osmanlı-Türk tarihinde oynadıkları ilerici rol kadar, onların zaaflarına, tutucu yanlarına ve bunları koşullandıran tarihsel süreç ve ilişkilere de bakıyordu.

Yüzeysellik ve köksüzlük, Behice Boran'a göre, Osmanlı-Türk aydınının iki önemli zaafıydı. Asker-sivil aydın tabakanın kendi Batılılaşması, ilericiliği yüzeydeydi; çünkü, "insan kişiliği, içinde yetiştiği topluma göre muhteva ve şekil kazandığından, ne kadar Batının etkisinde kalsalar da bunlar, çöküş halinde yarı feodal bir toplumun kişileriydi" (Boran, 1970a: 22). Asker-sivil aydın tabaka, köksüzdü; çünkü, bir burjuva toplumuna öncülük yapmak istiyordu ama, dayanacağı sınıf temelinden neredeyse tümüyle yoksundu. Behice Boran'ın sözleriyle:

> Yönetici-aydın kadro, toplum için kabul ettiği temel kurumlar, ... hayat felsefesi ve benimsediği sosyal değerler bakımından ticaret ve sanayi sermayesine –burjuvaziye– dönüktü. Oysa bu sınıflar hemen hemen mevcut değildi ve hızla gelişmeleri imkanı da yoktu. Çünkü İmparatorluk gelişmekte olan batılı kapitalist toplumların nüfuzu altına girmiş, onlara ham madde kaynağı ve pazar vazifesi gören bağlı bir ekonomi durumuna düşmüştü. Bu bağımlı durumda tüccar, hele sanayici sınıfların gelişmemesi, reformlar yapmak isteyen devleti, yönetici kadroyu ve genellikle reformlardan yana olan aydınları, köksüz ve dayanaksız bırakmıştı (Boran, 1970a: 23).

Behice Boran'ın görüş açısına göre, asker ve sivil aydınlar, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinde ilerici bir rol oynamalarından ve yüzeysellik ve köksüzlükle malul olmalarından başka, "tutucu" bir karaktere de sahiptiler. Tutuculukları, bir yandan onları ilerici kılan nedenden, yani devletle sıkı ilişki kurmuş olmalarından, bir yandan da sınıfsal aidiyetlerinden kaynaklanıyordu. Behice Boran'ın fikri oydu ki; "... halkı horlayan, ezen, müstebit, merkeziyetçi devleti somutta temsil edenler ... bu aydın yönetici tabaka idi" (Boran, 1970a: 165). Öte yandan, aydın tabaka, sınıf aidiyeti bakımından küçük burjuvaziye dahil olduğu için halka genellikle tepeden bakıyor; onun cahil ve gerici olduğu için yobaz peşine takıldığını sanıyordu. Bu düşünce, aydınlarda, yeniliklerin halka ancak "güçlü bir yönetim ve devlet otoritesiyle" kabul ettirilebileceği kanısını koşullandırıyordu. "Bu yanlarıyla," diyordu Behice Boran, "aydın yönetici tabaka demokratik gelişmede tutucu etki yapmakta"ydı (Boran, 1970a: 165).

Behice Boran, MDD kuramcılarının asker-sivil aydın zümrenin Osmanlı-Türk tarihinde daima ilerici bir rol oynayageldiğine ve bu rolü oynamaya devam edeceğine ilişkin iddialarıyla, çelişik gerçeğin sadece bir yanına bakmakla malul olmalarının yanı sıra, bir de tarihsel bir yanlışlık içinde olduklarını düşünüyordu. Behice Boran'a göre, MDD kuramcıları, asker-sivil aydın zümrenin Osmanlı-Türk toplumunun dününde ilerici oldukları için bugününde de, bugününde ilerici oldukları için yarınında da ilerici olacaklarını varsaymalarının tarihsel bir hata olduğunu vurguluyor; bu varsayımın ilericiliğin ya da devrimciliğin durağan olarak kavranmasından kaynaklandığına inanıyordu.

MDD kuramcılarının algısında, asker-sivil aydın zümre devrimci bir geleneğe sahipti; gelenek ise, toplumsal ilişkiler içinde tanımlanan, toplumsal ilişkiler değiştikçe değişen bir şey değildi. Belirli tarihsel dönemlerde, belirli toplumsal ilişkiler içinde ortaya çıkan devrimci ya da ilerici bir karakterin değişmez, katı bir gerçeklik olarak düne, bugüne ve yarına yayılması tarihsel maddecilikle çatışma halinde olan bir yaklaşımdan kaynaklanıyordu. Behice Boran, ise, devrimcilik ya da ilericiliği gelenek kavramıyla kaynaşık idealistik bir biçimde değil, tarihsel süreçler ve toplumsal ilişkiler içinde değişen ve yeni anlamlar kazanan bir kavram olarak görüyordu. Kendi sözleriyle:

> ... 'Bu tabakanın devrimci geleneği vardır' gerekçesi kendi başına geçerli değildir bugün. İmparatorluğun son yüzyıllarında ve Cumhuriyet'in ilk döneminde 'devrimci' sayılabilecek girişimler ve işler bugün kayıtsız şartsız öyle sayılamaz. Bugün sosyalist veya hiç değilse sosyalist doğrultuda olanlar devrimcidir. Devrimci, ilerici kavramlarının anlamı, muhtevası değişmiştir. Onlar [MDD kuramcıları] ise hâlâ Millî Kurtuluş Savaşını verdiğimiz ve onu izleyen yıllardaymışız gibi mantık yürütüyorlar. ... (Boran, 1969b: 5).

Asker ve sivil ya da "bağlı" ve "serbest" aydınlar, Osmanlı-Türk tarihinde oynadıkları hem ilerici ve hem de tutucu rolleriyle, yüzeysellik, köksüzlük ve dayanaksızlık gibi zaaflarıyla 1960'lı yıllarda gelişmekte olan işçi ve sosyalist hareke-

tinin neresinde yer alabilirler, onun içinde nasıl bir rol oynayabilirlerdi? Aslına bakılırsa, Behice Boran'ın aydınlar üzerine yaptığı kuramsal çözümlemeler, tarihsel incelemeler, sosyolojik tanımlamalar, tamamıyla bu soruyu yanıtlamak, aynı soruya verilen başka yanıtları sınamak, aşındırmak ve çürütmek içindi. Behice Boran'ın, aydınların gerek dünyanın öteki ülkelerindeki gerek Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki toplumsal mücadele ve değişmelerde oynadığı role ilişkin tarihsel tecrübelerden ve bu konuda meydana getirilmiş kuramsal birikimden çıkardığı sonuç ise; aydınların işçi sınıfı ve sosyalist hareketin önemli bir müttefiki, bir yardımcı kuvveti olabileceği ve olması gerektiği şeklindeydi (Boran, 1969b: 5). MDD kuramcılarının aydınların tarihine, rollerine ve durumlarına ilişkin tanımlama, çözümleme ve değerlendirme gayretlerinde de aynı neden etkiliydi. Doğan Avcıoğlu olsun, Mihri Belli olsun, öteki MDD kuramcıları olsun, asker ve sivil aydınların, gerek Osmanlı-Türk tarihinde gerekse de başka ülkelerin toplumsal mücadeleler tarihindeki yerlerine ve rollerine bakarken aslında tek bir soruyu yanıtlamaya, daha doğru bir deyişle de bir soruya verdikleri yanıtı kanıtlamaya çalışıyorlardı: Türkiye'de 'devrimci', 'sosyalist' ya da 'toplumcu' mücadelenin öncülüğünü kim yapacak? MDD kuramcılarının bu soruya verdikleri yanıt, Türkiye'nin önündeki 'demokratik devrim'e ya da 'milli demokratik devrim'e asker sivil-aydın zümrenin öncülük yapabileceği şeklindeydi. İşin bir yanı da şuydu ki; MDD kuramcılarının, sosyalizme aşamalı geçişi öngören 'milli demokratik' ya da 'demokratik' devrim modelini savunmalarının temel gerekçelerinden biri de, Türkiye'de toplumsal mücadeleye öncülük edebilecek yegane tabakanın aydınlar olduğuna ilişkin görüşleriydi.

Behice Boran ise, sivil ve asker ya da bağlı ve serbest aydınların sosyalist mücadeleye ve işçi hareketine kazanılıp katılmalarının hem bir gereklilik olduğunu belirtiyor ve hem de bu katılımın çelişkili bir katılım, işçi sınıfıyla aydınların birliğinin çelişkili bir birlik olacağını öngörüyordu.

İşçi sınıfı ile aydınların sosyalist hareketteki birliği, iki nedenle çelişkili bir birlikti Behice Boran açısından. Birincisi; sosyalizmin bir ideoloji bir de bilim yanı olduğu için. İkincisi; aydınların sınıfsal durumlarının kendisi nesnel olarak çelişkili olduğu için.

Behice Boran, sosyalizmin biri ideolojik, diğeri bilimsel, iki yönü olduğunu düşünüyordu. Sosyalizmin bu iki yönü arasında çelişik bir birlik vardı ve bu çelişkinin izdüşümü sosyalist hareket içinde aydınlar ile emekçiler arasında ortaya çıkıyordu. Behice Boran'a göre, sınıf ideolojileri, kitleleri sarıp sarmalayan ve böylece maddi bir güç haline gelen değerler sistemiydi. Kendi tanımıyla:

> Sınıf ideolojileri, ait oldukları sınıfların çıkarlarına uygun, onları haklı ve doğru gösteren bir değerler sistemidir; bu değerler sistemi söz konusu sınıfın kişilerinde psikolojik vaziyet alışlar, davranış eğilimleri (atitüdler) şeklinde yerleşerek o sınıfın insanlarını kendi sınıf çıkarlarına uygun davranışlarda bulunmaya iterler (Boran, 1970a: 109).

Sosyalizmin bir ideoloji haline gelmesi demek, onun bilimsel açıklamalarının kitleler tarafından benimsenmesi demekti; ki bu, onun bilimsel açıklamalarının sonuçlarının "açık ve kesin formüller, sloganlar haline getirilmesini gerektiriyordu." İdeolojide şüphe değil inanç, sorgulama değil bağlılık hakimdi (Boran, 1970a: 114). Oysa, sosyalizmin toplumbilim olarak gelişmesi "insan kafasının yaratıcı faaliyeti, yeni buluşlara, görüşlere varması ile olur[du]." Bu ise, kendilerini ait oldukları sınıfın ideolojisi içinden kuran kişilere tuhaf gelecek kadar geniş bir düşünce özgürlüğünü, şüpheciliği, sınırsızlığı gerektirirdi. Behice Boran, "bilimle uğraşmayan insanların, sağduyunun geçersiz, mantıksız hatta gülünç sayabileceği görüşleri bilim adamları bir varsayım ... olarak kabul edip üzerinde çalışmak gereği duyabilirler. Metodolojik bir şüphecilik vardır bilimde; en yerleşmiş, ıspatlanmış görünen doğruların bile yeni deneyler, gözlemler ışığında değişebileceğini ... kabul eder bilim adamı" diye yazıyordu (Boran, 1970a: 114).

Burada söz konusu olan; sosyalizmin bilim yanı içinde kalan aydınların sorgulayıcılıkları, şüphecilikleri ve sınırsız düşünce özgürlüğü istekleri ile sosyalizmin ideoloji yanının içinde kalan emekçi kitlelerin inançları, inançlarına bağlılıkları ve bunlara uygun davranışları arasındaki çelişkiydi. Bu çelişki, "düşmanca olmayan" bir çelişkiydi ama, sonuçta sosyalist hareketin kapsadığı işçiler, aydınların "fikir, bilim ve sanat alanındaki bitip tükenmez görünen tartışmalarından, ince eleyip sık dokumalarından sabırsızlanacaklar, o alanlarla meşgul olmayanlara ilk bakışta acaip, hatta saçma gelen fikirlerden, çalışmalardan, eserlerden kuşkulanacaklar, bunları bir vakit, enerji, kaynak kaybı, hatta sosyalizmden sapma sayabileceklerdi" (Boran, 1970a: 164) Oysa, sosyalizmin hem bir sınıf ideolojisi hem de toplumbilim olarak gelişmesi işçi sınıfının doğuşu tarafından koşullanmış olmakla birlikte, onun kuramını ve yöntemini geliştirenler, işçilere taşıyıp kitleselleştirebilenler aydınlardı. Üstelik, işçi sınıfının sosyalist programının oluşturulabilmesi için bilimin ve sanatların her alanından aydınlara ihtiyaç vardı. Çünkü; gerekli kültür ve eğitimden yoksun bırakılan işçiler, günlük nafakalarını kazanma uğraşından düşünsel çalışmaya vakit ve enerji bulamazlardı (Boran, 1970a: 163).

İşçi sınıfı ile aydınların sosyalist hareketteki birliğini çelişik kılan ikinci yan, aydınların sınıfsal konum bakımından çelişik bir karakter taşımalarıydı. Hatırlanabileceği üzere Behice Boran, aydınları temel sınıflardan bağımsız ya da bağlantısız olarak tanımlamıyor ve bu tabakanın sınıf bağlantılarının şartlara göre değişebileceğini vurguluyordu (Boran, 1970a: 175). Bu durum, işçi sınıfı ile aydınların birlikteliğindeki çelişkinin nesnelliğini oluşturuyordu.

Bir toparlama yapılacak olursa, Behice Boran ile MDD kuramcıları arasında aydınlar ve bürokrasiye yaklaşım bakımından ortaya çıkan farkların şunlar olduğu söylenebilir: MDD kuramcıları, aydınlar ve bürokrasiyi, temel toplumsal sınıflarla olan ilişkileri ve bu ilişkilerden türeyen işlevleri üzerinden değil, sahip olduklarını varsaydıkları gelenekler ve değer sistemleri üzerinden kavrıyorlardı. Behice Boran ise, MDD kuramcılarının sınıf-aşırı ve idealistçe bir yaklaşımdan türetilmiş aydın

yaklaşımlarından farklı olarak, aydınların sınıflarla kurdukları ilişkileri esas alıyor, bu ilişki içinde kendi içlerinden nasıl farklılaştıklarını saptamaya çalışıyordu. Aydınların hakim sınıfla olduğu kadar tabi sınıfla kurduğu ilişkiler, bu ilişkilerden türeyen çelişkiler ve bu çelişkilerin işçi sınıfı mücadelesi bakımından nasıl değerlendirileceği idi Behice Boran'ın derdi. MDD kuramcıları, aydın ve bürokrasi katmanının geçmişte oynadığı ilerici role bakarak onun bugün ve yarın da ilerici rolünü oynamaya devam edeceğini savunuyorlardı. Behice Boran ise, ilericiliğin tarihsel ve toplumsal olarak kurulacağını vurguluyor, geçmişte ilerici olanın bugün de, bugün ilerici olanın yarın da ilerici olmayabileceğine dikkat çekiyordu. Öte yandan, Behice Boran, aydınların Osmanlı-Türk tarihinde oynadıkları ilerici rol kadar tutucu role de göz çevirmek gerektiğini, her iki rolün de toplumsal ve tarihsel koşullarının görülmesinin zorunlu olduğunu vurguluyordu.

Tarihsel Süreçler

İşçi sınıfına yaklaşımdaki derin ayrılıktan uç veren, sonra devrime hangi sınıf ya da tabakanın öncülük edeceğine ilişkin soruyla derinleşen MDD-SD tartışması; bazı başka kritik sorular etrafında yürümeye devam etti. Tartışmalar, bazı ana izleklere bağlanmış sorular etrafında bir "devrim stratejisi" şeklinde daha derinlerde kuruldu. Türkiye'de 'burjuva devrim', 'demokratik devrim' ya da 'milli demokratik devrim'in tamamlanıp tamamlanmadığı; Türkiye'nin ekonomik ve politik yapısı bakımından sosyalizme uygun olup olmadığı gibi sorular, tartışmanın kurucu soruları oldu. Aslına bakılırsa, işçi sınıfını Türkiye'nin toplum yapısını değiştirmeye muktedir bir güç olarak kavrayıp kavramama hallerine bağlı olarak ortaya çıkan bir dizi soru ve bunlara verilen bir dizi yanıttı söz konusu olan. Eğer işçi sınıfı 1960'lı yıllar Türkiyesi'nin toplum yapısını değiştirmeye muktedir bir toplumsal sınıf olarak kavranıyorsa, elbette sosyalist bir devrim stratejisi geliştirilecek, sosyalist devrim tezi öne sürülünce burjuva demokratik devrimin tamamlanmış olduğu savunulacak; işçi sınıfının muktedirliği, sosyalist devrimin esaslığı ve burjuva demokratik devrimin tamamlanmışlığından oluşan birbirine kaynaşık tezler de, kendilerine uygun bir ekonomik ve politik yapıya sahip Türkiye tarif edecekti. Tersi de doğruydu: Eğer işçi sınıfı, 1960'lı yıllar Türkiyesi'nin toplum yapısını değiştirme güç ve yeteneğinden yoksun bir sınıfsa onun devrimine öncel bir devrim olarak milli demokratik devrim kuramı kurgulanacak, milli demokratik devrim kurgusu zorunlu olarak Türkiye'de burjuva demokratik devrimin tamamlanmamışlığına ilişkin iddiayı beraberinde getirecek; işçi sınıfının zayıflığı ve devrime önderlik yeteneğine sahip olmayışı, burjuva demokratik devrimin tamamlanmamışlığı ve milli demokratik devrimin esaslığından oluşan tezler de kendilerine uygun ekonomik ve politik yapıya sahip bir Türkiye tarifine yönelecekti.

Aslına bakılırsa, MDD kuramcıları, bir yandan Türkiye'de toplumsal değişime

öncülük edecek yegane toplumsal kesim olarak aydınları gördükleri için ve bir yandan da işçi sınıfını toplumsal dönüşüme öncülük edemeyecek kadar cılız, bilinçsiz ve kabiliyetsiz bir sınıf olarak gördüklerinden ötürü bir işçi devriminin Türkiye için imkansız olduğu sonucuna ulaşmışlardı. Bir işçi devrimine gebe olmadığına inanılan Türkiye, olsa olsa onun doğuşunu hazırlayacak milli bir devrimin yatağı olabilirdi. Eğer Türkiye'nin önündeki devrimci adım bir işçi devrimiyle kurulacak sosyalist bir iktidar olamayacaksa, o vakit, milli bir koalisyona dayanan demokratik bir devrimin geçerliliğinden söz edilebilirdi. Ama o zaman da yanıtlanması gereken soru şuydu: Türkiye, hâlâ demokratik devrim aşamasındaysa, Kurtuluş Savaşı'yla başlayan devrim neydi?

Bu kritik soru, MDD-SD tartışmasının önemli bir ayağını "tarihsel süreçler" tartışması olarak kurdu. Kurtuluş Savaşı'nın temel nitelikleri, Cumhuriyet yönetimin sınıfsal nitelikleri ve hedefleri, tek parti döneminin sona erişinin tarihsel anlamı, DP'nin iktidara gelişinin bir karşıdevrim olup olmayışı, 27 Mayıs'ın hangi süreçlerin bir sonucu ve hangi süreçlerin bir başlangıcı olabileceğine ilişkin bir dizi soru, Türkiye'de olası bir iktidar değişiminin ne şekilde meydana gelebileceği sorusuna verilecek yanıtın netleştirilmesi için gündeme alınması gereken sorular olarak meydana çıktılar.

Kurtuluş Savaşı'nın Niteliği

MDD kuramcıları, Türkiye'nin Milli Kurtuluş Savaşı'yla tarihinde hiç olmadığı kadar önemli bir devrimci dönemece girdiğini düşünüyorlardı. Bu devrim, bağımsızlığını kazandırdığı Türkiye'ye feodalizmden kopmanın bütün imkanlarını vermiş, sosyalist bir yönelişe girme koşullarını da yaratmıştı. Mihri Belli, "1937'de Atatürk sağken ve Türkiye bağımsızken daha yakındık sosyalizme" diyordu (Belli, 1970: 40-41). Doğan Avcıoğlu, aynı tezi desteklercesine, "sosyalizmi, halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerine dayanan en tabiî sonucu ve devamı sayıyoruz" diyordu (Avcıoğlu, 1962b). Fakat Türkiye, hem yöneticilerinin ufuksuzluğu ve hem de karşıdevrimci güçlerin iyi örgütlenişi nedeniyle devriminden hemen hemen çeyrek asır sonra bağımsızlığını yeniden yitirmiş ve karşıdevrimci bir sürece tekrardan sokulmuştu. MDD kuramcılarının gözünde, DP'nin iktidara gelişi, Türkiye'nin büyük devrimiyle kazandığı her şeyi yitirdiği bir karşıdevrim anlamına geliyordu. 27 Mayıs'ın anlamı ise, devrimci güçlerin karşıdevrimci güçlere tekrardan galebe çalmasıymış gibi anlaşılıyordu (Avcıoğlu, 1966a; Belli, 1970: 40).

Türkiye'nin Cumhuriyet dönemini kapsayan tarihsel süreçlerine ilişkin yapılan bu kurgu, onun bugün yapması gerektiği devrimin başlangıç noktasını, yarım kalmış olanın son noktası olarak tarif ediyordu. Öyleyse, ilk yapılması gereken iş, Türkiye'yi yeniden bağımsız bir ülke yapmak, bu bağımsız ülkeyi sosyalizmin kurulabileceği temellere sahip bir alan haline getirmekti. Sosyalizm, ancak, ülkeyi yeniden kendine bağlayan emperyalizm yurttan kovulunca, feodalizme karşı vak-

tiyle başlatılan mücadele sonuna kadar vardırılıp sanayileşme doğrultusunda gerekli adımlar atılınca mümkün olabilirdi. Türkiye, sınıf farklılaşmaları Batı'daki gibi biçimlenmiş bir ülke değildi. O nedenle, Batı'nın kapitalist ülkeleri için geçerli olan sosyalist devrim ve sosyalizm, gerekli sayısal çokluğa, bilinç ve örgütlülüğe sahip bir işçi sınıfından mahrum bulunan Türkiye için söz konusu olamazdı. MDD kuramcılarının Türkiye'nin tarihsel süreçlerine ilişkin çözümlemesinin devrimin niteliği ve görevlerine ilişkin verdiği sonuçlar bunlardı.

Behice Boran ise, MDD kuramcılarının aksine, Türkiye'nin 'burjuva demokratik', 'demokratik' ya da 'milli demokratik' devrim sürecini geride bıraktığını düşünüyordu. Bu düşüncenin temelleri iki noktadan kurulmuştu. Bu noktalardan birincisi, Kurtuluş Savaşı'nın temel nitelikleriyle, ikincisi ise Cumhuriyet iktidarının sınıfsal niteliğiyle ilgiliydi.

Kurtuluş Savaşı, Behice Boran açısından gerek dışa, gerekse de içe dönük nitelikleriyle Osmanlı tarihinde verilmiş savaşların tümünden farklı nitelikteydi. Dışa dönüklüğü bakımından; fetih, savunma ya da çöküşü önleme savaşı değil, bir "kurma" savaşı olduğu için. İçe dönüklüğü bakımından ise; asker-sivil aydın zümrenin ulaşabileceği en devrimci noktaya kadar ilerlemiş olmasından ötürü.

Behice Boran, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllar süren tarihindeki savaşlara baktığında, bunların İmparatorluğun yükseliş, gerileme ve çöküş devirlerinin içsel ritimlerine uygun bir nitelik taşıdığını görebiliyordu. Osmanlı; yükselme devrinde fetih ve istila, duraklama devrinde savunma ve nihayet gerileme döneminde çöküşü önleme savaşları yapmıştı. "Millî Kurtuluş Savaşı ise," diyordu Behice Boran, "Misakı Millî sınırları içinde anayurdun, Türklerin bir millet olarak varlığının ve bağımsızlığının savaşı idi" (Boran, 1970a: 26). Kurtuluş Savaşı, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Batı'nın Osmanlı'yı parçalama teşebbüsüne karşı, farklı sınıfların birlikteliğinin meydana getirdiği memleket çapında bir "direnme hareketi" olarak gelişmiş, bu yönüyle antiemperyalist bir nitelik kazanmıştı. Türk halkı, Kurtuluş Savaşı'nda emperyalizme karşı "bir millet olarak varlığının ve bağımsızlığının savaşını" vermişti (Boran, 1964).

Kurtuluş Savaşı'nın, içerideki niteliği ise; Behice Boran'a göre, bir "ihtilal hareketi" olmasıydı. Bu, "azgelişmiş ülkelere özgü bir burjuva ihtilali" idi (Boran, 1970a: 26). Bu tanımlama, Behice Boran'ın Kurtuluş Savaşı çözümlemesinde ulaştığı sonuçların bir ifadesi olarak belirmişti. Bu çözümlemenin kritik sorusu şu şekilde özetlenebilirdi: Kurtuluş Savaşı'nın sınıf karakteri neydi?

Behice Boran, Kurtuluş Savaşı'nı başlatanlarla yönetenlerin, yapanlarla ona liderlik edenlerin aynı sınıfsal kökene sahip olmadıkları kanısındaydı. "Millî Kurtuluş Hareketi, 'kendiliğinden' gelme bir halk hareketi görüntüsündeydi ama, bu harekete kumanda edenler eski ordu subaylarıydı. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve düzenli ordunun ülke ve savaş yönetimini eline almasından sonra, orta sınıflara yaslanan asker-sivil yönetici kadro, dövüşen halka liderlik ediyordu. Savaşın olağandışı şartları asker-sivil yönetici kadro ile halk arasında hem hissiyat hem

de maddiyat bakımından bir yakınlık, hemen hemen bir aynılık yaratmıştı." "Savaş şartları gereği," diyordu Behice Boran, "yönetici kadro ile halk arasında bir kaynaşma ve yakınlık meydana gelmişti; hayat seviyeleri arasında büyük, kesin farklar yoktu" (Boran, 1964).

Meseleye bu açıdan bakılınca; yani Kurtuluş Savaşı'nın emperyalizme karşılığına ek olarak halkın ve asker-sivil yöneticilerin ortak hedeflere doğru, ortak hayat şartları ve duygu birliği içinde yürümesi göz önüne alınınca, üstelik savaşın önderinin "bizi mahvetmek isteyen emperyalizme, bizi mahvetmek isteyen kapitalizme karşı" diye başlayan halkçı ve yer yer sosyalizan sözleri, bunların yanı sıra, ilkelerinin kavramsal çağrışımlar bakımından sosyalist bir projeyi andırışına bakılınca, Kurtuluş Savaşı ve Kemalizm, sosyalizm yoluna girmiş ama, sonra bu yoldan çıkmış gibi gözükebilirdi. Bu görüntü ise yarım kalmış Kemalist Devrim'in sonuçlarına ulaştırılmasının sosyalizme götüreceği tezini geçerliymiş gibi gösterebilir, 1960'lı yıllar Türkiyesi'nin sosyalist mücadelesini Kemalist Devrim'in bir uzantısı ve hatta ta kendisi gibi algılamayı mümkün kılabilirdi. Avcıoğlu'nun, "... Kemalist devrim daha tamamlanmış değildir", "... sosyalistlerin halen istedikleri, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Anadolu toprağına ayak basmasıyla başlayan 'Büyük Uyanış'ın bugünkü şartlarıyla devamından başka bir şey değildir. Sosyalistler kesinlikle Atatürk'ün yolundadırlar ve her şeyden önce, son çeyrek asırda yitirdiklerimizi kazanma davasındadırlar" (Avcıoğlu, 1967a; 1969) sözleri ile Mihri Belli'nin, "Başta Mustafa Kemal olmak üzere, Kurtuluş Savaşının yönetici kadrosu olsun, millî savaşın temel gücü olan şehir ve köy emekçileri olsun ... Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin, ezilen dünya halklarının millî bağımsızlık savaş bayrağını elinde tuttuğunun ve Türkiye'nin mücadelesinin dünya sosyalist devrimin paralelinde bir mücadele olduğunun da bilincindeydiler" (Belli, 1970: 218) hipotezi bir hakikat gibi düşünülebilirdi. Böylece, sosyalizmden önce, onu öncelediği varsayılan Kemalist Devrim'in tamamlanması, tüm sonuçlarına kadar ulaştırılması gerektiğine ilişkin tez, makul bir tez olarak belirebilirdi.

Behice Boran'ın 'Kurtuluş Savaşı'nın sınıf karakteri neydi' şeklindeki tarihsel maddeci sorusu ise, hem Kemalizm'i hem de onun öncülük ettiği devrimi yerli yerine oturtabilmeye muktedir bir soruydu.

Boran'ın fikri oydu ki; bir savaşın ya da bir ihtilalin sınıf karakteri, ona öncülük eden sınıfa ve harekete yön veren ideolojinin sınıfsal niteliğine göre tayin edilebilirdi. Boran'ın görüş açısına göre, burjuvazi, eski düzeni yıkmaya yeltendiği ihtilal hareketinde veyahut emperyalizmi yenmeye yeltendiği milli kurtuluş savaşlarında erişebileceği en ileri görüşü savunabilir; toplumu ileri götürücü, devrimci bir role sahip olabilir; ihtilal ya da milli kurtuluş hareketinin başarıya ulaşabilmesi için halk kitlelerini harekete geçirmesi gerektiğinden ötürü kendi dar sınıf çıkarlarının ötesine geçerek savaştığı sınıf ya da ülkelere karşı, dayanmak durumunda olduğu kitleleri kendi etrafında eklemleyebilecek talep ve fikirler savunabilirdi. Bu, burjuvazi önderliğinde gerçekleşen ihtilallerin ya da milli kurtuluş savaşlarının bütün

tecrübesinden çıkarılmış genel bir kural sayılabilirdi. "Temel kurumlar ve sosyal değerler açısından burjuvaziye bağlı olan yönetici-aydın tabaka" öncülüğündeki Kurtuluş Savaşı, bu genel kurala, kendine özgü nitelikleri ekleyerek gelişmişti Behice Boran'a göre. Boran, Kurtuluş Savaşı'nın kendine özgü dört niteliği olduğunu saptıyordu. Bu niteliklerden birincisi; Türkiye'de Batı burjuvazisi niteliğinde güçlü bir burjuvazi bulunmayışından dolayı sınıf kutuplaşmalarının keskin olmayışıydı. İkincisi; asker ve sivil yönetici kadronun azgelişmiş bir ülkeye özgü olan mütevazı yaşamlı küçük burjuvazi oluşuydu. Üçüncüsü; asker-sivil yönetici kadronun hayat şartlarının savaş koşullarında halkınkine çok yakınlaşmış olması, halkla omuz omuza yürüttüğü savaşta halktan etkilenmiş olmasıydı. Nihayet dördüncüsü; milli kurtuluş savaşının ve ihtilalin öncüsü konumundaki küçük burjuvazinin, Rusya'daki muzaffer sosyalist devrimden etkilenmiş, Sovyet hükümetiyle sıkı ilişkiler kurmuş olmasıydı. Bu özgülükler, Behice Boran'ın görüş açısına göre, Kurtuluş Savaşı yıllarının, neden yönetici asker ve sivil kadronun kendi tarihinde erişemediği kadar halkçı ve devrimci bir nokta olduğunun açıklayıcılarıydı (Boran, 1964; 1970a: 26-27).

Gelgelelim, zaferle sonuçlanan Kurtuluş Savaşı'nın ardından gelen savaş sonrası "olağan" koşullar, "olağandışı" savaş sırasında belirsizleşen sınıf ayrımlarının belirginleşmesini, sınıfsal tercihlerin ve yönelimlerin netleşmesini beraberinde getirmişti Behice Boran'a göre. Boran, savaş sırasında henüz yeni devletin yönetimini üstlenmemiş iken ve toprak sahipleri ve sermaye güçleri ile henüz yüz yüze gelmemişken, halkla hem düşünsel ve hem de yaşam koşulları bakımından kısmi bir kaynaşma içinde olan asker-sivil aydın zümrenin, savaş sonrası dönemde devletin yönetimini üstlenip toprak sahipleri ve sermaye güçleriyle yüz yüze geldiğinde bir sınıf iktidarının kuruluşunun özneleri oluş öyküsünü şöyle açıklıyordu:

> Millî Kurtuluş Savaşı sona erince, köylü kentli askerler tarlasına, tezgahının başına, küçük dükkanına döndü. Halk kitleleri ülkenin kaderini tayinde önemli bir unsur olmaktan, bir rol oynamaktan çıktı. Yönetici kadro yeni sınırları içindeki Türk devletinin dizginlerini tek başına elinde tutan, dış ve iç düşmanlarını yenmiş egemen bir tabaka haline geldi ve 19. yüzyıldan bu yana filizlenegelmiş, Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir boy daha atmış Türk burjuvazisi, daha beriden de toprak ağaları, yönetici kadronun çevresinde kümelendi.
>
> Osmanlı İmparatorluğundan devralınan merkeziyetçi, otoriter, tepeden inme devlet anlayışı ve uygulaması devam ediyordu. Devleti, somutta, her şeye hakim yönetici bürokrat tabaka temsil ediyordu. Bu bürokrat tabaka ise (yüksek yöneticiler, memurlar kadrosu) yeni yeşermiş burjuvaziye, büyük tüccar ve müteahhit grubuna, ikinci derecede olarak da devlet eliyle güçlendirilmek istenen, ama bir türlü güçlenemiyen sanayicilere, bankacılara ve toplumda hep güçlü bir sınıf olagelmiş toprak sahiplerine ve kasaba 'eşraf'ına dayanıyordu (Boran, 1970a: 26-27).

Behice Boran, MDD kuramcılarının, Kemalist kadroların Kurtuluş Savaşı'ndan sonra sosyalizan bir yöneliş içine girmeyişlerini, temeldeki düzeni değiştirmeye

yönelmeyişlerini, "iktisat bilmemelerine" (Belli, 1970: 100) ya da "fikriyat eksikliği" (Avcıoğlu, 1962a) gibi idealist nedenlere bağlamalarından farklı olarak, bu konuda da tarihsel maddeci bir bakış açısı geliştiriyor; Kemalistlerin Türkiye'yi bilinçli ve istekli bir biçimde kapitalistleşme sürecine sokuşlarını, buna karşılık emekçi sınıflara ve sosyalist akımlara karşı bastırıcı bir tutum geliştirişlerini dört nedene bağlıyordu.

Asker-sivil aydın zümrenin, yıkılmakta olan bir imparatorluğun enkazı içinden inşa etmeye çalıştığı ulus-devleti dünya kapitalist sisteminin içine sokuşunun birinci nedeni; emekçi halkın Kurtuluş Savaşı'ndan sonra "devlet yönetimine katılmayışı, ağırlığını koyar durumda olmayışı" idi (Boran, 1970a: 27). İkinci neden; işçi sınıfı hareketliliğinin ve toplumcu akımın, yönetici aydın kadroyu halkın katılımıyla gerçekten halkçı ve devrimci bir irade ortaya koyma yönünde etkileyebilecek güçte olmayışıydı (Boran, 1964). Bunların da bir sonucu olarak, asker-sivil aydın zümrenin toplum yapısındaki egemen sınıflara dayanması, üçüncü nedendi. Dördüncü neden ise; "yönetici kadroların, bürokrat tabakanın, sınıf menşei ve mensubiyeti bakımından küçük burjuvazi içinde yer alışıydı." Boran, küçük burjuvazinin, yukarıdaki büyük sermaye ile alttaki emekçi kitleler arasında olduğu gibi, faşizm ile sosyalizm arasında da yalpalayan bir karaktere sahip olduğunu, esasta ise "burjuva ideolojisini" benimsediğini vurguluyordu (Boran, 1970a: 27).

Savaş sonrası dönem, çökmekte olan bir imparatorluktan bir ulus-devlet, geri bir feodal toplumdan Batı tipi bir kapitalist toplum yaratma sürecinin hikayesi olarak değerlendirildiğinde, Kurtuluş Savaşı'nın ihtilalci yönünün, azgelişmiş bir ülkeye özgü burjuva ihtilali olarak şekillendiği görülebiliyordu. Behice Boran'ın Cumhuriyetin kuruluş sürecine ilişkin çözümlemesi, bu nedenle, DP'nin iktidara gelişini MDD kuramcıları gibi bir "karşıdevrim" olarak değil, burjuva devrimin kendi gelişim süreci içinde "sınıf ve tabakalar arasındaki ilişkiler ve güçler dengesinde bir değişiklik" olarak değerlendiriyordu (Boran, 1970a: 46).

DP İktidarının Özelliği

Kemalist Devrim'i yarım kalmış bir devrim, (milli) demokratik devrimi de yarım kalmış Kemalist Devrim'in devamı, tamamlanışı olarak gören MDD kuramcılarının, Kemalist Devrim'in hangi tarihsel uğrakta ve nasıl durdurulduğunu, engellendiğini açıklamaları gerekiyordu. Doğan Avcıoğlu, çok partili demokrasiye geçişle birlikte devrime ihanet döneminin başladığını, iktidarın, devrimci kadronun elinden eşraf ve kompradorun eline geçtiğini savunuyordu (Avcıoğlu, 1966a; 1970a). Mihri Belli ise, "1950'de seçimle Demokrat Parti iktidara geldi. Bu olayı, seçimle gerçekleşti diye, halk devrimi, malk devrimi diye gösterenler yanılıyor. Bu, anti-kemalist karşı-devrimdir" diye yazıyordu (Belli, 1970: 104).

Behice Boran'ın, DP'nin iktidara gelişini bir karşıdevrim olarak algılamayışı, kabul ettiği "devrim" kavramının kendisinden kaynaklanıyordu. Boran, devrim kavramının toplumlarla ilgili olarak kullanıldığında "toplum yapısının köklü, ni-

teliksel değişmesi" olarak anlaşılması gerektiğini belirtiyor ve bu anlamda devrimin tanımını şöyle veriyordu "üretim ilişkileri sisteminin ve ona bağlı olarak sosyal sınıflar düzeninin, politik iktidarın sınıf muhtevasının değişmesi" diyordu (Boran, 1970a: 27). Devrim kavramı, toplumsal açıdan böyle anlaşılınca, DP'nin iktidara gelişi bir karşıdevrim olarak değerlendirilemez, ama Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinde bir dönüm noktası olarak alınabilirdi. DP'nin iktidara gelişi, kapitalistleşme sürecinde nasıl bir dönüm noktasını anlatıyordu, buna bakmak gerekiyor.

Behice Boran, DP'nin iktidara gelişine yol açan 1945-1960 arasındaki çok partili demokrasi denemesini, geri bir feodal toplumdan kapitalist topluma geçiş hikayesinin bir perdesi olarak değerlendirmekle birlikte, onun bir önceki dönemden üç açıdan farklılık gösterdiğini saptıyordu.

1945-1960 döneminin birinci farklılığı; Türkiye'nin kendine özgü sınıfsal güç dengesindeki bir değişikliğin habercisi olması; toplumsal yapıda egemen hale gelen "güçlenen şehir burjuvazisi ve burjuvalaşan toprak sahipleri" bloğuyla, yapıyı çekip çeviren aydınlar tabakası arasındaki bir mücadelenin, birinci taraf lehine sonuçlanmasıydı. Behice Boran'a göre, DP'nin iktidara gelişi; Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devlet yardımıyla palazlandırılmaya çalışılan, ama asla memleketin sanayileşmesini başarabilen gerçek bir milli burjuvazi olamayan, "ticaret, emlak spekülasyonu yapan, devlet ihalelerinden yüksek kazançlar sağlayan, dış ticareti elinde tutan, en fazlası, küçük çapta tüketim sanayiine el atan güçsüz ... burjuvazi"nin, kendi müttefiki olan "savaş yıllarından kârlı çıkmış ... büyük toprak ağaları" ile birlikte, "... öteden beri devlete hakim olan ve bu yoldan memleketin ekonomisinde de hakim rol oynayan, burjuvalara ve toprak ağalarına da bir ölçüde tepeden bakan, toplumda en büyük statüye, itibara sahip olagelmiş bürokrasiye, sivil-asker maaşlılar tabakasına" karşı çıkışı ve zaferiydi (Boran, 1970a: 46).

1945-1960 döneminin ikinci farklılığı; Türkiye'nin siyasal hayatının genel oluş şeklinde radikal bir değişikliğe yol açmasıydı. Behice Boran açısından, "...henüz kendi sınıf mensubiyetinin bilincine varamayan" emekçi halk, "kendisini ezen, horlayan, ağız açtırmayan devletin somut temsilcisi" olarak algıladığı ve kendisini "tenkit edilmez, önünde sadece boyun eğilir varlıklar"mışçasına gösteren yönetici tabaka ile kendisi arasında bir mesafe, bir bölünme koymakla "politik alanda devrimci bir davranış" sergilemişti. Halkın, Cumhuriyetin kurucu partisine karşı aldığı tavırda saklı olan devrimci anlam, DP'nin halkın sınıfsal çıkarlarına göre kurulmuş bir parti olmasından değil, "halkın, oy hakkını ciddiye alıp ona sahip çıkması ve kendisini ezen, horlayan, dertlerine çare bulmayan bir devlet yönetiminin temsilcisi ve sorumlu olarak gördüğü C.H.P.yi alaşağı etmesi"nden kaynaklanıyordu (Boran, 1970a: 46).

Türkiye'nin dış politikasındaki köklü bir dönüşüm, 1945-1960 döneminin üçüncü farklılığına işaret ediyordu. Koşulları çok daha önceden oluşmaya başlamış olan bu dönüşüm, Behice Boran tarafından "kapitalist dünyaya kapılanış" olarak

adlandırılıyordu. Behice Boran, ne Türkiye'nin emperyalizme teslim oluşunu ne de bağımsızlığını tüm yitirişini DP iktidarının bir icraatı olarak görüyordu. Onun açısından, Türkiye'nin kapitalist dünyaya kapılanışı bir tarihselliğin ve o tarihsellik içindeki sınıfsallığın bir ürünüydü. Türkiye'nin egemen sınıfları, "Türkiye'nin içinde bulunduğu kapitalist dünya ilişkileri sistemi ve Türkiye'nin iç şartları" nedeniyle kendi tarihsel görevlerini, yani ülkeyi kapitalist yoldan kalkındırmayı, başaramayınca dışsal bir güce dayanmak zorunluluğunu görmüşler, Behice Boran'ın sözleriyle, "ne 1923-30 arasındaki özel teşebbüsü himayeci politika ile ne de 1930'ların bir devlet sanayi yaratma politikası ile Türkiye kalkındırılamayınca ... egemen sınıflar ve onların Batı gibi kapitalist yoldan kalkınma taraflısı iktidarları yüzlerini yeniden Batı'ya çevirerek ondan 'yardım' aramaya yönel"mişlerdi. 1939 İngiliz-Fransız-Türk anlaşmasıyla başlayan bu süreç "Türkiye[nin] dönüp dolaşıp yine Batılı kapitalistlerin kucağına düşme" sürecinin başlangıç noktasıydı (Boran, 1970a: 49). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile ilişkilerin bozulmasının koşullarını hazırladığı kapitalist dünyaya kapılanış anlaşmalarını sadece DP değil, ondan daha önce CHP yapmış, DP bu kapılanış sürecinin sürdürücüsü olmuştu. Behice Boran'ın burada ısrarla dikkat çektiği nokta, DP'nin iktidara gelişinden sonra Türkiye'nin toplum yapısında radikal bir değişiklik meydana gelmemiş olmasıydı. DP'nin iktidara geldiği dönem, Türkiye'nin kendi içsel dönüşümlerinin, dış politikada dönüşümleri zorunlu kıldığı ve bu değişikliğin de dönüp içsel gelişim süreçlerine etki edeceği bir dönemdi. Aslına bakılırsa, 1939 İngiliz-Fransız-Türk anlaşmasıyla başlayan, 1945-1950 arasındaki ikili anlaşmalarla süren, 1952'de NATO'ya giriş ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'yla, 1954'te de Petrol Kanunu'yla ilerleyen sürecin hikayesi şöylece özetlenebilirdi:

> Memleketi kendi gücüyle sanayileştirip kalkındıramayan burjuvazi ve sanayileşme ile esasen ilgisi bulunmayan toprak ağaları, kendilerine dışta destek arıyorlar ve bunun için de memleketi yabancıların askerî, siyasî, iktisadî nüfuzlarına açmakta, yabancı sermaye ve şirketleri memlekete davet etmekte, dış politikada Batılıların, özellikle Amerikanın çizgisini izlemekte ve Türk silahlı kuvvetlerini NATO –aslında Amerika– komutanlığına bağlamakta tereddüt etmiyorlardı.
> İç toplum yapısının dış yansıması olan bu dış politika değişikliği dönüp kendisini doğurmuş olan sosyal yapıyı etkiledi. ... Dış krediler toprak ağalarının işine yaradı, tarımı makineleştirmek suretiyle kapitalist işletmeciliğe, dünya piyasası için ürün yetiştirmeye koyuldular, zenginleştiler. Dış ticaret, özellikle ithalatçı zümreye tatlı kârlar sağladı. 'Emlakçı' burjuvazi, kapkaççı sanayicilere gün doğdu. ... İthalatçılıkla sanayiciliği birleştiren daha büyük sermaye sahipleri ise yabancı sermaye ile işbirliğine ve ortaklığa gidiyor, komprador bir sanayici sınıfı meydana geliyordu (Boran, 1970a: 50).

MDD kuramcıları ile Behice Boran arasında 1945-1960 dönemine ilişkin değerlendirme farklılığı, esas olarak yöntemsel bir noktadan kaynaklanıyordu. Behice Boran, bu sürece tarihsel maddeci bir açıyla yaklaşarak, dönemin kapitalistleşme süreçlerindeki ve sınıflar dengesindeki değişimlere bakıyordu. Böylesi bir bakış,

Behice Boran'ın değerlendirmesinde, 1945-60 dönemini Türkiye'nin burjuva devriminde ve kapitalistleşme süreçlerinde bir uğraktı: kent burjuvazisi ve burjuvalaşan toprak sahiplerinin iktidar iplerini eline aldığı, emekçi halkın oy hakkına sahip çıkarak ilk kez kendisini yönetenlere karşı tepki gösterdiği, Türkiye'nin kapitalist dünyaya kapılandığı bir uğrak. MDD kuramcıları ise, bu tarihsel süreci üretim ilişkileri sistemi ve sınıfsal dengeler açısından değil, yasama ve yürütme organının sahiplerinin ve genel olarak devlet aygıtına kumanda eden elitin değişimine bakarak değerlendiriyorlardı. Gelenek olarak kendilerini bağlı gördükleri asker-sivil aydın zümrenin siyasal sistemin hükmedici noktalarından uzaklaştırılışı, devrimciyi iktidardan ettiği için karşıdevrim olarak görünüyordu. Karşıdevrimcinin alaşağı edilmesi ise, tabiatıyla devrim olarak görülecekti. Bu da, daha sonra ele alacağımız üzere, MDD kuramcılarının devrim kavrayışlarını dile getiren önemli bir noktaydı. MDD kuramcıları, "devrim"den, takip ettikleri İttihatçı geleneğin esas sahiplerinin anladığını anlıyorlardı: Hükümet darbesi.

27 Mayıs'ın Anlamı

MDD kuramcıları, DP'yi iktidara getiren süreci bir karşıdevrim olarak değerlendirdiklerinden ötürü, onun alaşağı edilişine de "devrim" dediler. Böylece 27 Mayıs hareketi, bir devrim olarak tanımlanıp öylece kullanılır oldu. Behice Boran'a göre ise, 27 Mayıs, "ordu müdahalesi" idi; ama "basit bir hükümet darbesi olmaktan öte" "ordu müdahalesi".

Behice Boran'ın çözümlemesinde 1945-1960 dönemi ve DP'nin iktidara gelişi bir karşıdevrim değil, azgelişmiş ülkelere özgü bir burjuva devrimin kendi öz tarihsel serüveninin bir uğrağıydı. Bu uğrak, "gelir bölüşümündeki adaletsizliği artırmış, sınıf ayrımlarını, zengin-fakir kutuplaşmasını keskinleştirmişti. Köy-şehir, Doğu illeri ve diğer bölgeler arası farklar, dengesiz gelişmeler daha da sivrileşmişti" Üstelik, "memurlar tabakasının toplumdaki yeri gerek itibar, gerek gelir ve hayat seviyesi bakamından hızla düşmeye devam etmişti" (Boran, 1970a: 47, 50-51).

Boran, 27 Mayıs'ın oluş koşullarını da, DP iktidarı döneminde biriken bu sınıf çelişkilerinde arayacaktı. Ona göre; Türkiye burjuvazisi, 1950-60 arasındaki palazlanışına rağmen hâlâ sanayi burjuvazisine dönüşememiş "ticaret, emlak spekülasyoncusu ve müteahhitler burjuvazisi" idi ve kendisine düşen tarihsel görevi, yani ülkeyi sanayileştirip modern teknolojiyle donatma, toprak reformunu yaparak tarımı modernleştirme görevini, yerine getirememişti. Bu tarihsel görevin yerine getirilemeyişinin yarattığı sınıf çelişkisi birikmesi ve yönetsel acz, iki olasılıklı bir sonuç doğurabilirdi: Ya alt sınıfların bir ihtilal hareketiyle iktidarı ele alması ya da alt sınıfların bu güç ve yetenekte olmadığı koşullarda da ordu müdahalesi. Kendi sözleriyle: "Eğemen sınıfların sosyal görevlerini yerine getiremedikleri, memleketi idarede acze düştükleri hallerde ya alt sınıflar –güçlü, bilinçli ve iktidara namzet hale gelmişlerse– bir ihtilal hareketiyle iktidarı ele alırlar, ya da o sınıflar bu güçte ve yetenekte değillerse ordu müdahale eder" (Boran, 1970a: 51).

Bu sınıf temelli çözümleme, 27 Mayıs'ı, tarihsel görevini başaramayan bir burjuvazinin, kendisine rakip olarak gelişmemiş alt sınıflarca devrilemediği bir uğrakta ordu müdahalesiyle iktidardan indirilmesi olarak değerlendirildiği anlamına geliyordu. Gelgelelim, bu müdahale, basit bir hükümet darbesi olmanın ötesinde "... devleti burjuvazi ve toprak ağalarına karşı tekrardan güçlü, hakim ve nazım duruma getirmek amacını taşı[yan] ordu müdahalesi" idi (Boran, 1970a: 51).

27 Mayıs, Boran'ın bakış açısından, toplum yapısında köklü bir değişiklik amacıyla yapılmış radikal bir iktidar değişik değildi. Bununla birlikte, 27 Mayıs, toplum yapısının nasıl değiştirileceğine ilişkin fikirlerin, siyasal projelerin toplumla buluşturulmasının kanallarını açan bir siyasal eylem olarak anlam kazanmıştı. Bu toplumsal anlam, ne 27 Mayıs'ı yapan asker ve bürokrat aydınların kapitalizmi aşma vizyonlarından ne de burjuvaziye karşı mücadelelerinde emekçi halk kitlelerini kazanma isteklerinden kaynaklanıyordu. 27 Mayıs'ın ve getirdiği anayasanın sosyalizmin hem fikri hem de siyasi anlamda ortaya çıkış koşullarını hazırlayacak kadar özgür bir ortam hazırlamasının ardında üç nedenin saklı olduğunu düşünüyordu Boran. Batı demokrasilerinin emekçilere daha fazla hak tanıyan, burjuvaziyi tavizler vermeye zorlayan "sosyal muhtevalı bir demokrasi"ye evrilen tarihsel tecrübesinden Türkiye'nin yönetici aydınları tarafından çıkarılan ders; sosyalizmin gerek bir toplum düzeni ve gerekse de bir sosyal hareket olarak dünya çapındaki yükselişinin dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de hem emekçi sınıflar hem de yönetici sınıflar üzerinde yarattığı etki; Türkiye'nin asker-sivil yönetici tabakasının tarihsel olarak kanun yapmada Batı'ya öykünüşü, Batı toplumlarının anayasalarından ileri, yeni hükümleri alışı (Boran, 1970a: 52-53).

Boran'ın, Türkiye'nin tarihsel süreçlerine ilişkin çözümlemesinin sonuçlarını belirtik hale getirmenin koşulları oluşmuş bulunuyor. Behice Boran, Kurtuluş Savaşı'nı, çok partili siyasal hayata geçişi ve 27 Mayıs'ı aynı tarihsel sürecin farklı uğrakları olarak değerlendiriyordu. Bunların her biri, Türkiye'nin azgelişmiş bir ülkeye özgü burjuva devriminin uğraklarıydı.[279] Boran'ın bu uğrakların her birine ve toplamına ilişkin değerlendirmesi şöyleydi:

> Burjuvazinin öncülüğünde demokratik devrim Millî Kurtuluş Savaşından sonra otokrasinin -sultanlığın ve halifeliğin- ortadan kaldırılması, Cumhuriyetin kurulması, Atatürk Devrimleri ile yapılmış, tek parti sisteminden çok partili sisteme

[279] Gün Zileli, Behice Boran'ın Türkiye'nin tarihsel süreçlerine ilişkin bu çözümlemesinden yola çıkarak Boran'ın aşamalı devrim kuramını temelden reddetmediğini, sadece bu kuramın Türkiye'nin sosyoekonomik yapısına uygun olmadığını savunduğunu ileri sürüyor (Zileli, 2009). Zileli'nin bu iddiasının dayanağı, Boran'ın sosyalist devrim tezini, başka etmenlerin yanı sıra Türkiye'nin azgelişmiş bir ülkeye özgü burjuva devrimini yapmış olmasına bağlaması. Zileli, bu noktadan hareketle, Behice Boran'ın da MDD kuramcıları gibi bir ülkede burjuva devrimi gerçekleştirilmeksizin sosyalist devrim yapılamayacağını savunduğu sonucuna varıyor. Oysa, Behice Boran, azgelişmiş ülkelerde burjuva demokratik devrim aşaması sonuna kadar götürülmeksizin sosyalist devrim yapılamayacağına ilişkin tezi reddediyor. Bununla beraber de, azgelişmiş bir ülke olarak Türkiye'nin kendi burjuva demokratik devriminde belirli bir mesafe kat ettiğine de dikkat çekiyor. Boran'a göre, Türkiye'de burjuva demokratik devrimin tamamlamadığı işler, sosyalist iktidar tarafından yerine getirilebilecekti.

> geçişle sürdürülmüş ve geliştirilmiş, gizli oyla genel seçim, sekiz saatlik çalışma günü, sendika kurma, grev ve toplu sözleşme hakları tanınmış, hatta bir ölçüde bir toprak reformuna, yani devlet topraklarının dağıtılmasına girişilmiş, tarımda derebeyliği artığı düzen ülkenin batısında tasfiye olunarak kapitalist işletmeye geçilmiş, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bu tasfiye ve geçişin belirtileri başlamıştır. Şüphesiz bütün bu işler, azgelişmiş bir ülkede sanayileşmeyi, kalkınmayı başaramıyan, derebeylik artığı toprak ağalığı düzenini tüm tasfiye edemiyen, dönüp dolaşıp sonunda sırtını yine yabancı sermayeye, dış kredilere dayamak durumunda kalan cılız bir burjuvazinin becerebildiği kadar yapılmıştır, bu kadar olabilmiştir (Boran, 1970a: 253)

Yapılar

Behice Boran'ın Türkiye'nin tarihsel süreçlerine ilişkin çözümlemesi göstermekteydi ki; Türkiye, kalkınma ve ilerleme hedeflerine ulaşabilmek için sosyalist yolun dışındaki yolları denemiş ama, hem kapitalist dünya sisteminin içinde bulunduğu uğraktan hem de kendi sosyal yapı ve sınıfsal ilişkilerden kaynaklanan nedenlerden ötürü bu hedeflerinin gerisinde kalmıştı. Şimdi Türkiye'nin önünde, denenmemiş bir yolu deneme, girilmemiş bir tarihsel dönemece girme imkanı ilk kez yasal ve meşru olarak belirmişti. Öyleyse, Türkiye'yi sosyalist yoldan kalkındırmanın, onun toplumsal yapısını değiştirecek bir programı uygulamanın, bu programı uygulayacak siyasal iktidarı işbaşına getirmenin stratejisi çizilmeliydi. Aslına bakılırsa, gerek toplumsal değiştirici öznelerin Türkiye'deki hallerine ilişkin tartışmalar, gerek Türkiye'nin tarihsel süreçlerine ilişkin çözümlemeler, sosyalist Türkiye hedefi için gerekli stratejinin ana hatlarını ortaya çıkarıyordu. Gelgelelim, bu hatların iyice belirginleşmesi için, değiştirilmesi gereken toplumsal yapı hakkında da hummalı bir tartışmanın yürütülmesi gerekecekti. Toplumsal yapılar ile tarihsel gelişme arasındaki ilişki, bu tartışmanın önemli bir boyutunu oluşturacaktı. Bu tartışmalar sırasında dünya solunda yapılan azgelişmişlik tartışmalarının Türkiye'deki izdüşümleriyle hesaplaşmak gerekecekti.

Tarih Kavrayışı

MDD-SD tartışmasının ya da Behice Boran ile Mihri Belli ve Doğan Avcıoğlu arasındaki büyük düşünsel tartışmanın canalıcı noktalarından biri, tarih kavrayışına ilişkindi. Çünkü aşamalı devrim fikri de, bu fikrin reddi de tarih kavrayışıyla doğrudan doğruya ilişkiliydi.

MDD kuramcıları, iki farklı siyasal geleneğe yaslanmakla birlikte sonuçta aynı ortak noktada buluşan bir tarih kavrayışına sahiptiler. Bu ortak tarih kavrayışı, toplumlar için doğrusal bir gelişmeyi[280] öngörüyordu ve her ülkenin her bir üretim

---

[280] Doğrusal gelişme modeli sadece Stalin yönetimindeki Komintern tarafından değil, Modernleşme Okulu ve P. Baran, A. G. Frank, S. Amin, A. Emmanuel ve I. Wallerstein tarafından geliştirilen azgelişmişlik kuramı tarafından da savunulmuştu. Üç okulun, azgelişmişliğin nedenleri ve aşılması konusundaki görüşleri birbirinden farklıydı. Bununla birlikte her üçü de tarih kavrayışı bakımından doğ-

tarzının sonuna kadar gelişmesiyle bir sonraki üretim tarzının koşullarını hazırlayabileceğine ilişkin bir öyküyü anlatıyordu. Bu öykünün ana hatları 1920'lerle 1940'lar arasında Komintern, sonradan Kominform ve peşinden de SBKP hegemonyasındaki komünist ve işçi partileri tarafından yazılmıştı. Buna göre, her ülke sosyalizme geçebilmek için önce onun önkoşullarına sahip olmalıydı. Latin Amerika, Afrika ve Asya'daki azgelişmiş ülkeler sosyalizmin önkoşullarına sahip olmadıkları için, bu ülkelerdeki komünistler ve müttefikleri önce bu koşulların ortaya çıkması için mücadele etmeliydiler. Bu ülkeler kapitalist olmadıkları için azgelişmiştiler. Bu ülkelerin toprak sahipleri, tüccarlar ve komprador nitelikteki cılız bir burjuvaziden oluşan yönetici sınıfları emperyalistlerle ittifak yaparak teknolojik gelişmeyi ve modern toplumun ortaya çıkışını sağlayacak ekonomik kalkınmayı engelliyorlardı. Azgelişmiş ülkeler, böylece, kapitalist aşamada bulunmadıkları için sosyalizmin önkoşullarından mahrumdular. Öyleyse, bu ülkelerin kapitalizme geçişlerini hızlandırmak için önce feodalizme ve emperyalizme karşı mücadele verilmeli, bu mücadele kazanılıp kapitalizme geçildikten, yani "milli demokratik devrim"in ardından kapitalizme karşı bir devrime doğru yönelinmeliydi. İşçiler, köylüler ve tüm öteki alt sınıflar, önce emperyalistlere, onların feodal ve işbirlikçi müttefiklerine karşı "milli burjuvazi" ile taktik bir ittifak yapacaklardı. İkinci aşamada, milli bağımsızlık kazanılıp, feodaller ve işbirlikçiler iktidarı devrildikten sonra işçiler ve köylüler sosyalizm için mücadele edeceklerdi. Ulusun bütün yurtsever güçlerinin bir cephede birleşerek gerçekleştirecekleri antiemperyalist ve antifeodal demokratik devrim, sosyalist devrimin görevlerini yerine getirme yolunda gerekli koşulları yaratacaktı (Dore, 2006: 200-201; Ürün Yayınları, 1976: 67-79). Bu kavrayışa göre, tarihin zorunlu aşamaları, olayların önceden belirlenmiş bir akışı vardı. Bir aşama tamamlanmaksızın bir başka aşamaya geçilemezdi Antonio Gramsci'nin tarifiyle, bu mekanik şemaya göre, işçi sınıfı kendi mücadelesini, kendi sınıf taleplerini ve kendi devrimini düşünmeye başlamadan önce, kapitalist dönemin başlamasını beklemeliydi (Gramsci, 1994: 39).

MDD kuramcıları Mihri Belli ve Doğan Avcıoğlu, doğrusal gelişme kavrayışı bakımından Komintern perspektifiyle hemfikirdiler. Belli ve Avcıoğlu'nun kanaati oydu ki; azgelişmiş bir ülke olan Türkiye, ancak, kapitalizme özgü üretici güçleri geliştirerek sosyalizmin maddi koşullarını sağlayacak bir devrimin ardından sosyalizme ulaşabilirdi. Bu nedenle, emperyalizme ve feodalizme karşı yapılacak devrimle sosyalist devrimi farklı tarihsel aşamaların işleri olarak görmüşlerdi.

MDD kuramcısı Mihri Belli'nin kavrayışında toplumların, ileriye doğru hareketlerinde önlerindeki aşamayı atlamaları, bir üretim tarzı erişebileceği son sınıra erişmeden başka bir üretim tarzına geçebilmeleri imkansızdı. Her toplum, tarih merdivenin basamaklarını ancak sırayla ve aynı hızda çıkabilirdi; ne farklı hızda çıkmak ne de sıçrama yapmak olanaklıydı. Belli'nin mantığında, bu bakımdan toplum ile doğa arasında bir özdeşlik bile vardı. Nasıl ki, çalılık bir arazi, çalılıkla-

---

rusal bir gelişme modelini savunuyordu. Bu konuda etraflı bir çözümleme için bkz. (Savran, 1986).

rından temizlenmeden sürülüp temizlenmeden dikilen bağ fidelerini yeşertmezse, kapitalist aşama son sınırına kadar yaşanmadan sosyalizme gitmek de mümkün olmazdı (Belli, 1970: 224).

Mihri Belli, Komintern tezlerine paralel bir şekilde; dışsal etmen, yani emperyalizm, azgelişmiş ülkelerin gelişmesini, sanayileşmesini dolayısıyla sosyalizme geçişi sağlayacak toplumsal öznenin (işçi sınıfı) oluşumunu ve sosyalist kuruluşu sağlayacak üretici güçlerin boy vermesini engellediğini söylüyordu. "Senin vatanın Amerikan vesayeti altında iken" diye yazıyordu Mihri Belli, "senin hakkın yoktur 'Sosyalist Türkiye' sloganı atmaya. Henüz o kadarlık değiliz" (Belli, 1970: 85-86). Belli, "Sosyalist Türkiye" sloganını atanlara ise, "demokratik devrimi gerçekleştirmeden, sosyalist devrim yapamazsın. Atlayamazsın bu aşamayı" diye çıkışıyordu (Belli, 1970: 31).

Mihri Belli, azgelişmiş ülkelerin doğrusal evrim şemasını takip edebilmeleri için önce kapitalist gelişmeyi engelleyen emperyalizmin ve onunla işbirliği yapmakta olan feodal sınıfların milli burjuvazinin[281] de dahil olduğu tüm antifeodal güçlerce devrilmesi ve milli bir kapitalizmin kurulması gerektiğini düşünüyordu. Belli'ye göre, "millî demokratik devrim bütün millî sınıf ve zümrelerin devrimi[ydi] ve devrimin başarıya ulaşması, bu millî güçler arasında devrimci güçbirliğinin (millî cephenin) kurulması şartına bağlı[ydı]" (Belli, 1970: 215). Öte yandan, bu devrim antikapitalist bir perspektif taşımak bir yana, kapitalizmi geliştirmeyi öngörüyordu. "Şehirde, sanayide, ticarette kapitalist ilişkilere son verilmesi" bu aşamadan sonra öne çıkacak bir iş olacaktı ve bu işi sosyalist devrim çözecekti (Belli, 1970: 122).

Doğan Avcıoğlu azgelişmiş ülkelerin gelişme yolunun özgüvene dayalı bir ulusal kalkınma stratejisi olduğunu savunuyor ve bunu, yani dünya sisteminden kopmayı ve ulusal kurtuluşu, sosyalizmin ön aşaması sayıyordu. Onun açısından Türkiye'nin önündeki devrimci adım, emperyalizmden kopmayı getirecek bir ulusal kurtuluştu. Asker ve sivil aydınlar öncülüğündeki bu devrim, hızlı bir sanayileşme hamlesiyle sosyalizmin zeminini hazırlayacaktı. Avcıoğlu'nun sözleriyle: "Bahis konusu olan, alışılmış kapitalist gelişmeyi reddederek bağımsız millî bir ekonominin yaratılması yolunda alternatif getirmektir. Bu gelişme hemen sosyalizmi inşa amacını güt[me]mekle beraber, sosyalizmin inşasına elverişli şartları yaratacaktır" (Avcıoğlu, 1965). "Tarihin zorunlu aşamaları" fikri, Doğan Avcıoğlu'nun şu sözlerinde açık biçimde görülebiliyordu: "Sosyalizme aşama aşama varılacaktır. Bu sebeple, sosyalistlerin zaman ve aşama fikrine yer vermeyen görüşlere iltifat etmemesi [gerekir]" (Avcıoğlu, 1966c: 8).

Buradaki çözümlemenin gösterdiği üzere Mihri Belli ile Doğan Avcıoğlu aynı tarih kavrayışını savunuyor; doğrusal ve aşamalı gelişme perspektifine uygun kalıplar içinde düşünüyorlardı. Bu düşünüşün sonucu da aşamalı devrim stra-

[281] Mihri Belli, milli burjuvazi hakkında "... bu sınıf, ulusal toplumumuz içinde sayılmalıdır ve ulusal ekonomimiz içinde bir süre için yeri olacaktır" diye yazıyordu (Belli, 1970: 13).

tejisiydi. Sosyalist devrim kuramcısı Behice Boran ise, daha farklı kuramsal kökenlerden ve hem bir toplumbilimci ve hem de bir toplumcu olarak Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yapısına ilişkin gözlemlerinden çıkardığı sonuçlardan hareketle Türkiye'nin tarihsel doğrultusu üzerine daha farklı saptamalar yapabilmiş, sosyalist devrim stratejisini kuramlaştırabilmişti.

Behice Boran, tarihin yasalarının genel geçer bir şeması bulunduğunu düşünmüyor, toplumların tarihsel evrim şemasının basamaklarını birer birer çıkmaya yazgılı olduklarına ilişkin tezi kabul etmiyordu. Boran; Marx, Lenin ve Trotskiy'nin eserlerinden çıkan "eşitsiz ve bileşik" gelişme kuramlarıyla örtüşen, toplumların atlamalar yaparak gelişebileceğine ilişkin görüşü paylaşıyordu.[282]

Behice Boran'ın algısında, toplumların gelişmesinin doğrusal bir çizgide ilerlemeyebileceği fikri, kuramsal olarak edinilmiş bir bilginin dile getirilmesinden ya da tekrarlanmasından ibaret değildi. Boran'a, Türkiye'nin toplum yapısının sosyalist bir devrimle dönüştürülebileceğine ilişkin açıyı kazandıran bu fikir, bir sosyolog olarak Türkiye'nin toplum yapısına ilişkin yaptığı araştırmalar sırasında, 1940'lı yıllarda belirmişti. İkinci bölümden hatırlanacağı üzere, Behice Boran, genç bir sosyoloji doçentiyken Manisa köylerinde araştırma ve incelemeler yaparak Türkiye'nin toplum yapısını ve onun gelişme dinamiklerini anlayıp açıklamaya çalışmıştı. Şehre yakın ve ana yollar güzergahındaki ova köyleri ile yolsuz, sapa yerlerde kurulu ve şehre uzak dağ köylerinin nasıl değiştiklerini görebilmek amacıyla bir mektep odasında bir ay geçirerek yapılan sosyolojik gözlemler, Behice Boran'ı toplumların değişmesiyle ilgili kuramsal bir perspektifin oluşumuna yol açabilecek şu önemli sonuca ulaştırmıştı:

> ... ova köyleri sadece 'kasabalaşarak' değişmiyorlar, fakat, *kendisi de değişmekte olan* bir kasabadan gelen kültür yayımının tesiriyle değişiyorlar. Köyler, *değişen kasabaya ayak uydurdukları nisbette,* eski kasaba kültür birimlerini değil, az çok farklı bir şekilde de olsa 'modern şehir' kültür vasıfları benimsemiş oluyorlar ... Köyler, bilhassa dağ köyleri, ne dereceye kadar kasabanın ardında bıraktığı şekilleri yeni olarak benimseyip değişiyorlar? Ne dereceye kadar, kasabada da yeni beliren şekilleri alarak değişiyorlar? Bu suallerin ... cevabı kemmî olarak verilemez. Yalnız katiyetle söyleyebiliriz ki köyler kasabanın ardında bıraktığı ve geçirdiği safhalardan birer birer geçerek değişmiyorlar ... Kasabadaki değişme sırasını köyler kısaltarak, atlamalar yaparak, geçiriyorlar (Boran, 1945a: 236-237) [vurgular aslında].

Behice Boran'ın geri olan bir toplumsal yapı ile ileri olan bir toplumsal yapının değişim ve dönüşümleri arasındaki ilişkiselliğe ilişkin 1945 yılında yaptığı bu çözümleme, şimdi sosyalist devrim kuramının temel açılarından biri olarak ortaya çıkıyordu. Behice Boran, nasıl ki, köylerin, kasabaların geçtiği aşamaları aynı zaman ve biçimde geçmediklerini, kasabadaki dönüşümler bir kez açığa çıktıktan

[282] Burada ima etmek istediğim şey; Behice Boran'ın, eşitsiz ve bileşik gelişme kuramını Marx'a, Lenin'e ve Trotskiy'e referansla ele aldığı değil, bu kuramcıların eserlerinden çıkan eşitsiz ve bileşik gelişme kuramına paralel bir düşünüş içinde olduğudur.

sonra o değişimlerin sonucunu kendi bünyelerine adapte ederek edinebildiklerini, zamanı ve yolu kısaltabildiklerini saptamışsa, şimdi de aynı ilişkiyi azgelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında kuruyordu. Kapitalist dünya sistemi içinde azgelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin geçtikleri aşamaları, onlarla aynı zamanda, aynı hız ve aynı biçimlerde geçmek durumunda değillerdi. Boran'ın kendi sözleriyle:

> Toplumlar kendi somut gelişmelerinde, insanlığın tümü bir birim olarak alındığında ortaya çıkan genel sosyal evrim şemasındaki safhalarından bir merdivenin basamaklarından çıkar gibi birer birer geçmezler. Böyle olsaydı, bir takım tarihsel sebeplerle geri kalmış toplumlar için ileridekilere yetişmek, onlarla arayı kapatmak imkanı ve ümidi olmazdı. Somut toplumların evrimi mekanik bir süreç değil, zaman zaman sıçramalar yapan ya da yapması mümkün, diyalektik bir süreçtir (Boran, 1970a: 139).

Öte yandan, azgelişmişlik ya da gelişmenin engellenmesi daha hızlı bir gelişmenin imkanı olarak ortaya çıkabilirdi Behice Boran açısından. "Geri kalmışlığın zararları yanında bir de faydası vardır" diye yazıyor ve şu kritik saptamayı yapıyordu Behice Boran: "Sosyal gelişme tıkanıklığının biriktirdiği kuvvetler bir kere yol bulunca gelişme ve değişme çok süratli oluyor" (Boran, 1963b).

Bu kuramsal açının, daha pratik bir soruyu gündeme getirmesi mukadderdi: Sosyalizmin doğuşu, kapitalizm ve işçi sınıfının doğuşuyla mümkün olabilmişse, kapitalizmi ve işçi sınıfı henüz yeterince gelişmemiş olan geçiş sürecindeki azgelişmiş ülkeler kapitalizmi atlayarak sosyalizme nasıl geçebileceklerdi?

Behice Boran'ın bu soruya verdiği yanıt, sosyalizmin "belirmesi" ile "yayılması" arasındaki ayrım üzerinden kurulmuştu. Bu konuda şunları yazıyordu:

> ... sosyalizmin insanlık tarihinde ilk belirmesini tayin eden şartlarla, bir kere belirdikten sonra öbür toplumlara yayılması sürecini birbirinden ayırdetmek gerekir. İnsanlığın bir tüm olarak sosyal evriminde bir zaman noktasında bir yerde kapitalist sistem ve onunla birlikte işçi sınıfı belirmeseydi bilimsel sosyalizm de meydana gelmezdi ve sosyalist evrim safhasına geçmek söz konusu olmazdı. Ama kapitalizm ve onunla birlikte işçi sınıfı hareketi ve bilimsel sosyalizm bir kere dünyanın bir bölgesinde belli bir toplumlar grubunda oluştuktan sonra, toplumlararası ilişkiler ve temaslar kanalıyla başka toplumlara yayılabilir (Boran, 1970a: 139).

Boran'ın söyledikleri şu anlama geliyordu: Nasıl ki, felsefi, dini ya da siyasi görüşler, kurumlar, teknikler, aletler ve öteki bütün sosyal ürünler, bir toplumda ortaya çıktıktan sonra, hemen hemen eşzamanlı olarak başka toplumlara yayılabiliyorsa, sosyalizm de toplumlar arası ilişkiler aracılığıyla, başka toplumlara yayılabilirdi. Boran, bu tezi öne sürerken toplumlararası etkileşimlerde etkileyen kadar etkilenenin de önemli olduğunun farkındaydı. "Hangi sosyal ürünlerin hangi toplumlara nasıl yayılacağını ya da yayıldığını," diyordu Boran, "toplumlararası ilişkilerin niteliği ve bu yayıma maruz kalan toplumun iç şartları tayin eder. Bir toplumdan öbürüne yayılan sosyal ürün de bu yayılma sırasında değişikliğe uğrar. Bir toplumdan yayılan bir sosyal ürünü kendi toplum yapısına ve şartlarına az ya

da çok değiştirerek, onu kendisine uydurarak alır. Sosyalizmin Batının sanayileşmiş toplumlarından azgelişmiş toplumlara yayımı da böyle olmuştur. Temel görüş ve metod aynı kalmakla beraber, sosyalist düşünce ve eylem azgelişmişlerde farklı belirtiler göstermiştir ve göstermektedir" (Boran, 1970a: 139).

Boran'ın buradaki vurgusu, onun "Türkiye'ye özgü sosyalizm" arayışlarındaki farkını da ortaya koyuyordu. Boran'a göre, sosyalizm hem bir fikirler sistemi ve hem de bir toplum modeli olarak Türkiye'de "bambaşka", "eşsiz", "yalnızca kendine benzeyen" olmayacaktı. "Türkiye'ye özgü sosyalizm", tarihsel maddeciliğin ve Marksist kuramın kendi toplum yapısına ve şartlarına uyarlanmasından başka bir anlam ifade etmiyordu. Bu görüş açısı, ne belirli bir şablonun Türkiye'ye aktarılması anlamına geliyordu ne de sosyalist fikir ve eylemde "özgücü" bir arayışın peşine düşmeyi gerektiriyordu. Bütün mesele, Türkiye'nin farklarını Marksizmin sağladığı açıyla kavrayabilmekteydi.

Behice Boran, 1960'lı yıllar dünya ve Türkiyesinde sosyalizmin yayımının sadece bir fikirler sistemi, sadece işçi sınıfının mücadele programı olarak kalamayacağının bilincindeydi. Sosyalizmin bir fikir sistemi ve program olmanın ötesinde, inşa edildiği ülkenin şartlarına göre farklılıklar gösteren somut toplum düzenleri, tek tek toplumlarda inşa edilen bir sistem olmaktan da öte; toplumlararası bir sistem oluşu, onun yayılma gücünü geçmişe göre kat be kat artırmış, başka toplumları etkileme imkanını yükseltmiş ve başka toplumlarda inşa edilme koşullarını kolaylaştırmıştı (Boran, 1970a: 139-140). Bunlar, azgelişmiş ülkelerin kapitalizmi atlayarak sosyalizme geçme imkanlarıydı.

Sosyal Yapı

MDD kuramcıları, Türkiye'de sosyalist bir devrimin imkansızlığına ilişkin tezlerini, yalnızca toplumların ancak tarihin zorunlu aşamalarını geçtikten sonra sosyalizme varabileceklerine ilişkin fikirlerine dayandırmıyorlardı. Onlara göre; Türkiye, kapitalizmi sosyalizmi doğuracak kadar güçlenmemiş, sınıf çelişkileri sosyalist bir mücadeleyi koparacak kadar keskinleşmemiş bir ülkeydi. Behice Boran ise, MDD kuramcılarıyla tartışmalarında bu fikri reddediyordu.

MDD kuramcıları, Türkiye'de sosyalist bir devrimin imkanları üzerine düşünmenin, konuşmanın ve mücadele etmenin, Türkiye'yi Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkeleriyle aynı kategoride düşünmek anlamına geldiğini varsayıyorlardı Oysa, Boran'a göre, Türkiye'de sosyalizme geçiş yolları üzerine düşünürken, onu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığına kavuşup kendi anlayışlarına ve şartlarına göre bir sosyalist yöneliş içinde olduklarını savunan Afrika ülkeleri ile ya da mevcut işçi hareketine dayanarak silahlı mücadele yoluyla iktidara gelen işçi-köylü diktatörlüğü altındaki Latin Amerika ülkeleri ile aynı kategoride düşünmek gerekmiyordu. Bunun gibi, Türkiye'yi sanayileşmiş Batılı toplumlarıyla aynı düzeyde değerlendirmek de gerekmiyordu. Bütün mesele, tarihsel maddeci bir bakış açısıyla Türkiye'nin kendine özgülüklerini ve farklarını görebilmekteydi.

MDD kuramcıları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir dizi sömürge ülkenin emperyalizme karşı verdikleri savaşı kazanarak bağımsızlaşmasıyla dünya ülkeleri için yapılan dörtlü tasnife bakıyor ve Türkiye'yi bu tasnif içindeki kategorilerden birine yerleştirmeye çalışıyorlardı. Komünist Enternasyonal Programı, Almanya ve İngiltere gibi "yüksek derecede gelişmiş kapitalist ülkeler"den; İspanya, Portekiz, Polonya, Macaristan, Balkanlar gibi "kapitalizmin gelişmesinin orta düzeyde olduğu ülkeler"den; Çin, Hindistan gibi "sömürge ve yarı-sömürge ülkeler" ile Arjantin, Brezilya gibi "bağımlı ülkeler"den; bazı Afrika ülkeleri gibi "daha da geri ülkeler"den söz ediyordu. Programda, sömürge, yarı sömürge ve bağımlı ülkeler, "sanayinin sosyalizmin bağımsız inşası için yeterli olmadığı" ülkeler olarak tanımlanıyor ve bu ülkelerde "feodalizme ve kapitalizm-öncesi sömürü biçimlerine karşı mücadele, tutarlı köylü tarım devrimi ve yabancı emperyalizme karşı ve ulusal bağımsızlık için mücadele tayin edici bir önem taşır" deniyordu (SSCB'ndeki Yabancı İşçiler Yayınevi Kooperatifi, 1990: 91-93).

Anlaşılan oydu ki; Türkiye üzerine çözümlemeleri ve öngördükleri program dikkate alındığında, MDD kuramcıları, Türkiye için "sömürge ve yarı-sömürge" kategorisini uygun buluyor ve bu uygunluğa yaraşır bir Türkiye tarifi yapıyorlardı. Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'yla kazandığı bağımsızlığı bir karşıdevrim ile yitirip yarı sömürge haline geldiğine ilişkin tezlerin yanı sıra, Mihri Belli'nin, kapitalizmin toplumsal kutuplaşmaları hızlandırdığı 1960'lı yıllar Türkiyesi'nde, feodalizmin derinliğini vurgulamak için, onun ülkedeki varlığının "kalıntı" düzeyinde olduğunu saptayan sosyalist devrimcilere, hışımla, " 'kalıntı' ne kelime? ... Türkiye toprağından feodalizm fışkırmaktadır!" diyebilmesi (Belli, 1970: 230), Türkiye'yi "tipik geri bırakılmış ülke", "bağımlı bir tarım ülkesi" olarak tanımlayarak, kapitalizmin, Türkiye'de "montaj ve ambalaj sanayinden" öte bir varlık göstermediğini savunması (Belli, 1970: 204) ancak bunun bir işareti sayılabilirdi. MDD kuramcılarının Türkiye üzerine tezleri, Türkiye hakkında yapılmış sahici gözlemlerden, gerçekçi araştırmalardan çıkmış değildi; Türkiye'nin içinde yer aldığı düşünülen "sömürge ve yarı-sömürge" ülkelerle aynı toplum yapısına sahip olduğu düşünülüyor, o nedenle de sahici gözlemlere, gerçekçi araştırmalara ihtiyaç duyulmaksızın Türkiye, 'toprağından feodalizm fışkıran bir ülke' olarak tanımlanıyordu.

Behice Boran'a göre ise Türkiye, hem emperyalizme karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesini kazandıktan sonra sosyalizme yönelen Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinden hem de Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinden bazı temel farklılıklar gösteriyordu.

Türkiye'nin öteki azgelişmiş ülkelerden farklı yanlarının üç grupta toplanabileceğini düşünüyordu Behice Boran. Birincisi; Türkiye, önündeki kapitalist yoldan kalkınma seçeneklerini, bürokratik kadrolar öncülüğündeki devlet kapitalizmi safhasını ve liberal ekonomi deneyimini idrak ederek tüketme noktasına gelmiş, 1960'lı yılların ortalarına kadar yaklaşık 20 yıl boyunca çok partili rejim tecrübesinden geçmişti; Türkiye'nin kapitalizm ve burjuva demokrasisi yönündeki bu

deneyimlerini öteki azgelişmiş ülkeler yaşamamıştı. İkincisi; uzun yıllar boyunca Batı kapitalizmi tarafından sömürülegelmesine rağmen hiçbir zaman sömürge olmamış olan Türkiye, hem bağımsız bir devlet geleneğine sahipti ve halkı yabancı yönetimine yatkın değildi hem de ekonomisi sömürge olmanın yarattığı keskin çarpıklıklardan uzaktı. Üçüncüsü; Türkiye, başka azgelişmiş ülkelerde benzeri olmayan şekilde, sosyalist bir partinin seçimle işbaşına gelmesine imkan veren bir anayasaya sahipti (Boran, 1970a: 141).

Türkiye'nin, sanayileşmiş Batı toplumlarından farklı olan nitelikleri ise, Behice Boran'a göre, altı noktada toplanabilirdi: "Türkiye'nin kapitalist emperyalist toplumların sömürüsü altında bağımlı bir ekonomi oluşu"; burjuvazisinin bütün tabakalarının yabancı sermaye aracısı olma eğilimi göstermesi; temel sorununun dış sömürüden, ekonomik bağımlılıktan ve bunlarla birlikte siyasi ve askeri bağımlılıktan kurtulmak, bu sömürü ve bağımlılık ilişkisinden kopmak için de bağımlılık ilişkilerini içeride tesis etmekte olan komprador burjuvaziyi, toprak ağalarını ve bağımsızlıktan yana olsalar bile burjuva ideolojisinden kopamayan "ara tabakalar"ı iktidardan düşürüp yerine bir emekçi iktidarı kurarak iktidarın sınıf karakterini değiştirmek olması; sınıf kutuplaşmasının derin ayrımının tüm egemen sınıflarla tüm emekçi sınıflar arasında cereyan etmesi; geri teknikli bir ekonomiye sahip oluşundan ve işbölümü sisteminin Batı'daki kadar ilerlememiş olmasından ötürü sosyal sınıfların hem emekçi hem de egemen kısımlarının içsel farklılıklarının yeterince belirginleşmemesi; nüfusunun önemlice bir kesiminin tarım kesiminde yoğunlaşmış olması nedeniyle yoksul köylü sınıfların sosyalist mücadelede önem kazanması ve böylece işçi sınıfının örgütlü bir güç olarak ortaya çıkıp diğer emekçi sınıfları kendi etrafında toplaması yerine, sosyalist hareketin birleşik bir işçi-emekçi hareketi olarak gelişmekte olması (Boran, 1970a: 144).

Behice Boran, Türkiye'nin Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri ile Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinden farklarını onun tarihine ve bugününe ilişkin gözlemlerinin toplumbilimsel bir çözümlemesinden çıkarmıştı. Amacı, Türkiye'yi ne ilk ne de ikinci gruptakilerden birine benzetmekti. Aynı kategoriye sığdırılabilecek genel ve ortak özelliklerini göz ardı etmeksizin, azgelişmişlik sürecinin yollarından kapitalizme yönelen Türkiye'nin özgünlüklerini görebilmek ve mevcut toplum düzenini aşarak sosyalizme ulaşmanın yollarını bulabilmekti.

MDD kuramcılarının Türkiye için öngördükleri iktidar programıyla TİP'in programı arasındaki ya da MDD programıyla SD programı arasındaki kavramsal yakınlığa bakılınca, sanılabilirdi ki, yapılan bütün kuramsal ve siyasal tartışmalar boşunaydı; sonuçta her iki program da küçük farklılıklar dışında birbirine çok benziyordu. Oysa, iki program arasındaki söylemsel benzerlik, programı uygulayacak iktidarın sınıf karakteri ve programın kuracağı yeni düzenin sınıfsal yönelimleri söz konusu olunca, ortadan kayboluveriyordu. Nitekim, Behice Boran, MDD kuramcılarına bu konuda iki kritik soru yöneltecekti: "... savundukları millî demokratik devrim aşamasında iktidarın sınıf muhtevası ne olacaktır?"; " 'Tam

bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye'nin ekonomik sistemi ne nitelikte olacaktır? Kapitalist üretim ilişkileri dışına çıkılacak mıdır; çıkılmayacak mıdır?" (Boran, 1970a: 256).

Behice Boran'ın yönelttiği "... savundukları millî demokratik devrim aşamasında iktidarın sınıf muhtevası ne olacaktır?" şeklindeki soruya, MDD'nin iki kuramcısından birisi olan Doğan Avcıoğlu'nun verdiği yanıt açıktı. Avcıoğlu, "genellikle küçük burjuva çevrelerden gelen milliyetçi aydınlar"ın öncülüğünde bir milli güçler iktidarından söz ediyordu (Avcıoğlu, 1968: 477). Belli de, "millî demokratik devrim ... bütün ulusal güçlerin bilinçli ve örgütlü olarak ülkenin kaderini tayinde rol oynayabilecekleri demokratik düzeni gerçekleştirecektir" derken, tahayyülündeki iktidarın sınıf muhtevasını açıklamış oluyordu (Belli, 1970: 222).

Behice Boran'ın yönelttiği " 'Tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye'nin ekonomik sistemi ne nitelikte olacaktır? Kapitalist üretim ilişkileri dışına çıkılacak mıdır; çıkılmayacak mıdır?" şeklindeki kritik soruya ise, her iki MDD kuramcısının da net bir yanıtı yoktu. Doğan Avcıoğlu, "milli devrimci kalkınma yolu"nun takip edileceği "tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye"nin ekonomik sisteminin hem sosyalist bir ekonomiye hem de kapitalist bir ekonomiye kayma ihtimali bulunan ve hatta Amerikan modeli bir kapitalizme kayma ihtimali muhtemel olan bir "karma ekonomi"den söz ediyordu. Bu modelde, yerli ve yabancı sermayenin ancak "tekelci karakterde" olanlarına sınırlama getiriliyordu; antikapitalist bir programdan söz edilmiyordu (Avcıoğlu, 1968: 477).

Avcıoğlu, "tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye" için uygulanmasını önerdiği programın antikapitalist bir karakter taşımadığını da belirtiyordu: "Program, kapitalist olmayan yolu seçmiştir, fakat antikapitalist değildir. Zira bütün kapitalist ilişkileri kaldırmaya yönelmemiştir" (Avcıoğlu, 1965). MDD kuramcısı Mihri Belli ise, "kapitalist ilişkilerin ortadan kaldırılmasıyla sömürüsüz bir düzenin kurulması" olarak tanımladığı sosyalizme yol açacak bir sosyalist devrimin Türkiye'de olanaksız olduğunu savunurken demokratik devrimin kapitalizme karşı değil, emperyalizm ve feodalizme karşı olacağını vurguluyordu (Belli, 1970: 211).

Behice Boran'ın sosyalist devrimin getireceği iktidarın ve yeni düzenin ana karakterine ilişkin yanıtları ise netti. Sosyalist devrimde "iktidarın sınıf muhtevası"nı şöyle tanımlıyordu Boran: "... hedef, işçi-emekçi sınıfların ve onların sosyalist partisinin iktidarıdır, çünkü ancak böyle bir iktidar tam bağımsızlığı, gerçek demokrasiyi ve köklü dönüşümleri gerçekleştirebilir. Küçük burjuvazi ve yerli burjuvazinin yabancı sermayeye karşı kanadı –o da şayet varsa, henüz böyle bir kanat ortalarda görünmüyor- ancak 'müttefik güçler' (o da bir ölçüde) olabilir" (Boran, 1970a: 256). Anlaşılabileceği üzere, Behice Boran'ın devrim tasarımında, MDD kuramcılarının merkezi yer verdikleri küçük burjuva aydınlar tali bir yer bulabiliyor, bir sınıf iktidarının müttefiki olarak kabul ediliyorlardı. MDD kuramcıları ise, Behice Boran'ın, iktidarın hakiki sahibi olarak gördüğü emekçi sınıfları, küçük burjuva aydınların bir destekçisi olarak kabul ediyorlardı. Sözgelimi Doğan Avcıoğlu, "toplumsal hare-

keti bir kurmay bilgisi, mahareti ve inatçılığıyle sonuna kadar yürütecek" milliyetçi aydınların, "halk kütlelerinin örgütlü ve bilinçli bir desteğini elde etmedikçe" başarıya ulaşamayacaklarını yazıyordu (Avcıoğlu, 1968: 485).

Behice Boran, sosyalist devrimle kurulacak ekonomik sistemin kapitalist üretim ilişkilerinin tasfiyesine yöneleceğini söylerken, MDD kuramcılarıyla bir başka yol ayrımına gelmiş oluyordu:

> ... yatırımları, işletme birimleri ve teknolojisi itibariyle esasen millî ekonominin ağırlık kesimini teşkil eden, yeni millileştirmelerle daha da genişleyecek olan devlet kesimi, burjuvazinin hizmetinde ve kontrolünde bir devlet kapitalizmi olmaktan kurtarılarak emekçi halkın hizmetinde ve denetiminde bir devletçi ekonomi olacak, yani kapitalist üretim ilişkilerinin dışına çıkarılarak sosyalist bir muhtevaya kavuşturulacaktır (Boran, 1970a: 256).
>
> T.İ.P. nin öngördüğü nitelikte ve şekilde bir toprak reformu yaptınız mı, tarımda üretim ilişkilerinde köklü bir değişiklik, ağalık sistemini sosyolojik anlamda tasfiye etmiş olursunuz. Dış ticareti, bankacılığı, sigortacılığı devletleştirip mevcut devlet sektörüyle birlikte bunları halkın denetiminde ve hizmetinde olan sektörler haline getirdiniz mi, yine üretim ilişkilerinde, sosyal sınıflar düzeninde köklü bir dönüşüm yapmış, millî ekonominin önemli dallarını kapitalist ilişkiler dışına çıkarmış olursunuz (Boran, 1970a: 217).

Öngörülen iki devrim modeli arasındaki temel ayrım noktaları, böylece ortaya çıkıyor, iktidarın sınıf karakteri ve kurulacak yeni düzenin sosyal yönelimleri, iki devrim kuramı arasındaki farkları belirginleştiriyordu. Halk tarafından desteklenen milliyetçi aydınların iktidarında kapitalizm ile komünizm arasında salınan bir toplum düzeni ile aydınların desteğini kazanarak kapitalizmi tasfiyeye ve sosyalizmi inşaya yönelmiş bir emekçi iktidarı arasındaki farktı söz konusu olan.

Siyasal Aşamalar

MDD kuramcıları, sosyalist bir Türkiye'nin kurulmasının, ancak üretici güçleri kendi bağrından sosyalizm ve sosyalizmi inşa edebilecek bir işçi sınıfı çıkarabilecek toplumsal yapıda mümkün olabileceği kanaatindeydiler. Türkiye için önerdikleri MDD projesinin temel dayanaklarından biri, Türkiye ekonomisinin sosyalist bir devrim ve sosyalist bir toplum için "olgunlaşmamış" olduğu varsayımıydı. Bununla beraber, MDD kuramcıları açısından, tarihsel evrim aşamaları yalnızca ekonomiyle sınırlanmamıştı. Onlar, tarihsel evrimin ekonomik aşamalarının kendilerine denk düşecek siyasal aşamalarla ahenkli bir biçimde yürüyebileceğine inanmışlardı. Bu, azgelişmiş bir ülkenin sosyalizme zemin hazırlayacak üretici güçlerini geliştirebilmesi için öncelikle bağımsız olması gerektiğini, bağımsızlığın işçi sınıfına politik bir hareket içinde örgütlenme imkanı tanıyacak demokrasiyi beraberinde getireceğini, bu türden bir demokrasi içinde bilinçlenip örgütlenmiş işçi sınıfının da sosyalizme yönelebileceğini ima eden

bir inançtı. MDD kuramcılarının söyleminde, bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm ayrı tarihsel dönemlerin işleriydi: Her biri ötekini doğuran, her biri bir sonrakinin zeminini hazırlayan işler. Behice Boran'ın geliştirdiği sosyalist devrim kuramında ise, bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm görevleri ayrı tarihsel dönemlere bölünmemişlerdi; bunlar, iç içe geçmiş ve birbirinden kaynaklanan görevlerdi. Sosyalist devrim kuramı, bu nedenle iki ayrı devrim, iki ayrı aşama ve iki ayrı program olarak tasarlanmamıştı. Behice Boran açısından, elbette, Türkiye gibi geri bir ülkenin sosyalizme varışı bir gelişmiş kapitalist ülke kadar hızlı olamazdı. Sosyalist devrim, o nedenle bir geçiş programını uygulamak durumundaydı.

MDD kuramcılarının 'önce bağımsızlık ve demokrasi, sonra sosyalizm' şeklinde formüle edilebilecek aşamacı mantıklarının kökünde toplumsal çelişkilere ilişkin kavrayışları yatıyordu. Mihri Belli olsun, Doğan Avcıoğlu olsun, Türkiye'nin temel çelişkisinin emperyalizm ile Türk milleti arasındaki çelişki olduğunu varsayıyorlardı. Mihri Belli'nin şu sözleri bu bakımdan anlamlıydı: "... tarihimizin şu anında çözümlemek zorunda olduğumuz, önceliği bulunan toplumsal çelişki, emperyalizm ve onun ortakları ile, Türkiye toplumunun ulusal güçleri arasındaki çelişkidir" (Belli, 1970: 222). "... Hakim tezadın emperyalizm ile ülke arasında olduğu aşikardır. Bu durumda mücadele, emperyalizme satılmış gayri millî bir azınlığın dışında, elbette milletçe yürütülecektir" diyen Doğan Avcıoğlu'nun da (Avcıoğlu, 1967b), Türkiye'nin temel çelişkisi konusunda Mihri Belli ile paralel bir fikri savunduğu besbelliydi.

Behice Boran'ın, bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizmi iç içe geçmiş ve birbirinden kaynaklanan mücadeleler olarak görüşü, temel çelişkiyi emek-sermaye çelişkisi olarak kavramasında; emperyalizm ile azgelişmiş ülkeler ve kapitalizm ile sosyalizm arasındaki çelişkiyi, bu temel çelişkinin "belirtileri" olarak değerlendirmesindendi (Boran, 1970a: 99). Temel çelişkinin emek ile sermaye arasındaki çelişki olarak kavranması, sermaye iktidarına karşı verilen mücadelenin dünya emperyalizmine karşı verilen mücadeleyle iç içe geçmesi anlamına geliyordu. "... azgelişmiş ülkelerin ... egemen sınıfları," diyordu Behice Boran, "Batılı emperyalistlerle işbirliği ederek kendi emekçi sınıflarını yabancılarla birlikte sömürmekte[dir]" (Boran, 1970a: 99). Bu, aslında, emperyalizm ile yerli sermaye arasındaki ilişkinin, dışarıdan, zorla dayatılmış, gönülsüzce, şartlar öyle gerektirdiği için kurulmuş bir ilişki değil, sınıfsal çıkarlar icabı bilinçli olarak kurulmuş bir ilişki olarak ele alınmasından kaynaklanıyordu. Başka bir anlatımla; bu yaklaşım, azgelişmiş ülkenin emperyalizmle ilişkisini "dışsal" değil, "içsel" olarak görüyordu. Behice Boran'ın şu sözleri bu yaklaşımı net bir biçimde ortaya koyuyordu:

> Askerî, siyasî, ekonomik, malî ve ticari ilişkiler bir bütün teşkil eder ve bütün bu ilişkilerle Türkiye Amerikaya ve Batılı kapitalist dünyaya bağlanmış ve bağımlı hale gelmiştir. Bu bağımlılık, askerî, iktisadî v.b. zorunlukların tabiî sonucu olarak değil, egemen sınıfların politik tercihi, içte kendi çıkarlarına işleyen düzenin ve

> kendi sınıfsal üstünlüklerinin devamını sağlamak amacıyla meydana getirilmiştir (Boran, 1970a: 300).

MDD kuramcılarının 'önce bağımsızlık ve demokrasi, sonra sosyalizm' şeklinde formüle edilebilecek aşamacı mantıklarının bir temeli de, her ekonomik ve siyasal aşamanın belli toplumsal güçlerle geçilebileceğine ilişkin düşünceleriydi. Öncelikli olarak verilecek olan bağımsızlık ve demokrasi mücadelesi bir avuç asalak dışında tüm milletin mücadelesi olacak, işçi sınıfı bağımsızlık ve demokrasi yolunda milletle birlikte yürüdükten sonra en yakın müttefikleriyle kendi sosyalizm yolunda devam edecekti. Öyleyse, işçi sınıfı, uzak amaçlarını zamansız bir şekilde yakın yol arkadaşlarına ilan ederek onları kendisinden uzaklaştırmamalı, kurması gereken cepheyi daraltmamalıydı. Doğan Avcıoğlu'nun şu satırları, bu yaklaşımın örneklerinden biriydi:

> Türkiye'nin 1 numaralı meselesi, bugünkü bağımlı durumdan kurtulmak[tır] ... antiemperyalist milliyetçi mücadele, henüz sosyalizme hazır olmıyan fakat sağlam Atatürkçü geleneği ile, antiemperyalist mücadeleye açık olan önemli çevrelerde destek bulmaktadır. Milliyetçi mücadele, bu çevrelerin bilinçlendirilmesi ve kazanılması ile ancak gerçek bir ağırlığa kavuşacaktır. Ne var ki TİP, bir yandan antiemperyalist mücadeleyi 1 numaralı mesele sayarken öte yandan klasik bir proleter-burjuva mücadelesinin sorunlarını ön plana çıkararak güçleri dağıtmakta, zayıflatmaktadır (Avcıoğlu, 1966b).

Doğan Avcıoğlu'nun bu kritik pasajında "Atatürkçü geleneği ile antiemperyalist mücadeleye açık olan", milliyetçi mücadeleyi "gerçek bir ağırlığa" kavuşturacağı umulan "önemli çevreler"in, askeri çevreler olduğu açıktı. Doğan Avcıoğlu, emek-sermaye çelişkisine, sosyalizme ve işçi sınıfı önderliğine yapılacak vurgunun bu "önemli çevreler"ce iyi karşılanmayacağını görüyor; "bir subayın bir işçinin arkasından yürümeyeceğini" biliyordu. O nedenle, emek-sermaye çelişkisine, sosyalizme ve işçi sınıfı önderliğine ilişkin vurgular gelecekteki uygun zamana bırakılmalı, şimdi bu önemli çevrelerin uygun göreceği slogan ve formüller çerçevesinde hareket edilmeliydi. Anlaşılan oydu ki; Doğan Avcıoğlu'nun ümidi, emperyalizme karşı mücadeleye katılan subayların bu mücadele içinde ve zamanla sosyalizme yönelecekleriydi. Avcıoğlu'nun bu ümidi, 1952'de bir hükümet darbesiyle iktidarı alan Nasır öncülüğündeki subayların faşizme yatkın, sosyalizme karşı eğilimlerinin giderek sosyalizan bir yöne oturmasından doğmuştu. Avcıoğlu, antiemperyalist bir hareketin şartların zorlamasıyla önünde sonunda sosyalizme evrileceğini, bu harekete önderlik eden asker ve sivil aydınların da sosyalizme olan antipatilerinin zamanla sempatiye dönüşeceğini varsayıyordu. Avcıoğlu'nun Mısır'daki Nasır hareketinden çıkardığı şu sonuç bunu gösteriyordu: "Emperyalizmle mücadele, sosyalist mücadele demek değildir. Ama uzlaşma yollarına sapmadan yürütülen bir antiemperyalist mücadelenin, bir takım zigzaglar çizse dahi, ulaşacağı yol sosyalizmdir" (Avcıoğlu, 1966d: 10).

Mihri Belli'nin, "Stratejimizi [asker-sivil aydın zümrenin] devrimci

potansiyeli[ni] doğru değerlendirip, ona göre saptamalıyız" sözleri de (Belli, 1970: 33) bu bağlamda değerlendirilmelidir. Devrim stratejisinin "yüzyıldan uzun bir süredir Türkiye'nin kaderine hükmetmiş olan asker-sivil aydın zümre"ye göre ayarlanması gerektiğine inanan Belli, bu zümrenin eğiliminin "işbirlikçi sınıfların çıkarcılık ve emperyalizme teslimiyet ideolojileriyle … bağdaşmayan bir eğilim" olduğuna inanıyordu (Belli, 1970: 252, 254). Belli, o nedenle, "her zaman anti-emperyalist tutum benimsemiştir" dediği asker-sivil aydın zümreyle ilişkinin sosyalizm üzerinden değil, milliyetçilik ve bağımsızlık üzerinden kurulması gerektiğini iddia ediyordu. O nedenledir ki, Mihri Belli, "ama ben sosyalizmin lafını çok etmeyelim ... derim" diyordu (Belli, 1970: 121). " 'Sosyalizme inanıyor musun, inanmıyor musun?' sorusu sonraki iş. Kaldı ki, Kemalizmle sosyalizm arasında aşılmaz duvarlar yoktur …. Ben gerçek Kemaliste geleceğin sosyalisti gözüyle bakarım …" sözleri (Belli, 1970: 95-96, 97), Mihri Belli'nin de, tıpkı Avcıoğlu gibi emperyalizme karşı mücadeleye katılan askeri çevrelerin bu mücadele içinde ve zamanla sosyalizme yönelecekleri ümidini taşıdığını ve bu ümidi karartmamak için bağımsızlık mücadelesi aşamasında askeri çevrelere sosyalizmden söz etmemek gerektiğini düşündüğünü gösteriyordu.

MDD kuramcılarının tasarımı öyleydi ki; sosyalistler ya bağımsızlık ve sosyalizm mücadelesini kaynaşık olarak görecek ve bu takdirde bağımsızlıktan yana ama sosyalizme mesafeli asker-sivil aydın zümreyi mücadele cephesinden uzaklaştıracaktı ya da bağımsızlık mücadelesinde yer alması mümkün güçler arasında bir cephe kurulması için çalışacak ve bu takdirde sosyalizm mücadelesini bir sonraki aşamaya bırakacak ve bu aşamada işçi sınıfı öncülüğünden vazgeçecekti. Oysa bu, Behice Boran açısından yanlış kurulmuş bir ikilemdi. Sorun "ya öyle, ya böyle" mantığıyla ele alınamazdı Behice Boran açısından. Bu konudaki doğru yaklaşım "hem öyle hem böyle" şeklinde kurulmalıydı. Şöyle ki:

> Hem mihrak noktasında, en bilinçli, disiplinli, mücadeleci iç dairede, yani sosyalist parti hareketinde, bağımsızlık için mücadele ile sosyalizm için mücadeleyi bir tutarsın ve bu iç daireyi –sosyalist hareketi– mütemadiyen genişletmeye, çevreyi etkilemeye çalışırsın, hem de henüz sosyalist bilinçlenme düzeyine erişememiş güçler, çevreler, kişilerle somut hedefler için somut davranışlarda işbirliği eder, dayanışırsın. İlerici, demokratik, millî güçlerin en geniş birlik hareketi içinde sosyalist örgütün, kişiliğini, bağımsızlığını, teşebbüs kabiliyetini, gittikçe gelişip genişlemesini sürdürmektir mesele (Boran, 1970a: 260).

Behice Boran'ın, bağımsızlık ve sosyalizm mücadelesini kaynaşık bir şekilde ele alırken, ona katılacak güçler arasında "el saklama" ilişkisinin olmayacağını, amaçları, hedefleri net olan toplumsal kesimlerin, hedefleri ortaklaştığı ölçüde yan yana gelmesi gerektiğini vurguladığı bu paragraftan görülebiliyor. "İşbirliği, dayanışma hareketi, bu katılan sınıflar, tabakalar, kurumlar ve kişiler arasındaki görüş ayrılıklarının örtbas edilmesi, görmezlikten gelinmesi, 'aramızda ayrılık gayrılık yoktur' denilmesi anlamına gelmez" sözleri (Boran, 1967), Boran'ın işbirliği ve da-

yanışmanın farklılıkları bilerek ve onlara rağmen olması gerektiğine ilişkin tavrının bir göstergesiydi. Öte yandan, bağımsızlıktan yana güçlerin zamanı gelince, şartların zorlamasıyla, kendiliğinden sosyalist olacağına dair idealistçe bir beklentinin Behice Boran açısından geçersiz olduğu da anlaşılabiliyor: Bağımsızlık mücadelesine katılan işçi sınıfı dışı çevreler, zamanla değil mücadele içinde, şartların zorlamasıyla değil sosyalist parti ve işçi sınıfının kazanıcı çabasıyla sosyalizme yakınlaşabilirdi.

Gelgelelim, Behice Boran'ın, MDD kuramcılarının "işçi sınıfı öncülüğü ve sosyalizm der isek cephe bölünür, 'önemli çevreler' uzaklaşır" şeklindeki yaklaşımına olan derin itirazı, bir başka noktadan daha kökleniyordu. Boran, işçi sınıfı öncülüğünde olmayan, sosyalizm hedefiyle hareket etmeyen bir bağımsızlık mücadelesinin başarıyla sonuçlanmasının mümkün olmadığını düşünüyordu. Öte yandan, ekonomik bir bağımsızlıkla sonuçlanmayan siyasi bağımsızlığın kalıcı olması mümkün değildi ve ekonomik bağımsızlık ancak sosyalist yönelimli bir kalkınmayla gerçekleşebilirdi. Bu iki neden, yani, siyasal bağımsızlığın işçi sınıfı öncülüğünde olmaksızın başarılamayacağı ve ekonomik bağımsızlığın da sosyalizm yöneliminde olmaksızın sağlanamayacağı, bağımsızlık ve sosyalizm mücadelesini kopmazcasına birbirine bağlıyordu. Boran'ın kendi sözleriyle:

> Bağımsızlık davası aynı zamanda sosyalizm davasıdır çünkü, 'Gerek bağımsız, yüzde yüz millî menfaatlere göre ayarlanmış bir dış politikayı, gerekse köklü dönüşümlerle sosyal adalet içinde hızlı kalkınmayı, sanayileşmeyi ancak emekçi sınıfların iktidarı gerçekleştirebilir.'
>
> Bağımsızlık davası aynı zamanda sosyalizm davasıdır çünkü, ekonomik bağımsızlık gerçekleştirilmeden politik bağımsızlık da tam gerçekleştirilip muhafaza edilemez. Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığa kavuşması ise sosyalizme yönelmiş kapitalist olmayan bir kalkınma yolu izlenerek mümkündür (Boran, 1967).

Boran'ın gerek Türkiye'nin, gerekse de başka azgelişmiş ülkelerin antiemperyalist mücadelelerinden çıkardığı en temel sonuçlardan biri, buydu: "... yirminci yüzyılın ikinci yarısında millî kurtuluş hareketleri, burjuvazinin öncülüğünde bir hareket olarak başlasa dahi önünde sonunda sosyalizm hareketine dönüşmek, işçi sınıfı ve diğer emekçi sınıfların ve onların partilerinin öncülüğü altına girmek zorundadır" (Boran, 1967).

Siyasal aşamalar konusunda MDD kuramcıları ile Behice Boran arasındaki ayrım noktaları özetlenecek olursa şunlar söylenebilir: MDD kuramcıları, azgelişmiş ülkeler için temel çelişkinin emperyalizm ile millet arasında olduğunu düşünüyorlar; bu nedenle önce emperyalizmden koparak siyasal bağımsızlığı kazanmanın bir ön şart olduğunu savunuyorlardı. Devrim, ilk zaferini emperyalizme karşı bağımsızlığını kazandıktan sonra, yani "dış düşman"a galebe çaldıktan sonra, "iç düşman" ile yani burjuvazi ile hesaplaşabilirdi. İkinci zafer birinci devrimin hazırladığı zemin üzerinde olacaktı. Birinci devrimin zaferi, geniş bir milli cephe kurulmasını gerektirdiğinden ve bu cephe içinde "çelik çekirdek" rolünü asker-sivil aydın zümre oyna-

yacağından ötürü emek-sermaye çelişkisi ve sosyalizm bu aşamada söylem dışı bırakılmalıydı. Behice Boran açısından ise, temel çelişki emek ile sermaye arasındaydı ve emperyalizm ile azgelişmiş ülke arasındaki çelişki, bu çelişkinin bir belirtisiydi. Emperyalizme karşı verilecek ulusal bağımsızlık mücadelesi ile sermayeye karşı verilecek demokrasi ve sosyalizm mücadelesi emperyalizm ile yerli sermaye sınıfsal olarak kurulmuş içsel bir ilişkinin varlığından ötürü kaynaşık bir mücadele olabilirdi. Bağımsızlık mücadelesi ile sosyalizm mücadelesinin ayrı ayrı tarihsel aşamalara bölünmemiş olduğunu gören Behice Boran, birinci mücadelenin ona karşı olan geniş kesimlerin ortak mücadelesiyle başarıya ulaşmasının ancak işçi sınıfı öncülüğü altında başarıya ulaşabileceğini savunuyordu. Öte yandan bağımsızlık mücadelesi ile sosyalizm mücadelesini birbirine kopmazcasına bağlayan temel bir neden de, siyasal bağımsızlığın ancak ekonomik bir bağımsızlıkla, ekonomik bağımsızlığın da ancak sosyalist bir yönelişle mümkün olabileceğiydi.

Program Sorunları

Behice Boran, azgelişmiş bir ülke olarak Türkiye'nin gelişmiş kapitalist ülkelerden daha erken bir sosyalist devrim yapabileceğini savunmakla, azgelişmiş bir yapının sosyalizme varışının gelişmiş bir yapıdan daha önce ve hızlı mümkün olabileceğini de savunmuş oluyor muydu? Hayır. Boran, Türkiye'nin mevcut yapısının doğrudan doğruya sosyalist bir düzen kuruluşuna elvermediğini, sosyalist düzen inşasının bir "geçiş programı"yla mümkün olabileceğini öngörüyordu. Geçiş programı, tarım devrimi ve ulusal bağımsızlık gibi demokratik görevlerle sosyalist görevleri birbirine bağlayan, yani, feodalizmin mirasının tasfiyesi ile emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmayı kapitalizmi yok etme yönelişiyle birleştiren ve aynı zamanda sosyalizmin inşasına girişen bir program olacaktı. Böylesi bir program tasarımı, Komintern'in "asgari program", "azami program" mantığını tamamiyle dışarıda bırakıyordu.

Behice Boran, Türkiye'nin ve öteki bütün azgelişmiş ülkelerin, kapitalist yoldan kalkınmalarının olanaksız olduğunu, ama mevcut durumlarıyla doğrudan doğruya sosyalist bir düzene de geçemeyeceklerini düşünüyordu (Boran, 1970a: 239). Aslına bakılırsa, geçiş programının temel dayanağı işte tam bu noktaydı. Türkiye'de işbaşına gelecek bir sosyalist iktidar öyle bir program izlemeliydi ki; bir yandan kapitalizmin başardığı tarihsel görevleri -feodalizmin kalıntılarını tasfiye etmek, yeterli bir sermaye birikimini oluşturmak, toplumu modern teknoloji ile donatmak gibi- başarmalı ve bir yandan da bağımsızlığına kavuşturduğu ülkede sosyalizmin inşasına girişmeliydi.

Batı kapitalizmi, bütün sömürücü yanlarına ve işçi sınıfı açısından tümden aşılması gereken bir sistem olmasına rağmen, kendi tarihsel görevlerini yerine getirmekle, yani feodalizmi tasfiye etmekle, hızlı sermaye birikimini sağlamakla, genişleyen bir üretim sistemini gerçekleştirmekle ve toplumu modern teknolojiyle

donatmakla tarihsel olarak ileri bir işlev görmüştü; çünkü bütün bunlar, bir toplumun sosyalist yeniden kuruluşu için temel teşkil ediyordu (Boran, 1970a: 238). Oysa, azgelişmiş ülkeler, ne feodalizmin tasfiye olduğu ne de sermaye birikiminin ve teknolojik donanımın gerçekleştiği ülkelerdi. Azgelişmiş bir ülkede, bu sorunların sosyalist iktidar tarafından çözülmesi gerekecekti. Çünkü, Batı kapitalizminin çözdüğü bu sorunlar, azgelişmiş ülkelerde aynı yoldan çözülemezdi. Batı kapitalizmi, a) geliştiği dönemde insanlık tarihinde ilk kez beliren, zamanın en ileri toplum düzeni olan ve kendi gerisinden gelen ülkeleri sömüren niteliğiyle; b) içte devletin kapitalizmin gelişimi için aldığı koruyucu tedbirler sayesinde; c) içerideki emek gücünün azami ölçüde sömürülmesiyle, sermaye birikimini sağlayabilmişti. Oysa azgelişmiş ülkeler için Batı kapitalizminin sermaye birikimine yarayan bu imkanların hiçbiri yoktu (Boran, 1970a: 236-237). Batı kapitalizminin geçtiği yolu takip ederek kalkınması mümkün olmayan azgelişmiş ülkelerin, o yolun tam tersini kat etmeleri gerekecekti: Kendilerini sömüren emperyalizmden kopmak; emekçi sınıfları sömüren yerli ve yabancı sermayenin tasfiyesine yönelmek ve feodal kalıntıları tasfiye etmek.

Behice Boran'a göre, azgelişmiş bir ülke olarak Türkiye'de, sosyalist iktidarın yapacağı ilk iş, emperyalizmle olan bütün bağları koparmak olacaktı. Çünkü, sömürülen ve sömürüden kurtulmak isteyen bir ülkenin, kendisini sömüren ve sömürü düzenini sürdürmek için her türlü baskı yöntemini kullanan emperyalizmle sömürüye dayalı ilişkilerini sürdürmesi mümkün değildi. Öyleyse, azgelişmiş ülkede, sosyalist devrimin öncelikli görevi dış sömürüye son vermek, emperyalizmden bağımsızlaşmak, dünya kapitalist sisteminin dışına çıkmak olmalıydı: "Kapitalist dünya ilişkileri ağı içinde kaldıkça azgelişmiş ülkelerin dış sömürüden kurtulabilmeleri ve ekonomilerini kalkındırabilmeleri mümkün değildir" (Boran, 1970a: 89).

Emperyalizm, azgelişmiş ülkeleri sadece baskıyla, zorla sömürmüyordu Behice Boran'a göre. Emperyalizm bir yandan yerli burjuvaziyle ortaklık kurarak ve bir yandan da verdiği kredilerle geliştirdiği yerli kapitalizm aracılığıyla sömürüyordu azgelişmiş ülkeleri. Bu bakımdan azgelişmiş ülkelerde, "dış sömürü" ve "iç sömürü" kaynaşık bir hal alıyordu. Öyleyse, sosyalist iktidar, sosyalizmi inşaya girişirken dış sömürüyü olduğu kadar iç sömürüyü de yok etmeye yönelmeliydi. Boran'ın bu konudaki çözümlemesi şöyleydi:

> ... dış sömürü ile iç sömürü sistemleri birbirine geçmiş haldedir. Türkiye'nin temel çelişkisi, kendisiyle dış-kapitalist emperyalist ülkeler arasındaki çelişki midir, içteki sermaye-emek çelişkisi midir? Sorunu bence pek geçerli değildir. Türkiye'nin başta gelen sorunu şüphesiz dış sömürüden, ekonomik bağımlılıktan ve bununla birlikte siyasî–askerî bağımlılıktan kurtulmaktır; ne var ki, bu kurtuluş içte ekonomik düzenin, iktidarın sınıf muhtevasının değişmesine bağlıdır. Ekonomik-siyasî bağımsızlığın gerçekleştirilmesini, yerli komprador (aracı) burjuvaziden, toprak ağalarından ya da millî bağımsızlıktan yana olsalar dahi burjuva ideolojisi çerçevesi dışına çıkamamış 'ara tabakalar'dan beklemek ham hayaldir. Emperyalist dev-

> letler ve yabancı sermaye Türkiye üzerindeki baskılarını, sömürülerini bu sınıflar ve onların iktidarları, adamları aracılığıyla sürdürmektedir (Boran, 1970a: 143).

Görülmekteydi ki, iç ve dış sömürüden kurtulmak, emperyalizme ve emperyalizmle işbirliği halindeki hakim sınıflara karşı işçi sınıfı önderliğinde bir sosyalist devrimle olabilirdi ancak.

Öte yandan, iç ve dış sömürüden kurtulmak gibi, feodalizmin geri çekiciliğinden kurtulmak da yine sosyalist bir devrimle mümkün olabilirdi. Behice Boran, 1960'lı yıllarda "geri teknikli tarım ekonomisi" olan Türkiye ekonomisinin bütününde feodal kalıntıların silinmediğini, nüfusun yüzde yetmiş kadarının tarım sektöründe toplanmış olduğunu, büyük toprak sahibi sınıfların sanayi ve finans sermayesi sınıfları karşısında gerilemekle birlikte daha güçlü olduğunu saptıyordu (Boran, 1970a: 144). Toprak sahibi sınıfının ekonomik ve politik nüfuzunun kırılması, bir arada yürütülecek "toprak ve tarım reformu" yoluyla olacaktı. Büyük toprak mülkiyetini sınırlayacak olan toprak reformu bir yandan toprak sahibi sınıfların hakimiyet alanlarını kısıtlarken bir yandan da topraksız köylüleri topraklandıracak alanlar açacaktı. Tefeciliğin kaldırılmasıyla kredi kaynaklarına sahip köylülere yönelecek olması, millileştirilen dış ticaretle tüccarın sömürüsünün yok edilmesi, köylülüğün topraklandırılmasıyla köylü aile işletmelerinin toplam üretimin yükselme potansiyelinin ortaya çıkması, tarımda sermaye birikiminin artması ve bu birikimin sanayi yatırımlarına yönelmesini mümkün kılacaktı. Tarım ve toprak reformu, devlet yönetiminin köylü adına ve yararına yapacağı bir iş değildi; "demokratik bir şekilde topraksız ve yoksul köylü kitlelerin katkısı ile yapılacak"; "topraksız ve az topraklı köylülerden serbest gizli seçimle köy kurulları meydana getirilecek ve her bölgede toprakların sınırlandırılması ve dağıtımı uzmanlarla köy kurullarının işbirliği ile gerçekleştirilecekti" (Boran, 1970a: 247, 248).

Böylece, Behice Boran'ın savunduğu ve geliştirdiği sosyalizme geçiş programının hedefleri ve mantığı, tamamiyle ortaya çıkıyordu. Türkiye'nin kalkınabilmesi için emperyalizme olan iktisadi, askeri ve siyasi bağımlılığından kurtulması; bu kurtuluş için içte ekonomik düzenin, iktidarın sınıf karakterinin değiştirilmesi gerekiyordu. Bu ise burjuvaziyle, toprak sahipleriyle ve "ara tabakalar"la bir iktidar hesaplaşmasına girmek demekti. İşte bu hesaplaşmanın bizzat kendisi, sosyalizmin inşasına girişmeyi zorunlu kılacaktı. Bu, bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm için iki ayrı devrim ve iki ayrı program değil, bir sosyalist devrimi ve sosyalist iktidarın uygulayacağı bir geçiş programını gerektiriyordu. Geçiş programı, "sosyalizmin ön şartlarını hazırlama ve sosyalizme geçiş safhası"nın programı olacaktı (Boran, 1970a: 252-253).

İdeolojik Yapılar ve İktidar Yolları

Behice Boran'ın MDD kuramcılarıyla tartışmasında ve aslında MDD-SD tartışmasında, birbiriyle ilişkili iki temadan daha söz edilebilirdi. Bunlar, mevcut iktidarın

ideolojik hegemonyasının nasıl kırılabileceği ve iktidara geliş şeklinin nasıl olabileceği üzerineydi. MDD kuramcıları, hakim sınıfların ideolojik hegemonyasının mevcut düzen varoldukça kırılamayacağını, dolayısıyla halk desteğiyle iktidara gelmenin mümkün olmayacağını varsayıyorlardı. MDD kuramcılarının emekçi kitlelerin bilinçli desteğini kazanmak yoluyla bir karşı ideolojik hegemonya örgütleme perspektiflerinin hiç olmayışı bundandı. MDD kuramcıları açısından emekçi kitlelerinin bilinçli desteğini kazanmak ve hakim sınıfların ideolojik hegemonyasını kırmak ancak iktidara gelmekle mümkün olabilirdi. İktidara, emekçi kitlelerin bilinçli desteği ve oyu ile gelinmesinin imkansız olduğu varsayan MDD kuramcılarının önünde tek bir yol kalıyordu: Cunta. Behice Boran ise, hakim sınıfların ideolojik hegemonyası kırılmaksızın, emekçi kitlelerin bilinçli desteği kazanılmaksızın devrimci bir iktidarın kurulamayacağı ve bir düzen değişikliğinin olamayacağı kanısındaydı. Boran, mevcut düzenin ancak onu kendi üstünde tutan ideolojik hegemonyanın kırılmasıyla çökertilebileceğini düşünüyordu. Sosyalist bir iktidarın ancak emekçi kitlelerin bilinçli eylemiyle kurulabileceğine inanan Behice Boran'ın iktidar için mümkün gördüğü tek bir yol vardı: Kitlelere gitmek. 1960'lı yıllar Türkiyesi'nin parlamenter yoldan bir sosyalist iktidar kurulmasına imkan verebileceğini düşünen Boran için hedef, halkın bilinçli oylarıyla iktidara gelmek, hakim sınıfların direnmesi durumunda ise, bir karşı direniş örgütlemekti.

İdeolojik hegemonya ve iktidar yolları hakkında MDD kuramcıları ile Behice Boran arasında gelişen ve devrimcilik-reformculuk, romantiklik-gerçekçilik gibi bir dizi kavramı da kendi içine çeken tartışmaya yakından bakmak gerekiyor.

MDD kuramcıları, emekçi kitlelerin, hakim sınıfların ideolojik hegemonyası altında bulunduğunu görebiliyorlardı. "Tutucu güçler," diyordu Doğan Avcıoğlu, "... kurulu düzenin temsilcileri olarak, kendi çıkarlarına uygun görüş ve inançları toplumun çoğunluğuna kabul ettirmişlerdir. Yüzyıllardan miras görüş ve inançlar, onların yararına işlemekte ve yığınlar, bu tutucu güçlerin ideolojik egemenliği altında bulunmaktadır" (Avcıoğlu, 1968: 517). Mihri Belli de benzer bir görüşü paylaşıyordu (Belli, 1970: 10).

Bununla beraber, MDD kuramcıları, hakim sınıfların ideolojik hegemonyasının nasıl kırılabileceğine ilişkin kritik soruya yanıt verirken, önce "olmaz"ları göstermek istiyorlardı. Sözgelimi, emekçi kitlelerin kendi öz çıkarlarını savunan bir programın kendi iktidarlarında, kendileri tarafından hayata geçirilmesinin mümkünlüğüne inandırılabilmelerinin imkansız olduğunu her fırsatta tekrarlıyorlardı. Türkiye'de sosyalistlerin, emekçi kitlelerin bilinçli bir desteğini kazanamayacakları konusunda Avcıoğlu ile Belli benzer görüşlere sahiptiler. Avcıoğlu, "... Türkiye'de genel oyun işleyişi, toplumsal yapı dolayısıyle, beklenen sonuçları vermekten çok uzaktır. Bu yapı, ilerici güçlerin tutucular koalisyonunun kitle üzerinde kurduğu demirperdeyi aşarak iktidara gelmesini güçleştirmektedir" (Avcıoğlu, 1968: 522); Belli, "Doğunun ve Güneyin geri tarım toplumlarında burjuva parlamentarizminin genellikle emperyalizm ile işbirliği halinde olan asalak güçle-

ri iktidara getirdiği ve böylelikle emperyalist sömürüyü yoğunlaştırdığı gerçeğini akılda tutmalıyız" (Belli, 1970: 137) diyordu.

MDD kuramcıları açısından, kitlelerin bilinçli desteğini sağlamak bir karşı ideolojik hegemonyanın örgütlenmesi yoluyla olmayacaksa nasıl olacaktı? Ancak "hakiki" bir demokrasi durumunda! Oysa, mevcut düzende hüküm sürmekte olan demokrasi sadece göstermelikti ve bu göstermelik demokrasi sadece hakim sınıfların işine yarayabilirdi. Mihri Belli, ona "Filipin tipi demokrasi" diyordu; Doğan Avcıoğlu ise "cici demokrasi" tanımını uygun buluyordu. "Filipin" ya da "cici" demokrasi şartları altında, hakim sınıflar, emekçi kitlelerin oyu ve bilinci üzerinde de hakimiyet kurmuşlardı. Emekçi kitlelerin oyunu ve bilincini hakim sınıflar yörüngesinden kurtarmak için ise hakiki bir demokrasinin tesis edilmesinin önkoşulu olan toprak reformu ve millileştirmelerin yapılması gerekiyordu (Avcıoğlu, 1968: 522; Belli, 1970: 119). Hakiki demokrasi tesisi, Filipin ya da cici demokrasi şartları altında kitlesel bir siyasal emekçi hareketi yaratmakla mümkün olamayacağına göre, devrimci bir kadro işbaşına gelecek, hakiki demokrasiyi sağlamak için gerekli reformları yapacak, hakiki demokrasi kitlelerin bilincini ve desteğini kendi çıkarlarına yönelik reform yapan (proleter) devrimci kadroları desteklemeye kanalize edecekti. Avcıoğlu'nun şu sözleri, bu bakımdan anlamlıydı: "İlerici güçler, köylüye laf yerine, toprak araç, v.b. verebilme durumunda bulunabilseler, etkili olabileceklerdir, fakat yalnızca laf etkisiz kalmaktadır" (Avcıoğlu, 1968: 518). Belli de, benzer biçimde şunları yazıyordu: "... devrimci bir kadro, işbirlikçi sermayenin ve onunla kader birliği durumunda olan taşra mütegallibesinin ekonomik ve dolayısıyla politik etki alanını kısacak nitelikte reformlardan birkaçını gerçekleştirdiği ve emekçi halkın bu reformların kendi yararına politik sonuçlarını gözüyle gördüğü, devrimin nimetlerini tattığı gün, Türkiye halkı kesin olarak devrimden yana ... tutumu benimseyecektir" (Belli, 1970: 11).

MDD kuramcılarının mevcut ideolojik hegemonyanın mevcut düzen içinde yıkılamayacağına ilişkin kanaatlerinin ortaya çıkardığı netice ortadaydı: Hakim sınıfların ideolojik hegemonyası, hakim sınıfların iktidarı sürdükçe çürütülemezdi. Karşı ideolojik hegemonya ise ancak iktidara gelinerek kurulabilirdi. İktidara gelmek kitlelerin bilinçli desteği ve eylemiyle olamayacaksa, bunun dışında bir yolla olacaktı: Cunta!

Meseleye Behice Boran'ın yaklaşımı, MDD kuramcılarından kökten farklıydı. MDD kuramcılarının 'iktidara geliriz, halka iş, aş veririz, bilinç ve eğitim götürürüz, böylece halkın desteğini sağlarız' yaklaşımı Behice Boran bakımından geçersizdi. İki nedenle: İlkin, mevcut düzeni asıl ayakta tutan şey hakim ideolojinin hegemonyası olduğu için. Sonra, bir karşı ideolojik hegemonya örgütlemeden, bir karşı iktidarın kurulması ve ayakta kalması mümkün olmadığı için.

Behice Boran, mevcut düzeni asıl ayakta tutanın, hakim sınıfların ekonomi ve ekonomi dışı sömürü, baskı ve zorundan ziyade, emekçi kitlelerin kendilerini sömüren düzene rızayla bağlayan ideoloji olduğunu şu şekilde dile getiriyordu:

> ... bir sömürü düzenini ayakta tutan şey, sadece, sömürücü sınıfların ekonomik ve politik güçlülüğü, ceza kanunları ve polis aracılığıyla sömürülen sınıfları baskı ve kontrol altında tutuşları değildir. Sömürüye dayanan düzeni haklı, hiç değilse tabiî ve normal bir düzen gibi gösteren fikir ve inançların –egemen sınıflar ideolojisinin– sömürülen sınıflarca kabul edilişidir asıl düzeni ayakta tutan (Boran, 1970a: 78).

Mevcut düzeni asıl ayakta tutan, sömürü düzenini normal, olması gereken ve doğalmışçasına gösteren hakim ideoloji olduğuna göre, o düzeni aşmanın, onun ayakları üzerinde durduğu zemini çökertmekten başka bir yolu olamayacağı Behice Boran açısından netti:

> Sömürülen sınıflar sömürücü egemen sınıfların ideolojisinden koptukları, bu düzenin dayandığı fikirlerin, inançların, sosyal değerlerin yanlış, haksız, geçersiz olduklarını anladıkları zaman düzenin temelleri sarsılır ve cezalar, polis baskısı yetmez olur sosyal değişme sürecini önlemeye (Boran, 1970a: 78).

Öte yandan, emekçi kitlelerin bilinçli desteğini sağlamaksızın kurulacak bir iktidarın halk yararına işler yaparak halkın rızasını sağlaması madden ve manen imkansız görünüyordu Behice Boran'a. "Halka dayanmak," diyordu, Boran "zorlu usullerle iktidara gelip iktidarda kalmak ve tepeden inme, halk yararına saydıkları işleri yapmak, dönüşümlere girişmekle gerçekleşmez. Halkın bilinçli, örgütlü gücünün iktidara katılmasiyle, memleket yönetiminde söz ve karar sahibi olmasıyla, kalkınmada inançlı, şevkli ve gönülden çabasını sağlamakla olur" (Boran, 1970a: 78).

MDD kuramcıları ile Behice Boran arasında aydınlar ile emekçi kitleler arasında kurulan ilişkiye dair derin ayrım, ideoloji sorununda da kendini belli ediyordu. MDD kuramcılarının gözünde aydın; bir kez daha "öncü", "kurtarıcı" rolündeydi. Aydın, emekçi kitleden uzakta, onun için bir iktidar kuracak, kurduğu iktidarın onun için olduğunu icraatıyla anlatacak ve böylece onu hakim sınıf ideolojisinden sıyırıp kendi öz ideolojisiyle giydirecekti. Mevcut düzende "gerici", "yobaz" olan halk, ancak yeni düzende sahiden ilerici olabilecekti.

Behice Boran açısından ise, mevcut ideolojik hegemonyanın yıkılması ve bir karşı ideolojik hegemonyanın inşası, halkın, kurulu düzeni ayakta tutan rızasını onun altından çekmesiyle ve kendi bilinçli katılımıyla yeni bir düzen inşasına girişmesiyle mümkün olabilirdi. İşte aydınların rolü tam da burada ortaya çıkıyordu. Halkın kendisini sömüren düzene olan rızasının çekilmesinde ve kendi kuracağı yeni düzene bilinçli katılımında, aydınlar, bir işlev görecekti. Behice Boran, bu konuda şunları yazıyordu:

> Halkın hızlı bilinçlenmesi, örgütlenmesi için ... sosyalist harekette aydınlara ihtiyaç vardır, özellikle ilk safhalarda. ... Emekçi kitleler hâlâ büyük ölçüde burjuvazinin ideolojik etkisi altındadır. Yaşama şartlarındaki zorluklar, geçim sıkıntısı, işsizlik dolayısiyle tedirgin, hoşnutsuz hale geldiğinde de önünde olumlu, objektif yollar açık olmadığından ve durumu anlamasına yardımcı başka fikirler sistemi bilmediğinden, yobazların ve dinsel bir toplum düzenine, şeriata dönme propagandalarının etkisinde kalabilmektedir. Aydınlar, bu durumdan dolayı halkı cahil,

> gerici olmakla suçlayacakları yerde onları uyarmak, eğitmek, sorunlara olumlu ve geçerli çözümler getirecek bir politik hareket –sosyalist hareket– içinde örgütlemek görevini yerine getirmekle yükümlüdürler (Boran, 1970a: 167-167).

Behice Boran'ın yaklaşımında, hem mevcut ideolojik hegemonya çürütülürken ve hem de bir karşı ideolojik hegemonya kurulurken bir işlev yüklenen aydın; "öncü", "kurtarıcı" değil, topluma öncülük edecek ve kendisiyle beraber bütün toplumu kurtaracak bir sınıfa, işçi sınıfına "yardımcı" olabilecek bir katmandı. Behice Boran'ın bu konudaki tavrı yeterince açıktır: "Türk işçi ve emekçi sınıfları sosyalist hareketi yürütecek güçtedir ve onlara bu işte yardım edecek yetenekli Türk sosyalist aydınlar da vardır ..." (Boran, 1970a: 161).

Eğer, hakim ideolojik hegemonyanın çürütülmesi ve bir karşı ideolojik hegemonyanın kurulması, emekçi kitlelerin uyarılması, eğitilmesi, sorunlara olumlu ve geçerli çözümler getirilmesini sağlayacak bir sosyalist hareket içinde örgütlenmesi ile olacaksa, Behice Boran açısından iktidara götüren yol da net demekti. Sosyalist bir partiyle halkı bilinçlendirmek, örgütlemek ve iktidara getirmek. Oysa, MDD kuramcıları açısından, yukarıda belirtildiği üzere bu yol, Türkiye'de ve tüm azgelişmiş ülkelerde, kesin olarak kapalıydı. Onlar açısından bu yolu denemek, "reformizm", "oportünizm", "icazetçilik" vb. anlamına geliyordu (Avcıoğlu, 1968: 517; 1971: 135; Belli, 1970: 371-372). MDD kuramcılarına göre, "icazetçi", "reformist" ve "oportünist" olmayan iktidar yolları ise, elbette, "devrimci", "ihtilalci" olarak tanımlanmış oluyordu.

MDD kuramcılarının kullandıkları "devrim", "devrimcilik", "proleter devrimcilik" sözcüklerinin çokluğuna bakılınca sanılırdı ki, milli devrimin ardından bir emekçi sınıflar iktidarı kurulacak, bu iktidar antiemperyalist, antikapitalist, antifeodal bir yönelişle sosyalist bir düzen inşa edilecekti. Oysa, öngörülen "milli demokratik iktidar", "bir avuç işbirlikçi" dışındaki bütün milli güçlerin iktidarı paylaştığı bir koalisyondu ve içinde milli burjuvazinin de yer aldığı iktidarın tüm ortaklarının kapitalizme karşı yürümesi mümkün değildi. Milli devrim, kapitalizmin kendisiyle değil, onun öncesiyle ve onun "normal" gelişimini engelleyen emperyalizmle hesaplaşacaktı; kapitalizmin kendisiyle hesaplaşma ise bunlar yapıldıktan sonra gündeme gelecek bir işti. Geniş bir koalisyon hükümetini bir darbe yoluyla iktidara getirip mevcut düzen içinde bir reform programı uygulamayı hedeflemenin "devrimcilik"; bir emekçi iktidarının emperyalizmle kurulmuş ilişkileri, feodal kalıntıları ve kapitalist üretim ilişkilerini tasfiyeye yönelmesinin ise "reformculuk" sayılması hayli ironik bir durumdu.

Neredeyse tamamen iktidara geliş ya da iktidarı alış şekline hapsolmuş "devrimcilik" algısı, kurulacak iktidarın ve inşa edilecek yeni düzenin sınıfsal yönelimlerine göre bir devrimcilik tarifi yapmaktan uzaktı. Behice Boran, "devrimcilik"-"reformculuk" tartışmasını sosyalist devrim stratejisi çerçevesinde ele aldı ve MDD kuramcılarını bu bakımdan eleştirdi. Boran'ın eleştirisi, iki ana soru noktada yoğunlaştı: Devrimcilikle, iktidara geliş şekli arasında zorunlu bir ilişki var

mıdır; parlamenter yolla iktidara geliş, seçilmiş bir kabinenin yegane icra organı olarak çalışması olarak mı algılanmalıdır?

Behice Boran'ın birinci soruya verdiği yanıt şöyleydi:

> Devrimciliğin, iktidara geliş şekliyle **zorunlu bir bağı yoktur**; o kadar yoktur ki, karşı-devrim, gericilik de zor kullanarak, silahlı mücadele ile iktidar olabilir. Reformculuk, mevcut ekonomik düzeni, sosyal sınıflar ilişkilerini muhafaza edip, işçi-emekçi yararına eğemen sınıflardan bir takım tavizler koparmaktır. Devrimcilik ise ekonomik düzenin niteliğini, üretim ilişkilerini değiştirmektir ve buna paralel olarak da iktidarın sınıf muhtevasının değişmesidir (Boran, 1970a: 217) [vurgu aslında].

Behice Boran'ın buradaki vurgusunun, devrimciliğin, iktidara geliş şekline değil, iktidarın ve yapılan işlerin sınıfsal niteliğine göre tarif edilmesine yönelik olduğu görülebiliyordu; devrimcilik mevcut iktidarı bir vuruşla devirmek değil; bir yandan iktidardaki gerici sınıfın yerine devrimci sınıf(lar)ın geçmesi ve öte yandan da mevcut düzenin sınıfsal yapısının tüm değiştirilmesiydi.

MDD kuramcılarının devrimcilik anlayışında, Osmanlı-Türk geleneksel aydınlarının hükümet darbesi yöntemlerinin önemli bir ağırlık taşıdığı sezilebiliyordu. Bu ağırlık, iktidara geldikten sonra, iktidar programının nasıl uygulanacağında da görülebiliyordu. Devrimci önderlerin, hızlı çalışan bir hükümet eliyle halk yararına işler yapıp halkın desteğini sağlamasıydı, öngörülen iktidar şekli (Avcıoğlu, 1971: 197, 211).

Behice Boran'ın ikinci soruya, yani, parlamenter yolla iktidara geliş, seçilmiş bir kabinenin yegane icra organı olarak çalışması olarak mı algılanmalıdır, sorusuna verdiği yanıt ise, sadece parlamenter bir çoğunluk sağlamanın sahici bir iktidar için yeterli olamayacağı şeklindeydi. Boran, bu noktada TİP programında yer alan "devletin ve toplum işlerini yürüten her türlü merkezî teşkilatın halktan kopmuş, katılaşmış, kırtasiyeciliğe bürünmüş bir hal almaması için halkın her kesimde, her kademede iştiraki kaçınılmaz bir zorunluluktur" perspektifinden hareketle, eğitilerek, örgütlenerek, bilinçlendirilerek oyları kazanılacak olan halkın iktidara geldikten sonra memleketin politik hayatında "aktif, etkin, örgütlü temel unsur" olacağını kaydediyordu (Boran, 1970a: 217).

Buna karşılık, Behice Boran'ın, parlamenter yoldan iktidara gelmeyi fetişleştirdiği, her halükarda sosyalistlerin seçim yoluyla iktidara gelmesinin biricik yol olduğunu savunduğu sanılmamalıdır. Behice Boran açısından işçi sınıfının iktidara gelişi seçim yoluyla da olabilirdi, ihtilal yoluyla da. Gelgelelim, hangi yolun geçerli olacağı, bir toplumun nesnel şartlarına ve tarihsel süreçlerin nasıl şekillendiğine bağlı olarak değişebilirdi. Boran açısından mesele, işçi sınıfının iktidara geliş biçimini belirli bir ülkenin kendi tarihsel uğrağının özelliklerine göre saptayabilmekti; seçimle iktidara gelmek daima reformculuk olmayacağı gibi, ihtilalle iktidara gelmek de daima devrimcilik olamazdı. Kendi sözleriyle:

> İhtilaller, toplumların değişme süreci içinde belli objektif şartlar altında oluşan sosyal olaylardır. Bir toplum objektif şartlarıyla ihtilalci-devrimci bir duruma doğru gidiyorsa, orada ihtilalci hareketler, örgütlenmeler, liderler belirir; gitmiyorsa, ihtilalci bir devrimin ne kadar sözü edilirse edilse, bu amaçla örgütler meydana getirilse, ihtilal olmaz.
> İhtilaller sadece ve münhasıran objektif şartların bir sonucu mudur? Örgütlerin, kadroların, liderlerin iradî hareketlerinin bir rolü yok mudur? Vardır tabiî. Ama .. bir kez, gerçekten ihtilalci-devrimci hareketlerin, örgüt ve liderlerin belirip tutunmalarının bir sosyal determinizmi, toplum şartlarınca belirlenmesi vardır. Aksi halde bunlar ya küçük, toplum sınırlarının kenarında kalmış kendi içine kapalı gruplaşmalar olur, ya da ihtilalcilikleri sözde kalan, bir sosyal hareket olarak hiç de bu niteliği taşımayan örgütler olurlar. İkincisi, örgüt ve liderlerin iradî duruma müdahaleleri ancak toplumda bir ihtilal ortamının objektif şartları oluşuyorsa ve durum doğru değerlendirilip geçerli bir hareket çizgisi izleniyorsa başarılı olur, yoksa başarısızlığa uğrar ... (Boran, 1970a: 213)

Behice Boran'ın sosyalizmin ihtilal yoluyla mı, seçim yoluyla mı iktidara geleceğinin saptanmasında işaret ettiği bu yöntemsel sorun, kritik bir soruyu gündeme getirecekti: "Bugün Türkiye'de objektif olarak ihtilalci-devrimci şartlar oluşuyor mu, veya görünür bir gelecekte oluşmaya doğru gidiyor mu?" (Boran, 1970a: 214). Bu kritik soruya olumlu yanıt verecek kişinin, ihtilali başarmak için gizli örgütlenme, silahlanma, gerillacılık gibi bir yönelime girmesi ya da askeri bir darbenin başarılmasına katkıda bulunup onun içinde yer alması gerekiyordu. MDD kuramcılarının her iki durumu da kollayan bir tutumu 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren geliştirdikleri biliniyor. Doğan Avcıoğlu "Madanoğlu Cuntası"nın içinde yer alarak, Mihri Belli bu cuntanın kuracağı iktidara ortak olmayı kollayarak bu tutumlarını göstermişlerdi. Her ikisinin de "partisiz devrimciler" olarak kalışı bundandı. İşçi ve emekçi sınıfları bilinçlendirmek ve örgütlemek, MDD kuramcılarına uzak, imkansız ve gereksiz bir yol olarak görünüyordu. Fikirleri oydu ki, hakim sınıfların ideolojik hegemonyası altındaki emekçi sınıfların uyanmaları ancak devrimcilerin işbaşında olduğu bir iktidar aracılığıyla olabilirdi. Partisizlik, MDD kuramcıları için, bu mantık yürütmenin doğal bir sonucuydu; parti, eğer emekçi kitleleri iktidar perspektifiyle örgütlemenin bir aracı olarak kavranmıyorsa iktidara giden yolda gereksizleşiyordu. Behice Boran ise, tersine, emekçi sınıfların kendi öz partileri etrafında iktidar perspektifiyle bilinçlenip örgütlenmesinin geçerli devrimci yol olduğuna inandığı için daima "partili devrimci" idi.

Behice Boran'ın seçimle iktidara gelmek konusunda, safça hayallere sahip olmadığını, hakim sınıfların halkın oyuna rağmen kendi iktidarlarından kolayca vazgeçmeyebileceklerinin bilincinde olduğunu da belirtmek gerekiyor. Behice Boran'ın, TİP'in seçimleri kazanmasına rağmen engellenmesi veyahut seçimleri kazanmasının önlenmesi durumunda ne yapılacağına ilişkin yanıtları nelerdi? Sosyalist partinin emekçi sınıfların oyuyla iktidara gelmesi, sınıfsal güç dengesine göre iki şekilde engellenebilirdi. Birinci ihtimal, hakim sınıfların Anayasayı kaldı-

rarak teröre dayanan bir faşizme gitmesiydi. Boran, bu durumda "iktidar, anayasa dışı, meşruluğunu yitirmiş bir iktidar durumuna düşer ve ona karşı direnmek hem anayasal, hem doğal bir hak, bir ödev olur" diyordu (Boran, 1970a: 215). İkinci ihtimal, hakim sınıfların gayrimeşru iktidarlarını zor kullanarak sürdürmek üzere Amerika'yı yardıma çağırmalarıydı. Bu durumda ne olacaktı? "Kanaatimce iç savaş olur" diyordu Boran, "Yurdunu dört bir yandan işgal etmiş düşmanlara karşı çok daha kötü şartlar altında Birinci Kurtuluş Savaşını vermiş Türk halkı her halde Amerikanın silahlı zorbalığına boyun eğmez" (Boran, 1970a: 212).

Takip edilebileceği gibi, Behice Boran'ın iktidar kurgusunda daima bilinçli emekçi oyu, bilinçli emekçi eylemi vardı. Emekçi, bilinçli bir şekilde kendi öz partisini iktidara getirmez ise, partinin iktidardan zor yoluyla kovulmasına karşı direnmezdi. Oysa, bilinçle iktidara yürüyen bir emekçi sınıfı her halükarda partisine ve oyuna sahip çıkardı. Behice Boran'ın meseleye yaklaşımı buydu.

Gelinen noktada, MDD kuramcıları ile Behice Boran'ın ideolojik hegemonya sorununa ve iktidara götüren yollara bakışlarındaki ayrılıkları özetlemek gerekiyor:

MDD kuramcıları, hakim sınıfların sömürü ve baskıyla kurdukları ideolojik hegemonyanın mevcut düzen devam ettikçe kırılamayacağını düşünüyorlardı. Behice Boran ise, mevcut düzeni ayakta tutan asıl etmenin sömürü ve zordan ziyade ideolojiyle sağlanmış rıza olduğunu düşünüyor ve düzen değişikliğinin ancak bir karşı ideolojik hegemonyanın inşasıyla mümkün olabileceğini savunuyordu. MDD kuramcıları, halkın hakim sınıf ideolojisinden kurtarılmasının ancak bu düzenden kurtarılmasıyla mümkün olabileceğini ileri sürüyorlardı. Behice Boran ise halkın kendisini sömüren düzene gösterdiği rızanın yerini onu değiştirmek gerektiğine ilişkin bir bilincin almaması durumunda düzenin yıkılamayacağını, yıkılsa bile yeni düzenin ayakta kalamayacağını savunuyordu. MDD kuramcıları, parlamenter yolun, azgelişmiş ülkelerde, kural olarak gerici partileri iktidara getirdiklerine inandıklarından dolayı bu yolun sol için kapalı ve reformcu bir yol olduğunu iddia ediyorlardı. Behice Boran ise, devrimciliğin ya da reformculuğun iktidara geliş şekliyle zorunlu olarak ilişkili olmadığını düşünüyor, devrimciliğin kurulacak iktidarın sınıf karakterine ve inşa edilecek yeni düzenin sınıfsal yönelimlerine göre belirlenebileceğini belirtiyordu. İktidar yolunun tayinini, olası seçeneklerin Türkiye'nin somut koşullarına göre değerlendirilmesinden çıkaran Behice Boran, parlamenter yoldan iktidara gelişin engellenmesi durumunda, bir karşı direniş örgütlemenin emekçi halkın hakkı olacağı kanısındaydı.

Aybar İle Ayrılık: Tarihsel ve Düşünsel Temeller

Behice Boran'ın kuramsal ve siyasal düzeyde dördüncü mücadelesi, TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'a karşıydı. Behice Boran, Başkan Mehmet Ali Aybar'a karşı 1968 sonbaharında başlayan muhalefetin başlatıcısı ve örgütleyicisi değildi; bilakis, o, Aybar ile yakın arkadaşlığından ötürü ona karşı muhalefete katılmakta oldukça zorlanmıştı. Fakat, Behice Boran, süreç içinde, Aybar'a karşı muhalefetin kuramsal sözcülüğünü üstlendi ya da sürece bir bütün olarak bakıldığında böyle bir sonuç ortaya çıktı. Bu mücadele Aybar'ın önce TİP Başkanlığından, sonra da TİP üyeliğinden istifasıyla, Boran'ın da önce TİP Genel Sekreterliğini sonra TİP Genel Başkanlığını üstlenmesiyle sonuçlandı.

TİP'in kendi içinde kuramsal ve siyasal bir bölünmenin koşulları, parti için bir dönüm noktası olan 1968 yılında olgunlaşmıştı. Bu bölünme, özellikle TİP Bilim ve Araştırma Kurulu'nda görevli genç partililerin Başkan Aybar'ın Marksizmle çeliştiğine inandıkları kimi fikirlerine karşı eleştirileri ile uç verdi; Sadun Aren'in Aybar'a yaptığı yoldaşça telkinleriyle başladı; TİP Merkez Yönetim Kurulu'nun 5 üyesi tarafından Aybar'a yapılan yazılı bir uyarıyla resmiyet kazandı; özellikle Behice Boran'ın Aybar'a yönelik eleştirileriyle kuramsal ve siyasal bir zemine oturdu.

TİP içinde, 1968 Sonbaharı'nda, aniden ortaya çıkıvermiş gibi görünen kopuş hakkında ileri sürülen görüşler, iki grupta toplanabilir.

Birinci görüş, TİP'in sürükleyici triumvirası olarak bilinen Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve Sadun Aren'in kişilik farklılıkları ve siyasal üslup uyuşmazlıkları nedeniyle bir yol ayrımına geldiklerini ileri sürer. İkinci görüş ise, TİP'in bu üç liderinden son ikisinin ve onlarla birlikte hareket eden Genel Sekreter Nihat Sargın'ın geçmişlerindeki TKP üyelikleri nedeniyle Sovyetler Birliği çizgisine sıkıca bağlı Marksist-Leninistler olduğunu ve aslında bu nedenle, Aybar'ın Sovyetler Birliği'nin 21 Ağustos 1968'de Çekoslovakya'yı işgalini kınayan tepkisine karşı çıktıklarından ötürü Aybar ile yollarını ayırdıklarını iddia eder.

Aybar tarafından ortaya atılan bu iddia, daha sonra bazı araştırmacı ve akademisyenler tarafından da desteklenmiştir. Aybar, gazeteci Uğur Mumcu ile yaptığı söyleşide, "TİP'in 'Leninist modelde' bir parti haline gelmesi bunun için de Türkiye'ye özgü bağımsız sosyalizmi savunan yöneticilerin yerini Leninist bir kadronun alması Sovyetler'i herhalde sevindirirdi" diyerek, TİP'teki ayrılığa getirilebilecek komplocu yorumların kapılarını açmıştır (Mumcu, 1986: 58).[283] Aybar üzerine akademik bir çalışma yapan Zafer Doğan, TİP'teki bölünmeyi "Aybar'ın

[283] Bütün siyasal hayatı boyunca Mehmet Ali Aybar'ın en yakınındaki isimlerden biri olan Uğur Cankoçak, Aybar'ın bu yaklaşımını daha açıkça dile getirir. Cankoçak, "Bu iki TKP üyesi [Sadun Aren ve Nihat Sargın], başbaşa verip Aybar'ı tasfiye etmeyi planlamışlardır. Onlara bu görevi Sovyetler Birliği vermiştir" demekte, Sovyetler Birliği'nin TİP içindeki TKP'lileri, Çekoslovakya'nın işgaline yönelik tepkilerinden sonra Aybar'ı tasfiye etmek üzere görevlendirdiğini öne sürmektedir (Cankoçak, 2005).

sosyalizm anlayışı ile Sovyet yanlıları arasında yaşanan çatışmaya" bağlamış ve Aren, Boran ve Sargın'ı kastederek "... parti içinde çok daha örgütlü olan 'Dış TKP' grubunu tasfiye etmesi Aybar'ın pek de gücü dahilinde değildi" diyerek; Aren, Boran ve Sargın'ın TİP yöneticisi oldukları dönemde dahi TKP üyesi olduklarını ima etmiştir (Doğan, 2005: 213, 219). Aybar üzerine başka bir akademik çalışma yapan Barış Ünlü, TİP'teki ihtilafın sahici nedeninin "Aybar'ın Çekoslovakya işgalini kınamakla yetinmeyip bunu bir Sovyet sosyalizmi eleştirisi şeklinde sürdürmesi" olduğunu yazmış; ispatının mümkün olmadığını belirtmekle birlikte, ayrılıkta, Boran, Aren ve Sargın'ın geçmişteki TKP üyeliklerinin rol oynayabileceği fikrine yakınlığını göstermiştir (Ünlü, 2002: 260-262).

TİP içindeki ayrışmaya ilişkin öne sürülen görüşlerden birincisi, kişisel ayrılıkları, üslup uyumsuzluklarını tarihsel ve siyasal bağlamından kopardığı için idealist bir noktadan hareket eder ve "neden başka zaman değil de şimdi" sorusuna yanıt veremez. İkincisi ise, bu önemli ayrılığı, kuramsal, siyasal ve toplumsal köklerinden koparark komplocu bir eğilime yaklaşır. Oysa TİP içindeki muhalefet, Aybar ile Boran ve Aren arasındaki bazı kişilik özellikleri ve siyasal üslup uyuşmazlıklarının yanı sıra ve onlardan daha çok, Marksist kuramın ve siyaset anlayışının kavranışındaki derin ayrımdan kökleniyordu.

Aşağıda detaylı bir biçimde gösterilmeye çalışılacağı gibi, Mehmet Ali Aybar, Marx'ın "olgunluk dönemi" eserlerinde odaklandığı politika ve ekonomi çalışmaları yerine gençliğinde dağınık bir biçimde ilgilendiği felsefi konuları mercek altına almak ve bu bağlamda "sömürü" yerine "yabancılaşma" ve değişkesi olan kavramları ön plana çıkarmak; "iktisadi determinizm"den kurtulma çabaları içinde "hümanizm"e yönelmek; Stalin dönemi ve sonrasındaki Sovyet sosyalizminin bürokratik yapısını eleştirirken anarşizmle olumlu bir ilişki kurmak; tarihsel maddeciliğin insani yanlarına ağırlık vermek isterken giderek sınıf perspektifinden ayrılmak gibi bakımlardan Batı Marksizmi'nin genel çizgisi içinde konumlandı. TİP içinde Aybar'a karşı muhalefetin sözcülüğünü üstlenen Behice Boran ise, Mehmet Ali Aybar'ın bu yönelişi karşısında, TİP'in klasik Marksist bir çizgide kalmasının, sınıfsal perspektifini yitirmemesinin mücadelesini verdi. Behice Boran, Mehmet Ali Aybar'a yönelttiği eleştirilerle, sömürü ve sınıf karşıtlıklarını olabilecek en geri noktaya çekerek horlananın hor bakana duyduğu tepkiselliği siyasal söyleminin merkezi haline getirmek isteyen bir partinin nasıl bir işçi sınıfı partisi olacağını; partiyi böyle bir eksene kaydırmak isteyen kuramsal konumun nasıl bir Marksist kuramsal konum olacağını sorguladı. Behice Boran, temel yapı-üst yapı mecazına Stalin tarafından getirilmiş şematik yorumu aşmak için bu şemayı tersine çevirmek gerekmediğini; Stalin ve sonrası SBKP'nin işçi sınıfını edilgin hale getiren yaklaşım ve uygulamalarının eleştirisi için Lenin'in sınıf bilinci ve parti kuramından ayrılıp kendiliğindenci bir hat benimsemenin zorunlu olmadığını; 1960'lı yıllar Türkiyesi'nde TİP'e köylerden daha çok oy çıkıyor diye partiyi köylere yerleştirmek gibi bir örgütsel stratejinin geçerli sayılamayacağını; Türkiye'de

sosyalizmin parlamenter yoldan iktidara gelme imkan ve ihtimalinden parlamentarizm sonucuna ulaşılmaması gerektiğini; Osmanlı toplumunda yöneticilerle yöneten sınıf birbirine denk düşüyor diye, bürokrasinin Türkiye'de bir "ebedi egemen sınıf" olarak tarif edilip emekçi sınıfların tümden karşısına alınamayacağını; Türkiye toplumunu tam ve doğru anlayıp değerlendirebilmek için, onun kendi tarihsel seyri içindeki mahalli özelliklerini kavramaya çalışırken "özgücü", "biz bize benzerizci" bir hatta savrulmanın tarihsel maddeci görüş açısından uzaklaşmayı beraberinde getireceğini savundu.

Burada, TİP içinde Başkan Aybar'a karşı gelişen muhalefetin, "temel yapı-üst yapı", "sınıf bilinci ve parti kuramı", "bürokrasi" ve "Türkiye'ye özgü sosyalizm" başlıkları altında değerlendirilebilecek bir dizi kuramsal ve bunlardan doğan bir dizi siyasal ayrı düşüşten, ayrıca da kimi kişilik uyuşmazlıkları ve üslup sorunlarından kaynaklandığını savunacağız.

TİP'teki kopuşun kuramsal bir temeli bulunduğunu, ayrılığın belirleyici etmenlerinden birinin parti liderlerinin Marksist kuramı farklı yorumlayışlarından kaynaklandığını öne sürmek, akla şöyle bir soru getirebilir: "Madem parti liderleri arasında kuramsal ayrılıklar vardı, o halde nasıl bunca yıl TİP merkez yönetiminde yan yana durabildiler?" Fakat, bu türden bir soru, bir kez ortaya çıkan kuramsal uyumun ilelebet devam edeceğini sanmakla ya da tersinden, belirli bir dönemde var olan kuramsal anlaşmazlığın asla kaybolmayacağını varsaymakla maluldür. Oysa kuramsal ayrılıklar ya da yakınlıklar bir kez ortaya çıktığında daima sabit kalan şeyler değillerdir; her ikisi de süreç ve ilişki içinde oluşur. Özellikle, belirli bir kuramı takip eden kişiler siyasetle iç içelerse, kuramın siyasete uygulanışı ve siyasal deneyimin kuramsal kavrayışa etkileri aynı kuramsal konumları farklılaştırabilir ya da farklı kuramsal konumları aynı noktaya doğru çekebilir. Kuramsal yakınlaşma ya da uzaklaşmalar belirli tarihsel süreç ve ilişkiler içinde ortaya çıkarlar ve ancak bu tarihsellik ve ilişkisellik içinde kavranabilirler. Burada, TİP içindeki büyük fikir ayrılığını ve Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran arasındaki temel tartışma izleklerini bu tarihsellik ve ilişkisellik temelinde ortaya koyacağız.

Yakınlaşmanın ve Ayrılmanın Tarihsel Koşulları

TİP'teki ayrılığın kuramsal ve siyasal izleklerini ortaya koyup çözümlemeye başlamadan önce, parti içindeki kuramsal, siyasal yakınlaşma ve uzaklaşmaların tarihselliğini göstermek yerinde olacaktır. Bu tarihsellik, TİP'teki kuramsal ve siyasal ayrılıkta karşı karşıya gelen Aybar ile Boran'ın kendi kişisel tarihleriyle de ilişkiliydi.

Sosyalist Hareketin Tarihinden Kaynaklanan Koşullar

Mehmet Ali Aybar'ın 1962 yılında Genel Başkanlığa getirilişinin ardından Marksist bir kimlik kazanmaya başlayan TİP'ten önceki Türkiye sosyalist hareketi, bazı özelliklere sahipti.

Bu özelliklerden birincisi, Marksizmin, Türkiye'de sınıfların ve sınıf mücadelelerinin olgunlaştığı bir ortamda doğmaması; kendisini önceleyen bir düşünce geleneğiyle ilişkilenmemesiydi (Çulhaoğlu, 2002a). Bu özellik, sosyalist düşüncenin Türkiye'nin toplumsal hayatının yaratıp etkilediği bir fikir akımı olarak doğmasından çok, Batı'dan ve Kuzey'den gelip sınırlı sayıda aydın arasında yayılan bir fikir akımı olmasını beraberinde getirmişti. Sosyalist düşünce, süregiden olgun bir sınıf mücadelesinin içinde filizlenip, Türkiye'nin kendi koşullarına uyarlanmış bir düşünce akımı olarak şekillenip, böylece doğmayınca, onu benimseyen aydınlar sürekli takip altında tutulup baskıyla susturulunca, işçi sınıfı hareketiyle organik bağlara sahip politik bir akım haline dönüşemedi; sınırlı bir yeraltı faaliyeti olarak kaldı. Sosyalist düşünce, öte yandan da, dağınık ve genellikle birbirinden kopuk olarak sanat, edebiyat ve sosyal bilimler dergilerinde bir araya gelen aydınlar arasında yandaş bulan bir düşünce akımı olabildi.

Türkiye sosyalist hareketinin ikinci özelliği, TİP kuruluncaya dek, neredeyse tek bir örgüt tarafından temsil edilmesiydi. Komintern'e bağlı olarak kurulup öylece gelişen TKP, uzun yıllar boyunca sürdürdüğü sınırlı yeraltı faaliyetinde, işçi ve emekçi kitleler içinde örgütlenen, bir iktidar almaşığı olarak ortaya çıkan, kendi siyasal üslubunu oluşturan, kendi içinde ya da dışındaki sosyalist gruplarla tartışa tartışa Türkiye için sosyalist bir program üreten, Türkiye'nin tarihsel, toplumsal ve siyasal yapısı üzerine araştırma ve çözümlemeleriyle, Marksist kuramı değiştirmek istediği ülkeye uyarlayabilen bir parti olamadı.

Türkiye sosyalist hareketinin bu gelişim özellikleri ve tekçi yapısı,[284] sosyalist fikirlere yatkın aydınların kişisel gelişimlerinde de etkili oldu. Sosyalist fikirleri benimseyen aydınlar, Türkiye'nin tarihsel, toplumsal ve siyasal yapısı üzerine zengin tartışmaların, sosyalist bir iktidar için farklı programatik görüşlerin, işçi ve emekçi sınıfların örgütlenmesi amacıyla geliştirilen farklı stratejilerin yaşandığı bir politik iklimde gelişemediler. Bunun yerine, çeşitli düzeylerde TKP'yle ilişkilenen ve Marksist fikirleri en genel izlekleriyle benimseyen aydınlar olageldiler.

TİP kurulduktan sonra, onun merkezinde belirleyici bir rol üstlenecek olan Aybar'ın, Boran'ın ve Aren'in kişisel gelişimleri de bu iklimde oldu. Ne Aybar, ne Boran ne de Aren kendi kişisel tarihlerinde, Türkiye'de sosyalist hareketin bir iktidar almaşığı olarak örgütlenmesi sürecinin kuramsal, ideolojik ve siyasal sorunlarının müdahilleri oldular. Aybar, 1945'teki *Vatan* gazetesi yazılarında, 1947'de

---

[284] Türkiye sosyalist hareketinin tekçi yapısından söz ederken, TKP içinde 1927 Tevkifatı ile açığa çıkan 'büyük kırılma'yı (bkz. Dervişoğlu, 2007; TÜSTAV, 2007), 1929'daki Nâzım muhalefetini (bkz. Tunçay, 1992: 76-77), kurucularının büyük çoğunluğu TKP içinden gelen ve 1932'de yayınlanmaya başlayan *Kadro* dergisinin yarattığı düşünce akımını, 1946'da Esat Adil tarafından kurulan Türkiye Sosyalist Partisi'nin temsil ettiği eğilimi, 1954'te Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Vatan Partisi ile yaratmak istediği sosyalist yönelimi göz ardı ediyor değilim. Söylemek istediğim, tüm iç ayrışmalara ve içinden çıkan değişik eğilimlere rağmen TKP'nin TİP kurulana değin Türkiye sosyalist hareketinin ana akımı olduğudur. Öte yandan, TİP kurulana kadar TKP'nin dışında, ondan bağımsız, onunla ilişkisiz bir politik akım ortaya çıkmamış gibidir.

kendi yayınladığı *Hür* gazetesinde, aynı yıl yine kendi yayınladığı *Zincirli Hürriyet* gazetesinde özellikle demokrasi ve bağımsızlık üzerine yazı ve çözümlemeleriyle Türkiye üzerine sosyalizan sözler söylemişti. Behice Boran, öğretim üyeliği dönemindeki toplumsal yapı araştırmaları ve *Yurt ve Dünya*, *Adımlar*, *Tan*, *Ant Gençlik Yayını* ve *Söz* gibi dergilerdeki yazılarıyla Marksist bir aydın kimliği kazanmaya başlamıştı. Sadun Aren, genç bir akademisyenken Marksist düşünceye meyletmişti. Bu üç ismin de siyasal kimliklerinin oluşumunun belli bir döneminde TKP'yle ilişkilendiği de bir gerçekti. Gelgelelim, bu üç aydının Marksist formasyonlarının oluşum dönemi olarak kabul edebileceğimiz bu dönemdeki konumlarıyla 1960'lı yıllardaki konumları bambaşkaydı. Mevcut düzeni tanıyıp anlamaya çalışmak, bir rejim eleştirisine yönelmek ve karşıt fikir akımlarıyla belirli düzeylerde tartışmak değildi artık söz konusu olan. 1960'lı yıllarda söz konusu olan, Marksist kuramın verdiği genel bir açıyla Türkiye'de sosyalizmi bir kitle hareketi haline getirip iktidara taşıma işinde merkezi bir rol üstlenmekti. Aybar'ın, Boran'ın ve Aren'in bu önemli rolü yerine getirebilmek için gerekli siyasal tecrübeleri, devraldıkları ciddi bir miras ise yoktu.

TİP'in Kendi Tarihinden Kaynaklanan Koşullar

Aybar, Boran ve Aren'in başında bulunduğu siyasal tecrübe ve mirastan yoksun TİP, kuruluşundan 1968 yılına gelinceye dek karşı karşıya olduğu bir dizi kuramsal ve siyasal mücadelenin üstesinden gelmek durumundaydı. Kuramsal ve siyasal düzeydeki bu mücadeleler, kendilerini, 27 Mayıs'tan sonra ortaya çıkan sınıf-aşırı sosyalizm kavrayışlarından ayıran ve TİP'e işçi sınıfı eksenli sosyalist bir kimlik kazandırmak isteyen Aybar, Boran ve Aren'i yan yana getirmişti.[285] TİP liderleri, 1968'e kadar, işçi sınıfı hareketi ve sosyalizme mesafeli duran ama solda olan diğer akımlarla düşüngüsel ve siyasal bir hesaplaşmaya girmek; mevcut birikimleriyle Türkiye'nin tarihsel, toplumsal yapısı hakkında çözümlemeler yaparak bunlar ışığında Türkiye için sosyalist bir program oluşturmak; TİP'in meşruiyetini topluma kabul ettirmek; sosyalizmi politik bir hareket haline getirmek için emekçi kitleler içinde örgütlenmek; Marksizmi kendi üyelerine benimsetmek ve bu mücadelelerin hepsini de kazanmak durumundaydılar (Eroğul, 2002). Bütün bu mücadelelerin gerekliliği konusunda Aybar, Boran ve Aren arasında görüş birliği ve ortak bir kararlılık vardı. TİP'in ilk elde başarmak zorunda olduğu mücadeleler, onun üç liderini birbirine tutunduruyordu.

TİP, kuramsal ve siyasal düzeydeki ilk mücadelesini Yön Hareketi'ne karşı verdi. Yukarıda, Behice Boran'ın *Yön* dergisiyle girdiği mücadele üzerinde durulurken

---

[285] Sadun Aren'in, 1964 yılına kadar Aybar ve Boran'dan bir ölçüde değişik bir politik hatta yer aldığını belirtmek gerekiyor. Aren, 27 Mayıs'tan sonra Milli Birlik Komitesi'ne danışmanlık yapmış; *Yön* dergisinde devletçi bir iktisadi politikayı savunan yazılar yazmış; Türk-İş tarafından kurulmak istenen Çalışanlar Partisi hazırlıklarına katılmış ve Sosyalist Kültür Derneği'nde yöneticilik rolü üstlenmişti. Aren, TİP'e 1963 sonlarında Mehmet Ali Aybar'ın davetiyle katılmıştı (Eroğul, 2003: 141-143).

belirtilmişti: 27 Mayıs'tan sonra solda ilk çıkışı yapan sol akım, Yön Hareketi'ydi. Başta Doğan Avcıoğlu, *Yön* aydınları, Türkiye sol hareketinin Türkiye'nin tarihsel, toplumsal, siyasal yapısı ve dünya sistemi içindeki yerine ilişkin tez ve çözümleme boşluğunu 27 Mayıs sonrasında hızla doldurmaya başlamışlar ve solun hegemonik eğilimi olmuşlardı. Aybar ve Boran, öncelikle soldaki *Yön* hegemonyasını kırmaya gayret etmişler; Boran kuramsal ve düşüngüsel mücadelesiyle, Aybar ise yüz yüze ilişkileriyle *Yön* yörüngesindeki aydınları TİP'e kazanmak için emek harcamıştı. Bu mücadele sırasında Aybar ile Boran, *Yön*'ün sınıf-aşırı sosyalizm perspektifine karşı işçi sınıfı sosyalizminde birleşiyorlardı. Aybar lider kişiliği, Boran da kuramcı özelliğiyle işçi sınıfı eksenli bir sosyalizm projesini sınıf-aşırı bir sosyalizm projesinden ayırmak için çalışıyorlardı. TİP'in karşı karşıya kaldığı bu ilk sorun alanında Aybar ile Boran arasında bir yakınlık, bir yanyanalık söz konusuydu. TİP'in bu iki lideri, *Yön*'e karşı verdikleri mücadeleyi kazandılar.

TİP'in kuramsal ve siyasal düzeydeki ikinci mücadelesi, partinin kendi içinde ortaya çıkan Yöncü eğilime karşıydı. Yön Hareketinin, Türkiye'nin toplumsal yapısı, sınıfların mevzilenmesi gibi konularda öne sürdüğü görüşler, TİP içinde de kendisine yer bulabilmiş, bu durum, parti programının hazırlanması amacıyla kurulan "Etüd ve Araştırma Bürosu"nda cereyan eden tartışmalar sırasında kendini belli etmişti. Behice Boran ile Fethi Naci grubu arasında başlayıp 1964'te yapılan TİP Birinci Büyük Kongresi'ne dek, yaklaşık bir yıl boyunca süren düşüngüsel mücadele Behice Boran'ın uyanıklığı ve kararlı kuramsal mücadelesi sonucunda kazanılabilmişti. TİP'in bu ikinci sorun alanında da, Aybar'ın henüz palazlanmamış parti içinde hadise çıkmasına meydan vermeme kaygısıyla gösterdiği tereddütlere rağmen, Aybar ile Boran arasında bir yan yanalık yine söz konusuydu. Partinin iki lideri arasında dönemin öncelikli sorunu olan işçi sınıfı öncülüğü konusunda mutabakat vardı.

TİP'in, siyasal ve kuramsal düzeydeki üçüncü mücadelesi, *Yön* dergisi yöneticileri ile kendilerini TKP Aktif Politbürosu olarak tanımlayan Mihri Belli ve arkadaşları[286] arasındaki ittifaktan doğan MDD akımına karşıydı. Aybar, Aren ve Boran, emperyalizme karşı mücadele ile kapitalizme karşı mücadeleyi farklı tarihsel dönemlerin görevleri olarak kabul eden MDD'ye karşı sosyalist devrim tezinin savunulmasında beraberlerdi. MDD Hareketi'nin TİP'i siyasal olarak ele geçirme ve kuramsal olarak da çökertme teşebbüslerine karşı birlikte direnip birlikte mücadele verdiler. TİP'in karşı karşıya kaldığı bu üçüncü sorun alanında Aybar, Boran ve Aren arasında yine yan yanalık vardı.

TİP'in, 1960'lı yılların ilk yarısında karşı karşıya bulunduğu bir diğer sorun ala-

[286] Mihri Belli, 2000 yılında kendisiyle yapılan bir sohbette şunları söyleyecektir: "Bizim o zaman Aktif Politbüro diye bir grubumuz vardı. İçinde Reşat Fuat, ben, Şefik Hüsnü ölmüştü, Şevki Akşit, Vecdi Özgülen vardı. Kıvılcımlı ile de sorunları görüşüyorduk. Buna paralel olarak bir de yedek çevre vardı. O eski tüfek diye bildiğimiz çevreden arkadaşlardı. Arada onların görüşlerini alıyorduk. Bu saydığım 5 isim fiili Politbüro olarak çalışıyorduk" (TÜSTAV, 2000b: 47).

nı, topluma meşruiyetini kabul ettirmekti. Eroğul'un belirttiği gibi, "bu, canavarlarla dövüşmek türünden bir sorundu" (Eroğul, 2002: 204). TİP, ilk palazlanmaya başladığı andan itibaren karşıt düşüngülerin içinde konumlananlarca 'Rus uşağı', 'din ve ırz düşmanı' olarak gösterildi; fiili saldırılara uğradı; kışkırtmalara maruz kaldı. TİP'in bir yandan bütün bu saldırı ve kışkırtmalar karşısında soğukkanlı ve kenetlenmiş bir mücadele vermesi ve bir yandan da Minnetullah Haydaroğlu'nun deyimiyle "sosyalizmin korkunç bir şey olmadığını" (Sargın, 2001b: 721) emekçi halka anlatması gerekiyordu. TİP, örgütleri ve önderliğiyle kenetlenmiş bir halde saldırılara karşı durmasını bildi. Partiyi savunmak için oluşturulan kenetlenme durumu, partinin merkez çekirdeğindeki birlikteliği güçlendiren bir etmen oldu.

TİP'in, 1960'lı yılların ilk yarısında karşı karşıya bulunduğu bir diğer sorun alanı, sosyalizmi politik bir hareket haline getirmek için emekçi kitleler içinde örgütlenmekti. Partinin büyük maddi sıkıntılar içinde ve karşıt düşüngülerin saldırısı altında bir yandan yurt çapındaki örgütlerini kurması ve bir yandan da genel etkisini artırması büyük fedakarlıklar isteyen bir işti. Bu önemli işin başarılması için başta parti liderleri olmak üzere, tüm önde giden TİP yöneticilerinin kent kent, fabrika fabrika, köy köy yurdu dolaşması, emekçilere partinin hedeflerini popülarize ederek anlatması gerekecekti. Aybar olsun, Boran olsun, Aren olsun, diğer TİP liderleri, yöneticileri ve üyeleri olsun, partinin emekçi kitleler içinde örgütlenebilmesi için 1960'lı yılların ilk yarısında büyük emek harcadılar. TİP, bunda başarılı oldu. Parti gerek örgütsel yayılımında, gerek emekçi kitlelerin sempatisini kazanmada belirli bir başarı gösterdi. 1965 milletvekili seçim sonuçları bunun bir göstergesiydi. TİP, 15 milletvekiliyle parlamentoda temsil edilmeye başlamıştı. Parlamentoda, küçük bir azınlık oluşturan Aybar, Boran, Aren ve diğer TİP milletvekillerinin bu kürsüyü eleştirel bir şekilde kullanması, bir düzen eleştirisi platformu haline getirmesi yoğun bir çalışma gerektirdi. Bir yandan yurt ve dünya gerçeklerinin emek eksenli bakış açısıyla yorumlanarak halka anlatılması ve bir yandan da hem mevcut düzenin ve hem de mevcut düzeni muhafaza etmeye adanmış partilere yön veren fikirlerin sistematik bir eleştirisinin yapılmasına yönelik hummalı çalışmalar, TİP liderleri arasındaki yakınlığı pekiştiriyordu. Aybar, Boran ve Aren'in yurt gezilerinde, parti örgütlerinde, parlamentoda partinin temel görüşlerini anlatmak ve partiyi büyütmek çabaları sırasında kendi aralarında kuramsal tartışmalara girmek gibi bir yönelimleri olmadığı gibi, birbirlerinin söylediklerinden kuşkuya kapılmak gibi tutumları da olmuyordu. Her üç ismin de, dönem boyuncaki başlıca kaygısı, partiyi kitleler içinde örgütlemek ve parlamentodaki etkenliğini artırmaktı. Büyük özveriler isteyen bu görevler, yıllarca kaderdaşlık etmiş olan Aybar ile Boran'ı ve Aren'i daha da yan yana getiriyordu. Siyaset meydanında, küçük, az örgütlü ve maddi bakımdan güçsüz bir partiyi etken kılabilmek ve parti örgütlerini yaymak gibi iki güç görev, liderlerin dikkatlerini, kuramsal farklılıkların bir yansıması olacak vurgulardan çok, partinin önündeki sorunlarla nasıl başedilebileceğine çekiyordu.

TİP'in karşı karşıya bulunduğu bir diğer sorun alanı, Marksizmin temel ilkelerini kendi üyelerine benimsetmekti. TİP'in ilk yıllarında, ona sempatiyle yaklaşan genç aydınlar ve emekçiler, Marksizmden habersizdi. Sözgelimi, daha sonra TİP Bilim ve Araştırma Kurulu'nda görev üstlenecek olan Cem Eroğul, "Ben, 1964'te Mülkiye'yi bitirdiğimde, Marksizmden tamamen habersizdim" diye yazacaktı (Eroğul, 2002: 203). Bu durum, TİP liderlerine Marksizmi kendi üyelerine benimsetmek için yoğun bir çaba harcama görevi yüklemişti. Bu düzeyde, yani Marksizmin adından bile habersiz parti kitlesine Marksizmi en genel düzeyde benimsetmek konusunda Aybar, Boran ve Aren arasında yine bir yan yanalık vardı.

TİP liderleri, sınıf-aşırı sosyalizm kavrayışına karşı verdikleri düşüngüsel mücadelenin ilk perdesini kazanmış; parti içindeki sınıf-aşırı sosyalizm yönelişinden kaynaklanan tehdidi önlemiş; partinin toplumsal meşruiyetini nispeten sağlayabilmiş; Marksizmi, genel açılarıyla kendi üyelerine benimsetebilmişti. TİP, önündeki öncelikli sorunların üstesinden gelip kendisine siyasal alanda hatırı sayılır bir alan açmaya başlayınca, giriştiği kuramsal ve siyasal mücadelelerde başarı sağlayınca, bir kitle partisi haline gelip emekçi kitleler içinde kımıldar hale gelince, partinin yeni hedeflerinin saptanması ve yeni yönelimlerinin belirlenmesi için gerekli kuramsal ve programatik bakımlardan yeniden yapılanması bir ihtiyaç olarak ortaya çıktı. Bu nesnel durum, partinin yönverici çekirdeğinde farklı yönelimlerin doğmasının, bu farklı yönelimlerinin birbirleriyle karşı karşıya gelmesinin nesnel zeminini kuran etmenlerden biri oldu. Öte yandan, Türkiye sosyalist hareketinin içinden geçmekte olduğu dönemin, TİP'in ve TİP liderlerinin bazı yönelimleri de parti içinde bir yarılmanın koşullarını olgunlaştırdı.

Dönemin Özelliklerinden Kaynaklanan Koşullar

1968 yılına gelindiğinde, Türkiye sosyalist hareketinin içinden geçmekte olduğu dönemin siyasal anlamda üç farklı yönden değişim içine girdiği görülebiliyordu.

Bu özelliklerden birincisi, sosyalist hareketin içten farklılaşma sürecinin yeni bir ivme kazanmaya başlamasıydı. TİP, 1968 yılına gelene kadar Yön Hareketi ve Mihri Belli çevresi dışında kalan bütün sosyalist hareketi kendi çatısı altında toplayabilmişti. Oysa bu tarihten sonra, sol, kendi iç ayrışmasını yaşamaya başlamış, dünyadaki farklı sosyalist akımların izdüşümlerini kendi içinden üretir olmuştu. TİP'teki bölünmenin açığa çıkmasından önce, Türkiye sosyalist hareketi, dünyada Marksizmin farklı yorumlarından doğan akımların yarattığı esintilerden etkilenmeye, uluslararası alana açılmaya başlamıştı. Bu dönemde, sosyalist hareketin gözlerini çevirdiği üç uluslararası kaynaktan söz edilebilirdi: Avrupa'da patlayan öğrenci hareketi ve buna eşlik eden kuramsal arayışlar; Latin Amerika, Asya ve Afrika'daki ulusal kurtuluş mücadeleleri ve antiemperyalist savaşlar ve Çin Kültür Devrimi (STMA, 7: 2094). 1960'lı yılların başlarında Marksizm ve sınıf mücadeleleri tarihinin bilgisinin yaygınlığı bakımından fukara bir görünüme sahip olan Türkiye sosyalist hareketi, 1968'e gelindiğinde, uluslararası alandan gelen enfor-

masyon miktarındaki olağanüstü artışla daha önce hiç tartışmadığı konuları sindirilmemiş halleriyle çabucak tartışıp bu tartışmalarda hızlıca saflar oluşturmaya başlamıştı. Bir yandan Sovyetler Birliği ile girdiği kuramsal ve siyasal çatışmanın ardından dünya sosyalist hareketinde ayrı bir baş çekmeye başlamış olan Çin Komünist Partisi'nin oluşturduğu yeni yönelim; bir yandan önderleri Fidel Castro ve Ernesto Che Guevara'nın kişiliğinde sembolleşen Küba Devrimi'nin yarattığı yeni kuramsal ve pratik hat; bir yandan Vietnam Devrimi'nin emperyalizme karşı mücadele veren bütün halklara verdiği ilham ve caseret; bir yandan Batı Avrupa'daki komünist partilerin ve Marksist düşünürlerin Sovyetler Birliği'ne yönelik eleştirilerinden doğan değişik eğilimler Türkiye sosyalist hareketini öbek öbek kendi içine çeker olmuştu.

Türkiye sosyalist hareketinin 1968 yılına gelindiğinde görünür hale gelen ikinci özelliği, bir kuşak çatışmasının ilk nüvelerinin ortaya çıkmış olmasıydı. Bu kuşak çatışmasının bir tarafında, sosyalist olmanın toplumsal bir itibar kazandırmak bir yana, kazanılmış toplumsal statülerin de elden alınmasına neden olduğu bir dönemde, karşıt düşüncelere ve mevcut iktidarlara karşı muhalif sözler söyleyegelmişken 27 Mayıs'tan sonrasının bilgeleri olarak hareketin başına geçmiş olan eski kuşak sosyalistler vardı. Öteki tarafında ise, gözlerini 27 Mayıs sonrası siyasal ortamının canlı kuramsal ve siyasal tartışmalarının dünyasına açan genç kuşak sosyalistler bulunuyordu. Sosyalizmin bu iki kuşağı arasındaki gerilim, 1968'den itibaren belirtik bir hal almıştı. Daha düne kadar Mihri Belli'nin efsanevi kişiliği önünde saygıyla eğilip onun sözünden çıkmayan genç sosyalistlerin 1968 sonrasında onu Marksist değil, 'oportünist' ya da 'revizyonist' saymaya başlamasının bir örneğinin TİP içinde de yaşanma koşullarının olgunlaşması, bu kuşak çatışmasının bir işareti olarak değerlendirilebilir. Nitekim, 1960'lı yılların başında Marksizmden bihaber olan TİP etrafındaki genç aydınlar, 1968'de Başkan Aybar'ın söylemeye başladığı yeni sözlerin, kendi söyleminde öne çıkarmaya başladığı yeni yönlerin Marksizmle bağdaşamayacağını, Behice Boran ve Sadun Aren de dahil, partinin eski kuşaklarından önce sezmiş ve onların şaşkın bakışları arasında nasıl dile getirilmesi gerekiyorsa öylece dile getirmeye başlamışlardı. Nihat Sargın'ın, henüz parti liderliğinde Aybar'a karşı muhalefet eğilimi doğmadan katıldığı bir toplantıya ilişkin anlattıkları, konumuz bakımından çarpıcı sayılabilir. Sargın, "olaylı MYK toplantısı" [287] henüz yapılmamışken partili gençler tarafından düzenlenen bir toplantıya katıldığını, toplantıda SBF'li bir gencin Başkan Aybar'ın 'tarihin itici gücünü hürriyet mücadeleleri oluşturur', 'sosyalizmin kitabını a'dan z'ye biz yazacağız' sözlerini aktarıp Aybar'ın adını anarak hesap sorduğunu anlatıyor ve "şaşırmıştım, gerçekten çok şaşırmıştım" diyor (Sargın, 2001b: 677). Başkan

[287] Nihat Sargın, Minnetullah Haydaroğlu, Sadun Aren, Behice Boran ve Şaban Erik tarafından hazırlanan '5'li Takrir'in TİP Merkez Yürütme Kurulu'na verildiği 16-17 Ekim 1968 tarihli MYK toplantısı kast ediliyor. Bu toplantı, Başkan Aybar'a karşı parti içinde gelişen muhalefetin ilk kez resmen dile getirildiği toplantıdır.

Aybar'ın, Parti içindeki büyük fikir ayrılığı ortaya çıkmamış olsaydı ve bu ayrılıkta genç kuşağın rolünün önemli olduğu görülmeseydi, belki de özel bir seslenme gereği duymayacağı genç TİP'lilere, fikir ayrılığının parti içi bir hesaplaşmaya dönüştüğü Üçüncü Büyük Kongre'de "bir büyükleri, bir yaşlıları ve eski bir öğretmenleri olarak" seslenmek durumunda kalışı da (Aybar, 1988c: 270) bu bakımdan değerlendirilmesi gereken bir başka durumdu.

Türkiye sosyalist hareketinin 1968 yılına gelindiğinde beliren üçüncü özelliği; işçi, köylü ve gençlik hareketlerinde Türkiye tarihinin hiçbir döneminde görülmemiş bir kabarmanın yaşanınaya başlamış olması, bunun karşısında hakim sınıfların koruyucu tedbirler ve çarelere başvurmasıydı. Türkiye, 1968 dönemecini geçerken, genel ve kronik hale gelmiş siyasi ve iktisadi bunalımın içinde yükselen kitle hareketinin sarsıntılarıyla toplumsal bir altüst oluşa doğru hızla ilerliyordu. 1968'de devrimci gençlik savaşkan bir niteliğe büründü; ilk üniversite işgali, ilk öğrenci ölümü yaşandı; işçiler, Zonguldak ve İstanbul'da büyük gösteriler düzenlediler; ilk fabrika işgali o yıl gerçekleştirildi; sağcı gençleri örgütlemek üzere Ülkü Ocakları kurulmaya başlandı; gösteri niteliğinde ilk toplu namaz kılındı. Kısacası, çatışmanın tarafları yerlerini aldılar. Buna karşılık, kolluk güçleri alabildiğine sertleşti (Çubukçu, 1998; Eroğul, 2000: 294).

Aslına bakılırsa, 1968'den itibaren Türkiye tarihinde hiç görülmemiş boyutlara ulaşan kitlesel muhalif hareketlerin kabarmaya başlamasındaki toplumsal yenilik ile sosyalist hareketin içindeki farklılaşmada ve TİP içinde doğacak olan büyük fikir ayrılığında görülen yenilik arasında içsel bir ilişki bulunuyordu. Türkiye sosyalist hareketinin değişik öbekleri, meylettikleri kuramsal çerçevelerle Türkiye'ye ilişkin sorunları yeniden çözümlemeye, bu çözümlemeler içinden yerel sorunlara yanıtlar bulmaya ve bu yanıtlarla seslendiği kitleleri kendi etrafında toplamaya çalışıyordu. Bu çabaya, başka ülkelerde denenmiş ve başarılı olmuş örnek deneyimleri sahiplenme, benimseme ve ülke şartlarına uyarlama aceleciliği kadar; başka ülkelerdeki Marksistler arasında başlayan tartışmaları, öne sürülen yeni fikirleri, geçmişe yönelik radikal eleştirileri sorgulamaksızın aceleyle benimseme eğilimi eşlik ediyordu. Kuruluşundan itibaren önüne çıkmış olan sorunları belirli düzeylerde çözdükten sonra, kendisine yeni hedefler koymak, bu hedeflere ulaşmanın yollarını bulmak, kendi programını yenilemek, bu yenilenmeye kaynaklık edecek kuramsal perspektifini belirlemek durumunda bulunan TİP de, bu sürece dahildi. Solun hızla farklı kuramsal köşeleri tutmaya başladığı bu dönemde TİP, kendi kimliğini yeniden tanımlamak, ilk yılların zorlu mücadelelerinden sonra gelinen yeni eşiği farklı akıntılara kapılmadan atlamak durumundaydı. TİP içindeki bölünme, işte bu eşiğin önünde ya da tam üstünde gerçekleşti.

TİP'in İç Çelişkilerinden Kaynaklanan Koşullar

TİP içindeki büyük fikir ayrılığında Partinin 1968 Sonbaharına kadar aldığı yolda kazandığı kimi özellikler de etkili oldu. TİP'in, Aybar'ın Genel Başkanlığa geti-

rildiği 1962'den 1968'e kadar geçirdiği tecrübe, partinin üç ana çelişkiyi bağrında taşıyageldiğini göstermişti. Bu çelişkilerden birincisi, parti üyelerinin sınıf kökenleri itibarıyla işçi değil, küçük burjuva bir ağırlığa sahip olması; ikincisi, partinin Marksist bir kimliğe kavuşmasının "tepeden" bir biçimde gerçekleşmesi; üçüncüsü, partinin 1964'te kabul edilen programının Marksist bir açıdan hareket etmesine rağmen sosyal demokrasiye de sosyalizme de açık bir "esneklik" göstermesiydi.

1960'lı yıllar Türkiyesi'nde, kapitalizmin içeride toplumsal kutuplaşmaları hızlandırdığı; emperyalizme bağımlılık biçiminde de olsa Türkiye'yi dünya kapitalist sisteminin içine doğru daha çok soktuğu belirginleşen bir durumdu. Kentsel hayat süreçlerinin bütün toplum, toplumsal dinamiklerin de devlet üzerindeki etkilerinin belirleyici olduğu bir zemin üzerinde kapitalizme karşı yeni bir düzenin öznelerinin ortaya çıkmaya başladığı da bir gerçekti (Kürkçü, 2002: 23-24). Buna karşılık, Türkiye nüfusunun önemli bir kesiminin hâlâ kentlerde değil köylerde yaşadığı, kentlerin nüfus ağırlığının işçilerden değil küçük burjuvalardan oluştuğu da toplumsal gerçekliğin bir başka yanıydı.

TİP, kendi öz sınıf yapısıyla, Türkiye'nin sınıfsal gerçeğinden bambaşka bir durum sergilemiyordu. Doğu Perinçek'in, Mayıs 1968'de, bütün üye fişlerini tarayarak 12.695 parti üyesinin sınıfsal kökenlerine ilişkin ortaya çıkardığı veriler gösteriyordu ki; TİP'in üye yapısı, Türkiye'nin sınıf yapısını ve sınıfların siyasete katılma düzeylerini geniş ölçüde yansıtıyordu. TİP, küçük burjuvazinin ağırlıkta olduğu (parti üyelerinin yüzde 52'si küçük burjuva[288] ve yüzde 3'ü de burjuvaydı), diğer coğrafi bölgelere kıyasla görece olarak gelişmiş olan Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerine daha çok yayılmış (parti üyelerinin yüzde 63'ü bu bölgelerde yerleşikti) bir parti görünümündeydi (Perinçek, 1969). Öte yandan, TİP'in yurt çapındaki örgütlenmesinde, yerel örgütlerinin kurulmasında ve yaşatılmasında başı çekenler, işçi sınıfından değil küçük burjuva olarak tanımlanan toplumsal katmanlardan gelen partililer, özellikle zanaatkarlardı. Ahmet Hamdi Dinler, "TİP'in asıl kahramanları" olarak tanımladığı zanaatkarların direnci olmaksızın TİP'in çoğu yerde seçimlere bile katılmayacağını belirtirken, TİP'in önemli bir gerçeğine, aynı zamanda önemli bir çelişkisine işaret ediyordu (Dinler, 2002: 193-194). Katıldığı seçimlerde aldığı oylar da, TİP'in sınırlı bir işçi desteğine sahip olduğunu, işçi tabanına oturamadığını gösteriyordu. Partiyi oylarıyla da destekleyen kitlenin ağırlıklı bölümünü, genellikle aydınların oluşturduğu kentli orta sınıflar ve köylülük oluşturuyordu (Ünsal, 2002: 436-467). Aslında, işçi sınıfı yeni serpilmekte olan Türkiye'de, TİP'in bir işçi sınıfı partisi olmak bakımından büyük bir atılım gösteremeyişinde fazla yadırganacak bir durum da yoktu.

Bu tablodan çıkan sonuç şuydu: TİP, işçilerin toplumsal değişimin öncü sınıfı olduğunu sistematik bir şekilde savunmuş, kendi tabanını işçi sınıfı içinden kur-

[288] Perinçek, şu toplumsal grupları "küçük burjuva" kategorisinde değerlendiriyordu: "Esnaf-zenaatkâr, küçük bürokratlar, aydın bürokratlar, öğrenciler, sendikacılar, az topraklı ve orta köylü tabakaları, serbest çalışanlar, ev kadınları" (Perinçek, 1969: 210).

maya azmetmiş, ama bunda istediği ve beklediği başarı grafiğini yakalayamamıştı. Söyleminde işçi sınıfını her bakımdan merkeze alan TİP, gerçekte, Türkiye'nin sınıf yapısından da kaynaklı olarak, tam bir işçi sınıfı partisi olamamıştı. Bu durum, Partiyi, Marksist bir yönelimden ve işçi partisi olma niteliğinden ayırmaya yönelik düşüngüsel baskılara açık hale getiriyordu.

TİP'in bağrında taşıdığı ikinci çelişki, partinin Marksist bir kimliğe kavuşmasının "tepeden" bir biçimde gerçekleşmesinden kaynaklanıyordu. TİP, kurucularının işçi sınıfından kişiler olması, bu kurucuların kuruluş aşamasında aydınlardan uzak durması, kuruluşun, işçi sınıfının Türkiye'nin toplumsal tarihindeki gelişim süreçlerinin bir dile gelişi olması gibi özellikleriyle müstesna bir partiydi. TİP, başka bir partiden kopmamış, bir partinin devamı olarak meydana çıkmamış, bütün partilerden bağımsız olarak doğmuştu; kuruluş şekli yukarıdan ve dışarıdan değil, aşağıdan ve içeridendi. Buna karşılık, TİP'in Marksist bir kimlik kazanmasıyla kendi öz kuruluş özellikleri arasında organik bir ilişki yoktu. Kurucu sendikacılar, partinin yaşayıp gelişebilmesi için onun liderliğini Mehmet Ali Aybar'a teslim etmeselerdi, değil partinin Marksist bir kimlik kazanması, kuruyup gitmesi bile söz konusu olabilirdi. Kurucuların partiyi Mehmet Ali Aybar gibi bir aydına emanet etmeleri olumlu bir tarihsel tesadüftü. TİP, ancak Aybar'dan sonra işçi sınıfı düşüngüsü yörüngesine oturmaya başlamıştı.

Gelgelelim, bu durum, aşağıdan yukarıya kurulan TİP'in, kendi kimliğini yukarıdan aşağıya doğru oluşturmasını beraberinde getirdi. Partinin siyasal pratiklerine yön veren, bütün kuramsal faaliyetini yürüten, söyleminin temalarını şekillendiren, örgütlerinin kuruluşundaki yerel çabaları merkezileştiren tüm çekip çevirici kadro, Aybar'ın daveti ve aracılığıyla Partiye bağlanmıştı. Partinin düşünce yapısına yön veren temel tüzük maddeleri de Aybar tarafından yazılmıştı. Böylece, TİP, gerek onun başa geçişiyle bir canlanma içine girmiş olmasından ötürü ve gerekse de kuramsal kimliğini onun çektiği çizgilerle bulduğu için, sanki Aybar'ın partisiymiş gibi ya da sanki bir lider partisiymiş gibi algılandı. Bu algılama partinin çekip çevirici çekirdeğinde ve ona destek veren kitlelerde olduğu kadar Aybar'ın kendisinde de vardı. Nitekim Aybar, parti içinde ilk kez eleştirildiğinde "benim adım Parti ile özdeşleşmiştir" diyecek ve üstelik kerelerce söylediği bu tümceyi parti MYK toplantısında kendi elleriyle teybe kaydedecekti (Sargın, 2001b: 685).

TİP'in bağrında taşıdığı üçüncü çelişki, partinin 1964'te kabul edilen programının Marksist bir açıdan hareket etmesine rağmen farklı yorumlara açık bir "esneklik" göstermesiydi. TİP Programı'nın kuramsal dayanağı ve esin kaynağı Marksizmdi. Gerçi program, sosyalizmin tabu olarak görüldüğü bir dönemde yazılmış, bir toplum düzeni olarak sosyalizmin adını hiç anmamış, bir düşüngü olarak Marksizmden hiç bahsetmemişti. Bununla birlikte, TİP Programı, gerek sistematiği, gerek yaptığı çözümlemeler ve gerekse de vaatleri bakımından maddeci tarih görüşünden yola çıkıyordu. Toplumun temel çelişkisinin üretim güçleri

ile üretim ilişkilerinden kaynaklandığı; sınıfların üretim araçlarının mülkiyetine ve üretim ilişkilerine göre belirlendiği; sınıf mücadelesi; sınıf mücadelesinin başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi sınıfların iktidarı ile çözüleceği esaslarını benimsiyor ve bu esaslardan hareket ediyordu. Bununla birlikte, Program, sosyalist bir program değil, bir geçiş programıydı (Eroğul, 1969a). Geçiş programının özelliği, hemencecik sosyalist bir düzen kuruluşuna geçmeyi öngören değil, sosyalist bir düzen kuruluşunu süreklilik içinde gerçekleştirecek bir program olmasıydı. Program, "sanayileşmeye öncelik veren, planlı, emekten yana ve emekçi halk yığınlarının katılımı ile işleyen bir devletçiliğin, ulusal ekonomide, sosyal ve kültürel hayatımızda düzenleyici ve yönetici temel kuvvet olmasını sağlamak" hedefini önüne koyan, özel sektöre de yer veren bir "karma ekonomi" öngören niteliğe sahipti (TİP, 1964: 65, 72).

Programın öngördüğü toplum düzeni, sosyalist bir düzeni hedeflemekle birlikte, kapitalist sınıfın yaşadığı ve eski düzeni getirmek için keskin bir sınıf savaşını göze alacağı, bu nedenle başedilmesi zor problemleri doğuracak bir toplum düzeniydi. Bu şartlar altında program, eski sınıflarla farklı düzeylerde uzlaşmaya uzanmak maksadıyla yorumlanabilir, sosyalizm ile sosyal demokrasi arasında salınmaya elverişli bir çerçeve olarak algılanabilirdi.

Beri yandan TİP programında maddeci tarih görüşüyle bağdaşması mümkün olmayan kimi yanlar da vardı. Cem Eroğul'un dikkati çektiği gibi, TİP Programı, 83'üncü sayfasında "... eşitlik ve hürriyet insan varlığının ayrılmaz nitelikleridir" gibi (felsefi anlamda) idealist tümcelere yer verebiliyordu (Eroğul, 1969a: 10).

Aynı yerde, "Tarihin akışı içinde insan varlığı, kendinde ve kendisi için bir değerdir" gibi tarihsel maddecilikten ziyade hümanizmle bağdaşmaya yatkın ifadeler göze çarpabiliyordu (TİP, 1964: 83).[289]

Programın sosyalist bir ülkeye değil de sosyalizme geçişi öngörülen bir ülkeye göre hazırlanmış olması, maddeci tarih görüşünden esinlenip ona dayanmakla birlikte kimi idealist ve hümanist yanlar barındırması, onun farklı yorumlara açık bir gevşeklikte olmasını beraberinde getiriyordu. Nitekim, Parti içindeki muhalefet, Başkan Aybar'ı Parti programının çizdiği yoldan ayrılmakla suçlarken, Başkan Aybar da aynı suçlamayı muhalefete yöneltebilmişti. Başkan Aybar'ın kendisi de Partideki ayrılığın uç verdiği günlerde, dillendirdiği yeni görüşlerin Programa uygun olup olmadığının sorgulanmaya başladığında "... bazılarımız da tüzüğü, programı kendi meşrebine göre yorumluyor..." demişti (Aybar, 1988c: 41).

TİP içindeki büyük fikir ayrılığının taraflarının karşı karşıya geldiği Üçüncü Büyük Kongre'de (9 Kasım 1968), İdris Küçükömer, konuya bir başka açıdan

---

[289] TİP Programı'nın tarihsel maddecilikten uzaklaşan bu ifadelerin yer aldığı bölümlerini Mehmet Ali Aybar yazmıştı. Aybar, TİP Programı'nın yazımında kendi emeği ile ilgili olarak şunları söylüyor: "... programın; Her Şey İnsan İçindir; Halkın Günlük Hayatında Değişen Demokrasi; Emekçi Halkın Yürütümüne Doğrudan Katılıp Denetlediği Emekten Yana Planlı Devletçilik; Her Türlü Sömürücülük ve Sömürgeciliğe Karşı Olmak; Dış Politika ve Milli Savunma bölümleri başta olmak üzere, bizim sosyalizmimizin ilkeleriyle ilgili hemen tüm bölümleri ben yazdım" (Aybar, 1988c: 131).

dikkati çekmişti (Aybar, 1988c: 246, 252-253). TİP Programı, 27 Mayıs'tan sonra Marksizm ve sosyalizm üzerine yapılan tartışmaların ilk uğraklarında yazılmış, yazıldığı zamana göre önemli ve değerli olmuş bir belgeydi. Fakat, Türkiye sol hareketinin en canlı kuramsal tartışmaları, Programın yayımlanmasından sonraki yıllarda cereyan etmiş, TİP de, kuramsal ve siyasal konumlarını bu tartışmalar sırasında olgunlaştırmaya başlamıştı. Bürokrasi, Osmanlı ve Türkiye'nin toplumsal yapısı ve sosyalist strateji üzerine tartışmalar TİP Programı'nı sonralamış ve Program, TİP'in bu konularda oluşturduğu görüşlerin gerisinde kalmıştı. Üstelik, aşağıda göstereceğimiz gibi, Başkan Aybar'ın 1965'ten sonra adım adım kurmaya başladığı söylemi, giderek TİP Programının sunduğu çerçevenin dışına taşmaya başlamıştı. Görünen oydu ki, TİP içindeki fikir ayrılığı parti programı üzerine yapılan farklı yorumlardan da kaynaklanmıştı ya da parti programı büyük fikir ayrılığının imkanlarından biri olmuştu.

Ayrılığın Seyri

İdris Küçükömer, TİP Üçüncü Kongresi'nde yaptığı konuşmada, Mehmet Ali Aybar için, "arayıcı bir kişilik" tanımlamasını kullanmıştı (Aybar, 1988c: 247). Küçükömer'in bu tanımlaması, büyük ölçüde doğruydu. Aybar'ın arayıcı kişiliği, TİP içindeki büyük fikir ayrılığının başlıca etmenlerinden biri olmuştu. Mehmet Ali Aybar'ın aradığı şey, halkın özünde olduğuna inandığı sosyalizmi açığa çıkarıp harekete geçirecek bir manivelaydı. Aybar'ın, bir manivelayla bir kez harekete geçirilebilirse durdurulması imkansız olan sosyalizm kavrayışı hayli ilginçti. Sosyalizm, onun açısından, halkın kendinde, özünde olan, hep orada duran, tarih ve ilişki aşırı bir "şey"di. Bir konuşmasında, sosyalizmi şöyle tarif etmişti: "Sosyalizm ... halkın dünya görüşü ve ahlakıdır. Halk, sosyalizmi doğuştan damarlarında taşır" (Aybar, 1968: 174). Bir başka yerde, bu tanıma bazı ekler yapmış, "sosyalizm, emekçi halkımızın felsefesi ve yaşantısı[dır]" demişti (Aybar, 1988c: 266). Bu, sosyalizmin bir tarihsel imkan olduğunu kavramayan, sosyalist düşüncenin emekçi kitlelerle buluşmasının belirli tarihsel süreç ve organik ilişkiler ağı içinde olabileceğini gözardı eden, maddeci tarih görüşüyle mesafeli bir kavrayıştı. Öyle ki, Mehmet Ali Aybar, emekçi sınıfların bir kez uyandırılmaları halinde bir daha asla uykuya dalmayacaklarına, sosyalist düşünceyle bir kez buluşturulduklarında ona olan inançlarını ilelebet sürdüreceklerine, sosyalist bir partiye bir kez ulaştıklarında ondan asla kopmayacaklarına inanıyordu. 1968 yılında şöyle diyordu: "Bir kere ışık tutulduktan sonra emekçi yığınların yolunu şaşırması mümkün değildir. ... emekçi sınıflar bir kere uyanmaya başladılar mı ve bir kere kendi partilerini buldular mı, ne yapılsa nafiledir" (Aybar, 1988c: 278-279).

Bu görüş açısı, TİP'in ilk yıllarındaki gelişimi ve Avrupa'da sol partilerin parlamento seçimlerinde gösterdiği başarıyla birleşince, Aybar'da, erken bir iktidar beklentisi ve hırsının doğduğu anlaşılıyordu. Nasıl ki, MDD kuramcıları, İkinci

Dünya Savaşı'ndan sonra bazı Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde hükümet darbeleriyle iktidara gelmiş yönetimlerin zamanla sosyalizan bir yöneliş içine girmelerinden etkilenerek Türkiye'de de erken bir devrimci iktidarın olabilirliği varsayımından hareket etmişlerse, Mehmet Ali Aybar da, kimi Avrupa ülkelerinde bazı sol partilerin önemli bir kitle desteği sağlayarak iktidara aday oluşlarından hareketle, TİP'in Türkiye'de çabucak iktidara gelebileceği ya da iktidar adayı olabileceği hissine kapılmıştı. Aybar, 1964'te yapılan TİP Birinci Kongresi'ni açış konuşmasında, solun Batı'da siyasal iktidara aday haline gelişine örnek olarak Fransa'da Gaston Defferre'i, İngiltere'de Harold Wilson'u, Almanya'da Willy Brandt'ı göstermiş, Türkiye'de de benzer bir rüzgarın esebileceğini ima etmişti (Eroğul, 2003: 145).

Belli ki, TİP'in 10 Ekim 1965 milletvekili genel seçimlerinde 15 milletvekiliyle parlamentoya girmesi, Aybar'ın erken iktidar beklentisini iyice kışkırtmıştı. Aybar, 10 Ekim seçimlerinden iki hafta sonra yayımladığı genelgede, TİP'in parlamentoya girmesini "emekçi halkımızın iktidara doğru attığı ilk sağlam adım" olarak değerlendirecek ve TİP'in 1969'da yapılacak seçimlerde iktidara gelemese bile "başa güreşeceğini" ilan edecekti (Aybar, 1968: 426-432). Bu samimi inanç, yani 1965'te 15 milletvekiliyle parlamentoya giren TİP'in 4 yıl sonra ya iktidar ya da ana muhalefet partisi olacağına ilişkin samimi inanç, Aybar'ın TİP'in bundan sonraki çalışmalarına vermek istediği yönü tayin etti: Nasıl yapmalıydı da, 4 yıl sonraki seçimlerde TİP'i iktidara getirmeliydi? Aybar'ın ana sorunu buydu; onun gerek siyasal tavırlarını, gerekse de bunlara uygun kuramsal arayışlarını belirleyecek olan bir sorun.

Görünen oydu ki, TİP'in serpilişi ve 1965 seçimlerinden aldığı iyi sonuçlar, Aybar'ın emekçi sınıfların kendi öz partileri etrafında kenetlenip sosyalizme yürümeleri için gerekli olanın "bir kere ışık tutmak" olduğuna ilişkin inancını pekiştirmiş ya da bu inanç, alınan bu erken zaferden sonra doğmuştu. Öyleyse, sıra, ışığı emekçi kitlelerin tümüne olmasa da çok daha geniş bir kesimine tutmaya, onları harekete geçirici bir manivela bulmaya gelmişti. Öyle bir formül, öyle bir manivela bulunmalıydı ki, emekçilerin bilincindeki antikomünist ideolojik şartlanma çarçabuk kırılsın, emekçi kitleler dalga dalga TİP'e aksın ve TİP, dört yıl içinde iktidar partisi haline gelsin. Bir sosyalist aydın, bir sosyalist parti lideri olarak Mehmet Ali Aybar'ın, partisini ve Türkiye emekçi sınıflarını büyük bir ileri sıçramayla iktidara getirme fikri, onun hem örgütsel hem de kuramsal alanlarda bir sürükleniş içine giriş hikayesinin başlangıcı olacaktı.

Mehmet Ali Aybar'ın çabucak iktidara gelme hırsıyla sürüklendiği birinci alan, örgütlenme konusundaydı. Aybar, özellikle 1965'ten sonra gitgide sağlam, kalıcı, bilinçli ve eylemli TİP örgütleri aracılığıyla geniş emekçi kesimler içinde kök salan ve böylece emin adımlarla iktidara yürüyen bir parti fikri yerine, emekçi kitleleri genel, konjonktürel ve hızla etkilemeyi hedefleyen bir siyasi üslubun temsilcisi haline geldi. Örgütsel strateji olarak, TİP'i öncelikli olarak işçi sınıfı içinde örgüt-

lemek yerine "köye yerleştirme"yi benimsemesi (Aybar, 1968: 468); "yahu 'ekmek, barış, özgürlük' gibi sürükleyici sloganlar bulmuşlar zamanında. Biz de böyle bir şey bulsak da halkı sürüklesek" (Aren, 2003: 154) sözlerinde saklı olan kitleleri dalgalandıracak sloganlar peşine düşmesi, Aybar'ın örgütsel sürüklenişinin bazı göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Aybar'ın, örgütsel alandaki bu sürüklenişinde, DP'nin, tek parti yönetimi altında halka yıllarca baskı ve sindirmeyle yaklaşan CHP'yi 1950 seçimlerinde alt etmesinin sırları, bir örnek olay olarak önemli rol oynamıştı. DP, jandarma ve tahsildar baskısı altında yıllarca iniletilen köylü kitleleri, bürokratik CHP yönetiminden kurtarma vaadiyle ve milyonları peşine takan "Yeter! Söz Milletindir" sloganıyla büyük bir seçim zaferi kazanmış, ülkenin siyasal hayatında radikal bir değişiklik yapabilmişti. Mehmet Ali Aybar'ın TİP'lilere verdiği söylevlerin çoğunda halkın DP'yi sahiplenişini, sahiden halkçı olmayan DP'nin, halkı peşinden sürükleyişini örnek göstermesi boş yere değildi. Aybar'ın söylevleri dikkatle süzüldüğünde, onun siyasal mantığının aşağı yukarı şöyle çalıştığı sezilebiliyordu: DP gibi, kitleleri dalgalandıran bir slogan bulabilirsek, köylü kitleleri DP gibi her türlü horlanma ve aşağılanmadan kurtarma vaadiyle peşimize takabilirsek, emekçi halk ile bürokrasi arasındaki yüzyıllardır süregelen gerilimi halk lehine çözeceğimize halkı inandırabilirsek kısa bir sürede parlak bir seçim zaferi kazanıp iktidara yerleşebiliriz.

Burada Aybar'ın bu düşünüş sistematiğini yansıtan paragraflardan bir örnek kaydetmek yerinde olacaktır. Başkan Aybar'ın, 21 Ağustos 1966'da, TİP Bakırköy İlçe Kongresi'ndeki şu sözleri bu bakımdan değerlendirilebilir:

> ... Halkımız yüzlerce yıl, tepeden inme yönetim metodlarının ıstırabını çekmiştir. Ve ancak 1950'de, kendisini ayak takımı sayan, tepeden bakan, bu ceberrut, bu yukarıdan aşağı yönetim şeklinden kurtulmak fırsatını bulmuştur. (Osmanlı tipi Devlet yönetiminin) mirasçısı olarak gördüğü C.H.P. iktidarını devirmiştir. ... Fakat, esasen o tarihte böyle bir alternatif de bulunmadığından, C.H.P.'yi devirmekle beraber, onun yerine kendi temsilcilerini geçirememiştir. Bugün dava 1950'de başlamış devrimi tam yörüngesine oturtmak yani Türkiye İşçi Partisinin halk için tek kurtuluş yolu olduğunu halka anlatmaktır (Aybar, 1968: 474).

Mehmet Ali Aybar'ın çabucak iktidara gelme hırsıyla sürüklendiği ikinci alan, kuram alanıydı. Aybar, DP'nin iktidara geliş modelinde, Türkiye'de aşağıdan gelen halk muhalefetinin sınıfsal taleplerle örgütlenmiş bir emekçi hareketi şeklinde değil, manevi değerlerle gelişen bir tepki dışavurumu olarak geliştiği sonucuna ulaşmıştı. Bu sonuç, Aybar'a, sosyalizmin Türkiye'de iktidara gelişinin başka ülkelerden farklı olacağını, emek-sermaye çelişkisi üzerine kurulu bir sınıfsal söylemin Türkiye'de geçerli olmayacağını düşündürmüş olmalıydı. Bu düşünüş biçimi, Aybar'ı, Marksist kuramın siyasal alana uygulanışının ve bu uygulanışlardan elde edilen kuramsal sonuçların o zamana kadarki birikiminin değişik açılardan reddine götürdü. Maddeci tarih anlayışıyla donanmış, Marksist formasyonu sağlam parti kadrolarıyla hareket etmeyi reddinin bir dile gelişi olarak TİP Bilim Eğitim

Kurulu üyelerine Marksist klasiklerin eğitim aracı olarak okutulmasını yasaklaması, bunların yerine kendi nutuklarının eğitim aracı olarak kullanılmasını salık vermesi (Eroğul, 2003: 153); siyasal propaganda, ajitasyon ve örgütlenme çalışmalarının temel hareket noktası olarak emek-sermaye çelişkisini doğuran sömürü olgusu yerine, "horla(n)ma" gibi ondan doğan değişkeleri seçmeyi denemesi (Aybar, 1968) bunun bir göstergesi sayılabilirdi.

Batı Marksizmi'nin 1960'lı yıllarda tartışma konuları ve ağırlık noktalarıyla Aybar'ın arayışları arasında tarihsel bir denk düşme olunca, Aybar'ın bütün dikkatini bu yöne çevirmesi; kuramsal alanda Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki Marksizm anlayışının ana çizgilerine getirilen bütün eleştirileri, yeni yaklaşımları aceleyle sahiplenmesi ve kendi bakış açısıyla uygun hale getirmeye çalışması gibi bir sonuç ortaya çıktı. Bu noktadan sonra, Aybar'ın, "Türkiye'ye Özgü Sosyalizm" ya da "Türkiye Sosyalizmi" olarak tanımladığı "model"in söylemsel olarak kuruluşu ve TİP içinde buna karşı temkinli tavırlar, eleştiriler ve sonuçta da açık muhalefet gündeme geldi.

TİP içindeki büyük fikir ayrılığının kuramsal yanlarını, belirli izlekleri takip ederek çözümleyeceğiz. Fakat bundan önce, seyri böyle olan ayrılığın hikayesinin nasıl uç verdiğini ve nasıl geliştiğini görmek ve bu bağlamda ayrılıktaki kişisel etmenlere bakmak yerinde olacaktır.

Ayrılığın Öyküsü

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Varşova Paktı silahlı kuvvetleri 21 Ağustos 1968'de Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti'ne girip askeri bir operasyonla mevcut düzeni "reforme" etme iddiasındaki Aleksandr Dubçek yönetimini alaşağı ettiğinde, bu olayın, TİP içinde bir süredir açısı genişlemeye başlamış bulunan fikir ayrılığının farkedilebilir ve tanımlanabilir hale gelmesinin başlangıcı olacağını tahmin etmek hayli güçtü. Ne var ki, bu olay, TİP'in pek yakında geçeceği büyük dönemecin "vesilesi" oldu. TİP'teki büyük fikir ayrılığının 'nedeni'nin, Çekoslovakya'da patlak veren olaylar olmadığı kanıtlanabilir bir gerçekti. Parti liderlerinin konuyla ilgili yazdıkları bunu gösteriyordu.

Mehmet Ali Aybar, 12 Kasım 1967'de İstanbul'da yaptığı bir konuşmada, Çekoslovakya'nın işgaline karşı geliştirdiği tavrın içeriğini önceleyen ve destekleyen şu görüşü dile getirmişti:

> Türkiye sosyalizminin üçüncü özelliği kıskançlıkla istiklalci olmasıdır. ... Bugün nasıl Amerikan emperyalizmine karşı duruyorsak yarın hangi yabancı devlet Türkiyeye göz dikerse ona karşı da aynı azim ve şiddetle karşı koyacağız ... Aynı prensibe yabancı sosyalist partiler karşısında da sımsıkı bağlıyız. Türkiye İşçi Partisi hiç bir milletlerarası örgüte bağlı değildir. ... Kimseden, hiçbir merkezden emir almayız. Bunu, üstelik sosyalistçe dayanışmaya aykırı sayarız ... (Aybar, 1968: 612).

Aybar'ın, TİP'in ve TİP'in yöneteceği sosyalist Türkiye'nin bağımsızlığına yap-

tığı bu vurguyla Çekoslovakya'nın işgaline karşı tepkisini dile getirirken söylediği şu sözler arasında bir iç tutarlılık vardı:

> Çek faciasının ortaya koyduğu ikinci bir gerçek de, bağımsızlığın sosyalizmin vazgeçilmez bir unsuru olduğudur. Milletler, kendi sosyalizmlerini kendi imkanları ile ve millî bağımsızlıklarına kıskançlıkla sarılarak kuracaklardır. Amerikan emperyalizminden de, Sovyet tahakkümünden de aynı uzaklıkta kalmaya dikkat edeceklerdir. ... (Sargın, 2001b: 662).

Öte yandan, Behice Boran da Çekoslovakya'nın işgalinin hemen ardından, 27 Ağustos 1968'de *Milliyet* gazetesinde yazdığı makalede, Aybar'dan farklı bir tavır geliştirmemişti. Boran, bir gazete yazısı için hayli uzun sayılabilecek "Çekoslovakya Olayları" başlıklı çözümleyici makalesinde şöyle demişti:

> ... Sovyetler Birliği'nin, Varşova Paktı'nın diğer dört üyesiyle birlikte Çekoslovakya'ya yaptığı askerî müdahalenin hiç bir yönden haklı, hatta gerçekçi politika bakımından geçerli görülebilecek tarafı yoktur. Bu müdahale millî bağımsızlık ve eşitlik haklarına olduğu kadar sosyalizm ve sosyalist enternasyonalizmi ilkelerine de aykırıdır (Boran, 1968b).

Aybar'ın ve Boran'ın, Çekoslovakya olaylarıyla ilgili düşüncelerini yansıttıkları demeç ve makalelerinde tavır bakımından bir farklılık olmadığı besbelliydi. Öyleyse, yüzeysel olarak, TİP içindeki fikir ayrılığını "Sovyetler Birliği'nden yana olmak", "Sovyetler Birliği'ne karşı olmak" ekseninde ele almak mümkün değildi. Fikir ayrılığının öyküsü için, bir tarih saptamak gerekliyse, Çekoslovakya olaylarının bir milat olduğu doğruydu. Gelgelelim, Çekoslovakya'nın işgali, ayrılığın nedeni değil, vesilesiydi. Buna karşılık, Başkan Aybar'ın Çekoslovakya olaylarından sonra, geçmişte de dile getirdiği ya da ima ettiği "Türkiye'ye özgü sosyalizm", "hürriyetçi sosyalizm", "güleryüzlü sosyalizm" kavramlarını sistematize edip derinleştirdiği, içine girdiği örgütsel alandaki sürüklenişe paralel giden kuramsal arayışlarıyla uygun bir söylemin kurucu öğeleri haline getirmeye başladığı çok geçmeden anlaşılacaktı. TİP'teki büyük fikir ayrılığı, Aybar'ın kurmak istediği yeni sosyalist söylem ve buna uygun örgütsel yönelim ekseninde ortaya çıkacaktı. Ayrılığın nedeni, Başkan Aybar'ın, Çekoslavakya olaylarından sonra söylemini radikal bir biçimde yeniden kurmasından, söylemindeki merkezi kavramları yeniden anlamlandırmayı denemesinde ve bunu parti içinde bir tartışma süreci değil, fiili bir durum yaratarak yapmasındandı. Nitekim Aybar, o günlerde, Sadun Aren'e, "Kruşçef raporundan sonra kafama takılan sorunlara, Çekoslovakya'nın işgali tüy dikti" diyecekti (Aybar, 1988c: 141). Aybar, Çekoslovakya'nın işgalinden sonra kendisi için yeni bir döneme girecek, bu da TİP'i kendi tarihinin en önemli dönemecine götürecekti.

Çekoslovakya'nın işgali vesilesiyle başlayan ayrılığın öyküsü nasıl gelişmişti?

TİP içindeki büyük fikir ayrılığının başlangıcı, Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran arasında, Aybarların evindeki bir gece sohbeti sırasında uç verdi. Aybar'ın anlattığına göre, iki eski dost, bir gün akşama kadar TİP Genel Merkezi'nde birlikte çalışmışlar, Aybar'ın daveti üzerine akşam yemeği için onların evine gitmişler,

bazı kuramsal konularda diyalog içine girmişlerdi. Diyalog, Aybar'ın anlattığına göre, "Marx'ın katı nedenselliği", "temel yapı-üst yapı", "sosyalist ülkelerdeki özgürlüksüzlük" gibi konular etrafında gelişmiş ve giderek gergin bir tartışmaya dönüşmüştü. Aybar, diyaloğun, gergin bir tartışmaya nasıl dönüştüğünü şöyle anlatacaktı: "[Behice Boran], konuşmamı Marksizmin eleştirisi olarak değerlendirmiş olacak ki, karşı çıktı; konuşmamız yoldan da çıktı. ... Konuşmamız giderek bir sağırlar konuşmasına dönüştü" (Aybar, 1988c: 55-56).

Mehmet Ali Aybar, kendi evinde bir kuramsal diyalog olarak başlayıp gergin bir tartışma olarak noktalanan gece hakkında, bazı önemli üslup sorunlarını, kendi anılarında ne yazık ki anlatmıyor. Bu üslup sorunlarını, Behice Boran'ın, 28-29 Aralık 1969 günü yapılan TİP İkinci Olağanüstü Büyük Kongresi'ndeki konuşmasında bulabiliyoruz. Behice Boran, Kemal Nebioğlu'nun da o gece orada olduğunu ve tartışma sırasında Aybar'ın kendisini "insanların ensesinde boza pişirmekle" suçladığını; "tepeden inme tanınmış bir yöneticiye benzetme yaptığını"; "Partiyi hep kemiriyorsunuz" dediğini belirtiyor. Boran, "Nebioğlu arkadaş oradaydı, şahittir. Tabiî son derece şaşırmıştım, cevabım, sizin benim hakkımdaki kanaatiniz buysa bir işlem yapmanız, beni Haysiyet Divanı'na vermeniz lazımdır" dediğini aktarıyor. Boran, Başkan Aybar'ın aynı suçlamayı TİP'li gençler arasındaki huzursuzlukları aktarmak üzere kendisine giden Fikir Kulüpleri Federasyonu Başkanı ve İstanbul Sekreterine de yönelttiğini, "Birtakım insanların bilmem kim gibi ensenizde boza pişirmesine müsaade etmeyeceğiz" dediğini ekliyor (Sargın, 2001b: 798).

Anlaşılan o ki, Mehmet Ali Aybar, Çekoslovakya olaylarından sonra Marksizm ve sosyalizm üzerine eleştirel bir düşünme sürecine girmişti. Bir yandan Çekoslovakya olayları, bir yandan TİP'in 1965 seçimlerinden sonra kendini yenileme gereksinimi ve bir yandan da Batı'da Marksizm ve sosyalizm üzerine başlayan tartışmalar, bu düşünme sürecini derinleştirmişti. Aybar'ın bu düşünme ve arayış süreci, TİP Genel Başkanı olarak yaptığı konuşma ve açıklamalara, yakın dostlarıyla yaptığı sohbetlere de yansıyordu. Aşağıda gösterileceği üzere, TİP'i köylere yerleştirme düşüncesi, halka seslenişte sınıfsal değil kültürel ve psikolojik temalara ağırlık vermesi, bürokrasiyi bir "sınıf" olarak tanımlayıp emekçi sınıfların tam karşısına yerleştirmesi, parti içi eğitimde Marx'ın kitaplarının okunmasını yasaklayıp bunun yerine kendi söylevlerinin kullanılmasını istemesi, Başkan Aybar'ın Marksizm ve sosyalizm üzerine eleştirel düşüncelerinin önsonuçları olmuştu.

Başkan Aybar, ulaştığı bu önsonuçlardan, TİP'in kuruluşundan itibaren temkinli bir yakınlık gösterdiği[290] Marksizme kuşkuyla yaklaşılması gerektiği sonucuna

[290] Mehmet Ali Aybar, TİP Programı'nın hazırlanışı sırasında, Marksizme nasıl yaklaştığını şöyle anlatıyor: "Marx'ın artı-değer teorisi sağlam bir temeldi. Bilimsel bir analiz ve açıklamaydı. Hareket noktamız bu oldu. Marx'ın tarih tezi de kalın çizgide bize doğru görünüyordu. Bunu da benimsedik. Ancak her bilimsel teori gibi bunları da eleştiriye açık olarak kabul ettik" (Aybar, 1988c: 131). Aybar'ın Marx'ın bir tek artı-değer teorisini sağlam bulduğu, tarih tezini "kalın çizgide" doğru bulması ve genel olarak Marksist kuramı eleştiriye açık olmak kaydıyla bir hareket noktası olarak seçmesi, "temkinli bir yakınlık" tanımını kullanmayı mümkün kılıyor.

doğru ilerlemişti. Çetin Altan, 28-29 Aralık 1968'de yapılan TİP İkinci Olağanüstü Büyük Kongresindeki konuşmasında, Mehmet Ali Aybar'ın, bir sohbetleri sırasında, kendisine, "Marx'ın felsefesi yanlış çıkmaktadır" dediğini açıklamıştı (Sargın, 2001b: 776). Aybar'ın sözleri, bu bakımdan değerlendirilebilir. Öte yandan, Aybar, Lenin'in geliştirdiği siyaset kuramıyla kendi arasına kalın bir çizgi çekmiş, 28 Eylül 1968'de yapılan TİP Genel Yönetim Kurulu toplantısında yaptığı konuşmasında, Sovyetler Birliği'nde oluşan "politik manada hürriyetlerden yoksun yaşayan geniş halk kitlelerinin üzerinde bürokratik, ceberrut, merkezci, polisçi bir hükümet"in kökünde Lenin olduğunu vurgulamıştı (Aybar, 1988c: 34). TİP'lilere sadece Marx'ı değil Proudhon'u da, sadece Lenin'i değil Luxemburg'u da okumalarını salık verişi bu düşüncenin bir sonucu olmalıydı (Aybar, 1988c: 272). Bu öğüdün, Marx'ın kuramına şüpheci ve eleştirel bir yaklaşımdan, SSCB'deki sosyalizm pratiğine karşıt bir konumu tercih etmesinden kaynaklandığı anlaşılabiliyordu.

Bir aydın olarak Mehmet Ali Aybar'ın Marksizm ve sosyalizm hakkındaki düşüncelerinde bir dönüşüm yaşaması, Marx'ın kuramına kuşkuyla yaklaşması, antiLeninist bir konumu tercih etmesi, gerek Sovyetler Birliği'ndeki gerekse de öteki sosyalist ülkelerdeki uygulamalara karşı çıkması, normal bir durumdu. Normal olmayan, Mehmet Ali Aybar'ın kuramsal ve siyasal düzeylerdeki arayışlarını yalnızca sözle ifade etmesi ama yazıya yansıtmaması, görüşlerini TİP yetkili organlarında tartışmaya açmaksızın sanki bu yeni arayıştan doğan yeni yöneliminin aynı zamanda TİP'in de yönelimiymiş gibi fiili bir durum yaratmasıydı.[291] TİP gibi sosyalist bir partide, liderin partiyi sürükleme yönelişinin ihtiyatlı ve eleştirel karşılanması beklenebilirdi. Nitekim, çok geçmeden, Aybar'daki dönüşümün farkına varmaya başlayan Partinin genç kuşak aydınları ile TİP'in Meclis grubunda ya da yönetiminde Aybar'la birlikte çalışan eski kuşak aydınlar, ihtiyatlı ve eleştirel tutumlarını çeşitli düzey ve biçimlerde belli edeceklerdi. Mehmet Ali Aybar'ın içine girdiği dönüşüm sürecine yönelik ilk tepkiler, TİP içindeki eski kuşak Marksist aydınlardan değil, genç kuşaktan gelecek; eski kuşaklar, ilk tepkileri veren genç kuşak tarafından harekete geçirilecekti. Eski kuşak TİP'liler ise, Aybar'la olan kadim dostluklarına halel geleceği endişesiyle ilk başta duygusal bir biçimde "yatıştırıcı" bir tutum benimseyecek, fakat sorunun TİP'te radikal bir yön değişikliği sorunu olduğunun ayırdına vardıktan sonra Aybar'a ilk uyarılarını yapmaya başlayacaklardı.

---

[291] Sevim Türkoğlu da bu noktaya dikkati çekiyor: "Türkiye İşçi Partisi'nin gerilemesindeki iç etkenlerin başında Aybar'ın 'Türkiye'ye özgü sosyalizm' üzerine başlattığı tartışmada öne çıkardığı davranış biçimi gelecektir. Aybar'ın 'güleryüzlü sosyalizm' söylemi altında yeni bir tartışma başlatmasında, parti ilkelerini daha da Türkiye'ye özgü hale getirme niyeti görülür. Ama bu konuda önce en yakın çalışma arkadaşlarıyla görüşme ihtiyacı duymadan tek başına tartışma başlatması, ekip çalışma dengesinin altüst olmasını beraberinde getirmiştir. Kendi görüşleri doğrultusunda önce bu ekibi ikna etme yerine, onlardan görüşlerini çürütmelerini beklerken, başkanlık otoritesini kullanarak, tek başına savunduğu görüşleri açıklamaya devam eden Aybar, bir bakıma, tek liderlik geleneğine geri dönmüştür" (Türkoğlu, 2001: 349).

TİP içindeki fikir ayrılığının açığa çıkıp karşılıklı konumların belirginleşmesinde genç kuşak Marksistler atılgan, sonradan muhalif tarafın başını çekecek olan Boran ve Aren ise duraksamacı bir tavır sergiliyorlardı. Bu, özellikle Boran için geçerliydi. Behice Boran ile Mehmet Ali Aybar iki kadim dosttular. Zor yıllara birlikte göğüs germişler, TİP'in serpilişinde birlikte merkezi bir rol üstlenmişlerdi. Behice Boran, geride kalan yıllarında hep arkadaş acıları çekmişti. Türkiye toplumuna müdahale etmek için birlikte yola çıktığı arkadaşlarını birer birer kaybetmişti. Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif Başoğlu Türkiye'de gördükleri baskılardan ötürü yurt dışına gitmişler, Behice Boran ise ülkede kalıp elinden geldiğince fikirleri doğrultusunda mücadele etmeyi seçmiş ve o zor yollarda Aybar'la birlikte yürümüştü. Zaman, Behice Boran'ı, şimdi de Mehmet Ali Aybar ile yol ayrımına getiriyordu. Bu, Behice Boran için gerçekten dramatik bir durumdu. O nedenle Aybar'a karşı muhalefete katılmak Behice Boran için zor bir karar oldu. Ama sonunda, kişisel yakınlıklardan ziyade Türkiye'de sosyalizmin ve TİP'in geleceğine ilişkin endişeleri ağır bastı. Cem Eroğul, Behice Boran'ın Aybar'a karşı muhalefet için nasıl zorlandığını, Sadun Aren ile yaptığı bir söyleşide çarpıcı bir biçimde anlatır:

> Biz de çok sağa sola gittik. Size geldik. Behice Hanım'a gittik. Behice Hanım'ın ağlamaklı bir ifadeyle 'Yapmayın çocuklar. Bu benim çok eski dostum. Allah belasını versin bu politikanın!' dediğini, ... kadıncağızın bu işi hiç istemediğini yaşadım, biliyorum. Bizler ittik (Eroğul, 2003: 159).

> O sırada ben, partide, eğitim işlerinde çalışıyordum. Aybar, Marksist klasiklerin eğitim aracı olarak kullanılmasını yasakladı. Benim için dönüm noktası bu oldu. Peki ne yapacağız, ne okutacağız? Cevap: benim nutuklarımı. Yani eğitim gereci olarak, yalnızca Aybar'ın konuşmalarını kullanacağız. Bizden istediği buydu. Dediğim gibi, ben bu noktadan sonra bu işi olanaksız görmeye başladım. Sanırım, Behice Hanım'ı da kesin bir tutuma döndüren olay bu oldu. Çünkü Behice Hanım bizim başımızdaydı. Eğitim işlerinden o sorumluydu. O noktada, o da artık bu işin yürümeyeceğine kanaat getirdi (Eroğul, 2003: 153).

Görünen oydu ki, Behice Boran TİP'in genç kuşaklarından gelen uyarılarla partinin sosyalist karakterinde köklü bir dönüşümün meydana gelmekte olduğunu sezdikten sonra, zorlanarak, Aybar'ın karşısına geçebilmişti. Bu konuda kendisi, şunları yazacaktı: "Parti alt kademeleri ve safları varlığını ve gücünü belli etti ve üst kademe yönetimini, partinin sosyalist niteliğini ve çizgisini daha açık ve seçik belirtmiye ve sosyalizme daha kuvvetle sahip çıkmaya iteledi" (Boran, 1970a: 71-72).

TİP içindeki büyük fikir ayrılığının göstergeleri açıkça ortaya çıktıktan sonra, hem Partinin gençlik sorumlusu ve hem de milletvekili seçildiği 1965 yılına kadar dönemin Marksist aydın kuşaklarının yetişmesine beşiklik eden Mülkiye'de profesör olması itibarıyla, aşağıdan gelen eleştirilere yakın olan Sadun Aren'in, Mehmet Ali Aybar'ı dostça bir üslupla uyarmaya başladığı anlaşılıyor. Mehmet Ali Aybar, TİP içindeki büyük fikir ayrılığı açıkça görünür olmadan evvel Sa-

dun Aren'in kendisini, birinde yanında TİP'li bir gençle, iki kez ziyaret ettiğini, "Bu hürriyetçilik üzerinde fazla durmayın; iyi karşılanmıyor; tepki yaratıyor"; "Türkiye'ye özgü sosyalizm, hürriyetçi sosyalizm deyimlerini, konuşmalarınızda sık sık vurgulamanız, gençler arasında iyi karşılanmıyor" dediğini anlatıyor (Aybar, 1988c: 141, 143). Çetin Altan da, aynı günlerde, Mehmet Ali Aybar ile "hürriyet" meselesi üzerine uzun uzun konuştuklarını, "Özgürlük Üzerine Düşünceler" başlıklı yazılarını Aybar'ı uyarmak amacıyla yazdığını, TİP İkinci Olağanüstü Büyük Kongresi'nde açıklıyor (Sargın, 2001b: 781).

Oysa Aybar, dostça uyarıları dikkate almayacak ve içine girdiği yönelimi, TİP'in de yeni yönelimiymişçesine sürdürecekti. TİP içinde, Aybar'ın adım adım kurduğu yeni söyleme karşı eleştirilerini yükselten genç kuşak partililer, Aybar'ın bu tavrına ilginç bir karşılık verdiler; 13 Ekim 1968'de yapılan TİP Ankara İl Kongresi'nde toplantının yapıldığı salona Aybar'ın sıkça kullandığı "... bütün sosyal hareketler tarihi hürriyet mihveri etrafında döner" (Aybar, 1988c: 22) sözüne karşılık olarak "Tarihin İtici Gücünü Sınıf Mücadelesi Oluşturur" yazılı büyük bir pankart astılar (Sargın, 2001b: 677). Buna karşılık, Başkan Aybar, hem dostça, yoldaşça uyarıları hem de tabandan gelen tepkileri gözardı ederek, oluşturmakta olduğu yeni söylemini kamuoyu önünde dillendirmeye devam etti. Aybar, liderin her şeyin hakimi olduğu öteki partilerden farklı olması beklenen TİP gibi sosyalist bir partinin genel başkanı olarak, partiye vermek istediği yeni yöne parti yönetimini ve bütün örgütlerini ikna etmek yolunu seçmek yerine, bu yeni yöne yönelik itirazlar karşında ikna edilmeyi bekliyor, kendisine gelen uyarıcılara ve eleştiricilere "beni ikna ediniz" diyordu (Sargın, 2001b : 678).

TİP'in genç kuşaklarının ve en üst düzeydeki yöneticilerinin, Mehmet Ali Aybar'ın girdiği ve TİP'i de sokmak istediği yeni kuramsal ve siyasal konuma yönelik eleştirilerinin, giderek Aybar tarafından kendisine yönelik bir komplo şeklinde algılanması ve bir komployu boşa çıkarmak için nasıl davranılması gerekiyorsa öyle davranmaya başlamasıyla, ayrılığın fikri yanından çok üslup yanı öne çıkmaya başladı. Bunda, Aybar'ın kişisel özelliklerinin etkili olduğu anlaşılabiliyor. Aybar'ın, bütün demokrasi ve eşitlik söylemine rağmen, kişisel ilişkilerinde eleştiriye tahammülü az, kolektif çalışmaya yatkınlığı cılız, lider vasıfları son derecede gelişkin, aşırı derecede baskın bir karaktere sahip olduğunu çıkarabiliyoruz. Bunda, aile kökeni ve yaşamöyküsü etkili olmuş olabilir. Burada, kişiliğinin ve düşüncelerinin oluşumunu yansıtacak kadarıyla, Aybar'ın yaşam öyküsüne[292] bakmak yerinde olacaktır.

Mehmet Ali Aybar, resmi belgelere göre 1910, gerçekte ise 5 Ekim 1908'de, İstanbul'da doğdu. Kendisi, "ikinci sınıf bey takımı"ndan geldiğini söyler. Paşa torunuydu; babasının babası Hüseyin Hüsnü Paşa, Harekat Ordusu kumandanıydı.

[292] Aybar'ın yaşamöyküsü için şu kaynaklardan yararlanılmıştır: (Akar, 1989: 129-130; Akbulut, 2003: 213; Çelenk, 2003: 147; İleri, 2003c: 15; Mumcu, 1986: 34-35; 37-38; Sargın, 2001a: 40; Urgan, 2002: 192; Ünlü, 2002: 13-15, 32- 160).

Babası Tahsin Bey, piyade yarbayıydı. Annesi Aliye Hanım, matematikçi Gelenbevi İsmail Efendi'nin kızıydı. Dayısı Sait Gelenbevioğlu, 1912'de Ahmet Muhtar Paşa, Mütareke döneminde de Damat Ferit Paşa ve Ali Rıza Paşa hükümetlerinin maarif nazırıydı. Çerkes Ethem tarafından kaçırılıp fidye istenen İttihatçı İzmir Valisi Rahmi Bey, halasının kocasıydı. Kurtuluş Savaşının öncülerinden Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ile Aybar'ın babası kardeş çocuklarıydı. Türkiye sosyalist hareketinin iki önemli ismiyle yakınlığı vardı; Nâzım Hikmet ile anne tarafından kardeş torunu, Sabahattin Ali ile yine anne tarafından akrabaydı. Galatasaray Ticaret Lisesi'nden 1928'de, Musevi Lisesi'nden 1929'da mezun oldu. Marksizmle bu yıllarda tanışmıştır; *Komünist Partisi Manifestosu*'nu lise öğrencisiyken okuduğunu anlatır. Milli bir atletti; 100, 200 ve 400 metre koşularda Türkiye ve Baklanlar rekortmeniydi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1934-1935 döneminde mezun oldu. 1936'da mezunu olduğu fakülteye anayasa hukuku asistanı olarak atandı. Asistanlığını yaptığı profesör, Türk sağının önde gelen isimlerinden Ali Fuat Başgil'di. Belki de onun etkisiyle, yazdığı ilk makalede, komünizmin ancak mebuslar tarafından parlamentoda savunulabileceğini, fakat, sözgelimi bir işçi mitinginde savunulması durumunda "sosyal nizamda arzu edilmeyen ahenksizlikler, kargaşalıklar doğurabileceğini" yazdı.[293] Asistan Aybar'ın, kendi kavradığı haliyle Marksizme soğuk ve uzak olduğu anlaşılabiliyordu. Nitekim, akademik kariyerinin ikinci makalesinde, Marksizmi nasıl kavradığını şu sözlerle ortaya koydu: "Bazıları da içtimai hayatı, hukuk da dahil olmak üzere, bütün faaliyetleri ile iktisadi münasebetlerin bir ifadesi telakki ettiler." Asistan Aybar, Marksizmi böyle algılıyor ve onunla alay ediyordu: "İstihsal kuvvetlerinin teşkilatlanması, taazzuv etmesi ile, sınıfların meydana gelmesi ve mücadele etmesi, işte insaniyet tarihinin, içtimai hayatın sırrı." 1937 Yazı'nda, doktora çalışmaları yapmak üzere Paris'e gitti. Fransızca'yı çok iyi biliyordu. Doktora tezini 1939 Baharı'nda verdi. Tezi, o yıllarda pozitivizmin etkisi altında olduğunu ortaya koyar. Pozitivist bakış açısı, kendini sosyalist olarak tanımladığı yıllarda da sürecektir. Sözgelimi, 1946 yılında yazdığı "Yeni Dünya" başlıklı yazısında, Auguste Comte'un "üç zorunlu tarihsel aşama" (teolojik, metafizik ve pozitif) fikrine uygun olarak "Dünyanın Sosyalizme girmesi zaten mukadderdi. ... Dinler bize hesabı öbür dünyada görülen bir hürriyet ve eşitlik verdiler. ... İnsan Hakları Beyannameleriyle, insanlar kanun önünde hür ve eşit oldular ... Hürriyet ve eşitliğin 'teolojik' ve 'metafizik' şekilleri böylece idrak edilmiş olunca, artık nasıl olsa bir gün bunlardan müspet [pozitif] devreye geçilecekti" der (Aybar, 1968: 77). Doktora tezini verdikten sonra bir buçuk yıl Paris'te ihtisas etüdleri yaptı. İkinci Paris yıllarında, Marksizme soğukluğu, uzaklığı, alaycılığı devam ediyordu. Aynı dönemde Paris'te bulunan Mîna Urgan'la, her

[293] Çetin Altan, Mehmet Ali Aybar'ın "Teşrii Masuniyet" başlıklı bu yazısıyla ilgili olarak, TİP İkinci Olağanüstü Büyük Kongresi'nde şunları söylüyor: "... benim başım da böyle bir hikâyeden, Sayın Genel Başkan'ın vaktiyle yazdığı bir broşür yüzünden derde girdi meselâ, hem de Mecliste" (Sargın, 2001: 783).

derde deva olarak sosyalizmi gösterdiği için, "reçeteli kız" diye dalga geçiyordu. Dr. Mehmet Ali Aybar, Viyana Okulu'nun etkisi altındaydı.[294] Savaş nedeniyle etüdlerini yarım bırakıp Türkiye'ye döndü. 1942'de, *Devletler Hukuku Karşısında Fert* başlıklı teziyle Devletler Genel Hukuku Doçentliğine tayin edildi. 1945 yılında, *Vatan* gazetesinde, tek parti iktidarını eleştiren hürriyet ve demokrasiyi savunan yazılar yazdı. Hürriyet kavrayışını bu yazılarından birinde, "Fertçi bir sosyalizm tatbik edeceğiz. İşte benim tahayyül ettiğim gerçek hürriyet rejimi" şeklinde tarif edecekti. Aybar'ın *Vatan* yazıları, akademik kariyerinin sonunu getirdi. 1945 yılında, dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, onun hakkında "hem maaş alır, hem aleyhimize yazı yazar" diyordu. Aynı yıl, dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in talimatıyla görevine son verildi. 1946 milletvekili genel seçimlerinde, DP listesinden ama "müstakil" olarak Bursa milletvekili adayı olduysa da seçilemedi. Sonradan, bu adaylığını 'bir gençlik hatası' olarak değerlendirecektir. 1 Şubat 1947'de 6 sayı yayımlandıktan sonra Sıkıyönetim Komutanlığı'nca kapatılan *Hür*; 5 Nisan 1947'de İzmir'de 3, İstanbul'da tek sayı çıkarabildiği *Zincirli Hürriyet* adlı gazeteleri yayınladı. Bu gazetelerde yayınlanan yazıları nedeniyle hakkında açılan davadan ötürü ve savunmasında dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye hakaret ettiği gerekçesiyle 1949 Sonbaharı'nda Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'ne konuldu. 14 Temmuz 1950'de çıkarılan af kanunundan yararlanarak serbest bırakıldı. Nâzım Hikmet ve Aziz Nesin hapishane arkadaşlarıydı. Bu dönemde muhtemelen Nâzım Hikmet'in etkisiyle, Sovyetler Birliği'ne karşı eski uzak duruşunu terk etti. Savunmasında, Sovyetler Birliği lehine ifadelere yer verdi. *Geveze* adlı haftalık mizah dergisinde İsmet Paşa ve Amerika aleyhinde imzasız yazılar yazdı. TKP yörüngesindeki *Nuhun Gemisi* adlı haftalık siyasi mizah dergisinde de yazdı; bunlardan bazıları başyazıydı. Bu dönemde TKP ile ilişkilerinin güçlendiği muhtemeldir. Rasih Nuri İleri, Aybar'ın bu dönemde TKP üyesi olduğuna ilişkin şu bilgileri verir: "Zeki Baştımar döneminde ... artık TKP'li olmuştu, hatta 50'lerde benim parti sekreterim oldu. T.K.P. 1953 davasındaki bölünmeler hakkında 'yukarıya' rapor bile yazdı." TKP'li Şahap Bakırsan, Aybar'ın TKP içindeki "aydınlar grubunda" yer aldığını bildirir. Ekim 1956'da Sovyetler Birliği'nin Macaristan'a müdahalesine karşı çıktı. Bu tarihten sonra, TKP ile ilişkilerinin kesildiği ve tekrar Sovyetler Birliği karşıtı bir konum benimsediği görülüyordu.

---

[294] Mehmet Ali Aybar, Viyana Okulu'yla kurduğu olumlu ilişki hakkında şu bilgileri verir: "Yirminci yüzyılda Bilim, yaşamın gittikçe daha çok önem kazanan bir ögesi olmaya başladıktan sonra pek çok ünlü bilim adamları genel olarak pozitif bilim hakkında, halkın anlayacağı sadelik ve açıklıkta yazılmış yapıtlar vermeye başlamışlardı. Bunun sonucunda felsefede, *bilimsel felsefe* adıyla yeni bir dal, bir uzmanlık bölümü ortaya çıkmıştı. Bu yeni ... filozoflar ... *Viyana Okulu* olarak adlandırılan bir akımın öncülüğünü yapıyorlardı. 1930'lu yıllarda, Üniversite reformu sırasında, bunların en ünlülerinden iki profesör İstanbul Üniversitesine gelmişti: Prof. Reichenbach ile Prof. Von Mizess... O yıllarda İstanbul Hukuk Fakültesinde asistandım. Reichenbach Edebiyat Fakültesinde bilim felsefesi okutuyordu. Vakit buldukça derslerini izlerdim. Sonunda iyice merak saldım bilimsel felsefeye. Bu konuda yazılmış pek çok kitap okudum" (Aybar, 1988c: 145).

Aybar'ın yaşam öyküsünde öne çıkan iki yan vardı: Birincisi, köklü bir aileden gelmesi, bir üst sınıf kültürünün içinde büyümesiydi. Özyaşamının bu yanı, onun insan ilişkilerinde genellikle benmerkezci bir tutum geliştirmesinin kökenleri hakkında fikir verir. Aybar'ın yaşam öyküsünde öne çıkan ikinci yan, pozitivizme yakın ve içten iken, Marksizme uzak ve dıştan olmasıdır. Mekanik bir şekilde kavradığı ve ironik bir üslupla yaklaştığı Marksizmle kurduğu ilişki, sonradan ve başka bir akımın içinden gelerek kurulan ilişkinin tüm gerilimlerini taşıyacaktır.

DP iktidarı dönemindeki "suskunluk yılları"nın ardından (Ünlü, 2002: 143) 8 Şubat 1962'de kurucularının çağrısıyla TİP Genel Başkanlığı'nı üstlenen Mehmet Ali Aybar, daha genel başkan olur olmaz yazdığı TİP Tüzüğünün Partinin özelliğini ve amacını belirten 2. ve 3. maddeleriyle TİP'e Marksist bir kimlik kazandırdı. TİP yönetiminin en etkili isimleri olarak anılabilecek Behice Boran, Sadun Aren ve Nihat Sargın'ın Partiye girişini sağlayarak, partinin sosyalist kimliğinin oluşmasına önayak oldu (Aybar, 1988a: 212-217). Güçlü hitabet yeteneği ve öne çıkan lider özellikleriyle TİP'in serpilişine büyük katkı sağladı. Buna karşılık, parti içi ilişkilerde eşitlikçi, parti içi eleştiride "hürriyetçi", partililerle ilişkilerde "güler-yüzlü" bir tavır sergileyemedi. Emekçi halka olan samimi sevgisini, halktan insanlarla kurduğu ilişkiye yansıtamadı; "bey takımı"ndan geldiğini hep hissettirdi. Türkiye, geleneksel olarak, padişah, vezir, paşa ve hocalar tarafından yönetilmiş, tek lider sistemine alışmış bir ülkeydi. Aybar, kendi söyleminde buna hep karşı çıktı. Buna karşılık, TİP Genel Başkanlığı döneminde, "tek lider" sistemini fiili olarak uyguladı (Türkoğlu, 2001).

"Somut insan" olarak Mehmet Ali Aybar'ın, kişiliğindeki bu ana çizgileri belirtik hale getirmek için bazı örnekler vermek yerinde olacaktır.

TİP MYK Üyesi Şinasi Yeldan, Mehmet Ali Aybar'ın "insana yukarıdan bakan, azarlayıcı bir üslubu" olduğunu şöyle anlatır:

> Cemal Hakkı Selek'in bir sözünü unutmuyorum. Aybar için bir gün dedi ki 'Biz işçi partisiyiz. Bizim başkan gittiğimiz lokantada garsonlarla kavga ediyor.' Gerçekten bir lokantaya gidersiniz, beldede en lüks nereyse orada olacak. Başka yere gitmez. Bulunmuyor her yerde iyi yemek. Aybar gider bakar, garsona, 'sen bana iki tane yumurta haşla, rafadan olacak' der. Garson, 'peki efendim' der. Aybar, 'biliyor musun rafadan nasıl olur, su kaynayacak yumurtayı atacaksın iki dakika sonra çıkartacaksın." Garson takar kafayı Aybar'a. İki dakika değil yirmi beş dakika sonra getirir yumurtayı. Taş gibi.. Aybar, 'bu ne' der. Bağırır çağırır geri gönderir garsonu" (Atılgan ve Şener, 2001).

Şaban Erik, Aybar'ın insan ilişkileri hakkında Şinasi Yeldan'ınkine benzer bir değerlendirme yapar ve bunu "yetişme tarzı"na bağlar:

> ... insanlara yaklaşmasını, onlarla hallihamur olmasını bilmezdi. İnsanları peşine düşmeye çağırır ama, insanları canevinden yakalamasını, onlarla derunî bağlar kurmasını, onlarla kaynaşmasını, haşır neşir olmasını hiç bilmezdi. Sanıyorum, belki de onun yetişme tarzı buna pek uygun değildi. Çünkü, o, toplum hayatının

> çok üstünde bir hayat yaşamış; davranışları, alışkanlıkları, zevkleri, özentileri ona göre oluşmuş bir kimseydi. Nitekim bunun bazı göstergeleri açıkça göze çarpıyordu. Yanına sokulmak meseleydi. Yukarıdan bakan bir edası vardı. Üstüne başına özen gösterir, yediğine, içtiğine çok dikkat ederdi. Parti çalışmaları için bir yere gittiğinde kolay kolay otel, lokanta beğenmezdi (Erik, 2002: 76).

Aybar'ın azarlayıcı üslubu, sadece halktan kişilerle sınırlı kalmıyordu. Mîna Urgan, bir ihtiyarın son döneminin altın çağ sayılabileceğini dostu Mehmet Ali Aybar'a anlatmaya çalışırken "Gene saçmalıyorsun, Mîna" karşılığını alacaktı. Urgan, anılarında, "Zaten beni sık sık terslerdi bu çok eski ve çok sevgili arkadaşım" der (Urgan, 2002: 88-89). TİP MYK üyelerinden Yahya Kanbolat, Aybar'ın bu tavrının genelliğine işaret eder; "... Mehmet Ali Aybar, toplumcu aydınlara karşı pek çok sevimsiz bir kibirlilikle davranacaktır" diye yazar (Kanbolat, 1979:125). Şinasi Yeldan, Aybar'ın bu genelleşmiş üslubuyla ilgili olarak şu anısını nakleder: "*Sosyal Adalet* dergisi çıkıyor. Sadun Hoca da yayın işlerini yapıyor. Aybar'ın bir yazısı gecikmiş. Sadun Hoca da koymamış dergiye. Aybar, kıyameti koparmış, çok ağır konuşmuş. Sadun Hoca bir şey demeden çıkmış. Aybar, sonradan, 'biraz ayıp oldu demiş" (Atılgan ve Şener, 2001). Şükran Kurdakul, aradan uzun yıllar geçtikten sonra yazdığı anılarına şu notu düşer: "Aybar bizim kuşağı etkileyen öncülerden biri ama hırçınlaştığı, kendine güvenme alışkanlığını kabul edilemez durumlara getirdiği zamanlar oluyor" (Kurdakul, 2003: 109).

Aybar'ın kah aşağılayıcı, kah azarlayıcı üslubu, TİP içindeki büyük fikir ayrılığı sırasında kendini iyice belli eder. Hiç değilse yirmi yıllık yoldaşı, arkadaşı, aile dostu Behice Boran'la ayrılığın oluşum halindeki aşamasında kendi evinde Marksizm üzerine yaptığı sohbette "bıktım sizin vıdıvıdınızdan" der. Sonra olaylı MYK toplantısında Behice Boran'a "bıktım sizin vıdıvıdınızdan" dediğini tekrarlar ve bu tekrarı MYK üyeleri önünde teybe kaydeder (Sargın, 2001b: 808). Ne Aren'in ve Sargın'ın uyarıları, ne Boran'ın eleştirileri, ne TİP'teki genç Marksist kuşağın eylemli itirazları Aybar'ın girdiği yeni yönelişi, TİP'e bir tartışma sürecine girmeksizin empoze etme girişimine engel olur. Bu durumda, Aybar'ın TİP'te kurmaya başladığı "kişisel yönetim"in ancak parti yetkili kurullarında ele alınarak engellenebileceği sonucuna varılır.[295]

5 MYK üyesi tarafından hazırlanan önerge, 5'li Takrir, 16 Ekim 1968 tarihli MYK toplantısına ek gündem maddesi olarak, bu koşullarda sunulur. Nihat Sargın, Minnettullah Haydaroğlu, Sadun Aren, Behice Boran ve Şaban Erik imzalı önerge, iki maddeden oluşmakta ve MYK'nın oyuna sunulmaktaydı. Birinci madde, "muhtelif nedenler dolayısıyla" Tüzüğün kendisine verdiği yetkileri tam ve hızlı kullanamayan MYK'nın kendisine karşı eleştirel bir tutum takındığını; "son

[295] Sadun Aren, Aybar'ın "kişisel yönetim" anlayışının önceden de olduğunu ama TİP genel rotasından uzaklaşmadıkça buna karşı çıkılmadığını yazar: "Gerçi Aybar başlangıçtan beri Parti üzerinde kişisel bir yönetim kurmuştu ama, ciddi bir yanlışlık yapmadığı sürece buna kimse karşı çıkmamış, buna gerek görmemişti" (Aren, 1993: 127).

günlerde Parti yetkili organ ve üyeleri arasında" bir huzursuzluk başgösterdiğini; huzursuzluğun "kişisel yönetim" eğiliminden kaynaklandığını ve bu eğilimin ancak MYK'nın bütün hak ve yetkilerini tam ve titizlikle kullanmasıyla önlenebileceğini belirtiyordu. İkinci madde, TİP'in "sosyalizm anlayışı" konusunda son zamanlarda zihinlerde uyanan tereddütlerin aşılmasının yolunun TİP Tüzüğü ve Programının ilgili maddeleri ile 2. Büyük Kongre kararları çerçevesinde hareket etmek olduğunu vurguluyordu. Önerge, bu belgelerdeki ana izlekler dışında kalan yorum ve açıklamaların "ancak kişisel görüşler olduğunun ve Partiyi bağlamayacağının" karar altına alınmasını istiyordu. Buna karşılık Aybar, önerge karşısında şaşırıyor, teybe kaydettiği konuşmasında "Sovyet Rusya'yı tenkit ettiğim için bana karşı çıkıyorlar", diyordu. Önergede imzası bulunan TİP merkez yöneticilerinin bir "komplo"suyla karşı karşıya bulunduğunu, en güvendiği kişiler tarafından "sırtından hançerlendiğini", "kendisinin sporcu olduğunu, sonuna kadar koşacağını" söylüyor ve önerge sahiplerine "hodri meydan!" diyordu. Önerge 6'ya karşı 5 oyla reddedildi (Aren, 1993: 127-129; Sargın, 2001b: 680-683).

Bu aşamadan sonra beklenen, TİP içindeki fikir ayrılığının 3 hafta sonra toplanacak olan 3. Büyük Kongre'de çözülmesiydi. Oysa Başkan Aybar, kongreyi beklemeden 5'li Takrire imza atan MYK üyelerini tasfiye etmek üzere 26 Ekim 1968'de GYK'yı topladı. 4 gün süren toplantıda, Başkan Aybar, 5'li Takrir imzacılarının MYK üyeliğinden ve hatta TİP'ten çıkarılmalarını istedi. Gelgelelim, GYK, Aybar'ın bu isteğini yerine getirmedi. Sorun, 9-12 Kasım 1968 tarihlerinde toplanan 3. Olağan Büyük Kongre'ye taşındı. 5'li Takrir imzacılarından sadece Sadun Aren ile Şaban Erik'in GYK'ya seçilebildiği kongrede Aybar'ın seçim sonuçları bakımından üstün geldiği görülüyordu. Ancak, Aybar 5'li Takrir imzacılarının temsil ettiği muhalefeti gerek kuramsal, gerek fiili bakımdan tasfiye edemedi. Muhalifler, kongreden sonra, TİP'li 9 parlamenterin (Ali Karcı, Çetin Altan, Sadun Aren, Adil Kurtel, Fatma Hikmet İşmen, Yunus Koçak, Şaban Erik, Behice Boran, Yusuf Ziya Bahadınlı) imzası ve "Aybar'ın genel başkanlıktan ayrılması" istemiyle bir çağrı yayımladılar. Parti örgütlerini dolaşarak olağanüstü kongre için imza topladılar. Olağanüstü kongre için gerekli olandan da fazla imza alınması başarılınca 28-29 Aralık 1968'de TİP İkinci Olağanüstü Büyük Kongresi toplandı. Bu kongrede Aybar yine Genel Başkan seçildi ama, 4'ü 5'li Takrir imzacılarından olmak üzere (Aren, Boran, Sargın ve Erik) 11 muhalif GYK'ya girdi. Üstelik kongre, 5'li Takrir'in 2. maddesini neredeyse kelimesi kelimesine tekrar eden bir Tüzük değişikliği yaptı. Tüzüğün 34. maddesine eklenen fıkrada, "Partinin temel görüşleri (Tüzük, Program, Büyük Kongre ve Genel Yönetim Kurulu kararları) doğrultusunda yeni yorumlar yapılması ve yeni görüşler ortaya atılması ihtiyacı duyulduğu vakit, Genel Başkan bu konuyu Merkez Yürütme Kuruluna götürür ve ancak bu kurulun onayından sonra açığa vurabilir" deniyordu. Aybar'ın TİP içindeki etkisi giderek zayıflıyordu. Bu durumda Aybar, bütün umutlarını yaklaşmakta olan milletvekili genel seçimlerine bağladı. Oysa TİP 12 Ekim 1969 seçim-

lerinde Aybar'ın beklediği başarıyı gösteremeyecek; oy sayısı 276 binden 244 bine, oy oranı ise yüzde 3'ten yüzde 2.5'a düşecekti. Bunun üzerine Aybar, 15 Kasım 1969'da toplanan GYK'da TİP genel başkanlığından istifa etti. Aybar, bir süre sonra, 1971'de, TİP üyeliğinden de ayrıldı (Aren, 1993: 126-138).

Ayrılığın İçeriği

Şimdiye kadar, TİP içindeki büyük fikir ayrılığının Türkiye sosyalist hareketinin tarihinden, TİP'in kendi tarihinden, dönemin özelliklerinden, TİP'in iç çelişkilerinden ve TİP liderleri arasındaki bazı üslup sorunlarından kaynaklanan nedenleri olduğunu göstermeye çalıştık. Şimdi, ayrılığın kuramsal ve siyasal düzeyde nasıl yaşandığına bakacağız. Yukarıda, Mehmet Ali Aybar'ın özellikle Çekoslovakya olaylarından sonra yeni bir kuramsal ve siyasal yönelişe girdiği belirtilmişti. TİP içindeki fikir ayrılığının kuramsal ve siyasal boyutlarını çözümleyebilmek için önce Mehmet Ali Aybar'ın bu yöneliminin kaynaklarını ve bağlamını ortaya koyacağız. İkinci olarak, Aybar'ın yeni kuramsal ve siyasal yöneliminin izleklerini belirtmeye çalışacağız ve her bir izlekte Behice Boran'ın Aybar'a karşı eleştirilerini ortaya koyacağız. Böylece, Behice Boran'ın farklı siyasal akımlara karşı giriştiği kuramsal mücadelenin son aşamasını da ayrıntılı bir biçimde görmüş olacağız.

Mehmet Ali Aybar'ın 1968'de girdiği kuramsal ve siyasal yönelimin üç kaynağı vardı. Birinci kaynak Aybar'ın kendi entelektüel gelişimiydi. İkinci kaynak, Aybar'ın sosyalist bir açıdan değiştirmek istediği Türkiye toplumunun tarihine ve bugününe ilişkin gözlemleri ile kendi fikirlerinin genel çizgilerinde kurulmuş sosyalist ülke deneyimlerine ilişkin yargılarıydı. Üçüncü kaynak ise, Aybar'ın Marksist kuram içinde Batı Avrupa'da başlayan yeni arayışlarla kurduğu ilişkiydi. Mehmet Ali Aybar, bu üç kaynaktan şekillenen yeni yönelişiyle adım adım tarihsel maddeci görüş açısından uzaklaştı ve giderek Avrupa Komünizmi ile klasik Marksizm arasında bir konuma yerleşti.[296] Behice Boran ise, Aybar'ın bu kuramsal ve siyasal dönüşümü karşısında klasik Marksist çizgide kaldı ve Aybar'ı bu açıdan eleştirdi.

Aybar'ın kuramsal ve siyasal dönüşümünün kaynaklarını belirginleştirip bu dönüşümün ana izleklerine doğru ilerleyelim.

Mehmet Ali Aybar'ın entelektüel gelişiminde aldığı eğitimin, eleştirel kişiliğinin, kişisel ilişkilerinin ve izlediği kaynakların etkili olduğunu saptayabiliriz.

Aybar'ın öğrenim süreciyle ilgili bilgilere yukarıda yer verilmiş, entelektüel kişiliğinin oluşum döneminde sosyalizmi pozitivistçe kavradığı, Marksizmle dışarıdan ve şematik bir ilişki kurduğu, dönemin sosyalist dünyasının başını çeken Sovyetler Birliği'ne uzak bir yaklaşım içinde olduğu belirtilmişti. Bu uzaklık, belki de, onun kişiliğindeki derin bağımsızlıkçı ve hürriyetçi yanlardan kaynaklanıyordu.

---

[296] Aybar'ın kuramsal konumunu klasik Marksizm ile Avrupa Komünizmi arasına yerleştiren ve her ikisiyle de mesafelerini ortaya koyan bir çözümleme için bkz. (Satılgan, 2003).

Mehmet Ali Aybar'ın, bağımsızlıkçı yanı "tutku" derecesindeydi. Nihat Sargın, 6. Filo'nun Türkiye limanlarına demir attığı günlerde TİP Genel Başkanı Aybar'ın gözleri dolarak "Ben İtilaf donanmasının gelişini ... İstanbul'u zaptedişlerini gördüm. ... işgal'in, istiklali kaybetmenin ne demek olduğunu yaşadım, biliyorum" dediğini aktarır (Sargın, 2001a: 337). Aybar, Türkiye'nin 1947'den itibaren emperyalizme bağlanışına karşı müthiş bir cesaretle tek başına bir bağımsızlıkçı propaganda merkezi gibi çalışmıştı. 1947 yazılarında, Sovyetler Birliği'ne karşı bir "sıçrama tahtası olarak" kavrayıp maddi yardımla Türkiye'yi kendisine bağımlı kılmak isteyen Amerika'ya olduğu kadar, haksız bir şekilde Türkiye'den toprak ve üs talep eden Sovyetler Birliği'ne de karşı çıkmıştı (Aybar, 1968: 99, 102). İstiklali "her şeyden evvel ve her şeyin üstünde" sayan Aybar'ın şiarı, "ne Sovyet peykliği, ne Amerikan köleliği" idi (Aybar, 1968: 119). 1949 Sonbaharı'nda Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'nde Nâzım Hikmet ve Aziz Nesin ile hapishane arkadaşlığı yaptığı dönemde Sovyetler Birliği'ne karşı eski uzak tavrını terk etmişti. Eldeki bilgilerin, Aybar'ın bu dönemde TKP ile ilişkilendiğini gösterdiğine yukarıda değinilmişti. Aybar'ın Sovyetler Birliği'ne yaklaşımındaki tavır değişikliği bununla ilgili olmalıydı. 1948'de "Sovyet peykliği" ile "Amerikan köleliğini"nin eş anlamlı olduğunu savunan Aybar'ın 1950 Baharındaki savunmasında "Dünyada tek bir emperyalist kuvvet vardır ... o da ... Amerika'dır. Sosyalist bir devletin ... başka milletleri sömürmesine ne pratikte, ne de teoride imkan vardır. ... Sovyetlerin Halk demokrasileriyle ve son olarak Çin halk demokrasisiyle imzaladığı dostluk anlaşmalarına bir göz atmak ve bu memleketlerin, Sovyetlerden gördükleri ivasız yardımlarla kısa zamanda nasıl ... kalkındıklarını ... hatırlamak, sözlerimizin doğruluğunu ispatlamaya yeter" (Aybar, 2003: 105) demesi, siyasal hayatındaki dönüşümle açıklanabilir.

Mehmet Ali Aybar, öte yandan, kişisel ve siyasal özgürlükler konusunda olağanüstü bir duyarlılığa sahipti. Tek parti yönetimine karşı tek başına ve cesaretle verdiği mücadelelerin ana izleklerinden biri hürriyet konusuydu. Aybar'ın bu konudaki duyarlığı 1940'lı yıllarda çıkardığı dergilerin adlarına da yansımıştı. Hatırlanacağı üzere, Aybar'ın, 1940'lı yıllarda çıkardığı dergilerin adları *Hür* ve *Zincirli Hürriyet* idi. 1946 yılında, hürriyetin asla pazarlık konusu yapılamayacağını, hürriyet için "gözünü budaktan esirgemeden" mücadeleye girişilmesi gerektiğini savunuyor ve hürriyeti şöyle tanımlıyordu: "Hürriyet, yani her insanın, insanlık gururunu duyup bilmesi; yani insandan başka her şeyin, her işin bir vasıta, değerini ancak insana yararlı olmaktan alan bir vasıta olduğunun anlaşılması ve bunun için de manevî ve maddî varlığını her insanın, hiç bir tazyike maruz kalmadan, aklının ve gönlünün ışığında geliştirmesi" (Aybar, 1968: 56).

Aybar, hürriyet ve bağımsızlık için her türlü bedeli göze alarak elinden geldiğince mücadele etmiş, bu mücadeleleri sonucunda gazeteleri kapatılmış, hapis cezaları almıştı. Hürriyetin, demokrasinin ve bağımsızlığın bir ideal değil, bir gerçek olabilmesinin ancak sosyalizmle gerçekleşebileceğine inanmıştı. Gelgelelim, Mehmet Ali Aybar, süreç içinde, yaşadığı toplumda bulamadığı hürriyetin, demokrasinin ve

bağımsızlığın, yaşamak istediği sosyalist toplumun ilk uygulamasında da gerçekleşemediğine kanaat getirmişti. Sovyetler Birliği'nin 1956'da Macaristan'a müdahalesi ve aynı dönemde açıklanan Kruşçef raporu, Aybar'a, Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizm uygulamasının kendi hürriyet, demokrasi ve bağımsızlık düşüncesiyle bağdaşamayacağını göstermişti. Kendisi, yakın arkadaşı Behice Boran ile birlikte yaşayıp fikir alışverişinde bulundukları o günler hakkında şunları anlatacaktır:

> ... Behice ile ... İkinci dünya savaşı sonundan beri Sovyetler Birliği'nde olup bitenleri, birlikte izlemiş, birlikte değerlendirmeye çalışmıştık: Kruşçef'in raporunda açıklanan gerçekler; Stalin'in muhaliflerini temizlemek için açtırdığı davalar; savcı Wişinsky'nin aslı astarı olmayan suçlarla donattığı iddianameler; gözüpek, kelle koltukta, Çarlığa karşı nice ayaklanmalara katılmış ünlü devrimcilerin *hain* olduklarının sahte delillerle kanıtlanması ve daha nice pislik... Nasıl olmuştu? Nasıl olabilmişti bütün bunlar? Kruşçef, tüm bu olayları Stalin'in despot yaratılışta kişiliği ile açıklıyordu. Peki bu yaratılışta bir insan nasıl genel sekreter olabilmişti? (Aybar, 1988c: 128) [vurgu aslında].

Mehmet Ali Aybar, SBKP'nin XX. Kongresi'nde açıklanan Kruşçef raporunun Sovyetler Birliği'nin mevcut yapısının radikal bir biçimde değiştirilmesine yaramayacağını seziyordu. Nitekim, sosyalizm üzerine düşüncelerini açıkladığı yazı dizisinde, "Stalin devri uygulamalarının XX. Kongreden sonra da sürüp gittiğini" belirtecekti (Aybar, 1970a).

Anlaşılan oydu ki, Mehmet Ali Aybar, kendi yaşadığı toplumun ne dününde ne bugününde göremediği hürriyet, demokrasi ve bağımsızlığın mevcut sosyalist ülkelerde de gerçekleşmediğini düşünüyor ve "başka türlü bir sosyalizm" düşüncesine doğru ilerliyordu. Hürriyetçi, demokratik, bağımsızlıkçı bir sosyalizm olmalıydı bu; baskıcı, bürokratik ve peykçi değil.

Fikrimce, Mehmet Ali Aybar'ın kuramsal arayışlarındaki çıkış noktalarından biri burasıdır. 1968'de Çekoslovakya'nın işgali bu ilerleyişi hızlandıracaktır. Böylece Aybar, öteden beri fikrinde kımıldayan, Sovyetler Birliği ya da öteki sosyalist ülkelerdeki gibi olmayan, Türkiye'nin özgünlüklerini gözeten "Türkiye'ye özgü sosyalizm" formülünü hızla temellendirmeye başlayacaktır. Batı Marksizmi içinde Sovyet sosyalizmine tepki olarak gelişen kuramsal arayışlarla Aybar'ın kuramsal yönelişi arasında da tarihsel olarak bir denk düşme olacaktır. Batı Marksizmi içinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve 1960'larda hız kazanan eleştirel arayışların ağırlıklı bir bölümünün Fransa orijinli olduğu ve Aybar'ın Marksizm içi tartışmaları takibinin de Fransızca'dan olduğu hatırlanırsa, bu tarihsel denk düşmenin anlamı daha iyi ortaya çıkacaktır.

Batı Marksizmi'nin 1960'lardaki arayışı neydi ve Aybar'ın arayışları arasında nasıl bir paralellik vardı?

İşçi devrimlerinin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa kapitalizminin ileri bölgelerinde uğradığı başarısızlığın bir ürünü olarak doğan, SSCB ve Komintern'in Stalin yönetiminde bürokratlaşmasıyla bazı yeni yönelimler içine giren Batı Mark-

sizmi, Marx'ın kendi düşünsel gelişiminin tersine bir yol kat etmişti. Marx, zamanla felsefeden uzaklaşarak önce siyaset bilimine sonra da ekonomiye yönelmiş, gençliğinde dağınık bir biçimde uğraştığı konuları olgunluğunda ikinci planda bırakmıştı. Batı Marksizmi ise, Marx'ın, olgunluğunda ilgilendiği sorunları ikinci plana iterek ekonomiye ve politikaya sırt çevirmişti. Batı Marksizminin odağında, yöntem sorunları ve kültürel üst yapılar vardı (Anderson, 1982: 82-83, 143-144). Buna karşılık, Sovyet Marksizmi'nin odağında ise ekonomik kalkınma, teknolojik ve bilimsel gelişme, ulusal güvenlik gibi, sosyalizm, demokrasi ve özgürlükle kendine has bir bağı bulunmayan sorunlar bulunuyordu (Hobsbawm, 2006: 99). Stalin'in egemenliği doruğa ulaştığında, SSCB'de Marksizm neredeyse donma noktasına gelmiş, tuhaf bir "iktisadi determinizm" Marksist-Leninist öğretinin birinci ilkesi konumuna yükseltilmişti. Kuramcılarının çokluğu ve güçlülüğüyle bütün Avrupa'yı geride bırakan, maddeci tarih görüşünün geliştirilmesinde dünyanın en ileri ülkesi, Ekim Devrimi'nden 10 yıl sonra sansürün baskısı ve yaptığı propagandanın kabalığıyla baş sırayı alabilecek yarı aydın ve suskun bir ülke haline gelmişti (Anderson, 1982: 36; Wood, 1990: 49). Temel yapı-üst yapı ilişkisinin mekanik bir kavrayışı; tarihsel maddeciliğin "insani" yanlarının üstünkörü geçilmesi; işçi sınıfından kopuk ve hatta onu hakimiyetine alan bir bürokrasinin doğmuş olması ve bu doğuşa neden olan nesnellikler, başka ülkelerdeki sosyalist hareketlerin, bunların izleyeceği yol ve programların tek bir merkeze bağlı hale getirilmesi gibi konular, Batı Marksizmi'nin, Sovyet Marksizmi'nde ve Sovyet toplumunda gördüğü eleştirilecek noktalar olarak öne çıkmıştı. Aslında Batı Marksizmi'nin bütün derdi, Sovyet Marksizminin ve Sovyet toplumunun düştüğü kuramsal ve maddi yanlışların kaynaklarını bulmak, bunların eleştirisini yapmak ve almaşıklar oluşturmaktı. Gelgelelim, bunlar yapılırken, başka bir uca doğru savrulma eğilimi doğmuştu. "İktisadi determinizm"den kurtulma çabaları içinde bu sefer "hümanizme" ya da iktisadi belirlenimin "son kerte"ye ertelenmesine doğru bir kayış sergilenmiş; buna paralel olarak Marx'ın politik ekonomi çalışmalarını kapsayan "olgunluk" dönemi eserlerinden ziyade, felsefe üzerine odaklanan gençlik dönemi eserlerine ağırlık verilmiş; Stalin dönemi ve sonrasındaki Sovyet sosyalizminin bürokratik ve otoriter yapısı eleştirilirken anarşizmle olumlu bir ilişki kurulmaya başlanmış; tarihsel maddeciliğin insani yanlarına ağırlık verilmek istenirken sınıf perspektifinden uzaklaşılmaya başlanmıştı (Anderson, 1982; Hobsbawm, 2006; Wood, 1990). Benzer bir savrulma, aşağıda gösterileceği üzere, Mehmet Ali Aybar için de geçerliydi.

Aybar'ın 1968'den sonra sistematik bir şekilde TİP'in gündemine fiilen yerleştirdiği konularla Batı Marksizmi'nin aynı dönemde tartıştığı konular arasındaki benzerlik bugünden bakıldığında şaşırtıcı denilebilecek ölçüdedir. Marx'ın "olgunluk" dönemi eserlerinden ziyade "gençlik dönemi" eserlerine odaklanmak; "yabancılaşma" gibi kavramları ön plana çıkarmak; "iktisadi determinizm"i düzeltmek için "Marksist hümanizm"e sarılmak; bürokrasi ve diktatörlük eleştirisinden kalkarak anarşist kuramlarla olumlu bir ilişkiye geçmek; tarihsel maddecili-

ğin insani yanlarına ağırlık verilmek istenirken sınıf perspektifinden uzaklaşmak; sosyalizmin bağımsızlığını vurgulamaya çalışırken enternasyonalizmden ayrılmak; ülke özgünlüklerini kavramaya çalışırken kapitalizmin genelliklerini gözden kaçırmak Batı Marksizmi'nin olduğu kadar Mehmet Ali Aybar'ın kuramsal ve siyasal arayışlarındaki yönelme ve eksen kayması başlıkları olarak göze çarpar.

Gelgelelim, Mehmet Ali Aybar'ın kuramsal arayışlarının yöntemli, tutarlı, sistematik ve sindirilmiş bir yol izlediğini söylemek, bugünden bakıldığında hayli güçtür. Bu güçlük, Aybar'ın gönderme yaptığı eserlerin listesine hızlı bir bakış sırasında dahi görülür. Aybar'ın olumlu olarak gönderme yaptığı eserler listesinde hem Lenin hem Luxemburg, hem Marcuse hem Garaudy hem de Althusser bulunur. Aybar, temel yapı-üst yapı ilişkileri konusunda Althusser'e göndermede bulunur ama, onun "teorik antihünanizm"ini yok sayarak Sartre'ın hümanist yaklaşımına yakın durur; Fransız Komünist Partisi içinde SBKP'nin XX. Kongresi'nden sonra "özne", "yabancılaşma", "diyalog", "hümanizm" gibi kavramları öne çıkaran Garaudy'nin izlerini sürer ama, onun kuramsal tartışmalardaki başlıca hedefi olan Althusser'in adı referans listesinde en çok geçen isimlerden biri olur. Frankfurt Okulu'ndan sonra Marx'ın "gençlik dönemi" eserlerine dikkat çekmeye çalışan Marcuse'den yana durur ama, "olgun Marx"a vurgu yapan Althusser'in kimi yaklaşımlarını benimsemekten geri kalmaz. Öte yandan, Gramsci, Lefebvre, Marcuse gibi düşünürler de Aybar'ın göndermeler listesinde yer alır.[297]

Bütün bunlardan hemen hemen şöyle bir sonuç çıkar: Mehmet Ali Aybar, Batı'da, SSCB'nin ve Komintern'in Stalin yönetiminde bürokratlaşmasına bir tepki olarak gelişen Marksizme yeni ve eleştirel bir yorum getirme çabalarından genel olarak etkilenmiştir. Tek bir akıma bağlanmak ya da tek bir kuramcının takipçisi olmak yerine, kendince Türkiye için geçerliliği olabileceğine inandığı düşüncelerin, kuramların, yorumların ve politik önermelerin bir sentezine ulaşmaya çalışmıştır. Bu çaba, giderek Türkiye ve TİP'e ilişkin maddeci tarih görüşünün verdiği açılarla bakma noktasından sürüklenmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu durum, Aybar'ın 1960'lı yıllarda mayalanan "Parisli şüphe"den (Anderson, 2004) derinden ve çabucak etkilendiğini gösterir.

Behice Boran'ın kuramsal konumlarında ise hiçbir zaman Aybar kadar hızlı kaymalar, yeni tanışılan düşüncelerle çabucak ve olumlu anlamda ilişki kurmalar olmamıştır. Behice Boran açısından bir kuramı benimsemek, onun verdiği açılarla değiştirilmek istenen topluma bakmak özümsenmiş, sistematik ve yöntemli bir kavrayışla, farkları gözardı etmeksizin ama genelliklerden de uzaklaşmaksızın yapılması gereken bir işti. Kuramsal alandaki tartışmaları takip etmek, onlar üzerine düşünmek Behice Boran için vazgeçilmez bir işti ama, ünlü düşünürlerin söylediklerini eleştirel ve temkinli bir süzgeçten geçirmeksizin hemencecik benimsemek Behice Boran açısından geçerli bir yol değildi. Boran'ın kişiliğindeki bu yanı şimdiye dek en iyi ifade eden kişinin dostu Mehmet Ali Aybar olması, hoş bir

[297] Aybar, kendi referans listesini şu iki yazısında açıklar: (Aybar, 1970a; 1970b).

tesadüf olsa gerek. Aybar, Boran'ın kuramsal konumlarını değiştirebilmek için ne denli yoğun bir ikna sürecinden geçmesi gereken inatçı bir kişilik olduğunu şöyle anlatacaktır:

> Behice'nin derli toplu bir kafası vardı. Galiba biraz fazla derli topluydu. Görüşlerini zor, hatta çok zor değiştirirdi. Görüşlerini inançla savunmak bir meziyyettir de, görüşlerin, sakin bir koya demirlemiş gemiler haline gelmesi, pek iyi değildir. İnsanı yeniliklere karşı çıkarabilir. Behice kuşkusuz yeniliklere karşı değildi, ama alıştığı görüşlerin ona sağladığı rahatlıktan vazgeçmek istemezdi. Behice'nin bu yanını severdim. Güven verdiği için severdim. Dürüst insandı, iyi dosttu. Bu kafayapısı onu inatçı, zor inandırılabilen bir insan yapardı. Ben onun bu yanını da severdim: ikna edebilmek için tüm gücünüzü kullanmanız gerekirdi (Aybar, 1988c: 129).

Biri kuramsal konumlarını kolayca değiştirebilen, öteki siyasal tavırlarında olduğu gibi kuramsal konularda da hayli inatçı olan; biri ünlü Marksist kuramcıların söylediği yeni sözleri kolayca benimsemeye yatkın, öteki ise hayli ince ve temkinli bir süzme mekanizmasına sahip olan iki eski dostun kuramsal ve siyasal ayrılıklarının izleklerini belirli bir sistematik dahilinde göstermenin zamanı gelmiş bulunuyor.

Ayrılığın İzlekleri

TİP içindeki, aynı zamanda Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran arasındaki fikir ayrılığının izlekleri şu şekilde saptanabilir: Temel yapı-üst yapı kurgusunun kavranışındaki farklılıklara paralel olarak Türkiye'de toplumsal çelişkinin nasıl yaşandığı; sınıf bilinci ve parti kuramı; bürokrasi konusuna yaklaşımlar; Türkiye'ye özgü sosyalizm.

Temel Yapı-Üst Yapı Meselesi

Temel yapı-üst yapı ikiliği, maddeci tarih görüşüyle tanışıklığı çok yeni olanlar için, bazı algı kolaylıkları sağlayacak basit bir şema işlevi görmüş olabilir. Ama onun Marksizm içindeki esas işlevi, uzunca bir dönem boyunca başa bela olmasıydı. Bu benzetmenin Marksist kuram içinde bir sorun olarak ortaya çıkmasında en büyük pay, tarihsel maddeciliği mekanik kalıplar ve şemalar şeklinde algılayıp öylece algılatmaya çalışan Stalinist yorumundu. Stalinist doktrin, ekonomik alanı kendinden menkul bir alan, diğer alanları ise onun pasif yansıtıcısıymış gibi kabul edip tarihsel materyalizmin birinci ilkesi düzeyine yükseltmişti. Batı Marksizmi içinde temel yapı-üst yapı kurgusuna ilişkin tartışmalar, bu hakim kılınmış yoruma bir tepki olarak ve ondan doğan sonuçların bertaraf edilmesi amacıyla gelişti. Temel yapı-üst yapı kurgusuna yönelik itirazlar genellikle iki noktada yoğunlaştı. Birinci olarak, bu benzetme, indirgemeciliği ile "insan" unsurunu yok sayıyordu. İkinci olarak ise, "üst yapı" ile ilgili etmenlere, ideoloji, kültür ve politikada var olan halleriyle bilince yer bulmada başarısız kalıyordu. Bu indirgemeciliğin dü-

zeltilmesi amacıyla geliştirilen yorumlar iki biçimde ortaya çıktı: Birincisi Marksist "hümanizm"; ikincisi toplum "düzey"lerinin "görece özerkliği"nin ve bunların ortak etkileşiminin vurgulanmasında "iktisadi" olanın belirleyiciliğinin "son kerte"ye ertelenmesi ve "üst belirlenim" kavramı aracılığıyla "üst yapı" kurumlarının da belirleyici olabileceğinin belirtilmesi. Bunlardan birincisi, Sartre tarafından ikincisi ise Althusser tarafından savunuldu. Gelgelelim, temel yapı-üst yapı kurgusuna ilişkin her iki tepkinin de göz ardı ettiği şey, "temel yapı" ile kastedilen üretim süreci ve üretim ilişkilerinin sadece "iktisadi" olmadıkları, aynı zamanda yasal-siyasal, düşüngüsel ilişkileri, biçimleri içerdiği ve bunların mekansal olarak ayrı bir "üst yapı"ya havale edilemeyeceğiydi (Wood, 1990: 49).

Mehmet Ali Aybar, temel yapı-üst yapı kurgusuna ilişkin ünlü tartışmada, ne Sartre gibi sadece "Marksist hümanizm" tepkisini verdi ne de "teorik antihümanizm"i savunan Althusser gibi sadece toplum düzeylerinin "görece özerkliği"nden hareketle iktisadi olanın son kertede belirlediğini ama "üstbelirlenim" yoluyla "üst yapı" kurumlarının da belirleyici olabileceğini savundu. Aybar, hem birincisini hem de ikincisini benimsedi. Yani, Sartre ve Marcuse'den Marksist "hümanizm"i, Althusser'den de "üst belirlenim" kavramını aldı. "Sosyalizmin güzel yüzü", "güler yüzlü sosyalizm", "fertçi sosyalizm", "insan için sosyalizm" gibi "Marksist hümanizm"in içinden gelen kavramlar dizisiyle Türkiye'de toplumsal çelişkilerin sınıfsal olarak değil "manevi" olarak belirlendiği saptamasını kaynaştırdı. Aybar, "Türkiye'ye özgü sosyalizm" olarak adlandırdığı sosyalizm tasavvurunu bu birbirine teğellenmiş yaklaşımla kurdu.

Mehmet Ali Aybar'ın temel yapı-üst yapı tartışmalarını 1968 yılında TİP'in gündemine taşıyışının ardında esas olarak üç neden yatıyordu.

Birinci neden, Aybar'ın, "temel yapı-üst yapı" kurgusunun hakim kavranış biçiminin kuramsal açıdan açıklayıcı gücünün olmadığına dair inancıydı. Diyordu ki Aybar, "Sosyalist teoride öteden beri bir alt yapı, üst yapı meselesi vardır. Öteden beri hep biliriz alt yapı üst yapıyı belirler. Üst yapı da alt yapının gelişmesini ya hızlandırır ya da yavaşlatır. Bu öteden beri sosyalist kitaplarda, teoride bilinen bir husus. Ama hemen söyleyeyim ki, bu şekliyle hiç yeterli değil. Bir kere tecrübe gösterdi ki bize, alt yapı değişiklikleri olduğu halde, uzun zamanlar üst yapı müesseseleri değişmiyor. Yani 50 yıl, 51 yıl süre geçiyor da, alt yapı değiştiği halde üst yapı müesseseleri değişmiyor" (Aybar, 1988c: 260-261).

İkinci neden, Aybar'ın, temel yapı-üst yapı kurgusunun hakim kavranışının pratik olarak geçersiz olduğuna ilişkin düşüncesiydi. Aybar'a göre, Sovyetler Birliği'nde temel yapı değişiklikleri gerçekleştirildiği halde toplumun üst yapısı Çarlık Rusyası'nın bile gerisine düşmüştü. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin 1917-1968 yılları arasındaki yaklaşık yarım yüzyıllık uygulamalarını değerlendirdiği bir yazısında, Aybar, şunları yazıyordu: "Bu uygulamalar... sosyalizmin ekonomik yönüne büyük ağırlık verildiğini, o derece ki, insanın tüm yabancılaşmalardan kurtulması demek olan Sosyalizmin asıl gayesinin ihmal edildiğini ortaya koy-

muştur. ... sosyalist demokrasi hep kağıt üzerinde kalmıştır. 'İnsan en değerli hazinemizdir' diye nutuklar çekilirken, tepeden inme kararlarla emekçi kütlelere devlet çarkının hızlı ekonomik büyümeyi sağlayacak cıvataları gözüyle bakılmıştır" (Aybar, 1970a).

Üçüncü neden, Aybar'ın üst yapı içinde tanımladığı öğelerin temel yapıya nazaran daha belirleyici olduğunu düşünmesiydi. Aybar'a göre, üst yapı müesseseleri temeldeki emek-sermaye çelişkisinin nasıl yaşandığını belirliyordu. Bu konudaki söyledikleri oldukça netti: "... bağımsız faktör olarak mütalaa edilmiş olan alt yapının aslında kendisinin de belirlenmiş olduğu gerçeği ortaya çıkıyor. Yani üst yapı tarafından alt yapı belirleniyor" (Aybar, 1988c: 261).

Mehmet Ali Aybar'ın "temel yapı-üst yapı" kurgusunu gündeme getirişindeki bu kuramsal dayanakların siyasi açıdan hayli radikal sonuçları oldu. Bu radikal siyasi sonuçlarladır ki, Aybar, TİP'in söylemini fiilen ve adım adım değiştirmeye başladı. Hatta, TİP'in stratejisi ve taktiğinin radikal bir biçimde değiştirilmesi için adımlar attı. Yukarıda gösterildiği üzere, TİP'in söyleminde, stratejisinde ve taktiğinde radikal bir biçimde değişikliğe gidilmesi gerektiğine kani olmuş olan Başkan Aybar, bunu parti yetkili organlarında tartışmaya açarak, görüşlerini makalelerle ya da kitaplarla açıklayıp eleştiriler almaya çalışarak ya da başka herhangi bir demokratik mekanizmayı işleterek değil, fiili durum yaratarak yaptı.[298]

Aybar'ın temel yapı-üst yapı mecazına getirdiği yorumun birinci politik sonucu, TİP'in politik söylemini emek-sermaye çelişkisi üzerinden değil, devlet-vatandaş karşıtlığı üzerinden, emek sömürüsü süreçlerinden değil manevi ve kültürel süreçler üzerinden kurmayı denemesiydi. Aybar, bu politik sonuca ulaşırken şöyle bir noktadan hareket ediyordu: Emek ile sermaye arasındaki çelişkinin "temel çelişki" olduğunu kabul ediyordu; fakat onun açısından, bu çelişkinin işçi sınıfı için harekete geçirici bir kapasitesi yoktu. İşçi sınıfını harekete geçirebilecek olan şey, sömürünün kendisi değil, sömürüden doğan sonuçların işçiler tarafından algılanış biçimleriydi. Bir başka ifadeyle, işçilerin mevcut düzene öfkesi "temel yapı"daki sömürü ilişkilerinden doğmuyordu. Aybar'a göre, bilakis, işçilerin "temel yapıdaki" sömürü ilişkilerinin dışında "üst yapı"da yaşadıkları manevi eziklikler temel çelişkiyi "üstten belirleyen" çelişki oluyordu. Yani, emek-sermaye çelişkisinin belirleyiciliği ancak "son kertede" olabilirdi. Aybar, böylece, emek ile

---

[298] Aybar, kuramsal ve siyasal açıdan hayatının en olgun yıllarını yaşadığı döneminin eserinde bunun tersi bir yol izledi. *Neden Sosyalizm* adlı kitabında öne sürdüğü görüşleri sosyalist ve Marksist aydınlar arasında tartışmaya açtı. Gerçi bu dönemde bir partinin başkanı değildi. Ama o yıllarda (1980'lerin ikinci yarısı) Türkiye sosyalist hareketi yeniden partileşmeyi tartışıyordu. Aybar, bu tartışma sürecine görüşlerini katarken, gelebilecek her türlü eleştiriye açık olduğunu şu sözlerle belirtiyordu: "... önerilerimi tartışmaya açıyorum. Nedir eleştirilerim, nedir önerilerim. Bunları bu kitapta bulacaksınız. Görüşlerinizi, eleştirilerinizi bildirmenizi rica ediyorum" (Aybar, 1987: 14). Aybar, bu satırların altında, eleştiriler için bir de posta adresi veriyordu. Oysa TİP Genel Başkanı olarak, partinin gündemine fiilen taşıdığı görüşlerin eleştirilmesini "arkadan hançerlenmek" olarak tanımlamıştı. Aybar'ın sonraki eleştiriye açık tavrı, önceki kapalı tavrının bir özeleştirisi olarak değerlendirilebilir.

sermaye arasındaki çelişkiyi çözecek mücadelenin sınıfsal karşıtlıklar ve çıkarlar uğruna verilecek mücadele değil, sınıfsal karşıtlıklardan doğan sonuçların işçilerin maneviyatında yarattığı duygusal tepkilerden doğacak bir tavır olabileceği sonucuna varıyordu. Bu durumda, bir işçi partisinin politik söylemini sınıf karşıtlıkları üzerinden değil, işçilerin maneviyatında kımıldayan feryat ve tepkiler üzerinden kurmak gerekecekti.

Mehmet Ali Aybar'ın TİP Üçüncü Büyük Kongresinde söylediği şu sözler bu bakımdan çarpıcıdır:

> ... halkımızın büyük sıkıntısı şüphesiz temel çelişkide işçi: Emeğinin karşılığını alamaz. Sömürü haddi astronomik rakamlara varmış. ... Ama gelin görün ki halkımız temel sıkıntısının bu olduğunu ... açık seçik bilmeden akşam eve ekmek parası götüremediği zaman hissediyor, çocuğuna bayramda bir ayakkabı alamadığı zaman hissediyor; Derikli Davut arkadaşım gibi tek gözlü bir odada 8 nüfuslu ailesiyle yaşadığı zaman onun sıkıntısını hissediyor; fakat neden ileri geldiğini bilmiyor; ama bunun yanında izzetinefsiyle oynandığında, onun insan yerine konmaması halinde; isyan ediyor. Eğer mezhebinden dolayı bir vatandaşımıza hor baktınız mı, ekmeksiz kalmaya razı o. Biz alıştık diyor, öyledir diyor. ... üst yapı müessesesi olan şu insan haysiyetinin bizim toplumumuzda ne kadar ağır bastığını belirtmek için arz ediyorum, insan haysiyetine saygısız davrandığınız zaman isyan ediyor (Aybar, 1988c: 268).

Besbelli ki, Aybar'ın burada yaptığı bariz kuramsal hata, temel yapı-üst yapı ayrımının ancak metodolojik bir değer taşıyabileceğini, gerçekte ise temel yapı ve üst yapı olarak adlandırılan şeylerin organik olarak ayrılamayacağını görememesiydi. Başka bir anlatımla, Aybar, işçinin sömürülüşüyle horlanışının gerçek hayatta organik bir bütün olduğunu görmek yerine yalnızca metodolojik olarak ayrılabilecek sömürü ile onun insan maneviyatında yarattığı etkileri farklı yapıların öğeleri olarak tanımlıyor ve birincisi "son kertede" belirleyici olsa bile ikincisinin "üst belirleyen" olduğunu düşünüyordu.

Mehmet Ali Aybar'ın, kuramsal çözümlemede işlevli olabilecek metodolojik ayrımları sanki gerçek hayattaki organik ayrımlarmışçasına kavraması, kendi doğal sınırlarını "Horlanmak, itilmek, adam yerine konmamak, bir numaralı problemdir" (Aybar, 1988c: 202) formülünde buluyordu. Belli ki, Mehmet Ali Aybar, "üstbelirlenme" kavramını devraldığı Louis Althusser'in kuramsal bir eleştirisini yaptığı "ekonomizm/hümanizm" çiftiyle düşünüyordu. Althusser'e göre, "ekonomizm"in "kaçamak yeri"; "şeref meselesi" ya da hümanizmdi (Althusser, 2004: 93-95). Aybar'da da böyle olmuştu. Doğudan gelmiş bir arkadaşının anlattığı, "biz propagandaya çıktığımız zaman toprağı, ağanın elindeki toprakları sana vereceğiz, şöyle edeceğiz, böyle edeceğiz diyoruz. Karşımızdaki topraksız köylü, yahut da çok az toprağı olan köylü kardeşin, bize sorduğu şey şu: Sen bize şerefimizi haysiyetimizi verebilecek misin?" şeklindeki öyküyü aktardıktan sonra, "İnsanoğlu her zaman şerefini, haysiyetini, haysiyetli olarak yaşamasını ön planda

tutar" deyişinde, girdiği "şeref meselesi" ya da "hümanizm" hattı iyice belirginleşiyordu (Aybar, 1988c: 202).

Aybar'ın, "horlanmak, itilmek, adam yerine konmamak, bir numaralı problemdir" formülünden yola çıkarak TİP'e vermek istediği yeni yön ise şu politik tezde özetleniyordu: "... üst yapı müesseselerine gerekli ağırlığı vermek icabediyor. Partimizin stratejisinin, taktiğinin bunun üzerine oturtulması gerekiyor" (Aybar, 1988c: 262). Aybar açısından bu öyle bir stratejik ve taktik değişiklik olacaktı ki, TİP'in iktidara gelişini sağlayacaktı. TİP, stratejisini ve taktiğini Aybar'ın algıladığı biçimiyle temel yapı-üst yapı kurgusunun ikinci yanına kaydırdığında emekçi kitleleri çağıl çağıl peşinden sürükleyebilecekti. Mehmet Ali Aybar'ın samimi inancı buydu ve TİP Üçüncü Büyük Kongresi'nde bu inancını şöyle dile getiriyordu:

> Arkadaşlar, 1950 seçimlerinde Demokrat Partiyi iktidara getiren faktör ... üst yapı faktörüdür. ... 1950 seçimleri üst yapı müesseselerinin iktidara gelmek için Türkiye'mizde ne kadar önemli olduğunu ortaya koyuyor. Halkımızı aldatan bir parti bundan yararlanmasını bilmiştir. Ama TİP halkın öz partisidir. ... halkımızın, zulümden kurtulma özlemini, bir numaralı vatandaş olma özlemini, yani hürriyet özlemini dile getirdiği takdirde, bunu iyi oturtabildiği ve büyük kitlelere götürebildiği takdirde, hiç şüphe etmeyiniz ki temel çelişkiyi çözmek için eline çok güçlü bir silah geçmiş olacaktır (Aybar, 1988c: 263).

Aybar'ın, temel yapı-üst yapı kurgusuna ilişkin yorumundan çıkan politik sonuç artık ortadadır: "horlanmak, itilmek, adam yerine konmamak bir numaralı problemdir"; TİP stratejisini ve taktiğini bu bir numaralı kültürel probleme göre yeniden kurmalı ve halka kendi iktidarı altında bir numaralı vatandaş olacağını,[299] asla horlanmayacağını, itilmeyeceğini vaat etmelidir; TİP bu vaatlerle iktidara geldikten sonra temel çelişkiyi çözecektir. Böylece temel yapı "üstten belirlenmiş" olacaktır. Aybar'ın kendi sözleriyle:

> ... emekçilerin yüzyıllardır aşağılandığı, horlandığı doğru değil mi? ... Osmanlılar ... Halkı adam yerine koymuşlar mı? Ve halkımız yüzyıllardır böylesine aşağılanmanın acısını, ezikliğini yüreğinde taşımamış mı? Biz önümüzdeki seçimlerde buna ağırlık verelim diyorduk: Sen bu memleketin has evladısın, sana *ayaktakımı* demek kimin haddine; çoğunlukta olan sensin; elele verirsen; oylarını Beylere, Paşalara değil, senin kurduğun, senin gibi emekçilerin yönettiği, senin partin olan TİP'e verirsen; Devletin başına sen kendin geçersin ve emekçilerin aşağılanmadığı, horlanmadığı, insanca yaşadığı bir düzen kurarsın türünden konuşmalar yapalım diyorduk. ... Seçim alanlarındaki konuşmalarda, bilimsel teorileri açıklamaya kalkışırsak alanlar boşalır diyorduk. Kaldı ki bir yolunu bulup sömürüldüğünü de anlatıyorduk halka. Marx'tan alıntılar yaparak değil elbet... (Aybar, 1988c: 127) [vurgu aslında].

---

[299] Zafer Doğan, Mehmet Ali Aybar'ın, "geleneksel partilerden farklı sesi"nin ayırt edici özelliklerinden birinin "vatandaş" hitabını kullanmamak olduğunu yazıyor (Doğan, 2005: 222). Oysa, "bir numaralı vatandaşlık" vaadi, Aybar'ın politik söyleminin merkezinde durur ve onu "geleneksel partiler"in söylemine yakınlaştırır. Bu söylem, Althusser'in sözleriyle, İnsan'ı ve Hakları'nı "göklere çıkaran" hümanizmin içinde tanımlanabilir (Althusser, 2004: 97).

Aybar'ın burada aktarılan sözlerine yansıyan yaklaşımı çarpıcıdır. İki açıdan: Birincisi, TİP'in politik söylemini sınıf karşıtlığı ve sömürü üzerinden kurmasının ancak ya meydanları dolduran kitlelere akademik bir biçimde kuramsal dersler vermekle mümkün olabileceğini sanması ya da aynı şeyin sadece "bir yolunu bulup" araya sokuşturulabilecek bir şey olduğunu ima etmesinden ötürü. Aybar'ın, bu sözleriyle önerdiği politik söylem stratejisinin DP'nin "Yeter! Söz Milletindir" sloganının ima ettiği baskıcı yönetime karşı hürriyet vaadini andırması bir yana, meydanlara toplanmış emekçi kitlelere seslenme biçimlerinde sömürü ve sınıf karşıtlarının merkezileştirilmesinin sadece Marx'tan alıntılar yapılarak olabileceğini sanması ya da kendi önerdiği söylemin alternatifinin ancak bu olabileceğine inanması düşündürücüdür. Görünen odur ki, söylemsel stratejisinde sömürü ve sınıf karşıtlıklarını olabilecek en geri noktaya çekip hor bakan ile horlanan arasındaki tepkiselliği söyleminin mihenk noktası yapmak isteyen bir partinin nasıl bir işçi partisi olacağı; partiyi böylesi bir eksene kaydırmak isteyen kuramsal konumun nasıl bir Marksist kuramsal konum olacağı; bunları öneren bir liderin nasıl bir sosyalist parti lideri olacağı şeklinde sorulardır ki, TİP içindeki büyük fikir ayrılığının temellerini kurmuştur.

TİP içindeki büyük fikir ayrılığının bu temelinde, Aybar'a karşı muhalefetin kuramsal sözcülüğünü üstlenen Behice Boran'ın, temel yapı-üst yapı kurgusunun bu türden bir kavranışına ve bu kavrayıştan doğan politik sonuçlara getirdiği eleştiriyi görmek gerekiyor.

Behice Boran'ın konuya yaklaşımı, Aybar gibi aceleci ve yeni fikirlere aşırı meyilli değildi. Boran'ın, bunun yerine, yeni kuramsal arayışları dikkatle takip eden, bu arayışların tarihsel bağlamına bakan, ne dün bir uca savrulunulduğunu ne de bugün buna bir tepki olarak başka bir uca doğru kayıldığını gözden ırak tutan, her ikisine de tarihsel ve sınıfsal bir perspektifle bakmaya özen gösteren bir yaklaşıma sahip olduğu seziliyordu.

Behice Boran, bir tarafı "küçümsenmeden", "karşılıklı ilişkilerin ana çizgileri" halinde Marksizmin kurucuları tarafından ortaya konulan[300] temel yapı-üst yapı kurgusunun Stalin döneminde mekanik bir şema haline getirildiğinin farkındaydı. 1970 yılında, "yirmi beş, otuz yıllık sürede," diyordu, "üst yapı-alt yapı ilişkilerinin basitleştirilmiş şematik formüllerle izah edildiği bunun ise yeterli ve doğru olmadığı

[300] Behice Boran, Marksizmin kurucularının üstyapının önemini küçümsemediklerini, temel yapı ile üst yapı arasındaki karşılıklı ilişkilerin ana çizgilerini belirttiklerini söyler ve ekler: "Ama kapitalist sistemin doğuşu, gelişmesi, objektif kanunları sorunları o kadar zaman ve yoğun çalışmalar gerektirmiştir ki ... üst yapı sorunlarıyla gereğince meşgul olmıya pek zaman ve enerji kalmamıştır" (Boran, 1970a: 77). Behice Boran'ın Marksizmin kurucularının üst yapı sorunlarıyla yeterince ilgilenemeyişlerine ilişkin olarak gösterdiği gerekçe, Engels tarafından da teyit edilir. Engels, J. Bloch'a yazdığı bir mektupta, "Gençlerin bazen iktisadi cepheye gereğinden fazla ağırlık vermelerinin sorumluluğu kısmen Marx'la bana aittir. Hasımlarımızın karşısında, onların inkâr ettiği başlıca ilkede ısrar etmek zorundaydık; böyle olunca da, karşılıklı etkiye katılan diğer etmenlere hak ettikleri yeri ayırmak için her zaman vakit, yer ve fırsat bulamıyorduk" der (Marx ve Engels, 2006: 129).

bir gerçektir" (Boran, 1970a: 77). Öte yandan, Boran, konunun Batı Marksizmi'nin gündemine gelişinin Stalin dönemindeki bu mekanik kavrayışa ve bu kavrayışın uygulamada yarattığı olumsuz sonuçlara bir tepki olarak geliştiğini de görebiliyordu: "Bugün bu sorunların Batıda sosyalist teori alanında, son dönemin pratikteki sonuçları, olayların gelişmesi ışığında tartışıldığı, sosyalist teorinin, gerçek durumu ve olguları kapsıyacak şekilde geliştirilmeye çalışıldığı da doğrudur" (Boran, 1970a: 77). Bu yaklaşım, Behice Boran'a, eski çözümlemelerin tümden reddedilip yeni arayışların tümden kabullenilmesi yerine, ortak bir akıl olarak partinin gerek kuramsal bağlamda gerekse Türkiye'nin somut şartları bağlamında incelenip tartışılması gerektiği sonucunu veriyordu. Behice Boran'ın kendi sözleriyle:

> Ne var ki, bu tartışmalarda ileri sürülen görüş –söz konusu görüşün sahibi ne kadar ünlü kişi de olsa– mutlaka ve tüm doğrudur diye kabul edilemez; eskiden ileri sürülen temel görüşler de mutlaka ve tüm yanlıştır denemez. Hele teorik sorun Türkiye'de ve Parti içinde enine boyuna incelenip tartışılmadan, Türkiye'nin gerçekleri etraflıca incelenmeden, kestirme yoldan sonuçlara varıp Parti politikalarında uygulamalara geçmiye kalkışmak hem yanlış hem de çok zararlı olur [vurgu aslında] (Boran, 1970a: 77).

Behice Boran'ın da temel yapı-üst yapı bahsinde döneminin diliyle konuştuğu bir gerçekti. Sözgelimi, "son, temel bağlama noktası, belirlenmenin anahtarı olarak ekonominin belirleyiciliği kullanılıyorsa bilimsel sosyalizm teorisi çerçevesinde kalınıyordur, aksi takdirde bundan uzaklaşılıyor, sapılıyordur ..." (Boran, 1969f: 2) sözleri, temel yapı-üst yapı kurgusunun yaygın kullanımına belirli bir yakınlık gösterir. Bununla birlikte, Behice Boran, Louis Althusser'in, tarihsel materyalizmi, üst yapı öğelerinin ekonomik temelin basit yansımaları olduğunu varsayan ekonomizm ve indirgemecilikten sıyırmak kaygısıyla geliştirdiği düzeyler ve üstbelirlenme kavramlarının iki şekilde kavranabileceğini ve bu iki kavrayıştan iki farklı siyasal sonuç çıkabileceğini vurgular.

Althusser'in, Marx'ın diyalektiği ile Hegel'in diyalektiğini, Marx'ın toplum kavrayışıyla Hegel'in toplum kavrayışını birbirinden ayırmak için çabaladığı bilinir. Althusser, Hegel'in basit ve tek bir ilkenin kendine yabancılaşmasıyla ortaya çıkan ve bütün unsurların bu basit ve tek ilkenin gerçekleşme biçimi olduğunu öngören toplum kavrayışına karşılık olarak; Marx'ın, tek bir unsura indirgenemeyecek farklı düzeylerden (ekonomi, siyaset, ideoloji) oluşan ve diğer düzeylerin son kertede ekonomik düzey tarafından belirlendiği için ekonomiye indirgenemeyeceğini öngören toplum kavrayışları arasında bir ayrım geliştirir. Althusser, Marx'ın diyalektiği ile Hegel'in diyalektiğinin arasındaki farkın, bu farklı toplum kavrayışlarından kaynaklandığı belirtir ve Marx açısından toplumun ekonominin gelişmesinin basit bir ifadesi olmadığını vurgular. Althusser, Marx ile Hegel'in toplum kavrayışlarındaki farklılığın "çelişki" kavramında da bulunduğuna dikkati çeker. Althusser açısından, Hegel'in düşüncesinde çelişki genel, basit ve saftır ve tüm toplum bu basit ilkenin dışavurum biçimi olarak kavranır. Bu ilke kendi

içinde karşıtını taşır ve bu karşıtlıktan yeni bir ilke ortaya çıktığında bu sefer tüm toplum bu ilke tarafından belirlenmeye başlar. Marx'ta ise, toplum farklı düzeylerden oluştuğu için son kertede belirleyici olan ekonomik yapıdaki çelişki öteki düzeyler tarafından belirlenir. Althusser'in "üstbelirlenim" kavramı, bu noktada işlev kazanır. Üstbelirlenim, kapitalist toplumun temel çelişkisi olan emek-sermaye çelişkisinin, toplumun siyasi ve ideolojik düzeylerinin yanı sıra ulusal özellikler, uluslararası konum gibi başka unsurlar tarafından belirlendiğini anlatır. Böylece, emek-sermaye çelişkisi basit, saf ve genel olmak yerine toplumun düzeyleri ile içinde gerçekleştiği somut tarihsel durumlar tarafından özgülleştirilmiş olur (Sezgin, 1989: 87-89).

Behice Boran, Althusser'in toplum ve çelişki kavramlarına getirdiği yorumu, Aybar gibi basitçe 'üst yapı kurumlarının temel yapı kurumlarını' belirlemesi olarak kavramadı ve Aybar'ı, Althusser'i iyi okuyup doğru anlamamakla eleştirdi. Şöyle ki, Behice Boran, Mehmet Ali Aybar'ın, "üst belirlenme" kavramının birbirinden ayrı iki sözcüğün yanyana gelmesinden türetildiğini sanarak, onun sanki üst yapının temel yapıyı belirlemesini ima ettiğini sandığını ve buradan yola çıkarak da emek ve sermaye çelişkisini merkezden kenara doğru kaydırdığını savundu. Kendi sözleriyle:

> "Üstten belirlenme" teorisi, "üstten" kelimesinin dildeki anlamının zannettireceği gibi, üst yapının alt yapıyı belirlemesi teorisi değildir. "Üstten belirlenme teorisi", "üst" ve "alt" kelimelerinin dildeki ayrı ayrı anlamlarını bir araya getirerek anlaşılamaz ve açıklanamaz. "Üstten belirlenme", iki kelime bir arada, bir terimdir, bir tek anlam taşımaktadır. O da, bir toplumda, bir zaman bölümünde temel ve talî çelişkilerin organik bir bütün teşkil ettiği, bu bütünün bir iç yapısı (structure) bulunduğu, bu yapılaşmanın hakim (dominant) bir çelişki mihverinde biçimlendiği teorisidir. Ama karşılıklı etki ve tepkilere, karşılıklı belirlenmelere rağmen "son tahlilde ekonominin belirleyici" olduğu ilkesi temel ilke olarak kalmaktadır. (Boran, 1669f: 2).

Görülmekteydi ki, Behice Boran, Mehmet Ali Aybar'ın hemencecik benimseyip kılavuz edindiği "üstbelirlenme" kavramını Aybar'dan farklı olarak ve Althusser'in kendi çözümlemesine daha uygun olarak anlayabilmişti. Bu anlamanın Behice Boran'a kazandırdığı açı, temel yapı-üst yapı kurgusunun yöntembilimsel değerinden yararlanarak kapitalist toplumun temel çelişkisi olan emek-sermaye çelişkisini Marksist "toplumsal bütün" anlayışına uygun bir biçimde kendi organikliğindeki bir özgülleşme durumu olarak kavramasıydı. Bu kavrayış, Boran'ı, hukuki, siyasi düzeyler ile ahlaki, dini, hukuki ve siyasi düşüngülere ilişkin çelişki ve sorunların, belirli bir dönemde öne çıkmış ve temel çelişkiyi özgülleştirmiş olsa bile, bir temele dayanmadan tek başlarına havada duramayacaklarına göre, ancak temel çelişkinin çözümüyle çözülebilecekleri sonucuna ulaştırıyordu. Şu satırları, Behice Boran'ın, meseleyi hem yöntembilimsel hem de gerçek hayat sorunları bakımından nasıl kavradığını iyi bir biçimde yansıtır:

> Bir toplumda belli bir dönemde üst yapı sorunları ve çelişkileri ne kadar günün konusu (aktüel) hale gelse, tez elden acil çözüm gerektirse, bu durum, temel çelişkiye öneminden bir şey kaybettirmez; çünkü üst yapı çelişkilerini kendi başlarına –temel çelişkiyi bir yana veya ikinci plana bırakarak– ele alıp **sosyalizm doğrultusunda** bir çözüme kavuşturmak, veya bir çözüm yoluna sokmak mümkün değildir; sosyalist nitelikte olmıyan, bir çözüm şekli söz konusu olabilir ancak. Bir çelişkinin temel oluşu da budur zaten; öbür çelişkilerin sosyalizm doğrultusunda çözümünü belirlemesidir (Boran, 1970a: 77-78) [vurgu aslında].

Behice Boran, Louis Althusser'in çelişki çözümlemesinin kavranışının nasıl olması gerektiğine dair bu söyledikleriyle acaba emek-sermaye çelişkisi dışındaki bütün çelişkilerin ve bu çelişkilerden doğan sorunların önemsiz, göz ardı edilebilir, ertelenebilir olduğunu mu ima etmiş oluyordu? Boran'ın bu türden bir soruya ya da kendi söylediklerinden çıkarılabilecek böylesi bir yorumlanmış sonuca yanıtı açıktı:

> ... bunu söylemek, öbür çelişkileri (talî çelişkileri, üst yapı çelişkilerini) ihmal ederek veya önemsemeyerek, sadece temel çelişki üzerinde çalışarak toplumsal düzen sorunu çözülür demek değildir. **Şimdiye kadar üst yapı sorunları ve etkileri ihmal edildi diye, bundan böyle dikkatleri ve çalışmaları bu yöne doğrultarak bu sefer de temel çelişkiyi, sınıf düzenini ve ilişkilerini ihmal etmek olmaz.** Alt yapı-üst yapı ilişkilerini gerek genel ve teorik düzeyde, gerekse toplumda somut olarak tespit edip sorunları açıklığa kavuşturmak gerekir (Boran, 1970a: 78) [vurgu aslında].

Behice Boran, nasıl ki Marksizmin kurucularının üst yapı sorunlarıyla yeterince ilgilenemeyişlerini zaman, enerji ve öncelik sorunlarından kaynaklandığını düşünüyor idiyse, hiçbir biçimde, doğru ve haklı olduğunu düşünmemekle birlikte, Sovyetler Birliği ve öteki sosyalist ülkelerin üst yapı sorunlarıyla yeterince meşgul olamayışlarını bu ülkelerin karşılaştıkları "büyük ekonomik kalkınma ve teknolojik gelişme sorunları"na bağlıyordu. Behice Boran'ın görüş açısına göre, nasıl ki Marksizmin kurucuları açısından kuramsal planda asıl önemli mesele kapitalist sistemin doğuşu, gelişmesi ve nesnel yasaları sorunu oldu ise, ilk sosyalist ülkelerin öncelikli sorunları da emekçi kitlelerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir ekonomik kalkınma ve teknolojik ilerleme yaratmak olmuştu. Buna bağlı olarak, Marksizmin kurucularının öncelikli konulara verdikleri ağırlık içinde üst yapı sorunlarına ilişkin ortaya koydukları ana çizgiler konuyla ilgili derinleşme imkanı yaratmışsa, sosyalist ülkelerin pratikleri de üst yapı sorunları üzerinde yeniden düşünmeyi mümkün kılan bir pratik olmuştu (Boran, 1970a: 77). Bununla birlikte, Behice Boran'ın uyarısı, geçmişte ihmal edilmiş olanın bugün aşırı abartılması ya da geçmişte abartılmış olanın bugün kenara itilmesi tehlikesine ilişkindi. Görülebileceği üzere, Behice Boran, temel yapı-üst yapı tartışmalarında hem kuramsal hem de pratik bakımlardan hızlı ve aşırı yer değiştirmelerin tehlikesini seziyor, temkinli ve dikkatli bir yaklaşımı tercih ediyordu.

Behice Boran'ın temel yapı-üst yapı tartışmalarında dikkat çekmek istediği bir

başka nokta, işin kuramsal kısmında belirtiliyormuş ya da kabulleniliyormuş gibi görünen kimi yanların somut çözümleme ve politika üretme süreçlerinde ihmal edilmesinin yaratacağı risklerdi. Boran, Aybar'ın 'temel yapı son kertede belirleyicidir' sözünü çeşitli konuşmalarında vurguladığını hatırlatırcasına, şunları yazıyordu:

> Dille ikrar yeterli değildir; 'son tahlilde ekonomi belirler' diye diye bu ilkeden kopup sapılabilir pekala. Çünkü yapılan tahlillerin (sözlü ve yazılı) bir iç mantığı, metodu, tutarlılığı veya tutarsızlığı vardır. Belirlenmenin tahlilinde fiilen uygulanan metod gösterir gerçekten 'son tahlilde ekonominin belirleyici' olarak kabul edilip edilmediğini. Politik eylemin, faaliyetlerin kendisinin de bir tahlil ve düşünce sistemi vardır, sözle açıklanan tahlil ve düşünce sisteminden ayrı olarak (Boran, 1969f: 2).

Aslına bakılırsa, Boran'ın bu son uyarısı, Aybar'a karşı muhalefetin en önemli siyasal yanlarından birini oluşturuyordu. Şöyle ki; yukarıda göstermeye çalışıldığı üzere, Aybar, temel yapı-üst yapı tartışmalarında emek-sermaye çelişkisinin temel çelişki olduğunu yer yer vurgulamakla birlikte, pratik siyasal çalışmanın nasıl örgütleneceğine ya da siyasal söylemin nasıl kurulacağına ilişkin açıklamalarında emek-sermaye çelişkisini olabilecek en kenar noktaya çekiyordu. Mehmet Ali Aybar açısından, TİP'in siyasal söylemi, ekmeksiz kalmaya razı olan ama hor görülmeye isyan eden; aşırı sömürülmeye tepki göstermeyen ama mezhebinden ötürü aşağı görülmeyi kabullenmeyen; haysiyetine ve izzetinefsine ekmeğinden daha çok önem veren 'Türk vatandaşları'na göre kurulmalıydı. Bu demek oluyordu ki, TİP, 'Türk vatandaşları'na horlanmamayı, mezhebinden ötürü aşağı görülmemeyi, haysiyetiyle, izzetinefsiyle oynanmamayı, 'bir numaralı vatandaş' olmayı vaat etmeli; bu anlamda üst yapı çelişki ve sorunlarını esas almalıydı (Aybar, 1988c: 263, 268-269).

Behice Boran'ın, TİP'in siyasal söyleminin kuruluşunda, Aybar'ın önerdiği bu yeni stratejiye temelden itirazı vardı. İki nedenle: Birincisi, kitlelerin hislerine tercüman olmayı deneyen, manevi tepki ve istençlerden, yani üst yapı sorunları ve çelişkilerinden kurulacak bir siyasal söylem stratejisi, işçi sınıfı partisi ile sermaye partileri arasındaki temel ayrım noktalarını zayıflatacağı, giderek de ortadan kaldıracağı için. İkincisi, manevi tepkilerle sınıf düzeni ve sınıflar arası çelişkiler arasında bağlantı kurulmaksızın kapitalist düzeni aşma perspektifi kazanılamayacağı için. Behice Boran, bu itiraz noktalarını, TİP Üçüncü Kongresinde şöyle açıklıyordu:

> ... bir vatandaşın alevi olduğu için kendisinin horlandığına, ezildiğine kaniysek –ki öyledir– ve bundan şikayetçiyse, onun evvela bu derdine cevap vermeden, kalkıp toprak meselesini, sınıf meselesini anlatırsanız, bir şey elde edemezsiniz elbette ki. Muhakkak surette ... o ferde, o kitleye ulaşabilmek için onun somut meselesinden, onun içine dert olan meseleden başlamak zorundayız hiç şüphesiz. Ama, bunu sadece hissi yoldan yapar ve vaadler şeklinde söylersek, seni ezilmeden kurtaracağız, seni horlanmadan kurtaracağız, bir numaralı vatandaş olacaksın diye burada bı-

> rakırsak o zaman diğer partilerin yaptıkları vaadler şeklinde vaadler yapmaktan daha öteye gidemeyiz. ... Üst yapı etkilerini ele alacağız, onlara cevap vereceğiz. ... Üst yapı meselesini ... anlatırken hem samimi olarak kendisini bu ezgiden, bu horlanmadan, bu eşitsizlikten kurtarmak istediğimizi, samimiyetimizi ona belirteceğiz, hem de bu derdinin nasıl sınıf meselesine bağlandığını, toprak rejimine bağlandığını, kapitalist bozuk düzene bağlandığını göstereceğiz. Aradaki bağlantıyı kuracağız. Bunu da bunu da anlatacağız değil. Bağlantıyı kuracağız, mesele bu (aktaran Aybar, 1988c: 238-240).

Behice Boran'ın buradaki "bunu da bunu da anlatacağız değil. Bağlantıyı kuracağız" vurgusunun doğrudan Aybar'ı hedeflediği anlaşılabiliyordu. Yukarıda aktarıldığı üzere Aybar, horlanmayı anlatırken "bir yolunu bulup sömürüyü de anlatmak"tan bahsediyordu. Behice Boran ise bu vurgusuyla, emek ile sermaye arasındaki çelişkiye, kapitalizmin çelişkilerine ve sınıfsal karşıtlıklara bağlanmamış hiçbir hürriyetçi söylemin sosyalist bir karakter taşıyamayacağını belirtmiş oluyordu.

Toparlanacak olursa, temel yapı-üst yapı mecazının ele alınışında Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran arasında şu farklar ortaya çıkmıştı: Aybar, Marksizmin kurucuları tarafından yeterince ele alınmamış olan ve özellikle Stalin döneminde şematikleştirilen temel yapı-üst yapı mecazında kuramsal olarak ağırlığın üst yapı sorunlarına kaydırılması, siyasal söylemin merkezinin de üst yapı sorunları içinden kurulması gerektiğini savunuyordu. Boran ise, üst yapı sorunlarının Marksizmin kurucuları tarafından yeterince ele alınmadığının, sorunun Stalin döneminde şematik bir biçimde konulduğunun, somut uygulamalar bakımından da üst yapı sorunlarının ihmal edilmiş olduğunun farkında olmakla birlikte, geçmişte bir yana verilmiş olan ağırlığın şimdi de öbür yana kaydırılmaması gerektiğini vurguluyor, sınıfsal perspektif yitirilmeksizin dengeli bir yaklaşım kurulması gerektiğini belirtiyordu. Mehmet Ali Aybar, TİP'in siyasal ve söylemsel stratejisinin üst yapı sorunları üzerinden kurulması gerektiğini, hor gören ile horlanan arasındaki çelişki üzerinden geliştirilecek hürriyetçi vaatlerden bir işçi sınıfı iktidarı doğabileceğini düşünüyordu. Behice Boran ise, hukuki ve siyasi düzeyler ile farklı düşüngülere ilişkin sorunların emek ile sermaye arasındaki çelişkiyi özgülleştirebileceğini, ancak bu çelişkilerin emek ile sermaye arasındaki çelişki çözülmeksizin sosyalist bir çözüme kavuşamayacağını vurguluyordu. Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran arasındaki temel yapı-üst yapı kurgusuna ilişkin tartışmadan şu sonuç çıkarılabilirdi: Mehmet Ali Aybar, sınıfa değil insana, kitlelere değil kişilere, sınıfsal olarak belirlenmiş ortak çıkarlara değil kişi ya da grup(lar) olarak yaşanan farklılıklara vurgu yapıyordu. Behice Boran'ın vurgusu ise, insana değil sınıfa, kişilere değil kitlelere, kişi ya da grup olarak yaşanan farklılıklara değil sınıfsal olarak belirlenmiş ortak çıkarlara vurgu yapıyordu. Bu açılardan bakıldığında, Behice Boran'ın, Mehmet Ali Aybar'ı maddeci tarih görüşünden uzaklaşmak ve TİP'i sosyalist bir sınıf partisi olma niteliğinden sıyırmakla eleştirdiği anlaşılabiliyordu.

Sınıf Bilinci ve Parti Kuramı

Mehmet Ali Aybar'ın temel yapı-üst yapı mecazına getirdiği yorumun ikinci sonucu, sınıf bilinci ve parti kuramı konusunda oldu. Aybar'ın sınıf bilinci ve parti kuramı hakkındaki düşünceleri, sınıf mücadelesinin Marksist siyasal kuramını örgüt ve taktik düzeyinde sistematik bir biçimde kuran Lenin'i[301] hedef aldı. Behice Boran ise, biçimsel değil, kuramsal düzeyde Lenin'in parti ve sınıf bilinci kuramına bağlı kaldı ve Aybar'ı bu noktadan eleştirdi.

Mehmet Ali Aybar'ın parti kuramı bahsindeki tezleri dört ana noktada toplanabilir. Birinci nokta, siyasal sınıf bilincinin oluşumuyla ilgiliydi; Aybar, işçi sınıfının siyasal sınıf bilincine kendiliğinden ulaşabileceğini savunuyordu. İkincisi, işçi partisinin işleviyle ilgiliydi; Aybar, işçi partisinin işlevini, halkın "doğuştan damarlarında taşıdığı" sosyalizm yoluna girebilmesi için "bir kez ışık tutmak" olarak tanımlıyordu. Üçüncüsü, işçi partisinin siyaset yapma tarzıyla ilgiliydi; Aybar, partinin halkın açığa çıkmış tepkilerine genel olarak seslenen karizmatik bir lider partisinden yanaydı. Dördüncüsü, partinin iktidara geliş biçimiyle ilgiliydi; Aybar, işçi sınıfının iktidara gelişinin sınıf mücadelesinin hangi biçimleriyle gerçekleşeceğinin tarihsel süreçler ve sınıfsal dengeler tarafından belirlenebileceğini reddediyor, parlamenter yolu mutlaklaştırıyordu.

Bu tezleri sırasıyla açmak ve ardından Behice Boran'ın Aybar'ın her bir tezine yönelik eleştirilerini ortaya koymak yerinde olacaktır.

Mehmet Ali Aybar, işçi sınıfının siyasal sınıf bilincine kendiliğinden ulaşabileceği tezini, Marx'a dayandırmış; Lenin'in bu konuda Marx'ı "revize ettiğini" öne sürmüştü. Aybar, işçi sınıfının siyasal bilince kendiliğinden ulaşabileceğine ilişkin tezine iki dayanak göstermişti. Bunlardan birincisi, *Komünist Partisi Manifestosu*'dan "mealen" aktardığı bir pasajdı. Öteki ise, Marx'ı hiç okumadan Marx'ın emek-değer kuramını keşfettiğini iddia ettiği bir Alman işçiydi.

Mehmet Ali Aybar, *Komünist Partisi Manifestosu*'ndan kendi ifadesiyle "mealen" çevirip okuduğu bir pasajdan[302] işçi sınıfının siyasal sınıf bilincini kapitalist

---

[301] "Sınıf mücadelesinin Marksist siyasal kuramının *sistematik* inşası, örgüt ve taktik düzeylerde, Lenin'in eseriydi" (Anderson, 1987: 11).

[302] Mehmet Ali Aybar'ın "mealen" çevirisi şöyledir: "Büyük endüstri birbirini tanımayan büyük bir kalabalığı aynı mahalde toplar. Aralarındaki rekabet bunları böler. Fakat ücretli olmak bunları efendilerine karşı ortak bir mücadele fikrinde birleştirir. Önceleri ayrı ve münferit olarak dernekleşme halinde olur. Birleşmiş durumda olan kapital karşısında gruplaşma başlar ve birleşme ve dernekleşmeyi muhafaza etmek bir an gelir ki ücretten daha zaruri olur. Bu mücadele esnasındaki gerçek bir iç savaştır, istikbalin savaşları için gerekli olan bütün unsurlar toplanır ve gelişir. Bu noktaya gelince dernek veya birleşme politik bir karakter alır" (Aybar, 1988c: 155)

Burada, Aybar'ın, Manifesto'dan "mealen" çevirdiği kısmı tam olarak kaydetmek yerinde olur:

"... sanayinin gelişmesiyle proletarya yalnızca çoğalmakla kalmaz; giderek daha büyük kitleler halinde yoğunlaşır, gücü artar ve gücünü daha fazla duyumsamaya başlar. ... makineleşmenin artan bir hızla gelişmesi ve sürekli daha iyileşmesi, işçilerin bütün yaşamsal konumlarını güvensizleştirir; tek tek işçilerle tek tek burjuvalar arasındaki çatışmalar giderek daha çok iki sınıf arasındaki çatışma niteliğine varır. İşçiler, burjuvalara karşı koalisyonlar [İngilizcesinde: Birlikler (sendikalar) –çev.] oluşturmaya

üretim sürecinden ve sınıf mücadelesinin nesnel gelişimlerinden otomatik olarak ya da kendiliğinden bir biçimde edinebileceği sonucunu çıkarıyordu. "Marx'ta," diyordu Aybar, 28 Eylül 1968'de yaptığı bir konuşmada, "sınıfın bilinçlenmesi sistemin objektif şartlarından doğuyor" (Aybar, 1988c: 26). 17 Ekim 1968'de yaptığı bir konuşmada, bu iddiasını derinleştirerek şunları söylüyordu: "Marx'ın genel bilinç teorisinden hareket ederek ... işçi sınıfını kendi haline de bıraksanız bir süre sonra ... mücadele içinde mutlaka bilinçlenme imkanlarını elde edeceğini kabul etmek lazımdır"; "Siz herhalde bileceksiniz: Marx'ın bu emek-değer kuramını bir Alman işçisi de Marksı hiç okumadan bulgulamış hatırlıyor musunuz? ... İşçi sınıfı kendiliğinden bilinçlenemez nazariyesine karşıyım. Lenin'in bu sözüne karşıyım. ... Bilimsel sosyalizmden ayrılmaktadır deyin isterseniz ama katılmıyorum. Diyorum ki mutlaka işçi mücadele içinde politik sorunları kavrar, bilinçlenir" (Aybar, 1988c: 156, 161).

Mehmet Ali Aybar'ın, işçi sınıfının, siyasal sınıf bilincini, kapitalist üretim sürecinden ve sınıf mücadelesinin kendi evriminden otomatik olarak edinebileceğine ilişkin tezini, *Manifesto* yazarı Marx'a dayandırmasının gerçek bir karşılığı bulunmuyordu. Çünkü, bu tarihsel metnin "mealen" çevirisi böyle bir sonuca imkan verebilirdi ama, metnin kendisinden böyle bir sonuç çıkarmak ancak "zorlama" bir yorum olabilirdi. Marx'ın, *Manifesto*'da kendiliğinden işçi hareketine önderlik yapan devrimci kuram ve bilince sahip komünistlere atfettiği merkezi önem, bu konuda tartışmaya aralı kapı bırakmıyordu:

> ... komünistler pratikte, bütün ülkelerin işçi partilerinin en kararlı, hep ileriye götüren kesimleridir; kuramsal olarak komünistler, proletaryanın öteki kitleleri önünde, proleter hareketin koşullarını, gidişini ve genel sonuçlarını gören bir öncüllüğe sahiptir (Marx ve Engels, 1998: 62).

Mehmet Ali Aybar'ın, işçilerin siyasal sınıf bilincine kendiliğinden ulaşabileceklerine ilişkin tezine dayanak olarak gösterdiği Joseph Dietzgen örneğini ise, Marx ile Engels'in işçi sınıfının sosyalizme giden yolu kendisinin bulabileceğine dair umutlarına yormak gerektiği tarih tarafından ortaya konulmuştu. Sınıf mücadeleleri tarihi göstermişti ki; Marx tarafından I. Enternasyonal'in 1872'de toplanan La Haye Kongresi'nde "bizim filozofumuz" diye takdim edilen (Kiernan, 2001: 56); Engels tarafından da (Aybar'ın iddia ettiği gibi emek-değer kuramının değil) diyalektik materyalizmin keşfi ile onurlandırılan Joseph Dietzgen adlı Alman işçi[303] gibi proleter düşünürler nadiren ortaya çıkıyordu.

---

başlarlar; ücret mücadelesini birlikte verirler. Ara ara yükselen isyanları beslemek için kendi içlerinde sürekli birlikler oluştururlar. Yer yer mücadele ayaklanma boyutuna varır. ... İşçilerin mücadelesinin esas sonucu, o anki başarıda değil, sürekli genişleyen birleşmeleridir. ... Zaten aynı nitelikteki pek çok yerel mücadelenin ulus ölçeğindeki bir mücadele, bir sınıf mücadelesi olarak yoğunlaşması için yalnızca birleşmeye ihtiyacı vardı. Ama her sınıf mücadelesi siyasal bir mücadeledir" (Marx ve Engels, 1998: 56-57).

[303] Engels, Dietzgen hakkında şunları yazmıştı: "... materyalist diyalektik, ne dikkate değer bir şeydir

Anlaşılıyordu ki, Mehmet Ali Aybar, sınıf bilinci kuramı konusundaki fikirlerini Marx'a dayanarak ifade etmek istiyordu. Fakat, dayandığı, Marx'ın kimi tümcelerinin mealen tercümesi ve umutlarıydı.

İşçi sınıfının, siyasal sınıf bilincini, kendiliğinden edinebileceğine ilişkin inancı, Aybar'ı, sosyalist düşüncenin atipik bir tarifine ve sosyalist partinin kendine özgü bir kavrayışına götürdü. Aybar açısından, sosyalizm, daha önce de işaret edildiği gibi, "halkın dünya görüşü ve ahlakı" idi; ona göre, "halk sosyalizmi doğuştan damarlarında taşı[yordu]" (Aybar, 1968: 474). Bu durumda mesele, halkı "kendi dünya görüşü ve ahlakı"nın, "doğuştan damarlarında taşıdığı" düşüncenin iktidara gelebileceğine inandırmaktı. Aybar açısından, sosyalist partinin işlevi de tam olarak böyle bir şeydi. Sosyalist parti, "halkı kendi iktidarına inandırmak"la yükümlüydü; halk, kendi iktidarına inanıp bu inancını verdiği oyla dile getirince kendi partisi aracılığıyla iktidar olacaktı. Mehmet Ali Aybar'ın, TİP içindeki büyük fikir ayrılığı ortaya çıkmışken ve bu ayrılığın temellerinden biri parti kuramı hakkındayken, TİP'in 1969 seçimlerinde büyük bir ileri sıçrama yapacağını, bunun da köy köy dolaşarak halkın kendi iktidarına inandırılmasıyla gerçekleşeceğini gazeteci Abdi İpekçi'ye söylemesi, onun bu düşüncesinin bir yansıması olmalıydı (İpekçi, 1969: 142-143). Öte yandan, ortaya koyduğu bu yaklaşımın sonuna kadar gerçekçi olduğu konusunda "ben hiç hayale kapılmadım" sözleriyle (İpekçi, 1969: 134) kendinden son derece emin görünen Aybar'ın, TİP'in 1969 seçimlerinde büyük bir ileri sıçrama yapmak bir yana, önceden kazandığı desteği bile kaybetmeye başlamasını izah ederken söylediği şu sözler de, Aybar'ın sosyalist parti algısını yansıtıyordu: "Halkımızı kendi iktidarına henüz inandıramadık" (İpekçi, 1969: 238). Aybar'ın, 1969 seçim yenilgisini "yeterince köy gezememiş olmaya" bağlaması bu bağlamda anlam kazanıyordu (İpekçi, 1969: 244).

Belli ki; Aybar'ın görüş açısına göre, sosyalist partinin iktidara gelişi, partinin halkı kendi iktidarına inandırması, karizmatik liderlerinin halka gidip ona kendi isteklerinin kendi partisi olan sosyalist parti (TİP) tarafından çözülebileceğini anlatması, onu yüreklendirmesiyle mümkün olacaktı. Aybar'ın sözleriyle ifade edecek olursak; parti "üst yapı müesseselerini değerlendirmek hüneri"ne sahip, halkın toprak değil "şeref" istediğini iyice kavramış, "insan sevgisi taşıyan, insan onuruna, insan haysiyetine yürekten bağlı sosyalistler"in partisiydi. Böyle bir parti, halka "horlanmak, itilmek, adam yerine konmamak bir numaralı problemini" çözebileceğini vaat edip, bu vaade halkı inandırdığında iktidara gelebilecekti (Aybar, 1988c: 202).

Aybar, halkın desteğini, belirli örgütsel ilişkiler ağı içinde bilinçli ve kalıcı bağlarla sağlamayı değil, halkta biriken tepkileri belirli bir konjonktürde, halka doğru genel bir seslenişle yakalamayı hedefliyordu. Aybar'ın düşündüğü parti modeli, bu bakımdan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ya da DP'yi andırıyordu. Gerek SCF

ki, yalnızca bizim tarafımızdan değil, ayrıca bizden bağımsız, hatta Hegel'den bile bağımsız olarak Joseph Dietzgen adlı bir Alman işçi tarafından yeniden bulundu" (Marx ve Engels, 1979: 441).

gerekse de DP, mevcut yönetime karşı biriken tepkileri, belirli konjonktürlerde, belirli bir "halkçı", "hürriyetçi" söylemle harekete geçirebilmişlerdi. Tek parti yönetimini jandarma dipçiği ve tahsildar baskısıyla özdeşleştiren halk, baskıya karşı halkçı, hürriyetçi bir söylem geliştiren SCF ve DP'ye belirli bir konjonktürde hızla akıvermişti. Aybar, aynı akışın TİP için de mümkün olabileceğine inanıyordu. Gazeteci Abdi İpekçi'ye söylediği şu sözler bunun bir göstergesiydi: "Bakarsınız, dört sene sonraki seçimde birdenbire bir şahlanış olur, birdenbire bir fırlama olur ve bugün 35 bin gerilemiş olan Türkiye İşçi Partisinin oyları, 1 milyon 500 bine çıkar, 2 milyona çıkar oyları" (İpekçi, 1969: 247).

Aybar, SCF ve DP'ye akışı, Türkiye halkının ve Türkiye'nin özgün bir geleneği olarak değerlendirmiş ve Türkiye'de sosyalist bir iktidarın ancak bu özgünlük merkezinde mümkün olabileceğini savunmuştu. Bir başka anlatımla, Aybar, sosyalist iktidarın, sınıf çelişkileri ve sınıfsal talepler üzerinden gelişecek bilinçli ve örgütlü bir mücadelenin sonucu olarak ortaya çıkmasının mümkün olmadığını düşünmüştü. Aybar'ın "hürriyetçi sosyalizm" söyleminin temelinde bu yaklaşımı yatıyordu. "Hürriyetçilik meselesine ağırlık vermek" diyordu Mehmet Ali Aybar, "Türkiye için büyük bir problemdir. Şu özelliğimizden dolayı, vatandaşlarımızın haysiyetlerine insanlıklarına son derece kıskançlıkla bağlı olmalarından ötürü ve hatta ekmek paralarından, ekmeklerinden, maddeten sömürülmelerinden yer yer bu çelişkiye daha fazla önem vermelerinden ötürü altını çizmek bunun, ağırlık koymak icabeder" (Aybar, 1988c: 269).

Aybar, partiyi iktidara getirecek sırrın, halkın baskıya, hor görülmeye duyduğu tepkiyi, hemen hemen DP gibi hürriyetçi bir söylemle toplamak olduğuna ilişkin görüşünü ise, oldukça açık bir biçimde dile getirmişti: "1950 seçimleri üst yapı müesseselerinin iktidara gelmek için Türkiye'mizde ne kadar önemli olduğunu ortaya koyuyor" (Aybar, 1988c: 263).

Anlaşılıyordu ki, Aybar açısından TİP'in tutması gereken yol, vaktiyle DP'nin tutmuş olduğu yoldu. Bir farkla: Aybar'a göre DP, "halkımızı aldatan bir parti" idi; TİP ise, "halkın öz partisi" (Aybar, 1988c: 263). Bu demekti ki, TİP ile DP arasında partinin yapısı, seslenme biçimleri ve benzeri bakımlardan bir fark yoktu. Fark, yalnızca öze ilişkindi; biri halkı aldatan öteki aldatmayan, biri egemen sınıfların öteki emekçi sınıfların partisiydi. Aybar'ın parti modeli bakımından bir egemen sınıf partisi ile bir emekçi sınıf partisinin aynılığını savunması hayli düşündürücüydü. Belli ki, TİP içindeki büyük fikir ayrılığı, aynı zamanda, özsel olarak birbirine karşıt olan egemen sınıf partisi ile işçi sınıfı partisinin nasıl olup da aynı parti modelini benimseyeceğine ilişkin kritik sorudan da doğmuştu. Aybar'a karşı muhalefetin kuramsal planda sözcülüğünü üstlenen Behice Boran'ın bu sorunun üzerine nasıl gittiğini aşağıda göreceğiz.

Fakat ondan önce birkaç noktaya daha değinmek gerekiyor. Bu noktalardan biri, Aybar'ın konjonktürel bir akışla sağlanabileceğine inandığı halk desteği ve iktidarının, sağlanış biçiminin aksine, kalıcı ve güvenilir olduğunu düşünmesiydi.

Aybar açısından, sosyalist bir parti, halkta biriken tepkileri belirli bir konjonktürde ve sürükleyici sloganlarla kendinde bir kez toplayınca, emekçi sınıfların iktidarı ve sosyalizm bir daha asla yıkılmamacısına kurulmuş olacaktı. Aybar'ın bu konudaki inancı sonsuzdu. Bu sonsuzluk, onun şu sözlerinde dile gelmişti: "Bir kere ışık tutulduktan sonra emekçi yığınların yolunu şaşırması mümkün değildir. ... emekçi sınıflar bir kere uyanmaya başladılar mı ve bir kere kendi partilerini buldular mı, ne yapılsa nafiledir" (Aybar, 1988c: 278-279).

Parti kuramı bahsinde, Aybar'ın bir işçi sınıfı partisinden çok, genel bir halk partisi perspektifine sahip olduğunu da belirtmek gerekir. Aybar'ın genel olarak halkçı bir parti perspektifi, gözlerini, özellikle işçi sınıfının ileri kesimleri arasında kök salmış bir parti fikri yerine, partiye daha çok oy veren ve daha çok oy verme potansiyeli taşıyan yörelere çevirmiş olmasından kaynaklanıyordu. Nitekim, Aybar'ın, "ödevimiz köye daha büyük ölçüde gitmek ve partimizi köylere yerleştirmektir" görüşünü dayandırdığı nokta, TİP'in 1965 seçimlerinde köylerden şehirlere nazaran daha çok oy almasıydı. "Hemen bütün köylerimizden," diyordu Aybar, "Türkiye İşçi Partisine oy çıkmış olması ... son derece önemlidir. Maya tutmuştur" (Aybar, 1968: 468). Mehmet Ali Aybar, daha çok oy potansiyeli taşıdığından olmalı ki, köye ve köylüye, kentlerden ve işçi sınıfından daha devrimci bir potansiyel atfediyordu. Diyordu ki, "Köylünün durumu, hiç teminatı olmayan bir durum, işçi gibi değil. ... Köy bugün hakikaten devrimci bir potansiyel olmaya başladı" (İpekçi, 1969: 143, 144).

Mehmet Ali Aybar, halkın manevi tepkilerine tercüman olabildiğinde, onu kendi iktidarına inandırabildiğinde, oylarının çoğunluğunu toplayacağını düşündüğü sosyalist partinin iktidara geliş şekli bakımından yasal ve parlamenter yolu mutlaklaştırıyordu. Evet, iktidara seçimle gelmek ve seçilemediğinde iktidarı bırakmak TİP'in Tüzüğünde yazılıydı. Fakat Aybar, parlamenter yol ve mücadeleyi, sınıf mücadelesinin biçimlerinden yalnızca biri, ama Türkiye'nin mevcut koşullarındaki geçerli biçimi olarak kabul etmek yerine, bu biçimi tek biçim olarak görüyordu. Bundan ötürü olmalı, Aybar, TİP'in seçimleri kazanması durumunda hakim sınıfların partiyi kapatmak, iktidarı vermemek gibi yollar deneyebileceğine, bu durumda sınıf mücadelesinin başka biçimler alabileceğine ilişkin olasılıkları tümden yok sayıyordu. Aybar, bu konuda, kendinden son derece emin konuşuyordu:

> Elbetteki, Amerikan emperyalizmi istemez Türkiye'de İşçi Partisi'nin iktidara gelmesini. Türkiye'nin hakim çevreleri, ağalar, sermayedarlar, beyler isterler mi? Elbetteki istemezler. ... Ama Türkiye İşçi Partisi'ni kapatamıyorlar. Niye? Ellerinde değil de ondan. ... Bunun gibi iktidarı vermemek de ellerinde değil (İpekçi, 1969: 144-145).

TİP'i kapatamamanın neden emperyalizmin ve hakim sınıfların ellerinde olmadığına ilişkin soruya ise, Aybar, bir başka yazısında yanıt veriyordu: "Çünkü Partimiz Anayasaya içtenlikle saygılıdır, Anayasaya dayanarak hakim sınıfları ve AP iktidarını her fırsatta duvara dayamaktadır. Üstelik çeşitli sosyal güçler ve

Anayasa Kuruluşları, Anayasa rejiminin ayakta kalmasını sağlamaktadır" (Aybar, 1969: 5). Burada, Anayasanın bizzat kendisinin, oluşumunun, varlığının ve geleceğinin sınıf mücadelesinin bir nesnesi olduğunun gözardı edilmesi bir yana, Aybar'ın "çeşitli sosyal güçler ve Anayasa Kuruluşları"ndan kastının MDD kuramcılarının "zinde kuvvetler" olarak tanımladıkları "asker-sivil aydın zümre" olduğu açıkça görülebiliyordu. Fakat Aybar, paradoksal bir biçimde "egemen sınıf" olarak tanımladığı bu güçlerin, egemen sınıfları alaşağı edecek olan sosyalist iktidarın yolunu açan bir anayasayı ilelebet koruyacaklarına güvenebiliyordu. Gelgelelim, bu sözlerin ardından iki yıl geçmeden 12 Mart Darbesi'nin gerçekleşmesi, TİP'in kapatılması ve anayasal rejimin rafa kaldırılması, "ben hiç hayale kapılmadım" diyen Aybar'ın bu konuda gerçekçi bir yaklaşıma sahip olup olmadığına ilişkin sorunun tarih tarafından verilmiş yanıtı olacaktı.

Özetlenecek olursa, Mehmet Ali Aybar, sınıf bilinci ve parti kuramı bahsinde, halkın siyasal sınıf bilincine kendiliğinden erişebileceğini; sosyalist düşüncenin halkın kendi özünde zaten bulunduğunu; sosyalist partinin işlevinin halkın kendiliğinden edindiği ve zaten kendinde taşıdığı siyasal bilinci genel oy yoluyla toplu bir şekilde açığa çıkarmak olduğunu; bu açığa çıkarma işleminin, horlanma ve itilme karşıtlığı şeklinde yüzeye çıkmış tepkileri parti liderlerinin oya tahvil etmeleri yoluyla gerçekleşebileceğini; partinin temel yöneliminin bu tepkilerin ağırlık kazandığı köyler olması gerektiğini; partinin iktidara geliş yolunun mutlak olarak yasal sınırlar içinde ve parlamenter yoldan gerçekleştirilebileceğini savunuyordu.

Behice Boran, Mehmet Ali Aybar'ın, işçi sınıfının siyasal sınıf bilincini kapitalist üretim sürecinden ve sınıf mücadelesinin nesnel gelişimlerinden otomatik olarak edinebileceğine ve sosyalist düşüncenin halkın kendi özünde zaten bulunduğuna ilişkin görüşünü reddetti. Behice Boran, Marksist sınıf bilinci ve parti kuramının temellerini oluşturan bu iki konuda Lenin'in tezlerinin izleyicisi oldu. Burada, Lenin tarafından geliştirilen sınıf bilinci ve parti kuramı üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır.

Marksist bir sınıf bilinci ve parti kuramının inşası, ancak onun inşasının koşullarına, yine belirli sınırlarla sahip olan Lenin tarafından gerçekleştirildi. Marx'ın ve Engels'in eserinin dikkatli bir incelemesi, onların sistematik bir sınıf bilinci ve parti kuramı ortaya koymadıklarını gösteriyordu. Aslına bakılırsa, *Kapital* ile yanyana konulabilecek düzeyde bir sınıf bilinci ve parti kuramı geliştiremeyişleri, doğrudan doğruya Marx ile Engels'in nesnel konumlarıyla ilgiliydi. Çünkü, çağlarının işçi hareketi, Marx ile Engels'in eserine belirli sınırlamalar getiriyordu. Sanayi işçilerinin partilerinin gerçek ortaya çıkışları Marx'ın ölümünden sonra olmuştu. Hâlâ atölye ile fabrika arasında, sendikal örgütlenmeden bile hayli uzak, Avrupa'nın herhangi bir yerinde iktidarı kazanma ümidi olmayan çağın tecrübesiz işçi sınıfı, Marx'ın kendi düşünce dünyasının dış sınırlarını çiziyordu. Bu sınırlar içinde Marx'ın, sınıf bilinci konusunda değişik zamanlarda, değişik yorumlara açık konuştuğu bir gerçekti. Sözgelimi,

Rosa Luxsemburg, siyasal sınıf bilincinin oluşumuyla ilgili olarak "proleter ordusunun mücadele sırasında çoğalacağı ve hedeflerinin farkına varacağı" önermesini ortaya atarken genel anlamda Marx'a dayandığını düşünüyordu. Ya da Lev Trotskiy, proletaryanın "önünde sonunda" kendi tarihsel çıkarlarını göreceğine ilişkin önermesini ortaya atarken bunun Marksist bir önerme olduğuna inanıyordu. Oysa, sınıf mücadeleleri tarihi, Luxemburg ile Trotskiy'nin, işçi kitlelerinin iktidarı ele geçirme sorununu kendi devrimci çaba ve heyecanları ile çözebileceklerine ilişkin iyimserliklerini boşa çıkarmıştı (Anderson, 1987: 3, 4, 11, 23; Carr, 1989: 29; Mandel, 1977: 23, 28, 32, 43).

Lenin, Carr'ın dikkati çektiği gibi (1989: 26), Marksist bir sınıf bilinci ve parti kuramını geliştirirken iki önermeye dayanmıştı. Bunlardan birincisi, "devrimci teori olmadan devrimci hareket olamaz" önermesiydi (Lenin, 1990: 34). İkinci önerme ise, işçi sınıfının siyasal sınıf bilincinin "kendiliğinden" gelişemeyeceği ve ancak "dışarıdan" verilebileceğine ilişkin olanıydı (Lenin, 1990: 89). Lenin, Marksist sınıf bilinci ve parti kuramının temellerini kuran bu önermeleri, özellikle Ekonomistlerle olan tartışmaları sırasında geliştirdi. 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru Marksist hareketi geniş ölçüde etkileyen Rus Sosyal Demokrat grubu olan Ekonomistlerin baş sloganlarından biri, "kendiliğindenlik"ti. Ekonomistler açısından, kitlelerin sendikal eylemleri ve grevleri işçileri devrim için kendiliğinden olgunlaştıracaktı. Lenin ve Plekhanov, Ekonomistlere karşı mücadelelerinde, işçileri, ekonomik talepler için olduğu kadar siyasal talepler için de mücadeleye teşvik etmek; işçileri bilinçli devrimci eyleme yönlendirmek gerekeceğini savundular. Böylece "bilinçlilik" ve "kendiliğindenlik" birbirine karşıt iki slogan haline geldi (Carr, 1989:20, 25-26).

Lenin açısından, devrimci bir kuram olmaksızın devrimci bir hareket olamayacağına ilişkin önerme, kuramın merkezi önemini vurguluyordu ve hiç değilse başlangıçta, esas itibariyle aydınlardan meydana gelmiş bir partinin gerekliliğine işaret ediyordu (Carr, 1989: 26).[304] İşçi sınıfının siyasal sınıf bilincinin "kendiliğinden" gelişemeyeceği ve ancak "dışarıdan" verilebileceğine ilişkin olan ikinci önerme ise, işçi kitlelerine siyasal ve kuramsal bakımdan önderlik edecek nitelikli bir örgüt olarak parti ile işçi kitleleri arasında bir ayrım yapıyordu. Bununla beraber, parti; işçi sınıfının bir parçası, öncüsü ve çıkarlarının savunucusu olarak tanımlanıyordu (Carr, 1989: 28). Sonuçta, Lenin'in parti kuramı, işçi kitleleri, işçi önderleri ve devrimci partinin birleştiği bir süreci öngörüyordu. Bu süreçte, partinin

[304] Lenin'in, şu satırları, bunu gösterir: "Bütün ülkelerin tarihi göstermektedir ki, işçi sınıfı, salt kendi çabasıyla yalnızca sendika bilincini, yani sendikalar içerisinde birleşmenin, işverenlere karşı savaşım vermenin ve hükümeti gerekli iş yasalarını çıkarmaya zorlamanın vb. gerekli olduğu inancını geliştirebilir. Oysa, sosyalizm teorisi, mülk sahibi sınıfların eğitim görmüş temsilcileri tarafından, aydınlar tarafından geliştirilen, felsefî, tarihsel ve iktisadî teorilerden doğup gelmiştir. Toplumsal konumlarıyla, modern bilimsel sosyalizmin kurucuları Marx ve Engels'in kendileri de, burjuva aydın katmanındandırlar. Tam aynı yolda, Rusya'da sosyal-demokrasinin teorik öğretisi, işçi sınıfının kendiliğinden gelişmesinden tamamen bağımsız olarak doğmuştur; devrimci sosyalist aydın katman arasındaki düşünce gelişmesinin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak doğmuştur" (Lenin, 1990: 38-39).

görevi, ileri işçilerin siyasal sınıf bilincini geliştirmekti (Mandel, 1977: 25, 43).

Behice Boran'ın sınıf bilinci ve parti kuramı konusundaki görüşleri, Lenin'in yukarıda özetlenen yaklaşımlarıyla uyum içindeydi. Boran, işçi sınıfının siyasal sınıf bilincinin kendiliğinden gelişemeyeceğini, Aybar'a karşı verdiği kuramsal mücadelede ısrarla savunmuştu. Diyordu ki;

> Kitlelerin *kendiliğinden* sosyalist bilince erişmesi beklenemez. Burjuva şartlandırmalarını değiştirmek, bilinçsizliği veya kapitalist düzenin sınırlarını aşamayan bir sınıf bilincini, sosyalist bir bilince dönüştürmektir sosyalistlerin ve sosyalist partinin görevi.
>
> Kapitalist üretim ilişkileri işçi sınıfını meydana getirmiştir, sermaye tarafından sömürülme işçileri sermayecilerle –burjuvazi ile– mücadeleye itelemiştir, ama üretim ilişkileri sonucu kendiliğinden meydana gelen bu mücadele en bilinçli ve örgütlü düzeye ulaşınca bile sendikacılık hareketinden ve bununla ilgili düşünce ve değerler sisteminden öteye kendiliğinden gidememiştir, gidememektedir. ... Sosyalizmi işçi sınıfının ve öbür emekçi sınıfların ideolojisi haline getirmek, yani bu görüşleri onlara benimsetmek, onlara uygun "atitüd"ler oluşturmak ve davranışlara yöneltmek, uzun, sistemli örgütlenme, politik eylem içinde eğitme, bilinçlendirme çabaları gerektirmiştir ve gerektirmektedir (Boran, 1970a: 110)

Behice Boran, Mehmet Ali Aybar'ın, sosyalist düşüncenin halkın kendi özünde zaten bulunduğuna, sosyalist düşüncenin işçilerin kendisi tarafından kuramlaştırılabileceğine ilişkin görüşünün de Marksist açıdan hatalı olduğu kanısındaydı. Behice Boran, Lenin'e paralel bir şekilde, "Sosyalizmin bir toplumbilim olarak ilk ortaya konuluşu ve geliştirilmesi aydınlar tarafından yapılmıştır" diyordu (Boran, 1970a: 110). Boran, aydınların sadece sosyalizmin kuramlaştırılmasında değil, sosyalist hareketin önce bir fikir akımı olarak oluşmasında da öncel bir rolleri olduğunu belirtiyor, işçi sınıfı hareketi sosyalist bir karakter kazandıktan ve işçi sınıfı kendi bağrından aydın sosyalist liderler yetiştirmeye başladıktan sonra da sosyalist hareketteki rollerini sürdüreceklerini savunuyordu (Boran, 1970a: 110). Burada ortaya çıkan, sosyalizm işçi sınıfının düşüngüsü olduğu halde neden işçi sınıfı dışından gelme aydınlar tarafından kuramlaştırılır ve neden ilk kez sosyalist fikirlerle onlar ilgilenir, şeklindeki soruya Behice Boran'ın yanıtı yalın ve açıktı: "Bunun birinci ve en basit cevabı," diyordu Boran, "sosyalizmin bilimsel niteliğidir; işçilerin ise eğitim ve kültürden yoksun bırakıldıkları ve günlük ekmeklerini kazanmaktan bilimle uğraşacak vakitleri, enerjileri ve imkanları kalmayışıdır" (Boran, 1970a: 110).

Behice Boran, Mehmet Ali Aybar'ın, sosyalist partinin işlevinin halkın kendiliğinden edindiği siyasal bilinci genel oy yoluyla toplu bir şekilde açığa çıkarmak olduğuna, bu açığa çıkarma işleminin de horlanma ve itilme karşıtlığı şeklinde yüzeye çıkmış tepkilerin parti liderleri tarafından oya tahvil edilmesiyle gerçekleşebileceğine ilişkin düşüncesine karşı çıktı.

Behice Boran, TİP'in seçimlere girmesini, oylarını artırmak için çabalamasını küçümsüyor değildi. Bilakis, "iktidara gelmek için," diyordu, "TİP nin seçimlere

girmesi ve oylarını artırması gerekli olduğu gibi, ayrıca, seçimlere girmek partiye sesini daha yüksek ve daha yaygın bir şekilde duyurmak imkanı veriyor" (Boran, 1969i). Boran'ın, TİP'in gerek yerel gerekse de genel seçimlere katılması, oylarını artırmak için çaba harcaması konusunda Aybar ile arasında bir görüş ayrılığı yoktu. Fakat, mesele, Boran'ın sözleriyle, "işçi-emekçi kitleleri eğitip örgütleyerek onların bilinçli oylarını almak ve bunun başarılabilmesi için de ne nitelikte bir parti örgütlenmesi ve çalışması yapmak gerektiğine" ilişkindi (Boran, 1969i).

Yukarıdaki tümcede yer alan "bilinçli oy" kavramı, Behice Boran açısından, partinin çalışma tarzı ve niteliği bakımından kritik bir öneme sahipti. Çünkü, Boran açısından, Aybar gibi, emekçi kitlelerde birikip yüzeye çıkan tepkileri, belirli bir konjonktürde ve sürükleyici sloganlarla oya tahvil ederek kısa sürede iktidara gelme fikri, sosyalist açıdan geçerli bir fikir değildi. Tepki oyları belirli konjonktürlerde belirli partilere akabilirdi. Ama konjonktürün kendisi kalıcılığı ima etmeyen bir kavramdı. Sosyalist bir parti ise, kalıcı ilişkilere sahip olmalıydı; bu türden ilişkiler zahmetli, zor, yavaş olsa ve erken iktidar getirmese bile. Bilinçli oy, bir kalıcılığa dolayısıyla da örgütlülüğe işaret ediyordu. Behice Boran, bilinçli oyu şöyle tanımlıyordu: "Kendilerinin işçi-emekçi sınıflardan olduklarının, düzenin sosyalizm doğrultusunda değişmesi gereğinin ve bu değişikliğin ancak işçi-emekçi sınıfların iktidarı almalarıyla gerçekleşeceğinin bilincine varmış, bu amaçla da büyük çapta örgütlenmiş, hak ve hürriyetlerine sahip çıkarak mücadele eden kitlelerin oyları demektir" (Boran, 1969i).

Kitlelerin sınıf bilincine ilk varışlarının, örgütlenişlerinin ve sınıfsal çıkarları için mücadeleye atılışlarının bir ifadesi olan "bilinçli oy" kavramı, Behice Boran'ın işçi partisinin niteliği ile hakim sınıfların niteliği arasındaki farklara yaklaşımını ortaya koyuyordu. Bilinçli oy, sınıf bilincinin oluşumunun, sınıf mücadelesinin gelişiminin ve bu iki temel konuda işçi partisinin emeğinin ve mücadelesinin bir ürünü olabilirdi. Yani, işçi partisi, karşıt sınıfın partileri gibi tepki oylarının yöneldiği bir vaat partisi olamazdı. Behice Boran, bu bağlamda Mehmet Ali Aybar'ın yaklaşımını üç noktada eleştirdi.

Birinci nokta, Aybar'ın, partinin iktidara geliş yolunu, parti liderlerinin köy köy dolaşmasına ve halkı TİP'in kendi öz partisi olduğuna inandırmasına, TİP'in işbaşında olduğu bir iktidarın da halkın kendi öz iktidarı olacağına ikna etmesine bağlayışına yönelikti. Hatırlanacağı üzere, Aybar, 1969 seçim yenilgisini "yeterince köy gezememiş olmaya" bağlarken, başarının, yeteri kadar köy gezmeye bağlı olduğunu ima ediyor, yeteri kadar köy gezememeyi de maddi imkansızlıklara bağlıyordu (İpekçi, 1969: 244). Behice Boran ise, Aybar'ın bu yaklaşımını şu sözlerle eleştiriyordu: "Maddi imkanlar ne kadar bol olsa da kırk ila altmış bin köy tek tek gezilemez ve sadece 'anlatmak'la da bir sonuç alınamaz. Parti, Genel Merkez demek değildir, hele Genel Başkan hiç değil. Partinin kitlelere gitme yolu da sadece geziler ve yayın organı değildir" (Boran, 1969g).

İkinci nokta, Aybar'ın, TİP'in halkın öz partisi olduğunu halkın kendisine an-

latmanın yolu olarak seçim listelerine emekçi kişileri yerleştirme düşüncesiydi. Aybar, 1969 seçimlerinden sonra yaptığı yenilgi muhasebesinde "Halkın iktidarını propaganda ettik biz. 'Sen gelmelisin, işte bak listelere. Öbür partilerin listeleriyle kıyasla bu listeyi. Bak senden 343 kişi var bunda. İşte bu köylüdür, ırgattır, topraksızdır, işçidir, balıkçıdır, şoförlüdür, yani hayatını emeğiyle kazanan insanlardır. Bunlar ancak Meclise gelirlerse bu düzeni değiştirirler' dedik" diyordu (İpekçi, 1969: 244). Behice Boran ise, Aybar'ın bu düşüncesini, "İşçi-emekçi sınıfların iktidara gelmesi fabrikadan, tarladan, tezgah başından herhangi bir işçinin, emekçinin doğrudan doğruya Meclise girmesi değildir" sözleriyle eleştiriyordu (Boran, 1969g).

Üçüncü nokta, Aybar'ın, işçi partisini, emekçi sınıfların gündelik mücadelesinin dışında tutan ama ona uzaktan yol göstermesi gereken bir parti olarak görmesine yönelikti. Aybar, "Ben her gezdiğim köyde, köylüleri haklarına sahip çıkmaya teşvik ettim. 'Toprak mı istiyorsunuz? Mahsulünüzü değeri pahasına satamıyor musunuz? Peki, birleşin on köy, yirmi köy, kırk köy. Belli bir günde yürüyün şehirlere' dedim" diyordu (İpekçi, 1969: 256-257). Behice Boran ise, Aybar'ın bu yaklaşımına şu eleştirel sorularla karşılık veriyordu: "Bir sosyalist partinin esas görevi halka şöyle yap diye öğüt vermek midir? Yoksa halkın önüne düşüp mitingi, yürüyüşü yapmasına fiilen yardımcı mı olmaktır? Bir sosyalist parti emekçi halkın bu mücadele araçlarını kullanmasında öncü, örgütleyici olmayacaksa, varlığının 'sebebi hikmeti' nedir? İşçi-emekçi sınıfların politik örgütü olarak görevi, işi nedir?" (Boran, 1969g).

Behice Boran'ın bu üç noktada Mehmet Ali Aybar'ın parti fikrine yönelttiği eleştiriler, kendisinin benimsediği parti modelinin çerçevesini çiziyordu. Boran'ın benimsediği parti modelinin iki temeli vardı.

Birinci temel, partinin emekçi sınıfların hak ve çıkarları uğruna verdikleri mücadeleyi örgütleyen, birleştiren ve sınıf mücadelesinin gündelik pratikleri içinde sınıf bilincinin gelişmesini sağlayan bir örgüt olmasıydı. "Parti," diye yazıyordu Behice Boran, "merkezden illere, ilçelere, mahalle ve köylere uzanan, nüfuz eden örgüt demektir. Bu çapta sağlam, faal, mücadeleci bir sosyalist örgütün olursa ve bu örgüt 'anlatmak'la yetinmeyip işçi-emekçi kitleleri hak ve özgürlüklerine sahip çıkarmakta iş görür, onların mücadelesine öncülük ederse, kitlelere partiyi ve sosyalizmi anlatma imkanlarını kolayca bulur" (Boran, 1969g).

İkinci temel, partinin emekçi sınıfların hak ve çıkarları uğruna verdikleri mücadeleyi örgütleyen, birleştiren ve sınıf mücadelesinin gündelik pratikleri içinde sınıf bilincinin gelişmesini sağlayan bir örgüt durumuna gelmesinin ancak nitelikli kadrolar aracılığıyla mümkün olabileceğiydi. Behice Boran, "Emekçi kitleleri eğitmek, örgütlemek ve bilinçlendirmek, uzun vadeli, sistemli bir parti çalışması gerektirir. Emekçi kitleler içinde böyle bir çalışma yapabilmek ise sağlam, bilgili, atılgan ve cesur parti kadroları meydana getirmekle mümkündür" diyordu (Boran, 1969i). Boran açısından, sağlam, bilgili, atılgan ve cesur teşkilat kadrolarının

yetişmesi ise, iki yanlı bir süreçle mümkündü. Kadrolar, bir yandan sınıf mücadelesi içinde yetişecekler ve sivrileceklerdi: "On milyonların arasından en uyanık, en cesur, en becerikli olanlar parti içinde ve partili olarak kitleler içindeki çalışmalarıyla birer sosyalist militan olarak yetişecekler, tanınacaklar, işçi-emekçi sınıfların etkin temsilcileri olabilmek yeteneklerini ispat edeceklerdir" (Boran, 1969g). Kadrolar, diğer yandan da, parti içi eğitimle, kuramsal bakımdan donanımlı hale geleceklerdi. Behice Boran, parti içi eğitimin iki düzeyde ele alınabileceğini savundu. Birinci düzey, yerel sorunların, yurt ve dünya meselelerinin parti programı ve parti görüşleri çerçevesinde incelenmesi ve değerlendirilmesiydi. İkinci düzey ise, kuramsal konulara yatkın parti kadrolarının sosyal bilimlerin çeşitli dallarında düzenlenecek kurslar vb. yollarla formasyonlarının geliştirilmesiydi (Boran, 1969j).

Behice Boran'ın savunduğu bu iki temel üzerinde yükselen parti modeli, kitle partisi/kadro partisi modelini aşan bir niteliğe sahipti. Parti bu nitelikleriyle ne bir kadro partisiydi ne de kitle partisi; hem oydu hem de oydu. Boran'ın kendi sözleriyle:

> ... Parti hem işçi-emekçi sınıf ve tabakaların birleşik hareketini temsil etmesi, kitleleri bilinçlendirip politik bir güç haline getirmeyi amaç edinmesi ve seçimlerle iktidara gelmeyi öngörmesi bakımından bir kitle partisidir, hem de bu iş ancak teşkilat kadrolarının etkin, cesur, mücadeleci çalışmalarıyla gerçekleşebileceği [için] kadrolara önem veren veya vermesi gereken bir partidir (Boran, 1969j).

Behice Boran açısından, kitle/kadro ikiliğini aşmak özellikle önemliydi. Çünkü 1960'lı yıllar Türkiyesi'nde, sınıf mücadelesinin zamana yayılan, zor, zahmetli yolundan ayrılan ana akımların kendi konumlarını meşrulaştırma girişimleri hep "kitle" ve "kadro" kavramları temelinde gelişiyordu. Bir yanda MDD'cilik vardı; kitlelerin altında bulundukları ideolojik hegemonyanın mevcut düzen ve iktidar ilişkileri içinde kırılamayacağına inandıkları için, kitlelere yönelmeyi hep iktidar sonrasına erteleyen, iktidar sorununu ise "kadro" işi olarak gören bir yaklaşımdı bu. Bir yanda Aybar vardı; o da, MDD'ciliğin ters simetriğiymişçesine, kitlelerin kendiliğinden bilincine, kendiliğinden hareketine, sezgisine ve sağduyusuna aşırı derecede güvenerek "kadro" meselesini küçümseyen ve hatta tehlikeli gören bir yaklaşımı benimsiyordu. Bununla birlikte gerek MDD'ciliğin ve gerekse de Aybar'ın birbirine karşıtmış gibi görünen yaklaşımlarının ortak bir niteliği vardı: Kestirmecilik. Nasıl ki MDD'cilik, emekçi kitlelerin örgütlü ve bilinçli eyleminin uzun yıllara yayılabileceği, bu nedenle zaman kaybı olacağı düşüncesi ve erken bir iktidar beklentisiyle kestirme yollara sapmışsa, Aybar da kitleleri bilinçlendirmek, örgütlemek ve kitle mücadelelerini geliştirip birleştirmek yerine, tez zamanda işçi partisinin başa güreşmesini sağlayacak bir söylem ve slogan bulma yoluna girmişti. Behice Boran, kitle/kadro ikiliğinin bu "kestirmeci" yönünü görebilmişti. Kadro/kitle ikiliğinin yaratacağı bir kestirmeciliğin ötesine geçebilmenin yolunu, Behice Boran, şöyle çizmişti:

> Bu çok önemli kadro-kitle sorununda ne küçük, disiplinli, aydınların ağır bastığı bir kadronun 'tepeden inme', işçi-emekçi kitleler adına ve hesabına hareketi yürütmesi, 'kitleleri peşinden sürüklemesi' söz konusudur, ne de bu kitlelerin 'kendiliklerinden' bilinçleneceklerine, onların 'tarihsel sezgisi'ne, 'sağ duyusuna' pasif bir şekilde güvenmek, onlara sloganlarla, genel bir propaganda ile seslenmenin hareketin gelişmesi ve başarıya ulaşması için yeteceğine inanmak söz konusudur. Her iki unsurun eylem içinde karşılıklı etkileşmesi, kaynaşması, gitgide işçi-emekçi kitlelerden bilinçli ve bilgili liderler, aydınlardan da eylemde başarılı ve becerikli kadrolar yetişmesi gereklidir şüphesiz. **Ne var ki, bu da kendiliğinden olacak bir iş değildir. Bugünden ve bugünkü durumdan hareketle böyle bir gelişmeyi sağlamak için sistemli ve programlı çalışılması gerekir** (Boran, 1970a: 76) [vurgu aslında].

Behice Boran'ın parti kuramı ve modeli konusunda Mehmet Ali Aybar'a yöneltiği eleştirilerden biri de, "köylülük" konusundaydı.

Behice Boran, Mehmet Ali Aybar'ın, işçi sınıfından farklı olarak hiçbir teminatı olmadığı için köylülüğün esas devrimci potansiyel olduğu ve bu yüzden TİP'in köylere yerleştirilmesi gerektiğine ilişkin fikrini hem kuramsal hem de siyasal taktik düzeyinde eleştirdi. Üç nedenle: Birincisi, sosyalizm işçi sınıfının düşüngüsü ve öncülük edeceği bir hareket olduğu için. İkincisi, köylülük bir temel sınıf olmadığı için. Üçüncüsü sosyalizmin uzun vadeli çıkarları için. Behice Boran'ın Mehmet Ali Aybar'ın aksine, TİP'in her bakımdan gözlerini çevirmesi gereken sınıfın işçi sınıfı olduğunu savunmasının nedenlerini görelim.

Behice Boran'ın, TİP'in bir işçi partisi olarak örgütlenmesi gerektiğine ilişkin fikrinin birinci dayanak noktası, "bilimsel sosyalizm" olarak adlandırdığı tarihsel maddeci görüşün, toplumbilim olmanın yanı sıra işçi sınıfının sınıf düşüngüsü olması; sosyalist harekete ve sosyalizmin kuruluşuna ancak işçi sınıfının öncülük edebileceğiydi. Boran, sanayileşme ve kapitalistleşme sürecinde ileri noktalara varamamış olan, tarımın geçimsel düzende ağırlık taşıdığı ülkelerde topraksız ve yoksul köylü sınıfların özel bir önem kazandığının, 1960'lı yıllar Türkiyesi'nin de bu özelliğe sahip olduğunun bilincindeydi. Bu tip ülkelerde ve Türkiye'de, köylülerin hem sayıca ağır bastığını hem de mevcut düzene tepkili olduklarını yazıyordu. "Bu nedenlerle," diyordu, "topraksız ve az topraklı köylü kitleler arasında çalışmak ve onları sosyalist harekete kazanmak bugünün başta gelen sorunları arasındadır" (Boran, 1969f: 3). Fakat, Behice Boran, bu noktadan yola çıkarak "partiyi köylere yerleştirmek" taktiğine ulaşmanın doğru olmayacağını savunuyordu. Çünkü, kısa vadeli açıdan bakıldığında yoksul köylü kesimler sosyalist hareketin nicel bakımdan büyük gücü olabilirlerdi. Ancak bu, sadece, işçi sınıfının yoksul köylü kesimlere ve öteki emekçi sınıflara öncülük edebilecek düzeyde örgütlü ve bilinçli olması şartıyla anlamlı olabilirdi. Bu nedenle, Behice Boran, parti çalışmalarının yoğunlaşacağı alanın işçi sınıfı olması gerektiğini ısrarla savunuyor, "parti çalışmalarını işçi sınıfı üzerinde yoğunlaştırmak hiç bir gerekçe ile ihmal edilemez" diyordu (Boran, 1969f: 3). Behice Boran, Aybar'ın TİP'i köylere yerleştirmek fikrinin işçi

sınıfı içinde etkin çalışmalar yapmak imkanını fiilen bulamamasına bağlıyor, ama bu eksikliği, yönü köylere çevirerek ve bunu kuramlaştırarak kapatmanın, haklı çıkarmanın mümkün olmadığını belirtiyordu. Boran'a göre TİP, işçi sınıfı içinde etkin çalışmalar yapma imkanını fiilen bulamadıysa, bunun temel nedenlerinden biri "yeterince aranmamış olması"ydı ve yapılacak iş, bu konuda ısrarcı olmaktı (Boran, 1969f: 3).

Boran'ın, işçi partisini köylere yerleştirme fikrine karşı çıkışının ardında maddeci tarih görüşü ve sınıf mücadeleleri tarihinin bilgisi bulunuyordu. Boran'a göre, fazla gelişmemiş olsa bile hakim olan kapitalist üretim ilişkileri içinde, başka sınıfların sayısal üstünlüğü olsa bile, iki temel sınıf vardı. Bunlar; işçi sınıfı ve burjuvaziydi. Köylülük ise, bir temel sınıf değildi. Sınıf mücadelesi ve sınıf düşüngüsü ancak temel sınıflara ait olabilirdi; bunların dışında kalan katman ve sınıfların ise kendilerine ait bağımsız bir mücadeleleri ve düşüngüleri olamazdı. "Ne Türkiye'de, ne her hangi bir başka toplumda köylü sınıfının burjuvaziden ve işçi sınıfından ayrı ve bağımsız, kendine özgü bir sınıf ideolojisi ve sınıf mücadelesi yoktur, olmamıştır" diye yazıyordu Behice Boran, "tarihte köylü isyanları, köylü hareketleri ve bunlara öncülük eden liderlerin çok kısa süre için politik iktidarı kısmen ele geçirmeleri görülmüştür, ama köylü devrimleri ve sürekli iktidarları görülmemiştir. Köylü sınıflar ya burjuvazinin öncülüğündeki devrimci hareketlere feodal beylere karşı katılır, ya da işçi sınıfı öncülüğündeki sosyalist devrimci hareketlere katılarak işçi sınıfının güçlü müttefiki, devrimci ordusu haline gelir" (Boran, 1969f: 3).

Behice Boran'ın, parti kuramı ve modeli konusunda Aybar'a yönelttiği bir diğer eleştiri ise, "parlamentarizm" konusundaydı. Behice Boran, Mehmet Ali Aybar'ın, sosyalizmin iktidara geliş yolunun mutlak olarak yasal sınırlar içinde ve parlamenter yoldan olabileceğine ilişkin tezine karşı, bu yolun, belirli tarihsel koşullarda ve sınıfsal dengelerin belirli bir uğrağında sosyalizmin iktidara geliş yollarından yalnızca biri olabileceğini, tarihsel koşullar ve sınıfsal dengeler değiştiğinde mücadele biçimlerinin ve iktidara geliş yolunun da değişebileceğini savundu. Yasal ve parlamenter yoldan iktidara gelmek, Behice Boran açısından, bir ilke değil, tarihsel süreçler ve sınıfsal ilişkilerin belirli bir uğrağında ortaya çıkabilecek tarihsel bir imkandı.

Behice Boran, sosyalizmin iktidara gelişinin belli başlı iki yolu olduğunu düşünüyordu: ihtilalle ve seçimle. Boran açısından, bir ülkede hangi yolun geçerli olacağı, esas olarak, nesnel koşullar tarafından belirlenebilirdi. "Bir toplum," diyordu Boran, "objektif şartlarıyla ihtilalci-devrimci bir duruma doğru gidiyorsa orada ihtilalci hareketler, örgütlenmeler, liderler belirir; gitmiyorsa, ihtilalci bir devrimin ne kadar sözü edilirse edilse, bu amaçla örgütler meydana getirilse, ihtilal olmaz" (Boran, 1969k: 5). Bununla beraber, Behice Boran'ın, örgütlerin, kadroların, liderlerin, sosyalizmin hangi yoldan iktidara geleceğinin belirlenmesinde hiçbir rolleri olmayacağını düşündüğü sanılmamalıdır. Boran, örgütlerin kadroların ve

liderlerin iktidara geliş yolunun belirlenmesinde bir rolleri olabileceğini, fakat, bu rolün açığa çıkabilmesinin yine tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı olacağını düşünüyordu. Eğer, tarihsel ve toplumsal şartlar ihtilalci örgütlerin, kadroların ve liderlerin belirip tutunmasına olanak vermiyorsa, bu örgütler ne kadar sağlam, kadrolar ne kadar nitelikli, liderler ne kadar karizmatik olursa olsun ancak iki sonucun ortaya çıkabileceğini saptıyordu Behice Boran: "Ya küçük, toplum sınırlarının kenarında kalmış kendi içine kapalı gruplaşmalar olur ya da ihtilalcilikleri sözde kalan, bir sosyal hareket olarak hiç de bu niteliği taşımayan örgütler olurlar" (Boran, 1969k: 5).

Behice Boran, 1960'lı yıllar Türkiyesi'nde sosyalizmin seçimle iktidara gelebileceğini böylesi bir toplumbilimsel çözümlemeden çıkarmıştı. Boran'a göre, 1960'lı yıllar Türkiyesi'nde nesnel olarak ihtilalci-devrimci şartlar oluşmamıştı ve görünür bir gelecekte de oluşacağa benzemiyordu. Öte yandan, nesnel koşulların elverişsizliğine rağmen ihtilalci bir yol seçilse bile, bu yoldan iktidara geliş için gerekli gizli örgütlenmeye, silahlanmaya, gerilla birlikleri oluşturmaya ve geliştirmeye uygun bir ortam bulunmuyordu. Oysa, 1961 Anayasası çerçevesinde sosyalist hareketin gelişmesinin ve seçim yoluyla iktidara gelmesinin "imkan ve ihtimali" Türkiye'de mevcuttu. Fakat bu, sadece bir imkan, sadece bir ihtimaldi. Boran, Mehmet Ali Aybar gibi genel oy ve yasal yolu mutlaklaştırmadığı gibi, "anayasaya saygılı olmanın", anayasayı koruyormuş gibi görünen "asker-sivil aydın zümrenin" varlığının hakim sınıflar ve emperyalist ülkeleri, iktidara yürüyen bir sosyalist harekete seyirci kalmaya iteceği gibi hayallere de kapılmıyordu. "Kanunlar çerçevesinde dahi" diyordu, "iktidara gelmek sosyalist hareket için kolay değildir. ... Sosyalist bilince varmış, zorlukları göğüslemeye yetenekli ve mücadeleci bir teşkilat kadrosuna olan ihtiyacın bir nedeni de budur" (Boran, 1969k: 5).

Bununla birlikte, Behice Boran açısından, "sosyalist bilince varmış, zorlukları göğüslemeye yetenekli ve mücadeleci bir teşkilat" olsa ve "işçi-emekçi sınıflar ve onlarla kader birliği etmiş sosyalist aydınlar" ve "gençlik", "hızla örgütlenip memleketin politik hayatında ağırlıklarını hissettirse" bile, emperyalist ülkeler ve egemen sınıflar sosyalist hareketin anayasa çerçevesinde gelişmesini engellemeyi başarabilirlerdi. Bu durumda, sosyalist hareketin "yön ve nitelik değiştirmesi", yani "ihtilalci hareket ve örgütlenmelere" dönüşmesi gündeme gelebilirdi. "Çünkü," diyordu Behice Boran, "sorun, aslında, karşılıklı sınıf güçleri dengesi sorunudur. Ama o takdirde egemen sınıflar iktidarı bu dönüşümün baş sorumlusu olur ve Anayasa teminatı altındaki bir hareketi bastırmak, seçimleri önlemekle meşruiyetini yitirmiş olur. Direnme, hem bir Anayasa hakkı olarak hem de de sosyal bir zorunluluk olarak belirir, çünkü toplumun doğal ve zorunlu gelişme sürecine cebren ve keyfî olarak set çekilirse toplumdaki gelişme durmaz, yeni yollar bulur" (Boran, 1969k: 5).

Behice Boran, tarihsel süreçler ve sınıf ilişkilerinin farklı uğraklarında sosyalist hareketin "yön ve nitelik" değiştirebileceğine, yani anayasa çerçevesi içinde

bir hareket olmaktan ihtilalci bir harekete dönüşebileceğine ilişkin saptamasıyla, TİP'in koşullar gerektirdiğinde ihtilalci bir örgüte dönüşebileceğini ima etmiyordu. Ona göre, sosyalist harekete yasal yol kapatıldığında ve seçimle iktidara gelme imkanı ortadan kalktığında, TİP, tarihsel görevini tamamlamış olacaktı. Behice Boran, bunu TİP'in kendi niteliğine bağlıyordu: "TİP ... Anayasa çerçevesi içinde işçi-emekçi sınıfları örgütleyip bilinçlendirmek ve seçimler yolu ile iktidarı kazanmak aracıdır. Amaçla araç arasında bağ vardır. Sosyalizmi başka yoldan –ihtilalci yoldan– gerçekleştirmek amacı başka çeşit araçları, yani örgütlenmeleri ve faaliyet şekillerini gerektirir" (Boran, 1969k: 5).

Özetlenecek olursa, Behice Boran, sınıf bilinci ve parti kuramı konusunda, işçi sınıfının siyasal bilincinin kapitalist üretim süreçleri içinde kendiliğinden oluşabileceği fikrini reddediyor; sınıf bilincinin oluşum ve gelişiminde partiye merkezi bir önem atfediyor; sosyalist düşüncenin işçi sınıfı dışından aydınlar tarafından kuramlaştırılabileceğini savunuyor; işçi partisinin işlevinin emekçi sınıfların hak ve çıkarları uğruna verdikleri mücadeleyi örgütlemek, birleştirmek ve sınıf mücadelesinin gündelik pratikleri içinde sınıf bilincinin gelişmesini sağlamak olarak tanımlıyor; parti çalışmalarının yoğunlaşması gereken alanın işçi sınıfı olması gerektiğini vurguluyor; işçi sınıfının, iktidarı, ilkesel olarak yalnızca parlamenter yoldan alabileceği fikrine karşı çıkıyor, parlamenter yolu tarihsel süreçler ve sınıf ilişkilerinin uygun bir uğrağında geçerli bir imkan olarak değerlendiriyordu.

Bütün bu açılardan bakıldığında, Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran arasında, sınıf bilinci ve parti kuramı bahsinde derin, uzlaşması neredeyse olanaksız bir ayrım olduğu görülüyordu. Birisi "kendiliğindenciliği" savunuyordu, öteki "bilinçliliği"; birisi "popülist" bir parti fikrine sahipti, öteki Leninist; birisi köylü sınıfları temel almaktan yanaydı, öteki işçi sınıfını; birisi "parlamentarist" bir yaklaşıma sahipti, öteki parlamenter yoldan gelmeyi iktidar yollarından yalnızca biri olarak değerlendiriyordu.

Bürokrasi

Mehmet Ali Aybar'ın temel yapı-üst yapı mecazına getirdiği yorumun üçüncü sonucu, bürokrasi konusundaydı. Bu konu, TİP içindeki büyük fikir ayrılığının temel izleklerinden biri oldu. Bürokrasi üzerine TİP içinde başgösteren tartışma, Aybar'ın sınıf çözümlemesinden ayrıldığının temel göstergelerinden biri olarak ortaya çıktı. Aybar, 1960'lı yıllar Türkiyesi'nde bürokrasiyi "egemen sınıf" olarak tanımlamakla, dolaysız üreticiler tarafından yaratılan artığa el koymanın mekanizmaları ile bu artığın yeniden paylaşım mekanizmaları arasındaki ayrımı silerek ve "kamu yönetimi" ile "yönetici sınıf" kavramlarını karıştırarak Marksist sınıf çözümlemesinden radikal bir şekilde ayrıldı. Behice Boran, Mehmet Ali Aybar'ın 1960'lı yıllar Türkiyesi'nde bürokrasiyi "egemen sınıf" olarak tanımlamasını maddeci tarih görüşü açısından eleştirdi.

Mehmet Ali Aybar'ın, bürokrasi konusundaki tezleri, onun temel yapı-üst yapı

mecazına getirdiği yorumla yakından ilişkiliydi. Çünkü, Aybar, emekçi sınıfların yüzeye çıkmış tepkilerinin tarihsel olarak devleti yönetenlere karşı biriktiğini düşünüyor, bu tepkiyi oya tahvil etmek gibi stratejik bir perspektife sahip olduğu için Osmanlı toplumunun "devlet sınıfı"na referansla bürokrasiyi emekçi sınıfların diyalektik karşıtıymışçasına "egemen sınıf" olarak tanımlıyordu. Bu tanımlama, Mehmet Ali Aybar'ın "üst yapı çelişkilerine ağırlık vermek" fikriyle uygunluk içindeydi. Aybar'ın kurgusunda halkın haysiyetini, şerefini kıran, hürriyetini kısıtlayan, halk tarafından "jandarma dipçiği ve tahsildar baskısı" ile özdeşleştirilen bürokrasi ile bunlara geleneksel olarak her şeyden çok önem veren halkın kendisi arasında toplumsal sınıf karşıtlığı varmış gibi görünüyordu. Bu karşıtlık, Aybar açısından sosyalist strateji ve taktik bakımından merkezi bir yere oturuyordu.

Buna karşılık, Mehmet Ali Aybar'ın, bürokrasiyi "egemen sınıf" olarak tanımlaması kendi genel düşünce yapısına uygun olmakla birlikte, Marksist sınıf çerçevesinin dışında kalan bir tanımlamaydı. Behice Boran, Mehmet Ali Aybar'ın bürokrasi konusundaki çözümlemesini, kuramsal düzeyde maddeci tarih görüşü açısından, strateji ve taktik düzeyinde ise sosyalist politika açısından eleştirdi. Boran, bürokrasi konusunda Yön aydınlarıyla girdiği tartışmada öne sürdüğü tezler ile Aybar'a yönelttiği eleştirilerin bileşkesinden, Marksist bir bakış açısıyla bürokrasi kuramını yeniden kurdu.

Mehmet Ali Aybar'ın sadece Osmanlı bürokrasisini değil, Cumhuriyet bürokrasisini de "egemen sınıf" olarak tanımlaması, Batı Marksizmi içinde başlayıp Türkiye sosyalist hareketine de yayılan Asya Üretim Tarzı tartışmaları bağlamına denk düşen, o tartışmalardan esinlenen bir durumdu.

Asya Üretim Tarzı kavramının ve bu kavram üzerine yürütülen tartışmaların, siyasal boyutları da olan, uzun ve karmaşık bir tarihi vardır. Marx'ın Hindistan üzerine yazılarında beliren Asya Üretim Tarzı kavramı, Josef Stalin'in 1938 yılında yayımlanan *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm* kitabına kadar tarihçiler ve Marksist kuramcılar arasında tartışma konusu olmuştu. Stalin, kitabında Asya Üretim Tarzı'nı, Marksizm karşıtı bir görüş olarak reddedince,[305] bu, Sovyetler Birliği yörüngesindeki Marksistler arasında tartışılması imkansız bir konu haline gelmişti. Gelgelelim, Marx'ın 1857-1858 yıllarındaki notları, *Grundrisse* adıyla 1939-1941 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde kitaplaştırılınca, Marx'ın, konuya sanılandan daha çok önem verdiği anlaşılmış oldu. Bu durum, Asya Üretim Tarzı'nın yeniden tartışma gündemine gelişinin temellerini kurdu. Tartışmanın, siyasal yanları ise, Karl August Wittfogel'in 1957'de yayınlanan ve büyük tartışmalar yaratan eserinde, Asya Üretim Tarzı ile "çağdaş komünist totaliterlik" arasında kurduğu ilişkiyle alevlendi. Kruşçev'in 1956 yılındaki Stalin raporunun ardından, bu siyasal boyut, Stalin dönemine duyulan tepkilerin bir ürünü olarak giderek genişledi. Konu, 1964 yılında Fransa'da yayınlanan *La Pensée* dergisi tarafından yeniden tartış-

[305] Stalin, "Tarih, beş *temel* üretim ilişkisi tipi tanır: İlkel komün, kölelik, feodal düzen, kapitalist düzen ve sosyalist düzen" diyor, Asya Üretim Tarzı'ndan hiç söz etmiyordu (Stalin, 1992: 674).

maya açıldı ve Marx'ın Asya Üretim Tarzı üzerine çözümlemeleri giderek Stalin rejimini açıklamaya yarayan bir kavram olarak kullanılmaya başlandı (Hanioğlu, 2003).

Asya Üretim Tarzı kavramının siyasal bir içeriğe bürünmesi ve Batılı Marksistler tarafından giderek Stalin rejimini açıklamaya yarayan bir kavram olarak kullanılmaya başlamasının dayanağı şuydu: Marx'ın "Asyatik" dediği kapitalizm öncesi üretim biçimi çözümlemesi, bu toplum tipinde, devletin, hem sınıf hem devlet olduğunu gösteriyordu. Bu toplum tipi, iktisadi olan ile iktisat dışı olanın, sınıfa ait olan ile devlete ait olanın, mülkiyet ilişkileri ile siyasi ilişkilerin en az farklılaştığı toplum tipi idi (Wood, 2003a: 48-50). Bu çözümleme, Stalin dönemi Sovyetler Birliği'ndeki bürokratik rejimin açıklanmasına yarayacak bir çözümlemeymiş gibi görünüyordu.

Asya Üretim Tarzı üzerine yapılan tartışmalar, 1960'lı yıllar Türkiye sosyalist hareketinde de yankılarını buldu. Türkiye sosyalist hareketi içinde Asya Üretim Tarzı üzerine yapılan tartışmalar, önce geçmişe dönük bir tartışmaymış gibi başladı. Bu tartışmanın habercisi, Behice Boran ile Cahit Tanyol arasında, 1962 yılında başlayan Osmanlı'nın toplumsal ve sınıfsal yapısıyla ilgili tartışmaydı. Daha önce gösterdiğimiz gibi, bu tartışmada, Cahit Tanyol, 'Osmanlı'da ferdî mülkiyet yoktu' varsayımından hareketle Osmanlı'nın sınıfsız bir toplum olduğunu öne sürmüştü. Behice Boran ise, üretim ilişkilerinden ve artı-emeğin üreticiden çekilip alınma biçiminden hareket ederek Osmanlı toplumundaki idare eden-idare edilen ayrımının sınıf ayrımına denk düştüğünü savunmuştu.

Osmanlı toplum yapısının Asya Üretim Tarzı tartışmaları ekseninde yeniden değerlendirilme süreci ise, Sencer Divitçioğlu'nun, *Az-Gelişmiş Ülkeler ve Asya Tipi Üretim Tarzı* başlıklı çalışmasının 1966, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu* başlıklı çalışmasının 1967 yılında yayımlanmasıyla gündeme geldi. Divitçioğlu, Osmanlı toplumunun, "sınıfların aldığı şekil, birleşim ve sınıflar arasındaki ilişkiler bakımından Avrupa feodalizminden çok muhakkak ki, Asya üretim tarzına yaklaştığını"; "Osmanlı toplumunda devlet ya da onu temsil edenler[in] hakim sınıf" olduğunu savundu (Divitçiloğlu, 2003: 124). Divitçioğlu'nun, bu saptamalara ulaşan çalışmasının amacı ise, kendi sözleriyle, "... günümüzün Türk toplumunu anlamak için, dünden önceki Osmanlı toplumunun araştırılması" idi. Çünkü, Divitçioğlu açısından, "dünün araştırılması, bugünün anlaşılması için elzem"di (Divitçioğlu, 2003: 23). Bununla birlikte, Divitçioğlu, dünün araştırılmasından elde ettiği sonuçlardan bugünün Türkiyesi'ni anlamaya yönelmemiş, buna hazır olmadığını belirtmişti (Divitçioğlu, 2003: 23). Gelgelelim, Divitçioğlu, Türkiye'nin bugünkü toplum yapısını anlamak amacıyla giriştiği çalışmasında "güçlü devlet geleneği tezi"ni oluşturacak temel perspektiflerin ana hatlarının ipuçlarını vermeyi ihmal etmemişti. Sözgelimi, "Avrupa feodalitesinde görülen insandan insana bağlılık, Osmanlı toplumunda *devletten topluma* bağlılık şeklinde yansır. Bu bağlılığı sağlayan, devletin yüce otoritesi, din, töre

ve geleneklerden oluşan *birliktir*. ... Osmanlı toplumunun ... iktisadî mantığı, bireyin, toplum içinde özel ve bağımsız olarak ortaya çıkmasını önlemiştir" diyordu (Divitçioğlu, 2003: 126).

Sencer Divitçioğlu'nun gerek Osmanlı'nın toplum yapısına ilişkin saptamaları, gerekse de Osmanlı'dan bugüne devrettiğini ima ettiği devlet-vatandaş karşıtlığına ilişkin çizdiği perspektifler, 1960'lı yıllar Türkiyesi'nin temel çelişkisini üst yapılarda arayan ve sosyalist strateji ve taktikleri bu çelişkilere göre oluşturmak isteyen Mehmet Ali Aybar için hayli elverişli bir kavramsal çerçeve işlevi gördü.

Mehmet Ali Aybar, Sencer Divitçioğlu'nun Osmanlı'nın toplum yapısına ilişkin saptamalarını benimsemekle kalmadı; bu saptamaları, 1960'lı yıllar Türkiyesi'nde devleti temsil edenlerin, yani bürokrasinin, bir "sınıf", hatta "egemen sınıf" olduğunu ileri sürdü.

Ek olarak, Aybar, Osmanlı'nın "ceburrut devlet geleneği"nin 1960'lı yıllar Türkiyesi'nde de devam ettiğini, sosyalist politikanın temel yöneliminin de devletin ceberrutluğuna karşı hürriyetçi bir temelde kurulması gerektiğini savundu.[306] Mehmet Ali Aybar, genellikle, Osmanlı'dan beri süregelen "ceberrut devlet geleneği" ile Sovyetler Birliği'nde kurulan bürokratik rejim arasında bir benzerlik gördüğü için,[307] kendi sosyalizm tasarımını da hem Osmanlı, hem Sovyet geleneğindeki bürokratik, "ceberrut" yapıdan ayırmaya başladı. Böylece Türkiye emekçi sınıflarını hem yüzyıllardan beri altında tutuldukları "ceberrut devlet geleneği"nden kurtarmak hem de onlara Sovyet geleneğinden gayrı bir sosyalizm vaadinde bulunmak amacıyla "güler yüzlü sosyalizm" ya da "sosyalizmin güzel yüzü" kavramlarını[308] geliştirmeye yöneldi.

Mehmet Ali Aybar'ın konuyla ilgili fikirlerine yakından bakmak gerekiyor. Aybar'ın bürokrasi tartışmalarında öne sürdüğü üç temel tezi vardı.

Birinci tez, Osmanlı toplumunda yönetici kadronun "egemen sınıf" olmasıydı. Aybar bu tezini, "başta Padişah, Şehzadeler ve Vezirler olmak üzere İlmiye, Seyfiye, Kalemiye, yani sarıklı, asker ve mülkiye sınıflarına mensup yöneticiler"in, "toprak rantından en yüksek payı almalarına"; "tüm ekonomik faaliyetleri düzenlemek ve çalışma şartlarını belirlemek yetkilerine sahip olmalarına" ve yetkilerini miras yoluyla çocuklarına tamamen devredemeseler bile çocuklarını okutmak, yetiştirmek olanakları bulunmaları dolayısıyla devlet kapısına alma gücüne sahip olmalarına dayandırdı (Aybar, 1968: 645-647).

---

[306] Aybar'ın bu yaklaşımı, bir eğilim olarak Türkiye'de "güçlü devlet geleneği" tezini savunan Şerif Mardin, Metin Heper, Çağlar Keyder, Ahmet İnsel, Ziya Öniş gibi yazarların görüşleriyle önemli paralellikler taşır. Türkiye'de "güçlü devlet geleneği" tezinin Marksist açıdan bir eleştirisi için bkz. (Dinler, 2003: 17-54).

[307] Aybar, 28 Eylül 1968'de TİP Genel Yönetim Kurulu'nda yaptığı konuşmada "bürokratik, ceberrut Osmanlı tipi devlet geleneği" ile Sovyetler Birliği'ndeki "bürokratik devlet" yapısı arasında koşutluk kuruyor (Aybar, 1988c: 36).

[308] "Güler yüzlü sosyalizm", Mehmet Ali Aybar'ın İngilizcede "Socialism with a human face", Fransızca'da "Socialisme à visage humain" kavramlarından yaptığı güzel bir Türkçeleştirmeydi (Satılgan, 2003)

Mehmet Ali Aybar'ın, bürokrasi tartışmalarında öne sürdüğü ikinci tezi, Osmanlı toplumundaki yönetici kadronun "sui generis" [kendine özgü, eşsiz] olduğuydu. Aybar, bu tezini Osmanlı toplumunun yönetici kadrosunun "adeta devletle bütünleşmesine", yukarıda belirtilen, sahip olduğu yetkilerini "yüzlerce yıl nefsinde toplamış olmasına" dayandırdı (Aybar, 1968: 646).

Mehmet Ali Aybar'ın üçüncü tezi, Osmanlı toplumunun yönetici kadrosunun 1960'lı yıllar Türkiyesi'ne uzanacak bir biçimde egemen sınıf olma özelliğini hiç yitirmediğiydi (Aybar, 1968: 649). Aybar, bu tezini, İkinci Meşrutiyet'ten sonra işbaşına geçen ve "ceberrut, merkeziyetçi, totaliter Osmanlı tipi devlet çarkını çeviren örgüt" olan İttihat ve Terakki ile Cumhuriyetten sonra bu görevi üstlenen CHP'nin Osmanlı yönetici kadrosu ile aynı özelliklere sahip olmasına ve bu özelliklerin 1950'den sonra da korunmasına dayandırıyordu (Aybar, 1988c:193).

Aybar'ın bu üç tezinin siyasal sonucu, "bürokrasiyi", "ağa" ve "kompradorlar" ile birlikte egemen sınıf blokuna dahil etmesi, böylece Türkiye'nin temel çelişkisini "Amerikan emperyalizmi ve ortakları Ağa-Komprador Amerikancı Bürokrat üçlüsü ile tüm emekçi sınıf ve tabakalar arasında"ki çelişki olarak tanımlaması oldu (Aybar, 1968: 658).

Fark edilebileceği üzere, Mehmet Ali Aybar, bu konuda da MDD kuramcılarının ters simetriği bir konumdaydı. Nasıl ki MDD kuramcıları asker-sivil aydın zümre olarak adlandırdıkları devleti çekip çeviren bürokrasiye tarihsel olarak ilerici bir rol biçmişler ve bu tabakayı toplumsal gelişmenin öncü gücü olarak tanımlamışlarsa, Mehmet Ali Aybar da aynı kesimi tarihsel olarak gerici olarak kabul etmiş ve bürokrasinin hiçbir ilerici rol oynayamayacağını ileri sürmüştü. Sözgelimi, gazeteci Abdi İpekçi ile yaptığı konuşmada "Bunlar halktan kopuk. Bunların halkla hiçbir alakası yok. Üstelik yüzlerce yıldır halkı ezdikleri için halk bunlara karşı" demişti (İpekçi, 1969: 136).

Behice Boran'ın, bürokrasi tartışmaları bağlamında 1969 Yazı'nda öne sürdüğü tezler, Mehmet Ali Aybar'ın tezlerinden sadece biriyle paralellik gösteriyordu, diğerlerini ise hem kuramsal hem de siyasal bakımdan sistematik bir eleştiriye tabi tutuyordu.

Behice Boran, Aybar'dan daha farklı bir biçimde gerekçelendirmiş olsa da, Osmanlı toplumunda yönetici kadronun "egemen sınıf" olduğuna ilişkin görüşünü paylaşıyordu. Behice Boran açısından, Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetici grubun bir sınıf olması, iki nedenden kaynaklanıyordu. Birinci neden, Osmanlı toplumunda, yönetici grubun "ekonomik, politik ve askerî kudreti" elinde toplamasıydı. Buna bağlı olan ikinci neden ise, "sivil ve askerî yönetim düzeniyle toprak mülkiyeti ve işletmeciliği düzeninin birbiri üzerine kapaklanmış, birbirine bağlanmış olmasıydı" (Boran, 1969c: 5). Behice Boran, bu iki niteliğin, aralarında birçok bakımdan önemli farklar bulunmakla birlikte, gerek Batı Avrupa feodalizminde gerekse de Asya Üretim Tarzı'nda (ve bu arada Osmanlı toplumunda) ortak olduğunu, bundan ötürü her iki toplum tipinde de yönetici grubun aynı zamanda

yönetici sınıf olduğunu düşünüyordu. Çünkü, hem Batı Avrupa örneği feodal düzende hem de Asya Üretim Tarzı'nda mülkiyet biçimleri hukuki açıdan ne kadar farklı olursa olsun, artığa el koyma biçimi ne kadar değişik biçimlerde gerçekleşirse gerçekleşsin artığa el koyma mekanizmasının kendisi bir sınıf karşıtlığı yaratıyor; yönetici sınıf hem devlet hem sınıf, yönetilen sınıf da sömürülen sınıf oluyordu Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'na ister Asya Üretim Tarzı isterse de feodal denilsin, yönetici grubun aynı zamanda bir sosyal sınıf olması bakımından sonuç değişmiyordu (Boran, 1969c: 5-6).

Behice Boran, Mehmet Ali Aybar'ın Osmanlı toplumundaki yönetici grubun "sui generis" bir yönetici sınıf olduğuna ilişkin görüşünün maddeci tarih görüşü açısından kabul edilemeyeceğini savundu. Behice Boran'a göre, bu görüş iki bakımdan hatalıydı. İlk olarak, yönetici grubun aynı zamanda yönetici sınıf olması, sadece Osmanlı toplumuna özgü bir durum değil, belirli bir toplum tipine özgüydü. Belirli bir toplum tipinde uygulamalar ülkeden ülkeye değişebilir, farklılaşabilirdi. Bununla birlikte, bir toplum tipinin tanımlanması öteki toplum tiplerinden ayrıştırılması ancak temel ve genel niteliklere bakılarak yapılabilirdi. Behice Boran'ın kendi sözleriyle: "Her toplum **tipi** temel ve genel nitelikler tespit edilerek belirtilir. Her tipin somut toplumlarda somut belirtisi, biçimi o topluma göre özellikler gösterir, ama bundan dolayı **sui generis** bir düzen, eski deyimiyle nevi şahsına münhasır bir düzen denemez" (Boran, 1969c: 5-6) [vurgular aslında].

Behice Boran'ın, bürokrasi tartışmalarında Mehmet Ali Aybar'a yönelttiği ikinci eleştiri, Aybar'ın, Osmanlı tarihi ile Cumhuriyet dönemi arasında bir ayrım yapmaksızın ve bu uzun dönem içinde yönetici grupta bir nitelik dönüşümü olduğunu görmeksizin, Osmanlı-Türk toplumu içinde bürokrasiyi adeta bir "ebedi sınıf" olarak tanımlamasına,[309] Osmanlı-Türk tarihindeki işlevini genel bir kural olarak "gerici" diye tarif etmesine yönelikti. Behice Boran'a göre, Aybar bu yaklaşımıyla, biri yöntembilimsel öteki tarihsel, iki hata yapıyordu.

Aybar'ın, Osmanlı-Türk toplumunda bürokrasiyi bir "ebedi sınıf"mışçasına tasvirindeki metodolojik yanlış, bu tabakayı toplumsal değişmenin dışında ya da üstündeymiş gibi görmesinden kaynaklanıyordu Boran'a göre. Oysa "her şey yavaş veya hızlı değişme halinde olduğu gibi, bu tabaka da sosyal değişme süreci dışında kal[mamış], Osmanlı İmparatorluğu düzeninden bu yana değişmiş ve halen değişmekte" idi (Boran, 1969b: 5). Bu görüş açısı, Behice Boran'a, Osmanlı toplumundaki yönetici grubun, Osmanlı'nın kendi tarihsel dönüşümü içinde, gerek sınıfsal konum gerekse de tutum bakımından başkalaşma süreçlerini saptama imkanı veriyordu.

Boran'ın görüş açısına göre, Osmanlı toplumunun hem yönetici grubu hem de yönetici sınıfı, toplum yapısının değişmesine paralel olarak niteliksel bir dönüşüm

---

[309] Bürokrasinin "ebedi sınıf" olarak tanımlanması, daha sonra "liberal sol" ve "sivil toplumcu" yazarlar tarafından da sahiplenildi. Bu tanımlamanın maddeci tarih görüşü açısından yapılmış bir eleştirisi için bkz. (Boratav, 2005: 16-22).

geçirmiş, sınıf olmaktan çıkarak bürokratik bir tabakaya dönüşmüştü. Boran, bu dönüşümün radikal noktasının 19. yüzyıl olduğunu düşünüyordu. Diyordu ki:

> ... 19. yüzyıldan bu yana sivil ve askerî yönetim düzeni toprak mülkiyeti ve işletmeciliği düzeni üzerine kapaklanmış, ona bağlanmış olmaktan çıkmıştır, bu görevliler, artık görev karşılığı doğrudan doğruya toprak rantından pay almamaktadırlar. Yönetici grubun ekonomik temeli değişmiştir, Osmanlı düzenindeki gibi bir sınıf değildir artık. Bu, temel, niteliksel bir değişikliktir ... 19. yüzyıldan bu yana yönetici grup artık bir 'bürokrasi' niteliği kazanmıştır (Boran, 1969c: 6).

Bürokrasi, Behice Boran açısından, İttihat ve Terakki ve CHP dönemlerinde, Osmanlı İmparatorluğu yönetici sınıfından farklı bir işlev görmüştü. Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi "kendi çıkarlarına, kendi hiyerarşisi içinde en üst makam olan padişaha hizmet etmek" yerine "egemen sınıflara hizmek etmek" durumunda bulunuyordu. "Çünkü," diye yazıyordu Behice Boran, "artık toplumda büyük toprak sahipleri sınıfı, ticaret ve daha geriden gelen sanayi sınıfları belirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na özgü üretim ilişkileri düzeni ortadan kalkmış, kapitalist üretim ilişkileri hakim üretim ilişkisi haline gelmiştir" (Boran, 1969c). Gerçi, Behice Boran, bu dönemin toplum ve sınıf yapısını irdelerken Mao'nun Çin toplumunun sınıf yapısını çözümlerken kullandığı "bürokratik burjuvazi" kavramına başvurmuştu. Fakat kavram, bürokrasinin "egemen sınıf" oluşunu ima etmek üzere değil, bürokrasinin üst kademelerinin, yetkilerini kullanarak, "nüfuz ticareti" yapmak, şirketlere ortak olmak gibi yollarla burjuvalaşma ya da toprak sahibi olmalarını açıklamak amacıyla kullanılmıştı. Yani, "bürokratik burjuvazi", bürokrasinin egemen sınıf oluşuna değil, mevki yardımıyla egemen sınıflara dahil olan bürokratlara işaret ediyordu (Boran, 1969d: 6).

Behice Boran'a göre, bürokrasinin Osmanlı-Türk tarihinde oynadığı rol, toplumsal dönüşüm içindeki işlevine göre ne kural olarak "gerici" ne de kural olarak "ilerici"ydi. Boran, kendi sınıfsal konumundan ötürü, Osmanlı ve Cumhuriyet bürokrasisi ve aydınlarının, siyasi ve ekonomik bağımsızlığı koruyarak kapitalizme geçişi beceremememelerinin eleştirilmesi gerektiğini, fakat sosyalistlerin beklediği anlamda devrimci olmadıkları için bu tabakanın geçmişte ve bugün hiçbir ilerici rol oynamayacağı fikrinin yanlış olduğu kanısındaydı. Bu bakımdan Osmanlı ve Cumhuriyet bürokrasisi ne MDD kuramcılarının söylediği gibi "devrimci bir geleneğin", ne Aybar'ın söylediği gibi "gerici bir geleneğin" sahibi olarak görülebilirdi. Bu çelişkili ve tutarsız tabaka hem geçmişte hem de içinde bulunulan dönemde, tarihsel süreçlere ve sınıf ilişkilerine bağlı olarak "ilerici" ve "gerici" roller üstlenmiş olabilirdi ve bu rakkaslanan tutum, gelecekte de farklı biçimlerde ortaya çıkabilirdi (Boran, 1969b).

Behice Boran'ın, bürokrasi konusunda Aybar'a yönelttiği kuramsal, yöntembilimsel ve tarihsel eleştirilerin esas hedefi, Aybar'ın kendi kuramsal, yöntembilimsel ve tarihsel çözümlemesinden çıkardığı siyasal sonuçları eleştirmekti. Çünkü Mehmet Ali Aybar, 1960'lı yıllar Türkiyesi'nde bürokrasiyi kompradorlar ve

ağalarla birlikte egemen sınıf olarak tanımlayınca, bu "sınıf"ı işçi ve emekçilerin tümden karşısına almış oluyordu. Bu karşıya alışın siyasal sonucu ise, bu "sınıf"ın yerini bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinin karşı tarafı olarak tarif etmek, ona hiçbir ilerici, devrimci rol atfetmemekti. Behice Boran ise, bürokrasiyi bir "sınıf" değil de bir "tabaka" olarak tanımladığı için, onun temel sınıflar arasındaki çelişkili tavrına odaklanıyor ve işçi sınıfının mücadelesinde bu tabakanın bir müttefik olarak kazanılması gerektiğine vurgu yapıyordu.

Bir toplumsal tabaka olarak bürokrasinin temel sınıflar karşısındaki çelişkili tavırlarının nedenleri ve görünümleri hakkında Behice Boran'ın öne sürdüğü tezlere, onun MDD kuramcılarıyla yürüttüğü tartışmaların ele alındığı bölümde değinilmişti. Hatırlanabileceği üzere, Behice Boran açısından bürokrasi, sistemi ayakta tutan kanunların, iktidar politikalarının ve hükümet tasarruflarının uygulayıcısı olduğu ölçüde egemen sınıflarla yan yana, sömürülen sınıflarla ise karşı karşıyaydı; ama, kendi tabaka çıkarları, değerleri ve devlet aygıtına hakim olma eğilimi bakımından da egemen sınıflarla karşı karşıya geldiği hallerde ise emekçi sınıflarla yan yana gelme eğilimindeydi. Bununla birlikte, bürokrasinin emekçi sınıflarla yana yana gelme durumlarında dahi onlara tepeden bakma eğilimleri, emekçilerin de gündelik hayatlarında bürokrasiyle kurdukları ilişkinin sanki egemen sınıfların kendisiyle kurulmuş olumsuz bir ilişkiymiş gibi görmeleri bu yan yana gelişi çelişkili kılıyordu.

Bürokrasi, temel sınıflarla kurduğu ilişkide çelişkili bir tavra sahip olmasına rağmen, işçi sınıfı, bu toplumsal tabakayı neden kendi mücadelesinin bir müttefiki haline getirmek için çaba harcamak zorundaydı? Behice Boran'ın bu soruya yanıtı, sınıf mücadeleleri tarihinin deneyiminden elde edilen iki sonuçla ilgiliydi. Birinci olarak, işçi sınıfı kendi iktidar mücadelesini sadece kendi başına vermekle başarıya ulaşamazdı; nasıl ki, tarihte, hiçbir sınıf kendi iktidar mücadelesini kendi başına vermemişse. Boran'ın kendi sözleriyle: "... hiç bir sosyal sınıf, ne kadar güçlü ve devrimci çizgiye gelmiş bulunsa da, devrimi kendi başına, öbür yardımcı ve müttefik sınıf ve tabakaların desteği, katkısı olmadan başaramaz" (Boran, 1969b: 6). İkinci olarak, işçi sınıfı kendi iktidarını sadece kendi başına kuramaz, kendi devletini tek başına kendisi çekip çeviremezdi. Boran, Lenin'in Ekim Devrimi'nden önce öne sürdüğü, işçi sınıfı iktidarında bürokrasi sorununun kolayca çözülebileceğine, devleti yönetme ve yürütme işlerinin kapitalizm koşullarında basit kayıt tutma işleri haline geldiğine ilişkin görüşüne[310] hayli mesafeli bir yaklaşımla, bu konuda, "Halkın toplumun her kesim ve kademesinde söz ve karar sahibi olması ve yönetici tabakanın bürokratik niteliklerini kay-

[310] Lenin, *Devlet ve İhtilal*'de şunları yazıyordu: "... kapitalizmin gelişmesi de ... 'herkes'in devlet yönetimine gerçekten *katılabilmesi* için zorunlu *öncülleri* oluşturur. ... kapitalistler ve memurlar alaşağı edildikten sonra, üretim ve bölüşümün *denetimi*, emeğin ve ürünlerin *kaydı* için, bugünden yarına, pekâlâ silahlı işçiler, tüm silahlı halk onların yerine geçirilebilir. ... kayıt ve denetim ... her şeyi, okuryazar ve aritmetiğin dört işlemini bilir herhangi birinin yapabileceği bir duruma indirgenmiş bulunan kapitalizm tarafından son derece *yalınlaştırılmıştır*" (Lenin, 1989: 112-113).

bedip emekçi halkın hizmetinde ve denetiminde teknik kadrolar haline gelmesi zamanla bir süreç içinde bilinçli ve sistemli bir çaba ile oluşturulup genişletilerek bütün toplum yönetimini kapsamasıyla gerçekleşecektir; bugünden yarına gerçekleşebilecek bir iş değildir" diyordu (Boran, 1969d: 7). Öyleyse, işçi sınıfı iktidarı, kendi devletinin çekip çevrilmesinde, baştan aşağı sosyalist kadrolarla değiştirilmesi mümkün olmadığı için, bir önceki düzenin bürokrat tabakasıyla iş görmek durumundaydı.

İşçi sınıfının, gerek iktidar mücadelesinde gerekse de kendi iktidarının kuruluşunda bürokrasiyi bir müttefik, yardımcı güç olarak kazanmak gerekliliği, Behice Boran'a göre, işçi sınıfına üçlü bir görev yüklüyordu.

Birinci görev, işçi sınıfı partisinin "eleştiri hakkını muhafaza ederek ve serbestçe kullanarak" bürokrasinin egemen sınıf iktidarına karşı verdiği her mücadeleyi, geçim sıkıntısı ve yaşam koşulları bakımından dile getirdiği talepleri desteklemekti. İşçi sınıfı partisi, bunu yaparken, bürokrasiyi "toplumun temel sorunları, sınıf ilişkileri, ülkenin nasıl hızla kalkınabileceği, iktidarın Anayasa ve millî bağımsızlığa aykırı politikasının nasıl önlenebileceği" gibi konularda aydınlatmalı; kendi sorunlarının esaslı biçimde ancak sosyalist bir düzende çözülebileceği fikrine kazanmalı; ilericiliğin laiklikten ve burjuva hayat tarzından ibaret olmadığını anlatmalıydı. İşçi sınıfı partisi, öte yandan, "cahil ve hor görülen halkın gerçekte anlayışlı, dinamik, becerikli bir politik güç olduğunu ... bürokratlara ve öbür aydınlara göstermek ve ispatlamak ... (emekçileri sosyalist hareket ve örgüt içinde eğitip aktif, yönetici duruma getirerek)" görevini yerine getirmeliydi (Boran, 1969d: 7).

İkinci görev, emekçi sınıfların bürokrasiye karşı yüzeye çıkmış tepkilerini, bu tepkilerin esas kaynağına yöneltmekti. "... işçi ve emekçi sınıfları da," diyordu Behice Boran, "toplumun temel yapısı, sınıf ilişkileri durumu ve bunun devlet aygıtı ve temsilcileri bürokratlarla bağlantıları konusunda eğitip aydınlatmak gerekir. Emekçi kitlelere kendilerini asıl horlayan, ezen, sömüren gücün, günlük hayatlarında karşılaştıkları bürokratlar değil, toprak ağası ve burjuva sınıfları olduğu, devlet aygıtının, memurlarının baskısının bundan doğduğu anlatılmalıdır" (Boran, 1969d: 7).

Üçüncü görev, işçi sınıfı iktidarında, emekçilerin toplumun her kesim ve kademesinde söz ve karar sahibi olabilmeleri, yönetici tabakanın bürokratik niteliklerinin sona erdirilmesi için, daha bugünden işçi ve emekçi sınıfların eğitilip yetiştirilmesiydi. Behice Boran, "parti içinde emekçiler örgüt faaliyetlerinde, çalışmalarında ve politik eylemde eğitilip yetişmeli, şimdiden bu gelenek parti içinde yeşermeli, çekirdek kadrolar meydana gelmelidir. Parti içinde tabanın bilinçli, sosyalist-demokratik yönetimi ve denetimi gerçekleştirilmelidir" diye yazıyordu (Boran, 1969d: 7).

Behice Boran, hem bürokrasiye ilişkin kuramsal çözümlemesiyle hem de ona karşı izlenecek yaklaşımla MDD kuramcılarından olduğu kadar Mehmet Ali

Aybar'dan da ayrılmıştı. Behice Boran açısından, bürokrasi ne geçmişte ve bugün kural olarak ilerici ve toplumsal dönüşümün öncüsüydü ne de ebedi bir egemen sınıf olarak toplumsal gelişmenin karşısındaydı. Bürokrasi ne toplumsal dönüşümün öncüsü sayılabilir ne de ağa ve komprador burjuvazi ile işçi sınıfının karşısına alınabilirdi.

Toparlanacak olursa, Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran arasında bürokrasiye kuramsal ve siyasal düzeydeki yaklaşımlar bakımından şu ayrımlar ortaya çıkıyordu: Birisi, bürokrasiyi Osmanlı-Türk toplumuna özgü, eşsiz ve ebedi bir sınıf olarak görüyordu, öteki ise yöneticilerin 19'uncu yüzyıla kadar feodal ve Asya Üretim Tarzı'na sahip toplumlardaki gibi (kimi farklılıklarıyla birlikte) Osmanlı toplumunda da aynı zamanda yönetici bir sınıf olduklarını, sonradan başkalaşarak bürokrasiye dönüştüklerini savunuyordu; biri, devleti yönetenleri Osmanlı-Türk tarihi boyunca "egemen sınıf" olarak tanımladığı için kural olarak emekçi sınıfların karşısına yerleştiriyor ve onda ilerici bir yön olamayacağını öne sürüyordu, öteki ise, bürokrasiyi bir toplumsal tabaka olarak tanımladığı için onun egemen sınıflarla tabi sınıflar arasında salınan tutumlarının doğasına odaklanıyordu; birisi, bürokrasiyi düzenin hakim sınıflarından biri olarak tanımladığı için işçi sınıfı mücadelesinin ona karşı da verilmesi gerektiğini iddia ediyordu; öteki ise bürokrasiyi, sosyalist açıdan eleştiri hakkı saklı kalmak kaydıyla, işçi sınıfının iktidar mücadelesine ve iktidarına kazanılması gereken müttefik bir güç olarak görüyordu.

Türkiye'ye Özgü Sosyalizm

Aybar'ın temel yapı-üst yapı mecazına getirdiği yorumun dördüncü sonucu, sosyalizmin her ülkede, başka ülkelerdekine benzemeyen, "eşsiz" bir biçimde kurulup gelişebileceği teziydi. Aybar'ın tasarımındaki "Türkiye'ye özgü sosyalizm" ya da "Türkiye sosyalizmi," Türkiye üst yapı özellikleriyle başka ülkelerden farklı olduğu için "farklı" bir sosyalizm olacaktı. "Farklı", "eşsiz" bir sosyalizm arayışı, Aybar'ı, kuramsal bakımdan da farklı arayışlara sürükleyecekti. Aybar, bu sürükleyici arayış serüveninde Marksist kuramla ilişkilerini gevşetecek, giderek "Türkiye'de sosyalizmin kitabını a'dan z'ye biz yazacağız" sözüyle ifade ettiği gibi, kendisine, Türkiye'ye özgü sosyalizmin kuramını da yaratma rolünü biçecekti. Behice Boran, Mehmet Ali Aybar'ı, "Türkiye'ye özgü sosyalizm" bahsinde, farklılıkları aşırı derecede abartarak Marksizm ve sosyalizmin genel açılarından ayrılmaya yönelmekle eleştirdi.

Mehmet Ali Aybar'ın "Türkiye'ye özgü sosyalizm" fikrinden Türkiye'de sosyalizmin "eşsizliği", "biricikliği" fikrine sürüklenişinde dört etmen etkili olmuştu. Önce bu etmenleri, sonra Aybar'ın "Türkiye'ye özgü sosyalizm" fikrinin içeriğini görmek, peşinden de Boran'ın bu bahiste Aybar'a yönelttiği eleştirileri ortaya koymak yerinde olacaktır.

Mehmet Ali Aybar'ı, "Türkiye'ye özgü sosyalizm" fikrine yönelten etmenlerden

ilki, Türkiye sosyalist hareketinin onyıllar boyunca SBKP ve Komintern yönlendirmesi dışında özgün fikirler üretememiş, Türkiye'nin tarihsel, toplumsal ve sınıfsal özellikleri hakkında somut araştırmalara dayalı çözümlemeler yapamamış olmasıydı. Mehmet Ali Aybar, Türkiye'de sosyalist hareketin bu eksikliğinin farkındaydı ve sosyalizmin bir kitle hareketi haline dönüşmesinin önkoşullarından birinin de bu eksikliğin kapatılmasına bağlı olduğunu düşünüyordu. Aybar, bu düşüncesini şöyle dile getirmişti:

> Sol hareketin Türkiye'de yarım yüzyılı aşkın bir geçmişi var. ... Fakat yarım yüzyılda bir avuç insanın sonsuz fedakarlıkları, ıstırapları, kırılan hayatlarına rağmen, sol hareket emekçi kütlelere gidememiş, küçük bir '**aydın**' kadronun daracık sınırlarını aşamamıştır. Bu başarısızlığın nedeni hep dışarıda aranmış, sosyalizme aman vermeyen faşist rejimler altında yaşanılması neden olarak gösterilmiştir. Ama bütün suç, acaba, sola aman vermeyen yönetimlerin, faşist kanunların mıydı? İçinde yaşadığımız toplumun şartlarını iyi değerlendirememek ve şartların zorunlu kıldığı geçerli yolları bulamamaktan ötürü bizlerin hiç mi suçu yoktu? Vardı elbette. Bize özgü bir yol bulamamıştık. Aslında, bunu hiç düşünmemiştik bile (Aybar, 1970b: 5) [vurgu aslında].

Mehmet Ali Aybar'ı, "Türkiye'ye özgü sosyalizm" fikrine yönelten ikinci etmen, SBKP ve Komintern'in, sosyalist devrimin gerçekleştiği ilk işçi devleti olan Sovyetler Birliği'nde inşa edilen sosyalizmin, bütün ülkeler için örnek bir "model" olarak değerlendirmesi, öteki ülke sosyalistlerine bu modeli empoze etmesi ve Komintern'e bağlı partilerin de Sovyet sosyalizmini bir model olarak "kopya" etme eğiliminde olmasıydı. Aybar açısından, Sovyet sosyalizminin tek model olarak kabul edilmesi ve onun kopya edilmesi eğiliminin kabul edilebilir bir yanı yoktu. Sosyalizme hangi yollardan gidileceği kadar sosyalist kuruluşun da her ülkeye göre farklılıklar göstermesi, Aybar'a göre, kaçınılmaz bir durumdu. "Gözler önünde," diyordu Mehmet Ali Aybar, "devrimi başarmış bir '**model**' vardı; tek '**model**'. Üstelik, bundan başka bir 'model' olamıyacağı da söyleniyor, ısrarla telkin ediliyordu. Oysa ... ilk sosyalist 'model'den alınacak ders, sosyalizmin evrensel kanunlarından hareket ederek, her toplumun kendine özgü yol bulması idi" (Aybar, 1970b: 5) [vurgu aslında].

Aybar'ın "Türkiye'ye özgü sosyalizm" fikrine yönelmesine yol açan üçüncü etmen, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin giderek bürokratikleşmesine yol açan hatalardan kaçınmaktı. Aybar, SBKP yörüngesine girmenin bürokrasiden kaçınamamak sonucunu doğurduğunu düşünüyordu. Bu nedenle, Sovyetler Birliği'ndeki "bürokratik sosyalizm"den kaçınmanın SBKP yörüngesinden bağımsızlaşmakla mümkün olabileceğini düşünüyordu. Diyordu ki Aybar, "Başta SSCB, sosyalist ülkelerin hiçbirinde sosyalist demokrasi kurulamamış ve hepsinde partiyi ve devleti yöneten bir bürokrasi ortaya çıkmıştı. Biz aynı hataya düşmek istemiyorduk. Arayışlarımız bundan kaynaklanıyordu. ... Sosyalizmi kurduktan sonra da ulusal bağımsızlığımızı gene dört elle savunmamız gerektiğine inanıyorduk. Sovyetler Birliği'nin Varşova Paktı üyelerine karşı izlediği politika gözlerimizi iyice açmıştı"

(Aybar, 1988c: 131-132).

Aybar'ı "Türkiye'ye özgü sosyalizm" fikrine yönelten dördüncü etmen, rakip politik güçlerin sosyalistlerin "kökü dışarıda" ve "somurtkan" olduklarını anlatan imgeyi çökertmek amacıyla onu tersten kurmak gerektiğine ilişkin inancıydı. Aybar, sosyalizmin, halk nezdinde tutunabilmesi için onun "yerli" ve "güleryüzlü" bir düşünce ve toplum sistemi olarak yeniden imgelendirilmesi gerektiğine inanıyordu. "... politik hasımlarımız, yani sağcı partiler," diye yazıyordu Mehmet Ali Aybar, "TİP'in Moskova doğrultusunda bir parti olduğunu bizlerin de Sovyet ajanı olduğumuzu söylüyorlardı. Bunların koca koca yalanlar olduğunu açıklamak zorundaydık. *Bize Özgü Sosyalizm, Güler Yüzlü Sosyalizmin* bir de böyle bir işlevi olmuştur" (Aybar, 1988c: 294) [vurgu aslında].

Behice Boran'ın, Parti programında yer almasa bile TİP söyleminde neredeyse başından beri örtük bir biçimde yer bulan Türkiye'ye özgü sosyalizm fikrinin oluşumunda etkili olan bu etmenlere bir itirazı olduğu söylenemezdi.

Behice Boran, Türkiye sosyalist hareketinin en büyük eksiklerinden birinin, Marksist düşünceyi Türkiye'nin toplumsal koşullarının incelenip değerlendirilmesinde ve buradan yola çıkarak sosyalist bir program ve strateji üretilmesinde kullanamamak olduğu kanısındaydı. Bu durumu, Türkiye'nin azgelişmiş bir ülke oluşuna bağlayan Boran, Türkiye sosyalist hareketinin geçmişini değerlendirirken "Türkiye'de sosyalizme götürecek yolun ne olacağı, kendi ülkemizde sosyalizmin uygulamasının göstereceği özellikler bir sorun olarak belirmemiştir. Başkaları tarafından geliştirilen sosyalist teorinin, ileri sürülen tezlerin Türkiye için de uygulanır nitelikte olduğu zımnen kabul edilmiştir" diyordu (Boran, 1970a: 70).

Behice Boran, Sovyetler Birliği'nde inşa edilen sosyalizmin bir "model" olarak kabul edilmesine olduğu kadar Marksist düşüncenin SBKP tekelindeymiş gibi algılanmasına da Aybar kadar karşıydı. Farklı ülkelerde sosyalizme geçişin ve sosyalizmin inşasının nasıl olacağına SBKP tarafından karar verilmesine karşı çıkmak bakımından da Aybar'dan daha farklı düşünüyor değildi. Boran, bu konuda şunları yazıyordu:

> Sosyalizm yüz yılı aşkın bir zamandır birikmiş tüm literatürü, teorisi ile ve çeşitli ülkelerde yapılan uygulamalardan edinilen tecrübesiyle insanlığın ortak kültür mirasıdır. Bu ortak kültür mirasının bugünkü dünya şartları ve her toplumun kendi iç şartları açısından nasıl değerlendirilmesi, ne gibi sonuçlar çıkarılması ve ne gibi bir politika izlenmesi gerektiği konusunda hükümlere varmak, direktifler vermek yetkisi kimsenin tekelinde değildir. Her ülkenin sosyalistleri, işçi ve emekçi sınıfları partileri bu ortak kültür mirasından yararlanarak kendi ülkeleri için sosyalizme gidecek yolu tespit etmek durumundadırlar. Bir ülkenin sosyalistleri, işçi sınıfı partisi bunu yapabilecek kabiliyette değillerse, onlar adına bunu başka hiç bir kimse yapamaz, dışarıdan direktiflerle hiç bir ülkenin işçi ve emekçi sınıflar hareketi yönetilemez (Boran, 1970a: 132).

Behice Boran, Aybar'ın, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin giderek bürokratik-

leşmesine yol açan hatalardan kaçınılması ve bağımsızlığın korunması gerektiğine ilişkin düşüncesiyle de uyum içindeydi. Behice Boran'ın, Türkiye sosyalist hareketinin dünya sosyalist hareketinin tarihi tecrübesinden çıkaracağı en büyük dersin ne olması gerektiğine ilişkin soruya verdiği yanıt bunu iyi bir şekilde özetliyordu. "Sorun," diye yazıyordu Behice Boran, "bir, sosyalist düzenin her yanıyla, özellikle bağımsızlık ve demokrasi yanıyla daha iyiye doğru nasıl geliştirileceği; iki, sosyalist dayanışmayı bozmadan her ülkenin kendi şart ve ihtiyaçlarına göre farklı bir yol izlemesinin nasıl gerçekleştirileceği sorunudur. Dünyadaki sosyalist ülkelerin tecrübelerinden bizim için alınacak ders, sosyalist demokrasi ilkelerinin ve yöntemlerinin şimdiden sosyalist hareket içinde ve iktidara gelindikten sonra da ekonomik, teknik ve kültürel kalkınma ile birlikte ilk andan itibaren uygulanması ve geliştirilmesi gereğidir" (Boran, 1970a: 129).

Behice Boran'da, "Türkiye'ye özgü sosyalizm" bahsinde, Aybar için harekete geçirici saiklerden sadece rakip politik güçlerin sosyalistlerin "kökü dışarıda" ve "somurtkan" olduklarını anlatan imgeyi çökertmek gayesine ilişkin bir yan bulunmuyordu. Boran açısından mesele, üç ana noktada toplanıyordu. Bunlardan birincisi, toplumlar arasında farklar bulunduğu; ikincisi her ülkenin farklarını, şartlarını, ihtiyaç ve imkanlarını en iyi o ülkenin işçi sınıfı ve sosyalistlerinin bileceği; üçüncüsü her ülkenin işçi sınıfı partisinin Marksist kuramdan ve sınıf mücadelelerinin tarihi tecrübesinden yararlanarak kendi ülkesinde sosyalizme gidecek yolu tespit etmesi gerektiğiydi (Boran, 1970a: 116, 123, 132).

Görülüyordu ki, Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran, sosyalizmin her ülkede aynı yoldan zafer kazanamayacağı ve aynı biçimde inşa edilemeyeceği konusunda olduğu kadar, Türkiye'de sosyalist hareketin "şablonculuk"tan uzak durması gerektiği, Türkiye'nin toplumsal ve tarihsel koşullarının Marksist düşüncenin verdiği açılarla incelenip değerlendirilmesiyle sosyalist bir strateji ve programa ulaşılması gerektiği konusunda hemfikirlerdi. Fakat, Mehmet Ali Aybar'ın 1968 yılından itibaren, "Türkiye'ye özgü sosyalizm" fikrini, Türkiye'nin "eşsiz" bir ülke olduğu, bu nedenle Türkiye'de sosyalizmin de "eşsiz" olacağı şeklinde yorumlamaya başlaması ve eşsiz ülkenin eşsiz sosyalizm yolunun da kendi eşsiz kuramına sahip olması gerektiği şeklinde açıklamaya başlaması durumu büsbütün değiştirirdi.

Aybar, sosyalizmin her ülkede "eşsiz" olacağına ilişkin tezine, toplumların üst yapılarının ayrı ayrı olduğuna ilişkin saptamasından ulaşmıştı. Toplumların üst yapısı ayrı ayrı olduğuna göre, temel yapılar da üst yapı tarafından belirlendiğine göre, herhangi bir ülkede sosyalizmin kuruluş şekli ve özelliklerinin başka ülkelerdekine benzemesi mümkün değildi Aybar açısından. Kendisi, bu fikrini şu sözleriyle dile getirmişti:

> ... toplumların üst yapıları ayrı ayrıdır. ... Bugün üst yapının teoride ortaya konduğu bir gerçek olarak ağır bastığı ve temeli temel yapıyı üst belirlenme haline getirdiği bir gerçek olmuştur. Bundan ötürü, çeşitliliği doğuran üst yapı müesseselerine önem vermek zarureti vardır. Çünkü sosyalizmi, ona önem vermezsek kuramayız.

> Ona önem vererek kurarsak sosyalizmimizi, o sosyalizmimiz de başka yerlerdeki sosyalizmden farklı olur. Kaçınılmaz (Aybar, 1988c: 274).

Mehmet Ali Aybar, Türkiye'nin ayrı üst yapı özelliklerinden doğan sekiz ayrı özgünlüğü olduğunu, bu özgünlüklere dayanılarak inşa edilecek "Türkiye'ye özgü sosyalizm"in de üç temeli olacağını savundu. Aybar'a göre, Türkiye'nin özgünlükleri şunlardı: Birincisi, Türkiye'de bürokrasi, "sui generis" bir egemen sınıf ve egemen sınıfların en eskisiydi. Türkiye'de egemen sınıflar, başka ülkelerden farklı olarak ağa-komprador-bürokrat üçlüsünden oluşuyordu (Aybar, 1968: 647). İkincisi, başka ülkeleri sömüren bir imparatorluk olan Türkiye'nin süreç içinde bir yarı-sömürge olmasıydı. Üçüncüsü, Türkiye'nin ilk millî kurtuluş savaşını verdikten sonra yeniden emperyalizmin nüfuzu ve etkisi altına girmesiydi. Dördüncüsü, "komprador kapitalizmi içinde kurulmuş" Türkiye işçi sınıfının bir ayağı köyde olan bir sınıf olmasıydı. Beşincisi, Türkiye'nin emekçi sınıfların dayanışması bakımından, "fütüvvet ve ahilik" gibi köklü müesseselere sahip olmasıydı. Altıncısı, Türkiye'nin mezhep ayrılıklarına sahip olan bir ülke olmasıydı. Yedincisi, Türkiye'nin çeşitli dillerin konuşulduğu bir ülke olmasıydı. Sekizincisi, Türkiye halkının sömürü ve açlıktan ziyade horlanmaya, itilmeye, şerefe ve haysiyete önem veren bir halk olmasıydı (Aybar, 1988c: 198- 203).

Mehmet Ali Aybar'ın, Türkiye'ye özgü saydığı bu özelliklerin benzerlerinin, başka tarihsel koşul, zaman ve mekanlarda başka ülkelerde de ortaya çıktığını ya da çıkabileceğini düşünmemiş, görmemiş, bu özelliklerin sahiden Türkiye'ye özgü olduklarını sanmış olması bugünden bakınca şaşırtıcı görünebilir. Aybar, ulusal bağımsızlık savaşı verdikten sonra yeniden emperyalizmin nüfuzu altına giren ya da girmesi tarihsel olarak mümkün olan başka toplumlar olamazmış; komprador kapitalizmi içinde boy atıp köyden kopması ancak bir süreç içinde olan başka işçi sınıflarına rastlanamazmış; emekçi sınıflar arasında dayanışma örgütleri başka toplumlarda belirmemiş ya da beliremezmiş; değişik mezheplerin, dinlerin ve dillerin aynı yurt içinde yaşaması Türkiye'den gayrı bir ülkede görülemezmiş gibi bir kavrayışa sahipti. Aybar, Türkiye'de sosyalizmin "eşsiz" olacağı fikrini bu kavrayışa dayandırmıştı. Aybar, Marksist kitaplar, örneğin, Türkiye'deki mezhepler ya da diller üzerine durmamışlar diye onları "donmuş" varsaymış; kendi kavrayış ve varsayımlarının Marksizm açısından sorgulanmasını da "diyalektiği kerat cetveli haline getiren dogmacılık" (Aybar, 1970b: 16) olarak nitelemişti. Oysa, Aybar gibi Türkiye'nin kendine özgülüklerini keşfetmek için yola çıkıp, başka toplumlarda da benzerleri yaşanan ya da yaşanması mümkün olan özellikleri "eşsiz" özelliklermiş gibi ortaya sürüp bunlara göre bir kuram inşa etmek gibi zorlama bir yaklaşımdan gayrısı da mümkündü. Bu, belirli bir toplumu tam ve doğru değerlendirebilmek için tarihselliğe ve maddi süreçlere vurgu yaparak egemen varoluş tarzını bütünsellik içinde açıklayan Marksist yöntemle o toplumun kendi tarihsel seyri içindeki özgüllükleri kavramaya çalışmaktı. Behice Boran'ın Mehmet Ali Aybar'ın "özgücü" yaklaşımı karşısındaki tavrı da tam olarak buydu.

Behice Boran'ın, Türkiye'nin tarihsel, toplumsal, sınıfsal, kültürel özelliklerinin

araştırılması, anlaşılması, açıklanması ve sosyalist bir söylemin kuruluşunda bunlardan yararlanılmasının bir gereklilik, bir görev olmasında tereddüdü bulunmuyordu. Kendisi, böyle bir görevin yerine getirilmesi için gerek akademik yaşamında gerekse siyasal yaşamında özel bir çaba harcamıştı. Daha, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyesi olduğu 1940'lı yıllarda "batıdan aktarılan sosyalizm fikirlerinin ve uygulamalarının hazır bir elbise gibi Türk toplumuna giydirilmesi çabası yerine, Türkiye gerçeklerini inceleme yoluna giden", bu yolla bir "sosyal araştırmalar merkezi"nin kurulmasını hedefleyen oydu (Boran, 1970a: 43). TİP içinde büyük fikir ayrılığı belirdiğinde Aybar'a karşı muhalefetin kuramsal sözcülüğünü üstlenmişken, 1969 yılında "Türkiye'nin sosyal yapısını daha yakından, daha ayrıntılı ve derinlemesine incelemek ve değerlendirmek" görevini Türkiye sosyalistlerinin en önemli görevlerinden biri olarak tanımlayan da Boran'dı (Boran, 1970a).

Behice Boran açısından mesele, Aybar'ın Türkiye'nin kendine özgülüklerini keşfetme çabasındaki aceleciliği, değişik ülkelerde değişik biçimlerde yaşanan sorunların sanki sadece Türkiye'de yaşanıyormuşçasına ortaya konmasıydı. Sözgelimi, Behice Boran, yukarıda gösterildiği gibi, Aybar'ın, yöneticilerin aynı zamanda yönetici sınıf oluşlarının Osmanlı İmparatorluğu'na özgü olduğunu söyleyişindeki aceleciliğini ortaya koyarken, bunun Osmanlı toplumuna değil, belli bir toplum tipine özgü olduğunu, yöneticilerin, Aybar'ın iddia ettiği gibi "ebedi bir sınıf" olmayıp süreç içinde yönetici sınıf olmaktan bürokrasiye evrildiğini göstermişti. Boran, din, dil, mezhep farklılıkları yaşayan biricik ülkenin Türkiye olmadığını da vurgulamıştı. Behice Boran açısından Türkiye'nin özelliklerinin incelenmesi, anlaşılması, değerlendirilmesi demek, Türkiye'yi eşsiz, biricik bir ülke olarak tarif anlamına gelmemeliydi. Böyle bir yönelim, benzer sorunları yaşayan başka ülkelerin deneyimlerine, bu sorunlar üzerinden geliştirilmiş kuramsal açılımlara göz kapamak anlamına gelebilirdi (Aybar, 1988c: 237).

Behice Boran'ın Mehmet Ali Aybar'a "Türkiye'ye özgü sosyalizm" bahsinde yönelttiği temel eleştiri, farklılıkları aşırı derecede vurgulamanın giderek Marksizmden ayrılmayı beraberinde getireceğiydi. Nitekim, Mehmet Ali Aybar'ın, Türkiye'nin eşsizliğini, özgünlüklerini, başkalığını, farklılığını ya da kendine mahsusluğunu aşırı derecede vurgulamakla, Türkiye siyasal hayatının çeşitli dönemlerinde özellikle milliyetçi akımlarda ortaya çıkan "özgücü gelenek" içinde yer almaya başladığı görülebiliyordu. Aybar, "Türkiye'ye özgü sosyalizm" fikrini savunurken, "Atatürk'ün 'Biz bize benzeriz' sözü ... yabana atılmamalı. Gerçekten 'biz bize benzeriz' " diyebilmişti (Aybar, 1970b: 16). Aybar'ın bu yaklaşımıyla, kendinden başka hiçbir ülkeye benzemeyen Türkiye için önereceği sosyalizmin de, gerek kuramsal yaklaşımıyla gerek izleyeceği yolla ve gerekse de yaratacağı "model"le "kendine özgü" olması gerektiğini savunması neredeyse kaçınılmazdı. Mehmet Ali Aybar'ın "... hiçbir kitapta Türkiye'nin nasıl sosyalist olacağı yazılı değildir. Onu biz yazacağız" (Aybar, 1988c: 198); "Türkiye Sosyalizminin KİTABINI, bilime dayanarak, (a) dan (z) ye bizler ... yazacağız" (Aybar, 1968: 667); "Türkiye'de

izleyeceğimiz yol ve kuracağımız Sosyalizme dair hiç bir kitapta somut bilgiler bulamayacağımızı kaç kere belirtmişizdir" (Aybar, 1970 Sosyalizmin Meseleleri) sözleri, TİP içinde Marksist klasiklerin eğitim aracı olarak kullanılmasını yasaklayışı, bunun yerine kendi nutuklarının eğitim aracı olarak kullanılmasını salık verişi (Eroğul, 2003: 153), bunun bir göstergesiydi.

Aslına bakılırsa, Mehmet Ali Aybar, "Türkiye'ye özgü sosyalizm" fikrinden "biz bize benzeriz" fikrine doğru ilerlerken, *Yön* aydınlarının tuttuğu yolu bir başka biçimde tutmuş oluyordu. Yukarıda, Behice Boran'ın *Yön* aydınlarıyla girdiği yöntem ve tarih tartışmalarında gösterildiği üzere, *Yön* aydınları, Osmanlı-Türk toplumunun başka toplumlara benzemediğini, kendine mahsusluğunu göstermeye çalışırlarken, Batı'nın gelişmiş kapitalist toplumlarını çözümleyen Marksizmin Türkiye'yi açıklamak için yeterli olamayacağını iddia etmişlerdi. Yön aydınları, buradan yola çıkarak, Türkiye'de sosyalizmin de başka toplumlardakine benzemeyeceğini, bambaşka olacağını savunmuşlardı. Aybar'ın savunduğu sosyalizm fikri elbette *Yön* aydınlarının savunduğu sınıf-aşırı sosyalizmden farklıydı. Aybar, en azından kuram ve söylem düzeyinde işçi sınıfının bütün toplumsal sınıflar içinde ileriye doğru değiştirici kapasitesi en yüksek sınıf olduğunu savunuyordu. Gelgelelim, ister sınıf-aşırı sosyalizm isterse de işçi sınıfı öncülüğünde sosyalizm fikrine varmakla sonuçlansın, her iki yaklaşımın da gelip dayandığı nokta aynıydı. Her ikisi de Türkiye'nin kendine has özelliklerini anlamak kaygısıyla gitgide Türkiye'nin kendi özellikleriyle başka hiçbir topluma benzemediği, bundan ötürü başka bir zamanda başka toplumları açıklamak için geliştirilmiş bir kuram olan Marksizmin Türkiye'yi açıklamaya yetmeyeceği, Türkiye'de sosyalizmin, başka zaman ve mekanlardaki sosyalizmlerden apayrı olacağı sonuçlarına ulaşmışlardı. Mehmet Ali Aybar'ın, "gerçekten biz bize benzeriz", "hiçbir kitapta Türkiye'nin nasıl sosyalist olacağı yazılı değildir. Onu biz yazacağız" sözlerine ek olarak "kitaplar bir bakıma fotoğraflara benzer. Fotoğraflar gibi kitaplar da bir durumu bir anı tespit ederler; nazariye olarak, hikaye olarak ister istemez gelişimin canlı akışını dondururlar" (Aybar, 1988c: 137) sözleri arasındaki içsel bağlantıya dikkatle bakıldığında, bu durum apaçık görülebiliyordu.

Bu göstergeler, Behice Boran açısından, vaktiyle Aybar ile üzerinde anlaştıklarını sandığı sosyalizmin "şekilde millî, muhtevada tek" olacağı formülünün Aybar tarafından nasıl sınırlara doğru götürüldüğünün de göstergeleri oldular. Behice Boran, bu göstergelerin toplamından baktığında, "Türkiye'ye özgü sosyalizm"in algılanışında Aybar ile kendi arasında ne türden bir farklılık olduğunu şöyle açıklayacaktı:

> ... son tartışmalar gösterdi ki, 'Sosyalist uygulamada her ülke için geçerli, hazır, tek bir reçete yoktur', 'Türkiyenin şartlarına uygun sosyalist yöntem' ve "sosyalizm özünde tek, uygulamada çeşitlidir' ifadelerinden M. A. Aybar ve benim çıkardığımız anlamlar ve sonuçlar farklıdır. ... 'Kendi şartlarına özgü yol', 'uygulamada çeşitlilik' görüşlerinden, Türkiye sosyalizmi **sui generis**, nev'i şahsına münhasır

> olacaktır yargısını çıkardınız mı iş değişir. ... Bir toplumdaki sosyalizm uygulaması şu veya bu yanı ile, **sui generis**, yani başka toplumlara benzemeyen, eşsiz (unique) nitelikler gösterebilir, ama bir ülkedeki sosyalist düzenin bütünüyle **sui generis** olduğu veya olacağı söylenirse, o zaman sosyalizmin muhtevada tek oluşu, bilimselliği, toplumların objektif gelişme kanunları olduğu konuları, tartışılabilir, şüpheli sorunlar haline gelebilir. ... Sosyalizmin tek, evrensel olan yanlarına objektif gerçeklerin gerektirdiğinden daha fazla ağırlık, daha geniş kapsam tanınırsa, gitgide bütün toplumlar için tek model kabulüne varılır ve uygulamada zorluklarla karşılaşılır, çıkınazlara girilir. Çeşitlilik yanına fazla önem verilirse ve bu yönde ısrarla gidilirse sosyalizmden sapılabilir (Boran, 1970a: 6-7).

Toparlanacak olursa, Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran arasında "Türkiye'ye özgü sosyalizm" bahsinde şu ayrımlar ortaya çıkıyordu: Birisi, Türkiye ve dünya sosyalist hareketinin tarihi tecrübesinde beliren, ülkeler arasındaki farklılıkların ihmaline bir tepki olarak bu eğilimin karşı kutubu olan "özgücü"lüğü seçmiş ve bütün özgücü yaklaşımlarda görülen, hiçbir kuramın kendine mahsus bir ülkenin özgülüklerini açıklamaya yetmeyeceği sonucuna ulaşmıştı. Öteki ise, "evrenselciliğin" ve "tek model"ciliğin almaşığının "özgücülük" olmadığında diretmiş, egemen varoluş tarzını bütünsellik içinde açıklayan bir yöntemle, o toplumun kendi tarihsel seyri içindeki yerel özelliklerini kavramaya çalışınakla mümkün olduğunu savunmuştu.

Görünen oydu ki, TİP içindeki rolünü, "dümeni doğru tutmada" Genel Başkan Aybar'a birinci derecede yardımcı olmak şeklinde tanımlayan Behice Boran, kaptanın rotayı başka bir yöne doğru çevirdiğini gördüğünde, partinin rotasının kaymaması için, Aybar'la kuramsal ve siyasal düzeyde bir hesaplaşmaya girmek durumunda kalmış, bu hesaplaşmanın sonucunda dümenin başına geçmişti. Behice Boran, Türkiye 12 Mar'ta doğru hızla ilerlerken TİP'in başındaydı.

Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran arasında kuramsal ve siyasal düzeydeki ayrılıkları ortaya koymak amacıyla yapılan bu izleksel çözümleme şunu gösteriyordu: TİP içinde 1968 Sonbaharı'ndan sonra ortaya çıkan büyük fikir ayrılığının ardında ne TİP liderlerinin Çekoslovakya olayları karşısında takındığı farklı tutumlar, ne Aybar'ın TİP'in kuruluşundan beri süregelen siyasal söylemini sürdürmesine rağmen bir Sovyet ve TKP müdahalesiyle TİP'e yeniden çekidüzen verilmesi girişimi yatıyordu. TİP içindeki büyük fikir ayrılığı, Mehmet Ali Aybar'ın benimsediği ve bir iç tartışma sürecinden geçirmeksizin TİP'e fiili bir durumla kabul ettirmek istediği yeni kuramsal konum ve siyasal yaklaşımlarına karşı partinin genç kuşak aydınları arasında gelişip en tepedeki liderlerine kadar uzanan bir dirençten kaynaklanıyordu. Bu direnç, TİP'i kuramsal olarak Marksist bir çizgide, siyasal olarak bir işçi sınıfı partisi niteliğinde tutma direnciydi. Behice Boran'ın Mehmet Ali Aybar'a yönelttiği kuramsal ve siyasal eleştirilerin toplamı bunu gösterir. Behice Boran liderliğindeki ikinci TİP'in giderek bir prosovyet parti haline gelmesi ve sonunda TKP ile birleşmesi, Boran'ın ölümüne yakın bir zamanda gazeteci Uğur Mumcu'ya Çekoslovakya olayları ortaya çıktığında aldığı işgal karşıtı tutumun bir

özeleştirisini vermesi, bir önceki bölümde gösterildiği üzere, bambaşka bir tarihsel dönemin olaylarıdır ve birinci TİP içindeki büyük fikir ayrılığının açıklayıcısı olarak kullanılabilecek nitelikte değillerdir.

Sonuç

Bu çalışmada, bir toplumbilimci ve Marksist bir kuramcı olarak Behice Boran'ın Türkiye üzerine çözümlemelerine ve kuramsal çalışmalarına yön veren yaklaşımın; Türkiye'nin kendine özgülüklerine maddeci tarih görüşü açısından bakmak, bu özgülükleri tarihsel maddeciliğin diliyle tartışmak olduğu gösterilmiştir.

Behice Boran açısından feodal ve kapitalist üretim tarzları Batı'nın gelişmiş ülkelerindeki beliriş biçimleriyle özdeşleştirilemez; belirli bir dönemde, belirli bir ülkede aldıkları somut biçimlere göre tanımlanamazlardı. Üretim tarzları, üretici güçlerin belirli bir gelişme düzeyi temelinde, belirli bir üretim ilişkisinin toplumsal üretim içindeki hakim konumuna göre tanımlanabilirdi. Üretim tarzlarının farklı dönemlerde, farklı ülkelerde nasıl deneyimlendiği ise ancak somut araştırmalara dayalı çözümlemelerle kavranabilirdi. Bunun gibi, temel toplumsal sınıflara ilişkin çözümlemelerde de bu sınıflara özsel olarak atfedilen roller ya da bu rolleri gerçekleştirdiği varsayılan başka ülkelerin 'ideal' sınıflarıyla karşılaştırmalar esas alınamazdı. Behice Boran açısından sınıfların oluşumu, ilişkileri, mücadeleleri, bilinçleri ve kültürleri farklı ülkelerde özgül biçimler alabilirdi. Öte yandan, bir toplumdaki sınıfların gücü ve gelişmişlik düzeyi 'ideal tip' olarak alınan ülkelerdeki sınıfların gücü ve gelişmişlik düzeyiyle kıyaslanarak saptanamazdı. Kıyaslama ancak o ülkenin karşıt sınıfları arasında yapılabilirdi.

Behice Boran'ı Türkiye'de sosyalist düşünce içinde müstesna kılan en önemli yanlardan biri de tarihsel gelişme kavrayışıydı. Türkiye sosyalist hareketine doğuşundan beri aşamalı devrim kavrayışı egemen olmuştu. Bu kavrayışın berisinde sosyalizmin, bir ülkede ancak geçilmesi gereken "zorunlu tarihsel evreler" birer birer geçildikten sonra gündeme gelebileceğine ilişkin mekanik bir tarih kavrayışı yatıyordu. Tarihi her bir toplumda tekrarlanacak doğrusal bir evrim şeması çerçevesinde gören bu kavrayışa göre, işçi sınıfının kendi mücadelesini, kendi sınıf taleplerini ve kendi devrimini gündeme getirebilmesi için Batı'nın gelişmiş ülkelerindeki gibi bir burjuva demokratik devrimin tamamlanması, kapitalizme özgü sınıfların Batı'daki kadar gelişmesi, kapitalist ilişkilerin Batı'daki düzeye erişmesi, tüm bunlar için de Batı'nın kapitalistleşme sürecinin tekrarlanması zorunluydu. Sosyalist devrim, 'tarihsel zorunlu aşamalar'ın birer birer geçilmesiyle mümkün olabilecekti. Behice Boran böylesi bir tarih kavrayışı karşısında tarihin yasalarının genel geçer bir şeması olduğunu reddetti. Behice Boran, kendilerinden önce kapitalistleşmiş olan Batı toplumlarının baskı ve sömürüsü altında kapitalistleşen azgelişmiş ülkelerin tam da bu eşitsiz gelişme nedeniyle Batı'daki kapitalistleşme

sürecini tekrar edemeyeceğini savundu. Çünkü, kapitalizm Batı'da gelişirken tarihte ilk kez beliriyor, zamanının en ileri toplum düzeni olarak ortaya çıkıyordu; ona hakim olan, onu sömüren daha ileri düzeyde bir toplum düzeni yoktu. Oysa, azgelişmiş ülkeler için durum farklıydı. Erken kapitalistleşen ülkeler, geç kapitalistleşen ülkeler için yeni bir durum yaratıyordu. Erken kapitalistleşen ülkelerin baskısı ve sömürüsü altında geç kapitalistleşen azgelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerin yaşadığı kapitalistleşme sürecinin aynısını yaşaması olanak dışıydı. Bununla birlikte, kapitalizmin bileşik gelişmesi, azgelişmiş ülkelere, gelişmiş ülkelerin uzun bir tarihsel süreçte katettiği yolu kısaltarak ya da atlayarak geçme imkanı veriyordu. Sosyalist ülkelerin ortaya çıkmış olması da azgelişmiş ülkelerin kapitalist aşamayı tamamlamadan sosyalizme geçiş dönemine girebilmesini olanaklı kılıyordu. Behice Boran açısından tarih, mekanik bir süreç değil, sıçramalar yapması mümkün olan diyalektik bir süreçti.

Behice Boran, azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle kurdukları ilişki biçimini de tek yönlü ve dışsal bir ilişki olarak değil, diyalektik ve içsel bir ilişki olarak kavradı. Azgelişmiş ülkelerin emperyalizme bağımlılıkları tek yönlü dayatmaların ya da zorunlulukların doğal bir sonucu değil, egemen sınıfların kendi sınıfsal çıkarları uğruna yaptıkları politik bir tercihin sonucuydu. Behice Boran, bu nedenle emperyalizme karşı mücadele ile kapitalizme karşı mücadeleyi farklı tarihsel dönemlerin görevleri olarak değil, bir ve aynı mücadelenin görevleri olarak değerlendirdi. Boran'a göre, Türkiye'nin iç ve dış sömürüden kurtulması iktidarın sınıf karakterinin değişmesiyle mümkün olabilirdi.

Behice Boran, yaratıcısı olduğu sosyalist devrim tezini, toplum tiplerine, temel toplumsal sınıflara, tarih kavrayışına ve emperyalizme ilişkin bu yaklaşımlarına dayandırdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun feodalizmi nasıl deneyimlediğini; Türkiye'de feodalizmden kapitalizme geçişin somut olarak nasıl yaşandığını; Türkiye'de burjuva devriminin nasıl şekillendiğini; temel toplumsal sınıfların özgüllüklerinin neler olduğunu; Türkiye'nin emperyalizm ile ilişkilerinin niteliğini ve kapitalist aşamayı tamamlamadan sosyalizme geçebilmesinin imkanlarını tarihsel maddeci bir perspektifle çözümledi. Türkiye için geliştirdiği sosyalist projeyi, bunu gerçekleşebilir kılacak olan sosyalist politika ve stratejiyi bu çözümlemelerine dayanarak kurdu. Behice Boran açısından Türkiye, sınıfsal ilkelere göre örgütlenmiş, iktidar stratejisini ve politik taktiklerini ülkedeki sınıf mücadelesinin somut durumuna göre belirlemiş, işçi ve emekçi sınıfların mücadelelerini örgütleyen, birleştiren ve onlara yön veren, eğitimli kadrolara dayalı bir işçi partisinin önderlik ettiği işçi sınıfı devrimiyle kapitalizmi aşabilir; bir geçiş programıyla sosyalizmi inşa edebilirdi.

Behice Boran'ı Türkiye'de sosyalist düşünce içinde farklılaştıran bu yaklaşım, yöntem ve çözümleme biçimlerinin oluşumunda, onun toplumbilimci kimliğinin önemli bir payı vardı. Behice Boran, çocukluğunu ve ilk gençliğini Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yaşamıştı. Döneminin aydın kuşağının paylaştığı ideal olan

geri kalmış ülkeyi ilerletme arayışına bağlanmıştı. Bu ideale önce öğretmen olup cahil halkı aydınlatarak hizmet etmek istemişti. Tek tek bireylerin aydınlatılmasıyla büyük bir toplumsal dönüşümün başarılamayacağını anlayınca, ilerletilmek istenilen toplumun değiştirilecek yapılarının tanınması gerektiğine inanmış ve sosyolog olmayı seçmişti. Gelgelelim, ABD'deki öğrenimi sırasında tanıştığı sosyolojik düşünce ve çözümleme yöntemlerinde aradığını bulamamış, hayatının bu bunalımlı döneminde bir tesadüf vesilesiyle Marksizmle tanışmıştı. Bununla birlikte 'tesadüfen' Marksist olmuş değildi. Genç bir yurtsever olarak ülkesinin gelişmesini, değişmesini problem edinmişti. Toplumsal bir probleme çözüm bulmak arayışı içinde olduğu için Marksizm ile tanışmıştı.

Behice Boran'ın Marksistleşme süreci ile Türkiye'nin toplumsal yapısına ilişkin araştırmalar yapmaya başlaması iç içe geçen bir süreç oldu. Öğretim üyeliği döneminde bir yandan sosyolojik düşünce ve çözümleme yöntemlerinin Marksist bir eleştirisini yapmaya çalıştı; bir yandan da bu eleştirilere dayanarak kurduğu perspektifle toplumsal araştırmalar yaptı. Bu araştırmalarıyla sosyalist harekete Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yapılarına ilişkin bilimsel bir şekilde edinilmiş girdiler sağlamak istiyordu. Hedefi, Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yapısını, kültürünü, sınıflarının temel özelliklerini bilimsel yöntemlerle inceleyen üniversite düzeyinde bir sosyal araştırmalar merkezinin kuruluşuna öncülük etmekti. Behice Boran bu hedefini gerçekleştirebilseydi yıllar içinde Türkiye'nin gerçekleri su yüzüne çıkarılabilecek ve bunlara dayanarak Türkiye'nin sosyalist yönteminin ne olacağı ortaya konulabilecekti. Behice Boran, bu hedefini gerçekleştiremedi. Bunun nedeni, öğretim üyeliğinin (1939-1948) Türkiye'nin çok kritik bir dönemine denk gelmesiydi. Bu dönem, Türkiye'nin bağımsızlığını yitirdiği, egemen sınıfların emperyalizme bağlanmayı tercih ettikleri, buna bağlı olarak ırkçılığın, antikomünizmin ve Amerikancılığın yükseldiği bir dönemdi. Marksist bir öğretim üyesi olan Behice Boran birkaç arkadaşıyla birlikte ırkçı hıncın, antikomünist histerinin ve Amerikan yandaşlığının hedefi yapılarak üniversiteden koparıldı. Böylece, Behice Boran'ın Türkiye sosyalist hareketine bir bilim insanı olarak katkıda bulunma imkanı ortadan kalkmış oldu.

Behice Boran, üniversiteden koparıldığında uluslararası alanda tanınmış bir toplumbilimciydi. Yurt dışındaki çeşitli üniversitelerden iş önerileri aldı; fakat bu önerileri kabul etmedi. Ülkede kalarak Türkiye'nin ABD yörüngesine sokuluşuna karşı mücadelesini sürdürdü. Başkanı olduğu Türk Barışseverler Cemiyeti, Demokrat Parti'nin Kore Savaşı'na katılma kararına, bu karar Türkiye'nin değil Amerika'nın çıkarlarına hizmet ettiği için karşı çıktı. Bu karşı çıkış büyük bir cesaret işiydi. Çünkü bu dönemde, Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkmanın "vatan hainliği" ile "kahraman Türk ordusunu arkadan hançerlemekle" eş sayılması gerektiğini savunan ideolojik söylem güçlü bir hegemonya kurmuştu. Böylesi bir toplumsal ortamda, sosyalist aydınların çoğu yurt dışına gitmek ya da kaçmak zorunda kalmışken Behice Boran'ın Galata Köprüsü'nde emperyalizmin çıkarları uğruna girilen savaşa

karşı bildiri dağıtması bireysel bir kahramanlık öyküsüydü. Fakat bunun da ötesinde, Behice Boran'ın bu girişimi, ancak 1960'lı yıllarda uyanmaya başlayan anti-emperyalist bilincin oluşumuna öncülük eden tutumlardan biri oldu. DP iktidarı, Behice Boran'a bu tutumunun bedelini onu 15 ay hapis cezasına çarptırarak ödetti. Boran, bu cezasını çektikten sonra, aynı iktidarın Türkiye'nin NATO'ya girebilmek amacıyla "komünist tehdidi" altında olduğunu kanıtlamak için başlattığı TKP operasyonu kapsamında tutuklandı; hücrelerde, hapishanelerde yattı. Devlet memurluğundan ve üniversite öğretim üyeliğinden kesin olarak çıkarıldı. Behice Boran, TKP davasından delil yetersizliği nedeniyle tahliye edildikten sonra 1954-1960 arasındaki dönemi, bilimden ve politikadan uzak geçirdi. Bunun nedeni, bireysel bir tercih değil, sosyalist aydınların DP iktidarı altında ülkenin düşünsel ve siyasal hayatının tamamen dışına itilmiş olmalarıydı.

Behice Boran, 27 Mayıs 1960'tan ölüm tarihi olan 10 Ekim 1987'ye kadar olan dönemi aktif siyasetçi olarak geçirdi. Çeyrek yüzyılı aşan bu dönemin ilk on yılında siyasal kuramcı kimliğiyle öne çıktı. Bu on yıl (1960-1970), Türkiye'de sosyalist akımın içten farklılaştığı, en canlı kuramsal ve siyasal tartışmaların yapıldığı bir dönemdi. Sosyalist akımlar, Türkiye üzerine temel tezlerini bu dönemde oluşturdular; kuramsal ve yöntemsel konumlarını esas olarak bu dönemde şekillendirdiler. TİP'in bir üyesi, yöneticisi ve milletvekili olan Behice Boran, Türkiye'de sosyalist düşünceye en büyük katkısı olan sosyalist devrim stratejisinin temel tezlerini, bunun dayandığı kuramsal ve yöntemsel konumunu bu dönemde sosyalist hareketin değişik akımlarıyla girdiği tartışmalar sırasında oluşturdu. 1968 Sonbaharı'nda TİP içinde meydana gelen büyük fikir ayrılığında Sadun Aren ile birlikte Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın kuramsal ve siyasal tezlerine karşı mücadeleye girişti. Aybar'ın 'özgücü sosyalizm' tezine, bürokrasiyi egemen sınıf olarak tanımlayan sınıf çözümlemesine, işçilerin sınıf bilincine kendiliğinden ulaşabilecekleri düşüncesinden hareketle öncü parti fikrini dışlayan yaklaşımına karşı Marksizm açısından eleştiriler getirdi.

Behice Boran, Aybar'ın 1969 Sonbaharı'nda TİP genel başkanlığından ayrılmasından sonra siyasal lider kimliğiyle öne çıktı. Bu kimlik, gitgide onun kuramcılığının önüne geçti. Marksizm, sosyalizm ve Türkiye'nin sorunları üzerine yaptığı çözümlemelerdeki derinlik, giriştiği tartışmalardaki canlılık bu tarihten sonra kaybolmaya başladı. Bununla birlikte, TİP Genel Başkanı olarak 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin geliş ve oluşu üzerine yaptığı sınıfsal çözümlemeler ve darbeye karşı geliştirdiği politik tavırla Türkiye sosyalist hareketinin tümü içinde eşsiz bir konumda durabildi. 1975'te kurulan ikinci TİP için kaleme aldığı sosyalist devrim programında, o zamana kadarki tüm Marksist birikimini ve Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yapıları hakkındaki bilgi dağarcığını yansıtabildi. Gelgelelim, siyasal bir lider rolü üstlendikten sonra kuramsal çalışmalarının üstüne bunların ötesinde bir şey koyamadı. Süreç içinde ideolojik bir sürükleniş içine girdi. Bu sürüklenişin temelinde, ikinci TİP deneyiminin başarısızlığı yatıyordu.

Behice Boran, TİP ikinci kez kurulduğunda, 'işçi sınıfının ekonomik, politik, ideolojik mücadelesini bilimsel sosyalizm düzeyinde yönlendirebilir duruma gelen, hareketi alıp götürebilen' bir parti olacağına inanıyordu. Bu inancı gerçekleşmedi. İkinci TİP, toplumsal güçlerle derin ve yaygın bağlar kuramadı. Ne işçi sınıfı, ne gençlik, ne de sosyalist aydınlar partiyle içsel bir ilişki içinde bulunuyordu. TİP, solun kendi içinde bile özel bir ağırlık kazanamayan bir parti olunca "solda birlik" konusuna odaklandı ve gitgide daha çok dışa yaslanma gereksinimi duyarak prosovyet bir çizgiye doğru ilerledi. TİP ile TKP'nin birleşmesiyle sonuçlanan bu süreç, aynı zamanda, Behice Boran'ın gerek kuramsal, gerek siyasal alandaki özgünlüklerinin silinmesi süreci oldu.

EK 1A[311]

Behice Boran'ın 1977'deki SSCB Ziyaretinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Uluslararası İlişkiler Bürosu Memurlarına Yazdırdığı Kısa Biyografisinin Türkçe Çevirisi

Gizli

RAPOR

B. Boran geçtiğimiz yıllarda kocasının tedavisi ile ilgili olarak iki kez Bulgaristan'da bulunduğunu söylemiştir.

B. Boran Türkiye Komünist Partisi tarihine ve kendisinin bu partide bulunuşuna ilişkin kimi meselelere değinmiştir. Bu arada 1942 yılı sonunda TKP'ye girdiğini belirtmiştir. TKP üyesi olarak 1945 yılında Ankara'da İlerici Demokrat Gençlik Derneği'ni kurmuştur. Derneğin legalleşmesiyle birlikte (1,5 yılın sonunda) adı Türkiye Gençlik Derneği oldu. İktidar 1948 yılında derneğe saldırmıştır. Yöneticileri mahkemeye çıkarılmıştır. Kişi olarak O (Boran –çev.) sol, komünist propaganda yapmakla suçlanmış, ders verdiği üniversiteden atılmış ve mahkemeye verilmiştir.

1950 yılında affa uğramıştır. Serbest kalmasından kısa bir süre sonra (15 gün sonra) Türkiye barışı savunma derneği kuruluşu çalışmalarında yer almıştır. Bundan birkaç gün sonra da dernek Türk askerlerinin Kore'ye gönderilmesine karşı bir bildiri yayınlamıştır. Bu olaydan dolayı mahkeme B. Boran'a 15 ay hapis cezası vermiştir.

1953 yılında, tıpkı diğer pek çok TKP üyesi gibi, tekrar komünist faaliyetlerden dolayı tutuklanmıştır. Ancak delil yetersizliğinden serbest kaldı.

1961 yılında bazı sendika aktivistleri tarafından Türkiye İşçi Partisi kuruldu. Ancak, elbette, bunlar sosyalist hareketin temsilcileri olmaksızın fazla ilerleyemezlerdi. 1962 yılında O (Boran, -çev.), Aybar, Sargın partiye üye oldular. TİP'nin yeni program ve tüzüğü hazırlandı. Partinin bilimsel sosyalizmi sahiplendiği açıklandı. Kısaca söyleyecek olursak diyor B. Boran, geride bırakılan son 10 yılda TİP'in Marksist-Leninist bir parti olması için gereken her şeyi yaptık. Ve bu partinin IV. konferansından sonra, özel olarak söylenecek olursa Aybar'ın TİP'ten ihraç edilmesinden sonra mümkün oldu...

... Bir komünist olarak benim için, geride bırakılan bu 57 yılda (Türkiye Komünist Partisi'nin varolduğu süreyi kastediyor –raportör notu) bizim işçi hareketimizin bu kadar az ileri gidebilmiş olması utanç verici bir durumdur.

Dayanak: SBKP MK Uluslararası (İlişkiler -çev) Bürosu Başkan yardımcısı V. V. Zagladin'in 28 Ekim 1977'de, Ekim Devrimi'nin 60. yılı kutlamaları için SSCB'ye gelen TİP delegasyonundan TİP Genel Başkanı B. Boran ve Genel Sekreteri N. Sargın Konuşma kaydından. (TİP yönetiminin isteği-ricası üzerine delegasyonun daveti Sovyet Barışı Koruma Komitesine yaptırılmıştır) (No: 25-C-2401)

(En alttaki el yazısında okunan : SBKP MK UB (Uluslararası Büro çn.) memur xxxx (okunamıyor) ve imza.

[311] Rusça orijinalinden çeviren: Dr. Hakan Güneş.

EK 1B

Behice Boran'ın 1977'deki SSCB Ziyaretinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Uluslararası İlişkiler Bürosu Memurlarına Yazdırdığı Kısa Biyografisinin Rusça Orijinali

Ф-495 оп. 266 д. 58 р. 105

105

Секретно

СПРАВКА

Б.Боран говорит, что в последние годы была дважды в Болгарии в связи с лечением там ее муж.

Б.Боран касается некоторых вопросов истории Компартии Турции и ее пребывания в ней. В частности говорит, что она вступила в КПТ в конце 1942 г. Как член КПТ она создала в 1945 г. в Анкаре Общество прогрессивной демократической молодежи. После легализации общества (через 1,5 года) оно было переименовано в Общество турецкой молодежи. В 1948 г. власти организовали налет на общество. Его руководители были отданы под суд. Лично она была обвинена в левой, коммунистической пропаганде, выгнана из университета, где она преподавала, и предана суду.

В 1950 г. она была амнистирована. Вскоре после освобождения (через 15 дней) она приняла участие в создании Турецкого общества защиты мира. А еще через несколько дней общество выпустило листовку против отправки турецких солдат в Корею. За это Б.Боран была приговорена судом к 15 месяцам тюремного заключения.

В 1953 г. она, как и многие другие члены КПТ, была арестована вновь за коммунистическую деятельность. Однако за неимением улик была освобождена.

В 1961 г. несколько профсоюзных деятелей создали Рабочую партию Турции. Однако, естественно, они не могли обойтись без представителей социалистического движения. В 1962 г. она, Айбар, Сарыгюл вступили в партию. Были подготовлены новая программа и новый устав РПТ. Было заявлено о том, что партия придерживается научного социализма. Короче говоря, в течение последующих десяти лет, говорит Б.Боран, мы делали все, чтобы РПТ стала марксистско-ленинской партией. И этого получилось после IУ съезда партии, в частности после того, как был исключен из РПТ Айбар...

...Мне, как коммунисту, стыдно, что за эти 57 лет (имеется в виду существование Компартии Турции - прим.Н.П.) наше рабочее движение так мало продвинулось вперед.

Основание: Запись беседы зам.зав.Международным отделом ЦК КПСС В.В.Загладина с делегацией Рабочей партии Турции в составе Генерального председателя РПТ Б.Боран и Генерального секретаря РПТ Н.Сарыгюла, прибывшей в СССР на празднование 60-летия Октябрьской революции, 28 октября 1977г. (По просьбе руководства РПТ приглашение делегации было официально направлено от имени Советского комитета защиты мира). (№ 25-С-2104)

Зам. зав. отделом МО ЦК КПСС Загладин (В.Загладин)

Ek 2

Türk Barışseverler Cemiyeti'nin Adnan Menderes Hükümeti'nin Koreye Asker Gönderme Kararını Protesto Eden Beyannamesi (28 Temmuz 1950)[312]

Aziz Türk Halkına;

Adnan Menderes Hükümeti, Korede harp etsin diye 4500 Türk çocuğunu General Mac Arthur'un emrine veriyor.

Adnan Menderes Hükümetinin bu kararı Türk milletine nasıl gösterilirse gösterilsin, Amerikan menfaatleri uğruna harbe katılmamız demektir. Hükümet bu kararı Amerika'nın zoruyla vermiştir. Çünkü: 15 Temmuzda Birleşmiş Milletlerden gelen Telgrafa Hükümet Birleşmiş Milletler Ana yasasının bu gibi işlerde üyelere dayadığı haklara dayanarak doğrudan doğruya asker gönderemeyeceğini ima yollu bir karşılık vermişti. Zaten Birleşmiş Milletlerin bu müraacatını 52 üye devletten ancak 12 si cevaplandırmış ve onlar da bir tek kara askeri göndermemişlerdir.

Dahası var: Korede harp etmek için gönüllü toplamıya kalkıştığı zaman Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bir Fransız gazetecisine mülakat vererek bazı komşularımıza karşı tahrik olur, diye Koreye gönüllü göndermiye hükümetin razı olmayacağını söyledi. Demek oluyor ki Adnan Menderes Hükümeti kara askeri göndermeyi ilk önceleri doğru bulmuyor, kendisini buna mecbur saymıyordu.

Derken, Amerikan Senatörü Cain 23 temmuzda Ankaraya geldi, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Milli Savunma Bakanı Refik İnce ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'la konuştu. Bu konuşmalarından sonra memleketin muhtelif yerlerinde bulunan Bakanlar alelacele Ankarada toplanarak Koreye 4500 Türk çocuğunu göndermeye karar verdiler. Arkasından da senatör Cain gazetecilere verdiği mülakatta, (Bu harbde piyade kuvvetlerinin rolü büyüktür. Diğer milletlerden kara kuvveti istememizin tek sebebi, Amerikanın yıpranmamasını temindir) diyerek işin içyüzünü meydana koydu, yani bu işin Amerikanın zoru ile yapıldığını açıkladı. Koredeki savaşa, Türk milletinin katılmasında istiklâlimiz, güvenliğimiz bakımından hiçbir fayda yoktur. (Biz şimdi Koreye asker göndermezsek, bizim başımız darda kaldığı zaman Amerika da bize yardım etmez) diyenlere yakın zamana kadar Dışişleri Bakanlığı yapmış ve milletlerarası ilişkileri içinden takip etmiş olan Necmettin Sadak cevap veriyor: (Bu işler bir menfaat işidir, hissî sebepler rol oynamaz, eğer o gün Amerika'nın çıkarı varsa bize yardım eder, yoksa etmez) diyor.

Kaldı ki, bugün karşılaştığımız hadise de gösteriyor ki mesele, bize Amerika'nın (yardım) edip etmemesi değil, fakat bir üçüncü cihan harbine yol açacak maceralara sürüklemek istemesidir. Bundan da anlaşılıyor ki Koreye asker göndermekte Türk milletinin herhangi bir menfaati yoktur. Türk milletinin istiklâli ve güvenliği dünya barışına sıkı sıkıya bağlıdır. Koreye asker göndermek ise Türk milletine nasıl bildirilirse bildirilsin herhalde barışçı bir hareket değildir. Bütün dünya milletleri ve bu arada Türk milleti de barışseverdir. Türk halkının menfaati dünya barışının bozulmamasındadır. Bu barışın bozulmaması için Koredeki iç savaşın barışçı yollar bulunarak hemen sona erdirilmesi gerekir. Türk milletine yaraşan ve gerçek menfaatlerine uygun düşen şey, mesalâ Hindistan Başbakanı Nehrunun yaptığı gibi barışçı teklifler yapmaktır.

Biz, Türk Barışseverler Cemiyeti, bunları Türk halk efkârına bildirirken onun en samimî düşüncelerini belirttiğimizi ve gerçek her Türk vatanseverinin bizimle aynı fikirde olduğuna inanıyoruz.

---

[312] Kaynak: "Ankara 13 Haziran 1951 T.C. Ankara Garnizon Komutanlığı 2 Nolu Askerî Mahkemesi Esas: 951/14, Karar: 951/16 Gerekçeli Hüküm", Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Personel Dairesi Başkanlığı Behice Boran Dosyası içinde.

Adı söylenmeden bir harp ilânı demiye gelen Adnan Menderes Hükümetinin bu kararını Türkiye Büyük Millet Meclisinin reddedeceğini umuyoruz. Çünkü ana yasamız gereğince harp ilân etmek yetkisi sadece Büyük Millet Meclisine aiddir. Millî menfaatlerimize ve dünya barışının korunmasına aykırı olan bu kararı şiddetle protesto ederiz.

Türk Barışseverler Cemiyeti[313]

[313] Şu kaynakta, bu bildirinin, Behice Boran ile Adnan Cemgil tarafından kaleme alındığı belirtilmektedir: (Ankara, 30 Aralık 1950 T.C. Ankara Garnizon Komutanlığı 2 Nolu Askeî Mahkemesi Karar: 950/15, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Personel Dairesi Başkanlığı Behice Boran Dosyası içinde).

Ek 3

Sofya Radyosu Türkçe Yayınlar Sorumlusu Stefka Parvanova'nın Behice Boran ile 1985'te Bulgaristan'da Yaptığı "Nasıl Marksist Oldunuz" Konulu Söyleşinin Bant Kaydının[314] Çözümü

Sohbetimizin konusu "Marksist Nasıl Oldunuz?"

75 yıl önce Türkiye'nin Bursa şehrinde doğmuşum. Bir küçük burjuva ailedenim. Ama küçük burjuvazinin okumuş aydın denen kesimi değil. Babam küçük ticaret yapardı Bursa ile diğer şehirler arasında. 6 kardeşin en küçüğüydüm ben. Ama bu kardeşlerden üç tanesi ben doğmadan önce ölmüş. Onun için üç kardeş olarak yetiştik. 10 yaşında Bursa'dan İstanbul'a geldik. Annem babamın ancak okuma yazması vardı. Okul öğrenimi yoktu. Ama ikisi de çok uyanık, akıllı, zeki insanlardı. Özellikle babam çocuklarının öğrenimine çok önem verirdi. Özellikle de yabancı dil öğrenmelerine önem verirdi. Onun için on yaşında beni önce Fransız okuluna gönderdi. Üç sene sonra da Amerikan Kız Koleji'ne gönderdi.

Bağımsızlık Savaşı sürdüğü yıllarda ben on yaşla on üç yaş arasındaydım. Bu yıllar benim bütün hayatımı etkileyen yıllar oldu; bu yıllar ve hemen ondan sonraki yıllar. Çünkü bu yıllarda artık çocukluktan yavaş yavaş çıkıyor ve genç kızlığa doğru giriyordum. Hatırlarım, daha on iki yaşımda çocukken Fransız okulunda arkadaşlarımla beraber Lozan müzakerelerini konuştuğumuzu, aklımızın erdiğince. Eve de zaten her gün iki tane gazete alınırdı. Ki bu, o günlerde Türkiye'de ender olan bir durumdu. Cumhuriyetin ilanından sonra daha da büyüdüm ve Bağımsızlık Savaşının neticeleri, etkisi devam etti. Çok yurtsever bir genç kızdım. Şimdi dönüp bakıyordum da, en genç yaşımda bile şoven milliyetçi olmadım. Düşünüyorum da, bilinçli olarak formüle etmemiştim ama, her zaman insan olmak önce geliyordu. İnsan, sonra bir Türk olmak. Onun için yurtseverliğim hiçbir zaman şoven bir milliyetçilik halini almadı.

Türkiye'nin durumunu, o günkü aklımla anlayabildiğim kadar, işte yoksuldu, Avrupa ülkelerinden geriydi, onlara yetişmek lazımdı. Atatürk de zaten o zamanki deyimiyle muassır medeniyete ulaşmak yani çağdaş uygarlığa ulaşmak olarak koyuyordu hedefi. Çünkü ulaştırmak lazımdı. En genç yaşlarda yerleşti bu fikir bana.

Daha sonra üniversite öğretimi yaptığım zaman evvela Türkiye'de sonra Amerika'da sosyolojiyi seçtim uzmanlık dalı olarak. Türkiye kalkınmalıydı ama onun bilimiyle bilmek lazımdı, toplumlar hakkında bilgiye sahip olmak lazımdı. Ve ben o zaman gayet safça inanıyordum ki tıpkı fizik bilmi, biyoloji bilimi olduğu gibi öyle bir sosyoloji ilmi vardır ve bize öğretecektir toplumlar hakkında ne yapılması gerektiği konusunda ışık gösterecektir, o kanıdaydım. Ama dört seneye yakın öğrenimime Amerika Michigan Üniversitesi'nde devam ettikten sonra özellikle de artık doktora sınavlarına hazırlandığım sırada birden bire fark ettim ki sosyoloji, bize öğretilen sosyoloji bir bilim değildir. Ve bayağı bir bunalıma girdim, gerçekten bir bunalıma girdim. Arkadaşlarıma da söylemeye başladım. "Ben yanlış daldaydım," dedim, "yanlış sahadayım. Bu benim değil." Meşhur sosyologlar var, her biri bir başka şey söylüyor. Hatta aynı sosyolog kendisi çelişkiye, tutarsızlığa düşebiliyor. Ama keşke diğer bir bilim dalında olsaydım. Matematiği severdim. "Keşke matematikte uzmanlaşma, ihtisaslaşma yapsaydım o sınavı seçseydim," diye arkadaşlarıma da yakındım. Ve gerçekten bir bunalıma düştüm. Bu bilim değil, ben bu imtihanları nasıl geçeceğim, bu kitapları nasıl okuyacağım? Saçma sapan gelmeye başladı bana o kitaplar.

---

[314] TÜSTAV Ses Arşivi

Bu sıralarda, gene doktora adayı olan arkadaşımla sosyoloji konusunda tartışırken, teorik bakımdan tartışırken, o, Marx'tan ve Marksizmden bahsetti. Ben hiç işitmemiştim. Yani, Marx adını işitmiştim de, hiç derslerde, bize verilen referanslarda, okumamız gereken kitaplarda, profesörlerin kendi sözlü olarak verdiği derslerde Marx'tan, Marksizmden hiç söz edilmiyordu.

Afedersiniz, bu hangi yıllarda oluyor?

Bu, çok eski, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, 1931 ile 1938 yılları arasında.

Evet. Sonra?

Sonra bunun üzerine, o da pek Marksizmi bilmiyordu şimdi anladığım kadarıyla, söylediği birkaç şey benim dikkatimi çekti. Ve ben bunu okuyum, öğreniyim dedim kendi kendime. Ama bir sürü görevlerim olduğundan, seminerler, dersler, sınavlara hazırlık olduğundan buna ben vakit bulamam, bunu bir ödev olarak alayım dedim ben. Aynı zamanda bir ödevim olsun, o suretle bir şartı da yerine getirmiş olurum. Doktora adayları için yüksek seminerler vardı, yalnız doktora adayları için verilen. O seminerde de, her iki sömestr için birer inceleme hazırlıyordu öğrenciler. Ben, birinci dönem açılır açılmaz profesöre dedim ki "ben Marksizm üzerine bir inceleme hazırlamak istiyorum," dedim. O da "peki," dedi. Ben bu suretle kütüphaneye gittim ve kütüphaneden bana kılavuzluk eden hiç kimse yoktu, önce hangi kitabı okuyayım, ne yapayım, nasıl edeyim, hiç.. Kendimi kafamı kullanarak bilhassa, öncelikle toplumun bilimi, bilgisi ile ilgili olduğundan teorik şeylerle ilgili olduğundan en zor kitaplarla başladım. Şimdi fark ediyorum. Okudum, kaç kitap okudum hepsinin adlarını hatırlamıyorum. Ama Marx'ın Kapital'inin birinci cildini, yani kendi hayattayken çıkan cildini okudum. Engels'in Ailenin ve Devletin Menşei'ni okudum. Lenin'in Diyalektik Materyalizm ve Ampriokritisizm'ini okudum. Belki en son okunacak kitapları ben, hiç bilmeyen ben, onları okumakla işe başladım. Ve daha başka kitaplar okudum, bu önemliler aklımda kaldı. Bunun üzerine hazırladım incelememi. Yazılı bir rapor olarak seminere sundum, hem de sözlü olarak izah ettim görüşlerimi. Bu, gerçekten bir dönüm noktası oldu hayatımda. Ben ondan sonra toplumun bilimi yoktur, toplumun bilimi olmaz, olmuyor, öbür bilimler gibi değil iddiasından vazgeçtim.

Sonradan formüle ettim ve anladım ki bana okutulan şey burjuva sosyolojisiydi. Evet, o bilim değildi, o yol gösterici değildi. Ama Marksizm bütün dünyamı değiştirdi. Bütün çelişkiler çözüldü. Her şey yerli yerine oturdu sistematik ve tutarlı bir biçimde. Müthiş bir ferahlama, rahatlama ve müthiş bir sevinç duydum bundan dolayı. Ama ondan sonra da, doktoramı verdikten sonra da bir daha burjuva sosyoloji kitapları okumadım. Ancak üniversitede ders verdiğim zaman icap ettiği için bazı şeyleri bildirmek, onları bildirecek kadar okudum. Ama içimde bir alaka kalmadı. Ve tabii Marksizmle tanışınam ve onu öğrenmem bir başka sorunu da çözdü. O da şu oldu: Demiştim daha önceden, daha küçük yaşlarımdan itibaren Türkiye'yi değiştirmek, geliştirmek, çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak gayreti, ülküsü bende yerlemişti. Halbuki bana okutulan sosyoloji bunu da sağlamıyordu. Çünkü öğretici değildi, bir sistemi yoktu, tutarlı bir sistemi yoktu, her sosyolog başka bir şey söylüyordu. Halbuki benim sosyolojiyi seçmemin sebebi, daha önce belirttiğim gibi, Türkiye'nin kalkınmasını sağlayabilmek için toplum hakkında bilgi edinmekti, bunun bilimini edinmekti. Öyle bir pratik sebeple seçmiştim sosyolojiyi. Öyle gelişigüzel seçmemiştim.

Halbuki kendisi tutarlı bir sistem olmayan, sosyologlar arasında o kadar büyük görüşleri farkları olan sosyoloji böyle bir kılavuz olmuyordu. Ne yapılması gerekir, kalkındırılması, çağdaş uygar-

lığa yetişmesi için. Halbuki Marksizmde bunu öğrendim, ne yapılması gerekiyor, nasıl yapılması gerekiyor, bunları öğrendim. Her şey yerli yerine oturdu. Hem teorik olarak hem toplumun izahı, bilimi olarak her şey yerine oturdu, hem de pratikte, benim pratiğim Türkiye'ye ilişkindi, toplumun değiştirilmesi, geliştirilmesi ve uygarlık düzeyine eriştirilmesi için, bu aydınlandı. Bir başka çok önemli nokta daha aydınlandı. Ben anladım ki, çağdaş uygarlık Batı'nın kapitalist ülkelerinin uygarlığı değildir. Çağdaş uygarlık sosyalist uygarlıktır. Onun için Türkiye'de çağdaş uygarlık için çalışırken bunun sosyalizm hedefinde olması gerekiyordu. Bir de bunu öğretti bana. Hasılı, bütün bu temel noktalarda son derecede aydınlatıcı, inandırıcı ve beni tatmin edici oldu ve ben rahatladım. Ve ondan sonra artık umuruma geçmedi burjuva sosyolojisinde tutarsızlık varmış, her kafadan bir ses çıkıyormuş bu konularla ilgilenmedim. Marksist oluşum bu şekilde oldu.

Daha sonraları, bilhassa Lenin'i okudukça, bu sefer pratiğin nasıl olması gerektiğini öğrendim. Daha Marksizme gelmeden kendi düşüncemle, kendi tecrübemle şu neticeye varmıştım: Bir fikre sahip olmak demek, eğer ona gerçekten sahipseniz, gerçekten inanıyorsanız, o fikri hayatınızda pratiğe geçirmek demektir. Biraz solcu geçinen arkadaşlarım vardı doktoraya çalışan arkadaşlarım arasında. Ben onlara derdim ki, "siz bu fikirlerdesiniz ama, ne fark ediyor? Diğer Amerikalılardan, diğer öğrencilerden farkınız ne? Hayatınızda ne fark ediyor? Ha o fikirde olmuşsunuz ha olmamışsınız. Hiç bir şey fark etmez," diyordum daha o zaman.

Ama literatürü okudukça, bilhassa Lenin'in yeni tip parti düşüncesiyle, o fikirleriyle karşılaştıkça, bu sefer fikirle eylem arasındaki, pratik arasındaki ilişkiyi daha iyi kavradım. Ve şu neticeye vardım ondan sonra: Hayatta fikirlerin yansıması sadece bireysel düzeyde olmaz. Eğer toplumu değiştirmek, geliştirmek istiyorsanız örgütlü bir biçimde çalışmanız, bir örgüt içinde olmanız lazımdır, o neticeye geldim. Yani bir parti içinde çalışmanız lazımdır, bu neticeye geldim. Ve 1942 senesinden itibaren elimden geldiği kadar, örgütlü bir şekilde, Türkiye'nin sosyalizmi hedef alan bir yönde değişebilmesi, gelişebilmesi için çalıştım.

KAYNAKLAR

24 Saat (1947) "Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Öğrencilerinin Gazetemize Gönderdiği Mektup", *24 Saat*, 5 Mart: 1, 4.

Adımlar (1943) "Adımlar", *Adımlar*, 1: 1-5.

Ağaoğulları, Mehmet Ali (1990) "Aşırı Milliyetçi Sağ", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) içinde, İstanbul: Belge, 189-236.

Ağduk Gevrek, Meltem (1994) *Yurt ve Dünya 1941-1944*, Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi (basılmamış yüksek lisans tezi).

Ahmad, Feroz (1995) *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal.

Ahmad, Feroz (1996) *Demokrasi Sürecinde Türkiye*. çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad (1976) *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara: Bilgi.

Ahmet Şerif (1977). *Anadolu'da Tanin*, Çetin Börekçi (haz.), İstanbul: Kavram.

Akar, Atilla (1989) *Bir Kuşağın Son Temsilcileri: 'Eski Tüfek' Sosyalistler*, İstanbul: İletişim.

Akbulut, Erden [der.] (2003) *1963-1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP*, İstanbul: TÜSTAV.

Akbulut, Erden ve Mete Tunçay (2007) *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, İstanbul: TÜSTAV.

Akdere, İlhan ve Zeynep Karadeniz (1994) *Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi: 1908-1980, C.1*, İstanbul: Evrensel.

Akis (1967) "Aracının Kızı Behice Boran", *Akis*, 5: 6.

Akpolat, Yıldız (2008) "Behice (Sadık) Boran", *Türkiye'de Sosyoloji: İsimler, Eserler -I*, Çağatay Özdemir (der.) içinde, Ankara: Phoenix, 821-861.

Akseymen, Nihat (2003) *Irmak Gibi Mektuplar*, İstanbul: TÜSTAV.

Akseymen Kudsal, Merih (2003) "Giriş", *Irmak Gibi Mektuplar*, Nihat Akseymen içinde, İstanbul: TÜSTAV, 9-47.

Akşam (1948) "Üniversiteler Arası Kurulun Kararını Aynen Neşrediyoruz", *Akşam*, 9 Mart: 1, 7.

Alemdar, Korkmaz (1996) *İletişim ve Tarih*, Ankara: İmge.

Alpay, Şahin (1970) "İşçi Sınıfı ve Millî Demokratik Devrim", *Proleter Devrimci Aydınlık*, (3) 17: 353-392.

Alöç, Kâzım (2006) "İfşa Ediyorum: Türkiye'de Komünizm ve Irkçılık", *Kırklı Yıllar 5*, Rasih Nuri İleri (der.) içinde, İstanbul: TÜSTAV, 1-207.

Altan, Çetin (1968) "Türkiye ve Sosyalizm Sorunları", *Akşam*, 24 Haziran: 2.

Altan, Çetin (1987) "Acılar Tarihinin Büyük İnsanı: Behice Boran", *Güneş*, 16 Ekim: 3.

Altan, Çetin (1996) *Ben Milletvekili İken*, İstanbul: Afa.

Althusser, Louis (2004) *John Lewis'e Cevap*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki.

Alver, Köksal (2005) "Türk Sosyolojisinde Amerikan sosyolojisi Etkileri (Başlangıç Dönemi): http://155.223.1.158/edergi/sosyoloji/2004/s.1213/13.pdf: 06.09.2005.

Amaç Yayıncılık (1988) *Behice Boran: Son Nefesine Kadar*, İstanbul: Amaç.

Anderson, Perry (1982) *Batıda Sol Düşünce*, çev. Bülent Aksoy, İstanbul: Birikim.

Anderson, Perry (1987) *Considerations on Western Marxism*, London: NLB.

Anderson, Perry (2004) *Tarihsel Materyalizmin İzinde*, çev. Mehmet Bakırcı ve H. Gürvit, İstanbul: Belge.

Ant Gençlik Yayını (1945) "Çıkarken", *Ant Gençlik Yayını*, 1: 1.

Aren, Sadun (1961a) "Ne İstediğimizi Biliyor muyuz?", *Yön*, 1: 18.

Aren, Sadun (1961ba) "Kalkınma, Demokrasi ve Metod", *Yön*, 2: 16.

Aren, Sadun (1962a) "Plan ve Kalkınma", *Yön*, 3: 17.

Aren, Sadun (1962b) "Sanayin Himayesi", *Yön*, 4: 17-18.

Aren, Sadun (1962c) "Sınır Meselesi", *Yön*, 5: 16.

Aren, Sadun (1962d) "Devletçilik ve Ötesi", *Yön*, 6: 15.

Aren, Sadun (1968) *100 Soruda Ekonomi El Kitabı*, İstanbul: Gerçek

Aren, Sadun (1987) "Behice Boran'ın Ardından", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 90: 33.

Aren, Sadun (1988) "O Bir Mücadele Anıtıdır", Amaç Yayıncılık, *Son Nefesine Kadar* içinde, İstanbul: Amaç Yayıncılık, 7-8.

Aren, Sadun (1993) *TİP Olayı: 1961-1971*, İstanbul: Cem.

Aren, Sadun (2003) "Cem Eroğul ile Söyleşi: Beş Günde Bir Ömür", *Sadun Aren'e 80. Yaş Armağanı* içinde, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 65-200.

Aren, Sadun (2006) *Puslu Camın Arkasından*, Ankara: İmge.

Arı, Mehmet (1997) "Behice Boran'ın Aydın Kişiliği", *Mürekkep*, 7: 91-96.

Arınır, Turgan ve Sırrı Öztürk (1976) *İşçi Sınıfı, Sendikalar ve 15-16 Haziran*, İstanbul: Sorun.

Arslan, Cumhur (2002) "Çınaraltı", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 4: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 579-583.

Arslan, Emre (2002) "Doğu ve Batı: Karşılaşmalar ve Karşılaştırmalar", *Evrensel Kültür*, 122: 67-71.

Arslan, Emre (2004) "Faşizmin Siyaseti: MHP'nin İktidar Bloku Karşısında Değişen Strateji ve Konumları", *2000'li Yıllarda Türkiye 1: Sürekli Kriz Politikaları*, Neşecan Balkan ve Sungur Savran (haz.) içinde, İstanbul: Metis, 148-172.

Aşık, Melih (1987) "Behice Boran", *Milliyet*, 12 Ekim: 9.

Aşut, Atilla (2007) "Gökhan Atılgan'a Mektup", Ankara: 30 Eylül 2007.

Atabay, Mithat (2002) "Anadoluculuk", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 4: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 515-532.

Atacan, Fulya vd. (2001) *Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım: Mübeccel B. Kıray'la Söyleşi*, İstanbul: Bağlam.

Atalay, Abdurrahman (2007) "Gökhan Atılgan'a Mektup", İstanbul: 17 Ocak 2007.

Atatürk, Mustafa Kemal (1997) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi.

Atılgan, Gökhan ve Mustafa Şener (2001) *Şinasi Yeldan ile Görüşme*, Ankara: 26 Ekim.

Atılgan, Gökhan ve Mustafa Şener (2003) *Metin Çulhaoğlu ile Görüşme*, Ankara: 2 Haziran.

Atılgan, Gökhan (2002a) *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi*, İstanbul: TÜSTAV.

Atılgan, Gökhan (2002b) "Karpiç'te 'Kandırılan' İhtilâlci!", *Praksis*, 5: 257-275.

Atılgan, Gökhan (2003a) *Gündüz Mutluay ile Görüşme*, İstanbul: 30 Aralık.

Atılgan, Gökhan (2003b) *Sıdıka Su ile Görüşme*, İstanbul: 30 Aralık.

Atılgan, Gökhan (2004a) *Osman Sakalsız ve Zeki Kılıç ile Görüşme*, Ankara: 6 Ocak.

Atılgan, Gökhan (2004b) *Osman Sakalsız ile Görüşme*, Ankara: 10 Ocak.

Atılgan, Gökhan (2004c) *Varlık Özmenek ile Görüşme*, Ankara: 17 Ocak.

Atılgan, Gökhan (2004d) *Yalçın Küçük ile Görüşme*, Ankara: 23 Şubat.

Atılgan, Gökhan (2004e) *Nihat Sargın ile Görüşme*, İstanbul: 5 Nisan.

Atılgan, Gökhan (2004f) *Nail Çakırhan ve Halet Çambel ile Görüşme*, İstanbul: 5 Nisan.

Atılgan, Gökhan (2006a) *Nabi Yağcı ile Görüşme*, İstanbul: 20 Mart.

Atılgan, Gökhan (2006b) *Oya Baydar ile Görüşme*, İstanbul: 21 Mart.

Atılgan, Gökhan (2006c) *Sıdıka Su ile Görüşme*, İstanbul: 21 Mart.

Atılgan, Gökhan (2006d) *Orhan Silier ile Görüşme*, İstanbul: 23 Mart.

Atılgan, Gökhan (2007) "Mihri Belli", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C. 8: Sol Düşünce*, Murat Gültekingil (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 597-646.

Atsız, Nihal (1940) "İçimizdeki Şeytanlar", http://www.turkcu.net/anasayfa.htm: 2 3 Haziran 2006.

Atsız, Nihal (1944a) "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup", 20 Şubat 1944, http://www.turkcu.net/anasayfa.htm: 23 Haziran 2006.

Atsız, Nihal (1944b) "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup", 21 Mart 1944, http://www.turkcu.net/anasayfa.htm: 23 Haziran 2006.

Avcıoğlu, Doğan (1962a) "Sosyalist Gerçekçilik", *Yön*, 39: 20.

Avcıoğlu, Doğan (1962b) "Sosyalizm Anlayışımız", *Yön*, 36: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1962c) "Kaynağa Dönüş", *Yön*, 47: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1962d) "Türkiye İşçi Partisi'ne Dair", *Yön*, 50: 20.

Avcıoğlu, Doğan (1964) "Medrese Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe", *Yön*, 85: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1965) "Azgelişmiş Ülkelerde Antiemperyalist Mücadele... Halkçı, Devletçi, Devrimci ve Milliyetçi Kalkınma Yolu", *Yön*, 111: 7-8.

Avcıoğlu, Doğan (1966a) "Çatıdaki Kavga", *Yön*, 154:3. Avcıoğlu, Doğan (1966b) "TİP'e Dair", *Yön*, 168: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1966c) "Sosyalizm Tartışmaları: Bir Sosyalist Stratejinin Esasları", *Yön*, 185: 7-8.

Avcıoğlu, Doğan (1966d) "Çağımızda Ekonomik Bağımsızlık Mücadelesi. Mısır Örneği", *Yön*, 189: 8-10.

Avcıoğlu, Doğan (1967a) "Biz Ne İstiyoruz?", *Yön*, 198: 3.

Avcıoğlu, Doğan (1967b) "Sosyalist Strateji ve Prof. S. Aren", *Yön*, 197: 16.

Avcıoğlu, Doğan (1968) *Türkiye'nin Düzeni*, Ankara: Bilgi.

Avcıoğlu, Doğan (1969) "Kemalizmi İyi Anlamak Gerek...", *Devrim*, 4: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1970a) "Ulusal Kurtuluş Devrimi", *Devrim*, 56: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1970b) "Devrimi Bekleyen Sorunlar", *Devrim*, 57: 1.

Avcıoğlu, Doğan (1971) *Devrim Üzerine*, Ankara: Bilgi.

Avidgor, Rozet (1987) "Behice Boran'ın, Niyazi Berkes'in ve Muzaffer Şerif'in En İyi Öğrencileriydik" (Ercan Eyüboğlu ile söyleşi), *Bilim ve Sanat*, 83: 20-22.

Aybar, Mehmet Ali (1961) *Yön Dergisine Mektup*, 26 Aralık.

Aybar, Mehmet Ali (1968) *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, İstanbul: Gerçek.

Aybar, Mehmet Ali (1969) "Yabancılaşma", *Forum*, 356: 4-5.

Aybar, Mehmet Ali (1970a) "Sosyalizmin Meseleleri 1: Yollar ve Modeller", *Forum*, 374: 5.

Aybar, Mehmet Ali (1970b) "Sosyalizmin Meseleleri 2: Çelişilerin Özgüllüğünden Yolların Çeşitliliğine", *Forum*, 375: 5, 16.

Aybar, Mehmet Ali (1979) *Marksizmde Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, İstanbul: Yayla.

Aybar, Mehmet Ali (1987) *Neden Sosyalizm*, İstanbul: BDS.

Aybar, Mehmet Ali (1988a) *TİP Tarihi 1*, İstanbul: BDS.

Aybar, Mehmet Ali (1988b) *TİP Tarihi 2*, İstanbul: BDS.

Aybar, Mehmet Ali (1988c) *TİP Tarihi 3*, İstanbul: BDS.

Aybar, Mehmet Ali (2002) *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, Aylin Özman (yay. haz.), İstanbul: İletişim.

Aybar, Mehmet Ali (2003) *Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaaları ve Mektupları (1946-1961)*, Barış Ünlü (yay. haz.), İstanbul: İletişim.

Aydemir, Şevket Süreyya (1962) "Sosyalizm ve Kapitalizm", *Yön*, 37: 20

Aydemir, Şevket Süreyya (1968) *İnkılâp ve Kadro*, Ankara: Bilgi

Aydemir, Şevket Süreyya (1976) *Suyu Arayan Adam*, İstanbul: Remzi

Aydın, Mustafa (2005) "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", *Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980*, Baskın Oran (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 399-475.

Aydınlık Sosyalist Dergi (1971) "Bir Daha Hazırlıksız Yakalanmayalım", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, 29-30: 369-376.

Aydınoğlu, Ergun (1992) *Türk Solu (1960-1971): Eleştirel Bir Tarih Denemesi*, İstanbul: Belge.

Aytekin, E. Attila (2006) *Tarlalardan Ocaklara Sefaletten Mücadeleye: Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası İşçileri 1848-1922*, İstanbul: Yordam.

Babalık, Naciye (2005) *TKP'nin Sönümlenmesi*, Ankara: İmge.

Bahadınlı, Yusuf Ziya (2006) *Meclis'in İçinde Vurdular Bizi*, İstanbul: Asya Şafak.

Bakırezer, Güven (2002) "Nihal Atsız", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 4: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 352-357.

Başoğlu, Muzaffer Şerif (1944) *Vaziyet Alışların (Attitudes) Psikolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu

Baştımar, Zeki (1943) "Büyük Türk Hümanisti Tevfik Fikret", *Adımlar*, 8: 260-262.

Baştımar, Zeki (1966) *Dâva ve Müdafaâ, Yeni Çağ*'ın İlavesi.

Baştımar, Zeki (2003) "Türkiye'nin Ekonomik ve Politik Durumu ve Bazı Meseleler", *1963-1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP*, Erden Akbulut (der.) içinde, İstanbul: TÜSTAV, 13-38.

Baydar, Oya (2003) "Sevgi İçin Bir Önsöz", Sevgi Soysal, *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* içinde, İstanbul: İletişim, 7-16.

BDS Yayınları (2000) *Esbab-ı Mucibeli Hüküm: 1951 TKP (Türkiye Komünist Partisi) Tevkifatı*, İstanbul: Berdan.

Belge, Murat (1990) "Sol", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) içinde, İstanbul: Belge. 159-188.

Belli, Mihri (1970) *Yazılar: 1965-1970*, Ankara: Sol.

Belli, Mihri (2000) *İnsanlar Tanıdım*, İstanbul: Doğan.

Belli, Sevim (1994) *Boşuna mı Çiğnedik? Anılar*, İstanbul: Belge

Berk, Özlem (2002) "Batılılaşma ve Çeviri", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 3: Modernleşme ve Batıcılık*, Uygur Kocabaşoğlu (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 511-520.

Berkes, Niyazi (1942) *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü Neşriyatı Sosyoloji Serisi.

Berkes, Niyazi (1997) *Unutulan Yıllar*, İstanbul: İletişim.

Berkes, Niyazi (2002) *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: YKY.

Berktay, Fatmagül (2002) "Olağandışı Bir Kadın: Behice Boran", *Biyografya: Behice Boran*, Ayşegül Yaraman (yay. haz.) içinde, İstanbul: Bağlam, 13-26.

Berktay, Fatmagül (2003) *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis.

Berktay, Halil (1969) "Bilimsel Sosyalist Devrim Anlayışı", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, 14: 134-153.

Berktay, Halil (1970) "Proleter Devrimci Çizgi ve Bazı Yanlış Eğilimler", *Proleter Devrimci Aydınlık*, (2)16: 296-328.

Berktay, Halil (1983) *Kabileden Feodalizme*, İstanbul: Kaynak.

Birand, Mehmet Ali vd. (1995) *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul: Milliyet.

Boran, Behice (1938) *A Study of Occupational Mobility: An Analysis of Age Distributions of Occupational Groupings in the United States 1910-1930*, yayınlanmamış doktora tezi: University of Michigan.

Boran, Behice (1940a) "Sosyolojide Yeni Araştırma Esasları", *Siyasi İlimler Mecmuası*, 109: 35-41.

Boran, Behice (1940b) "Köy Davası 'Şehirleşmek' Davasıdır", *Siyasi İlimler Mecmuası*, 112: 183-190.

Boran, Behice (1941a) "Halide Edip'in Yeni Romanları", *Yurt ve Dünya*, 5: 21-28.

Boran, Behice (1941b) "Modern Şehir Örneği", *Yurt ve Dünya*, 6: 9-17.

Boran, Behice (1941c) "Mücrim Mahaller", *Yurt ve Dünya*, 7: 32-40.

Boran, Behice (1941d) "İptidailik ve Medenilik Meselesi", *Yurt ve Dünya*, 9: 146-154.

Boran, Behice (1941e) "Dünyanın Gidişi", *Yurt ve Dünya*, 11: 263-271.

Boran, Behice (1943a) "Sosyal Evrim Meselesi", *A.Ü. DTCF Dergisi*, 2: 59-65.

Boran, Behice (1943b) "Sosyoloji Anlayışında İkilik", *A.Ü. DTCF Dergisi*, 3: 67-74.

Boran, Behice (1943c) "Sosyoloji Dergisi", *A.Ü. DTCF Dergisi*, 4: 103-108.

Boran, Behice (1943d) "Hangi Manada Milli İlim", *Adımlar*, 5: 145-148.

Boran, Behice (1943e) "Sosyolojide Bocalamalar I", *İnsan*, 21: 10-13.

Boran, Behice (1943f) "Sosyolojide Bocalamalar II", *İnsan*, 22: 22-25.

Boran, Behice (1944) "Kalp Fikir, Gerçek Fikir", *Adımlar*, 12: 377-379.

Boran, Behice (1945a) *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Boran, Behice (1945b) "İşbölümü ve Kadının Sosyal Mevkii", *A.Ü. DTCF Dergisi*, 3: 301-310.

Boran, Behice (1945c) "Sosyoloji Işığı Altında: Bir Cemiyet Sistemi Olarak Faşizm", *Ant Gençlik Yayını*, 9: 1-2.

Boran, Behice (1945d) "Sosyoloji Işığı Altında: Harpten Sonra Faşizm", *Ant Gençlik Yayını*, 10: 1,4.

Boran, Behice (1945e) "Demokrasinin Esas Şartları Nelerdir?", *Tan*: 25 Eylül.

Boran, Behice (1945f) "Demokrasinin Tarihi Doğuş Şartları", *Tan*: 26 Eylül.

Boran, Behice (1945g) "Demokrasi Ne Gibi Tecrübeler Geçirdi", *Tan*: 27 Eylül.

Boran, Behice (1945h) "İktisadî Demokrasi", *Tan*: 29 Eylül.

Boran, Behice (1945i) "Demokratik Gelişmelerin Bugünkü Durumu", *Tan*: 30 Eylül.

Boran, Behice (1945j) "Ziraî Reformda Memleketi İflâs Etmiş Bir Rejime Götürmek İstiyorlar", *Görüşler*, 1: 9.

Boran, Behice (1946a) "Seçim Hakkı ve Demokrasi", *Söz*, 3: 1,7.

Boran, Behice (1946b) "Basın Hürriyeti", *Söz*, 4: 1.

Boran, Behice (1946c) "Halk İdaresi Nasıl Gerçekleşir?", *Söz*, 5-6: 1,8.

Boran, Behice (1947) "Sociology in Retrospect", *The American Journal of Sociology*, 52 (4): 312-320.

Boran, Behice (1950) *Savunma*, İstanbul: Tarih Vakfı Arşivi.

Boran, Behice (1962a) "Sosyalist Kültür Derneği Tartışması", *Vatan*: 22 Ağustos.

Boran, Behice (1962b) "Memleket Kalkınması ve Aydınlar", *Vatan*: 2 Eylül.

Boran, Behice (1962c) "Meseleleri Apaçık Koymak Gerek", *Vatan*: 9 Eylül.

Boran, Behice (1962d) "Gerçekle Yüzyüze Gelmek Cesareti", *Vatan*: 17 Eylül.

Boran, Behice (1962e) "Doğan Avcıoğlu'nun Yönüne Dair", *Vatan*: 3 Aralık.

Boran, Behice (1962f) "Türkiye'de Burjuvazi Yok Mu?", *Yön*, 39: 8-9.

Boran, Behice (1962g) "Marksist Metot Nedir ?", *Yön*, 50 13.

Boran, Behice (1962h) "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet: Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi", *Yön*, 51: 13.

Boran, Behice (1962ı) "Neden İşçi Partisi?", *Öncü*, 1 Nisan, 2, 5.

Boran, Behice (1962ı) "Neden İşçi Sınıfı?", *Öncü*, 25 Nisan, 2, 5.

Boran, Behice (1963a) "İlerici Demokratik Hareketin Başarı Şartları", *Sosyal Adalet*, 2: 10.

Boran, Behice (1963b) "Kestirme Yol Yoktur", *Sosyal Adalet*, 11: 3.

Boran, Behice (1964) "Yakın Tarihimizde Yönetici-Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunları", *Sosyal Adalet*, 7: 5-7.

Boran, Behice (1967) "İlerici Güçlerin İşbirliği ve Sosyalizm", *Dönüşüm*, 12: 4.

Boran, Behice (1968a) *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul: Gün.

Boran, Behice (1968b) "Çekoslovakya Olayları", *Milliyet*: 27 Ağustos.

Boran, Behice (1969a) "Sosyalist Harekette Küçük Burjuva Etkenler", *Emek*, 2: 6-7.

Boran, Behice (1969b) "Bürokrasi Üzerine Tartışmalar", *Emek*, 4: 4-7.

Boran, Behice (1969c) "Bürokratlar Bir Sınıf mıdır?", *Emek*, 5: 6-7.

Boran, Behice (1969d) "Bürokratların Çelişmeli Durumu", *Emek*, 6: 5-6.

Boran, Behice (1969e) "Azıtan Sağ Karşısında Dağınık Sol", *Emek*, 7: 2-3.

Boran, Behice (1969f) "Sapmalar Açık Seçik Beliriyor", *Emek*, 10: 2-3.

Boran, Behice (1969g) "Böylesine Sosyalizm", *Emek*, 15: 8-9.

Boran, Behice (1969h) "TİP'in Karşılaştığı Tehlikeler", *Emek*, 17: 2-3.

Boran, Behice (1969i) "Sosyalist Hareketin Sorunları: TİP'in Durumu", *Tüm*, 1: 8.

Boran, Behice (1969j) "Sosyalist Hareketin Sorunları: TİP'in İç Çelişkileri", *Tüm*, 2: 2-3.

Boran, Behice (1969k) "Hürriyet ve İhtilal Üzerine", *Tüm*, 3: 8-9.

Boran, Behice (1970a) *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, İstanbul: Tekin.

Boran, Behice (1970b) "TİP 9 Yaşında", *Emek*, 22: 8-9.

Boran, Behice (1970c) "Partimiz önündeki Görevleri Başaracak Güçtedir", *Emek*, 7: 21-30.

Boran, Behice (1971a) *Basın Bülteni*, Ankara, 12 Mart 1971.

Boran, Behice (1971b) *Basın Bülteni (Sayın Nihat Erim)*, Ankara, 23 Nisan 1971.

Boran, Behice (1971c) "Son Gelişmelerin Anlamı ve Partimizin Tutumu: 12 Mart Muhtırasından Yarına", *Parti Gazetesi*. 5: 1, 3.

Boran, Behice (1972a) "Sıdıka Su'ya Mektup", 28 Ağustos 1972.

Boran, Behice (1972b) "Sıdıka Su'ya Mektup", 15 Eylül 1972.

Boran, Behice (1972c) "Sıdıka Su'ya Mektup", 15 Kasım 1972.

Boran, Behice (1973) "Sıdıka Su'ya Mektup", 6 Ağustos 1973.

Boran, Behice (1974) "Sıdıka Su'ya Mektup", 1 Mart 1974.

Boran, Behice (1975) *İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası*, İstanbul: Bilim.

Boran, Behice (1976a) "15-16 Haziran İşçi Sınıfı Eylemi", *Çark Başak*, 9: 1,11.

Boran, Behice (1976b) "Parti ve Program", *Çark Başak*, 15: 1.

Boran, Behice (1976c) "Kadınlar Gününde Behice Boran ile Yapılan Röportaj", *Yürüyüş*, 49: 16.

Boran, Behice (1976d) "Türkiye İşçi Partisi: 1961-1971", *Yürüyüş*, 67: 8-11.

Boran, Behice (1977a) "Genel Başkan Behice Boran'ın Kongreyi Açış Konuşması", *Türkiye İşçi Partisi 1.Büyük Kongre Tutanağı* içinde, İstanbul: TİP, 8-23.

Boran, Behice (1977b) "Zafer Çelenkleri Öreceğimiz Günler Yakındır", *Çark Başak*, 26-27: 9-15.

Boran, Behice (1977c) "Partimiz Ayaktadır ve Kendi Yolunda Yürüyecektir: Hedefimiz Sosyalizmdir", *Çark Başak*, 32-33: 6-9.

Boran, Behice (1977d) "İşçi Sınıfı Hareketi Özünde Enternasyonalisttir", *Yürüyüş*, 108: 16.

Boran, Behice (1977e) "Örnek Sanatçı: Nâzım Hikmet", *Yurt ve Dünya*, 2: 347-353.

Boran, Behice (1978) "İşçi Sınıfının Politik Hareketinin Tekleşmesi", *Yürüyüş*, 194: 2.

Boran, Behice (1979a) "Zor Günlerin Sınavı", *Çark Başak*, 55-56: 2-3.

Boran, Behice (1979b) "21 Ekim Pazar Günü İstanbul Genişletilmiş İlçe Temsilcileri Toplantısında Konuşma", *Çark Başak*, 69: 3-9.

Boran, Behice (1979c) "Demokratik Merkeziyetçilik ve Genel Tartışma", *Çark Başak*, 70: 1-2.

Boran, Behice (1979d) "Devrim ve Cephe Sorunu Üzerine", *Çark Başak*, 73: 1-9.

Boran, Behice (1979e) "Bu Oyun Bozulmalıdır", *Yürüyüş*, 235: 10.

Boran, Behice (1980) "Şimdi Söz Üçüncü Büyük Kongremizindir", *Çark Başak*, 77: 1-3.

Boran, Behice (1981) "20. Yıldönümü Mesajı", *Çark Başak*, özel sayı, Şubat 1981: 1-3.

Boran, Behice (1983a) "TİP'in 22. Kuruluş Yıldönümünde Konuşma", *Çark Başak*, 95: 10-11.

Boran, Behice (1983b) "Yine Birlik Üzerine", *Çark Başak*, 99: 8-11.

Boran, Behice (1986) "TİP'in 25. Kuruluş Yıldönümünde Konuşma", *Çark Başak*, 113: 1-4,15.

Boran, Behice (1987a) "Tarihsel Görev", *Çark Başak*, 119: 8-12.

Boran, Behice (1987b) "Birliğin Gücü", *Yeni Yol*, 1.

Boran, Behice (1987c) "Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji", çev. Raşit Kaya, *Bilim ve Sanat*, 84: 30-36.

Boratav, Korkut (1980) *Gelir Dağılımı*, İstanbul: Gerçek.

Boratav, Korkut (1989) *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Gerçek.

Boratav, Korkut (2005) *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, Ankara: İmge.

Boratav, Korkut (2006) *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara: İmge.

Boratav, Pertev Naili (1987) "Behice Boran ve Niyazi Berkes Türk Üniversitelerine Yeni Bir Soluk Getirmek İstiyorlardı...", *Bilim ve Sanat*, 84: 17-19.

Boratav, Pertev Naili (1998a) "Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası", *Üniversitede Cadı Kazanı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Savunması*, Mete Çetik (haz.) içinde, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 45-175

Boratav, Pertev Naili (1998b) "Korkut Boratav ile Söyleşi", *Üniversitede Cadı Kazanı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Savunması*, Mete Çetik (haz.) içinde, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 192-215.

Bottomore, Tom (2001) "Sosyoloji", *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Tom Bottomore (yay. yön.) içinde, İstanbul: İletişim 537-540.

Bottomore, Tom (2006) "Sosyoloji ve Marksizm", *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi I*, Tom Bottomore ve Robert Nisbet (ed.) içinde, çev. Mete Tunçay, 183-223, İstanbul: Kırmızı.

Brooke, Rupert (1941) "Cennet", çev. Behice Sadık Boran, *Tercüme*, 10: 320-323.

Callinicos, Alex (2005) *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış*, çev. Yasemin Tezgiden, İstanbul: İletişim.

Can, Kemal (2002) "Ülkücü Hareketin İdeolojisi", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 4: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 663-685.

Cankoçak, Uğur (2005) "Uğur Cankoçak ile Söyleşi", *Türkiyeli Bir Sosyalist: Mehmet Ali Aybar*, Zafer Doğan içinde, İstanbul: Belge, 327-338.

Carr, Edward Hallet (1989) *Bolşevik Devrimi 1917-1923 Cilt 1*, çev. Orhan Suda, İstanbul: Metis.

Cemal, Hasan (1987) "Bir Ölümün Anlamı...", *Cumhuriyet*, 17 Ekim: 1, 8.

Cemal, Hasan (1998) *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, İstanbul: Doğan.

Cerrahlar, Ahmet Nevzat [Kerim Sadi] (1994) *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İstanbul: İletişim.

CHP Genel Sekreterliği (1942) *CHP Genel Başkan Vekili Başvekil Şükrü Saraçoğlu'nun Hükûmetin İç ve Dış Politikasını İzah Eden 5 Ağustos 1942 Tarihli Beyannamesi*, Ankara: Ulus.

Claudin, Fernando (1990) *Kominternden Kominforma II: Stalinizmin Doruğu*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge.

Cumhuriyet (1947a) "Ankara'da Gençliğin Kızıl Propagandayı Protestosu" *Cumhuriyet*, 7 Mart: 1, 3.

Cumhuriyet (1947b) "Ankara Üniversitesi Talebesinin Nümayişi", *Cumhuriyet*, 9 Mart: 1, 2.

Cumhuriyet (1947c) "Amerikanın Türkiye ve Yunanistana Yardımı", *Cumhuriyet*, 10 Mart: 1, 2.

Çark Başak (1976a) "Genel Başkan Behice Boran'ın Barışseverler Derneği ile İlgili Konuşması", *Çark Başak*, 14: 3.

Çark Başak (1976a) "1950'de Türk Barışseverler Cemiyetinin B.M.M. Başkanlığına Çektiği Telgraf", *Çark Başak*, 14: 3.

Çark Başak (1976c) "1950'de Türk Barışseverler Cemiyeti Kuruldu", *Çark Başak*, 14: 4.

Çark Başak (1976d) "Türk Barışseverler Cemiyeti'nin Basına Tebliği", *Çark Başak*, 14: 4.

Çark Başak (1976e) "Barışçı Gençlik Protesto Ediyor", *Çark Başak*, 14: 4.

Çark Başak (1978a) "Merkez Yönetim Kurulu Kararı", *Çark Başak*, 49: 7.

Çark Başak (1978b) "Yalçın Küçük Disiplin Kuruluna Sevkedildi", *Çark Başak*, 51: 13-16.

Çark Başak (1979a) "2. Büyük Kongre Kararları", *Çark Başak*, 57-58: 1-3.

Çark Başak (1979b) "Merkez Yönetim Kurulu Raporu: Her Hal ve Şartta Görev Başında", *Çark Başak*, 57-58: 7, 12-14.

Çark Başak (1979c) "Genelge No: 14", *Çark Başak*, 69: 1-3.

Çark Başak (1979d) "1977 Haziran ve 1979 Ekim Seçimlerinde Oyların İllere Göre Dağılımı ve Partilerin Oy Oranları", *Çark Başak*, 69: 12-20.

Çark Başak (1980a) "MYK'nın Sunduğu 'Karar Tasarısı' Taslakları", *Çark Başak*, 77: 6-44.

Çark Başak (1980b) "Esasından Reddedilen 'Karar Tasarısı' Taslakları", *Çark Başak*, 77: 44-65.

Çayan, Mahir (1992) *Bütün Yazılar*, İstanbul: Atılım.

Çaykara, Emine (2005) *Tarihçilerin Kutbu: Halil İnalcık*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları

Çelenk, Halit (2003) *Türkiye İşçi Partisi'nde İç Demokrasi: Yaşadıklarım*, İstanbul: Evrensel.

Çetik, Mete (1997) "Dil Tarih Tasfiyesi ve Hukuka Aykırılık", *Tarih ve Toplum*, 160: 5-13.

Çetik, Mete [haz.](1998) *Üniversitede Cadı Kazanı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Savunması*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Çetik, Mete (2002a) "Bir Akademisyen Olarak Behice Boran", *Biyografya: Behice Boran*, Ayşegül Yaraman (yay. haz.) içinde, İstanbul: Bağlam, 27-66.

Çetik, Mete (2002b) "Bir Akademisyen Olarak Behice Boran", Ahmet Alpay Dikmen (edt.) içinde, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 53-99.

Çubukçu, Aydın (1998) *Bizim '68*, İstanbul: Evrensel.

Çubukçu, Aydın (2002) "Türkiye'de Maoculu-

ğun Doğuşu Üzerine Bazı Gözlemler", *Praksis*, 6: 53-62.

Çulhaoğlu, Metin (1970) "Milli Demokratik Devrim, Sosyalist Devrim ve Türkiye: Bir Kör Gidiş", *Emek*, 26: 4-6.

Çulhaoğlu, Metin (1998) "Şevket Süreyya Aydemir: Suyu Ararken Yolunu Yitiren Adam", *Toplum ve Bilim*, 78: 92-107.

Çulhaoğlu, Metin (1999) "Sahi Bir 'İkinci TİP' Vardı", *Sol*, 22: 30-31.

Çulhaoğlu, Metin (2002a) "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu", *Praksis*, 6: 9-21.

Çulhaoğlu, Metin (2002b) *Doğruda Durmanın Felsefesi*, İstanbul: YGS.

Çulhaoğlu, Metin (2004) "Dört Gösterge Işığında Türkiye Sosyalist Hareketi", *2000'li Yıllarda Türkiye 1: Sürekli Kriz Politikaları*, Neşecan Balkan ve Sungur Savran (haz.) içinde, İstanbul: Metis, 173-193.

Çuyev, Feliks (2007) *Molotov Anlatıyor: Stalin'in Sağkoluyla Yapılar 140 Görüşme*, çev. Suna Kabasakal, İstanbul: Yordam.

Darendelioğlu, İlhan (1977) *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, İstanbul: Toker.

Darendelioğlu, İlhan (1979) *Türkiye'de Komünist Hareketleri*, İstanbul: Toker.

Deren, Seçil (2002) "Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 4: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 533-540.

Dervişoğlu, Sinan (2007) "TKP Tarihinde İlk 'Büyük Kırılma'ya Doğru", *1926-1927 TKP MK Tutanakları: Büyük Kırılma*, içinde, çev. Sinan Dervişoğlu, İstanbul: TÜSTAV, 11-19.

Dinler, Ahmet Hamdi (1990) *TİP Tarihinden Kesitler (1961-1971)*, İstanbul: Gelenek.

Dinler, Ahmet Hamdi (2002) "1961-71 Türkiye İşçi Partisi", *Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme*, Ahmet Alpay Dikmen (edt.) içinde, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 193-199.

Dinler, Demet (2003) "Türkiye'de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi", *Praksis*, 9: 17-54.

Divitçioğlu, Sencer (2003) *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu, Marksist Üretim Tarzı Kavramı*, İstanbul: YKY.

Doğan, Zafer (2005) *Türkiyeli Bir Sosyalist: Mehmet Ali Aybar*, İstanbul: Belge.

Doğan, Yalçın (1987) "Dursun Bebek Büyüdü Ama...", *Cumhuriyet*, 19 Ekim; 7.

Dore, Elizabeth (2006) "Üçüncü Dünya Kapitalizmini Anlamak", *Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş* Alfredo Saad-Filho (ed.) içinde, İstanbul: Yordam, 200-213.

Doster, Barış (2003) "Yiğit Bir Devrimciydi", *Cumhuriyet*, 10 Ekim: 7.

Durakbaşa, Ayşe (1993) "Behice Boran ve 1940'larda Toplumcu Düşün", *Toplumbilim*, 2: 41-46.

Dursun, Çiler (1999) "Behice Boran'ın İletişim Alanına Katkıları", *Kültür ve İletişim*, 2 (1): 15-42.

Düzgören, Koray (1987) "Yaşamı Sadeydi, Sobayla Isınıyordu", *Milliyet*, 12 Ekim: 3.

Eflatun (1944) *Devlet Adamı*, çev. Behice Boran ve Mehmet Karasan, Ankara: Maarif Vekaleti Yayınları.

Egeli, M. (1975) "TKP'nin gelişmesi ve Bu Gelişmeyi Engelleme Çabaları", *Yeni Çağ*, 12: 1100-1104.

Ekinci, Tarık Ziya (2002) "TİP ve TBKP Genel Başkanı Behice Boran İçin Birkaç Söz", *Biyografya: Behice Boran*, Ayşegül Yaraman (yay. haz.) içinde, İstanbul: Bağlam, 67-70.

Ekmekçi, Mustafa (1987) "Behice Boran'ın Ölümü...", *Cumhuriyet*, 15 Ekim: 8.

Emek (1969) "Teşkilat da Ayaklandı", *Emek*, 15: 2.

Emek (1970) "Türkiye İşçi Partisi IV. Büyük Kongre Kararları", *Emek*, 7: 1-8.

Erhan, Çağrı (2005a) "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1960-1980)", *Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980*, Baskın Oran (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 522-575.

Erhan, Çağrı (2005b) "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1960-1980)", *Türk Dış Politikası Cilt 1:*

1919-1980, Baskın Oran (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 681-715.

Erkiner, Engin (1994) "Uzaktan... Behice Boran...", *Yazın*, 59: 14.

Erik, Şaban (2002) "Behice Boran Üzerine", *Biyografya: Behice Boran*, Ayşegül Yaraman (yay. haz.) içinde, İstanbul: Bağlam, 71-88.

Erkanlı, Orhan (1972) *Anılar... Sorunlar... Sorumlular*, İstanbul: Baha.

Erkman, Faris (2002) *En Büyük Tehlike: Millî Türk Davasına Aykırı Bir Cereyanın İçyüzü*, İstabul: TÜSTAV.

Erkul, Ali (1995) "Toplumbilimci Kimliğiyle Behice Boran", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18: 17-51.

Erkul, Ali (1997) "Behice Boran'ın Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme Görüşleri", *Amme İdaresi Dergisi*, 30 (1): 83-107.

Eroğul, Cem (1969a) "Türkiye İşçi Partisi Programı'nın Düşünce Yapısı", *Emek*, 4: 8-10.

Eroğul, Cem (1969b) "Karar Tasarısı", *Emek*, 17: 5.

Eroğul, Cem (1990) "Çok Partili Düzenin Kuruluşu", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) içinde, İstanbul: Belge, 112-158.

Eroğul, Cem (1991) "Ölümünün Dördüncü Yıldönümünde Behice Boran", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 137; 26.

Eroğul, Cem (1998) *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge.

Eroğul, Cem (2000) *Anatüzeye Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş)*, Ankara: İmaj.

Eroğul, Cem (2002) "TİP Sorunsalı", *Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme*, Ahmet Alpay Dikmen (edt.) içinde, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 201-206.

Eroğul, Cem (2003) "Sadun Aren ile Söyleşi: Beş Günde Bir Ömür", *Sadun Aren'e 80. Yaş Armağanı* içinde, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 65-200.

Ertekin, Orhangazi (2002) "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 4: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 345-387.

Esenel, Mediha (1999) *Geç Kalmış Kitap*, İstanbul: Sistem.

Fast, Howard (1966) *Hürriyet Yolu*, çev. Behice Boran, İstanbul: İstanbul.

Fertan, Necla (1975) "Hukuk Açısından Türkiye İşçi Partisi Davası", Behice Boran, *İki Açıdan Türkiye İşçi Partisi Davası* içinde, İstanbul: Bilim, 9-37.

Fırat, Melek (2005a) "Yunan İç Savaşı", *Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980*, Baskın Oran (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 582.

Fırat, Melek (2005b) "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980*, Baskın Oran (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 716-768.

Freely, John (2000) *A History of Robert College: The American College for Girls, and Boğaziçi University (Bosphours University)*, İstanbul: YKY.

Fuat, Mehmet (2000) *Nâzım Hikmet: Yaşamı, Ruhsal Yapısı, Davaları, Tartışmaları, Dünya Görüşü, Şiirinin Gelişmeleri*, İstanbul: Adam.

Gerger, Haluk (1999) *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği: 'Soğuk Savaş'tan 'Yeni Dünya Düzenine'*, İstanbul: Belge.

Georgeon, François (1998) *Yusuf Akçura: Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri*, çev. Alev Er, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Gevgilli, Ali (1987) *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul: Bağlam.

Göksu, Saime ve Edward Timms (2001) *Romantik Komünist: Nâzım Hikmet'in Yaşamı ve Eseri*, İstanbul: Doğan Kitap.

Göksu Özdoğan, Günay (2002) "Dünyada ve Türkiye'de Turancılık", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 4: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 388-405.

Göktürk, Halil İbrahim (1977) *Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir*, Ankara: Arı.

Görüşler (1945) "Görüşler", *Görüşler*, 1: 2.

Göze, Ergun (1987) "Behice Ana...", *Tercüman*, 17 Ekim: 7.

Gramsci, Antonio (1989) *Selections from the Prison Notebooks*, Ed. Q. Hoare ve G.N.Smith (ed.), London: Lawrence and Wishart.

Gramsci, Antonio (1994) *Pre-Prison Writings*, Ed. Richard Bellamy, New York: Cambridge.

Güler, Zeynep (2004) *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık*, İstanbul: Yeni Hayat.

Gürkan, Nilgün (1998) *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İstanbul: İletişim.

Hanioğlu, Şükrü (2003) "Sunuş: Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu (Literatürdeki Yeri)", *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu, Marksist Üretim Tarzı Kavramı*, Sencer Divitçioğlu içinde, İstanbul: YKY, 9-18.

Hartman, Luianne (2002) "Behice Sadık Boran Research" (Gökhan Atılgan'a Mektup), Ann Arbor: 4 Aralık.

Harris, George S. (1975) *Tükiye'de Komünizmin Kaynakları*, çev. Enis Yedek, İstanbul: Boğaziçi.

Hekimoğlu, Müşerref (1987) "Behice Boran...", *Cumhuriyet*, 16 Ekim: 8.

Hirsch, Ernst E. (1997) *Anılarım: Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi*, çev. Fatma Suphi, Ankara: TÜBİTAK.

Hobsbawm, Eric J. (2006) *Devrimciler*, çev. Hatice Pınar Şenoğuz, İstanbul: Agora.

Hobsbawm, Eric J. (1996) *Kısa Yirminci Yüzyıl 1914-1991: Aşırılıklar Çağı*, çev., Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal.

Hürriyet (1950) "Amerikalı Ayan Azası Ankarada Neler Görüştü", *Hürriyet*, 26 Temmuz: 1.

Işıklı, Alpaslan (1974) *Sendikacılık ve Siyaset*, Ankara: Odak.

İleri, Rasih Nuri (1987) *TİP'de Oportünist Merkeziyetçilik (1966-1968)*, İstanbul: Yalçın.

İleri, Rasih Nuri (1988) "1951 TKP Tutuklamaları ile Kapanan Dönem", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* C. 6, İstanbul: İletişim, 1958-1959.

İleri, Rasih Nuri (2003a) [der] *Kırklı Yıllar 2: 1944 TKP Davası*, İstanbul: TÜSTAV.

İleri, Rasih Nuri (2003b) [der] *Kırklı Yıllar 3: 1945 İGB Davası*, İstanbul: TÜSTAV.

İleri, Rasih Nuri (2003c) [der] *Kırklı Yıllar 4: 1947 TKP Davası*, İstanbul: TÜSTAV.

İlhan, Attilâ (1987) "Behice Boran ya da "İtaat Sosyalizmi' ", *Milliyet*, 25 Ekim, 11.

İlke (1974) "Türkiye Sosyalist İşçi Partisi Programı", *İlke*, 7: 113-139.

İnan, Hüseyin (1991) *Türkiye Devriminin Yolu*, İstanbul: Ulusal Kültür.

İnanç, Remzi (2007) "Kemal Karpat'la Madison'da", *Evrensel*, 2 Eylül.

İpekçi, Abdi (1969) *Liderler Diyorki*, İstanbul: Ant.

İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği (1948) *Ankara Nümayişi ve Biz*, İstanbul: Hüsnütabiat.

İşmen, Fatma Hikmet (1976) *Parlamento'da 9 Yıl: TİP Senatörü olarak 1966-1975 Dönemi Parlamento Çalışmaları*, Ankara: Çark.

Kanbolat, Yahya (1979) *Olduğu Gibi: Eski Türkiye İşçi Partisi Üzerine Anılar*, Hatay: Bayır.

Karaca, Emin (1988) "Demokrat Parti Döneminde Komünist Hareketin Kuğu Çığlığı: Vatan Partisi", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* C. 6, İstanbul: İletişim, 1962-1963.

Karacasu, Barış (2001) "Mavi Kemalizm: Türk Hümanizmi ve Anadoluculuk", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 2: Kemalizm*, Ahmet İnsel (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 334-343.

Karpat, Kemal (1996) *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: Afa.

Kasapoğlu, Aytül (1999) *60 Yıllık Gelenek: DTCF'de Uygulamalı Sosyoloji*, Ankara: Ümit.

Kayalı, Kurtuluş (1987) "Sosyolog Behice Boran", *Bilim ve Sanat*, 84: 10-13.

Kayalı, Kurtuluş (1994) *Türk Düşünce Dünyası I*: Ankara: Ayyıldız.

Kayalı, Kurtuluş (2000) *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İstanbul: İletişim..

Kayalı, Kurtuluş (2002a) "1960'lı Akademisyenlerin Üzerindeki Bir Entelektüel Silueti: Behice Boran", Ayşegül Yaraman (yay. haz.), *Biyografya: Behice Boran* içinde, İstanbul: Bağlam, 89-100.

Kayalı, Kurtuluş (2002b) *Türk Kültür Dünyasından Portreler*, İstanbul: İletişim.

Kaypakkaya, İbrahim (2004) *Seçme Yazılar*, İstanbul: Umut.

Keleş, Çiler (1999) "Behice Boran'ın İletişim Alanına Katkıları", *Kültür ve İletişim*, 2 (1): 15-42.

Kemal, Mehmed (1985) *Acılı Kuşak*, İstanbul: De.

Kemal, Mehmed (1987) "Yurda Dönüyor", *Cumhuriyet*, 14 Ekim: 8.

Kessel, Joseph (1977) *Atlılar*, çev. Elif Alova [Behice Boran], İstanbul: Cem.

Kıray, Mübeccel (1999) *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, İstanbul: Bağlam.

Kıvılcımlı, Hikmet (1971) "Ordu Kılıcını Attı", *Sosyalist*, 20: 1, 5.

Kıvılcımlı, Hikmet (2003) *Eyüp Konuşması*, İstanbul: Derleniş.

Kiernan, V.G. (2001) "Aydınlar", *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Tom Bottomore (yay. yön.) içinde, İstanbul: İletişim 56-58.

Koç, Yıldırım (2003) *Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, Ankara: Yol-İş.

Koç, Yıldırım (tarihsiz) *Sendikalar, Siyaset ve Siyasal Parti*, Ankara: Yol-İş.

Köktürk, Erol (2001) *Minnacık Bir Dev: Avukat Necla Fertan Ertel, Kendi Ağzından Yaşam Öyküsü*, İstanbul: Metis.

Köymen, Oya (2004) "Gökhan Atılgan'a Mektup", İstanbul: 22.11.2004.

Köymen, Oya (2007) *Sermaye Birikirken: Osmanlı, Türkiye, Dünya*, İstanbul: Yordam.

Kudret (1947a) "Eğitim Bakanlığı Binasını Moskova Emrindeki Kızıllar Yaktı", *Kudret*, 27 Aralık: 1,4.

Kudret (1947b) "Gençliğin Komünizm Aleyhinde Mitingi", *Kudret*: 28 Aralık: 1, 4.

Kudret (1948a) "Dedikodulu Solcu Hocalar Meselesinin Muhakemesine Niyahet Dün Başlandı", *Kudret*, 16 Haziran: 1, 2, 4.

Kudret (1948b) "Solcu Fikirler Yayan Cemiyet", *Kudret*, 29 Temmuz: 4.

Kundakçı, Suat Şükrü (2005) *Bir Ömür Bir Sohbet*, Ersin Tosun (yay. haz.), İstanbul: TÜSTAV.

Kurdakul, Şükran (2003) *Cezaevinden Babıali'ye Babıali'den TİP'e: Anılar*, İstanbul: Evrensel.

Kutlay, M. (1970a) "Sosyalist Mücadelenin Özü", *Emek*, 21: 8-12.

Kutlay, M. (1970b) "Değişen Emperyalizme Karşı Sosyalist Devrim Tek Çözüm Yoludur", *Emek*, 23: 6-7.

Kutlu, Haydar (1988) "Davaya Adanmış Bir Yaşam", *Son Nefesine Kadar* içinde, İstanbul: Amaç Yayıncılık, 13-14.

Küçük, Yalçın (1978) *Parti Tarihine Katkı*, (daktilo edilmiş metin), Ankara.

Küçük, Yalçın (1987) *Türkiye Üzerine Tezler 2*, İstanbul: Tekin.

Küçük, Yalçın (1997) *Aydın Üzerine Tezler 5*, İstanbul: Tekin.

Küçük, Yalçın (2001) *Sırlar*, İstanbul: YGS.

Küçük, Yalçın (2004) *Bilim ve Edebiyat*, İstanbul: İthaki.

Kürkçü, Ertuğrul (2002) "Che'nin Çağrısını Ciddiye Almak", *Praksis*, 6: 23-52.

Landau, Jacob M. (1978) *Türkiye'de Aşırı Akımlar*, Ankara: Turhan.

Lamb, Charles (1941) "Rüya Çocukları; Bir Hülya", çev. Behice Sadık Boran, *Tercüme*, 6: 514-521.

Lamb, Charles (1942) "O Eski Margate Postası", çev. Behice Sadık Boran, *Tercüme*, 11: 404-417.

Lenin, V. İ. (1989) *Devlet ve İhtilal*, çev. Süleyman Arslan, Ankara: Bilim ve Sosyalizm.

Lenin, V. İ. (1990) *Ne Yapmalı?* çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol.

Lenin, V. İ. (2001) *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Olcay Geridönmez, İstanbul: Evrensel.

Löwy, Micheal (1981) *The Politics of Combined and Uneven Development*, London: Verso.

Lundberg, George (1947) "Sociology versus Dialectical Immaterialism", *American Journal of Sociology*, 53 (2): 85-95.

Makal, Ahmet (2002) *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963*, Ankara: İmge.

Mandel, Ernest (1977) *Leninist Örgüt Teorisi*, çev. Oktay Emre, İstanbul: Yazın.

Mandel, Ernest (2001) "Eşitsiz Gelişme", *Marksist Düşünce Sözlüğü*, Tom Bottomore (yay. yön.) içinde, İstanbul: İletişim 216-217.

Mandel, Ernest (1995) *İkinci Dünya Savaşının Anlamı*, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Yazın.

Marx, Karl (1970) *Capital: A Critique of Political Economy, Volume III, the Process of Capitalist Production as a Whole*, Frederick Engels (ed.), New York: International Publishers.

Marx, Karl (1976) *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol.

Marx, Karl (1979) *Grundrisse: Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*, çev. Sevan Nişanyan, İstanbul: Birikim.

Marx, Karl ve Friedrich Engels (1979) *Seçme Yapıtlar 3*, Ankara: Sol.

Marx, Karl ve Friedrich Engels (1998) *Komünist Parti Manifestosu*, çev. Yılmaz Onay, İstanbul: Evrensel.

Marx, Karl ve Friedrich Engels (2006) *Felsefe İncelemeleri*, çev. Cem Eroğul, İstanbul: Yordam.

Mumcu, Uğur (1986) *Aybar ile Söyleşi: Bağımsızlık ve Sosyalizm*, İstanbul: Tekin.

Mumcu, Uğur (1987) "Behice Boran", *Cumhuriyet*, 12 Ekim: 1, 11.

Mumcu, Uğur (1995) *Bir Uzun Yürüyüş*, İstanbul: Tekin.

Naci, Fethi (1999) *Dönüp Baktığımda*, İstanbul: Adam.

Naci, Fethi (1963) "Bölünmek Değil Birleşmek", *Sosyal Adalet*, 1: 8.

Nadi, Nadir (1991) *Perde Aralığından*, İstanbul: Çağdaş.

Nalbantoğlu, Ünal (2002) "Bir Toplumbilimcinin Gecikmiş Portresine Doğru", *Biyografya: Behice Boran*, Ayşegül Yaraman (yay. haz.) içinde, İstanbul: Bağlam, 127-140.

Nebioğlu, Kemal (1988) "15-16 Haziran", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* C. 7 içinde, İstanbul: İletişim, 2154-2155.

Nettler, Gwynne (1947) "Toward a Definition of the Sociologist", *American Sociological Review*, 12 (5): 533-560.

Ollman, Bertell (2006) *Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar*, çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul: Yordam.

Oran, Baskın (1969) "İç ve Dış Politika Açısından İkinci Dünya Savaşında Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C: XXIV, N: 3: 227-275.

Oran, Baskın (1997) *Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, Ankara: Bilgi.

Oran, Baskın (2005a) "1939-1945: Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980*, Baskın Oran (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 387-398.

Oran, Baskın (2005b) "1945-1960: Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980*, Baskın Oran (ed.) İstanbul: İletişim, 479-498.

Önen, Nizam (2002) "Reha Oğuz Türkkan", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 4: Milliyetçilik*, Tanıl Bora (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 362-369.

Öncü, Ayşe (2002) "Akademisyenler: Üniversite Reformu Söyleminde Batı", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 3: Modernleşme ve Batıcılık*, Uygur Kocabaşoğlu (ed.) içinde,

İstanbul: İletişim, 521-535.

Oyan, Oğuz (1987) "Behice Boran'ın Feodalizm ve Osmanlı Toplum Yapısı Tahlilleri", *Bilim ve Sanat*, 84: 14-16.

Özdemir, Hikmet (1989) *Rejim ve Asker*, İstanbul: Alfa.

Özden, Mehmet (2003) "Osman Turan", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 5: Muhafazakârlık*, Ahmet Çiğdem (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 558-565.

Özman, Aylin (2001) "Hasan Âli Yücel", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 3: Modernleşme ve Batıcılık*, Uygur Kocabaşoğlu (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 358-363.

Parti Gazetesi (1971a) "Hürriyetlerin Düşmanı Faşizme Hayır", *Parti Gazetesi*, 1: 1.

Parti Gazetesi (1971b) "Parti Yöneticilerinin 8-15 Yıl Hapsi İstendi", *Parti Gazetesi*, 4: 1.

Parti Gazetesi (1971c) "Erim Hükümeti Programı, Sanayicilerin Programıdır", *Parti Gazetesi*, 6: 1-3.

Parti Gazetesi (1971d) "Baskı ve Terör Devam Ediyor", *Parti Gazetesi*, 6: 3.

Parti Gazetesi (1971e) "TİP Genel Yönetim Kurulu Bildiri Yayınladı: Anayasa Değişikliğine Karşıyız", *Parti Gazetesi*, 7: 1-3.

Parti Gazetesi (1971f) "Partimiz Eskisi Gibi Çalışmaya Devam Edecek", *Parti Gazetesi*, 8: 1-3.

Parti Gazetesi (1971g) "Sıkıyönetim Kanunu Hakkında Anayasa Mahkemesine Başvuruldu", *Parti Gazetesi*, 8: 2.

Partizan Yazı Kurulu (1971) *TİP'in 10 Yıllık Tarihi*, TÜSTAV Arşivi Nebil Varuy Koleksiyonu Kutu:4, Dosya: 5, Belge:3.

Perinçek, Doğu (1969) "Türkiye İşçi Partisi Üyelerinin Sınıf Yapısı", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, 3: 205-226.

Resmî Gazete (1965) "Yüksek Seçim Kurulu Kararı", *Resmî Gazete*, 18 Kasım 1965, Sayı: 12154, 1-3.

Rusya Devlet Sosyal Siyasi Tarih Arşivi (1977) "Türkiye İşçi Partisi Lideri Behice Boran Hakkında İlmühaber", Girdi No. 37243 / 21.X.77), f. 495, op. 266, d. 58, s. 101, 102, 103 vd., TÜSTAV Arşivi.

Salman, Turhan (2004a) *TİP Parlamentoda, Cilt 1, 1963-1966*, İstanbul: TÜSTAV.

Salman, Turhan (2004b) *TİP Parlamentoda, Cilt 2, 1966-1967*, İstanbul: TÜSTAV.

Salman, Turhan (2005a) *TİP Parlamentoda, Cilt 3, 1967*, İstanbul: TÜSTAV.

Salman, Turhan (2005b) *TİP Parlamentoda, Cilt 4, 1967-1969*, İstanbul: TÜSTAV.

Salman, Turhan (2005c) *TİP Parlamentoda, Cilt 5, 1969-1973*, İstanbul: TÜSTAV.

Sander, Oral (1989) *Siyasi Tarih: Birinci Dünya Savaşının Sonundan 1980'e Kadar*, Ankara: İmge.

Sargın, Nihat (1988) "Son Nefesine Kadar", Amaç Yayıncılık, *Son Nefesine Kadar* içinde, İstanbul: Amaç Yayıncılık, 9-12.

Sargın, Nihat (2001a) *TİP'li Yıllar (1961-1971): Anılar Belgeler -I-*, İstanbul: Felis.

Sargın, Nihat (2001b) *TİP'li Yıllar (1961-1971): Anılar Belgeler -II-*, İstanbul: Felis.

Sargın, Nihat (2002) "Sosyalist Yaşadı, Sosyalist Öldü", Ayşegül Yaraman (yay. haz.) *Biyografya: Behice Boran* içinde, İstanbul: Bağlam, 141-155.

Sargın, Nihat (2005) *Davalar, Savunmalar: Cezaevi Anıları*, İstanbul: TÜSTAV.

Satlıgan, Nail (2003) "Avrupa Komünizmi ile Klasik Marksizm Arasında Mehmet Ali Aybar", *Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002: Özgürleşmenin Sorunları*, Gündüz Vassaf (ed.) içinde, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 29-34.

Satlıgan, Nail (2004) "Türkiye Sosyalist Hareketinin En Can Alıcı On Yılı: Dikkatle Yazılması Gereken Bir Tarih", *Virgül*, 53: 19-22.

Savran, Sungur (1986) "Azgelişmişlik: Eşitsiz ve Bileşik Gelişme", *11. Tez*, 3: 49-72.

Savran, Sungur (1992) *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri, Cilt 1 (1919-1980)*, İstanbul: Kardelen.

Savran, Sungur (2004) "20. Yüzyılın Politik Mi-

rası", *2000'li Yıllarda Türkiye 1: Sürekli Kriz Politikaları*, Neşecan Balkan ve Sungur Savran (haz.) içinde, İstanbul: Metis, 13-43.

Sayılgan, Aclan (1968) *Solun 94 Yılı 1871-1965*, Ankara: Mars.

Sayılgan, Aclan [1989] *Kabahat Kimde? (Çehreler)*, ?: Uyar.

Schick ve Tonak (1990) "Sonuç", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) içinde, İstanbul: Belge. 386-400.

Selçuk, İlhan (1987) "Sürgünde Ölüm!...", *Cumhuriyet*, 13 Ekim: 2.

Selik, Mehmet (1969a) "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları: Milli Demokratik Devrim Fetişizmi 1", *Emek*, 3: 12-13.

Selik, Mehmet (1969b) "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları: Milli Demokratik Devrim Fetişizmi 2", *Emek*, 4: 12-13.

Selik, Mehmet (1969c) "Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları: Milli Demokratik Devrim Fetişizmi 3", *Emek*, 5: 12-13.

Sencer, Oya (1965) *Türkiye'de İşçi Sınıfı: Doğuşu ve Yapısı*, İstanbul: Habora.

Serdengeçti, Osman Yüksel (1969) *Mâbetsiz Şehir*, Ankara: Kardeş.

Sertel, Sabiha (1987) *Roman Gibi*, İstanbul: Belge.

Sertel, Yıldız (2001) *Ardımdaki Yıllar*, İstanbul: İletişim.

Sertel, Zekeriya (1977) *Hatırladıklarım*, İstanbul: Gözlem.

Sezgin, Ömür (1989) *Marx, Kapital ve Diyalektik Materyalizm*, Ankara: V.

Sinegöz Film Atölyesi (2005) *Fatma Başaran ile Söyleşi*, Ankara.

Somer, Kenan (1969a) "Sosyalist Devrimi Nasıl Tanımlamalı", *Emek*, 7: 8-10.

Somer, Kenan (1969b) "Sosyalist Devrim ve İhtilal" *Emek*, 12: 8-11.

Somer, Kenan (1969c) "Sosyalist Devrim Üzerine" *Emek*, 17: 12-13.

Somer, Kenan (1970) "Acıklığa Doğru" *Emek*, 20: 2-4.

Soysal, İlhami (1987) "Behice Hanım", *Milliyet*, 14 Ekim: 11.

Soysal, Mümtaz (1987) "Erkeklik", *Milliyet*, 16 Ekim: 2.

Soysal, Sevgi (2003) *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*, İstanbul: İletişim.

Sökmensüer, Şükrü (1947) "İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in Giresun Milletvekili Ahmed Ulus'un Komünist Tahriklerinden Dolayı Sıkıyönetim Komutanlığınca Yapılan Soruşturma Hakkındaki Sözlü Sorusuna Cevabı", *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: VIII, Cilt: 4, Toplantı: 1, 29.1.1947: 66-76.

SSCB'ndeki Yabancı İşçiler Yayınevi Kooperatifi (1990) *Proleter Devrimin Teorisi*, çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter.

Stalin, Josef (1992) *Leninizmin Sorunları*, çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol.

STMA C. 5 *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Ertuğrul Kürkçü (yay. yön.), İstanbul: İletişim.

STMA C. 6 *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Ertuğrul Kürkçü (yay. yön.), İstanbul: İletişim.

STMA C. 7 *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Ertuğrul Kürkçü (yay. yön.), İstanbul: İletişim.

Su, Sıdıka (2002) "Behice Boran'ın Mezarı Başında Konuşma", *Fabrika*, 52: 33-34.

Sülker, Kemal (1976) *Türkiye'de İşçi Hareketleri*, İstanbul: Gerçek.

Sülker, Kemal (1987) *Türkiye'yi Sarsan 2 Uzun Gün: 15-16 Haziran*, Ankara: V.

Şaylan, Gencay (1987) "Sosyolog Behice Boran'da Yöntem", *Bilim ve Sanat*, 84: 8-9.

Şeker, Nesim (2002) Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Bir Kent: Bursa, www.let.leidenuniv.nl/tcimo/tulp/Research/Seker.htm : 25.10.2002.

Şener, Mustafa (2006) *Türkiye Sol Hareketinde İktidar Stratejisi Tartışmaları: 1060-1971*,

Ankara:: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) AnaBilim Dalı (yayınlanmamış doktora tezi).

Şişmanov, Dimitır (1990) *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, İstanbul: Belge.

Tamer, Rauf (1987) "Gündem...", *Tercüman*, 17 Ekim: 2,

Tanyol, Cahit (1962a) "Şahsî Teşebbüs İmkânı", *Cumhuriyet*: 17 Ağustos.

Tanyol, Cahit (1962b) "Türkiye'de Burjuva Meselesi", *Yön*: 17 Ekim, 6.

Tanyol, Cahit (1962c) "Türkiye'de Mülkiyet Meselesi", *Yön*, 46: 7.

Tanyol, Cahit (1987) "Boran'ın Ahlaki Kişiliği", *Güneş*, 19 Ekim:

Tanyu, Hikmet (1947) *Türk Gençliğinin Kükreyişi*, Ankara: Altınışık.

Targan, Sönmez (2002) "Türkiye Onlara Kalacak Değil", *Cumhuriyet*, 10 Ekim: 9.

Targan, Sönmez (2003) "Yoldaş Boran", *Cumhuriyet*, 10 Ekim: 7.

Targan, Sönmez (2005) "Çileli Ama Onurlu Bir Yaşam", *Cumhuriyet*, 10 Ekim: 9.

Targan, Sönmez (2006) "Boran'a 19 Yıl Sonra Saygı", *Cumhuriyet*, 10 Ekim: 9.

Tasvir (1947a) "Komünizmle Mücadele", *Tasvir*, 12 Aralık: 1, 5.

Tasvir (1947b) "Gençliğin Komünizm ve Sol Cereyanlar Karşısındaki İnfiali", *Tasvir*, 13 Aralık: 1, 5.

Tasvir (1947c) "Kızıl Tehlike", *Tasvir*, 14 Aralık: 1, 5.

Tasvir (1947d) "Komünizmle Mücadele: Gençlik Sistemli ve Toplu Bir Halde Çalışmak İçin Tertibat Alıyor", *Tasvir*, 16 Aralık: 1, 5.

Tasvir (1947e) "Yunanistana Amerikan Yardımı", *Tasvir*: 16 Aralık: 5.

Tasvir (1947f) "Meclis Milli Eğitim Encümeninde Solcu Prof.ler Hakkında Şiddetli Tenkitler Yapıldı", *Tasvir*, 20 Aralık: 1, 5.

Tasvir (1947g) "Gençlik, Dün Komünizmle Mücadele Yolunda Muazzam Bir Toplantı Yaptı", *Tasvir*: 25 Aralık: 1, 3.

TBMM Tutanak Dergisi (1948a) "Üniversiteler Kanununun 46 ncı Maddesinin (D) Fırkasının Yorumlanmasına Dair Başbakanlık Tezkeresi ve Millî Eğitim, Adalet ve Bütçe Komisyonu Raporları (3/158)", S. Sayısı: 87, B: 41, 11.2.1948, O: 1.

TBMM Tutanak Dergisi (1948b) "Elli Dördüncü Birleşim", Dönem: VII, Cilt: 11, Toplantı: 2, 3.5.1948: 246-252.

TBMM Tutanak Dergisi (1948c) "Seksen İkinci Birleşim", Dönem: VIII, Cilt: 12, Toplantı: 2, 5. 7.1948: 751-775

TBMM Tutanak Dergisi (1948d) "Ankara Üniversitesi Kadroları Hakkında Kanun Tasarısı ve Milli Eğitim ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/170)", S. Sayısı: 186, B: 82, 5.7.1948, O: 2.

TBMM Tutanak Dergisi (1948e) "Seksen Üçüncü Birleşim", Dönem: VIII, Cilt: 12, Toplantı: 2, 6.7.1948: 783-814.

TBMM Tutanak Dergisi (1965a) "Yirmi Yedinci Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 1, Toplantı: 1, 24.12.1965: 662-663.

TBMM Tutanak Dergisi (1965b) "Yirmi Dokuzuncu Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 2, Toplantı: 1, 28.12.1965: 92-94.

TBMM Tutanak Dergisi (1966a) "Kırk Sekizinci Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 3, Toplantı: 1, 17.02.1966: 282-305.

TBMM Tutanak Dergisi (1966b) "Ellinci Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 3, Toplantı: 1, 19.02.1966: 571-605.

TBMM Tutanak Dergisi (1966c) "Altmış Dördüncü Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 5, Toplantı: 1, 14.3.1966: 156-159.

TBMM Tutanak Dergisi (1966d) "Yetmiş İkinci Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 5, Toplantı: 1, 24.3.1966: 576-580.

TBMM Tutanak Dergisi (1966e) "Doksan İkinci Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 6, Toplantı: 1, 5.5.1966: 311-311.

TBMM Tutanak Dergisi (1967a) "Yirmi Dokuzuncu Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 11, Toplan-

tı: 2, 05.01.1967: 68-91.

TBMM Tutanak Dergisi (1967b) "Elli Altıncı Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 13, Toplantı: 2, 17.02.1967: 344-351.

TBMM Tutanak Dergisi (1967c) "Yüz Ondokuzuncu Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 18, Toplantı: 2, 15.06.1967: 604-605.

TBMM Tutanak Dergisi (1968a) "Otuz Beşinci Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 24, Toplantı: 3, 02.02.1968: 151-160.

TBMM Tutanak Dergisi (1968b) "Kırk Altıncı Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 25, Toplantı: 3, 20.02.1968: 466-473.

TBMM Tutanak Dergisi (1968c) "Yetmiş Dokuzuncu Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 28, Toplantı: 3, 19.06.1968: 299-307.

TBMM Tutanak Dergisi .(1969) "Elli Altıncı Birleşim", Dönem: 2, Cilt: 25, Toplantı: 3, 19.02.1969: 48-53.

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin (2003) *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadroculari ve* Kadro'*yu Anlamak*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tellal, Erel (2005) "SSCB ile İlişkiler (1960-1980)", *Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980*, Baskın Oran (ed.) İstanbul: İletişim, 769-783.

Thompson, E. P. (2004) *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim.

Timur, Taner (1969) [Ertan Cengiz] "Avcıoğlu: Teorisiz Bir Devrimci", *Emek*, 8: 8-11.

Timur, Taner (1970) "Lenin: Burjuva Demokratik Devrim Sosyalist Devrim", *Emek*, 25: 8-11.

Timur, Taner (1997) *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge.

Timur, Taner (2002) "CHP, DP ve 27 Mayıs Devrimciliği", *Mülkiye*, 237: 81-92.

Timur, Taner (2003) *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara: İmge.

Toker, Metin (1991) *DP'nin Altın Yılları: 1950-1954*, Ankara: Bilgi.

Toprak, Binnaz (1990) "Dinci Sağ", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) içinde. İstanbul: Belge. 237-254.

Toprak, Zafer (1995) *Milli İktisat Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Troçki, Lev (1998) *Rus Devrim Tarihi I: Şubat Devrimi: Çarlığın Devrilmesi*, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Yazın.

Trotskiy, Lev (1992) *Geçiş Programı: IV. Enternasyonal'in Kuruluş Belgesi*, çev. Zeynep Gök, İstanbul: Kardelen.

Troçki, Lev (tarihsiz) *Sürekli Devrim, Sonuçlar ve Olasılıklar*, çev. Ahmet Muhittin, İstanbul: Yazın.

Tunaya, Tarık Zafer (1998) *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 1, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul: İletişim.

Tunçay, Mete (1992) *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, İstanbul: BDS.

Tunçay, Mete (2000) *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, İstanbul: BDS.

Tura Nesrin ve Filiz Koçali (1997) "Öteki Behice Boran", *Pazartesi*, 31: 5-7.

Turan, Osman (1948) *Gafletten Uyanalım!... Üniversitedeki Aşırı Solcu Hocalar Meselesi*, Ankara: Türk Kültür Derneği.

Turgut, Serdar (1991) *Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi*, Ankara: Adalet.

Tüm İktisatçılar Birliği (1976) *Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, Ankara: Maya.

Türkali, Vedat (2001) *Komünist*, İstanbul: Gendaş Kültür.

Türkiye Birleşik Komünist Partisi (1990) *Türkiye Birleşik Komünist Partisi Program ve Tüzük*, İstanbul, MÜ-KA.

Türkiye Birleşik Komünist Partisi (2007) Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin Program Tasarısı, http://www.tustav.org/_html/tbkp_donus/TBKP_A/80.doc: 28 Şubat 2007.

Türkiye İşçi Partisi (1962) *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü*, İstanbul: İstanbul.

Türkiye İşçi Partisi (1964) *Türkiye İşçi Partisi Programı*, İstanbul: Esra.

Türkiye İşçi Partisi (1975) *Türkiye İşçi Partisi Program ve Tüzüğü*, İstanbul: Türkiye İşçi Partisi.

Türkiye İşçi Partisi (1979) *1 Mayıs '79: İşçi Sınıfı Unutmayacak ve Affetmeyecek*, İstanbul: Kent.

Türkiye İşçi Partisi (1980) *Sorunlarımız, Görevlerimiz: Tek Parti, Tek Cephe*, İstanbul: Reyo.

Türkkan, Reha Oğuz (1943) *Kızıl Faaliyet*, İstanbul: Sinan.

Türkoğlu, Sevim (2001) "Mehmet Ali Aybar: 'Güleryüzlü' Sosyalist", *Homopolitikus: Lider Biyografilerindeki Türkiye*, Seyfi Öngider (der.) içinde, İstanbul: Aykırı, 343-363.

TÜSTAV (2000a) *Vedat Türkali ile* Güven *Üzerine: Desantralizasyon Belgeleri*, İstanbul: TÜSTAV.

TÜSTAV (2000b) *Mihri Belli ile* İnsanlar Tanıdım *Üzerine*, İstanbul: TÜSTAV.

TÜSTAV (2002) *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*, İstanbul: TÜSTAV.

TÜSTAV (2004) *TKP MK Genel Sekreteri İsmail Bilen: Kısa Biyografi*, İstanbul: TÜSTAV.

TÜSTAV (2007) *1926-1927 TKP MK Tutanakları: Büyük Kırılma*, çev. Sinan Dervişoğlu, İstanbul: TÜSTAV.

Ulus (1947a) "Üniversiteli Gençlerin Bir Tezahürü", *Ulus*, 7 Mart: 1, 4.

Ulus (1947b) "Üçüncü Pazar Toplantısı", *Ulus*, 22 Aralık: 1, 2, 4.

Ulus (1947c) "Fakültedeki Tahkikat Meselesi", *Ulus*, 23 Aralık: 1, 2.

Ulus (1947d) "Amerikan Yardımı Programı", *Ulus*, 28 Aralık: 4.

Ulus (1947e) "Gençler Dün Komünistlik Aleyhine Bir Toplantı Yaptı", *Ulus*: 28 Aralık: 1, 4.

Ulus (1947f) "Prof. Dirisu'nun Demeci", *Ulus*, 28 Aralık: 1, 3.

Ulus (1948a) "Üç Öğretim Üyesinin Duruşması Başladı", *Ulus*, 16 Haziran: 1, 4, 5.

Ulus (1948b) "Propaganda Yapan Öğrenciler", *Ulus*, 23 Eylül: 2, 4.

Ulus (1949a) "Bir Broşürden Çıkan Dava", *Ulus*, 26 Mart:4.

Ulus (1949b) "Behice Boran'ın Açtığı Dava Neticelendi", *Ulus*, 12 Temmuz: 4.

Urgan, Mîna (1987) "Arkadaşım Behice Boran", *Cumhuriyet*, 17 Ekim: 8.

Urgan, Mîna (2002) *Bir Dinozorun Anıları*, İstanbul: YKY.

Uyarı Yayınları (tarihsiz) *Milli Demokratik Devrim ve İçyüzü*, TÜSTAV Arşiv Belgesi.

Üçüncü Sinema Kolektifi (2006) "Dursun Hatko ile Görüşme", İstanbul: 20.07.2006.

Ünlü, Barış (2002) *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İstanbul: İletişim.

Ünsal, Artun (2002) *Umuttan Yalnızlığa: Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ünver, Cennet (2001) "Şevket Süreyya Aydemir", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 2: Kemalizm*, Ahmet İnsel (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 466-473.

Ürün Yayınları (1976) *Komünist ve İşçi Partilerin 4 Toplantısı: 1957 Moskova, 1960 Moskova, 1969 Moskova, 1976 Berlin*, İstanbul: Ürün.

Üstüner, Fahriye (2000) "Türkiye'de Demokrasi Tartışmalarının Düşünsel Arka Planı: 1945-1950", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 27 (1-2): 183-206.

Vâ-Nû, Müzehher (tarihsiz) *Bir Dönemin Tanıklığı*, İstanbul: Cem.

Varuy, Nebil (1975) *Türkiye İşçi Partisi Tarihi: 1961-1971: Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, TÜSTAV Arşiv Belgesi.

Vatan (1946) "Kapatılan Gazete ve Mecmualar", *Vatan*: 17 Aralık.

Vatan (1947a) "Ankara Üniversitesinde Büyük Bir Hâdise", *Vatan*, 6 Mart: 1, 2.

Vatan (1947b) "Ankara'da Yüksek Tahsil Gençliğinin Heyecanı", *Vatan*, 7 Mart: 1, 4.

Vatan (1947c) "Amerikan Yardımı ve Rus Tehlikesi", *Vatan*: 27 Nisan: 1.

Vatan (1947d) "Hasan Âli-Kenan Öner Dâvası", *Vatan*, 8 Mayıs: 1, 2.

Vatan (1947e) "Yardım Projesi", *Vatan*, 11 Mayıs: 1, 3.

Vatan (1947f) "Komünist Propagandası Yapan Üniversite Hocaları", *Vatan*, 16 Mayıs: 1, 5.

Vatan (1947g) "Türkiyede Komünizmin Kökünden Temizlenmesi", *Vatan*, 17 Mayıs, 1, 3, 5.

Vatan (1947h) "Gençliğin Komünizm ile Mücadele Kararı", *Vatan*, 17 Aralık: 1, 3.

Vatan (1947i) "Ankara Gençliği, Dün Komünizm Aleyhine Nümayiş Yaptı", *Vatan*, 28 Aralık: 1, 2.

Vatan (1948a) "Ankarada Solcu Fikirler Yayan Cemiyet", *Vatan*, 29 Temmuz: 3.

Vatan (1948b) " Solcu Fikirler Yayan Cemiyet", *Vatan*, 29 Temmuz: 1-3.

Vatan (1948c) "Komünist Propagandası Yapanların Duruşması", *Vatan*, 12 Ağustos: 3.

Vatan (1948d) "Türkiye'de Komünist Unsurlar", *Vatan*, 5 Eylül: 3.

Vatan (1948e) "Komünist Propagandası Yapan Sanıkların Mahkemesi", *Vatan*, 23 Eylül: 3.

Yaraman, Ayşegül (2002) *Biyografya: Behice Boran*, İstanbul: Bağlam.

Yaraman, Ayşegül ve Ali Ergur (2002) "Mübeccel Kıray'la Söyleşi", Ayşegül Yaraman (yay. haz.) *Biyografya: Behice Boran* içinde, İstanbul: Bağlam, 101-126.

Yetkin, Çetin (1998) *Soldaki Bölünmeler*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm.

Yıldız, Ahmet (2001) "Recep Peker", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, C. 2: Kemalizm*, Ahmet İnsel (ed.) içinde, İstanbul: İletişim, 58-63.

Yön (1961) "Bildiri", *Yön*, 1: 12-13.

Yön (1962a) "Miting", *Yön*, 3: 4-5.

Yön (1962b) "Prof. Tanyol'un Önemli Bir Yazısı", *Yön*: 36: 4-5.

Yön (1963) "Sosyalist Kültür Derneği: Bildiri", *Yön*: 53: 16.

Yön (1964) "*Yön*'den Yöncülere", *Yön*, 78: 2.

Yurt ve Dünya (1941) "Yurt ve Dünya", *Yurt ve Dünya*, 1: 1-5.

Yurtsever, Haluk (2002) *Süreklilik ve Kopuş İçinde Marksizm ve Türkiye Solu*, İstanbul: El.

Yurtsever, Haluk (2007) *Özgürlük ve Örgütlülük*, İstanbul: Yordam.

Yücel, Hasan Âli (1947) *Dâvam*, Ankara: Ulus.

Yürüyüş (1975) "Behice Boran'la Konuşma", *Yürüyüş*, 4: 8-9.

Yürüyüş (1978) "Unutmayacağız, Faşizmi Ezeceğiz", *Yürüyüş*, 184: 5.

Yürüyüş (1979) "Boran: 'TRT Konuşmalarımda Burjuva Partilerinin Aldatma Yöntemleri Açıklandı'", *Yürüyüş*, 260: 2.

Zileli, Gün (1969) "Sosyalist Harekette Küçük Burjuva Etkenlere Bir Örnek: Behice Boran'ın Kitabı", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, 8: 145-154.

Zileli, Gün (2002) *Yarılma (1954-1972)*, İstanbul: İletişm.

Zileli, Gün (2009) "Behice Boran Üzerine Bir Çalışma", http://www.gunzileli.com/2008/06/29/behice-boran, 07.09.2009.

Whitman, Walt (1941) "Walt Whitman", çev. Behice Sadık Boran, *Tercüme*, 7: 26-31.

Whitman, Walt (1944) "Sana", çev. Behice Sadık Boran, *Tercüme*, 25: 32-35.

Wood, Ellen Meiksins (1990) *Democracy Against Capitalism: Renewing Historical Materialism*, Cambridge: Polity Press.

Wood, Ellen Meiksins (1998) *The Retreat from Class: A New 'True' Socialism*, London ve New York: Verso.

Wood, Ellen Meiksins (2003a) *Kapitalizme Karşı Demokrasi: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, çev. Şahin Artan, İstanbul: İletişim.

Wood, Ellen Meiksins (2003b) *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, çev. A. Cevdet Aşkın, Ankara: Epos.

Adlar Dizini

A

II. Abdülhamit 27

Açıkgöz, Can 254

Adıvar, Halide Edip 30, 76

Adıvar, Adnan 108

Ağaoğulları, Mehmet Ali 242, 462

Ağduk Gevrek, Meltem 51, 52, 53, 54, 55, 65, 66, 462

Ağırnaslı, Niyazi 57

Ahmad, Feroz 155, 168, 181, 462

Ahmet Muhtar Paşa 397

Ahmet Şerif 25, 26, 462

Akbulut, Erden 15, 189, 397, 462, 465

Akdere, İlhan 199, 462

Akpolat, Yıldız 23, 462

Akseymen Kudsal, Merih 224, 462

Akseymen, Nihat 224, 462

Aksoy, Metin 15, 463

Aksoy, Muammer 185

Akşit, Şevki 86, 111, 223, 380

III. Aleksander 26

Alemdar, Korkmaz 172, 462

Ali Fuat Paşa 397

Ali Rıza Paşa 397

Ali, Sabahattin 51, 52, 57, 64, 68, 76, 92, 106, 144, 145, 397

Alova, Elif 220, 473

Alöç, Kâzım 43, 59, 85, 462

Alpay, Şahin 319, 462, 470, 471

Altan, Çetin 23, 24, 190, 193, 394, 396, 397, 401, 462

Alten, Serdar 257

Alver, Köksal 129, 462

Amar, Liko 57

Amin, Samir 352

Anday, Melih Cevdet 52, 170

Anderson, Perry 116, 405, 406, 407, 418, 424, 463

Apak, Enise 57

Aras, Tevfik Rüştü 72, 73, 74, 75, 76

Araz, Nezihe 86

Arcayürek, Cüneyt 155

Aren, Sadun 12, 24, 46, 50, 61, 164, 183, 184, 185, 186, 189, 190, 193, 198, 200, 201, 203, 205, 206, 212, 216, 217, 233, 234, 244, 270, 271, 273, 306, 314, 317, 375, 376, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 390, 393, 395, 396, 399, 400, 401, 402, 453, 463, 464, 471

Arınır, Turgan 199, 463

Arkın, Adnan 183

Arpad, Burhan 57

Arsal, Orhan 182, 186, 312, 313

Arslan, Emre 241, 242, 296, 463, 474

Arvas, İbrahim 100

Aslan, Mehmet Ali 201

Asya, Arif Nihat 161

Aşık, Melih 24, 463

Aşut, Attila 15, 219, 221, 224, 463

Atabay, Mithat 77, 463

Atacan, Fulya 146, 463

Atalay, Abdurrahman 15, 22, 251, 252, 253, 463

Ataöv, Türkkaya 185

Atatürk, Mustafa Kemal 11, 12, 30, 31, 42, 45, 49, 68, 73, 87, 99, 170, 194, 210, 239, 342, 344, 351, 447, 459, 463, 472

Atsız, Nihal 42, 64, 68, 94, 95, 464, 465

Avcıoğlu, Doğan 12, 21, 23, 184, 185, 187, 202, 211, 225, 269, 270, 272, 273, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 289, 294, 311, 317, 319, 321, 325, 327, 331, 333, 335, 339, 342, 344, 346, 351, 352, 353, 354, 359, 360, 361, 362, 363, 368, 369, 371, 372, 373, 380, 464, 465, 467, 478

Aybar, Mehmet Ali 9, 12, 17, 20, 21, 29, 74,

93, 119, 122, 159, 160, 161, 164, 166, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 193, 198, 200, 201, 205, 206, 211, 217, 222, 223, 225, 233, 235, 238, 245, 253, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 306, 307, 308, 311, 312, 314, 317, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 433, 435, 436, 437, 438, 439, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 453, 455, 465, 469, 471, 475, 476, 479, 480

Aybar, Siret 171

Aytekin, E. Attila 321, 465

Aytekin, Enver 306

Halil Aytekin 57

Aydemir, Şevket Süreyya 21, 269, 272, 282, 283, 284, 288, 289, 291, 327, 465, 470, 472, 480

Aydınoğlu, Ergun 282, 465

B

Babalık, Naciye 224, 258, 264, 465

Bahadınlı, Yusuf Ziya 190, 192, 233, 401, 465

Bakırezer, Güven 42, 465

Baltacıoğlu, İsmail Hakkı 33

Baran, Paul 352

Baraner, Reşat Fuat 68, 163, 170

Barkan, Ömer Lütfü 302, 303

Barlas, Cemil Sait 186

Barut, Vahdettin 152

Başaran [Taşkıngöl], Fatma 32, 49, 476

Başgil, Ali Fuat 186, 397

Başoğlu, Muzaffer Şerif 46, 51, 53, 54, 55, 56, 61, 67, 68, 69, 109, 139, 147, 395, 465

Baştımar, Ayşe 170

Baştımar, Dündar 170

Baştımar, Zeki 55, 57, 59, 60, 61, 68, 85, 86, 151, 152, 162, 163, 164, 318, 319, 398, 465

Bayar, Celal 72, 73, 75, 76, 79, 160

Baydar [Sencer], Oya 15, 22, 215, 216, 221, 223, 290, 464, 465, 476

Baykurt, Cami 73, 74, 76, 79

Baysal, Osman 92

Bayur, Hüseyin Ragıp 71

Belen, Münir 57, 169

Belge, Murat 242, 244, 247, 465

Belli, Mihri 21, 55, 78, 152, 162, 164, 170, 200, 202, 210, 223, 225, 230, 262, 272, 319, 321, 322, 325, 328, 331, 332, 335, 339, 342, 344, 346, 351, 352, 353, 354, 357, 359, 361, 363, 368, 369, 371, 373, 380, 382, 383, 464, 465

Belli, Sevim 162, 163, 164, 465, 474

Benneci, Celal 59

Berkes, Enver 52, 146

Berkes, Niyazi 19, 31, 45, 46, 47, 49, 51, 52, 53, 55, 62, 65, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 79, 80, 81, 82, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 144, 146, 147, 166, 169, 395, 464, 465,

Berktay, Fatmagül 23, 231, 465

Berktay, Halil 291, 319, 466

Bıçakçı, Cenan 223

Bilbaşar, Kemal 52, 57, 76

Bloch, J. 413

Boratav, Hayrunissa 53

Boratav, Pertev Naili 19, 31, 45, 46, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 65, 67, 73, 74, 76, 79, 80, 81, 82, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 144, 146, 147, 166, 169, 395, 468, 469.

Boratav, Korkut 43, 88, 168, 179, 208, 234, 286, 437, 468.

Bottomore , Tom 115, 116, 468, 473, 474

Bozok, Hüsamettin 57

Brandt, Willy 389

Brooke, Rupert 50, 468

C

Callinicos, Alex 318, 468

Camborde, Jean 57

Can, Kemal 242, 469

Cankoçak, Uğur 223, 375, 376, 469

Cansızoğlu, Ahmet 223

Carr, Edward Hallet 204, 424, 425, 469

Cemal, Hasan 24, 157, 181, 190, 211, 469
Cemgil, Adnan 31, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 65, 73, 76, 91, 144, 146, 147, 152, 153, 156, 157, 170, 306,
Cemgil, Nazife 51, 146, 170
Cerrahlar, Ahmet Nevzat 188, 469
Claudin, Fernando 148, 149, 150, 469
Comte, Aguste 46, 110, 126, 127, 128, 397

Ç

Çağa, Esat 186
Çağlar, Behçet Kemal 100
Çakırhan, Nail 15, 22, 59, 60, 69, 464
Çakmak, Fevzi 73, 89, 90
Çambel, Halet 15, 22, 56, 464
Çayan, Mahir 203, 319, 469
Çaykara, Emine 51, 470
Çelenk, Halit 189, 396, 470
Çelenk, Şekibe 189
Çerkes Ethem 397
Çetik, Mete 22, 51, 68, 80, 107, 108, 142, 146, 468, 469, 470
Çöl, Yaşar 57, 59, 85, 163
Çölok, Ayberk 223
Çubukçu, Aydın 199, 384, 470
Çulhaoğlu, Metin 15, 22, 226, 239, 247, 282, 311, 318, 378, 463, 470

D

Damar, Arif 169
Damat Ferit Paşa 397
Darendelioğlu , İlhan 100, 145, 161, 470
Davis, Kihgsely 109
Defferre, Gaston 389
Demir, Yakup 60, 318
Demirağ, Nuri 71
Demircioğlu, Vedat 199
Demirel, Süleyman 209, 210, 213, 238
Demirsoy, Seyfi 184, 185, 281
Denizcier, İbrahim 183, 184
Dereli, Hamit 106
Deren, Seçil 77, 470
Dervişoğlu, Sinan 378, 470, 479
Deymer, Şefik Hüsnü 55, 59, 60, 84, 85, 89, 95, 103, 163, 189, 380
Dietzgen, Joseph 420
Dinçer, Recai 59, 226
Dinler, Ahmet Hamdi 234, 385, 386, 470
Dinler, Demet 435, 470
Dino, Abidin 157, 169
Dino, Güzin 169
Dirisu, Nüzhet Şakir 101, 480
Divitçioğlu, Sencer 272, 306, 435, 470, 472
Doğan, Ferruh 169
Doğan, Zefer 375, 376, 411, 469, 470
Doğu, Dinçer 226
Dore, Elisabeth 352, 470
Dosdoğru, Hulusi 76
Dosdoğru, Sabiha 76
Doster, Barış 24, 470
Durakbaşa, Ayşe 23, 470
Durkheim, Emile 34, 35, 110, 116, 117, 126, 128, 129, 140, 141
Dursunoğlu, Cevat 44
Düzgören, Koray 24, 470

E

Ecevit, Bülent 208, 242, 243, 256
Eflatun 11, 50, 470
Egeli, M. 263, 470
Ekinci, Tarık Ziya 24, 190, 226, 233, 470
Eloğlu, Metin 169
Engels, Friedrich 34, 129, 412, 413, 419, 420, 423, 424, 460, 474
Enis, Reşat 57
Erakalın, Avni 183, 184
Erdem, Bülent 15, 66
Ergur, Ali 40, 44, 46, 170, 480
Erhan, Çağrı 96, 99, 102, 150, 155, 156, 164, 165, 180, 207, 471
Erhat, Arza 77
Erik, Şaban 24, 190, 233, 383, 399, 400, 401, 471
Erim, Nihat 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 467, 475

Erişirgil, Emin 48
Erkiner, Engin 24, 471
Erkman, Faris 59, 68, 471
Erkul, Ali 23, 471
Eroğul, Cem 11, 15, 18, 23, 24, 46, 69, 70, 71, 72, 79, 84, 87, 88, 150, 151, 156, 162, 165, 167, 168, 169, 170, 178, 186, 199, 202, 203, 205, 207, 208, 233, 234, 267, 268, 379, 380, 381, 382, 384, 387, 389, 391, 395, 447, 463, 471, 474
Ersan, Faruk 257
Ertan, Nuran 111,
Ertekin, Asaf 85
Ertürk, Selahattin 92, 112
Esenel [Berkes] , Mediha 31, 46, 47, 49, 51, 53, 54, 55, 67, 76, 80, 81, 91, 102, 144, 146, 471
Eşsizhan, Rahmi 182
Eyüboğlu, Cemal Reşit 272
Eyüboğlu, Sabahattin 77
Ezgin, Efraim 257

F

Fertan, Necla 214, 216, 217, 218, 234, 258, 472, 473
Feyzioğlu, Turan 167, 169, 171
Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri 33, 186
Fırat, Melek 15, 83, 180, 472
Fişek, Kurthan 234
Frank, Andre Gunder 352
Fuat, Memet 55, 68, 72, 75, 76, 93, 145, 152, 157, 163, 170, 186, 380, 397, 457, 472

G

Garaudy, Roger 406
Gelenbevi İsmail Efendi 397
Georgeon, François 26, 472
Gerger, Haluk 89, 165, 180, 193, 472
Gevenci, Salih 257
Gevgilli, Ali 472
Gezmiş, Deniz 214, 290
Gorbaçov, Mihail 250, 265
Gökalp, Ziya 33, 116, 117
Gökçe, Enver 111, 163
Göksu, Saime 67, 68, 95, 145, 152, 169, 472
Göksu Özdoğan, Günay 67, 68, 95, 472
Göksüzoğlu , Saffet 183
Göktürk, Halil İbrahim 282, 472
Göze, Ergun 24, 472
Gramsci, Antonio 18, 116, 352, 406, 472
Grew, Joseph 71
Gülek, Kasım 169
Güler, Zeynep 181, 436, 443, 472
Güneş, Hakan 15, 455, 462, 477
Güran, Muvakkar
Güran, Rasih 152, 161, 170, 171
Gürsel, Cemal 181
Gürses, Hürcan 257
Güzelce, İbrahim 183, 256

H

Halikarnas Balıkçısı 77
Hanioğlu, Şükrü 434, 472
Harris, George S. 188, 472
Hartman, Luianne 33, 472
Hatipoğlu, Şevket Raşit 77
Hatko, Dursun 81, 161, 170, 178, 220, 222, 258, 470, 479.
Hatko, Nevzat 57, 81, 82, 110, 144, 146, 163, 166, 170, 171, 178, 215, 220, 221, 222, 258,
Haydaroğlu, Minnetullah 381, 383, 400
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 413, 414, 420
Hekimoğlu, Müşerref 24, 472
Heper, Metin 435
Hikmet, Nâzım 28, 144, 145, 152, 157, 169, 171, 378, 397, 398, 401, 403, 468, 471
Hilav, Selahattin 306, 307, 308
Hirsch, Ernst J. 45, 472
Hobsbawm, Eric J. 149, 405, 472
Hüseyin Hilmi 188

I

Ilgaz, Rıfat 52, 145, 169
Irgat, Cahit 169
Irmak, Sadi 100, 186
Işıklı, Alpaslan 86, 168, 169, 179, 472

İ

İleri, Rasih Nuri 57, 60, 67, 68, 73, 78, 84, 151, 162, 306, 308, 396, 398, 462, 472,

İlhan, Attila 24, 272, 472

İlkin, Selim 282, 286, 478

İnalcık, Halil 51, 469

İnan, Hüseyin 319, 472

İnanç, Remzi 173, 472

İnce, Refik 457

İnönü, İsmet 42, 67, 68, 71, 72, 78, 79, 84, 87, 106, 145, 156, 238, 272, 398

İnsel, Ahmet 435, 473, 479, 480

İpekçi, Abdi 200, 420, 421, 422, 423, 427, 436, 472

İşmen, Fatma Hikmet 190, 401, 472

J

Jdanov, Andrei 148

K

Kaçmaz, Ahmet 223

Kafaoğlu, Aslan Başer 306

Kalkavan, Faik 223

Kanbolat, Yahya 190, 306, 317, 400, 472

Kansu, Şevkent 48, 92, 101

Kant, Immanuel 46

Kantar, Baha 94

Karaca, Emin 171, 472

Karacasu, Barış 77, 472

Karadeniz, Zeynep 199, 462

Karahasan, Ömer 183

Karakaya, Cenap 306, 307, 308

Karakul, Mete 15

Karal, Enver Ziya 80, 102, 112

Karan, Muzaffer 190

Karaosmanoğlu, Atilla 212

Karasan, Mehmet 50, 470

Karayel, Bekir 59

Karcı, Ali 190, 233, 401

Karpat, Kemal 84, 85, 173, 472, 473

Kaşarcı, Hasan 59

II. Katerina 26

Kaya, Raşit 15, 126, 468

Kayalı, Kurtuluş 23, 132, 473

Kaypakkaya, İbrahim 319, 473

Keleş, Çiler 23, 138, 139, 473

Kemal, Mehmed 24, 52, 100, 111, 473

Kemal, Orhan 52, 169

Kemal, Yaşar 186

Kerpiç, Hüseyin 59

Kessel, Joseph 220, 473

Keyder, Çağlar 435

Kılıç, Zeki 15, 22, 463

Kıray, Mübeccel 22, 40, 44, 46, 47, 49, 50, 114, 117, 146, 163, 170, 463, 473, 480

Kıvılcımlı, Emine 223

Kıvılcımlı, Hikmet 171, 189, 210, 223, 225, 230, 378, 380, 473

Kiernan, V. G. 420, 473

Koç, Yıldırım 168, 183, 184, 473

Koçali, Filiz 56, 479

Koraltan, Refik 72

Köktürk, Erol 258, 473

Köprülü, Fuat 72, 75, 76, 93, 157, 457

Köymen, Oya 15, 22, 168, 176, 179, 208, 473

Kuas, Rıza 183, 190

Kundakçı, Suat Hayri 171, 474

Kunt, Bekir Sıtkı 57

Kurdakul, Şükran 85, 164, 169, 170, 400

Kurtel, Adil 190, 401

Kurtuluş, Fahri 100

Kutlay, M. 318, 474

Kutlu, Haydar [Nabi Yağcı] 15, 22, 24, 264, 265, 464, 473

Küçük, Yalçın 15, 22, 33, 56, 69, 79, 88, 93, 102, 123, 163, 165, 166, 167, 171, 222, 226, 239, 247, 248, 252, 463, 469, 473

Küçükömer, İdris 272, 387, 388

L

Lacombe, Olivier 48, 49

Lamb, Charles 50, 474

Lenin, Viladimir İlyiç 34, 37, 59, 123, 354, 376, 394, 406, 418, 419, 423, 424, 425, 439, 440, 460, 461, 474, 478

Löwy, Micheal 123, 318, 474
Lundberg, George 110, 474
Luxsemburg, Rosa 394, 406, 424

M

Madanoğlu, Cemal 211, 280, 373
Makal, Ahmet 179, 474
Mandel, Ernest 123, 149, 424, 425, 474
Mao, Zedong 438
Marcuse, Herbert 406, 408
Mardin, Şerif 435
Marshall, George 7, 89, 98, 99, 102, 148
Marx, Karl 34, 119, 123, 129, 131, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 304, 306, 322, 354, 376, 393, 394, 405, 406, 412, 413, 414, 418, 419, 420, 423, 424, 433, 460, 474, 476
Menderes, Adnan 72, 73, 76, 79, 147, 155, 159, 160, 168, 169, 171, 457, 458
Menemencioğlu, Nermin 57
Moğolkoç, Galip 112
Molotov, Vyaçeslav Mihayloviç 70, 71, 470
Mumcu, Uğur 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 45, 56, 57, 60, 61, 76, 85, 110, 115, 151, 163, 182, 187, 201, 203, 205, 206, 211, 212, 215, 226, 233, 266, 267, 270, 375, 397, 449, 475
Muşlu, Ahmet 183
Mutluay, Gündüz 15, 22, 233, 254, 255, 260, 463
Müstecaplıoğlu, Esat Adil 76, 84

N

Naci, Fethi 21, 157, 169, 272, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 380, 474
Nadi, Nadir 65, 186, 475
Nalbantoğlu, Hasan Ünal 22, 47, 474
Nasır, Cemal Abdül 181, 278, 362, 363
Nasrettin Hoca 47
Nâzım Bey 188
Nebioğlu, Kemal 183, 190, 199, 223, 393, 475
Nesin, Aziz 76, 93, 145, 398, 403
Nettler, Gwynne 110, 474
Nureddin, Vâlâ [Vâ-Nû] 106, 170

O

Odman, Mesut 247
Ollman, Bertell 131, 133, 134, 135, 138, 474
Onan, Necmettin Halil 80
Onar, Sıddık Sami 104
Oran, Baskın 43, 54, 67, 84, 88, 93, 99, 181, 465, 471, 472, 475, 478
Ormanlar, Şaban 157, 223
Oyan, Oğuz 23, 475
Oykut, Ziya 57

Ö

Öncü, Ayşe 83, 475
Önen, Nizam 63, 475
Öner, Kenan 90, 95, 96, 480
Öniş, Ziya 435
Özçelik, Mustafa 223
Özden, Mehmet 63, 475
Özgüden, Doğan 306, 316
Özgülen, Vecdi 380
Özgüner, Vecdi
Özkarabay, Salih 183
Özkol, Adil 234
Özlü, Demir 306, 316
Özman, Aylin 45, 465, 475
Özmenek, Varlık 15, 22, 153, 256, 258, 463
Özmeriç, Nevzat Kemal 152, 157
Öztürk, Sırrı 199, 463

P

Parvanova, Stefka 459
Pauker, Anna 105
Pehlivanyan, Aram 59
Peker, Recep 87, 480
Perinçek, Doğu 210, 225, 385, 475

R

Rahmi Bey 397
Rifat, Oktay 169, 170
Roosevelt, Franklin D. 36
Ruben, W. 57

S

Safa, Peyami 65
Saka, Hasan 103, 150, 155
Sakalsız, Osman 15, 22, 177, 254, 257, 258, 464
Sakalsız, Zerrin 177
Sander, Oral 70, 89, 96, 99, 476
Saraçoğlu, Şükrü 42, 43, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 78, 398, 464, 469, 475
Sargın, Niahat 15, 22, 24, 29, 151, 157, 164, 183, 184, 186, 189, 200, 205, 206, 218, 221, 226, 227, 232, 233, 241, 245, 254, 265, 270, 271, 275, 307, 308, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 375, 376, 381, 383, 386, 392, 393, 394, 396, 397, 399, 400, 401, 403, 455, 464, 475
Sarısözen, Veysi 264
Sarper, Selim 70, 71
Sartre, Jean-Paul 406, 408
Satır, Kemal 100
Satlıgan, Nail 318, 402, 435, 476
Savran, Sungur 123, 168, 179, 225, 352, 463, 470, 476
Sayılgan, Ajlan 57, 68, 86, 476
Sazak, Emin 72
Schick, İrvin Cemil 225, 462, 466, 471, 476, 478
Selçuk, İlhan 24, 272, 297, 476
Selek, Cemal Hakkı 190, 233, 399
Selik, Mehmet 215, 234, 318, 476
Serdengeçti, Osman Yüksel 48, 111, 476
Sertel, Sabiha 72, 73, 74, 75, 76, 79, 144, 145, 146, 147, 152, 157, 169, 172, 476
Sertel, Yıldız 145, 146, 147, 476
Sertel, Zekeriya 72, 73, 75, 76, 79, 144, 145, 146, 147, 169, 476
Sevinçsoy, Reşat 152, 157
Sezgin, Ömür 15, 414, 476
Silier, Orhan 15, 22, 251, 254, 255, 260, 464
Sirer, Reşat Şemsettin 65, 87, 97, 98, 103, 105, 106
Siyavuşgil, Sabri Esat 186
Sokrates 11
Sombart, Werner 116, 117, 126, 128, 129
Somel, Cem 15
Somer, Kenan 234, 306, 318, 476
Soysal, İlhami 24, 273, 476
Sosyal, Mümtaz 185, 272
Soysal, Sevgi 214, 216, 221, 465, 476
Sökmensüer, Şükrü 87, 89, 90, 91, 95, 476
Spencer, Herbert 110, 126, 128
Stalin, Josef 70, 115, 148, 149, 351, 376, 404, 405, 406, 413, 417, 433, 434, 470, 476
Su, Ruhi 51, 57
Su, Sıdıka 15, 22, 46, 59, 61, 218, 219, 220, 241, 464, 467, 476
Sungurbey, İsmet 306, 316
Sükan, Faruk 193
Sülker, Kemal 86, 186, 199, 477

Ş

Şaylan, Gencay 23, 477
Şeker, Nesim 27, 477
Şeref, Muvaffak 76, 306
Şimşek, Arif 223
Şişmanov, Dimitır 159, 477

T

Talas, Cahit 186
Tamer, Rauf 24, 477
Tanyol, Cahit 21, 24, 272, 282, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 303, 304, 434, 477, 480
Tanyu, Hikmet 93, 477
Targan, Sönmez 24, 477
Taşer, Suat 57
Tecer, Kutsi 44
Tekeli, Esat 186
Tekeli, İlhan 77, 186, 282, 286, 478
Tekeli, Sait Tahsin 77
Tevfik Fikret 61, 465
Thompson, E. P. 321, 478
Timms, Edward 145, 152, 169, 472
Timur, Taner [Cengiz Ertan] 86, 178, 234, 318, 478
Toker, Metin 156, 158, 478
Tonak, Ertuğrul Ahmet 225, 462, 466, 471, 476, 479
Tonguç, İsmail Hakkı 12

Toprak, Binnaz 242, 478
Toprak, Zafer 27, 478
Toprakoğlu, Osman Fuat 152
Tökin, İsmail Hüsrev 142
Troçki [Trotskiy], Lev 318, 354, 424, 478
Truman, Harry 7, 82, 88, 89, 92, 93, 96, 99, 100, 102, 148
Tuç, Nurten 15
Tuna, Orhan 186
Tuncay, Ömer Lütfü 59
Tunç, Halil 184
Tunçay, Mete 188, 378, 462, 468, 478
Tunçkanat, Haydar 193
Tura, Nesrin 56, 479
Turan, Osman 63, 75, 105, 475, 479
Turgut, Serdar 168, 234, 316, 478
Türkali, Vedat 55, 61, 479
Türkeş, Alpaslan 199, 242
Türkkan, Reha Oğuz 43, 63, 64, 475, 479
Türkler, Kemal 183, 244
Türkoğlu, Sevim 394, 399, 479
Türksal, Melahat 111

U

Ulus, Ahmed 87, 477
Urgan, Mîna 24, 56, 69, 114, 147, 152, 175, 176, 220, 222, 239, 240, 257, 258, 396, 398, 400, 479
Uslubaş, Hüseyin 183
Uzgören, Nusret 52
Uzunlar, Osman Nuri 257

Ü

Ülken, Hilmi Ziya 33, 57
Ünal, Yavuz 22, 47, 254, 255, 260, 475
Ünlü, Barış 93, 172, 223, 376, 397, 399, 465, 480
Ünsal, Artun 306, 386, 479
Üstüner, Fahriye 75, 479

V

Vâ-Nû, Müzehher 106, 166, 170, 479
Varuy, Nebil 306, 308, 309, 312, 313, 314, 315, 316, 475, 479
Vural, Hasan 15

W

Wallerstein, Immanuel 352
Whitman, Walt 50, 481
Wilson, Harold 389
Wittfogel, Karl August 434
Wood, Ellen Meiksins 121, 125, 321, 405, 406, 408, 434, 480

Y

Yalçın, Hüseyin Cahit 79
Yalçın, Aydın 46, 167, 171
Yamut, Nuri 457
Yaraman, Ayşegül 40, 44, 46, 115, 170, 217, 465, 469, 470, 471, 473, 474, 475, 476, 480
Yazıcı, Tahsin 2, 155
Yeldan, Şinasi 15, 22, 186, 206, 399, 400, 463
Yetkin, Çetin 311, 319, 480
Yıldız, Ahmet 87, 480
Yıldız, Şaban 23,183, 201, 215, 476, 480
Yurdakul, Mehmet Emin 28
Yurtsever, Haluk 199, 224, 238, 480
Yusufoğlu, Yalçın 223
Yücel, Hasan Âli 12, 45, 50, 65, 66, 67, 68, 69, 80, 81, 87, 89, 90, 92, 95, 96, 398, 475, 480

Z

Zadil, Ekmel 186
Zagladin, Vadim 60, 78, 455
Zaim, Sabahattin 186
Zaimoğlu, Y. Nuri 57
Zana, Mehdi 226
Zileli, Gün 23, 203, 211, 350, 480

Bu kitap, yirminci yüzyıl Türkiye'sinin en önemli Marksist aydınlarından birisi olan Behice Boran'ın siyasal ve entelektüel portresini çiziyor. Behice Boran, sosyalist harekette, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal örgütlenme biçimlerini bilimsel yöntemlerle inceleyen ve böylece Türkiye'ye özgü sosyalizm yönteminin ortaya çıkarılmasına katkıda bulunan bir öğretim üyesi olarak yer almak istemişti. Fakat siyasal bir kararla üniversiteden koparılınca aktif siyaset alanına girdi. Siyasal ve toplumsal çözümlemelerinde tarihsel materyalist yöntemi yetkin bir şekilde kullanmasıyla dikkat çekti. Onunki, ülkesinin kendine özgülüklerini kavramak ile bunları tarihin maddeci yasalarının dilinde tartışmak arasındaki gerilimin azabını yüklenen, neredeyse yarım yüzyıl boyunca sosyalist mücadelenin çilelerine dirençle göğüs geren bir aydının hikâyesiydi.

Siyasal cesareti bilimsel bir yaratıcılıkla birleştiren Behice Boran'ın yaşamı ve eseri, bu kitapta, belirli bir dönemleştirme yapılarak incelenmiştir. Dönemleştirme, Boran'ın yaşamını anlamlandıran temel izleklere göre yapılmıştır. Genç bir yurtsever, bir sosyolog, Türkiye'nin ABD güdümüne sokulmasına karşı çıkan bir eylemci, sosyalist bir siyasetçi, siyasal bir lider, bir milletvekili ve bir siyasal kuramcı olarak Boran'ın siyasal ve entelektüel oluşumu, her bir dönemin siyasal ve ideolojik ortamlarıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

25 TL. KDV DAHİL

ISBN 978-9944-122-21-4

9 789944 122214

Yordam Kitap